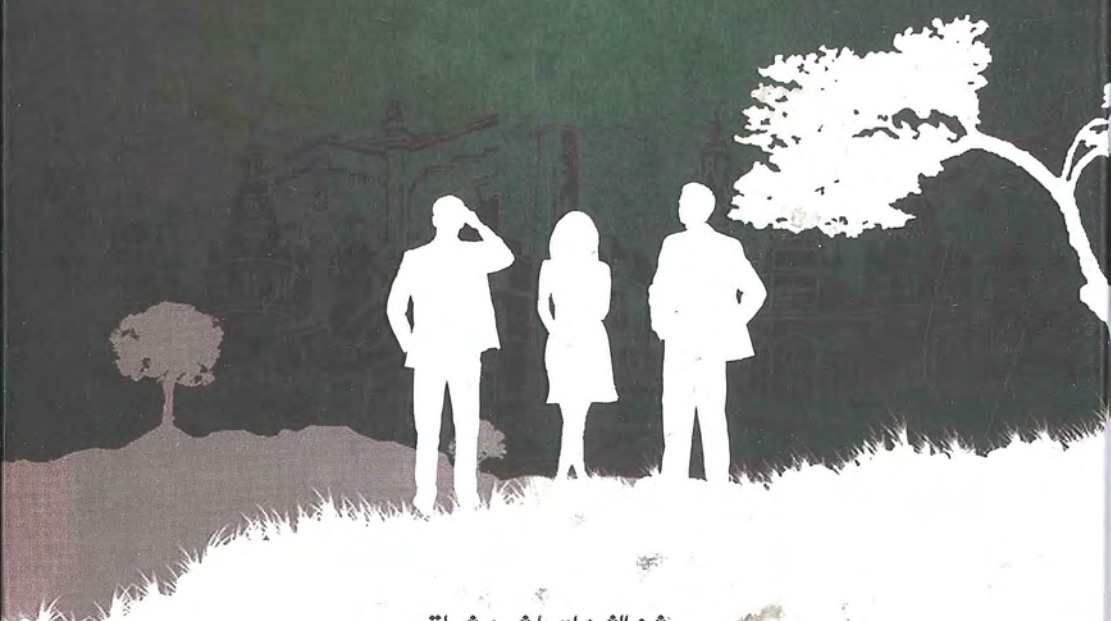
خالىدە ئىسرائىل

ئالتۇن كەش

شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

مۇقاۋىنى لايىھەلىگۈچى: نۇرمۇھەممەد ئۆمەر ئۇچقۇن

ISBN 978-7-5373-4386-2

定价: 68.00元

خالىدە ئىسرائىل

شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
تورشتە رايونى ئۇيغۇر ئېلىپبەسى

ئوقۇرمەنلەرگە سۆز

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن! قولىڭىزدىكى بۇ ئەسەر تۇرمۇش رېئاللىقى بىلەن بەدئىي توقۇلمىنىڭ كىرىشتۇرمىسى. سىز ئۇنىڭدىن ئۆزىڭىزگە تونۇش ئادەم ۋە ئىشلارنىڭ كۆلەڭگىلىرىنى ئۇچرىتىپ قېلىشىڭىز مۇمكىن. ئەمما ئىنچىكىلەپ ئوقۇپ كەلسىڭىز يەنە نۇرغۇن ۋەقەلىكلەرنىڭ رېئاللىقتىكىگە ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدىغانلىقىنى بايقاپ ئەجەبلىنىشىڭىز مۇمكىن. ھەتتا ئىشلار ئەينەن يېزىلماپتۇ دەپ نارازى بولۇشىڭىزمۇ مۇمكىن. كەچۈرۈڭ، بۇ ئەدەبىي ئەسەر. چىنلىق بىلەن توقۇلمىنىڭ، رېئاللىق بىلەن تەسەۋۋۇرنىڭ، ماكان بىلەن زامانىنىڭ مۇناسىۋىتىنى قانداق بىر تەرەپ قىلىش، ئۆز بەدئىي دۇنياسىنى قانداق قۇرۇپ چىقىش مۇئەللىپنىڭ ھوقۇق دائىرىسىدىكى ئىش. سىزنىڭمۇ، يازغۇچىنىڭ مۇددىئاسى ۋە ئەجرىنى توغرا چۈشىنىش مەجبۇرىيىتىڭىز بار دەپ ئويلايمەن. ئەمدى ئەسەرنى ياقتۇرۇش - ياقتۇرماسلىق، ئۇنىڭ سەۋەنلىك، يېتەرسىزلىكى توغرىسىدا پىكىر بايان قىلىش سىزنىڭ ئەركىنلىكىڭىز، ئۇنىڭغا توغرا مۇئامىلە قىلىش مېنىڭ مەجبۇرىيىتىم.

ھۆرمەتلىك ئوقۇرمەن، ئەسىرىم توغرىسىدا پىكىر - تەكلىپ بېرىشىڭىزنى قارشى ئالىمەن. بۇ ئەسىرىمنى يېزىش داۋامىدا بەزى ئۇستازلارنىڭ خالىس ياردىمى ۋە قىزغىن قوللىشىغا مۇيەسسەر بولدۇم. مۇشۇ پۇرسەتتە ئۇلارغا تەشەككۈرىم ۋە ھۆرمىتىمنى بىلدۈرىمەن، رەھمەت سىلەرگە ئۇستازلار!

— مۇئەللىپتىن

خالدە ئىسرائىل

ئالتۇن كەش

(رومان)

شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

金鞋 : 维吾尔文 / 哈丽达·伊斯拉音著. -- 喀什 : 喀什维吾尔文出版社, 2016.2
ISBN 978-7-5373-4386-2

Ⅰ. ①金… Ⅱ. ①哈… Ⅲ. ①长篇小说－中国－当代－维吾尔语(中国少数民族语言) Ⅳ. ①I247.5

中国版本图书馆CIP数据核字(2016)第041496号

策　　划:艾则孜·阿塔吾拉萨尔特肯
责任编辑:齐曼古丽·阿吾提
特约编辑:库尔班·马木提
责任校对:阿丽娜·热克普
封面设计:努尔买买提·艾买尔

金鞋

作　　者:哈丽达·伊斯拉音
出　　版:新疆人民出版总社
喀什维吾尔文出版社
地　　址:喀什市塔吾古孜路14号
邮　　编:844000
发　　行:新疆新华书店
制　　版 新疆沙尔得肯文化传播有限公司
印　　刷:新疆新华印刷厂
开　　本:880×1230毫米　1/32开本
印　　张:22.25
版　　次:2016年2月第1版
印　　次:2016年4月第1次印刷
定　　价:68.00元

I هەدىيە

1

تەكلىپنامە چارشەنبە كۈنى چۈشتىن كېيىن يېتىپ كەلدى. پارقىراق قىزىل قەغەزگە ئالتۇن هەل بىلەن بېسىلغان خەتلەرنى ئوقۇپ بولغۇچە كۆزلىرىم ئىمىر - چىمىر بولۇپ، يۈرەك رىتىمىم تېزلىشىپ كەتتى.

ئوقۇپ بولۇپ يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا ئۆزۈمنى تاشلاپ ئولتۇرۇپ كەتتىم... تەكلىپنامە كۆل سۈيدەك تىنچ كۆڭۈل ئارامىمنى بىردىنلا بۇزۇۋەتكەندى. گەرچە ئۇنىڭ هامان بىر كۈنى ئالدىمغا مانا مۇشۇنداق ئۇچۇپ كېلىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلغان بولسامۇ، يەنىلا هاياجانلانماقتا ئىدىم. چۈنكى ئۇ مەن ئۈچۈن ناهايىتى كۆپ نەرسىدىن دېرەك بېرەتتى. مانا ئەمدى تۆپە - تۆپىلەپ تىزىلغان تۇپا باسقان هايات خاتىرلىرىمنىڭ ئەڭ ئاستىدىكى، مۇهىم بىر سىنىڭ تارتىپ چىقىرىلىشى بىلەن ئاشۇ خاتىرىلەر ئورنىدىن قوزغىلىپ چۈۋۈلۈپ چىققاندەك، هاياتىمدىكى سان - سانا قسىز سەرگۈزەشت، ئاشۇ ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىم، كېيىنكى بەخت ۋە بەختسىزلىكلىرىم... هەممە - هەممىسى ماڭا قاراپ يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقاندەك ئىدى. مەن بۇ ئەسلىمىلەرگە بەرداشلىق بېرەلمەسلىكىمدىن قورقىمەن. مەن 70 ياشلىق ئايال. ئۇزاق يىل ئىشلەپ ئاجىزلاشقان تېنىم،

زەئىپلەشكەن نېرۋا تالالىرىم، شۇنچە يىل تىنماي گۈپۈلدەپ سوقۇپ هالسىرىغان يۈرىكىم خاتىرجەملىككە موهتاج. گەرچە ئاندا ـ ساندا ئۇچرىشىپ قالىدىغان خىزمەتداش، تونۇش ـ بىلىشلىرىم مېنى كۆرگەن چاغلىرىدا :

ـ ۋۇي هەدىيە، سىز پەقەتلا ئۆزگەرمەپسىز، يىللار سىزنى ئۇنتۇپ قالدىمۇ قانداق؟ ـ دەپ هەيران قېلىشسىمۇ، هايات قانۇنىيىتىدىن هېچكىم چەتتە قالالمايدىغانلىقى ماڭا بەشقولدەك ئايان. پەستە ـ بىنا ئالدىدىكى گۈللۈكنىڭ چېتىدە قەيسەرلىك بىلەن قەد كۆتۈرۈپ تۇرغان قېرى سۆگەتكە هەر كۈنى ئۆزاق قاراپ ئولتۇرىمەن. قېلىن قوۋزاقلىرى بوشاپ، قات ـ قېتى قۇرت ـ قوڭغۇز، چۈمۈلىلەرنىڭ ئۇۋۇسىغا ئايلانغان، يېشىل شاخلىرى قۇرۇغان شاخلار بىلەن گىرەلىشىپ كەتكەن بۇ سۆگەت ماڭا هايات هەققىدە چوڭقۇر هېكمەتلەرنى سۆزلەۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. ئۇ ئەتىيازدا هەممىدىن كېيىن يوپۇرماق چىقىرىدۇ. دەسلەپكى كۈز شامالىرى چىقىشقا باشلىغاندا بالدۇرلا سارغايغان سېرىق يوپۇرماقلىرى دىرىلدەپ ئۇچۇپ ئۇنى تاشلاپ كېتىشىدۇ. مەن ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىغا، ئېرىق بويىغا، ئېرىق بىلەن قاشا ئارىلىقىدىكى تار يولغا ئۇچۇپ چۈشكەن يوپۇرماقلارنى قىيماسلىق ئىچىدە ساناپ كېتىمەن. ئەنە ئۇ شالاڭ يوپۇرماقلىرىنى كىچىك بايراقچىلاردەك لەپىلدىتىپ، غول ـ شاخلىرىنى خىرامان سوزۇپ يازنىڭ ئىللىق ئاپتىپىدىن هۇزۇرلىنىۋاتىدۇ. ئۇ تېخى پۈتۈنلەي تۈگىشىپ كەتكىنى يوق.

كۆزلىرىمنى قېرى سۆگەتتىن ئېلىپ، ئوروندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلاقلىق قولۇمنىڭ بېغىشىغا ـ تومۇرۇمنىڭ لىپ ـ لىپ قىلىپ سوقۇشىغا بىر هازا قاراپ تۇردۇم.

كىچىك شىرە ئۇستىدىكى باغاق كۇن نۇرىدا چاقنايتتى. ئېگىز ئىستاكان ئىچىدىكى سۇس يېشىل مېۋە شەربىتى قايماق ئارىلاشتۇرۇلغاندەك ئاقۇچ، قويۇق ئىدى، ئۇنىڭدىن سۇس خۇش پۇراق تارقىلىپ تۇراتتى. كۆزلىرىمنى ئاستاغىنە قىسقىنىمچە مېۋە شەربىتىدىن ئوتلىدىم، كۆز نۇرلىرىم يەنە باغاق ئۇستىدىكى خەتلەرنى سىيپاپ ئۆتتى.

... «مەكتەپ پۈتكۈزگەنلىكىمىزنىڭ 50 يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان ساۋاقداشلار ئۇچرىشىشى... » نېمىدېگەن ئۇزاق ۋاقىت ھە، بىر ئادەمنىڭ ھاياتىدا 50 يىلىدىن يەنە بىرسى بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ئۇچرىشىش... ئۇ بىر خۇشاللىق ئىش ھەم ھەسرەتلىك. ئۇنىڭغا يەنە بىر ئاي بار. تېخى ۋاقتى بار. مەن ئۇزۇندىن بېرى كۈتۈپ كەلگەن، ئەمما شۇ سائەتلەرنىڭ راستتىنلا كېلىشىدىن نېمىشقىدۇر ئەندىشە قىلىدىغان بۇ ئىشنى ھازىرچە ئۇنتۇپ كەتمەكچى، ياق، ئۇنىڭغا ئاستا ـ ئاستا ماسلاشماقچى بولدۇم. ئەمما ئويلىغىنىمنىڭ ئەكسىچە شۇ ھامان ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. ياتاق ئۆيۈمدىكى ئىشكاپنىڭ ئۈستىدە سەندەل ياغىچىدىن نەقىش ئويۇپ ياسالغان ناھايىتى چىرايلىق بىر ساندۇقۇم بار. ئۇنى ئېلىپ ئىچىدىكى كونا خەت ـ چەك، ئالبوملارنى ئاختۇرۇشقا باشلىدىم ۋە بىر پارچە سۇرەتنى ئالدىم. بۇ مەندە ساقلىنىپ قالغان ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىمگە ئائىت بىر دىنبىر سۇرەت.

سۇرەتتە چىرايىدىن گۆدەكلىك ۋە ساددىلىق چىقىپ تۇرغان ئۇچ ياش ــ ئىككى يىگىت، بىر قىز يانمۇ يان تۇراتتى. ئۇ قىز مەن ئىدىم. ئارقىمىزدا قارىيىپ كۆرۈنگىنى قىزىل بىنا ــ مەكتىپىمىزنىڭ مەۋرىيەت بىناسى. قىزىل بىنا دېسە ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ئۇچرىشىدىغانلار قىزىل

بىنانىڭ ئالدىدا، يېنىدا ياكى ئارقىسىدا ئۇچرىشىدۇ. ھەر خىل خاتىرە سۈرەتكە چۈشىدىغانلار ئۇنىڭ ئالدىدا چۈشىدۇ. ئۇ مۇشۇ مەكتەپتە ئوقۇغانلارنىڭ ھاياتىدىلا ئەمەس كۆڭلىدىمۇ ئەنە شۇنداق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

شۇ چاغدا ئىككى ئوغۇل ساۋاقدىشىم: «سەن دېگەن قىز بالا، سېنى ئاسرىمىساق بولامدۇ» دەپ مېنى ئوتتۇرىغا ئېلىۋالغان. بىزنى سۈرەتكە تارتىپ قويغان يۇقىرى يىللىق سىنىپنىڭ ئوقۇغۇچىسى شەۋكەتمۇ: «توغرا دەيدۇ، سىز ئوتتۇرىدا تۇرۇڭ» دېگەن. ئوڭ تەرىپىمدە تۇرغىنى — ئاسىم ئۇزۇنتۇرا. ئۇ چاغلاردا ئۇ نېمانچىلا ئورۇق بولغىيتتى، خۇددى نان يېمىگەندەكلا. ئەمەلىيەتتىغۇ مەكتىپىمىزنىڭ تامىقى بەك ياخشى ئىدى. ئۇ ئورۇق بولغىنى بىلەن ئاۋازى ياڭراق، گەپ — سۆزىنىڭ جېنى بار بالا ئىدى. كۈلمەي تۇرۇپ بىر گەپلەرنى قىلىپ ئاڭلىغانلارنى يۇمۇلىتۇۋېتەتتى. ئەنە، ئۇ شۇنداق ئەستايىدىل قىياپەتتە، ئىككى قولىنى ئارقىسىغا تۇتۇپ تۇرىدۇ. كۆزىدىن ئاق كۆڭۈللۈكى بىلىنىپ تۇرىدۇ. سول تەرىپىمدىكىسى — ھەي ي، ئۇنى نېمە دەپ تەرىپلىسەم بولار. ئاسىم گويا تىنىق سۇغا ئوخشىسا ئۇ خۇددى لاۋۇلداپ تۇرغان بىر پارچە ئوت. ئۇ خۇددى پۇشكىنەك ئوتتۇرا بوي، سۇمباتلىق، پۇشكىنەك ھېسسىياتلىق، پۇشكىنەك شېئىرغا ۋە گۈزەللىككە ئاشىق، ئەمما يەنە بىر قارىسا بەئەينى تىنىم تاپماس سەبىي بالا. ئۇچىلىمىزنىڭ ئۇچىسىدا پاختىلىق كۆڭ رەڭلىك مەكتەپ فورمىسى، بېشىمىزدا پاختىلىق قۇلاقچا. بۇ بىر خىللىقنى بوينۇمدىكى ئۇششاق گۈللۈك ھال رەڭ شارپا بۇزۇپ تۇرۇپتۇ. ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئۇلار بۇ شارپىنى كىمدۇر بىرىگە چاپلاپ مېنى تېرىكتۈرەتتى، ئۇنى بوينۇمدىن ئېلىپ قاچاتتى...

ئەتراپىمدىكىلەرنىڭ گەپلىرىگە چىدىماي ئۇنى ئۆز قولۇم بىلەن سىنىپ دېرىزىسىدىن ئارقىغا تاشلىۋەتكەن. دەرس سائىتى توشقاندا ئارقىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ ھېچ يەردىن تاپالمايمغلاپ كەتكەن...

ناھايىتى يىراق بىر يەردە بىر ئىشىك چېكىلىۋاتقانىدەك قىلاتتى. بۇ مېنىڭ ئىشىكىممىدۇ؟ ئېلېكتىرلىك ئىشىك قوڭغۇرىقى بۇزۇلۇپ قالغاندىن بۇيان ئىشىك چېكىلىشكە تازا كۆنەلمەي يۈرەتتىم. بالىلىرىم ئۇنى ئوڭشىتىپ بېرىمىز دەيدۇ-يۇ، دائىم ئېسىدىن چىقىرىپ قويۇشىدۇ.

ئالدىرىمايقوپۇپ ئىشىك تۈۋىگە باردىم. كىچىككىنە ئەينەك كۆزەتكۈچتىن ئوتتۇرا ياشلىق بىر خەنزۇ كىشىنىڭ قىسىلىق كۆزى كۆرۈندى. ئۇ دەل ئۆيىمۇ ئۆي كىرىپ، بۇزۇلغان - چۈۋۈلغاننى ياساپ بېرىدىغان ئۇستا ئىدى. ئۇ بىر دەمدىلا ئۆيۈمنىڭ ئىشىك قوڭغۇرىقى بىلەن بىنا ئىشىكىنىڭ قوڭغۇرىقىنى ياساپ بولۇپ، مەن بەرگەن پۇلنى ئېلىپ، ھىجايغىنىچە بېشىنى قايتا - قايتا لىڭشىتىپ چىقىپ كەتتى.

خەنزۇ ئۇستىنىڭ يەڭگىل قەدەم تىۋىشى يوقالمايتۇرۇپلا كارىدورنى بالىلارنىڭ قىيقاس - چۇقانلىرى ۋە تاراق - تۇرۇقلىرى بىر ئالدى. قارىغاندا، يۇقىرى قەۋەتتىكىلەرنىڭ بالىلىرى مەكتەپتىن قايتقاندەك قىلاتتى. گۈدەكلىك چىقىپ تۇرىدىغان چۇرۇك ئاۋازلارغا بۇرۇتى خەت تارتىشقا باشلىغان ئۆسمۈرنىڭ تېخى قېلىپقا چۈشمىگەن «غوڭ - غوڭ» ئاۋازى ئارىلىشىپ كەتكەنىدى. ئۇلارنىڭ قوغلىشىپ يۈگۈرۈشلىرىدىن بىنا تىترەۋاتقاندەك بىلىنەتتى. سەل چۆچۈگەن ھالدا بۇ تىۋىشقا قۇلاق سېلىۋېتىپ ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرىدىم. مەن بەزىدە مۇشۇنداق بالىلارنى، مۇشۇنداق

ۋاراڭ ـ چۇرۇڭنى سېغىنىپ قالاتتىم. جەمجىتلىقتىن، بالىلىرىمنىڭ ئىشىك چېكىشىنى ساقلاپ ئولتۇرۇشتىن، ئاخىرى چىقماس خىياللاردىن بۇرۇقتۇرما بولۇپ قالاتتىم.

بالىلار يۇگۇرۇشۇپ يۇقىرى قەۋەتلەرگە چىقىپ كېتىشتى. ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ كايىغان ئاۋازى، ئىشكىلەرنىڭ تاراقلاپ يېپىلىشى بىلەن جەمجىتلىق ئەسلىگە كەلدى.

جەمجىتلىققا چىلىشىپ ئولتۇرۇپ تەسۋىرلىگۈسىز بىر ھارغىنلىقنىڭ ۋۇجۇدۇمغا تاراۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدىم. مانا ئەمدى بۇ ھارغىنلىقلار، بۇ ئاغرىقلار مېنى بوزەك قىلىشقا باشلىغانىدى. بۇنىڭغا ئامال بارمۇ؟ ئاشخانىغا كىرىپ كىچىك چەينەككە تولدۇرۇپ سۇ ئالدىم. ۋالىداپ تۇرىدىغان جۇمەكتىن ئېتىلىپ چۇشۇۋاتقان سۇ، چىنىدەك پاكىز ئوچاق ئۈستىدە لاۋۇلداپ يېنىۋاتقان زەڭگەر رەڭلىك ئوت يالقۇنى، ئەڭ يېڭى تېپتىكى بۇستارتقۇ، ھەر خىل زامانىۋى ئاشخانا سايمىنى، ۋالىداپ تۇرغان ئاق رەڭلىك ئىشكاپلار، قىممەت باھالىق چىنە ـ قاچىلار، پاكىز تور پەردىلەر كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئاچاتتى. بۇ ئېرىم مەسئۇدنىڭ ئەسىرى ئىدى. ئۇ ئۆزى لايىھەلەپ ياساتقان ئاشخانىدىن پەخىرلىنەتتى، ئاشخانىدا ئولتۇرۇپ ئۇششاق ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇشنى ياخشى كۆرەتتى.

مەن بەزىدە ئۇنى تېرىكتۇرۇش ئۈچۈن:

ــ بۇ ئاشخانىمىزغۇ ئېسىل، لېكىن، ياش ۋاقىتلىرىمىزدىكى يازلىق ئاشخانىمىزغا يەتمەيدۇ، ــ دەيتتىم. ياش چاغلىرىمىزدا پارچە كېسەك ۋە شاخ ـ شۇمبىلاردىن ياسىۋالغان ئاشخانىمىزدا تەرلەپ ـ پىشىپ تاماق ئېتىۋاتقان ۋاقتلىرىمدا ئۇ ئوچاققا ئوتۇن سالغاچ:

ــ قاراپ تۇر ھەدىيە، بىر كۈنلەردە مەن ساڭا

مېھمانخانىدەك راھەت ئاشخانا سېلىپ بېرىمەن، ــ دەيتتى. ئەمما ئۇ چاغلاردا خىيالىمدا ئېسىل ئاشخانا ئەمەس، مەسئۇدنىڭ مۇھەببىتىلا بار ئىدى، ئاشۇ ئەسكى كەپە مېنىڭ نەزەرىمدە دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل جاي ئىدى.

مەسئۇد ئاخىرى ۋەدىسىنى ئەملگە ئاشۇرغاندا بولسا بىز ئەڭ مۇھىم نەرسىدىن ــ ياشلىقىمىزدىن ئايرىلغانىدۇق.

كىچىك ئەينەك چەينىكىمنىڭ سۈزگۈچىگە بىر چىمدىم خۇش پۇراق چاينى تاشلاپ، پورۇقشۇپ قاينىۋاتقان سۇنى ئۇستىگە قۇيغان ۋاقتىمدا ئۇنىڭدىن تارالغان مەززىلىك پۇراقنى ھەۋەس بىلەن پۇرىدىم. ئۇنىڭدىن خىمىيەلىك دورا پۇرىقى ئەمەس گۈل ـ گىياھنىڭ، تەبىئەتنىڭ پۇرىقى كېلەتتى. ھازىر بۇنداق پۇراقنى ئاسان تاپقىلى بولمايتتى. چەينىكىمنى ئېلىپ يەنە بالكونغا چىقتىم. ئالتۇن رەڭلىك چاينىڭ پىيالىگە تۆكۈلۈشى بىلەن بالكونىنى يېڭى دەملەنگەن چاينىڭ خۇش پۇرىقى قاپلىدى. ھۇزۇرلىنىپ چاي ئىچىپ ئولتۇرۇپ ئىختىيارسىز باغاقىا قىستۇرۇپ قويۇقلۇق سۇرەتنى قولۇمغا ئالدىم. سۇرەتتىكى ئىككى يىگىت بىلەن بىر قىز گۆدەكلەرچە خام خىياللار، بەختىيارلىق ۋە ئۇمىدۋارلىق ئىچىدە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشاتتى. ئۇلار ئۆزلىرىنى پۈتكۈل دۇنيانىڭ غوجىسى، قۇتقۇزغۇچىسى، دەپ قارايتتى. ئۇلار ــ تېخى پۈتكۈل ئىنسانىيەتنى ئازاد قىلىشى كېرەك ئىدى، ئۇ بالىلار. بىر سىنىپتىكى 40 بالىنىڭ ھەممىسى شۇنداق ئويلايتتى. ھەممىدىن مەن شۇنداق ئويلايتتىم. مەن ئۇلارنىڭ سىنىپ باشلىقى ئىدىم. بىز ئەدەبىياتتا ئىككى يىرىم يىل ئوقۇپ بولغان 1957 ـ يىلى قىشتا سىنىپىمىزغا ئوقۇش پۈتكۈزۈش سوۋغىسى سۈپىتىدە بىر دراما تەييارلاش ۋەزىپىسى تاپشۇرۇلدى. بۇ دراما

مۇشۇ كېرەم ئۆزىنىڭ «ئۆگەي ئانا» ناملىق داستانى بىلەن «ئالتۇن كەش» ناملىق خەلق چۆچەكىنى بىرلەشتۈرۈپ. ناھايىتى قىزىقارلىق قىلىپ يېزىپ چىققانىدى. دىرامىنىڭ ھەر بىر كۆرۈنۈشىدە ۋەقەلىك باشلىنىشتىن بۇرۇن ساپايە چېلىپ ناخشا ئېيتىپ چىقىدىغان بىر قىزىقچى قەلەندەر بار ئىدى. ئۇ، «پاتمەمنىڭ كۆڭلەكى يەتمەش يەردە ياماقى» دەپ قوشاق ئېيتىپ، ئۆگەي ئانىدىن نان تىلەيتتى ۋە ئۇنى مەسخىرە قىلىپ تاماشىبىنلارنى كۈلدۈرەتتى. مەنىلىك سۆزلەر ۋە قوشاقلار بىلەن دىرامىنىڭ ئالدىنقى پەردىسىنى چۈشەندۈرۈپ، كېيىنكى ئىشلاردىن بېرەتتى. بۇ قىزىقچى قەلەندەرنىڭ رولىنى كېرەم ئالغانىدى. كېرەمنىڭ يەنە بىر ئىشمۇ زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئەينى چاغدا سىنىپ مەسئۇلىمىز بىلەن بىرلىكتە ھەممە رولنى تەقسىم قىلىپ بولدۇق، دەپ ئولتۇرساق، كېرەم ئۇشتۇمتۇت:

— خوراز قالدىغۇ، خوراز؟ بولدى، خورازنىڭ رولىنىمۇ مەن ئالاي! دەپ ھەممىزنى كۈلدۈرۈۋەتكەنىدى. ئۇ بېشىغا قىزىل قىزىل لاتىدا تىكىپ بەرگەن تاجنى كىيىپ، ئالا ـ يېشىل قانىتىنى كېرىپ «تونۇر» ئۈستىگە سەكرەپ چىقاتتى ـ دە، «قىي، قىي، قىق، بىچارە قىز دەرھال چىق! يېتىم قىز بۇ يەردە، مانا بۇ يەردە» دەپ پۇتى بىلەن تونۇرنىڭ ئاغزىنى تېپەتتى. «شاھزادە» بىلەن لەشكەرلىرى دەرھال تونۇرنى ئاختۇرۇپ يېتىم قىزنى تېپىۋالاتتى. ياخشى ئادەملەر زوراۋانلار ئۈستىدىن، ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن سەممىيلىك رەزىللىك ئۈستىدىن غەلىبە قىلاتتى.

مەن «ئۆگەي ئانا» نىڭ رولىنى ئالغانىدىم. تاۋار كۆڭلەك، تاۋار جىلىتكە كىيىپ، گۈللۈك رومالنى چېكىلەپ چىگىپ «ۋاي بېشىم» دەپ قوش ـ قوش تەكىيلەرگە يانپاشلاپ

ياتاتتىم ياكى ئىككى قولۇم بىلەن بېلىمنى تىرەپ تۇرۇپ ھەممە ئادەمگە بۇيرۇق چۈشۈرەتتىم، ساددا «ئېرىم» بىلەن ئۆگەي بالىلىرىنى بوزەك قىلاتتىم. بەكمۇ دۆلەتمەن، ئەمما ھاماقەت دادىنىڭ رولىنى ئاسىم ئالغانىدى. ئۇنىڭ نېمە دېسەم ئىشىنىپ، نېمە دېسەم ماقۇل دەپ تۇرۇشلىرى، پەقەت ئۆلۈم ئالدىدىلا مېنىڭ قانداق ئادەملىكىمنى چۈشىنىپ، بالىلىرىغا قاراپ: «ئىست.. !» دەپ ئاھ ئۇرۇشى، يېتىم بالىلارنىڭ كېيىنكى ئېچىنىشلىق ھالى... خۇددى راست بولۇۋاتقان ئىشلاردەك دىرامىنى كۆرۈۋاتقانلارنىڭ يۇرىكىنى ئېزىپ، كۆزلىرىدىن ياش ئاقتۇراتتى. ھەتتا رول ئېلىۋېتىپ ئۆزۈمۇ چىدىمايۋ قالاتتىم. لېكىن، رولنى ياخشى ئېلىش ئۈچۈن رەھىمسىز، ھاكاۋۇر قىياپەتكە كىرىۋېلىشىم زۆرۈر ئىدى. چۈنكى «ئۆگەي ئانا» بەك رەھىمسىز، بەك رەزىل ئىدى. ئۇ، ئۆينىڭ ھەممە ھوقۇقى ۋە بايلىقىنى چاڭگىلىغا ئېلىۋېلىپ، ئەسلىدىكى بايلىقىنى ئىللىق مېھىر - مۇھەببەتكە تولغان بۇ ئائىلىنى دوزاخقا ئايلاندۇرۇۋېتەتتى. بىچارە بالىلار ئۆز ئۆيىدىن قوغلىنىپ، ئاشنىڭ سۈيۇقىنى ئىچىپ، نانىنىڭ كۆيۈكىنى يەپ، كەمستىش، تىل - ئاھانەت ئىچىدە قۇلدەك ئىشلەپ كۈن ئۆتكۈزەتتى.

شاھزادە يېتىم قىزنى ئىزلەپ يۈرگەندە، ئۇلارنى ئۇچراشتۇرماسلىق ئۈچۈن ئۆگەي ئانىنىڭ قىلمىغان قۇۋلۇق - شۇملۇقى قالمايتتى. دراما‌نىڭ ۋەقەلىكى تەسىرلىك بولۇپلا قالماي، ناھايىتى قىزىقارلىق ھەم تۇرمۇش پۇرىقى قويۇق بولغانلىقتىن، ھەممىمىز بىرلىپ رېپىتىتسىيە قىلاتتۇق. ۋەقەلىككە شۇنچىلىك كىرىشىپ كېتەتتۇقكى، بەزىدە ھاياجاندىن يىغلىشىپ ياكى غەزەپلىنىپ كېتەتتۇق.

يېڭى يىل ھارپىسىدا دراممىز مەكتەپ زالىدا قويۇلۇپ

زور داغدۇغا قوزغىدى. ئۇنى كۆرۈشكە يۇقىرىدىن رەھبەرلەر كەلدى. ئويۇن ئاخىرلاشقاندا ھەممىمىز سەھنە كىيىملىرىمىز بىلەن قىزىل دۇخاۋا پەردىنىڭ ئالدىدا تىزىلىپ تۇرۇپ تاماشىبىنلارغا ھۆرمەت بىلدۇردۇق. تاماشىبىنلار بىزگە دەستە ـ دەستە گۈللەرنى، گۈل سېۋەتلىرىنى تەقدىم قىلدى. بولۇپمۇ كىچىم بىلەن يېتىم قىزنىڭ رولىنى ئالغان نۇرىيە گۈللەرگە كۆمۈلۈپ كەتتى. چوڭ باشلىقلار سەھنىگە چىقىپ بىز بىلەن بىر ـ بىرلەپ قول ئېلىشىپ كۆرۈشكەندە خوشاللىق ۋە ھاياجاندىن يۈرەكلىرىمىز يېرىلىپ كەتكىدەك بولۇپ كېتىشكەنىدۇق.

كېيىنكى ھەپتىسى بىز تەكلىپ بويىچە باشقا مەكتەپلەرگىمۇ بېرىپ ئويۇن قويدۇق. بارغانلا يەردە ئالقىشلاندۇق. ھەتتا ئاخىرى چوڭ يىغىندا ئاپتونوم رايونلۇق ئىتتىپاق كومىتېتى ۋە مەكتەپ تەرىپىدىن تەقدىرلەندۇق. شۇ كۈنى تەقدىرلەش يىغىنىدىن كېيىن قىزىل بىنانىڭ ئالدىدا باشلىقلار بىلەن سۈرەتكە چۈشۈشلەر بولدى. باشلىقلار پىكاپلىرىغا چىقىپ كېتىپ قالغاندىن كېيىن ئاسىم كىچىم ئىككىمىزنى چاقىرىپ: «كېلىڭلار، ئۇچىمىز بىر چۈشۈۋالايلى!» دېدى. شەۋكەت ئىسمىلىك سۈرەتچى بالا ئۇنىڭ بىر مەھەللىلىك دوستى ئىدى. «چارس» قىلغان ئاۋاز بىلەن تەڭ فوتو ئاپپاراتى كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە ئۆتۈپ كېتىدىغان ئاشۇ گۈزەل دەقىقىنى مۆجىزە كەبى تۇتۇپ قالغانىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ئىسيانچىلار ئۆيىمىزنى ئاختۇرۇپ كىتاب، سۈرەت، خەت ـ چەك، كىيىم ـ كېچەكلىرىمىزنى مۇسادىرە قىلىپ ئېلىپ چىقىپ كېتىۋاتقىنىدا مەن بۇ سۈرەتنى بىلىندۇرمەي «ماۋزىدۇڭ

تالـلانما ئەسـەرلـرى» 2 ـ تومـنـنڭ ئـارىسىغـا قىسـتـۇرۇپ قـويغانـىدىم. ئەنە شـۇندىن تارتـىپ ئۇنتـۇلغۇسـز ياشلـىق چاغلـرىمـزنىڭ، پاك دوستلۇقىمـزنىڭ، ھاياتىمـزغا تەسىر كۆرسەتكەن كۆپلىگەن ئىشـنىڭ خاتىرىسى بولغان بۇ سـۆرەت بۇگـۈنگە قەدەر ماڭا ھـەمراھ بولـۇپ كـەلمەكتـە. سۆرەتكە ھـەر بىر قارىسام ئاشـۇ ۋاقىتـلارغا قايتـقاندەك، ياشـلىق كـۆچـى ۋە ھـۆسنى ئـۇرغـۇپ تۇرغان قـىز ـ ئوغۇل سـاۋاقـداشلـىرىم ئـەتـراپـىـمـدا يـۈگـۈرۈشـۈپ يـۈرگـەنـدەك، سـالاپـەتلـىك ئـوقۇتقۇچـىلىرىمـز مۇنـبەردە دەرس سۆزلـەۋاتـقاندەك، بـىز كـۆزلـىرىمـزدىن ئوت چـاقنىتـىپ ئۇلارنـىڭ تەلىمـلىرىنى ئـاڭلاۋاتـقـانـدەك ياكـى سـاۋاقـداش، دوسـتـلـىرىم بـىلـەن سۆزلىشىپ، سىردىشـۋاتقاندەك تۇيغۇلارغا چۆمۈلىمەن.

2

بـىزنىڭ ياشـلىق باھـارىمـز باشقـىچـە بىر زامـانـلاردا ئۆتكـەن. ئـەدەبـىياتـقا بولـغان ئـوتـتـەك ئـىشـتـىيـاق، سوتسىيالىزمكوممۇنىزم، كەلگۈسى توغرىسىدىكى ئاجايىپ ساددا ھەم گۈزەل تـەسەۋۋۇرلار، ئارزۇ ـ ئـۈمـىدلـەر، قـۇچـاق ئېچىۋاتقان ياشلىق باھارىمـزنىڭ رەڭدار، سـىرلىق ھېس ـ تۇيغۇلىرى قوشۇلۇپ بىزنى بۇلۇتلار قوينىدىكى خىيالىي بىر دۇنيادا، شېرىن چۈشلەر قوينىدا ئەللەيلەيتتى. ھەممىمـز دېگۈدەك تولۇقسـز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپلا كەلگـەن 16 ــ 17 ياشلـىق بالىلار ئىدۇق. قەلبـىمـزدىن ھايات، غـايـە، مۇھەببەت توغرىسىدكى ئوتلـۇق خـتابـلار ئـۇرغۇيتـتى. ھەممىمـز دېگۈدەك ئوغرىلىقچـە شېئـىـرلارنى يازاتـتـۇق.

يوتقاننىڭ ئىچىدە، بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا ياكى دەرس ۋاقتىدا قوللىرىمىز بىلەن توسۇپ تۇرۇپ يازاتتۇق. يازاتتۇق ـ يۇ، باشقىلارغا كۆرسىتىشتىن خجىل بولۇپ، يازغانلىرىمىزنى ساندۇقلىرىمىزنىڭ ئەڭ تېگىدە ساقلايتتۇق. پەقەت بۇرۇن ئانچە ـ مۇنچە بىر نەرسىلەرنى يېزىپ باققان، دادىلراق بىر نەچچە ساۋاقدىشىمىزلا يازغانلىرىنى باشقىلارغا كۆرسىتەتتى. دەرس ۋاقتىدا ياكى ھەر خىل پائالىيەتتە ئوتتۇرىغا چىقىپ ياڭراق ئاۋازدا پۇشكىن، مايياكوۋسكىينىڭ شېئىرلىرىنى ياكى ئۆزلىرىنىڭ شېئىرلىرىنى دېكلاماتسىيە قىلىشاتتى. ئەدەبىي ژۇرنال، گېزىت ئەدەبىيات بەتلىرىنىڭ تەھرىر بۆلۈملىرىگە شېئىرلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، ئۇ يەرلەردە ئۇچرىتىقان «بۇركۇت» ئەپەندى، «نۇرى» ئەپەندى، «مەشئەل» ئەپەندىگە ئوخشاش داڭلىق شائىر، مۇھەررىرلەرنىڭ گېپىنى قىلىپ ئىچىمىزگە ئوت ياقاتتى. بولۇپمۇ مەن جەنۇبلۇق ساۋاقداشلىرىمغا ھەيران قالاتتىم. كونا دوپپا، ئاددىي كىيىملەر بىلەن كەلگەن تارتىنچاق، جىمغۇر بالىلار مەكتەپكە كېلىپ بىرەر يىل بولا ـ بولمايلا ئۆز كارامەتلىرىنى كۆرسىتىپ مەتبۇئاتلاردا شېئىر ئېلان قىلىشقا باشلايتتى. بىزنىڭ تاشكەنتتە ئوقۇپ كەلگەن ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىمىز بۇنى كىچىكىدىن مەدرىسەدە يادلىغان كىلاسسىك شېئىرلارنىڭ تەسىرىدىن دەپ قارايتتى ۋە كېرەم، كامال، غوپۇرجان قاتارلىق بىر نەچچىسىنى چوڭ كۆرۈپ ئەركىلەتكەندەك «كېرەم ئەپەندى»، «كامال ئەپەندى»... دەيتتى. يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىن كېلىپ يېزىقچىلىق دەرسى ئۆتىدىغان يەنە بىر ئوقۇتقۇچىمىز كېرەمنى «شېئىر ئۇچۇن يارالغان يىگىت» دەيتتى.

ئىككىنچى ئوقۇش يىلىدا كېرەم بىلەن كامال تەڭلا

ئوزۇپ چىقىپ مەكتەپ بويىچە كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىدى. غوپۇرجان، ئاسىم، ئوبۇلخەيرىلەرمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ دېگۈدەك ماڭاتتى. بۇلارنىڭ ئىچىدە كىچىكىنىڭ شېئىرلىرى بۇلاق سۈيىدەك يەڭگىل، جۇشقۇنلۇقى، ئوخشىتىش، سىمۋوللىرىنىڭ ئۆزگىچە، ئىجادىيلىقى بىلەن پەرقلىنىپ تۇراتتى. كامال بولسا ناھايىتى پاساھەتلىك تىل بىلەن تولاراق ئەدەپ ـ ئەخلاق، غايە توغرىسىدا، يېڭى جەمئىيەتنىڭ ئەۋزەللىكى توغرىسىدا يازاتتى. بۇ خىل شېئىرلار ئەينى دەۋردە ئوقۇرمەنلەر ئارىسىدىمۇ، تەھرىر بۆلۈملەردىمۇ قارشى ئېلىناتتى. غوپۇرجان، ئوبۇلخەيرىلەر ئەمگەك، مۇھەببەت، كوپېراتسىيەلىشىش قاتارلىق تېمىلاردا يازاتتى. بۇلارمۇ بازارلىق تېما ھېسابلىناتتى. ئاسىم بىر نەچچە پارچە شېئىر ئېلان قىلغاندىن كېيىن داستانغا تۇتۇش قىلغانىدى. قىز ـ يىگىتلەرنىڭ مۇھەببىتى تېما قىلىنغان بۇ داستان ئۇنىڭ ئالدىراشلىقى تۈپەيلى ئايلاپ ئۇزۇلۇپ قالاتتى، گەپنىڭ راستىنى ئېيتقاندا، كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە ئۇنىڭ باشقۇرۇش تالانتى شېئىرىي تالانتىنى بېسىپ چۈشكەن بولۇپ، ئۇ مەكتەپ ئىتتىپاق باش ياچىكىسىنىڭ مەسئۇللىرىدىن بىرى بولۇپ قالغانىدى.

مەن بولسام يازغۇچى ـ شائىر بولۇشنى ئەمەس، بىر ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى بولۇشنى ئارزۇ قىلاتتىم. تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ بىر مەۋسۇم ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ باققانلىقىم ئۈچۈنمىكىن ياكى ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرىمىزنىڭ بىلىمى، مېتودى ھەم پەزىلىتى مەندە كۈچلۈك تەسىر قالدۇرغانلىقى ئۈچۈنمىكىن، يۇرىكىمنىڭ چوڭقۇر قېتىدا سۇۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «يېزىدىكى ئايال ئوقۇتقۇچى» فىلىمىدىكى ۋارۋارا ئوخشاش مۇنەۋۋەر ئوقۇتقۇچى بولۇپ ياش ئەۋلادلارغا بارلىقىمنى ئاتاش ئارزۇسى

بىخلانغانىدى. مەندىكى بۇ گۈزەل ئارزۇنىڭ يەنە بىر خۇپىيانە سەۋەبچىسىمۇ بار ئىدى...

خىيالىم ئىختىيارىمدىن سىرت ھالدا ۋاقىت تونىلىنىڭ كۆز يەتكۈسىز چوڭقۇرلۇقلىرىغا شۇڭغۇشقا باشلىغاندا، گويا كۆز ئالدىمدىكى قويۇق تۈمانىنى ھەيدىمەكچى بولغاندەك ئوڭ قولۇمنى يېنىككىنە سىلكىدىم، رۈسلىنىپ ئولتۇرۇپ چەينەكتىن چاي قۇيۇپ ئىچتىم. ئورنۇمدىن تۇرۇپ، ئەتىگەن قىلىشنى ئويلىغان قانداقتۇر مۇھىم ئىشلارنى قىلماقچى بولدۇم. ئەمما نېمە قىلماقچى ئىكەنلىكىمنى ئىسمگە ئالالماي مېھمانخانا ئۆيۈمنىڭ ئوتتۇرىسىدا گاڭگىرىغان ھالدا خېلى ئۇزاق تۇردۇم. مانا بۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مېنى ئازابلاپ كېلىۋاتقان ئۇنتۇغاقلىق. ئۇ گۈيا ئەرۋاھتەك پات - پات پەيدا بولۇپ مېنى قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويىدۇ. بىر كۈنلەردە مەن تېخىمۇ ئۇنتۇغاق بولۇپ كېتىشتىن قورقىمەن.

خۇددى مېنى ئۇمىدسىزلىكتىن قۇتۇلدۇرماقچى بولغاندەك كاردىۋاردىن ئەر كىشىنىڭ ئاستا، ئېغىر قەدەم تىۋىشى كەلدى. ئۇ مېنىڭ ئېرىم مەسئۇد. ئادەتتە ئۇ بىرىنچى قەۋەتتىكى چېغىدىلا مەن ئۇنى ئاياغ تىۋىشىدىن تونۇۋالىمەن. ئۇمۇ مېنى ئاياغ تىۋىشىمدىن تونۇيدۇ. ئۇنىڭ ئىشىكتىن كىرىپلا ئەينەككە قارىۋېتىدىغانلىقىنى، ئايىغىنى نەدە، چاپىنىنى نەدە قويىدىغانلىقىنى، قويغان نەرسىسىنىڭ ئورنىدىن يۆتكىلىپ كېتىشىنى ياقتۇرمايدىغانلىقىنى بىلىمەن. ئۇ كىرىپلا ئىشىك تەرەپتىكى دىۋانغا ئۆزىنى تاشلاپ ئولتۇرىدۇ، مەن ئۇنىڭغا بىر ئىستاكان سوغۇق چاي ياكى مېۋە شەربىتى ئەكېلىپ بېرىمەن. چىرايىدىن بىر نېمە دېگۈسى بارلىقىنى سەزسەم ئاغزىغا قاراپ ئولتۇرىمەن ياكى قورسىقىنىڭ ئاچ - توقلۇقىنى سورايمەن. ئۇ ئۇزاقراق يوق بولۇپ كەتكەن چاغلىرىدا كۆپىنچە بىر نەرسە يېمەيدۇ. ئۇ

ئايدا بىر قېتىم يۇرتداشلىرى بىلەن، ئىككى ئايدا بىر قېتىم ساۋاقداشلىرى بىلەن ئۆتكۈزۈلىدىغان يىغىلىشقا بارىدۇ. سائەت بەشلەر ئەتراپىدا ئىككىمىز تېلېۋىزور ئالدىدا ئولتۇرۇپ خەۋەر كۆرىمىز. خەۋەر ئاياغلاشقاندا چاي دەملەپ يەڭگىل غىزالىنىمىز. مەسئۇد تاماق سىڭدۈرۈش ياكى شاھمات ئويناش ئۈچۈن يەنە ئىشىك ئالدىغا چىقىپ كېتىدۇ. مەن قاچا ـ قۇچىلىرىمنى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ، بالكونىدىكى ياتما ئورۇندۇقنىڭ تەۋرىنىشى ئىچىدە بىر پەس ئارام ئالىمەن ياكى كۆزئەينەكىمنى تاقاپ، كارىۋىتىمغا بالدۇرلا چىقىۋېلىپ يىغىلىپ قالغان گېزىت ـ ژۇرنال، يېڭى چىققان كىتابلارنى ئوقۇيمەن.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن مەن مەسئۇدقا باغاق تاپشۇرۇۋالغانلىقىمنى ۋە ساۋاقداشلار يىغىلىشى توغرىسىدىكى ئىشلارنى سۆزلەپ بەردىم. ئۇ قىزىقىش ئىچىدە ئاڭلىدى. بۇ خەۋەر مەسئۇدنىڭمۇ ئۆتمۈش ئەسلىمىلىرىنى قوزغىۋەتتى بولغاي، ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ ئۆتكەن قېتىمقى ساۋاقداشلار يىغىلىشىدا كۆرۈشمىگىنىگە 47 يىل بولغان بىر قىز ساۋاقدىشىنى كۆرۈپ، ھەر قانچە ئەسلەپمۇ خاتىرىسىدىكى ئۇنىڭغا ئوخشىتالمىغانلىقىنى، ئۆزى تەلەپ قويۇپ زادىلا قولىغا كەلتۈرەلمىگەن بۇ قىز ئەينى چاغدا ئۆزىنى رەت قىلىپ بەك توغرا قىلغانىكەن، دەپ ئويلىغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى.

3

ئۇزۇنغا سوزۇلغان ئىسسىقتىن كېيىن تۇتۇلغان ئۇرۇمچى ھاۋاسى بىر نەچچە كۈنگىچە ئېچىلمىدى. كۈن

خۇددى كېسەلچان قېرى ئادەمدەك ئانىدا ـ ساندا، چالا ـ بۇلا كۆرۈنۈپ قويۇپلا، جاھاننى تەلەتى سەت بۇلۇتلارغا تاشلاپ يوق بولۇپ كېتەتتى. بۇلۇتنىڭ توختىماي شەكىل ئۆزگەرتىشىگە ئەگىشىپ يامغۇر گاھ سىمىلداپ ياغسا، گاھ يەرگە چۈشۈشكە ئالدىرىغاندەك شارىلداپ تۆكۈلەتتى. بىر پەس يەر ـ ئاسمانىنى بىر ئالغان شارىلدىغان ئاۋاز تۇيۇقسىز توختاپ ئەتراپ ئارامبەخش جىمجىتلىققا چۆمۈلەتتى. تۇيۇقسىز كۈل رەڭ ئاسمانىڭ بىر بۇرجىكى يىرتىلىپ، خەنجەر ئۇچىدەك ئىنچىكە، ئۇزۇن نۇر تالالىرى زېمىننى بىر پەس يورۇتاتتىدە، ھايال ئۆتمەي يەنە بۇلۇتلارنىڭ ئارقىسىدا غايىب بولاتتى. خۇددى غايەت زور پارىنكىتەك زېمىننى ئوراپ تۇرغان كۈل رەڭ بۇلۇتلارنىڭ ئاستىدا يامغۇردا يۇيۇلۇپ پاكىزلانغان قاتار ـ قاتار بىنالار، يول بويلىرىدىكى جانلىنىپ، پارقىراپ كەتكەن دەل ـ دەرەخ، گۈللۈكلەر، چىملىقلار خۇددى ئېسىل مەنزىرە رەسىملىرىدەك كۆزگە تاشلىناتتى. خۇددى سېھىرلىنىپ قالغاندەك بۇ مەنزىرىگە قاراپ قېتىپ ئولتۇردۇم. نېمە ئۈچۈندۇر كىچىكىمدىن يامغۇر ياغقان كۈنلەردە غەمكىن ئويلار ۋە ھاياجانغا چۆمۈلۈپ قالاتتىم. پاكلانغان يەر ـ زېمىندىن چاقماق، گۈلدۈرماما ھىدى كېلىپ تۇرغان شۇنداق پەيتلەردە ئالاھىدە بىر ئىشلار يۈز بېرىدىغاندەك غەلىتە تۇيغۇدا تىنچسىزلىناتتىم. يىللار بۇ تۇيغۇلارنىڭ رەڭگىنى ئۆچۈرگەن بولسىمۇ، يوق قىلىۋېتەلمىگەنىدى. ئىچ ـ باغرىمدىن كۆتۈرۈلگەن سۇسقىنە ھەسرەت تۇمانى چاناقلىرىمدا، كىرپىكلىرىم ۋە جاۋغايلىرىمدا چۆكۈپ تۇراتتى. كۆز ئالدىمدىكى مەنزىرە رەسىم بىردىنلا جانلاندى. سۇرەت ئىچىدىن تونۇش بىر قىياپەت، 40 نەچچە ياشلاردىكى زىلۋا بويلۇق بىر ئايال چىقىپ كەلدى. قويۇۋېتىلگەن قوڭۇر

چېچى مۇرسىده دولقۇنلىنىپ تۇراتتى. بەدىنىگە چىپىشىدە كەلگەن ئوچۇق گۈللۈك كۆڭلىكى ناھايىتى ياراشقاندى. ئۇ مۇرسىگە ئېسىۋالغان سومكىسىنىڭ ئېغرلىقىدىن سەل يېنىچە بولۇپ ھارغىن، ئۇششاق قەدەم تاشلاپ ماڭاتتى. يەنە بىر قولىدا ئېسىلىپ تۇرغان كۇنلۇكىنىڭ ئۇچى يەرگە تېگەيلا دەپ قالغاندى. ھۆل بولۇپ كەتكەن نازۇك توپلىيىدىن سەۋزىدەك قىزغۇچ پۇت بارماقلىرى كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئۇ مېنىڭ قىزىم مۇنىرە ئىدى.

ــ بىچارەم، ئۇنىڭغىمۇ تەس. بىر تەرەپتە ئائىلە، بىر تەرەپتە خىزمەت. يەنە بىر تەرەپتىن ياشانغان ئاتا ـ ئانا، قېيىنئاتا ـ قېيىنئانا... شۇلارنى ئويلاپ كۆڭلۈم ئېرىپ پەرىشان بولدۇم. ئىچىمدە بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ئەكېلىپ بەر، بۇنى ئەكېلىپ بەر دەۋەرمەي، ھەربىرىكەت قىلغاچ ئۆزۈم ئالالايدىغانلىرىمنى ئۆزۈم ئالاي ياكى مەسئۇدقا ئەكەلدۇرەي، دەپ ئويلىدىم. ئۇ بىرىنچى قەۋەتتىن چىقىۋاتقان چېغىدىلا ئىشىكنى ئېچىپ يولىغا قاراپ تۇردۇم.

ــ كېلە قىزىم، بىردەم ئولتۇرۇۋال، چىرايىڭ سارغىيىپ قاپتۇ، قارىغاندا چارچاپ قاپسەن. بۇنداق كېتىۋەرسەڭ قانداق بولىدۇ، ئادەم دېگەننىڭ جېنى تۆمۈر بولمىسا ... ــ دەپ تارتىپ دۇۋانغا ئولتۇرغۇزدۇم. بىر ئىستاكان مېۋە شەربىتىنى قولىغا تۇتقۇزۇپ ئېرى، بالىلىرىنى، قېيىنئاتا ـ ئانىلىرىنى سورىغاچ يېنىدا ئولتۇردۇم. قىزىم سوئاللىرىمغا قىسقا ـ قىسقا جاۋاب بېرىپ بولۇپ:

ــ ئۆزۈڭچۇ ئاپا، ئۆزەڭ قانداق تۇردۇڭ؟ئۇيقۇڭ ياخشىمۇ؟دادامچۇ؟ ــ دەپ قايتۇرۇپ سورىدى.

ــ بىزنىڭ ئەھۋالىمىزمۇ يامان ئەمەس. مېنىڭ

ئۇيقۇمنى ئۆزەڭ بىلىسەن، خالىسا كېلىدۇ، خالىسا كېتىدۇ، تۇتۇۋالغىلى بولمايدۇ...

ــ مەن سېنى ئوبدان بىلىمەن، كىچىككىنە ئىش ئىچىڭگە كىرىۋالسا نەچچە كېچە ئۇخلىمايسەن، بەزى ئىشلارنى بەك زېغىرلاپ كېتىسەن. ئاپا، مۇشۇ مىجەزىڭنى ئۆزگەرتسەڭ بولاتتى...

بەزى ئىشلارنى، بولۇپمۇ مىجەزنى ئۆزگەرتىمەن دەپلا ئۆزگەرتكىلى بولسا، نەقەدەر ياخشى بولمىغان بولاتتى ـ ھە، مەن گەپ قىلماي كۈلۈپ قويدۇم. قىزىمغۇ تازىلىق ئۆيىگە كىرىپ كەتتى. ئۇ يەردىن چىقىپ ئۇستەلنىڭ ئالدىغا كەلدى. ئۇ ئۇستەلدىكى سۈرەتنى قولىغا ئېلىپ:

ــ پاھ ئاپا، سېنىڭ ياش ۋاقتىلىرىڭ ئىكەنغۇ! سەن تېخى ھەربىيمۇ بولغانمۇ؟ كىيىملىرىڭلار قالتىس ئىكەن. ئاۋۇ قۇلاقچاڭلارچۇ تېخى. لېكىن سەن بەك ئوماق ئىكەنسەن، ھېلاربي كىلىنتوننىڭ ياش ۋاقتىلىرىغلا ئوخشايدىكەنسەن. بۇ يىگىتلەرچۇ... ؟ قارىغاندا ئۇلار سېنى قوغلىشۋاتقانلار بولسا كېرەك ـ ھە؟ ــ دېدى.

ــ ياق قىزىم، ئۇلار مېنىڭ ساۋاقداشلىرىم ھەم يېقىن دوستلىرىم. بۇ سۈرەت ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلارنىڭ خاتىرىسى. بۇ ئەينى يىللاردىكى شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئالدى...

ــ ھى، ھى، ھى... سىلەر ئۇ چاغدا قىزىقكەنسىلەر ئاپا. ھازىرچۇ، ئوغۇللارنى دوستۇم دېسەك باشقىلار مەسخىرە قىلىدۇ. يۇرگەن يىگىتىمىزنىلا ئوغۇل دوستۇم دېسەك بولىدۇ. ئوغۇل دوستى جىق قىزلارنى باشقىلار يامان قىزلار دەپ قارىشىدۇ تېخى. مېنىڭچە يەنىلا سىلەرنىڭ دەۋرىڭلار ياخشى ئىكەن، ئادەملەرنىڭ كۆڭلى نېمىدېگەن ساپ.

ــ ئۇ چاغلارنىڭ ياخشى تەرىپىمۇ بار ئىدى. سىلەرنىڭ دەۋرىڭلاردا بەزى ئىشلار تەتۇرىگە تەرەققىي قىلىدىمۇ قانداق؟ ئۇ چاغلاردا ئۇلارمۇ باشقا قىزلارنى قوغلىشىپ يۈرەتتى، مېنىڭمۇ يۈرۈۋاتقىنىم بار ئىدى. ئەمما بىز گېپىمىز بىر يەردىن چىقىدىغانلىقى، چىقىشالايدىغانلىقىمىز ئۈچۈن دوست بولغان. بىز دائىم بىللە يۈرەتتۇق. ئەمما كۆڭۈللىرىمىزدە زەررىچە باشقا نىيەت يوق ئىدى.

ــ ئۇنداق بولسا يۈرگەن يىگىتىڭنىڭ سۈرىتى يوقمۇ ئاپىجان، ئالە كۆرۈپ باقايلى دادام كۆرۈپ قالغۇچە.

قىزىمنىڭ ھاياجانلانغان تۇرقىغا قاراپ بېشىمنى چايقىغىنىمچە كۈلۈۋەتتىم. لېكىن دەرھال قاپىقىمنى تۇرۇپ:

ــ ئاپاڭ بىلەنمۇ مۇشۇنداق گەپلىشەمسەن ھاياسىز! مەندە باشقا سۈرەت يوق، ماڭ، بېرىپ بىردەم ئۇخلىۋال، ــ دېدىم.

قىزىم دومسايغىنىچە دېۋانغا ئۆزىنى ئاتتى. مەن ئۇنىڭ نېمىلەرنىدۇ دەپ غۇدۇراشلىرىغا قۇلاق سالغاچ سومكىدىكى گۆش، كۆكتاتلارنى توڭلاتقۇغا سېلىشقا باشلىدىم. توڭلاتقۇنى بىرەر قۇر يۇغۇشتۇرۇپ بولۇپ چىقسام، قىزىم ئولتۇرغان يېرىدە قىڭغىيىپ ئۇيقۇغا كېتىپتۇ، خۇددى كىچىك ۋاقتىلىرىدىكىدەك، تاپشۇرۇقلىرىنى ئىشلەپ بولالماي ھېرىپ كېتىپ ئۇخلاپ قالغاندەك. دەرھال بېشىغا ياستۇق قويۇپ، ئۇستىگە نېپىز ئەدىيال يېپىپ قويدۇم. بىچارە ئۆز ئۆيىدە قانغۇچە ئۇخلىيالمايدۇ، قېيىنئانىسىنىڭكىدە تېخىمۇ شۇنداق. ئۆز ئاتا ـ ئانىسىنىڭكىدە بولسىمۇ ئۇخلىۋالسۇن، بىزنىڭ مۇشۇنچىلىك ۋاقتىمىزدا.

ھايال ئۆتمەي مەسئۇدمۇ قايتىپ كەلدى. ئۇئىشكتىن كىرىپ قىزىنى كۆردى ـ دە، تىۋىش چىقارماي ھۇجرىسىغا

كىرىپ كەتتى. ئۇمۇ كۆڭلىدە «ئۇزاقراق ئۇخلىۋالسۇن» دېگەندۇ. ئۇ، بالىلارنىڭ ئىچىدە مۇنىرەنى «كىچىكىدە كۆپ جاپا تارتقان» دەپ ئەتىۋارلايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە، دۇنيادا چىرايىمۇ، مىجەزىمۇ بۇ قەدەر ئوخشايدىغان دادا ـ بالىلار كۆپ بولمىسا كېرەك. مەسئۇدنىڭ ۋۇجۇدىدىكى ئەرلەرگە خاس قىياپەتنىڭ قىزىنىڭ ۋۇجۇدىدا قانداقلارچە بۇنچە نازۇك ئاياللىق گۈزەللىكىگە ئۆزگەرگەنلىكى كىشىنى ھەيران قالدۇرىدۇ. مەسئۇد قىزىدىن خۇددى ئۆزىنىڭ بىباھا ئەسىرىدىن زوقلانغاندەك زوقلىنىدۇ ۋە ئۇنى ھىمايە قىلىشقا ھەر قاچان تەييار تۇرىدۇ. دادا ـ بالا دوستلاردەك پاراڭلىشىپ كەتسە گېپى تۈگىمەيدۇ.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن دادا بىلەن قىز يەنە ئادەتتىدەك پاراڭغا چۈشتى.

ــ قارا، دادا، بالىلارغا دەرسنى خەنزۇچە ئۆتۈش ماڭا بەك ئېغىر كېلىۋاتىدۇ. خەنزۇچە سۆزلىسەم بالىلار چۈشەنمىگەن، ئۆز تىلىمىزدا سۆزلىسەم باشلىقلار يول قويمايۋاتقان. دەرسنى خەنزۇچە ئۆتەلمىسەڭلار ئورۇننى بىكارلاڭلار دەۋاتىدۇ. مەنغۇ بىر نېمە قىلارمەن، يېشى چوڭراق، تەجرىبىلىك بىر نەچچە ئوقۇتقۇچى بارتى دېگىنە، شۇلارغا بەك تەس بولدى. ئاڭلىشىمىزچە، ئۇلارنى بالدۇر پېنسىيەگە چىقىرىۋېتىدىغان ئوخشايدۇ.

مىللىي مەكتەپلەردە خەنزۇ تىلىدا ئوقۇتۇشنى يولغا قويىدىكەن دېگەن گەپلەرنى ئۇچ ـ تۆت يىلدىن بېرى ئاڭلاپ كېلىۋاتقان بولساممۇ، ئۆزگىرىشنىڭ بۇ قەدەر تېز ھەم كەسكىن يېتىپ كېلىشىنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىدىم. چۈنكى مېنىڭ نەزەرىمدە بۇ ئۇنداق ئاددىي ئىش ئەمەس ئىدى. مەسئۇد سىرتتا يۈرگەچكە بۇ ئىشلاردىن خەۋىرى بارەدەك

قىلاتتى، شۇڭا ئالدىراپ بىر نەرسە دېمىدى.

قىزىم ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. دادىسىنىڭ تەسىرىدىن ئۇ كىچىكىدىن باشلاپ ماتېماتىكىغا قىزىقاتتى. ئالىي مەكتەپتىمۇ ماتېماتىكىنى تاللىغانىدى. ئۇ خەنزۇچە تىل - يېزىقىنى خېلى ياخشى بىلسىمۇ، ئۇنى دەرسنى خەنزۇچە ئۆتەلەيدۇ دېگىلى بولمايتتى.

ئۇچىمىز — ئىككى مويسىپىت، بىر ياش — ئۇچ ئوقۇتقۇچى بىر - بىرىمىزگە قاراپ جىم ئولتۇرۇشۇپ كەتتۇق. خېلىدىن كېيىن مەسئۇد خۇددى ئۆز - ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك قىلىپ:

— بۇ ئىشلارنى راستىنلا چۈشەنگىلى بولمىدى. 60 نەچچە يىللىق مائارىپ، شۇنچە كۆپ مەكتەپ، يۈز مىڭلىغان ئوقۇتقۇچى، تۈزۈلگەن شۇنچە كۆپ دەرسلىك، ئىشلەنگەن شۇنچە كۆپ ئىش بىر كۈندىلا قەدىرسىز بولدىمۇ ئەمدى - ھە؟ — دېدى.

— دادا، بۇنىڭدىن كېيىن بالىلىرىمىز يەسلىدىن تارتىپ خەنزۇچە ئوقۇيدىكەن. ھۆكۈمەت يېزىلاردا خەنزۇچە يەسلىلەرنى ئېچىشقا ناھايىتى كۆپ پۇل ئاجرىتىپتۇ. تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتكۈزگەن بالىلار ئالىي مەكتەپلەرنىڭ مەملىكەتلىك بىر تۇتاش ئىمتىھانىغا قاتنىشىدىكەن. بۇ، ھۆكۈمەتنىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ مائارىپ سۇپىتىنى ئۆستۈرۈش، ئىشقا ئورۇنلىشىش شارائىتىنى ياخشىلاش يولىدىكى مۇھىم تەدبىرى ئىكەن.

— ھۆكۈمەتنىڭمۇ ئويلىغىنى باردۇ. ئۆتكەن 60 يىلدا ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشى بىلەن بىزنىڭ مائارىپىمىز ھەقىقەتەن تەرەققىي قىلغان. لېكىن ھازىرقى بەزى ئىشلار... ھەي ي،

ئۆز تىلى، مەدەنىيىتى ئاساسىدا بولمىغان مائارىپنى قانداقمۇ مائارىپ دېگىلى بولسۇن. بالىلار ئۆز تىلىدا ئوقۇۋەرسە، ھۆكۈمەت خەنزۇ تىلى ئوقۇتۇشىنى كۈچەيتىشكە ئازراق پۇل ئاجراتسا ھەل بولۇپ كېتىدىغان ئىشلار ئىدى ـ بۇ. تەبىئىي پەن دەرسلىرىنى ئۆز تىلىدا ئاڭلاپمۇ ئاران چۈشىنىدىغان بالىلار خەنزۇچە ئۆتسە چۈشىنەلەرما؟ ـــ دېدى مەسئۇد يەنە.

مەسئۇد ئىككىمىز 1950 ـ يىللاردىكى ساپ ئانا تىل مۇھىتىدا ئوقۇغانلىقىمىز، يېقىنقى يىللارغىچە ئانا تىل مەكتەپلىرىدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ ئۆتكەنلىكىمىز ئۈچۈن ھازىرقى ئىشلارنى تەسەۋۋۇرىمىزغا سىغدۇرالمايتۇق. بىزنىڭ قولىمىزدا ئوقۇپ، خەنزۇ تىلى، چەت ئەل تىللىرىنىمۇ ئۆز تىلىدەك پىششىق ئىگىلەپ، ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ئورۇنلىرىدا، دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردىكى داڭلىق پەن تەتقىقات ئورۇنلىرىدا ئىشلەۋاتقان ئوقۇغۇچىلىرىمىز خېلى بار ئىدى. ئانا تىلىدا ياخشى ئوقۇغان بالىلار باشقا تىللارنىمۇ ناھايىتى ئاسان ئۆگىنىۋالاتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ھازىرقى ئەبجەش بولۇپ كەتكەن بالىلارغا سېلىشتۇرغاندا ئۇلار تەپەككۇر ۋە پىسخىك ساپا جەھەتتە كۆپ ئۈستۈن تۇراتتى.

بىزنىڭ ئائىلىدە مۇنداق ئىشلار توغرىسىدا دائىم مۇنازىرە بولۇپ تۇراتتى.

ئۆتكەن يەكشەنبە كۈنى كىچىك ئوغلۇم كېلىپمۇ بىرمۇنچە تالاش ـ تارتىش قوزغىۋەتكەنىدى. باشلىقىنىڭ بىر ئېغىز گېپىگە چىدىماي خىزمىتىدىن ئىستېپا بەرگەن بۇ ئوغلۇم ھازىر باشقىلار بىلەن شېرىكلىشىپ تىجارەت قىلىۋاتاتتى. ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا تاكسى ھەيدەپ كىراكەشلىكمۇ قىلاتتى. ئاردا بىر مەزگىل سودىسى ۋەيران

بولۇپ خىزمەت ئورنىغا قايتىپ بارماقچىمۇ بولغانىدى. لېكىن ھەر قېتىم مەسىلە پۇلغا تاقاشقاندا مەسئۇد ئۇنىماي تۇرۇۋالاتتى. بۇ ھەرگىزمۇ ئۇنىڭ پۇلغا چىدىمىغانلىقىدىن ئەمەس، لاياقەتلىك ئوقۇش پۈتكۈزگەن ئوغلىنى مۇشۇنداق بىر يول بىلەن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇشقا كۆڭلى كۆتۈرمىگەنلىكىدىن ئىدى. مەن بەزىدە ئۇنىڭغا:

ــ ئوغلۇمنىڭ بىلىم ـ قابىلىيىتى مۇشۇنداق زايە بولۇپ كېتەرمۇ، بىزمۇ زامانغا بېقىپراق ئىش قىلساق بولماسمۇ، ــ دەيتتىم. ئۇ ماڭا:

ــ ھەدىيە، مېنى باشقىلارغۇ چۈشەنمىسۇن، سەنمۇ چۈشەنمەمسەن؟ بىز قانداق ئەقىدە بىلەن ياشىغان، ئوقۇغۇچىلىرىمىزغا نېمە دەپ تەربىيە بەرگەن؟ بولدى، ئوغلۇم ھالال ئەمگىكىگە تايىنىپ جان باقسۇن، قالغىنىغا مەن بار، مەن پۇل خەجلەپ ئۇنى بېقىشقا رازىمەنكى، نەپسانىيەتچىلەرنىڭ ئالدىغا بارمايمەن، ــ دەيتتى. ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى بىلىدىغانلار ئۇنى «غەلىتە ئادەم» دەيتتى. بۇگۈنكى كۈندە بىز ھالال ئەقىدىمىزدە چىڭ تۇرغانلىقىمىز ئۈچۈن «غەلىتە ئادەم» ھېسابلىنىدىغان بولۇپ قالغانىدۇق.

ئوغلۇم تاكسى ھەيدەپ يۈرۈپ جەمئىيەتتىكى ھەر خىل ئىش ۋە ھەر خىل ئادەم بىلەن ئۇچراشقانلىقى ئۈچۈن كۆرگەن ـ بىلگىنى كۆپ ئىدى. ئۆتكەن قېتىم ئۇ:

ــ دادا، ئاپا، سىلەر دىققەت قىلىدىغىلارمىكەن، ھازىر ئۇيغۇرلارنىڭ بىر قىسمى مۇسۇلمانلىق داۋاسىنى قىلىپ ئەرەبلەشكىلى تۇرۇپتۇ. ئۇلارنىڭ ئاربىسىدا ئەرەبچە ئۆگىنىش، ئەرەبچە كىيىنىش، ئەرەبچە غىزالىنىش، ئەرەبچە چىلىم چېكىش مودا بولۇپتۇ. يەنە بىر قىسمى كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتنى كۆزلەپ يەنە باشقا تىللاردا سۆزلەپ، باشقىچە

كىيىنىپ، باشقىچە يەپ ـ ئىچىپ ئۆزىگە ئوخشىمايدىغان بولۇپ كېتىپتۇ. بىز ئۇيغۇر دەپ، ئۇيغۇرنىڭ غېمىنى يەيدىغانلار قالمىغىلى تۇرۇپتۇ، ــ دېدى. بۇ بىزمۇ ھېس قىلىۋاتقان ئىشلار بولغاچقا ھەممىمىز بىر پەس قاينىشىۋق، قاينىشىنىڭ ئاخىرى مۇنىرەگە، ئۇنىڭ تولۇقسىزغا چىققان بولسىمۇ، ئۆز تىلىدا سۆزلەشنى بىلمەيدىغان قىزىغا، ئۇنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇشى... غا مەركەزلەشتى. مۇنىرە بۇنىڭدىن كېيىن قىزىغا ئۆيدە ئۇيغۇرچە ئوقۇش، يېزىش ۋە سۆزلەشنى ئۆگەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى بىلدۈردى. ئەما مەسئۇد بېشىنى چايقاپ:

ــ پايدىسى يوق، ئۆيدە ئۆگەنگەن ئاز ـ تولا نەرسىنى مەكتەپكە بېرىپلا ئۇنتۇپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئەتىدىن كەچكىچە ئوقۇيدىغان كىتابى، ئاڭلايدىغان دەرسى، يازىدىغان خېتى، تەڭتۇشلىرى بىلەن قىلىدىغان پاراڭى، ئۆيدە يېرىم كېچىگىچە ئىشلەيدىغان تاپشۇرۇقى باشقا تىلدا تۇرسا، قىزىڭ يەنە ئارتۇقچە بېسىمغا بەرداشلىق بېرەلەمدۇ؟ ــ دېدى. مەنمۇ ئىچىمدە شۇنداقلىقىنى ئېتىراپ قىلسامۇ ئۇندىمىدىم. ھاياتىمنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا بولسىمۇ نەۋرە قىزىمنى يېنىمغا ئەكېلىۋېلىشنى، ئۆمۈرلۈك تەجرىبىلىرىم، ھېس ـ تۇيغۇلىرىم بىلەن ئۇنى تەربىيەلەشنى، بولسا تېخىمۇ كۆپرەك بالىلارنى تەربىيەلەشنى، ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيىتى ئەخلاق، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى، گۈزەل ھەم مەدەنىي بىر تىل ـ يېزىقىنىڭ بارلىقىنى بىلدۈرۈشنى ئارزۇ قىلاتتىم. ئارمانغا تۇشلۇق دەرمان بولسىدى كاشكى. ھەممىدىن يامىنى، ئۇنتۇغاق بولۇپ كېتىۋاتىمەن. قىلىۋاتقان گېپىم، قىلىۋاتقان ئىشىم بىردىنلا ئېسىمدىن چىقىپ كېتىدۇ ـ دە، كۈتمىگەن بىر چاغلاردا خۇددى مەن بىلەن چاقچاقلىشىۋاتقاندەك پەيدا

بولۇپ قالىدۇ. لېكىن ئۆتمۈش، بىكىمۇ يىراقتا قالغان بالىلىق، ياشلىق چاغلىرىم. ئەدەبىياتقا، ئوقۇتقۇچىلىققا بولغان ئىشتىياقىم، دەرسلىكتىكى ھېكايىلەرنى، شېئىرلارنى تەھلىل قىلىۋاتقىنىمدا جۇپ ـ جۇپ كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ، سېھىرلەنگەندەك ئولتۇرۇپ ئاڭلايدىغان ئوقۇغۇچى بالىلىرىم... ھەر ۋاقىت شۇنچىلىك ئېنىق ئېسىمدە. ئادەم قېرىغاندا كۆز ئالدىدىكى ئىشلارنى ئۇنتۇپ كېتىدۇ، ياش ۋاقىتلىرىدىكى ئىشلارنى بولسا ئېنىق ئېسىمدە ساقلىيالايدۇ، دېيىشەتتى چوڭلار. يىللار ئايلىنىپ بۇ دەۋر مېنىڭ بېشىمغىمۇ كەلدى.

مەسئۇد سىرتقا چىقىپ كەتكەندە مۇنىرە يېنىمدا ئولتۇرۇپ بىردەم دەرد تۆكتى. ئۇنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى چوڭ بولغانچە ئاتا ـ ئانىسىدىن ۋە ئىلگىرىكى دوستلىرىدىن يىراقلىشىپ كېتىپتۇ. ئۇ ئادەتتە مەكتەپ فورمىسىنى ئۇچىسىدىن چۇشۇرمەيدىكەن. ئۇيغۇرچە كىيىملەرنى، ئۇيغۇرچە تاماقلارنى ياراتمايدىكەن. ئاپىسى ئېلىپ بەرگەن چىرايلىق كىيىملەرنى قولىغا ئېلىپمۇ باقماپتۇ. مەن ياستىپ بەرگەن ياقۇت كۆزلۈك ھالقىنىمۇ بۇنداق مەتو نەرسىلەرنى تاقىسام ساۋاقداشلىرىم مەسخىرە قىلىدۇ، دەپ بىرەر قېتىممۇ تاقاپ باقماپتۇ. ئۆتكەندە جەنۇبتىن دادىسىنىڭ تۇغقانلىرى كەلگەندە، ئۇلار بىلەن كۆرۈشۇشنى خالىماي، ھەتتا ئۆيگە كىرگىلىمۇ ئۇنىماي دوستىنىڭ ئۆيىدە يېتىپ يۇرۇپتۇ. ئۇيغۇرچە ئۆگىتەي دېسە، «تاپشۇرۇقۇم جىق، ئىمتىھانىم بار. ئۇنى ئۆگەنگىچە نېمە پايدىسى» دەپ تۇرۇۋالىدىكەن.

ــ ئاپا، قانداقمۇ قىلارمەن، لالە مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىماسلا بولۇپ كەتتى. مەن ئۇنى باشقۇرالماس بولۇپ

قالدىم. سەن بالىلارنى ئاسان گەپكە كىرگۈزەلەيتتىڭغۇ، ماڭا بىر ياردەم قىلساڭ بولاتتى، ــ دەپ مۇنىرە ئۆكسۈپ يىغلاپ كەتتى.

مەن قىزىم ئۇچۇن سىناپ باقماقچى بولدۇم. بالىلار تەڭتۇشلىرىنىڭ تەسىرىگە ئاسان ئۇچرايدۇ. يازلىق تەتىلمۇ كېلىپ قالدى. لالەدەك بالىلاردىن بىر نەچچىنى تېپىپ ھەپتىدە ئۇچ قېتىم دەرس ئۆتسەم قانداق بولار؟ دەپ ئويلىدىم. دەرس يالغۇز تىل ـ يېزىق بىلەن چەكلىنىپ قالماسلىقى كېرەك. ئاشۇ بالىلار بىلىشكە تېگىشلىك ناھايىتى كۆپ نەرسە بار. ئۇلار مەھرۇم قالغان ئاشۇ نەرسىلەرنى بىلگەندىلا ئۆزىنىڭ كىملىكىنى بىلىدۇ، ئۆزىنىڭ تىل ۋە يېزىقىنى ئۆگىنىشكە ھەۋەس قىلىدۇ، ئۆگەنسىمۇ ئېسىدىن چىقارمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆمۈلۈپ قالغان ئەقىل كۆزى، تەپەككۇر يولى يېڭىباشتىن ئېچىلىدۇ، ئۇلار شوخ، تېتىك بالىلىقىنى، ئەسلىي ھالىتىنى تېپىۋالىدۇ. ئەمما بۇ ئۇنداق ئاسان ئىش ئەمەس. مەن بۇ ۋەزىپىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالامدىم؟ ئۆمۈرۋايەت ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ، يېشىم يەتمىشتىن ئاشقاندا مۇنداق بىر توپ ئالاھىدە ئوقۇغۇچىغا دۇچ كېلىشىمنى ئويلاپ باققانمىدىم؟ چاتاق يېرى، ئۇلار ئەمدى تۇركۈملەپ كۆپىيىدۇ. ھەتتا ھەممە يەرنى قاپلايدۇ. ئۇلارنى تەربىيەلەپ بولۇش مۇمكىنمۇ؟

مۇنىرە قايتىپ كەتتى. ئاشخانىنى بېسىقتۇرۇپ بولۇپ سىرقىراپ ئاغرىۋاتقان بەللىرىمنى سىيلىغىنىمچە بالكونغا چىقتىم. كۈل رەڭ بۇلۇتلار تېخى تارقىمىغانىدى. ھاۋادىن يامغۇر ھىدى كېلىپ تۇراتتى. يامغۇر كېچىچە يەنە خېلى يېغىپ باقىدىغاندەك قىلاتتى.

4

يېرىم كېچىدە ئېسەدەپ يىغلاپ ئويغىنىپ كەتتىم. ياستۇقلىرىم، چاچلىرىم ھۆل بولۇپ كېتىپتۇ. چىدىغۇسىز ئازاب روھىم ھەم تېنىمنى تۇگمەن تېشىدەك بېسىپ تۇرىدۇ. تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن باش تەرىپىمدىكى چىراغنى ياقتىم. چۈشۈمدە كۆرۈنگەن زالدەك چوڭ ئۆينى، ئوتتۇرىغا قويۇلغان كارىۋاتنى، ئاق كىرلىكلەر ئۈستىدە مەڭگۈلۈك ئۇيقۇغا كەتكەن «ئۇ» نى ئىزدەۋاتقاندەك ئەتراپىمغا ئالاق ـ جالاق بولۇپ قاراپ كەتتىم. يۈرىكىم ئاستا ـ ئاستا ئىزغا چۈشتى. شۇنچە يىلدىن كېيىن ئۆز ئەينى تەكرارلانغان بۇ ئازابلىق ئەسلىمىلەر قەيەردىن كەلدى؟ ئۇ مېنىڭ روھىمنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدا يوشۇرۇنۇپ ياتقانمىدى؟ قىزىمنىڭ بىر ئېغىز سوئالى، «يۈرگەن يىگىتىڭ قايسى ئىدى؟»، دەپ قىزىقىپ سوراشلىرى قوزغىغان تەسىرمۇ بۇ؟ ئەمەلىيەتتە ئۇ سوئالنى ناھايىتى تېزلا ئۇنتۇپ كەتكەنىدىم. ئۇنداق سوئاللار مېنى ئەمدى ھاياجانلاندۇرالماس بولۇپ قالغانىدىغۇ؟ خۇددى پىچىرلاپ قىلغان دۇئالىرىمىز ئىجابەت بولغاندەك، تاسادىپىي ئېيتىلغان بىرەر ئېغىز سۆز ئالەمنىڭ قەيەردىدۇر بىر يېرىدە، يىراق بىر يۇلتۇزدا شېرىن چۈشلەر ئىچىدە چىمىرلاپ تۇرغان روھلارنىڭ غۇۋا ئەسلىمىلىرىدە ئەكس سادا قوزغىغانمىدۇ؟

بالىلىق ۋاقىتلىرىمدىن تارتىپ ماڭا چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتكەن «ئۇ» ـ يىراق تۇغقانلىرىمىزنىڭ ئوغۇز ئىسىملىك ئوغلى بولۇپ، مەندىن ئىككى ـ ئۈچ ياش چوڭ

ئىدى. كىچىكىمىزدە ئاتا ـ ئانىمىز ئويۇن ـ چاقچاق قىلىشىپ بىزنى بىر ـ بىرىمىزگە چېتىپ قويغانىكەن. چوڭ بولغانچە بۇ ئىش رەسمىي تىلغا ئېلىنمىدىغان، ئوغۇزنىڭ ئاتا ـ ئانىسى «كېلىنىمىز» دەپ مېنىڭ ئىزدەك ـ سورىقىمنى قىلمىدىغان بولۇپ قىلىشقانىدى. ئوغۇز باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزگەندىن كېيىن تاشكەنتتە رۇس گىمنازىيەسىدە ئوقۇدى. ھەر تەتىلدە قايتىپ كەلگەندە، ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىرلىكتە بىزنىڭ ئۆيگە مېھمان بولۇپ كېلەتتى. چوڭلار ئۆزلىرىنىڭ پارىڭىغا چۈشۈپ كەتكەندە، ئوغۇز ئىنىم بىلەن مېنى ۋە مەھەللىدىكى باشقا بالىلارنى يىغىپ روس مەكتەپلىرىدىكى ئوقۇتقۇچىلىرىنى دوراپ بىزگە «دەرس» ئۆتەتتى ياكى بىزگە ھەر خىل ئويۇن ئۆگىتەتتى. ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنىم ئىككىمىز تەتىلنىڭ تېزراق كېلىشىنى ۋە ئۆزۈنراق بولۇشىنى تىلەيتتۇق. ئوغۇز گىمنازىيەنى پۈتكۈزۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئۇرۇمچىگە ئوقۇشقا كەتتى، ئارقىدىن مەنمۇ ئوقۇشقا كەلدىم. مەن ئىنستىتۇتنىڭ بىرىنچى يىللىقىنى پۈتكۈزگەندە ئۇ مەكتەپ پۈتكۈزۈپ ئۆز مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچىلىققا بەلگىلەندى. شۇ قېتىمقى تەتىلدىن باشلاپ ئۇ ماڭا باشقىچە مۇئامىلە قىلمىدىغان، ئۇششاق سوۋغاتلارنى تەقدىم قىلمىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇ ئىش تۇپەيلى، مەھەللىمىزدىكى ئىلگىرى مېنى كۆزىگە ئىلىپ كەتمەيدىغان يىگىتلەر ماڭا دىققەت قىلىشقا باشلىدى، قىزلارمۇ ماڭا ھەۋەس قىلمىدىغان بولۇپ قېلىشتى. چۈنكى ئوغۇز ئېگىز بوي، سۇس قوڭۇرچاچ، يېشىلغا مايىل كۆزلىرى ئادەمنى ئەيمەندۇرىدىغان، قاملاشقان يىگىت ئىدى. ھەممىدىن مۇھىمى، ئۇ مېنىڭ نەزەرىمدە ناھايىتى بىلىملىك، كۆپ ئىشنىڭ تېگىگە يېتەلەيدىغان، چوڭ

ئادەملەردەك ئەدەپ ـ قائىدىلىك، ئۆزىنى تۇتۇشنى بىلمىگەن ئالاھىدە بىر ئىنسان ئىدى. كىچىكىمىزدىن ئالغان تەربىيە تۈپەيلى ئۇرۇمچىدە بىز كۆپ كۆرۈشمەيتتۇق. ئۇنىڭ ئۇستىگە مەن ئۇنىڭدىن قاتتىق ئەيمىنەتتىم. ئۇ مېنى ئىزدەپ كەلسىمۇ، سىرتتا بىر نەچچە ئېغىز پاراڭلىشىپلا ياتقىمغا قېچىپ كىرىپ كېتەتتىم. بەزىدە ساۋاقداشلىرىمنىڭ مەسخىرە قىلىشىدىن قورقۇپ ئالدىغىمۇ چىقمايتتىم. ئەمما پۇشايمان قىلغىنىمدىن كېچىچە كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمەي قالاتتى.

ئىككىنچى يىللىقنىڭ يازلىق تەتىلىدە ئۇ مېنى رەسمىي قوغلىشىشقا باشلىدى. ئاچىلىرىم ماڭا ئۆزلىرى مۇھەببەتلىشىپ يۈرگەن چاغلىرىدا كىيگەن كۆڭلەكلىرىنى كىيدۈرۈپ، چاچلىرىمنى ئېگىز ئۆرۈپ بانتىكلاپ قوياتتى. مەن يۈزۈمگە ئۇپا ـ يۈزماي سۈرۈشنىمۇ بىلمەيتتىم ھەم خالىمايتتىم. ئۇلار زورلاپ يۈزۈمگە يۈزماي، ئۇپا، لەۋلىرىمگە لەۋ سۈرۈخ سۈرۈپ مېنى قىينىن ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قوياتتى. تالاغا چىقىپلا يۈزۈمنى قول ياغلىقىم بىلەن سۈرتۈۋېتەتتىم. لەۋلىرىمنى چىشلەپ قىزىل بۇياقنى چىقىرىۋېتىمەن دەپ تېخىمۇ قىزارتىۋېتەتتىم. ئوغۇز كۈندە چۈشتىن كېيىن مېنى ئىزلەپ كېلەتتى. ئىككىمىز ناھىيە بازىرىنى بىر ئايلىنىۋېتىپ، كىتابخانىغا كىرەتتۇق. ئىشكاپلارغا تىزىلغان سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنغان قاتتىق مۇقاۋىلىق كىتابلارنى ئېلىپ ۋاراقلاپ باقاتتۇق. بەزىلىرىنى بىر نەچچە بەت ئوقۇيتتۇق. ئوغۇز كىتاب ساتقۇچى قىزلاردىن قانداق يېڭى كىتابلارنىڭ چىققانلىقىنى سورايتتى. تاشكەنت كىتابخانىلىرىدا كىتابلارنىڭ نەقەدەر جىقلىقىنى سۆزلەپ ئۇلارنى ئاغزىغا قارىتىپ قوياتتى. بەزى كۈنلىرى دەريا بويىنى

ئايلىناتتۇق ياكى بىرەر سالقىن جايدا پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتۇق. قاراڭغۇ چۈشۈشتىن بۇرۇنلا ئۇ مېنى ئۆيۈمگە ئەكېلىپ قويياتتى.

تەتىل توشۇشقا ئاز قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ ماڭا:

ــ ھەدىيە، سەن كېلەر يىلى 18 ياشقا كىرىسەن، ئىككىمىزنىڭ توي قىلىشىغا ھېچقانداق توسقۇنلۇق قالمايدۇ. سەن ئوقۇش پۈتكۈزگەندە ئىككىمىز بىرلىكتە جەنۇبتىكى يىراق يېزىلارغا كېتىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلايلى. ئۇ يەرلەر بىزدەك ياشلارنىڭ بېرىپ ئىشلىمىزگە موھتاج، ــ دېدى.

مەن بىردىنلا قورقۇپ نېمە دېيىشىمنى بىلمەي قالدىم. ئۇ ماڭا تېخى رەسمىي تەلەپ قويمىغانىدى. ئىككىمىز ئەزەلدىن مۇھەببەت ھەققىدە پاراڭلىشىپ باقمىغانىدۇق.

ئۇ چىرايىمغا قاراپ كۆڭلۈمدىكىنى بىلىۋالدى بولغاي:

ــ توختا، ئالدى بىلەن مەن ساڭا توي تەكلىپى قويياي، ھەدىيە، سەن مەن بىلەن توي قىلىشنى خالامسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

مەن تېخىمۇ ھودۇقۇپ: ــ سەن... سەن مېنى راستىنلا... ياخشى كۆرەمسەن؟ ــ دەپ سورىدىم.

ــ سارائ قىز، سېنى ياخشى كۆرمىسەم ئەتراپىڭدا شۇنچە پەرۋانە بولۇپ يۈرەتتىممۇ؟ ئىزدەپ بارسام ئالدىمغا چىقىپمۇ قويمايسەن، لېكىن مەن سېنى كۆرمىسەم تۇرالمايمەن، سېنى كۆرۈپ، ئاۋازىڭنى ئاڭلاش ئۈچۈنلا يەنە سېنى ئىزدەپ بارىمەن... بەزىدە سېنى خىجىل قىلىپ قويماي دەپ مەكتىپىڭنىڭ ئەتراپىدا ئايلىنىپ يۈرۈپ كېتىپ قالىمەن... ــ دېدى. سۆزىنىڭ ئاخىرىدا يىغلىۋېتىدىغاندەك، ئاۋازى تىترەپ كەتتى. شۇ چاغدا نېمىشقىدۇر ئۆزۈمنى

تۇتالماي يىغلاپ كەتتىم. يىغلاپ ھەم تىترەپ تۇرۇپ:

— ئوغۇز، مەنمۇ سېنى ياخشى كۆرىمەن، سەن بىللەن بىللە دۇنيانىڭ چېتىگە بېرىشقىمۇ رازى بولىمەن، — دېدىم. شۇنىڭدىن كېيىن بىزنىڭ مۇناسىۋىتىمىز رەسمىيلەشتى. ئۇرۇق ـ تۇغقان، تونۇش ـ بىلىشلەر ھەممىسى دېگۈدەك:

— بوي ـ بويىغا، خىلى ـ خىلىغا كەپتۇ، نېمىدېگەن قامىلاشقان بىر جۈپلەر ـ ھە! ـ دېيىشتى. ئوغۇز ئىككىمىزنىڭ ئىشىنى مەكتەپتىكىلەرگە ئېيتمىغان بولسامۇ، ئۇلارنىڭ بىلىۋېلىشىغا ئانچە ئۇزاق ۋاقىت كەتمىدى. قىزلار:

— ھەدىيە سېنى دائىم دەرۋازا ئالدىدا ساقلايدىغان يىگىت كىم ئۇ؟ ئاكاڭ بولسا بىزگە تونۇشتۇرۇپ قويغىنە جېنىم، — دېيىشىپ مېنى تېرىكتۇرەتتى.

ئوغۇز ئىككىمىز مۇھەببەت قايناملىغا غەرق بولغانىدۇق. بۇ، ئىنسانىڭ 18 ــ 20 ياشلىرىدىلا بولىدىغان، مەڭگۈ قايتىلانمايدىغان شۇنچىلىك ساپ ھەم چوڭقۇر مۇھەببەت ئىدى. ئادەم پەقەت ئاشۇ دەۋرلىرىدىلا مۇھەببەت ئۇچۇن ئىككىلەنمەي جېنىنى پىدا قىلالايتتى. مۇھەببەت ئۇچۇن مەجنۇن بولۇپ چۆل ـ باياۋان، تاغۇ ـ دەشتلەرنى كېزەتتى. كىلاسسىك مۇھەببەت داستانلىرىدا تەسۋىرلەنگىنى دەل شۇ ياشتىكى قىز ـ يىگىتلەرنىڭ مۇھەببىتى ئىدى. بۇ خۇددى ئوغۇز ئىككىمىزنىڭ مۇھەببىتىگە ئوخشايتتى.

بىز ھەپتىدە ئىككى قېتىم كەچلىك تاماق ۋاقتىدا كۆرۈشەتتۇق. كۆرۈشۈش ئورنىمىز بۇلاقبېشىدىكى بىر چايخانا ئىدى. بىر ـ بىرىمىزنى كۆرۈۋېلىش ئۇچۇن بوران ـ يامغۇرلاردىمۇ، قەھرىتان قىشنىڭ قار ـ شۇرغانلىق

كۈنلىرىدىمۇ، ئاغرىپ هالىمىز قالمىغان چاغلاردىمۇ بۇ چايخانىغا بارماي قالمايتتۇق. چاي ئىچكەچ ئالدىراپ - تېنەپ ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن چالا - بۇلا پاراڭلىشىپلا ئايرىلىشقا مەجبۇر ئىدۇق. چۈنكى مەن كەچلىك مۇزاكىرىگە ئۇلگۈرۈپ مەكتەپكە قايتىشىم كېرەك ئىدى.

يەكشەنبە بىز ئۇچۇن بەكمۇ تەستە كېلىدىغان هەم بەك تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان ئالاهىدە بىر كۈن ئىدى. بىز كۆپىنچە پىيادە مېڭىپ ئۇلانباي تەرەپكە باراتتۇق. ئوغۇز بۇنى چېنىقىش هەم پاراڭلىشىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى، دەيتتى. ئىككىلىمىز نان - قىزا، پېچىنە - پىرەنىك، چاي ئېلىۋېلىپ، هېرىپ قالغاندا بىرەر يەردە ئولتۇرۇپ غىزالىناتتۇق - دە، يەنە يولىمىزغا راۋان بولاتتۇق. ئۇلانبايدا تاغلار ئارىسىدىن سىرغىپ چىققان جىرا سۇيىنىڭ بويىدا بۇك - باراقسان قىرچىن تاللار ئۆسۈپ كەتكەن بەكمۇ مەنزىرىلىك بىر جاي بار ئىدى. ئىككىمىز سۇپسۇزۇك سۇنى كېچىپ، ئۇششاق، رەڭدار تاشلارنى ئىزدەيتتۇق. شۇ يەرلەردە ئوغۇز ماڭا پوشكىنىڭ شېئىرلىرىنى دىكلاماتسىيە قىلىپ بەرگەن، تولستوي، چېخوف، دوستويېۋسكي، يېسىنىنلارنىڭ مۇهەببەت تۇرمۇشى، مۇزارتنىڭ بەكمۇ سىرلىق هاياتى ۋە ئۆلۈمى توغرىسىدا سۆزلەپ بەرگەنىدى. ئۇ ئاجايىپ ناتىق ئىدى. كۆزلىرىدىن ۋال - ۋۇل ئوت چاقنىتىپ سۆزلەۋاتقان چاغلىرىدا ئۆزۈمنى ئۇنتۇپ كېتەتتىم. تېزرەك ئوقۇش پۈتكۈزۈپ ئىككىمىز دائىم بىللە بولىدىغان كۈنلەرنىڭ كېلىشىنى تۆت كۆزۈم بىلەن كۈتەتتىم. مەن ئاشۇ كۈنلەرنى ئويلىسام هازىرمۇ بەخت تۇيغۇسىغا چۆمۈلىمەن. ياراتقۇچىنىڭ ماڭا شۇ قەدەر ئۇنتۇلغۇسىز، شېرىن، مۇهەببەتلىك كۈنلەرنى، شۇ قەدەر ئاجايىپ هېس -

تۇيغۇلارنى ئاتا قىلغىنىدىن مىننەتدار بولىمەن...

ئوغۇزنىڭ تاسادىپىي ئۆلۈم خەۋىرىنى ئاڭلاپ ئۇ يەرگە قانداق بارغانلىقىمنى ئەسلىيەلمەيمەن. پەقەت ئۇنىڭ كەڭرى بىر ئۆيىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كارىۋاتتا ئېڭىكى چېتىلغان ھالدا ياتقانلىقىنى كۆرگىنىم، بېشىم قايغاندەك بولۇپ يىقىلىپ چۈشكىنىم، ئاق رومالنىق بىرمۇنچە ئاياللىنىڭ كىلىپ مېنى يۆلىۋالغانلىقى ئېسىمدە. كېيىنكى ھەددى - ھېسابسىز قايغۇلۇق ئىش، ئۇزۇك - ئۇزۇك كۆرۈنۈش، ئەسلىمە مېنى قىينىاپ تىرىك مۇردىغا ئايلاندۇرۇپ قويغانىدى. مەن پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئۆلۈمگە ۋە ئۆزۈمنى نابۇت قىلىشقا ئىنتىلەتتىم. ھاياتتىن بىزار بولغانىدىم.

ئۇزۇن كۈز ۋە قىشنى ئازاب ۋە ئۆلۈم بىلەن ئېلىشىپ ئۆتكۈزۈپ، ئىككىنچى يىلى باھاردا ئورۇمچىدىكى بىر ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىشقا چۈشتۈم. مەن ئۆزۈمنى شۇنچىلىك ئاجىز، يەككە - يېگانە سېزەتتىم. بۇ شەھەردە دەردىمنى تۆككۈدەك يېقىن ئورۇق - تۇغقىنىم يوق. ساۋاقداشلىرىم بولسا ئوقۇش پۈتكۈزۈپ تەرەپ - تەرەپكە كېتىشكەن.

دەرستىن چۈشۈپلا قىلىدىغان ئىشىم ئوغۇزنىڭ قەبرىسىنى يوقلاش ئىدى. قەبرىستانلىق — بۇ شەھەردە مېنى جەلپ قىلىدىغان بىردىنبىر ماكان بولۇپ قالغانىدى. گەج بىلەن قاتۇرۇلغان قەبرىگە يۈزلىنىپ ئېڭىكىمنى يۆلەپ يەردىلا ئولتۇراتتىم. قايغۇ چىراي ئادەملەرنىڭ مۈكچىيىپ كىلىپ يەنە مۈكچەيگىنىچە كېتىپ قېلىشلىرىغا، قۇشلارنىڭ پۇرراپ ئۇچۇپ كىلىپ دان تېرىپ يېيىشىگە، يەنە پۇرراپ ئۇچۇپ كېتىشىگە قاراپ سائەتلەرنى ئۆتكۈزەتتىم. بەزىدە بوغۇلۇپ تۇرۇپ: «ئوغۇز، مەن بۇ يەردە، سېنىڭ يېنىڭدا»، دەپ

پىچىرلايتتىم. شۇنچە ياش، جۇشقۇن، گۈزەل بىر ھاياتلىقنىڭ كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە بۇ دۇنيادىن ئايرىلىپ، قارا تۇپراقنىڭ ئاستىغا كىرىپ كېتىشىنى زادىلا ئەقلىمگە سىغدۇرالمايتتىم. مۇشۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى راستتىنلا يۈز بەردىمۇ؟ دەپ ئويلاپ بېشىم، پۈت - قوللىرىمنى تۇتۇپ، چىمداپ باقاتتىم، بۇلارنىڭ چۈش بولۇپ قېلىشىنى، ئويغىنىپ ئوغۇزنى يېنىمدا كۆرۈشىنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم. ئەمما بۇ چۈش ئەمەس ئىدى. قۇياش پارلاپ تۇراتتى، يوپۇرماقلار تۇمەنمىڭ خىل ئاھاڭدا شۇرلايتتى. قەبرە تېشىغا يېزىلغان خەتلەر كۆزگە ئېنىق تاشلىنىپ تۇراتتى. بەزىدە مەنمۇ ئۆلۈپ كەتسەم، ئوغۇزنىڭ يېنىدا، زەڭگەر ئاسمانىنىڭ تېگىدە، دەرەخلەرنىڭ سايىسىدە ئارام ئالسام نەقەدەر راھەت - ھە، دەپ ئويلايتتىم. ئۆز - ئۆزۈمنى نابۇت قىلىش ئىستىكى يەنە ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىۋالاتتى.

ھازىر ئويلىسام، مېنى ئاشۇ يولدىن ساقلاپ قالغىنى ئوقۇغۇچىلىرىم ئىكەن. ئۇلار ماڭا شۇنچىلىك ئامراق ئىدى. بالىلىق كۆڭۈللىرى بىلەن مېنى چۈشىنەتتى. ھەر خىل ئامال بىلەن مېنى خۇشال قىلىشقا تىرىشاتتى. مەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە بولغىنىمدا غەملىرىمنى ئۇنتۇپ، كۆڭلۈم ئىللىپ، روھلىنىپ قالاتتىم. ئەنە شۇنىڭدىن كېيىن مەن بالىلارنىڭ قەلبى چوڭلاردىن سەزگۈر بولۇپلا قالماي، ئۇلاردا قىلچە مۇددىئاسىز پىداكارلىق ۋە تولۇپ تاشقان ھېسداشلىق بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ كەلدىم ۋە بۇ تۇيغۇمدا ھېچقاچان خاتالاشمىدىم.

ئەمما ھاياتقا قاراپ ئالغان تۇنجى قەدىمىمدە يولۇققان بەختسىزلىك مېنىڭ تىنچ - تۇز ھايات يولۇمنى ئۆزگەرتىۋەتكەنىدى. ئۇمىدسىزلىك ۋە تەجرىبىسىزلىك مېنى

يەنە بىر بەختسىزلىككە ــ ئورنىنى تولدۇرغۇسىز خاتالىققا ئېلىپ باردى.

ئادەم بەزىدە ئاجايىپ قەيسەر بولۇپ كېتىدۇكى، ئۇنى ھېچ نەرسە يېڭەلمەيدۇ. ئۇ يەنە بەزىدە، بولۇپمۇ ياشاشتىكى تايانچى بولغان، ئەڭ يېقىن كىشىسىدىن ئايرىلىپ قالغان چېغىدا تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز دەرىجىدە بىچارە ۋە ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالىدۇ. ئۇ قەلبىدىكى چوڭقۇر بوشلۇقنى تولدۇرۇش ئۈچۈن كۆچلۈك بىر جۈپ قولنىڭ يۆلىۋېلىشىغا، بېشىنى سىيلىشىغا، سۆزلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلاپ تەسەللى بېرىشىگە تەشنا بولىدۇ. مەن بۇ خىل ھالەتنى ئۆز بېشىمدىن ئۆتكۈزگەن.

ئۇ بىر پەيشەنبە كۈنى ئىدى. سەھەردە تېخى ئىز چۈشمىگەن قارنى دەسسەپ قەبرىلەرنى ئايلىنىپ ئۆتۈپ، ئوغۇزنىڭ قەبرىسى ئالدىدا پېچىرلاپ ئايەت ئوقۇۋاتاتتىم. بىر ئەر كىشى كېلىپ، ياندىكى قەبرىنىڭ ئۈدۈلىدا يۈكۈنۈپ ئولتۇردى. ئۇنلۇك ئاۋازدا ناھايىتى مۇڭلۇق قىرائەت قىلىپ بولۇپ، سەل ئىچكىرىدىكى يەنە بىر قەبرىنىڭ ئالدىغا كەتتى. قايتىپ چىقىپ چوڭ يولغا قاراپ كېتىۋاتقىنىمدا ئۇنىڭ بىلەن يەنە ئۇچرىشىپ قالدىم. تاڭ سەھەردە سۆرلۈك قەبرىستانلىقتا بىرەر ھەمراھنىڭ بولۇشى ياخشى ئىش ئىدى. ئۇنىڭغا قاراپ يېنىككىنە باش لىڭشىتتىم. ئۇ سالمىنى ئىلىك ئېلىپ، ئالدىمدا چىغىر يولغا چۈشۈپ ماڭدى. قارنىڭ ئاياغ ئاستىمىزدا «غاچ، غاچ» قىلغان ئاۋازىدىن باشقا دەرەخ ئۈچىلىرىغا يىغىلىۋالغان قاغىلارنىڭ ئاندا ــ ساندا قاقىلداشلىرىلا سۆرلۈك جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى. بىر پەس سۈكۈتتىن كېيىن ئۇ ئادەم كەينىگە بۇرۇلۇپ:

ـــ بىرەر تۇغقىنىڭىزنى يوقلاپ كەلگەنمىدىڭىز؟ ـــ دەپ سورىدى. ئۇ 30 ياشلاردىكى ئېگىز بوي، قارامتۇل چىرايىدا ئاندا ـ ساندا چېچەك ئىزى قالغان، قاش ـ كۆزى قويۇق كەلگەن ئىللىق چىراي ئادەم ئىدى. كۆزلىرىدىن ئىچ ئاغرىتىش، كۆيۈنۈش چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ مۇلايىم قاراشلىرى ماڭا خۇددى يارامنى سىيلاۋاتقاندەك تەسىر بەردى. ئۇنىڭ سوئالىغا نېمە دەپ جاۋاب بېرىشنى بىلمەي، ئاغزىمغا كەلگىنىچە:

ـــ ئېرىم ئىدى، تېخى يېقىندىلا توي قىلغان، ـــ دەپ ئۇمچەيدىم. ئۇ سەلگىنە جىم بولۇپ كېتىپ:

ـــ مېنىمۇ ئايالىم تاشلاپ كەتتى، بىر بالىمىز بار ئىدى، ـــ دەپ خورسىندى. ئىش ئەنە شۇنداق باشلاندى. بۇ دۇنيادىكى بىپەرۋا، غەمسىز، بەختلىك ئادەملەر ئىچىدە پەقەت ئۇلا ماڭا ئوخشاش يەككە ـ يېگانە، ھەسرەتلىك كۆرۈنەتتى. يېقىن ئادەمدىن ئايرىلىشنىڭ دەردىنى چۈشىنەتتى. كېيىن ئىككىمىز يەنە قەبرىستانلىقتا ئىككى ـ ئۈچ قېتىم ئۇچراشتۇق. ئۇ مېنى ياتقىمغا ئىككى قېتىم ئىزدەپ كەلدى. ھەر قېتىم ياتقىمدا بىر پەس ئولتۇرۇپ چىقىپ كېتىدىغان چېغىدا، مەيۈسلۈك ئىچىدە ئۇنىڭ مېنى يالغۇز تاشلاپ قويماسلىقىنى، يېنىمدا يەنە بىردەم ئولتۇرۇشنى تىلەيتتىم. ئۇ ماڭا توي قىلىش تەكلىپى قويغاندا مەن دەرھال ماقۇل بولدۇم. مۇشۇ مۇزدەك ياتقىمدىن، تۇگىمەس خىياللىرىمدىن، ئۇمىدسىزلىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن؛ ھارغان ـ ئاچقاندا، قورقاندا، ھەسرەتلەنگەندە تايانغۇدەك كۈچلۈك قوللار ئۈچۈن.

توي ئاخشىمى ئۇ سىرتقى كىيىملىرىنى سېلىۋېتىپ ماڭا قاراپ كېلىۋاتقىنىدا ماڭا شۇنچىلىك يوچۇن ھەم خۇنۇك

كۆرۈنۈپ كەتتىكى، بېشىمدىن بىر قاپاق سۇ قۇيۇلغاندەك ئەندىكىپ كەتتىم. ئۇنىڭ پاكىز قىرىلغان يۈزى چىراغ يورۇقىدا پارقىرايتتى، چىرايىدىكى شەھۋەت كۈلكىسىدىن كۆزلىرى يۇمۇلۇپ، يوغان ـ يوغان، سېرىق چىشلىرى پۈتۈن كۆرۈنۈپ قالغانىدى. يېقىن كەلگەندە تىنىقىدىن ئۇرۇلغان هاراق پۇرىقى بىلەن سامساق پۇراقلىرى بىردىنلا كۆڭلۈمنى ئىلەشتۇرۇۋەتتى. بۇ مېنىڭ نەزەرىمدىكى كۆيۈمچان، مۇلايىم ئادەم ئەمەس، ئېچ ـ ئىچىدىن شاللاقلىق چىقىپ تۇرىدىغان باشقا بىرسى ئىدى. بۇ بەلكىم ئۇنىڭ ماهىيىتىدۇ. مېنىڭ موهتاج بولۇۋاتقىنىم هەرگىز بۇ ئەمەس ئىدى، هەرگىز! كۆزلىرىمنى يۇمۇۋالدىم. كۆز ئالدىمدا ئوغۇز پەيدا بولدى. جىسمىدىن پاك ياشلىق گۈزەللىكى ۋە سۆيگۈ ئۇرغۇپ تۇرغان يىگىتىم ئاشىقانە نەزەر بىلەن ماڭا ئېڭىشتى. كىيىملىرىمنى سالدۇردى. ئۇ مېنى سۆيمەكچى بولغاندا ئاغزىدىن ئۇرۇلغان سېسىق پۇراق مېنى يەنە سەسكەندۇردى. كۆزۈمنى لاپپىدە ئاچتىم. كۆز ئالدىمدا تۇرغىنى ئوغۇز ئەمەس، يوچۇن بىر چىراي، بىچارە قوزىچاققا تاشلىنىش ئالدىدا تۇرغان ئاچ بۆرە.

ــ ياق، ياق! ماڭا يېقىن كەلمە! سەن ئوغۇز ئەمەس، يوقال كۆزۈمدىن! ــ جېنىمنىڭ بارچە تىپىرلاپ يۇلقۇندۇم، ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىنى مورلىدىم. ۋارقىراپ ـ جارقىرىدىم. ئۇ بىر قولى بىلەن ئاغزىمنى ئېتىپ، يەنە بىر قولىدا ئىككى بىلىكىمنى ئامبۇردەك قىسىپ تۇتۇۋالدى. مەن خۇدۇمنى يوقاتتىم. كۆزۈمنى ئاچسام، غۇۋا، قىزغۇچ يورۇقلۇقتا ماڭا قاراپ ياتىدۇ. كۆزۈمنى ئاچقىنىمنى كۆرۈپ يەنە هىجايىدى، ئاغزىدىن سېسىق پۇراق تارقىتىپ:

ــ مېنى ئالداپتىكەنسىز ـ هە؟ ئەسلىدە توي قىلماپتىكەنسىز، تېخى قىز ئىكەنسىزغۇ؟ ــ دېدى. بىردىنلا

ئىچ ـ ئىچىمدىن يىغا ئۆرلەپ چىقتى. چەيلەنگەن قىزىلقىم ئۇچۇن، مۇشۇ كۈنلەرگە تەشنا بولۇپ مۇرادىغا يېتەلمەي ئۆلۈپ كەتكەن ئوغۇز ئۇچۇن بۇقۇلداپ، ئۆكسۈپ ئۇزاققىچە يىغلىدىم. «ئېرىم» خورەك تارتىپ ئۇيقۇغا كەتكەندە ئاستا ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئاشخانا ئۆيگە چىقتىم. ئاشخانىدىكى مەش ئۇستىدە بىر چەينەك ئىسسىق سۇ شىكىلداپ تۇراتتى. سەل نېرىدا يوغان بىر چىلەك بىلەن چوڭ داس، لۆڭگە، سوپۇن دېگەندەك نەرسىلەر قويۇپ قويۇلغانىدى.

سۇنى چىلەككە تەڭشەپ ئالدىرىماي يۇيۇندۇم. يۇيۇنۇپ بولۇپ پۇتۇمنىڭ ئۇچىدا دەسسەپ مېھمانخانا ئۆيدىكى چامادانىدىن ئۆزۈمنىڭ كىيىملىرىنى ئېلىپ كىيدىم. ئايىغىمنى كىيىپ، سىرتنىڭ ئىشىكىنى ئاستا ئاچتىم ـ دە، چىقىپ كەتتىم.

شۇ چىقىپ كەتكەنچە بۇ ئۆيگە قايتا ئاياغ باسمىدىم. ئۇ مېنى كۈندە نەچچە ۋاق ئىزدەپ باردى، يوللاردا ئالدىمنى توسۇپ باقتى، مەكتەپ مەسئۇللىرىغا ئەرز قىلىپمۇ باقتى. بىزنىڭ ئىشىمىز ھەممىنىڭ ئاغزىدا پۇر بولۇپ كەتتى. كوت ـ كوت خوتۇنلار ھەر خىل گەپ تېپىپ باقتى. پەرۋا قىلمىدىم. بۇ شەھەردە تۇرغۇم كەلمەيتتى. ئوغۇز ئىككىمىز ئارزۇ قىلغان يېراق يەرلەردە ئۇ مېنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، بىر ياقلارغا باش ئېلىپ كەتكۈم كېلەتتى. بىر مەزگىل يەنە قەبرىستانلىققا بېرىپ يىغلاپ ئولتۇرۇۋالىدىغان بولۇپ قالدىم. كىيىم ـ كېچەكلىرىمگىمۇ ئېتىبار بەرمەي، روھسىز يۈرەتتىم. بۇ خىل روھىي ھالىتىم بارا ـ بارا خىزمەتداشلىرىم ۋە ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ دىققىتىنى تارتتى. ئۆزۈمۇ ئۆز ھالىمدىن ئەنسىرەيدىغان بولۇپ قالغانىدىم. دەل شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئاسىم مېنى يوقلاپ كەلگەنىدى.

مۇشۇ شەھەردىكى چوڭ بىر ئەدەبىي ژۇرنال تەھرىراتىغا بۆلۈنگەن ئاسسىم مېنىڭ چۈشۈپ قالغان ھالىمغا قاراپ ئېچىندى.

ــ ھەدىيە، سەن مەكتەپتىكى چاغلىرىمىزدا ھەممىزدىن جۈشقۇن، ئۇمىدۋار بىر قىز ئىدىڭ. ھېچقانداق ئوڭۇشسىزلىق سېنى بويسۇندۇرالمايتتى. شۇڭا بىرەر ئىشقا دۇچ كەلسەڭ، ئىككىلەنسەڭ، گاڭگىراق سېنى ئىزدەيتتۇق. سەن يېنىمىزدىلا بولساڭ بىزمۇ خۇددى ساڭا ئوخشاش غەيرەتلىك، ئۇمىدۋار بولۇپ كېتەتتۇق. قېنى شۇ ھەدىيە؟ قېنى شۇ بىزگە جاسارەت بېغىشلىيالايدىغان، نۇزۇگۇمنى، ماريە كيورىينى، زويانى ئۆزىگە ئۇلگە قىلغان ھەدىيە، ــ دەپ سۆزلەپلا كەتتى. بىز بىكار ئۇچ يىل دوست بولۇپ يېقىن ئۆتمىگەن، ئۇ بىكار ئىتتىپاق باش ياچىيكا شۇجىسى بولمىغان. ئۇنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلاپ جىممىدە ئولتۇرۇپ قالدىم. كۆز ياشلىرىم توختىدى. توغرا، مەن دەل شۇنداق ھەدىيە ئىدىم. يىراق تاغلىق يېزىغا بېرىپ ئوقۇتقۇچى بولۇشنى، ماكارىنكو، سوخوملىنىسكىيەدەك داڭلىق مائارىپچىلاردىن بولۇشنى ئويلايتتىم.

ئۇ ئوغۇزنىڭ ئۆلۈپ كەتكىنىنى بىلەتتى. ئەمما ئالدىراپ ــ سالدىراپ توي قىلغانلىقىمنى ئاڭلىمىغانىكەن. ئۇ مېنىڭ سۆزلەپ بەرگەنلىرىمنى ئاڭلاپ مېنى ئەيىبلەپ كەتمىدى. ئەكسىچە :

ــ مەن سېنى چۈشىنىمەن، سەن تەس كۈنلەرنى باشتىن كەچۈردۈڭ. لېكىن، ياخشى كۆرمىگەن ئادەمدىن ۋاقتىدا ئايرىلىپ بەك ياخشى قىپسەن، ــ دېدى. ئۇ ياشتا مەندىن كىچىك ئىدى. لېكىن چوڭ ئادەملەردەك سۆزلەيتتى. بەزىدە ئۇنىڭ ئالدىدا ئۆزۈمنى ئىش ئۇقمايدىغان كىچىك قىزلاردەك

هېس قىلىپ قالاتتىم. ئۇ ئۆزىنىڭمۇ تۇنجى مۇھەببەتتە ئوڭۇشسىزلىقتا ئۇچرىغانلىقىنى، ئۆزى مەكتەپتە ياخشى كۆرۈپ يۈرگەن قىزنى ئۆزىنىڭ ئەكۈ يېقىن دوستىمۇ ئۇزاقتىن بۇيان ياخشى كۆرۈپ كەلگەنلىكىنى ئۇققاندىن كېيىن كۆڭلىدىكى مۇھەببەتىدىن ۋاز كېچىپ ئۆزىنى بىر چەتكە ئالغانلىقى، شۇ سەۋەبتىن بىر مەزگىل ئازابلانغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بىز خېلى كەچكىچە كېرەمنىڭ ۋە باشقا بالىلارنىڭ گېپىنى قىلىپ ئولتۇردۇق. ئۇلارغا سېلىشتۇرغاندا مېنىڭ ئەھۋالىم كۆپ ياخشى ئىدى. مەن تېخى ياش، ئەركىنلىكىم ئۆز قولۇمدا، ھايات يولۇمنى قايتا باشلاشقا تېخى ئۇلگۈرىمەن. ئەمما ئەمدى توي قىلمايمەن. ئۆمۈرۋايەت ئوغۇزنىڭ ئەسلىمىسى، مۇھەببىتى بىلەن ياشايمەن. مەن ئىچىمدە ئەنە شۇنداق قارارغا كەلدىم. بىر ئايدىن كېيىن مائارىپ نازارىتىگە يازغان ئىلتىماسىم تەستىقلىنىپ، جەنۇبتىكى ئەكۈ چەت ۋىلايەتنىڭ مائارىپ قوشۇنىغا تەقسىم قىلىندىم. ئاسمىغا بىر پارچە خەت قالدۇرۇپ، ئۇزاق سەپەرگە ئاتلاندىم. ئۆزۈم مەسئۇل ئىككى سىنىپنىڭ بالىلىرى دەرس تاشلاپ مېنى ئۇزاتقىلى چىقتى. ئۇلارنى مەنغۇ توسۇپ قالالمىدىم، مەكتەپ مۇدىرىمۇ توسۇپ قالالمىدى. ئۇلارنىڭ يىغلىشىپ، ئاپتوبۇس ئارقىسىدىن يۈگۈرۈشۈپ بېشىدىكى ياغلىق، شەپكىلىرىنى سىلكىتىپ قالغىنى مەڭگۈ ئېسىمدىن چىقمايدۇ.

كېرەم I

1

ناماز بامداتنى ئوقۇپ بولۇپ دېرىزە تۈۋىدىكى ئۇستەل ئالدىغا كەلدىم. ئۇستەلدە ئاخشام ئاخىرقى چېكىتنى ئۇرۇپ تاماملىغان ئەسىرىم، ئۇستىگە تاشلانغان قەلەم، ئەسەرنىڭ خاتىمىسىنى يازغۇچە بويىلىپ كەتكەن بىر نەچچە ۋاراق ئارگىنال قەغىزى، ئەسەرنى يېزىشتا پايدىلانغان بىر نەچچە كىتاب ـ ژۇرنال شۇ پېتى تۇراتتى. بۇگۈنكى زامان كىشىلىرىگە تېخى تولۇق مەلۇم بولمىغان كىلاسسىك ئەسەر «مەسنەۋى شېرىف» ھەققىدىكى بۇ ماقالەمنى ئاخىرى يېزىپ پۈتكۈزگەنىدىم. كۆڭلۈمدە بىر خۇشلۇق، ۋۇجۇدۇمدا تەسۋىرلىگۈسىز يەڭگىللىكنى سېزەتتىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا سۇسقىنە ئېپسۇسلۇقمۇ يوق ئەمەس. بۇ، ناقابىللىقىم سەۋەبلىك ئەسەرنى ئۆزۈم ئارزۇلىغان كەڭلىك ۋە چوڭقۇرلۇق پايانىغا يەتكۈزەلمىگەنلىكىمدىن ئىدى. قېرىلىق، نائىلاجلىقنىڭ ھەسرىتىمۇ بار ئىدى. ئەگەر ۋاقىتنى يەنە ئون يىل كەينىگە سۈرگىلى بولسىدى، ئېپسۇس... ئېپسۇس.

كىتاب ئىشكاپىمدىن ئالغان يوغان سېرىق كونۋېرتقا ماقالەمنى ئاۋايلاپ سالدىم. مەن ئۇنى بىر مەزگىل «مۇزلىتىپ» قويىمەن. بىر ياكى نەچچە ئايدىن كېيىن قايتا ئوقۇپ، يەنە بىر تۈزىتىۋېتىپ ئاندىن نەشرگە يوللايمەن.

نەشرگە يوللاشتىكى ئالدىراشلىق ھېچقاچان ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ.

ئۇستەلدىكى كىتابلارنىڭ كىتاب ئىشكاپىغا قاتار تىزىلغان «تۈركىي تىللار دىۋانى»، «قۇتادغۇبىلىك»، «بابۇرنامە»، «شاھنامە» لارنىڭ يېنىغا تىزىپ قويۇپ، دېرىزىنى كەڭ ئاچتىم. سەھەرنىڭ غۇر - غۇر شامىلى ئۆيۈمگە سۇدەك ئېقىپ كىرىشكە باشلىدى. غۇۋا، كۆكۈچ يورۇقلۇق ئىچىدە شەھەر ئويغانماقتا ئىدى. يىراق - يېقىندىن، قەۋەتلىك - قەۋەتسىز بىنالار ئارىسىدىن مەسچىتلەرنىڭ نەقىشلىك پەشتاقلىرى ئالاھىدە كۆزگە تاشلىناتتى، سەھەرنىڭ سالقىن، سەل توزانلىق ھاۋاسىدىن بىر كىملەرنىڭ يۆتەل - چۇشكۇرۇكلىرى، ئىشكىلەرنىڭ غىچىلداشلىرى، قاتتىق قوموش سۈپۈرگىنىڭ شارت - شۇرت قىلغان ئاۋازى كېلەتتى. ئۆيۇمنىڭ ئارقىسىدىكى يول بويىغا تىكىلگەن ئىسمىنى ھېچكىم بىلمەيدىغان، ئىسسىق بەلباغدىكى يىراق ئەللەرنى، دېڭىز بويلىرىنى ئەسلىتىدىغان دەرەخلەرنىڭ چوڭ يوپۇرماقلىرى سەھەر شامىلىدا ئاستا شىلدىرلىشاتتى. ئىككى - ئۈچ يىلنىڭ ئالدىدا كەڭمۇ ئەمەس، تارمۇ ئەمەس بۇ يول ياسىلىپ، ئىككى تەرىپىگە دەرەخلەر تىكىلگەندە كىشىلەر بۇ دەرەخلەرنى ئۇزۇنغا بارماي قۇرۇپ كېتىدۇ، دېيىشكەنىدى. ئەمما دەرەخلەر تۇتۇپ قالدى، تېخى باراقسانلىشىپمۇ قالدى. بۇ دەرەخلەرنىڭ تەلىيىگە شەھىرىمىزنىڭ كىلىماتىمۇ ئۆزگىرىپ يامغۇر كۆپ ياغىدىغان بولۇپ كەتتى. ھەر قېتىم يامغۇر ياغقاندا دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرىدىن توكۇلدىغان ئاۋاز چىقىپ، ھاۋانى قاڭسىق، يات بىر پۇراق قاپلايدۇ. يامغۇردىن كېيىن بۇ دەرەخلەر تېخىمۇ رەڭلىنىپ، قەددى تېخىمۇ كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك

كۆرۈنىدۇ. قانداقلا بولمىسۇن، بۇ دەرەخلەرگىمۇ كۆنۈپ قالدۇق. لېكىن مەن بەزى چاغلاردا، ئىلگىرىكى ئاسمان ـ پەلەك بوي تارتىپ ئۆگزىلىرىمىزگە، يوللىرىمىزغا سايە تاشلاپ تۇرىدىغان ھەيۋەت قاپاق تېرەكلەرنى سېغىنىپ قالىمەن.

ئەتىگەنلىك چاي ئۈستىدە ئايالىم ئىككىمىز خۇددى ئۆلۈپ كەتكەن قېرى ئادەملەرنى ئەسلەۋاتقاندەك، ئۆزىمىز بىلمىدىغان قېرى تېرەكلەرنىڭ گېپىنى قىلىشىپ كەتتۇق.

ــ كېچىك ۋاقتىمدا يۇملاقشەھەر كۆل بېشىدا بىر تۈپ تېرەك بولىدىغان. ئۇچىغا قاراپ كۆزىمىز يەتمەيتتى. يەتتە ـ سەككىز بالا قولىنى قولغا تۇتىشىپ ئەتراپىدا چۆرگىلەپ ئويناياتقۇق. ئاكام ئەڭ پەستىكى بىر شېخىغا ئىلەڭگۈچ سېلىپ بېرەتتى، چوڭراق قىز بالىلار ئۇششاق ئۆرۈلگەن چاچلىرى بىلەن كۆڭلەكلىرىنى لەپىلدىتىپ بەس ـ بەستە ئىلەڭگۈچ ئۇچاتتى. بەك ئېگىز ئۇچالايدىغان قىز بالىلار بار ئىدى. لېكىن ئانام مېنى يېقىلىپ كېتىسەن، دەپ ئۇچقىلى قويمايتتى، ــ شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقان ئايالىمغا قاراپ خۇددى ئىلەڭگۈچ ئۇچۇۋاتقانلارنى مەنمۇ كۆرۈپ تۇرغاندەك يۇرىكىم دۇپۇلدەپ كەتتى. ئايالىم يەنە:

ــ ئۆستەڭبويىدىمۇ يوغان تېرەكلەر كۆپ ئىدى. بىز بىر قېتىم ھەززەت سەيلىسىگە چىققاندىمۇ... ــ دەپ گەپ باشلىغانىدى، ئىشكىنىڭ تۈيۈقسىز چېكىلگەن ئاۋازى ئۇنىڭ سۆزىنى بولدى. ئۇ «ئەتىگەنده كەلگەن كىمدۇ» دېگىنىچە ئىشىك ئاچقىلى چىقىپ كەتتى.

كەلگۈچى مېنىڭ بىر ۋاقىتلاردىكى ئوقۇغۇچۇم ئىكەن. 1980 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا بىر مەزگىل ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچى بولغانىدىم، شۇ چاغدا مېرەھمەتجان ئىسمىلىك

بۇ يىگىت مېنىڭ سىنىپىمدا ئوقۇيتتى. خېلى ئۆتكۈر، تىرىشچان بالىلارنىڭ بىرى ئىدى، يازغان شېئىرلىرىنى دائىم ماڭا كۆرسىتىپ، مەندىن پىكىر سورايتتى. كېيىن ئۇنىڭ ئالىي مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، قايسىدۇر بىر بىر ئىدارىغا ئورۇنلىشىپ، خېلى چوڭ ئىشلارنى تەۋرىتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىغىنىم ئېسىمدە ئىدى.

ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشتۇم. داستىخانغا تەكلىپ قىلسام ئالدىرايتتىم، دەپ تۇرۇۋالدى. دالاندا تۇرۇپلا ئۇ ماڭا ئۆزىنىڭ دادىسىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن كەلگەنلىكىنى، ئېغىر كېسەل بىلەن ياتقان دادىسىنىڭ مەن بىلەن كۆرۈشكۈسى بارلىقىنى، مۇمكىن بولسا، ھازىرلا ماشىنا بىلەن مېنى دادىسىنىڭ يېنىغا ئېلىپ بارىدىغانلىقىنى ئېيتتى. مەن سەل گاڭگىراشتىن كېيىن:

ــ دادىڭىز كىم بولىدۇ ئۇكام؟ دادىڭىزنى... تازا ئېسىمگە ئالالمىدىمغۇ؟ ــ دېدىم.

ــ خاپا بولمىسىلا مۇئەللىم، مەندىن كېتىپتۇ. مەن سىلىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىرى ئاۋۇت ھامۇتنىڭ ئوغلى بولىمەن.

ھەيرانلىقتىن پېشانەمنى تۇتتۇم. دادىسى ئوقۇتقۇچۇم، بالىسى ئوقۇغۇچۇم ئىكەن، ئەمما مەن ئۇلارنىڭ دادا ــ بالىلىقىنى بىلمەيدىكەنمەن. ئۇلار بىلسىمۇ ماڭا بىلدۈرۈشنى خالىماپتۇ. ياكى دادا ــ بالا ئوتتۇرىسىدا مېنىڭ گېپىم بولۇنماپتۇ.

ــ ئۇكام دادىڭىز كېسەل بولۇپ قالغانمىدى؟ ھازىر نەدە، قايسى دوختۇرخانىدا؟

مىرەھمەتجان مەيۈسلۈك بىلەن:

ــ ھازىر كېرەمباغدا، ئوپېراتسىيەدىن يېڭى چىقتى. كۈندە سىلىنىڭ گەپلىرىنى قىلىدۇ. بۈگۈن ئەتىگەندە

بىر نەشىمغا سىلىنىڭ قاشلىرىغا ئەۋەتتى. نېمە قىلساڭ قىلىپ، باشلاپ كەل، دەيدۇ...

مىرئەھمەتجان دادىسىغا خىلالا ئوخشايدىكەن، بوي - تۇرقى، بولۇپمۇ گەپ قىلىشلىرى، ئاغزىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى «ئوغرى» چىشلىرى.

- ئۇكام، مەن ھازىر بارالمايمەن، لېكىن چۈشكە ئولگۈرۈپ چوقۇم باراي، سىلى كەلمەي، ياتاق ئالدىدا ساقلاپ تۇرسىلىمۇ بولىدۇ. دادىلىرىغا كىرەم مۇئەللىم بىرەمدىن كېيىن كېلىدىغان بولدى، دەپ قويسىلا، ــ دېدىم. مەجەزىمنى بىلىدىغان مىرەھمەتجان ئارتۇق گەپ قىلماي خوشلاشتى. مەن ئايالىمغا گۆشنى يۇمشاق پۇشۇرۇپ نارىن چۆپ ئېتىشنى تاپىلاپ ئاخشام كۆرۈشنى پىلانلىغان بىر كىتابنى قولۇمغا ئالدىم.

كىتابنى كۆرۈۋاتقىمەن، ئەمما خىيالىم ھېلىدىن ھېلىغا چېچىلىپ، ئۆزۈمنى مەجبۇرلاشلىرىم ھېچ كارغا كېلىدىغاندەك ئەمەس. ئاخىرى كىتابنى قويۇپ تارغىنە ئۆي ئىچىدە ئۇيانداق بۇيانغا مېڭىشقا باشلىدىم. ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ ياش ۋاقتىلىرى، دەرس ئۆتۈشلىرى، بىر مەزگىل ئىزدىشىپ ئۆتكىنىمىز ۋە كېيىنكى ئىشلار... بىر - بىرلەپ كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈشكە باشلىدى.

ئاۋۇت مۇئەللىم ئەينى چاغلاردا ياش، ناھايىتى كېلىشكەن ھەم مەغرۇر بىر ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۇنى بېيجىڭدىكى قايسىبىر داڭلىق ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزگەن، دېيىشەتتى. ئۇ بىزگە بىر مەزگىل پىسخولوگىيە دەرسى ئۆتكەن، چەت ئەل ئالىملىرىنىڭ پىسخىك تەھلىل ئۇسۇللىرىنى تونۇشتۇرۇپ بىزنى ھەيران قالدۇرغان ھەم

هۆرمەتمەزگە ئېرىشكەنىدى. شۇ سەۋەبتىن ھەم بىر ۋىلايەتلىك بولغانلىقىمىز ئۈچۈن ئۇنىڭ بىلەن سالام ـ سەھەت قىلىشاتتۇق. ھېيت ـ بايراملاردا ئۇ بىزنى ياتقىغا چاقىراتتى. بەزىدە بىللە كوچىلارغا چىقاتتۇق. ئۇنىڭ بېيجىڭدىكى ئوقۇشى، بېيجىڭلىق قىزلار بىلەن بولغان مۇھەببەت سەرگۈزەشتىلىرىنى ئاڭلاپ ئاغزىمىزنى ئېچىپ قالاتتۇق.

كېيىن ئىشلار ئۆزگىرىپ كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت مۇرەككەپلىشىپ كەتتى. بىر يوتقاندا يېتىپ، بىر قازانىنىڭ تامىقىنى يەيدىغان ئەر ـ خوتۇننىڭ ئېرى ياكى خوتۇنى، كۈندە قارىشىپ ئولتۇرۇپ ئىشلەيدىغان خىزمەتدىشىڭ، بىر ياتاقتا يېتىپ، بىر سىنىپتا ئوقۇيدىغان يېقىن بىر ساۋاقدىشىڭ تۇيۇقسىز بىر كۈنى «ئەكسىلئىنقىلابچى»، «ئوڭچى» ياكى «يەرلىك مىللەتچى» بولۇپ قېلىشى مۇمكىن ئىدى، ھەتتا ئۆزۈڭگىمۇ ئىشىنەلمەيتتىڭ. بىر نەچچە ئادەم بىلەن بىردەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرساڭ ئەكسىلئىنقىلابى تەشكىلات قۇرغان، بولۇپ قالاتتىڭ. كىشىلەر ئامال بار بىر ـ بىرى بىلەن سالاملاشمايتتى، كۈلكە ـ چاقچاق، ئولتۇرۇشلار، مۇڭدىشىش ـ سىردىشىشلار يوقالغانىدى.

ئاۋۇت مۇئەللىم مەكتەپكە كەلگەن ئىستىل تۇزىتىش ھەرىكىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ ئەترايىدىكى ئاكتىپلاردىن بولۇپ قالدى. ئۇ ناھايىتى سىرلىق قىياپەتتە ئۆزىنى ئادەملەردىن چەتكە تارتىپ يۈرەتتى. كىشىگە ناھايىتى مۇھىم ئىشلارنى قىلىۋاتقان شەخسلەردەك كۆرۈنەتتى. ئۇ بىزنى ئىزدىمەيدىغان بولدى ھەم بىزگە ئۇچراشقۇدەك پۇرسەتمۇ بولمىدى. ئاردىدىن كۆپ يىل ئۆتكەندە ئۇنى

قەشقەردە يەنە ئۇچرىتىپ قېلىش ئۇخلاپ چۈشۈمگە كىرمىگەن ئىش ئىدى.

تۇنجى قېتىم مەن ئۇنى تۇرمىدىن چىققىنىمغا ئۇزاق بولمىغان كۈنلەردە ئۇچراتقان. ئۇ كۈنى مەن ئالدىراش بىر ئىش بىلەن قىزىلدۆڭە تەرەپكە كېتىۋاتاتتىم. ئۇ چاغدا قىزىلدۆڭە تەرەپ هازىرقىدەك ئەمەس، قۇرۇلۇشلار شالاڭ، يولدا ئادەممۇ ئاز ئىدى. خۇشياقمىغاندەك ئالدىرىماي چۈشۈۋاتقان يوغان - يوغان قار ئۇچقۇنلىرى يەرگە چۈشۈپ بولغىچە ئېرىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن يول بىر ئاز نەم، تېيىلغاق ئىدى. ئېگىز، سەل مۈكچەيگەن بىر ئادەم يىراقتىن مەن تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. كىيىم - كېچەك، يۈرۈش - تۇرۇشىدىن چەت ناھىيە - بازارلارغا خاس ئالاھىدىلىك چىقىپ تۇرىدىغان بۇ ئادەمگە ئېرەنسىزلىك بىلەن قاراپ قويياتتىم - يۇ، خىيالىم تېيىلىپ كەتمەسلىكتە ئىدى. ئەگەر ئۇ دەل ئالدىمغا كەلگەندە ئالدىغا ياكى ئارقىسىغا مېڭىشنى بىلەلمەي يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قالمىغان بولسا، مەن ئۇنى ئەسلا تونۇيالمىغان بولاتتىم. قار يەنىلا يېغىۋاتاتتى. مەن ئەجەبلىنىپ ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىدىم ۋە ئۇنى تونۇۋالغىنىمدا ناھايىتى هەيران قالدىم. دەرهال ئالدىغا بېرىپ سالاملاشتىم، هال - ئەهۋال سورىدىم. ئۇ مېنىڭ سوئاللىرىمغا ناھايىتى تەستە، دۈدۈقلاپ جاۋاب بېرەتتى، خۇددى مېنىڭ ئالدىدا هايات تۇرغانلىقىمغا ئىشەنگۈسى كەلمىگەندەك تېڭىرقاپ قالغانىدى. قانداقلا بولمىسۇن مەن ئۇنىڭغا ئۆز ئەهۋالىمنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم ۋە ئۇنىڭمۇ ئون نەچچە يىلدىن بېرى يۇرتىدا ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋاتقانلىقىدىن خەۋەردار بولدۇم. مەن ئۇنى ئورۇمچىدە —

بىرەر چوڭ ئورۇندا مۇھىم ۋەزىپىدە دەپلا تەسەۋۋۇر قىلغانلىقىمدىن ئۇنىڭ قانداقلارچە چەت بىر ناھىيەگە بېرىپ قالغانلىقىدىن ئەجەبلەنگەن بولسامۇ، ئېغىز ئېچىپ سورىمىغانىدىم. كېيىن مەن ئاشۇ ناھىيەگە بىر ئىش بىلەن بېرىپ ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ ئۆيىدە بىر كېچە قونۇپ قالدىم. ئىككىمىز ئۇزاق پاراڭلاشتۇق. يەنىلا تولاراق مەن سۆزلىدىم. ئۇ باشتىن ـ ئاخىر ماڭا ئىچىدە ناھايىتى كۆپ گېپى بارەك، ئەمما قانداق ئېغىز ئېچىشنى بىلەلمەيۋاتقانەك ياكى نېمىدىندۇر قورقۇۋاتقانەك تەسىر بەردى. شۇنىڭدىن كېيىن قايتا ئۇچراشمىدۇق. ئەمما مەن ئاۋۇت مۇئەللىم بىلەن بىر ناھىيەدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان ساۋاقدىشىم ئىبراھىمدىن ئۇنىڭ پېنسىيەگە چىقىۋالغانلىقىنى، ئارقا ـ ئارقىدىن بالىلىرىنىڭ تويىنى قىلغانلىقىنى، ئاخىرقى ۋاقىتلاردا ئۇنىڭ كېسەلچان بولۇپ قالغانلىقىنى ئاڭلاپ تۇردۇم. ئەمما نېمىشقىدۇر يوقلاپ بارغۇم كەلمىدى. ئۇنىڭ ئەندىشىلىك تۇرقىنى ئەسلەپ، بەلكىم تۇرمىدە ياتقان، قالپاق كىيگەن مەندەك بىر ئادەم بىلەن ئارىلىشىشتىن ئېھتىيات قىلىۋاتقان بولسا كېرەك دەيدىغان خىيالغا كېلىپ قالغان ئىدىم.

كىم بىلسۇن، ئەسلىدە ئۇنىڭ مەن بىلەن بەك كۆرۈشكۈسى بار ئىكەن، شۇنچە ئېغىر كېسەللىكىگە قارىماي كۈندە مېنىڭ گېپىمنى قىلىدىكەن. قارىغاندا بۇ ئادەتتىكى سەۋەبلەردىن بولمىسا كېرەك. زادى نېمە سەۋەب بولۇشى مۇمكىن؟ ھەر خىل پەرەز قىلىپ باقتان بولساممۇ، بىر ـ بىردىن ئەقىلگە سىغمايدىغانەك بىلىنىپ، قالايمىقان ئويلاردىن ۋاز كەچتىم. يەنە بىر قېتىم ئۇستەلگە كېلىپ كىتابنى زورۇقۇپ بىر نەچچە بەت ئوقۇدۇم. ئەمما بۇ چاغدا

ئاشخانىدىن شورپىنىڭ مەززىلىك ھىدى كىلىشكە باشلىغانىدى. ئايالىم نارىن چۆپىنى بەك ئوخشىتىۋېتەتتى. كىتابنى يەنە جايىغا قويدۇم. ئايالىم ئەكىرگەن تاماقنى يەپ بولۇپ، ئۇ تاماق قاچىسىغا ئېلىپ داستىخانغا ئوراپ قويغان تاماقنى سومكامغا سېلىپ ئۆيدىن چىقتىم.

2

قەشقەرنىڭ ئەڭ قەدىمكى كوچىلىرىدىن بولغان ئوردىئالدى كوچىسىدىن قايرىلىپ، يارباغقا قاراپ پىيادە كېتىۋاتىمەن. مەن بۇ كوچىلاردا پىيادە مېڭىشنى ياخشى كۆرىمەن.

1974 ـ يىلى ئەتىياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، 15 يىللىق تۇرمە ھاياتىمنى ئاخىرلاشتۇرۇپ شەھىرىمگە قايتىپ كەلگەن كۈنۈمنىڭ ئەتىسى مەن تۇنجى بولۇپ مۇشۇ كوچىلارنى ئايلانغانىدىم. 15 يىل چۈشلىرىمدىن كەتمىگەن، خىيالىمدىن چىقمىغان بۇ كوچىلارنى ئايلىنىپ يۈرۈپ يىغلىغان، كۆز ياشلىرىمنى سۈرتۈپمۇ قويماي ئالدىمغا قاراپ مېڭىۋەرگەن، مىسكەر بازىرىدىكى تاراڭ ـ تۇرۇڭلارنى مۇزىكا ئاڭلىغانىدەك ئاڭلىغان، دوپپا ـ تۇماق بازىرىدا خېرىدار بىلەن دۇكاندارنىڭ پاراڭلىرىنى ئاڭلاپ ئېچىلىپ كۈلگەن، ھېيتگاھدا ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇرۇپ «لەڭپۇڭ» يېگەن، ئەنجان رەستىسىدىن تۆت يانچۇقلۇق «دىكا» چاپان سېتىۋالغان. مال ساتقۇچىدىن چاپاننىڭ رەختىنىڭ نېمىلىكىنى سورىسام، ئۇ ماڭا:

بېشىڭدىكى شەپكەڭنى
دىكامىكىن دەپتىمەن،
لەنگەڭزىدە ئولتۇرساڭ
بىكامىكىن دەپتىمەن.

دېگەن قوشاقنى ئاڭلىمىغانما؟ هازىر مودا بولغان رەخت بۇ، دىكا دېگەن، ــ دەپ جاۋاب بەرگەنىدى. بۇ قوشاق نېمىشقىدۇر ئېسىمدىن چىقمىدى. هازىر ئويلىسام سەۋەب ئۇنىڭ ئوبرازلىقلىقىدا، ئەينى يىللاردىكى قەشقەرنىڭ هەممىگە تونۇش بولغان بىر مەنزىرىسىنى ئىخچام سۈرەتلەپ بەرگەنلىكىدە ئىكەن. تالاي يىل ئۆتتى، تالاي قوشاق توقۇلدى، قەشقەرلىكنىڭ ئاغزى بىر دۇنيا. مەن هازىرمۇ بۇ كوچىلارنى ئەنە شۇنداق بىر تەشنالىق، ئامراقلىق ئىچىدە ئايلىنىمەن. كىشىلەرنىڭ ئاغزىغا قاراپ، ئېيتقانلىرىنى دىلىمغا نەقىش قىلىپ ئويۇۋېلىشقا تىرىشىمەن. بۇ كوچىلاردا ياشىغان ئۆزۈم بىلىدىغان، ئاڭلىغان ئادەملەرنى بىرمۇ بىر يادلاپ چىقمەن. مەن كىچىك ۋاقتىلىرىمدا بىلىدىغان ئۇ ئادەملەر ئاللىقاچان بۇ دۇنيادىن كېتىپ قالدى. ئۇلارنىڭ ئايۇۋان ـ سارايلىرى چېقىلىپ ئورنىغا يېڭى ئۆيلەر سېلىنىدى. كوچىلار كۆپ ئۆزگەردى، هازىرمۇ توختىماي ئۆزگىرىۋاتىدۇ، قەدىمكى كوچىلار، قەدىمكى ئىزلار يوقالدى ياكى يوقىلىۋاتىدۇ. نەگىلا قارىسا چېقىلىۋاتقان ئۆيلەر، ئۆزگەرتىلىۋاتقان يوللار، خارابىيلىك، توپا ـ توزان ئىچىدە كۆچۈۋاتقان ئادەملەر، ئۆرۈلگەن ئۆيلىرىنىڭ خارابىسى ئۈستىدە نېمىلەرنىدۇ ئىزدەپ يۈرگەن بوۋاي ـ مومايلار...

نەچچە مىڭ يىللىق قەدىمكى شەهەر زور پىلانلار بىلەن

گاھ ئاستا، گاھ تېز قەدەمدە ئۆزگەرتىلمەكتە. شەھەرنى چۆرىدەپ بارلىققا كەلگەن كۆچمەن ئاھالىلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي رايونلىرى، يېڭى تەرەققىيات، سودا رايونلىرى، ھەر تەرەپكە سويلاپ تۇرغان غايەت زور ئەجدىھا ھەيكەللىرى، نەقىشلىرى، رەسىملىرى، ئۆزگىچە بىناكارلىق ئۇسلۇبىدىكى يېڭى بىنالار، كاتتا تۇرالغۇلار... ھەممە يەردە قەد كۆتۈرمەكتە.

بازارغا ئۇلگۇرتىپ ياسالغان پىلاستىك بۇيۇملارنى ئەسلىتىدىغان يېڭى بىنا ئۆيلەر، يېڭىچە تۇرمۇش ئۇسۇلى، يېڭى قاراش، يېڭى ئادەتلەر، زامانىۋى تۇرمۇش بۇيۇملىرى كونا شەھەر رايونىنى تەدرىجىي ئىلكىگە ئالماقتا.

ھەممە ئۆزگەرمەكتە. ئادەملەرمۇ ئۆزگەرمەكتە. ياشانغان يىللىرىمدا كىلاسسىك ئەسەرلەر تەتقىقاتىغا قىزىقىپ قالغان مەن بولسام خۇددى ئېقىمغا قارشى ھالدا يىراق ئۆتمۈشكە قاراپ كېتىۋاتقان بىر سەيياھقا ئوخشايمەن. ئۇنتۇلۇپ كېتىۋاتقان بىر دۇنيا، قىممىتىنى مۆلچەرلىگۈسىز بىر ھېكمەت غەزىنىسى، ئەجداد ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە بەدىئىي تەپەككۇرىنىڭ دولقۇنلۇق ئېقىنى مېنى ئۆز قوينىغا بارغانسېرى كۈچلۈك تارتماقتا. شۇنىڭغا ھەيرانمەن: تارىختىن بۇيانقى تەكرار بۇزغۇنچىلىقلار، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا تاغلاردەك دۆۋىلىنىپ كۈلگە ئايلاندۇرۇلغان مىراسلارنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىزلىقىغا قارىماي، خەلق ئارىسىدىن يىغىلغان قول يازما، ئىجادىي، تەقلىدىي ئەسەرلەر ۋە كۆچۈرۈلمە ئەسەرلەرنىڭ يەنىلا شۇ قەدەر كۆپلۈكى ئەقىلنى لال قىلىدۇ. مۇشۇنچىۋالا يازما بايلىقنى ئۆز قوينىدا ساقلاپ كەلگەن خەلق قانداقمۇ «مەدەنىيەتسىز»، «قالاق» خەلق بولسۇن. ئاشۇ نامسىز يازمىلار ئىچىدە

ئالەمشۇمۇل ئەسەرلەر، شانلىق ھەم ئېچىنىشلىق تارىخىمىزنىڭ ئەڭ ئىشەنچلىك دەلىللىرى يوق دەپ كىم ئېيتالايدۇ. «12 مۇقام»، «تاشكېمىر رەسىملىرى» ئابدىللىرىدەك دۇنيانى تاڭ قالدۇرىدىغان يەنە بىر سەنئەت پەللىسى يوق دەپ كىم ئېيتالايدۇ.

ئەپسۇسكى، ئۇلارنى ئوقۇپ چۈشىنىدىغان، شەرھلەپ خەلققە تونۇشتۇرىدىغان ئادەملەر بولسا بەكمۇ ئاز. ھازىرغىچە تۈزۈلگەن كىلاسسىك ئەسەرلەر توغرىسىدىكى ئەڭ «سەۋىيەلىك» تەتقىقاتلارمۇ سىنىپىي كۆرەش نۇقتىسىدىكى ئاددىي تەھلىللەردىن يىراقلاپ كېتەلمىگەن. بۇ ھال كىشىنى ئېچىندۇرىدۇ ھەم تەقەززا قىلىدۇ. مۇشۇنداق ئېچىنىش ۋە تەقەززالىق مەندەك بىر ياشىنىپ قالغان، قابىلىيەتسىز «پىداكار»نى بۇ ساھەگە باشلاپ كىردى. دەسلەپتە تۇساتتىن غايىب غەزىنىگە كىرىپ قالغاندەك كۆزلىرىم قامىشىپ، ھېلى ئۇنى تۇتۇپ، ھېلى بۇنى سېيلاپ گاڭگىراپ يۈرگەنىدىم. كېيىن، بىر باشتىن كۆچۈم يېتىدىغان ئىشلارغا تۇتۇش قىلدىم. لېكىن بىلىمىمنىڭ چەكلىكلىكىنى ھېس قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، بۇ ئىشلارنى مەندەك بىر نەچچە ئادەم ئەمەس، مىڭلىغان ئادەمنىڭ قولىغا ئېلىشى ۋە كېچە ـ كۈندۈز تىرىشىپ ئىشلىشى كېرەكلىكىنى بايقىدىم. چىرىپ، پاختىلىشىپ كېتىۋاتقان بۇ مەنىۋى بايلىقلار بىزدىن ئەنە شۇنداق پىداكارلىقنى تەلەپ قىلماقتا. مەن گاڭگىراپ يول تاپالماي يۈرگەن ياشلىرىمىز ئىچىدىكى ئەڭ چىداملىقلىرىنىڭ جاپاسى كۆپ، مەنپەئەتى ئاز، ئەمما خاسىيىتى چەكسىز بۇ ساھەگە كىرىپ كېلىشىنى شۇنچىلىك تەشنالىق بىلەن ئارزۇ قىلىمەن.

ھېيتگاھقا بارغۇچە خىيالىمدىن ئەنە شۇنداق نۇرغۇن

نەرسە ئۆتتى. ھېيتگاھ سودا سارىيى ئەتراپىدا توپلىشىپ تۇرغان بىر نەچچە يىگىت كەينىمدىن يېتىشىپ كېلىپ:

ــ ئاكا، يانفون ئالاملا؟ يېقىندا چىققان ئەڭ ياخشىسىدىن بار، كۆرۈپ باقاملا؟ ــ دېيىشتى، مەن ئالمايدىغانلىقىمنى بىلدۈرۈپ ئالدىمغا قاراپ مېڭىۋەردىم. قىزىم بىلەن ئايالىم مېنى يانفون ئېلىشقا دەۋەت قىلىپ ھاردى. قىزىم ئۆزى ئېلىپمۇ بەردى. ئەمما ئۇ نەرسە مېنى قىزىقتۇرالمىدى. كۈنلەپ يانفون بىلەن ھەپىلىشىپ تەركىدۇنيا بولۇپ كەتكەن ئادەملەر، ئەتىدىن كەچكىچە قۇلىقىغا يانفوننى چاپلىۋېلىپ قىلىسىمۇ، قىلمىسىمۇ بولىدىغان تېتىقسىز پاراڭلار بىلەن كۈنلىرىنى قۇرۇق جىددىيىچىلىك ئىچىدە ئۆتكۈزۈۋاتقان ئادەملەر ئۆز ئەركىنلىكىنى يوقىتىپ، غايىب بىر كۈچنىڭ كونترولىغا چۈشۈپ قالغان بىچارىلەردەك كۆرۈنىدۇ. بەلكىم بۇ مەندىكى خاتا تۇيغۇدۇ ياكى ئۆتمۈشكە تارتىشىش خاھىشىدۇ، لېكىن بۈگۈنكى ئادەملەرنىڭ يانفوندىن ئايرىلالماس بولۇپ كەتكەنلىكى بىر رېئاللىق. ماڭا بولسا ئۆيدىكى تېلېفون يېتىپ ئاشىدۇ. مەن سىرتتىكى ۋاقىتلىرىمنىڭ، خىزمەت، ئوي ـ پىكىرلىرىمنىڭ توختىماي پاراكەندە قىلىنىشىنى خالىمايمەن. مەن تېلېفون ئىشلىتىشكە قارىغاندا خەت يېزىشنى تېخىمۇ ياخشى كۆرىمەن. خۇش پۇراق، كۆركەم قەغەزلەرنى تاللاپ يېقىن ئادەملىرىمگە بىر نەچچە قۇر ياكى بىر نەچچە بەت خەت يېزىپ ئەۋەتىش ھەم باشقىلارنىڭ تونۇش پوچېركىسىدىن ھۇزۇرلىنىش مېنىڭ يەنە بىر ھەۋىسىم. قىزىم مېنى: «دادا، سەن ئۆتكەن ئەسىردىن كەلگەن ئادەمگە ئوخشايسەن» دەيدۇ. شۇنداق، مەن ئۆتمۈشنىڭ ئادىمى، مېنىڭ بارلىقىم ــ مىجەز ـ

خاراكتېرىم، قىزىقىشىم، رىۋايەت كەبى كەچۈرمىشلىرىم، ئەسلىمىلىرىم، ئوي - پىكرىم ئۆتمۈشكە تەۋە ياكى مەن ئۆتمۈش بىلەن بۈگۈن ئارىسىدىكى بىر ئىزدەنگۈچىدۇرمەن. شۇنداق، بۇ مەن هاياتىمنىڭ ئاخىرىدا تاللىغان يول.

ئالدى تەرىپىمدە «كېرەمباغ» نىڭ ئامبۇلاتورىيە، كېسەلخانا بىنالىرى، دەل - دەرەخلىرى كۆزگە تاشلاندى. تۈمەن دەريا‌سى بىر ئېرىق سۈدەك رايىشلىق ئىچىدە جىممىدە ئاقاتتى. بىز كىچىك ۋاقىتلىرىمىزدا قىنىغا پاتماي، ئىككى قىرغىقىدىن يېرىم كىلومېتىرچە دائىرىنى يالماپ، يارلىقلارنى گۈمۈرۈپ، ئوينا‌قلاپ ئاقىدىغان دەريا شۇ ئىدى. ئۇمۇ ماڭا ئوخشاش قېرىپ قالغاندەك قىلاتتى.

3

ئوڭ تەرىپىمگە بۇرۇلۇپ دوختۇرخانا ئىشىكىگە كەلدىم. ئىشىك تۈۋىدە ئورۇندۇق قويۇپ ئولتۇرغان ئامانلىق قوغدىغۇچىلار سومكامنى ئېچىپ تەكشۈردى. ئوراقلىق قاچىدىكى تاماقنى كۆرۈپ، مالتىلىماقچى بولغاندەك سەل ئىككىلىنىپ، بولدى قىلدى بولغاي، قاچا بىلەن سومكامنى قايتۇرۇپ بەردى.

مەن قاچىنى داستىخانغا قايتا ئوراپ كېسەلخانا بىناسىغا قاراپ ماڭدىم. بىنا ئالدىدا يولۇمغا قاراپ تۇرغان مىرەھمەتجان ئىتتىك ئالدىمغا كېلىپ مېنى بىناغا باشلاپ كىردى.

ئەگەر مىرەھمەتجان كېسەلخانا ئىشىكىدىن كىرىپلا ئىتتىك دادىسىنىڭ يېنىغا بارمىغان بولسا، ئاۋۇت مۇئەللىمنى بۇ قېتىم هەرگىز تونۇيالماس ئىكەنمەن.

مىرەھمەتجاننىڭ مېنى كۆرسىتىپ بىر نەرسىلەرنى دېيىشى بىلەن كارىۋاتقا چۆكۈپ ياتقان، ئورۇقلۇقىدىن ئىسكىلىتقىلا ئوخشاپ قالغان، ئاپپاق قاشلىرى ئاستىغا چوڭقۇر چۆككەن كۆزلىرىنىڭ خىرە يېنىپ تۇرۇشى بىلەنلا ھاياتلىقى ئىپادىلىنىپ تۇرغان «ئاۋۇت مۇئەللىم» سەل مىدىرلاپ، قوپماقچى بولغاندەك بىر ھەرىكەت قىلدى.

— مۇئەللىم، بولدى مىدىرلىمىسلا، مانا مەن يانلىرىغا باراي، — دەپ ئىتتىك باش تەرىپىگە ئۆتۈپ، چوكىدەك جانسىز، سوغۇق بارماقلىرىنى ئىككى قوللاپ بوش سىقىپ كۆرۈشتۇم. مۇئەللىمنىڭ نۇرسىز كۆزلىرى پارقىراپ، كالپۇكلىرى سۇس تىترىدى. مېنىڭ «ئوپېراتسىيەدىن يېڭى چىققان بىلەن ئوبدان تۇرۇپلا» دېگىنىمگە پەرۋا قىلماي:

— بىز كۆرۈشمىگىلى ساق 25 يىل بولدى... مەن قېرىپ، تۇگىشىپ كەتتىم. كېرەمجان، يازغان كىتابلىرىنى بىرىنى قالدۇرماي ئوقۇدۇم... سىلى ئاخىرى يەنە ئوزۇپ چىقتىلا، — دېدى. ئۇنىڭ گەپلىرى خېلى ئوچۇق بولسىمۇ، بوغۇق ئاۋازى، ھاسىراشلىرى ئادەمنىڭ كۆڭلىنى بىر قىسما قىلىپ قويياتتى. ئۇنىڭ ئېغىزىنى ئاچۇرماسلىق ئۈچۈن:

— مىرەھمەتجان چوڭ بولۇپ ھاردۇقلىرىنى چىقىرىپتۇ، بۇگۈنكى بالىلارنىڭ يولىنى تېپىپ كەتمىكى ئاسان ئەمەس. ئۆزىمۇ ھوشيار، ئۆتكۈر بالا ئىدى، — دېدىم. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە مەسخىرىدەك بىر نەرسە چاقناپ قالدى، ئەما ئۇندىمىدى.

ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ ئايالى — مەن ئۇنى قېشى ئۇستىدىكى يوغان بىر تال مېڭىگە قاراپ تونۇۋالدىم، — كېسەلخانىغا كىرىپ كەلدى. مەن بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ:

— قۇدىلار لەڭمەن ئېتىپتىكەن، ئۇ ئادەم يېمەيدۇ،

دېسەم ئۇنماي بۇ ئاشنى يۆگەپ بەردى، ئازراق يەپ باقاملا؟ ــ دەپ قولىدىكى داستىخاننى يەشكىلى تۇردى.

ــ بولدى، ئۇنى يەشمەسلە، مەن ناردىن چۆپ ئالغاچ كەلدىم، ئىسسىق ئەكەلدىم، شۇنىڭدىن بىر پىيالە ئىچىۋالسۇن، ــ دەپ كىچىك شىرەگە قويۇپ قويغان داستىخاننى ئالدىم. تاماق راستىنلا تېخى ئىسسىق ئىكەن. ئاۋۇت مۇئەللىم بىر پىيالە ئاشنى گەپ قىلماي ئىچىۋەتتى.

مۇئەللىمنىڭ ئايالى ئۇنىڭغا تاماق يېگۈزۈۋاتىپ:

ــ كېرەمجان ئۇكام، سىلى بىزنى تاشلىۋەتتىلە. لېكىن بۇ ئادەم سىلىنى دائىم ئەسلەپ تۇردى. بىر نەچچە قېتىم يوقلاپ بارماقچىمۇ بولغان. لېكىن كېيىنكى ۋاقىتلاردا كېسەل تولا خاپا قىلىپ هالىنى قويمىدى. بۈدا ئاشقازان يارىسى بولۇپ ئوپېراتسىيە قىلدۇردۇق. دوختۇر ئوپېراتسىيەنى ئوڭۇشلۇق بولدى دەيدۇ. بۇ ئادەمنۇ كۆندىن ـ كۈنگە ئوڭشىلىۋاتىدۇ...

ئايالى بۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا ئاۋۇت مۇئەللىم گەپ قىلماي جىم ياتتى. ئەمما ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن ئۆزىنىڭ كېسىلىنى ئوبدان بىلىدىغانلىقىنى، هاياتتىن ئۈمىد ئۈزۈپ، ئاغرىق ئازابىدىن ئۇزۇل ـ كېسىل قۇتۇلىدىغان ئاخىرقى سائەتلەرنى كۈتۈپ ياتقانلىقىنى هېس قىلدىم. بۇ بىر كۈنلەر كەلگەندە هەممىز يۇزلىنىدىغان، تەن بەرمەي بولمايدىغان رەهىمسىز رېئاللىق ئىدى. مەن گەرچە بۇ خىل كېسەللەرنىڭ ساقىيىپ كەتكىنىنى ئاڭلىمىغان بولسامۇ، جىمى ماهارىتىم ۋە تەسەۋۋۇرۇمنى ئىشقا سېلىپ، كىملەرنىڭدۇر «ئاشقازان كېسىلى» دىن ساقىيىپ قالغانلىقى توغرىسىدا هېكايىلەرنى توقۇپ ئۇلارغا تەسەللى بېرىشكە ئۇرۇندۇم. ئايال بىچارە كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ، بىر ئۈمىد بىلەن ئاغزىمغا

قاراپ كەتتى. ئاۋۇت مۇئەللىم بولسا مەن سۆزلەۋاتقاندا خىجىل بولغاندەك بېشىنى باشقا ياققا بۇرىۋالدى. پەقەتلا خوشلىشىۋاتقان چېغىمدا مەنلا ئاڭلىغۇدەك قىلىپ:

ــ بىلىپ تۇرىمەن، ساناقلىق كۈنلىرىم قالدى. مەنمۇ ھەممىگە رازى. پەقەتلا سىزگە دەيدىغان مۇھىم گەپلىرىم بار. بۇ مەن ئۇچۇن بەك مۇھىم. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئىككىمىز ئايرىم پاراڭلاشساق، ــ دېدى. مەن يەنە كېلىشكە ۋەدە بەردىم. دوختۇرخاندىن چىقىپ كېتىۋېتىپ ئۇنىڭ ياش چاغلىرىنى ئەسلەشكە تىرىشتىم. ئەينى چاغلاردا ئۇ ياشتا بىزدىن كۆپ پەرقلەنمەيتتى. زاۋۇتتىن يېڭىلا چىققان بۇيۇمدەك پارقىراپ تۇراتتى. چىرايى ئاپپاق، چاچلىرى تۇم قارا ئىدى. قارا سوكىندىن تىكىلگەن كالتا پەلتوسى ئۇنىڭغا بەك ياراشاتتى. شۇ يىللاردا بىز ھەممىمىز ئۇنى دوراپ كىينىشكە تىرىشاتتۇق. يىللار نەقەدەر رەھىمسىز ـ ھە. ئۇ ھەم ياشنىتىدۇ، گۈللىتىدۇ، ئاخىر ھەممىنى قېرىتىپ، چىرىتىپ تۇپراققا ئايلاندۇرىدۇ. ئۇنىڭ قولىدىن كىم قېچىپ قۇتۇلالىغان؟

دوختۇرخانا ئالدىغا چىقىشىمغىلا مىرەھمەتجانىنىڭ «بىننىز» ى يېنىمغا كېلىپ توختىدى. بايا كارىدوردا يانفونىنى قۇلىقىغا چاپلاپ توختىماي بىر كىملەر بىلەن سۆزلىشىپ قالغان مىرەھمەتجان مېنى ئۆيۈمگە ئاپىرىپ قويماقچى بولۇپ كەپتۇ. مەن بارىدىغان يەنە بىر يېرىمنىڭ بارلىقىنى ئېيتىپ ئۇنىڭ تەكلىپىنى چىرايلىقچە رەت قىلدىم. ئەمەلىيەتتە مەن بايىقى كۆڭۈلسىز كۆرۈنۈشلەرنى ئۇنتۇش، كېسەلخانىنىڭ بۇرۇقتۇرما ھاۋاسىنى ئىچىمدىن چىقىرىۋېتىش ئۈچۈن ساپ ھاۋادا بىر دەم پىيادە مېڭىشقا ئېھتىياجلىق ئىدىم. ئەجەل كەلسە ئامال يوق. تىرىك بولغان ئىكەنمىز، بىردەم بولسىمۇ

خۇشال ياشىمىز، ساپ ھاۋادا نەپەسلىنىشىمىز كېرەك.

بىرەر ھەپتىگىچە مۇئەللىمدىن بىرەر ئۇچۇر كەلمىدى. «ئايرىم پاراڭلىشايلى» دېگىنىگە قارىغاندا، ئۆزلىرى خەۋەر قىلسا كېرەك، دەپ ئويلىغانىدىم. ئەمدى يوقلاپ بېرىش - بارماسلىقنى بىلەلمەي قالدىم. خۇددى ئۇ مەن بىلەن كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلغاندەك، مەنمۇ ئۇنىڭ ماڭا نېمىلەرنى دەيدىغانلىقىنى بىلىشكە ئىنتىزار ئىدىم. شۇڭا ئۇنىڭ تېزرەك ياخشى بولۇپ قېلىشىنى تىلەيتتىم. ئاخىرى ئۇنىڭ دوختۇرخانىدىن چىقىپ كەتكەن ياكى كەتمىگەنلىكىنى بىلىش ئۈچۈن ئۆيىگە تېلېفون قىلدىم. تېلېفوننى قىزى ئالدى. ئۇ ئىنچىكە، سولغۇن ئاۋازدا:

— دادام ئۇرۇمچىگە داۋالانغىلى كەتكەن، — دېدى.

دېمەك، بۇ يېقىندا ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش يوق گەپ. ئەمدى خاتىرجەم كىتابىمنى ئوقۇپ، يازىدىغىنىمنى يازاي، دەپ ئويلىدىم. كۈتمىگەندە، ئەتىسىلا مەرھەمەتجانىڭ «بىنىز» ى ئىشىك ئالدىمدا يەنە پەيدا بولدى. ئۇ دادىسىنى ئۇرۇمچىدىكى چوڭ دوختۇرخانىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، قايتىپ كەپتۇ. ئىشلىرى بەك ئالدىراش ئىكەن، ئىشىدىن بىر كۈنمۇ ئايرىلالمايدىكەن. دادىسىنىڭ ئەھۋالىنى سورىسام:

— خۇداغا شۈكۈر، ئەھۋالى ياخشى. بۈگۈن بۇ يەرگە كېلىشىم باشقا سەۋەبتىن. بۈگۈن ئۆزلىرى باشلىق بىر نەچچە يېقىنىمنى ئۆزۈم كۆتۈرە ئالغان باغدا بىر كۈتۈۋالاي دېگەنىدىم. ئۇشتۇمتۇت بولۇپ قالغان بولسىمۇ، خاپا بولماي بېرىپ ئولتۇرۇپ بەرگەن بولسىلىرى، — دېدى.

— بۈگۈن بارالماسمەنمىكىن ئۈكام، قولۇمدا جىددىي ئىشىم بار ئىدى، — دېسەم.

— ئا... مۇئەللىم، مەن سىلىنى دادامنىڭ يېقىنى ھەم

هۆرمەتكە سازاۋەر ئۇستازىم دەپ ئالدىلىرىغا كەلدىم. دادام ئاڭلىسىمۇ خۇش بولىدۇ. جىق ۋاقىتلىرىنى ئالمايمەن، ئىككى سائەت ئولتۇرۇپ بەرمەسىلە بولمايدۇ. ھېلى يەنە ئۆزۈم ئەكېلىپ قويىمەن. ماشىنىغا چىقسىلا، ئەمىسە ماڭىلى، ــ دەپ ئالدىمدا تۇرۇپلۇالدى. ئۇنىڭ دادىسى قانداقلا بولمىسۇن ماڭا ئىلىم بەرگەن ئۇستازلىرىمنىڭ بىرى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ھاياتىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىنى ياشاۋاتقان ئادەم. شۇنىڭ يۈز خاتىرىسى ئۈچۈن ئۇنىڭ پىكاپىغا چىقتىم.

4

ئۇنىڭ كۆتۈرە ئالغان بېغى شەھەردىن بەش ـ ئالتە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى بىر سەيلىگاھ ئىكەن. بىز ھەشەمەتلىك چوڭ دەرۋازىدىن كىرىپ خىش ياتقۇزۇلغان باراڭلىق يولدا خېلى ماڭغاندىن كېيىن، ئۇ مېنى سول تەرەپكە قايرىلغان تارغىنە شېغىللىق يولغا باشلىدى. يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە يېڭى يېتىشتۇرۇلگەن خىلمۇ خىل مېۋىلىك دەرەخ، ئۇزۇم باراڭلىرىنىڭ ئاستىغا قاتار ـ قاتار تاختا كارىۋات ياسىلىپتۇ. تاختا كارىۋاتلارنىڭ 10 ــ 15 ئادەم ئولتۇرغۇدەكلىرىمۇ، ئىككى ـ ئۈچ ئادەم ئولتۇرغۇدەكلىرىمۇ بولۇپ، گىلەم، پالاز ئۇستىگە ئايلاندۇرۇپ سېلىنغان تاۋار كۆرپىلەر مېھمانلار بىلەن تولۇپ تۇرىدىكەن. يولدىن ئۆتكۈچە دەرەخلەر ئارىسىدىن ئادەملەرنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى، ناخشا ـ ساز ئاۋازلىرى، گاھىدا خىيابانلىقتىكى ئاشىق ـ مەشۇقلارنىڭ پىچىرلىشىش، نازلىنىشلىرى، پىخىلداپ

كۆلۈشلىرى ئاڭلىنىپ تۇرىدىكەن. تار يولنىڭ ئاخىرى كەڭ ئانارلىققا ئېچىلىپ كېتىدىكەن. بۇ يەردە ئەنئەنىۋى قەدىمكى ئۇسلۇبتا ياسالغان كۆركەم راۋاقلار بار ئىكەن. مەرھەمەتجان مېنى تۆر تەرەپتىكى چوڭراق بىر راۋاقتا باشلىدى. راۋاق يەردىن كۆتۈرۈلۈپ ياسالغان، ئەتراپى ۋادەكلىك بولۇپ، ۋادەك ئارىسىدىن چوغدەك ئېچىلىپ كەتكەن ئانار گۈللىرى، مۇشتەك ياكى ياڭاقتەك بولغان ئانارلار كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. بەزىلىرى راۋاقنىڭ تۆرىگە قويۇلغان نەقىشلىق كارىۋاتتا، بەزىلىرى يۇمىلاق شىرە ئەتراپىدىكى ئۇستەللەردە ئولتۇرۇشقان مېھمانلار بىزنى كۆرۈپ ئورۇنلىرىدىن تۇرۇشتى. مەرئەھمەتجان مېنى مېھمانلارغا:

— ھەر قايسىلىرىمۇ تونۇشىدىغانلا، كېرەمجان مۇئەللىم، داڭلىق شائىر ھەم يازغۇچى، ئۇنىڭ «سەلتەنەتلىك يىللار»، «سۇتۇق بۇغراخان»، «قامچا گۈل» دەيدىغان رومانلىرى بار... — دەپ تونۇشتۇرغىلى تۇرغانىدى، ئارىدىن بىرى:

— «سۇتۇق بۇغراخان» باشقا بىرسىنىڭكى ئىدىغۇ، — دەپ غودۇڭشۇپ قويدى. قالغانلار كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇرۇشتى، مېنىڭمۇ تۇزىتىش بەرگۈم كەلمىدى. بىلگەنلەر ئۇچۇن تۇزىتىش بېرىش ھاجەتسىز، بىلمىگەنلەر ئۇچۇن تېخىمۇ شۇنداق.

قايتىدىن جايلىشىپ ئولتۇردۇق. بۇ سورۇندا شەھەرلىك ھۆكۈمەتتە ئىشلەيدىغانلارمۇ، ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىلىرىمۇ، تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى بىلەن گېزىتخانىنىڭ مۇخبىرلىرىمۇ، ساياھەتچىلىك ئىدارىسىنىڭ خادىملىرىمۇ بار ئىكەن. مەرئەھمەتجان مېھمانلارنى ئەمدى

تونۇشتۇرۇپ بولۇشىغا يانفونى كەينى - كەينىدىن سايراپ كەتتى. ئۇ بىر نەچچىسىنى ئالمىدى. ئاخىرقى بىرىنى ئېلىپلا، «ئاپلا!...» دەپ پېشانىسىگە بىرنى ئۇرۇپ، مېھمانلاردىن «جىنىدەك» ۋاقىت سوراپ، ئالدىراپ چىقىپ كەتتى. مېھمانلارنىڭ ئاغزىدىن ئۇنىڭ بۇ سەيلىگاھنى باغ ئىگىسى بىلەن شېرىكلىشىپ باشقۇرۇۋاتقانلىقىنى، ئىشلىرىنىڭ ناھايىتى يۇرۇشۇپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم. مىرئەھمەتجان قايتا كۆرۈنمىدى. ئۇنىڭ ئورنىغا باغ ئىگىسى كەلدى. ئۇ ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، بۇرۇتلۇق، ئىللىق چىراي ئادەم ئىكەن. ئۇ تېخىچە تاماق تارتمىغان يارەمچىلىرىنى ئەيىبلەپ يېنىمىزغا ــ كارۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى. مۇلازىملار شىرە ئۈستىنى تولدۇرۇشقا باشلىدى. چوڭ ئىستاكانلاردا مېۋە شەربەتلىرى ئېلىپ كېلىندى. ئۇلارنىڭ تەمى شۇنچىلىك ساپ، تەبىئي ئىدى. باغ ئىگىسىنىڭ ئېيتىشىچە، بۇ سىناق مەھسۇلات ئىكەن. پات پاردا رەسمىي ئىشلەپچىقىرىلىپ بازارغا سېلىنىدىكەن. ئۇلارنىڭ نىشانى باغنى كېڭەيتىپ سايahەتچىلىك، كونسېرۋا، ئىچىملىك ھەم قۇرۇق يەل - يېمىش ئىشلەپچىقىرىش - سېتىش بىر گەۋدىلەشتۈرۈلگەن ھەسسىدارلىق شىركىتى قۇرۇش ئىكەن. گەپ بۇ يەرگە كەلگەندە مۇخبىر بۇرادىرىمىز يانچۇقىدىن قەلەم بىلەن خاتىرىسىنى چىقىرىپ شارت - شۇرت خاتىرىلىگىلى تۇرغانىدى، باغ ئىگىسى تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ:

ــ قايىلسىلا، بۇ يەر ئەسلىدىلا چوڭ باغ ئىكەن. بەدۆۋلەت ئەينى ۋاقىتتا شەھەر ئەتراپىغا بۇنداق باغلاردىن ئالاھازەل خېلى كۆپ بەرپا قىلغانىكەن. كېيىن بۇ باغ خارابلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، ئاتا - بوۋام ئۇنىڭ ئىزىنى

ئۆچۈرمەسلىك ئۈچۈن دائىم يېڭى كۆچەتلەرنى تىكىپ باغقا ئىشلەپ ئۆتكەنىكەن. كوپېراتسىيە ۋاقتىدا باغ كوللېكتىپقا تەۋە بولۇپ، كۆپ قىسمى تېرىلغۇ يەرگە ئايلىنىپ كېتىپتۇ. كېيىن سىياسەت ياخشىلانغاندا كەنت كادىرلىرى باغنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى مەسلىھەتلىشىپ، دادامغا كۆتۈرە بېرىپتۇ...

بە دۆڭلەتنىڭ ئىشلىرىنى خاتىرىلەش - خاتىرىلىمەسلىكنى بىلمەي تۇرۇپ قالغان مۇخبىر ياخشى سىياسەت، كۆتۈرە بېرىشنىڭ گېپى چىقىقاندا يەنە شارتىلدىتىپ يازغىلى تۇردى. باغ ئىگىسى دادىسى ئۆلۈپ كەتكەندە باغنىڭ باشقىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كەتكەنلىكى، ئۆزىنىڭ باغنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كەنت باشلىقلىرىنى قانداق مېھمان قىلغانلىقى، يۇقىرىدىن - تۆۋەنگىچە نەچچە ئادەمگە قانچىلىك پۇل خەجلىگەنلىكى، ئاخىرىدا شەھەردىكى چوڭ بىر باشلىقنىڭ كۈيۈئوغلىنى قولغا كەلتۈرۈپ باغقا قايتا ئېرىشكەنلىكى ۋە ئاخىرىدا كۈيۈئوغۇل شېرىكى بىلەن بولغان زىددىيەت، تالاش - تارتىشلىرىنى سۆزلىگىلى تۇردى.

بۇ يەر تۆمۈر يولغا يېقىن ئىدى. باغۋەن سۆزلەۋاتقاندا پويىزنىڭ گۈدۈك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇردى. مۇخبىر ئۇنىڭدىن ھەر يىلى سىرتقا قانچىلىك مېۋە - چېۋە يۆتكەيدىغانلىقى، قانچىلىك كىرىم قىلىدىغانلىقىنى سوراپ گەپنى بۇراشقا تىرىشتى. ئەمما باغۋەن بۇ گەپلەرنى ئانچە خالىمايدىغانىدەك قىلاتتى. ئۇ توختىماي بىزنى تاماققا زورلايتتى. بىز ئاخىرى تاماققا كىرىشىپ كەتتۇق. تاماقلار ناھايىتى ئوخشىغانىدى. باغ ئىگىسى بولسا باغنى مۇشۇنداق ياساپ ناشايان ئىشلارغا يول ئېچىپ بەرگەن شېرىكىنى ئەيىبلەشكە چۈشتى. بىر نەچچەيلەن ئۇنىڭغا بولۇشۇپ:

— توغرا دېدىله، پۇلنى دەپ ئىمانىنى يوقىتىپ قويغىلى بولمايدۇ، ھەممە ئىشنىڭ يولىدا بولغىنى ياخشى، — دېيىشتى. لېكىن باغ ئىگىسى يەنە گېپىنىڭ مۇقامىنى ئۆزگەرتىپ:

— شۇنداقمۇ دەيمىز، لېكىن ھەممە ئىش يەنە شۇ ئۇلۇغلاردىن قالغانكەن. بە دۆۋىلەتنىڭ باغۋەنلىكىنى قىلىپ ئۆتكەن چوڭ بوۋام نى - نى كاتتا قازى كالان، شەيخۇلئىسلاملارنىڭ كارامىتىنى جىق كۆرۈپتىكەن. بوۋامنىڭ دەپ بېرىشىچە، بە دۆۋىلەت ئالىيلىرىنىڭ كۆزى خوتۇنغا تويماي ئۆتۈپ كېتىپتىكەنمىش. نەگە بارسا خوتۇندىن نەچچىنى ئالىدىكەن. جەڭگە ماڭسا خوتۇنلىرىنى مەپگە ئولتۇرغۇزۇپ، ئۆزۈن سەپ قىلىپ ئېلىپ ماڭىدىكەنمىش. كۆڭلىگە ياققان ئادەملىرىگە ئۆزىنىڭ خوتۇنلىرىنى تەقدىم قىلىدىكەنمىش. مۇشۇ باغمۇ ئەسلىدە بە دۆۋىلەتنىڭ بىر ئامراق خوتۇنغا ئاتاپ بىنا قىلدۇرۇلۇپتىكەن...

بىز ئۇنىڭ گېپىگە جاۋاب قايتۇرۇپ بولغۇچە بىر مۇلازىم ئۇنى چاقىرىپ ئېلىپ چىكەتتى. ھەممەيلەن كۈلۈشۈپ ئۇنىڭ گەپدانلىقىنى تەرىپلىشىپ كەتتى. جاھانساز بۇرادىرىمىزنىڭ بىرى:

— بۇ ئادەمنىڭ بوش ئادەم ئەمەس. ئاڭلىمىدىڭلارمۇ، ئاغزىنىڭ ئۇچىدا تىللاپ قويغىنى بىلەن ئاخىرىدا يەنە ئاقلاۋاتقىنىنى. مېنىڭ ئاڭلىشىمچە، بۇ باغنىڭ يۇقىرىسىدا بىزدەكلەر بىلمەيدىغان، مەخسۇس ئەمەلدارلار بىلەن پۇلدارلار ئىجارە ئېلىپ تۇرىدىغان ئايرىم - ئايرىم باغلىق قورۇلار بارئىمىش، — دېدى. بۇگۈنكى ئىشلارغا بىر نەرسە دەپ بولغىلى بولمايتتى. ھەممىمىز مۇرەككەپ تۇيغۇلار ئىلكىدە بىر - بىرىمىزگە قارىشىپ بىر پەس جىم بولۇشۇپ قالدۇق.

خەلقئالەمنىڭ ئالدىدا ئاپتاپتەك روشەن تۇرغان ئىشلارغا يەنە ئۇنى ـ بۇنى دېيىش ئارتۇقچە ئىدى. دېگەن بىلەنمۇ ھېچبىر پايدىسى يوق ئىدى. بۇگۈنكى كۈندە غەيرىي ئىشلار كۆپلۈكىدىن ئادەتكە، مودىغا ئايلانغان. بۇ خىل مۇھىت شۇنداق بىر تۇركۈم جاھانسازنى يېتىشتۇرگەنكى، ئۇلارنىڭ كۆزى پۇل بىلەن مەنپەئەتتىن باشقىنى كۆرمەيدۇ. قانۇن ـ ئادالەت ھەققىدە سۆز ئېچىلسا، ئۇلار كۈلۈپ تېلىقىپ كېتىدۇ. ئۇلار بىمەنىلىك، زوراۋانلىق، ئادەمىلىكنى پايخان قىلىشلاردىن مەنپەئەت چىقسىلا ھەرگىز باش تارتمايدۇ، مەنپەئەت چىقمىسا قاينىق سۇ ئىچكەچ تاماشا كۆرىدۇ. ئۇلار پۇل ئۈچۈن ئاتا ـ ئانا، ئاچا ـ سىڭىللىرىنىمۇ ساتىدۇ، مۇمكىن ئەمەس دەمسىز؟ تامامەن مۇمكىن بولۇپلا بولماي، ئۇلارنىڭ يۈرىكى «چىم» قىلىپمۇ قويمايدۇ، بىر تال كىرپىكىمۇ مىدىرلاپ قويمايدۇ. مەن بۇنداقلارنى كۆپ كۆرگەن.

تاماقتىن كېيىن باغ ئىگىسى بىر ساتارچى يىگىت بىلەن ناخشىچى قىزنى بىزنىڭ خىزمىتىمىزگە ئەۋەتىپتۇ. قىز بىزگە «پەنجىگاھ مۇقامى»دىن ئارىيەلەرنى ئورۇنداپ بەردى. گۈزەل ناخشا ـ مۇزىكا بىلەن گۈزەل مىسرالاردىن، قىزنىڭ نەزەردىن ساقىت قىلغۇسىز ھۆسنى ۋە ماھارىتىدىن، شاھانە راۋاق، جەننەتتەك بىر باغنىڭ سېھرىي كۈچىدىن ھاسىل بولغان يۈكسەك بىر پەللە ھەممىمىزنى بىر پەس سەنئەتنىڭ، ئۇزاق ئۆتمۈشنىڭ خىيالىي دۇنياسىدا سەير قىلدۇردى. مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى پۇلنىڭ كۈچى بىلەن ئەمەلگە ئېشىۋاتاتتى. پۇل ھەقىقەتەن كۆپ نەرسىگە قادىر. ئەمما ئۇنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان ئىشلارمۇ بار ئىدى.

سازچى بىلەن ناخشىچى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن،

تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ مۇخبىرلىرى باغنى سىنغا ئالغىلى مېڭىشتى. قالغانلار ئىختىيارىي پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. ئۇنى دەپ، بۇنى دەپ گەپ يەنە باغ ئىگىسىنىڭ ئۈستىگە يۆتكەلدى. مۇخبىر بۇرادىرىمىز:

— بۇ ئادەملەر يىراق ئەجدادىدىن تارتىپ باغۋەنچىلىك قىلىپ كەلگەنكەن. ئۇلاردا بىر ئۇدۇم ساقلىنىپ قالغانمۇ قانداق، ئۇلارنىڭ قولى تەگكەن كۆچەت تېز ئايىنىپ، مېۋىگە كىرىپ باراقسانلىشىپ كېتىدۇ، ئۇلارنىڭ قەدىمى تەككەن يەر باغقا ئايلىنىدۇ، دەيدىغان گەپ بار ئىكەن. ئەمما ئۇلارنىڭ ئۇرۇق ـ ئەۋلادى ئايىنىمايدىكەن. ئۇلار ئەجدادىدىن تارتىپ بىر ياكى ئىككى بالا بىلەن جەمەتىنى ساقلاپ كەلگەنكەن. مۇشۇ باغۋەننىڭمۇ ئىككى ئوغلى بار، بىرسى راۋۇرۇس، دادىسىنى تارتقان، يەنە بىرسى سەل گالدى ـ گۇلدۇڭراق.

— خۇدايىم تەڭشەپ بېرىدۇ، بىر تەرىپىنى ئارتۇق بەرسە، يەنە بىر تەرىپىنى كەملىتىپ قويىدۇ. شۇنداق جاھان بۇ. شۇڭا قەدىر ـ ئەھۋالىڭ ئۆتكەنگە يەتمەيدۇ، — دېدى ئولتۇرغانلارنىڭ بىرى.

مىرئەھمەتجان تېخىچە كەلمىدى. مۇخبىر باشقىلارغا ئۇنىڭ دادىسىنىڭ كېسىلى ئېغىر ئىكەنلىكىنى ئۇقتۇردى. يەنە بىرەيلەن:

— بايا تېلېفون قىلغىنى دادىسى ئەمەس، ئايالىدەك قىلىدۇ. بىر ئىشتىن خاپا بولغاندەك ۋارقىراپلا كەتتى. قارىغاندا، خانىمغا ھېسابىنى ئۆتكۈزۈپ بولالمايۋاتامدىكىن، — دېدى. ھەممەيلەن بىر ـ بىرىگە قارىشىپ كۈلۈمسىرەشتى.

بىر پەستىن كېيىن، باغ ئىگىسى بىلەن خوشلىشىپ، باشقىلاردىن ياشتا چوڭراق ئىككى بۇرادەر بىلەن دەرۋازا

ئالدىدا تاكسى ساقلاپ تۇرغىنىمىزدا، كىيىنىشى، تەقى ـ تۇرقىدىن بىچارىلىك تۆكۈلۈپ تۇرغان ئاياللار ۋە قېرى ئادەملەرنىڭ يولنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرۇپ مىنېرال سۇ، پىشىشىق تۇخۇم، قېتىق، تازىلىق قەغىزى، قول ياغلىق دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋاتقانلىقىنى كۆردۇق ۋە ھەر بىرىمىز بىرەردىن نەرسە سېتىۋالدۇق. بۇگۈن بۇ باغدا مىرئەھمەتجان بىلەن بىللە بولالمىغان بولساقمۇ، ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئولتۇردۇق. كۆپ ئىشنى ئاڭلىدۇق، كۆردۇق.

بۇگۈنكى مىرەھمەتجان ماڭا ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ ياش ۋاقتىلىرىنى، ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ ياش ۋاقتىلىرى ماڭا مىرەھمەتجانىنى ئەسلەتتى. ئەينى يىللاردىكى كىلىشكەن قەددى ـ قامەت، شان ـ شۆھرەت، ئەمەل ۋەسۋەسىسى ۋە يەنە ئاللىقانداق غەيرىي نىيەتلەرنىڭ يۇغۇرۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان بىر خىل سېھرىي كۈچ بۇگۈن مىرەھمەتجانىنىڭ ۋۇجۇدىدا قايتا زاھىر بولغاندەك ئىدى. ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ غەيرىي نىيەتلىرى نىقاب ئىچىدە، يوشۇرۇن ھالەتتە بولسا، بۇ نەرسىلەر مىرەھمەتجانىنىڭ ۋۇجۇدىدا تېخىمۇ كۈچلۈك ۋە ئاشكارا ئىپادىلىنىپ، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ئۆزگىچە، سىرلىق تۇس بېغىشلىغاندى. ئاۋۇت مۇئەللىم يېرىم يولدا يىقىلىپ ئاغزى ـ بۇرنى قان بولغانكەن. ئۇنىڭ ئوغلىچۇ؟ ئۇ قانداق بولار؟

5

ئۆيگە قايتقىنىمدا ئۇستەل ئۈستىدە تۇرغان چوڭ بىر كونۋېرتمۇ، ئاياللىمنىڭ نەۋرىلىرىم توغرىسىدىكى

پاراڭلىرىمۇ، قوشنىمىزنىڭ ئوغلىنى ئۆيلەيدىغانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرمۇ مېنى قىزىقتۇرالمىدى. ئەزەلدىن كۆندۈزى ئۇخلىمايدىغان ئادەم بىر پىيالە چاي ئىچىپلا ئۇخلاپ كېتىپتىمەن. باغنىڭ ساپ ھاۋاسىدا ئۇزاق ئولتۇرغانلىقنىڭ كارامىتى بولسا كېرەك، شۇ ئۇخلىغانچە كەچتە ئورنۇمدىن تۇرغاندىمۇ ئۆزۈمنى يەڭگىل سەزدىم. روھىم يۇيۇنغانىدەك تىنچ، ساپ ئىدى. كەچلىك چايىنى ئىچىپ بولۇپ، ئۈستەلدىكى كونۇپىرتنى ئاچتىم. باغاقتىكى خەتلەرنى ئوقۇغاندىن كېيىن بىردىنلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. دېرىزە بىلەن ئىشىك ئارىلىقىدا بىر نەچچە قېتىم ئايلىنىپ، دېرىزە ئالدىغا كېلىپ توختىدىم. تور پەردىنىڭ گۈللىرى دېرىزە تۈۋىدىكى دەرەخنىڭ يېشىللىقى بىلەن قوشۇلۇپ ھاسىل قىلغان خىرە، ئىمىر ـ چىمىر كۆرۈنۈشلەر ھەر قاچانقىدەك مەنده خىيالىي تۇيغۇ پەيدا قىلدى. دېرىزىمدىن كۆرۈنۈپ تۇرغىنى گويا كۈن نۇرى ئۆتمەس، قويۇق ئىپتىدائىي ئورمانلىق ئىدى. بىر چاغلاردا، ئورمانلىقتىكى ئىللىق بىر ئۈۋىدا ئۇچۇرۇم بولۇش ئالدىدا تۇرغان بىر توپ قۇش چۈجىسى بار ئىدى. رەھىمسىز قوللار ئۇلارنىڭ ئۈۋىسىنى تېرىپىرەن قىلىپ، تۇخۇملىرىنى چىقىپ تاشلىدى. ئۇزاق يىللاردىن كېيىن ئۇ قۇشلارنىڭ ھايات قالغانلىرى كونا ئۈۋىلىرى ۋە قان ـ قېرىنداشلىرىنى سېغىنىپ، ھەر بىرسى بىر تال ياغاچ چىشلەپ بېرىپ كونا ئۈۋىلىرىنىڭ ئورنىغا يېڭى بىر ئۈۋىلىرىنى سالماقچى بولدى. شۇ چاغدا ئاشۇ قۇشلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ كۆڭلىده نېمىلەر بولۇشى مۇمكىن؟

ئەگەر ئىلگىرىكى ۋاقتلىرىم بولغىنىدا، بۇنداق ئالاھىده خەۋەرنى ئاڭلىغاندا يۇگۇرۇپ سىرتقا چىقىپ دوپپامنى

ئاسمانغا ئاتقان، خۇشاللىقىمنى ھەممە ئادەمگە جاكارلىغان بولاتتىم. بىراق، بۇگۈن مەن خۇددى ناھايىتى قىممەتلىك، بەكمۇ شېرىن ھەم بەكمۇ ئاچچىق بىر نەرسىنى شۇمۇۋاتقاندەك ئۇنىڭدىن ئاستا ـ ئاستا بەھرىمەن بولدۇم. كۆڭلۈمدىكى خۇشاللىقنىڭ ئىچىگە گالىنى بوغدىغان ئاچچىق بىر ھەسرەتمۇ ئارىلاشقانىدى. مەن تۇرمىدە ياكى تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن ئۆلۈپ كەتكەن ھەمراھلىرىمنى، ئۇۋۇۋال قىلىنغانلىق، خورلانغانلىق سەۋەبىدىن ئۆلۈۋالغان گۇناھسىز بىر قىزنى، ئۆمرىنى مېنىڭ دەردىمدە ئۆتكۈزگەن ئاتا ـ ئانامنى ئۇنتۇيالمايتتىم. كۆز ياشلىرىم يۇرىكىمگە تاراملاپ ئاقتى. يۇرىكىمگە يىغلىغان شورلۇق ياشلارنى يەنە بىر كۈچەپ يۇتۇۋەتتىم. مەن ئاخىرى ھەممىنى ئىچىمگە يۇتۇۋېتىشنى ئۆگىنىۋالغانىدىم.

باغاق ئىچىدىكى بىر ۋاراق ئاق قەغەزگە بىر ھەپتىلىك ئورۇنلاشتۇرۇش تەپسىلىي يېزىلىپتۇ.

قىزىل بىنا ئالدىدا يىغىلىش، سىنئالغۇ، سۈرەتلەرگە چۈشۈش، ئەينى يىللاردىكى سىنىپلىرىمىزغا كىرىپ سۆھبەتلىشىش، ھايات ئۇستازلارنى، دوستلارنى، كېسەللەرنى، ۋاپات بولۇپ كەتكەنلەرنىڭ ئائىلىسىنى يوقلاش، ئۇرۇمچى ۋە غۇلجىدىكى سەيلە ـ سایاھەت، زىيارەتلەر...

نېمىدېگەن ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇش ـ ھە. ئەگەر باشقۇرغۇچىلارنىڭ ئورنىدا مەن بولغىنىمدا مەنمۇ شۇنداق ئورۇنلاشتۇرغان بولاتتىم. بولۇپمۇ، كېسەللەرنى، مەرھۇملارنى يوقلاشنى ئۇنتۇپ قالمايتتىم. بىزنىڭ ئۇ سىنىپىمىزدا ئاجايىپ ئۆتكۈر پىكىرلىك، يۈرەكلىك ھەم قابىلىيەتلىك بالىلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ تولىسى ئوقۇش

پۈتكۈزىدىغان ئاشۇ يىلى ياكى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» يىللىرىدا نابۇت بولۇپ كەتتى. كېيىنكى يىللاردا ھايات قالغانلىرىنىڭ تۇرمىلەردىن قويۇپ بېرىلگەنلىكى، چەت يېزا - قىشلاقلاردىن قايتىپ كەلگەنلىكى يەنە بىر نەچچىسىنىڭ چەت ئەللەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغانلىقىنى ئاڭلىغانىدۇق. ئاشۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن دىدارلىشالمىغان بولساق قانداق ياخشى بولاتتى - ھە.

بۇگۈن كېچە ئۇيقۇ مېنى تەرك ئەتكەنىدى. قاراڭغۇلۇققا تىكىلگەن كۆزلىرىمدە ئەڭ ئىنچىكە سېزىملىرىم، ئەسلىمىلىرىم، ئوي - پىكىرلىرىم يۇغۇرۇلۇپ كەتكەنىدى. ئۇلار تەۋرىنىپ، دولقۇنلىناتتى، دۆۋىلىشەتتى ياكى پارچىلىنىپ چېچىلىپ كېتەتتى. ئۇچقۇنلاردەك نۇر چاچرىتىپ، مېڭەمنىڭ قاراڭغۇ بىر بۇلۇڭلىرىنى يورۇتاتتى - دە، ئۆچەتتى، يەنە نۇرلىناتتى...

ئاسمى I

1

كەچتە ئىشكنى ئېچىپ ئۆيۈمگە كىرىشمگىلا پۇتۇمغا بىر نەرسە ئۇرۇندى. دەرھال چىراغنى ياقتىم. تاتىراڭغۇ چىراغ يورۇقىدا يەردە بىر كونۇبرت كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. قارىغاندا، پوچتىكەش ئىشكنىڭ ئاستىدىن كىرگۈزۈۋەتكەندەك قىلاتتى. قېلىن سېرىق كونۇبرتقا سېلىنغان نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى پەرەز قىلىشقا ئۇرۇنۇپ قولۇم بىلەن سىيلاپ كۆرۈپ بىر پەس تۇرۇپ قالدىم. سۈرەتتەك ياكى تەكلىپنامەدەك قىلاتتى. ئەمما ئادرېسى ئېنىق ئەمەس ئىدى. كونۇبرتنى ئۆرۈپ - چۆرۈپ قاراپ ئۇرۇمچى شەھەرلىك پوچتا ئىدارىسىنىڭ تامغىسىدىن باشقا بىرەر ئۇچۇرغا ئېرىشەلمىگەندىن كېيىن كونۇبرتنى يىرتتىم. كونۇبرتتىن گۇل - نەقىشلەر بىلەن ناھايىتى سىپتا ئىشلەنگەن قىزىل باغاقنى ئېلىپ، ئۇنىڭغا يېزىلغان خەتلەرگە ئېرەنسىزلىك بىلەن كۆز يۈگۈرتتۇم - يۇ، كۆزلىرىم ئىختىيارسىز چوڭ ئېچىلىپ كەتتى.

بۇ بىزنىڭ ــ سابىق ×× ئىنىستىتۇتى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىكى مەلۇم بىر سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ مەكتەپ پۈتكۈزگەنلىكىمىزنىڭ 50 يىللىق خاتىرە مەرىكىسىنىڭ باغىقى ئىدى! باغاقتا قىستۇرۇلغان بىر ۋاراق

قەغەزگە مەرىكىنىڭ كونكرېت پائالىيەتلىرى تەپسىلىي يېزىلغانىدى. ئۇنىڭدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشلارنى ئوقۇپ بولۇپ، «ئۇف، ئاخىرى ۋۇجۇدقا چىقىپتۇ - دە!» دەپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. دېرىزىدىن پەسكە — چىراغلار بىلەن كۇندۇزدەك يورۇتۇلغان چوڭ كوچىغا، ماشىنىلارغا، ئىككى تەرەپتىكى پىيادىلەر يولىدا قىمىلدىشىپ يۈرگەن ئادەملەرگە بىر پەس قاراپ تۇردۇم. بىز ھەممىمىز بىر نەچچە يىل ئىلگىرىلا مۇشۇنداق بىر تۇيۇقسىز ئاڭلىغان، كۈتۈپ كەلگەن، ئەمما يېقىنقى يىللاردا ئۇنتۇپ ئۆز ھەلەكچىلىكىمىز بىلەن بولۇپ كەتكەنىدۇق. قارىغاندا بەزى دوستلىرىمىز بۇ ئىشنى ئۇنتۇماپتۇ. نۇرغۇن ئىشنى ئۇن - تىنسىز بېجىرىپ بىزنى كۈتۈلمىگەن سوۋغات بىلەن ھاڭ - تاڭ قالدۇرماقچى بولۇپتۇ! ۋۇجۇدۇمدىكى ھارغىنلىق بىردىنلا كۆتۈرۈلۈپ كەتكەندەك بولۇپ، تېز - تېز قەدەم تاشلاپ بېرىپ يانفونىمنى قولۇمغا ئالدىم. تونۇش نومۇرنى بۇراپ بولۇشۇمغا تېلېفون ئۇلاندى. يىراق بىر يەردىن كەلگەن «دۇ. . ت، دۇ... ت» قىلغان ئاۋازدىن كېيىن تىرىقلىغان ئاۋاز، كىچىك بالىنىڭ يىغىسى، بىر چوڭ ئادەمنىڭ كىچىك بالىنى بەزلىگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. ئارقىدىنلا تونۇش، يېقىملىق بىر ئاۋاز قولاق پەردەمگە ئۇرۇلدى:

— ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم!

— ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام، كېرەم ئاغىنە، ياخشى تۇرۇۋاتامسەن؟

كېرەم مېنىڭ ئاۋازىمنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ كەتتى. بىر پەس قىزغىن ئەھۋاللىشىشتىن كېيىن، ئۇنىڭدىن باغاقنى تاپشۇرۇۋالغان - ئالمىغانلىقىنى سوردىم.

— نېمە باغاقنى دەيدىغانسەن؟ خەيرلىكتۇ؟

ــ خەيرلىك ئىش ئاغىنە، ساۋاقداشلار ئۇچرىشىشنى ئۆتكۈزىدىكەنمىز، يەنە بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت بار ئىكەن. ئۇرۇمچىدە يىغىلىپ ئانا مەكتىپىمىزنى، ئۇستازلىرىمىزنى يوقلاپ بولۇپ غۇلجىغا سەيلە ـ ساياھەتكە بارىدىكەنمىز. قارىغاندا سىنىڭ باغىقىڭ يولدا ئوخشايدۇ.

ــ ۋاھ، قالتىس ئىش بوپتىغۇ. مەن مۇشۇنداق بىر ئىشنىڭ بولۇشىنى، ساۋاقداشلىرىم بىلەن ئىلگىرىكىدەك بىر سىنىپقا يىغىلىپ ئولتۇرۇشمىزنى ــ بىر سائەت بولسىمۇ، شۇنداق ئارزۇ قىلاتتىم دېگىنە. بولسا ئىلگىرىكى سۇرەتلىرىمىزنى چوڭايتىپ سىنىپقا چاپلىۋەتسەك، ماۋۇ سەن ئىدىڭ، ماۋۇ مەن ئىدىم دېيىشىپ، ياشلىق ۋاقىتلىرىمىزغا قايتىۋالساق...

ــ ئاق چاچلىق بوۋاي ـ مومايلار ياشلىقىغا قانداقمۇ قايتالىسۇن؟ پەقەتلا ئۆتكەن كۈنلىرىمىزنى ئەسلەيمىز، سېغىنىمىز. يىغلاپمۇ كېتەرمىز... ــ شۇ سۆزلەرنى قىلىۋېتىپ بوغۇزۇمغا بىر نەرسە كەپلىشىپ قالغاندەك بولدى. كېرەمۇ هاياجانلانغان بولسا كېرەك، خېلىغىچە گەپ قىلالمىدى. ئادەم قېرىغاندا هېسسىياتچان بولۇپ كېتەمدۇ قانداق، مەن مۇشۇ كۈنلەردە ياخشىراق كىنولارنى كۆرۈۋېتىپمۇ، بالىلاردىن بىرەر تەسىرلىك ئىشلارنى ئاڭلىسامۇ ئاسانلا ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالماي قالىمەن. خۇددى مومايلاردەك ياش ئېقىتىپ ئولتۇرغىنىمدىن بەزىدە نومۇس قىلىپمۇ قالىمەن. لېكىن ئامال يوق.

كېرەم بىلەن بىردەم سۆزلىشىپ بولۇپ، ئىشكاپنىڭ بىر يېرلىرىدىن كونا ئالبوملارنى تېپىپ چىقتىم. ئۇلارنىڭ بىرسى ئوقۇغۇچىلىق ۋاقتىلىرىمنىڭ خاتىرىسى بىلەن توشقانىدى. ئوقۇش پۈتكۈزۈش ئالدىدا چۈشكەن سۈرەتتە

بىرمۇنچە ساۋاقداشىمىز كەم بولغانلىقتىن ئۇ سۇرەتكە قارىغۇم كەلمەيتتى. مەن سۇرەتلەرنى ئاختۇرۇپ قانداقتۇر بىر بايرامدا سىنىپ بويىچە چۈشكەن بىر سۇرەتنى تاپتىم. بۇ مەن ياخشى كۆرىدىغان سۇرەت ئىدى. ئۇنىڭدىكى قارا گىرۋەكلىك كۆزئەينەك تاقىغان كىچىرەكنىڭ كۇلۇپ تۇرغان قىياپىتى ماڭا بەك يارايتتى. ماڭا ئۇ سۇرەتتە كىچىرەكنىڭ بارلىق ئالاھىدىلىكى گەۋدىلىنىپ تۇرغاندەك بىلىنەتتى. قالغانلارمۇ بىر - بىرىدىن چىرايلىق، نۇر يېغىپ تۇرغان مەسۇم چىرايلار، زىلۋا، نازۇك، جەسۇر قامەتلەر، ياغلىققا، قۇلاقچىغا پاتماي تۇرغان چاچلار، تۆكۈلۈپ تۇرغان قاش - كۆزلەر... تاكى ئايالىم كەلگۈچە شۇ ھالدا ئولتۇردۇم. ئايالىم شىرە ئۇستىدىكى باغاقنى ئېلىپ ئوقۇدى. مېنىڭ كونا ئالبوملارنى ۋاراقلاپ ئولتۇرغىنىمنىڭ تېگىگە يەتكەنىدەك بولۇپ، جىمجىت چىقىپ كېتىپ چاي دەملەپ كىردى. ماڭا ھەم ئۆزىگە چاي قۇيۇپ بولۇپ، شىرە ئۇستىدىكى ئالبومنى قولىغا ئېلىپ ۋاراقلاشقا باشلىدى. ئۇ بىر سۇرەتنى كۆرسىتىپ:

— قىزىق، سىز ھەممىلا سۇرەتتە دېگۈدەك مۇشۇ قىزنىڭ ئارقىسىدا تۇرۇپسىز، يۇرگەن قىزىڭىزمىدى؟ — دەپ سورىدى. ئۇنىڭ كۆرسەتكىنى ھەدىيە ئىدى. مەن ئىختىيارسىز كۇلۇپ كەتتىم:

— ياق، ئۇ قىزلارنىڭ ئىچىدە ھەممىدىن ئېگىزى، مەن ئوغۇللارنىڭ ئېگىزى ئىدىم. شۇڭا ئۇ سۇرەتكە چۈشكەنىدە قىزلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇراتتى. مەنمۇ ئوتتۇرىدا، ئۇنىڭ ئارقىسىدىلا تۇرۇپ قالاتتىم. مەن ئاشۇ سىنىپقا كىرگەن تۇنجى كۈنىمۇ ئارقىدىكى پارتىدا، ئۇنىڭ ئۇدۇلىدا ئولتۇرغان. مەن ئۇنىڭدىن:

ـ سىزمۇ غۇلجىلىقمۇ؟ ـ دەپ سورىغانىدىم. ئۇ چىرايىنى ئۆزگەرتمەي تۇرۇپ:

ـ مەندەك قىزلار غۇلجىدىن باشقا يەردە يوقمىكەن؟ ـ دەپ داۋامىنى بەرگەن. ئۇ قارىماقتا ناھايىتى ھاكاۋۇر كۆرۈنەتتى. ئەمما ئۆز ئارا چۈشىنىشكەندىن كېيىن بىز ھەممىمىز ئۇنىڭ ناھايىتى سەممىي، تۇز كۆڭۈل، باشقىلارغا ياردەم قىلىشقا ئامراق ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان.

ـ ھە... مۇنداقچە ئېيتقاندا، كۆزىڭىزگە ئىسسىق كۆرىنىدىكەن ـ دە.

ـ ھا، ھا، ھا، قارا‌ڭ، مۇنداق ئىش، بۇ قىز سىنىپ باشلىقى، مەن ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ئىدىم. ئىككىمىز سىنىپ ھەيئەتلىرى يىغىنىغا بىللە قاتنىشىپ، پائالىيەتلەرنى بىللە ئۈيۇشتۇراتتۇق. شۇڭا ئالىي مەكتەپتە بىز ناھايىتى ياخشى ئۆتكەن.

ئايالىم توختىماي سوئال سوراپ، قەلبىمنىڭ چوڭقۇرلۇقلىرىدا مۇخ بېسىپ ياتقان ئەسلىمىلىرىمنى قوزغىدى. ياق، بۇلارنىڭ ھەممىسىگە ئاشۇ باغاق سەۋەبچى بولدى. مەن يىللار توزانلىرىدا خىرەلەشكەن، يوقلىپ كېتىشكە باشلىغان ئەسلىمىلىرىمنى، ئۇنتۇلغان ئادەم ۋە ئىشلارنى ئەسكە ئېلىشقا تىرىشىپ، خۇددى ئۆز ـ ئۆزۈمگە سۆزلەۋاتقاندەك بىر تەرزدە ئۇنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب بېرىشكە باشلىدىم.

مەن غۇلجا شەھىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى، ئاۋات مەھەللىلىرىنىڭ بىرىدە دۇنياغا كەلگەنكەنمەن. ئېسىمنى بىلگەندىن كېيىن باشقىلاردىن ئاڭلىشىمچە، دادام مەھەللە مەسچىتىگە ئىمام بولۇپ ئۆتۈپتىكەن. دادامنى ۋە ئۇنىڭ ئاكا ـ ئۇكىلىرىنى كىشىلەر ئىسمىنىڭ ئاخىرىغا شەيخ نامىنى

قوشۇپ ئاتىشىدىكەن ۋە چوڭ كۆرۈشىدىكەن. دادام ئاپامغا ئۆيلەنگەندىن كېيىن ئاپام كەينى ـ كەينىدىن بەش قېز تۇغۇپتۇ. ھەر ئىككىلىسىنىڭ بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئارزۇسى كۈچلۈك ئىكەن ۋە نامازلىرىدا ئاللادىن ئۆزلىرىگە بىر ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلىشنى تىلەيدىكەن. ئاپام ئاخىرى يەنە قورساق كۆتۈرۈپتۇ. تولا سەۋەب قىلىپ، پالچى ـ رەمباللارغا ئالدىنىپ زېرىككەن ئاپام بۇ قېتىم «خۇدانىڭ بەرگىنى ھېساب، قىز بولسىمۇ، ئوغۇل بولسىمۇ مېنىڭ بالام» دەپ شۈكۈر ـ قانائەت بىلەن كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ.

بىر كۈنى سەھەردە دادام بامدات نامىزىنى ئۆتەپ بولۇپ مېھمانخانىدا تەكىيگە يۆلىنىپ كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغانكەن، كۆزى ئۈيقۇغا كېتىپ، بىر چۈش كۆرۈپتۇ. چۈشىدە ئالما سويۇپ يېمەكچى بولۇپ پىچاق ئىزدەۋاتقۇدەك. ئۇ يەر ـ بۇ يەرنى ئىزدەپ تاپالماي، كۆرپىنىڭ بۇرجىكىنى قايرىپ شۇنداق قايرىسا، ئەپچىل بىر بەكە كۆزىگە تاشلىنىپتۇ. ئەجەب ئوبدان بىر بەكە تېپىۋالدىم، دەپ خۇشال بولۇپ ئويغىنىپ كېتىپتۇ. قارىسا چۈشى ئىكەن، دېرىزىدىن سۈس يورۇقلۇق چۈشۈپ تۇرغانكەن. دادام: سەھەردە كۆرگەن چۈش ئوڭغا تارتىدۇ، بۇ قېتىم ئوغۇل پەرزەنت كۆرىدىكەنمەن، دەپ ئويلاپ، خۇشاللىقىدا يەنە ئىككى رەكەت نامار ئوقۇپ ئاللاغا مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈپتۇ. بۇ چۈشنى ئاپامغا دەپ بەرگەنىكەن، ئاپامۇ بەك خۇشال بولۇپتۇ. ئۆيدىكىلەر ئۈمىد ۋە ئىلتىجا ئىچىدە يېڭى جانىڭ دۇنياغا كېلىپ ئارزۇ ـ تىلەكلىرىنىڭ ئەملگە ئېشىشىنى كۈتۈشكە باشلاپتۇ. ئەمما ئۇلار ئۆزلىرىگە كۆتۈرۈپ قويقۇسىز بىر بالا ـ قازانىڭمۇ يېقىنلىشىپ كېلىۋاتقىنىنى نەدىنمۇ بىلسۇن.

2

بىر كۈنى كېچىدە مەھەللىدىكى چوڭ بىر باي بىلەن ئۇنىڭ ئىنىسى ھۆكۈمەت تەرىپىدىن تۈتۈلۈپ، دۇكانلىرى مۇسادىرە قىلىنىپتۇ. كىشىلەر ھەيران بولۇشۇپ ئىشنىڭ تېگى ـ تەكتىنى بىلىپ بولغۇچە، يەنە بىر كېچىسى چوڭ دادام بىلەن دادامنىمۇ تۈتۈپ كېتىشىپتۇ. دادامنىڭ بەش ـ ئالتە يەردىكى دۇكانلىرىنىڭ غەللىسى ئېلىپ كېتىلگەندىن باشقا، ھۆكۈمەت ئادەملىرى ئۆيىمىزنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ ئاختۇرۇپ، قولىغا چىققىدەك، پۇلغا يارىغۇدەكنىڭ ھەممىنى مۇسادىرە قىلىپتۇ. چوڭ دادام بىلەن دادامنىكىمۇ، مەھەللىدىكى باشقا تۈتۈلغانلارنىكىمۇ ھېچنەدىن ئىز ـ دېرەكى بولماپتۇ.

شۇ ئىشلار بولۇپ بىر نەچچە ئايدىن كېيىن مەن تۇغۇلۇپتىمەن. ئىسمىم دادامنىڭ تاللىغىنى بويىچە قويۇلۇپتۇ.

ئاپام بىچارە ماڭا قاراپ خۇشال بولسىمۇ، دادام بىلەن چوڭ دادامنىڭ دەردىدە تولا ھەسرەت چېكىدىكەن. دادامنىڭ ئاكا ـ ئۇكىلىرى تەرەپ ـ تەرەپتىن سۈرۈشتۈرۈپ داداملارنىڭ ئۇرۇمچىگە ئېلىپ كېتىلگەنلىكىنى بىلىپتۇ. ئۇرۇمچىدە بۇلۇڭ ـ پۇشقاقلارنى قويماي ئارىلاپ، نۇرغۇن پۇل خەجلەپ كۆپ ئىزدىگەن بولسىمۇ دېرەكىنى ئالالماي غۇلجىغا قايتىپ خەۋەر كۈتۈشتىن باشقا ئامال قىلالماپتۇ.

بىر كۈنى يېرىم كېچىدە ئىشىك قېقىلىپتۇ. كىچىك تاغام سىرتقا چىقسا، ئەتراپتا ئىنس ـ جىن يوق ئىكەن،

پەقەتلا ئىشىك ئالدىدا بىر ناسۋال خالتىسى تاشلاقلىق تۇرۇپتۇ. تاغام ئۇيانغا بىر يۇگۇرۇپ، بۇيانغا بىر يۇگۇرۇپ ھېچكىمنى ئۇچرىتالماي خالتىنى تۇتقىنىچە ھەيران بولۇپ تۇرسا، چىراغ يېقىپ ئالدىغا چىققان ئاپام دادامنىڭ يېنىدىن ئايرىمايدىغان، ئۆز قولى بىلەن تىكىپ بەرگەن ناسۋال خالتىسىنى كۆرۈپ ئالالا ـ توۋا كۆتۈرۈپ يىغلاشقا باشلىغانىكەن، تاغام:

ــ بولدى ھەدە، يىغلىماڭ، ئاكامنىڭ بۇ خالتىنى ئەۋەتكىنى مەن ھايات، خاتىرجەم بولۇڭلار، دېگىنى، لېكىنزە... قارىغاندا ئۇ ناھايىتى مەخپىي بىر يەردە بولسا كېرەك، بولمىسا ئىككىلىك خەت بولسىمۇ ئەۋەتكەن بولاتتى، ــ دەپتۇ. ئاپام بۇ گەپنى ئاڭلاپ دەرھال خالتىنى قولىغا ئېلىپ، خالتىنىڭ ئۆزى گۈل چىقىرىپ تىككەن گىرۋەكنى سۆكۈشكە باشلاپتۇ. راست دېگەندەك، ئۇ يەردىن سامان قەغەزگە يېزىلغان ئىككىلىك خەت چىقىپتۇ. خەتكە: «مەن نەدىلىكىمنى بىلمەيمەن. لېكىن، تاغنىڭ كامىرىدىكى مەخپىي تۇرمىدە. كېيىنكى ئىشلار ئاللاغا ئامانەت. ئالالا بۇيرۇپ تىنچ ـ ئامان قۇتۇلۇپ چىقالىسام كۆرۈشەرمىز، بولمىسا مەھشەرگاھتا جەم بولارمىز. مەندىن رازى بولۇڭلار، ئوغلۇمنى ئوبدان بېقىڭلار» دەپ يېزىلغان بولۇپ، نە ئىسىم ـ فامىلە، نە ئاي ـ كۈن يوق ئىكەن. ئۇلار يەنە يىغلاپ ـ قاقشاپتۇ، يىغلاشتىن باشقا ھېچقانداق ئامالى بولماپتۇ. دادامدىن جۇدا بولغانلىقى ئاپامنىڭ كۆڭلىگە شۇ چاغدىلا چۈشكەنىكەن. ئايلار، يىللار ئۆتۈپتۇ. چوڭ دادام بىلەن دادام سۇغا چۈشكەن تاشتەك يوقاپ كېتىپتۇ. مەھەللىدىكى باشقا بايلارنىڭمۇ ھېچ خەۋىرى بولماپتۇ. كىشىلەر بۇ تەقدىرگىمۇ ئاستا ـ ئاستا كۆنۈشكە مەجبۇر بولۇپتۇ.

ئاپام ئورۇق، ئېگىز بوي، سەل قاپقى يامان، سۇرلۇكرەك كۆرۈنىدىغان ئايال بولۇپ، ھەممىز ئۇنىڭدىن ئەيمىنەتتۇق. ئۇ بىزگە ئانا ھەم دادا ئورنىدا ئىدى. ھەتتا تاغلىرىمۇ ئۇنىڭدىن ئەيمىنەتتى. تازا ئويناۋاتقان بولساق، ئاپام كىرسىلا جىمىپ قالاتتۇق. مەھەللە چوڭلىرى ياكى ئاياللار بىلەن مېھمانخانا ئۆيدە پاراڭلىشىپ ئولتۇرغان بولسا، بىز ھويلىدا ئاۋازىمىزنى كۆتۈرۈپ سۆزلىشىشكىمۇ پېتىنالمايتۇق. چۈنكى ئاپام ئۆيدە مېھمان بار چاغدا شوخلۇق قىلىشىمىزنى ياقتۇرمايتتى. لېكىن مەن يەنىلا ھەممىدىن ئەركىن ئىدىم. ئاپام ئاشخانا ئۆيگە كىرگەن چاغلىرىدا مېنى ئەركىلىتىپ، يەيدىغان نەرسىلەرنى بېرەتتى. ئارقىدىن يەنە قاپقىنى تۇرۇپ پەند ـ نەسىھەت قىلاتتى. ئۇ ئەزەلدىن ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ سۆزلىمىسىمۇ، بىرەرسىمىزنى تاك ئېتىپ چەكمىسىمۇ، ئۇنىڭ ئالدىدا تىك تۇراتتۇق. ھەدىلىرىمۇ ماڭا ناھايىتى ئامراق ئىدى. ئۇلارنىڭ دەپ بېرىشچە، بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئۈچۈن ئۆيدىكىلەرنىڭ قىلمىغان سەۋەبلىرى، يوقلىمىغان مازايى ـ ماشايىخلىرى قالمىغانكەن. ئاپام ھەر دائىم ئالمىغا، ئاچچىق ـ چۈچۈك نەرسىلەرگە ياكى قېتىققا سېزىك بولىدىكەن. بىر قېتىم ھەتتا قىزىلگۈلنىڭ پۈرىقىغىمۇ سېزىك بولغانىكەن. ماڭا كەلگەندە قېزا ـ چۈجۈققا سېزىك بولۇپتۇ. دائىم قېزىنىڭ تازا كونىسىنى قول ياغلىقىغا چىگىپ پۈراپ ئولتۇرىدىكەن. ئاپام ئوغۇل تۇغىدىغانلىقىنى سېزىكىدىن بىلىۋېلىپ، مەن تۇغۇلماستىلا ئوغۇلبالىچە پوسما، كىيىم ـ كېچەك، ئاياغ تەييارلاپ قويغانىكەن. كىچىك ۋاقتىمدا ئاپامۇ، ھەدىلىرىمۇ مېنى ئەتىۋارلاپ قولدىن چۈشۈرمەي بېقىپتۇ. ئەمما مەن سەل چوڭ بولغاندىن كېيىن ئاپام ماڭا دائىم:

ــ سەن دېگەن ئوغۇل بالا ــ ئۆيىنىڭ تۈۋرۈكى. ھەدىلىرىڭ سەندىن چوڭ بولسىمۇ، چوڭ بولغاندا سەن ئۇلارغا ئاكا ياكى دادا ئورنىدا بولىسەن، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئالىسەن، ــ دەپ قۇلىقىمغا قۇيۇپ تۇراتتى. ھەدىلىرىمنىڭ ئويۇنىغا ئارىلىشىپ قالسامۇ:

ــ سەن دېگەن ئوغۇل بالا، ھەدىلىرىڭ بىلەن بەشتاش ئويناپ ئولتۇرساڭ يارىشايدۇ، چىقىپ مەھەللىدىكى ئوغۇل بالىلار بىلەن ئوينا! ــ دەيتتى. دۇكانلىرىمىزنى يوقلاپ، غەللە يىغىدىغان چاغلاردا دائىم مېنى ئارقىسىغا سېلىۋالاتتى. سەل چوڭراق بولغان ۋاقتىلىرىمدا ئۆينىڭ ئىشلىرىنى ماڭا مەسلىھەت سالىدىغان، پىكرىمنى ئەستايىدىل ئاڭلايدىغان، بەزىدە مېنى خېلى مەسئۇلىيەتلى بار ئىشلارغىمۇ بۇيرۇيدىغان بولغانىدى.

كېيىن دۇكانلىرىمىز كوللېكتىپ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈلۈپ، ئائىلە كىرىمىمىز ئازايدى. ئاپامنىڭ تېجەپ ـ تۆشەپ بىر ئۆيىنى قامداپ بولالماي جاپا چېكىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ مەكتەپتىن چىقىپ ئىشچى بولۇپ ئائىلىنىڭ يۈكىنى ئۈستۈمگە ئالماقچى بولدۇم. ئەمما ھەدىلىرىمنىمۇ بىرسىنى قالدۇرماي مەكتەپتە ئوقۇتقان ئاپام ئوقۇشتىن چېكىنىشىمگە يول قويماي، رەھمەتلىك داداڭنىڭ روھى قورۇنمىسۇن دېسەڭ، تولۇق ئوقۇپ پۈتۈن ئادەم بول، دەپ چىڭ تۇرۇۋالدى. ياتلىق بولۇپ كەتكەن ئىككى ھەدەمۇ:

ــ ئۇكام، سەن خاتىرجەم بول، ئاپامغا بىز قارىشىمىز، سەن ياخشى ئوقۇساڭلا بولدى» دېيىشەتتى. تەلىيىمگە شۇ يىللىرى يەنە بىر ھەدەم تېرە زاۋۇتىغا ئىشچى بولۇپ ئورۇنلاشقانىدى. يەنە بىر يىلدىن كېيىن تولۇقسىز ئوتتۇرنى پۈتكۈزەتتىم، ئۇلار مېنىڭ يۇقىرى ئۆرلەپ

ئۇرۇمچىگىچە بىر نەچچە ئوقۇشۇمنى ئارزۇ قىلاتتى. كۆڭلۈمنىڭ چوڭقۇر بىر يەرلىرىدە ئۆزۈممۇ مەكتەپكە، ساۋاقداشلىرىمغا قىيمايتتىم. ئۇنىڭ ئۈستىگە شۇ كۈنلەردە قوشنىمىزنىڭ شىنجاڭ ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان ئوغلى شەۋكەتنىڭ تەسىرىدە خېلىل ھەمراىبفنىڭ شېئىرلىرىغا مەپتۇن بولۇپ يۈرەتتىم. مەن پۈتۈن بىر تەتىلنى ئۇنى دوراپ شېئىر يېزىش بىلەن ئۆتكۈزدۈم. يازغانلىرىم ئۆزۈمگە يارىماي قانچە قېرىنداشىنى ئوشتۇپ، قانچە دەپتەرنى يىرتىۋەتكىنىمنى بىلمەيمەن. ئاخىرى ئۆزۈمگە يارىغان بىر شېئىرنى شەۋكەتكە كۆرسەتسەم، ئۇ ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن كۆزلىرىنى قىسىپ بىر ھازا تۇرۇپ كېتىپ:

— نان نەرسە ئادەم بولغۇدەكسەن ئۇكا، سەندە شائىرلىق خېمىر تۇرۇچى بار ئىكەن، ئەمما بۇ تېخى يېتەرلىك ئەمەس. سەن شېئىرلارنى جىق ئوقۇپ، جىق يادلاپ، جىق مەشىق قىلىشىڭ كېرەك، — دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن شېئىر ئوقۇشقا، يادلاشقا بىرىلىپ كەتتىم. ئۆز شائىرلىرىمىزنىڭ «ئەمدى كەلدى پەيتىمىز»، «ۋالاقتەگكۇروفنىڭ ئۆلۈمى قاتارلىق شېئىرلىرىنى ناھايىتى ياقتۇرۇپ، تېزلا يادلىۋالدىم. ئۆزۈم ياقتۇرغان شېئىرلارنى كۆچۈرۈپ بىر نەچچە خاتىرىنى توشقۇزدۇم.

3

ئىككىنچى يىلى شىنجاڭ ئىنىستىتۇتىغا ئىككىلەنمەي ئىمتىھان بەردىم. ئىمتىھاندىن ئۆتۈپتىمەن، ئەمما ئەدەبىياتتا ئوقۇيدىغانلارنىڭ سانى توشۇپ كەتكەنلىكتىن،

سەنئەت فاكۇلتېتىغا قوبۇل قىلىنىپتىمەن. قوشنىمىز نىڭ ئوغلى شەۋكەتنىڭ مەسلىھەتى بويىچە ئۇرۇمچىگە بارغاندىن كېيىن يۆتكىلىۋالماقچى بولدۇم.

ئەمما ئۇرۇمچىگە بارغاندىن كېيىن يۆتكىلىش ئونچە ئاسانغا چۈشمىدى. بىر نەچچە كۈن ئۇسسۇل فاكۇلتېتىدا ئۇسسۇل ئويناپ يۈردۈم. پۈت ـ قولۇم ئۇسسۇلغا پەقەت كەلمىگەنلىكىنى، باشقىلارنىڭ پۈتىغا دەسسەپلەپ پۈتلىشىپ يۈرگىنىمنى كۆرگەن ئوقۇتقۇچىلار مېنى تەنتەربىيە فاكۇلتېتىغا يۆتكەپتىشتى. مەن بەدىنى چېنىقتۇرۇشقا قارىغاندا كاللىنى چېنىقتۇرۇشقا بەكرەك قىزىقاتتىم. ئەتىگىنى مەيداندا باشقا بالىلار يۈگۈرۈپ مەشىق قىلسا، مەن شېئىر يادلايتتىم. بۇ يەردىمۇ ئۇزۇن تۇرالمىدىم. مېنى ئەمدى يېڭى قۇرۇلغان سۇچىلىق فاكۇلتېتىغا يۆتكەشتى. سۇچىلىق ئەلۋەتتە مۇھىم ساھە. شىنجاڭدەك قۇرغاق رايون ئۇچۇن سۇ جانغا باراۋەر. ئەمما بۇ فاكۇلتېتتا ئوقۇش ئۇچۇن تەبىئىي پەن ئاساسى پۇختا بولۇشى تەلەپ قىلىناتتى. «ئەدەبىيات جىنى» چاپلاشقان، تەبىئىي پەن چىدىغۇسىز دەرىجىدە زېرىكىشلىك بىلىنىدىغان مەندەك ئادەم ئۇچۇن سۇچىلىقتا ئوقۇش ئاسان دەمسىز...

مەن بىر نەچچە ئاي شۇ تەرىقىدە باشقا فاكۇلتېتلاردا ئايلىنىپ يۈرۈپ ئاخىرى ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا قايتىپ كەلدىم. يېڭى سىنىپىم كۆزۈمگە شۇنچىلىك ئىسسىق كۆرۈندى. گەرچە تۇنجى بولۇپ سالاملاشقان قىز ساۋاقدىشىمدىن دەككە يېگەن بولسامۇ، كۆڭلۈم قىلچە يېرىم بولمىدى. بۇ سىنىپتا ماڭا ئوخشاش شېئىر، قوشاق يادلاپ ياكى توقۇپ يۈرىدىغان بالىلار ئوقۇيتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئۆز خىيالى بىلەن بولۇپ كېتىپ ئىستولىغا

ئۇسسۇپ سالىدىغانلار، كېچىسى ئۇخلىماي يۇلتۇز ساناپ ئولتۇرىدىغانلار، ھەررەك ـ سەررەك، مەن ئۇخلاپ چۈشۈمدىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان غەلىتە پاراڭلارنى سالىدىغانلار بار ئىدى. مەن دەل ئاشۇنداق ئادەملەرنى ياخشى كۆرەتتىم. ساۋاقداشلىرىممۇ سەنئەت، تەنتەربىيە، سۈچىلىق فاكۇلتېتىنمىكى بالىلىرىدەك ماڭا غەلىتە نەزەردە قاراشماي، تېزلا ئارىغا ئالدى. مەن بۇ سىنىپقا كىرگەندە بويۇم ئېگىز بولسىمۇ، بوينۇمدا قىزىل گالىستۇكۇم بار ئىدى. چۈنكى يېشىم تېخى ئونبەشكە تولمىغانلىقتىن، ئۇنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى بىلمەي، ئۆزۈم ئېلىۋەتسەم خاتالىق بولۇپ قېلىشىدىن قورقۇپ بوينۇمدىن ئېلىۋەتمىگەنىدىم. ھەدىيە مېنى كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىقىغا تونۇشتۇردى. مەن بىر پارچە ئىلتىماس يازدىم. سىنىپتىكى ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا، ئىتتىپاق بايرىقىنىڭ ئالدىدا تۇرۇپ: كوممۇنىزمنىڭ سادىق ئىز باسارى بولىمەن. كوممۇنىزم ئىشلىرىغا مەڭگۈ سادىق بولىمەن، دەپ قەسەم بەردىم. ئۇزۇن ئۆتمەي ئىتتىپاق ئەزالىرى مېنى ياچېيكا شۇجىسى قىلىپ سايلىۋالدى. كېيىن ئويلىسام، ساۋاقداشلىرىنىڭ مېنى ھمايە قىلىشىدا، كېيىن خىزمەت ئورنۇمدا ئاسانلا باشقىلارنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىشىمدە ئاپامنىڭ مېنى «سەن دېگەن ئوغۇلبالا ــ ئەركەك، ئائىلىنىڭ تۈۋرۈكى، يۇكنىڭ ئېغىرىنى كۆتۈرمىسەڭ، بىر تۇغقانلىرىڭغا غەمخورلۇق قىلمىساڭ بولمايدۇ» دېگەنىدەك نەسىھەتلىرى ۋە دادىللىق بىلەن مەسئۇلىيەتنى ئۈستۈمگە ئېلىشقا ئۇندەشلىرى نەتىجىسىدە يېتىلگەن خاراكتېرىم مۇھىم رول ئوينىغانكەن. بەلكىم مەن باشقىلاردەك

ئىقتىدارلىق بولماسلىقىم مۇمكىن. ئەمما مەن ھەر قانداق ئىشتا ئارقىغا ئۆتۈۋالىدىغانلاردىن ئەمەس ئىدىم. مەسىلىنى ھەل قىلىشنىڭ كويىدا بولاتتىم. كېيىن مەن ئوغۇللىرىمغا ئەنە شۇنداق تەلەپ قويدۇم. كۆرۈپ تۇرۇپتىمەن، ئوغۇللىرىمۇ يارامسىز ئادەملەردىن بولۇپ چىقمىدى.

ھەدىيە II

5

ئىشىك قوڭغۇرىقى جىرىڭلاۋاتاتتى...

بۇ چاغدا مەن ئاپامنىڭ ياش ۋاقتىلىرىدا ئاككوردىيون چېلىپ جىر جىرلاشقا نەقەدەر ئۇستا ئىكەنلىكىنى، تېگى كۆك، ئاق چىكىت گۈللۈك كۆڭلىكىنى كىيىپ، قولىغا ئاق ياغلىق ئېلىپ «ئادنوشكا» ئويىنىغاندا نەقەدەر گۈزەللىشىپ كېتىدىغانلىقىنى، بىر قېتىم «گومىنداڭچىلار كەپتۇ» دەپ يۈرتتا قاچ ـ قاچ بولۇپ كەتكەندە، دادامنىڭ قىز بالىدەك كۆرۈنىدىغان ئاپامنى ۋە بىز بەش ئاچا ـ سىڭىلىنى ھويلىدىكى گەمىگە چۈشۈرۈپ، گەمە ئۈستىگە گىلەم، كۆرپە سېلىپ، ئۆزى ئۈستىگە چىقىپ ياتقانلىقىنى، كېيىن خېلى ۋاقىتلارغىچە ئۆزىنىڭ گومىنداڭچىلارنى قانداق ئۇستىلىق بىلەن ئالداپ ئۆيدىن ھەيدەپ چىقارغانلىقىنى ئاغزىدىن چۈشۈرمەي سۆزلەپ يۈرگەنلىرىنى... ئەسلەۋاتاتتىم. ئاپام كىتاب ئوقۇشقىمۇ بەك ھەۋەس قىلاتتى. ئۇرۇمچىدە ئاددىي ناۋاي ئائىلىسىدە چوڭ بولغان ئاپامنىڭ قانداقسىگە بۇنچە كۆپ ئىشنى ئۆگىنىۋالغانلىقىغا ھېچ ئەقلىم يەتمەيتتى. بۇ بەلكىم شۇ چاغلاردا ئۇرۇمچىدە رۇس، تاتار مەدەنىيىتىنىڭ كەڭ تارقالغانلىقى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ يىراق بۇرجەكلىرىدە سەيىر قىلىپ

يۇرگەن ئوي ـ پىكرىم، سەزگۈم رېئاللىقتىكى بۇ ئۇچۇرغا دەرھال ئىنكاس قايتۇرۇشقا ئاجىزلىق قىلىۋاتاتتى. ئورۇندۇقتا ئۇزاق ئولتۇرۇپ قېتىپ كەتكەن بەدەنلىرىمۇ مىدىرلاشنى زادى خالىمايتتى. ئەمما رېئاللىققا قايتىپ كېلىشىم، ئورنۇمدىن تۇرۇپ ھەركەت قىلىشىمدىن ئەنسىرەيمەن. شۇڭا دائىم ئۆزۈمگە: «ھەدىيە خانىم، غەيرەت قىلىڭ!» دەپ تەكرارلاپ تۇرىمەن. ئەمما ئۆتمۈشنى ئەسلەشتىن ئۆزۈمنى تارتالمايمەن. ئۆتمۈشتىكى بالىلىق، ياشلىق چاغلىرىدىكى ھەدىيەگە، خىيالىغا كەلگەن گەپنى ئۇدۇللا دەۋېرىدىغان، ئاچچىقى ئىتتىك كېلىپ، ئىتتىك يانىدىغان، داۋاملىق ئاۋارىچىلىك تېپىپلا يۇرىدىغان ھەدىيەگە كۆيۈنۈش ۋە ئەپسۇسلۇق ئىچىدە يىراقتىن نەزەر سالىمەن...

ئىشىكنى ئېچىشىمغا بىر خىل مەكتەپ فورمىسى كىيگەن، چاچلىرىنى ئارقىسىغا ئېگىز بوغۇۋالغان ئىككى قىز قۇيۇندەك ئۇچۇپ كىرگىنىچە ئاياغ، سومكىلىرىنى ئۇتتۇر كەلگەن يەرگە ئېتىپ، ئۆزلىرىنى دىۋانغا تاشلاشتى. مېنىڭ ئالدىدا تۇرغىنىمغا پەرۋا قىلماي، يولدا ئۇچرىغان بىر ئوغۇل ساۋاقدىشىنىڭ گېپىگە چۈشۈپ كەتتى.

ــ سىلەر كىم بولىسىلەر، مەن سىلەرنى تونۇيالمىدىمغۇ؟ ئېيتىڭلارچۇ، سىلەر زادى كىم؟ ــ ئۇلار ئەلپازىمغا قاراپ ھەيران بولۇپ گەپلىرىنى توختاتتى. نەۋرە قىزىم قورقۇمسىراپ:

ــ ۋىيەي، چوڭ ئاپا... مەن... ئاپام... دەپ ئۆز تىلىدا دۇدۇقلاشقا باشلىدى. گېپىنىڭ ئاڭسىدا يېنىدىكى قىزغا قاراپ خەنزۇچە:

ــ قارا، دېمىدىمۇ، مەن چوڭ ئاپامدا نېمىتى

ھېلىقى... دۇەكلىك كېسىلى بارمىكىن دەيمەن، مەن ئۇنىڭدىن بەك قورقىمەن، ــ دېدى.

ــ سىلەرگە ئاتا ـ ئاناڭلار بېرەرسىنىڭ ئۆيىگە، بولۇپمۇ چوڭ ياشلىق كىشىلەرنىڭ ئۆيىگە بارغاندا ئىشىكتىن قانداق كىرىشنى، قانداق سالام ـ سەھەت قىلىشنى ئۆگەتمىدىمۇ؟

ــ ئۆگەت... كەن شۇ، شۇ...

ــ ئۇنداق بولسا ئىشىكتىن شۇ قائىدە بويىچە كىرىڭلار، بولمىسا مەن سىلەرنى تونۇيالماي قالىدىكەنمەن. ھە، ئىشىك ئەنە، چىقىپ چوڭ قىزلاردەك قايتىدىن كىرىڭلار قېنى.

ئۇلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇپ، گەپ قىلماي ئورنىدىن تۇرۇشتى. ئىشىك يېپىلغاندىن كېيىن ئىشىك سىرتىدا خېلىغىچە گۇدۇڭلاپ تۇرۇشۇپ ئاخىرى ئېھتىيات بىلەن ئىشكىنى چەكتى. ئىشكىنى ئېچىشىمغا نەۋرە قىزىم قىينىلىپ تۇرۇپ:

ــ چوڭ ئاپا، ياخشى... تۇردۇڭمۇ؟ ئاپام... ئاپام كەچتە... مۇشۇ يەردە ئۇخلا دېگەن، ــ دېدى.

دەرھال بېرىپ قىزلارنى قۇچاقلاپ مەڭزىگە سۆيۈپ:

ــ ئوبدان بوپتۇ قىزىم، قېنى ئۆيگە كىرىڭلار، ــ دەپ ئۇلارنى ئۆيگە باشلىدىم.

بۇ قېتىم ئۇلار نۆۋەت بىلەن ئاياغلىرىنى سېلىپ، سومكىلىرىنى ئىلغۇغا ئېسىپ قويۇپ، مەن كۆرسەتكەن ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇرۇشتى. مەنمۇ ئۇلارنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ساقلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىنى سوردىم. ئۇلار ئەدەپ بىلەن تارتىنىپ تۇرۇپ جاۋاب بېرىشتى. ئاخىرىدا نەۋرە قىزىمغا:

— قىزىم، دوستۇڭنى داستىخانغا باشلا، چاي دەملە، سەل تۇرۇپ مەن سىلەرگە تاماق ئېتىپ بېرىمەن، — دېدىم.

— ۋوي چوڭ ئاپا، ئاۋارە بولماڭ، بىز تاماق يېمەيمىز، چاي ئىچسەك بولىدۇ، — دېدى نەۋرەمنىڭ دوستى.

— ئاۋۋال چاي ئىچىڭلار، تېخى بالدۇرغۇ، كەچكىچە قورسىقىڭلار ئېچىپ قالىدۇ.

قىزلارنى يالغۇز تاشلاپ، ياتاق ئۆيۈمگە كىرىپ بىر پەس ئارام ئېلىۋاتقان چېغىمدا، دېلىغۇللۇق ئىچىدە «بۇگۈن ئۇلارغا سەل ئاشۇرۇۋەتتىممۇ قانداق؟» دەپ ئۆز - ئۆزۈمگە سوئال قويدۇم. ئىچىمدە بىر ئاۋاز سوغۇققانلىق بىلەن: «ياق، ئاشۇرۇۋەتمىدىڭ، ئۇلار ئەنە شۇنداق تەربىيەگە موھتاج، بولمىسا ئۇلار سەندىن كۆندىن - كۈنگە يىراقلىشىپ كېتىدۇ، ئاخىرى ئۇلارنى يوقىتىپ قويىسەن... » دەيتتى. نەۋرىلىرىم نېمىشقىدۇر كىچىكىدىن تارتىپ مەندىن ئەيمىنەتتى. ئاتا - ئانىسىنىڭ گېپىنى ئاڭلىمايدىغانلىرىمۇ مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلايتتى. ئەمما مەن بىر مەزگىل بالىلىرىمنىڭ بالا تەربىيەلىشىگە ئارىلاشماسلىق پوزىتسىيىدە بولۇپ كەلدىم. ئەمەلىيەتتە، يات بىر تىل ۋە يات مەدەنىيەت مۇھىتىدا چوڭ بولۇۋاتقان نەۋرىلىرىم ئالدىدا مەنمۇ گاڭگىراپ قالغانىدىم. ھەممىلا ئادەم بۇنى بۇگۈنكى رېئاللىققا، تەرەققىياتقا ماسلىشىشنىڭ، ئاجىز ئورۇنغا چۈشۈپ قالماسلىقنىڭ مۇقەررەر يولى، دەپ قارايتتى. بىز ھەممىمىز تەجرىبىسىز ئىدۇق، ئاقىۋەتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ يەتمىگەنىدۇق. بىز شېرىن چۈشلىرىمىزدىن چۆچۈپ ئويغىنىغاندا كۆپ كېچىككەن بولساقمۇ، خاتالىقلىرىمىزنىڭ داۋاملىشىۋېرىشىگە ھەرگىز قول قوۋۇشتۇرۇپ قاراپ تۇرالمايتتۇق...

6

مەسئۇد سىرتتىن قوغۇن ئېلىپ كىرىپتۇ. ئۇ نەۋرىسىنى كۆرۈپ خۇش بولغىنىدىن قوغۇننى دەرھال پىچتى. بۇ پوستى سېرىق، ئېتى كۆكۈچ كەلگەن بېشەكشېرىن ئىكەن. قوغۇننى شۇنداق ھۇزۇرلىنىپ يىدۇق. بۇنداق تاتلىق، سۇلۇق قوغۇننى تاپماق ئاسان ئەمەس ئىدى. ئەمما مەسئۇد تاللاپ ئالالايتتى. ئۇ بۇ ماھارەتنى جەنۇبىي شىنجاڭدا يېتىلدۇرگەنلىكىنى ئېيتىپ ماختىنىۋېلىشنى زادى ئۇنتۇپ قالمايتتى. قوغۇن يەۋېتىپ كۆزۈم تۇيۇقسىز نەۋرە قىزىمغا چۈشتى. ئۇنىڭ ئېڭىشىپ قوغۇن يەۋاتقان ھالىتى، ئۇزۇن، ئورۇق بارماقلىرى، قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن سارغۇچ چاچلىرىنى كەينىگە ئېلىپ قويۇشى ئانىسىنىڭ كىچىك ۋاقتىغا شۇنچىلىك ئوخشايتتى. قىزىم لالەدەك ۋاقتلىرىدا، ياق، ئۇنىڭدىن كۆپ كىچىك ۋاقىتلىرىدىلا ھايات يولىنىڭ تىكەن ـ چاتقاللىقلىرىغا دۇچ كەلگەن. ئۇ «جىن ـ شەيتان» نىڭ قىزى، «كىچىك جىن ـ شەيتان» ئىدى. مەسئۇد ئىككىمىزنى مەكتەپتىكىلەر «تەنقىد ـ كۈرەش» قىلىۋاتقان چاغلاردا ئۇ يېشى ئۆزىدىن بەك كۆپ پەرقلەنمەيدىغان ئىككى ئوكسىغا قارايتتى. مەن ئۇنىڭ باشقا كىچىك قىزلار بىلەن يۈگۈرۈشۈپ يۈرگىنىنى، قونچاق ئويىنىغىنىنى كۆرۈپ باقمىغانىدىم. ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدىن بىر خىل قورقۇنچ، ئەنسىزلىك چىقىپ تۇراتتى. بىر كىم ئىشكىنى قاتتىقراق چەكسە، سىرتتا بىر كىملەر ئۇنلۇكرەك گەپ قىلسا تۇگۇلۇپلا كېتەتتى. فىرانسىيەنىڭ بىر كىنوسى ماڭا

ناھايىتى قاتتىق تەسىر قىلغانىدى. ئۇنىڭدا فاشىستلار جازا لاگېرىدىكى بىر دادىنىڭ ئۇ يەردىكى ھەممە بەختسىزلىك ۋە شەپقەتسىزلىكنى بىر ئويۇنغا، چۆچەككە ئايلاندۇرۇپ سۆزلەپ ئوغلىنىڭ غۇبارسىز، ساپ روھىي دۇنياسىنى زەربىدىن ساقلاپ قالغانلىقى تەسۋىرلىنەتتى. بۇ بەكمۇ گۈزەل ھەم ئېچىنىشلىق ھېكايە. ئەپسۇسكى رېئاللىقتىكى ئىشلارنىڭ بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئەينى چاغلاردا قىزىمنى ئۆزىگە ئوخشاش گۆدەك بالىلار «كىچىك جىن ـ شەيتان» دەپ كۈرەش قىلىپ، قىينىاپ كۆڭلىنى ئاچاتتى. ئۇ دادىسى ئىككىمىزنىڭ تىل ـ ھاقارەتلىنىشىمىزگە، تاياق يېيىش، دۇشكەللىنىشىمىزگە، سازايى قىلىنىشىمىزغا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قاراپ تۇراتتى. بىچارە قىزىم ئەقلىگە كېلىپلا ئەنە شۇنداق بىر دۇنيانى كۆرگەنىدى. 1970 ـ يىللىرى، مەن بالىلىرىم بىلەن مەكتەپ دېھقانچىلىق مەيدانىدا تۇرۇۋاتقان چېغىمدىكى بىر ئىش زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئۇ دەل قوغۇن پىشىشقى ئىدى. قىزىم ئۆكسىنى يېتىلەپ ئېتىز تەرەپكە ئېلىپ كەتكەنىدى. مەن يوغان تونۇرغا نان يېقىۋاتاتتىم. مۇشۇ يەردە ئەمگەك قىلىدىغان ئون نەچچە جىن ـ شەيتان بىلەن دېھقانچىلىق مەيدانىنى باشقۇرىدىغان يەتتە ـ سەككىز ئادەمنىڭ تامىقىنى ئۆزۈم يالغۇز ئېتىپ، نانلىرىنى ياقاتتىم. شۇڭا تاڭ سەھەردىن كەچكىچە تىنىم تاپماي ئىشلەشكە مەجبۇر ئىدىم. قولۇمدىكى نانىنى تونۇرغا چاپلاپ بولۇپ بېشىمنى كۆتۈرسەم، بالىلىرىم تونۇر تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتىدۇ، ئىككىلىسىنىڭ ئاغزى ـ بۇرۇنلىرىغا قۇم يۇقۇپ كېتىپتۇ.

ـــ نېمە بولدۇڭلار؟ ئاغزىڭلاردىكى نېمە قۇم؟ ـــ دەپ سورىسام قىزىم:

ــ ئاپا، بىز قوغۇن يېدۇق، ــ دېدى.
ــ نەدىكى قوغۇن ئۇ؟ كىم بەردى؟ ــ دەپ سورىسام، يەنىلا ناھايىتى خۇشاللىق بىلەن:
ــ ئاۋۇ ئاكاشلار قوغۇن يەپ بىزگە بەرمىدى. بىزنى كېتىشە نېرى، تاياق يېيىشىسەن، ــ دەپ قورقۇتتى. ئۇلار شاپاقنى قۇمغا كۆمۈپ قويۇپ كەتكەندە بىز بېرىپ يەۋالدۇق، ــ دېدى.
بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىش قىلمايۓ ئەتراپتا چۆرگىلەپ يۈرىدىغان نازارەتچىلەرگە شۇنچىلىك غەزىپىم كەلدىكى، ئەمما ئۇنى ئىپادىلەشكە ئامالسىز ئىدىم. ئۇلار مەن ئەتكەن ئاشنى ئىچىپ، مەن ياقىقان نانىنى يەيتتى ـ يۇ، مېنى ۋە بالىلىرىمنى ئادەم قاتارىدا كۆرمەيتتى. بىزنى ئات ـ ئېشەكتەك ئىشلىتىپ، ئۆزلىرى بېلىنمۇ ئېگىپ قويمايتتى. تېخى ئادەم كۆرمەستە دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ قوغۇن ـ تاۋۇزلىرىنى ئوغرىلاپ يەيتتى. بالىلىرىمنىڭ يۈزى، قوللىرىنى يۇغىچە كۆزلىرىمدىن ياش چىقىپ كەتتى.
ــ باشقىلار يەپ تاشلىۋەتكەن نەرسىنى، توپىنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىنى نېمىشقا يېدىڭ؟ نېمىشقا ئۇكاڭغا يېگۈزدۇڭ؟ مەن ساڭا نېمە دېگەن؟ ــ دەپ قىزىمغا ۋارقىرىدىم. بىچارە قىزىم قورققىنىدىن تىترەپ:
ــ ماقۇل ئاپا، ئەمدى ئۇنداق قىلمايمىز، خاپا بولما ئاپا، ــ دەپ يالۋۇرۇپ كەتكەندى.
ئادەمنىڭ خىيالى نەقەدەر يۈگۈرۈك ـ ھە. بىر تىلىم قوغۇننى يېگەچ شۇنچە ئىشلارنى ئويلاپ كېتىپتىمەن. ھازىر ئالدىمدا ئولتۇرغىنى بولسا ئەنە شۇ قىزىمنىڭ قىزى. لالە ئۇستەل ئۇستىنى يىغىشتۇردى. ئۇنىڭ دوستىمۇ چاڭ ـ توزان سۈمۈرگۈچ بىلەن گىلەمنى تازىلىغىلى تۇردى. مەن

كۈندىن ـ كۈنگە خىرەلىشىۋاتقان كۆزلىرىم بىلەن 13 ياشقا كىرە ـ كىرمەي بالاغەتكە يېتىشكە باشلىغان، ئاقىرىپ، زىلۋالىشىپ، چىرايىدا تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئۆماقلىق، نازاكەت پەيدا بولغان نەۋرە قىزىمغا كۆز ئۈزمەي قاراپ ئولتۇردۇم. ئۇ چوڭ ئاپىسى ۋە ئاپىسى كۆرگەن كۈنلەرنى كۆرمەيدۇ، بۇنىڭدا گەپ يوق، ئەمما...

ئۇ باشقا بىر خىل ۋەيرانچىلىقنى باشتىن كەچۈرۈۋاتىدۇ، ئۇ ئاچ قېلىشقا، كۈرەش قىلىنىشقا قارىغاندا تېخىمۇ قورقۇنچلۇق بىر خىل ۋەيرانچىلىق، يەنى ئۆزىنى، كىملىكىنى يوقىتىپ قويۇشنىڭ ۋەيرانچىلىقى. بۇنىڭ ئازابى ۋە تەسىرىنى ئۇمۇ، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىمۇ بارا ـ بارا تونۇپ يېتىۋاتىدۇ، بىزمۇ تونۇپ يېتىۋاتىمىز. يوقاتقانلىرىمىزنىڭ قىممىتىنى كېيىنچە تېخىمۇ چوڭقۇر تونۇپ يېتىمىز. ئەمما ھەممىمىز تەگسىز بىر گاڭگىراش ئىچىدە. ئەتراپىقا، نەگىلا قارىساق «ئامالسىزلىق»، بۇرۇقتۇرمىلۇق، سۇكۇت، بۇنداق بىر نورمالسىزلىقنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى سەزمەي، بىلمەي چۈش كۆرۈپ يۈرگەن «بەختىيارلىق».

كەچلىك تاماقتىن كېيىن مەسئۇد قىزلار بىلەن بىردەم تېلېۋىزور كۆردى. ئۇلار «ئۇيغۇرچە خەۋەرنى چۈشىنەلمىدۇق» دەپ قوپۇپ كەتمەكچى بولغانىدى، مەسئۇد يول قويمىدى.

ــ لاله، ئۆز تىلىڭ تۇرسا، نېمىشقا چۈشەنمەيسەن، كۆپرەك ئاڭلاپ بەرسەڭ چۈشىنىدىغان بولىسەن ئەمەسمۇ. مەن ئەمدى نەۋرەم بىلەن تەرجىمان ئارقىلىق سۆزلىشىدىغان بولۇپ قالامدىمەن؟ ــ دېدى.

ئۇخلاش ئالدىدا مەن قىزلارغا ئائىلىمىزنىڭ كونا سۈرەتلىرىنى كۆرسىتىپ، دادام ۋە چوڭ دادام توغرىسىدا ــ

چوڭ دادامنىڭ ئەسلىدە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ چەت بىر يېزىسىدا بىر نەچچە مو يېرى ۋە بىر پارچە ئەنجۇرلۇكىگە تايىنىپ كۆپ جانلىق ئائىلىنى باقىدىغان نامرات ئادەملىكى، بالىلىرى چوڭ بولۇشقا باشلاپ تېرىلغۇ يەر يېتىشمىگەنلىكتىن، يېرىنى ۋە ئۆيىنى چوڭ ئوغۇللىرىغا تاشلاپ بېرىپ، چوڭ ئانامنى ۋە كىچىكىرەك بالىلىرىنى باشلاپ ئۇرۇمچىگە چىقىپ كەتكەن دادامنىڭ كېچىكىدىنلا ئاشخانىلارنىڭ سۈيىنى توشۇپ، ئوچىقىغا ئوت قالاپ يۇرۇپ ئاشپەزلىكنى ئۆگەنگەنلىكى، بىر تەرەپتىن ئىشلەپ، بىر تەرەپتىن مەكتەپتە ئوقۇپ ساۋاتىنى چىقارغانلىقىنى سۆزلەپ بەردىم.

سۇرەتتىكى دادام ئېگىز بوي، سوزۇق يۈز، چېچىنى ئارقىسىغا تارتۋالغان، ناھايىتى يارىشىملىق كۇل رەڭ پەلتو كىيگەن نوچى ئادەم ئىدى. قىزىمنىڭ دوستى ئىشىنەلمىگەندەك:

ــ مۇشۇ ئادەم... شۇمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ھەئە، شۇ، مەن دادامغا ئوخشىمامدىكەنمەن؟

ــ ئوخشايدىكەنسىز، ئەمما... دادىڭىز چەت ئەللىك كاتتا ئادەملەرگە ئوخشايدىكەن... ــ قىز ھودۇقۇپ خەنزۇچە سۆزلىۋەتتى ۋە مېنىڭ ئەيىبلىشىمدىن قورققانىدەك قىزىرىپ، لالەگە قاراپ تىلىنى چىقىرىپ قويدى.

ــ ئاشخانىلارغا سۇ توشۇپ يۈرگەن مۇشۇ دادام چوڭ بولغانچە رەسمىي سودىغا كىرىشىپتۇ. بۇ يەردىن قوي ـ كالا تېرىسىنى يىغىپ چېگرادىن ئاپىرىپ سوۋېتلىكلەر بىلەن رەخت، كىيىم ـ كېچەككە ئالماشتۇرۇپتۇ. كېيىن... سودا قىلغىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپتۇ. قارىسا ئۇ يەرلەر ناھايىتى تەرەققىي قىلغانكەن. ھەممىلا ئادەم مەكتەپلەردە

ئوقۇيدىكەن. ئۇ بىللە چىققان ھەمراھلىرىنىڭ تەسىرىدە بىر تەرەپتىن تىجارەت قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن تاشكەنتتىكى داڭلىق ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇيتۇ. ئوقۇش پۈتكۈزۈپ يۇرتىغا قايتىپ كەلگەندە، ئۆزىنىڭ پۇلىنى خەجلەپ تاشكەنتتە ئۆزى كۆرگەن مەكتەپلەرگە ئوخشىتىپ بىر مەكتەپ سالدۇرۇپتۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىدىن دەرسلىكلەرنى ئەكەلدۇرۇپ، ئوقۇتقۇچى يالالاپ يۇرتىمىز تارىخىدىكى تۇنجى پەننىي مەكتەپنى قۇرۇپتۇ. مەكتەپكە ئۆزى مۇدىر بولۇپ، ناھايىتى ياخشى باشقۇرۇپتۇ. بۇ مەكتەپ ئازادلىقتىن كېيىنمۇ شۇ يەردىكى ئۇيغۇر باشلانغۇچ مەكتەپ بولۇپ قاپتۇ...

مەن يەنە ئۇلارغا ئاپامنىڭ ناھايىتى چىرايلىق، ئىشچان، پاكىز ئايال ئىكەنلىكىنى، دادام تىجارەت بىلەن سىرتتا يۈرسە، بىزنى قانداق كۆڭۈل قويۇپ باققانلىقىنى... سۆزلەپ بەردىم. ئۇلار سۇرەتلەرگە ناھايىتى قىزىقتى. نەۋرەمنىڭ دوستى يەنە:

— ئۇ چاغلاردىكى ئۇيغۇرلار بەك قالتىسكەن. مېنىڭ بوۋامۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ ئەسكەر بوپتىكەن. شۇ چاغدىكى سۇرەتلىرىنى كۆرۈپ ئاجايىپ بولۇپ قالاتتۇق. مەن سۇرەتلەرنى ئۆيگە كەلگەن ساۋاقداشلىرىمغا كۆرسەتسەم ئۇلار مېنى «سەن يالغان سۆزلەۋاتسەن، ئۇلار دېگەن چەت ئەللىكلەر تۇرسا، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بوۋاڭ نېمىش قىلسۇن، مۇئەللىمنىڭ دەپ بېرىشچە، ئازادلىقتىن بۇرۇن سىلەر يۇز يۈيۇشنى، كىيىم كىيىشنى بىلمەيدىكەنسىلەر، پەقەت بىر پارچە قوي تېرىسىنى يېپىنىۋېلىپ يۇرىدىكەنسىلەرغۇ دەپ تۇرۇۋالغان» دېدى.

— ئۇنداقتا سەنچۇ؟ سەن ئۇنىڭ گېپىگە ئىشەندىڭمۇ؟

ـــ مەن ... مەن ئىشەنمەن... يەن، ئەما ئاپام ئىشىنىدۇ. ئۇ دايىم كوچا سۈپۈرۈۋاتقان ئايالالارنى كۆرسىتىپ: «نېمشقا كوچا سۈپۈرىدىغانلىقى ھەممىسى ئۇيغۇر؟ نېمشقا ئۇيغۇردىن يانچۇقچى كۆپ چىقىدۇ؟ چۈنكى بىز قالاق. خەنزۇچە بىلمەيمىز. سەن ئوبدان ئوقۇ. بولمىسا چوڭ بولغاندا سەنمۇ كوچا سۈپۈرىسەن» دەيدۇ.

لالە يەرگە قاراپ گەپ قىلماي جىم ئولتۇراتتى. مەن ئۇنىڭ بىرەر نەرسە دېيىشىنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم، نېمىلا دېسە مەيلى ئىدى.

مەن ئۇنىڭ يۇمشاق چاچلىرىنى سىيلاپ:

ـــ سەنچۇ لالە، سەن گەپ قىلىپ بەرمەمسەن؟ ـــ دېدىم.

ـــ بىلمەيمەن چوڭ ئاپا، ـــ ئۇ شۇنداق دەپلا يىغلىۋەتتى. مەن ئۇنى ئۆزۈمگە تارتىپ مۇرىسىدىن چىڭ قۇچاقلىدىم.

ـــ بولدى، بولدى يىغلىما. بىر نەرسە دېگۈڭ كەلمىسە دېمە.

ئۇنىڭ چىلگىدەك يۇمىلاق، چىرايلىق بېشىغا يېپىشىپ تۇرغان سارغۇچ قوڭۇر چاچلىرى يىپەكتەك يۇمشاق ئىدى. چېچىنىڭ رەڭگى ۋە يۇمشاقلىقى ئاپىسىغىلا ئوخشايتتى.

قىزلار ئۇخلاپ قالدى. مەن ئۇيان ـ بۇيانغا ئۆرۈلۈپ ئۇزاققىچە ئۇخلىيالمىدىم. مۇرەككەپ، ئاخىرى چىقماس خىياللار خۇددى كىنولاردىكى قىيا تاشقا توختىماي ئۇرۇلۇپ بۇزغۇن چاچرىتىدىغان دېڭىز دولقۇنلىرىدەك قەلبىمنى داۋالغۇتاتتى. مەن قىزلار ئۇچۇن مەخسۇس كىتاب سېتىۋېلىشنى ئويلىدىم. قايسى كۇنى تېلېۋىزىيە خەۋەرلىرىدە تارىخ، مەدەنىيەت ۋە باشقا ساھەلەرگە ئائىت بىر مۇنچە يېڭى كىتابنىڭ چىققانلىقىنى كۆرسەتكەنىدى.

مەسئۇدمۇ ماتېماتىكىچى بولغىنى بىلەن كىتاب ئوقۇشقا ئامراق، يېڭى چىققان كىتابلارنى قالدۇرماي ئوقۇپ باھا بېرىپ تۇرىدۇ. بەزىدە ئىككىمىز ياش ۋاقىتلىرىمىزدىكىدەك كىتابلار ھەققىدە مۇنازىرىلىشىپمۇ قالىمىز. ئۇ تولاراق «سىز دېگەن ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى ئەمەسمۇ» دەپ ماڭا يول قويىدۇ، ئارقىدىن يەنە جىددىي، ئەمما سەل ياسىما تەلەپپۇزدا:

ــ ھەدىيە خانىم، رومان دېگەننى ئەسلىي سىز يازسىڭىز بولاتتى. ئىككىمىز توغرىسىدا بىر رومان يېزىڭە، چوقۇم بازارلىق كىتاب بولىدۇ، ــ دەيدۇ، مەن كۈلۈپ قويىمەن. ئەگەر راستىنلا شۇنداق قىلالىغان بولسام نەقەدەر ياخشى بولغان بولاتتى ــ ھە. بۇ مېنىڭ ياش ۋاقىتلىرىمدىن تارتىپ كۆڭلۈمگە پۈكۈپ كەلگەن، ئەمما ھېچكىمگە تىنمىغان ئارزۇيۇم ئىدى. مەن ئەدەبىياتقا بولغان جىمى ئىشتىياقىمنى، ئوي ـ پىكرىمنى، ئىجادچانلىقىمنى ئوقۇغۇچىلىرىمغا سىڭدۈردۈم. ھەر سائەتلىك دەرسىمنى يېڭى بىر ئىجادىي ئەسەرگە ئايلاندۇرۇشقا تىرىشتىم. شۇنداقتىمۇ، دېيىشكە تېگىشلىك نۇرغۇن گەپنى قىلىپ بولالمىغانلىقىمنى، قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن ئىشنى قىلىپ بولالمىغانلىقىمنى ھېس قىلىمەن. لېكىن ئىنسانىنىڭ ھەممە ئارزۇسىغا يېتىپ بولالىشى مۇمكىنمۇ! مەن ياش ۋاقىتلىرىمدا جاپا تارتقان بولسامۇ، كېيىنكى ۋاقىتلاردا ياخشى كۈنلەرگىمۇ ئۇلاشتىم. مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن تەربىيەلىگەن پەرزەنتلىرىم ئۆسۈپ يېتىلىپ، ئۆز ھايات يوللىرىنى تاپتى. چوڭ ئوغلۇم چەت ئەلدە ئوقۇۋاتىدۇ. ئاتا ـ ئانام ياشىنىپ قالغان يىللاردا ئۇلارنى دائىم يوقلاپ، ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ تۇردۇم، ئاپامنى ھاياتىنىڭ ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا ئۆز قولۇم بىلەن بېقىپ، داۋالىتىپ، ئۆز قولۇم

بىلەن ئۇزاتتىم. مانا بۇگۈن بالىلىرىمىزغا تارتىشىپ مەسئۇد ئىككىمىزمۇ ئۇرۇمچىگە ماكانلىشىپ قالدۇق. ئۆيۈمنىڭ ئەتراپى خۇددى ئارزۇ قىلغىنىمدەكدەك تىنچ، گۈزەل بىر باغچىغا ئوخشايدۇ. ئەمدى ماڭا قالغىنى ئۆزۈمگە نىسىپ بولغان بۇ تۇرمۇشتىن ئارام خۇدا بەھرىمەن بولۇش.

كۆزلىرىم خاتىرجەملىك ئىلكىدە يۇمۇلۇشقا باشلىغانىدى، تۇيۇقسىز لالەنىڭ بىر دىنىلا يىغلاپ كېتىشى، «بىلمەيمەن چوڭ ئاپا، بىلمەيمەن... »دەپ تارام ـ تارام ياش تۆكۈشلىرى كۆز ئالدىمغا كېلىپ يۈرىكىم مۇجۇلۇشقا باشلىدى. مەكتەپكە كىرگۈچە بىزنىڭ ئالدىمىزدا تۇرغان لالە يېڭى پېنسىيەگە چىققان ئاشۇ يىللاردا مەسئۇد ئىككىمىزگە ئېيتىپ تۇگەتكۈسىز مېھىر ۋە شادلىق بېغىشلىغانىدى. ئۇ تىلى چىقىپلا چوڭ ئادەملەردەك تەلەپپۇزدا سۆزلەيدىغان بولۇپ كەتكەنىدى. مەسئۇد ئىككىمىز ئوي ـ پىكىرلىرىمىز، تەنبىھلىرىمىز ئۇچ ياشلىق نەۋرىمىزنىڭ ئاغزىدىن تولۇقى بىلەن چىقىپ ئۆزىمىزگە قايتۇرۇلۇشقا باشلىغاندا ھەيران‌لىقىمىزنى باسالماي قالاتتۇق.

ـــ چوڭ دادا، قولۇڭنى يۇ، لۆڭگىنى جايىغا قوي!

ـــ چوڭ ئاپا، يالغان سۆزلىسەڭ بولمايدۇ. مەن ساڭا «يالغانچى بالا» دېگەن ھېكايىنى سۆزلەپ بېرەي، ئوبدان ئاڭلا.

ـــ چوڭ ئاپا، چوڭ دادا، ئەتىگەنلىك تاماق يېمىسەڭلار سىلەرگە شاكىلات بەرمەيمەن!

مەسئۇد ئىككىمىز بەزىدە ئۇنىڭدىن ئوبدانلا ئېھتىيات قىلاتتۇق.

ئۇ ھېچكىمدىن قورقمايتتى، كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى يوشۇرمايتتى. ھەممە ئىشقا ئارىلىشىپ، ھەممە ئىشنى باشقۇرماقچى بولاتتى. مەسئۇد ئىككىمىز ئىنسانىڭ گۈزەك

ۋاقىتلىرىدىكى تەبىئىتىنىڭ نەقەدەر ساپ ۋە گۈزەللىكى، ئۇنىڭ بىر ئادەمنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ۋە كېيىنكى ئۆزگىرىشى ھەققىدە مۇلاھىزىلەرگە چۈشۈپ كېتەتتۇق.

لالە ئالتە ياشقا كىرگۈچە ھېچ قىينالمايلا ئۆز تىل ـ يېزىقىمىزدىكى ئاددىي كىتابچىلارنى ئوقۇيالايدىغان، ئاددىي ھېسابلارنى ئىشلىيەلەيدىغان سەۋىيەگە يەتكەنىدى. چوڭ بولغانچە خاراكتېرىدە بەزى ئۆزگىرىشلەر بولغان بولسىمۇ، سۆزلەپلا تۇرىدىغانلىقى، تولا سوئال سوراشلىرى، شوخلۇقى، راستچىللىقى ئۆزگەرمىگەنىدى. ئاتا ـ ئانىسى بۇ «پەۋقۇلئاددە ئەقىللىك» قىزىنىڭ بىرەر مۆجىزە يارىتالايدىغانلىقىغا ئىشىنىپ ئۇنى خەنزۇچە مەكتەپكە بەردى. ئۇزۇن ئۆتمەي لالە ئۆز تىل ـ يېزىقىنى ئۇنتۇپ كەتتى. ئاتا ـ ئانىسى قىزىنىڭ خەنزۇچە سۆزلەشلىرىدىن، تۆت چاسا خەتلەرنى چىرايلىق يېزىشلىرىدىن پەخىرلىنىپ ئۇنى مەيلىگە قويۇۋەتتى. ھەتتا ئۆزلىرىمۇ ئۇنىڭغا ماسلىشىپ بەردى. ئەمما بىر كۈنلەردە ئۇلار ئۆز قىزىنىڭ ناتونۇش، يات بىر قىزغا ئايلىنىپ قېلىۋاتقانلىقىنى سەزدى. ئۆزلىرى «ئۇيغۇر تىلى دېگەن ئاسان، ئۆزىنىڭ تىلى، ئۇنى بىر دەمدە ئۆگىنىۋالىدۇ، ئۆرپ ـ ئادەتنىمۇ ئۆگىنىۋالىدۇ» دەپ نەقەدەر خاتالاشقانلىقىنى ھېس قىلدى. ئەمدى ئۇلار كېچىكتىمۇ، ھەممىمىز كېچىكتۇقمۇ؟ ئەسلىي شۇنداق شوخ، چېچەن، قۇشقاچتەك ۋىچىرلاپ سۆزلەپلا تۇرىدىغان لالە قېنى؟ ئۇ قانداقلارچە ئۆزگىرىپ گەپ ئاڭلىمايدىغان، ئاتا ـ ئانىسى بىلەن قارشىلىشىدىغان جىمغۇر، تەرسا بىر بالىغا ئايلىنىپ قالدى؟ ھەممە گۇناھ لالەدىمۇ؟

ياق، ئاساسلىق مەسئۇلىيەت ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىدا،

ئۇلارنى توغرا يولغا باشلىيالمىغان بىزده. كۆرىنىپ تۇرۇپتۇكى، لالەنىڭ كۆڭلىدىمۇ ئازاب، گاڭگىراش بار. ئۇ قاراڭغۇلۇقتا، قاتمۇ ـ قات گىرەلەشكەن يوللار ئارىسىدا قايسى يولغا مېڭىشنى، ئۆزىنىڭ كىم ئىكەنلىكىنى ۋە كىمگە تەۋە بولۇشنى بىلەلمەي قايمۇقۇپ يۈرگەندەك قىلىدۇ. ئۇ ئىلگىرى چوڭ بولغان ئىللىق مۇھىت، ئاتا ـ ئانا، يېقىن ـ يورۇقلىرى ئۇنىڭدىن كۇندىن ـ كۇنگە يىراقلىشىپ، شاۋقۇن ـ سۆرەنلىك، كۆزنى ئالا چەكمەن قىلىۋېتىدىغان يېڭى بىر دۇنيا ئۇنى چاقىرىۋاتىدۇ. ئۇ ئارقىسىغا قاراپ ـ قاراپ ئاتا ـ ئانىسىنى ئىزدەيدۇ. ئەمما ئاتا ـ ئانىسى ئاللىقاچان ئۇنىڭدىن بەكمۇ يىراقتا قالغان، ئەتراپىدا ھېچكىم يوق. ئۇ يالغۇزلۇقىنى، كەمسىنىش تۇيغۇسىنى، ئىككىلىنىشلىرىنى كىمگە ئېيتىشنى، قانداق ئېيتىشنى بىلمەيدۇ. ئۇ يوچۇن ئەمما قىزىقارلىق دۇنيا غايەت جىلۋىلەر، يالغان ۋەدىلەر بىلەن ئۇنىڭغا يېقىنلىشىپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇ يەنىلا ئاتا ـ ئانىسىدىن نېمىلەرنىدۇر كۈتىدۇ، ئۇلارنىڭ ئۆزىنى تاشلاپ قويماسلىقىنى ئارزۇ قىلىدۇ. ئەمما ئۇلار ئۆز ھەلەكچىلىكىدە، باشقا ئىشلارغا كۆڭۈل بۆلگۈدەك ھالى يوق. ئۇنى چۈشىنىپ بېقىشنى ئويلاپمۇ قويمايدۇ. ئويلىسىمۇ قانداق قىلىشنى بىلمەيدۇ. ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇ سۈكۈت قىلىشنى، زىددىيەتلىك خىيالىلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇشنى، قارشىلىشىشنى تاللىۋالغان. لالە، ئوماق نەۋرەم، مەن سېنى تاشلاپ قويمايمەن، مەن ھەر قاچان يېنىڭدا، مەن سېنىڭمۇ ئاپاڭدەك ئازاب چېكىشىڭنى خالىمايمەن، ھەرگىز خالىمايمەن. ئەمما مەن قېرىپ قالدىم، بەكلا قېرىدىم. قولۇمدىن جىق ئىش كەلمەيدۇ، مەن پەقەتلا سېنىڭ چىڭ تاقىۋالغان قەلب ئىشىكىڭنى ئانىلىق مېھرىم بىلەن ئېچىپ

كىرىپ، سېنى ئەسلىي ھالىتىڭگە قايتۇرۇپ ئەكەلسەم دەيمەن، بۇ مېنىڭ قولۇمدىن كېلەرمۇ؟

7

چۈشكە يېقىن كىچىك ئوغلۇم كەلدى. ماشىنا ھەيدەپ يۇرۇپ بۇياقلارغا كېلىپ قالغانىكەن. يوغان بىر پىلاستىك خالتىنى ماڭا بېرىپ: «سىلەرنى بىر ۋاق تاماق ئېتىش غېمىدىن قۇتۇلدۇراي» دېدى. ئەكەلگىنى تۈركچە كاۋاپ، پولۇ، ئاشمانتا، يۈمشاق نان ھەم بىر قۇتا قېتىق ئىكەن. مەن چاي دەملەپ داستىخان تەييارلاشقا تۇتۇش قىلدىم. خۇشاللىقىمدىن قوللىرىم بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترەيتتى. بۇ خۇشاللىق خېلى كۈنلەردىن بېرى كەلمىگەن ئوغلۇمنى ساق ـ سالامەت كۆرگەنلىكىمدىن ئىدى. مەن ئۇنىڭ تاسادىپىي بىرەر ھادىسىگە ياكى كېلىشمەسلىككە يولۇقۇپ قېلىشىدىن ۋايىم يەپلا يۈرەتتىم. ئۇنىڭدىن تېلېفون ئالغىچە ياكى ئۆزىنى كۆرگۈچە كۆزۈم تۆت بولاتتى. تېلېفوندا ئۇنىڭغا ماشىنىنى ئېھتىيات بىلەن ھەيدەشنى، خېرىدارلار بىلەن تاكاللاشماسلىقنى قايتا ـ قايتا تاپىلايتتىم.

تاماقنى تەخسىلەرگە تىزدىم. قېتىقنى پىيالىلەرگە بۆلۈپ بولۇپ، يېڭى دەملەنگەن خۇش پۇراق چاينى پەتنۇسقا تىزىلغان ئىستاكانلارغا قۇيۇشقا باشلىدىم. ئوغلۇم چاققانلىق بىلەن چاينى ئېلىپ دادىسىنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ ئالدىغا قويدى. تۇيۇقسىز توڭلاتقۇدا چىلىغان تەرخەمەك بارلىقى ئېسىمگە كېلىپ ئۇنى ئېلىپ كەلدىم. كاۋاپ سىڭىپ پىشقان ھەم يۇمشاق ئىدى. ئوغلۇم نېپىز نان ئارىسىغا كاۋاپ بىلەن

چىلىغان تەرخەمەكنى ئېلىپ ئىشتىها بىلەن يېيىشكە باشلىدى. مەسئۇدمۇ ياش ۋاقىتلىرىدا شۇنداق ئىدى. ئالدىدىكى تاماقنى خۇددى بىرسى تارتىۋالىدىغاندەك ئالدىراپ، ئىشتىها بىلەن يەيتتى. ئۇ ھازىر پېتىرمانتنى قولىغا ئېلىپ ئىككىلەنگەندەك قاراپ تۇرىدۇ. ئاددەتتىمۇ ئىككىدىن ئارتۇقنى يېمەيدۇ. ئىككى مانتىنى يەپ بولۇپ سىرتقا چىقىپ سىگىدۇرۇپ كىرىپ يەنە ئىككىنى يەيدۇ. ئۇنىڭ كونا ئاشقازان كېسىلى بار. ئاشۇ يىللاردا، مەن بالىلار بىلەن غۇلجىدا تۇرۇۋاتقاندا يالغۇزچىلىقتا ئاچ قورساققا ھاراق ئىچىپ تاپقانىكەن. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ كېسەل بەزىدە ياخشىلىنىپ، بەزىدە ئارىلاپ قوزغىلىپمۇ قويۇپ ئۇنى قىينايدىكەن. بىر مەزگىل نەدە ئاشقازان دورىسى بولسا ئەكېلىپ يەپ يۇرۇپ، ئاخىرى دورا كار قىلماسلا بولۇپ قالغانىدى. كېيىن دوختۇرۇكتە 80 خالتا ئاچىدىغان ساقاللىرى ئاپىپاق، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، ناھايىتى ساغلام كۆرۈنىدىغان بىر بوۋاي بىلەن دوست بولۇپ قېلىپ، كۈندە ئۇنىڭ تالقان دورىلىرىنى يەپ يۇردى. بوۋاي ئۇنىڭغا تاماقنى كۈندە ئاز ـ ئازدىن بەش ـ ئالتە ۋاق يېيىشنى ئۆگەتكەنىكەن. ئۇ مۇشۇ ئۇسۇلنى ناھايىتى ئەستايىدىل داۋاملاشتۇرۇپ، شۇنىڭغا كۆنۈپمۇ قالغانىدى. ئوغلۇم تامىقنى تېز ـ تېز يەۋېلىپ، تاماقنى ئالدىرىماي چاينىۋاتقان دادىسىغا:

ـ دادا، سەن تاماقنى تەرتىپلىك يەپ، بارغانسېرى ياشىرىپ كېتىۋاتسەن جۇمۇ، ـ دېدى. دېمىسىمۇ، خېلىلا قورساق سېلىپ چاچلىرى شالاڭلاپ قالغان ئوغلۇم قارىماققا ئەسلىي يېشىدىن چوڭراق كۆرۈنەتتى. دادىسى ئوغلىنىڭ ماختىغىنىدىن خۇشال بولۇپ تەجرىبىسىنى تونۇشتۇرۇشقا باشلىدى:

ـ ماڭا قارا ئوغلۇم، مېنىڭغۇ ئاشقازىنىم ياخشى ئەمەس، ساغلام ئادەملەرمۇ تاماقنى تويۇپ يەۋالماسلىقى كېرەك ئىكەن. يەنە بىرى، دەم ئېلىش بىلەن ھەركەتنى ماسلاشتۇرۇشمۇ بەك مۇھىمكەن. مەن بىرسى چۇشلۇك ئۇيقۇنى قولدىن بەرمەيمەن، يەنە بىرى، كۆپ ماڭمەن...

ئوغلۇم ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ ئەتىدىن كەچكىچە ماشىنىدىن چۇشمەي ئولتۇرۇشقا مەجبۇر ئىكەنلىكىنى، شۇڭا قورساق سېلىپ كېتىۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ قاقشىدى. دادا ـ بالا ئەنە شۇنداق پاراڭلىشىۋاتقاندا بىر چەتتە جىمغىنە كۆلۈمسىرەپ ئولتۇراتتىم. ئۇلارنىڭ گېپىنى بۇزغۇم كەلمەيتتى. بىر ۋاقىتلاردا ئوغلۇم دەسلەپكى ئايالى بىلەن ئاجراشقاندا، مەسئۇد خاپا بولۇپ خېلى ۋاقىتلارغىچە ئۇنىڭغا گەپ قىلماي يۇرگەن. دادا ـ بالا ئىككىسى كۆپ قېتىم ۋارقىرىشىپ، قىزىرىشىپمۇ كەتكەن. ئۇ ئىشلارمۇ ئاستا ـ ئاستا ئۇنتۇلدى، لېكىن، ئۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى بىر خىل سالقىن ھالەتتە قالدى. ئوغلۇم دادىسى بىلەن بىللە ئولتۇرۇشنى، پاراڭلىشىشنى ئانچە خالاپ كەتمەيتتى. پەقەت يېقىنقى يىللاردىلا ئانچە ـ مۇنچە پاراڭلىشىدىغان بولۇپ قالغانىدى. بۇ مىنۇتلار مېنىڭ نەزەرىمدە كۆپ ئۇچرىمايدىغان قىممەتلىك مىنۇتلار ئىدى. مەن 70 ياشقا كىرگەندە ھېس قىلدىمكى، ئادەمنىڭ ئۆمرى ھەر قانچە ئۇزۇن بولسىمۇ، يېقىن ئادەملىرى، ئاتا ـ ئانا، بالا ـ چاقلىرى بىلەن ئادەتتىكىچە، چىن كۆڭلىدىن پاراڭ سېلىشىپ ئولتۇرىدىغان ۋاقىتلىرى بەكمۇ ئاز بولىدىكەن. ھەددى ـ ھېسابسىز ئەرزىمەس ئىشلار، تىلى باشقا، دىلى باشقا باردى ـ كەلدىلەر، ئەھمىيەتسىز قۇرۇق پاراڭلار، تىرىكچىلىك يولىدىكى تۇگىمەس غەم ـ ئەندىشىلەر ئۆمۈرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئىگىلەپ

كېتىدىكەن. بۇ دۇنيادىكى كۇنلىرى ساناقلىق ھالغا چۈشۈپ قالغاندىلا ئادەم نېمىنىڭ ھەقىقىي قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى بىلىشكە، بالا ـ چاقا، قان ـ قېرىنداشنىڭ قەدرىگە يېتىشكە باشلايدىكەن... خىيالىم شۇ يەرگە كەلگەندە، ماڭا ئوخشاش ئاقسېرىق، ماڭا ئوخشاش كىتابخۇمار، چىرايىدىن سەمىمىيلىك چىقىپ تۇرىدىغان چوڭ ئىنىم مۇھىددىن كۆز ئالدىمغا كەلدى. بىز چوڭ بولۇشقا باشلىغان ئۇ يىللاردا بىز ئاچا ـ سىڭىللار مېھمانخانا ئۆيىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇرساق، ئۇ بىر چەتتە جىمجىت كىتاب ئوقۇيتتى. ئارىلاپ كىتاب بەتلىرىنى ئۆرىگەچ گەپلىرىمىزگە قۇلاق سالاتتى. مەن جەنۇبقا بارماقچى ئىكەنلىكىمنى ئېيتقاندا، ئۇ كىتابتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا قىيماسلىق نەزەرىدە قاراپ :

ــ ئاچا، ئاشۇ يىراق يەرلەردە ئۆزۈڭ يالغۇز قانداقمۇ قىلارسەن؟ ئوقۇتقۇچىلىق قىلىمەن دېسەڭ مۇشۇ يەرلەردە قىلساڭمۇ بولاتتىغۇ. بىر كەتسەڭ يەنە قاچانلاردا كېلەرسەن؟ ــ دېگەن. ئۇنىڭ گەپلىرىدىن كۆزلىرىمگە ياش كېلىپ، يىغا بوغۇزۇمغا قاپلىشىپ قالغانىدى. بىر تۇغقانلارنىڭ ئىچىدە ئىككىمىزنىڭ تەقى ـ تۇرقى ئوخشاپ قالاتتى، مىجەزىمىزمۇ كېلىشكەچكە بىر ـ بىرىمىزگە يېقىن ئىدۇق. مېنىڭ ئاشۇ ئەقىللىك ئىنىم خام خىيالىلىرىمنى، ئوچۇق ـ تۇز مىجەزىمنى، قارامۇلىقىمنى ھەممىدىن بەك چۈشىنەتتى. مەنمۇ ئۇنىڭ بىلەن كوچىلاردا كېتىۋاتسام قىزلارنىڭ ئۇنىڭغا ھەۋەس بىلەن قارىشىپ قالغىنىنى كۆرۈپ، ئۇنىڭدىن پەخىرلىنىپ كېتەتتىم. تۇنجى قېتىم ئۆيدىكىلەرگە ئۇشتۇمتۇت توي قىلىدىغانلىقىمنى جاكارلىغاندا، ئۇ ماڭا:

ــ ئاچا، تۇرمۇش ئىشىدا بۇنداق ئالدىراڭغۇلۇق قىلما. سەن ئۇ ئادەمنى تۇزۈك چۈشەنمەي تۇرۇپ توي قىلساڭ،

كېيىن كۆڭلۈڭ چۈشمەي قالسا قانداق قىلىسەن؟ ھېسداشلىق مۇھەببەت ئەمەس، مۇھەببەت دېگەن باشقا نەرسە. مۇھەببەتسىز قانداقمۇ ياشاش مۇمكىن؟ ــ دېگەنىدى. مەن ئىككىنچى يىلى جەنۇبتىن تۇغقان يوقلاپ بارغىنىمدا، ئۇ بىر مەكتەپتە ئىشلەۋېتىپتۇ. ئىككىمىز بىر نەچچە قېتىم قىسقىچە پاراڭلاشتۇق. ئۇ مېنىڭ روھىي كەيپىياتىمنىڭ ئۆڭشىلىپ، چىرايىمغا قان يۈگۈرۈپ قالغانلىقىنى ئېيتىپ ئۆزىنىڭ نەقەدەر خۇشال بولغانلىقىنى بىلدۈرگەن. ماڭا ئۆزىنىڭ كۆڭلىدىكى بىر سىرىنى ئېيتىپ بەرمەكچى بولغانىدى. ئەمما مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلارنىڭ تەتىلىك كۇرسى باشلىنىپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن 10 كۈنلا تۇرۇپ، ئاتا ـ ئانام بىلەن بىر تۇغقانلىرىمنى ئارماندا قويۇپ قايتىپ كەتكەنىدىم. ئىنىم ماڭا قانداق سىرىنى ئېيتماقچى بولغىيدى، بەلكىم ياخشى كۆرگەن قىزى توغرۇلۇق سۆزلەپ بېرەتتىمكىن... ؟ شۇنىڭدىن كېيىن يۈرتقا قايتالمىدىم. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئۇنىڭ بۇ دۇنيادىن ئايرىلغانلىقىنى ئاڭلىغىنىمدا شۇنچىلىك ئارماندا قالدىمكىن...

ئېھ، مېنىڭ چىرايلىق، كۆيۈمچان ئىنىم، سەن بىلەن قانغۇدەك مۇڭدىشىۋېلىش، ئەقىللىك كۆزلىرىڭگە قاراپ ئولتۇرۇپ ئەڭ سەمىمىي ئارزۇ ـ ئۈمىدىمنى بىلدۈرۈش، ساڭا بەخت تىلەش مېنىڭ يۈرەكتە قالغان ئارمىنىم ئەمەسمىدى. مەن نېمىشقا سەن ئۈچۈن بىر كۈن كېچىكىپ يولغا چىقمىدىم، مەن قانداق ئادەم ـ ھە...

بۇ مېنىڭ قەلبىمدىكى مەڭگۈلۈك بىر ئارمان.

ئوغلۇم پات ئارىدا خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىپ يەنە بىر كېلىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بىز بىلەن خوشلاشتى. «بۇمۇ

ئۆزۈڭنىڭ ئۆيى، چۈشتە بىرەەم ئارام ئېلىۋېلىپ ماڭ» دەپ تۇتۇشلىرىمىز ئۇنى يولىدىن قايتۇرالمىدى. ئۇ بالىدۇرراق ئۆيىگە قايتىپ بالىلىرىنى چوڭ ئاپىسىنىڭكىگە ئاپىرىپ قويۇشى كېرەك ئىكەن. چۈشتىن كېيىن ئايالى چايغا باردىكەن. ئۇ ھازىر ئىلگىرىكى ئەركە بالا ئەمەس، ئىككى بالىنىڭ دادىسى. بىز ئەمدى ئۇنى تۇتۇپ قالالمايمىز. سېغىنىش، تەلىپۈنۈشلىرىمىزنىڭ، ئەمەلگە ئاشماس ئۈمىدلىرىمىزنى ئۇن ـ تىنسىز ئىچىمىزگە يۇتۇۋېتىمىز.

ئەينى ۋاقىتتا مەسئۇد ئىككىمىز ئوغلىمىزنىڭ بىرىنچى خوتۇنىدىن ئاجرىشىپ قايتا توي قىلىشىغا قوشۇلمىغانلىقىمىز ئۈچۈن كېلىنىمىز بىزنى زادىلا كەچۈرەلمىدى. بىز ئايلاپ ـ يىللاپ ئۇنىڭ دىدارىنى كۆرەلمەيمىز، ئاندا ـ ساندا كېلىپ قالسىمۇ چىرايىنى ئاچماي، يات ئادەمدەك مېھمان بولۇپلا كېتىدۇ. قۇدىلىرىمىز بىلەنغۇ مۇناسىۋىتىمىز يوقنىڭ ئورنىدا. بىچارە ئوغلۇم ماشىنىسى بىلەن شۇلارنىڭلا خىزمىتىدە. مۇنىرە بەزىدە چىداپ تۇرالماي:

ــ سېنىڭمۇ ئاتا ـ ئاناڭ قېرىدى، ئاغرىقچان بولۇپ قالدى، شۇلارنىمۇ ئويلاپ قوي، ـ دەپ كايىپ كېتىدۇ. ئەمما مەسئۇد بۇنداق گەپلەرنى ئاڭلىسا قاتتىق خاپا بولۇپ:

ــ بولدى، خاتىرجەم ئۆيىنى تۇتسۇن، ئارىلاشماڭلار، بىزنىڭ ئەھۋالىمىزمۇ يامان ئەمەسقۇ، ــ دەپ ھېچكىمنى ئېغىز ئاچۇرمايدۇ.

تۇنجى قېتىم ئوغلۇم «خوتۇن ـ بالىلىرىمنى ئېلىپ يەنە بىر كېلىمەن» دېگەن چېغىدا نەقەدەر خۇشال بولۇپ، ھاياجانلىنىپ كەتكىنىم ئېسىمدىن چىقمايدۇ. لېكىن كۆڭلۈمنىڭ بىر بۇرجىكىدە ئەندىشىمۇ يوق ئەمەس. نىمە

ئېتەرمەن، خاپا قىلىپ قويارمەنمۇ ... دېگەندەك. مەسئۇد كۆڭلۈمدىكىنى بىلىۋالغاندەك:

ــ ناھايىتى ياخشى بولدى، ئەسلىي بۇرۇنلا شۇنداق بولۇشى كېرەك ئىدى. سەن گۆش ــ كۆكتاتلارنى تەييار قىلىپ: كېلىڭلار بالىلىرىم تاماقنى ھەممىمىز بىللە ئېتەيلى، نېمە ئېتىمىز؟ دېگىن. شۇنداق قىلىپ بۇ كېلىنىنمۇ ئاستا ــ ئاستا كۆندۈرۈۋالىمىز، ــ دېدى.

لېكىن، بۇ پىلانىمىز ئېغىزىمىزدىلا قالدى. ئوغلۇم بىلەن كېلىنىمىز بۇ قېتىمىمۇ ئىككى ــ ئۈچ خالتا تەييار تاماق ئالغاچ كەپتۇ. «ئاپا، بۇ تاماقلارنى تەخسىلەرگە ئالايلىمۇ؟» كېلىنىم شۇنداق دەپ ئورنىدىن تۇردى. ئىككىمىز تاماقلارنى تەخسىلەرگە ئېلىپ، چاي دەملەپ داستىخان راسلىدۇق. كېيىن ھەممىمىز بىرلىكتە تەييار تاماقلارنى يېدۇق. ئۆيدە تاماق ئېتەيلى، دېگەن گېپىمگە ھېچكىم قوشۇلمىدى. دېمىسىمۇ داستىخان شۇنچە مولچىلىق تۇرسا. مەن كېلىنىمنى زورلاپ گەپكە سېلىپ باقتىم، ئەمما ئۇ مېنىڭ سۇئاللىرىمغا بىر ئېغىزدىنلا جاۋاب قايتۇرۇپ ئولتۇردى. ئۇ بانكىدا ئىشلەيتتى. بانكىنىڭ، پۇلنىڭ گېپى چىققان چاغلاردىلا تاتىراڭغۇ مەڭزىگە قان يۈگۈرگەندەك بولۇپ گېپى سەل كۆپىيەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قانداق پاراڭ ئۇنىڭغا خۇشياقمايتتى. داستىخان ئۈستىدە ئۇ قىزى بىلەن خەنزۇچە سۆزلەشكەنىدى، ئوغلۇم ئۇنىڭغا:

ــ ئۇيغۇر بولغاندىكىن ئۇيغۇرچە گەپ قىلمامسەن بالىغا، ــ دېدى. كېلىنىمىز ئۇنىڭغا ئالىيىپ خەنزۇچە تاكاللىشىپ كەتتى. ئوغلۇم ئوڭايسىزلىنىپ:

ــ ئىدارىسىدە مۇشۇ بىرلا ئۇيغۇر بولغاندىكىن، خەنزۇلارنىڭ ئارىسىدا ئىشلەپ يۈرۈپ شۇلارغىلا ئوخشاپ

كەتكىلى تۇردى بۇ، ــ دەپ كۈلۈپ قويدى.

مانا بۇ ئوغلۇمنىڭ تۇرمۇشى. كېلىنىمىزنىڭ مائاشى ھەقىقەتەن يۇقىرى. لېكىن ئۇ ئۆيىدە بىر قازان تاماق ئېتىپ باقمايدۇ. مەن باشقا گەپكە قىستۇرۇپ بازارنىڭ تامىقىنى كۆپ يېيىش بەزى كېسەللىكلەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغانلىقىنى، بولۇپمۇ بالىلارنىڭ ئۆسۈپ ــ يېتىلىشىگە زىيانلىق ئىكەنلىكىنى دەپ ئۆتكەنىدىم، ئۇنىڭ چىرايى شۇ ھامان بۇلۇتتەك تۇتۇلدى. بۇ بۇلۇت تا خوشلاشقۇچە تارىمىدى. مەندە ئەڭ چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغىنى ئوغلۇمنىڭ قىزى بىلەن ئۇچ ياشلىق ئوغلى بولدى. ئىككىلىسىلا شۇنچىلىك ئوماق ئىدى. ئۇلارغا مېھرىم چۈشۈپلا قالدى.

بۇگۈنمۇ كەچكىچە ئىككى نەۋرەمنى خىيالىمدىن چىقىرالمىدىم. ئۇلارنى كۆرمىگىلى خېلى ۋاقىت بولۇپ قالغانىدى، كېلىنىم كەلگەن ۋاقىتلىرىدا بالىلىرىنى ئانىسىنىڭ ئۆيىدە قويۇپ كېلەتتى. بولۇپمۇ كىچىكىنى بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا كۆرگەنچە ئىدۇق. بۇلارنى ئويلاپ بىر خىل ئەيىبكارلىق تۇيغۇسى كۆڭلۈمنى يېرىم قىلىپ قويدى. مەسئۇدقا:

ــ نەۋرىلىرىمىزگە ھېچنىمە قىلىپ بېرەلمىدۇق، ئۇلارمۇ شۇنداق ... بىزنى تونىماي چوڭ بولارمۇ؟ ــ دېدىم.

ــ قانداق قىلاتتۇق، ھەدىيە، ئەينى چاغدا ئوغلىمىزنىڭ دەسلەپكى ئايالىغا ئېچ ئاغرىتىتۇق، بۇنى خاتا يولدىن توسماقچى بولدۇق. لېكىن ئاقىۋەتتە ئوغلىمىزدىن ئايرىلىپ قالغىلى تاس قالدۇق. ھېلىمۇ ئىشلارنىڭ مۇشۇنچىلىك يەرگە كەلگىنىگە خۇشال بولايلى. مۇشۇ بالۇاقا دېگەنگە ئادەم چىدىمايدىغان قالىدىكەن. لېكىن يەنىلا ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىغا ئارىلاشمىغان ياخشىكەن. غەربلىكلەر مۇشۇ جەھەتتە ناھايىتى

دانا ئىكەن، ـ دېدى.

بۇ گەپلەر توغرا ئىدى. لېكىن بۇ گەپلەر كۆڭلۈمدىكى غەشلىكنى، كۆڭۈلسىز ئەسلىمىلەرنى يوقىتالمايتتى.

ئوغلۇم خىزمىتىدىن ئايرىلغاندىن كېيىن ئوتتەك بىر قىزغىنلىق بىلەن تىجارەتكە كىرىشتى. ئەمما تۆت ـ بەش يىلغا بارمايلا بىز جۇغلاپ بەرگەن دەسمايىنى پاك ـ پاكىز يوقاتقانلىقى ئۈستىگە يۈز مىڭ يۇەندىن ئارتۇق قەرزگە بوغۇلۇپ ئۇمىدسىزلىك ۋە چۈشكۈنلۈككە گىرىپتار بولدى. مەنمۇ، مەسئۇدمۇ تىجارەت ھەققىدە يول كۆرسەتكۈدەك ئىقتىدارغا ئىگە ئەمەس ئىدۇق. پەقەت دۇنيادا ھەر قانداق ئىشنىڭ، بولۇپمۇ تىجارەت ئىشىنىڭ يولى تۈز بولمايدىغانلىقى، قىزغىنلىقىغىلا تايىنىپ بىر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىقىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلەتتۇق. بىزنىڭ نەسىھەت، تەسەللىلىرىمىز كار قىلمىدى. دېمىسىمۇ ئەينى يىللاردا ئۇنچىلىك زىيان بىزدەك ئاددىي ئادەملەرنى چۆچۈتۈشكە يېتىپ ئاشاتتى. ئەنۋەر بىر مەزگىل تىجارەتنىڭ، پۇلىنىڭ گېپى بولغان يەردىن قاچىدىغان ھالغا چۈشۈپ قالدى. بىز بىلەن پاراڭلىشىشنىمۇ خالىمايتتى. كۈنلەپ ـ كۈنلەپ سىرتتا يۈرەتتى. ئۆيگە كەلسىمۇ غەرق مەست كېلەتتى. شۇ يىللاردا ئۇ ئايالىدىن ئاجراشماقچى بولدى. ئەمما ئاجرىشالمىدى. كېيىن ئۆيگە كەلمەسلا بولدى. بىز ئۇنىڭ «ئۆزىنى چۈشىنىدىغان، تىجارەت ئىشىغا يارىدەم قىلالايدىغان»، بىر توي قىلىپ ئاجراشقان بىر چوكان بىلەن تېپىشۇالغانلىقىنى ئاڭلىدۇق. بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولغان قۇدىلار قىزىنى ئاجراشتۇرۇپ ئېلىپ كەتتى. بۇ جەريانىدا چىرايىمىزغا قاراپمۇ قويمىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن مەسئۇد ئەنۋەرنىڭ ئىسمىنى تىلغا

ئالماس بولدى. باشقىلىرىمىزنىڭ ئۇنىڭ گېپىنى قىلىشىمىزغىمۇ يول قويمىدى. مەن چوڭ ئوغلۇم بىلەن قىزىمدىن ئەنۋەرنىڭ دائىم ھاراق ئىچىدىغانلىقى، قەرز ئىگىلىرىدىن قېچىپ ئۇ يەردىن بۇ يەرگە كۆچۈپ يۈرىدىغانلىقىنى ئاڭلاپ تۇراتتىم، مەسئۇدقا ئۇقتۇرماي ئۇلاردىن پۇل ئەۋەتەتتىم.

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە ھازىرقى ئايال قۇدام مېنى ئىزدەپ كېلىپ:

ــ ئەنۋەر سىزنىڭ ئۆگەي بالىڭىزمىتى؟ ئۆگەي ئانا بولسىڭىزمۇ شۇنچىلىك تاش يۈرەك بولامسىز؟ بالىڭىز ئۆزىنى تاشلاپ كېرەكتىن چىقىپ كېتەيلا دەپ قالدى. بىچارە قىزىم ھەر كۈنى ئۇنى تەرەپ ـ تەرەپتىن ئىزدەپ دەردىنى تارتىپلا يۈرىدۇ. مېنىڭ قىزىمغۇ ئۇنچىلا بولۇپ كەتكىنى يوق، ئەنۋەردەك خىزمىتى يوق ئادەمگە تەگمىسىمۇ، ئارقىسىدا يۈرگەن يىگىتلەر تولا. لېكىن سىز ئانا بولغاندىكىن، ئا ئوغلىڭىزنى قايتۇرۇپ كېلىڭ. سىزگە بالا لازىم بولمىسا ماڭا لازىم. مەن بۇ يەرگە باشقا مەقسەتتە ئەمەس، ئەتىۋارلىق قىزىمدىن ئەنسىرىگەنلىكىم ئۈچۈنلا كەلدىم، ــ دېگەنىدى. بۇ سۆزلەرنى ئاڭلاپ مېڭەمدىن تۇتۇن چىقىپ كەتكەن، شۇ كۈنلا مەسئۇد بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، ئەنۋەرگە تۇيۇ ئىشىغا قارشى تۇرمايدىغانلىقىمىزنى يەتكۈزگەن. تويدىن كېيىن خېلى ۋاقىتلارغىچە ئەر ـ خوتۇن ئىككىسىمۇ، قۇدىلارمۇ ئۆيىمىزگە دەسسىمىگەنىدى.

مەن ئوغلۇمنىڭ تۇنجى ئايالىنى تاشلىۋەتكىنى خاتا، ھەممە گۇناھ ئۇنىڭدا، دەپ قارايتتىم. ئۇنىڭ تۇنجى ئايالى مەسئۇدنىڭ يېقىن دوستىنىڭ قىزى بولۇپ، غۇلجىنىڭ ئەنئەنىۋى قائىدە ـ يوسۇنى بويىچە تەربىيەلەنگەن ناھايىتى

ئىشچان، پاكىز، يۇزى تۆۋەن بىر قىز ئىدى. ئۇ بىزگە سۇغا سۇ قوشۇلغاندەك ئۆزلىشىپلا كەتكەنىدى. مەن تا يېقىنغىچە ئۇنىڭ ئارمىنىنى يەيتتىم. ئەمما ھازىر بۇ قارىشىمدىن تەۋرىنىپ قالدىم. بەلكىم ئەنۋەرگە لايىق ئايال مۇشۇدۇ. بەلكىم ئۇنىڭ ئەنۋەر ئۇچۇن ناھايىتى قىممەتلىك بولغان تەرەپلىرى باردۇ. بەلكىم بىز ئۇنىڭغا بەك رەھىمسىزلىك قىلغاندىمىز.

خېلىلا كەچتە گېرمانىيەدە تۇرىۋاتقان چوڭ ئوغلۇمدىن تېلېفون كەلدى. ھەر قېتىم ئوغلۇمنىڭ دۇنيانىڭ يىراق بىر تەرىپىدىن كېلىۋاتقان ئاۋازىنى ئاڭلىسام يىغا تۇتىدۇ. بالام، قايتىپ كەلگىن، ئۆزۈڭنىمۇ، بىزنىمۇ قىينىما، داداڭ ئىككىمىز قېرىپ قالدۇق، دېگۈم كېلىدۇ. ئەمما ئاغزىمدىن چىقىرالمايمەن. ئالدىنقى قېتىم ئۇ ئايالى بىلەن بالىلىرىنى ئېلىپ گېرمانىيەگە چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى، شۇنىڭ يولىنى مېڭىۋاتقانلىقىنى ئېيتقاندىمۇ ھېچ نەرسە دېيەلمىگەن، پەقەتلا كۆز ياشلىرىمنى چاندۇرماي سۈرتۈپ گەپلىرىنى جىمجىت ئاڭلاپ تۇرغانىدىم. ئوغلۇم دادىسى بىلەنمۇ خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتى. مېنىڭ كېسەللىك ئۆزگىرىشلىرىمنى تەپسىلىي سورىغاندەك، دادىسىنىڭ كېسىلى ھەققىدىمۇ نۇرغۇن گەپ سورىدى ۋە ئىككىمىزگە يەنە دورا ئەۋەتمەكچى بولدى. گېرمانىيەنىڭ دورىلىرى ھەقىقەتەن ئۇنۇملۇك. ئۇنىڭ ئۇستىگە تېببىي ساھەدە ئوقۇۋاتقان ئوغلۇم بىزگە قانداق دورىلار زۆرۈر ئىكەنلىكىنى ئوبدان بىلىدۇ. بىراق، گېرمانىيەنىڭ تېببىي ئىلمى ۋە دورىلىرى ئۆلۈمگە داۋا بولالمىغاندەك، ئاتا ـ ئانىنىڭ جۇدالىق ھەسرىتىنى يوقىتىشقىمۇ ئامالسىز.

شۇنداقتىمۇ مەن بۇ ئوغلۇمنى بالىلىرىنىڭ ئىچىدە

ئەڭ كۆيۈملۈكى ھەم كەسپىدە نەتىجە قازانغىنى، دەپ ئويلايمەن. ئۇنىڭدىن يوشۇرۇنچە پەخىرلىنىمەن، قىزىم بىلەن كىچىك ئوغلۇم يوق ۋاقىتلاردا ياكى تونۇش - بىلىشلىرىمىز بىلەن جەم بولغان سورۇنلاردا ئىختىيارسىز ئۇنى ماختاپ كېتىمەن. ئەمما مەسئۇد بۇ قارىشىمغا قوشۇلمايدۇ. ئۇ: ھەر كىمنىڭ ھايات يولى ھەر خىل بولۇشى مۇمكىن. بۇنىڭدا شەخسىي تىرىشچانلىقتىن باشقا پۇرسەت، تەلەي، تاسادىپىيلىق ئامىللىرىمۇ مۇھىم رول ئوينايدۇ. بىر ئادەم ئۇچۇن مەيلى ئوڭۇشلۇق مۇھىتتا بولسۇن ياكى ئوڭۇشسىز مۇھىتتا بولسۇن ئۆز مەسئۇلىيىتىنى تونۇش ۋە ئۇنى ئادا قىلىش ھەممىدىن مۇھىم، دەپ قارايدۇ. بۇ گەپلىرىمۇ ئاساسسىز ئەمەس. چوڭ ئوغلۇم دۆلەت بىر تۇتاش خىزمەتكە تەقسىم قىلىدىغان يىللاردا ئۆگىنىش نەتىجىسىگە ئاساسەن ئۆز مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالالىغان. ھازىر ياخشى ئوقۇش ئارقىلىقلا ئۆز مەكتىپىدە ئوقۇتقۇچى بولۇپ قېلىش مۇمكىن ئەمەس. كىچىك ئوغلۇمۇ گەرچە ناھايىتى ياخشى ئوقۇغان بولسىمۇ، مەمۇرلۇق خىزمىتىنى تاشلاپ، جاپالىق ۋە ئەگىرى - توقاي بىر يولنى تاللىدى. ئۇ قايتا خىزمەتكە ئورۇنلاشقان بولسا بەلكىم ئىشلار باشقىچە بولغان بولاتتىمىكىن؟ بۇ يەردە مەسئۇدنىڭ «جاھىل» لىقىمۇ مۇھىم رول ئوينىدى. مەن گەرچە ئۇنى چۈشىنىپ تۇرسامۇ، بەزىدە ئوغلىنىڭ جاپا تارتىۋاتقىنىنى كۆرۈپ تۇرۇپ پىسەنت قىلمىغانلىقى ئۈچۇن ئۇنىڭدىن ئاغرىنىپمۇ قالىمەن. ئادەم دېگەن زۆرۈر بولغاندا، باشقىلارغا زىيان سالمىغان ئاساستا شارائىتقا ماسلىشىشى كېرەكقۇ، دەپ ئويلايمەن. بارلىق ئەخلاق قارىشىنىڭ ماھىيىتى ئۆزگىرىپ، پەقەت مەنپەئەت ئۈچۇن سۈيىئىستېمال قىلىنىدىغان نەرسىگە ئايلىنىپ

قالغان بۇگۈنكى شارائىتتا سېنىڭ ئالىيجابلىقىڭ، بالاڭنىڭ ئىشسىز ۋە نامراتلىقى مەسخىرە ۋە سوغۇق كۈلكىدىن باشقا يەنە نېمىگە ئېرىشەلىشى مۇمكىن؟ لېكىن، بۇ قاراشلارنى يەنە ئۆزۈم ئىنكار قىلىمەن. بىر ئۆمۈر سەمىمىيلىك، ھالاللىقنى تەشەببۇس قىلغان، ئوقۇغۇچىلىرىم، بالىلىرىمغا شۇنداق تەلەپ قويۇپلا قالماي، ئۆزۈمۇ شۇنداق تەلەپ بويىچە ياشاپ كەلگەن مەندەك بىر ئوقۇتقۇچى ئۇچۇن ياشانغان چاغلىرىدا ئۆز ئېتىقادى، قىممەت قاراشلىرىدىن ۋاز كېچىشى ئۇنچە ئاسان ئىش ئەمەس.

ئەگەر ۋاز كەچسەم ئاشۇ ئۆزگىرىشچان، جاپالىق يىللاردا، ئادەملىكىم، غۇرۇرۇم پايخان قىلىنىپ، تۇرمۇشنىڭ ئەڭ تۆۋەن قاتلىمىدا تىركىشىپ يۈرگەن چاغلىرىمدا، ئۆسمۈرلۈك، ياشلىق ۋاقىتلىرىمدىكى غايە، ئارزۇ - ئۇمىدىمنىڭ كۆپۈكىكە ئايلانغىنىنى كۆرۈپ گاڭگىرىغان پەيتلىرىمدە، رەھىمسىز ھاياتنىڭ سانسىزلىغان دوقمۇش - دوقمۇشلىرىدا ۋاز كەچكەن بولاتتىم. ئەمما مەن ۋاز كەچمىدىم. قەلبىمدىكى ئاشۇ بىر پارچە يېشىللىقنى پەرۋىش قىلىپ ساقلاپ كەلدىم. ھارغان، تالجىققان، ئۇمىدسىزلەنگەن... ۋاقىتلىرىمدا ئاشۇ يېشىللىقتا قەلبىمنى سەگىتتىم، يوقىتىپ قويغان ئۆزۈمگە قايتتىم...

8

سىرتتا ئاستا - ئاستا قاراڭغۇ چۈشۈاتاتتى. بىراقتىكى 20 قەۋەتلىك خەلقئارالىق قاۋاقخانىنىڭ رەڭدار ۋېۋىسكىلىرى يېنىپ - ئۆچۈپ لەپىلدەشكە باشلىدى، يول

چىراغلىرىنىڭ شولىسى ھۇجرامنى غۇۋا نۇرغا تولدۇردى. بۇ ئارامبەخش غۇۋالىق، بىلىندۇرمەي كىرىپ كېلىۋاتقان ياز كېچىسى، دېرىزە پەردىسىنىڭ بۇرجىكىدىن كۆرىنىپ تۇرغان، قاچانلاردىدۇر پەيدا بولغان بىر تال يۇلتۇز مېنى كۈندۈزدىكى تەسىراتلاردىن، غەم ـ ئەندىشە، تالجىقىشلاردىن ئايرىپ، ئۇيقىنىڭ مامۇق تۆشىكىگە بۆلەيدۇ. ئېغىرلاشقان كىرپىكلىرىم يۇمۇلۇشقا باشلايدۇ. تۇيۇقسىز، دەرىزە تەرەپتىن كەلگەن بىر تېپىرلاش ئۇيقۇمنى قاچۇرىدۇ. ئورنىمدىن تۇرۇپ، سىرتقا چىقىپ كېتەلمەي ئاۋارە بولۇاتقان بىر كېپىنەكنى سىرتقا چىقىرىپ قويىمەن. ساپ، سالقىن ھاۋا نېمە دېگەن ھوزۇرلۇق، ئىختىيارسىز دېرىزە ئالدىدا بىر پەس تۇرىمەن. ياستۇقۇمغا قايتا ئۆزۈمنى تاشلىغان چېغىمدا ئۇيقۇنىڭ سېھىرلىك پەپلەشلىرى غايىپ بولىدۇ. خېلىغىچە كۆزۈمنى يۇمۇپ يېتىپ باقمەن. ئۇياقتىن ـ بۇياققا ئۆرىلىمەن. ئاخىرى ئورنۇمدىن قوپۇپ ئولتۇرىمەن.

كۆزلىرىم ئۇدۇلدىكى دەرىزە تەكچىسىدە غۇۋا چىراغلار يورىقىدا كۆزگە تاشلىنىپ تۇرغان كۈمۈش رەڭلىك رامكا ئۈستىدە ئىختىيارسىز توختاپ قالدى. بۇ مەسئۇتنىڭ سوۋغىسى. سۈرەتتىكى ئالدى تەرەپكە قارىشىپ تۇرغان ئىككى يىگىت بىلەن بىر قىز شۇنچىلىك ياش، شۇنچىلىك غۇبارسىز ئىدىكى، ئۇنى غۇۋا قاراڭغۇلۇق ئىچىدىمۇ ھېس قىلغىلى بولاتتى. ئۇ چاغلاردا رامكىدىكى ئۇ قىز دائىم دىراما ئارتىسى بولۇپ چۈش كۆرەتتى. ئۇنىڭ يول ـ يول، ئۇششاق ئىنچىكە سىزىقلىق بىر ئىستاكىنى بار ئىدى. ئۇ ئاشۇ ئىستاكىنىغا قېپقىزىل دەملەنگەن چاينى لىققىدە قويۇۋېلىپ، ئۇنىڭغا قاراپ خىيال سۈرەتتى. ئىستاكان ئۇنىڭ نەزەرىدە بىر خىيالى سەھنىگە ئايلىناتتى. يول ـ يول قىزىل

رەڭ «سەھنە »نىڭ قىپقىزىل دۇخاۋا پەردىسىگە ئوخشايتتى. پەردە ئېچىلاتتى. كىچىك، يۇمىلاق «سەھنە» نۇرغۇنلىغان بارماقچىلىك ئارتىس بىلەن تولاتتى. دىرامىلارئورۇنلىنىپ، ھەر قېتىم، پەردە يېپىلغاندا گۈلدۇراس ئالقىشلار، چۇقان ـ سۇرەنلەر ياڭرايتتى... ئۇ ئىستاكانغا قاراپ ئولتۇرۇپ گۈزەل تەسەۋۋۇرلار قوينىدا ئۇزەتتى.

مەكتەپنىڭ ئەڭ كۆرۈنەرلىك يېرىدە، قىزىل بىنانىڭ تامىلىرىدا «ئالتۇن كەش» دىرامىسىنىڭ چوڭايتىلغان سۇرەتلىرى بار ئىدى. تاۋار كۆڭلەك، تەتىللا جىلىتكە كىيگەن، ئاق رومالنى چېكىلەپ چىگگەن ئۆگەي ئانا ھاكاۋۇرلۇق بىلەن ماموق ياستۇقنى يانپاشلاپ ياتقان، كىيىم ـ كېچەكلىرى كونا، يىرتىق، يۇزىدە تاياق ئىزلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان يېتىم قىز يۆكۈنۈپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭ پۇتىنى تۇتۇۋاتقان كۆرۈنۈشتىكى سۇرەت باشقا سۇرەتلەردىن چوڭ بولغاچقا، يىراقتىنلا كۆزگە تاشلىناتتى. «قەلەندەر» ساپايى چىلىپ ناخشا ئېيتىۋاتقان سۇرەتتىكى كېرەمنىڭ ھەييارلىق ۋە ئەقىل ـ پاراسەت چىقىپ تۇرغان قىياپىتىمۇ ناھايىتى جەلپ قىلارلىق ئىدى. تۆۋەن يىلىلقىنىڭ بالىلىرى ئۇلارغا ھەۋەس بىلەن قارىشىپ كېتەتتى. ئۇلار ئۆز ئىچىدە: «بالىلار، بىز ئوقۇش پۇتكۈزۈپ تەرەپ ـ تەرەپكە كەتكەندىن كېيىنمۇ، بىزدىن كېيىنكىلەر پالان سىنىپنىڭ بالىلىرى ئاجايىپ تالانتلىق ئىدى، ئۇلار، ‹ئۆگەي ئانا› دىرامىسىنى قالتىس ئوينىغان » دەپ بىزنى ئەسلىشىدۇ، ھەر قېتىم مەكتەپنىڭ مۇۋەپپەقىيەتلىرى كۆرگەزمە قىلىنغاندا بىزنىڭ تۆھپىمىز، سۇرەتلىرىمىز ئەڭ كۆرۈنەرلىك جايدىن ئورۇن ئالىدۇ» دەيتتى. ئۇلار ساۋاقداش، ئۇستازلىرىمىزنىڭ قەلبىدە شۇنداق گۈزەل تەسىر قالدۇرالىغىنىدىن پەخىرلىنەتتى. ئوقۇش

پۈتكۈزىدىغان كۈنلەر يېقىنلاشقانچە يەنە قانداقتۇر غايىبانە ئۈمىدلەر بىلەن ئىلھاملىنىپ، تېخىمۇ گۈزەل، سىرلىق ئىشلارنىڭ يۈز بېرىشىنى كۈتەتتى. بىراق ئاشۇ ئۈمىدۋارلىقى ۋە سەبىيلىكى بىلەن كېيىن يۈز بەرگەن جىددىي ئۆزگىرىشلەرگە ماسلىشىپ بولالماي تۇرۇپلا، كۆزلىرى ئالاق ـ جالاق بولغان، گاڭگىرىغان ھالدا شۇنداق بىر قاينامغا كىرىپ كەتتىكى...

1958 ـ يىلىنىڭ مارت ئايلىرىدا ئۇرۇمچى يەنىلا قاتمۇ ـ قات قار ـ مۇز ئىلكىدە ئىدى. ئالدىنقى يىلى كۈزدە باشلانغان «ئېچىلىپ سايراش»، «ئىستىل تۈزىتىش» ھەرىكىتى «چوڭ مۇنازىرە، كۈرەش قىلىش»، «سوتسىيالىزم يولى بىلەن كاپىتالىزم يولى ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەشنىڭ ئاخىرقى غەلىبىسىنى قولغا كەلتۈرۈش» باسقۇچىغا قەدەم قويۇپ، خۇددى ئۇشتۇمتۇت كۆتۈرۈلگەن ئوت يالقۇنىدەك ھەممە يەرنى قاپلىدى. بۇ ئوتنى ئۇلغايتىشقا بولاتتىكى، ئۆچۈرۈشكە بولمايتتى. ئۇ تىلىنى ھەر تەرەپكە سوزۇپ ئۇچرىغاننى يالماپ يۇتاتتى. ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلۇشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. نەچچە ئايدىن بېرىقى «ئېچىلىپ ـ سايراش» قا ئاكتىپ ئاۋاز قوشۇپ، كۆڭۈللىرىدىكى گەپلەرنى قىلىپ پىكىر بەرگەن ئوقۇتقۇچىلىرىمىز ۋە رەھبەرلىرىمىز ئۇنىڭ دەسلەپكى قۇربانلىقلىرى بولدى. ئۇ ئوقۇغۇچىلارنىمۇ ئىياپ قالمىدى. كېرەمنىڭ ئالدىنقى يىلى ژۇرنالدا ئېلان قىلىنىپ جەمئىيەتتە زور تەسىر قوزغىغان «ئۆگەي ئانا» ناملىق داستانى ئاپتونوم رايوندىكى نوپۇزلۇق مەتبۇئاتلاردا نۇقتىلىق تەنقىد قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا قىزىل بىنا بىلەن ئەدەبىيات فاكۇلتېتى بىناسىنىڭ ئىلگىرى بىزنىڭ سۈرەتلىرىمىز چاپلانغان يېرىگە «ئالتۇن كەش نېمە

دېمەكچى؟» ماۋۇزلۇق چوڭ خەتلىك گېزىت چاپلاندى. ئۇنىڭدا بۇ دىرامىنىڭ ئاپتورى كېرەم، سىنىپ مۇدىرىمىز ۋە دىرامىدا رول ئالغان 15 ئوقۇغۇچى بىر يىپقا چىگىلىپ كېرەم باشچىلىقىدىكى «ئەكسىل ئىنقىلابىي گۇرۇھ» پاش قىلىنغانىدى. شۇ ئاي ـ شۇ كۈنلەردە خۇددى قارا باسقاندەك بولۇپ يۇردۇق. ئىلگىرى بىزگە ئۆلگۈدەك ھەۋەس قىلىشقانلار ئەمدى بىزگە قاراپ دىمىقىدا سوغۇق كۈلۈشىدىغان بولغانىدى. مەكتەپ، فاكۇلتېت بويىچە ئېچىلغان چوڭ ـ كىچىك كۇرەش ـ تەنقىد يىغىنلىرىدا ھەممىمىز خۇددى بىر قېلىپتىن چىققاندەك، سىياسىي ئىبارىلەر بىلەن ئۆزىمىزنى تەكشۈرەتتۇق. رەھبەرلىك ۋە ئاممىا قانداق چارە كۆرسە رازى بولمىز، رەھبەرلىكنىڭ ۋە كۆپچىلىكنىڭ تەربىيەسىنى سەممىي قوبۇل قىلمىز، دېگەندەك ۋەدىلەر بىلەن توۋا قىلغانلىقىمىزنى، سەممىيىتىمىزنى ئىپادىلىمەكچى بولاتتۇق. ئەمما ئاڭلاپ ئولتۇرغانلار رازى بولمايتتى، «ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات» نىمىزنىڭ مەقسىتى، بىزگە قانداق ۋەزىپىلەرنى تاپشۇرغانلىقىنى، ئۇنى قانداق ئورۇندىغانلىقىمىزنىڭ جىنايى پاكىتلىرىنى پاش قىلىشىمىزنى تەلەپ قىلاتتى. ئەمما بۇ يەردە تەشكىلات نېمە ئىش قىلسۇن، بۇ دىرامىنى ئويناپ چىقىشنى فاكۇلتېت ئورۇنلاشتۇرغان، مەكتەپ تەستىقلىغان. ئاپتونوم رايون باشلىقلىرى ئۆزلىرى كېلىپ ماختاشقان ھەم مۇكاپاتلىغانغۇ؟ دېيەلمەيتتۇق. دېيىشكە ھەققىمىز يوق ئىدى. بېشىمىزنى ساڭگىلىتىپ قورقۇنچ، ئەندىشە ئىچىدە قاراپ تۇرۇشاتتۇق. ئەينى چاغدا شان ـ شەرەپكە ئىگە بولۇشقا ئالدىراپ كەتكەنلەر ئەمدى بىز ئۇچۇن ئىككى ئېغىز لىللا گەپ قىلىپ قويۇشقىمۇ پېتىنالمايتتى،

بەزىلىرى ئۆزىنى كۆرسەتمەس بولۇپ كېتىشكەنىدى.

شۇ كۈنلەردە، تۇيۇقسىز يۇقىرىدىن مەخسۇس تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى كېلىپ ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىگە يېزىلغان بىر پارچە «ئەكسىلئىنقىلابىي خەت» نىڭ پۈچۈركىسىنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىدى. «ھەققانىيەت ۋولقانلىرى» ئىمزاسىدىكى بۇ خەتنى يازغۇچىنىڭمۇ كېرەم ئىكەنلىكىنى ئاڭلىغاندا ھەممىمىز قاتتىق چۆچۈدۈق. كېرەم شۇ كۈنىلا نازارەتكە ئېلىنىدى. شۇنىڭدىن كېيىن كۈرەشنىڭ نۇقتىسى «ھەققانىيەت ۋولقانلىرى» ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلاتىنى پاش قىلىش، كۈرەش قىلىشقا يۆتكىلىپ بىز بىر چەتتە قالدۇق. كىشىلەر بىزنى ئۇنتۇپ قالغاندەك، بىزنى ئانچە تىلغا ئالمايدىغان بولدى. بىزگە بولغان چەكلەش، يامان كۆزدە قاراشلارمۇ يوقالدى. قارىغاندا يۇقىرىدىكىلەر ئوتنىڭ ئاخىرى ئۆزلىرىگە تۇتۇشۇپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلىۋاتقاندەك ئىدى.

مەكتەپ بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن بىر قېتىملىق چوڭ يىغىندا ئاكتىپلارنىڭ پاش قىلىشى بىلەن كېرەمنىڭ ئۇچ دوستى، مەكتىپىمىزدىكى ياشقىنە بىر تارىخ ئوقۇتقۇچىسى ۋە ئۇنىڭ بىزنىڭ فاكۇلتېتتا ئوقۇيدىغان سېرىن ئىسىملىك سىڭلىسى تەشكىلاتنىڭ ئاساسلىق ئەزالىرى دەپ تارتىپ چىقىرىلدى. كېرەمنىڭ دوستلىرى بىلەن تارىخ مۇئەللىمىمۇ شۇ يەردىلا تۇتۇلۇپ نازارەتكە ئېلىنىدى.

شۇ كۈنى كەچتە يۇقىرى يىللىقتىكى ئىككى ئاكتىپ ئوقۇغۇچى مۇئەللىمنىڭ سىڭلىسىنى ئالدىغا سېلىپ قىزلار ياتىقىغا ئەكېلىپ قويغاندا، ئۇنىڭ ئادەم قورققۇدەك تاتىرىپ كەتكەن چىرايىنى كۆرۈپ ئىچ ـ ئىچىمدىن يىغا تۇتۇپ كەتكەنىدى. سېرىن ئۇدۇلىمىزدىكى ياتاقتا ياتاتتى. مۇلايىم،

يېقىملىق بۇ قىزنى ھەممىمىز شۇنچىلىك ياخشى كۆرەتتۇق. سېرىن ئىشكىتىن كىرىپ كارىۋىتىدا يەرگە قاراپ ئولتۇرغان پېتى مىدىر قىلمىدى. بىز ياتقىمىزغا قايتىپ چىقىپ ئۇخلاپ قالدۇق.

كەچتە نۆۋەتچى بولۇپ ئۇنىڭغا قاراپ ئولتۇرغان قىزمۇ مۇگدەپ قالغانكەن. يېرىم كېچىدە يامغۇرنىڭ شارقىرىغان ئاۋازىدىن ئويغىنىپ قارىسا سېرىن ياتاقتا كۆرۈنمەپتۇ. شۇنىڭ بىلەن پاتىپاراقچىلىق باشلىنىپ كەتتى. بىز ھەممىمىز يامغۇرغا قارىماي تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇنى ئىزدىدۇق. كېچىچە ئۇنىڭ ئىسمىنى توۋلاۋېرىپ ئاۋازىمىز پۈتۈپ، پۈتۈن ئەزايىمىز چىلىق ـ چىلىق ھۆل بولۇپ كەتتى. ئەمما ئۇنى ھېچنەدىن تاپالمىدۇق. تاڭ سەھەردە مەكتەپنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى سۇ ئامبىرىغا بارغانلار ئۇنىڭ سۇ يۈزىدە لەيلەپ تۇرغان جەسىتىنى كۆرۈپتۇ. ئەمما بىز ئۇنىڭ بىلەن ۋىدالىشالمىدۇق. ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ قانداق بولغانلىقىنىمۇ بىلەلمىدۇق. بىزنىڭ ئۇنىڭ گېپىنى قىلىشىمىز، سوئال سورىشىمىز، ھەتتا ئىچ ئاغرىتىپ يىغلىشىمىزمۇ چەكلەنگەنىدى.

بىر نەچچە ئايدىن كېيىن كېرەم ۋە ئۇنىڭ «تەشكىلات» ئەزالىرى تۇرمىگە ئېلىپ كېتىلدى. ئۇلار قوللىرى باغلانغان ھالدا يۈك ماشىنىسىغا ئىتتىرىپ چىقىرىلىۋاتقان چېغىدا: «بىز گۇناھسىز، بىز تەشكىلات قۇرمىدۇق!»، «بۇ ئىشلار ناھەق بولدى، تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ بېرىشنى تەلەپ قىلىمىز!» دەپ ۋارقىراشتى. بىز ئۇلارغا سۆكۈت ئىچىدە قاراپ تۇردۇق. مىدىر ـ سىدىر قىلغۇدەك، ئاغزىمىزنى ئاچقۇدەك ھالىمىز يوق ئىدى. يۈرەكلىرىمىز ئاغزىمىزغا قاپلىشىپ، ھاسىراپ ئاران نەپەس ئالاتتۇق. بۇ كۆرۈنۈش، بۇ

هېسسىيات، بۇ قورقۇنچ مەڭگۈ ئۆچمەس بولۇپ ئىچ - ئىچىمىزگە ئورنىشىپ كەتكەنىدى.

ھەربىر كەتنىڭ ئاخىرىدا بىز 14 نەپەر «مەسىلىسىنى تونۇش ئىپادىسى ۋە تۈزىتىشى ياخشى بولغانلىقتىن» دەپ قارىلىپ، خەلق ئىچىدىكى زىددىيەت قاتارىدا تەنقىد - تەربىيە بىلەن بىر تەرەپ قىلىنغان بولدۇق. ئەمما «ئالتۇن كەش» دراما سىدا رول ئېلىشقا قاتناشقانلىقىمىز بىزنىڭ سىياسىي ھاياتىمىزدىكى يۇيۇپ ئاقارتقۇسىز داغ ياكى تېنىمىزدىكى ساقايماس يارا بولۇپ قالدى. ھەر قېتىملىق ھەربىر كەتتە ئۇ كوچىلىنىپ، قان - زەردابلىرى ئېچىلاتتى. بىر مەزگىل ئۇتۇپ يارا ئېغىزى ئەمدىلا پۈتەي دېگەندە يەنە ئۇنى تاتىلايدىغانلار چىقاتتى. ئۇ خۇددى بىر ئەپسۇن چەمبىرىكىدەك بىزنى بەند قىلىۋالغاندى تاكى 1970 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە بىز بۇ لەنىتى چەمبىرەكتىن قۇتۇلالماي كەلگەنىدۇق.

بىز مەكتەپنى ئەنە شۇنداق كۆڭۈلسىز - ناخۇش، داغدۇغىسىز بىر ھالەتتە پۈتكۈزدۇق. كۆز ئالدىمىزنى توسۇپ تۇرغان خام خىيال كۆپۈكچىلىرى بىر - بىرلەپ يېرىلىپ بىزگە يۈزلەنگىنى رەھىمسىز رېئاللىق بولدى. بىر ھېسابتا مۇشۇنداق بولغىنىمۇ ياخشى بولدى، پەقەتلا كىچىمگە ۋە باشقا ساۋاقداشلىرىمىزغا قىيالمايتتۇق، ئۇلارنىڭ ئىسمىنى ئەركىن ئېغىزغا ئالالمىساقمۇ، ئۇلارنىڭ سىماسى يۈرەكلىرىمىزنى ئېغىر بېسىپ تۇراتتى. ئۇلارغا ھېچ نەرسە قىلىپ بېرەلمەيدىغانلىقىمىزنى بىلسەكمۇ، چۈشىنىكسىز بىر گۇناھكارلىق تۇيغۇسىدىن قۇتۇلالمايتتۇق. بەزىدە ئاسىم ئىككىمىز ئادەم يوق جايلاردا ئولتۇرۇپ بىر پەس كىچىمنىڭ گېپىنى قىلىشاتتۇق. «ئۇنىڭغا بەك ئۇۋال بولدى. ئۇ تېخى

ئەمدىلا 17 ياشقا كىرگەن بىر بالا ئىدىغۇ. ئۇنىڭ تېپىلىدىغان شېئىرىي تالانتى تۇرمىدا نابۇت بولۇپ كېتەمدۇ ئەمدى» دېيىشىپ، قانداقتۇر «تەشكىلات» نى چۆرىدەپ يۈز بەرگەن غەلىتە ئىشلارنى ئەسلىشىپ، گاڭگىراشلىرىمىزغا، ئىچىمىزدە قاينىاپ تۇرغان سانسىز سوئاللىمىزغا جاۋاب تاپالمايمىز، بىر - بىرىمىزگە قاراپ ئولتۇرۇپ كېتەتتۇق. تېخى يېقىندىلا ئارىمىزدا يۈرگەن بىر بالىنىڭ قانداق بولۇپ تۇيۇقسىز ئاپتونوم رايون بويىچە داڭلىق ئوقۇغۇچىغا، ئەكسىيەتچىگە ئايلىنىپ قېلىشى ھېچ ئەقلىمىزگە سىغمايتتى. ئۇنىڭ قەلبى بالىلارنىڭكىدەك غۇبارسىز ئىدى. كۆڭلىدە نېمە بولسا ئاشكارىلىۋېتەتتى. جاھانىنىڭ ئىشلىرى، چوڭ - كىچىك ناھەقچىلىكلەر ئۈستىدە كۆپ باش قاتۇراتتى. ئۇ قايسى تەرەپتىن قارىسىمۇ، ھەقىقىي بىر شائىر ئىدى. ماڭا شائىر بىلەن پادىشاھ ئوتتۇرىسىدا قانداقتۇر ئوخشاشلىق باردەك تۇيۇلاتتى. پادىشاھ قىلىچىغا تايىنىپ دۇنيانى ئۆزگەرتىمەن دەيتتى. شائىر مەسۇم قەلبى ۋە ئۆتكۈر قەلىمىگە تايىنىپ دۇنياغا تەسىر كۆرسەتمەكچى بولاتتى. قەلەمنى قولىغا ئالغاندا روھىيەت زېمىنىدىكى پادىشاھقا ئايلىناتتى. ئالماستەك يالتىراپ تۇرغان قەلبى، شېرىن خىياللىرى، ھامان كۈتمىگەن يەردىن چىقىدىغانلىقى بىلەن روھىي دۇنياسى خىرەلەشكەن كىشىلەرگە بالىلىقتەك پاك بىر دۇنيانى تەقدىم قىلاتتى. مانا بۇ كېرەم ئىدى. ئۇنىڭ پۈتىغا ئېغىر ئىشكەل سېلىندى. قاناتلىرى بوغۇشلاندى. ئۇ يەردە بۇرۇقتۇرمىلىقتىن نابۇت بولۇشمۇ مۇمكىن، تېخىمۇ مۇكەممەللىشىپ، قەيسەرلىشىپ كېتىشمۇ مۇمكىن. بۇ كېرەمنىڭ قىسمىتى بولسا كېرەك.

9

كەچلىك تاماقتىن كېيىن، ئاشخانىدا ئىدىم. بېلىم ۋە پۇتلىرىمنىڭ سىرقىراپ ئاغرىشىغا، بارماقلىرىمنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترىشىگە قارىماي ئىنتايىن ئىنچىكىلىك بىلەن چىنە ـ قاچا، تەخسىلەرنى يۇيۇپ، ئاپپاق لۆڭگە بىلەن سۈرتۈۋاتاتتىم. تېلېفون جىرىڭلىدى. قولۇمدىكى نەرسىلەرنى قويۇپ، قولۇمنى سۈرتۈۋېتىپ، ئاشخانىدىن تېلېفون قويۇلغان يەرگە بارغۇچە تاقەتسىزلىك بىلەن ئۇزۇندىن ئۇزۇنغا جىرىڭلىغان تېلېفوندىن ئاسمانىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ كەتتىم. ئۇنىڭ سالامىغا ئالدىراپ جاۋاب قايتۇرۇپ:

ــ ۋوي بارمۇ سەن؟ ئەجەب يوق بولۇپ كەتتىڭا؟ ئۆيۈڭگە تېلېفون قىلسام «دۇت ـ دۇت» لا قىلىدۇ. ئالدىغان ئادەم يوق. قانداق، سالامەتچىلىكتۇ؟ ــ دېدىم.

ــ خۇداغا شۈكۈر، سالامەتچىلىك. بەلكىم بىز سىرتلارغا چىقىپ كەتكەندە تېلېفون قىلغان ئوخشايسەن. قارا، ھەدىيە، مۇنداق بىر ئىش ئىدى. يەنە بىر قىزىمىزنىڭ تويىنى قىلماقچى ئىدۇق. توي مۇشۇ يەكشەنبە كۈنى «ئاق بوز ئات» رېستورانىدا بولىدۇ. مەسئۇد ئىككىڭلار كېلىپ قاتنىشىپ بىرەرسىلەر. ئۇ كۈنى باشقا ئورۇنلاشتۇرۇشۇڭلار يوقتۇ؟

ــ شۇمۇ گەپمۇ، سېنىڭ ئىشىك مېنىڭ ئىشىم تۇرسا. مۇبارەك بولسۇن، ئىشلار بولسا دېگىن، ئۆزۈم قارىشىپ بېرەلمىسەممۇ بالىلىرىم بېرىپ قارىشىپ بېرىدۇ.

ـــ باشقا ئىشلارمۇ يوق، ـــ دېدى ئاسىم، ـــ بالىلار كۆپ بولغاندىكىن ئۆزلىرىلا يېتىشىپ كېتىدىكەن. سىلەر ئىككىڭلار كېلىپ تۆرده ئولتۇرۇپ بەرسەڭلارلا بولغىنى. خەير، شۇ كۈنى كۆرۈشەيلى ئەمىسە.

ئاسمىنىڭ «يەنە بىر قىزىمىزنىڭ تويىنى قىلماقچى ئىدۇق» دېگەن چاغدىكى سەممىي تەلەپپۇزى كۆڭلۈمده ئىللىق بىر تۇيغۇ قالدۇردى. ئاشخانىغا قايتىپ ئىشمىنى داۋاملاشتۇرغاچ، بۇنىڭدىن يەتته ـ سەككىز يىللار ئىلگىرى ئاسمىنىڭ تېلېفونىدا سەل قورۇنۇپ تۇرۇپ: «مۇنداق بىر ئىشتى هەدىيە، راستتىنى ئېيتسام ساڭا دېيىشتىن خىجىل بولۇۋاتىمەن. بۇ قېتىم يۇرتقا قايتقاندا ئۇرۇق ـ تۇغقان، يېقىن ـ يورۇقلارنىڭ چىڭ تۇرۇۋېلىشى بىلەن ئۆيلەنگەنىدىم. قايتىپ كەلسەك، بۇ يەردىكى يېقىن ـ يورۇقلار چاي قىلىپ بەرمەمسىلە؟ دېگىلى تۇردى. ئاخىرى، بۇ يەردىمۇ بىر چاي ئۆتكۈزۈپ بەرمەكچى بولۇۋاتىمىز. مەقسەت يېقىن ـ يورۇق، ساۋاقداشلارغا ئايالىمنى تونۇشتۇرۇش، ئۆز ئارا تونۇشۇش. شۇڭا مەسئۇد ئىككىڭلارنى ئالاهىده تەكلىپ قىلىمىز... » دېگەنلىرىنى ئەسلىدىم. مەن: «ۋۇي، مۇبارەك بولسۇن، بۇ ئىش بەك ياخشى بوپتۇ، هېلىمۇ بۇرۇنراق مۇشۇنداق قىلىشىڭ كېرەك ئىدى، بىز قاراشقۇدەك ئىشلار بولسا دېگىن» دېسەم، ئۇ: «بىزنىڭ تويىمىز ياشلارنىڭكىدەك مۇرەككەپ بولمىغاندىكىن، ئارتۇق ئىشمۇ بولمايدىكەن دېگىنە... » دەپ كۈلگەنىدى. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ ئۇچۇن خۇشال بولغانىدىم. ئاسىم كۆيۈمچان، ئەستايىدىل بىر يىگىت، شۇنىڭغا يارىشا ئۇ ياخشى بىر قىزغا ئۆيلىنىپ، بوران ـ چاپقۇنلۇق يىللارنى ئائىلە مېهىر ـ مۇهەببىتى ئىچىده ئۆتكۈزدى. جاپالىق يىللار ئۆزاپ، تىنچ،

ياخشى كۈنلەرگە ئۇلاشقاندا، بالىلىرى قاتارغا قوشۇلۇشقا باشلىغاندا ئۇ ۋاپادار ئايالىدىن ئايرىلىپ قالدى. ئەمما ئۇ يىتتۈرۈپ قويغان بەختىنى چوقۇم يەنە تېپىۋالىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم. پەرزىم خاتا چىقمىدى. ئاسىم قايتا ئۆيلەنگەندىن كېيىنمۇ بەختلىك، تىنچ ياشىدى. ئۆزىنىڭ ئەڭ كىچىك ئوغلىنى ئۆيلەپ بولۇپ، كېيىنكى ئايالى ھەلىمەنىڭ بالىلىرىنى ئۆيلىدى. مەن ھەر قېتىم ئۇنىڭ خاتىرجەم چىرايىغا قارىسام، بىر ئادەمنىڭ بەختلىك ياكى بەختسىزلىكى ئۇنىڭ چىرايىدىن چىقىپ تۇرىدۇ، دېگەن سۆزنى ئەسلەيمەن.

شەنبە كۈنى بىز تويغا بالدۇرراق باردۇق. ئاسىم مەسئۇدنى ئۆزىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ بېرىشكە ئورۇنلاشتۇردى. ھەلىمەنىڭ يېنىدا تۇرىدىغان ئايالار كۆپ بولغانلىقتىن، مەن ئۆزۈمنى تارتىپ، بالدۇر كەلگەن بىر نەچچە چوڭ ياشلىق ئايالنىڭ قاتارىغا بېرىپ ئولتۇردۇم. ئايالار ھەلىمەنىڭ كۆڭلىكى، چاچ پوسونى، ئايىغى... ئۈستىدە پاراڭلاشقا چۈشكەنىدى. بىر - بىردىن ئېسىل كىيىنگەن ئايالارنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرغان ھەلىمەنىڭ كىيىنىشىنى بەك ئالاھىدە دەپ كەتكىلى بولمايتتى، ئەمما ياسىنىشتىكى قانداقتۇر بىر ئۆزگىچە تەرەپلىرى بىلەن ئۇ يەنىلا كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى.

ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر خىل گۈزەللىك بار ئىدى. ئۇ كۆزنى چاقىدىغان گۈزەللىك ئەمەس، بەلكى ياشلىقنىڭ كەچ كۈزدىكى گۈلدەك سولۇشقا باشلىغان، ئەمما تېخى سولۇپ بولالمىغان مۇڭلۇق گۈزەللىكىدىن، ھاياتنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىغان پاراسەتلىك بىر ئايالنىڭ يۈرۈش - تۇرۇشىدىكى لاتاپەت ۋە قائىدە - يوسۇندىن، ياسىنىشتىكى

ئۆزگىچە دىتىدىن شەكىللەنگەن، پەقەت تەجرىبىلىك كۆزلەرلا كۆرۈپ يېتەلەيدىغان پىشقان گۈزەللىك ئىدى. پەرىزىمچە، ئۇنى يېنىمدىكىلەرمۇ ياقتۇرغانىدى. ئاسىم ئېسىللىكى بىلىنىپ تۇرىدىغان، ئىنتايىن يارىشىملىق قېنىق رەڭلىك كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيىۋالغانىدى. ئايالى بىلەن ئىككىسىدە كىينىشتىن باشقا يەنە قانداقتۇر بىر ئىچكى ئوخشاشلىق باردەك بىلىنەتتى. قىسقىسى، ئۇلار خىلى خىلىغا كەلگەن جۈپلەر ئىدى. مېھمانلار بىردىن ـ ئىككىدىن، بارا ـ بارا تۇركۈملەپ كېلىشكە باشلىدى. كامال بىلەن نۇرىيە، غوپۇرجان بىلەن شەرىپە، جارقىن بىلەن ئۇنىڭ قىزىل مەڭزىلىك ئايالى... ۋە يەنە ئۇرۇمچىدىكى باشقا ساۋاقداشلارمۇ كەلدى. كامالنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتى بۇرۇنقىدەكلا ئالاھىدە كۆزگە تاشلىناتتى. بەدىنىگە چىپىدە كەلگەن كاستۇم ـ بۇرۇلكىسى، قارا بويياپ ئارقىسىغا تارىۋالغان دولقۇنسىمان چاچلىرى ئارقىسىدىن قارىغاندا ئۇنى يەنىلا يىگىتلەردەك كۆرسىتەتتى. ئەمما شالاڭلىغان چاچ، ئولتۇرۇشقان كۆز، سولۇشقان مەڭزىلەردە ئىلگىرىكىدەك نۇر چاقنىمايتتى. ماغدۇرى قاچقان پۇت ـ قوللاردىكى زەئىپلىكىنى ھەر قانچە ئېسىل كىيىملەرنىڭمۇ ياپالمىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئەكسىچە، ئۇزۇن، سۇس كۈل رەڭ كىيىم كىيىپ، ۋال ـ ۋۇل قىلىپ تۇرىدىغان مارجان بېسىلغان شارپا ئارتقان نۇرىيە سەل مۇكچەيگەن بولسىمۇ، تېخى قورۇق چۈشمىگەن چىرايىدىكى سۇس غەمكىنلىكنى ھېسابقا ئالمىغاندا، يەنىلا تېمەن كۆرۈنەتتى. ئۇلارنىڭ نۆۋەر، زىلۋا چاغلىرىنى كۆرگەن كىشى بۈگۈن ئۇلارنىڭ تەقى ـ تۇرقى، چىرايىدىن بۇ جاھاننىڭ گۈزەللىك ۋە خام خىيال بىلەن سىغىشالمايدىغان ئاچچىق ۋە رەھىمسىز تەرەپلىرىنى

كۆرگەندەك بولاتتى. ئۇلار يەنىلا ھەممىنىڭ دىققىتىنى تارتقۇدەك كېلىشكەن، سالاپەتلىك كۆرۈنسىمۇ، ھەر بىر بېقىشى ۋە تەبەسسۇمىدىن، سۆكۈت ۋە يوشۇرۇن ئىزتىراپلىرىدىن، ئېغىرلاشقان قەدەملىرىدىن يىللار بورانلىرى قالدۇرغان ئىزلار روشەن بىلىنىپ تۇراتتى. ئۇلار يېقىندا نەۋرىسىنىڭ تويىنى قىلدى. بۇ ئۇلارنىڭ ئون نەۋرىسىنىڭ چوڭى ئىدى، ئۇنىڭ قانداقتۇر بىر يەرلىرى بوۋىسىنى تارتقان بولسىمۇ، بوۋىسىدەك سۆلەتلىك ئەمەس ئىدى... مەن ئۇلارغا تىكىلىپ قاراپ ئولتۇرۇپ نۇرىيە بىلەن كامالنى تۇنجى كۆرگەن ۋاقىتلىرىمنى ئەسلەشكە تىرىشتىم.

نۇرىيە... مەن ئۇنى مەكتەپكە كەلگەن كۈنۈم دەرۋازا ئالدىدا ئۇچراتقان. قولۇمدا چوڭ سومكا، كەينىمدە يۈك - تاقامنى يۈدىگەن قارا ساقاللىق بىر ئادەم. مەن ئالدىمغا تۇنجى بولۇپ ئۇچرىغان قىزدىن قولۇمدىكى ئۇقتۇرۇشتا كۆرسىتىلگەن قىزلار ياتاق بىناسىنى سورىدىم. ئۇ ئۇقتۇرۇشنى قولىغا ئېلىپ كۆرۈپ:

— ۋىيەي، بىز ياتاقداش ئىكەنمىز، جۇرۇڭ، مەن باشلاپ ئاپىراي، — دېدى. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ قارا كۆزلىرىدىن نۇر تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بەكمۇ چىرايلىق قىز ئىكەنلىكىنى بايقىدىم. ئۇ ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆزىنىڭمۇ يېڭى ئوقۇغۇچى ئىكەنلىكى، ئىسمى نۇرىيە ئىكەنلىكىنى ئېيتتى. كۆڭلۈمدە «نېمىدېگەن جايىدا قويۇلغان ئىسىم» دەپ ئويلىدىم. مەنمۇ ئۆزەمنى تونۇشتۇردۇم. شۇنىڭدىن كېيىن ئىككىمىز دوست بولۇپ قالدۇق ۋە ئاخىرىغىچە ياخشى ئۆتتۇق. ئۇ سەل ئەركە، ئەمما ئاق كۆڭۈل، كۈلۈپلا تۇرىدىغان قىز ئىدى. كۈلگەن چاغلىرىدا كۆزلىرىدىن تۆكۈلۈۋاتقان نۇر قويۇق كىرپىكلىرىنى بويلاپ توختىماي ئەتراپقا تارىلىۋاتقاندەك

تۇيغۇ بېرەتتى. قىپقىزىل، ئويماقتەك لەۋلىرىنىڭ ئارىسىدىن ئۇششاق ئاپپاق چىشلىرى كۆرۈنۈپلا تۇراتتى. ئۇ گۈزەل بولغاندىمۇ كىشىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىدىغان، باشقىلارغا خۇشاللىق بېغىشلايدىغان گۈزەللەردىن ئىدى.

كامال... سەل كېچىكىپرەك كەلگەن. ئۇ چاغدا بىز دەرس باشلاپ بولغانىدۇق. بىر تەنەپپۇستا دېرىزىدىن پەسكە قاراپ تۇرغان ئىككى قىز:

— ۋاي باللار، قاراڭلار، ئاجايىپ قاملاشقان بىر بالا كېلىۋاتىدۇ، ئۆمرۈڭلاردا كۆرمىگەن! — دەپ چۈرقىراشتى. بىر توپ قىز بالا دېرىزىگە ئولىشىپ پەسكە قاراشقا باشلىدۇق. گۈللۈكنىڭ ئارىسىدىكى سېمونت يولدىن ئىنچىكە، ئېگىز بوي بىر يىگىتچاق ئۈدۈل ئەدەبىيات بىناسى تەرەپكە قاراپ كېلىۋاتاتتى. ئۇ، ئوقۇتقۇچىلاردەك كاستۇم — بۇرۇلكا كىيگەن — ئۇ چاغلاردا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئىچىدە كاستۇم — بۇرۇلكا كىيىدىغانلىرى ناھايىتى ئاز ئىدى — ئىشتىنىنىڭ قىرى پىچاق بېسىدەك، چاچلىرى ئاجايىپ رومانتىك رەۋىشته ئارقىسىغا تارالغان بىر يىگىت، ياق، 16 ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالا ئىدى. چىرايى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كىتاب — ژۇرناللىرىدا ئۇچرايدىغان ئۆلچەملىك كېلىشكەن ئەرلەرنىڭ سۈرىتىگە ئوخشايتتى، بەلكى ئۇ سۈرەتلەرمۇ بۇنىڭ چىرايىغا يەتمەسلىكى مۇمكىن ئىدى. ئۇنىڭغا قاراپ ھەممىمىز بىر پەس جىمىپ قالدۇق.

— ئوقۇتقۇچىدەك قىلىدۇ، — دېدى ھەمرا ئىسىملىك سېمىز قىز.

— 16 ياشلىق ئوقۇتقۇچى بولامدۇ؟ بويى ئېگىز بولغىنى بىلەن كىچىكلىكى چىقىپ تۇرمامدۇ، — دېدىم مەن.

— بەلكىم بىرەر سىنى ئىزدەپ كەلگەندۇ...

ــ چوقۇم ئوقۇتقۇچى!
ــ ياق، ئوقۇغۇچىدەك قىلمىدۇ.
ــ ياق، ئوقۇتقۇچى!
ئاخىرى قول باغلاشتۇق. ھېلىقى ئوغۇل بالا بىنا ئىشكىدىن كىرىپ كەتكۈچە سوزۇلۇپ ئارقىسىدىن قارىدۇق. ئارقىدىن كارىدورغا چىقىپ ئۇنىڭ قايسى تەرەپكە قاراپ مېڭىشىنى كۆزىتىپ تۇردۇق. ئۇ دەل بىزنىڭ سىنىپ تەرەپكە قاراپ كەلدى. ئىشىك بېشىدىكى ۋۇتۇسكىغا بىر قارۋېتىپ، ئۆزىگە ئىنتايىن ئىشەنگەن بىر قىياپەتتە ئىشىكتىن كىرىپ گۇس ـ گۇس دەسسەپ ئوتتۇرىدىكى قاتارنىڭ ئاخىرىدىكى ئورۇنغا كەلدى. يانچۇقىدىن چىقارغان پاكىز قول ياغلىقىدا پارتا ـ ئورۇندۇقلارنى ئەستايىدىل سۈرتۈۋېتىپ ئولتۇرغاندىن كېيىن ئەتراپىغا قاراپ باشقا ئوغۇل بالىلار بىلەن سالاملاشتى. شۇ چاغدا ئۇ نېمىلەرنى دېگەنىدىكىن، ئوغۇللارنىڭ ھەممىسى پاراقلاپ كۈلۈشۈپ كەتكىنى خۇددى ھازىرقىدەك ئېسىمدە.
شۇ چاغدا مەن دەرھال ھەمراغا قاراپ: «ھە قانداق، ئەمدى تەن بەردىڭىزمۇ؟ ئەمدى ماڭا نېمە ئېلىپ بېرىسىز؟» دېدىم. بۇ بىر چاقچاق ئىدى، خالاس. ھەمرا بىچارە گېپىمگە ئىشىنىپ قېلىپ ماڭا خاتىرە تەقدىم قىلماقچى بولدى، مەن بولىدى قىلدىم. ئۇ بىر نامرات ئائىلىنىڭ قىزى ئىدى. ئەلۋەتتە مەن ئۇنى ئاۋارە قىلىشنى خالىمايتتىم. دەرسكە قوڭغۇراق چېلىنغاندا كېرەم بىلەن غوپۇرجان سىرتتىن كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشۈپ كەتتى. كېيىن، كېرەم ھاياجان بىلەن بىزگە ئۇنىڭ يۇرتتا خېلىلا داڭ چىقارغان «بالا شائىر» لارنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى، «قەشقەر گېزىتى» دە شېئىرلىرى چىققانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى.

دەرۋەقە، ئۇ ئۇزۇن ئۆتمەي مەكتەپتە ھەممىگە تونۇلدى. بەزىلەر ئۇنى كېرەمدىن ئۇستۇن كۆرەتتى. ئەمما يېزىقچىلىق دەرسى ئوقۇتقۇچىمىز: كامال ۋەزىر، قاپىيەدە پىششىق بولغىنى بىلەن كېرەمدە ئۇرغۇپ تۇرىدىغان تەبىئىي تالانت، جۇشقۇن، كەڭ تەسەۋۋۇر ئۇنىڭدا يېتەرسىز، دەيتتى. ئۇلار ئىككىلىسى بىر يۇرتلۇق ھەم دوست بولغانلىقى ئۈچۈن بىر - بىرىنى ھۆرمەتلەپ يېقىن ئۆتەتتى. تەڭ بەيگىگە چۈشكەن بىر جۈپ تۇلپاردەك بىر مەزگىل تازا ئۆزلىرىنى كۆرسىتىشكەنىدى...

تاماقلار تارتىلىپ بولۇشى بىلەن مۇزىكا ياڭراشقا باشلىدى. ئۇيغۇرچە ئۇسۇلدىن كېيىن تانسا باشلاندى. جۈپ - جۈپ ياشلارنىڭ ئارىسىدا چاچلىرى قاردەك ئاقارغان چوڭ ياشلىق كىشىلەرمۇ پەيدا بولدى. غوپۇرجان قورسىقىنى ئالدىغا چىقىرىپ، قوچاقتەك ياسانغان ئايالى بىلەن لەرزان ئايلانماقتا ئىدى. ئۇنىڭ قەدەم ئېلىش، ئۆزىنى تۇتۇشىدىكى ئۆزگىچە بىر سۆلەت، چىرايىدا پارلاپ تۇرغان شائىرانە ھېسسىيات، ئاپپاق چاچ، يېقىملىق مۇزىكا بىلەن قوشۇلۇپ ئىنتايىن تەسىرلىك مەنزىرە ھاسىل قىلغانىدى. غوپۇرجان... ئەينى يىللاردىكى سىنىپىمىزدىكى «تۆت شائىر» نىڭ بىرى ئىدى. ناھايىتى ئېغىر بېسىق كۆرۈنىدىغان بۇ يىگىتنىڭ ھېسسىياتقا باي بىر جۈپ كۆزىدىن ئۇنىڭ زېرەكلىكى ھەم روھىي دۇنياسىنىڭ مۇرەككەپلىكى چىقىپ تۇراتتى. ئۇ يەڭگىل، لىرىك شېئىرلارنى كۆپ يازاتتى. كىلاسسىك ئۇسلۇبتىكى شېئىرلارنىمۇ ياخشى يېزىپ قويىاتتى. يېزىقچىلىق دەرسى بېرىدىغان ئوقۇتقۇچىمىز: غوپۇرجاندا قابىلىيەت يەتكىچە بار، ئاساسىمۇ پۇختا، لېكىن ئىجادىيەت مەۋقەسى تېخى يېتىلمىگەن، يېشىنىڭ

چوڭىيىشىغا ئەگىشىپ يولنى تېپىۋېلىشى مۇمكىن، دەيتتى. بىز بۇ گەپنىڭ تېگىگە يېتىپ كېتەلمەيتتۇق. بىزگە ھەممىدىن ئۇنىڭ يەڭگىل مۇھەببەت لىرىكىلىرى يارايتتى. بەزى ئوغۇللار قىزلارغا خەت يازغاندا ئۇنىڭ لىرىكىلىرىدىن پايدىلىناتتى. ئۇ پات ـ پاتلا قىزلارغا ئاشىق بولاتتى. ھەر قېتىمقى ئاشىقلىقى مەغلۇبىيەت بىلەن ئاخىرلاشقاندا بىر مەزگىل ھەسرەت چېكىپ، غەمكىن شېئىرلارنى يېزىپ يۈرەتتى. توساتتىن بىر كۈنى يەنە ئاشىق بولغاندا قەلەمگە قايتىدىن جان كىرەتتى. 1959 ـ يىلى ئۇ ئەينى يىللاردا مەتبۇئاتلاردا ئېلان قىلىنغان بىر قىسىم «بۇرژۇئازىيەچە» مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى تەنقىد قىلىپ بىر نەچچە پارچە ئوبزور يازغان بولسىمۇ، ئۆزىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئۇچۇغدىنىشتىن ساقلىنالمىغانىدى. ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئۇنىڭ يىراق چېگرادىكى قىرغىزلار كۆپ ئولتۇراقلاشقان بىر ناھىيەدە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىپ يۈرگەنلىكىنى، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى»دا ئىلگىرىكى ئايالى ئۇنىڭ ئۈستىدىن يۇقىرىغا مەلۇمات يوللاپ نۇرغۇن ناھەقچىلىككە ئۇچرىشىغا سەۋەبچى بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ بىلەن ئاجرىشىپ قايتا ئۆيلەنگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدۇق. 1970 ـ يىللارنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپ مەتبۇئاتلاردا ئۇنىڭ شېئىرلىرى ئۈزۈلمەي چىقىپ تۇرىدىغان بولدى. مەن كان رايونلۇق مەكتەپتە ئىشلەۋاتقان چاغلىرىمدا بىر قېتىم ئۇرۇمچىدە ئېچىلغان ئوقۇتۇش تەتقىقات يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەنىدىم. بىز چۈشكەن مېھمانخانىدا تاسادىيىپەن ئۇنى ئۇچرىتىپ قالدىم. ئۇ بۇ چاغدا ئاللىقاچان ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كېلىۋالغان بولۇپ، مەدەنىيەت نازارىتىدە بىر باشقارمىنىڭ مەسئۇلى بولۇپ

ئىشلەۋاتقانىكەن. ئۇ ماڭا يېغىنغا قاتنىشۋاتقان بىر تونۇشى بىلەن كۆرۈشكىلى كەلگەنلىكىنى ئېيتقانىدى. ئىككىمىز ناھايىتى قىزغىن كۆرۈشۈپ خېلى ئۇزاق مۇڭداشتۇق. شۇ قېتىم مەن ئۇنىڭ شېئىرىي ماھارەتتىلا ئەمەس، ئادەملىك جەھەتتىمۇ پىشىپ، ناھايىتى تەمكىن، تەجرىبىلىك بولۇپ يېتىلگەنلىكىنى ھېس قىلغانىدىم.

ھازىر ئەينى يىللاردىكى «تۆت شائىر» نىڭ ئۇچى ئۇرۇمچىدە جەم بولدى، پەقەت كېرەملا يۇرتىدا قالدى.

تانسا ئۇيغۇرلارنىڭ ئاراسىدا يەنە بەزى تونۇش چىرايلار غەل ـ پال كۆرۈنۈپ قالاتتى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن كېيىن ئارقىدىن يازغان رومانلىرى بىلەن بىردىنلا تونۇلغان ئابلەت، ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا ھېكايىچىلىقتا كۆزگە كۆرۈنگەن، خىزمەتكە چىققاندىن كېيىن بىر ھېكايىسى بىلەن ناھەق تەنقىدكە ئۇچراپ ئەدەبىياتتىن قول ئۈزگەن ئەلانۇر ۋە ھەر قانچە قىلىپمۇ ئىسمىنى ئەسكە ئالالمىغان ئىككى ساۋاقدىشىمنىڭ چىرايى خىيالى بىر ھالەتتە كۆز ئالدىمدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتمەكتە... ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئوقۇتقۇچى ئىكەنلىكى چىرايىدىن، يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىن چىقىپلا تۇراتتى. ئۇلار ئۇن ـ تىنسىز، شان ـ شۆھرەتسىز ياشىدى. كۆرگەن راھىتىدىن تارتقان جاپاسى كۆپ بولدى. بىز ھەممىمىز شۇنداق ياشىدۇق. لېكىن مەن ئۆزۈمنىڭ ئاددىي بىر ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىسى ئىكەنلىكىمدىن ئىنتايىن پەخىرلىنىمەن. مەيلى باشقىلار نېمە دېسۇن، ئاشۇ گۆدەكلەرگە ئانا تىل ئارقىلىق ھاياتنى، ئەدەبىياتنى، نۇرغۇن ـ نۇرغۇن نۇرغۇن گۈزەل نەرسىنى تونۇتۇش، ئۇلارنىڭ ئادەم

بولۇشىغا، ھايات يولىغا تەسىر كۆرسىتىش نەقەدەر ئۇلۇغ بىر ئىش ـ ھە.

10

ئوتتۇرىدا لىرىك مۇزىكىغا ئەگىشىپ تانسا ئويناۋاتقان جۇپلەرگە قاراپ ئولتۇرۇپ كۆزلىرىمدىن ياش ئەگدى. ياش، جۇشقۇن قىز ـ يىگىتلەر ماڭا كۆپ يىل ئىلگىرىكى بىر تانسىنى ئەسلەتتى. ئۇ يېڭى يىل كېچىسى ئىدى. ئوغۇللار چاچلىرىنى مايلاپ چىرايلىق تارىۋېلىشقان، كۆپ قىسمىنىڭ كىيىملىرى شۇنچىلىك ئاددىي، پاختا رەختتىن تىكىلگەن تۆت يانچۇقلۇق چاپان، چىپەرقۇت «گىمناستوركا» ياكى مەكتەپ تارقىتىپ بەرگەن تۇنۇكا. قىزلارنىڭ چاچلىرى ئىككى ئۆرۈلگەن، ساندۇقلىرىدا ئەتىۋارلاپ ساقلايدىغان پىلاتى، مايكا، يوپكا، چىت كۆڭلەكلىرىنى كىيىۋېلىشقان. ئۇلارنىڭ تۇرقىدىن نامراتلىق چىقىپ تۇرسىمۇ، چىرايلىرىدىن ياشلىق كۈچى ۋە گۈزەللىكنىڭ نۇرى پارلاپ تۇراتتى. ئۇلار شۇنچىلىك خۇشال ـ خۇرام، غەمسىز، بەختىيار كۆرۈنەتتى. بىر ساۋاقدىشىمىز چالغان ئاككوردىيوننىڭ ياڭراق ئاۋازى ئۇلارنى شۇنچىلىك ھاياجانلاندۇرۇۋەتكەنىدى. ئارىلاپ رۇسچە، تاتارچە ئاھاڭلار چېلىنغاندا قىز ـ يىگىتلەر «ئادنوچكا» ئويناپ چاڭ چىقىرىۋېتەتتى. ئوتتۇرىدىن چۈشمەي ئويناۋاتقان ئاسىمۇ، مەنمۇ، چىرايى قىزىرىپ، كۆزلىرى باشقىچە چاقناپ تولىمۇ گۈزەللىشىپ كەتكەن نۇرىيەمۇ، قوللىرى بىلەن پارتىنى ئۇرۇپ ئاككوردىيونغا تەڭكەش قىلىۋاتقان كېرەمىمۇ...

هېچكىم كەلگۈسى ھايات يولىدا ئۆزىنى نېمىلەر كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى ئويلىمايتتى، ئويلىسىمۇ بىلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ئۇ چاغدا نۇرىيە كامال بىلەن يوشۇرۇن ئىچىپەچ تارتىشىپ يۈرۈشەتتى. ئۇلارنىڭ شۇ تانسىدىكى بىر - بىرىدىن كۆزلىرىنى ئالالمايلا قالغان ھالىتى نۇرغۇن يۇرەككە رەشىك ئوتلىرىنى يېقىۋەتكەنىدى. ئاسمۇ سەنئەت فاكۇلتېتىدىكى ئۇزۇن چاچلىق بىر قىزغا ئاشىق بىقارار بولۇپ يۈرەتتى. كېرەم خىيالىدىكى قانداقتۇر بىر «گۈزەل» گە بېغىشلاپ شېئىرلارنى يازاتتى. ئاشۇ كېچىسى ئوغۇز مەن بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن سانجىدىكى ھەدىسىنىڭ ئۆيىدىن ئۇرۇمچىگە پىيادە كەلگەن، قىزلار ياتقىغا كىرەلمەي، ياتاقنىڭ ئارقىسىدىكى مەيدانىدا ئۇياقتىن بۇياققا يۈگۈرۈش بىلەن تاڭنى ئاتقۇزغان. سەھەردە ئۇنى دېرىزىدىن كۆرۈپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ چىققىنىمدا، توڭلاپ قېتىپ كەتكەن لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ بىرەر ئېغىز گەپ قىلالمىغان. مەنمۇ دېرىزىدىن قارىشىپ تۇرغان قىزلاردىن خىجىل بولۇپ، ئۇنىڭ چوكىدەك قېتىپ كەتكەن بارماقلىرىنى ئىسسىق قوللىرىم ئارىسىغا ئالالمىغان.

شۇ كۈنى سەھەردە بىز مەكتەپنىڭ ئالدىدىكى داڭلىق چۆچۈرخانىنىڭ ئىشىكىنى چەكىكەندە، ئايال غوجايىن كۆزلىرى ئۇيقىلىق پېتى چىقىپ بىزنى كۆرۈپ ھەيران قالغان. بىز تاماقنىڭ چىقىشىنى رازىمەنلىك بىلەن ساقلاپ ئولتۇردۇق. ئوغۇز ماڭا ھەدىسىنىڭ چاقىرتىشى بىلەن يېڭى يىلنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن سانجىغا ئالدىراپ كېتىپ قالغانلىقى، ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ مېنى سېغىنغانلىقى، ئاخىرى ئۆيدىكىلەر ئۇخلاپ قالغاندا، ھېچكىم بىلەن خوشلاشمايلا ئۇرۇمچىگە قاراپ ماڭغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. كۆڭلۈمدە

شۇنچىلىك خۇشال بولغان بولسامۇ، مۇنداق قىلماسلىقىڭ كېرەك ئىدى، دەپ ئۆنى ئەيىبلىگەنىدىم. ئارقىدىن مەنمۇ ئۇنىڭ يولىغا قارىغانلىقمىنى، ساۋاقداشلىرىم بىلەن تانسا ئويناۋاتقىنىمىدا توختىماي ئۇنى ئويلىغانلىقمىنى، كېچىچە ئۇيان - بۇيان ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالماي، سەھەردىلا ئورنۇمدىن تۇرۇپ، دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنى كۆرگەنىدە نەقەدەر خۇشال بولغانلىقمىنى... سۆزلەپ بەردىم. شاگىرت بالا مەشكە ئوت يېقىپ، ئالدىمىزغا بىر پىيالىدىن ئىسسىق چاي ئېلىپ كەلدى. مەن ئوغۇزنىڭ پىيالىنى ئالىقىنى ئارىسىغا ئېلىپ قولى ۋە مەڭزلىرىنى ئىسسىتىشىغا، ئىسسىق چايىنى راھەتلىنىپ ئىچىشىگە، سوغۇقتىن كۆكۈرگەن مەڭزى ۋە لەۋلىرىدە قىزىللىق پەيدا بولغىنىغا قاراپ ئولتۇرۇپ تەسۈرلىگۈسىز بەختىيارلىق تۇيغۇسىغا چۆمۈلدۈم. ئىككىمىز بىر - بىرىمىزدىن كۆزلىرىمىزنى ئۈزەلمەيتتۇق. ئۇنىڭ بىر قارىسا كۈل رەڭ، بىر قارىسا يېشىل كۆرۈنىدىغان كۆزلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر سارغۇچ شولا پەيدا بولغانىدى. ئۇ ھەر قېتىم ھاياجانلانغان ۋاقىتلىرىدا مۇشۇنداق شولا پەيدا بولاتتى. بۇ شولا يۈرەك - باغرىمىنى كۆيدۈرۈپ مېنى سارىسىمىگە سالاتتى. ئۇ كۈنى سەھەردە ئۆزۈمنىڭ كۆزىدىنمۇ بىر نۇر سىرغىپ چىقىپ، ئاشۇ شولا بىلەن بىرلىشىپ كەتكەندەك تۇيغۇدا بولغانىدىم. بۇ دۇنيادا ۋايىغا يەتكەن. گۈزەل، ئاجايىپ نەرسىلەرنىڭ ئۆمرى راستىنلا قىسقا بولامدىغاندۇ؟ ئوغۇز ئىككىمىزنىڭ مۇھەببىتىنى ئويلىسام مەن بۇ گەپكە ئىشىنىپ قالىمەن. كېيىن چۆچۈرە كەلدى. بىر قاچىسى بەش موچەنگە كېلىدىغان بۇ چۆچۈرە ئاجايىپ مەززىلىك ئىدى. بىراق ئوغۇزدىن ئايرىلغاندىن كېيىن مەن ئۇ چۆچۈرىخانىغا يولىماس بولدۇم. ئىش شۇنداق

تاسادىپىي، ئوچۇق ئاسماندا چاقماق چاققاندەك يۇز بەردى. ئۇ، تەقسىماتلار ئېلان قىلىنىپ، مەكتەپتىن ئايرىلىش ئالدىدا تۇرغان چاغلىرىمىز ئىدى. ئىككى ئاچام مەكتەپكە كېلىپ مېنى سىرتقا باشلاپ ماڭدى. ئۇلارنىڭ بېشىدىكى قارا ياغلىقلاردىن كۆڭلۈم بىر ئىشنى سەزگەن بولسىمۇ، بۇ ئاقىۋەتنى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەنىدىم. ئۇلار مېنى ئوغۇزنىڭ مەكتىپىگە باشلاپ ئەكىردى. ئوغۇزنىڭ ياتقىغا كىرىپ ـ چىقىپ يۈرگەن ئاق رومالىلىق ئاياللارنى كۆرۈپ ئۆپكەم ئاغزىمغا تىقىلدى. ھەدىلىرىم پىشانەمنى، چاچلىرىمنى سىيلاپ ئۇشتۇمتۇت بىر ئىش بولغانلىقىنى، ئوغۇزنىڭ قازا قىلغانلىقىنى ئېيتتى. شۇ يەردىلا سىيرىلىپ ئولتۇرۇپ قالدىم. ئۇلار مېنى يۆلەپ چوڭ بىر ئۆيگە باشلاپ كىرىشتى. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى كارىۋاتتا، ئاپپاق كىرلىكلەر ئۇستىدە ئوغۇز ياتاتتى...

توي چېيىدىن قايتىپ كېلىپ زادىلا ئۇخلىيالمىدىم. كىرپىكلىرىمدە ئىلىنىپ تۇرىدىغان ئۇيقۇ بۇ كېچە يوقالغانىدى. خىيال پەرىشتىسى سىرلىق قاناتلىرى بىلەن مېنى يىراقلارغا ئېلىپ كەتكەنىدى.

II كېرەم

5

مەن قانداقلارچە شائىر بولۇپ قالغاندىمەن ـ ھە؟ ئىنچىكە ئويلاپ قارىسام، بۇ دۇنيادا باشتىن كەچۈرگەن بارچە كەچمىشىم، قىسقىسى مېنىڭ تەقدىرىم مۇشۇ شائىرلىق تەرىپىدىن بەلگىلەنگەنىكەن. خۇددى ئۆزى ياراتقان بەندىلىرىنىڭ پېشانىسىگە تۇرلۈك خەت، بەلگىنى پۈتۈپ قويىدىغان ياراتقۇچى ماڭا كەلگەندە سەل ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ ئېسىگە كەلگەن «شائىرلىق» دېگەن سۆزنى پۈتۈن قويغاندەك. مېنىڭ دادام، دادامنىڭ دادىسى شائىر ئەمەس ئىدى. ئانامدىنمۇ ئۇنداق ئالامەتلەرنى بايقىغان ئەمەسمەن. لېكىن دادام ئوقۇمۇشلۇق، زەپتىلىك، پاكىز ھەم غەيرەتلىك ئادەم بولىدىغان. ئۇ ئۆزىگە خاس غۇرۇرىنىڭ كۈچلۈكلۈكى، قائىدە ـ يوسۇنلۇقلۇقى بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇراتتى. كىبىرگە ئوخشاپ كېتىدىغان غۇرۇر ۋە قائىدە ـ يوسۇنغا ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن قارايدىغان بۇ ئادەت ئاتا ـ ئانامدىلا ئەمەس، ئۇلارنىڭ تۇغقانلىرىدىمۇ گەۋدىلىك ئىدى. ئۇلارنىڭ نەسەب، تەگ سۈرۈشتۈرۈشكە ئامراقلىقى، ياسىنىش، يۇرۇش ـ تۇرۇش، توي ـ تۆكۈن، مېھماندارچىلىقلاردىكى مۇرەككەپ قائىدە ـ يوسۇنلىرى ئەينى يىللاردا مېنىڭ نەزەرىمدە ئۇتتۇرا ئەسىرگە خاس چاكىنا ئاۋارىچىلىك ئىدى، خالاس.

ئائىلىمىزدىكى ئاياللار ــ چوڭ ئانام، ئانام، ھاممىلىرىم، ئاچا ـ سىڭىللىرىم ۋە كېلىنلەر بۇ ئاۋارىچىلىكىنىڭ قۇربانى ۋە قىزغىن ھىمايىچىلىرى ئىدى. ئۇلار تۇيۇ ـ مېھمانداركىچىلىقلارغا جابدۇنۇۋاتقاندا ئۆينىڭ ئىچى بازار بولاتتى. كىچىك ۋاقىتلىرىمدا ئۇلار مېنى «پۇتلاشما، نېرى تۇر!» دەپ بىر بۇلۇڭغا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئۆزلىرى بولسا تاۋار كۆڭلەكلىرىنى شىلدىرلىتىپ ئۇ ئۆيدىن بۇ ئۆيگە، بۇ سانداۋقىنىڭ ئالدىدىن ئۇ سانداۋقىنىڭ ئالدىغا، قاراڭغۇ بۇلۇڭدىن غۇۋا يورۇق چۈشۈپ تۇرىدىغان دېرىزىنىڭ ئالدىغا كېلىپ يورغىلىشىپ يۇرۇشەتتى. بىر كۈن بۇرۇن يىلىم چېپىپ چىڭ تارتىپ ئۆرۈۋالغان چاچلىرىغا چاچىتەڭگىلەرنى، بويۇنلىرىغا قىممەت باھالىق ئۇنچە ـ مارجانلارنى ئېسىشاتتى. قوللىرىغا، قولاقلىرىغا ۋال ـ ۋۇل پارقىراپ تۇرىدىغان زىرە، ئۈزۈك، بىلەيزۈكلەرنى تاقىشاتتى. كۆزلىرىگە سۈرمە سۈرۈپ، كىچىك، يۇمىلاق قۇتىنىڭ ئىچىدىكى ئاپپاق، يۇمشاق، شەكلى نان ياپىدىغان رېپىدىگە ئوخشايدىغان بىر نەرسە بىلەن يۈزلىرىگە ئۈپا سۈركەيتتى. تاۋار ـ دۇردۇن، شايى ــ كۆڭلەكلەرنى، قات ـ قات ئۇزۇن ـ قىسقا چاپانلارنى كىيىپ، دوپپا ئۈستىگە نېپىز ئاق رومال، چۈمبەل، تور رومالىرىنى ئارتىشىپ بولغاندا ھەر بىرى ئەسلىدىكىدىن بىر ھەسسە يوغىناپ، ئىشىك ئالدىدا خېلىدىن بېرى ساقلاپ تۇرغان مەپىلەرگە ئىنجىقلاپ، ھاسىرىشىپ ئاران چىقىپ، پېتىشماي قىيا ـ چىيا قىلىشىپ بىر ھازادا ئاران يولغا چىقىشاتتى. مەپىلەر غىچىرلاپ ئۇزۇن كوچىنىڭ دوقمۇشىدىن بۇرۇلۇپ كۆزدىن غايىب بولغاندا بولسا ھويلا، ئۆي بىردىنلا تىمتاس بولۇپ قالاتتى. مەكتەپكە كىرىشتىن بۇرۇن ئۇلار مېنى ئۆزلىرى بىلەن بىللە ئېلىپ باراتتى. سەل

چوڭ بولغاندىن كېيىن بارغىلى ئۇنمايدىغان بولدۇم. ئوتتۇرا مەكتەپكە چىققان ۋاقتىلىرىمدا بولسا توي ـ تۆكۈن، مېھماندارچىلىقنىڭ گېپى چىقسا يىراق قاچىدىغان بولدۇم. تۇرمىدىكى ۋاقىتلىرىمدا ئاشۇ غەمسىز كۈنلەرنى، ئاچچىقى يامان ئەما كۆڭلى يۇمشاق چوڭ ئانامنى، ئانام ۋە ئاچا ـ سىڭىللىرىمنى سېغىنىش ئىچىدە ئەسلەيدىغان بولۇپ قالغانىدىم. تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن، ئۇ ئىشلارنىڭ ئىلگىرىكىدىن كۆپ ئاددىيلىشىپ كەتكەنلىكىنى كۆردۇم. ئاسفالىتلىشىپ كەتكەن كوچىلارغا ئات ـ ئېشەكلەر كىرگۈزۈلمىگەنلىكتىن، ھارۋىلار ئارقا مەھەللە، شەھەر ئەتراپىدىلا قاتنىيالايدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئاياللارنىڭ كىيىنىشلىرىمۇ ئىلگىرىكىدىن كۆپ ئاددىيلىشىپتۇ. چوڭ ئانام ھايات ۋاقتىدىكىدەك جەمەتىمىزدىكى ھەممە ئايال بىزنىڭ ئۆيگە يىغىلىپ دەبدەبە بىلەن ماڭىدىغان ئىشلارمۇ ئەمەلدىن قاپتۇ. لېكىن ئاتا ـ ئانامدىكى تەگ ـ نەسەب سۇرۇشتۇرىدىغان ئادەت يوقالماپتۇ.

دادام مېنى ئۆيلەشكە جابدۇنۇپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە مېنى يېنىدا ئولتۇرغۇزۇپ، زامانىسىدىكى ئۇستا خەتاتلار تەرىپىدىن كۆچۈرۈلگەن بىر كىتابچىنى كۆرسەتتى. قاتتىق تاشلىق، تاش ـ تىتوللىرىغا تۇرلۈك نەقىش، گۈل سىزىلغان بۇ كىتابتىكى خەتلەرنى دەسلەپتە شېئىر بولسا كېرەك، دەپ پەرز قىلدىم. ھەجىلەپ ئوقۇپ بېقىپ ئادەم ئىسىملىرى ئىكەنلىكىنى بىلدىم. دادام كۈلۈپ قويۇپ ئارتۇق گەپ قىلمىدى. ئانام پولۇ ئېتىۋاتاتتى. دۇملەنگەن پولۇنىڭ مەززىلىك ھىدى تارقىلىشقا باشلىغاندا، شەھەردىكى داڭلىق بىر قاريىھاجىم كىرىپ كەلدى. دادام ئۇنى ناھايىتى ئىززەتلەپ مېھمان قىلدى. تاماقتىن كېيىن

دۇئا قىلىنىپ، دادام ئۇ كىشىنىڭ قولىغا سۇ بېرىپ بولغاندا، ئالدىرىماي ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ مۇددىئاسىنى بايان قىلدى. ئەسلىدە بۇ كىتابچە ئۇنىڭ چوڭ دادىسىدىن قالغان بولۇپ، جەمەتىمىزگە مۇناسىۋەتلىك ئىكەن. جەمەتىمىزدە ئۇنى تولۇق ئوقۇيالايدىغان ئادەم بولمىغانلىقى ئۈچۈن قارىيهاجىم ھەزرەتلىرىنى تەكلىپ قىلغانىكەن.

قارىيهاجىم كىتابنى قولىغا ئېلىپ ئۇيان - بۇيان ۋاراقلاپ، بەزى بەتلىرىنى ئىنچىكىلەپ ئوقۇپ بېقىپ ناھايىتى قىزىقتى بولغاي، ئىختىيارسىز ئۇنلۇك كۈلۈۋېتىپ:

— بۇ ناھايىتى قىممەتلىك كىتاب ئىكەن، ئىسمى «خانلار تەزكىرىسى» دېگەن مەنىگە توغرا كېلىدۇ. بۇنىڭدا ھەر قايسىلىرىنىڭ يىلتىزى - جەمەتىمۇ بار ئىكەن. ھەر قايسىلىرىنىڭ ئانا جەمەتى مىرزا ھەيدەر كۆرەگانىنىڭ خاتۇنى ئارقىلىق چاغاتايخان ۋە چىنگىزخانغا تۇتىشىدىكەن. جەمەتلىرى ئاللىبۇرۇن تۈركلىشىپ، مۇسۇلمانلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ، تومۇرلىرىدا چىنگىز قېنىمۇ ئېقىپ تۇرىدىكەن، — دېدى. مەن ئەجەبلىنىپ:

— مىرزا ھەيدەر كۆرەگان قانداقراق ئادەم بولغىيدى؟ — دەپ سورىدىم.

— ئۇ كۈيۈغوللۇق مەرتىۋىسىگە ئېرىشكەن، قەلەم ۋە ئەلەمدە، شاھلارغا زۆرۈر بولغان ھەممە ئىلىم - ھۈنەردە كامالىغا يەتكەن، ئەينى دەۋردە ناھايىتى ئەتىۋارلانغان يېگانە بىر زاتتۇر. ئۇ ناھايىتى كۆپ شېئىر ۋە تارىخىي ئەسەر يازغان. داڭلىقراقى «تارىخى رەشىدىي» دۇر، — دېدى. شۇ چاغدا نېمىشقا شائىر بولۇپ قالغانلىقىمنىڭ تېگىگە يەتكەندەك بولغىنىم، پۈشكىنىنىڭ مومىسى قاراتەنلىك ئايال

ئىكەنلىكى، ئاننا ئاخماتوۋانىڭ مومىسى موڭغۇل ئىكەنلىكىگە ئائىت مىش ـ مىش گەپلەرنى ئويلاپ شېرىن خىيالىلارغا چۆمگەنلىكىم ئېسىمدە.

ھازىر ئويلىسام، مېنى شېرىيەت دۇنياسىغا باشلاپ كىرگىنى دادامنىڭ ئەستايىدىللىقى ۋە تەلەپچانلىقى ئىكەن. دادام ناھايىتى كىچىك ۋاقتىلىرىمدا چاغاتاي يېزىقىدا ساۋاتىمنى چىقارغاندىن كېيىن، مېنى دىنىي مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى. ئەمما ھەرگىزمۇ مېنى مۇللامنىڭ قولىغا تاپشۇرۇپ قويۇپ بولدى قىلمىدى. دەسلەپتە ئۇ ماڭا ئۆزى ساقلاپ كەلگەن «سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان تەزكىرىسى» نى كۆچۈرگۈزگەنىدى. ئۇ ناھايىتى جانلىق ھەم قىزىقارلىق يېزىلغان كاتتا شەجەرە ئىدى. ئۇنىڭدىكى ۋەقەلەر چوڭ ئانام سۆزلەپ بېرىدىغان چۆچەكلەردىكى ۋەقەلەرگە ئوخشاش سىرلىق ھەم ئاجايىپ ـ غارايىپ ئىدى. كىچىكلىكىمدىن بەزى ۋەقەلەرنى چۈشىنەلمەي دادامدىن:

ــ دادا، بۇ راست بولغان ئىشلارمۇ؟ ــ دەپ سورايتتىم.

ــ مۇشۇ يەردە ئۆتكەن پادىشاھلار بۇ، ھەممىسى راست ئىشلار ئوغلۇم، ــ دەيتتى دادام بىر ئىپتىخار بىلەن. لېكىن ئۇنىڭدىكى كىشىلەرنىڭ شاھلىق تالىشىپ بىر ـ بىرىنى ئۆلتۈرۈشلىرى ماڭا ياقمايتتى. دادام:

ــ دۇنيادا ھەر قانداق پادىشاھ ئۆزلىرىنىڭ ھوقۇق، ھاكىمىيىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن ئۆزىگە قارشى چىققانلارنى ئۆلتۈرىدۇ. ھەتتا ئاتا ـ بالا، قان ـ قېرىنداشلارمۇ بىر ـ بىرىگە رەھىم قىلمايدۇ. لېكىن ناھەق قان تۆككەن پادىشاھمۇ ئۇزۇنغا بارمايدۇ، ــ دەيتتى.

مەن بۇغراخان تەزكىرىسىنى كۆچۈرۈپ بولغاندا، دادام ماڭا «مەلىكە دانىشمەن» ناملىق كىتابنى كۆچۈرۈشكە سالدى.

ئۇ، هايات هېكمەتلىرى سوئال - جاۋاب شەكلىدە بايان قىلىنغان كىتاب بولۇپ، تۇرمۇشنىڭ مۇرەككەپ، ئىنچىكە تەرەپلىرىنى يورۇتۇش ئارقىلىق كىشىنىڭ كۆزىنى ئېچىپ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتەتتى. دادام چۈشەنمىگەن يەرلىرىمنى چۈشەندۇرۇپ، ئەستايىدىل، توغرا كۆچۈرۈشۈمنى تەلەپ قىلاتتى. بىرەر خەت، پەش - چېكىتنى چۈشۈرۈپ قويۇشۇمغا ياكى خاتا كۆچۈرۈپ قويۇشۇمغا ئەسلا يول قويمايتتى. بۇ ۋاقىتلاردا بويۇم ئېگىزرەك شىرەگە يەتمەيتتى. شۇڭا قەغەزلەرنى تىزىمغا قويۇۋېلىپ ياكى پاكار تاماق شىرەسىگە قويۇپ كۆچۈرەتتىم. سەل چوڭراق بولغان ۋاقىتلىرىمدا دادام مېنى تار بوغۇزدىكى دىنىي مەكتەپكە ئاپىرىپ بەردى. مەكتەپتىكى ساۋاقلىرىمنى ئۆگىنىپ بولۇپ ئۆيگە كەلسەم دادام تېخى دۇكاندىن يانمىغان بولاتتى. بۇ مەن ئۈچۈن ئويناپدىغان ياخشى پۇرسەت ئىدى. كوچىغا چىقىپ ئۇيان - بۇيان قاراپ بولغۇچە بەش - ئون بالا يىغىلاتتى. ھەممىمىز يۈگۈرۈشۈپ تۇمەن بويىغا چۈشۈپ ئويناپتۇق ياكى ھېيتگاھتا بازار ئارىلاپ، ئۇنىڭ - بۇنىڭغا ھاڭۇڭقىپ قاراپ يۈرەتتۇق. ئاتا - ئانىمىز بەرگەن پارچە پۇللارغا ئۇششاق - چۈششەك نەرسىلەرنى ئېلىپ يەيتتۇق. ساپايى چېلىپ، ناخشا ئېيتىپ تىلەمچىلىك قىلىدىغان تىلەمچىلەرنىڭ قوشاقلىرى قىزىق بىلىنىپ، تا قوغلاپ ھەيدىۋەتكۈچە ئارقىسىدىن يۈرەتتۇق. ھەر قانچە ئوينىساممۇ توختىماي كۈنگە قاراپ دادام دۇكاندىن يېنىپ بولغۇچە ئۆيگە كېتىشكە ئالدىرايتتىم. دادام ئۈستىبېشىمغا بىرلا قاراپ سۈغا چۈشكەن - چۈشمىگىنىمنى، يار بېشىدا ياكى ھېيتگاھدا ئويىنىغىنىمنى بىلىۋالاتتى. بەزىدە تىز - جەينەكلىرىم سۈرۈلۈپ قاناپ، يۈزىمدە كۆكلەر پەيدا بولۇپ

قالسمۇ، تازىلاپ دورا سۈرۈپ قويغاندىن باشقا بەك كايىپمۇ كەتمەيتتى. دېمەك، مەن ئاشۇنداق ئەركىن، قانغۇچە ئويناپ چوڭ بولغانىدىم.

تار بوغۇز مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان يىللىرىمدا دادام ماڭا خۇسرەۋ دېھلەۋىينىڭ چوڭ ھەجمدىكى بەدىئىي ئەسىرى «چاھار دەرۋىش» نى كۆچۈرگۈزدى. كۆچۈرۈش داۋامىدا مەن بۇ ئەسەرنىڭ ئىچىگە كىرىپلا كەتكەنىدىم. چۆچەكتەك رەڭدار، مۇرەككەپ ۋەقەلىك ماڭا كىشىلىك ھاياتنىڭ گۈزەل تەرىپىنىلا ئەمەس، مۇرەككەپ، رەزىل تەرەپلىرىنىمۇ تونۇتقان بولسا، ئەسەرنىڭ ئېقىن سۈدەك راۋان، جانلىق، ئويناق تىلى بەدىئىي تىلنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتىنى تونۇتقانىدى. بۇ ئەسەر بالىلىق قەلبىمدە چۆچەك، شېئىر ـ ھېكايىگە نىسبەتەن كۈچلۈك قىزىقىش قوزغىدى. دىنىي مەكتەپتە بىر مەزگىل ئوقۇپ قۇرئان ساۋاتىم چىققاندىن كېيىن، سوپى ئاللا يارنىڭ دىۋانىنى، كېيىن نەۋايىنىڭ چاھار دىۋانىنى ئوقۇدۇم. ماڭا بۇلارنى ئوقۇتقان كەنجى ئاخۇن خەلپىتىم مېنىڭ قولۇمغا قەلەم ئېلىپ، ئەڭ دەسلەپكى مەشىق شېئىرلىرىنى يېزىشىمغا تۈرتكە بولغانىدى.

باشلانغۇچ مەكتەپتىكى سىنىپ تەربىيىچىم شېئىرغا ھەۋەس قىلىدىغان، پۈشكىن، لېرمىنتوف، ئابدۇللا توقاي، ھادىي تاقتاش شېئىرلىرىنى ناھايىتى پىشىشىق بىلىدىغان ئادەم ئىدى. بىز ئۇنىڭ تەربىيەسىدە قويۇق شېئىرىي مۇھىت ئىچىدە باشلانغۇچ مەكتەپنى پۈتكۈزدۇق. كىلاسسىك شېئىرلارغا قارىغاندا چۈشىنىشلىك، يېزىلىش ئۇسلۇبى ئەركىن بولغانلىقتىن بۇ شېئىرلار بىزنى كۈچلۈك جەلپ قىلىۋالغانىدى. باشلانغۇچ مەكتەپتىلا مۇشۇنداق يۇقىرى سەۋىيەلىك شېئىرلار بىلەن ئۇچرىشىشىمىزنى بىر تەلەي

دېمەي بولمايتتى. تولۇقسىز ئوتتۇرىدا كۆپرەك لۇتپۇللا مۇتەللىپ، تېيىپجان ئېلىيېۋ، ئابدۇكېرەم خوجا، ئابدۇلھەي روزى... قاتارلىقلارنىڭ شېئىرلىرى بىلەن تونۇشتۇق. ئۆز تىلىمىزدا يېزىلغان، ئۆز تۇرمۇشىمىز، ھېسسىياتىمىز ئەكس ئەتتۈرۈلگەن بۇ شېئىرلار بىزگە تېخىمۇ يېقىن تۇيۇلاتتى ھەم بىزگە ئۆزگىچە ئىلھام بەخش ئېتەتتى. شۇ چاغلاردا تولۇقسىز ئوتتۇرا سىنىپلارنىڭ ئەدەبىيات كۇرزۇكى قۇرۇلغان بولۇپ، بىزنىڭ مەشىق شېئىرلىرىمىز مەكتەپ تام گېزىتلىرىدە ئېلان قىلىنىپ تۇراتتى. ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىمىز مېنىڭ بەزى شېئىرلىرىمنى سىنىپتا ئوقۇپ، ماختايتتى. مېنى «بالا شائىر» دەپ مۇئەللىملىرىمۇ، ساۋاقداشلىرىمۇ ياخشى كۆرەتتى. ئەمەلىيەتتە مەن ئىنتايىن كەپسىز ئىدىم. ئويۇننى ھېچقاچان قولدىن بەرمەيتتىم، ئۆيدە ئانامنى، مەكتەپتە مۇئەللىملەرنى تولا قاقشىتاتتىم. لېكىن دادام مېنى ئارتۇقچە چەكلەپ، قورقۇتۇپ باققان ئەمەس. ئويىنمايلا دەرسىڭنى ئوقىغىن دەپ مەجبۇرلاپ باققان ئەمەس. ئەمما ئۇ ماڭا كىچىك ۋاقتىلىرىمدىلا ئاشۇ بىر نەچچە كىتابنى كۆچۈرگۈزۈش ئارقىلىق ھايات يولۇمغا بىر ئىز سېلىپ قويغانىكەن. مەن چوڭ بولۇپ، ئەتراپىمغا نەزەر سالغۇدەك بولغاندا بۇ يولنى ئاسانلا تېپىۋالدىم ۋە ئۇنىڭ ئۆزۈمگە ناھايىتى ماس كېلىدىغان بىر يول ئىكەنلىكىنى، كېيىنكى ھاياتىمنىڭ كىتاب ۋە قەلەم بىلەن باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى خىرە ـ شىرە ھېس قىلدىم. بۇ يولدا ــ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ ئەدەبىيات كۇرزۇكىدا كامال، غوپۇرجانلار بىلەن ئۇچراشتىم. ئەينى چاغدا ئۇلارنىڭ ئىككىلىسىلا ئاساسى خېلى پۇختا، شېئىرغا قولى كېلىپ قالغان بالىلار ئىكەن. ئورتاق بىر ھەۋەس بىزنى

ئىنىستىتۇتنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا قايتا ئۇچراشتۇردى. بۇ يەردە بىز تېخىمۇ كۆپ دوستقا ئېرىشىپلا قالماي، تېخىمۇ مۇنەۋۋەر ئۇستازلارنىڭ كۆيۈنۈپ تەربىيەلىشىگە مۇيەسسەر بولدۇق. بىز بەختىنىمۇ، ھەممە بەختسىزلىك ۋە ۋەيرانچىلىقنىمۇ مۇشۇ يولدا تاپتۇق. لېكىن نېمىشقىدۇر بۇ يولدىن قايتالمىدۇق. بىر مەزگىل جىمىپ قالساق قالدۇقكى، قايتىشنى ئويلاپ باقمىدۇق.

6

تۇنجى قېتىم ئالىي مەكتەپ دەرۋازىسىدىن قانداقتۇر ئەيمىنىش ئىچىدە، يۈرىكىم دۈپۈلدىگەن ھالدا ئاتلىغانىدىم. بۇ جاي نەزەرىمدە دۇنيادىكى ئەڭ بىلىملىك، ئەڭ پەزىلەتلىك ئادەملەر توپلاشقان مەرىپەت ئوچىقى، ھەممە ئادەم تەلپۈنىدىغان بىر مۇقەددەس جاي ئىدى. مەكتەپ چوڭ دەرۋازىسى ئۈدۈلىدىكى تاملىرى قىزىل سىرلانغان بىنا ماڭا خۇددى بۇ دۇنياغا كېلىشتىن ئىلگىرىلا تونۇشتەك بىلىنىپ، ئۇنىڭغا ئۇزاق قاراپ كەتكىنىم ھېلىمۇ ئېسىمدە، ئوقۇغۇچىلىق ۋاقىتلىرىمنى، كېيىنكى ئاجايىپ كەچۈرمىشلىرىمنى ئويلىسام كۆز ئالدىمغا ئاشۇ بىنا كېلىدۇ. ئاشۇ بىنادا يىغىنلار ئېچىلىپ، تاملىرىغا ئۇقتۇرۇش، پىلاكات، شوئارلار چاپلىنىپ، ئىشلار ئورۇنلاشتۇرۇلاتتى، ئۇ يەرگە ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئالاھىدە ئاكتىپ ئوقۇغۇچىلار ئالدىراش كىرىپ ـ چىقىپ تۇراتتى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىز «مەسىلە تاپشۇرۇش» ئۇچۇن كۆپ قېتىم ئېلىپ كېلىنگەنىدۇق.

قىزىل بىنانىڭ سول تەرىپىگە رەت ـ رەت سېلىنغان يىغىن زالى، فىزىكا ـ ماتېماتىكا بىناسى، ئەدەبىيات ـ تارىخ بىناسى، سىياسىي ـ ماۋارىپ بىناسى، ئوڭ تەرەپكە ئايرىم ـ ئايرىم جايلاشقان ئاشخانا، ياتاق بىنالىرى كۆزۈمگە شۇنداق ھەيۋەت كۆرۈنگەنىدى. بۇ يەر ماڭا مەن ئارزۇلىغان ھەممە نەرسىنى بېرەتتى. مېنى پۇشكىنغا، بايرونغا، لېرمونتوۋ، ئابدۇللا توقاي، ھادىي تاقتاشقا ۋە ئۆزىمىزنىڭ ئىچىدىن چىققان، مەن قىزغىن سۆيىدىغان شائىرلارغا، شۇنداقلا خىيالىمدىكى گۈزەل بىر كېلەچەككە باغلاپ تۇراتتى. ئۆزۈم تەقسىم قىلىنغان سىنىپقا كىرىپ، ساۋاقداشلىرىم بىلەن تونۇشقاندىن كېيىن بىلدىمكى، بۇنداق ئارزۇلاردا بولۇۋاتقان ۋە ھاياجانلىرىنى ئىچىگە سىغدۇرالمايۋاتقان يالغۇز مەنلا ئەمەس ئىكەنمەن. بىر سىنىپتىكى 50 نەچچە بالا ھەممىز ئوخشاش ئويلايدىكەنمىز. تىرىشىپ بىلىم ئېلىپ، سوتسىيالىزم ئىشلىرىغا تۆھپە قوشۇپ، كوممۇنىزم جەمئىيىتىنى ئۆز قولىمىز بىلەن قۇرۇش، ھەتتا پۈتكۈل دۇنيادا كوممۇنىزم بايرىقىنى لەپىلدىتىپ ئېزىش ـ ئېزىلىش، ناھەقچىلىك، نامراتلىق بولمىغان يېپيېڭى، گۈزەل بىر دۇنيا بەرپا قىلىش ــ مانا بۇ كىچىكىمىزدىن تارتىپ ئالغان تەربىيە، بىزدە يېتىلدۇرۇلگەن غايە ئىدى. سوتسىيالىزم ـ كوممۇنىزمنىڭ ئالدىنقى باسقۇچى. ئۇ ئېزىش ـ ئېزىلىش، ناھەقچىلىك ئاساسەن يوقالغان، سىنىپى دۈشمەنلەر پىرولېتارىيات دىكتاتورىسى ئاستىدا جان تالىشىۋاتقان، خەلق دۆلەتنىڭ غوجايىنى بولۇپ، باراۋەر، پاراۋان تۇرمۇش كەچۈرۈۋاتقان بىر دەۋردۇر. مۇشۇنداق گۈزەل، ئىستىقباللىق جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان بىز ياشلار نەقەدەر بەختلىك ـ ھەم ئوقۇتقۇچىلىرىمىزنىڭ خېلى بىر

قىسمى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھەر قايسى جۇمھۇرىيىتىدە ياكى موسكۋادا ئوقۇغانلار بولۇپ، ئۇلار بىزگە سوۋېت خەلقى كەچۈرۈۋاتقان بەختسىيار تۇرمۇش، ئۇ يەردىكى ئۆزگىرىشلەر ئۈستىدە توختالغىنىدا: «ئۇ كۈنلەر بىزگىمۇ ئاز قالدى، بىز پەقەت تىرىشچانلىقىمىز ئارقىلىقلا ئۇلارغا يېتىشۋالالايمىز» دەپ قەلبىمىزدىكى ئوتنى تېخىمۇ يالقۇنجىتاتتى. ئۇلار دەرسلەرنىمۇ ناھايىتى ياخشى ئۆتەتتى. چەت ئەل ئەدەبىياتى (سوۋېت ئەدەبىياتى) ئۆتىدىغان ئاق چاچلىق ئابدۇسالام مۇئەللىم، تارىخ دەرسىنى ئاستا ئاۋازدا، ئەمما ناھايىتى جەلپكارلىق بىلەن ئۆتىدىغان تۇرسۇن مۇئەللىم، تىلشۇناسلىقنى ئۆتىدىغان، ئۇيغۇر تىلىنى ناھايىتى يېقىملىق ئاھاڭدا سۆزلەيدىغان خەنزۇ ئايال مۇئەللىم ۋە لوگىكا، پسىخولوگىيەنى دەپتەر ياكى كىتابقا قارىماي سۆزلەپ، مېڭىمىزگە قۇيۇپ قويىدىغان سابىر ئەپەندىم، ئاۋۇت مۇئەللىملەر مەندە ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى. بولۇپمۇ ئابدۇسالام مۇئەللىمنىڭ ئاغزىدىن چىققان ھەر بىر سۆزنى يەرگە چۈشۈپ يوق بولۇپ كېتىشىدىن ئەنسىرىگەندەك بىر خىل تەقەززالىق بىلەن ئاڭلايتتىم. ئاقسۆڭگەك ئائىلىسىدە تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان، ئەمما ئاقسۆڭگەكلەرگە نەپرەتلىنىدىغان، جاھان كېزىشنى ياخشى كۆرىدىغان، گېرىتسىيە خەلقىنىڭ مىللىي ئازادلىق كۈرەشلىرىگە ھاياتىنى بېغىشلىغان بايرون ماڭا بەكرەك ياقاتتى. مۇئەللىم پۈشكىن، لېرمونتوف ۋە مایاكوۋسكىيلار توغرىسىدا كۆپرەك توختىلاتتى. ئۇلارنىڭ شېئىرلىرىنى جارانگلىق ئاۋازدا دېكلاماتسىيە قىلىپ بېرەتتى ياكى بىزگە دېكلاماتسىيە قىلدۇراتتى. مۇنداق چاغلاردا ھاياجاندىن كۆزلىرىمگە ياش كېلەتتى. مۇئەللىملىرىمىز بىزگە كىتابنى

كۆپ ئوقۇشنى تەۋسىيە قىلاتتى. بىز سوۋېت ئىتتىپاقىدا نەشر قىلىنغان ئۇيغۇرچە كىتابلارنىلا ئەمەس، سىلاۋيان يېزىقىدىكى ئۆزبېكچە، قازاقچە كىتابلارنىمۇ ئوقۇيدىغان بولۇپ كەتكەنىدۇق. بىز كىتابلارنى ئوقۇپ بولۇپ سىنىپتا، بەزىدە ئاخشاملىرى ياتاقتا تەسىراتىمىزنى سۆزلىشىپ، مۇنازىرىلىشىپ كېتەتتۇق. شۇ مۇنازىرىلەر ئىچىدە «ئاننا كارىننا» توغرىسىدىكى مۇنازىرە بەك قىزىغانىدى. كۆپ قىسىم ساۋاقدىشىمىز بولۇپمۇ قىزلار، «ئاننا كارىننا» نى «بۇزۇق، ئەخلاقسىز ئايال» دەپ قارىشاتتى. ھەدىيە قاتارلىق قىزلار: يوشۇرۇنچە يامان ئىشلارنىڭ ھەممىنى قىلىپ، كىشىلەرنىڭ ئالدىدا ئالىيجانىاب قىياپەتكە كىرىۋالغانلار ئەخلاقسىز بولماي، ساختىپەزلىك قىلماي ئوچۇق ـ ئاشكارا ھالدا ياخشى كۆرگەن ئادىمىنىڭ ئارقىسىدىن كەتكەن ئاننا ئەخلاقسىز بولامدۇ؟ ئۇنىڭمۇ مۇھەببەتكە ئېرىشىش ھوقۇقى بارغۇ، دېسە، قارشى تەرەپتىكىلەر: مۇھەببەتنى قوغلىشىدىغان ئادەم باشتا نېمىشقا ئۆزىدىن چوڭ ئادەمگە تېگىدۇ؟ ئۇ ئادەمدە نېمە گۇناھ؟ ئۇنىڭ ئوغلىدا نېمە گۇناھ؟ ئاننا ئۆز بەختىنى دەپ باشقىلارغا ئازاب ئېلىپ كەلسە بولامدۇ؟ دېيىشەتتى. مەن گەرچە ھەدىيە قاتارلىقلار تەرەپتە تۇرساممۇ، كۆڭلۈمدە «ئاننا كارىننا» نى بۇرژۇئازىيە ياكى پىرۇلېتارىيات دېيىلمەي گاڭگىراپ قالاتتىم. ھەممە ئادەمنىڭ سىنىپىي مەيدانى بولۇشى كېرەك ئىدى. ئەمما «ئاننا كارىننا» نى سىنىپقا ئايرىغىلى بولمايتتى. پەقەتلا ئۇنىڭ ئېرى ئەزگۈچىلەر سىنىپىنىڭ ۋەكىلى ئىدى. بۇ نۇقتىدىن ئالغاندا ئاننانىڭ ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرىگىنىمۇ توغرىدەك قىلاتتى. ئىشقىلىپ، بۇ مۇنازىرىنىڭ ئايىغى چىقمىغانىدى. بەزى بالىلار ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن بۇرۇنقى «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق»، «ئاننا كارىننا»،

«كاپىتان قىزى»، «زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى»، «هارپا» غا ئوخشاش رومانلارنى ياقتۇرمايتتى. ئۇلار پېرسوناژلار تەقدىرىنىڭ كۆپىنچە تىراگېدىيەلىك بولۇشى، تۇرمۇش ۋە ئادەمنىڭ تەبىئىتىدىكى رەھىمسىز، خۇنۇك تەرەپلەرنىڭ ئەينەن ۋە كۆپرەك ئېچىپ بېرىلىشى يۈرەكنى ئېزىپ، ئادەمنى بىئارام قىلىدۇ، دەپ قارايتتى. مەن نېمىشقىدۇر دەل شۇنداق ئەسەرلەرنى ياقتۇراتتىم. ئۇلاردا مەن ئېيتىپ بېرەلمەيدىغان بىر خىل سېھرىي كۈچ بار ئىدى. ئۇلارنى «ئالتۇن ۋادىنىڭ شامالىرى»، «ئوقۇتقۇچى»، «ستاخانوفچىلار» دېگەندەك رومانلارغا سېلىشتۇرغىلى بولمايتتى. مەن يەنە «ياش گۋاردىيە»، «سىرلىق سوقماقلار»غا ئوخشاش ئۇرۇش ۋە يەر ئاستى كۈرەشلەر تېمىا قىلىنغان جەڭگىۋار ئەسەرلەرنىمۇ ياقتۇراتتىم. «تاراس بولبا» نى ئوقۇۋېتىپ، ئانىنىڭ ئۇخلاپ قالغان ئوغۇللىرىغا قاراپ قىيالماي ئولتۇرۇپ كەتكەن، تا راس بولبانىڭ ئۆز قەۋمگە ئاسىيلىق قىلغان ئوغلىنى تۇتۇۋېلىپ: «سېنى دۇنياغا كەلتۈرگەن مەن ئىدىم، جېنىڭنى ئالغانمۇ مەن بولاي» دېگەنلىرى، ئۇنى ئېتىپ ئۆلتۈرۈپ بولۇپ، كېلىشكەن بوي ـ بەستىگە، مەخمەلدەك قاشلىرىغا قىيالماي ھەم ئېچىنىپ قاراپ كەتكەن يەرلىرىنى كۆچلۈك ھاياجان بىلەن قايتا ـ قايتا ئوقۇپ كېتەتتىم. قىسقىسى، ناھايىتى كۆپ كىتابنى شۇ دەۋردە ئوقۇغانىدۇق. چەت ئەل يازغۇچىلىرىنىڭ خاتىرىلەردە كۆچۈرۈلۈپ يۈرگەن شېئىر، ھېكايە، رومانلىرىمۇ بىزنى بەك جەلپ قىلاتتى. ھەر بىر كىتاب بىزگە بىر تاشقى دۇنيانىلا ئەمەس، كەڭ بىر مەنىۋى دۇنيانى ئېچىپ بېرەتتى. بىز ئۇلاردىن بەدىئىي ئەدەبىياتنى چۈشىنىپلا قالماي، تارىخنى، ئىنسانىنى، كىشىلىك تۇرمۇشنى

چۇشىنەتتۇق.

يەنە كۆپلىگەن كىتابتا ئىشچىلار سىنىپى، نامراتلار، سوتسىيالىزم مەدھىيەلىنەتتى. دۇنيادىكى جىمى كاپىتالىزم، جاھانگىرلىك، بۇرژۇئازىيە دېگەنلەر چىرىك، ئۆلۈۋاتقان، يوقلىش ئالدىدا تۇرغان ياۋۇز كۈچ دەپ تەسۋىرلىنەتتى. ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ گۇماشتىلىرى، بارلىق سىنىپىي دۈشمەن بىزنىڭ گۈزەل سوتسىيالىستىك ۋەتىنىمىزگە بۇزغۇنچىلىق قىلاتتى. ئۇلار بۇ گۈزەل دۇنيادا ياشاش سالاھىيىتى بولمىغان رەزىل «ئونسۇر»لار ئىدى. «ئونسۇر» دېگەن بۇ سۆزنىڭ مەنىسىنى چۈشەنمىسەكمۇ، بىز ئۇچۇن يوچۇن، زۇلمەتلىك بىر ئىشلاردىن، غايەت زور بەختسىزلىكتىن، يەككە ـ يېگانىلىقتىن دېرەك بېرەتتى. خىيالىمىزدا ئۆزىمىزنىڭ ئاشۇنداق سۆزلەردىن ۋە ئىشلاردىن يىراق ئىكەنلىكىمىزدىن قانائەت ھاسىل قىلاتتۇق. ئۆزىمىزنى بەختلىك ھېسابلايتتۇق. ھەر شەنبە كەچتە مەكتەپ بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان تانسا كېچىلىكلىرى، ھەر خىل پائالىيەت ھەم شېئىر يېزىش ھەۋىسى بىلەن كۈنلىرىمىز جۇشقۇن، رىتىملىق ئۆتەتتى. يەكشەنبە كۈنى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئاككوردىيونچى ساۋاقدىشىمىز يارنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ ناخشا ـ ساز بىلەن قاتارلىشىپ مېڭىپ دۆڭكۆۋرۈك تەرەپلەرگە ياكى تېخىمۇ يىراقتىكى باغچىلارغا باراتتۇق. مەكتەپ دەرۋازىسىدىن چىقىپ قاتارلىشىپ پەسكە قاراپ كېتىۋاتقىنىمىزدا قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان چوڭلار، داڭلىق ئالىم ـ ئۆلىما، سەنئەتكارلار، ئوقۇتقۇچىلار، تونۇش ـ ناتونۇش يولۇچىلار بىزگە ھەۋەس بىلەن كۈلۈمسىرەپ قارىشاتتى. بەزىلىرى ئالدىمىزغا كېلىپ سالاملىشاتتى. مۇنداق چاغلاردا ئۆزىمىزنى جاھانغا پاتمايۋاتقاندەك سېزىپ

روهلىنىپ كېتەتتۇق. باغچىلاردا، ئاشخانىلاردا ئولتۇرۇپ ئانچە ـ مۇنچە ئىچىپ قويياتتۇق. لېكىن ھەددىدىن ئېشىپ كەتمەيتتۇق. كەچلىك مۇزاكىرىگە ئۇلگۈرۈپ مەكتەپكە قايتىپ كېلەتتۇق.

ئىككىنچى مەۋسۇمگە بارا ـ بارماي كامال بىلەن غوپۇرجان مەتبۇئاتلاردا شېئىر ئېلان قىلىشقا باشلىدى. غوپۇرجاننىڭ ئەمگەك ۋە مۇھەببەت تېمىسىدىكى بىر نەچچە لىرىكىسى بىلەن كامالنىڭ يېڭى جەمئىيەت مەدھىيەلەنگەن «تاڭ نۇرى» ناملىق شېئىرى «شىنجاڭ ئەدەبىيات ـ سەنئىتى» دە ئېلان قىلىندى. بۇ ئەينى چاغدىكى ئەڭ نوپۇزلۇق ئەدەبىي ژۇرنال ئىدى. ئۇلار ئىككىسى مېنىمۇ يېزىشقا، يازغانلىرىمنى مەتبۇئاتقا ئەۋەتىشكە ئىلھاملاندۇراتتى. ئۇلارنىڭ دەۋەتلىرىدىن خۇشال بولۇپ كەتسەممۇ، نېمىشقىدۇر جۇرئەت قىلالمايتتىم. ئۇلارنىڭ يازغانلىرى ئالدىدا مېنىڭ يازمىلىرىم مەنسىز، قۇرۇق بىر نېمىلەردەك بىلىنەتتى. كۆپ ئىككىلىنىشتىن كېيىن «ئايغىر سۇ ئىچكەن بۇلاق»، «گۈل ۋە ئازغان»، «يۇلتۇز بىلەن سۆزلىشىش» دېگەن شېئىرلىرىمنى ژۇرنالغا پوچتىدىن ئەۋەتتىم. ئۇزاق ئۆتمەي، شېئىرلىرىمنىڭ ئۇچىلىسى ئارقا ـ ئارقىدىن بېسىلىپ چىقتى. تېخى تەھرىر بۆلۈمىدىكى «بۇركۇت» ئەپەندىنىڭ مېنى ئىشخانىسىغا چاقىرتقانلىقى توغرىسىدا خەۋەرمۇ كەلدى. ئاشۇ كۈنى ھاياجاندىن ئۆزۈمنى ئارانلا كونترول قىلىپ تەھرىر بۆلۈمگە كىرىپ كەلگىنىم، باشقىلار ماڭا كۆرسىتىپ قويغان «بۇركۇت» ئەپەندىنىڭ ماڭا باش كۆتۈرۈپ قارىمۇ قويمىغىنى زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئۇ ئورۇق، يوغان باش بوينى ئىنچىكە كەلگەن ئادەم ئىكەن. ئۇزۇن بىلەكلىرىنى ئىككى تەرەپكە تاشلاپ قەغەز دۆۋىسىگە

چۆكۈپ ئولتۇرغاندا ئىككى مۇرىسى چوقچىيىپ، قېلىن قاشلىرى بىلەن ئېگىز قاشقىرىلا كۆرۈنۈپ، كىشىگە ھەقىقىي «بۇركۇت» نى ئەسلىتىدىكەن.

ئۇ مېنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىغىنىمنى سەزدى بولغاي، ئورۇق، ئۇزۇن قولىنى پەۋقۇلئاددە تېزلىك بىلەن ماڭا قارىتىپ سوزدى. «ئەسىرلىك بولسا بېرىپ، يولۇڭغا ماڭ» دېمەكچى بولسا كېرەك، دەپ چۈشەندىم.

— مەن... سىلى مېنى چاقىرتىپتىكەنلا، مەن... ئىنىستىتۇتنىڭ ئوقۇغۇچىسى، — دېدىم. ئۇ شارتتىدە بېشىنى كۆتۈردى. قېلىن قاشلىرىنىڭ تېگىدىكى ۋىل - ۋىل يېنىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا مۇناقىلا قاراپ قويدى ۋە ئولتۇرۇشقا تەكلىپ قىلىپ ئورۇندۇقىنى كۆرسەتتى. ئارقىدىن ئۇ مېنىڭ يېشىمنى، يۇرتۇمنى، ئائىلە ئەھۋالىمنى، ئوقۇشۇمنى سورىدى. جاۋابىمنى ئاڭلاپ بولۇپ:

— شۇنداق قىلىپ، بىرىنچى يىللىقىنىڭ ئوقۇغۇچىسىمەن دەڭ. شېئىرلىرىڭىز بولىدىكەن، خېلى ئۇسسىغان يەرگە باريدىكەن. بولۇپمۇ بەدىئىي تۇسى ئۆزگىچە ئىكەن. شۇڭا شېئىرلىرىڭىزنىڭ تازا پىشمىغان تەرەپلىرى بولسىمۇ، ژۇرنالغا بەردۇق. لېكىن داۋاملىق يېزىپ تۇرۇشنى ئۇنتۇماڭ. مېنىڭچە، سىزدىن ئۈمىد بار، — دېدى. ئۇنىڭ تارىڭ - تۇرۇڭ، قوپال ئاھاڭدا قىلغان سۆزلىرى ماڭا دۇنيادىكى ئەڭ يېقىملىق سۆزلەردەك بىلىندى. خوشلىشىش ئالدىدا ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. بۇ كۈلۈمسىرەش ئۇنىڭ سۇرلۇك قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ بالىلارچە يېقىملىق، مېھرىبان تۇس بەردى. مەن ئىچىمدە «بۇ بەلكىم ئۇنىڭ ھەقىقىي ماھىيىتى بولۇشى مۇمكىن» دەپ ئويلىدىم. چۈنكى مەن ئۆزىنىڭ كۆڭلى يۇمشاقلىقىنى رەھىمسىز تاشقى

قىياپىتى بىلەن، رەھىمسىزلىكىنى مېھرىبان قىياپەت بىلەن يوشۇرىدىغان ئادەملەرنى كۆپ كۆرگەن. «بۇركۇت» ئەپەندى بىلەن تۇنجى كۆرۈشۈشتىلا ئوتتۇرىمىزدا چۈشىنىشتەك بىر نەرسە پەيدا بولغانىدى. كېيىن كۆرۈشۈش قېتىم سانى كۆپەيگەنچە ئۇنىڭ كۆڭلۈمدىكى ئورنى بارغانسېرى يۇقىرىلاپ باردى.

7

شېئىرلىرىم كەينى ـ كەينىدىن ئېلان قىلىنىپ، قىنىمغا پاتماي يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئايىغىمنى يامتىش ئۈچۈن مەكتەپ دەرۋازىسىنىڭ سول تەرىپىدە ياماقچىلىق قىلىدىغان بىر مويسىپىت ئادەمنى ئىزدەپ چىقتىم. ئۇ كۈرسىدا ئولتۇرۇپ كۆزئەينەكىنى قاڭشىرىغا چۈشۈرۈپ قويۇپ گېزىت ئوقۇۋاتاتتى. ئۇنى بۇ ھالدا كۆرۈپ، باشقىلاردىن ئۇنى ئىلگىرى ناھايىتى كاتتا ئۆتكەن، چەت ئەللەردە ئوقۇغان يۇقىرى مەلۇماتلىق ئادەم ئىكەن، ئەمما بەتەخەج بولغانلىقى ئۈچۈن ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مال ـ دۇنياسىنى بۇزۇپ ـ چېچىپ تۈگىتىپ مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالغانىكەن، دەپ ئاڭلىغىنىم ئېسىمدىن كەچتى. سالاملىشىپ بولۇپ، ئۇنىڭ ئالدىدىكى كونىياغاچ ئورۇندۇقتا گېزىتنى ئوقۇپ بولۇشىنى ساقلاپ بىر پەس ئولتۇردۇم. ئۇ خەۋەر ماۋزۇلىرىغا ئالدىراپ كۆز يۈگۈرتكەچ «ما گەپنى كۆرۈڭ»، «تۈلكە قۇيرۇقى ئەمدى ئاشكارىلىنىشقا باشلاپتۇ»، «ھەي ي... ھەي ئادەملەر، ھەي ئادەملەر... » دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ ئۆزى بىلەن ئۆزى سۆزلىشەتتى. گاھ ئۆزىچە چىكىلداپ ئۇھ

تارتاتتى. ئۇ تۇيۇقسىز قولىدىكى گېزىتنى پۈرلەپ يانغا تاشلىدى ـ دە، كۆزئەينەكنى تۈزەپ ماڭا قارىدى:

ــ خوش، يېگىت؟

دەرھال ئايىغىمنى سېلىپ قولىغا بەردىم. ئۇ دەسسەپ تۇرۇشۇم ئۈچۈن كونا ساپما كەشتىن بىرنى تاشلاپ بېرىپ ئىشقا كىرىشتى. ھەربىر كەلتۈرىدىن بىر ئاچچىق، قوپاللىق چىقىپ تۇراتتى. ئىشنى توختاتماي، چىرايىمغىمۇ قارىماي ئولتۇرۇپ تۇركىلەرنىڭ بىر ساددا دېھقان بىلەن ھېيلىگەر كاززاپ توغرىسىدىكى مەسىلىنى سۆزلىدى. سۆزلەپ بولۇپ، تىكىپ بولغان ئاياغنى قولۇمغا بېرىپ:

ــ سىلەر نېمىنى بىلەتتىڭلار، ئالدىڭلاردا تۇلكىدەك ھىجىيىپ تۇرغانلارنىڭ نىيىتىنى بىلەتتىڭلارمۇ، بىلمەيسىلەر بالىلار، بىلمەيسىلەر. بىر كۈنلەردە ئىسىت دەپ قالىسىلەر. لېكىن ئۇ چاغدا ئورنىغا كەلمەيدۇ، ــ دېدى ـ دە، يەنە بىر پاي ئايىغىمنى قولىغا ئېلىپ بايىقىدەك زەردە بىلەن ياماشقا باشلىدى. بۇ ئادەمنىڭ گەپلىرىنى بىر چۈشىنىپ، بىر چۈشەنمەي نېمە دېمەكچىلىكىنى ئاڭقىرالماي تۇرسامۇ، قىزىقىپ ئاغزىنى تاتىلاپ باقماقچى بولدۇم.

ــ ئۇستام ئۆزلىرىنى ناھايىتى كاتتا يەرلەردە ئوقۇغان، كۆپىنى كۆرگەن ئادەم، دەپ ئاڭلىغانىدىم، قانداقسىگە بۇنداق يەردە ئولتۇرۇپ قالغانلا؟

ئۇ كۆزئەينەكنىڭ ئۈستىدىن ماڭا ھومىيىپ قاراپ قويدى.

ــ نېمە دەپ ئولتۇراتتىم، ئۇچ نان بىلەن بىر چۆگۈن چايىنى دەپ ئولتۇرىمەن. مېنى گەپكە سېلىپ نېمە قىلىسەن، مەن دېگەن قېرىپ بىر پۇتى گۆرگە ساڭگىلىغان ئادەم. ئۆزۈڭنىڭ گېپىنى قىلە، ئۆزەڭنىڭ. ھە، ئۆزۈڭ كىم

بولسەن، قايسى فاكۇلتېتتا ئوقۇيسەن، يۇرتۇڭ نەدىن؟

ــ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوقۇيمەن. مەن قەشقەرلىك.

ــ ھە، قەشقەرلىك دېگىن. ھەي قەشقەر... بۇ دۇنيانىڭ جەننىتىمۇ شۇ قەشقەر، دوزىخىمۇ شۇ قەشقەر، ــ ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا يەنە بىر قاراپ قويۇپ:

ــ شېئىر يېزىپ تۇرامسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ئانچە ــ مۇنچە يازىمەن، بىر نەچچە شېئىرىم ژۇرنالغىمۇ بېسىلدى.

ــ شېئىرلىرىڭنى ئالغاچ كەل، كۆرۈپ باقاي.

مەن ئۇ كىشى بىلەن شۇنداق قىلىپ تونۇشۇپ قالدىم. ئۇنىڭ گەپ ــ سۆزلىرى، پىكىر قىلىشى ئوقۇتقۇچىلىرىدىن مىزغىمۇ، مەن تونۇيدىغان باشقا مەلۇماتلىق كىشىلەرگىمۇ ئوخشىمايتتى. كىلاسسىك شېئىرلارنى ۋە تارىخنى پىششىق بىلىدىغاندەك قىلاتتى. ئۇ ئىككى ئېغىز گېپىنىڭ بىرىدە سۆزۈت ئىتتىپاقىنى ۋە رۇسلارنى تىللايتتى. بىز چوقۇنىدىغان بىرمۇنچە شائىرنى كۆزگە ئىلمىمۇ قويمايتتى. «راست- تىنلا كارامىتىڭ بولسا كەش ياماپ ئولتۇرامتىڭ، ئۇلارنى كۆرەلمەيۋاتسەنغۇ، تايىنلىق» دەپ ئىچىمدە مەنمۇ ئۇنىڭغا قايىل بولمايتتىم. ھەر قېتىم شۇنداق گەپلىرىنى ئاڭلىغاندا، ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەسلىك قارارىغا كېلەتتىمۇ، قانداقتۇر بىر سېھرىي كۈچ مېنى ئۇنىڭ يېنىغا تارتاتتى.

ئۇنىڭغا كەلگۈسىدە قىلماقچى بولغان ئىشلىرىم، گۈزەل غايىلىرىم ھەققىدە سۆز ئاچسام، مېنى «بۆۋەك»»، «نادان» دەيتتى. «جاھاندا نېمە ئىشلارنىڭ بولۇۋاتقانلىقىنى، بېشىڭلاردا قانداق تۈگمەن تېشىنىڭ چۆرگىلەۋاتقانلىقىنى بىلمەيسىلەر، يۇرت ــ ۋەتەننىڭ قەدرىنى تېخىمۇ بىلمەيسىلەر. دۇنيادا يۇرت ــ ماكانى يوق، ئۇ ئەلدىن بۇ ئەلگە

قوغلىنىپ قىرغىنچىلىق، زۇلۇمغا ئۇچراپ ئۆتكەن خەلقلەرمۇ كۆپ. ئاللا ھەر قانداق بەندىسىنى ۋەتىنىدىن ئايرىمىسۇن» دەيتتى. بىر كۈنى بارسام، گېزىتكە بېسىلغان دېھقانلارنىڭ بەختىيار تۇرمۇشى ۋە مول ھوسۇل ماختاپ يېزىلغان شېئىرلارنى كۆرسىتىپ:

— سەنمۇ مۇشۇنداق قوشاقلارنى يازامسەن؟ — دەپ مېنى بىر ھازا مەسخىرە قىلدى. مەن ئۇنىڭغا شۇ كۈنلەردە ئېلان قىلىنغان «ئاتا ۋەسىيىتى» دېگەن شېئىرىمنى كۆرسەتتىم. ئۇ كۆزئەينەكىنى تۈزەشتۈرۈپ شېئىرنى ئەستايىدىل ئوقۇپ:

— ھە، بۇ يازغانلىرىڭ ھەر ھالدا شېئىرغا ئوخشايدىكەن، — دېدى. بۇ مەن ئۇنىڭ ئاغزىدىن ئاڭلىغان ئەڭ چىرايلىق گەپ ئىدى. ئۇ داۋاملىق «شېئىر دېگەن پىغان» دەيتتى. مەن ئۇنىڭ گەپلىرىگە تامامەن قوشۇلۇپ كەتمىسەممۇ، ئۇنىڭ بىلىمىگە قىزىقاتتىم ۋە ئۇنىڭدىن كۆپرەك نەرسە ئۆگىنىۋېلىشنى كۆزلەپ يەكشەنبە كۈنلىرى ئۇنىڭ ئالدىدا سائەتلەپ ئولتۇراتتىم. ئۇنىڭ ئالدىغا ئەتراپتىكى تار، پاتقاق كوچىلاردا ئولتۇرىدىغان نامرات ئادەملەر كۆپ كېلەتتى. ئۇ ئۇلارنىڭ دەرد ـ ئەلەملىرى، قاقشاشلىرىنى ئاڭلاپ ئولتۇرۇپ ماڭا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قوياتتى. مېنى كىتابتىكى قۇرۇق گەپلەرنى يادلاپ يۈرمەي، ئاددىي پۇقرالارنىڭ تۇرمۇشىغا نەزەر سېلىشقا، تەتىلدە ئۆيگە قايتقاندا يېزىلارغا بېرىپ دېھقانلارنىڭ نېمە يەۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ بېقىشقا ئۇندەيتتى.

شۇ يىلى يازدا ئۆيگە قايتىپ، چوڭ ئانامنىڭ ۋاپات بولۇپ كەتكەنلىكىدىن خەۋەر تاپتىم. ئۆيدىكىلەر ئوقۇشۇمغا تەسىر يېتىشتىن ئەنسىرەپ ماڭا ئۇقتۇرمىغانىكەن. ھەر بىر

سۆزىدىن ھېكمەت تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، بۇ دۇنيا ۋە ئۇ دۇنيالىق ئىشلار ھەققىدە خۇددى قازان بېشىنىڭ ئىشلىرىدەك ئاددىي، ئىشىنىشلىك سۆزلەيدىغان، ئۆلۈمنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالدىغا قايتىش دەپ بىلىدىغان چوڭ ئادەملەرنىڭ يوق بولۇشى ئۆيىمىزنى بىردىنلا چۆلدەرتىپ قويۇپتۇ. چوڭ ئادەمنى دائىم يوقلاپ، ئىش ـ كۈشلىرىمىزگە قارىشىپ تۇرىدىغان ھاممىلىرىمىزنىڭ ئىككىسىمۇ ئارقا ـ ئارقىدىن ئالەمدىن ئۆتۈپتۇ. مەن تۇپراق بېشىغا ئولارنى يوقلاپ چىقىپ، ئوت ـ چۆپ باسقان ئاددىي قەبرىلەر ئالدىدا سۈكۈتته تۇرغىنىمدا، جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىده تىنىم تاپماي مېھنەت بىلەن ئۆتكەن، ئۆز بەختسىزلىكىدىن، تەقدىردىن ئەزەلدىن قاقشاپ باقمىغان، خۇددى قەبرىسىنى باسقان ئوت ـ چۆپلەردەك ئېتىبارسىز ياشىغان بۇ ئاددىي ۋە ئۇلۇغ ئاياللار ھەققىده چوڭقۇر خىياللارغا چۆكتۈم، ئەگەر ئۇ ئالەم، جەننەت دېگەنلەر راستتىنلا مەۋجۇت بولسا، ئولارنىڭ جەننەتته ئىززەت ـ ئابرۇيلۇق، ئەتىۋارلىق بولۇپ ياشىشىنى چىن كۆڭلۈمدىن تىلىدىم. ئەتراپتىكى قەبرىلەرگە نەزەر سالدىم، ھايات ياشاۋاتقان كىشىلەرنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم. ئۇلارمۇ ھاممىلىرىمغا ئوخشاش جاپا ـ مۇشەققەتته ياشىغان، ئۇنىڭغا كۆنۈپ كەتكەن، ئۇنىڭسىز ياشاشنى تەسەۋۋۇر قىلالمايدىغان، مەيلى ھۆكۈمەتنىڭ ياكى موللىلارنىڭ ئالدىدا ئۆز تەقدىرىدىن قاقشاش ھوقۇقى بولمىغان كىشىلەر ئىدى. ئۇلارنىڭ جاپا چېكىشى، ئاچ قېلىشى، شۈكۈر ـ قانائەت قىلىشى مۆمىنلىك بولۇپلا قالماي، ئىنقىلابنىڭ ئېھتىياجى ھېسابلىناتتى.

ھاممىلىرىمنىڭ يۈرتىدا كوپىراتسىيەلىشىش ئەمدىلا ئەملگە ئاشقانىدى. يېرىدىن، ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىدىن ۋە ئىلگىرىكى تېرىقچىلىق قىلىش ئادەتلىرىدىن ئايرىلىپ

گاڭگىرىغان، ھاياجانلانغان، ئازار يېگەن دېھقانلار، ھاممىلىرىمىزنىڭ قوشنىلىرى مېنىڭ ئۇرۇمچىدە ئوقۇيدىغانلىقىمنى ئاڭلاپ مەندىن قانداقتۇر ئۇمىد كۈتكەندەك كۆڭۈللىرىدىكى گەپلىرىنى ماڭا ئېيتىپ بېرىشكەنىدى. ئۇلار ئەترەت كادىرلىرىنىڭ قارا قورساق، ئادالەتسىزلىكى، ئەترەتتە ياۋاش، ئىشچان ئادەملەر زىيان تارتىپ، ھېيلىگەر جان باقتىلار ۋە ھۇرۇنلارنىڭ پايدا ئالىدىغانلىقى، تەجرىبىلىك، ئىشىنىڭ يولىنى بىلىدىغان دېھقانلارنىڭ تۇرلۇك بېسىم ئاستىدا باش كۆتۈرەلمەيۋاتقانلىقى، تەقسىماتتىكى ناھەقچىلىك... قاتارلىقلار ئۇستىدە ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلىشىپ، «ھەقچان يۇقىرىدىكى باشلىقلىرىمىز بۇ يەردىكى ئىشلارنى بىلمەيدۇ، شۇڭا بۇ يەرگە سىياسەتنىڭ توغرىسى يېتىپ كېلەلمەيدۇ، ئەگەر ئاشۇ باشلىقلىرىمىز بىلگەن بولسا... » دېيىشكەنىدى. بۇ ئاق كۆڭۈل ئادەملەرنىڭ كۆزلىرىدىكى ۋىجدانلىق تۇرغان ئۇمىد دىلىمغا چوڭقۇر ئورنىشىپ كەتكەنىدى.

شۇ يىلى يازلىق تەتىلدە يەنە بىر ئىش ماڭا ناھايىتى چوڭقۇر تەسىر قىلدى.

ھەر قېتىم مەھەللە دوقمۇشىدىن ئۆتسەم، تامغا يۆلىنىپ ئولتۇرۇپ ئۆتكەن ـ كەچكەنلەر ئالدىغا تاشلاپ بەرگەن نان، ئاشقان ـ تاشقان تاماقلارنى يەيدىغان، ئۆسۈپ كەتكەن چاچ ـ ساقاللىرى چىگىچلىنىپ، ئىشتىنى تەرەتتىن قېتىپ كەتكەن بىر ئادەمنى ئۇچرىتاتتىم. ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتكىچە كۆڭلۈم غەش بولۇپ: «بۇ كىمدۇ، نەدىنمۇ كەلگەندۇ؟ ئىلگىرى بۇ مەھەللىدە بۇنداق ئادەم يوق ئىدىغۇ. . .»دەپ ئويلايتتىم. بىر

كۇنى دادامدىن مۇشۇ ئادەمنىڭ نەدىن كېلىپ قالغانلىقىنى سوراپدىم.

ــ ئۇ بىر يەردىن كېلىپ قالغان ئادەم ئەمەس، مۇشۇ مەھەللىلىك ياسىناخۇن زەرگەر، ــ دېدى دادام.

دادامنىڭ ماڭا بۇ ھەقتە سۆزلەپ بەرگەنلىرىنى ئاڭلاپ، بىر ۋاقىتلاردا مەھەللىدىكى ھەممە ئادەم بىلەن لايىقىدا سالام ــ سەھەت قىلىشىپ، تىنچ كۇن كەچۈرىدىغان ئىللىق چىراي، يۇمشاق سۆزلۈك بۇ ئادەمنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ، ھەيرانلىقتا زۇۋان سۇرەلمەي ئولتۇرۇپ قالدىم. دادامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ياسىناخۇن زەرگەر ئايالى ئۆلۈپ كەتكەنلىكتىن قايتا ئۆيلەنگەنىكەن. يېڭى ئايالى ناھايىتى چىرايلىق، گەپدان ئايال بولۇپ، ئۇ ئىككى بالىسى بىلەن زەرگەرنىڭ ئۆيىگە كۆچۈپ كەلگەندىن كېيىن، خۇش مۇئامىلە ۋە ناز كەرەشمىلەر بىلەن ئۇنى ئالىقىنىغا ئېلىۋېلىپ، ئۇنىڭ ئىككى بالىسىنى قاتتىق ئازابلاشقا باشلاپتۇ. ياسىناخۇن ئەتىگەندىن كەچكىچە زەرگەرخانىدا ئىشلەپ يۇرۇپ بالىلىرىنىڭ ھالىدىن خەۋەرسىز ئىكەن. خوتۇنى ئۇنى كۆرگەندە ئۆگەي بالىلىرىغا شېرىن ــ شېكەر سۆزلەرنى ياغدۇرۇۋېتىدىكەن. ئۇ ئىشقا كېتىشى بىلەنلا ئىككى بالىنى ئېغىر ئىشلارغا سالىدىكەن، قورسىقىغا تويغۇدەك تاماق، ئۇچىسىغا تۇزۇكرەك كىيىم بەرمەيدىكەن. ئۇرۇپ، تىللاپ قورقۇتىدىكەن. ياسىناخۇنىڭ ئوغلى ئاچلىق ۋە تاياق ئازابىدىن ئۆلۈپ كېتىپتۇ. 12 ياشلىق ئاچىسى ئۇكىسىنىڭ ئۆلۈم سەۋەبىنى دادىسىغا ئېيتماقچى بولسىمۇ، قورقۇپ ئېيتالماپتۇ. ئاخىرى ياسىناخۇن قوشنىلىرى ئارقىلىق بالىلىرىنىڭ ئەھۋالىدىن خەۋەر تېپىپ، ئايالىنى ئۆيدىن قوغلىۋەتمەكچى بولغاندا، ئايالى بىر ــ بىردىن

مۇتتەھەم ئاكا ـ ئىنىلىرىنى باشلاپ كېلىپ ياسىناخۇنىنى ئۇرغۇزۇپ، ئەقلى ـ ھوشىنى بىلمەيدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويۇپتۇ. ئۇ ھازىر ياسىناخۇنىنىڭ ئۆيى ۋە ئاتا ـ بوۋىلىرىدىن قالغان دەپنە ـ دۇنياسىنى ئىلكىگە ئېلىپ بالىلىرى بىلەن راھەتتە ياشايدىكەن. ئۆگەي قىزىنى مالاي ئورنىدا ئىشلىتىدىكەن. قولۇم ـ قوشنىلىرى نەسىھەت قىلسا، ئۇرۇشۇپ كۇن بەرمەيدىكەن. بەزىلەر ئۇنىڭ ئۇستىدىن ئەرز قىلماقچى بولغان بولسىمۇ ئۇنىڭ مۇتتەھەم ئاكا ـ ئىنىلىرىدىن قورقۇپ توختاپ قالغانىكەن.

مەن بىر مەزگىل خىيال سۈرۈپ يۈردۈم. دوقمۇشتىكى تىلەمچىنىڭ ئالدىدىن ھەر قېتىم ئۆتكەن چېغىمدا ئۇنىڭ ئىلگىرىكى پاكىز، مۇلايىم قىياپىتى كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ ئىچىم سېرىلاتتى. بىر قېتىم دادامغا بۇ ئادەمنىڭ ئەھۋالىنى قانۇن ئورۇنلىرىغا ياكى يۇرتىدىكى تۇغقانلىرىغا يەتكۈزۈپ بېرەر يارەم قىلىشنى ئويلىشۇاتقانلىقىمنى ئېيتسام، دادام تۇرۇپ كېتىپ، بۇ ئىشنىڭ پايدىسى بولمايدىغانلىقىنى ئېيىتتى.

ــ بىرسى، ياسىناخۇنىنىڭ تۇغقانلىرى بۇ ئىشقا ئارىلاشمايدۇ. ئۇلار بۇ ئايالنى ئوبدان بىلىدۇ. شۇ تۇغقانلىرىنىڭ ئېيتىشىچە، ياسىناخۇن خوتۇنى ئۆلۈپ كەتكىنىگە 40 كۇن بولار ـ بولماي بۇ خوتۇنىنى ئۆيىگە ئەكېلىۋالغانىكەن. بۇ خوتۇنىنى چۈشىنىدىغانلار ئۇنى بۇ يولدىن ھەر قانچە توسىسىمۇ پەرۋا قىلماپتىكەن. دېمەك، بۇ ئۇنىڭ تارتقۇلۇقى دېگەن گەپ. شۇڭا، دادا قىلسا بالىغا دەيدۇ ئەمەسمۇ. يەنە بىرسى، بۇ بوش ئايال ئەمەس، مۇتتەھەملىكتە داڭقى چىققان ئاكا ـ ئىنىلىرى بار. ئۇلار قانۇن ئورنىدىكىلەرنىڭ ئاغزىنى قاناق بېسىقتۇرۇشنى بىلىدۇ.

قانۇن ئورنىدىكىلەرمۇ بۇنداق ئادەملەردىن يىراق قاچىدۇ. شۇڭا بۇ ئىشنى ئاللاغا تاشلىماقتىن باشقا ئامال يوق، — دېدى. مەن دادامدىن يەنە:

— بۇنداق ئىشلار گومىنداڭ ۋاقتىدىمۇ بارمىتى؟ — دەپ سورىدىم.

— بۇنداق ئىشلار ھەر قانداق چاغدا بولىدۇ، ئوغلۇم. ئۇ چاغدىمۇ بارتى. ھازىرمۇ بار. بۇندىن كېيىنمۇ تۇگەپ قالمايدۇ. بەشقول باراۋەر بولمىغاندەك، بەندە دېگەنمۇ ئوخشاش بولمايدۇ، ياخشىسىمۇ بولىدۇ، ئەسكىسىمۇ بولىدۇ. كۇچلۇكى ئاجىزىنى، يامىنى ياۋىشىنى بوزەك قىلىدۇ، مۇشۇنداق جاھان بۇ.

— ئەمىسە، يامانلاڭ سورىقى بولامدۇ؟

— يامانلاڭ سورىقىنى ئاللا ئۆزى قىلىدۇ بالام. ھەممە ئادەم قىلمىشلىرىنىڭ جازاسىنى تارتماي قالمايدۇ. بۇ جاھان ئۇزۇن جاھان، ئۆلمىسەك كۆرىمىز تېخى.

مۇنداق چاغلاردا ھېلىقى موزدۇز كۆزئەينەكنىڭ ئۇستىدىن مەسخىرىلىك قاراپ: «ئەتراپىڭغا قارا، ئوبدانراق قارا، يەنە نېمىلەرنى كۆرۈسەنكىن» دەۋاتقاندەك بىلىنەتتى. مەن دادامنىڭ گەپلىرىگە ئېچىمدە قايىل بولمايتتىم. نېمە ئۈچۈن كۆڭلىمىزدىكى گەپلىرىمىزنى ئاشكارا دېيەلمەيمىز، ئۆز ئىشىمىزنى ئۆزىمىز ھەل قىلمايمىز؟ رەزىللىككە ئاشكارا قارشى تۇرمايمىز. ئاللا بۇ دۇنيادىكى شۇنچە كۆپ ئىشنىڭ قايسى بىرىنى ھەل قىلىپ بولالايدۇ؟ ھەممە ئىشنى ئاللانىڭ ھەل قىلىپ بېرىشىگە، تەقدىرگە تاشلاپ ياشاۋېرەمدۇق، بىزمۇ ئەقىل ـ ھوشقا، سۆزلەش ئىقتىدارىغا ئىگە ئادەمغۇ!

«ئېزىش ـ ئېزىلىش، ناھەقچىلىك بولمىغان بەختىيار

جەمىيەت» ھەققىدىكى خام خىياللىرىم بىتچىت بولۇپ، تۇرمۇشىنىڭ مۇرەككەپ ھەم رەھىمسىزلىكىنى، ناھەقچىلىك، تەڭسىزلىكلەرنىڭ بۇنداق ئاددىي ئادەملەرنىڭ تۇرمۇشىدىلا ئەمەس، جەمئىيەتنىڭ ھەممە قاتلىمىدا ھەتتا چوڭ زىيالىلارنىڭ، ئەمەلدارلارنىڭ ئارىسىدىمۇ مەۋجۇتلۇقىنى، ئاددىي كىشىلەرنىڭ مەڭگۈ دەبدەبىلىك تەشۋىقاتلارغا ئالدىنىپ ئۆتىدىغانلىقىنى چۈشەنگىنىمدە تېخىمۇ گاڭگىرىدىم. نۇرغۇن سوئال، ئىككىلىنىش ۋە ئويلىنىش نەتىجىسىدە كەلگەن خۇلاسەم شۇ بولدىكى، سوتسىيالىزمنى بىر كىم قۇرۇپ بەرمەيدۇ ياكى ئۇ تەييار ھالدا ئاسماندىن چۈشمەيدۇ، ئۇنى بىز قۇرىمىز. سوتسىيالىستىك دۆلەتتە خەلق دۆلەتنىڭ غوجايىنى. مەنمۇ شۇلارنىڭ بىرى. دېمەك، مېنىڭ جەمئىيەتتىكى ناھەقچىلىكنى، نامراتلىق، قارا قورساقلىقنى، رەھبەرلەرنىڭ خەلقنىڭ ئارزۇسىنى يەردە قويغان تەرەپلىرىنى ئېچىپ كۆرسىتىپ بېرىش مەجبۇرىيىتىم ۋە مەسئۇلىيىتىم بار. قولۇمدىكى قەلىمىم بۇ مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلىشتىكى ئەڭ ياخشى قورال ئەمەسمۇ!

ئۆزۈمنى دۇنيانىڭ قۇتقۇزغۇچىسىدەك سېزىپ، جاسارەتلىك ھەم ھەسرەتلىك خىياللارغا مەپتۇن بولۇپ يۈرگەن ئاشۇ يىللاردا مەن ئۆزۈمگە بىر نەچچە پىكىر داش تاپقانىدىم. بىز دايىم بىر يەرگە كېلىپ جەمئىيەتتىكى چېكىدىن ئاشقان، مۇڭاپىق بولمىغان ئىشلار، ئادالەتسىزلىكلەر توغرىسىدا مۇنازىرىلىشەشتۇق. ئۇنى ھەل قىلىش توغرىسىدا ئۆز قاراشلىرىمىزنى ئوتتۇرىغا قويۇپ بىر - بىرىمىزنى قايىل قىلىشقا ئورۇناتتۇق. بىزنىڭ ئارىمىزدا غوپۇرجان بار ئىدى. ئەمما ئۇ بىر مەزگىلدىن كېيىن ئۆزىنى

تارتتى. كامال بولسا ۋاقتىنى شېئىرلار ۋە ئەتراپىدىكى قىزلار بىلەن ئۆتكۈزەتتى. سىياسىي ئۇستىدە سۆزلەشنى ئاۋارىچىلىك ھەم خەتەرلىك، دەپ قارايتتى. بەزىدە ئاسىم بىلەن ھەدىيەمۇ مۇنازىرىلىرىمىزگە قاتنىشىپ قالاتتى. ئەمما ئۇلار تولىراق ئىتتىپاق ۋە سىنىپ خىزمىتى بىلەن ئالدىراش يۈرەتتى. سىنىپتىكى زور كۆپچىلىك بالا بىزنىڭ مۇنازىرىلىرىمىزدىن خەۋەردار ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى بىزنى قوللايتتى. مەسىلە بولغانكەن، ئۇنى سىنىپىي دۇشمەنلەر دەستەك قىلىۋېلىشتىن بۇرۇن ئۆزىمىز ئوتتۇرىغا قويۇشىمىز، پىكىر بېرىشىمىز، مەسىلەرنىڭ ھەل قىلىنىشىغا تۈرتكە بولۇشىمىز كېرەك. چۈنكى بىز غوجايىن، دەپ قارىشاتتى. شۇ كۈنلەردە زەرگەرنىڭ ۋەقەسى ئاساسىدا يازغان داستانىم «ئۆگەي ئانا» ماۋزۇسىدا ژۇرنالدا ئېلان قىلىنىپ، جەمئىيەتتە كۈچلۈك تەسىر قوزغىدى. مەن بىردىنلا «ئاتاقلىق شائىر» بولۇپ كەتتىم. كىشىلەر داستانىمنى جەمئىيەتتىكى تەڭسىزلىكلەر دادىللىق بىلەن پاش قىلىنغان، ھەققانىيەت تۇيغۇسىغا ئىگە ئەسەر، دەپ مەدھىيەلەشتى.

يىل ئاخىرىدا فاكۇلتېت تەرىپىدىن ماڭا بىر سەھنە ئەسىرى يېزىش ۋەزىپىسى چۈشۈرۈلدى. مەن داستانىمنىڭ ۋەقەلىكىنى «ئالتۇن كەش» ناملىق خەلق چۆچىكى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ، دىرامىنى تېزلىكتە يېزىپ پۈتكۈزدۈم. دىرامىا يۇقىرى ـ تۆۋەن ھەمەيلەنگە يارىدى. بىزنىڭ سىنىپتىكىلەر يېڭى يىلدا ئۇنى ئوينىاپ مۇكاپاتلارغا ئېرىشتۇق. بۇ نەتىجە ھەممىمىزنى قالتىس خۇشال قىلىۋەتتى. ھەدىيە، ئاسىم، نۇرىيە، كامالىلار، رەيھان، ھەمراخان، نۇرئېلىلارغىچە ھەمەيلەن رولنى شۇنداق ياخشى ئالغانىدىكى، كېيىنكى

تەقدىرىمىزنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاشۇ ۋاقىتلارھەممىمىزنىڭ ھاياتىدىكى ئەڭ يارقىن، ئەڭ ئۇنتۇلغۇسىز ۋاقىتلار بولۇپ قالغانىدى. دىرامىنىڭ مۇۋەپپەقىيىتى داڭقىمنى تېخىمۇ ئاشۇردى. مەكتەپ ئىچىدىلا ئەمەس، سىرتتىمۇ كىشىلەر مېنى بىر - بىرىگە تونۇشتۇرۇشاتتى، كېتىۋاتسام كەينىمدىن قاراپ قېلىشاتتى. كوچىلاردا تۇيۇقسىز، ناتونۇش بىر كىملەر كېلىپ، قولۇمنى سىقىپ كۆرۈشۈپ تەبرىكلەپ كېتەتتى. ئەمما بۇلار مېنى قانائەتلەندۈرەلمەيتتى. مەن بىر شائىر ئىدىم، يەنە كېلىپ ئەمدىلا 17 ياشقا كىرگەنىدىم. قۇرۇق ئاتاق مەن ئۈچۈن ئۇنچۇالا قىممەتلىك ئەمەس ئىدى، مەن ھەقىقىي، كۆرگىلى، تۇتقىلى بولىدىغان ئىش قىلىشىم كېرەك ئىدى. خەلق ئۆز شائىرىدىن شۇنى تەلەپ قىلاتتى.

ئالدىنقى يىلى كۈزدىن باشلاپ مەكتىپىمىزدە «ئىستىل تۈزىتىش» ھەرىكىتى داغدۇغىلىق قانات يايدۇرۇلۇپ، ھەممە ئادەم پارتىيە - ھۆكۈمەت خىزمەتلىرى ئۈستىدە پىكىر بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىنغانىدى. كىشىلەر «كومپارتىيە ھەقىقەتەن ئادىل ئىكەن، خەلقنىڭ پىكرىنى ئاڭلايدىكەن» دېيىشەتتى. چاچلىرى ئاقارغان پېشقەدەم رەھبەرلەر، ئاتاقلىق مائارىپچىلار، ئالىملار كېسەل كارىۋاتلىرىدىن قوپۇپ ھاياجاندىن تىترىگەن ھالدا پىكىر بېرىشتى. ئاز - تولا مۇستەقىل پىكىر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئادەملەرنىڭ ھەممىسى سۆزلىدى. شۇ كۈنلەردە مەنمۇ قولۇمغا قەلەم ئېلىپ ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىگە خەت يازدىم. جەمئىيەتتە ھېلىمۇ ساقلىنىۋاتقان تەڭسىزلىك، ئادالەتسىزلىك، نامراتلىق، ئەمەلدارلاردىكى بيۇروكراتلىق، يېزىلاردا قارامىلارچە ئىجرا قىلىنىۋاتقان قىسمەن سىياسەت كەلتۈرۈپ

چىقارغان ئاقسۇەتلەر... ھەقىقىدىكى پاكىتلارنىمۇ، قاراشلارنىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۆزىمىزنى ماختاۋەرمەي، مەسىلىلەرنىمۇ كۆرۈش، ھەل قىلىش لازىملىقىنى ۋە ئۆزۈم توغرا دەپ قارىغان تەدبىرلەرنى بايان قىلدىم. خەتكە سىرلىق تۇس بېرىش ھەم كۆپچىلىكنىڭ ساداسىدەك ئۇنۇم ھاسىل قىلىش ئۈچۈن، خەتنىڭ ئاخىرىغا «ھەققانىيەت ۋولقانلىرى» دەپ ئىمزا قويدۇم. خەتنى پوچىتىدىن سېلىۋېتىپ بولۇپ، ئىچىمىنى بېسىپ تۇرغان قاراڭغۇلۇق تارقاپ، ئۆزۈمنى شۇنچىلىك يەڭگىل، ئازادە ھېس قىلدىم. رەھبەرلەر مېنىڭ سەممىي نىيىتىمنى چوقۇم چۈشىنىدۇ، تەكلىپلىرىمنى قوبۇل قىلىدۇ، چۈنكى دېگەنلىرىمنىڭ ھەممىسى ئەمەلىي ئىشلار، ھەل قىلماي بولمايدىغان مەسىلىلەر. ئەگەر مېنىڭ يازغانلىقىمنى بىلسە ئۇلار تېخى ماڭا رەھمەت ئېيتىشى مۇمكىن، دەپ ئويلايتتىم، مەن.

يېڭى يىل كىرىپ ئۇزاق ئۆتمەي ئىشلار تۈيۇقسىز ئاستىن - ئۈستۈن بولۇپ كەتتى. ئىلگىرىكى «چوڭ ئېچىلىپ - سايراش» شوئارى «چوڭ مۇنازىرە ــ تەنقىد - كۆرەش قىلىش»، «ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچىلىككە قارشى تۇرۇش»، «مۇتەئەسسىپلىككە قارشى تۇرۇش» قا ئۆزگەردى. ئىلگىرى پىكىر بەرگەنلەر، كۆيۈنۈپ ــ قاينىاپ سۆزلىگەنلەر سەھنىلەرگە تارتىپ چىقىرىلىپ قوللىرى باغلاندى، كۆرەش، تەنقىد قىلىندى. ھەممە يەردە ئەڭ جانلىق، ئەڭ ئۆتكۈر، سوتسىيالىزم ئۈچۈن ئەمەلىي ئىشلەۋاتقان بىر تۈركۈم كىشى ئەنە شۇنداق «دۈشمەن» گە ئايلاندۇرۇۋېتىلدى. ئۇرۇمچىدىكى چوڭ مەتبۇئاتلاردا «ئۆگەي ئانا داستانىغا تەنقىد» نامىدا بىرىك ئوبزورلار ئېلان قىلىنىپ، مېنىڭ داستانىم ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىدېئولوگىيە ساھەسىدىكى «ھايات - ھاماماتلىق»

كۇرەشنىڭ مەركىزىي نۇقتىسى قىلىپ قويۇلدى. قىزىل بىنا نىڭ كۆرۈنەرلىك يېرىگە « ‹ئالتۇن كەش› نېمە دېمەكچى؟» دېگەن چوڭ خەتلىك گىزىت چاپلاندى. ئەينى چاغدا يۇقىرىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە « ئالتۇن كەش» دىرامىسىدا رول ئالغان ساۋاقداشلىرىمۇ يولسىزلارچە ماڭا چېتىپ قويۇلدى. ئارقىدىنلا مەكتەپكە مەخسۇس تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى كېلىپ، «ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرىگە خەت» نىڭ ئىگىسى سۈرۈشتە قىلىنىشقا باشلىدى. پوچېركا تەكشۈرگۈچى مۇتەخەسسىسلەر مېنى بىر پەستىلا ئېنىقلاپ چىقتى. ئەمما ئۇلارنىڭ ئېنىقلىماقچى بولغىنى يالغۇز مەنلا ئەمەس، بەلكى بىر گۇرۇھ ــ تەشكىلات ئىدى. مېنىڭ خەتنى «ئۆزۈم يازغان، ھېچقانداق گۇرۇھىم يوق» دېيىشلىرىم ھېچكىمنى قايىل قىلالمىدى. سىرداش دوستلىرىم ئىبراھىم، ئابدۇسەمەت، خېلىللار تەبىئىيلا بۇ «تەشكىلات» نىڭ «غوللۇق ئەزاسى» دەپ قارالدى. ئەمەلدە مەۋجۇت بولمىغان بۇ تەشكىلاتنى پاش قىلىش چوڭ يىغىندا سىنىپىمىزدىكى ئىنتايىن ياۋاش، قورقۇنچاق بىر ساۋاقدىشىمىز سەھنىگە چىقىپ بىر ھۆججەتنى ئوتتۇرىغا چىقاردى. بۇ ھېمىت ئىسىملىك بىر تارىخ ئوقۇتقۇچىسىنىڭ «ھەققانىيەت ۋولقانلىرى» ناملىق «تەشكىلات» نىمزىغا تۆلىگەن ئەزالىق بەدەل پۇلىنىڭ ھۆججىتى ئىكەن. خەت دەل ھېمىتنىڭ خېتىگە ئوخشايدىكەن. ھۆججەتكە يەنە ئىبراھىمنىڭ تامغىسى بېسىلغانىكەن. بۇ ئىش ھەممىزنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇردى. مەن ھېمىت ئىسىملىك بۇ مۇئەللىمنىڭ ئىبراھىمنىڭ يۇرتدىشى ئىكەنلىكىنى بىلەتتىم، ئەمما ئۇنىڭ بىلەن بىرەر ئېغىز پاراڭلىشىپ باققان ئەمەس. ئاشۇ بىر پارچە ساختا ھۆججەت ئەمەلىيەتتە مەۋجۇت

بولمىغان «تەشكىلات» نىڭ ماددىي ئىسپاتى بولۇپ، بىزنىڭ تەقدىرىمىزنى بەلگىلىدى. ئىش بىز بىلەنلا كەتسە مەيلىتىغۇ، ھېمىت مۇئەللىمنىڭ بىزنىڭ فاكۇلتېتتا ئوقۇيدىغان گۇناھسىز بىر سىڭلىسىمۇ «ئالاقىچى» دەپ تارتىپ چىقىرىلىپ، چىدىغۇسىز خورلۇق ۋە ھاقارەتلەرگە ئۇچرىدى. چىرايى تامدەك تاتىرىپ، لاغىلداپ تىترەپ تۇرغان ئاشۇ قىزنىڭ سەھىنىدىكى ئېچىنىشلىق ھالىتى مەڭگۈ ئېسىمدىن چىقمايدۇ.

يىغىندىن كېيىن بەشىمىز ئايرىم ياتاقتا نەزەربەند قىلىندۇق. ھەر بىرىمىزنىڭ يېنىدا بىردىن نازارەتچى بولۇپ، سىرتقا چىقىشىمىز، باشقىلار بىلەن ئالاقىلىشىشىمىز، ئۆز ئارا پاراڭلىشىشىمىز چەكلەنگەنىدى. كەچ كىردى. ئۇلاردىن ئىككىسى نۆۋەتچى بولۇپ ئىككى تەرەپتىن بىزنى كۆزىتىپ ئولتۇردى. قالغانلىرى سىرتتىكى كارىۋاتلاردا ئۇيقۇغا كەتتى. بىز ئۇخلىيالمىدۇق. قانداقمۇ ئۇخلاش مۇمكىن...؟ ئىبراھىم بەدەنلىرىنى كارىۋاتقا ئۇرۇۋاتقاندەك ئاۋاز چىقىرىپ توختىماي ئۇيانداىن بۇيانغا ئۆرۈلەتتى، ھېمىت مۇئەللىم تىنماي ئۇھ تارتاتتى. تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا قاتتىق يۆتىلىپ كېتەتتى. خېلىل بىلەن ئابدۇسەمەت ھېلى ماڭا، ھېلى بىر ـ بىرىگە قارىشاتتى. ئۇلار كۆڭلىدىكى گۇمان تۇگۈچلىرىنى، گاڭگىراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويالماي ئازابلىنىۋاتاتتى. مەن خۇدۇمنى يوقاتقاندەك بىر ھالدا ئىدىم. كاللامغا لىق توشقان شۇئار سادالىرى، شاۋقۇن ـ سۇرەنلەر بىر دەم توختىماي داۋام قىلىۋاتاتتى. بېشىم قاتتىق ئاغرىپ چېكىلىرىم چاراسلىغاندەك بولاتتى. مەن نازارەتچىگە بېشىم ئاغرىۋاتقانلىقىنى ئېيتتىم. ئۇ نېمىلەرنىدۇر دەپ غۇدۇراپ، ئۇدۇلدىكى ھەمراھىغا «قانداق قىلىمىز، سەندە باش

ئاغرىقىنىڭ دورىسى بارمۇ؟» دېدى. ھەمراھى ماڭا سەت ئالىيىپ:

ــ قىلغۇلۇقىنى قىلىپ بولۇپ، ئەمدى بېشىڭ ئاغرىغىلى تۇردىمۇ! ئوبدان بوپتۇ، ئاغرىغان بولسا چىدا، كۆرگۈلۈكۈڭ ئالدىڭدا تېخى! ــ دېدى. غەلىتە يېرى، ئۇنىڭ تىل ــ ھاقارەتلىرى ئاستا ــ ئاستا نېرۋامنى تىنچلاندۇردى. كاللامدىكى قالايمىقان ئاۋازلار يوقاپ باش ئاغرىقىمۇ قويۇپ بېرىشكە باشلىدى. ئەمما كۆكرىكىمگە ئېغىر بىر نەرسە كەپلىشىكلىك ئىدى. ئۇنى يوقاتقىلى بولمايتتى. چاندۇرماي چوڭقۇر ــ چوڭقۇر نەپەس ئالسام بىر ئاز راھەتلىنىپ قالغاندەك بولاتتىم. دائىم ئەتراپىمدا پەرۋانە بولۇپ يۈرىدىغان ئانام، ئىچى كۆچلۈك دادام كۆز ئالدىمغا كېلىۋالاتتى. ئۇستۇمگە ئارتىلغان «جىنايەت» لەرنىڭ ئېغىرلىقى، ئۇيقۇسىزلىقتا ئىت مىجەز بولۇپ كەتكەن نازارەتچى ئېيتقاندەك «كۆرىدىغان كۈنلىرىم ئالدىمدا» ئىكەنلىكى ماڭا بەشقولدەك ئايان ئىدى. مەنغۇ بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن، ئاشۇ بىچارە ئاتا ــ ئانام قانداق بولۇپ كېتەر، دەپ ئويلاپ ئىچىم ئۆرتىنىپ چىدىيالماي قالاتتىم.

قاچانلاردىدۇر ھاۋا گۈلدۈرلەپ، چاقماقلار چېقىلىشقا باشلىدى. ھەر قېتىم چاقماق يورۇقى ياتقىمىزنى ئاپپاق يورۇتۇۋەتكەندە تاتىراڭغۇ، ۋەھىمىلىك چىرايلارنى، يوغان ئېچىلىغان كۆزلەرنى كۆرمەسلىك ئۈچۈن كۆزۈمنى يۇمۇۋالاتتىم. گويا ھېلىلا قانداقتۇر چىدىغۈسىز ئىشلار يۈز بېرىدىغاندەك جىددىيلىشىپ گۈلدۈرماما ئاۋازىغا دەككە ــ دۈككە ئىچىدە قۇلاق سالاتتىم. ئارقىدىنلا شارقىراپ يامغۇر يېغىشقا باشلىدى. شارقىرىغان كۈچلۈك ئاۋازى بىلەن ھەممە ئاۋازنى بېسىپ چۈشكەن يامغۇر خۇددى يەر يۈزىدىكى ھەممە

پاسكىنىچىلىقنى تازىلىماقچى بولغاندەك شىددەت بىلەن قۇيۇلاتتى، دېرىزە ئەينەكلىرىدىن، دەرەخلەردىن، ئۆگزىلەردىن قېلىن پەردە ھاسىل قىلىپ پەسكە ئاقاتتى، خۇددى يىغلىپ قالغان ھەددى ـ ھېسابسىز دەردىنى چىقىرىۋالماقچى بولغاندەك بىر پەسمۇ توختىمايتتى.

يېرىم كېچىدە تاشقىرىدىكى ئىشىك تۇيۇقسىز قاتتىق ئۇرۇلدى. كىملەردۇر نازارەتچىلەرنى ئۇنلۇك چاقىرىشقا باشلىدى. سىرتقى ياتاقتىكىلەر قوپۇپ ئىشىكنى ئاچتى. ئۇلار گۇدۇڭلىشىپ ئالدىراش سۆزلىشىشتى، كېيىن كىيىملىرىنى كىيىپ يېنىمىزدىكى ئىككىسىگە ھوشيار تۇرۇشنى تاپىلاپ قويۇپ چىقىپ كېتىشتى. يېنىمىزدىكى نازارەتچىلەرنىڭ كۆسۈرلاپ قىلىشقان گەپلىرىدىن قىزلار ياتىقىدا بىرەرسىنىڭ يوقاپ كەتكەنلىكىنى چالا ـ پۇچۇق چۈشەندىم. «كىم يوقاپ كەتكەندۇ، نېمە ئىشتۇ؟» دەپ ئويلاپ يېتىپ، كۆزۈم ئۇشتۇمتۇت ھېمىت مۇئەللىمنىڭ ئەنسىز كۆزلىرىگە چۈشتى. يۈرىكىم «قارت» تىدە قىلىپ، بېشىمدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك بولدى. دېمەك، ھېمىت مۇئەللىمنىڭ سىڭلىسى، سېرىن ئىسىملىك ئاشۇ چىرايلىق قىز يوقاپ كەتكەن گەپ. بېشىنى يەردىن ئالماي يۈرىدىغان، ئەدەپ ـ قائىدىلىك، مۇلايىم بىر قىز ئىدى، يىغىندىكى تۆھمەت ۋە ھاقارەتلەرنى قانداقمۇ كۆتۈرەلىسۇن؟ ئۇ يۈرتىغا، ئاتا ـ ئانىسىنىڭ يېنىغا كەتكەنمىدۇ ياكى بۇ يامغۇرلۇق كېچىدە بىر يەرلەردە قېچىپ يۈرەمدىغاندۇ؟

«ئېھ ئاللا، ئاشۇ گۇناھسىز قىزنى بالا ـ قازادىن ساقلاپ تىنچ ـ ئامان قىلغايسەن، سەن ئادىل، سەن ھەممە مۆجىزىنى يارىتالايسەن، ئاشۇ قىزنى ئوت ئىچىدىكى پاختىدەك ئامان قىلغىن، ئاللا!» ئىچىمدە توختىماي دۇئا قىلاتتىم. مەن

ئۇزۇندىن بۇيان دۇئا قىلماس بولۇپ كەتكەنىدىم. ئاشۇ چاغلاردا قانداق بولۇپ توختىماي دۇئا قىلىپ كەتكىنىمنى ئۆزۈمۇ بىلمەيتتىم. سىرتتا بىرمۇنچە قىز - ئوغۇل بالىنىڭ ۋاراڭ - چۇرۇڭى ئاڭلىناتتى. قاراڭغۇلۇقنى كېيىپ ئۆتكەن قولچىراغ يورۇقى دېرىزىمىزگە چۈشۈپ ئىنچىكە يامغۇر تالالىرىنى يورۇتۇپ يەنە يوق بولۇپ كېتەتتى. تاڭ سەھەردە يامغۇر پەسىيىپ سىملىداپ يېغىشقا ئۆزگەردى. يۇيۇلۇپ پاكىزلىنىپ قالغان دېرىزە ئەينىكىدىن يېڭى بىر سەھەر غۇۋا، ئەمما رەڭدار بىر هالدا كۆزگە تاشلىناتتى. يەنە ئىشىك چېكىلىپ، نازارەتچىلەر هېيىت مۇئەللىمنى چاقىرىپ چىقىپ كېتىشتى. هېيىت مۇئەللىم چىقىپ كېتىۋاتقاندا ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قاراشتىن قورقۇپ چەتكە قارىۋالدىم. ئىچىمگە بىر تىترەك كىرىۋالغاندى. كۆڭلۈم بىر شۇملۇقنى تۇيۇپ تۇراتتى. باشقىلارنىڭمۇ چىرايى تاتارغان، كۆزلىرى ئەنسىز ئىدى، مۇئەللىمدىن كۆزلىرىنى قاچۇرۇۋاتقانىدەك قىلاتتى. بىر پەستىن كېيىن سىرتىنىڭ جەستى مەكتەپ ئارقىسىدىكى كۆلدىن تېپىلغانلىقىنى ئاڭلىدۇق. ئۇنى جىنايەتچىدىن قورقۇپ ئۆلۈۋالدى، دېيىشتى. هېيىت مۇئەللىم: «قارىغا كەتكەن سىڭلىم، ئون گۈلىنىڭ بىرى ئېچىلماي تۇرۇپ ناهەق ئۆلۈپ كەتكەن سىڭلىم!» دەپ ۋارقىراپ يىغلىدى. ئۇنى هېچكىم توسۇيالمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن مەندىمۇ ناهايىتى بىر ئۆلۈمكەنغۇ، نېمىدىن قورقاتتىم، دەيدىغان بىر ئوي پەيدا بولدى. مەن مۇشۇ ئىشلارنىڭ هەممىسىنى مەن كەلتۈرۈپ چىقاردىم، ئىبراهىم قاتارلىق دوستلىرىمغا، هېيىت مۇئەللىمگە، سىرىنغا مەن زىيانكەشلىك قىلدىم. مەن رەهبەرلىككە يېزىلغان خەتكە ئوچۇق - ئاشكارا هالدا ئۆز ئىسمىمنى يازغان بولسام بۇ ئىشلار يۈز بەرمەيتتى، دەپ ئويلاپ ئۆز گۆشۈمنى يېگۈدەك

بولۇپ كېتەتتىم. ھازىر بولسىمۇ راست گەپ قىلىپ ئەتراپىمدىكىلەرنى قۇتقۇزۇش، ئۇلارنىڭ «گۇناھ» نى يەڭگىللىتىش ئۈچۈن جېنىمنى تىكىشكە رازى ئىدىم. بىراق، راست گەپ ئۇلارنىڭ قۇلىقىغا كىرمەيتتى، ئۇلارنىڭ ئېسىدە قالمايتتى. ئۇلار سوراق خاتىرىسىنى ئۆز رايى بويىچە يازاتتى. ئۇلار ھېلىقىدەك «پاكىت» لارنى خالىغانچە ئويدۇرۇپ چىقالايتتى. ئۇرۇپ ـ دۇمبالاپ، زورلۇق بىلەن ئىمزا قويدۇرالايتتى.

يىل ئاخىرىدا مەكتەپتە داغدۇغىلىق چوڭ يىغىن ئېچىلىپ بەشىمىز قولغا ئېلىنىدۇق. يىغىندىن كېيىن ساقچىلار بىزنى باغلاپ ماشىنىغا تارتىپ ئەپچىقۇاتقاندا بىز ھەممىمىز:

ــ بىز ناھەق جازالاندۇق، بىز ئادالەت تەلەپ قىلىمىز!

ــ بىز تەشكىلات قۇرمىدۇق، بىزنىڭ قولغا ئېلىنغۇدەك ھېچقانداق گۇناھىمىز يوق! ــ دەپ ۋارقىراشتۇق.

قولىمىز كەينىگە باغلانغان، ئالدى ـ كەينىمىزگە خەتلەر چاپلانغان ھالدا قوراللىق ساقچىلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا يۈك ماشىنىسى بىلەن كوچىدىن ئېلىپ كېتىلۇاتقان چېغىمىزدا كىشىلەر بىزگە ئاغرىتىپ قارىشىپ قالدى. بەزىلەر: «ئاتقىلى ئېلىپ ماڭغانلار ئىكەن. كىچىككىنە بالىلار ئىكەنغۇ، ۋاي ئاللا، مۇشۇلارنىمۇ ئاتامدىغاندۇ» دېيىشەتتى. چوڭ ياشلىق ئاياللار كۆز يېشىنى سۈرتۈشۈپ، ئىچىدە پىچىرلاپ دۇئا قىلىشاتتى.

8

بىز ئېتىشقا ئەمەس، ج خ نازارىتىنىڭ تۇرمىسىگە ئېلىپ بېرىلدۇق. بىز تۇرمىنىڭ ئىشىكلىرىنى

جالداقشتىپ، تاملىرىغا مۇشتلاپ، ۋارقىراپ ـ جارقىراپ بىر مەزگىللىنى ئۆتكۈزگەندىن كېيىن بىكار ئاۋارە بولۇۋاتقىنىمىزنى بىلىپ پەسكويغا چۈشۈپ قالدۇق. بىزنىڭ قولىمىزغا كويزا، پۇتلىرىمىزغا ئېغىر ئىشكەللەر سېلىنغاندى. تۇرمىنىڭ قاراڭغۇ، زەي كارىدورى بىزنى دۇنيادىن ئايرىپ تۇراتتى. خورلۇق، نەم، بۇزۇلغان ھاۋا، ئاچلىق ئازابى بىزنى توختىماي قىينايتتى. ھېمىت مۇئەللىم توختىماي يۆتىلىپ، قان تۈكۈرەتتى، كېچىلىرى قىزىپ چىقاتتى. لېكىن مۇڭاپىق كۈتۈنۈش ۋە داۋالاشقا ئېرىشەلمەيتتى. ئۇنىڭغا ھەر بىر قارىسام يۈرىكىم پىچاقتا تىلغاندەك ئېچىشاتتى. بىزنىڭ ئارىمىزغا ھەر خىل ئادەم كېلىپ ـ كېتىپ تۇراتتى. بىز ئۇلاردىن ئۆزىمىزنى قانداق قوغداشنى، قانداق گەپلەرنى قىلماسلىقنى، قانداق گەپلەردە چىڭ تۇرۇشنى ئاز ـ تولا ئۆگىنىۋالغانىدۇق. مەن ھەر قېتىمقى سوراقتا بىرلا ئىشنى قىلدىم. ھېمىت مۇئەللىم بىلەن ئەزەلدىن تونۇشلۇقۇم ھەم ھېچقانداق ئالاقەم يوقلۇقىنى توختىماي سۆزلىدىم، كۈچۈمنىڭ بارىچە ئۇنى ئاقلاشقا تىرىشتىم. باشقىلارنىمۇ شۇنداق قىلىشقا ئۇندىدىم. بىزنىڭ تىرىشچانلىقىمىز بىلەن مۇئەللىم ئۈچ يىلدىن كېيىن قويۇپ بېرىلدى. ئەمما قاتتىق ھەسرەت ۋە ئاچلىق ئۇنىڭ جېنىنى خورىتىپ بولغانىكەن. ئۇزۇن ئۆتمەي بىز ئۇنىڭ تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىنمۇ ئۆرە بولالماي ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. يەنە بىر يىلدىن كېيىن بىز كۆڭلىمىزدىكى جاۋابسىز قالغان نۇرغۇن سوئاللىمىز، زورلاپ تېڭىلغان گۇناھلىرىمىز ۋە سوتنىڭ ناھەق ھۆكۈمى بىلەن شايارىدىكى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا ئېلىپ بېرىلدۇق. مەن ئاساسىي جىنايەتچى بولغانلىقىم ئۈچۈن 20

يىللىق، ئىبراھىم 12 يىللىق، ئابدۇسەمەت سەككىز يىللىق، خېلىل ئالتە يىللىق قاماققا ھۆكۈم قىلىندۇق. ئۇرۇمچى تۇرمىسىدە ئۆتكۈزگەن تۆت يىلنى چىقىرىۋەتكەندە ئابدۇسەمەت بىلەن خېلىلنىڭ ئەركىنلىكە ئېرىشىدىغان كۈنلىرىگە ئانچە ئۇزاق قالمىغانىدى. بىراق خېلىلمۇ ئېغىر كېسەل ئىدى. ئۇ شايارغا بېرىپ ئۇزۇن ئۆتمەي ئالەمدىن ئۆتتى. يۈرتىدا ئۇنى ساقلاپ تۇرغان سۆيگەن قىزى بار ئىدى. پات ـ پات ئۇنى يوقلاپ كېلەتتى. ئەمما يېتىشكە بىر نەچچە ئايلا قالغان بەخت ۋە ئەركىنلىك ئۇنىڭغا نېسىپ بولمىدى. ئۇنى ئاشۇ يەرنىڭ قارا تۇپرىقىغا كۆمۈپ قويدۇق. ئۇنى دائىم يوقلاپ تۇردۇق. ئابدۇسەمەت گۇناھى يەڭگىللىتىلىپ بىر يىل بۇرۇن قويۇپ بېرىلدى. ئۇنىڭغا ھەۋىسىمىز كەلدى. ئىبراھىم ئىككىمىز 1960 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە جاپا ـ مۇشەققەتتە بىللە بولدۇق. ئاخىرىدا ئۆزۈم يالغۇز قالدىم. ئەمما ئۇ يەردە مەن قىسمەتنىڭ يازمىشى بىلەن بىر يەرگە كېلىپ قالغان كۆپلىگەن يېڭى دوست، ئاكا ـ ئىنى، ئۇستاز ـ پېشىۋا بىلەن تونۇشتۇم. ئۇلارنىڭ دوستلۇقى، مېھرىبانلىقىغا، يېتەكلىشىگە مۇيەسسەر بولدۇم. نورمال ھاياتتا مەن بۇنچە كۆپ ئاجايىپ ئادەملەرنى بىرلا ۋاقىتتا كۆرەلىشىم، ئۇلارنىڭ كەچمىشلىرىدىن خەۋەردار بولالىشىم، ئۇلاردىن تەلىم ئالالىشىم، ھاياتىنى، دۇنيانى بىر قەدەر چوڭقۇر چۈشىنەلىشىم مۇمكىن ئىدى. ئەنە شۇلارنى ئويلىسام تەقدىرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشلىرىدىن ئاغرىنىپمۇ كەتمەيمەن.

ئاسىم II

4

ئوقۇشقا كەلگەن دەسلەپكى ۋاقتىلاردا ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا يۆتكىلىۋېلىش كويىدا يۈرۈپ كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتكىنىنى بىلمىگەنىكەنمەن. يۆتكىلىپمۇ بولدۇم، ساۋاقداشلىرىم بىلەن چىقىشىپمۇ كەتتىم. ئەمدى ۋاقىت ئۇزارغانچە ئاپامنى، بىر تۇغقانلىرىمنى، باغرىدا چوڭ بولغان يۇرتۇمنى سېغىنىشقا باشلىدىم. ئەتىگىنى نان بىلەن ئەتكەنچايغا قاراپ ئولتۇرۇپ ئاپامنى، ئاپامنىڭ چايلىرىنى ئەسلەپ غىقىدە بولۇپ قالاتتىم. ئاپام قانداق قىلىۋاتىدىغاندۇ؟ ئۇ مەن داستىخاندا بولمىسام چاي ئىچمەيتتى، گېلىدىن غىزا ئۆتمەيتتى. تاماق يەۋاتسام قولىدىكى قوشۇقنى قويۇپ، ھەربىرىمگە زوقلىنىپ قاراپ كېتەتتى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، مەن دادامغا قارىغاندا ئاپامنىڭ دادىسىغا بەكرەك ئوخشايدىكەنمەن. ئۇ دائىم: ساڭا قارىسام دادامنى كۆرگەندەك بولىمەن. تاماق يېيىشىڭ، ئولتۇرۇپ ـ قوپۇشلىرىڭ، يول مېڭىشىڭ دادامنىڭ ئۆزى، دەيتتى. ئۇ مېنى ئوغلىدەكلا ئەمەس، يېقىن سىردىشىدەك، تايانچىسىدەك كۆرەتتى. بىر ئىشتىن خۇشال بولسىمۇ، بىرەرسىدىن كۆڭلى رەنجىسىمۇ ماڭا دەيتتى. ئىتتىكرەك چوڭ بولساڭ، سېنى ئۆيلەپ، ئۆينى كېلىنىمگە تاشلاپ پۈت ـ قولۇمنى سوزۇپ

ئارام ئالسام، دەپ ئارمان قىلاتتى. چوڭ تاغامنىڭ ئايتۇرغان ئىسىملىك يۇزى تولۇن ئايدەك يۇمىلاق، ئىككى مەڭزىدە زىناخلىرى بار چىرايلىق قىزنى ماڭا نىشانلاپمۇ بولغانىدى. ئايتۇرغان ئىككىمىز كىچىكىمىزدىن ئاكا ـ سىڭىلدەك چوڭ بولغانلىقىمىز ئۈچۈن بۇنداق گەپلەر ماڭا پەقەت خۇشياقمايتتى. مەن ئۇ گەپتىن ئۆزۈمنى قاچۇرغانسىرى، ئاپام ۋە ھەدىلىرىم مېنى نېزىقاۋاتىدۇ، دەپ ئويلاپ، توختىماي ئايتۇرغانىڭ گېپىنى قىلىشاتتى. ئۇنى ۋاي ئۇنداق ئىشچانەي، مۇنداق ئەقىللىقەي دەپ ماختاشقىنى ماختاشقانىدى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلىماسلىق ئۈچۈن بىر ئامال قىلىپ تالاغا قېچىشنىڭلا كويىدا بولاتتىم. مانا ئەمدى مەن بىزار بولغان ئۆيۈم، ئاپام، ھەدىلىرىم ھەتتا ئاشۇ ئايتۇرغانمۇ كۆزلىرىمدىن ئۈچۈپ كېتىۋاتاتتى. مەكتەپكە كېلىپلا يازغان خېتىمگە تېخىچە جاۋاب يوق. ھەر يىلى كۈزدە ھاۋا سوۋۇشقا باشلىغاندا ئاپامنىڭ زىققا كېسىلى قوزغىلىپ قالاتتى. قىشتا، بولۇپمۇ ئەتىيازدا بەل ئاغرىقىنىڭ دەردىنى تارتاتتى، بىچارە ئاپام ئاغرىق تۇرۇپمۇ ئارام ئالالمايتتى. بىر كاللىسىدا مىڭبىر ئوي بىلەن ئۆزىگىمۇ، ھەدىلىرىمگىمۇ بىردەم ئارام بەرمەي ئالدىراپلا يۈرەتتى. ئاپام ئەنە شۇنداق ئىچى كۈچلۈك، تىرىشچان بولغاچقىلا دادامنىڭ يوقلۇقىنى چاندۇرماي، ئۈچ ھەدەمنى تالالىق قىلىپ، ئۆينى بىر چىرايلىق تۈتۈپ كېلىۋاتىدۇ. مەھەللىدىمۇ كىم دېسە، زۆھرە بۇۋى بولۇپ، ھەممىنى ئاغزىغا قارىتىپ يۈرىدۇ.

ئاشۇ جاپاكەش، ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ تەلەپچان ئاپام مېنى كۆرسىلا مۇلايىملىشىپ، كۆزلىرى نۇرلىنىپ كېتىدۇ. مەن بۇنى كىچىكىمدىن بىلىمەن. ئاپامنىڭ ماڭا باشقىچە ئامراقلىقىنى، ياخشىراق بىرەر نەرسە تاپسا يېيىشكە قىيماي

ماڭا ساقلاپ قويىدىغانلىقىنى، بەزى چاغلاردا دوستلىرىم بىلەن ئويناپ كەچ قالسام ياكى قىزىپ، يۆتىلىپ قالسام ئاپامنىڭ ئەندىشىگە چۈشۈپ ئۆزىنى قويىدىغان يەر تاپالمايلا قالىدىغانلىقىنى بەك ئوبدان بىلىمەن. مېنىڭمۇ ئاپامنى ئەندىشىگە سالغۇم كەلمەيدۇ. ئۇنى دائىم خاتىرجەم، خۇشال ـ خۇرام يۈرسەكەن، دەپ ئارزۇ قىلىمەن. مەن ئوقۇشقا ماڭىدىغان كۈنلەردە ئاپام بەك خۇشالدەك كۆرۈنسىمۇ، تۇرۇپلا خىيالغا پېتىپ قالىدىغان بولۇپ قالغانىدى.

ئاخىرقى ئاخشىمى، كىيىم ـ كېچەكلىرىمنى رەتلەپ سومكىغا سېلىپ بېرىۋاتقان ئاپام بىر پايپقىمنىڭ ئۇچى ئازراق تېشىلىپ قالغانلىقىنى كۆرۈپ يامىماپ بەرمەكچى بولدى. قولىغا يىپ ـ يىڭنىنى ئېلىپ، يىپنى ئۆتكۈزەلمىگەنچە بېشىنى ئارقىسىغا تاشلاۋاتقان ئاپامنىڭ چىراغ يورۇقىدا ئوچۇق كۆرۈنگەن چىرايىغا، كۆزلىرىنىڭ ئولتۇرۇشۇپ، كۆز ئەتراپىدىكى قورۇقلار ۋە ئىككى چېكىسىدىكى ئاق چاچلارنىڭ كۆپىيىپ قالغىنىغا مەيۈسلۈك بىلەن قاراپ قاپتىمەن. بىچارە ئاپام بىر ـ ئىككى يىلدىن بېرى ئوبدانلا ئاجىزلاپ قالغانىدى. دائىم يىڭنىگە يىپ ئۆتكۈزەلمەي تىت ـ تىت بولاتتى. مەن ئۆتكۈزۈپ بېرەي دېسەم، رەنجىگەندەك قىلىپ: «بولدى، ئۆزۈم ئۆتكۈزەلەيمەن، مەن تېخى ئۇنچىلا قېرىپ كەتمىدىم» دەيتتى. شۇ تاپتىمۇ ئۇ ئۆزىنىڭ يىڭنىگە يىپ ئۆتكۈزەلەيدىغانلىقىنى ئىسپاتلىماقچى بولۇپ تىرىشۋاتاتتى. ئەمما ئاپامنىڭ قولىغا قاراپ كۆڭلۈم بىر قىسما بولدى. ئاپام يىڭنىنى تەتۈر تۇتۇۋالغانىدى. مەن گەپ قىلماي چىراغنى ئاپامغا يېقىنراق يۆتكەپ قويدۇم. ئاپام شۇ چاغدىلا:

ــ كۆردۇڭمۇ بالام، ئاپاڭ قېرىپ قاپتۇ، ئەتىگەندىن

بېرى يېڭىنى تەتۈر تۇتۇپ يېپ ئۆتكۈزىمەن دەپ ئولتۇرۇپتۇ، ــ دەپ ئاچچىق كۈلگەنىدى.

ــ ئەندىشە قىلما ئاپا، مەن ساڭا ئۇرۇمچىدىن كۆزئەينەك ئەۋەتىپ بېرىمەن. مەرۇپ تاغامنىڭكىدەك چوڭايتىپ كۆرسىتىدىغىنىنى، ئۇنىڭدىن چىرايلىقىنى، ــ دېسەم، ئېچىلىپ كۈلۈپ:

ــ ۋاي ساقام، ئەقىللىك ئوغلۇم، يەنىلا سەن ئويلايسەن مېنى، ــ دەپ باش ـ كۆزۈمنى سىيلاپ كەتكەنىدى.

ھەر كۈنى شۇنداق خىياللار بىلەن ئۇيقۇغا كېتەتتىم. ئاپامنى سېغىنغانچە تولا چۈشۈمگە كىرەتتى. بەزىدە خۇشال، روھلۇق ھالەتتە كۆرسەم، بەزىدە ئاجىز، غەمكىن ھالىتىنى كۆرۈپ كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ قالاتتى.

بىر كۈنى فاكۇلتېتىمىزدىكى خەت تارقىتىشقا مەسئۇل بالا ماڭا ئۈچ پارچە خەتنى بىراقلا ئەكېلىپ بەردى. سەنئەت، تەنتەربىيە، سۇچىلىق فاكۇلتېتلىرىنى ئايلىنىپ كەلگەچكە ۋاقتىدا تاپشۇرۇۋالالمىغانكەنمەن. ئالدىراپ خەتنى ئاچتىم. باشتىكى خەتنىڭ پوچېركىسىغا قاراپلا ئۇنى ئايتۇرغان يېزىپ بەرگەنلىكىنى بىلدىم. ئۇ مېنىڭ خېتىمنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن يازغان جاۋاب خېتى بولۇپ، ئۆيدىكى ھەممەيلەننىڭ تىنچ ـ ئامان ئىكەنلىكى، مېنى سېغىنغانلىقىنى بىلدۈرۈپ، ئاخىرىدا تاماقنى ۋاقتىدا يېيىشىمنى، قېلىنراق كىيىنىۋېلىشىمنى، ئۆزۈم يالغۇز سىرتلاردا چۆرگىلەپ يۈرمەسلىكىمنى، دوستلىرىم بىلەن تالا ـ تۈزگە چىقسامۇ كەچ قالماي مەكتەپكە بالدۇر قايتىشىمنى تاپىلاپ يازغان خەت ئىكەن. ئىككىنچىسىنى ئاپام ئۆزىنىڭ كونىچە، مايماق ـ سايماق خەتلىرى بىلەن يېزىپتۇ. قارىغاندا ئايتۇرغانىنى ساقلاشقا تاقەت قىلالمىغان بولسا كېرەك، ئاساسلىقى مەندىن

ئەنسىرەپ تېز - تېز خەت يېزىپ تۇرۇشنى تاپىلاپتۇ. ئاخىرىدا يەنە مەكتەپنىڭ تامىقىنىڭ قانداقلىقى، تويغۇدەك بېرىدىغان - بەرمەيدىغانلىقىنى سوراپ، لازىم بولسا ئۆيدىن نان - توقاچ، سوقۇم گۆشلەردىن ئەۋەتىدىغانلىقىنى ئېيتىپتۇ. ئۇچىنچىسى يەنە ئايتۇرغانىنىڭ يېزىپ بەرگىنى ئىكەن. ئۇنىڭدا ئىككىنچى ھەدەمنىڭ ئوغۇل تۇغقانلىقى، چوڭ تاغامنىڭ كېسەل بولۇپ يېتىپ قېلىپ يېقىندا خېلى ياخشى بولۇپ قالغىنىنى يېزىپ بولۇپ، «بالام ئاسمجان، مەنمۇ قېرىپ قالدىم، سالامەتلىكىمۇ ئىلگىرىكىدەك ئەمەس. پىكىر - خىيالىم سەندە، بىزدىن ھەر قانچە زېرىككەن بولساڭمۇ، ئىككىلىنىڭ خەت يازغىن، سالامەت تۇرۇۋاتقانلىقىڭنى بىلىپ قالايلى» دەپتۇ. ئايتۇرغان خەتنى كۆپ سىلىقلاپ يازغان بولسىمۇ، مەن خەتتىكى ھەر بىر ئېغىز گەپنىڭ ئىگىسى كىم ئىكەنلىكىنى ئېنىق بىلەتتىم. بولۇپمۇ «بىزدىن ھەر قانچە زېرىككەن بولساڭمۇ» دېگەن سۆزنى ئايتۇرغانىنىڭ قوشۇپ قويغانلىقى ئېنىق ئىدى. ئاپامنىڭ خەت يازمىغىنىمدىن ئەنسىرەپ يېلىنغاندەك قىلغان سۆزلىرى كۆڭلۈمنى يېرىم قىلدى. شۇ كۈنىلا خەت يېزىپ پوچتىدىن سېلىۋەتتىم. خەتتە ئاپامغا ئەھۋالنى چۈشەندۈرۈپ مەندىن ئەنسىرىمەسلىكنى ئېيتىپ، «سەندىن شۇنى ئۆتۈنەي ئاپا، سالامەتلىكىڭگە دىققەت قىل، ئۆينىڭ ئىشلىرىغا بەك ئۆزۈڭنى ئۇرۇپ كەتمە. سەن ساغلام بولساڭلا مەن خاتىرجەم ئوقۇيالايمەن. يەنە بىرى، نان - توقاچ، قېزا - سوقۇملاردىن تەييارلاپ ئەۋەتىمىز دەپسىلەر، ھەرگىز ئۇنداق قىلماڭلار، بىزنىڭ مەكتەپنىڭ تامىقى بەك ياخشى. نان - پان، گۆش - ماي ئېشىپ - تېشىپ تۇرىدۇ، يەيدىغان قورساق يوق. سىلەر يەنە ئەۋەتسەڭلا بىكار ئىسراپ بولۇپ كېتىدۇ» دەپ يازدىم.

كۆزئەينەكنى قىشلىق تەتىلدە ئۆزۈم ئالغاچ باردىغانلىقىمنى قىستۇرۇپ قويدۇم.

خەتنى سېلىۋېتىپ بولۇپ خېلى يەڭگىللەپ قالدىم. دېمەك، ئاپام، ئۆيدىكىلەر سالامەت ئىكەن، تاغامۇ ئوبدان بولۇپ قاپتۇ. مەن ئەمدى ئۆينى سېغىنىش ئادىتىدىن ئاستا ـ ئاستا قۇتۇلۇپ كېتىشىم كېرەك، مەن ئەمدى كىچىك بالا ئەمەس، دەرسلەرگە كۆپرەك كۆڭۈل قويسام دۇرۇس بولىدۇ، دەپ ئويلايتتىم. بىر مەزگىل ئوقىغاندىن كېيىن شۇنى هېس قىلدىمكى، بۇ سىنىپتا هەقىقەتەن قالتىس بالىلار بار ئىكەن. سىنىپىمىزدىكى بىر نەچچە ساۋاقدىشىمغا بەك قول قويمەن. ئۇلار نېمىدېگەن تىرىشچان، نېمىدېگەن بىلىملىك، چوڭقۇر پىكىرلىك بالىلار ـ هە. قەشقەرلىك كېرەم، كامال، غوپۇرجانلار ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدىلا مەتبۇئاتتا شېئىرلارنى ئېلان قىلغان ئاساسى پۇختا بالىلار ئىكەن. شىمالىق بالىلار ئىچىدە هېكايە بىلەن نەسرىنى ياخشى يازىدىغان بىر نەچچە قىز بار ئىكەن. هەممىدىن بىزنىڭ غۇلجا تېكەسلىك بۇغداي ئۆڭ، جىمىغۇر كەلگەن خەمىدەنىڭ شۇنداق ئېسىل نەسرىلەرنى يېزىپ بىردىنلا كۆزگە كۆرۈنگىنىدىن هەيران بولدۇم هەم سۆيۈندۈم.

بىزنىڭ مۇئەللىملىرىمىزمۇ بىر ـ بىرىدىن ساپالىق، دەرسنى بەك ياخشى ئۆتىدۇ، هەر بىر سائەت دەرسته بىزگە كۆپرەك نەرسىلەرنى بىلدۈرۈشكە تىرىشىدۇ. بەزىلىرى يۇمۇرلۇق، يەنە بەزىلىرى بەك ئوبرازلىق، مەنىلىك سۆز قىلىدۇ. ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىمىز بىر قېتىملىق دەرستە ئايروپىلاننى مىسالغا ئېلىپ، ئەدەبىي ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيەسىنى موتورغا، ۋەقەلىكنى ئاساسىي گەۋدىسىگە، هېسسىيات ۋە تەسەۋۋۇرنى قاناتقا ئوخشاتتى:

ــ ساۋاقداشلار، موتورسىز ئايروپىلان ئۇچالامدۇ؟
ــ ئۇچالمايدۇ، ــ دەپ ھەممەيلەن تەڭ جاۋاب بەردۇق.
ــ ئاساسىي گەۋدىسىز ئايروپىلان بولامدۇ؟
ــ بولمايدۇ.
ــ قاناتسىز ئايروپىلان ئاسماندا پەرۋاز قىلالامدۇ؟
ــ ياق، قىلالمايدۇ.
دەل شۇ چاغدا گۇلدۇرۇلىگەن ئاۋاز بىلەن مەكتەپ ئاسمىنىدىن بىر ئايروپىلان ئۇچۇپ ئۆتتى.
ــ مانا، ئەڭ مۇكەممەل شېئىر پەرۋاز قىلماقتا، ــ دېدى كىمدۇر بىرى. ھەممىمىز پاراقلاپ كۆلۈشتۇق. مۇئەللىمىمۇ كۈلدى. ئارقىدىن:
ــ ساۋاقداشلار، بۇ پەقەتلا ئەدەبىي ئەسەرنىڭ مەركىزىي ئىدىيە، قۇرۇلما ۋە ھېسسىيات بىلەن تەپەككۇرنىڭ بىرىكمىسى ئىكەنلىكى ھەققىدىكى ئاددىي بىر ئوخشىتىش. ئەمما ئەدەبىي ئەسەر، بولۇپمۇ شېئىر ئىنسان ھېس ـ تۇيغۇسى ۋە تەپەككۇرىدىن ھاسىل بولىدۇ. ئايروپىلان مېتالدىن ياسىلىدۇ. ئۇنى كىتابقا، چېرتيوژغا قاراپ ياسغىلى بولىدۇ. ئەمما شېئىرنى كىتاب ياكى چېرتىيوژغا قاراپ يازغىلى بولمايدۇ. بىر شائىر تىرىشىپ ئۆگىنىپ ئايروپىلان ياسىيالىشى مۇمكىن، ئەمما، ئىنژېنېرنىڭ تىرىشىپ ئۆگىنىپ ھەقىقىي شائىر بولالىشى ناتايىن، ــ دېدى. بۇ سۆز ئەينى چاغدا ھەممىمىزنى قالتىس روھلاندۇرۇۋەتكەنىدى. توغرا، ئەدەبىيات ئەنە شۇنداق ئىجادىي ئەمگەك، ئۇ تەقلىد قىلىش ئەمەس، مەڭگۇ يېڭىلىق يارىتىش، مەڭگۇ! يازغۇچى ــ شائىر ئۆزگىرىشچان ئىنسان روھىنىڭ ئىزدەنگۈچىلىرى. مەن ھاياتىمدا تالاي نەرسىنى ئۇنتۇپ كەتتىم. ئەمما ئاشۇ بىر سائەتلىك دەرسنى زادى ئۇنتۇمىدىم.

ئاشۇ سۆزلەر ھەر ۋاقىت، ھەتتا ئىلمىي ھەقىقەتلەر ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىلگەن يىللاردىمۇ قۇلاق تۇۋۈمده ياڭراپ تۇردى.

كۆنلىرىمىز دەرسلەر بىلەنلا ئەمەس، يېڭى ـ يېڭى مەزمۇنلار، تۇرلۇك پائالىيەت بىلەن كۆڭۈللۈك ئۆتتى. نويابىرنىڭ بېشىدا ماناسقا ئون كۈنلۈك ئەمگەككە باردۇق. ئەمگەكتىن قايتىپ كەلسەم مېنى ئۆيدىن كەلگەن خەت ساقلاپ تۇرۇپتۇ. ئايتۇرغانىنىڭ كونۇبرت ئۈستىدىكى ئۇششاق، رەتلىك خەتلىرىلا نۇرغۇن مەنانى ئىزھارلاپ تۇراتتى. كونۇبرتنى يىرتىپ، خەتنى ئاپام ئۆزى يازغانلىقىنى كۆرگىنىمده يەڭگىللەپ قالغانىدەك بولدۇم. ئاپام ئۆيدىكى نۇرغۇن ئۇششاق ئىشنى، قىشنىڭ تەييارلىقىنى قانداق قىلۋالغانلىقىنى، ئاغىنەم رەخمىنىڭ ھال سوراپ كەلگەنلىكىنى، بىر كۈن كەچكىچە لايچىلىق قىلىپ ھويلا تېمىنىڭ ئۆرۈلۈپ چۈشكەن يېرىنى ئوڭشاپ بەرگەنلىكىنى يېزىپ بولۇپ، يەنە مەندىن ئەندىشە قىلۋاتقانلىقىنى، مېنى قانچىلىك سېغىنغانلىقىنى يېزىپتۇ. خېتىنىڭ ئاخىرىدا پەرۋاسىزغىنە ئايتۇرغانىنىڭمۇ ئۆزىگە كۆپ يارەملىشۋاتقانلىقىنى يېزىپ، ئۇنىڭغا ئايرىم خەت يېزىپ قويۇشۇمنى جېكلەپتۇ. شۇ يەردە ئولتۇرۇپلا ئاپامغا جاۋاب خەت يېزىۋەتتىم. ئايتۇرغان ھەققىده بىر ئېغىز گەپ قىلمىدىم. بەلكىم ئۆزى بىر ئىشلارنى ھېس قىلۋالار. ئاپامدىن كەلگەن خەتنى ئوقۇپ قەلبىم يەنە سېغىنىش تۇيغۇلىرىغا تولدى. ئۆيۈمگە قايتىدىغان، ئاپامنى كۆرىدىغان كۈنلەرنىڭ تېزرەك كېلىشىگە تەقەززا بولدۇم. ئەمما يىل ئاخىرىدىكى ئالدىراشلىق، مەۋسۈملۇق ئىمتىھان تەييارلىقى، ياچېيكا خىزمەتلىرىنى خۇلاسلەش، ئىلغار ياچېيكا، ئىلغار

ئىتتىپاق ئەزالىرىنى باھالاشتەك ئىشلار دۆۋىلىشىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، مەكتەپتە ھەر يىلى يېڭى يىلدا فاكۇلتېتلارغا سەنئەت كۆرىكى ئۆتكۈزۈلىدىكەن. بىزنىڭ سىنىپىمۇ فاكۇلتېتنىڭ كېچىلىكىگە نومۇر تەييارلىشى كېرەك ئىكەن.

بىزنىڭ تەييارلىغان نومۇرلىرىمىزدىن ئۇچى فاكۇلتېتقا تاللاندى. ئۇنىڭ بىرى، قۇمۇللۇق ئايىم بىلەن نۇرىيە ئورۇنلىغان «ئازادە گۈللەر» ناملىق لەپەر. يەنە بىرى، ھەدىيە ئىككىمىز ئورۇنلىغان «بىللە ماڭايلى» ناملىق ئېيتىشىش، ئاخىرىدا كوللېكتىپنىڭ ئورۇنلىشىدىكى ئۇيغۇرچە، قازاقچە، تاتارچە ئۇسسۇل ئىدى. قىزىق يېرى، مۇشۇ كېچىلىكتىن كېيىن سىنىپىنىڭ ئارتىسى بولۇپ قالدىم دېسە. سەنئەت فاكۇلتېتىدا ئون نەچچە كۈن ئوقۇغانلىقىمنىڭ تەسىرىمۇ، ھەر ھالدا سەھنىگە چىققاندا ئانچە تەمتىرەپ كەتمىدىم. ئاق چىت كۆڭلەك، جىلېتكە كىيىپ، رومال ئارتىپ دېھقان ئاياللىرىغىلا ئوخشاپ قالغان ھەدىيەگە ھەيران قالغىنىمدىن تاماشىبىنلارنى ئۇنتۇپ رولغا كىرىشىپلا كېتىپتىمەن. مەن ھەدىيەگە ھەيران قالغانىدەك، ھەدىيەمۇ ماڭا ھەيران قاپتۇ. سەھنىدىن چۈشۈپلا ئۇ ماڭا: «ياۋاللا ئاسىم، سىز رول ئېلىشقا نېمانچە ئۇستا. سەھنىدە سىزنى تونۇيالمايلا قالدىم. ھەر قانچە قارىساممۇ ئالدىمدا بىر جاھىل ئوتتۇرا دېھقان تۇرىدۇ، بۇنى دېسەم ئۇنى دەيدۇ، ئۇنى دېسەم بۇنى دەيدۇ. ھا، ھا، ھا... » دەپ كۈلۈپ كەتكەنىدى.

يېڭى يىلدىن كېيىن، مەۋسۇم ئاخىرىدىكى ئىمتىھانلارنى تۈگەتكەن كۈنى دۇكانمۇ - دۇكان ئارىلاپ يۈرۈپ ئاپامغا بىر تۈپ شال، مەخسۇس چوڭلار تاقايدىغان كۆزئەينەك، ئىككى ھەدەمگە بىر جۈپتىن ئۇزۇن پايپاق

سېتىۋالدىم. مەن مۇشۇنىڭ ئۈچۈن ئوقۇشقا ماڭمىدىغان چاغدا ئاپام يېنىمغا سېلىپ قويغان 30 سوم بىلەن، بىزگە ئايمۇ ئاي بېرىدىغان تۇرمۇش پۇلىنى بىر تىيىن ئۇيان - بۇيان قىلماي ساقلاپ كەلگەنىدىم. بۇ — ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم ئاپامغا سوۋغاتلىق ئېلىشىم ئىدى.

5

كۈتكەن كۈنلەرمۇ كەلدى. بىز - بىر يۇرتلۇق بەش - ئالتە بالا يۈك ماشىنىسىدا غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. دەسلەپكى كۈنى سەپىرىمىز خېلى ئوڭۇشلۇق بولدى. كەڭسايغا يېقىنلاشقانچە ھاۋا ئۆزگىرىپ لەپىلدەپ قار ياغقىلى تۇردى. بىز ھەممىمىز بىر يەرگە يىغىلىپ، تۆپىمىزگە جۇۋا، يوتقان - كۆرپىلەرنى يېپىپ، ئىسسىق ئۆيلىرىمىزنى، ئاپىلىرىمىز ئوخشىتىپ ئېتىپ بېرىدىغان مەززىلىك تاماقلارنى ئويلاپ، بۇ جاپالىق سەپەرنىڭ تېزرەك ئاخىرلىشىشىنى تىلەپ ئولتۇراتتۇق. كەڭسايغا بارساق ماشىنىلار قاتار توختاپ كېتىپتۇ. ئالدى تەرەپتە يول توسۇلۇپ قالغانىكەن. يول ياسىغۇچى ئىشچىلار قارنى تازىلاپ يېتىشەلمەيۋېتىپتۇ. بۇ يەردە مۇزلاپ يېتىقاندىن بېرىپ قار تازىلىغان ياخشى ئىدى. قىزلارنى نەرسە - كېرەكلىرىمىزنى ساقلاشقا قالدۇرۇپ ئوغۇللار ماشىنىدىن چۈشۈپ توسۇلغان يەرگە باردۇق. تاغدىن سېرىلىپ چۈشكەن قار يولدا دۆۋىلىشىپ تۇراتتى. 10 — 15 چە ئادەم گۇرجەك بىلەن قار كۆرەۋاتاتتى، سايمان يېتىشمىگەنلىكتىن ئىلاجسىز قاراپ تۇرغان ئادەم كۆپ ئىدى. بىز ئەتراپىنى ئاختۇرۇپ شۇ

ئەتراپتىكى يول ئاسراش ئۇچاستىكىسىنىڭ قورۇسىدىن يوغان بىر پارچە تاختاي تېپىۋالدۇق. تۆتىمىز تاختاينىڭ ئىككى تەرىپىدىن تۇتۇپ، باشقىلار گۈرجەك بىلەن پەسكە چۈشۈرۈپ بەرگەن قارنى تاختاي بىلەن ئىتتىرىپ يولنىڭ ياقىسىدىكى چوڭقۇر يارلىققا چۈشۈرگىلى تۇردۇق. ھەممىمىز 16 ــ 17 ياشلىق بالىلار بولغاچ ھارغان ـ ئاچقىنىمىزنى، ئاياغلىرىمىز، ئىشتانلىرىمىزنىڭ ھۆل بولۇپ كەتكىنىنى بىلمەي تەرلەپ ـ پىشىپ شۇنداق ئىشلەپ كېتىپتىمىزكى، يىغلىپ تۇرغان كىشىلەر روھىمىزدىن تەسىرلىنىپ ھەر بىرسى قولىغا چىققان نەرسىلەر بىلەن قار تازىلاشقا كىرىشتى. كەچكە يېقىن توپا ئىتتىرىش ماشىنىسىغا ئوخشاپ كېتىدىغان بىر ماشىنا پەيدا بولدى. كۆپچىلىك بۇنى كۆرۈپ تېخىمۇ روھلىنىپ كېتىشتى. ئەنە شۇنداق پىداكارلىق بىلەن ئىشلەش نەتىجىسىدە كەچ سائەت سەككىز ـ توقۇزلاردا يول ئېچىلىپ، ماشىنىلار چىراغلىرىنى يانداۇرۇپ بىر ـ بىرلەپ يولغا چىقىپ كېتىشتى. بىز شەھەرگە تاڭ سەھەردە يېتىپ كەلدۇق. ئەتراپ تېخى قاراڭغۇ ئىدى. بىر تال لامپا خىرە يېنىپ تۇرغان بېكەت مەيدانى جىمجىت ــ چۆلدەرەپ قالغانىدەك كۆرۈنەتتى. شەۋكەت ئىككىمىزنىڭ ئۆيى بىر كوچىدا بولغانلىقتىن بىللە ماڭدۇق. ئىكىمىز قولىمىزغا تاياق ئېلىپ، ئىتلار قاۋىشىپ تۇرغان كوچىلاردىن ئاۋايلاپ ئۆتۈپ، سىبغىنىغان ئۆيلىرىمىزگە قاراپ كېتىۋاتاتتۇق. دەسلەپتە شەۋكەت ئۆيىنىڭ ئالدىدا توختىدى. ھالقىنىڭ ئىشىكىگە ئۇرۇلغان ئاۋازى يىراقلارغا ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مەن كېتىۋاتقاچ پات ـ پات كەينىمگە قارايتتىم. بىر چاغدا ئىشىكنىڭ «غىچ» قىلىپ ئېچىلغىنى، بىر قېرى ئادەمنىڭ يۆتىلىپ تۇرۇپ بىر

نېمىلەرنى دېگەنلىكى، ئىشىك تاقىلىپ زەنجىرلەرنىڭ شاراقشىغىنى ئاڭلاندى، ئاخىرقى قېتىم كەينىمگە بۇرۇلغىنىمدا ئىشىك ئاۋۇالقىدەك مەھكەم تاقالغان، ئىشىك تۆۋى خۇددى ئەزەلدىن بىر كىم ئۇ يەردە تۇرۇپ باقمىغاندەك جىمجىتلىققا چۆككەنىدى.

دوقمۇشتىن قايرىلىپلا تونۇش ئىشىكنى كۆرگەندە يۈرىكىم دۈپۈلدەپ كەتتى. ئىشىكنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدىم. بىر قولۇمدا تاياق، بىر قولۇمدا يول بويى ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەلگەن خالتا. ئىشىكنى قېقىش ئۈچۈن قولۇمنى كۆتۈرۈشۈمگە، ئىشىك ئېچىلىپ كەتتى. بوسۇغىدا ئاپام تۇراتتى. ئۇ ماڭا قاراپ غۇلىچىنى كېرىپ:

ــ سېنىڭ تۇنۇشكۇنى تۈيغانىدىم بالام، مانا راستىنلا كەلدىڭ ئەمەسمۇ، ئانىنىڭ يۈرىكى بالىسىنىڭ ئىشىك ئالدىغا كەلگىنىنى تۈيماي قالامتى. كەل ساقام، سېنى تويغۇچە پۈرىۋالاي، ــ دېدى.

ئاپامنىڭ ئىسسىق باغرىدا تۇرۇپ ئۆزۈمنى خۇددى تۆت ـ بەش ياشلىق ۋاقىتلىرىمغا قايتقاندەك سەزدىم. ئاپام يۈز ـ كۆزۈم، بويۇن ـ باشلىرىمنى هىدلاپ، ئىسسىق قوللىرى بىلەن سىيلاپ:

ــ ئۆسۈپ كېتىپسەن، چىرايىڭمۇ ئۆزگىرىپ چوڭ يىگىت سىياقىغا كىرىپسەن بالام، ــ دەپ قولۇمدىن خالتىنى ئېلىپ ئۆيگە باشلىدى. ئىككى هەدەمۇ ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ، مېنى كۆرۈپ ئەيمەنگەندەك تۇرۇپ قېلىشتى. چىراغ يېقىلغان مېهمانخانا ئۆيگە كىرگىنىمدە بۇرنۇمغا ئۆيۇمنىڭ تونۇش پۇرىقى «گۇپپىدە» ئۇرۇلدى. بۇ ئالما هىدى، سۈت ـ قايماق ۋە سۇرگۈچ هىدى ئارىلىشىپ كەتكەن ئىشتىهانى غىدىقلايدىغان بىر خىل هىد ئىدى. بۇ مەن كىچىكىمدىن

ئادەتلىنىپ كەتكەن، ئېسىمدىن چىقمايدىغان ھىد ئىدى. ئاپام ماڭا يەنە بىر پەس قاراپ كېتىپ، كۆز يېشىنى توختىتىۋالالماي قالدى:

ــ رەھمەتلىك داداڭ مۇشۇ تۇرقۇڭنى كۆرسە قانچە خۇشال بولۇپ كېتەر ئىدى. ۋاي ساقام، دادامغا ئوخشايدىغان ساقام، چوڭ داداڭ بىر كۆرگەن بولسىچۇ تېخى...

ــ بولدى ئاپا، يىغلاۋەرمىگىن، ئاسىم يىراق يولدىن كەلدى، ھارغاندۇ، ئاچقاندۇ. ئولتۇرۇپ قورسقىنى توقلاپ، ھاردۇقنى ئېلىۋالسۇن، ــ دېيىشىپ ھەدىلىرىم بىر دەمدە داستىخان راسلىدى. ئاپامنىڭ ماڭا ئاتاپ تەييارلىغان تاتلىق ـ تۇرۇم، مايلىق توقاچ، سامسا ـ سامبۇسىلىرى، پىشۇرۇلغان گۆش، ھۆل ـ قۇرۇق يېمىشلەر... نىڭ ھەر بىرى ئاپام ۋە ھەدىلىرىمنىڭ سېغىنىشىنى ئىپادىلەپ تۇراتتى. ئىسسىق ئەتكەنچايدىن كېيىن ھەدىلىرىم چاچتەك تارتىلغان لەڭمەن ئېلىپ كەلدى. ئۇلار لەڭمەننى بەك ئوخشىتىپ ئېتەتتى. شۇڭا قورسقىم ئاللىقاچان تويۇپ كەتكەن بولسىمۇ، ماختاپ تۇرۇپ يەۋەتتىم. ئورنۇمدىن تۇرۇپ پۇت ـ قولۇمنى ھەرىكەتلەندۈرۈپ كىرسەم ماڭا ئورۇن سېلىپ قويۇپتۇ. مەشتە گۈرۈلدەپ ئوت كۆيۈۋاتىدۇ. ئىسسىق ئورۇنغا ئۆزۈمنى تاشلىغىنىمنى بىلمەن. ئويغانسام چۈش بولۇپ كېتىپتۇ. ئاپام مېنى ئويغىتىشقا قىيماي بېشىمدا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. ئورنۇمدىن تۇرۇپ، يۈز ـ كۆزۈمنى يۇيۇپ، ھويلا ـ ئارانىنى ئايلىنىپ ھەر بىر ئۆيگە بېشىمنى تىقىپ بېقىپ، ھەدىلىرىمنىڭ چىرايلىق ياسالغان ئۆيىنى تاماشا قىلىپ بولۇپ چايغا ئولتۇردۇم. قورسقىم تازا ئاچقانىدى. چايدىن كېيىن ئاپام ئىككىمىز يالغۇز قالدۇق. ئاپامنىڭ ئەتىگەنكى يىغىسى، ئەركىلىتىشلىرى ھېچنەدە يوق. يېنىمدا ئادەم

ئەيمەنگۈدەك سالاپەت بىلەن ئولتۇرۇپتۇ. ئۇ مەندىن ئوقۇشۇمنى، مۇئەللىملىرىمنى، مەكتەپتىكى تۇرمۇشىمىزنى، ساۋاقداشلىرىمنى ئىنچىكىلەپ سوردى. بىر يۇرتلۇق قىز ساۋاقدىشىمنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى بەكرەك سۈرۈشتۈردى. جاۋابىمنى ئاڭلاپ كۆڭلى سەل جايىغا چۈشكەندەك بولۇپ، دادامنىڭ مەندىن نەقەدەر زور ئۈمىدلەرنى كۈتكەنلىكى، بالىمىز ئوغۇل بولۇپ قالسا دەپ، نى ئارمانلارنى كۆڭلىگە پۈككەنلىكىنى سۆزلەپ كېلىپ:

ــ بالام، سەن ئۆيىمىزنىڭلا ئەمەس، جەمەتىمىزنىڭ تۈۋرۈكى. سەن نەۋرىلەرنىڭ چوڭى ھەم ھەممىدىن كۆپ ئوقۇغىنى. تاغلىرىڭ، ھاممىلىرىڭنىڭمۇ كۆزى سەندە. ھەممىمىزنىڭ ئۈمىدىنى يەردە قويماي تىرىشىپ ئوقۇ، مەكتەپنى ئەلاچى بولۇپ پۈتكۈزۈپ ئارىمىزغا ساق ـ سالامەت قايتىپ كەل، ــ دېدى. ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ گىپى ئارىسىدا يەنە ئايتۇرغانىنى تېپىلغۇسىز قىز بولدى، دەپ ماختاپ ئۆتتى. ئاپام ئەقىللىك ئايال ئىدى. گەپنى بەك ئېچىۋەتسە، مېنىڭ بىراقلا رەت قىلىۋېتىدىغانلىقىمنى بىلىپ، مېنى ئاستا ـ ئاستا ئەيۋەشكە كەلتۈرمەكچى بولۇۋاتاتتى. شۇڭا مېنىڭ سۈكۈتته تۇرۇۋېلىشلىرىمغا ئانچە پەرۋا قىلىپ كەتمەيتتى. مەنمۇ كۆڭلۈمده ئاپام ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلارنى خاپا قىلماي، ئۇنى ئۆزۈمدىن ئاستا ـ ئاستا زېرىكتۈرۈشنى ئويلاپ قويغانىدىم. يېگىتلەر ئايتۇرغانىدەك چىرايلىق قىزلارنىڭ ئۇزۇن ئولتۇرۇپ كېشىگە قاراپ تۇرالمايدۇ، ئەلۋەتته. ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىمۇ قىزىنىڭ چوڭ بولۇپ كېتىپ «ئولتۇرۇپ» قېلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ...

ئاپامنىڭ دىققىتىنى بۇراش ئۈچۈن دەرھال سۆزغاتلىرىمنى چىقاردىم. ئاپام:

ـــ ژاي ئوغلۇم، بىز ساڭا بىر تىيىن پۇل ئەۋەتمىگەن تۇرساق، نەدىكى پۇلغا بۇلارنى ئېلىپ يۈردۇڭ؟ ـــ دېگەن بولسىمۇ، خۇشاللىقىنى يوشۇرالماي ھېلى رومالنى بېشىغا ئارتىپ باقسا، ھېلى كۆزئەينەكنى تاقاپ كۆرۈپ، ياش قىزلاردەك ئەينەكنىڭ ئالدىدىن كېتەلمەيلا قالدى. بىر نەچچە كۈنگىچە ئۆيگە كەلگەن مېھمانلارغا مەن ئەكەلگەن سوۋغاتلىقلارنى كۆرسىتىپ ماختىنىپ يۈردى.

چۈشتىن كېيىن ئۆيدە كونا كىتابلىرىمنى ۋاراقلاپ ئولتۇرسام، ئايتۇرغان كىرىپ كەلدى. ئۇ مەندىن بىر ياش كىچىك ئىدى، خىيالىمدا تېخى «كىچىك قىز» دەپ ھېسابلاپ كەلگەن نەۋرە سىڭلىمنىڭ ياسىنىشىغا، بىلىنەر ـ بىلىنمەس گىرىم بىلەن تېخىمۇ باشقىچە بولۇپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ خۇددى ئۇنى تونۇيالمايۋاتقاندەك بىر پەس تۇرۇپ قالدىم. ئۇ راستتىنلا ئايتۇرغان ئىدى. قەددى ـ قامىتى ئۇنىڭ بالدۇر يېتىلگەنلىكىنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرىدىن بىر يىل بۇرۇنقى شوخ ـ تەنتەكلىكى يوقلىپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان چوڭ قىزلاردەك ئېغىر ـ بېسىق بولۇپ قالغانىدى.

ئىككىمىز مېھمانخانا ئۆيدە ئولتۇرۇپ خېلى ئۇزاق پاراڭلاشتۇق. ئۇ ماڭا ئاپامنىڭ دائىم مېنىڭ غېمىمدە يۈرگەنلىكى، ئوغلۇم چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ، بىرەر پېشكەللىككە يولۇققانمىدۇ، دەپ ئەنسىرەپ، سەھرادىن بىر «تاپقاق» مومايىنى چاقىرتىپ كەلگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. ئويلاپ قارىسام بۇ گەپنىڭ ئىچىدە بىر گەپ بارەدەك قىلاتتى.

ـــ ئۇنداقتا «تاپقاق» موماي نېمە دېدى؟ ـ دەپ ئىنچىكىلەپ سورىسام، ئۇ قىزىرىپ تۇرۇپ:

ـــ يىراق شەھەردە بىر ئوغلىڭىز بار ئىكەن، ئۇنى چوڭ

ئىشلار كۆتۈپ تۇرۇپتۇ. يولنى تېپىپ ماڭسا خېلى ئىش تەۋرىتىدىغان ئادەم بولىدىكەن، دەپتۇ. زۆھرە بۇۋى ئاپام: باشقا ئىشلارچۇ؟ دەپ سورىسا، ئوغلىڭىزنىڭ بېشىنى قايمۇقتۇرۇۋاتقان بىرسى بار ئىكەن، لېكىن كېيىن يوق بولۇپ كېتىدىكەن دەپتۇ، ــ دېدى ـ دە، چىرايىمغا لەپپىدە بىر قاراپ قويۇپ، يەنە قىزىرىپ كەتتى.

ــ سەن شۇ گەپلەرگە ئىشەندىڭمۇ؟

ــ مەن بىلمىدىم. لېكىن ھەممە ئادەم ئۇ مومايىنىڭ دېگىنى بەك توغرا چىقىدۇ دەيدىكەنغۇ.

ــ لېكىن، مەن توغرىسىدا دېگىنىنىڭ بىرىمۇ توغرا چىقماپتۇ. مېنىڭ يېنىمدا بېشىمنى قايمۇقتۇرۇۋاتقان ھېچكىم يوق. بىز تېخى كىچىك تۇرساق. مەكتەپكە بارغىلى ئالتە ئاي بولماي تۇرۇپ قايمۇققىلى تۇرساق قانداق بولىدۇ. مەن مەكتەپ پۈتكۈزگەندىن كېيىن يەنمۇ ئۆرلەپ ئوقۇپ، كۆپرەك بىلىم ئالسام دەيمەن. شۇڭا كېيىنكى ئىشلارنىڭ قانداق بولۇشىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ.

ئايتۇرغانىنىڭ تاتىرىپ، بىر نۇقتىغا تىكىلىپ ئولتۇرۇپ قالغىنىنى كۆرۈپ ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى.

ــ سەنچۇ؟ سەن قانداق قىلماقچى، تولۇقسىزنى پۈتكۈزسەڭ داۋاملىق ئوقۇمسەن ياكى... ؟

ــ مېنىڭغۇ تولۇق ئوتتۇرىدا داۋاملىق ئوقۇغۇم بار ئىدى. ئاپام قىز بالا دېگەن بەك ئوقۇپ كەتسە بولمايدۇ، دەپ تۇرۇۋالدى. شۇڭا تېببىي مەكتەپكە ئىمتىھان بەرمەكچى بولۇۋاتىمەن.

ــ توغرا ئويلاپسەن. سېنىڭ ئۇكىلىرىڭ جىق، بالدۇرراق خىزمەتكە چىقىپ ئۇكىلىرىڭغا قاراشقىنىڭ ياخشى ئەمەسمۇ.

ئىككىمىز پاراڭلىشىۋاتقاندا ئاپام بىر قېتىم كىرىپ بىزگە مەمنۇنلۇق بىلەن قاراپ كەتكەندى. بىر دەمدىلا يەنە كىرىپ تاماقنىڭ تەييار بولغانلىقىنى ئېيتتى. ئايتۇرغانىنىڭ ئۆيدە ئىشىم بار ئىدى، دېيىشىگە قارىماي ئۇنى تاماققا تۇتۇپ قالدى. ئايتۇرغان ئىككىمىز سېزىلەر ــ سېزىلمەس كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدە غىزالاندۇق. بىر ھېسابتا مۇشۇنداق بولغىنىمۇ ياخشى ئىدى.

تۇغقانلارنىڭ ئۆيلىرىنى پەتىلەش، دادامنىڭ سەھرادىكى تۇغقانلىرىنى يوقلاش، كونا دوستلار بىلەن ئولتۇرۇش دېگەندەك ئىشلار بىلەن بولۇپ، قىشلىق تەتىل ھەش ـ پەش دېگۈچە ئاخىرلىشىپ قالدى. ئاپام يەنە ئەندىشىگە چۈشتى. ھەر قېتىمقى نامزىدا سەپىرىمنىڭ ئوڭۇشلۇق، يوللىرىمنىڭ ئاق بولۇشىنى تىلەپ دۇئا قىلغاندىن باشقا، بېكەتكە ئادەم ئەۋەتىپ يوللارنىڭ قانداقلىقىنى سۈرۈشتۈرەتتى. ئاپامنىڭ دۇئالىرىنىڭ خاسىيىتىدىنمۇ ياكى سۈرۈشتۈرگەنىنىڭ پايدىسىمۇ، قايتىش سەپىرىمىز ئوڭۇشلۇق بولدى. مەكتەپكە كېلىپ كۆردۇقكى، سىنىپىمىزدىكى ئائىلىسىگە قايتقان باشقا ساۋاقداشلارمۇ كېلىپ بوپتۇ. سىنىپ ـ ياتاقلار، يوللار ـ مەيدانلار جۇشقۇن ياشلارنىڭ ۋاراڭ ـ چۇرۇڭى، شاد ـ خۇرام كۈلكىلىرىگە تولۇپتۇ، ئالىي مەكتەپ ھاياتي نەقەدەر كۆڭۈللۈك ـ ھە! دەرسلىرىمىز باشلىنىپ كەتتى. سالاپەتلىك، بىلىملىك، چاچلىرى ئىلىم يولىدا ئاقارغان ئۇستازلىرىمىز قوللانمىلىرىنى قولتۇقلاپ سىنىپلارغا كىرەتتى. مۇنبەردە سائەتلەپ ئۆرە تۇرۇپ، ئاغزىدىن كۆپۈك قاينىغىچە كۆيۈپ ـ پىشىپ سۆزلەيتتى، كىتابلارنى ۋاراقلايتتى. دوسكىغا تىنماي خەت يېزىپ، ئۆچۈرەتتى. ئۇلار بىزگە بىلىم بېرىش يولىدا مەشئەلدەك لاۋۇلداپ يانىتتى.

يورۇقى، هارارىتى بىلەن دىللارنى يورۇتماقچى، قەلبىمىزگە ئوت ياقماقچى بولاتتى. ئەمما بىز بۇ قەدىرلىك كىشىلەرنىڭ، بۇ قىممەتلىك سائەتلەرنىڭ قەدرىگە دېگەندەك يېتىپ بولالمايتتۇق. بەزىلىرىمىز ھەتتا شۇنچىلىك نادان، بىخۇد ئىدۇق. ئەمما ئۇلار بىزنى ئەيىبلەپ كەتمەيتتى، ئۇلار بىزنى چۈشىنەتتى. سۆزلىگەنلىرىنىڭ تۈپراقتا سېلىنغان ئۇرۇققا ئوخشاش ئاز ـ تولا نەملىك ۋە يورۇقلۇققا ئېرىشكەندە ھامان كۆكلەپ چىقىدىغانلىقىنى بىلەتتى.

مەكتەپ غايەت زور سىياسىي تەلىم ـ تەربىيە ماشىنىسىغا ئوخشاش بىزنىڭ مېڭىمىزنى ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ جۈڭگوچە نەزەريەسى ۋە ماۋزېدۇڭ ئىدىيەسىنىڭ فورمۇلاسى بويىچە قايتا قۇراشتۇرۇپ چىقاتتى. خەلقئارادىكى ئۆلۈۋاتقان جاھانگىرلىك ۋە كاپىتالىزمنىڭ، دۆلەت ئىچىدىكى ئاغدۇرۇلغان سىنىپىي دۈشمەنلەر، ئەكسىلئىنقىلابچىلار ۋە بۇزۇق ئۇنسۇرلارنىڭ بىزنىڭ ئىشلىرىمىزغا ھەر ۋاقىت بۇزغۇنچىلىق قىلىپ تۇرىدىغانلىقى، سىنىپىي كۈرەشنىڭ رەھىمسىز ۋە مۇرەسسەسىزلىكى دائىم روھىمىزغا سىڭدۇرۇلەتتى. ئىنسانىي مېھىر ـ شەپقەت، ئانا ـ بالىلىق، قېرىنداشلىق، ئەر ـ ئايالىلىق مۇھەببىتى دېگەنلەر پارتىيەگە بولغان مۇھەببەت ۋە سىنىپىي مۇھەببەت ئالدىدا چاكىنا، خۇنۇك نەرسىلەر ھېسابلىناتتى. پارتىيە، ۋەتەن، سىنىپ مەنپەئەتى ئالدىدا شەخسىي مەنپەئەتلەر، كىچىك بىر توپ ياكى مىللەت مەنپەئەتى ھېچ نەرسىگە ئەرزىمەيتتى. ھەممىدىن مۇھىمى بىز بۇلارنىڭ قىل سىغماس ھەقىقەت ئىكەنلىكىگە ئىشىنەتتۇق. مۇشۇنداق بىر ئەلدە، سوتسىيالىزم جەننىتىدە ياشاۋاتقىنىمىز ئۈچۈن ئۆزىمىزنى چەكسىز بەختلىك ھېس

قىلاتتۇق. بىزنىڭ نەزەرىمىزدە ئامېرىكا باشلىق غەرب دۆلەتلىرى خۇددى بىزنىڭ تەشۋىقات رەسىملىرىمىزدىكى پىرولېتارىيات ئىنقىلابچىلىرىنىڭ تۆمۈر مۇشتى ئاستىدا ئۆمۈلەپ يۇرگەن بەتبەشىرە، ئۇزۇن بۇرۇنلۇق چەرەندە ـ پەرەندىلەرنىڭ نەق ئۆزى ئىدى. ئۇ يەرلەردە ياشاۋاتقان بەختسىز، بىچارە خەلق كېچە ـ كۈندۈز بىزگە تەلپۈنەتتى، ئۇلۇغ داھىمىزغا تەلپۈنەتتى. بىزنىڭ بېرىپ ئازاد قىلىشىمىزغا تەشنا ئىدى. ئاشۇ ئېزىلىۋاتقان ئەمگەكچى خەلقنى، بىزگە تەلپۈنۈۋاتقان بىچارە مىللەتلەرنى ئازاد قىلىش، ئۇلارنى ئوقۇتۇپ تەربىيەلەش ئۈچۈن... يەنە پۈتكۈل دۇنيادا كوممۇنىزم غايىسىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن بىز ياشلار، بولۇپمۇ كوممۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى تىرىشىپ بىلىم ـ ماھارەت ئىگىلىشىمىز كېرەك ئىدى. ئەنە شۇ ئۇلۇغ غايىلەرگە تەييارلىنىش ئۈچۈن ئۆزۈمگە ھەسسىلەپ قاتتىق تەلەپ قويياتتىم. قىزىل بىناداۋ ئېچىلىدىغان يىغىنلارنى ھېسابقا ئالمىغاندا، كۈنلىرىم ياتاق، سىنىپ، كۈتۈپخانا ئارىلىقىدىلا ئۆتەتتى. ئىلگىرىكى كۈلكە ـ چاقچاقلارمۇ خىيالىمغا كەلمەس بولۇپ كەتكەن ئىدى. ئۆيگە يازغان خەتلىرىمدىمۇ ئەنە شۇنداق ئۇلۇغۋار غايىلىرىمنى يازاتتىم. كېيىن ھەدىلىرىمنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئاپام شۇنداق خەتلىرىمنىڭ بىرىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، مېنى بىر قانداق بولۇپ قالغان ئوخشايدۇ دەپ ئەنسىرەپ ئولتۇرالماي قالغانكەن.

5

مەندىن بىر قارار يۇقىرى سىنىپتا ئوقۇيدىغان شەۋكەت پات ـ پات مېنى ئىزدەپ ياتقىمغا كېرەتتى. مۇنداق

چاغلاردىلا ئىككىمىز يۇرتىمىزنىڭ، ئاتا ـ ئانىمىزنىڭ، كىچىك ۋاقتىلىرىمىزدا بىللە ئويناپ ئاغىنىلەرنىڭ پارىڭىنى سېلىشاتتۇق. ئۇ ئۇرۇمچىنىڭ ھەممە يېرىنى دېگۈدەك بىلەتتى. تارىختا ئۆتكەن خوجىنىياز ھاجى، تۆمۈر خەلىپىلەرنى، ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئىنقىلابىدىكى غېنى باتۇر، ئېلىخان تۆرە، ئىسھاقبېك توغرىسىدىكى باشقىلار بىلمەيدىغان گەپلەرنى بىلەتتى. ئۇنىڭ گەپلىرىمۇ بىزنى بەك قىزىقتۇراتتى، كۆڭلىمىزدە باشقىچە بىر خىل تۇيغۇلارنى قوزغايتتى. چۈنكى، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىز كىچىكىمىزدىن بىلىدىغان، ئاتا ـ ئانىلىرىمىز ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان، مۇشۇ يۇرتتا ياشىغان كىشىلەر ئىدى.

بىر قېتىم ئۇ مەندىن:

ــ دادىلىرىمىز ياتقان تۇرمىلەرنى كۆرۈپ كېلەمدۇق؟ مەن بىلەن بىللە بېرىشنى خالامسەن؟ ــ دەپ سورىدى.

بۇ سوئال ماڭا بەك تاسادىپىي بىلىنىپ نېمە دېيىشىمنى بىلەلمەي قالدىم. ئۇنىڭ دادىسى بىلەن تاغىسى، مېنىڭ چوڭ دادام بىلەن دادام شېڭ شىسەي دائىرىلىرى تەرىپىدىن بىر تۇتۇلغانچە ئىز ـ دېرەكى بولمىغان، بۇ بەختسىزلىك تۇپەيلى ئاپام، ھەدىلىرىم ۋە تۇغقانلارنىڭ كۆزىدىن بىر كۈنمۇ ياش قۇرۇمىغان. ئۇلار توغرىسىدا كۆپلىگەن مىش ـ مىش گەپنى، قورقۇنچلۇق پاراڭنى ئاڭلاۋېرىپ، بۇ گەپلەردىن ئۆزىمىزنى قاچۇرىدىغان بولۇپ قالغان ئىدۇق.

ــ سەن... سەن قانداق بىلىسەن، دادىلىرىمىزنىڭ تۇرمىسى نەدە... ئېكەنلىكىنى؟ ــ بۇ گەپ بوغۇزۇمدىن ناھايىتى تەستە چىقتى.

ــ بارغاندىن كېيىن بىلىسەن. تاغلارنىڭ كامىرىدىكى تاشلاندۇق تۇرمىلەر ھەققىدە ئاڭلىغانمىدىڭ؟ ئۇ يەردە

تاملارغا يېزىلغان نۇرغۇن خەت بار. كۆپرەك ئىزدىسەكلا بىرەر يىپ ئۇچى تېپىلىپ قالىدۇ. قانداق؟ قورقۇۋاتامسەن ـ ياۋ؟ بولدى، قورقساڭ بارمايلا قوي.

ئىچىمدە قورقۇنچ ۋە قىزىقىش تەڭلا داۋالغۇپ تۇراتتى. ئاخىرى، ئۇنىڭ «قورقۇۋاتامسەن؟» دېگەن گېپى غۇرۇرۇمغا تەگدى. مەن گېپىمنى قىرىۋېتىپ:

ــ بارايلى، قاچان بارىمىز؟ ــ دېدىم.

بۇ بىر يەكشەنبە كۈنى ئىدى. شەۋكەتنىڭ دېگىنى بويىچە ئۈزۈن قونچىلۇق رېزىنكە ئۆتۈك ھەم چوڭ قولچىراغتىن بىرنى تەييار قىلغانىدىم. شەۋكەت بوينىغا ئېسىۋالغان بىرزىنىت سومكىغا ئۆتۈك، پەلەي، قولچىراغتىن باشقا ئامبۇر، كۈلۈچ دېگەندەك نەرسىلەرنىمۇ سېلىۋاپتۇ. بىز 1 ـ يول ئاپتوبۇسىدا بىر نەچچە بېكەت ماڭغاندىن كېيىن باشقا بىر ئاپتوبۇسقا ئالماشتۇق. چەترەك كوچىلارنىڭ بىرىدە ئۇنىڭدىن چۈشۈپ قېلىپ بىر دۆڭدىن يۇقىرىغا قاراپ يەنە بىر پەس ماڭدۇق. ئاياغ ئاستىمىزدىكى يول بارغانسېرى ئېگىزلەپ، كۆز ئالدىمىزدا ئېگىز توپا تاغ پەيدا بولدى. بۇ يەرلەر ئادەمسىز دېگۈدەك ئىدى. ئاندا ـ ساندا ئۇچراپ قالىدىغان كونا قارا رەڭلىك چاپان ـ ئىشتان كىيگەن، چاچلىرى گەدەنلىرىگىچە ئۆسۈپ كەتكەن، يۈز ـ كۆزلىرىنى قاسماق باسقان ياقا يۇرتلۇق سەرگەردانلار كۆڭۈلگە ۋەھىمە سالاتتى.

ــ بۇ يەرلەرنى «ئالۋاستى تېغى» دەيدۇ، ئاڭلىغانمىدىڭ؟ ــ دەپ شەۋكەت ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويدى.

ــ ئاڭلىغان، ئەمما...

ئانچە ـ مۇنچە سۆگەت ۋە چاتقاللار ئۆسكەن ئارلىق بىلەن يانغا قايرىلىشىمىزغا ئېگىز تۆمۈر ۋادەك ئالدىمىزنى

توستى. شەۋكەت ئۇنىڭ ئىشكىنى تەپتى، ئىشىك چېقىۋېتىلگەنىكەن. بىز ئىشكتىن كىرىپ ئالدىمىزغا قاراپ ئىلگىرىلىدۇق. ئوڭ تەرىپىمىزدە توپا تاغ تامدەك ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ تۇراتتى. تاغنىڭ ئوتتۇرىسىراق بىر يېرىدە ئۆڭكۇردەك بىر كامار بار ئىدى. شەۋكەت مېنى كامارنىڭ ئالدىغا باشلاپ باردى. شۇ چاغدىلا بۇنىڭ ئۆڭكۇر ئەمەس، تار، قاراڭغۇ كاردور ئىكەنلىكىنى كۆردۈم. كامارىدىن چۈشۈپ تۇرىدىغان غۇۋا يورۇقلۇقتا كاردورنىڭ تاختا تاش ۋە كېسەكلەر تاشلىنىپ تۇرغان ئېغىز ئەتراپى ئوچۇقراق كۆرۈنگەندىن باشقا، ئۇنىڭ نېرىسىدا تەننى جۇغۇلدىتىدىغان سۇرلۇك قاراڭغۇلۇق كۆزگە تاشلىناتتى.

بىز دەرھال رېزىنكە ئۆتۈك، پەلەيلەرنى كىيىپ، كامارىدىن ئىچكىرىگە كىردۇق. تار ئۆڭكۇرگە ئوخشاپ كېتىدىغان كاردورنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئادەم ئاران پاتقۇدەك ئىشكلەر بار ئىدى. بۇ ئېغىر، قېلىن ئىشكىلەرنى كۆرۈپلا غايەت زور بىر ھەسرەت ماڭا قاراپ يوپۇرۇلۇپ كېلىۋاتقاندەك بولۇپ، بىر پەس دېمىمنى ئالالماي قالدىم. ئاياغ ئاستىمدىكى كېسەك ۋە تاختا تاشلار ھەدىسە پۈتلاشتۇرۇپ يولۇمنى توسىتتى. دەرھال قولچىراغنى ياقتىم. ئېڭىشىپ ئالدىمدىكى تاش ـ كېسەكلەرنى ئېلىۋەتمەكچى بولۇشۇمغا، شەۋكەت:

ـــ چېقىلما! بۇ يەردە زىيانلىق ھاشارەتلەر بىلەن يىلان بولۇشى مۇمكىن، ماڭغاندا ئۆزۈڭنى تامدىن يىراق تۇت، ـــ دېدى. مەن ئۇنى دوراپ ئېھتىيات بىلەن ئالدىمغا قاراپ ماڭدىم.

بىر نەچچە قەدەم مېڭىپ، ئوڭ تەرەپتىكى بىرىنچى كامىرنىڭ ئالدىغا كەلدۇق. كامىرنىڭ ئىشىكى ئىتتىرىشىمىزگىلا ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ بىر ئادەم ئارانلا

پاتقۇدەك چوڭقۇر ئۆڭكۇر ئىدى، ئۆڭكۇرنىڭ ئىچىدىن مۇزدەك سوغۇق ھاۋا ئۇرۇلۇپ تۇراتتى.

ــ نېماندىق سوغۇق يەر بۇ؟ ــ دېدىم، ئىختىيارسىز.

ــ تېگىگە قارىمامسەن، تېگىگە قارا، سۇ تۇرمىسى بۇ، ــ دېدى شاۋكەت. قولچىراغىنى پەسكە تۇتۇپ پارقىراپ تۇرغان قاپقارا سۇنى كۆرگەندە چىشلىرىم كىرىشىپ كاسىلداۋاتقاندەك بولدۇم. شاۋكەت قولچىراغى بىلەن كامىرنىڭ تاملىرىنى يورۇتتى. قارامتۇل داغلار، بىلەن تولغان قوپال تامنىڭ ئادەم بويى كەلگۈدەك يېرىدە سىنچىلاپ قارىغاندا كۆرگىلى بولىدىغان ئەگرى ـ بۈگرى، كونىچە خەت كۆزگە تاشلىناتتى. خەت ئۇچلۇق تاش پارچىسىدەك بىر نەرسىدە تامنى ئويۇپ يېزىلغاندەك تۇراتتى. شاۋكەت ئۇ خەتلەرنى ئوقۇدى:

ــ مەنكى قەشقەر بەشكىرەملىك شېرىپ ھاجى بۇ زىنداندا ئالتە ئاي ياتتىم. نېمە گۇناھىم بارلىقىنى بىلمەيمەن. ئېھ، ئاللا ئامانىتىڭنى تېزرەك ئېلىپ، بۇ دوزاقتىن قوتۇلدۇرغايسەن. ئامىن. ھەجرىيەنىڭ... يىلى...

ــ قارا، بىزنىڭ دادىلىرىمىز بىلەن بىر ۋاقىتتا تۇتۇلغانىكەن، ــ دېدى ئۇ تىترەك ئاۋازدا، ــ ئىلگىرىكىلەردىن ئاڭلىشىمچە، ئۇلار بۇ خەتلەرنى تىرنىقى بىلەن تامنى ئويۇپ يازغانىكەن. ئاۋۇ قارا داغلار ئۇلارنىڭ تىرنىقىدىن چىققان قانمىش.

قانداقلارچە ئۆزۈمنى تۇتالماي قالدىمكىن، مەن بىردىنلا ئۇن سېلىپ يىغلىۋەتتىم:

ــ ۋاي دادام، ۋاي چوڭ دادام، مۇشۇنداق كۈنلەرنى كۆرگەنمىدىڭ دادام، نېمە گۇناھىڭ بولغىيتتى دادام... بىز ئالتە بالاڭ مېھرىڭگە قانماي چوڭ بولمىدۇقمۇ دادام...

شەۋكەت مۇرەمدىن قۇچاقلاپ ئۆزىنىڭمۇ دەسلەپكى قېتىم كەلگەندە مەندىن بەتتەر بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئېيتىپ تەسەللى بەردى. بىز تاكى يولىمىزنى قېلىن تۆمۈر ئىشىك توسقۇچە ئىككى قاتتىكى كامېرلارنىڭ ھەممىسىگە كىرىپ كۆردۇق. كامېرلار بىر - بىرىدىن كۆپ پەرقلەنمەيتتى. كۆپ قىسمىدا باشتا كۆرگىنىمىزدەك خەتلەر بار ئىدى. بىزنىڭ دادىلىرىمىزمۇ مۇشۇنداق كامېرلارنىڭ بىرىدە مۇشۇنداق خەتلەرنى يېزىپ قالدۇرغانلىقى ئېنىق ئىدى. ئاپامدىن ئاڭلىشىمچە، دادام ئوغرىلىقچە چىقارغان خېتىدە ئۆزىنىڭ بىر تاغنىڭ كامېرىدا ئىكەنلىكىنى يازغانىكەن.

مەن چوڭ بولسام ئۆيىمىزدە سۆڭەك رامكىغا ئېلىنغان ئىككى پارچە كونا سۈرەت بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ بىرى چوڭ دادام ئىككى ئوغلى بىلەن چۈشكەن سۈرەت، يەنە بىرى، ئاپام بىلەن دادام چوڭ ئىككى ھەدەمنى قۇچىقىغا ئېلىپ چۈشكەن سۈرەت ئىدى. ئىككىلا سۈرەتتىكى دادام 40 نەچچە ياشلاردىكى، قاشلىرى قويۇق، ساقاللىق ئادەم ئىدى. ئاپام مارجان دوپپا، ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك، قارا جىلىتكە كىيىۋالغانىدى. چوڭ دادام ئوغۇللىرىغا ئانچە ئوخشىمايدىغان، ئورۇق، ئاقسىرىق ئادەمدەك كۆرۈنەتتى. ئاپام ماڭا يۈزۈڭنىڭ سوزۇنچاقلىقى چوڭ داداڭغا، ئاغزىڭ بىلەن ئېڭىكىڭ، كۆزۈڭنىڭ ئىچى داداڭغا ئوخشايدۇ، دەيتتى. كىچىك ۋاقىتلىرىمدا بۇ سۈرەتلەرگە سائەتلەپ سىنچىلاپ قارايمۇ كۆڭلۈمدە ئۇلارغا نىسبەتەن بىرەر يېقىنلىقنىڭ پەيدا بولغىنىنى سېزەلمەيتتىم. مەن بۇ خارابە تۇرمىگە دەسسىگەن كۈنۈمدىن تارتىپ كۆز ئالدىمدا چاچ - ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن، كۆزلىرىدىن غەزەپ ۋە ئۇمىدسىزلىك چاچراپ تۇرىدىغان ئىككى ئادەمنىڭ سىماسى

كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. ئۇلار مېنىڭ بوۋام ۋە دادام ــ مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادەملىرىم ئىدى.

شەۋكەت ئىككىمىز كېيىنكى بىر نەچچە ئايدا ھەر يەكشەنبە كۈنى دېگۈدەك ئەتراپتىكى توپا تاغلارنى چۆرگىلەپ يۈردۇق. تاغ ئۈستىدىكى راۋاقنىڭ ئاستىغا جايلاشقان بىر ئۆڭكۈر تېخىمۇ ئەبجەق، تېخىمۇ تار بىر تۇرمىگە تۇتىشاتتى. بىز ئۇچەيدەك تار تاش پەلەمپەيدىن ئۆمۈلەپ دېگەندەك چۈشۈپ كېتىۋېتىپ، ئەمەلدارلار راۋاقتا كۆڭۈل ئېچىۋاتقاندا بۇ يەردىكىلەر نېمە كۈنلەرنى كۆرۈۋاتقان بولغىيتتى، دېيىشتۇق.

كىشىنى ئەجەبلەندۈرىدىغىنى، بۇ تۇرمىلەرنىڭ رەسمىي ئىشىكى يوق ئىدى. ئىشىكلەر چاپلىۋېتىلىپ، يۈز مىڭلىغان مەھبۇس بۇ يەرگە تىرىك كۆمۈلگەنمىدۇ، ئۇنداق بولمىسا ئۇلار قانداق ئۆلتۈرۈلگەن، قەيەرلەرگە كۆمۈلگەن؟ ــ دېگەنلەرنى ئويلاپ كېتەتتىم. شەۋكەتتىن سوراپ ئۇمۇ بىلمەيدىغانلىقىنى ئېيتاتتى. بۇنداق يەردە ھەر قانداق ئادەمنىڭ بىر يىل ياشىيالمىغا ئىشەنمەيتتىم. ماڭا مۇشۇ ئۆڭكۈرلەر، قاپقارا سىيسىق سۇنىڭ ئاستى چىرىپ كەتكەن سۆڭەكلەر، زەھەرلىك يىلان ـ چايان، قۇرۇت ـ قوڭغۇزلار بىلەن تولغاندەك بىلىنەتتى. ھەر قېتىم بۇ يەرگە كەلگەندە بۇ يەردىن چىقىپ كەتكۈچە كۆزۈم تۆت بولاتتى. ئاخشاملىرى كارىۋىتىمدا يېتىپ تاغلارنىڭ چوڭقۇر كامارلىرىدا جان تالىشىۋاتقان سانسىزلىغان ئادەمنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرەتتىم ۋە كېچىچە قورقۇنچلۇق چۈشلەرنى كۆرۈپ قارا بېسىپ چىقاتتىم.

شۇنداق تەۋەككۈلچىلىكلەرنىڭ بىرىدىن كېيىن مەن شەۋكەتكە:

ـــ هازىرقى دەۋرىمىز نىمەدىگەن ياخشى ـ ھە! ياڭ زېڭشىن: بۇ خەقىقە قەدىمدە بىر مەسچىت سېلىپ بېرىپ، مائارىپ ھوقۇقىنى تۇنقۇزمىساقلا جاھان تىنچ ئۆتىدۇ، دەپتىكەن. شېڭ شىسەي ئۇيغۇرنىڭ ئوقۇغان ـ بىلگەن، تۆت تەڭگە پۇل تاپقىنىڭ ھەممىنى قىرىپ يوقاتقان ئىكەن، كومپارتىيە بولسا سەن بىلەن بىزدەكلەرنى ئوقۇتۇپ تەربىيەلەۋاتىدۇ. سوتسىيالىزم، كومۇنىزم قۇرۇپ خەلقنى بەختكە ئېرىشتۇرىمىز دەۋاتىدۇ. بىز چوقۇم ياخشى ئوقۇپ پەرتىيەنىڭ كۆتكەن يېرىدىن چىقىشىمىز كېرەك ئىكەن، سىنىڭچە قانداق؟ ـــ دېدىم، شەۋكەتمۇ ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

ـــ توغرا دەيسەن، ياخشى ئوقۇشىمىز كېرەك، ـ دېدى.

شەۋكەت ئىككىمىز كېيىنكى بىر نەچچە ئاي ئىچىدە ھەر يەكشەنبە دېگۈدەك ئەتراپىتىكى توپا تاغلارنى چۆگىلەپ يۈردۇق، ئەمما دادىلىرىمىزغا مۇناسىۋەتلىك بىرەر ئىزنا تاپالمىدۇق.

ئۇزاق ئۆتمەي يازلىق تەتىل باشلاندى. خۇددى ھەممە كۆڭۈلسىز ئىشنى ئۇنتۇپ كەتمەكچى بولغاندەك، تەتىلنى ئويۇن بىلەن ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزدۇق. ئىككىنچى يىلى شەۋكەتنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرىدىغان يىلى بولغانلىقتىن باشقا ئىشلارغا چولىسى تەگمىدى. ئىككىلىمىز ئۆز ئىشىمىز بىلەن بولۇپ كەتتۇق. شەۋكەت ئوقۇش پۈتكۈزۈپ ئىچكىرىگە بىلىم ئاشۇرغىلى كەتتى. ئۇ يەردىن قايتىپ كېلىپ چوڭ بىر نازارەتكە ئورۇنلاشتى. شۇ يەردە بىر ئوبدان ئىشلەپ يۈرگەنىدى. ئارىدىن بىر نەچچە يىل ئۆتۈپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» تازا ئەۋجىگە چىققان يىللىرى ئۇنىڭ بىر نەچچە

دوستى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قاچماقچى بولغاندا، چېگرادا ئوق تېگمەي ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. دەرۋەقە، 1980 ـ يىللاردا چېگرا ئېچىلىپ ئۇنىڭ بىلەن بىللە قاچقانلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ۋەتەنگە كەلدى. ئەمما شەۋكەت ئۇلار بىلەن بىللە قايتىپ كېلەلمىدى. مەن شەۋكەتنى چوڭقۇر سېغىنىش ۋە ئېچىنىش بىلەن دائىم ئەسلەيمەن. ئۇ ئاجايىپ ئۆتكۈر، كۆپ تەرەپلىمىلىك بىلىم ئىگىسى بولۇپلا قالماي، دوستلۇققا يارايدىغان ئېسىل يىگىت ئىدى، ئىست، ئۇ ئاشۇ پاراكەندە يىللارنىڭ قۇربانى بولۇپ كەتتى.

6

بىز ئوقۇش پۈتكۈزىدىغان يىلى كۈزدە مەكتىپىمىزدە «ئىستىل تۈزىتىش» ھەرىكىتى باشلاندى. دەسلەپتە پارتىيەنىڭ ھەر ساھە خىزمەتلىرىدىكى يېتەرسىزلىكلەر توغرىسىدا پىكىر بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىنغاندا ھەممە ئادەم بۇ چاقىرىقتا قىزغىن ئاۋاز قوشتى. شۇ چاغدا بەزى بىلىملىك، ۋىجدانلىق ئادەملەر سىياسەتلەردىكى، بولۇپمۇ يېزا سىياسەتلىرىدىكى ئېغىپ كېتىشلەر، خاتا سىياسەتلەر كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتقان يامان ئاقىۋەتلەر توغرىسىدا پىكىر بەردى. يەنە بەزى نەزەرىيەچىلەر ماركسىزم ـ لېنىنىزمنىڭ سوتسىيالىزم باسقۇچى توغرىسىدىكى ۋە مىللەتلەر مەسىلىسى توغرىسىدىكى نەزەرىيەلىرىنى ئەمەلىيەتتىكى بەزى مەسىلىلەرگە باغلاپ ئۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشتى. خىزمەت ئۇسۇلى ۋە ئىستىلىدىكى مەسىلىلەرمۇ چالا قالمىدى. بۇ پىكىر ـ تەكلىپلەرنىڭ كۆپ قىسمى سەممىي

نىيەتتە بېرىلگەن بولۇپ، جۇڭگو تارىخىدا مىسلى كۆرۈلمىگەن ھاكىمىيەت قۇرۇلمىسى ۋە ھېچكىم قىلىپ باقمىغان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيەسى بۇنداق سەممىي پىكىر ـ تەكلىپكە ھەقىقەتەن موھتاج ئىدى. شۇ چاغدا مەنمۇ دۇنيادا مۇكەممەل شەيئىنىڭ بولمايدىغانلىقىنى، پارتىيەنىڭ خىزمەتلىرىدىمۇ نۇرغۇن يېتەرسىزلىك ساقلانغانلىقىنى ھېس قىلغان. ئىلگىرى تېگىگە يېتەلمىگەن، گاڭگىرىغان ئىشلارنىڭ تېگىگە يېتىپ، پىكرىم ئېچىلىپ قالغانىدەك بولغانىدىم. پارتىيە خەلق بىلەن قەلبداش، پارتىيە خەلققە ئىشىنىدۇ، بۇ پىكىر ـ تەكلىپلەرنى سەممىي قوبۇل قىلىپ، يېتەرسىزلىكلىرىنى تۈگىتىپ تېخىمۇ قۇدرەت تاپىدۇ، دەپ ئويلايتتىم.

بىراق ئىشلار بىزدەكلەرنىڭ تەسەۋۋۇرىدەكىدەك بولمىدى. مەكتەپ، ئىدارە ـ جەمئىيەت، كان ـ كارخانا، يېزىلاردا ھەق گەپ قىلغانلار تۇركۈم ـ تۇركۈملەپ تارتىپ چىقىرىلدى. سىنىپىمىزدىكى كېرەم باشلىق تۆت ئوغۇل ساۋاقدىشىمىز «ئەكسىلئىنقىلابچى»، «يەرلىك مىللەتچى» قىلىپ قويۇلدى. ھەتتا ھەدىيە، كامال، نۇرىيە قاتارلىق بىر قىسىملىرىمىز «ئالتۇن كەش» دېرامىسىغا قاتناشقانلىقىمىز ئۈچۈنلا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك تارتتۇق. شۇ چاغدىكى تۈگىمەس تەنقىد، تەكشۈرۈشلەرنى ئويلىسام ھازىرمۇ بېشىم قايىدۇ. سىنىپ مۇدىرىمىز سىنىپتىكى بالىلارنى ھەربىتتىكى ئىپادىسىگە قاراپ «ئىلغار»، «ئوتتۇراھال»، «قالاق» دەپ ئۈچ گۇرۇپپىغا ئايرىغان بولۇپ، بىزنى «مەسىلىسىنى تونۇش ئىپادىسى ياخشى» دەپ ئوتتۇراھاللار گۇرۇپپىسىغا بۆلۈپ قويۇپتۇ. جاھانىڭ ئىشلىرىدىن پەرۋايى پەلەك يۇرۇيدىغانلار،

جىمىغۇرلار كۆپ سانلىقنى ئىگىلەيدىغان بۇ گۈرۈپپا مېنىڭ شۇ ۋاقىتلاردىكى روھىي ھالىتىمگە ئىنتايىن ماس كەلگەنىدى. شۇ كۈنلەردە مەن ئىلگىرىكى ئوتتەك قىزغىنلىقىم ۋە غايە ھەققىدىكى گۈزەل تەسەۋۋۇرلىرىمدىن ئايرىلىپلا قالماي، ئىككى يىلدىن بۇيان قەلبىمگە پۈكۈپ، ئوت ـ پىراقىدا يوشۇرۇن كۆيۈپ يۈرگەن مۇھەببىتىمدىنمۇ ئايرىلغانىدىم. قەلبىمدىكى ئازاب، مەنىسىزلىك ۋە بۇرۇقتۇرمىلىقلاردىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن مەكتەپ پۈتكۈزىدىغان كۈنلەرنىڭ تېزرەك كېلىشىنى ئارزۇ قىلاتتىم. ئەمما ئۇ كۈنلەر بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتقاندەك ئىدى. شۇ زېرىكىشلىك ئىچىدە مەن سانداۋقۇمنى ئاختۇرۇپ بىر ۋاقىتلاردا يېزىپ تاشلاپ قويغان «رەھىم ۋە رەيھان» داستانىنى قايتا قولۇمغا ئالدىم. ۋۇجۇدۇمنى ئۆرتەپ تۇرغان ئوي ـ پىكىر، ھېسسىياتلىرىمنى سىڭدۈرۈپ ئۇنى قايتا پىششىقلاپ يېزىپ چىقتىم. ئۇنىڭدا سۆيگەن قىزىنىڭ بەختى ئۈچۈن ئۇنىڭدىن ئۈزلۈكسىز ۋاز كەچكەن بىر يىگىت ۋە ئۇنىڭ ئازابلىق روھىي ھالىتى تەسۋىرلىنەتتى... مەتبۇئاتلارنىڭ مۇنداق مۇھەببەت داستانلىرىنى بەرمەيدىغانلىقىنى بىلىپ تۇرسامۇ، ئۇنى ژۇرنال تەھرىراتىغا ئەۋەتتىم. كۆڭلۈمدە ئۇنى باشقا بىرسى كۆرسە، ھە، مۇنداق ئىشلارمۇ بار ئىكەن، دەپ قالسا، «داستانىڭىز ناھايىتى تەسىرلىك ئىكەن، ئەمما مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى ئىشلىتەلمىدۇق، كەچۈرۈڭ» دەپ ئىككىلىك جاۋاب خەت كەلسە، دەپ ئارزۇ قىلاتتىم. ئەمما داستانىم سۇغا چۈشكەن تاشتەك يوق بولدى. ھېچقانداق جاۋابمۇ كەلمىدى. لېكىن داستان بىلەن تەڭ ئازابلىرىمنىمۇ باشقا بىر يەرگە ئەۋەتىۋەتكەندەك خىيالىي يەڭگىللەپ قالدىم.

«ھەربىكەت» ئاخىرلىشىپ، خىزمەت تەقسىماتىمىزمۇ ئېلان قىلىندى. مەن ئارزۇيۇمدىكى يەرگە ــ ئاپتونوم رايون بويىچە نوپۇزلۇق ئاشۇ ئەدەبىي ژۇرنالغا تەقسىم قىلىندىم. ھەدىيە ئۇرۇمچىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ بىرىدە قالدى. كامال يالغۇز ئوغۇل بولغانلىقى ئۈچۈن نۇرىيەنى ئېلىپ قەشقەرگە كەتتى. يەنە كۆپلىگەن بالىمۇ ئۇرۇمچىدە ئىشلەشنى خالىماي ئۆز يۇرتلىرىغا قايتىپ كېتىشتى. ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەن، گۇۋاھ بولغان نۇرغۇن پاجىئە ئۇلارنىڭ يۇرىكىنى ئېزىۋەتكەنىدى. ئۇلار ئۆز يۇرتىنى، ئاتا ـ ئانا، يېقىن ـ يورۇقلىرىنىڭ يېنىدا ياشاشنى تاللىدى. ئەمما ئۇلار سىياسىي بوران ـ چاپقۇنلارنىڭ ھەيۋىسى چەت ـ يىراق جايلاردا تېخىمۇ دەھشەتلىك بولىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ ئۆرپ ـ ئادەت، ئادەملىك ۋە ھېسسىياتىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھەر قانداق قورغاننى بىتچەت قىلىۋېتەلەيدىغانلىقىنى تېخى بىلمەيتتى.

ئوقۇش پۈتكۈزگەندىن كېيىن ئۆيگە قايتىپ، خىزمەت ئىشىمدا ئاپام بىلەن مەسلىھەتلەشتىم. ئەگەر ئاپام يېنىمدا تۇرمىسا‌ڭ بولمايتتى، دېسە، ئىككىلەنمەي قايتىپ كېلەتتىم. ئەمما ئاپام ئۆزۈم ئارزۇ قىلغان يەرگە بۆلۈنگىنىمنى ئاڭلاپ خۇشال بولدى. مەن توي قىلغاندىن كېيىن ئۇرۇمچىگە بىرىپ يېنىمدا تۇرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ، مېنى قايتىپ بىرىپ ياخشى ئىشلەپ، تەشكىلىنىمۇ رازى قىلىپ، كۆزلىگەن نىشانلىرىمغىمۇ يېتىشكە ئىلھاملاندۇردى. مېنىڭچە بۇ، ئاپامنىڭ قوشنىمىزنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقىدىن ئىدى. ئۇلارنىڭ ئوغلى شەۋكەت ئۇرۇمچىدە چوڭ بىر ئىدارىدە ئىشلەيتتى. ئاتا ـ ئانا، بىر تۇغقانلىرى ئۇنىڭدىن ناھايىتى پەخىرلىنىشەتتى. مېنىڭ ئۇرۇمچىدە نامىنى ھەممە ئادەم بىلىدىغان ئەدەبىي ژۇرنالغا ئىشلەشكە بۆلۈنگىنىم ئاپامنىمۇ

ئۇلاردەك ماختىنىش سالاھىيىتىگە ئىگە قىلغاندى.

تۇنجى ئىشقا چۈشكەن كۈنۈم ھېلىمۇ ئېسىمدە. ئۇ بىر كۈز كۈنى ئىدى. سارغايغان دەرەخ يوپۇرماقلىرىغا تولغان، ئادەم شالاڭ كوچىدا كېتىۋېتىپ ئىشخانىغا قانداق كىرىشنى، سۆرلۈك مۇھەررىر ئەپەندىلەر بىلەن قانداق سالاملىشىشنى ئويلىدىم. يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ چاقىرىغىنىغا قورۇسىغا كىرىپ كەلگىنىدە قەلبىمدە تۇرلۈك ھېسسىيات مەۋج ئۇردى. ئىلگىرى شېئىر ئېلىپ كەلگەن چاغلىرىمدا بۇ قورۇ، يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى روس ئۇسلۇبىدا سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك بىنا كۆزۈمگە شۇنچە كۆركەم، شۇنچە ھەيۋەت كۆرۈنەتتى. تەھرىر بۆلۈمىگە كىرگۈچە يۈرىكىم دۈپۈلدەپ سوقۇپ، ئاغزىم گەپكە كەلمەي قالاتتى. مانا ئەمدى بۇ كاتتا ئورۇننىڭ بىر خىزمەتچىسى بولۇپ كىرىپ كېلىۋاتىمەن. قەدەملىرىم باشقىچە جانلىق. قەلبىمدە ئىشەنچ، ئىشىكنى ئېچىپ «ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم» دەپ سالامنىڭ چوڭىنى قىلىپ كىردىم. ئەمما ئىشخانىدا ئۇدۇلدىكى بۆلۈڭدا باش چۆكۈرۈپ ئىشلەۋاتقان ئاق يۈزلۈك بىر ياش مۇھەررىردىن باشقا ئادەم يوق ئىدى. ئۇ ماڭا قاراپ بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويغاندىن كېيىن يەنە ئىشقا بەنت بولۇپ كەتتى. ئالدىدا دۆۋىلىشىپ تۇرغان قەغەزلەرنىڭ كۆپلۈكىدىن قارىغاندا، ئۇ بەك ئالدىراشتەك قىلاتتى. مەن ئۇنىڭ دىققىتىنى بۆلۈۋېتىشتىن قورقۇپ گەپ سوراشقا پېتىنالماي ئىشىك يېنىدىكى ئورۇندۇقتا بىر دەم ئولتۇردۇم. ئۇستەلگە تاشلاپ قويۇلغان كونا ژۇرناللارنى ۋاراقلاپ باقتىم. ئۇ يەنىلا ناھايىتى ئالدىراش ئىشلەيتتى. قەغەزلەرگە شارت ـ شۇرت بىر نېمىلەرنى جىجاپ، يېزىپ، ۋاراقلارنى تېز ـ تېز ئۆرۈيتتى. باشقا ئىشخانىلارغا چىقىپ قاراپ باقاي، بەلكىم

«بۇركۇت ئەپەندى»، «مەشئەل ئەپەندى» لەرنىڭ بىرەرسىنى ئۇچرىتىپ قالارمەن دەپ تۇرۇشۇمغا ئىشىكتىن كۆزئەينەك تاقىغان، سېمىزرەك كەلگەن بىر ئادەم كىرىپ كەلدى.

ــ ھە، يىگىت، كەپقاپتۇقۇ، ئەسەر ئېلىپ كەلگەنمۇ ياكى؟...

دەرھال ئورنۇمدىن تۇرۇپ يانچۇقۇمدىن خىزمەت ئۇقتۇرۇشىنى ئېلىپ ئۇنىڭغا ئىككى قوللاپ سۇندۇم. ئۇ قەغەزگە ئىتتىك كۆز يۈگۈرتۈپلا، كۈلۈمسىرەپ ماڭا باشتىن ــ ئاخىر بىر قارىۋەتتى ــ دە:

ــ ھە... ھە، يېڭى كەلگەن خادىمىمىز ئىكەنغۇ، قارشى ئالىمىز، قارشى ئالىمىز. غۇلجىلىق ئىكەنسىزدە. بىزنىڭ بۇ يەردە غۇلجىلىقلار خېلى بار. قېنى يۈرۈڭ، مەن سىزنى كادىرلار بۆلۈمىگە باشلاپ چىقاي، ــ دېدى. كادىرلار بۆلۈمىدىن ئىشىمنى تۈگىتىپ كىرسەم كۆزئەينەكلىك يەنە بىر مۇھەررىرمۇ ئولتۇرۇپتۇ. بۇلۇڭدىكى كىشىدىن ئاڭلىغان بولسا كېرەك، ئىتتىك ئورنىدىن تۇرۇپ مەن بىلەن كۆرۈشتى. ئىسمىمنى، ئوقۇغان مەكتىپىمنى سوراپ بولۇپ، بىر نەرسىنى ئېسىگە ئالغاندەك قىلدى:

ــ ھە راست، ئاسىمجان... ھېلىقى ئاسىمجان سىزغۇ دەيمەن. نېمىتى؟ ھە، ھە، «رېھىم ۋە رەيھان» داستانىنىڭ ئاپتورى. ئەسىرىگىزنى ئەسلىي ئانچە ــ مۇنچە ئۆزگەرتىپ ژۇرنالغا بېرەيلى، دەپمۇ ئويلاشقان. لېكىن بولماي قالدى. ھازىر نوقۇل مۇھەببەت داستانلىرى قارشى ئېلىنمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئەسەردە غەمكىن كەيپىيات بەك قويۇق ئىكەن. ھەر قانداق ئەسەرگە نۆۋەتتىكى كۆرەش ئەھۋالىنى سىڭدۈرمىسىگىز ئۆتكەلدىن قەتئىي ئۆتمەيدۇ... توختاڭ ــ ھە، مەن سىزگە تېپىپ بېرەي...

ــ رەھمەت ئاكا، ھېلىمۇ كۆپ كۈچەپسىلەر. مەن ئۆزۈم كېيىنچە پىششىقلاپ ئىشلىۋالارمەن، ــ دەپ ھاياتىمدا تۇنجى قېتىم ۋۇجۇدقا چىقارغان، نۇرغۇن زېھنىي كۈچۈمنى، ياشلىق ھېسسىياتلىرىم ۋە ئارزۇ ـ ئۇمىدلىرىمنى سىڭدۈرگەن داستانىمنى ئۇنىڭ قولىدىن ئېلىپلا پۈرلەپ يانچۇقۇمغا سالدىم. ئاڭغىچە كۆزئەينەكلىك سېمىز ئادەم يەنە كىرىپ كەلدى. بۇ قېتىم ئۆزىنى پازىل دەپ تونۇشتۇرۇپ، ئىشخانىدىكى بوش ئورۇنلارنىڭ قايسىنى خالىسام ئولتۇرۇۋەرسەم بولىدىغانلىقىنى ئەسكەرتتى ۋە مېنى يەنە ياندىكى بىناغا باشلاپ چىقىپ ياتقىمنى كۆرسىتىپ قويدى. ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئىدارىدىكى خادىملارنىڭ كۆپ قىسمى شىنجاڭ ئىنىستىتۇتى ئەتراپىدىكى بىر قورۇدا ئولتۇرىدىكەن. ئۆيلەر يەتمىگەچكە، ئىلگىرى مەمۇرىيەت بىناسى بولغان بۇ بىنا ياتاق بىناسى قىلىپ ئىشلىتىلىۋېتىپتۇ.

ئۇچ قەۋەتلىك بۇ بىنانىڭ تار ئىشكىدىن كىرىشىمگە بۇرنۇمغا ئاشخانا پۇرىقى ئۇرۇلدى. كىچىك لامپىلار بىلەن يورۇتۇلغان خىرە كارىدور ئوچاق، ئوتۇن ـ كۆمۈر، چوڭ ـ كىچىك ئىشكاپ، قازان ـ قۇمۇچ، تاملارغا ئېسىۋېتىلگەن سامسار ـ پىياز، قۇرۇتۇلغان قىزىلمۇچلار بىلەن تولغانىدى. غىچىلداپ تۇرىدىغان پەلەمپەي بىلەن ئىككىنچى قەۋەتكە چىقتۇق. ئوچاق، قازان، لاقا ـ لۇقمىلارنىڭ ئارىسىدىن يېنچىلاپ ئۆتۈپ، كارىدورنىڭ ئەڭ ئاخىرىدىكى بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق. پازىل ئاكا قولىدىكى ئاچقۇچ بىلەن ئىشكىنى ئېچىپ بولۇپ، ئاچقۇچنى ماڭا بەردى.

ــ تەلىيىڭىز بار ئىكەن، مۇشۇ ئۆي ھەل بولۇپ قالدى دەڭە. بولمىسا قانداقمۇ قىلاتتۇق. بۇ يازغۇچىلار جەمئىيىتى

دېگەن يەردە ئۆي بەك قىس. يېڭى كەلگەنلەرگە ئۆي تاپالماي بەك قينىلمىز...

ئۆي يېقىندا بوشىتىلغان ئامبار بولسا كېرەك، ئۆينىڭ ھەممە يېرىدە قەغەز پارچىلىرى، يىرتىق تاغار، كونا يەشكىلەر كۆزگە تاشلىناتتى. تام ـ تورۇسلاردىن قېلىن ـ قېلىن ئۆمۈچۈك تورلىرى ساڭگىلاپ تۇراتتى. دېرىزە ئەينىكى مەينەتلىكىدىن سىرلانغاندەك بولۇپ كەتكەنىدى، ياخشى يېرى، تۆردە بىر كارىۋات بار ئىكەن. ئىشىك ئارقىسىدىكى بۇلۇڭدا داس ـ چېلەك، سۈپۈرگە دېگەندەك نەرسىلەرمۇ تۇرغاندەك قىلىدۇ. قارىغاندا ئىككى كۈن قاتتىق ئەمگەك قىلسام ئۆيۈمنى ئۆي قىياپىتىگە كىرگۈزەلىگۈدەكمەن. ئۇ چىقىپ كېتىش ئالدىدا:

ــ نەسرىي ئەسەرلەرگە تەييارلىقىڭىز قانداقراق؟ بىزدە شېئىر ئىشلەيدىغانلار كۆپرەك. بۇ قېتىم نەسرىي ئەسەر ئىشلەيدىغانلارنىڭ كۆپىنچىسىگە شامال دارىپ قالدى. قانداق، ھېكايە ئىشلەپ باقامسىز؟ ــ دېدى. مەن گاڭگىراش ئىچىدە ماقۇل بولدۇم. «شامال دارىش» دېگەننىڭ مەنىسىنى كېيىن چۈشەندىم. بۇ يەردە ھەربىكەتتە زەربىگە ئۇچراپ تارتىپ چىقىرىلغانلارنى شۇنداق ئاتايدىكەن. يەنە كېلىپ بۇ يەردە «شامال دارىپ قالغان» لار بەك كۆپ ئىكەن. بايىقى كۆزئەينەكلىك ياش مۇھەررىرمۇ كېرەمنىڭ «ئۆگەي ئانا» داستانىنى ئىشلىگەنلىكى ئۈچۈن بىر مەزگىل«شامال دارىپ» خىزمەتتىن توختىتىلىۋېتىلگەنىكەن. يېقىندا «مەيدانىنى توغرىلاپ»، بۇ داستان توغرىسىدا ئۇزۇن بىر تەنقىد ماقالىسى يازغاندىن كېيىن بۆلۈمگە قايتىپ كەپتۇ. ئۇلار ماڭمۇ «شامال دارىپ قېلىش» تىن پەخەس بولۇش، گۇمانلىق ئەسەرلەرنى ھەرگىز ئىشلىمەسلىكنى ئەسكەرتىپ تۇراتتى.

ئۇنىڭسىزمۇ ماڭا باشقىچە بىر «شامال داربپ» بولغانىدى. ئۇ ئايرىلىش، ھىجران شامىلى ئىدى.

7

سەنئەت فاكۇلتېتىدا بىز بىلەن بىر قاراردا ئوقۇيدىغان بىر قىز بولىدىغان. دەسلەپتە سەنئەت فاكۇلتېتىدا «ئوقۇپ» يۈرگەن چاغلىرىمدىن تارتىپلا ئۇ كۆزۈمگە ئىسسىق كۆرۈنەتتى. ئۇنىڭ ئىسمى ئانار ئىدى. ئۇنىڭ چىرايى، ئېگىز، زىلۋا بوي ـ تۇرقى، ھەممىدىن، ئۇزۇن ھەم تۇم ئىككى ئۆرۈم چېچى مېنى بەك جەلپ قىلاتتى. ئۇ بۇ چاچلىرىنى قىشتا كۆپىنچە بېشىغا چەمبەرسىمان قىلىپ ئورىۋالاتتى. بۇ ئۇنىڭغا بەك ياراشاتتى. يازدا ئىككى تال ياكى بىر تال ئۆرۈپ قويۇپ بېرەتتى. ئاشخانىدا تاماققا ئۆچەت تۇرغاندا ئۇ ئالدىمدا تۇرۇپ قالغان بولسا ياكى مەكتەپ ئىچىدە ئالدىمدا كېتىۋاتقىنىنى كۆرسەم ئۇنىڭ چاچلىرىغا زوق بىلەن قاراپ قالاتتىم. ئاشۇ پاراقىراپ تۇرىدىغان چاچلارنى قولۇمغا ئېلىپ سىيلاپ باققىم كېلەتتى. ئىچىمدە: مۇشۇنداق قىزلار بىلەن ياشىسا كىشىدە نە ئارمان، دەپ ئويلاپ كېتەتتىم. بەزىدە ئۇنىڭغا تەلەپ قويۇپ باقسامچۇ؟ دېگەن خىيالغىمۇ كېلىپ قالاتتىم. ئەمما ئۇنىڭغا كۆزى چۈشۈۋاتقان يىگىتلەر ئازمۇ، مۇشۇنداق كۆزنىڭ يېغىنى يىگۈدەك قىزلارنىڭ يۈرۈۋاتقان يىگىتى بولماي قالارمۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئاپام سەنئەتچى، ئارتىس دېگەنلەرنى ئانچە ياقتۇرۇپ كەتمەيدۇ. ئايتۇرغاننى ياراتماي، مۇشۇ ئارتىسنى تاپتىڭمۇ دەپ قالسىچۇ؟... دېگەنلەرنى ئويلاپ ئۆزۈمنى بېسىۋالاتتىم. بىر قېتىم مەكتەپ بويىچە ئىتتىپاق ھەيئەتلىرىنىڭ يىغىنى

ئېچىلدى. يىغىن باشلىنىشتىن ئىلگىرى مەن ئوتتۇرىدىكى قاتارنىڭ ئەڭ چېتىدىكى بوش ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇرۇپ يىغىندىن تارقاتقان پارقىراق قىزىل تاشلىق خاتىرىنى ھەۋەس بىلەن ۋاراقلاپ كۆرۈپ چىقتىم. يانچۇقۇمدىن قەلەمنى ئېلىپ يىغىندا سۆزلەنگەنلەرنى خاتىرىلەۋېلىشقا تەييارلاندىم. بىر چاغدا بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئەتراپقا قارىسام، تارغىنە ئۆتۈشمە يولنىڭ نېرىسىدا ــ دەل مېنىڭ ئۇدۇلۇمدا ھېلىقى ئۇزۇن چاچلىق قىز ئولتۇرىدۇ. بۇگۈن ئۇ چېچىنى بېشىغا چەمبىرەك قىلىپ ئورىۋاپتۇ. كالتا يەڭ ئاق كۆڭلىكى، بوينىدىكى نېپىز شارپىسى ئۇنىڭغا شۇنداق ياراشىپ كېتىپتۇكى، بىر پەس ئۇنىڭدىن كۆزۈمنى ئۇزەلمەي قالدىم. باشقىلارنىڭ دىققىتىنى تارتماسلىق ئۈچۈن ئالدىمغا قاراپ ئولتۇرسامۇ، ئىختىيارسىز ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئۇنىڭغا قارىغۇم كېلەتتى، ھاياجاندىن يۈرىكىم ئويناپ كەتكەنىدى. بىر چاغدا قىز بۇرۇلۇپ يوغان كۆزلىرىنى ئوتتەك چاقنىتىپ ماڭا لەپپىدە بىر قارىدى، سەل كۈلۈمسىرەپ بېشىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتىپ قويدى. بۇ قاراش جېنىمنى ئالغىلى تاس قالدى. «ئۇ مېنى ياخشى كۆرىدىكەن!» دەپ ئويلىدىم. ئۇنىڭغا شۇنچىلىك ئاشىق بولدۇمكى، زالدا نېمە گەپلەر بولۇۋاتىدۇ، كىم چىقىپ، كىم چۈشۈۋاتىدۇ، خىيالىمغا كىرىپ چىقمايدۇ. يىغىن خاتىرىسى يازىدىغان بۇ دەپتەرنىڭ بىرىنچى بېتىنى «ئانار، ئانار، ئانار...» دەپ يېزىپ تولدۇرۇۋەتكەنلىكىمنىلا بىلىمەن. يۈرىكىمنىڭ قېپىدىن چىقىپ كېتىدىغاندەك سوقۇۋاتقانلىقىنى بىلىمەن. كۆز ئالدىمدا ئاق گۈلگە ئوخشايدىغان ئاق كوڭلەكلىك ئاشۇ قىز. يىغىن تۈگىگەندە ئۇنىڭ يېنىدا مېڭىشقا تىرىشتىم. ئەمما ئۇ ئەتراپىدىكى قىزلار بىلەن پاراڭلىشىپ، كۈلۈشۈپ

ماڭدى. ماڭا ئۇنىڭ بىلەن بىرەر ئېغىز پاراڭلىشىۋالغۇدەك پۇرسەت چىقمىدى. ياتاقتا كىرىپ كارىۋاتقا ئۆزۈمنى تاشلاپ ياتسام، بالىلاردىن بىرى :

ــ سەن خاتىرە دەپتىرىڭنى يىغىن زالدا ئۇنتۇپ قاپسەن، باشقا سىنىپنىڭ بالىلىرى ئالغاچ چىقىپتۇ، ــ دەپ بىر خاتىرىنى تاشلاپ قويۇپ چىقىپ كەتتى. بۇ مېنىڭ خاتىرەم ئەمەس ئىدى. خەتنىڭ ئۇششاق، رەتلىكلىكىدىن قارىغاندا قىز بالىنىڭ خاتىرىسىدەك قىلاتتى. يىغىندا سۆزلىگەنلەرنىڭ سۆزلىرىنى ئانچە ـ مۇنچە خاتىرلەپ ئاپتۇ. ئەمما خاتىرىگە ئىسمىنى يازماپتۇ. خاتىرىنى ۋاراقلاپ ئولتۇرسام، ئىچىدىن بىر باغاقچە چىقىپ قالدى. ئۇنىڭدا كىمدۇر بىرىنىڭ سەت پوچىركىسى بىلەن يېزىلغان بىر جۈملە سۆز بار ئىدى: «ئانار يېنىڭغا قاراپ باق، بىر يېگىت ئوت ـ پىراقىڭدا خۇددىنى يوقاتتى، ھى، ھى، ھى... » باغاقچىنى ئۇششاق يىرتىپ تاشلىۋەتتىم. دېمەك، بۇ ئانارنىڭ خاتىرىسى ئىكەن. ماڭا ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈش پۇرسىتى چىقمىدى. ئورنۇمدىن سەكرەپ تۇرۇپ كىيىملىرىمنى تۈزەشتۈرۈپ، ئەينەككە قاراپ بېشىمغا پاتماي تۇرغان قاپقارا چېچىمنى تاراشقا باشلىدىم. دولقۇنلىنىپ پېشانەمگە چۈشۈپ تۇرىدىغان بىر تۇتام چېچىمنى يۇقىرىغا تارتۇبېتىش ـ تارتۇەتمەسلىك ئۈستىدە خېلى ئۇزاق ئويلانغاندىن كېيىن، شۇ پېتى قويۇپ قويدۇم. قىزلار ياتقىغا بارسام، نۆۋەتچىلىك قىلىۋاتقان سېمىز ئايال مېنى ئىچكىرىگە كىرگىلى قويماي، ئىككىنچى قەۋەتكە چىقىپ كېتىۋاتقان قىزلارغا:

ــ ھەي قىزلار، ئانارنى چاقىرىۋېتىڭلار، بىرسى كۆرۈشكىلى كەپتۇ، ساقلاپ ئولتۇرىدۇ، ــ دېدى. قىزلار بىر

نېمىلەرنى دېيىشىپ، ماڭا قاراپ كۈلۈشۈپ چىقىپ كەتتى، بۇگۈن مېنى خەقلەرنىڭ گەپ ـ سۆزى قورقۇتالمايتتى. ئانار ئىتتىكلا چۈشتى ـ يۇ، مېنى كۆرۈپ سەل تارتىنغاندەك تۇرۇپ قالدى.

ـ ئانار، ماۋۇ سىزنىڭ خاتىرىڭىز ئىكەن، زالدا ئۇنتۇپ قالغان ئوخشايسىز، ـ دېدىم. ئۇ قولۇمدىكى خاتىرىگە قاراپ چۆچۈگەندەك بولدى. ھۈپپىدە قىزىرىپ خاتىرىنى قولىغا ئالدى ـ دە، چاندۇرماي ۋاراقلاپ باقتى. بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ـ توختاپ تۇرۇڭە، ـ دەپ يۈگۈرۈپ 2 ـ قەۋەتكە چىقىپ كەتتى، بىردەمدىلا تاراقلاپ چۈشۈپ، ماڭا بىر خاتىرىنى سۇندى:

ـ ماۋۇ سىزنىڭمىدى؟

مەن خاتىرىنى قولۇمغا ئېلىپلا 1 ـ بەتتىكى ئانا، ئانار... دەپ يېزىۋەتكەن خەتلىرىمنى كۆردۈم. قىلچە ھودۇقماي ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ تۇرۇپ:

ـ شۇنداق، بۇ مېنىڭ خاتىرەم، ـ دېدىم، ئارقىدىن، ـ ئىككىمىزنىڭ خاتىرىسى ئالمىشىپ قالغىنى قىزىق، ـ دەپ قوشۇپ قويدۇم.

ئانار يەنە بىر قېتىم قىزاردى. توپلىينىڭ ئۇچى بىلەن تاختاينى جىجاپ سەل ئويلانغاندەك قىلىپ:

ـ رەھمەت سىزگە، ئاۋارە بولۇپسىز، ـ دېدى.

ـ ياق، مەنمۇ سىزنى ئاۋارە قىپتىمەن، ـ دېدىم يەنە ئۇنىڭغا تىكىلىپ تۇرۇپ.

قىز ئارا پاشىنلىق ئاق توپلىيى بىلەن «تاك، تاك» دەسسەپ 2 ـ قەۋەتكە چىقىپ كەتتى. مەن خاتىرەمنىڭ سەنئەت فاكۇلتېت قىزلىرى ئارىسىدا سازايى بولغىنىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم، ئەمما كۆڭلۈم قىلچە يېرىم بولمىدى.

ئاشقلىق مېنى يۇرەكلىك قىلىۋەتكەندى. ئىككىمىزنىڭ زالدا يانمۇيان ئولتۇرۇپ قېلىشىمىز، ئىككىلىمىزنىڭ خاتىرىمىزنى ئۇنتۇپ قېلىشىمىز، يەنە كېلىپ ئالمىشىپ قېلىشى ماڭا بىر تەقدىرنىڭ بېشارىتىدەك تۇيۇلدى. ئەمما ئانارنىڭ سۆز ـ ھەرىكىتىدە پەۋقۇلئاددە ئۆزگىرىش سەزمىدىم. ئۇ ماڭا ئىلگىرىكىدەك بىر خىل مۇئامىلىدە بولۇپ كەلدى. مېنى ئۇمىدلەندۇرغان بىر ئېغىز سۆز ياكى ھەرىكەت قىلمىدى. مەنمۇ دەردىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ يوشۇرۇن كۆيۈپ يۇرۇۋەردىم ھەم مۇھەببەت توغرىسىدا شېئىرلارنى يازدىم.

ئوقۇش پۈتكۈزۈشكە ئاز قالغان، تەقسىماتنى كۈتۈپ يۈرگەن كۈنلىرىمىزنىڭ بىرىدە، يارى بىلەن مەكتەپ ئالدىدىكى قارىياغاچلىقتا ئايلىنىپ يۈرۈپ كەلگۈسى غايىمىز ۋە مۇھەببەت ھەققىدە پاراڭلىشىپ قالدۇق. ئۇ ماڭا ئۇزاقتىن بۇيان كۆڭلىدە يوشۇرۇن ساقلاۋاتقان كۆيۈك دەردىنى سۆزلەپ، ئۆزىنىڭ بىر قىزغا ئاشىق ئىكەنلىكى، ئەمما ئۇنىڭ رەت قىلىۋېتىشىدىن قورقۇپ ئېغىز ئاچالماي يۈرگەنلىكىنى ئېيتىپ ناھايىتى ھەسرەتلەندى. يارى ئاككوردىيون چېلىپ ئويۇن ـ كۈلكە ئارىسىدا يۈرگىنى بىلەن ناھايىتى نومۇسچان ھەم ئۆزىنى تۇتۇۋالغان يىگىت ئىدى. ئوتتۇرا بوي، چىرايى سەل قارامتۇل، ئەمما قاش ـ كۆزلىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، بۇدۇرە چاچلىرى ئۆزىگە بەك ياراشىدىغان بۇ يىگىت ئاككوردىيونىنى بۇلبۇلدەك سايرىتىپ يۈرۈپ قىزلارنىڭ يۈرىكىگە ئوت ياقاتتى. ئەمما ھېچقانداق بىر قىز بىلەن پەۋقۇلئاددە يېقىنلىشىپ كەتمەيتتى. ناھايىتى پاكىز يۈرسىمۇ ياسانچۇقلۇق، بەتخەجلىك قىلمايتتى.

مەن ئۇنى مۇشۇ ئالاھىدىلىكلىرى تۈپەيلى ھۆرمەت قىلاتتىم ۋە يېقىن كۆرەتتىم. بۇ گېپىدىنغۇ ئۇنىڭ باشقا

قىزلارغا كۆز تاشلىماي يۈرگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندىم. ئەمما ئۇ نېمىشقا ياخشى كۆرگەن قىزىغا كۆڭلىنى ئىزھار قىلمايدىغاندۇ؟

يارىنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ قىز يارى بىلەن بىر يۇرتلۇق بولۇپ، ئاتا ـ ئانىسى شۇ يەردىكى ئابروي‌لۇق، دۆلەتمەن ئائىلىلەردىن ئىكەن. يارى ئۆزى بولسا دوختۇرخانىدا تازىلىقچى بولۇپ ئىشلەيدىغان يالغۇز ئاپىسى بىلەن بىللە ياشايدىكەن. دادىسى كىچىك ۋاقتىلىرىدىلا ئۆلۈپ كەتكەن، ئاپىسى كېسەلچان بولغانلىقتىن تۇرمۇشىنى ئارانلا قامدايدىغان هالغا چۈشۈپ قالغانىكەن. قىز ماقۇل بولغان تەقدىردىمۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ قوشۇلماسلىقى كۆرۈنۈپ تۇرغانلا ئىش ئىكەن. يارى بۇلارنى بىلىدىكەنۇ، قىزنى خىيالىدىن چىقىرالمايدىكەن. دېمەك ئۇ مۇهەببەت ئىشىدا تۈز، داغدام يولنى ئەمەس، تىكەن ـ چاتقاللىق بىر يولنى تاللىۋالغانىكەن. يارىنىڭ بۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقان چاغدىكى غەمكىن تۇرقىغا قاراپ ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى. يوشۇرۇن كۆيۈپ، ئازابلىنىپ يۈرۈشنىڭ دەردىنى ئۆزۈمۇ تارتىپ يۈرگەچكە، ئۇنىڭغا شۇنچىلىك يارىدەم قىلغۇم كەلدى.

ــ مېنىڭچە، هەممە گەپ قىزدا. قىزلا چىڭ تۇرسا، ئاتا ـ ئانىسى ئاخىرى قوشۇلماي قالمايدۇ. شۇڭا سەن ئاۋۋال قىزنى قولغا كەلتۇر، ئۇنى ئۆزۈڭگە قارىتىۋال. خىزمەتكە چىقساڭ سېنىڭمۇ جەمئىيەتتە ئۆزۈڭگە تۇشلۇق ئورنۇڭ بولىدۇ. سېنى هېچكىم تۆۋەن كۆرەلمەيدۇ. سەن قىزغا تەلەپ قويۇپ باقتىڭمۇ؟ ــ دەپ سورىدىم.

ــ ياق، ... ــ ئۇ يىراقلارغا قاراپ تۇرۇپ جاۋاب بەردى.

ــ نېمىشقا؟ ئۇ ساڭا سوغۇق مۇئامىلە قىلامدۇ؟

ــ ئۆزۈمۇ بىلمەيمەن، بىر قارىسام مەيلى بارەكمۇ

قىلىدۇ. بىر قارىسام كۆلكە ـ چاقچاق بىلەن ئادەتتىكىچە ئارىلىشىپ يۈرگەنىدەك قىلىدۇ. بۇ قىزنىڭ مىجەزىمۇ بىر خىل سىرلىق دېگىنە، ــ ئۇنىڭ قىز ھەققىدىكى گەپلىرىدىن نېمىشقىدۇر ئانار ئېسىمگە كەلدى ـ يۇ، ئۇ خىيالىنى دەرھال ئۆزۈمدىن يىراقلاشتۇردۇم.

ــ ئۇ قىزنى مەن تونۇمدىم؟ ئىسمى نېمە؟

ــ تونۇيسەن، سەنئەت فاكۇلتېتىدا ئوقۇيدۇ، ئىسمى ئانار.

ــ ئانار!! ــ بۇ سۆزنىڭ ئاغزىمدىن قانداق چىقىپ كەتكىنىنى سەزمەيلا قالدىم. ياري چۆچۈپ ماڭا قارىدى، كۆزۈمنىڭ ئىچىگە گۇمان بىلەن تىكىلىپ:

ــ ساڭا نېمە بولدى؟ بەك ھەيران قالدىڭغۇ؟ ــ دېدى. خىلىغىچە گەپ قىلالمىدىم. گەپ قىلساملا ئاۋازىمدىكى تىترەك ھەممىنى ئاشكارىلاپ قويىاتتى. چوڭقۇر ـ چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ، كۆزۈمنى يارىدىن ئېلىپ قاچتىم.

ــ ماڭا قارا ئاسىم، سەندە بىر گەپ بار جۇمۇ. ئانارنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ بەك ھەيران بولۇپ كەتتىڭغۇ؟ ياكى سەن. . .

ــ نېمىلەرنى دەيدىغانسەن ئاداش، مەن ھەيران قالغان بولسام كۆزۈڭنىڭ ئۆتكۈرلۈكىگە، دەل ئۆزۈڭگە ماس كېلىدىغان قىزنى تاپقانلىقىڭغا ھەيران قالدىم. مەن تېخى سېنى ساۋادەتنى ياخشى كۆرىدۇ دەپ ئويلاپتىكەنمەن.

ياري ئۇلۇغ كىچىك تىنىپ جىم بولۇپ قالدى. ئەتراپنى گۇگۇم پەردىسى قاپلاشقا باشلىدى. دەرەخلىك ئارىسىدا جۇپ ـ جۇپ قىز ـ يىگىتلەرنىڭ كۆلەڭگىسى كۆزگە چېلىقاتتى. بىزگە يېقىنلا يەردە بىر قىز بىلەن يىگىت دەرەخكە يۆلىنىپ پاراڭلىشىۋاتاتتى. ھەر قاچان جۇپلىشىپ يۈرگەن قىز ـ يىگىتلەرگە قارىسام ئانار كۆز ئالدىمغا كېلىپ، سۆيگۈ

ئىشتىياقى ۋۇجۇدۇمنى قاپلايتتى. ئەمدى ئۇنى ئۇنتۇپ كېتىشىم كېرەك. خالاش ـ خالىماسلىقىمدىن قەتئىينەزەر ئۇنى مەڭگۈگە ئۇنتۇپ كېتىشىم، قەلبىمدىكى مۇھەببەت ئوتىنى ئۆچۈرۈپ، ئازاب ۋە ھەسرەتلىرىمنى قەلبىمگە چوڭقۇر كۆمۈپ تاشلىشىم كېرەك.

ئىككىمىز ئورنىمىزدىن تۇرۇپ دەرەخلىكتىن چىقىپ كېتىۋاتقىنىمىزدا ھەدەپ يۇزۇمگە يېپىشىۋېلىۋاتقان ئۆمۈچۈك تورلىرىنى قولۇم بىلەن سىيپاپ چۈشۈرۈۋەتكەچ، مېنى چىرمىۋالغان مۇھەببەت توربىدىنمۇ مۇشۇنداق قۇتۇلۇپ كېتىمەن دەپ ئويلىدىم. ياتاقلىرىمىزنىڭ ئالدىدا خوشلىشىۋېتىپ، يارىنى دادىلىراق بولۇپ قىزنى قولغا كەلتۈرۈشكە يەنە بىر قېتىم دەۋەت قىلدىم. يېقىن دوستۇم ئۇچۇن تۇنجى مۇھەببىتىمنى قۇربان قىلماقچى بولغىنىمدىن بىر خىل قانائەت تۇيغۇسىغا چۆمۈلدۇم. ئەمما ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ ۋارقىراپ يىغلىغۇم، قانداقتۇر قاتتىق ھەرىكەتلەرنى قىلغۇم، ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى تېپىپ ئۆرۈۋەتكۈم كېلىپ كەتتى. كەينىمگە ئۆرۈلۈپ پەلەمپەيلەردىن يۇگۈرۈپ دېگۈدەك چۈشتۈم. ئۇلانباي تەرەپكە قاراپ ھارغۇچە يۇگۈرۈپ، بىر دەرەخلىككە كىرىپ ھېچبىر گۇناھى يوق دەرەخلەرنى جېنىمنىڭ بارىچە مۇشتلىدىم، تەپتىم. قوللىرىم قانىاپ، پۈتلىرىم كۆتۈرگۈسىز بولۇپ كەتتى. ئەمما ھېچبىر دەرەخ مىت قىلىپ قويمىدى. خۇددى مېنىڭ كۆڭلۈمنى چۈشىنىپ، بوپتۇ، ئاچچىقىڭنى چىقىرىۋال، دەۋاتقاندەك ئىدى.

III هەدىيە

11

«ئازاد »ماركىلىق يوك ماشىنىسى جەنۇبقا قاراپ سوزۇلغان تاشيولدا توپا توزىتىپ ئىرغاڭلاپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ بوغۇق گۇركىرىگەن ئاۋازىنى چۆل شامىلى يانتاق، تىكەنلىك دالىلارغا، تاقىر دەشتلەرگە ۋە يىراقتىكى تاغ باغرىلىرىغا ئېلىپ كېتەتتى، ناگهان ـ ناگهاندا يېڭىراق بىرەر ماشىنا ياكى جىپ ئارقىسىدىن كېلىپ يانداپ ئۆتۈپ كەتمىسە ياكى قارشى تەرەپتىن كېلىپ ۋىژىلداپ ئۆتۈپ كەتمىسە ماشىنا تولىراق يالغۇز ماڭاتتى. كوزۇپقا سىغدىلىپ ئولتۇرغان 30 نەچچە يولۇچىنىڭ بەزىلىرى بىر ـ بىرىگە يۆلىنىپ مۆگدىشەتتى، بەزىلىرى گۇرۇلدىگەن ئاۋازنى بېسىش ئۈچۈن ۋاراقىراپ سۆزلىشەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قۇچاقتا بالىسى بار ئاياللار، قېرى خوتۇنلار، ئاتا ـ ئانىسىغا ئەگىشىپ سەپەرگە چىققان سەككىز ـ ئون ياشلاردىكى بالىلار، ساقاللىرى كۆمۈشتەك ئاقارغان بوۋايلار بار ئىدى. بەش ـ ئالته ياشلاردىكى ئىككى ئوغۇل بالىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئولتۇرغان، روملىنى كۆزىگە چۈشۈرۈپ چىگىۋالغان ئايال توختىماي ناخشا ئېيتاتتى. قانداقتۇر ئاچچىق ئازاب، مۇڭ بىلەن ئېيتىلغان ناخشىلاردا تولاراق بىر «ۋاپاسىز يار» كۆيلىنەتتى. ئاپپاق ساقىلى مەيدىسىگە چۈشكەن، قىزىل

يۇزلۇك بىر بوۋاي توختىماي ئۆزى ياش ۋاقىتلىرىدا ماڭغان يوللارنىڭ، ئۆتەڭلەرنىڭ پارىڭىنى سالاتتى. يىراقتىن دەل - دەرەخلەرنىڭ ئۇچى كۆرۈنۈپ بولغۇچە ئۇ يۇرتنىڭ نېمە دەپ ئاتىلىدىغانلىقى، ئۇ يەرلەرگە مۇناسىۋەتلىك ئادەم ۋە ئىشلار ھەققىدە سۆزلەشكە باشلايتتى، ئەتراپىدا ئولتۇرغان ياش بالىلار ئۇنىڭدىن:

— تاغا، سىلى ئۆمۈرلىرىدە باشقا ئىش قىلماي يۇرت كېزىپ يۈرگەنمۇ نېمە؟ — دەپ سورىسا، تېخىمۇ ھاياجانلىنىپ، گېپىنى قىرىپ سۆزلەپ كېتەتتى:

— بىز ياش ۋاقىتلىرىمىزدا نەدە دەيسەن بۇنداق «كوڭكا». مەن موزدۇز ئىدىم. باشقىلارغا ئەگىشىپ خۇرجۇنىڭ بىر ئۇچىغا ئوزۇق - تۇلۇك، بىر ئۇچىغا بېگىز، يىپ، پارچە - پۈرات چەم، رەختلەرنى سېلىپ «ئاللا ئۆزۈڭ يار» دەپ يولغا چىققانىدىم. بىرەر يۇرت ئۇچرىسىلا توختاپ، ئۇ يەردە بىر مەزگىل ھۇنەر قىلىپ پۇل تېپىپ يەنە يولغا چىقاتتۇق. ئارىمىزدا ھەممە ھۇنەرنىڭ ئۇستىلىرى بار ئىدى. بەزىلىرى شۇ يۇرتلاردا ئۆيلىنىپ، يىلتىزلاپ قالاتتى، قالغانلىرىمىز يەنە ئالدىمىزغا قاراپ ماڭاتتۇق. بەزىدە يولدىن ئېزىپ چۆل بايا‌ۋاندا كۆرمىگەنلىرىمىز قالمايتتى. ئىنىم، ئۆلۈكىمىز چۆلدە قالىدىغان بولدى، دەپ تۇرساق، بىرەر كارۋان ياكى باغۇ - بوستانلىقنىڭ قارىسىنى كۆرۈپ قالاتتۇق... شۇنداق مېڭىپ، توختاپ، يەنە مېڭىپ ئالتايغىچە بېرىپتىمەن. قارىسام، دەل - دەرەخلىك، ھاۋاسى سالقىن، كەڭرىچىلىك يۇرت ئىكەن. بىزنىڭ يۇرتلۇق بىر ئادەم شۇ يەرنىڭ ئابروي - ئىناۋەتلىك ئاقساقىلى ئىكەن. شۇنىڭ سايىسىدە تۇرۇپ قالدىم. ئۆيلىنىپ بالىچاقلىق بولۇپ ئوبدان كۈن كۆردۈم. 30 ياشقا كىرگەن ۋاقتىمدا يۇرتنى بەك

سېغىنىپ كېتىپ، كۆرگەن كۇنۇمگە شۇكۇر قىلماي يەنە بىر قېتىم سەپەرگە ئاتلاندىم. سەپەردىن قايتىپ كەلسەم، خوتۇن بۆلەك ئەرگە تېگىپ، ئۆيۈاقىم سورۇلۇپ كېتىپتۇ. ئىشنى يېڭىباشتىن باشلاپ، ئەشۇ يەرگە يىلتىز تارتىپ يەنە كۆكلىدىم. ئەمما كۆڭلۇمدىكى سەپەر ئىشتىياقىنى ھېچقانداق قىلىپ باسالمىدىم. بۇداقىسى 6 ـ قېتىملىقى. ئالدىنقى تۆت قېتىمدا گاھىدا ئات ـ ئېشەكلىك، گاھىدا پىيادە مېڭىپتىمەن. كېيىنكى ئىككى قېتىمدا «كۆڭكا» دا ماڭدىم. بۇمۇ ئاللانىڭ بەرگىنى.

مەنزىلگە يېتىشكە ئالدىرىغان يولۇچىلاردىن بىرى ئۇنىڭدىن:

ــ تاغا، پالانى يەرگە قانچىلىك قالدى، قاراڭغۇ چۈشۈپ كەتكۈچە بارالارمىزمۇ؟ ــ دەپ سورايتتى. بۇۋاينىڭ دېگىنى كۆپىنچە توغرا چىقاتتى. ماشىنا شۇ يەردە توختاپ بىرەر يولۇچى چۈشۈپ قالاتتى. ئۇنىڭ ئورنىنى يېڭى چىقىقان بىرەرسى ئىگىلەيتتى. ماشىنا «ئارغۇ بۇلاقنىڭ تاغلىرى» دا گاھ غىڭشىپ، گاھ جالداقشىپ ناھايىتى ئۇزاق ماڭدى. دەسلەپتە خەتەرلىك ئەگمىلەردىن، باش ئۇستىدە ھازىرلا چۈشۈپ كېتىدىغاندەك ئېسىلىپ تۇرغان قورام تاشلاردىن خەۋپسىرەپ سەگەكلەشكەن يولۇچىلار چېكى يوقتەك بىلىنگەن بۇ يوللاردىن، ئىسسىقتىن زېرىكىپ، جانلىرىنى «ئاللا» غا تاپشۇرۇپ، ئۆزلىرىنى بولۇشىغا تاشلاپ ئۇيقۇ بىلەن يەنە بىر كۈننى ئۆتكۈزگەندىن كېيىنلا تاغلارنىڭ شالاڭلاشقىنىنى كۆرۈشتى. تاغلار بارا ـ بارا يىراقلاپ، ئىلگىرىكىدەك كۆز يەتكۈسىز كۈل رەڭ ساي ياكى شالاڭ ئوت ـ چۆپلۈك دالا قۇچاق ئاچتى. ماشىنىنىڭ ئالدى تەرىپىدىن سالقىن شامال ئۇرۇلۇشقا باشلىدى. كىشىلەر بىردىنلا

جانلىنىپ، ئۇخلاۋاتقانلار ئويغىنىپ پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى. ئۇلار قوندىغان يەرنىڭ، ئىسسىق باسقۇدەك بىرەر ۋاق كەچلىك تاماق يېيىشنىڭ پارىڭىغا چۈشۈپ كەتكەندە، تۇيۇقسىز شاقىراپ ياغقان يامغۇرغا دۇچ كەلدى. يامغۇر خۇددى ماشىنىغا ئەگىشىپ يېغىۋاتقاندەك قىلاتتى. دالىنىڭ يىراق بۇرجىكىدە ئاپتاپ چىقىپ تۇراتتى، ئاقىرىپ كۆرۈنگەن تاقىر يەرلەرگە بىر تېمىمۇ يامغۇر چۈشكەندەك قىلمايتتى. يامغۇر ئانچە ئۇزاققا بارمىدى. چاپان - چارا، ئەدىيال، رومالالار بىلەن ئۆزلىرىنى ئورىۋالغان كىشىلەر خۇشال بولۇشۇپ:

— بوران چىققاندىن يامغۇر ياغقىنى ياخشى بولدى، ھاۋا سالقىنلاپ قالدى، — دېيىشتى. دېمىسىمۇ بۇ يولدا ھەممىدىن جانىنى قىينايدىغىنى بوران ئىدى. بوران قۇم - شېغىللارنى ئۇچۇرۇپ كۆزنى، يا ئېغىزنى ئاچقىلى قويمايتتى، نەپەسنى بوغاتتى. ئادەملەرنى بىردەمدىلا قۇم توپىغا كۆمۈپ گۆردىن ئېچىۋېلىنغاندەك ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويىاتتى. تېخىمۇ چاتاق يېرى، بوران بىر چىقسا ئاسان توختىمايتتى. بەزىدە ماشىنىدىكى ئادەملەرنى، ھەتتا ماشىنىنىمۇ ئۇچۇرۇپ كېتىدىغاندەك بىلىنەتتى. ئادەملەر بىر - بىرىگە ئېسىلىشىپ، بالىلىرىنى چىڭ قۇچاقلاپ، ئېغىز - بۇرۇنلىرىنى ئورىۋېلىشاتتى. ئىسسىقتا مۇشۇنداق ئولتۇرۇشنىڭ ئۆزىمۇ بىر قىيامەت ئىدى. دۇنيانىڭ بىر بۇرجىكىدە بوراندا ئىغاڭلاپ كېتىۋاتقان ئاشۇ ماشىنىنىڭ ئارقا تەرىپىدە، كوزۇپنىڭ ياغىچىغا مەھكەم ئېسىلىپ، يۈز - كۆزۈمنى نېپىز ياغلىق بىلەن ئوراپ مەن ئولتۇراتتىم. مەن بوراننىمۇ، يامغۇرنىمۇ ياقتۇراتتىم. بۇ، جىسمانىي ئازاب، ئارامسىزلىقلارنىڭ روھىي ئازابىمنى يەڭگىللىتىدىغانلىقىدىن

ئىدى. ئىچىمده «بورانقۇش قوشقى» نىڭ مىسرالىرىنى تەكرارلايتتىم. ئۆزۈم خۇددى بىر ماشىنا ناتونۇش ئادەم بىلەن نامەلۇم بارسا ـ كەلمەس دۇنياغا كېتىۋاتقاندەك، بۇ سەپەر مەڭگۈ ئاياغلاشمايدىغاندەك تۇيغۇدا بولاتتىم. ماشىنا تاشيول ئىشچىلىرى تاشلاپ كەتكەن ۋاقىتلىق ئۆيلەرگە ئوخشاش كونا، ياتاقلىرى خۇددى پۈتۈن رەڭگىرويىنى بوران ئۇچۇرۇپ كەتكەندەك كۆرۈمسىز ئۆتەڭده توختىدى. بۇ بوراندا نە تاماق، نە بىرەر پىيالە چاي تاپقىلى بولسۇن، پۈت ـ قولىمزنى سۇنۇپ بىر كېچە يېتىۋالغىنىمىزنىڭ ئۆزىمۇ چوڭ ئىش ئىدى. كىشىنى خۇشال قىلىدىغىنى، سەھەردە بوران توختىغانىدى. قاياقاسۇ قاينىتىلىدىغان بىر ئۆيدىكى ئىككى جۈمەكنىڭ بىرىدىن ئىسسىق سۇ، بىرىدىن سوغۇق سۇ ئالغىلى بولىدىكەن. يۈز ـ كۆزىمىزنى چالا ـ بۇلا بولسىمۇ يۇيۇۋېلىپ، ئالدىراپ ـ تېنەپ ناشتا قىلىپ، سۇدان ـ بوتۇلكىلىرىمىزغا قاينىق سۇ قاچىلاپ يەنە سەپەرگە ئاتلاندۇق. بۇگۈن تىنچىق ئىسسىق بولىدىغاندەك قىلاتتى. بوراندىن كېيىنكى ھاۋا نېمىشقىدۇر ئادەمنىڭ ئىچىنى سىقاتتى. ياخشى يېرى، ماشىنا مېڭىشى بىلەنلا ماشىنىنىڭ ئالدى تەرىپىدىن ئۇرۇلۇپ تۇرغان سالقىن شامال ھاۋادىكى بۇرۇقتۇرمىلىقنى تارقىتىپ، دىللارنى سەگىتەتتى.

مەن ماشىنىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى تار بوشلۇققا بىر ئامالالارنى قىلىپ پۈتۈمنى سۇنۇۋېلىپ خېلى راھەتلىنىپ قالدىم. ئۇخلاش مۇمكىن ئەمەس ئىدى. قۇياشنىڭ شەرقتىن كۆتۈرۈلۈپ غەربكە پېتىپ كېتىشىگە ئەگىشىپ تىنماي ئۆزگىرىپ تۇرىدىغان مەنزىرىلەرگە، تاقىر چۆللەرگە، بۇككىده يۇلغۇن، ئوت ـ چۆپ قاپلىغان دالىلارغا، دالىدا چېپىپ كېتىۋاتقان كېيىكنىڭ چىپىده توختاپ، كۆز

ئالدىدىكى قاپقارا، يوچۇن مەخلۇققا تىكىلىپ قاراپ، ھاۋادىن نېمىلەرنىدۇر پۇراۋاتقاندەك تۇرۇپ قېلىپ، تۇيۇقسىز بېشىنى بۇراپلا ئۇچقاندەك چېپىپ كېتىشىگە، دالىنىڭ يىراق يەرلىرىدە بىر چىكىتكە ئايلىنىپ غايىب بولۇشىغا، دەرەخلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان، قانداقتۇر ئادەملەر ياشايدىغان يىراقتىكى كۆجۇم يۇرتلارغا قاراپ ئولتۇراتتىم. نۇرغۇن يىللار ئىلگىرى ماۋۇ ئاق ساقاللىق ئادەمگە ئوخشاش خۇرجۇنلىرىنى ئارتىپ مۇشۇ يوللاردا كېتىۋاتقان، تىرىكچىلىك ئۈچۈن، ياخشى، ئازادە يەرلەردە ياشاش ئۈچۈن شىمالغا قاراپ ماڭغان ئاتلىق، ئېشەكلىك، ھارۋىلىق كىشىلەرنى كۆرگەندەك بولاتتىم. ئاشۇ كىشىلەرنىڭ ئىچىدە بوۋام بىلەن مومامۇ، ئاتا ـ ئانىلىرىغا ئەگىشىپ ماڭغان دادام بىلەن ئاپامۇ، ئۇلارنىڭ ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللىرىمۇ بار ئىدى. كېيىن ئۇلارنىڭ قانداقلارچە ئۇرۇمچىگە ئورۇنلىشىپ قالغىنى، قانداق كۈن كەچۈرگىنى مەن ئۈچۈن بىر سىر. پەقەتلا دادامنىڭ ناھايىتى تىرىشچان ھەم ئەقىللىك ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ كىچىكىدىن مەكتەپتە ئوقۇيالمىغان بولسىمۇ، باشقىلارغا يالىنىپ ئىشلەش داۋامىدا خەت ساۋاتىنى چىقىرىۋېلىپلا قالماي، ھېساب ـ كىتابنىمۇ ئۆگەنگەنلىكىنى چوڭلاردىن كۆپ ئاڭلىغانىمەن.

دادام كىچىكىدىنلا تىرىكچىلىك كوچىسىدا نۇرغۇن ئىشنى قىلىپتۇ. بىر ئاشخانىغا ياللىنىپ شاگىرت بولۇپ كىرىپ، كېيىن ئۇستا ئاشپەز بولۇپ قاپتۇ. باشقىلارنىڭ يول كۆرسىتىشى بىلەن ئاشپەزلىكنى تاشلاپ يىغقان پۇللىرىغا تېرە سېتىۋېلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپكە تېرە ئۆتكۈزۈپ، ئۇ يەردىن گەزمال ئېلىپ سېتىپ تېز كۆتۈرۈلۈشكە باشلاپتۇ. ئۇ چېگرادىكى سوۋېت ئىتتىپاقىلىق

ئوفىتسېردىن بىر دۇربۇن سېتىۋالغانىكەن. بۇ بەلكىم ئۇنىڭ تەۋەككۇلچى، يېڭىلىققا ئىنتىلىدىغان خاراكتېرى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولسا كېرەك. لېكىن شۇ چاغدا 30 ياشلارغا كىرىپ قالغان دادام دۇربۇننى ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر ئىشقا ئىشلىتىپتۇ. ئۇ ئۇروۇمچىنىڭ ئەڭ ئاۋات كوچىسىدا ئېگىز بىر يەرگە چىقىۋېلىپ، دۇربۇن بىلەن قىز تاللاشقا باشلاپتۇ. ئەلۋەتتە ئۇنىڭ بۇ ئىشىنى باشقىلار بايقىۋالالمايدىكەن. كوچىدىن خىلمۇ خىل قىزلار ئۆتىدىكەن. بەزىلىرى چىرايلىق، بەزىلىرى سەت، يەنە بەزىلىرى بەك مودا ئىكەن. ئۇ كۆڭلىگە پۈكۈپ كەلگىنى بويىچە چىرايلىق ئەمما تېخى كۆزگە چېلىقمىغان، قول تەگمىگەن پاك بىر غۇنچىنى ئىزدەيدىكەن. كۈنلەر ئۆتۈپتۇ. بىر كۈنى كوچىنىڭ ئايىغىدىكى بىر ناۋايخانىنىڭ ئالدىدا رومال بىلەن پەشخۇندىكى نانلارنى يەلپۈپ ئولتۇرغان 12 ــ 13 ياشلاردىكى ئىنتايىن چىرايلىق بىر قىزغا كۆزى چۈشۈپتۇ. دەرھال تۇتۇش قىلىپ قىزنىڭ تېگى ـ تەكتىنى سۈرۈشتۈرۈپ كۆڭۈل توختاتقاندىن كېيىن ئەلچى كىرگۈزۈپ ئۇنىڭغا چاي ئىچۈرۈپ قويۇپتۇ. بىر نەچچە يىلدىن كېيىن ئۇنى ئەمرىگە ئاپتۇ. ئۇزاق ئۆتمەي ئاچىلىرىم تۇغۇلۇپتۇ. دادام ياش ئايالى بىلەن قىزلىرىنى ئاتا ـ ئانىسىغا تاپشۇرۇپ، سودا ئىشى بىلەن تاشكەنتكە بېرىپتۇ. ئۇ يەردە بىر مەزگىل سودا قىپتۇ. پۇلمۇ تېپىپتۇ. شۇ چاغلاردا شىنجاڭدىن چىققان تۈركۈم ـ تۈركۈم ياشلار تاشكەنتتىكى بىلىم يۇرتلىرىدا ئوقۇۋاتقانىكەن. ئوقۇغان ئادەملەرنىڭ باشقىچە بولىدىغانلىقىنى ئېچ ـ ئىچىدىن ھېس قىلىدىغان ۋە ئۆزىنىڭ كىچىكىدە ئوقۇيالمىغىنىغا ھەر دائىم ئەپسۇسلىنىدىغان دادام يۇرتىغا ۋە ئائىلىسىگە بولغان كۆڭلىدىكى سېغىنىشنى

بىسىپ، شۇ چاغلاردىكى داڭلىق بىلىم يۇرتى بولغان ئوتتۇرا ئاسىيا ئۇنىۋېرسىتېتىغا كىرىپ ئوقۇيتۇ. ئوقۇش جەريانىدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېڭىچە ئوقۇتۇش ئەندىزىسى بىلەن كولخوز تۈزۈمى ئۇنىڭدا چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىكەن. ئۇ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن كۆڭلىگە پۈككەنلىرى بويىچە ئىككى چوڭ ئىشقا تۇتۇش قىپتۇ. بىرى، كۇيتۇندىن مىڭ مو يەر سېتىۋېلىپ بىر كولخوز قوراقچى بولۇپتۇ. بۇ بەلكىم جۇڭگودىكى ئەڭ بۇرۇنقى كولخوز بولۇشى مۇمكىن. ئۇ يەرگە نامرات ئادەملەرنى كۆچۈرۈپ، ھەممە ئادەم كوللېكتىپ ئەمگەك قىلىش، ئىشلىگىنىگە يارىشا ھەق ئېلىش، ھەقسىز مەكتەپ، يەسلى، ساناتوريىلەر بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرماقچى بولۇپتۇ. ئەمما ئۇنىڭ دۇنيانى ئۆزگەرتىش خىيالى ۋە ئۇرۇنۇشلىرى دائىرىلەرنىڭمۇ، كىشىلەرنىڭمۇ ئالقىشىغا ئېرىشەلمەپتۇ. ئۇ مەغلۇب بولۇپتۇ. ئەمما يەنىلا ئۇمىدسىزلەنمەپتۇ. ئۇ كۆپ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن ئارقىلىق ئىككىنچى چوڭ ئىشنى، يەنى پەننىي مەكتەپ قۇرۇش ئارزۇسىنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇپتۇ. دادام ئۆزى ناھىيە بازىرى ئىچىدە مەكتەپ بىنالىرىنى سالدۇرۇپ، ئوقۇتقۇچى، ماۋارىپچىلارنى تەكلىپ قىلىپ ئاچقان، ئۆزى مۇدىر بولغان بۇ مەكتەپ تۇركۇملىگەن ساۋاتلىق، ئىختىساسلىق ياشنى يېتىشتۇرۇپ ناھىيە بويىچە زور ئىناۋەتكە ئېرىشىپتۇ. بۇ مەكتەپ تاكى ئازادلىققىچە ئىچىن ناھىيەلىك ئۇيغۇر باشلانغۇچ قىلىپ قۇرۇلغۇچە دادامنىڭ نامىدا ئاتىلىپ كەپتۇ...

دادام ئەنە شۇنداق خىيالىپەرەس ھەم تەۋەككۇلچى ئادەم ئىدى. بىرەر ئىشقا كىرىشسە ھەممىنى ئۇنتۇپ قالاتتى. ئۇنىڭ ئوي ـ پىكرى، قىزىقىشلىرى بەك ئۆزگىچە ئىدى.

ئۇنىڭ ئۇچۇن بۇ دۇنيادا تىرىشسىلا قىلغىلى بولمايدىغان ئىش يوق ئىدى. ئاپام ۋە ئاچا ـ سىڭىللىرىم مېنى دادامغا ئوخشىتاتتى. بەلكىم ئوخشايدىغاندىمەن. شۇڭا مەن كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن يۇرتۇمدىن، ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرىمدىن ئايرىلىپ مۇشۇ چۆللەردە يۇرىيدىغاندىمەن. كۆڭلۈمدە ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىگەن بىرلا ئىشتىياق بار، ھېچكىم بىلمەيدىغان چەت يەرلەردە ئۆزۈم قىزغىن سۆيىدىغان كەسىپ ــ ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ گۆدەكلەرنى تەربىيەلەش، ئۆز ئەجرىمدىن ئېچىلغان گۈللەردىن ھۆزۈرلىنىپ تىپتىنچ، خاتىرجەم ياشاش. بىراق مەن نەگە بېرىپ نەدە توختىتىشىمنى، تەقدىر شامالىرىنىڭ نەلەرگە ئۇچۇرۇپ ئاپىرىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن.

ئاپپاق ساقاللىق بوۋاي:

ــ مانا بۇ يەرنى باشئەگسەم دەيدۇ. تاھىر ـ زۆھرەنىڭ قەبرىسى ئاۋۇ تاغنىڭ ئۈستىدە. باشئەگمىدىن ئۆتسەكلا كورلىغا بارىمىز.

ــ ما دەريا‌غا قاراڭلار، ئاقىدىغان سۇيى ئاپپاقمىكەن؟ ھە، ئاقسۇ دېگەن مۇشۇ شۇ، ـ دەپ سۆزلەپ ئولتۇرۇپ مارالبېشىنىڭ سانساكۇ ــ ئاچال دېگەن يېرىدە چۈشۈپ قالدى. ئىككى ئوغلى بار ناخشچى ئايالمۇ مۇشۇ يەردە چۈشۈپ قالدى. يولۇچىلارنىڭ كۆپ قىسمى ئالمىشىپ بولدى. پەقەت مەنلا ئولتۇرۇۋەردىم. قاراڭغۇ چۈشكەندە بېكەتنىڭ مەينەت ياتاقلىرىدا بىر نەچچە سائەت ئۇخلاپ، تاڭ ئاتار ـ ئاتماي يەنە يولغا چىقىپ، كورلا، ئاقسۇ، كۇچا... دەپ نامىنى جىق ئاڭلىغان شەھەرلەرنىڭ قانداقلىقىنى بىر كۆرۈپ باقماي، قەشقەر، يەكەن... لەردىنمۇ ئۆتۈپ سەككىزىنچى كۈنى كەچتە مەنزىلىمگە يېتىپ كەلدىم. ئاددىيلا يۈك ـ تاقامنى ئېلىپ

بىكەت دەرۋازىسىدىن چىققىنىمدا تېرەكلىك چوڭ كوچا، بىكەت ئەتراپىدىكى پەنەر يېقىپ قويۇپ سودا قىلىۋاتقان دۇكانچىلار، ئاشخانا ناۋايخانىلار، ئوياقتىن بۇياقتا ئۆتۈشۈپ يۈرگەن ئادەملەر كۆزۈمگە تاشلاندى. ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كەلگەن بىر هارۋىكەش:

ــ خانىم، مېهمانخانىغا باراملا، هارۋىغا چىقسىلا، مەن ئاپىرىپ قويايى، ــ دېدى ــ دە، جاۋاب بېرىشىمنى كۈتمەيلا يۈك ــ تاقامنى هارۋىغا باستى. شەھەر مەركىزىدەك تۇرغان تۆت كوچىنىڭ ئاغزىدىكى چوڭ دەرۋازىنىڭ ئالدىدا هارۋىسىنى توختىتىپ، نەرسىلىرىمنى كۆتۈرۈشۈپ مېنى ئىچكىرىگە باشلىدى. مەن بۇ مېهمانخانىدا تەقسىماتنى كۈتۈپ بىر هەپتە ياتتىم.

ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىگە هەر كۈنى باراتتىم، ئۇ يەردىكىلەر:

ــ تېخى مۇزاكىرە قىلىمدۇق، ئالدىرىماي تۇرۇڭ، ــ دەيتتى. ئۇ يەردىن چىقىپ تۆت كوچىدىكى ئىككى قەۋەتلىك تۇرلۇك ماللار سودا سارىيىغا كىرىپ، ناھايىتى كۆپ نەرسە ئالىدىغاندەك هەر بىر پوكەي ئالدىدا توختاپ، قايچا، تۈگمە، تىرناق ئالغۇچتىن تارتىپ رەخت، كىيىم ــ كېچەك، ئاشخانا سايمانلىرىغىچە ئەستايىدىل كۆرۈپ چىقاتتىم. هەر قېتىم كىرىپ چۆرگىلەپ هېچ نەرسە ئالمايى چىقىپ كەتسەم مال ساتقۇچىلار بىر ــ بىرىگە قارىشىپ ئاغزىلىرىنى پۈرۈشتۈرۈشەتتى. ئاخىرى دۇكانغا كىرمەي كوچا ئايلىنىدىغان بولدۇم. بۇ يەرنىڭ چوڭ كوچىسى بىر دەمدىلا تۈگەپ قالاتتى. ئامالسىز بوينۇمدىن سۆرىگەندەك مېهمانخانىغا قايتاتتىم. مېهمانخانا قورۇسىدا دائىم يوغان بىر قارا ئىت ئايلىنىپ يۈرەتتى. ئىچكىرىگە كىرىشتىن

قورقۇپ دەرۋازا تۆۋىدە بىر دەم تۇرۇپ، ئىت ئارقا تەرەپكە كەتكەندە ياكى ئىچىگە كىرىدىغان بىر ئادەم پەيدا بولغاندا بىللە مېڭىپ غىپىدە ياتقىمغا كىرىۋالاتتىم. قاپقارا، يوغان بۆرە ئىتنىڭ ئادەم يەيدىغاندەك قورقۇنچلۇق ئەلپازى دائىم كۆز ئالدىمدىن كەتمەيتتى.

تاڭ سەھەردە كۆزلىرىم سەل ئىلىنغاندەك بولدى. چالا ئۇيقۇلۇقتا ئىت چۈشەپتىمەن. بىراق ئۇ بىر سېرىق ئىت.

مەكتەپ دېھقانچىلىق مەيدانىدا تۇرۇۋاتقان كۈنلىرىم ئىكەن. باللىرىمنىڭ قىيا ـ چىيا قىلىشىپ چىرقىراشقان ئاۋازىنى ئاڭلاپ يۈگۈرۈپ چىقسام يوغان سېرىق ئىت ئۇلارنى قوغلاۋاتىدۇ. يوغان ئېچىلغان ئاغزىدىن ھېڭگايغان بۆرە چىشلىرى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ــ باللىرىم ئولتۇرۇۋېلىڭلا، ئېڭىشىپ ئولتۇرۇۋېلىڭلار ــ دەپ ۋارقىرىغىنىمچە ھېچنېمىگە قارىماي باللىرىمغا ئۆزۈمنى ئاتتىم. ئىت ماڭا ئېتىلدى. باللىرىمنى يىراقراق ئەكېتىش ئۈچۈن قاچماقچى بولدۇم، ئەمما نېمىگىدۇر پۇتلىشىپ يىقىلىپ چۈشتۈم. بۆرە ئىت ئۈستۈمدىن توختىماي ئۇيان ـ بۇيانغا سەكرەيتتى. بىچارە باللىرىم قورقۇپ ۋارقىراپ يىغلىشاتتى. سەل نېرىدا قاراپ تۇرۇشقان، بىلىكىگە قىزىل يەڭ بەلگىسى تاقىۋالغان ئۈچ ئەر كىشى ئاغزىنى كالاچتەك ئېچىشىپ قاقاھلاپ كۈلەتتى...

قورقۇنچلۇق ئېڭىرىغان ياكى ۋارقىرىغان بولسام كېرەك. كۆزۈمنى ئاچسام مەسئۇد يېنىمدا قاراپ تۇرىدۇ.

ــ نېمە بولدىڭىز، يەنە شۇ ئىتمۇ؟

ئۇندىمىدىم. ھەر قېتىم تېنىم ئاجىزلاپ قالغاندا ياكى سەل ھاياجانلىنىپ قالغان ۋاقىتلىرىمدا يىراق ئۆتمۈشكە

ئايلانغان ئاشۇ ئىشلارنى، ئاشۇ سېرىق بۆرە ئىتنى چۈشەيتتىم. ھاسىراپ، چىلىق - چىلىق تەرگە چۆمۈلۈپ، ۋارقىراپ ئويغىنىپ كەتكىنىمدە بېشىمدا قاراپ تۇرغان مەسئۇدنى، دېرىزىدىكى ئاپپاق تور پەردىنى، تەكچىدىكى غۇچچىدە ئېچىلىپ كەتكەن گۈللەرنى كۆرگىنىمدە چۈش كۆرگەنلىكىمنى بىلىپ خۇشال بولاتتىم.

ــ ئەھۋالىڭىز ياخشىدۇ... قوپۇپ چاي ئىچىۋېلىڭ، سۈتىمۇ سوۋۇپ قالدى. بايا قارىسام تاتلىق ئۇخلاۋېتىپتىكەنسىز، ئۇخلىۋالسۇن دەپتىمەن...

كارىۋىتىمدا ئولتۇرۇپ تەسۈرلىگۈسىز بىر خىل ماغدۇرسىزلىق ھېس قىلدىم. بەللىرىمدىن باشلانغان بۇ يېقىمسىزلىق پۈتۈن بەدىنىمنى قاپلاپ، ئورنۇمدىن تۇرغۇدەك ھالىمنى قويمىغانىدى. كارىۋاتتا ئولتۇرۇپلا بىلىمنى يەڭگىل ئۇۋۇلاپ، ئۇيان - بۇيانغا تەۋرىنىپ بىر پەس ھەرىكەت قىلدىم. بىر نەچچە يىل ئىلگىرى دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالىنىۋاتقان چېغىمدا چوڭ ياشلىق بىر دوختۇر ماڭا كۆنده ئەتىگەنده قوپۇپلا بەلنى ئۇۋۇلاپ ۋە ھەرىكەتلەندۈرۈپ بەرگەنده، بەزى ئەزالارنىڭ ئۇزاق بېسىلىپ قېلىشىدىن كېلىپ چىققان كېسەللىك ئالامەتلىرىنى يېنىكلەتكىلى ۋە بەزى ئاستا خاراكتېرلىك كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدىغانلىقىنى دەپ بەرگەنىدى. مەن ئۇ دوختۇرنى ھازىرمۇ مىننەتدارلىق بىلەن ئېسىمگە ئالىمەن.

قورسىقىمنىڭ ئېچىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىپ ئىتتىك ئورنۇمدىن تۇردۇم. يۈز - كۆزۈمنى يۇيۇپ بولغۇچە مەسئۇد سۈتنى ئىستىپ قويۇپتۇ. نېپىز توغرالغان نان بىلەن پېچىنلەرنىڭ ئۈستىگە يېپىلغان ئاپپاق لۆڭگىنى ئېلىۋېتىپ، سۈت بىلەن بىر توغرام نان يېدىم. تۇخۇمنى

تۇزلانغان تەرخەمەك پارچىلىرى بىلەن يەپ بولۇپ، پېچىنىدىن يەنە بىر تال سوقۇۋەتتىم. بۇ ھەربىر قىلغانلىقىنىڭ پايدىسى ئىدى.

داستىخاننى يىغۇشتۇرۇۋېتىپ سائەتكە قارىدىم. سائەت تىلى سەككىز يېرىمنى كۆرسىتىپ تۇراتتى. يېقىندىن بۇيان مۇشۇنداق ئەتىگەن قوپالمايدىغان بولۇپ قالدىم. ئاخشىمى بالدۇر ئۇخلايمەن دەپ تىرىشقانچە نېرۋىلىرىم جانلىنىپ ئۇزاقتا قالغان يىللارنىڭ غۇۋا ئەسلىمىلىرى كۆز ئالدىمدا ھەربىر ئەتىلىنىشكە باشلايدۇ. تاكى ئاسمانىنىڭ شەرقى ئاقىرىپ قاپاقلىرىم ئېغىرلاشقۇچە قاراڭغۇ تورۇسقا قاراپ گاھ كۈلۈمسىرەپ، گاھ ئۇھ تارتىپ ياكى ياشلىرىم بىلەن ياستۇقۇمنى ھۆللەپ چىقمەن. ئاشۇ خىياللار، ئەسلىمىلەر مېنى رېئاللىقتىن يىراقلىتىپ قويۇۋاتامدۇ ـ قانداق؟ بەزىدە مەسئۇد بىلەن كۈنلەپ بىرەر ئېغىز پاراڭلاشمىغىنىمنى ئويلاپ قالىمەن.

چۈشتىن كېيىن مەسئۇد ساۋاقداشلىرى بىلەن ئۇچرىشىشقا تەييارلىق قىلىشقا باشلىدى. ئۇ تازىلىق ئۆيىدىن چىقمىغانچە ئىچىم تىت ـ تىت بولۇپ كېتىۋاتاتتى. ئۇ ھېچقاچان بۇنداق ئۇزۇن يۇيۇنۇپ ـ تارانمايتتى. بۈگۈن نېمە بولدىكىنە؟ چىدىماسلىقتىنمۇ ياكى ئەندىشە قىلغانلىقىمدىنمۇ، بىر نەچچە قېتىم ئىشكىنى چېكىپ باقماقچىمۇ بولدۇم. ئەمما ئۇنىڭ رەنجىپ قېلىشىدىن قورقتۇم. مەن ئۇنىڭ مېنى «چېپىلغاق»، «كوت ـ كوت» دەپ قېلىشىدىن بەكلا قورقىمەن. بىزنىڭ كونا تونۇشلىرىمىزنىڭ ئىچىدە 70 ياشتىن ئاشقان بىر جۈپ ئەر ـ خوتۇن قېرىغاندا بىر ـ بىرىنىڭ مىجەزىگە چىدىيالماي ئاجرىشىپ كەتتى. ھازىر بالىلىرى ئۇلارنى يارىشتۇرۇپ قويالماي ئاۋارە. ئۇلار

بىزگە: «ئاپام ـ دادامىلارغا نەسىھەت قىلىپ قويساڭلار، مۇشۇ ياشقا كەلگەندە سەت ئەمەسمۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە بىزمۇ ئىككى تەرەپكە چېپىپ يېتىشىپ بولالمايدىكەنمىز» دەيدۇ. ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بولسا ھېچقانداق نەسىھەت ئاڭلىغۇسى يوق. ئىككىلىسى: «بولدى قىلىڭلار، 50 يىل ئاران چىداپ كەلدىم. ئۆلىدىغان كۈنلەردە بولسىمۇ تىنچراق ياشۇالاي، ئۇف... قۇلىقىم ھەجەب تىنچىپ قالدا» دەيدۇ خۇددى بىرسى ئۆگىتىپ قويغاندەك. قېرىغاندا شۇنداق كۈنلەرگە قېلىشتىن خۇدايىم ساقلىسۇن.

ئۇ ئاخىرى تازىلىق ئۆيىدىن چىقتى. يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ، ساقاللىرىنى پاكىز ئېلىپ ياشىرىپ قالغانىدەك بولۇپ قالغىنىنى كۆرۈپ ئىچىمدە كۈنداشلىقتەك بىر نەرسە باش كۆتۈردى. كىم بىلىدۇ، بەلكىم ساۋاقداشلىرىنىڭ ئىچىدە ئۆزىنى تاشلىمىغان خۇلقلۇق ئاياللارمۇ باردۇ. بەزىلىرىنى ياش ۋاقتىلىرىدا قوغلاشقان بولۇشمۇ مۇمكىن. ئۇلار تۇل بولۇشمۇ مۇمكىن. ھازىر ئەرلەر بالدۇر كېتىپ قېلىپ، ئاياللار تۇل قالىدىغان ئىشلار كۆپىيىپ كېتىۋاتىدىغۇ. بۇ، ئاياللارنىڭ كۆپ ھەرىكەت قىلىدىغانلىقى ۋە چىداملىقلىقىدىن ئىكەن. گۇمان قىلغانچە، گۇمانلىرىمنىڭ شاخلاپ كېتىۋاتقانلىقىدىن ھەيران قالدىم. ئۆزۈمنى مەسخىرە قىلىپ ئىچىمدە كۈلدۈم. ياش ۋاقتىلىرىمدا بەزى چاغلاردا مەسئۇد مېنى خىيالىمدا يوق بىر كىملەردىن كۈنلەپ قالاتتى. ھازىر مەن كۈنلەيدىغان بولۇپ قالدىم. دېمىسىمۇ ھازىر بەزى ياش قىزلار مال ـ دۇنيا ئۈچۈن مەخسۇس قېرىلارنى قوغلىشارمىشقۇ... خىيالىمنىڭ يەنە قېيىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ، دەرھال ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ كىيىملىرىنى تېپىشىپ بەرمەكچى بولدۇم. بەلكىم

مېنى ئايىغىنىدۇ، ئۇ: «بولدى، ئۆزۈم تاپاي» دەپ يارەملىشىمنى رەت قىلدى. مەن ھازىر ئۇنىڭ كىيىملىرىگە دەزمال سېلىپ بېرەلمەيمەن. دەزمالنى بەزىدە قىزىم سېلىپ بېرىدۇ، تولاراق ئۆزى كىرخانىلارغا ئېلىپ چىقىپ سالدۇرىدۇ. ھازىر تاماقنى ئىلگىرىكىدەك چاققان ئېتەلمەيمەن. شۇڭا ئۇ تاماقنىمۇ ئاساسەن ئۆزى ئېتىدۇ. مەن پەقەت خېمىر يۇغۇرۇش، كۆكتات ئادالاش دېگەندەك ئىشلارغا يارەملىشىمەن. ئۇ ئاشخانىنىڭ ئىشلىرىنى ئۆزى خالاپ قىلسىمۇ، كۆڭلۈمدە بىر خىل ئەيىبكارلىق تۇيغۇسىدىن قۇتۇلالمايمەن.

مەسئۇد سۇس يوللۇق ئاق كۆڭلىكىنى، كۇل رەڭ شىم ـ كاستۇمىنى، مايلاپ پارقىرتىپ قويغان يېڭى ئايىغىنى كىيگەندە 50 نەچچە ياشلىق ئەرلەرگە ئوخشاپ قالدى. ئۇنىڭغا مەپتۇنلۇق ۋە كۈنداشلىق، ھەسەت ئارىلاشقان مۇرەككەپ تۇيغۇ ئىچىدە قاراپ ئولتۇردۇم. ئۇ ئۇنچىۋالا سەمرەپ كەتمىگەنىدى. ئېقى كۆپەيگەنلىكتىن كۇل رەڭ كۆرۈنمىغان چېچى ئۇنىڭغا سالاپەت بېغىشلىغانىدى. بىر چاغلاردا ئۇنىڭ چاچلىرى قوڭۇر رەڭلىك ھەم بەك قويۇق ئىدى، سەل قېيىپاچ قىلىپ ئارقىسىغا تارىۋالمىغان بولسا ئاپتاپتا سارغۇچ دولقۇنلىنىپ، ۋالىلداپ كېتەتتى. چاچلىرىدەك قوڭۇر، ئىككى ئۆچى سەل تۆپىگە قايرىلغان قويۇق قاشلىرىنىڭ ئاستىدىكى مۇلايىم كۆزلىرىمۇ سارغۇچ قوڭۇر ئىدى. قىرلىق بۇرنى، سەل پەسكە سوزۇلغان تولۇق ئېڭەكلىرى ئۇنىڭ قارىماققا مۇلايىم ئەمما قەتئىي خاراكتېرىنى ئىپادىلەپ تۇراتتى...

مەسئۇد چىقىپ كەتتى. يالغۇز ئولتۇرغىنىمدا يوللىرىدىن قۇم ـ توپا ئۆرلەپ تۇرىدىغان، دەرەخلەرنىڭ

يوپۇرماقلىرىنى، تەكچىلەرنى، ئۈستەل - ئورۇندۇق، يوتقان - كۆرپىلەرنى ھەر دائىم نېپىز بىر قەۋەت قۇمسالىق توپا بېسىپ تۇرىدىغان ئاشۇ ئاجايىپ يۇرت، ئۇ يەردە دەسلەپكى بىر نەچچە يىلدا ئۆتكۈزگەن كۆڭۈللۈك، غەمسىز كۈنلەر، مەسئۇدنى دەسلەپكى ئۇچراتقان چاغلىرىم خىيالىمغا كەلدى ۋە بۇ ئەسلىمىلەرنىڭ مەن ئۈچۈن نەقەدەر قىممەتلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم.

12

مەن چەت بىر ناھىيەنىڭ ئوتتۇرا مەكتىپىگە بۆلۈنگەنىدىم. قولۇمدا چامادان، مەكتەپنىڭ ۋاقىدىكى دەرۋازىسى ئالدىغا كېلىپ، يۇرىكىم دۈپۈلدىگەن ھالدا كۆز ئالدىمدىكى مەنزىرىگە قاراپ تۇرۇپ قالغىنىم شۇنچىلىك ئېنىق ئېسىمدە. مانا بۇ مېنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ماكانىم. بارلىق كۈچ - قۇۋۋىتىم ۋە ئەقىل - پاراسىتىمنى سەرپ قىلىپ تەر تۆكىدىغان باغچام ئىدى. خىياللار ئىلكىدە دەرۋاز بىلەن ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسى ۋە سىنىپ ئارىلىقىدىكى كەڭ توپلىق مەيدانىنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئوقۇتۇش بىنالىرىنىڭ ئارقا تەرىپىنى قاپلاپ تۇرىدىغان كەڭ كەتكەن ياپيېشىل باغبارانلىقنى كۆرگىنىمدە روھىم كۆتۈرۈلۈپلا كەتكەنىدى. سىنىپ ۋە ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسىنىڭ ئالدىدا قويۇق، تەكشى ئۆسكەن ئاكاتسىيەلەر قەد كۆتۈرۈپ تۇراتتى. ئاكاتسىيەلەر ئارىسىدىكى ئېرىقتا شىلدىرلاپ سۇ ئېقىپ تۇراتتى. چاققانغىنە، ئىككى تەرىپى سالاسۇنلۇق ئەگمە كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسى تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقىنىمدا قەلبىم يەنە بىر قېتىم ئۆركەشلىدى.

ئىچىمده كىملەرنى كۆرەرمەن، مېنى قانداقراق قارشى ئېلىشار دەيدىغان ئەندىشىمۇ يوق ئەمەس ئىدى. ئوقۇتقۇچىلار بىناسىدىن ئۇزۇن كۆڭلەك كىيىپ، ياغلىقنى چىكىلەپ چىگىۋالغان بولسىمۇ، چىرايىدىن يەرلىك ئادەملەردىن ئەمەسلىكى چىقىپ تۇرغان بىر ئايال چىقىپ كەلدى ـ دە، قولىدىكى ساپسېرىق توڭ قوڭغۇراقنى كۆچەپ سىلكىگىنىچە سىنىپ تەرەپكە كەتتى. قوڭغۇراقنىڭ جاراڭلىق ئاۋازى بىلەن تەڭلا تىنچ تۇرغان ئەتراپ شاۋقۇن ـ سۇرەن بىلەن جانلىنىپ، سىنىپ ـ سىنىپتىن يۈگۈرۈشۈپ چىققان بالىلار مەيدانغا، ئېرىق بويلىرىغا لىق تولدى. يوقلىما ۋە كىتاب ـ دەپتەرلىرىنى كۆتۈرگەن ئوقۇتقۇچىلار سالاپەت بىلەن ئۇقۇتقۇچىلار بىناسى تەرەپكە قاراپ كېلىشىۋاتاتتى. پەقەت مەكتەپلەردىلا بولىدىغان بۇ مەنزىرىگە مەپتۇن بولۇپ كۆڭرۈك يېنىدىكى ياغاچ ئورۇندۇقتا چامادانىمنى يېنىمغا قويۇپ ئولتۇراتتىم، بايىقى ئايال يېنىمغا كېلىپ:

ـ بىر كىمنى ئىزدەمسىز؟ ـ دەپ سورىدى.

ـ شۇنداق، مەكتەپ مۇدىرىنى ئىزدەيمەن. بۇ مەكتەپكە يېڭىدىن تەقسىم قىلىنىپ كەلدىم.

ـ ئۇرۇمچىدىن كەپسىز ـ دە، ئۆزىڭىز نەلىك؟

تەلەپپۇزىغا قاراپ مەن ئۇنى تۇڭگان ئىكەن دەپ ئويلىدىم. قارىغاندا، غۇلجا تەرەپلەرنىڭ يەرلىكلىشىپ كەتكەن تۇڭگانلىرىدەكمۇ قىلاتتى.

ـ مەن شىخۇلۇق، سىز... ؟

ـ مەن غۇلجىدىن، يولداشىم ئەسلىي ئۇرۇمچىدە ئىشلەيتتى. بىز بۇ يەرگە يۆتكىلىپ كەلگىلى ئۇچ يىلدىن ئاشتى.

ئۇ سۆزلىگەچ مېنى مۇدىر ئىشخانىسىغا باشلاپ كىردى.

شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ ئىسمىنىڭ ئايشە ئىكەنلىكىنى بىلدىم. ئۇ مۇدىرغا ئۆز ئۆيىنىڭ يېنىدىكى بىر ئېغىزلىق ياتاقنىڭ بوش ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، ماڭا شۇ ياتاقنى بېرىشنى تەۋسىيە قىلىپ قويۇپ، قوڭغۇراقنى ئېلىپ يەنە ئالدىراش چىقىپ كەتتى.

چۈشتىن كېيىن، ياتاقنى تازىلاۋاتسام ئايشە ھەدە كىرىپ كەلدى.

ــ ھە، ئەمدى ئوبدان بولدى. يېنىڭىزدا بىز بار، ئاخشىمى قورقمايسىز. ئارقا تەرىپىدە كۆمۈرخانىسى بار تېخى. بۇ ياتاق چوڭ ھەم يېڭى. يىراقتىن تۇغقانلىرىڭىز يوقلاپ كېلىپ قالسىمۇ قىينالمايسىز. بۇنىڭدىن كېيىن قانداق ئىش بولسا ماڭا دەڭ. مەن سىزگە ياردەم قىلىمەن. ئىككىمىز ئاچا ـ سىڭىل بولۇپ ئۆتەيلى، ــ دېدى. مەن ئۇنىڭ ياردىمىدە ئۆيۈمنى ئاقلىۋالدىم. سىرلانمىغان كونا، ئەمما مەزمۇت ياغاچ كارىۋات بىلەن سىرى چۈشۈپ كەتكەن ئۈستەلنى مەكتەپ ئامبارچىسى نەدىندۇر تېپىپ بەرگەن بەرگەن سېرىق سىردا سىرلىدىم. كارىۋاتقا يوتقان ـ كۆرپىلىرىمنى سېلىپ، يۇڭ ئەدىيال ئۈستىگە بىر جۈپ ياستۇقۇمنى قىر چىقىرىپ تىزىپ، دېرىزىگە ئايشە ھەدە ئەتراپىغا لەپلىمە چىقىرىپ تىكىپ پەردىنى تارتىپ بولغىنىمدا، ئۆيۈمنىڭ چىرايلىقلىقىدىن مەمنۇن بولۇپ، ئۆزۈمنى كارىۋاتقا تاشلىدىم. ۋاھ، ئاخىرى مېنىڭمۇ چىرايلىق، ئىللىق بىر ئۆيۈم بار بولدى. ئۆز ئۆيۈڭدە پۈت ـ قولۇڭنى سوزۇپ يېتىش نېمىدېگەن راھەت ـ ھە. شۇغىنىسى ئاشخانا سايمانلىرىم تېخى كەم ئىدى. ئايشە ھەدە بەرگەن كىچىك بىر قازاندىن باشقا، ئۆزۈمنىڭ يوغان، سېرىق تۇنكە قاچام، بىر تەخسەم، بىر نەچچە ئىستاكانىم، قوشۇقۇملا بار

ئىدى. خېمىرنى تۇنىكە قاچىدا يۇغۇراتتىم، كۆكتاتنىمۇ شۇنىڭدا يۇياتتىم. دېرىزەمنىڭ ئاستى تەرىپىگە مىخلانغان قېلىن تاختاينى ئاجرىتىپ، پاكىز تازىلاپ، كۆكتات، گۆش توغرايدىغان تاختا قىلىۋالغانىدىم. ئايشە ھەدە بەرگەن بىر كونا پىچاقنى ئېرىق بويىدىكى يوغان كۆك تاشقا سۈركەۋېرىپ ئاپپاق ھەم ئىتتىك قىلىۋەتكەنىدىم. ئارىلىقتا ۋىلايەتكە بېرىپ قانداقتۇر كەم رەسمىيەتلەرنى ئۆتەپ كېلىدىغان بىر ئىش چىقتى. مەن ماۋارىپ ئىدارىسىدىكى ئىشمىنى تۇگىتىپ بولۇپ، تۆت كوچا دوقمۇشىدىكى ھېلىقى ئىككى قەۋەتلىك سودا سارايىدىن جۇپ - جۇپ چىنە - تەخسە، پىيالىلەرنى، چوڭ - كىچىك كورا، قازان، قاسقان، قايچا - پىچاق، چۆگۈن - چەينەك دېگەندەكلەرنى ئالدىم. ئۇلارنى يەشىككە قاچىلىتىپ، ئۆتكەنىدە مېنى مەسخىرە قىلغان خوتۇنلارنىڭ ئالدىدىن ھاكاۋۇرلۇق بىلەن ئېلىپ چىقىپ كەتتىم. بۇ قېتىم ئۇلار شۇنچىلىك ياۋاشلىشىپ كېتىشتىكى...

مەن ئالەمنىڭ بىر چېتىدىكى بۇ تىنچ ھاياتقا ناھايىتى تېزلا كۆنۈپ كەتكەنىدىم. جەنۇبنىڭ قىسقا، ئىللىق قىشى، ئاپتاپلىق، گۈل - چېچەكلىك ياز ئايلىرى، ھەممە يەرنى قاپلاپ، ئىسسىق ھاۋادا لەيلەپ يۈرگەن چېچەك ھىدى، ئوت - چۆپ، مېۋە ھىدى، چۈچۈمەل، قېرىق، مەززىلىك ۋە يەنە ئاللىقانداق ھىدلار مېنى مەست قىلاتتى. دېرىزەمنىڭ تۈۋىنى چېچەكلىرى بىلەن كۆمۈۋېتىدىغان بىر تۈپ ئۆرۈك دەرىخى بار ئىدى. دېرىزەم بىلەن چېچەكلىرى توزۇپ تۇرغان ئۆرۈك دەرىخى ئارىسىدىكى ئارغامچىغا يېيىلغان ئاپپاق كىرلىكلەر، ياستۇق قاپلىرى، كۆڭلەكلەر، يوپكا - كوفتىلارنى — پاكىز قۇرۇغان، ئىسسىق، يۇمشاق، مەزىلىك سوپۇن ھىدى پۇراپ تۇرغان ھالدا يىغۋاتقاچ يۇزۈمگە يېقىپ ھوزۇرلىنىپ پۇراپ

كېتەتتىم. چۈشتىن كېيىن ئۆرۈك تۈۋىگە ئەدىيال سېلىپ، كۆرپە ـ ياستۇق قويۇپ ئاپتاپقا قاقلىنىشنى ياخشى كۆرەتتىم. بىر پەستىن كېيىن ئايشە ھەدىنىڭ ئاپپاق، سېمىز كېچىك ئوغلى تايتاقلاپ يېنىمغا كېلەتتى. تەڭداشلىرى ئارىسىدا قويۇق يەرلىك تەلەپپۇزدا سۆزلەيدىغان بولۇپ چوڭ بولغان بۇ ئەركە ئوغۇل تىنماي سوئال سوراپ بېشىمنى ئايلاندۇرۇۋېتەتتى. ئۇزۇنغا قالماي، ياشتا بىر ـ بىرىدىن كۆپ پەرقلەنمەيدىغان، دادىسىغا ئوخشاش سېمىز، يوغانباش، ئاستا ماڭىدىغان، ئاستا سۆزلەيدىغان بەش ئوغۇلنىڭ ھەممىسى ئەتراپىمدا پەيدا بولاتتى. كىچىكى:

ــ ئاچا، سىز تاغنىڭ ئارقىسىدىن كەلگەنمۇ؟ ــ دەپ سورىسا، قالغانلىرى تەڭلا شۇنداق دەپ سورىشاتتى. مەن ئۇلارغا جاۋاب بېرىپ بولالماي، كۆرپە ـ ياستۇقۇمنى ئېلىپ ئۆيگە كىرىپ كېتەتتىم. ئۇلار دېرىزەمنىڭ تۈۋىگە كېلىپ يەنە سوئال سورايتتى. دېرىزىگە بويى يەتمىگەنلىرى ئۆيىدىن كىچىك ئورۇندۇقلىرىنى ئەپچىقىپ پۈتىغا قويۇپ دېرىزىگە يامىشاتتى. ئۇلارنىڭ ھەربىرىنىڭ بىردىن كىچىك ئورۇندۇقى بار ئىدى. تاكى ئايشە ھەدە چىقىپ سۇپۇرگە بىلەن ئۇلارنى قوغلىۋەتمىگىچە ئۇلار دېرىزەمنىڭ يېنىدىن كەتمەيتتى. قىسقىسى، ئۇلار مەن بىلەن پاراڭلىشىشنى، ئۆيۈمگە كىرىپ ئويناشنى بەك ياخشى كۆرەتتى. ئايشە ھەدە بىلەن ئۇنىڭ ئېرى:

ــ يائاللا ھەدىيە، بالىلىرىمىز سىزگە نېمانچە ئامراقتۇ. قارىغاندا سىزمۇ كىچىك بالىغا ئامراق ئوخشايسىز. كىچىك بالىلارمۇ مۇشۇككە ئوخشاش، سىيلىغان ئادەمنىڭ قۇچىقىغا چىقىدۇ، ــ دېيىشەتتى. بۇنىڭدىن ئۆزۈمۇ ھەيران. بالىلارغا بەك ئېچىلىپ كەتمەيمەن، بەزى قىلىقسىز

بالىلارغا ۋارقىراپ، تەنبىھ بېرىپ تۇرساممۇ، بالىلار ماڭا ئاسانلا ئامراق بولۇپ قالاتتى. بۇنى مەن ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ كۆزلىرىدىنمۇ بىلىۋالاتتىم.

مەن ئىشقا چۈشكەن كۈنى ئىلمىي مۇدىر ئىنتايىن مەمنۇنلۇق بىلەن:

ــ ھەدىيە خانىم، بىر سىنىپىمىز بار، تولۇق ئوتتۇرىنىڭ 1 ـ يىللىق «س» سىنىپى. سىز كېلىشتىن ئاۋۋال بىر سىنىپ مۇدىرى بېكىتكەنىدۇق، مەجەزى يوق بولۇپ قېلىپ، داۋالانغىلى يۇرتىغا كېتىپ قالدى. ھازىر بىرسى ۋاقىتلىق قاراپ قويۇۋاتىدۇ. لېكىن تازا باشقۇرۇپ كېتەلمەيدۇ، دەپ ئىشىنىمىز... ــ دەپ، مېنى ئۇ سىنىپقا باشلاپ كىردى. سىنىپقا كىرگەندىن كېيىن، سىنىپقا كىرىش ئالدىدا ئۇنىڭ نېمە ئۈچۈن بىلىكىمنى شۇنچە چىڭ قامالالاپ تۇتۇۋالغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى چۈشەندىم. بۇ ئاساسەن ئوغۇل بالىلار يىغىلغان سىنىپ بولۇپ، كونا، يىرتىق كۆڭلەك، گىرۋەكلىرى قىرچىلغان دوپپا كىيگەن (بەزىلىرىنىڭ بېشىدا قازاندەك يوغان قىشلىق تۇماق بار ئىدى) بۇ بالىلارنىڭ چىرايىدىن بىپەرۋالىق، ئالمقاناتلىق، يالقاۋلىق چىقىپ تۇراتتى. ھېچقايسى پارتىدا بىرەر تال قەلەم ياكى دەپتەر، كىتاب كۆرۈنمەيتتى. بۇلار خۇددى ھازىرلا كوچىدىن تېرىپ كېلىنگەن بىر توپ جەمئىيەت ياشلىرىغا ئوخشايتتى. ئىشكىتىن كىرىشىمگە بۇرنۇمغا «گۇپپىدە» ئۇرۇلغان پۇراق مېنى ئىختىيارسىز ئۇلارنىڭ پۇتىغا قاراشقا مەجبۇر قىلدى. يېرىمىنىڭ پۇتى يالاڭغىداق، قالغان يېرىمىنىڭ پۇتىدا كىرلەشكەن كونا

رېزىنكە ئاياغ بار ئىدى. بۇ پۇراق ئاشۇ ئاياغلاردىن تارقىلىۋاتاتتى. سىنىپنىڭ تاملىرى قاچانلاردىدۇر ئاقلانغان بولسىمۇ، قالايمىقان يېزىلغان خەت، رەسىم، قارا ـ قۇرا داغلاردىن ئەسلىي رەڭگىنى بىلگىلى بولمايتتى. دېرىزىلەرنىڭمۇ ساۋ ئەينەكلىرى قالمىغانىدى. ئىلمىي مۇدىر مېنى ئۇلارغا تونۇشتۇرۇپ، دەيدىغانلىقىنى دەپ بولۇپ چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، بىر دەقىقە بالىلار بىلەن يۈزمۈيۈز قارىشىپ تۇردۇق. بۇ چاندۇرۇپ قويۇشقا بولمايدىغان، ئىنتايىن مۇھىم دەقىقە ئىدى. سەل هودۇقۇپ تۇراتتىمىمۇ، ئىچىمدە نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان بىر قارام كۈچ بار ئىدى. هەر قېتىم ئوقۇغۇچىلارغا يۈزلىنىپ تۇرغىنىمدا بۇ كۈچ ۋۇجۇدۇمدا ئۆركەشلەپ، ئۆزۈمنى تەسەۋۋۇر قىلمىغان ئۇي ـ پىكىرلەرنى قوزغايتتى. مەن كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ:

ـــ سالام ساۋاقداشلار، مەن سىلەرگە سىنىپ مۇدىرى بولغانلىقىمدىن ئىنتايىن خۇشال. ئىسمىم هەدىيە. بەلكىم بۇ قانداق ئىسمىدۇ، دەپ قالغانسىلەر. مەن سىلەرگە ئىسمىمغا مۇناسىۋەتلىك بىر مەخپىيەتلىكنى دەپ بېرەي: ئاپام ئۇچ ئاچامنى تۇغۇپ بولۇپ، تۆتىنچى بولۇپ مېنى تۇغقاندا كۆڭلى ئىنتايىن يېرىم بولۇپتۇ. ئۇ ئەسلىي ئوغۇل تۇغۇشنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلىدىكەن. شۇڭا ماڭا قاراشنىمۇ خالىماپتۇ. قورسىقىم ئېچىپ يىغلاپ كەتسەممۇ كارى بولماپتۇ. شۇ چاغدا دادام مېنى قولىغا ئېلىپ:

ـــ خوتۇن، بۇمۇ خۇدايىمنىڭ بەرگىنى، خۇدايىمنىڭ بىزگە قىلغان هەدىيەسى. قارا، ئۇ كۇلۇمسىرەۋاتىدۇ. كېيىن ئۇ چوقۇم ئەقىللىك هەم چىرايلىق بىر قىز بولىدۇ. بۇنى قولۇڭغا ئال، ـــ دەپتۇ. ئاپام يىغلاپ تۇرۇپ مېنى قولىغا

ئېلىپ باغرىغا بېسىپتۇ... شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ ئىسمىم ھەدىيە بولۇپ قاپتۇ. دېمەكچىمەنكى، قىز بولسۇن ياكى ئوغۇل بولسۇن، ئەتىۋارلىق ياكى ئەتىۋارسىز بولسۇن، ھەر بالىنىڭ ئۆز رىزقى ۋە ئۆزىگە خاس ھايات يولى بولىدۇ. بىز ھەر بىرىمىز بوشاڭلىق قىلمىساقلا كۆزلىگەن نىشانىمىزغا يەتمەي قالمايمىز، ــ دېدىم. بالىلارنىڭ چىرايىدىكى ئىرەنسىزلىك ۋە مەسخىرە بارا ـ بارا يوقاپ، ئۇنىڭ ئورنىنى تېڭىرقاش ۋە ئويچانلىق ئىگىلىدى. بالىلار يەرگە يېڭىنە چۈشسە ئاڭلانغۇدەك جىم ئولتۇرۇپ، سۆزۈمنى دىققەت بىلەن ئاڭلىدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرىدە قانداقتۇر بىر يەر يۇمشىغاندەك، بىر ئىللىقلىق پەيدا بولغاندەك بولدى. ئارقىدىنلا يوقلىمىنى قولۇمغا ئېلىپ بالىلارنىڭ ئىسمىنى چاقىرىپ، ئورنىدىن تۇرغان ھەر بىر بالىنىڭ چىرايى، كىيىنىشى، ئالاھىدىلىكلىرىنى بايقىۋېلىشقا ۋە ئىسمىنى ئېسىمدە تۇتۇۋېلىشقا تىرىشتىم. يوقلىما داۋامىدا ئانچە ـ مۇنچە چاقچاق، قىزىق پاراڭلارنى قىستۇرۇپ قويۇۋىدىم، ئەسنەپ ئولتۇرغان بالىلارنىڭ كەيپىياتى بىردىنلا كۆتۈرۈلۈپ كەتتى.

شۇ كۈنى ئۇلارغا قويغان بىردىنبىر تەلىپىم ــ تازىلىقنى ياخشىلاش بولدى. ئۇلارغا پاكىز يۇيۇنۇپ ـ تارىنىپ، رەتلىك كىيىنىپ كېلىشنى، ئەتىسى تازىلىق تەكشۈرىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. دەرستىن چۈشۈپلا ئامبارچىدىن ھاك، چوتكا دېگەندەك نەرسىلەرنى سوراپ ئالدىم ـ دە، قاراڭغۇ چۈشكۈچە ئىشلەپ، سىنىپنى ئۆزۈم يالغۇز ئاقارتتىم. بۇ مەن ئۈچۈن ھېچقانچە ئىش ئەمەس ئىدى. كىچىكىمدىن ئاپامغا ياردەملىشىپ ئۆي ئاقارتاتتىم. ئاپام ئىككىمىز كونا كىيىملىرىمىزنى كىيىپ باشلىرىمىزنى ئوراپ سەككىز ئېغىز ئۆي، ئامبار ـ ئاشخانىلارنى بىر

كۆندىلا ئاقارتىۋېتەتتۇق. ئاچا ـ سىڭىللىرىم ئىچىدە ھەممىدىن بويلۇق، قاۋۇل بولغانلىقىم ئۈچۈن تەتىللەردە دادامغا يارەملىشىپ ئېتىزدا ئەمگەك قىلاتتىم. ئورما ئوروپ، چۆپ چاپقان ۋاقىتلىرىمدا دادام خۇشال بولۇپ: «ئوغۇل بالىغا تېگىشكۈسىز قىزىم جۇمۇ سەن»، دەپ كېتەتتى. مانا بۈگۈنمۇ سىنىپنى بىرەمدە ئاقارتىپ بولدۇم. ھاكىنى ئەتراپقا چاچراتماي ئاقلاشنىڭ يولىنى بىلىدىغانلىقىم ئۈچۈن، سىنىپنىڭ تاختاي، پارتا، ئىشىك ـ دېرىزىلىرىمۇ ئۇنچە بۇلغىنىپ كەتمىدى. شۇڭا ئەتىسى ئەتىگەندە بالىلار كەلگۈچە ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى، تاختايىنى سۈرتۈپ پارقىرىتىۋەتتىم. بىرىنچى سائەتلىك دەرسىم ئەنە شۇنداق يېڭى بىر مۇھىتتا باشلاندى. ھەر كۈنى ئەتىگەندە كىچىك تازلىق، ھەپتىدە بىر قېتىم چوڭ تازلىق قىلىش، ھەپتىدە ئىككى قېتىم شەخسىي تازلىق تەكشۈرۈش سىنىپىمدا قاتتىق تۈزۈمگە ئايلاندى. كۈنلىرىم دەرس تەييارلاش، دەرس ئۆتۈش، سىنىپ ھەيئەتلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ ۋەزىپە تاپشۇرۇش، دەرستە ئارقىدا قالغان ئوقۇغۇچىلارنى ئايرىم يېتەكلەشتەك ئىشلار بىلەن ئالدىراش ئۆتەتتى. قىشىنىڭ يېقىنلىشىشىغا ئەگىشىپ سىنىپنىڭ دېرىزە ئەينەكلىرىنى تولۇقلاپ سالدۇرۇش، ئىسسىنىش مەسىلىسىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، قىيىنچىلىقى بار ئوقۇغۇچىلارنىڭ قىشلىق كىيىم ـ كېچەك مەسىلىسىنى مۇڭاپىق ھەل قىلىش دېگەندەك ئىشلارمۇ قوشۇلغانىدى. نامرات ئوقۇغۇچىلار كۆپرەك بولغانلىقتىن قىشلىق كىيىم ـ كېچەك، ئاياغ مەسىلىسىنى مەكتەپنىڭ ياردىمىگە تايىنىپ تولۇق ھەل قىلىپ كەتكىلى بولمايتتى. شۇڭا ئوقۇغۇچىلارنى ئۆز ئارا ياردەم قىلىش، ئىئانە قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدىم. پەقەت ئامال

بولمىغاندا ئۆز يېنىمدىنمۇ چىقاردىم. بۇ تۈپەيلى بىر - ئىككى ئاي ماڭاشىم يەتمەي قەرز ئېلىشقا، بەزى كۈنلىرى ئايشە ھەدىلەرنىڭ چوڭ قازىنىدىن تاماق يېيىشكە مەجبۇر بولدۇم. ئەلۋەتتە، ماڭاشىم چىققاندا مەنمۇ ئۇلارنى تاماققا چاقىرىپ يارىدىمىگە جاۋاب قايتۇراتتىم. ئايشە ھەدە ماڭا ئىچ ئاغرىتىپ:

— سىز ئۆزىڭىزنى تاشلاپلىۋەتتىڭىز، قارىڭە، ئورۇقلاپ كەتكىنىڭىزگە، ئەتىدىن كەچكىچە سىنىپىم، بالىلىرىم دەپ چېپىپلا يۈرسىڭىز، سىزنىڭ كەينىڭىزدە يەۋال - ئىچىۋال دەيدىغان، ھالىڭىزدىن خەۋەر ئالىدىغان ئاتا - ئانىڭىز بولمىسا، ئاغرىپ قالسىڭىز قانداق قىلىسىز؟ بالىلارنىڭ قىينىچىلىقىنى سىز يالغۇز ھەل قىلىپ بولالمايسىز. ئۆزىڭىزنىمۇ ئاياڭ. سىز سالامەت تۇرسىڭىز قالغان ئىشلار ئاستا - ئاستا ھەل بولىدۇ ئەمەسمۇ، — دەيتتى. ئەمما مەن ئالدىراشلىق ئىچىدىكى مۇشۇ كۈنلىرىمدىن ئىنتايىن رازى ئىدىم. ھەر كۈنى ئۇخلاش ئالدىدا ئۆز - ئۆزۈمگە: «ئوغۇز، مۇشۇنداق چەت، جاپالىق يەرلەردە بالا ئوقۇتۇش ئىككىمىزنىڭ ئارزۇسى ئىدىغۇ، مەن بۇ ئارزۇيىمىزنى ئەمەلگە ئاشۇردۇم. مەن بۇ يەردە ئالدىراش ئىشلەپ يۈرگىنىمدە، يېنىمدا خۇددى سەنمۇ باردەك تۇيۇلىسەن. بەزى ئىشلارنى قانداق قىلىشنى بىلمەي قالغان چاغلىرىمدا ئوغۇز بولغان بولسا قانداق قىلاتتى؟ دەپ ئويلىساملا كۆڭلۈم يورۇپ قانداق قىلىشنى بىلىۋالمەن. ئاھ، ئوغۇز جېنىم، راستىنلا يېنىمدا بولغان بولساڭ ئىككىمىز نەقەدەر بەختلىك بولغان بولاتتۇق - ھە» دەيتتىم. خىيالىمنىڭ ئاخىرى سېغىنىش ۋە ھەسرەتكە ئايلىنىپ، بىر ۋاقىتلارغىچە يىغلاپ ياستۇقلىرىمنى نەمدەپ چىقاتتىم. بەزىدە ئوغۇز كۈلۈمسىرىگەن ھالدا كۆز ئالدىمدا

پەيدا بولۇپ: «يىغلىما ئامرىقىم، جاسارەتلىك بول، مەن سېنىڭ يېنىڭدا» دەۋاتقاندەك تۇيۇلاتتى. شېرىن ئەسلىمىلەر قوينىدا قانداق ئۇخلاپ قالغانلىقىمنى بىلمەيتتىم.

ئۇ ئاچارچىلىق يىللىرى ئىدى. ئىككىنچى يىلى ئاچارچىلىق تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. ئوقۇغۇچىلار ئاشخانىسىنىڭ زاغرىلىرى نېپىزلەپ، كۆكتات شورپىسى ۋە ئوماچلىرىدا ياغ دىدارى كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ كەتتى. ئوقۇتقۇچىلار ئاشخانىسى تاقىلىپ قالدى. پۇل بولغىنى بىلەن بازارلاردىن يەيدىغان نەرسە تاپقىلى بولمايتتى. چوڭ ـ كىچىك ھەممە ئادەمنىڭ كاللىسىدا يېمەك ـ ئىچمەك غېمىدىن باشقا غەم يوق ئىدى. سىنىپىمدىكى ئائىلە ئىقتىسادى ياخشى قىز ئوقۇغۇچىلار يەكشەنبە كۈنى ئۆيلىرىگە قايتقان چاغلىرىدا قولياغلىقلىرى غا چىگىپ بىرەر چاڭگال قۇرۇق ئۈزۈم، تۆت ـ بەش تال ياڭاق، كۆكباش دېگەندەك نەرسىلەرنى ئالغاچ كېلەتتى. بۇلارنى ئېلىشنى خالىمىسامۇ، ئورنۇمدىن تۇرالمىغۇدەك بولۇپ قالماسلىق ئۈچۈن ئالاتتىم. ئانچە ـ مۇنچە گۆش ـ ياغ تاپسام، چوڭ كوربىدا ئاش ئېتىپ ئەھۋالى ئېغىرراق بالىلارنى ئۆيۈمگە چاقىراتتىم. شۇ يىللىرى باشقا سىنىپلاردىن نۇرغۇن بالا ئوقۇشتىن توختاپ قالغان ئىشلار بولدى، ئەمما مېنىڭ سىنىپىمدىن بىرمۇ بالا توختاپ قالمىدى. بالىلىرىمنىڭ دەرس ئۆزلەشتۈرۈش نەتىجىسى مەكتەپ بويىچە يۇقىرى بولۇپ كەلدى. ئەينى يىللاردىكى «تەربىيە كار قىلمايدىغان» تولۇق 1 ـ يىللىق «س» سىنىپىنىڭ بالىلىرى بىر ئائىلىنىڭ بالىلىرىدەك ئىتتىپاقلىشىپ، بىر ـ بىرىگە ياردەم قىلىپ، كۈچلۈكلەر ئاجىزلارنى، ئائىلە شارائىتى ياخشىلار ناچارلارنى يۆلەپ، ئاچارچىلىقنىڭ ئەڭ قىيىن مەزگىللىرىدىن ئوڭۇشلۇق ئۆتتى. ئەمما ھەممىزنى

يېڭى بىر مەسىلە كۆتۈپ تۇراتتى. قەھەتچىلىكىنىڭ ئاخىرلىشىشى، تەمىناتنىڭ ئاز - تولا ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، سايە يەرنىڭ زىرائەتلىرىدەك ئورۇقلاپ، سارغىيىپ كەتكەن بالىلار بەس - بەستە بوي تارتىشقا باشلىدى. قىزلار رەڭ تۇزۇپ، ئوغۇللارنىڭ ئاۋازى غاراڭ - غۇرۇڭ چىقىدىغان بولدى. ئۇلار ھاياتنىڭ پەۋقۇلئاددە دەۋرىگە قەدەم قويغانىدى. بىر كېچىدىلا چوڭ بولۇپ قالغاندەك ئۆزگىرىپ، ئۇزۇراپ كەتكەن پۇت - قوللىرىنى نەگە قويۇشنى بىلمەيۋاتقاندەك تارتىنىپ يۇرگەن بالىلارغا قارىسام، ئۆزۈمنىڭ ئۆسمۈرلۈك ۋاقتىلىرىم، يۇزۈمگە چىقىپ قالغان كىچىك، قىزىل مودۇرچاقلار تۇپەيلى ئىزا تارتىپ بېشىمنى كۆتۈرەلمەي يۇرگەنلىرىم ئېسىمگە كېلەتتى. بىر تۇرۇپ ئۇلارغا مەستلىكىم كېلىپ خۇشال بولسام، بىر تۇرۇپ تەشۋىشلىنەتتىم. ئوغۇللارغۇ مەيلى، قىزلار ئاسانلا قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالاتتى. ھازىرغىچە قىزلارنى مۇشتەك چېغىدىلا ئەرگە بېرىۋېتىدىغان ئادەت ساقلىنىپ كېلىۋاتقان بۇ يۇرتلاردا قىز بالىلارنىڭ فىزىيولوگىيەلىك جەھەتتىكى نورمال تەرەققىياتىنى «ئىش كۆرۈپ» قالغانلىقنىڭ نەتىجىسى دەپ قاراپ يامان كۆرۈشەتتى. سىنىپتا بىرەر قىز بالىنىڭ كۆڭلىكىگە بىر نەرسە يۇقۇپ قالغان بولسا، قالغان قىزلار ھەممىسى بىر بولۇپ ئۇنىڭ غەيۋىتىنى قىلىشاتتى، ئۇنىڭدىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشاتتى، ھەتتا ھاجەتخانىلارغىچە ئارقىسىدىن ماراپ بېرىپ، ئادەمنى سەسكەندۇرىدىغان ئوسۇللار ئارقىلىق ئۇنىڭ «پاك» ياكى ئەمەسلىكىنى ئېنىقلىماقچى بولۇشاتتى. شۇ قىزلار دۇچ كەلگەن ئىشلارغا ئەتىسى ياكى ئۆگۈنى ئۆزلىرىنىڭمۇ دۇچ كېلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسى قىزلىرىغا بۇنداق

ئىشلاردىن تەلىم بېرىشنى ھاياسىزلىق دەپ قارىشاتتى. بالىلار ئۆزلىرى بىلىپ ـ بىلمەي قەدەم قويغان بۇ مەزگىل شۇنداق تىنچسىز، نازۇك بىر ۋاقىتلار ئىدىكى، ئۇلارنىڭ تېنىدە كۈنسېرى ئۆز كۈچىنى كۆرسىتىۋاتقان ھورمۇن ئۇلارنى ھەر كۈيغا سېلىپ، ئەقىل ـ ھوشىدىن ئايرىيالايتتى. مىجەز ـ خاراكتېر، ئوي ـ پىكىرلىرىنى ئۆزگەرتىۋېتەلەيتتى. بۇ ئۆزگىرىش ئالدىدا پەند ـ نەسىھەت، سىياسىي تەربىيەمۇ كارغا كەلمەي قالاتتى. بۇنداق مەزگىلدە ئۇلار بىلەن دوست بولۇش، سەمىمىي گەپلەر ئارقىلىق ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈش، باشقىلارنىڭ ياكى ئۆزىمىزنىڭ بېشىمىزدىن ئۆتكەن ئەمەلىي مىساللار ئارقىلىق تەربىيەلەش زۆرۈر ئىدى. خۇاڭ جىگۇاڭ، دۇڭ سۇنرۇي، لىيۇ خۇلەنلەر ئۇلارنى ئەمدى قانائەتلەندۈرەلمەيتتى. ئۇلار تۇرمۇش، مۇھەببەتنى چۈشىنىشكە، توغرا مۇھەببەت قارىشى يېتىلدۈرۈشكە موھتاج بولاتتى. ئەپسۇسكى، ئۇ چاغلاردا بىزنىڭ مائارىپىمىزدا بۇ خىل تەربىيەگە ئائىت پايدىلىنىش ماتېرىياللىرى يوق ئىدى. مەن «پېداگوگىك پوئىما» دىن ئالغان ئىلھامغا تايىنىپ، ئوقۇغۇچىلىرىمغا ياشلىق باھار مەزگىلى ۋە بۇ مەزگىلدە يۈز بېرىدىغان فىزىيولوگىيەلىك، پسىخىكىلىق ئۆزگىرىشلەر ھەققىدە يۈزە ساۋات بەردىم. مەن بۇ ئۆزگىرىشلەرنىڭ توققۇز ـ ئون ياشلاردىن تارتىپ 15 ـ 16 ياشلارغىچە يۈز بېرىدىغانلىقىنى، بولۇپمۇ قىزلاردىكى ئۆزگىرىشنىڭ ئوغۇللاردىن بۇرۇنراق بولىدىغانلىقى، كۆكسى يېتىلىش ۋە ھەيز كېلىشنىڭ نورمال ئىش، ئەخلاقسىزلىق بىلەن مۇناسىۋەتسىز ئىكەنلىكىنى سۆزلەۋاتقان چېغىمدا، سىنىپتىكى قىزلارنىڭ ھەممىسى باشلىرىنى پارتىنىڭ ئۈستىگە قويۇپ، يۈزلىرىنى توسۇۋالدى. ئوغۇللارمۇ قىزىرىپ

ئېسىلىپ كېتىشتى. ئارقىدىنلا مەن ھەقىقىي ئەخلاقنىڭ نېمىلىكى، مەدەنىيلىك بىلەن خوراپاتلىقنىڭ پەرقى ھەققىدە توختىلىپ، ئۇلارغا ئۆزىنى توغرا تونۇش، توغرا مۇھەببەت قارشى تۇرۇش، بالىدۇر مۇھەببەتلىشىشكە بېرىلىپ كەتمەسلىك قاتارلىق مەسىلىلەرنى يېشىپ چۈشەندۈردۈم. پەرىزىمچە، كۆپ قىسىم ئوقۇغۇچى مەقسىتىمنى توغرا چۈشەندى. دەرسىمگە قايىل بولدى. دەرس بىلمەيدىغان، ئەمما چوڭ ئاياللاردەك ياسىنىۋالمىدىغان ئىككى قىز دەرس تۈگىگۈچە بېشىنى پارتىدىن ئالماي بىر - بىرىگە ئوغرىلىقچە قارىشىپ خىر - خىر كۈلۈشۈپ چىقتى.

ئۇلار شەھەرلىك قىزلار بولۇپ، دائىم باشقا ئايال ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىپ - چىقىپ يۈرەتتى. مەن بۇ دەرسنى ئۆتكەن كۈننىڭ ئەتىسى بۇ خانىملار مېنى گەپتە سوقۇپ باشقىلارغا بىر نېمىلەرنى كۆسۈلدىشىپ يۈرۈشتى. ئەمما مەن بۇ دەرس توغرىسىدا ئىلمىي مۇدىرنىڭ پىكرىنى ئالغانلىقىم ئۈچۈن ئارتۇقچە ئىش قوزغىيالماي توختاپ قېلىشقا مەجبۇر بولدى. لېكىن ئۇلارنىڭ ئاسانلىقچە بولدى قىلمايدىغانلىقىنى كۆڭلۈم تۇيۇپ تۇراتتى.

مەن كېچىكمىدىن ئەدەبىياتنى، مۇنەۋۋەر ئەدەبىي ئەسەرلەرنى قىزغىن سۆيەتتىم. ۋۇجۇدۇمدا ئاشۇ ئەسەرلەرنىڭ ھارارىتىدىن ھاسىل بولغان قاينىق بىر ھېسسىيات بار ئىدى. مەن ئۆزۈم بىلمىدىغان، ئۆزۈم بەھرىلەنگەن ئەسەرلەرنى ئوقۇغۇچىلىرىمغا تونۇشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ۋۇجۇدىدىمۇ ئەنە شۇنداق ھېسسىياتنى، ھەقانىيەت تۇيغۇسىنى، ئالغا ئىنتىلىش روھىنى يېتىلدۈرۈشكە ئۇرۇندۇم. ئوقۇغۇچىلىرىمنى كوللېكتىپ ھالدا ناھىيەلىك كۈتۈپخانىغا ئەزا قىلدۇرۇپ، دەرسكە مۇناسىۋەتلىك بەزى ئەسەرلەرنى

ئوقۇپ، مۇھاكىمە قىلىشقا ئۆيۈشتۇردۇم. بالىلار ئەسەرنى دەرستىن سىرت ئوقۇيتتى. ئۇلار ئوقۇپ بولغاندا، دەرسنى ئىتتىكرەك ئۆتۈپ، قالغان ۋاقىتتا ھەر بىر بالىنى دەرس مەزمۇنىغا بىرلەشتۈرگەن ھالدا ئۆز قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا ئىلھاملاندۇراتتىم. ھەر كىم بىلگىنىنى سۆزلەيتتى. بەزىدە مۇنازىرىلىشىپ، قىزىرىشىپ، مۇشتىلاشقۇدەك بولۇپ كېتىدىغانلارمۇ چىقاتتى. ئاز ـ تولا يېتەكلەپ، توغرا يولغا باشلاپ قويۇشۇم بىلەن ئاخىرى يەنە پەسكويغا چۈشۈپ خۇلاسىنى ئۆزلىرى چىقىرىشاتتى. مەن ئۇلارنىڭ خۇلاسىسىنى بىر نەچچە نۇقتا بويىچە دوسكىغا يازدۇراتتىم. ھەممىسى ھەر خىل يېزىپ ئاخىرى بىرلىككە كېلەتتى. ئۇلار بۇنداق مۇھاكىمە دەرسىنى بەك ياخشى كۆرەتتى. مەن يەنە ئۇلارنى ئۆزىدە ساقلىنىۋاتقان ئاجىزلىق ـ يېتەرسىزلىكلەرنى قانداق يېڭىش توغرىسىدا، غايە ۋە ئىرادە توغرىسىدىمۇ ئاشۇنداق مۇلاھىزىلەرگە ئۈيۈشتۇرغانىدىم.

مېنىڭ بۇ خىل ئوقۇتۇش مېتودىمىمۇ ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا مۇنازىرە قوزغىدى. ياخشى دەپ قوللىغۇچىلارمۇ، قارشى تۇرغۇچىلارمۇ چىقتى. كۆپ سانلىق ياش ئوقۇتقۇچىنىڭ قوللىشى بىلەن، مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئىككىلىنىشى ۋە سالقىن پوزىتسىيە تۇتۇشىغا قارىماي، ئىككىنچى ئوقۇش يىلىدا مەن «ئىلغار ئوقۇتقۇچى»، «ئىلغار سىنىپ مۇدىرى» بولۇپ باھالاندىم. ئوقۇتۇش مېتودىم ۋىلايەت بويىچە تونۇشتۇرۇلدى.

ئىلغار بولۇپ مۇكاپاتمۇ ئالدىم. ئەمما مېنىڭ ئوقۇتۇش ئۇسۇلۇمغا قارشى تۇرىدىغانلار، بولۇپمۇ ئەتراپىمدىكى بىر نەچچە خانىم ھەرىكىتىنى توختاتمىدى. مۇدىر مېنى بىر نەچچە قېتىم ئالدىغا چاقىرىپ، دەرس ئۆتۈشتە دەرسلىكتىكى

مەزمۇنلاردىن چەتلەپ كەتمەسلىك، دەرسنى ئويۇنغا ئايلاندۇرماسلىق ۋاھاكازالار توغرىسىدا پەند ـ نەسىھەت قىلدى. بىر قېتىم مۇدىر يېڭىدىن تەقسىم قىلىنىپ كەلگەن بىر ياش ئوقۇتقۇچىنىڭ ئالدىدا:

ــ ھەدىيە خانىم، زادى سىزدە بۇرژۇئا ئىدىيەسى ئېغىر، ئۆزىڭىزنىڭ ياسانچۇقلۇقى يەتمىگەندەك، قىز بالىلارغا كالتە يەڭ كۆڭلەك كىيىشنى، پۇتىغا پايپاق تارتىشنى، ئوغۇل بالىلارغا چاچ قويۇشنى يەنە باشقا بىر نېمىلەرنى ئۆگەتكۈچە دۇڭ سۇنرۇي، خۇڭ جىگۇڭ، لىيۇ خۇلەنلەردىن قانداق ئۆگىنىشنى، ئىنقىلاب ئىشلىرىمىزنىڭ لايىقەتلىك ئىز باسارى بولۇشنى ئۆگىتىڭ! بۇرژۇئازىيەنىڭ كىتابلىرى بىلەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىنى زەھەرلەشنى توختىتىڭ، ــ دەپ ۋارقىراپ كەتتى.

دەسلەپتە بەك ھودۇققان بولسامۇ، ئۆزۈمنى توختۇۋلىپ:

ــ ھۆرمەتلىك مۇدىر، بىزنىڭ ھەممە بالىمىز قەھرىمان بولالمايدۇ. كۆپ قىسمى سىزدەك، مەندەك ئاددىي ئادەم بولىدۇ. ئۇلار ئەمدى چوڭ بولدى. ئۇزاققا قالماي توي قىلىپ ئۆي تۇتىدۇ، بالىلىق بولىدۇ. شۇڭا ئۇلارغا دۇڭ سۇنرۇيلارنىلا ئەمەس، قانداق ياشاشنىمۇ ئۆگەتمەي بولمايدۇ. سىز مېنى نېمە ئۈچۈن بۇرژۇئا ئىدىيەسى ئېغىر دەيسىز؟ ئەجەبا چىت كۆڭلەكلەرنى كىيىپ پاكىز، رەتلىك يۇرگىنىم ئۈچۈنمۇ؟ ئۇنداقتا، سىز نېمىشقا كونا يەكتەكنىڭزنى كىيمەي ماي بۇرژۇئازىيەنىڭ چاپىنىنى كىيمەيسىز، نېمىشقا چىرايلىق خانىملارنىڭ ئارقىسىدىن چىقمايسىز؟

مۇدىر دەسلەپتە سارغىيىپ، كېيىن تاتىرىپ كەتتى. ئۇ غەزەپتىن تىترەپ نېمىلەرنىدۇ دەۋاتقاندا، كەينىمگە ئۆرۈلۈپلا

چىقىپ كەتتىم. ئۇنىڭ سەنئەت ئۆمەكتىن ئالمىشىپ كەلگەن چىرايلىق بىر خانىمنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولۇپ ئايلىنىپ يۈرىدىغانلىقى، ئۇ دەرسنى ئوڭلاپ ئۆتەلمىگەنلىكى، دائىم ئۇنىڭغا يان باسىدىغانلىقى ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدىكى ئاشكارا مەخپىيەتلىك ئىدى. ئارقىدا غەيۋەت قىلىشىپمۇ ھېچكىم ئالدىدا ئېغىز ئاچالمايتتى. بۇگۈن بۇ گەپلەرنىڭ ئاغزىمدىن چىقىپ كېتىشىنى ئۆزۈممۇ خىيالىمغا كەلتۈرۈپ باقمىغانىدىم. گەپ ئاغزىمدىن چىقىپ كەتتى. ئەمدى ئامال يوق، باشقا كەلگەننى كۆرەرمەن. شۇغىنىسى، ئۆز ئىنى - سىڭىللىرىمدەك ياخشى كۆرىدىغان قارا كۆزلىرىمدىن ئايرىلىپ قالارمەنمۇ...

چوڭراق بىرەر ئۆزگىرىشنىڭ بولۇشىنى كۈتكەنىدىم. ئەكسىچە بىر خىل تىمتاسلىق ئىچىدە قالدىم. خانىملار مەندىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇشاتتى. ئۇلار ئەمەس، ئىلگىرى خېلى سالام - سەھەت قىلىشىپ ئۆتىدىغان ئەر ئوقۇتقۇچىلارمۇ مەندىن قېچىپ يۈرگەندەك قىلاتتى. بۇ جەمجىتلىق ئادەمنىڭ ئىچىنى سىقاتتى. لېكىن مەن ئادەتتىكىدەك دەرسىنى ئۆتۈپ يۈرۈۋەردىم. ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ ھېچ ئىشتىن خەۋىرى يوق ئىلگىرىكىدەكلا «خانىم، خانىم» دەپ ئىشىپ ئەتراپىمدا چۆرگىلىگىنى چۆرگىلىگەن.

ئايشە ھەدە ياتقىمغا كىرىپ:

— ھەي، سىز چاتاق ئىش قىپسىز ئەمەسمۇ. سىز نېمىشقا مۇدىرنى تىللايسىز؟ سىزنى بىر نېمە دېگەن بولسا، ۋاي مۇدىر، سىزنىڭ راست، بۇنىڭدىن كېيىن دىققەت قىلاي، دەپ قويسىڭىز بولماسمىدى. ئەمدى سىزدىن ئۆچ ئالسا قانداق قىلىسىز؟ — دېدى.

ــ قانداق ئۆچ ئالار؟ قوغلىۋېتەرمۇ؟ كومپارتىيەنىڭ كادىرى شۇنچىلىك گەپكىمۇ بىر ئادەمنى قوغلىغىلى تۇرسا جاھان قانداق بولۇپ كېتەر! مەنمۇ چىداپ تۇرالماي، يېرىلالماي ئاران تۇرغان، قوغلىۋەتسە ئەرز قىلىدىغان ئىشنى مەنمۇ بىلىمەن. خەقنىڭ ئارقىسىدىن توختىماي غەيۋەت قىلىپ، ئالدىدا بىر ئېغىز پىكىر بېرىشكە پېتىنالماي يۈرگۈچە مەن يامان بولسام بولاي، يامىنى كەلسە يۈرتۇمغا كېتىپ قۇتۇلارمەن شۇ.

ئايشە ھەدە گەپلىرىمگە قايىل بولمىغان بولسىمۇ، ئارتۇق بىر نېمە دېمەي، ماڭا ئېچىنىۋاتقاندەك بىر پەس ئولتۇرۇپ كېتىپ:

ــ سىز خىزمەتتىن باشقىنى ئويلىماي يۈرىدىكەنسىز. بۇنداق كېتىۋەرسىڭىز بولمايدۇ. ماڭا قاراڭ، يېقىندا مەكتىپىمىزگە ئۇچ ــ تۆت ئەر ئوقۇتقۇچى كەلدى. ھەممىسى شىمالىلىق ئىكەن. سىز مۇدىر بىلەن دېيىشىپ قالغان كۈنىمۇ غۇلجىلىق بىر بالا كەلدى. ئېغىر ــ بېسىق، ئوبدان يىگىتتەك قىلىدۇ. سىز بۇ ئىشلارغىمۇ دىققەت قىلىپ قويۇڭ، داۋاملىق يالغۇز ئۆتۈپ كېتەلمەيسىز، ــ دېدى.

ــ مەن يالغۇز ئۆتىمەن دەپ قەسەم ئىچكەن، قەسىمىنى بۇزسام قانداق بولىدۇ؟ ــ دېدىم چاقچاق ئارىلاش.

ــ مەن ئۇنداق قەسەملەرگە ئىشەنمەيمەن. ۋاقتى كەلسۇنچۇ قېنى، توي قىلمايتتىم دەپ ئولتۇرغىنىڭىزنى بىر كۆرەي. سىز بۇ يەردە يالغۇز، بىر ــ بىرىدىن قاملاشقان تۆت يىگىت ئالدىڭىزغا كەلدى. قېنى، ئوبدان تالالاڭ، لېكىن ۋاقتىنى بەك سوزۇۋەتمەڭ.

ــ بولمايدۇ ھەدە، مەن بىر قېتىم توي قىلغان... لېكىن توي ئاخشىمى قېچىپ كەتكەن.

ئايشه هەدەم ئاغزىنى ئاچقىنىچە قاراپلا قالدى. خېلى ئۇزاقتىن كېيىن:

ــ سىزنى توي قىلغان دېسە كىم ئىشىنىدۇ. چىرايىڭىزدىن سۈت تېمىپ تۇرىدۇ. مىجەزىڭىزمۇ كىچىك بالىدەك، خىيالىڭىزغا كەلگەننى قىلىسىز. بۇ گەپنى ماڭا دېدىڭىز، چاقچاق بولسىمۇ مەندىن باشقا بىرسىگە دېمەڭ، ــ دېدى.

ــ بولمايدۇ هەدە. توي قىلغىنىمنى يوشۇرسام بولمايدۇ، يالغۇز بۇلا ئەمەس، مېنىڭ بىردىنبىر مۇھەببىتىم، مەڭگۈلۈك سۆيگەن يىگىتىم ئۆلۈپ كەتكەن. مەن ئەمدى بۇ دۇنيادا ئۇنىڭدەكتىن يەنە بىرنى تاپالمايمەن. توي قىلسامۇ، توي قىلغان ئادەمنى ئۇنىڭغا سېلىشتۇرۇپ، ئۆزۈمنىمۇ، خەقنىمۇ بەختسىز قىلىپ قويىمەن...

مەن چامادانىمدىن ئوغۇزنىڭ چوڭايتىلغان سۈرىتىنى ئېلىپ ئايشه هەدىگە كۆرسەتتىم. ۋالىلداپ تۇرغان قويۇق سارغۇچ چاچلار ئاستىدىكى ئاپپاق، كەڭ پېشانە، قوشۇما قاش. سۈرەتكە رەڭ بەرگۈچىنىڭ موي قەلىمى ئاستىدا قارىغا ئۆزگىرىپ كەتكەن چىرايلىق كۆزلىرىدە ۋە قاڭشارلىق بۇرنى ئاستىدىكى سەل ئوچۇق لەۋلىرىدە ئەكس ئېتىپ تۇرغان كۈلۈمسىرەش... ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدا ئادەمنى چىرايىدىن ئارتۇق جەلپ قىلىپ تۇرىدىغىنى بىر سېھرىي كۈچ، نېمىلىكىنى، نەدىن كەلگەنلىكىنى بىلگىلى بولمايدىغان، يىگىتلەرگە خاس مەردانىلىكىمۇ، ئەقىل ـ پاراسەتتىكى ئۆتكۈرلۈكىمۇ، مۇھەببەتمۇ، يۇمۇرمۇ، ياكى هەممىسىنىڭ بىرلەشمىسىمۇ، ئىش قىلىپ ناھايىتى باي بىر ئىچكى دۇنيا ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان، يۈرەككە ئىنتايىن يېقىن، تونۇش بىلىنىدىغان بىر تۇيغۇ. ئايشه هەدەم سۈرەتكە ئۇزاققىچە تىكىلىپ تۇرۇپ،

بىر دىنلا يىغلىۋەتتى:

ــ ۋاي سىڭلىم، بىچارە سىڭلىم. مەن سېنى ئۆزى يالغۇز بۇ يەرلەرگە قانداق كېلىپ قالغاندۇ دەپ ھەيران قالاتتىم. كۆڭلۈم تۇيۇپتىكەن. سېنى بۇ يەرگە دەرد ــ ئەلەم ئېلىپ كەپتىكەن، سەن ئۆزۈڭنى قويىدىغان يەر تاپالماي يۈرگەن بىر بىچارىكەنسەن... ياق، سەن قەيسەر قىز ئىكەنسەن، شۇنچىۋالا دەردكە چىداپسەن. ئۆرۈلۈپ چۈشمەپسەن. بۇنىڭدىن كېيىن يېنىڭدا مەن بار سىڭلىم. مەن سېنى يالغۇز قويمايمەن. قاراپ تۇر، مەن سېنىڭ يۈرەكتىكى يارىلىرىڭنى چوقۇم داۋالاپ ساقايتىمەن...

ئىككىمىز بىر ــ بىرىمىزگە ئېسىلىشىپ ئۇزاققىچە يىغلاشتۇق. مەن ئوغۇزنى يوقاتقاندىن تارتىپ بىرسىگە مۇنداق دەرت تۆكۈپ باقمىغان، بۇنداق ئىچ ــ ئىچىمدىن ئېزىلىپ يىغلىمىغانىدىم، خۇددى مۇشۇ كۈننى ساقلاپ تۇرغانىدەك. كۆڭلۈم ئاز ــ تولا ئارامىغا چۈشۈپ قالدى. ئوغۇزمۇ ئەمدى مەندىن خاتىرجەم بولغاندەك تولا چۈشۈمگە كىرمەيتتى. مەن ئۇچۇن رەڭدارلىقىنى يوقاتقان تۇرمۇش ئاستا ــ ئاستا ئۆز جىلۋىسى بىلەن مېنى جەلپ قىلىشقا باشلىغانىدى. مەكتەپتىكى ئىشلىرىمۇ بىر قېلىپتا داۋام قىلىۋاتاتتى. ئەتىگەنلىك گىمناستىكا، مۇزاكىرە، ئۇلىشىپ كەتكەن دەرسلەر، كۇرژۇك پائالىيەتلىرى...

13

ھەش ــ پەش دېگۈچە ھەر يىلقى كۆزلۈك ئەمگەك ۋاقتىمىزمۇ كېلىپ قالدى. ئەتراپتىكى يېزىلارنىڭ بىرىگە

قوناق ئۈزگىلى چىقتۇق. ئاجايىپ بوي تارتقان ئورماندەك قوناقلار ئارىسىغا كىرىپ كەتسەك بىر - بىرىمىزنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلايتتۇق - يۇ، دىدارىمىزنى كۆرەلمەيتتۇق. مەن خىيال سۈرگەچ ئالدى تەرىپىم ۋە ئىككى تەرىپىمدىكى قوناق باشلىرىنى ئۈزۈپ، سېۋىتىم توشقاندا كەڭرەك بىر يەرگە تۆكۈپ دۆۋىلەيتتىم. ئالدى - كەينىمگە مېڭىپ يۈرۈپ قىرغا قانداق چىقىپ قالغىنىمنى سەزمەي قاپتىمەن. ئۇدۇلۇمدىكى قىردا ياش بىر ئوقۇتقۇچى تاماكا چېكىپ ئولتۇراتتى. تۈزۈكرەك قارىمايمۇ، ئۇنىڭ دەل مەن مۇدىر بىلەن تاكاللاشقان كۈنى مۇدىرنىڭ ئىشخانىسىدا كۆرگەن ھېلىقى يىگىت ئىكەنلىكىنى تونۇدۇم. مەن سارغۇچ قوڭۇر چاچقا نىسبەتەن ئىنتايىن سەزگۈر ئىدىم. چۈنكى بۇ ئوغۇزنىڭ چېچىنىڭ رەڭگى ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن ئاددىيلا سالاملىشىپ قىرنىڭ نېرىسىدىكى ئېتىزغا كىرگىنىمدە، ئۇمۇ تاماكىسىنى لايغا پاتۇرۇپ ئۆچۈرۈپ كەينىمدىن كەلدى ۋە مەن كۈتمىگەن بىر گەپنى قىلدى:

ــ خاتالاشمىسام، بىز تونۇشمىزغۇ دەيمەن.

ــ شۇنداقمۇ؟ مەن ھېچ ئەسلىيەلمىدىم. بىرەرسىگە ئوخشىتىپ قالدىڭىزمۇ - يە؟

ــ لېكىن، سىز ھېچكىمگە ئوخشىمايسىز - دە. مەن ئۆتكەندە سىزنى مۇدىر ئىشخانىسىدا كۆرگەن. مۇدىرنى شۇنچىلىك خاپا قىلىۋەتتىڭىزكى، سىز ئۇنىڭ ئاچچىقىدا قانداق بولۇپ كەتكىنىنى كۆرمەي قالدىڭىز. دەردىڭىزنى تازا چىقىرىۋېلىپ، ئىشكىلەرنى تاراقشىتىپ يېپىپ چىقىپ كەتتىڭىز. لېكىن مەن سىزنىڭ يامانلىقىڭىزغا قول قويدۇم. بۇ قانداق قىزدۇ؟ نەلىكتۇ؟ دەپ ئارقىڭىزدىن كۆپ سۈرۈشتە قىلدىم. لېكىن مېنىمۇ سىلكىۋەتمىسۇن دەپ، سىزگە گەپ

قىلىشقا جۇرئەت قىلالمىدىم.

ــ ۋىيەي، مەن شۇنچە قورقۇنچلۇقمىكەنمەن؟ خەق مېنى بوزەك قىلىمەن دېمىسىلا، مەندىن ياخشى ئادەم يوق.

ــ مەنمۇ شۇنداق ئاڭلىدىم. تونۇشۇپ قويايلى، ئىسمىم مەسئۇد. سىز ئوقۇغان مەكتەپتە ماتېماتىكىدا ئوقۇغان. ئائىلە تەركىبىم يۇقىرىراق بولغانلىقى ئۈچۈن جاھاننىڭ بۇ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا كېلىپ قالدۇق. لېكىن بۇ يەردە سىلەرنى ئۆچرىتىپ قالارمەن دەپ ئويلاپ باقماپتىكەنمەن.

ــ شۇنى دېمەمسىز، بۇ يەردە ھەممە يۇرتتىن كەلگەنلەر تېپىلىدۇ. تاتار، تۇڭگان مۇئەللىملەرمۇ بار تېخى.

مەسئۇد بىلەن شۇنداق تونۇشتۇق. ئۇنىڭ ۋاستىسى بىلەن مەن يەنە بىر غۇلجىلىق فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى، چۆچەكلىك خىمىيە ئوقۇتقۇچىسى، بىرى قومۇللۇق، بىرى بورتالالىق تارىخ ھەم بىئولوگىيە ئوقۇتقۇچىلىرى بىلەن تونۇشتۇم. ئۇلارنىڭ ياتقى ئىچكىرىكى قورۇدا بولغانلىقى ھەم بېرىدىغان دەرسىمىز ئوخشىمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار بىلەن ئۇچراشمىغانىكەنمەن. ئۇلار دەم ئېلىشلاردا يىغىلىپ دۇتار ـ تەمبۇر چېلىشىپ، ناخشا ئېيتىپ ناھايىتى كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇشىدىكەن. ئۇلار مېنى ياتقىغا تەكلىپ قىلغان ئاخشىمى ناھىيەلىك دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىغان چۆچەكلىك دوختۇر قىز بىلەن تونۇشتۇم. يېڭىناغۇچتەك ئورۇق بۇ قىزنىڭ كۆزلىرى كۆپكۆك ئىكەن. ياسىنىشقا ئۇستا، سۆزلەپ، ئويناپ تۇرىدىغان شوخ قىز بولغاچقا يىگىتلەر ئۇنى بىر ـ بىرىدىن قىزغىنىپ قوغلىشىدىكەن. ئۇلار بەزىدە دوختۇرخانىدا ئىشلەيدىغان باشقا دوختۇر ـ سېستىرا قىزلارنىمۇ تەكلىپ قىلىشاتتى. ئۇلار ماڭا ئېھتىيات بىلەن مۇئامىلە قىلاتتى. بۇ مېنىڭ ئۇلاردىن چوڭ

بولغانلىقىم ۋە ھەم خىزمەت تەجرىبەم بولغانلىقى ئۈچۈنلا بولمىسا كېرەك، دەپ ئويلايتتىم. مەنمۇ توي قىلغانلىقىمنى ئۇلاردىن يوشۇرۇپ يۈرمىدىم. بىرەر يىلغا قالماي يىگىتلەرنىڭ بىرى چۆچەكلىك قىز بىلەن، يەنە بىرى يەنە بىر دوختۇر قىز بىلەن مۇھەببەتلەشتى. بورتالالىق يىگىتمۇ قىزدىن بىر - ئىككىنى ئالماشتۇرۇپ بولدى. پەقەت مەسئۇدلا كۆڭلىدە بىر سان بارەك جىم يۈرەتتى. بەزىدە مەست بولۇپ قالغان چاغلىرىدا ياتقىمغا كىرىپ، قىزارغان كۆزلىرىنى تىكىپ ماڭا مەنىلىك گەپلەرنى قىلاتتى. مەن بۇنداق چاغلاردا ئايشە ھەدىنى چاقىرىپ چىقاتتىم. ئايشە ھەدە ئۇنى ئالداپ - سالداپ ياتقىغا چىقىرىۋېتەتتى. ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا مەسئۇدتىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇپ يۈرەتتىم. كىچىكىمدىن تارتىپ دادام ياكى ئىنىلىرىمنىڭ ھاراق ئىچكىنىنى كۆرمىگەنلىكتىنمۇ ياكى ئەنئەنىۋى تەربىيەنىڭ تەسىرى تۇپەيلىدىنمۇ، ھاراق ئىچىدىغان ئادەملەردىن قورقاتتىم. ئۇنداق ئادەملەر ياخشىلىق ئېلىپ كەلمەيدۇ، دەپ قارايتتىم. ئەمما ئايشە ھەدە مەسئۇدنى باشقا بالىلارغا ئوخشىمايدۇ، ئۆزىنى تۇتۇۋالغان ياخشى يىگىت، دەپ قارايتتى. مېنى ئىتتىكرەك بىر قارارغا كېلىشكە ئۇندەيتتى. «ئۇ مەندىن كىچىك، ئۇ توي قىلمىغان، ئۇ مەندىن پاكار، ئىككىمىز بىللە ماڭساق كىشىلەر كۈلمەمدۇ؟» دېگەندەك بىرمۇنچە باھانە - سەۋەب بىلەن ئۇنى ئېغىز ئاچۇرمايتتىم.

سوغۇق چۈشكەندە، مەسئۇد ياتقىنىنىڭ ئىسسىمايۋاتقان-لىقىنى ئېيتىپ كەچلىرى پات - پات ياتقىمغا كىرىپ ئول-تۇرىدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ قومۇللۇق ياتاقدىشى ئاخشا-مى يۇرۇۋاتقان قىزى بىلەن چىقىپ كېتىدىكەن ياكى ئىككە-سى ياتاقتا پاراڭلىشىپ ئولتۇرىدىكەن. بۇنداق چاغلاردا ئۇنىڭ

ياتاقتا ئولتۇرغۇسى كەلمەيدىكەن. ئۇ ئىشىكتىن كىرىپلا مەش ئۇستىدە شىڭىلداپ تۇرغان ئاپپاق چەينەككە، رېشلىيە ئىشلەتكەن دېرىزە پەردىلىرىمگە، يۇمىلاق تاماق شىرەسى ئۇسۇتىگە يېپىلغان ئاپپاق داستىخانغا، كارىۋىتىمغا سېلىنغان يۇڭ ئەدىيال، كەشتىلىك ياستۇقلىرىمغا قاراپ كېتەتتى. ئۇ-نىڭغا چاي دەملەپ زاغرا نانلىرىمنى، كەمپىت، گۈلە ـ قاقـلىرىمنى قويۇپ بېرەتتىم. بىرەر ـ ئىككى سائەت تاغدىن ـ باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغىنىمىزدىن كېيىن، بوينىدىن سۆرىگەندەك چىقىپ كېتەتتى. ئەتىسى ئەتىگەندە كۆمۈرخانـدىن ياتىقىغا ئوتۇن ـ كۆمۈر توشىغاچ ماڭمۇ توشۇپ بېرەتـتى. بۇ تەرەپتە كۆمۈر قىس بولغانلىقى ئۈچۈن، كىشىلەر كۆ-پىنچە يازدا ياكى كۈزدە كۆمۈر ئۇۋىقىغا سېغىز توپا ئارىلاش-تۇرۇپ كېسەك قۇيۇپ ياكى كۆمۈر پومزىكى ياسىۋالىدىغان ئىش بار ئىدى. مەشىنىڭ تېگىگە قۇرۇق ئوتۇن بىلەن يېرىك-رەك كۆمۈرنى سېلىپ، ئۈستىگە پومزەك تىزىپ ئوت ياقسا ئوت ئوبدان كۆيەتتى. بولۇپمۇ پومزەك ئاسان كۆيۈپ كەتمەي، ئۇزاققىچە ۋىلىلداپ، يېنىپ تۇراتتى. مەسئۇد ئامبارچى بىلەن يېقىن ئۆتىدىغانلىقىدىن پايدىلىنىپ كېسەك بىلەن پومزەكنى كۆپرەك ئېلىۋالاتتى، ئۆزى ئازراق ئېلىپ قېلىپ كۆپ قىسـمىنى مېنىڭ ئوتۇنخانامغا تىزىپ بېرەتتى.

ــ نېمىشقا بۇنداق قىلىسىز، ئۆزىڭىز قالىسىڭىز بولمامدۇ؟ ــ دېسەم :

ــ سىز دېگەن قىز بالا تۇرسىڭىز، سىزنى قىينىلىپ قالمىسۇن دېدىم، ــ دەيتتى. ئۇ بەزى كۈنلىرى بازاردىن گۆش، كۆكتات سېتىۋېلىپ كېلىپ:

ــ ھەدىيە، ئۆي تامىقى سېغىنىپ پەقەت چىدىيالمىدىم. خاپا بولمىسىڭىز بىر ۋاخ بىللە لەڭمەن ئېتىپ يېگەن

بولساق. مەن سىزگە ئوت قالاپ، كۆكتات ئادالىشىپ بېرىمەن، ھە، راست سۈمۈ توشۇپ بېرىمەن، ــ دەيتتى. ئۇنى چىقىرىۋېتىشكە ئامالسىز قالاتتىم. چاپىنىنى سېلىۋېتىپ، يەڭلىرىنى تۈرۈپ، ئاق كۆڭلىكىنى مەينەت قىلىۋەتمەسلىك ئۈچۈن ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن مەشنىڭ كۇلىنى ئېلىپ، ئوتۇن ـ كۆمۈر تىزىپ ئوت ياقاتتى. ئۇنىڭ ئوتۇن ـ كۆمۈرنى ناھايىتى ئىدىتلىق تىزىشلىرىغا قاراپ ئىچىمدە ھەيران قالاتتىم. مەن قوللىرىمنى يۇيۇپ خېمىر يۇغۇرغىلى تۇرسام، ئۇ قولاشمىغان ھەرىكەت بىلەن كۆكتات ئادالايتتى. بىر قېتىم قاراپ تۇرسام، كەرەپشىنىڭ يوپۇرماقلىرى بىلەن ئىنچىكە يەرلىرىنى ئېلىپ قېلىپ، غولىنى تاشلاپ قويۇپتۇ.

ــ بۇنى نېمىشقا يەرگە قويۇپ قويدىڭىز؟ ــ دېسەم:

ــ بەربىر تاشلىۋېتىمەن ئەمەسمۇ، ــ دەيدۇ.

ــ پاھ، ئۇستام، سىزگە كۆكتاتنى مۇنداق ئادالاشنى كىممۇ ئۆگەتكەن بولغىيدى؟ ــ دېسەم:

ــ ئۆزۈم بىلىمەن ـ دە. يوپۇرماق دېگەن كۇنگە قاقلىنىپ تۇرىدىغان، كۇن نۇرىدا فوتوسىنتېزلىنىدىغان، ئوزۇقلۇق قىممىتى ئەڭ يۇقىرى قىسمى تۇرسا، ــ دەيدۇ.

ــ ئەپسۇس، فوتوسىنتېزلىنىۋەرسە ئاچچىق بولۇپ قالىدىكەن ئەمەسمۇ، ــ دەپ تاشلىۋەتكەن غول قىسمى بىلەن ئىنچىكە يەرلىرىنى ئېلىپ قېلىپ، كۆپ قىسىم يوپۇرمىقىنى تاشلىۋەتسەم قاراپلا قالدى. شۇنىڭدىن كېيىن كۆكتاتنىڭ قەيىرىنى ئادالىۋېتىش، قەيىرىنى ئېلىپ قېلىشنى ئېرىنمەي سورايدىغان بولدى. ئۇ كۆكتاتنى ئادالاپ بولۇپ چېلەككە سۇ ئەكىرەتتى. مېنى ياراتماي قالمىسۇن دەپ كۆكتاتلارنى ئۇ داستىن بۇ لېگەنگە ئېلىپ شۇنچىلىك ئەستايىدىل يۇيۇپ كېتەتتىكى، كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇنىڭ سەل كالانپاي،

ئەمما ناھايىتى ئەستايىدىل تۇرقىغا قاراپ كۆلكەم قىستاپ كېتەتتى.

خېمىرنى پىلتە قىلىپ بولۇپ، ئۇنى يۇمىلاق شىرەگە باشلاپ، ئالدىغا چاي قۇيۇپ بېرەتتىم. ئۇ مېنىڭ كۆكتاتنى قانداق توغراپ، قانداق قورۇشۇمغا دىققەت بىلەن قاراپ ئولتۇراتتى. قازاننى قاينىتىپ، چاچىتەك سوزۇلغان لەڭمەننى ئالدىغا ئېلىپ كەلگۈچە تەقەززا بولۇپ ئولتۇرالماي قالاتتى. ئاشنى قولىغا ئېلىپ:

ــ ئاش كەلسە ئىمان قاچارمىش، سىزگە قارىماي يەۋەردىم ئەمىسە، ــ دەپ قىزىقچىلىق بىلەن لەڭمەننى قىسىپ ئاغزىغا سېلىپ، نەقەدەر ھۇزۇرلىنىۋاتقانلىقىنى بىلدۈرمەكچى بولۇپ تامشىپ، كۆزلىرىنى يۇمۇپ كېتەتتى. ئىككىمىز شىرەدە ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل ئولتۇرۇپ تاماق يەۋاتقان چېغىمىزدا، ئىچىمدە: «مۇشۇنداق ئاق كۆڭۈل يىگىتلەر ياخشى قىزلارغا ئۇچرىسا بولاتتى» دەيتتىم. ۋىلايەت بويىچە ئېچىلغان تەتىللىك كۇرستا ۋىلايەتلىك ئوتتۇرا مەكتەپتە ئىشلەيدىغان نەرگىزە ئىسىملىك ئۇرۇمچىلىك بىر قىز بىلەن تونىشىپ قالغانىدىم. كۆپ ئويلىنىشتىن كېيىن شۇقىزنى مەسئۇدقا تونۇشتۇرۇپ قويماقچى بولدۇم. بىر شەنبە كۈنى ئۇ قىزنى ياتقىمغا چاقىرتتىم. ئاخشىمى ئىككىمىز ئۇزاققىچە پاراڭلىشىپ ياتتۇق. مەن ئۇنىڭغا مەسئۇدنى بولۇشىغا ماختاپ بەردىم. ئەتىسى چۈشتە ئوخشىتىپ تاماق ئېتىپ مەسئۇدنى چاقىرىپ چىقتىم. ئۇچىمىز كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇپ غىزالاندۇق. بولۇپمۇ ئۇلار ئىككىسى چاقچاق دېگەننى شۇنچىلىك كەلتۈرۈۋەتتىكى، مەن بۇنىڭدىن خۇشال بولۇپ، تۇرلۈك باھانە بىلەن ئۇلارنى يالغۇز قويۇشقا تىرىشتىم. مېنىڭچە، ئۇلار بىر ـ بىرىگە شۇنچىلىك ماس

كەلگەندى. ھەر ئىككىلىسى بۇ پۇرسەتنى قولدىن بېرىپ قويسا بولمايتتى. كەچتە قايتىدىغان چاغدا نەرگىزە ماڭا:

ــ ئۇ يىگىت سېنى شۇنداق ياخشى كۆرىدىكەن. سەن ھەر قېتىم سىرتقا چىقىپ كەتسەڭ كۆزى ئىشىكتە قېلىپ، ئاغزى گەپكىمۇ بارمىدى بىچارىنىڭ. سەنلا ئالدىدا بولساڭ شۇنچىلىك ئېچىلىپ، كۆزلىرىنى سەندىن ئالالماي قالىدىكەن. ئۇنى ئۇمىدسىز قالدۇرمىغىن، ئالتۇندەك يىگىت ئىكەن، ــ دېدى. بۇ گەپتىن بېشىم ئايلىنىپ، بىر نەچچە كۈنگىچە بىئارام بولۇپ يۈردۇم. شۇنىڭدىن كېيىن يەنە ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇشقا باشلىدىم. ئىشقا چىقىدىغان، ئىشتىن چۈشىدىغان چاغلاردا ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىپ قالماسلىق، ئۆيدە ئىكەنلىكىمنى ئۇنىڭغا بىلدۈرمەسلىك ئۈچۈن شۇنچىلىك باش قاتۇردۇمكى، بىر كۈنى ئايشە ھەدىنىڭ ئوغلىنى چاقىرىپ:

ــ ماڭا قارا بودەك، ئىشىكنىڭ تېشىدىن قۇلۇپ سېلىپ قوي، بويۇڭ يەتمىسە پۇتۇڭغا ئورۇندۇقنىڭ قويۇپ سالغىن، ــ دەپ گەپ ئۆگەتتىم. بالا مەن دېگەندەك قىلىپ ئىشىكنى قۇلۇپلاپ، ئاچقۇچنى ئىشىك ئاستىدىن كىرگۈزۈپ بەردى. بىر كەمدە كارىۋاتتا خىيالغا چۆكۈپ ياتسام، مەسئۇدنىڭ :

ــ ھەي بودەك، ھەدىيە ئاچاڭ قەيەرگە كەتتى؟ ــ دېگەن ئاۋازى ئاڭلاندى. بودەك ئۇنىڭغا:

ــ ھەدىيە ئاچام ئۆيدە، ئۇ ماڭا پۇتۇڭغا ئورۇندۇق قويۇپ ئىشىكنى قۇلۇپلاپ قوي، دېگەن، قۇلۇپلاپ قويدۇم. ئاچقۇچنى ئىشىكىنىڭ تېگىدىن كىرگۈزۈپ بەردىم، ــ دېدى. ئارقىدىنلا يەنە ئاۋازىنى پەسلىتىپ:

ــ مەسئۇد ئاكا، بۇ ئىككىمىزنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەخپىيەتلىك، ھەدىيە ئاچام ھېچكىمگە دېمە، دېگەن. سەنمۇ

هېچكىمگە دېمە جۇمۇ، ــ دېدى.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ بېشىمدىن تۇتۇن چىقىپ كەتتى. كىچىك بالىنى ئىشقا بۇيرۇغىنىمغا مىڭبىر پۇشايمان قىلدىم. يەنە بىر تۇرۇپ ئىچىمدە: «بۇمۇ ياخشى بولدى. ياتقىمغا كىرىشىنى ياقتۇرمايدىغانلىقىمنى بىلدى. ھامان بىلىشى كېرەك ئىدى»، دەپ ئويلىدىم. ئەتىسى ئىشخانىدا يالغۇز ئولتۇرسام مەسئۇد كىرىپ كەلدى. سالامىلىشىپ بولۇپ، بودەكنىڭ گەپلىرىنى شۇنداق قىزىق دوراپ كەتتىكى، خىجىل بولۇپ تۇرساموۇ كۇلكىدىن ئۆزۈمنى توختىتىۋالالمىدىم. ئاخىردا ئۇ:

ــ بۇنىڭدىن كېيىن ئۇنداق ئىشلارغا كىچىك بالىلارنى ئاۋارە قىلىپ يۈرمەڭ، مەنمۇ سىزنى ئاۋارە قىلمايمەن، ــ دەپ ئىشخانىدىن چىقىپ كەتتى. ئاخىرقى گېپىدىن كۆڭلۈم بەك يېرىم بولدى. ئەمما ئۆزۈم تاپقان ئىش، ئەمدى ئۇنىڭغا چىداشتىن باشقا نېمە ئامالىم بولسۇن.

شۇنىڭدىن كېيىن مەسئۇد مېنى ئىزدىمىدى. جەنۇبنىڭ چۆشتەك قىسقا قىشى ئۆتۈپ، باھارنىڭ ئىللىق شامىلى چىقىشقا باشلىدى. بىر دۈشەنبە كۈنى. يېزىلىق بىر نەچچە ئوقۇغۇچۇم تەڭلا كۆك تېرىپ ئالغاچ كەپتۇ. كۆكنى يالغۇز يەپ بولالماي، ئايشە ھەدىلەرگە ئەپچىقىپ بەردىم. ئايشە ھەدە كۆك چۆچۈرىسى ئېتىپ بويىتاق ئوقۇتقۇچىلارنى ئۆيىگە چاقىرىپتۇ. كىرسەم مەسئۇدمۇ بار ئىكەن. ئۇنىڭ كەيپىياتىنىڭ تازا ياخشى ئەمەسلىكىنى كۆرۈپ ئولتۇرالماي قالدىم. ياتقىمغا قايتىپ چىقىپ يالغۇز ئولتۇرغىنىمدا ئۇنىڭ مەشكە ئوت يېقىۋاتقان، كۆكتات ئادالاۋاتقان... قىيابتى، چاقچاقلىرى كۆز ئالدىمغا كېلىۋېلىپ بىئارام بولدۇم. پۈتكۈل دۇنيادا ئۆزۈم يالغۇز قالغاندەك

غېرىبسىندىم. لېكىن، ئۆزۈمنى يەنىلا ئۇنىڭ لايىقى ئەمەس، دەپ ئويلاپ ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. چوڭ قورۇدىكى ئۆزۈم يېقىن ئۆتمىدىغان زورەم ئىسسىلىك خانىمنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ كۆڭۈل غەشلىكىمنى باسماقچى بولدۇم. زورەم مەكتەپ كۇتۇپخانىسىنى باشقۇراتتى. ئۆزىمۇ كىتابخۇمار ئايال ئىدى. ئېرى ئابدۇللا مۇئەللىم ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى ئىدى. ئۇچمىز مەكتەپ مۇدىرىنىڭ ئوقۇتقۇچىلارغا كەلسە ـ كەلمەس بۇيرۇق چۈشۈرۈپ كۆپچىلىكنىڭ ئاكتىپلىقى ۋە ئىجادچانلىقىنى بوغۇپ قويۇۋاتقانلىقى ئۈستىدە پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. ئابدۇللا مۇئەللىم ئاق ـ قارىنى پەرق ئېتەلەيدىغان، ناھەقچىلىككە چىداپ تۇرالمايدىغان ۋىجدانلىق ئادەم ئىدى. ئۇ ماڭا مەسئۇد قاتارلىق بىر نەچچە ياش ئوقۇتقۇچىنىڭ ئوقۇتۇش مېتودىنى ياخشىلاش، ئوقۇتۇشنى باشقۇرۇشقا ئائىت ئىشلار ئۈستىدە بەزى پىكىرلەرنى بەرگەنلىكى، مۇدىرىنىڭ شۇ يەردىلا: «بەزىلەر باشقىلاردىن بىلىدىغىنىمىز كۆپ، دەپ تولا كۆرەڭلەپ كەتمىسۇن. يۇقىرىنىڭ تەركىبى يۇقىرى، چەت ئەلدە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى بار، سىياسىي مەيدانى گۈمانلىق ياشلارنى بۇ يەرگە چۈشۈرۈپ بېرىشىدە، ئۇلارنى ياۋاشلىق بىلەن ئىشلەپ، كۆپچىلىكنىڭ نازارىتى ئاستىدا ئىدىيەسىنى ياخشى ئۆزگەرتسۇن، دېگەن مەقسەت بار. شۇڭا بەزىلەر ئۆزۈڭلارنى بېسىۋېلىڭلار. سىلەرنىڭ پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى مەكتەپ تەشكىلىگە كەلسە ـ كەلمەس پىكىر بېرىش ھوقۇقۇڭلار يوق » دېگەنلىكىنى، ئاخىرىدا مەسئۇد چىدىماي: «سىزنىڭ گېپىڭىز چە بولغاندا، بىز نېمە؟ ئاممىنىڭ نازارىتىنى قوبۇل قىلىدىغان جىنايەتچىمۇ؟» دەپ ئېنىق جاۋاب بېرىشنى تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغانلىقىنى،

مۇدىر ئىككىسىنىڭ مۇشۇ ئىش تۈپەيلى ئوبدانلا قىزىرىشىپ قالغانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆڭلۈمدىكى غەشلىك تېخىمۇ كۈچەيدى. ئۇنىڭدىن ئەنسىرىدىم. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ: «ھەرگىز كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، سىزنىڭ گەپلىرىڭىز ئورۇنلۇق، مەنمۇ سىز تەرەپتە» دېگۈم كەلگەن بولسىمۇ، ئۇنى ئۇمىدلەندۈرۈپ قويۇشنى خالىمىدىم. ئابدۇللا مۇئەللىم ئەر ـ ئايال ئىككىسى مەسئۇدقا ھېسداشلىق قىلىپ ئۇنىڭ نەقەدەر ئاق كۆڭۈل، ئوچۇق ـ يورۇق، مەرد يىگىت ئىكەنلىكىنى، دەرسنى بەك ياخشى ئۆتىدىغانلىقىنى، ئۇنىڭغا ئۇچرىغان قىز بالىنىڭ چوقۇم بەختلىك بولىدىغانلىقىنى سۆزلىشىپ كېتىشتى. ئەمما بەختلىك بولىدىغان ئۇ پاك، مەسۇم قىز مەن ئەمەس ئىدىم.

مەن كىم؟ مەن روھىم ۋە جىسمىم شىكەستلەنگەن، پەقەت ئۆتمۈشۈمدىن تەسەللى تېپىپ ياشاش پېشانەمگە پۈتۈلگەن بىر ئايال...

257

ياتقىمغا قايتىپ چىقىپ ئۇزاقىچە ئۇخلىيالمىدىم. قوشنا ئۆيدىكىلەر ئاللىقاچان جىمىپ كېتىشكەنىدى. پۈتكۈل جاھان كېچىنىڭ قاراڭغۇلۇقى ۋە جىمجىتلىقىغا چۆمگەن. مەكتەپ بېغىنىڭ ئارقا تەرىپىدىن ئاڭلىنىپ تۇرىدىغان ئىتنىڭ قاۋىغان ئاۋازى بۇ جىمجىتلىقنى بۇزۇپ، تەنلەرنى جۇغۇلدىتىپ، يۈرەكلەرنى ۋەھىمىگە سېلىپ قوياتتى. مۇشۇنداق كېچىلەردە مۇرىسىگە باش قويغۇدەك بىرەر ئادىمىڭنىڭ بولۇشى نەقەدەر بەخت ـ ھە.

14

كەچتە نەۋرە قىزىم كەلدى. بۇ قېتىم ئۇ مەكتەپكە سۆيۈپ كۆرۈشتى. ئۇيغۇرچە سۆزلەشكە تىرىشىپ، بەزىدە خەنزۇچىنىمۇ ئارىلاشتۇرۇپ مەندىن ئەھۋال سورىدى. ئۇ نېمىدىندۇر ئېھتىيات قىلىۋاتقاندەك كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قارايتتى. يات بىر مۇھىتتا تۇرۇۋاتقاندەك قىسىلىپ، قورۇنۇپ تۇراتتى.

مەن ئۇنىڭدىن ئاپا ـ دادىسىنىڭ، ئۇكىسىنىڭ ئەھۋالىنى سوراپ بولۇپ:

ـ نېمىشقا مېنى پات ـ پات يوقلاپ كەلمەيسەن، شۇنداقمۇ يوق بولۇپ كېتەمسەن؟ ـ دېسەم ئۇ:

ـ شۇ ئىمتىھان... ئىمتىھان جىق دېگىنە چوڭ ئاپا، ـ دېدى. ئارقىدىن دۇدۇقلاپ تۇرۇپ ئەمدى ئىمتىھانلارنى بېرىپ بولغانلىقىنى، ئەتىدىن تارتىپ مۇشۇ يەرگە كۆچۈپ كەلمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى ئېيتتى. بۇگۈن مېنى ئالدىن خەۋەرلەندۇرۇپ قويۇش ئۈچۈن كەلگەنكەن.

ـ ئىمتىھانلارنى ياخشى بېرەلىدىڭمۇ؟ ـ دەپ سورىدىم.

ـ سەن بىلمەيسەن چوڭ ئاپا، بىزنىڭ سىنىپتا ئەلاچىلار بەك كۆپ. بالىلارنىڭ هەممىسى ئىمتىھاندا يۇقىرى نومۇر ئېلىش ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز جان تىكىپ ئۆگىنىدۇ. بىر قىز ساۋاقدىشىم ماتېماتىكا ئىمتىھانىنى ياخشى بېرەلمىدىم دەپ دورا ئىچىۋاپتىكەن، ئاتا ـ ئانىسى دوختۇرخانىغا ئاپىرىپ ئاران قۇتقۇزۇۋاپتۇ. مەن هەر قانچە قىلسامۇ ئۇلاردەك ئۆگىنەلمەيمەن. ئاپام بىلەن دادامغۇ ماڭا:

قانچىلىك ئوقۇيالمىسا شۇنچىلىك ئوقۇ، زورۇقما، دېدى. مەن ئالدىنقى 20 نەچە ئىچىگە كىرەلمەسلىكىم مۇمكىن. ئەمما 30 نەچە ئىچىگە كىرەلەيمەن، ــ دېدى.

ــ ئاتا ـ ئاناڭ توغرا دەپتۇ. بىزگە كىچىكى نومۇر ئەمەس، سەن.

ــ شۇنداقمۇ دەيسىلەر چوڭ ئاپا، ئۇلار بىزنى دۆت، كالىسى ئىشلىمەيدۇ، دەيدۇ. سىنىپتا بېشىمىزنى كۆتۈرەلمەيلا يۈرىمىز.

ــ ئۇنداقتا سەنلەرمۇ ئۇيغۇرچە مەكتەپكە بېرىپ ئوقۇپ كۆرۈپ بېقىش دېمەمسەن.

ــ ۋاي چوڭ ئاپا، بىز شۇنداق دېسەك ئۇلار: كىم سېنى بۇ مەكتەپكە چاقىرىپ كەلدى، بېرىپ ئۆزۈڭنىڭ مەكتىپىدە ئوقۇ، سەنلەر بولمىساڭ بۇ يەر ئازادلىشىپ، يورۇپ كېتىدۇ، دەيدۇ تېخى. چوڭ ئاپا، مەن ساڭا كۆڭلۈمدىكى بىر گەپنى دەي: بىز ئۇيغۇرلار راستىنلا ئۇلاردىن دۆت ئىكەنمىز. ئۇلار قىلالىغانىنى بىز ھەرگىز قىلالمايمىز.

ــ ئاغزىڭنى يۇم! ــ مەن بۇ گەپنىڭ ئاغزىمدىن قانداق ئېتىلىپ چىققانلىقىنى بىلمەيلا قالدىم. نەۋرە قىزىم تەستەك يېگەندەك ئەندىكىپ، چىرايى تاتىرىپ تۇرۇپلا قالدى. مەن ئۇنى ئۆزۈمگە تارتىپ مۇرىسىدىن قۇچاقلىدىم. خىيالىمغا نۇرغۇن سۆز، ئىش يوپۇرۇلۇپ كەلدى. قايسىبىرىنى دەپ بولاي، نېمىمۇ دەي. پەقەتلا ئۇنىڭ يۇمشاق چاچلىرىنى سىيلاپ تۇرۇپ:

ــ قىزىم شۇنى ئېسىڭدە تۇت، بىز دۆت ئەمەس. دۇنيادا ئەقىللىك مىللەت، دۆت مىللەت بولمايدۇ. پەقەتلا تەرەققىيات پۇرسىتىگە ئېرىشەلمىگەن مىللەت، ئېرىشەلمىگەن مىللەت بولىدۇ. يەنە بىرى، سېنىڭ سىنىپىڭدىكى نومۇر ئۇچۇن

جېنىنى تىكىۋاتقانلار ئەڭ دۆت ئادەملەر بولۇشى مۇمكىن. ئۇلارنىڭ مەقسىتى داڭلىق ئالىي مەكتەپتە ئوقۇش. ئەمما داڭلىق ئالىي مەكتەپ ئۇلارغا ھەممىنى بېرەلمەيدۇ، — دېدىم. لالە بۇ گەپلەرنى قانچىلىك چۈشەندى، بىلمىدىم. ئەمما نەۋرە قىزىم ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش سانسىز بالىمىز ئالدىدا گۇناھكار ئىكەنلىكىمىزنى، ئۆز تىلىمىزنى، مائارىپىمىزنى قوغداپ قالالمىغانلىقىمىزنى، بالىلىرىمىزنىڭ قان بىلەن جانغا باراۋەر نۇرغۇن نەرسىدىن مەھرۇم قېلىپ، روھىي تەڭپۇڭسىزلىق، ئۆزىنى يوقىتىش، سىقىلىش ئىچىدە، ئەسلىي ئۆزىگە، ئەجدادىغا ئوخشىمايدىغان بەكمۇ بىچارە ھالەتتە چوڭ بولۇۋاتقانلىقىنىلا بىلمەن. نەۋرە قىزىم كومپيۇتېر بار ئۆيگە كىرىپ كەتكەندە «بىر ئادەمنىڭ قولىدىن جىق ئىش كەلمەيدىكەن. ئەمما مائارىپىمىز، بالىلىرىمىز ئۈچۈن بىر كېسەك بولسىمۇ تىزغان، بىر ئېغىز گەپ بولسىمۇ قىلغان ئادەملەر قىممەتلىك ئادەملەر ئىكەن» دەپ ئويلىدىم. ئەۋلادلارنىڭ مۇشۇ كۈنگە قالماسلىقى ئۈچۈن تىرىشقان، جان تىككەن ئادەملەرنى ئەسلىدىم. ئۇنداقلار ئوقۇتقۇچىلىرىمنىڭ ئىچىدىمۇ، ساۋاقداشلىرىمنىڭ ئىچىدىمۇ، ياشلارنىڭ ئىچىدىمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ چوڭلىرى ئۆلۈپ تۈگىدى. ياشاۋاتقانلىرى نېمىلەرنى ئويلاۋاتقاندۇ؟ ئۇلارنىڭ ھالى قانداقراقتۇ؟ ئەمما بىز ئۇلارنى ناھايىتى ئاز ئويلايمىز. ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقىنىڭ، تۆككەن تەر، سىڭدۈرگەن ئەجرىنىڭ، قىلغان سۆزلىرىنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشىنىشكە تىرىشمايمىز. ئۇلار ئىنسان ئۈچۈن، بولۇپمۇ بىزدەك بىر ئەھۋالدا تۇرۇۋاتقان كىشىلەر ئۈچۈن ئۆز مائارىپىمىزنىڭ قانچىلىك مۇھىم ئىكەنلىكىنى تونۇپ يەتكەن ۋە ئۇنىڭغا چوڭقۇر ئەقىدە باغلىغان، ئەتراپىدىكىلەرگە،

ياشلارغا بۇنى بىلدۇرۇشكە تىرىشقان، ئۇلارنى بۇگۈنكىدەك ئاقىۋەتلەردىن ئاگاھلاندۇرغان. ئەمما ئۆزلىرى كۆتكەن ئەكس ساداغا ئېرىشەلمىگەن. ئۇلارغا قارىغاندا بىزدە ئەمەلدارلار بىلەن بايلارنىڭ تەسىرى ئالاھىدە. كۆرمەك تەس ئەمەسكى، ئۇلارغا زۇكام تېگىپ قالسا، يۇرت قوزغىلىپ تەۋرەيدۇ، ئۇلار توي قىلسا، پۈتكۈل شەھەردە توي بولىدۇ. دۇرۇس، ئادەم يىراقتىكى پايدا ـ زىيانغا ئەمەس، كۆز ئالدىدىكى مەنپەئەتكە قىزىقىدۇ. ئەمما ۋىجدانىنى مەنپەئەتكە تېگىشىۋەتكىلى بولمايدۇ. بىر قوۋمدا ھەممەئادەم مەنپەئەتىنىڭ قۇلى، «نان كۆچۈكى» بولۇپ كەتسە، ئۇنىڭ ئاقىۋىتى ۋە زىيىنىنى ئەۋلاتلار تارتىدۇ.

كېرەم III

9

ھەر دائىم دۇنيادىكى ئۇلۇغ شائىرلار يۇرىكىگە سىغماي يالقۇنجاپ تۇرىدىغان ھاياتلىق ھارارىتى تۇپەيلى ئەنە شۇنداق ئوتلۇق شېئىرلارنى يازامدىغاندۇ. شۇ تۇپەيلى گۈزەللىككە، مۇھەببەتكە شۇ قەدەر تەشنامىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇھەببىتى ۋە غايىسى يولىدا قىلچە ئىككىلەنمەي ھاياتىنى قۇربان قىلامدىغاندۇ... دەپ ئويلايتتىم. ئەنە شۇنداق ئۇلۇغ شائىرلار مېنىڭ غايىۋى قەھرىمانلىرىم ئىدى. بەزىدە ئۆزۈمنى شۇلاردەك بۇيۇك سېزىمەن. ئۇلۇغۋار ئەمما ھەسرەتلىك تۇيغۇلار ئىلكىدە زوراۋانلىق، ئادالەتسىزلىككە قارشى يەككە - يىگانە ئېلىشىمەن خۇددى بالىلىق ۋاقتىلىرىمدا ئاكىلىغان چۆچەكلەردىكى ئادەم يەيدىغان ئەجدىھار بىلەن ئېلىشىدىغان پالۋانلاردەك. ئاخىرقى نەپىسىمدە بوينۇمنى سەل بۇراپ، كۆكۈلۈمدىكى مەشۇقۇم بىلەن كۆزلىرىم ئارقىلىق ۋىدالىشىمەن...

خېلى بۇرۇندىن تارتىپلا مەن ئۆزۈمگە مۇناسىپ بىر مەشۇق ئىزدەشكە باشلىغانىدىم. ئانام مېنىڭ ئارقامدىن كەينى - كەينىدىن بالىلىق بولۇپ ئالدىراش بولۇپ كەتكەنلىكتىن مېنى تولىراق چوڭ ئانام باقاتتى. چوڭ ئانام مېنىڭ ئاش - تاماق، كىيىم - كېچىكمىدىن خەۋەر ئالاتتى،

پات ـ پات مېنى داسقا چىلاپ يۈيۈندۇراتتى. مېنى يۈيۈندۇرۇۋېتىپ:

ــ بىر كۈنلەردە سەنمۇ چوڭ بولسەن، چوكان ئالسەن، لېكىن ئۇ ۋاقىتلىرىڭنى مەن كۆرەلمەيمەن، ئۇ چاغدا سېنى قانداق باققىنىمنى، قانداق يۇيۇپ قويغىنىمنى ئۇنتۇپ قالارسەن ھە قاچان، ــ دەيتتى.

ــ ياق، چوڭ ئانا، سېنى ھېچنەگە بارغىلى قويمايمەن، شۇ چاغدىمۇ مېنى سەن باقسەن، سەن يۇيۇپ قويسەن، ــ دەپ ئۇنىڭغا يامىشىۋالاتتىم.

ــ جايىڭدا جىم تۇر، ئۇ چاغدا سېنىڭ چىرايلىق چوكىنىڭ بولىدۇ، سېنى شۇ يۇيۇندۇرۇپ قويىدۇ، ئاش ـ تامىقىڭنى ئېتىدۇ، كىرىڭنى يۇيىدۇ.

ــ ئۇنداق بولسا مەن يۇيۇنمايمەن، سەن يۇيۇپ قويمىسىڭ مەن ئەمدى ھەرگىز يۇيۇنمايمەن، ــ دەپ قىپيالىڭاچ پېتى داستىن چىقىپ، ھۆل پۇتلىرىم بىلەن «پاق ـ پاق» دەسسەپ قېچىپ كېتەتتىم. چوڭ ئانام ئامالسىز:

ــ ماقۇل بالام، ماقۇل، چىرايلىق قوزىچىقىم، مەن ھېچنەگە كەتمەيمەن، سېنى ئۆزۈملا باقىمەن، ــ دەيتتى ۋە گېپىنىڭ ئاخىرى يىغىغا ئۆزگىرىپ، كۆڭلىكىنىڭ كەڭ يېڭى بىلەن ياشلىرىنى سۈرتەتتى.

ــ نېمە بولدۇڭ چوڭ ئانا؟ ــ دەپ يېنىپ كېلىپ داسقا چۈشەتتىم. يۈزىنى كىچىك قوللىرىم بىلەن سىيلاپ تۇرۇپ:

ــ ماقۇل ئەمىسە سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلاي، مەن چوكان ئالاي، سەن يىغلىمىغىنە چوڭ ئانا، ـ دەيتتىم. ئادەتتە چوڭلار مېنى گەپكە سېلىپ:

ــ ھە، چوكان ئالىدىغان يىگىت، چوڭ بولغاندا چىمىنى ئالىسەن؟ ــ دەيتتى.

ــ تۇتىگۇلنى.
ــ نېمىشقا ئۇنى ئالىسەن؟
ــ ئۇ مېنى باقىدۇ، يەنە، يەنە... ئۇ مېنى يۇيۇندۇرۇپ قويىدۇ، ــ دېسەم ئۇلار قاقاھلاپ كۈلۈشەتتى. تۇتىگۇل بولسا ئىزا تارتىپ ئۆيگە قېچىپ كىرىۋالاتتى.
تۇتىگۇل چوڭ ئانامنىڭ جىيەن قىزى، مېنىڭ نەۋرە تۇغقىنىم بولۇپ، مەندىن ئۈچ ـ تۆت ياش چوڭ ئىدى. ئۇلارنىڭ ئۆيى شەھەر سىرتىدىكى بىر يېزىدا ئىدى، ئۇ پات ـ پات ئانىسىغا ئەگىشىپ چوڭ ئانامنىڭ ئۆيىگە كېلەتتى. ئانىسى بىر ـ ئىكى كۈن تۇرۇپ قىزىنى قويۇپ كېتىپ قالاتتى. تۇتىگۇل چوڭ ئانامنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ ئۆيلەرنى، ھويلىلارنى سۈپۈرەتتى، قاچا ـ قۇچىلارنى يۇياتتى، چۆگۈن، ئىۋرىقلاردا بۇلاقتىن سۇ ئەكېلەتتى. بەزىدە كىچىك قوللىرى بىلەن كۆڭلەك، ئىشتانلىرىمنى يۇيۇپ ئۆگزىگە ئەپچىقىپ يايىاتتى. تۇتىگۇل بىكار بولۇپ قالغان چاغلاردا ئۇنىڭ بىلەن ھويلىدا ياكى ئىشىك ئالدىدا توپ ياكى تەپكۈچ ئويناياتتۇق. تۇتىگۇلنىڭ مارجان دوپپىسى كۆزۈمگە بەك چىرايلىق كۆرۈنەتتى. ئۇ ئايلىنىپ يۈرۈپ تەپكۈچ ئويناۋاتقاندا، قىسقا ئىككى ئۆرۈم چېچى مۇرىسىدە «دىك ـ دىك» سەكرەيتتى. مەن ئەتىدىن كەچكىچە تۇتىگۇلنىڭ ئارقىسىدا يۈرەتتىم. سۇغا بارسا تەڭ باراتتىم، ئۆگزىگە چىقسا تەڭ چىقاتتىم. بۈيۈم تۇتىگۇلنىڭ مۇرىسىگىمۇ يەتمەيتتى. مەھەللىدىكى كەپسىز بالىلار ئىككىمىزنى كۆرسىلا:
ــ قاراڭلار، كېرەم چوكىنى بىلەن كېلىۋاتىدۇ، ــ دەپ كۈلۈشەتتى. تۇتىگۇل 13 ياشقا كىرگەن يىلى ئۆيىدىكىلەر ئۇنى ئەرگە بېرىۋەتتى. مەن بۇ ئىش تۇپەيلى بىر مەزگىل ئازابلىنىپ يۈردۈم. ئانامغا:

ــ ئۇ تېخى كىچىك تۇرسا، ئۇلار ئۇنى نېمىشقا ئەرگە بېرىۋەتكەندۇ؟ ــ دېسەم، ئانام ھېچ ئىش بولمىغاندەك پەرۋاسىزلىق بىلەن كۈلۈپ:

ــ بالام، مەنمۇ سېنى 14 يېشىمدا تۇغقان، ــ دېگەنىدى. بۇ مېنىڭ دەسلەپكى تاللىشىم ئىدى. گەرچە ئۇ ۋاقىتلاردا مەن «چوكىنى» دېگەننىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ يەتمىگەن، چوكان دېگەن سېنى ئاتا ـ ئاناڭنىڭ ئورنىدا باقىدىغان ئادەم، دەپ قارايدىغان بولساممۇ، تۇتىگۈلىنى ئىشچانلىقى، مۇلايىملىقى ۋە چىرايلىق مارجان دوپپىسى ئۈچۈن تاللىۋالغانىدىم. ئۇ داۋاملىق مېنىڭ ئەتراپىمدا بولىدۇ، دەپ ئويلايتتىم. شۇڭا ئۇنى ئەرگە بېرىۋېتىلگەنلىكىنى ئاڭلىغىنىمدا خېلى كۈنلەرگىچە قېيىداپ، تاماق يېگىلى ئۇنىماي يۈردۈم. سەل چوڭ بولغاندىن كېيىن، ئۆزۈمنىڭ ئۇنى ئامراق ئاچام، بالىلىق چاغلىرىمدىكى ھەمراھىم قاتاردا كۆرىدىغانلىقىمنى، شۇڭا ئۇنىڭ تۇرمۇشۇمدىن تۇيۇقسىز يوق بولۇپ كېتىشىگە چىدىماي قالغانلىقىمنى چۈشەندىم. نەزەرىمدە چوڭ بولۇپ مۇھەببەتنىڭ نېمىلىكىنى چۈشەنگەنچە، مۇھەببەت مەن ئۈچۈن شۇنچە غايىۋى، سىرلىق، يۇكسەك بىر پەللىگە ئايلانغانىدى. ئۇ مېنىڭ نەزەرىمدە تولىراق پەرھادنىڭ شېرىنىگە، مەجنۇننىڭ لەيلىگە بولغان مۇھەببىتىگە ئوخشايتتى. ئۇنىڭدا ۋىسال ھەم بەختتىن جۇدالىق، يەككە ـ يېگانە ھالدىكى سەرسانلىق ۋە ئازاب كۆپ بولاتتى. ئاشىق مەشۇقىنىڭ نامىنى دىلىدا زىكىر قىلىپ ياشايتتى. ئۇنىڭ بىر نىگاھى ئۈچۈن تاغلارنى يېرىپ سۇ باشلاپ كېلىشكە رازى ئىدى. مۇھەببەت ــ ماددىي پاراغەت ئەمەس، مەنىۋى قوشۇلۇش ئىدى.

ئۇ دائىم تاسەدىپىي بىر پۇرسەتتە يۇز بېرەتتى. غايىب

شامال تۈيۈقسىز بىر پەرىنىڭ يۈزىدىكى چۈمبىلىنى ئۇچۇرۇپ تاشلاپ، يۇرىكىڭگە ئىشىق ئوتىنى ياقاتتى ياكى ئاغزى مىخلانغان ساندۇق ئىچىگە بەند قىلىنىپ دەريادا ئېقىپ كېتىۋاتقىنىڭدا بىر گۈزەل مەلىكىنىڭ تورىغا چۈشۈپ قالاتتىڭ. مەلىكە ساندۇقنى ئاچتۇراتتى، ئۇ سېنى كۆرەتتى. سەن ئۇنى كۆرەتتىڭ. سۆيگۈ چاقمىقى ھەر ئىكىڭلارنى بىھوش قىلاتتى. چۆل ـ بايا‌ۋاننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئادەملىرى تاشقا ئايلانغان بىر شەھەردە قەپەزگە ئېلىنغان بىر ساھىبجامالنى ئۇچرىتاتتىڭ ۋە شۇ ھامان ئۇنىڭغا ئاشىق بولاتتىڭ. ئۇنى بەند قىلىپ قويغان دېۋە بىلەن 40 كېچە ـ كۈندۈز ئېلىشىپ ئۇنى قۇتقۇزاتتىڭ...

ئۇ مېنىڭ 15 ياشلىق چاغلىرىم ئىدى. بۇ يىللاردا مەن تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ ھاياتمىدىكى تۇنجى ئۇزاق سەپەرگە ــ ئوقۇش ئۈچۈن ئۇرۇمچىگە ئاتلاندىم. بىزنى ئېلىپ ماڭىدىغان يۈك ماشىنىسىنىڭ ئارقىسىغا يۈك ـ تاقلىرىمىزنى بېسىپ بولغاندا، دادام مېنى سەپەرداشلىرىم ئىچىدىكى بىر نەچچە چوڭ ئادەمگە تاپشۇرۇپ، ئۇزۇندىن ئۇزۇن دۇئا قىلدى. ماشىنىمىز بېكەتتىن چىقىپ قايرىلىۋاتقاندا ئۇ باشقا ئۇزاتقۇچىلارغا ئوخشاش يۇگۈرمەي، بېشىنى بۇراپ ئارقىسىغا قاراپ تۇردى. مەن ئۇنى مۇرە ـ جەينەكلىرىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن ھەرىكىتىگە قاراپ يىغلاۋاتامدىكىن، دەپ ئويلىدىم. ئەمما مەن دادامنىڭ يىغلىغىنىنى زادى كۆرۈپ باقمىغانىدىم، شۇڭا ئۇنىڭ راستىنلا يىغلىغىنىغا ئىشەنچ قىلالمايتتىم. ھاياجانلىنىپ، روھلىنىپ، قانىتى يېتىلگەن قۇش ئۇچۇشقا تەلپۈنگەندەك تەلپۈنۈپ تۇراتتىم. بۇ يەردە يىغىغا ئورۇن يوق ئىدى. مەن ئاتا ـ ئانامنىڭ قانىتى ئاستىدا ئەمەس، بوران ـ چاپقۇنلۇق

كۆرەش قاينىمى ئىچىدە پىشىپ يېتىلىشىم كېرەك ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، باشقىلار قانداقكىن بىلمەيمەن، ھارۋا، ماشىنىغا ئولتۇرۇپ سەپەر قىلغان ۋاقتىلىرىمدا قەلبىم شېئىرىي ئىلھامغا تولۇپ تاشىدۇ. تەسەۋۋۇرۇم قەپەزدىن قۇتۇلغان قۇشتەك پايانسىز بوشلۇقتا ئەركىن پەرۋاز قىلىپ ھارمايدۇ.

ئاشۇ تۇنجى ئۇزۇن سەپىرىم ھېلىمۇ ئېسىمدە. سۈكۈت ئىچىدە ياتقان بىپايانلىقى، سۈرلۈكلۈكى، كەچۈرمىشكە بايلىقى بىلەن ئەستىن چىقمايدىغان چۆل ـ باياۋانلار، تالاي سىرنى قوينىغا يوشۇرغان قۇملۇقلار، ھەيۋەتلىك تاغ ـ دەريالار، كەڭ دالىدا كۇن چىقىۋاتقان ياكى كۇن پېتىۋاتقان چاغلار، قۇشلارنىڭ ئەنسىز چۇرۇقلاشلىرى، ماشىنىنىڭ ئارقىسىدىن يەر بېغىرلاپ ئۇچۇپ يەنە تېزلىكتە كۆككە ئۆرلەشلىرى، شامال ـ بوران، قار ـ يامغۇر، چاقناق يۇلتۇزلار ۋە خىلمۇخىل نۇر، بۇلۇت، تۇمان رەڭلەر بىلەن تولۇپ تۇرغان كېچە ئاسمىنى، ئەبەدىي توختىماي بىر يۆنىلىشكە قاراپ ئاقىدىغان سېھىرلىك ئاسمان دەرياسى... ھەممىسى خۇددى مەن ئۇچۇنلا ئورۇنلاشتۇرۇلغان مۆجىزە ـ كارامەتلەردەك قاراپ تويمايتتىم. كالامدا تەسەۋۋۇرۇمغا سىغمۇسىز ئوي ـ پىكىرلەر بىر ـ بىرىگە ئۇلىنىپ، چېقىندەك چاقناپ ۋۇجۇدۇمنى لەرزىگە سالاتتى. ئاخشىمى قونالغۇغا چۈشكەندە شام يورۇقىدا ئولتۇرۇپ ئۇلارنى رەتلەپ مىسرالارغا چۈشۈرۈشكە تىرىشاتتىم. بەزىدە يىپقا ئۆتكۈزۈلگەن دۇر ـ گۆھەرلەردەك تىزىلىپ قەلبىمنى سۆيۈندۈرسە، بەزىدە يۇلتۇزدەك چېچىلىپ تۇتۇق بەرمەيتتى. ئەمما ئۇلارنىڭمۇ ھامان بىر كۈنى بارماقلىرىم ئارىسىغا قايتىپ كېلىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم.

شامالـلـق بـر ئـاخشـمـى، قاراڭغۇدا تـاغقا يېـقـن بـر كـىچـىك بازارغا كېلىپ چۈشتۇق. يەرگە يېيىتىلغان خىشلىرى قومۇرۇلۇپ ئېگىز - پەس بولۇپ كەتكەن، سۇيدۇك پۇرايدىغان ئۇزۇن كارىدوردا مۆدۈرۈپ - چوقۇرۇپ يۈرۈپ كارىدورنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ئەبجەق كارىۋاتلار قويۇلغان كونا ياتاقلاردىن ئورنىمىزنى تېپىپ، سۇ تېپىپ يۇز - كۆزلىرىمىزنى يۇيۇپ بولغۇچە خېلى ۋاقىت ئۆتتى. باشقىلار ئۇخلاپ بولغاندىمۇ خېلىغىچە ئۇخلىيالماي ياتتىم. ئىچىم سىقىلغاندەك بولۇپ، توختىماي ئۇيانداڭ - بۇيانغا ئۆرۈلەتتىم ياكى كارىۋاتتا ئولتۇرۇۋېلىپ قاراڭغۇلۇق ئىچىگە تىكىلگىنىمچە ھېچ باشقا ئېلىپ چىقالمىغان خىياللىرىمنى يىغماقچى بولاتتىم. دىمىق ھاۋا، بەسلەشكەندەك تەڭلا ياڭراۋاتقان خورەك ئاۋازى بۇنىڭغىمۇ يول قويمايتتى. ئاخىرى تەرتىم قىستىغاندەك بولۇپ سىرتقا چىقتىم. تاغ تەرەپتىن ئۇرۇلغان شامال قولۇمدىكى شام يورۇقىنى ئۆچۈرۈۋېتىشكە ئۇرۇناتتى. مەن بىر قولۇم بىلەن شامنى شامالدىن توسۇپ ئىلگىرىلەيتتىم. دوقمۇشتىن بۇرىلىشىمغا، ئالدىمدا ئاسماندىن چۈشكەندەك بىر ساھىبجامال پەيدا بولدى. بوينىغا چۈشۈپ قالغان قارا رومىلى، قاراچاچلىرى، قارا رەڭلىك نېپىز كۆڭلىكى شامالدا ئۇچۇپ تۇراتتى. ئۇ تىرىشىپ رومىلىنى ئىككى ئۇچىدىن تۇتۇپ بېشىغا ئارتماقچى بولاتتى، ئەمما رومال گويا بۇ ئوماق جان بىلەن ئوينىشۋاتقاندەك ئۇنىڭغا ھېچ تۇتۇق بەرمەيتتى. ھېلى ئۇ مۇرىسىدە، ھېلى بۇ مۇرىسىدە لىپىلداپ ئۇچۇپ كېتىشكە ئۇرۇناتتى. ئايالنىڭ بوستان چاچلىرى ئارقا تەرەپتىن تۇرۇلۇپ كېلىپ ئاينىڭ يۈزىنى توسۇۋالغان بۇلۇتتەك يۈزىنىڭ يېرىمىنى توسۇۋالدى. ئۇ چېچىنى

قۇلىقىنىڭ كەينىگە قىستۇرىمەن دەپ ئاۋارە بولۇۋاتقىنىدا ياغلىقى بىر بارمىقىدىن چىقىپ كېتىپ، بايراقتەك لەپىلدەشكە باشلىدى. بىر نەچچە دەقىقە جايىمدا تۇرۇپلا قالدىم. بىر قولۇم شامىنىڭ ئەتراپىدا ئاۋارە، كۆزلىرىم بۇ ئاجايىپ مەنزىرىدە. ئۇ ئوڭايسىزلىنىپ ماڭا لەپپىدە قارىدى. رومىلىنى ئىككى قولىلاپ پومىلاپ تۇتۇۋالدى ـ دە، چاچلىرىنى ئۇچۇرغىنىچە ئىتتىك ئۆتۈپ كەتتى. ساھىبجامال ئۆزىنىڭ ھېلىلا بۇ يەردە تۇرغانلىقىنى ئىسپاتلاپ سۇس خۇش پۇراقنى قالدۇرۇپ تېزلا كۆزدىن غايىب بولدى. قولۇمدىكى شامىمۇ ئۆچتى. مەن كەينىمگە ئىتتىك بۇرىلىپ ھەر قانچە سىنچىلاپ قارىپمۇ ئۇنىڭ قارىسىنىمۇ كۆرەلمىدىم. كۆزۈمگە كۆرۈنگىنى ئادەمىمۇ، ھۆر ـ پەرىمۇ دەپ بىر پەس ھاڭ ـ تاڭلىقتا تۇرۇپ قالدىم. ياتاقتا قايتىپ كىرىپ كۆرگەنلىرىمنى باشقىلارغا دەپ بەرسەم، ئاق شاپاق دوپپا كىيگەن كەكە ساقاللىق بىر ئادەم:

ــ بۇ يەر ئۆتمۈشتە نۇرغۇن جەڭ بولغان بىر ئۆتەڭ ئىكەن. شۇڭا بۇ يەرگە چۈشكەنلەر ئاخشىمى يالغۇز تالاغا چىقمايدىكەن. چىقىپ قالسا ئاشۇنداق يالغۇز ـ يېرىم مەپە، چىرايلىق ئايال، قىلىچ ئاسقان لەشكەر دېگەندەكلەر كۆزىگە كۆرۈنىدىكەن. سىلى ھېلىمۇ ساق ـ سالامەت يېنىپ كىرىپلا. بىزنىڭ بىر بۇرادىرىمىز ئاشۇنداق ئايالنىڭ ئارقىسىدىن مېڭىپ چۆل ـ باياۋاندا ئېزىپ قېلىپ، كاللىسىدىن كېتىپ قالغان. مېنىڭچە سىلى ئۇخلىغۇچە ئىچىلىرىدە سۈرە فاتىھە بىلەن ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇۋەتسىلە، ــ دېدى. مەن سۈرە فاتىھەنى ئوقۇپ بولۇپ، ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇغاچ ئۇخلاپ قاپتىمەن. قانچىلىك ئۇخلىغىنىمنى بىلمەيمەن. بىر چاغدا ھېلىقى كەكە ساقاللىق

ئادەم يولغا چىقمىز دەپ ئويغاتتى. قاراڭغۇدا ئۇ ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋېتىپ ئىچىمدە يەنە ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇپ ماڭدىم. كېيىن بۇ ھەقتە «ئۆتەڭدە» ماۋزۇلۇق بىر شېئىر يازدىم. شېئىر ئۆزۈمگىلا ئەمەس، دوستلىرىمغىمۇ يارىغاندى. ئەمما ئۇنى تاكى 1986 ـ يىلىغا قەدەر بىرەر مەتبۇئاتتا ئېلان قىلدۇرالمىدىم. مەن «ئايغىر سۇ ئىچكەن بۇلاق»، «گۈل ۋە ئازغان»، «يۇلتۇز بىلەن سۆزلىشىش» قاتارلىق شېئىرلىرىمنىمۇ ئاشۇ سەپەردە يازغانىدىم. كېيىن مەن ئۇ ئۆتەڭدىن كۈندۈزى ئۆتتۈم. مېھمانخانا كۈتكۈچىلىرىدىن ئاشۇ ئىشلارنى سۈرۈشتۈرگەن بولساممۇ ئېنىقراق جاۋاب ئالالمىدىم. تۇرمىدىكى ۋاقىتلىرىمدا، زېرىكىشلىك كېچىلەردە ئاشۇ ئىشلار دائىم خىيالىمغا كىرىۋالاتتى. مەن ئۇ ھەقتە كۆپ ئويلىنىپ خىيالىمنى بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىغانىدىم. بەزىدە ئۇنى جىنسىي ھېسسىياتى ئويغىنىشقا باشلىغان 15 ياشلىق ئۆسمۈرنىڭ خىيالىي تۇيغۇسى دەپمۇ قالاتتىم. تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن، يوللار ئۆزگىرىپ، تاغ باغرىدىكى بۇ كىچىك بازار چوڭ يولدىن چەتتە قالغانلىقى ئۈچۈن ئۇ يەرگە قايتا بارالمىغانىدىم. ئاشۇ سىرلىق ئىش ھازىرمۇ پات ـ پات ئېسىمگە كېلىپ قالىدۇ. كۆزۈم بىلەن شۇنچە ئېنىق كۆرگەن، خۇش پۇراقلىرى بۇرنۇمغا پۇرىغان ئاشۇ ئايالنىڭ «ھۆر ـ پەرى» ئىكەنلىكىگە ئىشەنگۈم كەلمەيدۇ.

قانداقلا بولۇشتىن قەتئىينەزەر، ئۇ ماڭا بىر كۆرۈپ ئاشىق بولۇشنىڭ نېمىلىكىنى، قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرگەن، ئۆمۈرۋايەت ئېسىمدىن چىقمىغان بىر ئايال. شۇنداقلا ئۇ مېنىڭ ھاياتىمدىكى ئېچىلمىغان بىر سىر.

10

ئۇرۇمچىدە ئوقۇش قەلبىمدە يېڭى ئارزۇ ـ ئارمانلارنى ئويغاتقانىدى. تەسەۋۋۇرۇمدا مەن بۇ مەكتەپتە بىلىم ئېلىپ دەۋرىنىڭ سەر خىل زىيالىيلىرىنىڭ بىرىگە ئايلىناتتىم. مەن بۇ يەردە زامانىۋى مەدەنىيەتنى، ئەخلاق ـ پەزىلەتنى، ئادەم بولۇشنى ئۆگىنەتتىم. مەن يەنە بۇ يەردە ئۆزۇم تەلپۈنگەن غايىۋى مۇھەببەتكە ئېرىشەتتىم. ئەلۋەتتە بۇلارنىڭ ھەممىسى تىرىشچانلىقىم ئارقىلىقلا ئەملگە ئاشاتتى.

مەن تىرىشىپ ئوقۇدۇم. ئەلاچىمۇ، مۇنەۋۋەرمۇ بولدۇم، ئۇتۇقمۇ قازاندىم. ئەمما ئارزۇيۇمدىكى مۇھەببەتنى تاپالمىدىم. ئۇ مەندىن بارغانسېرى يىراقلاپ كېتىۋاتقانىدەك ئىدى. رېئاللىقتىكى «مۇھەببەت» بولسا ئىنتايىن ئاددىي ئىدى. قىز ـ يىگىتلەر گۈزەل چىراي، ئېسىل كىيىم ـ كېچەك ئۇچۇن، مەكتەپ نامى، ماددىي بايلىق، ئورۇن ـ مەرتىۋە ئۇچۇن ياكى ناھايىتى ئەرزىمەس نەرسىلەر ئۇچۇن بىر ـ بىرى بىلەن مۇھەببەتلىشەتتى ياكى ئاسانلا ئايرىلىپ كېتەتتى. ئايرىلىپ كەتكەنلەر بىر ـ بىرىنى تىللاپ ـ تىللاپ قويۇپ يەنە بىرلىرىنى تاپاتتى. مەن غايەم بىلەن رېئاللىق ئوتتۇرىسىدا گاڭگىراپ يۈرەتتىم، قاينىاق مۇھەببەت شېئىرلىرىنى يازاتتىمىۇ، تەسەۋۋۇرۇمدىكى ھەقىقىي مۇھەببەتنى تاپالمىغانىدىم.

بىرىنچى يىللىقنىڭ ئىككىنچى مەۋسۇمىدە مەن بىر قىز ساۋاقدىشىم بىلەن يېقىن ئۆتتۇم. ئۇ ئاق سېرىق، قاشسىز، تۇم قاپاقلىرى ئاستىدىكى سەل قىسىق كۆزلىرى

يېشىلغا مايىل، پوچۇق بۇرۇن بىر قىز ئىدى. ئىككى مەڭىزى بىلەن تولۇق كەلگەن لەۋلىرىدىكى تەبىئىي قىزىللىقلا ئۇنى ئوماق كۆرسىتىپ تۇراتتى. ئۇ نېمىشقىدۇر ماڭا چوڭ ئانامنىڭ ئۆيىدىكى سېرىق ئاسلاننى ئەسلىتەتتى. ئۇ ناھايىتى پائالىيەتچان، دادىل قىز بالا ئىدى. شېئىرغا ھەۋەس قىلاتتى. دەرستىن چۈشۈپلا يېنىمغا كېلىپ ئولتۇرۇپ ئۆزىنىڭ مەشىق شېئىرلىرىنى كۆرسىتەتتى. مەن بىر تەرەپتىن سۆزلىگەچ ئۇنىڭ شېئىرىنى ئۆزگەرتىپ بېرەتتىم ياكى قاملاشمىغان مىسرالارنىڭ ئاستىغا سىزىپ قايتا يېزىپ كېلىشكە تاپشۇراتتىم. مەن ئۆزگەرتىپ بەرگەن ئىككى شېئىرى گېزىتكە بېسىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ھەۋىسى ئوتتەك قىزىپ كەتتى. ئۇ باشقىلار نېمە دەر دېمەي ھەر تەنەپپۇستا يېنىمغا كېلىۋالاتتى. مەن ئۇنىڭ گەپ قىلغانداۋ ئۇچلىنىپ كېتىدىغان قىپقىزىل ـ گۆشلۈك لەۋلىرىگە، ئېڭىشكەندە ئەگمەچ بولۇپ كۆزىگە چۈشۈۋالىدىغان بىر تۇتام سارغۇچ چېچىغا قاراپ باشقا خىياللارغا كېتەتتىم. ئۇ ئالدىمدا پەسكە ئېڭىشىپ تۇرغان ۋاقىتلىرىدا ئۇنىڭ شالاك، ئەگمەچ كىرپىكلىرىنىڭ تۈۋىگىچە ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدىغانلىقىنى، كىرپىكلىرىنىڭ تۈۋى ئاق ئىكەنلىكىنى بايقىغانىدىم. ياتاقتا كېلىپ ئەينەككە قاراپ باقسام مېنىڭ كىرپىكلىرىم پۈتۈنلەي قاپقارا ئىكەن. دېمەك، بۇ ئۇنىڭ بەدىنىدە ئاق رەڭلىك پېگمېنتلار كۆپ ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتى ئىدى. ئۇ بەلكى ئۇنىڭ قېنىدىكى قەدىمكى گېنلارنىڭ ئىپادىلىنىشى بولۇشى مۇمكىن. ئۇ شېئىر يېزىشنى ساق بىر يىل ئۆگەنىدى، ئەمما ھېلىغىچە فائىلاتۇن بىلەن مەفائىلاتۇننىڭ پەرقىنى بىلەلمىدى. مەن ئۇنىڭ قىزلارغا خاس ھىدىغا، كۆزىگە چۈشۈۋالىدىغان بىر تۇتام

سارغۇچ چېچىنى چاققانلىق بىلەن ئارقىسىغا تاشلىشىغا ياكى قىپقىزىل، نەمخۇش لەۋلىرىنىڭ توختىماي ھەرىكەتلىنىشىگە، لەۋلىرى ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ئاپپاق، ئۇششاق چىشلىرىنىڭ سېغىزنى قانداق چاينىپ، تىل ۋە لەۋلىرىنىڭ يارىمىدە ئۇنى قانداق ماھىرلىق بىلەن شارەڭ كۆپتۈرىدىغانلىقىغا بىر يىل قاراپ ئولتۇردۇم. سىنىپتىكى بالىلار ئىككىمىزنى بىر - بىرىمىزگە چاپلايتتى. بىزنى سىنىپ بويىچە ئەڭ بالدۇر مۇھەببەتلەشكەن بىر جۈپلەر، دەپ قارىشاتتى. بىر كۈنى دەرستىن چۈشكەندە ئۇ يەنە يېنىمغا كېلىپ شېئىر ھەقىدە سۆز ئاچقاندا، مەن ئۇنىڭغا چاقچاق ئارىلاش:

— رۇقىيە، سىنىپتىكىلەرنىڭ ھەممىسى بىزنى مۇھەببەتلىشىۋاتىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئۇنداق ئىش يوق دېسەكمۇ ئىشەنمەيدۇ. شۇنداق بولغاندىكىن، مانا ئەمىسە دەپ مۇھەببەتلەشسەكمۇ بوپتىكەن - ھە؟ — دېدىم. ئۇ ماڭا بىر ئالىيىۋېتىپ، ئۇششاق چىشلىرى ئارىسىدىن چىقىرىپ:

— بۇرژۇئازىيەنىڭ سېسىق شائىرى! — دەپ تىللىۋېتىپ سىنىپتىن تاقىلداپ چىقىپ كەتتى. ئۇ شۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىزدىمەيدىغان بولدى. مەنمۇ بىر ئاۋارىچىلىكتىن قۇتۇلغاندەك بولۇپ قالدىم. ئەمما بۇ ئىش مېنىڭ مۇھەببەت توغرىسىدىكى ئىلگىرىكى قاراشلىرىمنى تەۋرىتىپ، ماڭا مۇھەببەتنىڭ ناھايىتى ئەھمىيەتلىك بىر ئىش ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇردى. كۆچلۈك جىنسىي ئىستەكسىز مۇھەببەتنىڭ بولۇشى مۇمكىنمۇ؟ ئەگەر مۇھەببەت جىنسىي ئىستەكتىنلا ئىبارەت بولسا، ئۇنىڭغا ئېرىشىش ئاسانلا بىر ئىشقۇ، شائىرلارنىڭ مۇھەببەت ھەققىدىكى قاراشلىرى خىيالىي، ھاماقەتلەرچە مۇبالىغىمۇ

قانداق؟

بىر كۈنى مەن ھېلىقى موزدۇز بوۋايدىن مۇشۇ ھەقتە سوئال سوردىم:

ــ تاغا، كىلاسسىك شائىرلار تەسۋىرلىگەندەك مۇھەببەت رېئاللىقتا بارمۇ ياكى ئۇ بىر مۇبالىغەمۇ؟

ئۇ خۇددى نېمىندۇر ئىزدىمەكچىدەك كۆزلىرىنى ئىچىگە بىر قارىۋېتىپ:

ــ ھە، دېمەك نۆۋەت ساڭىمۇ كەپتۇ ــ دە، قارىغاندا چوڭ بولۇپسەن، مۇبارەك بولسۇن، ــ دەپ خىرىلداپ كۈلدى. مەن چىرايىمنى ئۆزگەرتمەي ئۇنىڭغا قاراپ تۇردۇم. ئۇ گېپىنى بىر قىرىۋېتىپ پەرۋاسىزلىق بىلەن:

ــ مەندەك قېرىدىن سوراق، مۇھەببەت دېگەن سارالىقلىق دەيمەن. ئەمما 18 ياشلىق ۋاقتىمدا مەن مۇھەببەت ئۈچۈن دۆلەتمەن ئاتا ــ ئانامدىن ۋاز كېچىپ، ئۆزۈمدىن تۆت ياش چوڭ بىر دۇتارچى ئايالىنىڭ ئارقىسىدىن كەتكەن. ئىككىمىز ئۆزبېكىستانغا چىقىپ كەتتۇق. ئۇ شۇ يەردە ئوقۇپ كاتتا ناخشىچى بولدى، مەن جېنىمنى باقالماي مەدىكارچىلىق قىلدىم. ئۇ مېنى ياراتماس بولۇپ قالغاندا، ئۇنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن قىلمىغانلىرىم قالمىدى. ئۆلۈۋالماقچىمۇ بولدۇم. ئاخىرى مەنمۇ بىر مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇدۇم. ئۇنىڭدىن يىراق تۇرۇش ئۈچۈن تۈركىيەگە چىقىپ كەتتىم. مەن چوڭ بولغانچە ئاشىقلىق دېگەننىڭ ھەممە يەردە بارلىقىنى، لېكىن تەمى، رەڭگى ئوخشىمايدىغانلىقىنى بىلدىم. ئۇچراتقان بەزى ئايالارنى ئۆمۈرۋايەت ئۇنتۇيالمىدىم، يەنە بەزىلىرىنى شۇ يىللاردىلا ئۇنتۇپ كەتتىم. مەن ئەقىدە قىلغانلىرىم ماڭا ئەقىدە قىلماي باشقىسىنىڭ ئارقىسىدىن كەتتى. ماڭا ئەقىدە قىلغانلىرىغا

مەن ئەقىدە قىلالمىدىم، ئاخىرى يەكىكە ـ يېگانە قالدىم. 18 ياش ۋاقىتلىرىمدا ئۆلۈپ ـ تىرىلىپ ئاشىق بولغانلىرىمنى ھازىر ئويلىسام ماڭا ساراڭلىقتەك بىلىنىدۇ. لېكىن ئاشۇ مەزگىلدە كۆپ ئادەم شۇنداق ئىشلارنى قىلىدۇ، ئۇلارغا نەسىھەت كار قىلمايدۇ. شۇڭا، قەدىمكىلەرنىڭ شېئىرلىرىدا يېزىلغىنى شۇنداقراق ئىشلارمىكىن دەيمەن، ــ دېدى.

ــ لېكىن، توي قىلىش ئۇچۇنلا توي قىلىپ تۇز يولدا، ئاددىي ياشايدىغانلارمۇ كۆپ ئىكەن، ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشى ئوڭۇشلۇق بولىدىكەن، بىھۇدە جاپا تارتىپمۇ يۈرمەيدىكەن.

ــ نېمە دېمەكچى بولغىنىڭنى چۈشەندىم. توغرا، ئادەم ـ ئادەمگە ئوخشىمايدۇ. بەزى ئادەملەر خىيالچان، ئىچى كۆچلۈك بولىدۇ. بولۇپمۇ شائىر خەق بۇ دۇنيادا ئەمەس، خىيالىي دۇنياسىدا ياشايدۇ. ئادەتتىكى ئىشلارنى مۇبالىغە قىلىپ ئاھ ـ ۋاھ، دەيدىغان نەرسىلەرنى يېزىپ يۈرىدۇ ۋە شۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىدۇ. بەزىلەر ئۇلارنى خىيالىي نەرسىلەرنى كۆرىدۇ، جىنلار بىلەن سۆزلىشىدۇ، دەيدۇ. ئۇلارنىڭ يازغانلىرىنى كۆرۈپ ھۇزۇر ئالسا بولىدۇ، لېكىن ئۇلارنى دوراسا بولمايدۇ. مېنىڭ تەجرىبەمدىن قارىغاندا، بەك سەت ئەمەس، ئەقلى ـ ھوشى جايىدا، مىجەزى ياخشى خوتۇندىن بىرسى بولسا، ئۆيۈڭنى تۇتسا، خىزمىتىڭنى قىلسا، بالىلىرىڭنى باقسا بولىدىمۇ. چىراينىڭ، ھەۋەسنىڭ ئارقىسىدىن يۈگۈرسەڭ مانا ماڭا ئوخشاش ئاقىۋەتكە قالىسەن. ئادەمنىڭ ئۆمرى بەك قىسقا، كۆپ ھالدا ئۆتكۈزگەن خاتالىقلىرىڭنى تۇزەتكۈدەك پۇرسەتمۇ بولمايدۇ، ئۆتتى، كەتتى دېگەن گەپ. لېكىن، يۇرەكتىكى پۇشايمان ئۇنداق ئاسان يوقالمايدۇ.

ئۇنىڭ سۆزلىرىدە ئۆتكەن كۈنلىرىنى سېغىنىشمۇ، پۇشايمان ۋە ھەسرەتمۇ باردەك قىلاتتى. ئەمما مەن ئۇنىڭ

سۆزلىرىگىمۇ قايىل بولمىدىم. خۇددى مېنىڭ مۇھەببىتىم ھېچكىمنىڭكىگە ئوخشىمايدىغاندەك، پەقەت مەنلا بۇ دۇنيادا ھېچكىم بېشىدىن كەچۈرمىگەن بىر مۇھەببەتنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان كىبرەكتەك تۇيۇلاتتى ماڭا.

بىز 3 ـ يىللىققا كۆچكەن يىلى ئۇدۇلىمىزدىكى سىنېپقا يېڭى ئوقۇغۇچىلار كەلدى. ئۇ تولۇق كۇرس سىنىپىغا قوبۇل قىلىنغانلار بولۇپ، ياش جەھەتتە بىزدىن ئانچە پەرقلەنمەيتتى. ئۇ سىنىپتىكى بىر نەچچە شېئىر ھەۋەسكارى بىزنىڭ سىنىپقا تولا كىرەتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قىزلارمۇ بار ئىدى. ھاۋانىسا ئىسىملىك ئۇرۇق، ئاق سېرىق بىر قىز شېئىرنى ياخشى يازاتتى. لېكىن ئۇنىڭ مىجەزى بەك چۈس بولۇپ، قاپىقى تۇرۇلسە پېشانىسىدە تۆت ـ بەش قات سىزىق پەيدا بولاتتى. چىشىغا تەگكەن ئادەمنى چوڭ ـ كىچىك، ئوغۇل ـ قىز دېمەي شۇ ھامان دەككىسىنى بېرەتتى. ئۇنىڭ گېپىگە چىدىمىغان بەزى ئوغۇللار مۇشت كۆتۈرسە ئۇمۇ مۇشت كۆتۈرەتتى. ھەتتا بىر نەچچە قېتىم ئوغۇل بالىلار بىلەن مۇشتلىشىپ كەتكەن ۋاقىتلىرىمۇ بولغانىدى. شۇڭا شۇ سىنىپتىكى بالىلار ئىچىدە ھاۋانىسانىڭ پېشانە سىزىقى ھەققىدە قوشاقلار توقۇلۇپ كەتكەنىدى. قوشاقلاردا ئۇ كارامەتلىك بەش سىزىقنىڭ بىرىنچىسى، ئۆمۈر سىزىقى، ئىككىنچىسى، ئەقىل ـ پاراسەت سىزىقى، ئۈچىنچىسى، غەزەپ سىزىقى، تۆتىنچىسى، مۇھەببەت سىزىقى، بەشىنچىسى، ئامەت سىزىقى، كىمىكى ئېھتىيات قىلماي غەزەپ سىزىقىنى قوزغۇتسە تۇگەشكىنى شۇ، دېيىلەتتى. شۇ ھاۋانىسانىڭ ماڭا ئامراق چىقىپ قالغىنى قىزىق. تەنەپپۇسلاردا ئۇ ئىشىكتىن كىرىپ ھېچكىمگە قارىماي مېنىڭ ئالدىمغا كېلەتتى. يېڭى يازغان شېئىرلىرىنى

كۆرسەتتى ياكى يېنىمدا ئولتۇروۋپ پاراڭ سالاتتى. ھاۋانسا كىرىپتۇ، دەپ تاماشا كۆرۈشكە ئامراق بالىلار ئەتراپىمىزغا توپلىشاتتى. بۇنداق پەيتلەردە ھاۋانسا ئۆزىنىڭ گەپدانلىقى، ئوخشىتىشقا ماھىرلىقىنى تازا نامايان قىلىۋالاتتى. بەزى كۈنلىرى ھاۋانسا بىلەن چىرايى بۇغداي ئۆڭلۈك كەلگەن، قاش - كۆزلىرى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان بىر قىز بىللە كىرەتتى. ئۇنىڭ ئىسمى سىبىرىن ئىدى. ھاۋانسا سۆزلەۋاتقاندا ئۇ بىر چەتتە كۈلۈمسىرەپ قاراپ تۇراتتى. مەن ھاۋانسا بىلەن پاراڭلاشقان بولۇپ كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا ئۇ قىزغا سەپسالاتتىم. مېنىڭ كۆزىتىشىمچە، ئۇ رەتلىك، پاكىز يۇرىيدىغان، گەپ - سۆزى ئورۇنلۇق، قائىدە - يوسۇنلۇق بىر قىز ئىدى. ئاڭلىشىمچە، سىنىپىدىكى باشقا بالىلارمۇ ئۇنى ماختىشىدىكەن. ئۇ شېئىر يازمايدىغانلىقى ئۈچۈنلا مەجەزى چۈس ھاۋانسا بىلەن چىقىشىپ ئۆتەلەيدىكەن. ئۇلار سىرتلاردىمۇ دائىم بىللە يۈرەتتى. سىرتتا ئۇچرىشىپ قالغاندا ھاۋانسا ئالدىمغا ئىتتىك كېلەتتى، ئەمما سىبىرىن بىر چەتتە قاراپ تۇراتتى. زورلاپ سالام قىلىپ گەپكە تۇتسام ئۆزىنى تارتىپ «ياق» ياكى «ھە» دەپلا جاۋاب بېرەتتى. ئۇ بەك دىققەتنى تارتىدىغان قىزلاردىن ئەمەس ئىدى. ئەمما مەرى ئىسسىق، قارىغانچە ئادەمگە چىرايلىق كۆرۈنىدىغان بىر يەرلىرى بار ئىدى. ئەگەر ئۇ بۇنىڭدىن چىرايلىق بولغان بولسا، بەلكى ئۇنىڭغا قىزىقماسلىقىم مۇمكىن ئىدى. ئۇنىڭغا ھەر بىر قارىسام، كۆڭلۈمدە «ئاشۇ قىز شۇ. مەن ئىزدەۋاتقان قىز نەق شۇ» دەيتتىم. ئۇنىڭغا يېقىنلاشماقچى بولاتتىمۇ، يېقىنلىشالمايتتىم. ئۇ ھامان مەندىن ئۇركۈپ، ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرەتتى. بەزىدە ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ھاۋانسادىن گەپ ئالماقچى بولاتتىم. ئۇ، سىبىرىنىڭ ياخشى

ئائىلىدە چوڭ بولغان يۈزى تۆۋەن، ئەخلاقلىق قىز ئىكەنلىكىنى، مۇھەببەتنىڭ گېپىي چىقسا: «بىز تېخى مەكتەپكە ئەمدى كەلدۇق. ئۇنداق ئىشلارغا بېرىلىپ كەتسەك بولمايدۇ» دەيدىغانلىقىنى، ئۆزى شېئىر يازمىغان بىلەن مېنىڭ شېئىرلىرىمنى ناھايىتى قىزىقىپ ئوقۇيدىغانلىقىنى ۋە مېنى بەك چوڭ كۆرىدىغانلىقىنى سۆزلەپ بېرەتتى. بۇ گەپلەر مېنى ھاياجانلاندۇرۇپ ئۇيقۇمنى قاچۇراتتى. مەن ئاشۇ سىرلىق قىزغا ئاتاپ قەلبىمدىكى يوشۇرۇن كۆيۈشلىرىمنى ئىپادىلەپ شېئىرلارنى يازاتتىم ۋە ئۇلارنى يېنىمدىكى ساۋاقداشلىرىمغا كۆرسىتەتتىم. ئۇلار خاتىرىلىرىگە كۆچۈرۈۋالاتتى، كۆپ ئۆتمەي بۇ شېئىرلىرىم كەڭ تارقىلاتتى. مەن سېرىنىڭ بۇ شېئىرلارنى ئۆزىگە ئاتاپ يازغانلىقىمنى چۈشىنىشىنى ئارزۇ قىلاتتىم. ئەمما ئۇنىڭ چىرايىدىن بۇنداق بىرەر ئىپادىنى كۆرەلمەي ئۈمىدسىزلىنەتتىم.

ھەش ـ پەش دېگۈچە يېڭى يىلمۇ كەلدى. «ئۆگەي ئانا» ناملىق داستانىمنىڭ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنىشى، ئارقىدىنلا داستانىم ۋە خەلق چۆچەكلىرى ئاساسىدا ئۆزۈم ئۆزگەرتىپ ئىشلىگەن «ئالتۇن كەش» ناملىق دىرامىنىڭ مۇقەددىمىسى ئوينىلىشى ئىجادىي قىزغىنلىقىمنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرگەنىدى. مەن مىنۇت ـ سېكۇنتىنى قولدىن بەرمەي يېڭى ـ يېڭى شېئىر، ھېكايە، پوۋېستلارغا تۇتۇش قىلغانىدىم، كېلەر يىلى تېخىمۇ كۆپ ھوسۇل ئالماقچى ئىدىم. شۇ مەزگىللەردە سېرىنىڭ مېنى كۆرگەندە ھودۇقۇپ قىپقىزىل بولۇپ كېتىشلىرى، ماڭا يىراقتىن تارتىنىپ ھەم تەلپۈنۈپ قاراشلىرى خىيالىمدىن چىقمايدىغان بولۇپ قالغانىدى. ماڭا ئەمدى پەقەت پەيتىنىڭ پىشىپ يېتىلىشىنى

كۈتۈشلا قالغاندەك بىلىنەتتى. مەن مەلۇم ۋاقىتقا موھتاج ئىدىم.

كۈتكەن ۋاقىت يېتىپ كېلەي دېگەندە مەن مۇۋەپپەقىيەت، شان ـ شۆھرەت ۋە مۇھەببەتنىڭ يەتتە قەۋەت ئاسمىنىدىن موللاق ئېتىپ چۈشتۈم. چۈشكەندىمۇ ئاجايىپ چۈشتۈم. ئەسەرلىرىم ھەققىدە تۈنجى چوڭ ھەجىملىك تەنقىد ماقالىسى ئېلان قىلىنغان كۈنى ياتاقتا يالغۇز ئولتۇرسام كامال كىرىپ:

ــ مەن ساڭا دېگەنىدىم سىياسىيغا چاقچاق قىلغىلى بولمايدۇ دەپ. قارا شۇنچە چوڭ ئىش تېرىۋەتكىنىڭنى. سەن تالانتىڭنى زايا قىلماسلىقىڭ كېرەك ئىدى، ــ دېدى. مەن ئۈنىڭغا:

ــ سەن مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئاغىنەم. ساڭا كۆڭلۈمدىكى گەپنى قىلاي. مەن پەقەت ئۆزۈم يېزىشقا تېگىشلىك دەپ قارىغان نەرسىلەرنى يازدىم، بۈنىڭدىن پۇشايمىنىم يوق. يازغان ئىكەنمەن، بېشىمغا كەلگەننى كۆرەرمەن، ــ دېدىم. كامال مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ بېشىنى چايقىدى. تىلىنى چىكىلدىتىپ بىر پەس تۇردى ـ دە، ئۇندىمەي چىقىپ كەتتى.

كامال يېقىندىن بۇيان نۇرىيە بىلەن قىزغىن مۇھەببەتلىشۋاتاتتى. بىر ـ بىرىگە بەكمۇ ماس كەلگەن بۇ بىر جۈپلەرنىڭ جاھانىنىڭ ئىشلىرىدىن پەرۋايى پەلەك ئىدى. شۇنداقتىمۇ ئەتىگەندىن بۇيان ياتاقتىكىلەر مەندىن ئۆزلىرىنى قاچۇرۇپ ياتاقمۇ كىرمەي يۈرگەن بىر پەيتتە كامالنىڭ مېنى ئىزدەپ كىرگەنلىكىدىن خۇرسەن بولدۇم. كېيىن مەن ئۇنىڭ بۇ سۆزلىرىنى ھەر خىل سورۇن، ھەر خىل شارائىتتا كۆپ قېتىم ئەسلىدىم.

كېيىنكى ئىشلار ھەقىقەتەن مېنىڭ چوڭ ئىش

تېرىژەتكەنلىكىمنى ئىسپاتلىدى. ژەقەنىڭ تەرەققىياتى ھەممە ئادەمنىڭ تەسەۋۋۇرىدىن كۆپ ھالقىپ كەتتى. «ئەكسىلئىنقىلابىي تەشكىلات» نىم ژە ئۇنىڭ ئەزالىرى پاش قىلىنغان ئاشۇ يىغىندا تارىخ مۇئەللىمىنىڭ ژە ئۇ تاپشۇرغان «ئەزالىق بەدەل پۇلى ھۆججىتى» نىڭ ئوتتۇرىغا چىقىشى، ئارقىدىن سېرىننىڭ تارتىپ چىقىرىلىشى ھازىرمۇ مەن ئۇچۇن بىر تېپىشماق. «تەشكىلات» قۇ مېنىڭ ئىمزايىمغا ئاساسەن گۇمان بىلەن كۆپتۇرۇلۇپ پەيدا قىلىنغان بولسۇن، ئۇنداقتا ھېلىقى ھۆججەت نەدىن پەيدا بولۇپ قالدى؟ بىز بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى بولمىغان ئاكا ـ سىڭىل ئىككىيلەنچۇ؟ مەن ئىلگىرى ھەتتا ئۇلارنىڭ ئاكا ـ سىڭىل ئىكەنلىكىنى بىلمەيدىغان تۇرسام. بۇ يەردە چوقۇم بىر كىملەرنىڭ نادان كىشىلەرنى قۇتراتىپ يالغان پاكىت، ساختا دېلو پەيدا قىلىۋاتقانلىقى ئېنىق ئىدى. ئەمما ئۇ كىم؟ نېمە ئۇچۇن شۇنداق قىلىدۇ؟ مەن بۇ مەسىلىنى ئۇمۇرۋايەت ئويلىدىم. ئەمما ئۇنىڭغا جاۋاب تاپالمىدىم. ئاشۇ مۇلايىم، تارتىنچاق سېرىننىڭ قوپال قوللارنىڭ تارتقۇشلىشى، دۇشكەللەپ ئىتتىرىشى بىلەن سەھنىگە چىقىشى، سەھنىنىڭ ئوتتۇرىسىدا لاغىلداپ تىترىگىنىچە يەرگە قاراپ تۇرۇشى،ھەر ژاقىت كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى.

سېرىننىڭ ئۆلۈمى ماڭىلا ئەمەس، دوستلىرىمغۇ قاتتىق تەسىر قىلدى. بىز ئاشۇ بىر مەزگىل ئىچىدە ئەقىل ـ ھوشىمىزدىن، ئەقەللىي ئۇمىد ـ ئىشەنچىمىزدىن ئايرىلىپ ئەتىدىن كەچكىچە بېشىمىزنى سىلىپ ئولتۇرىدىغان، تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا ئېسەدەپ يىغلايدىغان بولۇپ قالغانىدۇق. دوستلىرىمنىڭ كېيىن دەپ بېرىشىگە قارىغاندا، شۇ چاغدا

كۆپىنچىمىزنىڭ كاللىسىغا ئۆلۈۋېلىش خىيالى كەلگەنىكەن. ئابدۇسەمەت تورۇستىكى بىر پارچە توك سىمىنى كۆرۈپ قويغانىكەن. مەقسىتىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولغان كۈنى بىزنى باشقا ياتاققا كۆچۈرۈپ كەتكەنلىكتىن، ئۇ ساق قاپتۇ. خېلىل ھېچكىمگە بىلىندۈرمەي ساقلاپ كەلگەن بېرىتۇا بىلەن تومۇرىنى كېسىۋالماقچى بولۇپتۇ. مەنمۇ دەسلەپتە ئۆلۈمنىڭ ھەر خىل يولىنى ئويلاپ يۈردۈم. ئەمما مۇشۇ ھالەتتە ئۆلۈۋېلىشنىڭ نامەردلىك، قورقۇنچاقلىق بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىپ يەتكىنىمدە، قەيسەرلىك بىلەن ياشايمەن، بارلىق ئامال بىلەن ئۆزۈمنىڭ ۋە دوستلىرىمنىڭ گۈناھسىزلىقىنى ئىسپاتلىماي تۇرۇپ ھېچ يەرگە بارمايمەن، دېگەن ئىرادىگە كەلدىم. سىرتىن ۋەقەسىدىن كېيىن مەكتەپتىكىلەرمۇ بىزگە بولغان نازارەتنى كۈچەيتىشتى. يېنىمىزدىن كېچە ـ كۈندۈز ئادەم ئايرىلمايدىغان بولدى. مەن كېچىلىرى ئۇخلىماي يېتىپ سىرتىغا بېغىشلاپ بىر شېئىر يازدىم. ئۇنى قەلەم بىلەن قەغەزگە چۈشۈرۈشكە ئامالسىز ئىدىم. ئۇنى يۈرىكىمگە پۈتتۈم. ئۇ مېنىڭ قان تومۇرلىرىمغا، يۈرىكىمنىڭ سوقۇشى ۋە نەپەسلىرىمگە سىڭىپ كەتتى. مەن ئۇنى قەغەزگە يېزىپ باقمىدىم، پىچىرلاپ بولسىمۇ ئوقۇپ باقمىدىم. ئۇ مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدىن ئايرىلسا جانسىز مىسراغا، غازاڭ بولغان گۈلگە ئايلىنىپ قالاتتى. مەن ئۇنى بىر تۇپ گۈلدەك ئاسراپ قېنىم ۋە جېنىم بىلەن سۇغۇردۇم. پاك ـ گۈناھسىز بىر قىز ۋە ئىككى قولى سۆيگەن قىزنىڭ قېنىغا مىلەنگەن دەردىمەن ئاشىق ھەققىدىكى ئۇ شېئىر ھېلىھەم قەلبىمدە ياشناپ تۇرماقتا.

11

بىز قولغا ئېلىنغاندىن كېيىنكى تۆت يىلنى ج خ نازارىتىنىڭ تۈتۈپ تۇرۇش ئورنىدا قاراڭغۇ ئۆيدە، گەندە ـ سۇيدۇك، پىت ـ چۈسا، قاتىل ـ قىمارۋاز، ئوغرى ـ يانچۇقچى ئارىسىدا ئۆتكۈزدۇق. پاكىتسىز، ئاقلىغۇچىسىز، ھۆكۈمسىز سىياسەت ـ قاراڭغۇ ئۆيدە تۆت يىلنى ئۆتكۈزۈش دۇنيانىڭ باشقا يېرىدە بارمۇ ـ يوق، بۇنى بىلمەيمەن. تۆت يىلدىن كېيىن، ساختا پاكىت ئاساسىدا قۇراشتۇرۇلغان «دېلو» يىمىز تاياق ـ توقماق قىيىن ـ قىستاق ۋە ئادەم چىداپ تۇرغۇسىز روھىي بېسىملار بىلەن ئىقرار قىلدۇرۇش، مەجبۇرىي قول قويدۇرۇش ئارقىلىق تاماملىنىپ ھۆكۈم ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن تارىم ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا ئاپىرىپ تاشلاندۇق. ئۇ يەردە بىزنى كۈتۈپ تۇرغىنى ئىنسانىنىڭ بەرداشلىق بېرىش كۈچىدىن ھالقىغان ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك ئىدى.

تۆت يىلنى قاراڭغۇ ـ زەي كامىردا، ئاچارچىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەنلىكىمىز ئۈچۈن ھەممىمىز ئورۇقلاپ بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ قالغانىدۇق، تاتىراڭغۇ چىرايىمىزدىن قان دىدارى كۆرۈنمەيتتى. پۈت ـ قولىمىزدا ئەمگەك قىلغۇدەك جانمۇ يوق ئىدى. ئەتىگەندە ئىش ئورنىغا بېرىپ بولغۇچە ھالىمىزدىن كېتەتتۇق. تاياق، تىل ـ ھاقارەتلەر بېشىمىزغا يېغىپ كېتەتتى. بىز ئۆزىمىز مۇشۇنداق بولۇۋالدۇقمۇ؟ بىزنى مۇشۇ ھالغا چۈشۈرۈپ قويغىنى سەندەكلەر ئەمەسمۇ، دېگىلى بولمايتى. بېشىمىزدىن كەتمەيدىغان تىل ـ ھاقارەت،

قېچىپ قۇتۇلغىلى بولمايدىغان ئېغىر ئەمگەك، كائىناتتىكى جىمىكى جانلىققا سېخىلىق بىلەن چېچىلىپ تۇرىدىغان كۈن نۇرى ھەم ساپ ھاۋا بىلەن ئاستا ـ ئاستا تاۋلاپ پىشۇردى. خۇددى بىر ناخشىنىڭ «ئادەم دېگەن ھۆل نېمە، ئۆلۈپ كەتمىدۇق بۇ دەردكە» دېگەن مىسرالىرىدا ئېيتىلغىنىدەك، خېلىلدىن باشقىلىرىمىز بۇ كۈنلەرگىمۇ كۆنۈپ كەتتۇق.

بۇ يەردە گۈناھكارلاردىن تۇزۇلگەن سەككىز چوڭ ئەترەت بولۇپ، بىز بۆلۈنگەن ئىككىنچى چوڭ ئەترەت سىياسىي جىنايەتچىلەرنى ئاساس قىلىپ تۇزۇلگەنىدى. ھەر كۈنى ئەتىگەندە چېلىنغان پۈشتەك ئاۋازى بىلەن تەڭ «گۈناھكار» لار ياتاقلاردىن چىقىپ كەتمەن ـ گۈرجەك، مىتىنلارنى ئېلىپ، سەپ ـ سەپ بولۇپ تارىم دەرياسى بويىدىكى بىپايان توغراقلىقلارغا كىرىپ كېتەتتۇق. دەل ـ دەرەخ، يۇلغۇنلارنى ئۆرۈپ، ئوت ـ چۆپ، تىكەن ـ چاتقاللارغا ئوت قويۇپ كۆيدۈرۈپ، يەرلەرنى ئاغدۇرۇپ تاختا ـ تاختا تۈپتۈز، مۇنبەت يەرلەرنى ئاچاتتۇق. پالتا ـ ھەربىلەرنىڭ ساداسى، ئىس ـ تۈتەكلەر ئارىسىدا تۈرلۈك ـ تۈمەن ئۇچار قۇشنىڭ چۆچۈپ، پالاقلاپ ئۇيان ـ بۇيان ئۇچۇشلىرى، ئۇۋۇلىرى بۇزۇلۇپ، تۇخۇملىرى چېقىلىپ، قىزىل ئەت بالىپانلىرىنىڭ ۋەيران بولۇشى، ياۋايى ھايۋانلارنىڭ پىرقىراپ قېچىشلىرىغا گۇۋاھ بولغانىدۇق. بۇنداق قىيامەت قايىم ئالدىدا، ئەزەلدىن مۇشۇ توغراقلىقتا ياشاپ كەلگەن بىگۇناھ جاندارلارنى ۋەيران قىلغان گۇناھىمىز ئۈچۈن ئاللادىن گۇناھىمىزنى تىلەيتتۇق. ئەمما بىز ياشاۋاتقان دۇنيا رەھىمسىز ئىدى. خۇددى تەبىئەت دۇنياسىدا جانلىقلار بىرسى يەنە بىرسىنىڭ ھاياتى بەدىلىگە ياشىغاندەك، ئۇ يەردە كۈچلۈك ئاجىزنى، چوڭى كىچىكىنى يەيتتى. بىر كىملەر ھېچ سەۋەبسىز، بىر كېچىدىلا مال ـ

دۇنياسىدىن، قان ـ قېرىنداشلىرىدىن، ھاياتىدىن ئايرىلاتتى. بۇنىڭ ھېسابىغا يەنە بىر كىملەر راھەتتە ياشايتتى، كۆزلىگەن ئەمەل ـ مەرتىۋىلىرىگە ئېرىشەتتى.

بۇ دۇنيا پاجىئە بىلەن تولغانىدى. پاجىئە ھەر كۈنى، ھەر سائەت يۈز بېرىپ تۇراتتى. پەقەت نۆۋەت ئۆزىگە كەلمىگەنلىكى ئۈچۈنلا كىشىلەر تىرىكچىلىك كويىدا ئالدىرىشاتتى. ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن گاھ خۇشال بولسا، گاھ قايغۇرۇپ كۈنلەرنى ئۆتكۈزەتتى.

بىز مەھبۇسلارمۇ ياشىشىمىز كېرەك، ئەلۋەتتە. بىرەر قېتىم تويۇپ باقمىغان، توختىماي كوركىراپ ئېچىپىلا تۇرىدىغان قورساقنى گوللاش، ئاچلىق ئازابىنى بېسىش ئۈچۈن قۇش تۇخۇملىرىنى ئۇچرىغانلا يەردە ئىچىۋالاتتۇق. قۇشلار بىلەن ھايۋانلارنىڭ قىزىل ئەت بالىلىرىنى كاۋاپ قىلىپ يەيتتۇق. بەزىدە بېلىق تۇتىدىغان مەھبۇسلاردىن ئۇششاق بېلىقلارنى سوراپ ئېلىپ، ئىچ ـ باغرىنى ئادالاپ، قۇرۇتۇۋالاتتۇق ـ دە، بىر مەزگىل ئاغزىمىزنى تاتلىق قىلاتتۇق. ئاشۇ قوشۇمچىلار بولمىغان بولسا، ئۇ يىللاردىكى ئاچارچىلىق ۋە ئېغىر ئەمگەك تالاي ئادەمنىڭ جېنىنى ئالغان بولاتتى.

بىز ئۈزۈنغا سوزۇلغان جاپالىق ئەمگەك بەدىلىگە تارىم ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىنىڭ نەچچە ئون مىڭ مولىغان مۇنبەت ئېتىزلىرىنى بەرپا قىلغانىدۇق. ھەر يىلى ئەتىيازدا بىز بۇ يەرلەرگە شال، بۇغداي ـ قوناق، كۆكتات، قوغۇن ـ تاۋۇز تېرىيتتۇق، پەرۋىش قىلاتتۇق، ئورۇپ يىغاتتۇق. يەنە تېرىيتۇق. بېشىمىزغا مىلتىق تەڭلەپ تۇرۇشقىنىغا قارىماي بۇ يەرلەردىنمۇ ئاز ـ تولا رىزقىمىزنى تېپىپ يەيتتۇق. بىرەر باش سەۋزە، قىزىلچا، كۆكباشلارنى

تېپىپ يەۋېلىش ئۈچۈن تەۋەككۈلچىلىك قىلىشقا رازى بولاتتۇق. قانداقلا بولمىسۇن، ئىلگىرىكى تۆت يىللىق تۇرمۇشىمىزغا سېلىشتۇرغاندا ئاپتاپتا، ساپ ھاۋادا، تەبىئەت قوينىدا ئۆتكەن بۇ كۈنلىرىمىزگە شۈكۈر قىلماي تۇرالمايتتۇق. تىل ـ تاياق، ھاقارەت سەزگۈ ئەزالىرىمىزدا ئۆزىنى مۇداپىئە قىلىدىغان قېلىن بىر قەۋەت قاسراق پەيدا قىلغانىدى. ھەتتا بەزىدە تىل ـ ھاقارەت ئاڭلىماي قالساق ئەجەبلىنەتتۇق.

ئۇزۇنغا سوزۇلغان تۇرمە ھاياتى ۋە ئۇزۇقلىنىشنىڭ ناچارلىقى ئەسلىدىلا ئاجىز تېنىمنى تېخىمۇ زەئىپلەشتۈرۈۋەتكەنىدى. تۇرمە دوختۇرىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە بىر نەچچە ياخشى نىيەتلىك نازارەتچىنىڭ گۇۋاھلىقى بىلەن مەن ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك قىلىشقا مۇۋاپىق ئەمەس، دەپ قارىلىپ، ئاشخانىغا قارىشىش، تاماق توشۇش، تازىلىق قىلىشتەك يېنىكرەك ئىشلارنى قىلىدىغان ئەترەتكە يۆتكەلدىم. بۇ ئىشلارمۇ ئاسان ئەمەس. ئەمما ئېغىر ئەمگەككە سېلىنىدىغان جىنايەتچىلەرگە قوللىنىلىدىغان قاتتىق باشقۇرۇش، تىل ـ تاياق، مەجبۇرلاشلارغا سېلىشتۇرغاندا بۇ يەر ئەركىنرەك ئىدى. تۇزۇمگە رىئايە قىلىپ، بەلگىلەپ بېرىلگەن ۋەزىپىنى ۋاقتىدا ئورۇندىاپ بولساق، ئارتۇق ـ تۆشۈك ئىشلارغا ئارىلاشمىساقلا جازاغا ئۇچرىمايتتۇق. بولۇپمۇ ھاجەتخانا تازىلاش، گەندە تارتىش دېگەندەك ئىشلار مەينەت بولغانلىقى ئۈچۈن نازارەتچىلەرمۇ يېقىن يولىمايتتى. بىز مۇشۇ ئەڭ مەينەت ئىشتىنلا ئەركىنلىكنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرەلەيتتۇق. بىز بۇ يەردە كەمستىلمەيتتۇق. خالىغاندا دەم ئېلىپ ئالدىرىماي ئىشلەيتتۇق، ئەڭ مۇھىمى، ئەركىن پاراڭلىشالايتتۇق. يېڭى ئۇچۇرلاردىن خەۋەردار بولالايتتۇق.

12

مەھبۇس دېگەننىڭ كىچىككىنە بولسىمۇ خۇسۇسىي تۇرمۇشى، مەخپىيەتلىكى بولمايتتى. ئۇنىڭ ھەممىلا ئىشى — ئورۇندىن تۇرۇشى، يۇزىنى يۇيۇشى، تەرەت قىلىشى، ئەمگەك قىلىشى، ئۇخلىشى... بەلگىلەنگەن قائىدە ـ تۈزۈم بويىچە بولاتتى، بەزىدە كىچىككىنە سەۋەنلىكىڭ تۈپەيلى ئوي ـ پىكرىڭدىكى مەخپىيەتلىكىڭمۇ تالان ـ تاراج قىلىناتتى. بۇ قەدەر بىر خىللىق ئىچىدە ياشاشمۇ كىشىنى ئازابلايتتى.

كىتاب ئوقۇش — مەن ئۈچۈن مەلۇم مەنىدىن ئالغاندا ئۆزۈمگە خاس خۇسۇسىي تۇرمۇش ئىدى. باشقۇرغۇچىلار كىتابلارنى دائىم تەكشۈرۈپ تۇرسىمۇ ھەممىنى ئوقۇپ بولالمايتتى. مەن چەكلىك كىتاب ئوقۇش پۈرسەتلىرىدە كىتاب ئىچىدىن ئىلگىرى بايقىمىغان نۇرغۇن نەرسىنى بايقايتتىم. كىمدۇر بىرى تەرىپىدىن ئاستىغا سىزىپ قويۇلغان جۈملىلەر ياكى بەت چۆرىسىگە قىستۇرۇلغان بىرەر ـ ئىككى ئېغىز سۆزلەرنى تېپىۋالسام خۇشاللىقىمدىن يۇرىكىم گۈپۈلدەپ كېتەتتى. كىتابتىكى ۋەقەلىكلەردىن، مەنىلىك، ھېكمەتلىك سۆز ـ جۈملىلەردىن ئۆزۈم خالىغانچە مەنىۋى زوق ۋە كۈچ ئالاتتىم. كىتاب ئوقۇۋاتقان، تەپەككۇر قىلىۋاتقان چېغىمدىلا ئۆزۈمنى نورمال ئىنساندەك، بىر شائىردەك سېزەتتىم.

ئۆزۈمگە خاس مەخپىيەتلىك ئىستىكى مېنى ھەر ۋاقىت ئۆزىگە تارتىپ تۇراتتى. بىر قېتىم ئېگىز دەرەختىكى ئۇۋىسىدىن چۈشۈپ قالغان قۇش چۈجىسىنى يانچۇقۇمغا

سىلىۋىلىپ قۇرت تېرىپ يېگۈزۈپ بېقىپ يۈرگەنىدىم. بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئۇ قانات چىقىرىپ پالاقلاپ ئۇچقۇدەك بولدى. مەن ئۇنى ئېتىزغا بارغۇچە بىر چاتقاللىققا قويۇپ بەردىم. شۇنىڭدىن كېيىن قۇشقاچ كۆرسەم مېنىڭ قۇچقىچىم شۇمىدۇ، دەپ يۈردۈم. مەن گۈلگە ئامراق ئىدىم. ئېتىز قىرلىرىدا رەڭگارەڭ ئېچىلىپ كەتكەن ياۋا گۈللەر مېنى شۇنچىلىك جەلپ قىلاتتى. بىر كۈنى ھەۋىسىمنى باسالماي، قىپقىزىل ئېچىلىپ كەتكەن بىر تۈپ لەيلىقازاقنى بىر پۇچۇق ھىجىرغا كۆچۈرۈپ كېلىپ ياتاقنىڭ پەنجىرىگە قويۇپ قويدۇم. ھەر كىرسەم ئۇنىڭغا سۇ قۇيۇپ تۇراتتىم. ئۇچ ـ تۆت كۈنلەردىن كېيىن بىر ئەتىگىنى قارىسام پۇچۇق ھىجىر يەردە ياتىدۇ. لەيلىقازاق قۇرۇپ قاپتۇ. بۇ مۇشۇكنىڭ ئىشىمۇ ياكى بىرەر نازارەتچىنىڭمۇ، بىر نېمە دېگىلى بولمايتتى. شۇنىڭدىن كېيىن گۈل ئۆستۈرۈش ھەۋىسىنى تاشلىدىم. گۈلنىڭ يەنىلا تۈپرىقىدىن ئايرىلمىغىنى ياخشى ئىكەن. دەپ ئويلىدىم.

ئاسىم III

8

مەن ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمىنىڭ خىزمەتلىرىگە تېزلا ئۆزلىشىپ كەتتىم. دەسلەپكى كۈنلەردە تەھرىرلەنگەن ئەسەرلەرنى كۆچۈرۈش بىلەن شۇغۇللاندىم. خوتەنىنىڭ ئەتلىسىدەك بويالغان ئارگىنال قەغەزلەر كۆزلىرىمنى ئىمىر - چىمىر قىلىپ بېشىمنى قايدۇراتتى ياكى ئۈيقۇمنى كەلتۈرەتتى. كۆزۈمنى زورلاپ ئېچىپ، ھەر خىل قەغەزگە يېزىلغان خىلمۇ خىل خەتكە بىر ھازا قاراپ ئولتۇرۇپ، ئاپتور ئەسلىي نېمىلەرنى يازغانلىقى، ئۇستىدىن كۆڭ، قىزىل قەلەملەردە قانداق بويالغانلىقى، قانداق قىسقارتىلىپ، جۈملىلەرنىڭ ئاخىرى نەدىن نەگە ئۇلانغىنىنى ئاڭقىرىۋېلىشقا تىرىشاتتىم. بەزىدە جۈملىنىڭ ياكى بىرەر سۆزنىڭ يېرىمىنى تاپالماي شۇنچىلىك ئاۋارە بولۇپ كېتەتتىمكى، بېرىپ بىرەرسىدىن سورای دېسەمۇ، كۆزئەينەكلەرنى تاقىشىپ، قوشۇملىرىنى چىڭ تۇرۇپ، بىر - بىرىدىن سۇرلۇك قىياپەتتە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن مۇھەررىرلەرگە بىر قۇر قارىۋېتىپ يالتىيىپ قالاتتىم. قايتىدىن باش چۆكۈرۈپ قېلىن ئىپتىدائىي ئورمانلىقتەك بولۇپ كەتكەن، ئۇستىنى سۇۋاڑى قىزىللىق قاپلىغان ئارگىنال قەغەزنى بىرەر مۆجىزىنىڭ چىقىپ قېلىشىنى

تىلەپ قىدىرىپ تەكشۈرۈشكە باشلايتتىم. كۆپ ھالدا سىزىق، رەڭلەرنىڭ بىر بۈرجىكىدىن مەن ئىزدىگەن خەتلەر چىقىپ قالاتتى، بەزىدە چىقمايمۇ قالاتتى، ئامالسىز سوراشقا مەجبۇر بولاتتىم. بۇنداق چاغلاردا بىر نەچچە سائەت ھەتتا يېرىم كۈنلەپ ئىشىم يۈرۈشمەي، ئالدىمدا ئارگىنالار دۆۋىلىشىپ كېتەتتى. تەلىيىم كەلگەن ۋاقىتلاردا قەلىمى پىشقان كىشىلەرنىڭ ئەسەرلىرى قولۇمغا چىقىپ قالاتتى. مۇنداق ئارگىنالار بويالمىغانلىقى ئۈستىگە، مىسرالار، سۆز جۈملىلەر راۋان، يەڭگىل، چۈشىنىشلىك بولاتتى، ئەسەردىن ھۇزۇرلانغاچ شارت ـ شۇرت قىلىپلا كۆچۈرۈۋېتەتتىم. مەن كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي مەكتەپتىكى ۋاقىتلىرىمدىن تارتىپ نامىنى كۆپ ئاڭلىغان ۋە ھەممىمىز غايىبانە ھۆرمەت قىلىدىغان «بۈركۈت» ئەپەندى بىلەن «مەشئەل» ئەپەندىمۇ تەھرىر بۆلۈمگە قايتىپ كەلدى. مەن ئۇلارنىڭ ماقالىسىنى كۆچۈرۈش داۋامىدا «بۈركۈت» ئەپەندىنىڭ تەھرىرلىك ئۇسلۇبى ئۆز خاراكتېرىگە يارىشا كەسكىن، ئۆتكۈر ئىكەنلىكىنى، ئەمما قانداق ئۆزگەرتىش، قىسقارتىشتىن قەتئىينەزەر مەنتىقىلىق ۋە باغلىنىشلىق بولۇشقا ئېتىبار بېرىدىغانلىقىنى، «مەشئەل» ئەپەندىنىڭ خېتى دانە ـ دانە، چىرايلىق، بىر قارىپلا پەرقلەندۈرگۈدەك بولۇپلا قالماي، سۆز ئىشلىتىشكىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى ھېس قىلدىم. «مەشئەل» ئەپەندى بەزىدە ئالدىمغا كېلىپ:

ـ كۆچۈرۈشكە ھەرگىز سەل قارىماڭ. بىز ھەممىمىز بۇ ساھەگە يېڭى قەدەم قويغاندا بىر مەزگىل كۆچۈرگۈچىلىك قىلغان. ئەمەلىيەتتە بۇ تەھرىرلىكنى ئۆگىنىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى. كۆچۈرۈش داۋامىدا ئەسلىي قانداق يېزىلغان، مۇھەررىر قانداق ئۆزگەرتكەن، نېمىشقا ئۆزگەرتكەن

دېگەنلەرنى ئويلاپ، كاللا ئىشلىتىپ كۆرۈڭ. بىر مەزگىل مۇشۇنداق تىرىشسىڭىز خېلى نەرسىلەرنى ئاڭقىرىپ قالىسىز، ــ دەيتتى. بىر قېتىم ئۇ مەن كۆچۈرۈپ ئالدىغا ئاپىرىپ بەرگەن ئەسەرلەرنى كۆرۈپ بولۇپ، مېنى ئالدىغا چاقىرتتى. مېنى ئالدىدا ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ:

ــ پەش ـ چېكىتكە سەل قارىماڭ، بىزنىڭ بۇ يەردە بىر پەشنىڭ ئارتۇق ياكى كەم بولۇپ قېلىشى سەۋەبىدىن يۈز بەرگەن ئېچىنىشلىق ساۋاق ئاز ئەمەس، ــ دەپ كەتكۈزۈپ قويغان يەرلىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەندىن كېيىن، ــ ئۇكام ئاسىمجان، خېتىڭىزنىڭ ئۇستىخىنى ناھايىتى چىرايلىق ئىكەن. ئەمما خەتنى كۆڭۈل قويماي ئالماپ ـ ئالماپ يازىدىكەنسىز، ئىملايىڭىزمۇ تېخى تولۇق قېلىپقا چۈشمەپتۇ. بەزى خەتلىرىڭىزنى مەندەك ھەر كۈنى ئالدىدىن خىلمۇ خىل خەت ـ پوچېركا ئۆتۈپ تۇرىدىغان «پېشقەدەم» مۇھەررىرىمۇ ئوقۇيالمىدىم. مېنىڭچە سىز بىر مەزگىل ئۆزىڭىزگە تەلەپنى قاتتىقراق قويۇپ، خەتنى ئالدىرىماي، ئوچۇق ھەم چىرايلىق يېزىشقا ئادەتلىنىڭ. مۇھەررىرىڭ خېتى ئوچۇق، ئىملاسى توغرا، جۈملىلىرى راۋان بولۇشى كېرەك، ــ دېگەنىدى.

شۇ قېتىم قانداق تەرلىگىنىم زادى ئېسىمدىن چىقمىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىر مەزگىل بىكار بولسامىلا خەت يېزىشنى ۋە ئىملا قائىدىسىنى ئۆگەندىم. خەتنى ئالدىرىماي، كۆڭۈل قويۇپ يېزىشقا تىرىشتىم ۋە كېيىن بۇنىڭ پايدىسىنى كۆپ كۆردۈم. بىر نەچچە ئايدىن كېيىن مۇھەررىرلەرنىڭ ھەممىسى مەندىن رازى بولۇپ، مېنى ماختىشىدىغان بولدى. «مەشئەل» ئەپەندى ئەمدى ماڭا قىسقا شېئىر ۋە ھېكايىلەرنى تەھرىرلەشكە بېرىدىغان بولدى. شۇنداق قىلىپ مۇھەررىرلىك خىزمىتىگە ئاستا ـ ئاستا كىرىشىپ كەتتىم.

تەھرىر بۆلۈمنىڭ خىزمەتلىرىنى بەك ئالدىراش دېگىلى بولمايتتى. باسما زاۋۇتىغا ماقالە ئۆتكۈزۈش ئالدىدا بىر نەچچە كۈن جىددىيچىلىك بولغانىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئىشلار ئادەتتە بىر خىل تەرتىپتە ماڭاتتى. بىزنى جىددىيلەشتۈرۈپ قويىدىغىنى پەقەتلا ئۆگىنىشنىڭ كۆپلۈكى ئىدى. شۇ يىللاردا بىنانىڭ 1 ـ قەۋەتتىكى كۆزگە چېلىقىدىغان يېرىگە كىچىك بىر قارا دوسكا ئېسىقلىق تۇراتتى. ھەممىمىز ئىشكىتىن كىرىپلا ئۇنىڭغا قارايتتۇق. ئۇنىڭغا ھەر كۈنى قىلىدىغان ئىشلار يېزىلغان بولاتتى. كۈندە چۈشتىن كېيىن ئۆگىنىش بولسىلا مەيلى ئىدىغۇ، كۆپىنچە دوكلات ئاڭلاش، ھۆججەت ئوقۇش، كۈرەش ـ تەنقىد يىغىنلىرىغا قاتنىشىش دېگەندەك ئىشلار پۈتۈن كۈنىنى ئىگىلەپ كېتەتتى. شۇنىڭ بىلەن مۇھەررىرلەر ئەسەرلەرنى ئۆيلىرىگە ئەكېتىپ ئاخشاملىرى ئىشلەشكە مەجبۇر بولاتتى. مەنمۇ كۆچۈرىدىغان ئارگىنالالارنى ياتقىمىغا ئېلىپ كېتەتتىم. ماڭمىغۇ ئانچە ئېغىر كەلمەيتتى. ئەمما كۆپ بالىلىق، يېشى چوڭلارغا ئېغىر كېلەتتى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى بەش ـ ئالتە بالا بىلەن بىر ياكى بىر يېرىم ئېغىزلىق ئۆيدە تۇراتتى. دېمەك، ئۆيدە خىزمەت قىلغۇدەك شارائىتىمۇ يوق ئىدى. لېكىن ئىشلارنىڭ ئاقساپ قېلىۋاتقىنى، كۆپچىلىكنىڭ قىينىلىۋاتقىنى بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق، «ئىنقىلاب» نى چىڭ تۇتۇش، ژۇرنالنىمۇ ۋاقتىدا چىقىرىش كېرەك ئىدى.

بۇنىڭغا ھېچكىم بىر نەرسە دېيەلمەيتتى. بىرەرسى غۇدۇراپ سالسا شۇ ھامان رەھبەرلىكنىڭ قۇلىقىغا يېتەتتى ـ دە، غۇدۇراپ سالغۇچى «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىشنى تەرغىب قىلدى»، «سىياسىي ئۆگىنىشكە، قىزىللىشىشقا ئەھمىيەت

بەرمىدى»، «مەيدانى ئېنىق ئەمەس» دەپ ئەيىبلىنىپ كۆرەش قىلىناتتى، ھېچبولمىسا چوڭ يىغىندا ئىسمى ئاتىلىپ تەنقىدلىنەتتى.

ئىلگىرى بۇ جاي مېنىڭ نەزەرىمدە ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنىڭ قۇرىماس بۆلىقى، ئەڭ بىلىملىك، ئەڭ ئەقىللىك ھەم رومانتىك ئادەملەر يىغىلغان سەلتەنەتلىك بىر قەسىر ئىدى. ئۆزۈم بۇ يەرنىڭ بىر ئەزاسىغا ئايلانغاندىن كېيىن ئۇنىڭ پەقەت گۆدەكلەرچە خىيال ئىكەنلىكىنى ناھايىتى تېزلا تونۇپ يەتتىم.

ئەمەلىيەتتە، بۇ يەردە چەت ئەلدە مەخسۇس ژۇرنالىستلىق كەسپى بويىچە ئالىي تەربىيە ئالغانلار، شېئىرىيەت ۋە باشقا پەنلەردە كامالىغا يەتكەن ئالىملار، ئاتاقلىق ئەدەبىي تەرجىمان ۋە ئۆتكۈر تەنقىدچىلەر ئىشلەيتتى. ئەمما ھېچكىم ئۇلاردىن ئەدەبىي ژۇرنالىنى قانداق چىقىرىش ھەققىدە پىكىر ئالمايتتى. سولچىل سىياسەتنىڭ تۆمۈر چەمبىرىكى ھەممىلا ئادەمنىڭ بېشىنى قىسىپ تۇراتتى. ژۇرنالدا بېرىلىدىغان ئەسەرلەردە بىر قېلىپتىن چىققانىدەك، رەئىس ماۋزېدۇڭ، كومپارتىيە، سوتسىيالىزم، چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش، خەلق كوممۇناسى مەدھىيەلىنىشى، زۇلمەتلىك ئۆتمۈش، باي ـ پومېشچىكلار ۋە بارلىق سىنىپىي دۈشمەنلەر سۆكۈپ مەسخىرە قىلىنىشى شەرت ئىدى. قىز ـ يىگىتلەر مۇھەببىتى، نورمال قېرىنداشلىق، ئانا ـ بالىلىق مۇھەببەت، تەبىئەت گۈزەللىكى مەزمۇن قىلىنغان ئەسەرلەرمۇ بۇرژۇئا ئىدىيەسى تەرغىب قىلىنغان دەپ چەتكە قېقىلاتتى. يېڭىدىن تەھرىرلىككە چۈشكەن ۋاقتىمدا، تۇنجى بولۇپ ئانا ھەققىدە يېزىلغان بىر نەسرىنى ئىشلىدىم. ئۇنىڭدىكى ساددا، چىن ھېسسىيات ماڭا بەكمۇ يارىغاندى. ئۇ نەسر «چاكىنا شەخسىي

مېهىر ـ مۇھەببەت ئىپادىلەنگەن. ئەگەر ئۇنىڭغا قاباھەتلىك ئۆتمۈش بىلەن بۇگۈنكى بەختلىك تۇرمۇشنىڭ سېلىشتۇرمىسى ياكى نۆۋەتتىكى سىنىپىي كۆرەش سىكدۇرۇلگەن بولسا ئىشلەتسەك بولاتتى. مۇھەررىر قايتا ئىشلەپ باقسا» دېگەن ھۆكۈم بىلەن قايتۇرۇۋېتىلدى. ئۇنى تاشلاپ قويۇشقا قىيماي، ئانىنىڭ ئۆتمۈشتە نەقەدەر ئېزىلگەنلىكىنى ۋە بۇگۈنكى بەختلىك تۇرمۇشنى، ئۇنىڭ ئوڭچى، يەرلىك مىللەتچىلەرگە بولغان غەزەپ ـ نەپرىتىنى ئىپادىلەيدىغان ئىككى ئابزاسنى قوشتۇم. قوشۇپ بولۇپ قايتا ئوقۇسام، كۆڭلۈم شۇنچىلىك غەش بولدىكى، يازغانلىرىمنى يىرتىپ تاشلىۋەتتىم. نەسرنى «مەشئەل» ئەپەندىنىڭ ئۆگەتكىنى بويىچە بىر خالتىغا سېلىپ ساقلاپ قويدۇم. ئۇنىڭ مەشھۇر بىر گېپى بولىدىغان: «ياخشى ئەسەرلەرنى ساقلاپ قويۇڭلار بۇرادەرلەر، تۇرۇپ ـ تۇرۇپلا شۇنداق بىر شامالدا چېقىدۇكى، كۆرگەن ـ ئاڭلىغىنىڭغا ئىشىنەلمەي قالىسەن. بۇ ئەسەرلەر شۇنداق چاغلاردا ئەسقاتىدۇ... » ئىشلار راستىنلا ئۇنىڭ دېگىنىدەك بولاتتى. بىر مەزگىللەردە سىياسەت بوشاپ ئەركىن نەپەس ئېلىشقا باشلايتتۇق. بىراق بۇ ھالەت ئۇزۇنغا بارمايتتى. ئارقىدىنلا ھېساب ئېلىناتتى. شۇنداق بولسىمۇ بىر مەزگىل پۇخادىن چىقىۋالاتتۇق.

يەنە بىر قېتىم بىر يېزا قىزىنىڭ ئەمگەكچانلىقى مەدھىيەلەنگەن بىر شېئىرنى ئىشلىدىم. ئۇنىڭدا قىزنىڭ سەھەر قۇشلىرىدىنمۇ بۇرۇن قوپۇپ ئەتىدىن كەچكىچە تىنىم تاپماي ئىشلەيدىغانلىقى، ئىشتىن چۈشكۈچە ئېتىز قىرلىرىدىن قۇچاق ـ قۇچاق گۈللەرنى تېرىۋالغانلىقى، كۆلچەكتىكى سۇلارغا قاراپ گۈزەللىكىدىن مەمنۇن بولۇپ

چاچلىرىنى تارىغانلىقى تەسۋىرلەنگەنىدى. بۇ شېئىرغىمۇ «بۇرژۇئاچە چاكىنا ھېسسىيات كۇچەپ تەسۋىرلەنگەن» دەپ ھۆكۈم چىقىرىلغاندا يۇرىكىم شۇنچىلىك ئېچىشتىكى، نەچچە كۈنگىچە ئۆزۈمنىڭ ئەسىرى ناھەق مۇئاملىگە ئۇچرىغاندەك خۇيلىنىپ يۇردۇم. مۇنداق چاغلاردا «مەشئەل» ئەپەندى خۇددى ماڭا نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولغاندەك قاراپ ـ قاراپ قويىاتتىيۇ، گەپ قىلمايتتى. باشقىلارمۇ ھېچنەرسە كۆرمىگەندەك يۇرۇشەتتى. ياخشى ئەسەرلەرنىڭ ناھەق مۇئاملىگە ئۇچرىشى ئۇلار ئۈچۈن نورمال ئىش ئىدى. ئەكسىچە، ناھەق مۇئاملىگە ئۇچرىمايى قېلىشى نورمالسىزلىق ھېسابلىناتتى. ئىشخانىدىكى بۇ خىل سوغۇق كەيپىياتتىن، ھېچكىمنىڭ بىرەر ئېغىز سۆز قىلماسلىقىدىن بۇرۇقتۇرما بولاتتىم. بەزىدە تېنىم جۇغۇلداپ كېسەلدەك بولۇپ قالاتتىم. مەكتەپتىكى ۋاقىتلىرىمنى، كۆڭلىمىزدىكى گەپلەرنى قىلىشالايدىغان دوستلىرىمنى سېغىناتتىم.

بىر كۈنى پازىل ئاكا ئالدىغا چاقىرىپ تۇرمۇش ۋە خىزمەتتە قىيىنچىلىقىم بار ـ يوقلۇقىنى، خىزمەتكە كۆنەلمىگەنلىكىمنى سورىدى. ئارقىدىن:

ـ ئۇكام، ھەممىز كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز، سىز ھەقىقەتەن تىرىشىپ ئىشلەۋاتىسىز. بۆلۈمدىكىلەرنىڭ ئىنكاسى ناھايىتى ياخشى، بىزمۇ سىزدىن زور ئۈمىدلەرنى كۈتۈۋاتىمىز، ـ دېدى ۋە قانداق ئەسەرلەرنى تاللاش، قانداق مەزمۇنلارنى قىسقارتىش، زۆرۈر مەزمۇنلارنى قانداق قوشۇش توغرىسىدا ناھايىتى تەپسىلىي، ئەستايىدىل تەلىم بەردى. ئۇنىڭ قەلەم تۇتقان يوغان قوللىرى ئاستىدا ئەسەرلەر خالىغانچە ئۇزارتىپ ـ قىسقارتىلى، شەكلىنى ئۆزگەرتكىلى بولىدىغان، ئىنتايىن ئاجىز، ئەرزىمەس، ھېسسىياتسىز،

زۇۋانسىز بىر نېمىلەرگە ياكى مىنۇتىغا تالايلاپ ئىشلەپچىقىرىلىدىغان زاۋۇت مالليرىغا ئوخشاپ قالاتتى. ئۇنىڭ قولىدىكى يوغان قارا رەڭلىك قەلەم نېمىشقىدۇر كىشىگە قورالنى ئەسلىتەتتى. يەنە بىر قولىدىكى تاماكىسى قويۇق، قاپقارا ئىس چىقىراتتى. ئۇنىڭ سۆزلىرى كۆڭلۈمگە ياقمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭ ماڭا كۆيۈنۈۋاتقانلىقىنى، مەندىن ئۈمىد كۈتۈۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدىم. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ دېگىنىدەك ئىشلەشكە تىرىشتىم. ئۆزۈمگە يارىغان ئەسەرلەرنى ئايرىپ قويۇپ، يارىمىغانلىرىنى ئىشلىدىم، ئىشلىگەنلا ئەسەرلىرىم ئۆتمىدىغان بولدى. بۇ يەردە داۋاملىق ئىشلەپ قىلىش ئۈچۈن مۇشۇنداق قىلىشىم كېرەك ئىدى.

9

ئۇ يىللاردا قەھەتچىلىك تۈپەيلى ئىدارىمىزنىڭ ئاشخانىسى تاقىلىپ كەتكەن بولۇپ، تاماق يېيىش ئۈچۈن بولاقبېشى بىلەن جەنۇبىي قوۋۇقنىڭ ئارىلىقىدىكى ئاشلىق بېلىتىگە تاماق سېتىۋالغىلى بولىدىغان چوڭراق بىر ئاشخانىغا باراتتىم. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى ئاشخانا بولغانلىقى ئۈچۈن ئاشپەزلىرى خىل، تامىقى تەملىك ئىدى. لېكىن تىلەمچىنىڭ كۆپلۈكىدىن ئۇ يەردە خاتىرجەم تاماق يېگىلى بولمايتتى. ھەر خىل ياشتىكى تىلەمچىلەر قورسىقىنى تويغۇزۇش ئۈچۈن ۋاستە تاللاپ ئولتۇرمايتتى. بەزىلىرى تاماق يەۋاتقۇچىنىڭ ئالدىغا كېلىپ كۆزلىرىنى تاماقتىن ئالماي، شۆلگەيلىرىنى ئېقىتىپ ئولتۇرۇۋالاتتى. 13 ــ 14 ياشلاردىكى، كىيىملىرى يىرتىق، يۈز ـ كۆزلىرىنى قاسماق

بىسىپ كەتكەن بىر نەچچە بالا بار ئىدى. تاماق يەۋاتقان ئادەمنىڭ ئارقىسىدىن كېلىپلا قاپقارا قولىنى تاماق قاچىسىغا تىقىپ قويىاتتى. تاماق ئىگىسى ئامال يوق تاماقنى تاشلاپ بېرىپ چىقىپ كېتەتتى. ئۇلارنى ھەيدىۋەتسەڭ يەنە كېلەتتى، بىرى ئون بولاتتى. ساقچىلار تۇتۇۋالسا بىكارلىق تاماق يەيدىغان بولدۇق، دەپ خۇشال بولۇپ كېتىشەتتى. ساقچىلار بېقىپ بولالماي قويۇپ بەرگەن ھامان يەنە ئاشخانىلارغا كېلىۋالاتتى. خېرىدار ئاز چاغلاردا بىر چەتتىكى يۆگان مەشنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ پاراڭ سوقۇپ ئولتۇرۇپ، چۈش بولۇپ خېرىدارلار كۆپەيگەن ھامان جانلىنىپ ئادەملەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كېتەتتى. مەن ئۇلارنىڭ زىيىنىغا كۆپ ئۇچراپ كەتكەندىن كېيىن، ئاغزى چىڭ ئېتىلمىدىغان ئىسسىق ساقلايدىغان تاماق قاچىسى سېتىۋېلىپ، تاماقنى ياتقىمغا ئېلىپ كېتىپ يەيدىغان بولغانىدىم.

بىر كۈنى چۈشلۈك ۋە كەچلىك تامىقىمنى بىراقلا ئېلىپ ياتقىمغا قايتىپ كېتىۋاتسام، خەلق مېھمانخانىسى ئەتراپىدا «مەشئەل» ئەپەندى بىلەن «بۈركۈت» ئەپەندى ئۇچراپ قالدى. ئىككىلىسى قىزىۋالغان بولۇپ، ناھايىتى خۇشخۇي پاراڭلىشىپ كېتىۋاتاتتى. ئۇلار مېنى كۆرۈپ ئىنتايىن خۇشال بولۇپ كېتىشتى ۋە مېنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي شۇنچىلىك ماختاشتىكى، مەستلىكتە شۇنداق قىلىۋاتقانلىقىنى بىلىپ تۇرسامۇ، خۇشاللىقىمدا نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم. ئۇلارنى ئۇنىمىغىنىغا قويماي ياتقىمغا باشلىدىم. يولدىن بىر بوتۇلكا جۇن ھارىقى سېتىۋالدىم. مەكتەپ پۈتكۈزگەندە ــ ئوغۇل ساۋاقداشلار ئولتۇرۇشىدا تۇنجى قېتىم ھاراق ئىچىپ تازا قىينالغان ۋە

هاراق دېگەن نەرسىگە ئىككىنچى يېقىن يولىمايمەن، دەپ قەسەم قىلىۋەتكەن بولسامۇ، بۇگۈن راۋۇرۇس بىر ئىچمەكچى ئىدىم. مۇشۇنداق ئادەملەر بىلەن ئىچمەي كىم بىلەن ئىچمەن، دەپ ئويلايتتىم. بۇ مارت ئايلىرى بولۇپ، ئۇرۇمچىنىڭ كوچىلىرىنى قاپلىغان قار ـ مۇزلار بىر چەتتىن ئېرىشكە باشلىغان، كۈنگەي يەرلەر قارا پاتقاق بولۇپ كەتكەنىدى. توختىماي سۆزلەپ كېتىۋاتقان «بۇركۈت» ئەپەندى يولدا ھە دېسە تېيىلاتتى، ئۇنى يۆلىۋالمەن دەپ مەنمۇ ئاز جاپا تارتمىدىم.

ياتىقىم تام مەشلىك بولغانلىقتىن، ئۇچاقنىڭ ئوتى ئۆچەي دەپ قالغان بولسىمۇ، ھۇپپىدە ئىسسىق تۇرۇپتۇ. ھۆرمەتلىك مېھمانلارنى ياتاقتا باشلاپ قويۇپ، ئوچاقتا كۆمۈر لىقلاپ، چەينەكتە چاي قويدۇم. چاي قاينىغۇچە ئۇستەل ئۈستىنى يىغىشتۇرۇپ، ئاپام ئەۋەتكەن ئازدۇر ـ كۆپتۇر ياغلىق توقاچ، پىچىنە ـ پىرەنىك، سوقۇم گۆشلەرنى توغراپ چاندۇرماي تەخسىلەرگە تىزدىم. تاماق قاچىسىدىكى تاماق بىلەن قورۇمىلارنى ئايرىم قاچىلارغا بۆلۈپ ئېلىپ كەلدىم. ئۇلار:

ــ پاھ، قىز بالا بولسىمۇ مۇشۇنچىلىك بولار، نېمىدېگەن قولى ئەپلىك يىگىت بۇ! ــ دېيىشىپ قايىللىقىنى بىلدۈرۈشتى. تاماق ئۈستىدە ئۇلارغا ئاپامنىڭ شۇنداق مېھماندوست، داستىخىنى كەڭرى ئايال ئىكەنلىكىنى، ياخشىراق بىرەر نەرسە تاپسا «ماڭۇ مېھمانغا قالسۇن» دەپ يۇقىرى ئېلىپ قويىدىغانلىقىنى، كىچىكىمدىن ئاپامنىڭ تەسىرىگە قانداق ئۇچرىغانلىقىمنى دەپ بەرسەم، «مەشئەل» ئەپەندى بىردىنلا ھاياجانلىنىپ، بىر دوستىنىڭ تاشكەنتتە ئوقۇۋاتقان چېغىدا ئۇيغۇرچە تاماقلارنى ۋە ئاپىسىنى

سېغىنىپ «ئۇيغۇرنىڭ داستىخىنى» دەپ بىر شېئىر يازغانلىقىنى، بۇ شېئىرنى ئوقۇغان ئۆزبېك ساۋاقدىشى خاپا بولۇپ كېتىپ دەرھال «ئۆزبېك داستىخىنى» دەپ شېئىر يېزىپ چىقىقانلىقى، لېكىن «ئۇيغۇرنىڭ داستىخىنى» دېگەندەك ھېسسىيات كەم بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ ئانچە ئالقىشقا ئېرىشەلمىگەنلىكى توغرىسىدا قىزىقارلىق پاراڭ قىلىپ بەردى. «مەشئەل» ئەپەندى ئوتتۇرا بوي، توغرىلىقراق، قارا قاشلىرى بىلەن قويۇق بۇرۇتى ئۆزىگە يارىشىپ تۇرىدىغان، ئىسسىق چىراي ئادەم ئىدى. چوققىسىنىڭ چىچى چۈشۈپ كەتكەن يۇمىلاق يېرى چىراغ يورۇقىدا ۋال - ۋۇل پارقىرايتتى. «بۇركۇت» ئەپەندى ئورۇق، ئېگىز بوي، پېشانىسى ئالدىغا كۆتۈرۈلۈپ چىققان، ئۆسكىلەڭ قاشلىرى توسۇۋالىدىغان يېشىلغا مايىل كۆزلىرى ھاياجانلانغان چېغىدا ۋىل - ۋىل يېنىپ كېتىدىغان ئادەم ئىدى. قاچان قارىسا ئېسىل رەختتىن تىكىلگەن، بەدىنىگە چىپىدە كېلىدىغان شىم - كاستۇم، پەلتو كىيىپ، گالىستۇك تاقاپ يۈرەتتى. ئۇلار ئىككىسى ساۋاقداش ئىكەن، يېقىن ئۆتۈشىدىكەن. ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى يىللاردىن تارتىپ ھازىرغىچە بىللە ئىشلەپ كەپتۇ. بۇ قېتىم ئىككىسىگە تەڭلا شامال دارىپ، خىزمەتتىن تەڭلا توختىتىپ قويۇلۇپتۇ. «مەشئەل» ئەپەندى پالاكەتچىلىكتىن بالدۇرراق خالاس بولۇپ ئىشقا چۈشۈپتۇ. «بۇركۇت» ئەپەندى گەرچە ئىشلەۋاتقان بولسىمۇ يەنىلا مەسىلە تاپشۇرۇش باسقۇچىدا ئىكەن. غىزالىنىپ بولۇپ رومكا ئايلىنىشقا باشلىغاندىن كېيىن ئۇلار ئۆزلىرى ۋە تارتقان ئۇۋالچىلىقلىرى ئۈستىدە سۆزلەشتى. «بۇركۇت» ئەپەندى دوستىنى «مەيدانىز»، «ئاغمىچى» دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئەيىبلەيتتى. «مەشئەل»

ئەپەندى ئۇنىڭ سۆزىگە باشقىچە ئىپادە بىلدۈرمەي «دېگىنىڭ راست» دەپ كۈلۈپلا ئولتۇردى. ھەر ئىككىلىسى ھەممىنى بىلەتتى، بىر ـ بىرىنىلا ئەمەس، جاھاننىڭ پەيلىنىمۇ ئوبدان چۈشىنەتتى. ئامالسىزلىقتىن بۇرۇقتۇرما بولاتتى. ھەر ئىككىلىسى: «بىز باشتىلا ئۇتتۇرۇۋەتكەن» دېگەن گەپنى پات ـ پات تەكرارلاپ قويۇشاتتى. «بۇركۇت» ئەپەندى تۇيۇقسىز ماڭا: ــ ھە، يېگىت، ئەدەبىياتنى چۈشىنەمسەن؟ ئەسلىي ئەدەبىياتنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلەمسەن؟ سەن ئۆزۈڭچە ئەدەبىياتنىڭ قاينىق بۇلىقىغا كەلدىم، كاتتا بولۇپ كەتتىم دەۋاتىدىغانسەن ـ ھە! مەن ساڭا دەپ قويايى، سەن بۇ يەردىن ھەقىقىي ئەدەبىياتنى تاپالمايسەن، چىن ۋە گۈزەل نەرسىلەرنى يوقىتىش، پېيىنى قىرقىش، نابۇت قىلىشتىن باشقا نەرسە ئۆگىنەلمەيسەن. ئىسىت ساڭا، سېنىڭ ئۆمرۈڭگە! سېنىڭ ھېلىقى ساۋاقدىشىڭ كارامەت بالا ئىدى. ئەمما ھەقىقىي شائىرنىڭ، شېئىرنىڭ تەقدىرى ئەنە شۇ. مەن ساڭا شۇنى دەپ قويايى، بىر نەرسە ئۆگەنمەكچى بولساڭ ئەتراپىڭغا قارا. ئىزدەپ تاپ. ئەمما ھەرگىز ئۆزۈڭ ئىشلەۋاتقان يەردىن ئىزدىمە، ئۇقتۇڭمۇ گېپىمنى! ــ دېدى. «مەشئەل» ئەپەندىمۇ:

ــ ئاسىمجان، ئۆزىڭنىمۇ كۆردىڭىز، ھازىر ئىشلار شۇنداق بولۇپ كەتتى. «گەپ قىلساڭ تىلىڭنى كېسىمەن، ئالايساڭ كۆزۈڭنى ئويىمەن» لا دەيدۇ. شۇڭا سۈكۈت قىلغانغا يەتمەيدۇ. ئىشخانىدا گەپ ـ سۆزگە دىققەت قىلساڭ. قارىشىڭىزنى ئىپادىلىمەڭ. مەن سىزنىڭ كەيپىياتىڭىزنى سېزىپ تۇرىمەن. بىر نەچچە قېتىم سىز بىلەن پاراڭلاشماقچى بولدۇم، ئەمما پۇرسەت چىقمىدى. بۈگۈن بولسىمۇ دەپ قويايى، ئۇ خىزمەت بىز ئۈچۈن جان بېقىشنىڭ

بىر ۋاستىسى، ئۇنى ئىشلىمىسەك بولمايدۇ. ئەمما بىز روھىي پاكلىقىمىزنى، ۋىجدانىمىزنى، چىنلىققا، گۈزەللىككە بولغان تەلپۈنىشىمىزنى ساقلاپ قېلىشىمىز كېرەك. سىلاۋيان يېزىقىنى ئوقۇيالمىسىڭىز، مەن سىزگە ئۆزىبېكچە بىر نەچچە شېئىرلار توپلىمى بېرىمەن، ئۇلارنى ئوقۇپ بولسىڭىز يەنە باشقىلىرىمۇ بار، ــ دېدى.

شۇ ئاخشىمى ئۇلارنىڭ ئاغزىدىن بۇ ژۇرنالدا ئىشلەپ قولغا ئېلىنىپ كەتكەن، ئۆلۈپ كەتكەن، چەت ئەللەرگە چىقىپ كەتكەن بىرمۇنچە ئادەمنىڭ گاھ قىزىقارلىق، گاھ ئېچىنىشلىق كەچۈرمىشلىرىنى ئاڭلىدىم. مەن مۇشۇ كۈنگىچە كۆرۈپ باقمىغان، كۆرگەن بولسىممۇ پاراڭلىشىش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان ئاتاقلىق يازغۇچى ـ شائىرلارنىڭ مىجەز ـ خاراكتېرى، پەزىلىتى، شېئىر يېزىشتىكى ئالاھىدىلىكى قاتارلىقلاردىن خەۋەردار بولدۇم. ئاردا، دېھقانلار تۇرمۇشى توغرىسىدىلا يازىدىغان، مەن ھېكايىلىرىنى بەكمۇ ياقتۇرىدىغان بىر يازغۇچى ــ غۇلام ئاكىنىڭ ئىسمى چىقىپ قېلىۋىدى، خۇددى ئۆزۈم ئۇستىدە گەپ بولۇۋاتقاندەك قۇلاقلىرىم دىڭ بولدى. ئۇلارنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇ ناھايىتى كەمتەر، چىقىشقاق، ئاددىي ـ سادىدا بىر ئادەم ئىكەن. قەلىمى ئارقىلىق يۈرەكلەرنى تىترەتكەن بىلەن يىغىنلاردا دوكلات بېرىشنى ياكى ئۆزىنىڭ ئەسەرلىرى توغرىسىدا ئىككى ئېغىز گەپ قىلىشنى قاملاشتۇرالمايدىكەن. بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ ئۇ كىشىنى بىر كۆرۈش ئارزۇيۇم تېخىمۇ كۈچەيدى. لېكىن ئۇ كىشى تولاراق يېزىلاردا ــ خەلق ئىچىدە تۇرىدىكەن، يىغىنلارغا چاقىرتىلمىسا ياكى زۆرۈر ئىشى بولمىسا ئۇرۇمچىگە كەلمەيدىكەن.

ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ گېپىنى قىلىپ بولۇپ ئاخىرىدا

مەندىن قاچان ئۆيلىنىدىغانلىقىمنى، لايىقىمنىڭ بار - يوقلۇقىنى سوريدى. يوق ئىكەنلىكىنى، مەكتەپتە ياخشى كۆرگەن، ئەمما ماڭا مەنسۇپ بولمىغان بىر قىزنى ھېلىمۇ خىيالىمدىن چىقىرالماي يۈرگەنلىكىمنى ئېيتتىم.

«مەشئەل» ئەپەندى:

— سىزگە مەنسۇپ بولمىغانىنى ئۇنتۇپ كېتىڭ، ئۆزىڭىزگە مەنسۇپ قىزنى قولدىن بەرمەڭ، — دېدى. پەلتوسىنى كىيىۋاتقان «بۇركۇت» ئەپەندى بۇ گەپنى ئاڭلاپ پەلتوسىنى قويۇپ ئورنىغا قايتىپ كەلدى. ئۇ ئۆزىنىڭ غۇلجىدا «ئالغا» گېزىتىدە ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىدا باي بىر ئائىلىنىڭ قىزى بىلەن ئاشىق - مەشۇق بولۇشقانلىقى، ئەمما ئاتا - ئانىسى «قەشقەرلىككە قىز بەرمەيمىز» دەپ ئۇلارنىڭ توي ئىشىغا قوشۇلماي تۇرۇۋالغاندا، قىز بىلەن تىلىنى بىر قىلىۋېلىپ، بىر كېچىسى قىزنى ئاتقا مىندۈرۈپ ئېلىپ قاچقانلىقى، ئىككى - ئۈچ كۈنگىچە ئاتتىن چۈشمەي چىغىر يوللار بىلەن قاچقانلىقى، قىزنىڭ ئاكىلىرىنىڭمۇ ئارقىسىدىن ئۈچ كۈن قوغلاپ يېتىشەلمىگەنلىكى... ئاخىرى ئۇلارنىڭ قىزىنى بېرىشكە رازى بولۇپ چوڭ توي قىلىپ بەرگەنلىكىنى سۆزلەپ بولۇپ پەلتوسىنى قايتا كىيدى. مەن ئۇلارنى 1 - يولنىڭ ئاپتوبۇس بېكىتىگە ئۇزىتىپ چىقتىم. شۇ ئاخشىمى ئۇلارنىڭ گەپلىرىنى ئويلاپ يېتىپ سەھەرگە يېقىن ئۇخلاپ قاپتىمەن. تېخى چۈشمۇ كۆرۈپتىمەن. چۈشۈمدە چىرايلىق بىر قىز دەپتەردەك بىر نەرسىنى ماڭا بېرىپ «ماۋۇ سىزنىڭ خاتىرىڭىز ئىكەن» دەپ ماڭا قاراپ كۈلۈپ قويۇپ كېتىۋاتقۇدەك. ئۇنى ئانار دېگۈدەكمەن، ئەمما ئارقىسىدىن قارىسام ئۇزۇن چاچلىرى يوق ئىكەن. ئۇنىڭغا قاراپ ھەيران بولۇپ تۇرسام، ئاپام يېنىمدا پەيدا بولۇپ:

— ئاۋۇ قىزنى كۆردۈڭمۇ؟ قوشنىمىزنىڭ ئوغلى شەۋكەت ئۇنى ئالىمەن دەپ يۈرىدۇ، ئۇنى سەن ئېلىپ قاچ، — دەۋاتقۇدەك.

— ئاپا، نېمە دەۋاتسەن! — دەپ ۋارقىراپ ئويغىنىپ كېتىپتىمەن.

ۋاقىت تېخى بالدۇر ئىدى. لېكىن ئۇخلاپ قالسام ئويغىنالماي قېلىشىمدىن ئەنسىرەپ يەنە بىردەم تۇرۇسقا قاراپ خىيال سۈرۈپ ياتتىم. چۈشۈمنى ھەر قانچە ئويلاپمۇ تېگىگە يېتەلمىدىم. ئاخىرى خىيالىم ئاخشامقى گەپلەرگە، غۇلام ئەپەندىگە كەتتى. بۆلۈمىمىزگە دائىم شېئىر - ھېكايىلىرىنى كۆتۈرۈپ كىرىدىغان بىر نەچچە داڭلىق شائىر - يازغۇچىنى ئويلاپ كەتتىم. ئۇلار نەقەدەر كىچىك پېئىل، خۇشچاقچاق ئادەملەر - ھە. قارىغاندا قولىدىن ئىش كەلمەيدىغان ئادەملەرگە قارىغاندا، چوڭ ئىشلارنى قىلالايدىغان ئادەملەر كەمتەر، ئاددىي - ساددا كەلسە كېرەك. ئۇلار قىلغانلىرىڭ ئوندىن بىرىنى قىلالمايدىغان بەزى ئادەملەرنىڭ ھالىغا قاراپ كۆزۈڭ يېتمەيدۇ. ئۇلار كۆچىنىڭ بارچە ناھايىتى مۇھىم — كاتتا ئەربابلاردەك كۆرۈنۈشكە تىرىشىدۇ.

بىر كۈنى يېقىن ئەتراپتىكى بىر دوختۇرخانىغا كۆرۈنگىلى باردىم. ئەتىياز كىرگەندىن بۇيان ئاشقازىنىم تولا كۆپۈپ قالىدىغان بولۇپ، ئىشتىيىم تۇتۇلۇپ كېتىۋاتاتتى، كۆرگەنلا ئادەم «ئورۇقلاپ كېتىپسىز، دوختۇرغا كۆرۈنۈڭ» دەيتتى. ئەمما دوختۇرخانىغا بارسام، خۇددى شەھەردىكى ھەممە ئادەم بۇ يەرگە كېلىۋالغاندەك ئادەم ناھايىتى كۆپ ئىكەن. ئىچكى بۆلۈم دوختۇرى كېسەل كۆرۈۋاتقان ئۆينىڭ ئالدىدىلا 20 — 30 چە ئادەم ئۆچرەت ساقلاپ تۇراتتى. كېسەل كۆرۈۋاتقان ئوتتۇرا ياشلىق دوختۇر ھەر بىر بىماردىن

تەپسىلىي ئەھۋال سوراپ، بەزىلىرى بىلەن چاقچاقلىشىپ دېگەندەك ھېچبىر ئالدىرىماي ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىۋاتاتتى. مەن ئۆچرەتكە بىردەم قاراپ تۇرۇپ، ئۆچرەتنىڭ ئاخىرىدىكى ئورۇندا ئولتۇرغان ئوتتۇرا بوي، ئاق سېرىق كەلگەن، 40 نەچچە ياشلاردىكى بىر ئەر كىشىنىڭ يېنىغا بېرىپ ئولتۇردۇم. خېلى ۋاقىت ئۆتكەن بولسىمۇ ئۆچرەت ھېچ مىدىرلاي دېمەيتتى. ھەممىلا ئادەم نارازى بولۇپ غۇدۇرۇشاتتى، بىر ئايالنىڭ بالىسى توختىماي قىرقىراپ يىغلاپ كىشىلەرنى بىئارام قىلاتتى. مەنمۇ غۇدۇراپ يېنىمدىكى ئادەمگە قارىدىم. ئەمما ئۇ ئۆز خىيالى بىلەن جىمجىت ئولتۇراتتى. ئۇنىڭ يېشىغا مۇناسىپ بولمىغان بىر سەبىلىك چىقىپ تۇرىدىغان، ھەممە نەرسىگە ھەيرانلىق بىلەن باقىدىغان كۆزلىرى گاھ ھەممە ئادەمنى ئاغزىغا قارىتىپ، ئاۋازنى قويۇپ بېرىپ سۆزلىشۋاتقان ئىككى ئايال ئۇستىدە، گاھ قوپال، ئالدىراقسان ئەر كىشىلەر ياكى كىچىك بالىلار ئۇستىدە توختايتتى، ئارىلاپ چوڭقۇر ئويغا پاتقاندەك، بىر نۇقتىغا تىكىلىپ قالغان چاغلىرىدا كۆزلىرى سەل قىسىلىپ، جىيەكلىرىدە ئىنچىكە سىزىقچىلار پەيدا بولاتتى. ئۇ كىشىگە قارىغانچە ماڭا بىر يەرلىرى تونۇشتەك بىلىندى، ئەمما نەدە كۆرگىنىمنى زادى ئېسىمگە ئالالمىدىم. پاراڭلاشسام ئېسىمگە كېلەر دەپ گەپكە تۇتۇپمۇ باقتىم. ئەمما ئۇ كۆزلىرى بىلەن ياكى يېنىككىنە باش ھەرىكىتى بىلەنلا ئىنكاس بىلدۈرۈپ يەنە جىم بولۇپ كېتەتتى. «تازا مۆرىمەس بىر بەندە ئىكەن. بۇنداق ئادەملەر بىلەن بىللە ياشاش پېشانىسىغا پۈتۈلگەن ئادەملەرگە ئۇۋال» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە. بەختىمگە، ئالدىمىزدا تازا مودا ياسانغان بىر قىز پەيدا بولدى. تاراقلاپ ماڭغىنىچە ئۇدۇل دوختۇرنىڭ ئالدىغا

بېرىپ، سومكىسىدىن قانداقتۇ قەغەزلەرنى چىقىرىپ ئۇنىڭغا ئەركىلەپ سۆركىلىشكە باشلىدى.

بىر كېسەلنىڭ قورساق قىسمىنى تەكشۈرۈۋاتقان دوختۇر بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي:

ــ ئۆچرەتكە بېرىپ ساقلاڭ! ــ دېدى. قىز قەغەزنى پۈرلەپ سومكىسىغا سېلىۋېتىپ، قېيىدىغانىدەك شاپپىدە كەينىگە بۇرۇلدى ــ دە، يەنە تاراقلاپ كېلىپ مېنىڭ ئارقامدىكى ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇردى. ئەتراپتا ئولتۇرغانلارنىڭ ئۆزىگە قاراۋاتقىنىنى سېزىپ روھلانغانىدەك بولۇپ، گويا ھېچكىم كۆرمىگەن، ئاڭلىمىغان بىر ئىشلارنى سۆزلەۋاتقاندەك تەلەپپۇزدا ئۆز كېسىلى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشقا باشلىدى. زېرىكىپ ئولتۇرغانلاردىن بىر ــ ئىككىسى ئۇنىڭ سۆزىگە قوشۇلدى. بىر ياش ئەر كىشى تاماق، ئاشقازان ۋە ئۇچەي توغرىسىدا قىزىق بىر لەتىپىنى باشلىدى.

ئاخىرى يېنىمدىكى ئادەمگە نۆۋەت كەلدى. مەن ئىشىك يېنىدىكى ھازىرلا بوشىغان بىر ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇردۇم. ئۈستەل ئۈستىدىكى قانداقتۇر قەغەزلەرنى رەتلەپ بولۇپ بېشىنى كۆتۈرگەن دوختۇر ئىشكىتىن كىرىۋاتقان «يان قوشنا» منى كۆرۈپ بىر پەس قېتىپ قالغانىدەك بولدى. ئارقىدىن «لىككىدە» ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ ئالدىغا يۈگۈرۈپ كەلدى:

ــ ئەستا... غۇلام ئاكا، سىزمۇ بۇ يەردە ئۆچرەت ساقلىدىڭىزمۇ؟ مەن ئەجەب كۆرمەپتىمەنغۇ؟ ئالدىمغا ئۆدۈل كىرىۋەرسىڭىز بولاتتى. ئادەمنى شۇنداقمۇ خىجىل قىلامسىز؟ سىز دېگەن... سىزدەك يازغۇچى دېگەن... ــ دوختۇر قوللىرىنى ئۇۋۇلاپ سۆزلەۋاتقاندا، غۇلام ئاكا ئۇنىڭ گېپىنى سىلىققىنە بۆلۈۋەتتى:

ــ بۇ نېمە دېگىنىڭىز بۇرادەر، بىزمۇ ئادەتتىكى

ئادەمغۇ. شۇنچە كۆپ ئادەم ساقلاۋاتقان يەردە بىز ساقلىساق نېمىشقا بولمايدىكەن؟ ــ دېگىنىچە كېسەل ئولتۇرىدىغان ئورۇندۇققا بېرىپ ئولتۇردى. دوختۇرنىڭ ھاياجانلىنىش ۋە غەمخورلۇقلىرىغا پەرۋاسۇ قىلىپ قويمىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى تۆۋەن، ئەمما ۋەزىنلىك، ئوچۇق ئىدى. تەكەللۇپسىز، تۈپتۈز گەپلىرى ئادەمدە بىر خىل ئەيمىنىش قوزغايتتى.

ــ ھە... ئۇ... غۇلام ئاكا ئىكەندە! ــ ئىشىك تۈۋىدە ئولتۇرۇپ مەنمۇ ھاياجانلىنىپ كەتتىم. بىر كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىغان داڭلىق يازغۇچى بىلەن بىر سائەت يانمۇيان ئولتۇرۇپتىمەن، ئەمما ئۇنىڭ ئەشۇ يازغۇچى بولۇپ قېلىشى ئۇخلاپ چۈشۈمگىمۇ كىرمەپتۇ. ئۇنىڭ مۆرىسىلىكى، ئۇخلاپ قالغاندەك خىيالغا پېتىپ ئولتۇرۇشلىرىدىن بىزار بولۇپتىمەن. ئىلگىرى ئۇ تەسەۋۋۇرۇمدا تامامەن باشقىچە بىر ئادەم ئىدى. يۇرۇش ــ تۇرۇشى، كىيىنىشلىرى سالاپەتلىك، ستالىندەك كېلىشكەن بولمىغاندىمۇ ماكسىم گوركىيدەك بۇرۇتلۇق، ھەيۋەت، سۆزلىرى ئۆتكۈر ھەم قىزىقارلىق، گېپىنىڭ ئاغزىدىن چىقىپ بولغۇچە ئاخىرىنى بىلىپ بولىدىغان، ھەممىلا يېرىدىن ئۇلۇغۋارلىق تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان...

كېيىن مەن غۇلام ئاكىغا ئۇنى تۇنجى قېتىم قانداق ئۇچراتقانلىقىم ۋە ئەسلىي ئۇنى قانداق تەسەۋۋۇر قىلغانلىقىمنى سۆزلەپ بەرگىنىمدە، ئۇ بوم ئاۋازى بىلەن راسا قاقاھلاپ كۈلگەنىدى.

10

مەن ئانارنى ھېلىمۇ كۆپ ئويلايتتىم. شەنبە ــ يەكشەنبىلەردە ياتاقتا ئۆزۈم يالغۇز قالغاندا ئۇ خىلمۇ خىل

قىياپەتتە كۆز ئالدىمغا كېلىۋالاتتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ھېلىقى ئىتتىپاق ھەيئەتلىرى يىغىندىكى كالتە يېڭ ئاق كۆڭلەك كىيىپ، ئۇزۇن چېچىنى بېشىغا چەمبەرسىمان ئورىۋالغان قىياپىتى يۇرىكىمنى ئۆرتەپ «ئۇھ» تارتقۇزۇۋېتەتتى. يارى ئىككىسى نېمە ئىشلارنى قىلىپ يۈرىدىغاندۇ؟ يارى ئەسلىي ئۇرۇمچىگە تەقسىم قىلىنغان بولسىمۇ، ئانارغا تارتىشىپلا كېتىپ قالغان. يارى يۈرتىغا قايتىپ ئانچە ئۇزاق ئۆتمەيلا يازغان خېتىدە ئۆزىنىڭ ئانارغا رەسمى تەلەپ قويغانلىقىنى، ئەمما ئانارنىڭ يەنىلا ئېنىق پوزىتسىيە بىلدۈرمىگەنلىكىنى، ئۆزى يېڭى بۆلۈنگەن ئىدارىدىمۇ ياخشى قىزلارنىڭ بار ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ، داۋاملىق قۇرۇق خىيالىنىڭ ئارقىسىدىن قوغلىشىپ يۈرمەي، ئەتراپىدىكى قىزلاردىن بىرەرسى بىلەن توي قىلىپ ئاپىسىنى غەمدىن قۇتۇلدۇرۇشنىمۇ ئويلىشىۋاتقانلىقىنى يازغانىدى. بۇ ئەلۋەتتە ئاقىلانە ئىش بولاتتى. پەقەتلا شۇ كۆڭۈل دېگەن تەنتەككە ئامال يوقتە. شۇنىڭدىن كېيىن يارى جىمىپلا كەتتى. مېنىڭ كۆڭلۈمدە يوشۇرۇن بىر ۋەسۋەسە باش كۆتۈرگەنىدەك بولدى. ئەگەر يارى باشقا قىزلار بىلەن توي قىلىپ كەتسە، تويىنى تەبرىكلەش باھانىسىدا ئۇنى يوقلاپ بارىمەن، ئانار بىلەن بىر ئامال قىلىپ ئۇچرىشىمەن... دېگەنلەرنى ئويلايتتىم. ئەمما بۇنىڭ ئەمەلگە ئاشمىقى تەس بىر ئىش ئىكەنلىكىنىمۇ بىلەتتىم. شۇنىڭ بىلەن: ئانار مەكتەپتىكى چاغلاردىلا ساڭا قىزىقمىغان، بۇ چاغقىچە ئۇمۇ ئۆزىگە ياقىدىغانىدىن بەرەرنى تېپىپ بولغاندۇ. ئەمدى بولدى، ئەخمەق بولما ئاسىم، يارى سېنىڭ دوستۇڭ. ئانارمۇ يۈرتىنى، ئاتا ـ ئانىسىنى تاشلاپ بۇ يەرگە كەلمەيدۇ، دەپ ئۆز ـ ئۆزۈمگە سۆزلەيتتىم.

يېقىندىن بۇيان ئىدارىدىكىلەرمۇ، بىر يۈرتلۇقلارمۇ

خۇددى كېلىشىۋالغاندەك ماڭا قىز تونۇشتۇرۇشنىڭ كويىغا چۈشۈپ قېلىشتى. كۆرۈشكەن قىزلارنىڭ بەزىسى ماڭا ياريمىدى، بەزىلىرى مېنى ياراتمىدى. ئاخىرى بۇنداق تونۇشتۇرۇشلاردىن زېرىكىپ پېشانەمگە پۈتۈلگىنىنى كۆرەرمەن، قېنى، ۋاقتى ـ سائىتى كەلمىسۇنمۇ، مەن تېخى 21 ياشقىمۇ تولۇق كىرمىدىمغۇ دەپ ئويۇنۇمنى ئويناپ يۈرۈۋەردىم. ئاپام بىچارە تېخىچە ئايتۇرغانلىقىغ غېمىدە.

ــ ئاپا، ئۇ تېببىي تېخنىكومدا يەنە ئىككى يىل ئوقۇيدىغان تۇرسا، دېسەم، ئاپام:

ــ ئەندىشە قىلما، يوشۇرۇنچە تويۇڭلارنى قىلىپ قويمىز، ــ دەيدۇ.

ــ ئۇنداق قىلساق بولمايدۇ، ئاپا. ئۇلار خىزمەتكە چىققاندىن كېيىنمۇ يەنە بىر يىل سىناقتا ئىشلەيدۇ، سىناقتىن ئۆتۈپ رەسمىيلەشكەندىن كېيىن ئاندىن توي قىلىشقا رۇخسەت قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن بۇرۇن توي قىلىۋالسا ئوقۇشتىن، خىزمەتتىن ھەيدىلىدىغان گەپ. ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن خالىمايمەن. ئايتۇرغان بىلەن بىر ئۆيدە ئاكا ـ سىڭلىدەك چوڭ بولدۇق. ئۇ سىڭلىمنىڭ ئورنىدا تۇرسا، ئەمدى قانداقمۇ ئۇنى خوتۇنۇم دەپ يۈرەلەيمەن. دۇنيادا قىز جىق، مۇشۇ ئىشتا مېنى زورلىما ئاپا، ــ دەپ مەنمۇ چىڭ تۇرىمەن. ئاخىرى ئاپام ئېغىزىدا ئېتىراپ قىلمىسىمۇ كۆڭلىدە دېگەنلىرىمگە تەن بەردى بولغاي، مېنى ئانچە زورلاپ كەتمەيدىغان بولدى. لېكىن ئۇرۇمچىدىن ئۆيلىنىشنىڭ گېپىنى قىلسامىلا تۆت پۇتى ئۆرە قالىدۇ.

ــ ئۆزۈم تاپمەن دېسەڭ ئۆزى غۇلجىلىق، مەجەزى ئايتۇرغاندەك قىز تاپسەن، قەشقەرلىك ياكى تۇرپانلىق بولسا بولمايدۇ، ئۇرۇمچىلىكنى خەنزۇ مەجەز كېلىدۇ، دەيدۇ، ئۇنداق

ئادەملەر بىلەن مەن چىقىشالمايمەن، ــ دەپ تۇرۇۋالدۇ.

ــ ئاپا، نەلىك بولسا بولسۇن، ئۆزى ياخشى بولسلا بولدۇ ئەمەسمۇ، ــ دەپ مەنمۇ گېپىمدە چىڭ تۇرىمەن. قارىغاندا توي قىلىپ بىر قىزنى نىكاھىمغا ئالمىغۇچە بۇ تالاش ـ تارتىشتىن قۇتۇلالمايدىغان ئوخشايمەن.

بىر يەكشەنبە كۈنى ئىككى قىز مېنى يوقلاپ كەلدى. غۇلجىلىق قىزلار ئىكەن. مېنىڭ بۇ يەردە ئىشلەيدىغانلىقىمنى، غۇلجىلىق ئىكەنلىكىمنى ئاڭلاپ، يۈرتدىشىمىز ئىكەن، ئارىلىشىپ ئۆتەيلى، دەپ كەپتۇ. بۇ گېپىدىن مەمنۇن بولدۇم. ئۇلار ياتىقىڭىزنى رەتلەپ بېرەيلى دەپ بىر ھازا ئىشلەپ، ياتىقىمنى ئۆزىگە ئوخشىمايدىغانلا قىلىۋەتتى. مەنمىغۇ ياتىقىمنى خېلى پاكىز تۇتاتتىم. لېكىن قىز بالىنىڭ قولى تەگكەن ئۆي باشقىچە بولۇپ كېتىدىكەن، دەپ قالدىم. ئارقىدىن لەڭمەنگە تۇتۇش قىلىشتى. بىرى كۆكتات ئادالسا، بىرى خېمىر يۇغۇرۇپ لەڭمەننى بىر دەمدە پىشۇرۇپ ئەكەلدى. ئۇچىمىز پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ لەڭمەن يەۋاتقاندا ئۆيۈمنى، ئاپامنى ئويلاپ كەتتىم. ئامىنە ئىسىملىك ئوماققىنە كەلگەن قىز ئايتۇرغانلارغا ئانا تەرەپتىن يىراق تۇغقان كېلىدىكەن. ئايتۇرغان ئۇنىڭغا خەت يېزىپ، مېنىڭ بۇ يەردىلىكىمنى دەپ بېرىپتۇ ھەم مەن بىلەن ئارىلىشىپ ئۆتۈشنى تاپىلاپتۇ. بۇگەپنى ئاڭلاپ كۆڭلۈم غەش بولۇپ قالدى. دېمەك، ئاپام بىلەن ئايتۇرغان غۇلجىدا تۇرۇپمۇ مېنى كونترول قىلىۋاتاتتى. ئۇلارنىڭ مېنى زادىلا ئەركىمگە قويۇپ بەرگۈسى يوق ئىدى. شۇ ئاچچىقىمدا ئەمدى بۇ قىزلارنى ئىزدىمەسلىك قارارىغا كەلدىم. گەرچە ئۇلار ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق، مۇلايىم قىزلار بولسىمۇ. ئۇلار بىلەن ئاچچىقىمنى بېسىپ تۇرۇپ خوشلاشتىم. چۈنكى بۇ ئاخىرقى

كۆرۈشۈش بولۇپ قالاتتى. ئۇلار مېنى كېلەر يەكشەنبىگە توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسىدىكى ياتقىغا مېھمانغا تەكلىپ قىلىپ قويۇشتى.

يەكشەنبە كۈنى مەن ياتقىمىنىڭ ئىشكىنى تاقاپ، «1 ـ ئىيۇل» پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسىدا ئىشلەيدىغان بىر مەھەللىلىك ئاغىنەمنىڭ يېنىغا كەتتىم. ئاغىنەم بېلىق تۇتۇشقا ھەۋەس قىلىدىكەن. ئىككىمىز كۈن بويى دەل ـ دەرەخ، ئوت ـ چۆپلەر بىلەن قاپلانغان ئۆستەڭ بويىدا ئولتۇرۇپ بېلىق تۇتتۇق. كېيىن، تۇتقان بېلىقلىرىمىزنى بىر ئاشخانىغا ئاپىرىپ قورۇتۇپ راسا مەززە قىلدۇق. ئۇ بىر كىچىك ئاشخانا ئىدى. ئاشخانىنىڭ ئوچۇق ئىشكىدىن ئىشچى قىزلار توختىماي ئۆتۈشۈپ تۇراتتى. ئۇلار كۆزۈمگە بىر ـ بىرىدىن چىرايلىق كۆرۈندى. ئارىدا، ئاغىنەمگە مېنى يوقلاپ كەلگەن قىزلارنىڭ گېپىنى قىلىپ بەرسەم، ئۇ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ توختىغىنە، سەن دەۋاتقان ئامىنە قانداقراق قىز ئىكەن؟ ئېگىز بويلۇق، ئاق سېرىق قىزمىكەن؟ دۆڭمەلىلىك؟ ژوي، ئۇنداق بولسا تەلىيىڭ كەپتۇ ئاغىنە! ئۇ دېگەن ئۇنداق ـ مۇنداق قىزلاردىن ئەمەس، غۇلجىدا خېلى ـ خېلى يىگىتلەرنىڭ قولى يەتمىگەن قىز ئۇ! مەن ئۇنى ئۇرۇمچىدە خىزمەتكە ئورۇنلىشىپتۇ، دەپ ئاڭلىغان. ئەسلىدە توك ئىدارىسىدە ئىشلەيدىكەن ـ دە. ئۇ سېنى يوقلاپ كەلگەن بولسا پۇرسەتنى چىڭ تۇت، ئۇنى ھەرگىز قولدىن بېرىپ قويما، ــ دېدى.

بۇ گەپلەرمۇ ماڭا بىر تەقدىردىن بېشارەتتەك تۇيۇلدى. مېنىڭ ئۇ قىزدىن قېچىپ بۇ يەرگە چىققىنىم، ئەكسىچە، بۇ يەردە ئۇنى تونۇيدىغان، ئوبدان بىلىدىغان بىرسىگە ئۇچرىشىپ

قبلىشىم تەقدىر ئەمەسمۇ. پېشانەڭگە پۈتۈلگەن ئىش نەدە بولسىمۇ، ھەر قانچە ئوڭۇشسىزلىق ئىچىدە بولسىمۇ، كۈتمىگەن بىر يوللار بىلەن ئەمەلگە ئاشىدىغان، يەنە بەزى ئىشلار كۆز ئالدىڭدا، قول ئۇچۇڭدا تۇرۇپمۇ، ھەر قانچە قىلساڭمۇ ئەپلەشمەيدىغان مىسالارنى بىز تولا ئۇچراتمىدۇقمۇ. تېخىمۇ ئاجايىپ يېرى، دۇشەنبە كۈنى بۆلۈمدىن ماڭا ئۇرۇمچىدىكى بىر ئاپتورغا بايراملىق شېئىر ئۈيۇشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى. ئۇ ئاپتور دەل توك ئىدارىسىدا ئىشلەيدىكەن. ھېكايە ـ نەسرلەرنى ۋەزىيەتكە ماسلاشتۇرۇپ، تەلەپكە لايىق يازالايدىكەن. مەن ياتقىمغا چىقىپ يېڭىراق كىيىملىرىمنى كىيىپ، ئايىغىمنى مايلاپ پارقىراتتىم. چېچىمنى تارىغاچ ئەينەكتىكى قىياپىتىمگە سىنچىلاپ قارىدىم. بۇغداي ئۆڭلۈك، بۇدۇرە چاچ، ئورۇققىنە، ئەما مەرى ئىسسىق بىر يىگىت ئەينەكتىن قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ سەل چوڭقۇر، ئويچان كۆرۈنىدىغان يوغان كۆزلىرىدىن مەڭگۈ ئەستايىدىللىق چىقىپ تۇراتتى. ئۇ گەپ ئويىنتىشنى، ساختىپەزلىكنى بىلمەيتتى. بىرەر قىزنى ياخشى كۆرسە، يۈرىكىنىمۇ ئىككى قوللاپ تەقدىم قىلاتتى. ئەما قىزچۇ؟

توك ئىدارىسىنىڭ دەرۋازىسىدىن كىرىپ، خەۋەرلىشىش بۆلۈمىدىكى خەنزۇ بوۋاي بىلەن بۇرۇتلۇق ئۇيغۇر ئادەمدىن ئاپتورىمىزنىڭ ئىشلەيدىغان ئورنى ۋە ئۆيىنى سۈرۈشتۈرۈۋاتسام، ئىش كىيىمى كىيگەن ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم:

ــ ئاغىنىلەر، ماڭا كەلگەن خەت ـ چەك يوقمۇ؟ ــ دەپ كىرىپ كەلدى. ئىشخانىدىكىلەر:

ــ مانا ساڭا خەت ـ چەك! ــ دەپ مېنى ئۇنىڭغا، ئۇنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ قويۇشتى. بۇ ئىشممۇ ئوڭدىن كەلدى. شۇ

يەردە بەش مىنۇت پاراڭلىشىپ تەھرىر بۆلۈمىدىكىلەرنىڭ تەلەپ ـ شەرتلىرىنى ئۇنىڭغا يەتكۈزدۇم. ئۇ دائىم مەتبۇئاتلارنىڭ بۇنداق ۋەزىپىلىرىنى ئورۇندايدىغان، ئىشنىڭ يولىنى بىلىدىغان ئادەم ئىكەن. ئۇچ كۈننىڭ ئىچىدە بىر نەسر يېزىپ ئاپىرىدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ مېنى خاتىرجەم قىلدى. بۇ ئىشنى پۈتكۈزۈپ بولۇپ ئۇنىڭدىن غۇلجىلىق ئامىنە ئىسىملىك قىزنىڭ نەدە ئىشلەيدىغانلىقىنى سورىدىم ۋە ئېھتىيات يۈزىسىدىن يېقىندا غۇلجىغا بېرىپ كەلگەنلىكىم ۋە ئۇنىڭ تۇغقانلىرىدىن خەت ـ خالتا ئالغاچ كەلگەنلىكىمنى قوشۇپ قويدۇم. ئۇ مېنى ئامىنەنىڭ ئىشخانىسىغا باشلاپ ئەكىردى. ئامىنە زالدەك چوڭ بىر ئىشخانىدا قاتار قويۇۋېتىلگەن ئۈستەللەرنىڭ بىرىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ ناھايىتى كۆپ جەدۋەلنى تەكشۈرۈۋاتقانكەن. ئۇ مېنى كۆرۈپ ھەيران قالدى ۋە خۇشال بولغانلىقىنى يوشۇرمايلا:

ــ ئەجەب ئوبدان كېلىپ قالدىڭىزغۇ، مەن تېخى ئەتىگەندىن سىزنى ئىزدەپ باراي دەپ تۇرغانىدىم، ــ دېدى. ئىككىمىز يالغۇز قالغاندا، تۇنۇگۈن زۆرۈر ئىشىم چىقىپ قالغانلىقتىن كېلەلمىگەنلىكىمنى ئېيتىپ ئۇنىڭدىن ئۆزرە سورىدىم. ئۇمۇ ھېچقىسى يوق، دەپ كۆڭلىگە ئالمىغانلىقىنى بىلدۈردى.

مەن ئۇنىڭدىن:

ــ دائىم مۇشۇ يەردە ئىشلەمسىز، توك بىلەن تەمىنلەش ئىدارىسىدە ئىشلەيمەن دېسىڭىز مەن سىزنى ئىش كىيىملىرىنى كىيىپ، قانداقتۇر ماشىنىلارنى باشقۇرۇپ ئىشلەمدىكىن دەپتىكەنمەن، ــ دېدىم.

ــ بەزىدە باشقا ئورۇنلارغا بارىدىغان ئىشمۇ چىقىدۇ.

لېكىن، قىزلار ئاساسەن ئىشخانىدا ئولتۇرۇپ ئىشلەيمىز، ئىشىمىز تەس ئەمەس، ــ دېدى ئۇ. ۋاقىت چۈشكە يېقىنلىشىپ قالغانىدى. ئۇ ماڭا:

ــ يۈرۈڭ، ياتاقتا كىرەيلى، زەينۇرە ئىككىمىز بىر ياتاقتا ياتىمىز. تاماقنى كۆپىنچە ئۆزىمىز ئېتىپ يەيمىز. تۇنۇگۈن سىزنى كېلىدۇ دەپ ئالاھىدە تەييارلىق قىلغانىدۇق. بۈگۈن بولسىمۇ بولىدۇ. سىزنى تازا بىر مېھمان قىلايلى، ــ دېدى.

قىزلار ياتقىنى خۇددى نەچچە يىل تۇتۇلغان ئۆيدەك چىرايلىق ياساپ ئولتۇرۇپتۇ. ھەممە نەرسە شۇنداق رەتلىك، پاكىز، جايى ـ جايىدا. مەن ئامىنەنىڭ كارىۋىتىنىڭ يېنىغا چاپلانغان ئۆزىنىڭ ۋە ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ سۈرىتىنى قىزىقىپ كۆردۈم. ئۇنىڭ سۈرەتتىكى تۇرقىدىن بىر خىل تەبىئىيلىك، ئۆزىگە بولغان ئىشەنچ چىقىپ تۇراتتى. ياسىنىشلىرىمۇ ياتقىغا ئوخشاش رەتلىك، پاكىز تۈيغۇ بېرەتتى. گەپ ـ سۆزلىرىمۇ ئوچۇق ـ يورۇق، ياسالمىلىقتىن خالىي ئىدى. بۇ قىزغا قارىغانسېرى كۆڭلۈم يورۇپ، خۇشاللىق ۋە ھاياجاندىن يۈرىكىم ئۇيناشقا باشلىدى. ئاددىي ئەمما قىزلار كۆپ جاپادا تەييارلىغانلىقى بىلىنىپ تۇرغان تاماقلار ناھايىتى ئوخشىغانىدى. تاماق يەۋېتىپ ئۇلارنى «قولۇڭلار گۈل ئىكەن جۇمۇ!» دەپ ماختىدىم. زەينۇرە مەنىلىك كۈلۈپ:

ــ مېنى ئەمەس، بۈيانقنى ماختاڭ. مەن پەقەت قارىشىپ بەردىم، ــ دېدى. ئۇ ھەدەپ بىر ئىشلارنى باھانە قىلىپ دالانغا چىقىۋالاتتى. ئامىنە ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزگە قارىيالماي، يا گەپلىرىمىز قولاشماي، ئوڭايسىزلىنىپ قىپقىزىل بولۇشۇپ كېتەتتۇق. ئامىنە چىقىپ زەينۇرەنى

چاقىرىپ كىرگەندىلا گەپلەر جايىغا چۈشەتتى. ئىككىلىمىز دەيدىغان گەپلىرىمىزنى ئۇنىڭغا قاراپ دەيتتۇق.

يەنە بىر ھەپتىسى ئۇچىمىز بىرلىكتە سەمەتنىڭ يېنىغا ئويىنغىلى باردۇق. «1 ـ ئىيۇل توقۇمىچىلىق فابرىكىسى» نىڭ ئەتراپىدا سۈيى مول بۇلاقلار، قويۇق دەرەخلىكلەر كۆپ ئىكەن. تۆتىمىز بىرلىكتە دەرەخلىكلەرنى ئايلاندۇق. بۇلاق بويلىرىدا ئولتۇرۇپ قىزلار ئالغاچ كەلگەن سامسا، پىچىنە ـ پىرەنىكلەرنى يېگەچ پاراڭلاشتۇق. قىزلار ئارام ئېلىۋاتقاندا سەمەت ئىككىمىز يەنە بېلىق تۇتتۇق. بۇ قېتىم قىزلارنىڭ ئايىغى يارىشىپ، ئۇششاق بېلىقلاردىن باشقا يەنە چوڭراق بېلىقتىن بىرنى تۇتتۇق. بېلىقلارنى يەنە ئۆتكەنكى ئاشخانىغا ئاپىرىپ قورۇتتۇق. بۇ بېلىق قورۇمىسى قىزلارغا بەك ياراپ كەتتى. مېنى خۇشال قىلغان يەنە بىر ئىش، زەينۇرە بىلەن سەمەتمۇ بىر ـ بىرىنى خېلى يارىتىپ قېلىشقاندەك ئىدى. ئەمما ئامىنە :

ــ قانداق بولاركىن، زەينۇرەنىڭ غۇلجىدا يىگىتى بار، ــ دېدى. قانداقلا بولمىسۇن بۇ بىر كۈنىمىز بەكمۇ كۆڭۈللۈك ئۆتتى.

كەچتە بىزنىڭ ياتاقتا قايتىپ بىر پەس ئارام ئالغاندىن كېيىن، مەن ئۇلارنى يازلىق كىنوخانىدا كىنو كۆرۈشكە تەكلىپ قىلدىم. ئۇ، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئىشلەنگەن ئۆزبېكىستانغا مۇناسىۋەتلىك كىنو ئىكەن. كىنودا چېچىنى ئانارنىڭكىدەك بېشىغا ئورىۋالغان، قاش ـ كۆزلىرىمۇ ئۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئەتلەس كۆڭلەكلىك بىر قىز تولا چىقاتتى. بۇ قىزغا ئادەتتىكىچە قىزىقىش بىلەنلا قاراپ ئولتۇردۇم. بۇ ھالىمغا، بۇ ئۆزگىرىشچانلىقىمغا ھەيران قالدىم. دېمەك، مۇھەببەت دېگەن ئۆزۈڭ ياخشى كۆرگەن

نەرسىدىن ئايرىلىپ قالغىنىڭغا بولغان ئېچىنىش بىلەن زورلاپ كۆپتۈرۈلگەن قايغۇنىڭ بىر نىكمىسى بولسا كېرەك. بۇ خۇددى قايغۇ تەلەت رىتسار دونكىخوتنىڭ ئۆزى ياسىغان مەبۇدىسى دولسىنىيە توبوسوۋۇنغا بولغان مۇھەببىتىگە ئوخشاپ قالامدۇ نېمە، دەپ ئويلاپ قالدىم. بۇ خىيال ئۆزۈمگە رەزىللىكتەك تۇيۇلۇپ، ئۇنى كاللامدىن چىقىرىۋېتىپ قىزلار بىلەن پاراڭلىشىشقا باشلىدىم. قانداقلا بولمىسۇن، ئانار ھەققىدىكى تۇيغۇلارنىڭ ئۇنتۇلۇشقا باشلىغىنى ياخشى ئەھۋال ئىدى.

كىنودىن كېيىن قىزلارنى ياتقىغا ئېلىپ كېتىۋاتسام، زەينۇرە ئىتتىك مېڭىپ بىزدىن ئىلگىرىلەپ كەتتى. ئامىنە ئىككىمىز خېلىغىچە ئۇن - تىنسىز ماڭدۇق. مەن ئۇنىڭغا نېمە دېيىشنى بىلمەيتتىم. تەلەپ قويۇشقا تېخى بالدۇرلۇق قىلاتتى. ياخشى يېرى، بىز بىلەن تەڭ كىنودىن يانغان ئادەملەر كۆپ بولۇپ، جۇپ - جۇپتىن، بەش - ئالتىدىن بولۇپ كۈلكە - پاراڭ بىلەن يېنىمىزدىن ئۆتۈشۈپ تۇرغانلىقتىن بىر - بىرىمىزدىن ئانچە قورۇنۇپمۇ كەتمىدۇق. ئاق قوۋۇقنى كەلگەندە كوچىلار ئاۋاتلىشىشقا باشلىدى. غۇۋا كوچا چىراغلىرىنىڭ يورۇقىدا دوقمۇش - دوقمۇشتا پانار يېقىپ يەل - يېمىش، كالا - پاقالچاق سېتىۋاتقان ۋە ئېلىۋاتقان، سالقىندىغىلى چىقىپ توپلىشىپ پاراڭلىشىپ تۇرغان ئادەملەر ئۇچرايتتى. بۇلۇڭ - پۇچقاقلاردا، تېرەكلەرنىڭ دالدىسىدا مۇڭدىشىۋاتقان قىز - يىگىتلەرنىڭ قارىسى غىل - پال كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. ئاككوردىيونچى يىگىتنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ قاتارلىشىپ جىر جىرلاپ كېتىۋاتقان، شۇ يىللارنىڭ مودىسى بويىچە گىمناستورکا كىيىۋالغان شوخ يىگىتلەر، چاچلىرىنى

بانتىكلاپ كالتە يەڭ، كەڭ ئېتەك، بەللىرىنى چىڭ قىسىپ تۇرىدىغان كۆڭلەكلەرنى كىيىشىپ، قولتۇقلىشىپ بىر توپ قۇچقاچتەك ۋىچىرلىشىپ پاراڭ سېلىشىپ ئۆتىدىغان قىزلار كوچىنى بىر پەس شاۋقۇن ـ سۈرەنگە تولدۇرۇپ، بارا ـ بارا يىراقلاپ كېتەتتى. ئۇلار شەھەرنىڭ بۇ چېتىدىن ئۇ چېتىگە ياكى شەھەر ئەتراپىدىكى زاۋۇت ـ كانلارغا تانسىغا ماڭغانلار ئىدى. ئۇلار تانسىنى يېرىم كېچىلەرگىچە ياكى تاڭ ئاتقۇچە ئويناشاتتى. كۆپىنچىسى ئەنە شۇنداق تاماشا سورۇنلىرىدا تېپىشىپ توي قىلىشاتتى. ئۇلار شۇنداق غەمسىز، خۇددى سىگانلاردەك نەدە ئويۇن ـ تاماشا بولسا شۇ يەرنى ئىزدەپ كېتىۋېرىدىغان، ئاسانلا مۇھەببەتلىشىپ توي قىلىپ، ئاسانلا ئاجرىشىدىغان، پات ـ پات بىر ـ بىرى بىلەن قىز تالىشىپ ئۇرۇشۇپ كاللا ـ قاپاقلىرىنى يېرىشىپ يۈرىدىغان ياشلار ئىدى.

ـــ ئۇرۇمچىگە يېڭى كەلگەن چاغلىرىمدا بۇ ياشلارغا بەك ھەۋەس قىلاتتىم. بىر ـ ئىككى قېتىم قىزلار بىلەن بىرلىكتە تانسىلارغىمۇ بېرىپ باقتىم. قارىسام، بەك ئەھمىيەتسىز ئىشلار ئىكەن، شۇنىڭ بىلەن دەرھال ئۆزۈمنى تارتتىم. قارىغاندا، چوڭ بولغان ئوخشايمەن، ـــ دېدى ئامىنە كۈلۈپ، ـــ ھازىر ئىشتىن چۈشۈپ تاماقلىرىمىزنى يەپ بولۇپلا تور، كەشتە دېگەندەك قول ئىشلىرىنى قىلىمىز، ياتقىمىزدىكى كارىۋات ـ ساندۇقلارغا يېپىلغان تورلارنىڭ ھەممىسىنى زەينۇرە ئىككىمىز ئۆزىمىز توقۇغان. ياخشى كىتابلارنى تاپالىساق، كىتاب ئوقۇپ ئۆزئارا مۇنازىرلىشىمۇ كېتىمىز. «ئۆتكەن كۈنلەر»، «مېھراپتىن چايان»، «سىرلىق سوقماقلار» دېگەندەك كىتابلارنى بەك ياقتۇرىمىز. سىلەرنىڭ ژۇرنالىنىمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئوقۇپ قويىمىز. لېكىن ھازىر

ئىلگىرىكىدەك ياخشى ھېكايىلەر بېسىلمايدىغان بولۇپ قالدى. ئۇنداق دېسەم خاپا بولۇپ قالمىغانسىز؟

ــ نېمىشقا خاپا بولغۇدەكمەن؟ سىلەرلا ئەمەس، بىزمۇ شۇنداق ئويلايمىز. ياخشى ئەسەرلەرنى كۆپرەك بېرىپ ھەۋەسكارلارنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرايلى دەيمىز. لېكىن بىزدىمۇ ئامال يوق. قارىغاندا يۇقىرىدىن شۇنداق تەلەپ قويسا كېرەك. شۇنداق ياخشى ئەسەرلەرنى قىسقارتىپ، ئۆزگەرتىپ، ھېچنېمىگە ئوخشىمايدىغان شوئارسمان سۆز تىزمىسىغا ئايلاندۇرۇپ ئاندىن چىقىرىمىز. قىلىۋاتقان ئىشىمىزدىن يا ئۆزىمىز رازى ئەمەس، يا باشقىلار...

ــ بولدى، ئۇ ئىشلارنى ئويلىماڭە، ژۇرنال يالغۇز سىزنىڭمىتى. ئاپامنىڭ بىر گېپى بار ئىدى، بىرەرسى دەردىنى ئېيتىپ بەرسە ئاڭلاپ ــ ئاڭلاپ بولۇپ، «كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما، ئايلىنىپ تۇرىدىغان دۇنيا بۇ، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ» دەيتتى. ھازىر ئويلاپ باقسام بۇ ناھايىتى ئېسىل گەپ ئىكەن. دېمىسىمۇ، كۈنلەر ئۆتۈۋېرىدىكەن، ئىشلار توختىماي ئۆزگىرىپ تۇرىدىكەن.

ــ نەچچە ياشقا كىردىڭىز؟ ئەجەب بۇ دۇنيانى ياشاپ بولغاندەك گەپلەرنى قىلىسىزغۇ؟ ــ دەپ ئۇنىڭ بىلەن چېقىشتىم. ئەمما ئامىنە ناھايىتى ئەستايىدىللىق بىلەن ئۆزى توغرىسىدا سۆزلەشكە باشلىدى.

ئامىنەنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىغان ئاتا ــ ئانىسى ئۇنى كىچىكىدىن قاتتىق تەلەپ بىلەن تەربىيەلەپتۇ. ئۇلارنىڭ ئۇنى ئالىي مەكتەپكىچە ئوقۇتۇش ئارزۇسى بار ئىكەن. ئەمما ئۇ تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتكۈزگەن يىلى ئۇرۇمچىگە تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتكۈزگەن قىز ــ ئوغۇللاردىن خىزمەتچى ئالمىدىغانلار كەپتۇ. يەنە كېلىپ شۇ

ئىشقا مەسئۇل بولۇپ كەلگۈچى دادىسىنىڭ تۇغقىنى ئىكەن. ئامىنە شۇنداقلا بىر قىزنىڭ بىلەن ئىمتىھان بېرىپ ئۆتۈپ قاپتۇ ۋە ھازىرقى ئورنىغا تەقسىم قىلىنىپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىدە ئالىي مەكتەپتە ئوقۇيالمىغىنىغا بولغان ئۆكۈنۈشمۇ ساقلىنىپ قاپتۇ

ئامىنە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى مەندىن بىر يىل كېيىن پۈتكۈزگەنىكەن. مەن ئوقۇغان مەكتەپتە ئوقۇغانكەن. يەنە كېلىپ مېنى ناھايىتى ئوبدان بىلىدىكەن. ھەتتا بىر نەچچە قېتىم ئايتۇرغان بىلەن بىزنىڭ ئۆيگىمۇ كەپتىكەن. بىر قېتىم ھەتتا ئۇلار كەچ قالغانلىقتىن ئۇلارنى ئۆيىگىمۇ ئاپىرىپ قويغانكەنمەن. مەن سىزنى زادىلا كۆرۈپ باقماپتىكەنمەن ياكى سىزدەك بىرسى پەقەتلا ئېسىمدە يوق دېسەم خاپا بولۇپ قالامسىن دەپ، ئۇنىڭغا :

ــ ئەسلىدە سىزنىڭ ماڭا تونۇشتەكلا كۆرۈنگىنىڭىز بىكار ئەمەس ئىكەن ــ دە ــ ، دېدىم. ئىچىمدە بولسا، مۇشۇنداق ئالاھىدە بىر قىزنى قانداقلارچە پەقەتلا كۆرمىگەندىمەن، دەپ ھەيران ئىدىم. خىيالىمدا بۇ قىزنى خۇشال قىلىدىغان، ياخشى كۆرۈپ قالغانلىقىمدىن بېشارەت بېرىدىغان سۆزلەرنى ئىزدەيتتىم. شۇ خىيال بىلەن رۇس كۇلۇبىتىن ئۆتۈپ كەتكىنىمىزنىمۇ تۇيماپتىمەن. قىز تۇيۇقسىز چوڭ بىر دەرۋازىنىڭ ئالدىدا توختاپ:

ــ مانا، بىزنىڭ ئىدارىگىمۇ كەپقالدۇق، ئەمدى ئۆزۈم كىرىپ كېتەلەيمەن، سىزگە كۆپ رەھمەت، ــ دېدى.

ــ ۋوي، شۇنداق تېزلا كەپقالدۇقما؟ بۇ يەر ئەمەستۇ، ھېچ ئوخشىمايلا تۇرىدىغۇ؟ ــ دەپ ئالدى ــ كەينىمگە پىرقىراپ كەتتىم. قىز يەرگە قاراپ باسنۇچكىسىنىڭ ئۇچى بىلەن يەرنى جىجىلاپ بىر پەس تۇردى. كېيىن بېشىنى

كۆتۈرۈپ، قوللىرىنى كەينىگە تۈتۈپ، خىجىللىق ئارىلاش پەس ئاۋازدا :

ــ خوش ئەمىسە، ــ دېدى ـ ده، بۇرىلىپ قورۇنىڭ ئىچىگە قاراپ يۈگۈردى. ئۇنىڭ گۈللۈك كۆڭلىكى، كېپىنەك شەكلىدە چىگىلگەن بەل تاسمىسى، سۈت رەڭ باسنۇچكىسى كۆز ئالدىمدىن يىراقلىشىپ كېتىۋاتاتتى. بۇنىڭدىن يۈرىكىم پارە ـ پارە بولىماقتا ئىدى. ئاخىرى بار ئاۋازىم بىلەن توۋلىدۇم:

ــ ئامىنە، توختاڭ! ــ قىز توختىدى. غۇۋا چىراغ يورۇقىدا چىرايى تاتىرىپ كەتكەندەك كۆرۈندى.

ــ ئامىنە ... نۇرغۇن گەپ بوغۇزۇمغا كەپلىشىپ ئاخىرى غەيرەت قىلىپ:

ــ كېلەر يەكشەنبە كۈنى كۆرۈشەيلى، سىلەر بارامسىلەر ياكى مەن كېلەيمۇ؟ ــ دېدىم.

ــ سىز كېلىڭ، نېمە قىلىشنى شۇ چاغدا مەسلىھەتلىشەيلى، بولامدۇ؟ ــ دېدى قىز ئاۋازىنى پەسرەك چىقىرىشقا تىرىشىپ.

ئۇ كۆڭلىكىنى پىلدىرلاتقىنىچە قاراڭغۇلۇق ئىچىدە غايىب بولدى. مەن ئۇ يەردە خىلىغىچە ئۇياندىن بۇياڭا مېڭىپ يۈردۈم. قانداقتۇر بىر ئۇمىد بىلەن پات ـ پات بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئامىنە كىرىپ كەتكەن تەرەپكە قارايتتىم. شۇ چاغدا مەن بۇ قىزغا تەلۈلەرچە ئاشىق بولغانلىقىمنى سەزدىم. ئاشىقلىق دېگەن مۇشۇنداق نەرسە ئىكەنده، دەيتتىم ئىچىمده. ئۇ ئاجايىپ بىر خۇشاللىق هەم ئاجايىپ بىر هەسرەت ئىدى. بەكمۇ شېرىن هەم غەلىتە ئىدى. تۇرۇپ كۇلگۈم كەلسە، تۇرۇپ يىغلىغۇم كېلەتتى. ئىچىمده بىر نەرسە داۋالغۇپ هېلى قىزىپ، هېلى توڭۇپ، تىترەك ئولىشىپ كېتىۋاتقاندەك

بىلىنەتتى.

ياتاققا كىلىپ ئۆتكەندە «مەشئەل» ئەپەندى بىلەن «بۇركۇت» ئەپەندىدىن ئىشىپ قالغان يېرىم بوتۇلكا ھاراقنى ئۆزۈم يالغۇز ئىچتىم. ئىچىپ بولۇپ بىر ھازا كۈلدۈم.

ــ ئاپامزە... مېنىڭ ئاپام ئالامەت ئاپا جۇمۇ! ئوغلىنى ئۇنىڭدەك چۈشىنىدىغان ئاپىدىن يەنە بىرسى يوق... ما ئاپامنى قارا... ئايتۇرغانمۇ مېنىڭ سىڭلىم، ئۆزۈ سىڭلىم، ئۇمۇ مېنى چۈشىنىدۇ... . ــ دەپ ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم سۆزلەشتىم.

ئەتىسى بىرىنىڭ ياتاق ئىشىكىنى كۈچەپ ئۇرۇشىدىن ئويغىنىپ سائەتكە قارىسام، چۈشتىن كېيىن سائەت ئۈچ بولۇپتۇ. ئىشخانىدىكىلەر مېنىڭ ئۇن ـ تىنسىز ئىشقا كەلمىگىنىمدىن ھەيران قاپتۇ. «مەشئەل» ئەپەندى ئەنسىرەپ نېمە بولغانلىقىمنى بىلىش ئۈچۈن ياتقىمغا كەپتۇ. ئۇ مېنى ئىدارىنىڭ ئەتراپىدىكى بىر كوچىغا باشلاپ باردى. ئۇ يەردە ۋۇجۇدىسى يوق كىچىك بىر ئاشخانا بار ئىكەن. ئاچچىق بىر چىنە سۇيۇقئاش بىلەن ئىككى رومكا ھاراقتىن كېيىن خېلى ئەسلىمگە كېلىپ قالدىم. «مەشئەل» ئەپەندى مېنى ياتاققا ئەكېلىپ قويۇپ :

ــ خاتىرجەم ئارام ئېلىڭ، بۆلۈمدىكىلەرگە زۇكامداپ قاپتىكەن، دوختۇرخانىغا ئېلىپ باردىم دەپ قويىمەن، ــ دەپ چىقىپ كەتتى. تۇنۇگۈنكى غەلىتە تۇيغۇلار بىسقىپ، ئۇنىڭ ئورنىدا شېرىن، ھەسرەتلىك بىر سېزىم قالغانىدى. كەچكىچە كارىۋاتتا يېتىپ ئامىنەنى ئويلىدىم. شۇ بىر ھەپتە ئىچىدە تاماكا چېكىشنىمۇ ئۆگەندىم.

يەكشەنبە كۈنى ئورنۇمدىن سەھەر تۇرۇپ ياتقىمنى تازىلىدىم. ئەتراپتىكى دۇكانلاردىن ئاشلىق بېلىتىگە

سېتىلىدىغان پېچىنە، ئېرىس كەمپۇتلەرنى سېتىۋالدىم. بىر ۋاقىتلاردا قاراڭغۇ بازاردىن ئالغان گۆش بىلىتىگە گۆش ئالدىم. ئۇ چاغلاردا گۆشنى ھازىرقىدەك كىلولاپ سېتىۋالغىلى بولمايتتى. تولا ۋاقىتتا گۆش دۇكانلىرىدا گۆشمۇ بولمايتتى. مانا قاراڭ، ئامىنە بىلەن تونۇشقاندىن بېرى ئىشلىرىم ئوڭغا تارتىۋاتاتتى. ئۇستەلگە تىزىدىغانىنى تىزىپ بولۇپ، گۆش-كۆكتاتلارنىڭ تەق قىلىپ قويۇپ قىزلارنى باشلاپ كەلدىم. ئۇلار كېلىپلا تاماقتا تۇتۇش قىلدى. بۇگۈن ئۇلار گۆشكە پىياز ھەم سەۋزە ئارىلاشتۇرۇپ ناھايىتى مەززىلىك سامسا پىشۇردى. تاماقتىن كېيىن زەينۇرە تۇغقانلارنىڭ ئۆيىگە باراتتىم، دەپ چىقىپ كەتتى. ئامىنە قاچا - قۇچىلارنى يۇغىلى تۇردى. مەن يارەملىشەي دېسەم:

— سىز دېگەن ئوغۇل بالا تۇرسىڭىز، بىز تۇرغان يەردە سىز قازان بېشىدا يۇرسىڭىز سەت تۇرمامدۇ، — دەپ ئۇنماي تۇرۇۋالدى. ئۇنىڭ بۇ گەپلىرى ماڭا ئاپامنى ئەسلەتتى. ئاپام ئەزەلدىن ئەر كىشىلەرنىڭ قازان بېشىغا ئۆتۈۋېلىشىنى ياقتۇرمايتتى، ھەدىلىرىمگەمۇ شۇنداق ئۆگىتەتتى. ئىككىنچى ھەدەمنىڭ ئېرى ئاشپەز بولسىمۇ، بىزنىڭ ئۆيگە كەلگەندە ئاپام «ئەر كىشى دېگەن داستىخاندا ئولتۇرماي، قازان بېشىدا ساقلىنى سۆرەپ يۇرسە ھۆرمەتى بولامدۇ»، دەپ قازان بېشىغا يولاتمايتتى. ھەدىلىرىم ئاپامنىڭ ئالدىدا ئەرلىرىنى ئىشقا بۇيرۇپ قالسا بەك خاپا بولۇپ: «ئۇ دېگەن سېنىڭ ئېرىڭ، بالىلىرىڭنىڭ دادىسى، ئۇنىڭ ھۆرمەتى بولمىسا، سەن بىلەن بالىلىرىڭنىڭمۇ ھۆرمەتى بولمايدۇ» دەيتتى. مەن ئۇستەل ئالدىدا ئولتۇرۇپ ئامىنەنىڭ قاچا - قۇچىلارنى پاكىز يۇيۇپ، سۇرتۇپ ئىشكاپقا رەتلىك تىزىشىغا قاراپ ئولتۇردۇم. ئۇنىڭ نازۇك بارماقلىرىنىڭ ھەربىتىگە،

گاھ ئېگىشىپ، گاھ كەينىچە ياكى يېنىچە تۇرغان چاغدىكى نازاكەتلىك قىياپىتىگە، ئالدىغا چۈشۈۋالغان چاچلىرىنى قولىنىڭ دۈمبىسى بىلەن كەينىگە ئېلىپ قويۇشىغا قاراپ تويمايتتىم. ئۇ قازان بېشىنى بېسىقتۇرۇپ بولۇشىغا قولىدىن تارتىپ ئۈستەلگە ئېلىپ كەلدىم. دەملەپ تەييار قىلىپ قويغان چايدىن بىر پىيالە قۇيۇپ بېرىپ:

— ئەمدى ھېچقانداق ئىش قىلمايلا، ئولتۇرۇپ پاراڭلىشايلى، — دېدىم.

— ۋۇي، تېخى ئىش تۈگىمىگەنىدى، ئۆينى بىر بېسىقتۇرۇۋەتسەم بولاتتى، — دەپ تارتىشقىنىغىمۇ يول قويمىدىم. چاي ئىچكەچ بىر - بىرىمىزگە قارىشىپ كۈلۈپ قويۇپ، بىر پەس جىم بولۇشۇپ قالدۇق. بىر ھەپتىدىن بۇيان تىنماي يادلىغان سۆزلىرىم ئاللىقاياقلارغا ئۇچۇپ كەتكەن، كاللام قۇپقۇرۇق ئىدى. ھەر قانچە ئويلىسامۇ، «ئىككىمىز توي قىلايلى» دېگەن تۇيۇقتىن، سەل چاكىنا ئاڭلىنىدىغان سۆزدىن باشقا سۆز خىيالىمغا كەلمەيتتى. مۇشتەك ۋاقىتلىرىمدىن تارتىپ شېئىرلارنى يادلاپ، ئەدەبىياتقا ھەۋەس قىلغىنىم، ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ئوچ يىل ئوقۇغىنىم نەگە كەتتى؟ قېنى ئۇ ئىچىمگە لىق تولۇپ تۇرىدىغان رومانتىك ھېسسىيات، گۈزەل سۆزلەر؟ يۈرتداش دوستلىرىم، ساۋاقداشلىرىمۇ مېنى گەپكە ئۈستا، چاقچاقنىمۇ خېلى كەلتۈرۈپ قويىدۇ، شېئىرلارنى يادقا ئوقۇيالايدۇ، دەپ سورۇن باشقۇرغۇچى قىلىپ قويۇشاتتى. دېمىسىمۇ، ئۇنداق سورۇنلاردا گەپلەرنىڭ، چاقچاقلارنىڭ ئېسىمگە نەدىن كېلىدىغانلىقىنى ئۆزۈممۇ بىلمەي قالاتتىم. ئەمما بۇگۈن نېمە بولغاندىمەن؟ شۇ ھالەتتە ئولتۇرسام ئىشىك چېكىلدى. بېرىپ ئىشىكنى ئاچسام پازىل ئاكا ئىكەن. ئۇ كىشى ئايالى

بىلەن ئاجرىشىپ كەتكەنلىكتىن 1 ـ قەۋەتتە ماڭا ئوخشاش بىر ياتاقتا يالغۇز تۇرۇۋاتاتتى. ئۇ چالا مەست ئىكەن. ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرۇپ بولۇپ، بىر چەتتە نېمە قىلىشنى بىلمەي تۇرغان ئامىنەنى كۆرۈپ قالدى ـ دە، ئورنىدىن تۇرۇپ كەتتى.

ـ ۋوي، كېلىنچىكىمىزمۇ نېمە بۇياق؟ بەك ياخشى ئىش بوپتۇ، قالتىس ئىش بوپتۇ! ئاسىمجان ئۇكام توي ئۆينايدىكەنمىز ـ دە؟ قىزىمىز پېچەت ئىكەن، تىرناقتا توختىغۇدەك ئىكەن. ۋاقتى كەلگەندە مۇنداق ئىشتى ئاكا، دەۋېتىدىغان بولسىڭىز، ئۆزۈم ئىگە بولۇپ تويۇڭلارنى قىلىپ قويىمەن. خەير ئۇكام، بىر چىرايلىق ئولتۇرۇپسىلەر، پەيزىڭلارنى بۇزۇۋەتمەي...

ئۇ سىرتقا ماڭغانىدى، ماڭغىلى قويمىدىم. ئۇستەلگە ئولتۇرغۇزۇپ ئىككى رومكا قۇيۇپ بەردىم. ئاڭغىچە ئامىنە چاققانلىق بىلەن بىر چىنىدىن سۇيۇقئاش ئەتتى. پازىلكام ئاچچىق ـ چۇچۇك سۇيقاشنى ئىچىپ بولۇپ، بىردەم ئىشخانىدىكىلەرنىڭ غەيۋېتىنى قىلدى. ئۆزىنىڭ نەقەدەر كەڭ قورساقلىقى، قولىدىن ئىش كېلىدىغانلىقى، بۆلۈمدىكىلەرنى ئاسرايدىغانلىقى؛ ئەگەر ئۇ ئاسرىمىغان بولسا «مەشئەل» «بۇركۇت»... قاتارلىقلارنىڭ ئاللىقاچان تۇرمىگە كىرىپ كېتىدىغانلىقى؛ بۆلۈمدىكىلەر ئىچىدە گومىنداڭنىڭ ئىشپىيونلۇق ئورگانلىرىدا ئىشلىگەن، چەت ئەلگە باغلانغان، ئېغىر تارىخىي مەسىلىسى بارلارنىڭ ئاز ئەمەسلىكى ھەققىدە بىر ھازا گەپ سالتتى. ئاخىرىدا، مېنى ياش، سىياسىي جەھەتتە پاك، ئائىلە كېلىپ چىقىشىدا مەسىلە يوق دەپ، ئۆستۇرۇش ھەققىدە يۇقىرىغا دوكلات يوللىغانلىقىنى قايتا ـ قايتا ئەسكەرتتى. ئۇ سۆزلەۋېتىپ ئامىنەنىڭ ئەنسىزلىك بىلەن سائەتكە قاراۋاتقىنىنى كۆرۈپ: بولدى مەن چىقاي، دەپ

ئورنىدىن تۇردى. تۇرۇپ بولۇپ يەنە ئولتۇرۇپ ماڭا كەسىپ جەھەتتە «تېز كۆزگە كۆرۈنۈش» نىڭ يوللىرىنى بىر ھازا چۈشەندۈردى. ئاخىرى ئورنىدىن تۇرغاندا:

ــ ئاكا، سىزنى ئۆيىڭىزگە ئۆزۈم ئەپچىقىپ قويىمەن، ــ دەپ مەجبۇرىي سىرتقا ئېلىپ ماڭدىم. ئۇ ئىشىكتىن چىقىدىغان چاغدا بىر ئاز تىركىشىپ تۇرۇۋېلىپ، ئامىنەگە:

ــ سىڭلىم... ئىسمىڭىز نېمىتى، ھە، ئامىنە، تويىنى تېزرەك قىلىڭلار، ئاسمجان ئىستىقباللىق يىگىت، ئارقىڭلاردا بىكار گەپ چىقىپ قالمىسۇن، بولامدۇ؟ ــ دەپ تاپىلىدى.

پازىل ئاكىنى ئۆيىگە ئەچىقىپ قويۇپ كىرسەم، ئامىنە خاپا بولۇپ دومسىيىپ ئولتۇرۇپتۇ. نېمە بولغىنىنى سورىسام:

ــ مېنى نېمە كۆرۈپ قالدى ئۇ ئادەم، ئاسمجان ئىستىقباللىق، ئارقاڭلاردا بىكار گەپ چىقىپ قالمىسۇن دەيدۇ، شۇنداقمۇ گەپ قىلامدۇ، ــ دەپ يىغلىغۇدەك بولۇپ كەتتى.

ــ بۇ ئادەمنىڭ مىجەزى شۇنداق. ئۇنىڭ ئۇستىگە مەست ئىكەن. رەنجىمەڭ، ئۇنداق گەپلەرگە پەرۋا قىلماڭ. سىز بۇ يەرگە ئۇ ئادەمنى دەپ ئەمەس، مېنى دەپ كەلدىڭىز. سىز مەن ئۈچۈن ھەممىدىن قىممەتلىك. سىزنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن مەن ھەر قانداق ئىشنى قىلىشقا تەييار، ــ دېدىم. ئامىنە قىزىرىپ جىم بولۇپ قالدى. مەن ئۇنى قايتا ئۇستەلگە ئولتۇرغۇزۇپ، دەرھال پۇرسەتنى تۇتۇپ:

ــ ئۇ ئادەمنىڭ دېگىنىمۇ بىر جەھەتتىن ئالغاندا خاتا ئەمەس. ئۇ بىزنى يۇرۇۋېتىپتۇ، دەپ ئويلاپ قالدى. باشقىلارمۇ كۆرسە شۇنداق دەپ ئويلايدۇ. ئۇلارنىڭ گەپ ـ

سۆزلىرىنى توسقىلى بولمايدۇ. ئۇنى توسۇشنىڭ بىرلا يولى بار، ئامىنە، ــ دەپ ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدىم.

ئۇ بېشىنى تېخىمۇ تۆۋەن سېلىۋالدى.

ــ ئامىنە، راستىتىمنى ئېيتسام، مەن سىزنى تۇنجى كۆرگەن ۋاقتىمدىلا مانا بۇ مەن ئىزدەپ يۈرگەن قىز ئىكەن دېگەن ھېسسىياتقا كەلگەن. سىزنى چۈشەنگەندىن كېيىن سىزنى چىن كۆڭلۈمدىن ياخشى كۆرۈپ قالدىم. مەن دائىم سىزنى ئويلاپ، سىز بىلەن كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلىپ يۈرسەممۇ، سىزگە ئېغىز ئاچالمىدىم. كىم بىلىدۇ، ئۇ قىزنىڭ كۆڭلىدە باشقا بىرسى بارمۇ تېخى دەپمۇ ئويلىدىم... ــ شۇ گەپلەرنى قىلىپ بولۇپ بىر پەس توختاپ قالدىم. يەنە غەيرەتكە كېلىپ:

ــ مەن سىزنى ئۇمۇرۋايەت قەدىرلەپ... سىز بىلەن بىللە ئۆتسەم دەپ ئارزۇ قىلىمەن. سىزدىن دەرھال جاۋاب بېرىشىنمۇ تەلەپ قىلمايمەن. ئويلىنىپ بېقىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن، ــ دېدىم. شۇ گەپلەرنى قىلىۋاتقاندا نېمىشقىدۇر ئامىنە مېنى ياراتمايدىغاندەك، مېنى پەقەت يۇرتدىشىم دەپلا ئىزدەپ يۈرگەندەك بىلىنىپ، كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ، ئاۋازىم تىترەپ كەتتى. كۈتمىگەندە ئامىنە بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا لەپپىدە قاريدى ــ دە:

ــ مەنمۇ بۇ ئىشنى ئاللىبۇرۇن ئويلىنىپ بولغان. مەن تولۇقسىز ئوتتۇرىدا ئوقۇۋاتقان چېغىمدا ئايتۇرغان گەپلىرىڭىزنى قىلىپ بېرىدىغان چاغلاردىلا سىزنى ياريتاتتىم. سىز بىلەن تونۇشقاندىن بۇيان سىزگە تېخىمۇ باغلىنىپ قالدىم. ئەگەر ئۇنداق بولمىسا، مەن سىزنى ئىزدەپ ياتقىڭىزغا كېلەرمىدىم، ــ دېدى.

ئۇنىڭ گەپلىرىنى ھاڭ ــ تاڭلىق ئىچىدە ئاڭلاپ،

قۇلاقلىرىمغا ئىشەنمەي قالدىم ۋە يەنە بىر قېتىم:

ــ دېمەك... سىز مېنىڭ. مېنىڭ تەلىپىمنى قوبۇل قىلدىڭىزمۇ؟ ــ دەپ سورىدىم.

ــ شۇنداق. مەن سىزنى قەستەن ئۇزاق ساقلىتىشنى خالىمىدىم...

كېيىنكى ئىشلار ناھايىتى تەبىئىي بولدى. خۇشاللىقىمدىن ئۇنىڭ ئۇستىل ئۈستىدىكى قوللىرىنى ئالقىنىم ئارىسىغا ئېلىپ مەھكەم قىستىم، كۆزلىرىگە تەلمۈرۈپ قارىدىم. ئۇنىڭ قانداقلارچە قۇچىقىمغا كىرىپ قالغىنىنى بىلمەيمەن، پەقەتلا ئۇنىڭ كۆكرىكىمدە تۇرغان قىزلارغا خاس خۇش پۇراق چىقىپ تۇرغان چاچلىرىغا لەۋلىرىمنى ياقتىنىم، ئۇنىڭ ئىسسىق تىنىنى، رىتىمىدىن چىققان يۈرەك سوقۇشلىرىنى ھېس قىلغىنىم ئېسىمدە. ئۇنى سۆيۈۋېلىشنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم. ئەمما ئۇ ماڭا زادىلا ئىمكانىيەت بەرمىدى. تاكى قىش كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئۇ ئۈستىبېشىنى قار باسقان ھالدا ئىشىكتىن ئەمدىلا كىرىشىگە سوغۇقتىن قىزىرىپ كەتكەن لەۋلىرىگە سۆيۈۋالغىنىمغا قەدەر.

بىرەمدىن كېيىن، مەن ئۇنى ئۆيىگە ئاپىرىپ قويۇش ئۈچۈن ئۇنىڭ يېنىدا كېتىۋاتقىنىمدا ئۆزۈمنى بىردىنلا چوڭ بولۇپ قالغاندەك سەزدىم. يېنىمدا كېتىۋاتقان، ھاياتىنى مېنىڭ ھاياتىم بىلەن بىرلەشتۈرۈشكە ئەھدە قىلغان بۇ گۈزەل ھەم ئەقىللىك قىز ماڭا يېگىتلىك مەسئۇلىيىتىمنى ۋە ئۆز قىممىتىمنى ھېس قىلدۇرغانىدى. يولدا كېتىۋېتىپ كېلەر يىلى يازدا توي قىلىشنى قارار قىلدۇق. كۆز ئايلىرى كىرىپ كېلىۋاتاتتى. ئۈرۈمچىنىڭ ئۆزۈن قىشى ئۆتۈپ كەتسە ياز ئايلىرىمۇ بىرەمدە كېلىپ قالاتتى. ئەمما بۇ بىر

يىل ــ مىلادىيەنىڭ 1962 ـ يىلى ــ ئويلىمىغان ۋەقەلەر تۈپەيلى شۇنچىلىك پاراكەندىچىلىك ئىچىدە ئۆتتىكى...

11

جاھان ئىللىپ ئۇرۇمچى كوچىلىرىدىكى قار ـ مۇزلار يۇمشاشقا باشلىغان چاغلار ئىدى. ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى يول بويلىرىدىكى قار ـ مۇز دۆۋىلىرى ئېرىپ، شىر ـ شىر سۇغا ئايلىنىپ ئازگاللارغا قاراپ ئاقاتتى. يوللارنىڭ ئەگمىلىرىدە يىغىلىپ قالغان سۇلار كىشىلەرنى ئايلىنىپ تام تۈۋى بىلەن مېڭىشقا مەجبۇرلايتتى. ماشىنىلارنىڭ چاقلىرى ئاستىدىن چاچىرىغان لاي سۇدا كىيىملىرى بۇلغانغان كىشىلەر بۇرىلىپ شوپۇرنى تىللىشاتتى. بۇ تېخى ئىشنىڭ باشلىنىشى ئىدى. ئەتە ـ ئۆگۈن كوچا ـ كوچىدا ئەگىز سۇيى ئېرىق ـ ئۆستەڭ بولۇپ ئاقاتتى. يول بويلىرى، تار كوچىلارغا پاتقاقنىڭ دەستىدىن پۈت قويغىلى بولمايتتى. بۇ كوچىلار قەدىمدىن مۇشۇنداق ئىدى. قىشتا قېلىن قار ـ مۇزنىڭ دەستىدىن ئەينەكتەك سىلىق بولۇپ كەتسە، ئەتىيازدا پاتقاقچىلىق ئىدى. شۇڭا بۇ يەردە ھەممە ئادەم ئۆتۈك ئۈستىگە ئاستى قېلىن، سۇ ئۆتكۈزمەيدىغان رېزىنكە كالاچلارنى كىيىۋالاتتى. پاتقاقتىنغۇ رېزىنكە كالاچ، ئۆتۈكلەرنى كىيىۋېلىپ قۇتۇلۇش مۇمكىن. ئەمما ھەممە يەرنى قاپلىغان ئاچارچىلىقتىن ھېچقانداق قىلىپ قۇتۇلغىلى بولمايتتى. ئاچلىق ئىنسانىنىڭ ئىرادىسىنى سۇندۇرۇپ، بارلىق گۈزەل غايە ۋە تەسەۋۋۇرنى كۆپۈككە ئايلاندۇرۇپ، ئىنسانىنى بىر بۇردا نان ئۈچۈن ھەممىنى قىلدۇرۇشقا قادىر ئىدى. ئۇزاقتىن بۇيان بىكار

تۇروپ قاغجىراپ كەتكەن ئاشقازان - ئۇچەيلەر كۇچلۇك غولدۇرلاپ، كىرىشىپ كېتىۋاتقاندەك تارتىشاتتى. ماغدۇرسىزلىقتىن كىشىلەر يولدىلا يېقىلىپ قالاتتى، باشقىلارنىڭ يېقىلىپ قالغانلارنى يۆلىگۈدەك مادارى يوق ئىدى. يېقىلغانلار ئۆمۈلەپ قوپۇپ، تىرىشىپ - تىرمىشىپ يەنە ماڭاتتى.

باھار ئەنە شۇنداق چاغدا كەلدى. كىشىلەر باھارنىڭ قاچانلاردا كىرىپ يەر - زېمىننى ئىگىلىگەنلىكىنى تۇيماي قېلىشتى. باھار تەڭداشسىز ئىدى، ئىللىق ئاپتىپى بىلەن زېمىننى قۇرۇتۇپ، چېچەك - چوكانلارنى ئېچىلدۇرۇپ، غورا، ئۇجمە ھىدىنى تارقىتىپ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىدە ھاياتقا مۇھەببەت ۋە يېڭىچە ئۇمىد ئويغاتتى. سىياسىي كۆرەشلەرنىڭ ۋەھىمىسى ۋە ئاچلىقتىن كۆزلىرىلا پىلدىرلاپ قالغان كىشىلەر تۇرمۇشىدا قانداقتۇر ئۆزگىرىشلەرنىڭ بولۇشىنى، بىر ۋاقلىق بولسىمۇ تويغۇچە تاماق يەيدىغان كۈنلەرنىڭ كېلىشىنى ئارزۇ قىلىشاتتى. ھەممە يەردە يېمەك - ئىچمەكنىڭ گېپى ئىدى.

بەزى ئادەملەر بىر نەچچە بىكارچى توپلاشقان يەرگە كەلسىلا قوللىرى بىلەن غەربنى كۆرسىتىپ «ئۇياقتا بولكا نورمىسىز ئىكەن، ئېرىقلىرىدا سۇ ئەمەس، ھەسەل بىلەن سېرىقماي ئاقىدىكەن... » دەيىشەتتى. پاسپورت ئالماقنىڭ ئاسانلىقىنى، مۇھاجىرلار جەمئىيىتىگە بارسىلا سوۋېت گىراژدانلىق پاسپورتى بېرىدىغانلىقىنى، خېلى كۆپ مەشھۇر ئارتىس، ئالىي مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى، مۇخبىر، مۇھەررىر، يازغۇچى - شائىرنىڭ ھەتتا ئەمەلدارلارنىڭمۇ سوۋېت گىراژدانى بولۇپ چىقىپ كەتمەكچى بولۇۋاتقانلىقىنى زوقلىنىپ تۇرۇپ سۆزلىشەتتى. كىمنىڭ ئۆز ۋەتىنىنى،

يۇرتىنى تاشلاپ ياقا يۇرتلاردا تەمتىرەپ يۇرگۈسى بولسۇن، ئەمما... ئۆلۈۋاتقان، پۇتۇن بەدىنى ئىششىپ قوپالماي ياتقان كىشىلەر سېنىڭ كۈنلىرىڭنىڭمۇ ئۇزاققا بارمايدىغانلىقىنى ئېسپاتلاپ تۇرمامدۇ. شۇنچە ئاز، يوقنىڭ ئورنىدىكى يېمەكلىك بىلەن ئادەم قاچانغىچە بەرداشلىق بېرەلىشى مۇمكىن؟

ئەگەر ئاپام بىر ئامالارنى قىلىپ، سەھرادىكى تۇغقانلارغا يالۋۇرۇپ يۇرۇپ ماڭا ئەۋەتمىدىغان ئاشۇ خالتىلار بولمىغان بولسا، مەنمۇ ئاشۇ يىللاردىن ساق چىقالمىغان بولاتتىم. ئامىنەمۇ ئۆيىدىن كەلگەن نەرسىلەرنى ماڭا ئەكېلىپ بېرەتتى. ئالغىلى ئۇنىمىسام:

ــ مەندىن خاتىرجەم بولۇڭە، مەن ھازىر كېچىدە ئىشلەيمەن. كېچىدە ئىشلەيدىغانلارغا بىر ۋاقىلىق تاماق بېرىدۇ. ئۇنى يېمەي كۈندۈزى قوشۇمچە قىلىمەن، شۇڭا مەن ھەرگىز ئاچ قالمايمەن، ــ دەيتتى.

شۇ يىلىنىڭ بېشىدا مەن بۆلۈم مەسئۇلىۇقىغا تەيىنلەندىم. بۇ مەزگىلدە بۆلۈمدىكى كونا مۇھەررىرلەرنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك قايتىپ كەلگەندىن باشقا، يېڭىدىن بىر قىسىم ياشلار تەقسىم قىلىنغانىدى. ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئۇنداق ـ مۇنداق ئادەملەردىن ئەمەس ئىدى. شۇنچە ئاجايىپ ئادەملەر تۇرغان يەردە ئۆزۈمنىڭ ئىش بېشىغا چىقىپ قالغانلىقىمغا خىجالەت بولساممۇ، تەشكىلىنىڭ ئۆمىدىنى يەردە قويماسلىقىم كېرەكلىكىنى بىلەتتىم. شۇڭا پىشقەدەم ئۇستازلارنى قەدىرلەپ، ياشلارنى ئىلھاملاندۇرۇپ، كۆپچىلىكنىڭ ياردىمىدە ھەم ئىمكانىيەت يار بەرگەن دائىرىدە ژۇرنال سۈپىتىنى ياخشىلاش ئۈچۈن بەزى خىزمەتلەرنى ئىشلىدىم. پازىل ئاكا ۋە كادىرلار

بۆلۈمىدىكىلەر مېنى قوللاپ ئىستىقبالىمنىڭ پارلاق ئىكەنلىكىنى، مېنى يەنىمۇ شەرەپلىك ۋەزىپىلەر كۈتۈپ تۇرغانلىقىنى ھەر دائىم ئەسكەرتىپ تۇرۇشاتتى. بۇنچىلىك ئەتىۋارلىنىشقا ئېرىشكەنلىكىمدىن ئۆزۈمۇ خۇشال ئىدىم.

ئاپپېلىنىڭ بېشىدا، قەشقەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىۋاتقان چوڭ ھەدەم يولدىشى ۋە بالىلىرى بىلەن ئۇشتۇمتۇت ئۇرۇمچىگە كەلدى. ياتقىم خېلى كەڭرى بولغانلىقتىن، بىر ئامالالارنى قىلىپ ئۇلارنى ياتقىمغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆزۈم پازىل ئاكىنىڭكىدە تۇردۇم. كۆڭلۈمدە ئۇلارنىڭ لاقا ـ لۇقلىرىنى كۆتۈرۈپ ئۇشتۇمتۇت كېلىپ قالغىنىدىن ھەيران ئىدىم. ئىككىنچى كۈنى ئاخشىمى ئۇلار ماڭا ئىچ سىرىنى تۆكۈپ، سوۋېتكە چىقىپ كەتمەكچى ئىكەنلىكى، شۇڭا ساتقۇدەك نەرسىلىرىنى سېتىپ، قولغا چىققۇدەكنى ئېلىپ ئۈزۈل ـ كېسىل قايتىپ كەلگەنلىكلىرىنى ئېيتىشتى. ھەدەمنىڭ سۆزلەپ بېرىشچە، يولدىشى قەشقەردە ئوقۇچى بولۇپ تارتىپ چىقىرىلىپ كۆرمىگەننى كۆرۈپتۇ. ھەدەمۇ، بالىلىرىمۇ ئۇنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، خىزمەت ھەم ئۆگىنىشتە چىدىغۇسىز سوغۇق مۇئامىلە، قىينىچىلىقلارغا دۇچ كەپتۇ. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇ يەردە ئۆزلىرىگە يارىمىم قىلغۇدەك ئورۇق ـ تۇغقىنى بولمىغانلىقتىن ئاچلىق ئازابى ئۇلارنى ھەسسىلەپ قىيناپتۇ. ئۇلارنىڭ ئىككىلا بالىسى ئېغىر دەرىجىدە قان ئازلىق تۈپەيلى ماڭالماس بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتىۋېتىپ ھەدەم بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى.

ــ مەن ئۇلارنىڭ ئىككىلىسىدىن تەڭ ئايرىلىپ قالغىلى تاس قالدىم. ئاخىرى ئۆيدە نېمە بولسا شۇنى ئەپچىقىپ ئەتراپتىكى دېھقانلار بىلەن ئازدۇر ـ كۆپتۈر يەيدىغان نەرسىلەرگە تېگىشتىم. ئۆيدىكى نەرسىلەر تۇگىسە قانداق

قىلارمەن دەپ يۈرسەم، تەلىيىمىزگە خەمىتىنىڭ ئاغىنىسى پاسپورتنى ئەۋەتىپ بەردى... ــ ھەدەم ئاخىرىدا مەن تېخى بىلمەيدىغان بىر خەۋەرنىمۇ ئاشكارىلاپ قويدى. ئۇلار بىر نەچچە ئايدىن بېرى خەت ئارقىلىق مەسلىھەتلىشىپ ھەممەيلەن بىرلىكتە چىقىپ كېتىش قارارىغا كەپتۇ. ھەتتا ئاپامۇ، ئىككىنچى ھەدەملەرمۇ چىقىپ كېتىدىكەن.

بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ بېشىم پىرراقىدە قايدى. نېمە ئۈچۈن چوقۇم ۋەتەنىنى، يۇرت ـ ماكانىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىش كېرەك ئىكەن؟ بۇ شۇنداق ئاسان ئىشمۇ؟ ئۇلارغۇ چىقىپ كەتسۇن، ئاپام نېمىشقا چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ قالغاندۇ، بۇ قىينىچىلىق كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتەر بولغىيدى!

كېچىچە قاتتىق ئويلاندىم. ئاپام چىقىپ كەتمەكچى بولسا مېنى ھەرگىز بۇ يەردە تاشلاپ قويمايدۇ. ئۇ مېنى بىر تال ئوغلۇم، بۇ دۇنيالىقتىكى بىردىنبىر تايانچىم دەپ بىلىدۇ. ئوغلى، كېلىنى بىلەن ياشاش، ئوغلىنىڭ قولىدا جان ئۈزۈش ئۇنىڭ بىردىنبىر ئارزۇسى. ئۇ مېنى شۇنچە ئەتىۋارلاپ، شۇنچە زور ئۈمىد بىلەن باققان يەردە، مەن ئۇنى يات بىر دۇنياغا يالغۇز يولغا سېلىپ قويسام، ئۇنىڭ مۇساپىرچىلىقتىكى، قېرىغان چاغلىرىدىكى يۆلىكى بولمىسام بولامدۇ؟ ئەمما مەن ۋەتىنىمنى سۆيىمەن، كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن يۇرتۇمنى، ئىككىنچى يۇرتۇم ئۇرۇمچىنى سۆيىمەن. مەن ئۆزۈمگە ئۇلگە قىلغان ئېسىل ئادەملەر بۇ يەردە، مەن بارغانسېرى قىزىقىپ قېلىۋاتقان ۋە ئونىڭ ئۈچۈن پۈتكۈل ھاياتىمنى بېغىشلاشنى خالايدىغان كەسىپىم بۇ يەردە، مەن چىن كۆڭلۈمدىن يارىتىپ سۆيگەن قىز بۇ يەردە. مەن قانداقمۇ بىر كېچىدىلا بۇلارنىڭ ھەممىسىنى تاشلاپ كېتەلەيمەن!

ئۇيان ئويلاپ، بۇيان ئويلاپ، ئىشلارنىڭ راستىنلا شۇلار دېگەندەك بولۇپ كېتىشىگە ئىشەنمىدىم. قېنى، ئىشلارنىڭ ئاخىرىنى كۆرۈپ باقاي دەپ ئويلىدىم.

ھەدەم بىلەن يولدىشى ماڭا تەييار بولۇپ، ئىشلارنى پۈتكۈزۈپ تۇرۇشنى، ۋاقتى كەلگەندە دەرھال قايتىشىم كېرەكلىكىنى جېكىلەپ غۇلجىغا قايتىپ كېتىشتى. ئىككى كۈندىن كېيىن بۇ ئىشلارنى ئۇنتۇپ كەتتىم.

بىر ھەپتىلەردىن كېيىن غۇلجىدىن جىددى تېلېگرامما كەلدى. ئاچسام «ئاپىڭىز ئېغىر كېسەل، دەرھال قايتىڭ» دېگەن سۆزلەر. رۇخسەت ئېلىپ غۇلجىغا ماڭىدىغان ئاخشىمى ئامىنە بىلەن خوشلاشقىلى باردىم. ئۇنىڭغا بولغان گەپ ـ سۆزلەرنى دەپ بەرسەم، ئۇنىڭمۇ ئاتا ـ ئانىسى چىقىپ كەتمەكچى بولۇپ، ئۆزىنىمۇ بىللە مېڭىشقا مەجبۇرلاۋاتقانلىقى، ئەمما ئۆزىنىڭ مەن بىلەن بۇ يەردە قالغۇسى بولغانلىقتىن، ئۇلارغا جاۋاب بەرمىگەنلىكىنى ئېيتتى. شۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز چىقىپ كەتسەك بىللە چىقىپ كەتمەكچى، قالساق تەڭ قالماقچى بولۇپ ۋەدىلەشتۇق. شۇنىڭدىن كېيىن كۆڭلۈممۇ سەل خاتىرجەم بولۇپ قالدى. ئاپامغا توي قىلىدىغانلىقىم، ئۇنىمۇ ئۇرۇمچىگە ــ يېنىمغا ئېلىپ كېتىدىغانلىقىمنى ئېيتىپ، چىقىپ كەتمەسلىككە قايىل قىلىمەن، دەپ ئويلايتتىم.

بىراق، غۇلجىغا بېرىپ ئىشلارنىڭ باشقىچە ئىكەنلىكىنى كۆردۇم. بۇ يەردىكى ھەممىلا ئادەم ئەسلىي ناھايىتى باي، چېچىلغانلا ئۇرۇق ھەسسىلەپ مېۋە بەرمەي قالمايدىغان، ئەمما ھازىر ئاچارچىلىق تۈپەيلى ئەزرائىل كىشىلەرنى ھەر قەدەمدە قوغلاپ يۈرگەن بۇ زېمىننى تەرك

ئېتىش ۋەسۋەسىسىگە چۈشۈپ قالغاندەك قىلاتتى. مەن بارغان كۈنۈمنىڭ ئەتىسى، قورغاس چېگرا سىغا نەچچە مىڭ ئادەمنىڭ يىغىلىۋالغانلىقى، كىشىلەرنىڭ چېگرا مۇداپىئە خادىملىرىدىن ئاپتوبۇس بىلەن چېگرادىن ئۆتكۈزۈپ قويۇشنى تەلەپ قىلىۋاتقانلىقى، ئەمما چېگرا مۇداپىئە خادىملىرىمىزنىڭ كارى بولمايۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم. ئۆيدە ئولتۇرالماي، مەھەللىدىكى ياش بالىلار بىلەن كۆرۈپ كەلمەكچى بولۇپ قورغاسقا چىقتۇق. چېگرا غا بارغۇچە يولىلارغا پاتماي كەتكەن ماشىنا ـ تىراكتورلار، ئات ـ ئۇلاغلار، ئات ھارۋا، كالا ھارۋىلىرى، يۈك ـ تاقلىرىنى ئۆشنىسىگە يۈدگەن پىيادىلەرنى كۆردۇق. چېگرا دا تېخىمۇ كۆپ ئادەم يىغىلىپ تۇراتتى. بۇ ئادەملەرنىڭ بەزىلىرى ئۆي ـ ماكانلىرىنى، بار بىساتىنى تاشلاپ، قوللىرىغا چىققۇدەكلا نەرسىلىرىنى ئېلىپ كەلگەن بولسا، بەزىلىرى كوللېكتىپنىڭ قورۇ ـ قورۇ چارۋا مالىلىرىنى ھەيدەپلا كېلىشكەنىدى. ئۇلارنى باشلاپ كېتىۋاتقىنى بولكا بىلەن سېرىقماي ئىدى. تۇرلۇك سىياسىي قالپاق، كەمسىتىشتىن قۇتۇلۇشنى ئويلايدىغانلارمۇ بار ئىدى. ئۇلار ئۇنىڭدىن نېرىسىنى ئويلاپ يېتەلمەيتتى. ئويلاشنىمۇ خالىمايتتى. تويغۇچە تاماق يېيىش ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ ئەقەللىي تەلەپ ئىدى. ئۇلار ئەتىكى كۈننى، پەلەك چاقى چۆرگىلەپ يەنە بىر كۈنلەردە ئۆزلىرى تاشلاپ كەتكەن يۇرتىغا تەشنا بولىدىغانلىقىنى، ئەمما ئۇ چاغدا قارشى ئېلىنمايدىغانلىقىنى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈشمەيتتى.

بىز چېگرا غا تېخىمۇ يېقىن باردۇق. بۇ چېگرا ئەملىيەتتە ياز، كۈز پەسىللىرىدە دەريا غا ئايلىنىپ كېتىدىغان چوڭقۇر جىلغا بولۇپ، جىلغا ئۈستىدە ئىككى

تەرەپنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان بىر سېمۇت كۆۋرۈك بار ئىكەن. كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى قىزىل بەلگە ئىككى تەرەپنىڭ چېگراسىنى ئايرىپ تۇرىدىكەن. بىز تەرەپتە ھېچقانداق توساق يوق، چېگرا مۇداپىئە خادىملىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى. نېرىقى تەرەپنىڭ توپىسى توشقان يۇگۇرسىمۇ ئىزى چۈشۈپ قالغۇدەك دەرىجىدە يۇمشاق ئاغدۇرۇۋېتىلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ نېرىسىغا ئۇزۇن سىم توساق تارتىلغان، ئەمما توساقنىڭ بىر تەرىپى قايرىپ ئېچىۋېتىلگەن ئىدى. سىم توساقنىڭ ئىچىدە قاتار تىزىۋېتىلگەن يۈك ماشىنىلىرى تۇراتتى، بەزىلىرىنى شوپۇرلار ئوت ئالدۇرۇپ تەييار قىلماقتا ئىدى. ئاق كىيىم كىيگەن چېگرا مۇداپىئە خادىملىرى توساقنىڭ ئېچىۋېتىلگەن يېرىگە ئۇستەل قويۇپ، ئاپپاق داسلاردا بولكا، ھەسەل قاتارلىقلارنى ئېلىپ چىقتى. ئىككى ئوفىتسېر پۇرقىراپ ھور كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان يەنە بىر چوڭ داسنى ئۇستەل ئۈستىگە تىزغاندا بۇ ياقتىكىلەر تۇرالماي قېلىشتى. «گۆش ئىكەن، قاراڭلار ئۇ گۆش ئىكەن!» دېگەن سادالار كۆتۈرۈلدى.

بىر ئەسكەر ھەجىيىپ تۇرۇپ بۇ تەرەپكە قول پۇلاڭلاتتى. كىشىلەر ئەمدى چىداپ تۇرالماي، تىقما ـ تىقما بولۇپ كۆۋرۈككە قاراپ ماڭدى. ئۇلار كۆۋرۈكتىن ئۆتكەنلەرگە بولكا، گۆش تارقىتىپ بېرەتتى، كېيىن ماشىنىغا سېلىپ ئېلىپ كېتىشەتتى. ئەسلىدىكى يىغىلىپ تۇرغانلار بارا ـ بارا ئازلىدى. ئەمما تەرەپ ـ تەرەپكە تۇتاشقان يوللاردىن ئاتلىق، ھارۋىلىق، پىيادە ئادەملەر توختىماي كېلىپ تۇراتتى. چۈشتىن كېيىن غۇلجا تەرەپتىكى يولدىن بىر نەچچە جىپ ۋە ئاپتوبۇس كەلدى. ئالدىدىكى جىپنىڭ شوپۇرى چۈشۈپ ئوڭ تەرەپتىكى ئىشىكنى ئاچتى. جىپتىن

چۇشكەن يۇملاق يۇزلۇك، كۆك كۆز، گەۋدىلىك كەلگەن ھەربىي ئادەم شەپكىسىنى قولىغا ئېلىپ تۇپىسىنى قاقتى. سېرىق بۇدۇر چاچلىرىنى بارماقلىرى بىلەن تارىۋەتكەندىن كېيىن قايتا بېشىغا كىيىپ يەنە بىر جېپتىكى بىرسىنىڭ چۇشۇشىنى ساقلاپ تۇردى. پاگونلىرى ۋە بەلگىلىرىدىن قارىغاندا ئىككىلىسى يۇقىرى دەرىجىلىك ئەمەلدارەك قىلاتتى. ئارقىدىن ئۇلارنىڭ خانىملىرى بىلەن بالىلىرى، ئىككى كىچىك ئاپتوبۇستىن 20 ــ 30چە ئەسكەر چۇشتى. ئۇلار چامادان، يۈك ـ تاقلىرىنى كۆتۈرۈپ، قاتارلىشىپ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ قارشى قىرغاققا چىققاندا قارشى تەرەپتە بىر پەس پاتىپاراقچىلىق بولدى. بىر نەچچە ئوفىتسېر بۇ تەرەپتىن ئۆتكەن ئىككى ھەربىي ئەمەلدارغا چاست بەردى. ئۇلارغىمۇ بولكا قاتارلىق نەرسىلەر تارقىتىپ بېرىلدى. كېيىن ئىككى ھەربىي ئەمەلدار ۋە خوتۇن ـ بالىلىرى پىكاپ بىلەن، ئاددىي ئەسكەرلەر ئاپتوبۇس بىلەن ئېلىپ كېتىلدى. ئەتراپىمىزدا تۇرغان قازاق چارۋىچىلارنىڭ ئىچىدە ئۇلارنى تونۇيدىغانلار بار ئىكەن. ئۇلارنىڭ دېيىشىچە، بۇ ئىككى كىشى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ گېنېرالى بولۇپ، ئۇلارنىڭ چىقىپ كېتىشىنى رەئىس ماۋزېدۇڭ ئۆزى تەستىقلىغانىكەن.

بۇ بىر كۈن ئىچىدە بىز ھەر خىل غەلىتە گەپنى كۆپ ئاڭلىدۇق. قايسىسىغا ئىشىنىش، قايسىسىغا ئىشەنمەسلىكنى بىلمەيتتۇق. يەنە شۇ يەردە تۇرغانلارنىڭ ئېيتىشىچە، بىر قازاق چال نېرىقى قاتتىكى ھەربىلەردىن: «بۇ قانداق ئىش؟ مۇشۇنچە كۆپ ئادەم سىلەر تەرەپكە بارساق سىغارمىزمۇ؟» دەپ سورىغانمىش. نېرىقى قاتتىكى ھەربىي: «قانچىلىك ئادەم ئۆتسە ھەممىنى قوبۇل قىلىش يۇقىرىنىڭ بۇيرۇقى، ئەتىگەن

كەلگەن ئايروپىلاننى كۆرمىدىڭمۇ؟ شۇ ئايروپىلاندا خروشچېف ئۆزى كەلدى» دەپ جاۋاب بېرىپتىمىش.

شۇ ئارىدا كۆۋرۈك ئۈستىدە نېرىقى قاتتىق كەلگەن بىر نەچچە ئادەم پەيدا بولدى. ئۇلار ئۇياقتا بېرىپ بولۇپ «ئۇنتۇلۇپ قالغان نەرسىلىرىنى ئېلىش» ئۈچۈن قايتىپ كەلگەنلەر ئىكەن. ئۇلار بىزنىڭ ئارىمىزغا كېلىپ خۇشاللىق بىلەن:

— قېرىنداشلار، ئۇ يەر بەك ياخشى ئىكەن، كوممۇنىزم دېگەننى شۇ يەردە كۆردۇق. نېمە يەيمەن دېسەڭ بار ئىكەن، ھەممە نەرسە بەك ئەرزان ئىكەن... — دېيىشتى. ھەممىزگە بىر پارچىدىن قارا بولكا تارقىتىپ بېرىپ:

— سىلەرمۇ ئىككىلەنمەي چېگرادىن ئۆتۈڭلار. ئۇلار بىزگە ئۆي، چېدىرلارنى تەييار قىلىپ قويۇپتۇ. قانچە كۆپ بولساڭلار شۇنچە ياخشى، قانچىلىك تۇرساڭلار ئىختىيارىڭلار، دەيدۇ، — دېدى. ئۇلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ ئەسلىدە چىقىپ كېتىش نىيىتى يوق، ئىككى قولىنى يانچۇقىغا سېلىپ تاماشا كۆرۈپ تۇرغان بىرمۇنچە ئادەممۇ كۆۋرۈكتىن ئۆتۈپ كېتىشتى. ئەمما ئۇلار شۇ كەتكەنچە قايتىپ كېلەلمىدى.

بىز شەھەرگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن كۆرگەنلىرىمىزنى باشقىلارغا سۆزلەپ بەردۇق. بەزىلەر ھاياجانلاندى، قىزىقتى. بەزىلەر گەپ قىلماي ئولتۇرۇشتى. چوڭ ياشلىق، ئورۇق بىر ئادەم:

— بىز بىلمەيدىغان يەر ئەمەس ئۇ سايۇز دېگەن. ئاچارچىلىق شۇ يەردىمۇ بولغان، نۇرغۇن ئادەم ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتكەن. ھازىر ياخشىلىنىپ كەتكىنى بىلەن كېيىن قانداق بولۇشنى بىر ئاللا بىلىدۇ. مەن جىق دۆلەتنى كۆردۇم.

لېكىن ئادەم ئۇچۇن ئۆز يۇرتىدىن ياخشى يەر يوق. تاشمۇ چۈشكەن يېرىدە ئەزىز دەپ بىكار ئېيتىشمىغان، ــ دېدى. بۇ ئادەمنىڭ سۆزى ماڭا چوڭقۇر تەسىر قىلدى. كۆڭۈلۈكنىڭ نېرىسىغا ئۆتۈپ قوللىرىدىكى بولكىنى ئالدىراشلىق بىلەن يالماپ يۇتۇشۇپ، نەگە كېتىۋاتقىنىنى، ئارقىسىدا نېمىنىڭ، كىملەرنىڭ قالغانلىقىنى بىلمەي گاڭگىرىشىپ، يۈك ماشىنىلىرىدا نامەلۇم بىر مەنزىلگە قاراپ كېتىۋاتقان ئادەملەرنى ئويلاپ نېمىشقىدۇر ئىچىم سېرىلىپ كەتتى. قارەڭ ئاپپاق فورما كىيىشكەن، قوللىرىدا قامچا تۇتۇۋالغان، چېگرادىن ئۆتكەنلەرگە بولكا تارقىتىپ بېرىۋاتقان، ساناپ ئاپتوبۇسقا چىقىرىۋاتقان هاكاۋۇر ئادەملەرنىڭ سەپنىڭ تېشىغا چىقىپ قالغانلىرىنى قامچا بىلەن تارسىلدىتىپ ئۇرۇۋاتقان، غەزەپ بىلەن سەت ۋارقىراپ بۇيرۇق بېرىۋاتقان چاغدىكى هالىتىدىن چىقىپ تۇرغىنى هەرگىزمۇ هېسداشلىق ياكى ئىنسانىي مۇئامىلە ئەمەس. ئاشۇ هاكاۋۇر ئادەملەر هەر قېتىم بىزنىڭ تەقدىرىمىز قىل ئۇستىدە تۇرغان پەيتلەردە بىر بارمىقى بىلەنلا تەقدىرىمىزنى ئۆزگەرتىپ، ئۆز مەنپەئەتى ئۈچۈن بىزنى ئەرزىمەس پېچكا سۈپىتىدە قۇربان قىلىپ كەلگەنىدى. ئەجەبا ئۇلار بۇگۈن بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنى هېسداشلىق قىلغىنى ۋە كۆڭۈل بۆلگىنى ئۈچۈن ئېلىپ كېتىۋاتامدۇ؟

تارىختا چارروسىيە ئوتتۇرا ئاسىيانى بېسىۋالغاندىن كېيىن، چېگرا رايونلىرىنى مۇستەهكەملەش ئۈچۈن توختاۋسىز رەۋىشتە زېمىنىمىزدىن ئادەم يۆتكەپ كەلدى. بۇ يۆتكەش 1871 ـ يىلى چارروسىيە ئىلىنى بېسىۋالغان يىللاردا يۈقىرى پەللىگە چىقىپ زورلۇق، بۇلاڭچىلىق تۈسىنى ئالدى. 1882 ـ يىلى ئېلىنى مەنچىڭ هۆكۈمىتىگە

قايتۇرۇپ بەرگەندىن كېيىنمۇ، چارروسىيە ـ مەنچىڭ شەرتنامىسىنىڭ «زېمىن قايتۇرۇلۇش، پۇقرالىرى روسىيە تەۋەلىكىدە قېلىش» دېگەن ماددىسىغا ئاساسەن يۇز مىڭلىغان ئىلى خەلقى چارروسىيە ئەسكەرلىرىنىڭ زورلىشى ۋە قورالىلىق تەھدىتى ئاستىدا تۇركۇم ـ تۇركۇملەپ قازاقىستانغا كۆچۈرۈلدى. تاغ يوللىرى قارشىلىق كۆرسەتكەنلەر ۋە ئاچلىق، ھېرىپ ـ چارچاشتىن ئۆلۈپ كەتكەنلەرنىڭ جەسەتلىرى بىلەن تولدى. مانا بۇ تارىختا «كۆچ ـ كۆچ» دەپ ئاتالغان، ئىنسانىيەت تارىخىدا ئاز ئۇچرايدىغان ئادەم بۇلاڭچىلىقى بولۇپ، خەلق ئارىسىدا بۇگۈنگىچە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان «كۆچ ـ كۆچ» قوشاقلىرى ئاشۇ ئېچىنىشلىق تارىخنىڭ ئابىدىلىرىدۇر.

بۇ بۇلاڭچىلىق كېيىنكى يىللاردىمۇ ھەر خىل شەكىلدە داۋاملىشىپ كەلدى. «گىراژدانلار ئۈيۇشمىلىرى» بىر كۈنمۇ جىم ياتمىدى، ئۇيغۇرلار، قازاقلار ھەتتا شىبە ـ تۈڭگانلار يۇزلەپ ـ مىڭلاپ نېرىقى قاتقا ئۆتۈپ كېتىشەتتى. بۇ قېتىمقىسىمۇ ئەنە شۇنداق «كۆچ ـ كۆچ» لەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئوخشىمايدىغان يېرى، خەلق ئۆز رازىلىقى بىلەن ۋەتىنىنى تاشلاپ چىقىپ كېتىۋاتاتتى.

12

ئاپام مەن ئۇرۇمچىدىن بارغۇچە پاسپورتلارنى تەق قىلىپ، ئۆيدىكى ساتىدىغان نەرسىلەرنى سېتىپ، بۇ يەردە قالىدىغان ھەدىلىرىمگە تاپشۇرىدىغانىنى تاپشۇرۇپ، بىر نەچچە چوڭ سومكا، يۈك ـ تاقلارنى تەييارلاپ مېنىڭلا يولۇمغا قاراپ

ئولتۇرغانىكەن. چۈشەندۇرۇش ــ يالۋۇرۇشلىرىم، تۇيۇقسىز ئۇنى ئۇرۇمچىگە ئەكېتىپ باقىدىغانلىقىم... ئۇنى قىلچە ئېرىتەلمىدى. ئەكسىچە ئۇ يېغلاپ ـ يالۋۇرۇپ، بەزىدە ھوشىدىن كېتىپ يەنە بەزىدە ئاغرىپ قېلىپ مېنى ئامالسىز ئورۇنغا چۈشۈرۈپ قويدى. ھەتتا

ــ سەن ئاشۇ كىچىككىنە ئەملىكنى دەپ مەندىن ۋاز كەچمەكچى بولۇۋاتىسەن. بۇ ئەمەل ساڭا قانچىلىك ئەسقاتار؟ ئەسلىدە ساڭا ئانا لازىم ئەمەس، ئەمەل لازىم ئىكەن ئەمەسمۇ، ــ دەپ تاپا ـ تەنىمۇ قىلدى. ياش ۋاقىتلىرىدا ئۆزى يالغۇز ئالتە بالىنى باقمەن دەپ تارتقان جاپالىرىنى، بولۇپمۇ مېنى «دادامنىڭ ئورنىغا دادا، ئاكامنىڭ ئورنىدا ئاكا بولىدىغان بالام» دەپ بىلگەنلىكىنى، بۇ دۇنيالىقتىكى ھەممە ئۇمىدىنى ماڭا باغلىغانلىقىنى، مەندىن ئايرىلىشتىن ئۆلۈمنى ئەۋزەل كۆرىدىغانلىقىنى ئېيتىپ يېغلاۋاتقاندا، مېنىڭمۇ يۈرىكىم ئېقىپ كەتكەندەك بولدى. ئاپامنىڭ ياش، چىرايلىق ۋاقىتلىرىنىڭ قانداق جاپا ـ مۇشەققەتتە ئۆتكەنلىكى، ئاشۇ جاپا ـ مۇشەقىقەتلەر ئۇنىڭ سۇۋادانىدەك قامىتىنى قانداق پۈكۈپ تاشلىغانلىقى ماڭا بەشقولدەك ئايان ئىدى. ئۇرۇمچىدە ئىشلەپ قېلىپ بالىلىق مەجبۇرىيىتىمنى ئادا قىلالمىغانلىقىم كۆڭلۈمدىكى ھەسرەتلىك بىر تۇگۈن بولۇپ كېلىۋاتاتتى. ئەمدى ئۇ چەت ئەلگە چىقىپ كېتىمەن دەۋاتسا، «خەير ـ خۇش ئاپا» دەپ بۇ يەردە قېلىشىم كېرەكمۇ؟ ياكى يات ئەلدە، نامەلۇم مەنزىللەردە ئۇنىڭ دەردىنى تەڭ تارتىشىپ، قولىغا قول، پۇتىغا پۇت بولۇشۇم كېرەكمۇ؟ خىياللىرىم ئاخىرى چىقماس خىياللارغا ئايلانغانىدى. ئاپامنىڭ ئاكا ـ ئىنىلىرى ــ تاغلىرىمۇ :

ــ سەن دېگەن بىر تال ئوغۇل تۇرساڭ، ئاپاڭنى

كۆيۈگۈنلۈللارغا تاپشۇرۇپ بۇ يەردە قالمەن دېسەڭ قانداق بولىدۇ؟ ئاپاڭ ئۇ يەردە كىمگە تايىنىدۇ؟ ــ دېيىشەتتى. ئۇلار ۋەتەنپەرۋەرلىك دېگەندەك چوڭ گەپلەرنى چۈشەنمەيدىغان، ۋاپادارلىقنى، ئانا ــ بالا، قان ــ قېرىنداشلىق مۇھەببىتىنى ھەممىدىن ئەلا كۆرىدىغان كىشىلەر ئىدى. ئۇلار تىجارەت قىلىپ ئۆتكەن ئاتا ــ بوۋىسىنىڭ ئادىتى بويىچە «ئادەم دېگەننىڭ ۋەتىنى بولمايدۇ، قەيەردە كۈنى ياخشى ئۆتسە، ۋەتىنى شۇ يەر» دەپ قارىشاتتى.

ئاپام بىلەن تۇغقانلىرىمنى قايىل قىلالماي، ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلدىم. ئامىنەنىڭمۇ ئاتا ــ ئانىسى بىلەن بىر نەچچە كۈننىڭ ئىچىدە چېگرادىن چىقىپ كېتىدىغانلىقىدىن خەۋەر تاپتىم. ئىككىمىز ئۇياقتا ئۆتۈپ بولغاندىن كېيىن چوقۇم بىر ــ بىرىمىزنى ئىزدەپ تاپماي قويمايمىز، دەپ ۋەدىلەشتۇق. ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەن كۈنۈم ياتاقتا بىر كۈن دەم ئالغاچ ئوي ــ پىكىرلىرىمنى رەتلەپ، يەنىلا تەشكىلگە ئەھۋالىمنى ئېيتىپ بېقىش قارارىغا كەلدىم. ئەتىسى ئەتىگەندە پازىل ئاكا بىر كۈنلۈك ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بولۇپ، پۈتىنى ئۈستەلگە ئېلىپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا ئالدىغا كىردىم. ئۇ پۈتىنى ئۈستەلدىن چۈشۈرۈپ:

ــ كېلىڭ ئاسىمجان، ئىشلار قانداق، ئاپىڭىز ياخشى بولۇپ قالدىمۇ؟ ــ دەپ ئوچۇق چىراي قارشى ئالدى.

ــ ئىشلار چاتاق، ئاكا، ــ دېسەم،

ــ ۋوي، نېمە دەيسىز ئەمدى، قانداق چاتاق؟ ــ دەپ ئىشەنمىگەندەك كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ قويدى. ئالدىغا كېلىپ ئولتۇرۇپ ئۇنىڭغا ئۆزۈم دۇچ كەلگەن ئىشلارنى سۆزلەپ بېرىپ:

ــ ئاپام بىلەن بىللە چىقىپ كەتمەي ئىلاجىم يوق ئاكا، مەن بۇ قېتىم تەشكىلدىن رۇخسەت ئېلىش ئۈچۈن كەلدىم، ــ دېدىم. پازىل ئاكا گېپىمنى ئاڭلاپ چۆچۈگەندەك بىردەم جىم ئولتۇرۇپ كەتتى. ئارقىدىن:

ــ ئۇكام، قەتئىي قارارىڭىز شۇمۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ شۇنداق، ئاكا، ــ دېدىم. ئۇ چىقىپ كېتىپ بىردەمدىن كېيىن مېنى كادىرلار بۆلۈمىگە باشلاپ كىردى. كادىرلار بۆلۈمىنىڭ باشلىقى لى فامىلىلىك كۆزئەينەكلىك ئادەم ئىلگىرى مېنى كۆرسە ئېچىلىپ، ھال ـ ئەھۋال سوراپ كېتەتتى. بۇ قېتىم بېشىنى كۆتۈرۈپ قارىمۇ قويمىدى. بىردەمدىن كېيىن قاپاقلىرى تۇرۇك ھالدا ماڭا:

ــ ھەي ئاسىم، ھەي ئاسىم، مەن سېنى مۇنداق ئىش بىلەن ئالدىمغا كىرىپ قالار دەپ ھەرگىز ئويلىماپتىكەنمەن. بىز سېنى شۇنچە ئەتىۋارلاپ ئىشلەتتۇق، ھەتتا مەكتەپتىكى خاتالىقلىرىڭنىمۇ سۈرۈشتۈرمىدۇق. سەندىن شۇنچە ئۈمىدلەرنى كۈتتۇق. شۇنداق تۇرۇقلۇق نېمىشقا چىقىپ كېتىمەن دەيسەن؟ ياخشى ئادەملەر، قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەملەر بىزگىمۇ لازىم. مەن سېنى قويۇپ بېرەلمەيمەن، ــ دېدى. ماڭا شۇ نەرسە ئايدىڭ ئىدىكى، بۇ ئىشنى ئېغىزغا ئالغان ئىكەنمەن، چوقۇم بىر باشقا ئېلىپ چىقىشىم كېرەك. چىقىپ كېتەلمىسەم كېيىن بۇ ئىش بېشىمغا بىر بالا بولۇشى تۇرغانلا گەپ. شۇنىڭ بىلەن تەلىپىمنى يەنە بىر قېتىم تەكرارلاپ:

ــ مەنمۇ ئامالسىزلىقتىن شۇنداق قىلماقچى بولۇۋاتىمەن. ئاپامنى ھېچقانداق قىلىپ رايىدىن يانىدۇرالمىدىم. ئەمدى ئۇنى يالغۇز تاشلاپ قويالمايمەن. ئۇ

ياشىنىپ قالدى، سالامەتلىكى ياخشى ئەمەس، ــ دېدىم. بۆلۈم باشلىقى ماڭا غەزەپ بىلەن بىر دەم قاراپ تۇرۇپ:

ــ ساڭا ۋەتەن مۇھىممۇ، ئانا مۇھىممۇ؟ ــ دەپ سورىدى. بۇ سوئال جاۋاب بېرىش قىيىن بىر سوئال ئىدى. مەن بېشىمغا كەلگەننى كۆرەي دەپ:

ــ مەن ئۇچۇن ئاپامۇ، ۋەتەنمۇ ئوخشاش مۇھىم. ئاپام ياشىنىپ قالدى. مەن ئاپامنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ، قايتىپ كېلىپ يەنە ۋەتەن ئۇچۇن خىزمەت قىلالايمەن. ئۇ يەرمۇ، بۇ يەرمۇ ئوخشاشلا سوتسىيالىستىك دۆلەت، ۋەتەننىڭ 650 مىليون پەرزەنتى بار. ئەمما ئاپامنىڭ مەن بىرلا ئوغلى بار، ــ دېدىم. لى فامىلىلىك يولداش مۇشتى بىلەن ئۇستەلگە بىرنى ئۇردى :

ــ بۇ خائىنلىق، ۋەتەنگە قىلىنغان خائىنلىق. سەن بۇ گەپلىرىڭنىڭ خاراكتېرىنى چۈشىنەمسەن؟ مەن ساڭا دەپ قويماي، مەنلا مۇشۇ ئورۇندا بولىدىكەنمەن، سەن ھېچنەگە كېتەلمەيسەن!

شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ تەقدىرىم بەلگىلەندى. ئاپام ئامالسىز ئىككى چوڭ ھەدەم ۋە كۈيۈئوغۇللىرى بىلەن بىر كۆزى ئارقىسىدا چىقىپ كەتتى. ئۇزاق ئۆتمەي چېگرا تاقالدى. مەن كۆرگەن ئاشۇ چېگرادىن قۇشمۇ ئۇچۇپ ئۆتەلمەيدىغان بولۇپ قالدى. چېگرا ئەتراپىدىكى ئادەملىرى شالاڭلاپ قالغان ناھىيەلەرنىڭ چېگرا بويلىرىغا ئىشلەپچىقىرىش ـ قورۇلۇش بىكتۇەننىڭ 20 نەچچە پولكى ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

ئارىدىن نۇرغۇن يىل ئۆتۈپ، ئىككى دۆلەت دىپلوماتسىيەدىكى مۇزلار ئېرىشكە باشلىغاندا، ئاندا ـ ساندا

ئۇياقتىن كېلىپ قالىدىغانلارنىڭ ئاغزىدىن مەن ئاپامنىڭ ھەدىلىرىم بىلەن بىرلىكتە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيا جۇمھۇرىيەتلىرىنى كېزىپ سەرسان - سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلىكىنى، ھېچنەنى غۇلجىغا ئوخشىتالمايلا، ئاخىرى ئاپام ۋە ئىككىنچى ھەدەمنىڭ قازاقىستانىنىڭ جۇڭگو چېگراسىدىن ئۆتكەندىن كېيىنكى تۇنجى بازىرى بولغان پانفىلوفقا ئورۇنلىشىپ ئارام تاپقانلىقىنى ئاڭلىدىم. بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ غۇلجىغا قايتىپ، قورغاستىكى چېگرا ئېغىزىغا باردىم. چېگرا ئىلگىرى بىر قاقاسلىق ئىدى. ھازىر خېلى ھەيۋەت چېگرا مۇداپىئە پونكىتى سېلىنغاندىن باشقا، بۇ يەردە ئون نەچچە ئۆيلۈك خەنزۇ كۆچمەن ۋە ئۇلارنىڭ كىچىك دۇكانلىرى پەيدا بولۇپتۇ. قايتا كېڭەيتىپ ياسالغان كۆۋرۈكتىن چوڭ تىپتىكى يۈك ماشىنىلىرى ئۇيانىدىن بۇيانغا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىكەن. ئۇ تەرەپتىن كەلگەن شوپۇرلار ماشىنىلىرىنى توختىتىپ، بۇ كۆرۈمسىز كىچىك دۇكانلاردىن ھاراق - تاماكا، يېپ مايكا، كالتە ئىشتان، كوكاكولا دېگەندەك نەرسىلەرنى سېتىۋالىدىكەن.

چېگرانىڭ نېرىقى قېتىدىنمۇ يېڭى ئىمارەتلەر كۆزگە تاشلىناتتى. ئىمارەتلەرنىڭ ئارىسىدىكى يول پانفىلوف بازىرىغا تۇتىشاتتى. پانفىلوفتا مېنىڭ ئاپام ياشايتتى. ئۇ غۇلجىنى تاشلاپ كەتكەن، ئەمما ئۇنىڭ ھىدىنى پۇراپ تۇرۇش ئۈچۈن، ۋەتەن ئاسمىنىنى يىراقتىن بولسىمۇ كۆرۈپ تۇرۇش ئۈچۈن بۇ كىچىك بازارغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقانىدى.

مەنمۇ خۇددى ئاپامنى كۆرەلەيدىغاندەك، ھىدىنى ھىدلىيالايدىغاندەك، ئۇ تەرەپتىن ئۇرۇلۇۋاتقان شامالغا

يۇزلىنىپ، يىراق ـ يىراقلارغا سوزۇلغان ئاشۇ يولغا قاراپ ئۇزاق تۇردۇم. كۆڭلۈمدە ئاپامنىڭ بەزىدە نېرىقى تەرەپتىن يولنىڭ بېشىغا كېلىپ قاراپ تۇرىدىغانلىقى، ئوغلىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىغانلىقى دەپ ئويلاپ كۆز ياشلىرىمنى توختىتىۋالماي قالدىم. مەن ئاپامنى بەكمۇ سېغىنغانىدىم. ئۇنى ئويلىماي، سېغىنماي ئۆتكەن بىر كۈنۈمۇ يوق دېسەم ئارتۇق كەتمەيتتى.

ماڭا مۇھەببەتنىڭ نېمىلىكىنى تونۇتقان، ھەقىقىي يىگىتلىك ھېسسىياتىم، پۈتكۈل ئىشقىي زوقۇم بىلەن سۆيگەن ئامىنەنىمۇ مەن ئەنە شۇنداق سېغىنىاتتىم. تالاي كېچىنى ئۇنىڭ دەردىدە ئاسمانغا قاراپ يىغلاپ، يۇلتۇزلاردىن ئۇنىڭغا سالام يوللاپ ئۆتكۈزگەنىدىم. ئۇ مەن ئۈچۈن، مېنى دەپ چىقىپ كەتكەن. ئەمما مەن بۇياقتا قالدىم. ئىنسانلار بەرپا قىلىۋالغان چېگرا ئانا ـ بالا ئىككىمىزنىلا ئەمەس، بىر ـ بىرىمىزنى ـــ جان ـ تېنىمىز بىلەن سۆيىدىغان ئامىنە ئىككىمىزنى ئىككى دۇنياغا ئايرىۋەتكەنىدى. مەن ئۇلار بىلەن بىر ئېغىز «خەير ـ خۇش» دېيىشەلمىدىم. بىر پارچە خەت ئارقىلىقمۇ دىدارلىشالمىدىم. مەن ئۇلارنى شۇنداق تۇيۇقسىز، شۇنداق تېز يوقىتىپ قويدۇم.

ئانچە ئۇزاق بولمىغان زامانلاردا بۇ يەرلەردە چېگرا پاسىلى يوق ئىدى. كىشىلەر سۇ، يايلاق، ئەۋزەللىك قوغلىشىپ خالىسا ئۇ تەرەپتە ياكى بۇ تەرەپتە ئەركىن ياشايتتى. شۇڭا بەزىلەرنىڭ ئاتا ـ ئانىسى، بوۋىلىرىنىڭ قەبرىسى جىلغىنىڭ ئۇ تەرىپىدە بولسا، ئۇ تەرەپتىكىلەرنىڭ قان ـ قېرىنداشلىرى بۇ تەرەپتە ئىدى. ئۇلارنىڭ چىراي

شەكلى، تىلى، دىنىي ئېتىقادى ئوخشاپ كېتەتتى. تۇرمۇش ئۆرپ ـ ئادەتلىرىمۇ بىردەك ئىدى. قاچانكى بۇ چېگرالار توسۇۋېلىنغاندىن كېيىن تىرىك تۇرۇپ ئۇرۇق ـ تۇغقان، قان ـ قېرىنداشلىرىدىن، سۆيگەن يارىدىن ئايرىلىپ جۇدالىق ھەسرىتى تارتىش بۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ تەقدىرىگە ئايلانغانىدى.

ھەدىيە Ⅳ

14

قىزىم ئىشكتىن كىرىپلا پۇتىدىكى ئايغىنى چۆرۈپ تاشلىدى. دەرھال بېرىپ ئاپىسىنىڭ ئايغىنى رەتلىك تىزىپ قويۇپ، يېنىدا چۆرگىلەپ يۈرگەن لالەگە قاراپمۇ قويماي:

— ئۇف... ، ئەجەب قۇتۇلدۇم، تاس قالدىم يولدا سېلىپ تاشلىۋەتكىلى. كىم قويۇپتۇ ماڭا دورامچىلىقنى، مېنىڭ تاقىلداپ يۈرىدىغان ۋاقىتلىرىم ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتكەن... — دەپ كوتۇلداپلا كەتتى.

345

— پاشىنىسى مۇشۇنداق ئۇچلۇق ئاياغنى كىيىۋالساڭ پۇتۇڭ ئاغرىمامتى ئەمسە. قارا، قارا، بۇ پاشىنىغا، مىخنىڭ ئۆزىغۇ، ھېلىمۇ يىقىلماي ساق كەپسەن. ئۇنداق قارامىلىق قىلما، تۈزۈكرەك ئاياغ كىي. سەن يولنى تولا ماڭىدىغان ئادەم، ئۇنىڭ ئۈستىگە سەن بىر ئوقۇتقۇچى. سەن مۇشۇنداق ئاياغنى كىيىپ يۈرسەڭ ئوقۇغۇچىلىرىڭ نېمە كىيە.

مۇنىرە قىزنىڭ قولىدىن ئىستاكاننى ئېلىپ سوغۇق چاينى بىر ئوتلاشتا ئىچىۋەتتى، لەۋلىرىنى سۈرتۈپ، بېشىنى دۇاننىڭ يۆلەنچۈكىگە تاشلاپ كۆزلىرىنى بىردەم يۇمۇۋالدى، ئارقىدىنلا رۇسلىنىپ ئولتۇرۇپ:

— ۋاي ئاپا، ئۇ جەھەتتىن خاتىرجەم بولە، مەن دېگەن سېنىڭ قىزىڭ. مەن ئوقۇتقۇچى بولغاندىن... ياق ئەقىلمگە

كەلگەندىن تارتىپ سېنىڭ گەپلىرىڭ قۇلىقىمغا سىڭىپ كەتكەن. ئوقۇتقۇچى سىنىپقا قېنىق گىرىم قىلىپ كىرمەسلىكى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدىدا قىممەت باھالىق زىبۇزىننەتلەرنى تاقماسلىقى، بەك قىممەت، بەك غەلىتە، بەك قىسقا كىيىملەرنى كىيمەسلىكى، گەپ ـ سۆز، يۈرۈش ـ تۇرۇشتا ئەدەپ ـ قائىدىلىك، مەدەنىي بولۇشى... دېگەنلەر ھەر كۈنى قۇلاق تۇۋۈمدە جاراڭلاپ تۇرىدۇ، ـــ دەپ كۆلۈشكە باشلىدى.

ـــ سەن كۆلۈۋاتامسەن؟ بۇلار كۈلىدىغان گەپلەرمۇ؟ ئوبدان بىلىمەن، ھازىرقى بەزى ئوقۇتقۇچىلاردا كەسپىي ئاڭ، كەسپىي ئەخلاق دېگەندىن ئەسەر يوق...

ـــ ياق، ياق، ئاپا، مېنى خاتا چۈشەنمە، ھەرگىز خاتا چۈشەنمە. مەن ئۈستىلىمدە سىنىپتا كىيىدىغان كىيىملىرىم بىلەن بىر جۈپ ئاياغنى ئالاھىدە ساقلايمەن. بىزنىڭ مەكتەپتىكى خېلى كۆپ ئايال ئوقۇتقۇچىمۇ شۇنداق قىلىدۇ. مەن سېنىڭ ئۆگەتكەنلىرىڭنى ئۇلارغىمۇ تەشۋىق قىلىمەن. ئىلگىرى ئايال ئوقۇتقۇچىلار مۇنداق، مۇنداق قىلاتتىكەن، مېنىڭ ئاپام ئالامەت ئوقۇتقۇچى ئىدى، دەپ سۆزلەپ بەرسەم، ئۇلار ئاغزىمغا قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىدۇ. ئۇيەي، ئۇ دېگەن ئۆتكەن ئەسىر، ئۇنداق گەپلەرنىڭ ۋاقتى ئۆتتى، دەيدىغانلارمۇ يوق ئەمەس. لېكىن بەزى ياش ئوقۇتقۇچىلار بەك ياخشى، ئاپا، ئۆز خىزمىتىگە مۇھەببىتى چوڭقۇر، ئۆز ۋەزىپىسىنى ۋىجدان بىلەن ئادا قىلىدۇ. لېكىنزە، ھازىر ھەممىمىزنىڭ كۈنى تەس بولۇپ كەتتى، بەزى ئىشلارغا ئامال يوق.

ـــ بۇ ئىمتىھاندىچۇ، بالىلىرىڭلارنىڭ نەتىجىسى قانداقراق؟

ـــ هەي ي، نېمە دەيمىز ئەمدى. مېنىڭ سىنىپىمدىن ئاران ئىككى بالا 50 نومۇر ئالالمدى. ئىككىلىسىنىڭ ئاتا ـ ئانىسى ماتېماتىكا ئوقۇتقۇچىسى تېخى. قالغانلارنىڭ نەتىجىسى بەك تۆۋەن. مەكتەپتىكىلەر بىزگە ئىمتىھان قەغەزلىرىدىكى سوئاللارنىڭ جاۋابىنى تولۇقلاپ يېزىپ، نومۇرنى ئۆزگەرتكۈلار دېگەنىدى، بىز بىر نەچچىمىز «بىز بۇ ئىشقا ئىگە ئەمەس، بىز بۇنداق ساختىپەزلىكنى قىلمايمىز» دەپ نارازىلىق بىلدۈردۇق. ئۇلار بىزگە نېمە دېدى دېمەمسەن، «يول بولسۇن، ئورۇن تېپىپ يۆتكىلىپ كېتىڭلار» دەيدۇ تېخى. ئاڭلىشىمىزچە، ئۇلار بىزگە ئوقتۇرماي ئادەم يالالاپ ئىمتىھان قەغەزلىرىنى ئۆزگەرتىپتۇدەك.

ـــ مۇنىرە، سەن مېنىڭ قىزىم جۇمۇ. سەن دەرس بەرگەن بالىلار ماتېماتىكا ئىمتىھانىدىن ئۆتەلمىسە قانداق يۈزۈڭنى كۆتۈرۈپ يۈردۇڭ؟ داداڭدىن سوراپ باقە، داداڭ قانداق ئوقۇتقۇچىلىق قىپتىكەن؟

ـــ ئاپا، مەن دېگەنتىمغۇ ساڭا. بىر ئېغىز خەنزۇ تىلى بىلمەيدىغان بالىلارغا ماتېماتىكىنى خەنزۇچە ئۆتۈۋاتىمىز. تېخى ئۇيغۇرچە چۈشەندۈرۈشكە رۇخسەت يوق. چۈشىنىۋاتامسەن؟ بالىلارغىلا ئەمەس، ماڭىمۇ بەك تەس كېلىۋاتىدۇ. خەنزۇچىنى بىلىسىلا ھېساب ئەمەسكەن، خەنزۇچە دەرس سۆزلەش باشقا بىر گەپ ئىكەن. ھازىرغۇ خېلى ئۆگىنىپ قالدىم. لېكىن...

ـــ خەنزۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ سەۋىيەسى يۇقىرى ئىكەنده ئۇنداقتا؟

ـــ ھە، قالتىس يۇقىرى ئىكەن. يېقىندا بىرمۇنچە يېڭى «قوش تىل» ئوقۇتقۇچىلىرى پەيدا بولدى. ھېچقايسىسى بىر ئېغىز ئۇيغۇرچە گەپ بىلمەيدۇ. ئۇلارنىڭ بىرسى بىلەن

پاراڭلاشسام، سىچۇندە بالىلار پىداگوگىكا مەكتىپىنى پۈتكۈزۈپ خىزمەت تاپالمايلا بۇ يەرگە كەلگەنىكەن. تولۇقسىزلىك ماتېماتىكىسىنى پەقەت بىلمەيدىكەن. بۇ تېخى ياخشىراقى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ساتىراش خېنىملار، ئەخلەت پونكىتىنىڭ ۋاقىتلىق ئىشچىلىرى... ئىشقىلىپ ھەممە ساھەدىن كەلگەنلەر بار ئىكەن. ئىسىت، بىزنىڭ كونا ئوقۇتقۇچىلىرىمىز خەنزۇچىنى بىلمىگەن بىلەن سەۋىيەسى شۇنداق يۇقىرى، مېتۇدى بەك ياخشى ئىدى، ئۇلارغا ھەقىقەتەن ئۇۋال بولدى.

ــ بۇ ئىشلارنى سورايدىغان ئادەم يوقمۇ؟ بىر مىللەتنىڭ مائارىپى ئوينىشىدىغان ئىشمۇ؟ نېمىشقا مائارىپ نازارىتىگە ئەرز قىلمايسىلەر؟

ــ ئاپا، بۇ ئىشلار مائارىپ نازارىتى بىلمەي قېلىپ بولۇۋاتقان ئىشلار ئەمەس. كىچىك بالىدەك گەپ قىلمىغىنە!

ئۇيقىسى ئېچىلىپ كەتكەن مەسئۇدمۇ چىقىپ گەپكە قوشۇلدى:

ــ بۇنداق ئىشلارنى بىز كۆپ كۆرگەنغۇ ھەدىيە. بۇ خۇددى 1958 ــ يىللاردىكى «پولات تاۋلاش» قا ئوخشاپ قاپتىمۇ نېمە؟ شۇ چاغدا قارامىلىق، نادانلىق بىلەن ئىش قىلىپ دۆلەتكە قانچىلىك زىيان بولغان، بىلەمسىلەر؟ ــ دەپ بىرمۇنچە سانلىق مەلۇماتنى مىسالغا ئالغىلى تۇردى. مەن ئۇنىڭ توققۇز ــ ئون خانىلىق سانلارنىمۇ شۇنچە ئېنىق ئېسىدە ساقلىيالايدىغانلىقىغا ئەزەلدىن ھەيران قالاتتىم.

ــ ۋاي ئاپا، دادا، بولدى بۇ گەپلەرنى قىلىشمايلى. سىنىپىمدىكى بالىلارنىڭ تەڭدىن تولىسى چالا ساۋات. بەزىلىرى خەتنى پەقەتلا يازالمايدۇ. خەنزۇچىنى تېخى بىلمەيدۇ. بالىلىرىمىز گاراڭ بولۇپ قالدى. بالىلىرىمىزلا

ئەمەس، ئوقۇتقۇچىلارمۇ گاراڭ بولۇپ قالدۇق. بۇ گەپلەرنى ئىنكاس قىلايلى دېسەك ھېچكىم ئاڭلىمايدۇ. شۇڭا ھازىرچە كۆچۈم يەتكەن ئىشنى قىلغاچ تۇراي دەپ لالەنى كۆرگىلى كەلدىم. ئۇنى چۈشكىچە ئۇخلاتماي ئىشقا سال ئاپا. تاماق ئېتىشنى، قائىدە - يوسۇنىنى ئۆگەت. ئۇيغۇرچىدىن باشقا تىلدا سۆزلىشىگە رۇخسەت قىلما. ئۆتكەن تەتىلدە ئۆگەنگەنلىرىنى پاك - پاكىز ئۇنتۇپ كېتىپتۇ. بۇ يىل يەنە ئۆگىتەيلى، ئۇنتۇپ كەتسە كېلەر يىلى يەنە ئۆگىتىمىز...

مەسئۇد ئىككىمىز ئەندىشە ئىچىدە بىر - بىرىمىزگە قاراشتۇق. ئىشلار مۇشۇنداق ئاددىي بولسا ئىدى كاشكى. لالە كۆزلىرىگە لىق ياش ئالغان ھالدا بىر تەرەپتە قاراپ تۇراتتى. ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقانلىقىنى بىلگىلى بولمايتتى. ئۇنىڭ كاللىسى ھەر كىم خالىغىنىنى ئەكېلىپ تۆكىدىغان تەجرىبە ئېتىزى بولۇپ قالغانىدى.

لالە بىر ئۇيغۇرنىڭ قىزى. ئۇنىڭ ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ۋە ئۆرپ - ئادىتى ئاساسىدا تەربىيە كۆرۈشى ئەقەللىي بىر ئىھتىياج. كەلگۈسىدە ئۇمۇ توي قىلىدۇ، بالىلىق بولىدۇ، توي - تۆكۈن، ئۆلۈم - يېتىملارغا بارىدۇ، كىشىلەر بىلەن ئارىلىشىدۇ. ئۇ تىل بىلمىسە، ئۆز مىللىتىنى، ئۇلارنىڭ ئۆرپ - ئادىتىنى بىلمىسە قانداق بولىدۇ؟ كەلگۈسىدە باللىرىنى قانداق تەربىيەلەيدۇ؟

ئەنە شۇنداق ئويلار بىلەن ئاتا - ئانىسى ئۇنى ئۆيدە خەنزۇچە سۆزلەشتىن توسماقچى بولدى.

لالە ئۇچ - تۆت ياش ۋاقىتلىرىدا دۇچ كەلگەن مەجبۇرلاشقا يەنە بىر قېتىم دۇچ كەلدى. ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئانا تىلىدا سۆزلىشىگە يول قويۇلمايتتى، ئەمدى بولسا... ئەمما بۇ قېتىم ئىش ئۇنداق ئاسان بولمايتتى. ئۇنىڭ خەنزۇچە

يېتىلگەن تەپەككۇرى مۇتلەق ئۇستۇنلۇكتە ئىدى، ئانا تىلى بولسا ئۇنىڭغا نىسبەتەن بىر چەت تىلغا ئوخشاپ قالغانىدى. بۇ تىلنى ئۆگىنىش ئۇنىڭ ئۈچۈن قىيىن بىر ئۆتكەل ئىدى. ئۇ مەكتەپتە يەنە ئىنگلىز تىلىنىمۇ ئۆگىنەتتى. ئۇنىڭغا ئۇيغۇر تىلىنى ئۆگىنىش ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىشتىنمۇ تەستەك بىلىنەتتى. ئۇيغۇر تىلىدا راۋان سۆزلىيەلمىسە ئاتا ـ ئانىسى ئۇنى ئەيىبلەشكە باشلايتتى، كوچىدا، ئاپتوبۇسلاردا خەنزۇچە سۆزلىسە بەزى مويسىپىت ئادەملەرنىڭ ياكى تەڭتۇشلىرىنىڭ ئىزا ـ ئاھانىتىگە قالاتتى. ئۇ يەنە بىر قېتىم سۆزلەشتىن قورقىدىغان ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. ئۇ ۋە ئۇنىڭ دوستلىرى مەكتەپكە بارغاندىلا ئازادلىققا چىققاندەك بولۇپ، خالىغان تىلدا چۈۋۈرلىشىپ سۆزلىشىپ كېتەتتى. ئەمما مەكتەپتە بۇ تىلنىڭ ئۆزلىرىگە تەۋە ئەمەسلىكىنى، ئۆزلىرىنىڭ باشقىچە ئادەملەر ئىكەنلىكىنى ئەسلىتىپ تۇرىدىغان ئىشلار قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇراتتى. ئۇ بەزىدە ھېچ سەۋەبسىزلا ئۆزىنى گۇناھكاردەك سېزەتتى. بەزىدە ئۆزىنى ئانا تىلدا ئوقۇتمىغان ئاتا ـ ئانىسىدىن نەپرەتلىنەتتى. يەنە بەزى چاغلاردا ھەر خىل چەكلىمە بىلەن ئۆزىنىڭ ئىشىغا ئارىلىشىۋالىدىغان بارلىق كىشىدىن بىزار بولاتتى. لالە ھازىر ئەنە شۇ ھالەتتە ئىدى. ئۇ بىز بىلەن تۇرۇۋاتقاندىن بۇيان خېلى تىنچلىنىپ قالدى. مەسئۇد ئىككىمىز ئۇنى ھېچ نەرسىگە مەجبۇرلىمىدۇق. پەقەت ئۇنىڭ بىلەن كۆپ پاراڭلاشتۇق. مەقسىتىنى ئۇقتۇرالمىغاندا خەنزۇچە سۆزلىشىگە يول قويدۇق. تەربىيەنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك ئۇسۇلى سۆزلەش ئەمەس سۆزلىتىش. ئىختىيارلىق ئاساسىدا بىر قەدەم، بىر قەدەمدىن كېلىش. ئۇ ھازىر ئۆي تازىلاش، داستىخان تەييارلاش، چاي دەملەشنى، كىيىم دەزمالالاشنى

ئۆگىنىۋالدى. بىز كەچلىك خەۋەر كۆرۈۋاتقان چېغىمىزدا ئىلگىرىكىدەك ئۆيگە بېكىنىۋالماي، يېنىمىزدا ئولتۇرىدىغان بولدى. ئەنە ئۇ شۇ تاپتا ئاپىسىنى ياتاق ئۆيگە باشلاپ كىرىپ، ئۇنىڭغا يېڭى كۆڭلەكلىرىنى كىيىپ كۆرسىتىۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ چىرايلىرىدا ئامراقلىق ھەم بەختىيارلىق پارلاپ تۇرىدۇ.

مۇنىرە 13 ياش ۋاقتىلىرىدا لالەدەك ئەركە ئەمەس ئىدى. مەنمۇ كۆپ جاپالىق ئىشلەيتتىم. ئەمما ئۇ چاغلاردا مەلۇم جەھەتتە بىز ھازىرقىلاردىن تەلەيلىك ئىدۇق. بۈگۈنكى زامانىۋى ئەسلىھەلەر، تېلېۋىزور، كومپيۇتېرلار بولمىسمۇ، مائاشىمىز ناھايىتى تۆۋەن بولسىمۇ بىز ئۆز تىل ـ يېزىقىمىزدا، ئازادە، راھەتلىك ئىچىدە ئىشلەيتتۇق، باللىرىمىز ئۆز تىل ـ يېزىقىدا ئوقۇيالايتتى. بىز مائارىپ خىزمىتىنى، ئوقۇتقۇچىلىقنى ئاجايىپ چوڭ كۆرەتتۇق. ئوقۇتقۇچىلىقىمىزدىن پەخىرلىنەتتۇق. ئۇيغۇر مائارىپى ئىزىزەت ـ ئابرۇيلۇق، مۇقەددەس ئىدى. شۇ دەۋرنىڭمۇ ئۆزىگە يارىشا نۇرغۇن زىددىيىتى، يېتىشسىز تەرىپى بار ئىدى، ئەلۋەتتە. بىلىم ـ سەۋىيەسى يېتەرسىز، كاللىسى قاتمال مۇدىرلار، مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىرى، ئۇلارنىڭ ئەتراپىدا ئېگىلىپ ـ پۈكۈلۈپ يۈرىدىغان خۇشامەتچى ـ كۆتۈرمىكەشلەرمۇ كۆپ ئىدى. سىنىپىي كۈرەش ۋە سىياسىي ھەرىكەت قاينىمىدا، «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش»، «بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقى» قالپىقىنىڭ ۋەھىمىسى ئىچىدە ياشىساقمۇ، كىملىكىمىز ۋە تىلىمىز بۇ قەدەر ئېتىبارسىز ۋە بىچارە ھالەتكە چۈشۈپ قالمىغانىدى. مۇھىمى، ئانا تىلىمىزدا دەرس ئۆتەلمەسلىك، دەرس ئاڭلىيالماسلىق بىز ئۇچۇن تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز بىر ئىش ئىدى. ئىشلار

قانداقلارچه مۇشۇنداق بولۇپ قالدى ـ هە؟

ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلىپ، دۆلەت دەرۋازىلىرى ئېچىۋېتىلگەندىن كېيىن قىممەت قاراشلىرىمىزدا زور ئۆزگىرىش بولدى. سىنىپىي كۆرەش ۋەھىمىسى، شەخسكە خۇراپىيلارچە چوقۇنۇش ۋە قانچە نامرات بولسا شۇنچە ئىنقىلابىي بولىدۇ، دەيدىغان بىمەنە قاراشلار يوقالدى. دۇنيانى، ئىنسانىنى، ھاياتنى ۋە جەمئىيەتنى قايتىدىن تونۇدۇق. تەرەققي قىلغان ۋە تەرەققي قىلىۋاتقان ئەللەرنى ئەينەن چۈشىنىش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۇق، ئىنتېر توری پۈتكۈل دۇنيانى تۇتاشتۇردى. ھازىر كىشىلەر ئامېرىكىغا، غەرب ئەللىرىگە بېرىپ ئوقۇشنى، ئولتۇراقلىشىشنى ئارزۇ قىلىدىغان بولدى. نۇرغۇن ئىشلەك ھەقىقىتىگە يەتتۇق، يېتىۋاتىمىز. ئىنسانلار يوقاپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان تىللارنى، مەدەنىيەتلەرنى ھەتتا ھايۋانلارنى نۇرغۇن بەدەل تۆلەپ قوتقۇزۇۋاتىدۇ. تەرەققي قىلغان ئەللەردىكى كىشىلەر ئۆز ئەجدادىنىڭ مۇستەملىكىچىلىك، ئىرقىي قىرغىنچىلىق، مەدەنىيەت قىرغىنچىلىقى جىنايىتى ئۈچۈن ئىنسانىيەتتىن ئەپۇ سوراۋاتىدۇ. مۇشۇنداق بىر ئەسىردە بىز نېمە ئۈچۈن بۇ خىل قىسمەتلەرگە دۇچ كېلىمىز، تىلىمىز نېمە ئۈچۈن چەتكە قېقىلىپ، يوقىلىپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالىدۇ؟

بىزنىڭ تىلىمىز «گراماتىكىسى ئىنتايىن مۇكەممەل، ئىپادىلەش ئىقتىدارى يۇقىرى، ئاھاڭدار، گۈزەل بىر تىل» ئىدىغۇ؟

بۇ گەپنى بىر خەنزۇ ئوقۇتقۇچىمىز قىلغان. ئۇ ئۇيغۇر تىلىنى قىزغىن سۆيىدىغان ۋە بۇ تىل ئۈستىدىكى تەتقىقاتنى ئۆمۈرلۈك نىشان قىلغان ئوقۇتقۇچى ئىدى. ئۇ بەلكىم ئۆلۈپ

كەتكەندۇ ياكى ھايات بولسىمۇ تىلىمىزنىڭ بۇ ھالغا چۈشۈپ قالغىنىدىن خەۋىرى يوقتۇ. خەۋىرى بولسىمۇ بىر نەچچە تىلشۇناسنىڭ قولىدىن نېمە ئىشلار كېلىشى مۇمكىن؟ ئۇ ئۆزىنىڭ ئۇيغۇر تىلى ئۆگىنىۋاتقان چېغىدا قەشقەرگە بېرىپ، قەشقەر شەھىرىدىكى ئاياللارنىڭ سۆزلىرىنى، غۇلجىغا بېرىپ ئوتتۇرا مەكتەپ قىز ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ پاراڭلىرىنى قىزىقىپ ئاڭلىغانلىقىنى، بۇ سۆزلەرنىڭ ئۆزىگە خۇددى مۇزىكىدەك ئاڭلانغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەنىدى. ئۇنىڭ سۆزلىرى قەلبىمگە چوڭقۇر ئورناپ كەتكەن. شۇڭا مەن دەرس سۆزلىگەندە، بولۇپمۇ ئەدەبىي ئەسەرلەرنى ئوقۇغاندا ئوقۇغۇچىلارنىڭ قەلبىگە تىلىمىزنىڭ ئاشۇ ئاھاڭدارلىقىنى سىڭدۈرۈشنى ئىستىدىم. ھەر بىر سۆزنى دانە ـ دانە، ئۇرغۇلۇق تەلەپپۇز قىلىۋاتقىنىمدا سۆزلەر ئۆز مەنىسى بىلەن چەكسىز كېڭىيىپ چاراسلاپ يېنىۋاتقاندەك بولاتتى. كۆزلىرىم ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ چاقناق كۆزلىرى بىلەن ئۇچرىشاتتى. قەلبىم ئۇلارنىڭ قەلبى بىلەن بىرلىشىپ كېتەتتى. مەن ئۇلارنىڭمۇ ئانا تىلىنىڭ گۈزەللىكىگە شەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى، ئورتاق بىر مەنە ۋە ھېسسىياتنىڭ كۆزگە كۆرۈنمەس يىپتەك ھەممىمىزنى باغلاپ، ئىللىق بىر ئېقىمنىڭ تومۇرلىرىمىزدا ئۆركەشلەۋاتقانلىقىنى سېزەتتىم.

15

1963 ـ يىلى مېنىڭ ئوقۇتۇش مېتودىم ۋىلايەت بويىچە كېڭەيتىلىدىغان ئىلغار ئوقۇتۇش مېتودى بولۇپ باھالىنىپ، قىشلىق ـ يازلىق تەتىلىدە ۋىلايەتتە ئېچىلىدىغان

ئوقۇتقۇچىلار كۆرسىتىدا دەرس ئۆتكەنىدىم. ئادەتتىكى ۋاقىتلاردىمۇ باشقا ناھىيە، باشقا مەكتەپلەردىكى ئوقۇتقۇچىلار دەرسىنى ئاڭلىغىلى كېلەتتى. بىر قېتىم مەكتىپىمىزدىكى ياش ئوقۇتقۇچىلارمۇ دەرس ئاڭلىغىلى كىرىشتى. ئىككى سائەتلىك دەرس ئارىلىقىدىكى تەنەپپۇستا مەسئۇد چاقچاق ئارىلاش:

ــ ھەدىيە خانىم، سىز دەرس ئاڭلىغۇچىنى سېھىرلەپلىۋالىدىكەنسىز. سىزنىڭ مېتودىڭىزنى ئىگىلەپ، بىزمۇ سېھىرلەشنى ئۆگەنسەك بولاتتى، ــ دېدى.

ــ بۇ يەردە سېھىرلەش نېمە قىلسۇن، ئۆتۈۋاتقان دەرسىڭىزگە پۈتكۈل ۋۇجۇدىڭىز بىلەن بېرىلىڭ، شۇ چاغدىلا باشقىلارنىمۇ پۈتكۈل ۋۇجۇدى بىلەن ئاڭلاشقا يېتەكلىيەلەيسىز. ئۆگەنمەكچى بولسىڭىز مېنىڭ مېتودىم ئەنە شۇ. لېكىن مېنىڭ مېتودىم ماتېماتىكىچىلارغا مۇۋاپىق كەلمەيدىغۇ دەيمەن، ــ دېدىم قوپالراق ئاھاڭدا. مەسئۇد بىلەن دائىم بىللە يۈرىدىغان تۇرسۇن ئىسىملىك ئوقۇتقۇچى دەرھال:

ــ خاپا بولماڭ ھەدىيە، بىزنىڭ بۇ دوستىمىز سىزگە ھەسەت قىلىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ قىزىق گەپلىرى بولغان بىلەن، مېتودى تازا كارغا كەلمىگەچكە نېمە قىلىشنى بىلمەي چېچىلىپ يۈرىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ گەپلىرىنى بىزمۇ ئانچە ئېغىر ئالمايمىز، ــ دەپ گەپنى كۆلكىگە بۇرىدى. ئىككىنچى سائەتتە مەسئۇد ئەڭ ئاخىرىدىكى ئورۇندا ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇۋالدى. مەن ئۇنىڭغا قارىمىغان بولساممۇ، ئۇنىڭ ماڭا تىكىلىپ ئولتۇرغىنىنى، كۆزلىرىدىن بىلىنىپ تۇرغان باشقىچە تۇيغۇلارنى سېزىپ تۇراتتىم. ھەر قېتىم كۆزلىرىم ئۇ تەرەپكە يېقىنلاشقاندا پىكىرىم چېچىلىپ، يۈرەكلىرىم

سىلىپ كېتەتتى. دەرھال ئۆزۈمنى چىڭ تۇتۇپ دەرسىمنى داۋاملاشتۇراتتىم. شۇ تاپتا ماڭا 50 نەچچە جۈپ سەبىي كۆزمۇ تىكىلىپ تۇراتتى. كىچىككىنە بىر ئېھتىياتسىزلىق مېنى ئۇلارنىڭ ئىشەنچىسىدىن مەھرۇم قالدۇرۇشى مۇمكىن ئىدى. مەن بۇنداق بولۇشنى ئەسلا، ئەسلا خالىمايتتىم.

ــ چوڭ ئاپا، چوڭ ئاپا، تاماق پىشتى، ئۇلار سېنى چاقىرىۋاتىدۇ، ــ نەۋرە قىزىمنىڭ زىل ئاۋازى خىيالىلىرىمنى چالغىتتى. ئۇنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ تاماقخانىغا چىقتىم. ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئاپپاق داستىخانلىق تاماق شىرەسى، تاملارغا ئېسىلغان رامكىلاردىكى يەل ـ يېمىش، ياۋروپاچە تاماقلارنىڭ رەڭلىك سۈرەتلىرى كىشىنىڭ ئىشتىهاسىنى غىدىقلايتتى. قولۇمنى يۇيۇپ بولغۇچە قىزىم يوغان ئاق تەخسىگە ئۇسۇلغان قورداقنى شىرەنىڭ ئوتتۇرىسىغا قويدى. لاله كىچىك تەخسە، قوشۇق، چوكىلارنى تىزىشقا باشلىدى. بۇ دادا ـ قىز ـ نەۋرە ئۇچى بىرلىشىپ پىشۇرغان قورداق ئىدى. گۆش، سەۋزە ـ ياڭيۇلارنىڭ پارقىراشلىرىدىن، مەززىلىك پۇراقلىرىدىن قورداقنىڭ ئوخشاپ كەتكىنى چىقىپ تۇراتتى. تاماقنى ھۇزۇرلىنىپ يېدۇق. ھەممىزنىڭ كەيپى چاغ ئىدى. ئوماق نەۋرىمىز بىلەن بۇنىڭدىن كېيىنكى ھەر بىر كۈنىمىزنىڭ تېخىمۇ خۇشال ئۆتىدىغانلىقى ئېنىق. ئۇ خۇددى قۇرۇق قاقشال بولۇپ قالغان دەرەخنىڭ يىلتىزىدىن ئۆسۈپ چىققان ياپيېشىل، ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان يۇمران نوتىغا ئوخشاش جەلپكار، كۆزنىڭ يىغنى يېگۈدەك يارقىن ئىدى. ئۇ بىزنىڭ توختام سۈدەك بىرخىل، زېرىكىشلىك تۇرمۇشىمىزغا ئۆزگىرىش ئېلىپ كەلگەنىدى.

مۇنىرە قىزىنىڭ كىيىملىرىنى ئىشكاپقا جايلاشتۇرۇپ بېرىپ، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە ئىشنى تاپىلاپ قايتىپ كەتتى.

مەسئۇد كومپيۇتېر ئۆيىدە نەۋرىسى بىلەن ئۇيغۇرچە كىنو كۆرۈۋاتىدۇ. مەن يەنە بالكونغا چىقىۋالدىم. نەۋرە قىزىمغا تۇنجى دەرسنى قانداق باشلاش ئۈستىدە ئويلىنىپ ئولتۇرۇپ، ئۆزۈممۇ سەزمىگەن ھالدا ئۆتمۈش ئەسلىمىلىرىگە چۆكۈپ كەتتىم. ياتما ئورۇندۇق بىلىنەر ـ بىلىنمەس تەۋرىنەتتى. تەۋرىنىش ئىچىدىن يىللار گەردىشى ئارقىغا يېنىپ، ئۆتكەن يىللارنىڭ ئۆڭگەن سۈرەتلىرى چۈۋۈلۈپ چىقىشقا باشلىدى. مەن ھېلى ئۇنى، ھېلى بۇنى قولۇمغا ئېلىپ بېقىپ، ئاخىرى ئۆزۈم ئىزدەۋاتقان كۆرۈنۈشنى ئىزدەپ تاپتىم. خىياللىرىم يەنە ئۇلىنىپ كىنو لېنتىسىدەك شىرىلداپ ئايلىنىشقا باشلىدى.

... قاچانلاردىدۇر مەسئۇد ئىككىمىزنىڭ ئىشى ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا تارقىلىشقا باشلىغانىدى. كۆپ قىسىم ئوقۇتقۇچى كۆڭلىدە مەسئۇدنى زىيان تارتتى، دەپ ئويلىشاتتى. تېخى توي قىلمىغان بىر ئوبدان يىگىت تۇرسا، بىر ئەردىن چىقىقان چوكان بىلەن كۆڭۈل خۇشى ئۈچۈن ئارىلاشسا بولىدۇ، توي قىلسا بولمايدۇ، دېيىشەتتى. بەزى ئىچى يامان ئاياللار يۈزۈمدىن يۈزۈمگە: بەزىلەرنىڭ ھۈنىرى بار. توي قىلمىغان، ئۆزىدىن كىچىك يىگىتلەرنى قولغا كەلتۈرۈۋالالايدۇ، دېيىشەتتى. ھەممىسلا ئوتتۇرىمىزدا رەسمىي بىر مۇناسىۋەتنىڭ يوقلۇقىغا ئىشەنمەيتتى.

ـ ئاخشاملىرى ياتقىدىن چىقالماي، كۈندۈزى بىر قازانىنىڭ تامىقىنى بىللە يەپ يۈرۈشكەنغۇ. ئايەك چوكان بىلەن چوپچوك بىر يىگىت كېچىچە گازىر چېقىپ ئولتۇرۇشۇپتىمۇ، بەز يېمەيدىغان مۇشۇك بولامدۇ، ـ دېيىشەتتى. ئايشە ھەدەم مېنى ئىتتىكرەك بىر قارارغا كېلىشكە ئۈندەپ، بولۇۋاتقان گەپ ـ سۆزلەرنى يەتكۈزۈپ

تۇراتتى.

ــ ئىككىلەنمەي، توي قىلىپلا بۇ گەپلەردىن قۇتۇلۇڭ. تويلا قىلساڭلار بۇ خەقنىڭ ئاغزى بېسىقىدۇ. ئىش مۇشۇنداق كېتىۋەرسە بىكاردىن بىكار يامان ئاتلىق بولۇپ قالىسىز، بۇ خەق ئەرلەرگە گەپ قىلالمىغان بىلەن ھەممە گۇناھىنى ئاياللارغا ئارتىدۇ. بېشىڭىزنى ئاغرىتىپ خىزمىتىڭىزنى جايىدا ئىشلىشىڭىزگىمۇ يول قويمايدۇ، ــ دەيتتى.

1964 ـ يىلىنىڭ باھار پەسلى يېتىپ كەلدى. تەبىئەتنى، تاغلارنى، زېمىننى ئويغاتقان باھار ئىنسانىنىڭ ھېس ـ تۇيغۇسىنى ئويغاتماي قالامدۇ. باھار ئېتىز ـ قىر ۋە باغلاردىن ئىللىق كۆبجۇگەن نەم تۇپراقنىڭ، چىرىگەن قىغنىڭ، يېڭى ئېچىلغان ئۇزۇم تاللىرىنىڭ، ئوت ـ چۆپلەرنىڭ، بىخ سۈرۈۋاتقان دەرەخلەرنىڭ پۇراقلىرىنى ئېلىپ كېلىپ دىماقنى غىدىقلايتتى. خۇددى سېھىرلىگۈچ دوردەك جىمىكى جانلىقنى روھلاندۇرۇپ ھەر خىل كويغا سالاتتى. باھار پەسلى ئەنە شۇنداق ئاجايىپ پەسىل ئىدى. ئارقىدىنلا باغلار، ئېتىز ـ قىرلار، دۆڭلۇكلەرنى چېچەك قاپلايتتى. زېمىن ئىسسىق، شىرىن گۈل ـ چېچەك ھىدىگە تولاتتى. كېپىنەك، ھەسەل ھەرىلىرى ئۇچۇشقا باشلايتتى، ئېرىق ـ ئۆستەڭلەردە سۇلار شارقىراپ ئاقاتتى. بۇلارنىڭ ھەممىسى قوشۇلۇپ گويا تەنتەنىلىك باھار مېلودىيەسىنى ھاسىل قىلاتتى. يىراقتىن، ئاستا ئاڭلىنىپ تۇرغان بۇ مىلودىيە بارا ـ بارا ئەۋجىگە چىقاتتى. بېشىڭنى قايدۇرۇپ پۈتكۈل ۋۇجۇدىڭنى ئىگىلەيتتى.

بۇ، ئوغۇز ۋاپات بولغاندىن كېيىنكى تۆتىنچى باھار ئىدى. ھاۋا ئىللىغاندىن بۇيان مەكتەپ بېغىنىڭ ئارقا ئىشىكىدىن چىقىپ سەھرا قاراپ سوزۇلغان دەرەخلىك

يولدا نىشانسىز ھالدا مېڭىپ يۈرىدىغان بولۇپ قالغانىدىم. يول تىپتىنچ، ئادەمسىز ئىدى، يىراقتىكى مەھەللىلەردىن ئېشەكنىڭ ھاڭرىغان ئاۋازى، توخۇلارنىڭ قاقاقلىشى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. دولىسىغا كەتمەن ئالغان بىر دېھقان ئېتىزلارنى ئايلىنىپ يۈرەتتى. يولنىڭ يەنە بىر چېتىدىكى بېدىلىكتە بىر قوڭۇر كالا بىلەن بىر نەچچە قوي جەمجىت ئوتلاۋاتاتتى. بۇ دەل ئوغۇز ئىككىمىزنىڭ تەسەۋۋۇرىدىكى مەنزىرە ئىدى. مەن مۇشۇ مەنزىرە ئىچىدە يۇرتۇمدىن ناھايىتى يىراق بىر جايدا تۇنجى يىلنى ئۆتكۈزدۈم. مۇشۇ باھاردا مەن ئوغۇزنىڭ مەندىن ئاستا ـ ئاستا يىراقلاپ كەتكەنلىكىنى، ئۇنىڭ روھى تەسەۋۋۇرۇمدىكى يىراق بىر يۇلتۇزدا راستىنلا مەۋجۇت بولىسىمۇ، ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ ئەمدى قايتىلانمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك ھەممە، ھەممىنىڭ گۈزەل ئەمما ئېچىنىشلىق ئەسلىمىلىرىنىڭ چۈشلىرىمدىكى يېلىنجىشىغا ئايلانغانلىقىنى ھەقىقىي ھېس قىلدىم. رېئاللىققا تەن بېرىش مېنى خاتىرجەم قىلىپ قويغانىدى. مەن كۆز ئالدىمدا تۇرغان مەسئۇدنىڭ ئۇمىد ۋە ئۇمىدسىزلىك گىرەلىشىپ كەتكەن كۆزلىرىگە يۈزلىنەلەيدىغان، ئۇنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى بايقىيالايدىغان بولدۇم. مەندىكى ئۆزگىرىشنى مەسئۇدمۇ سەزمەي قالمىدى. ئەمما ئالدىراپ يېقىنلاشمىدى. ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزنى يىراقتىن كۆزىتىپ يۈرۈشەتتۇق. بىراق مەن ئۆزۈمدىكى ئاجىزلىقلارنى يېڭىپ بىر قارارغا كېلىشكە موھتاج ئىدىم. مەن تېخىچىلا قورقۇپ تۇراتتىم. مۇشۇ يېشىمغىچە بىر مۇنچە ئىشنى بېشىمدىن كەچۈرگەن بولسامۇ، يەنىلا شۇنچىلىك تەجرىبىسىز، ساددا ئىدىم.

ئېتىزلار ئاخىرلاشتى. ئۇنىڭ نېرىسى شالاڭ دەرەخ ياكى

قومۇشلار بىلەن قاپلانغان ئېگىز ـ پەس دۆڭلۇك ئىدى. مەن يۆنىلىشىمنى ئۆزگەرتىپ ئوڭ تەرەپتىكى ئۆستەڭ تەرەپكە قاراپ ماڭدىم. ئۆستەڭ بويىدىكى يالپۇز ھىدى گۈپۈلدەپ دىماققا ئۇرۇلۇپ تۇرىدىغان ئوت ـ چۆپلۈكتە ئولتۇرۇپ بىر پەس ھاردۇق ئالدىم. سالقىن ھاۋا جانىنى ھۇزۇرلاندۇراتتى. ئۆستەڭنىڭ ئىككى قىرغىقىدىن سۇ يۇزىگە ئېسىلىپ چۈشكەن مەجنۇنتاللار غۇر ـ غۇر شامالدا ئاستا تەۋرىنەتتى. شۇ چاغدا ئەتىگەندىن بۇيان مەسئۇدنى ئويلاۋاتقىنىمنى سەزدىم. ئۇنى كۆرگۈم كېلىۋاتاتتى. بۇ تۇيغۇ شۇنچىلىك كۈچلۈك ئىدىكى، ھەتتا مەسئۇد ئېتىز ئارىلاپ بۇ تەرەپكە كېلىۋاتقاندەك، كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ ماڭا تىكىلىپ تۇرغاندەك بىلىنەتتى. كۆزلىرىمنى يوغان ئېچىپ ئەتراپقا قاراپ بۇنىڭ پەقەت خىيال ئىكەنلىكىنى بىلگىنىمدە كۆڭلۈم شۇنچىلىك يېرىم بولاتتى.

كەچتە تاماق ئېتىپ ئايشە ھەدىنى چاقىردىم. تاماق يەپ بولۇپ ئۇ يەنە كونا گەپنى تەكرارلىغىلى تۇرغاندا مەن ئۇنىڭغا يەنە مەسئۇدنى ياراتماي ئەمەس، ئۆزۈمنى ئۇنىڭغا لايىق ئەمەس دەپ قارىغانلىقىمدىن ئۆزۈمنى تارتىپ يۈرگەنلىكىمنى ئېيتتىم. ئۇ ماڭا كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ قاراپ:

ــ ئەمىسە مەسئۇد قىزدىن بىرنى تېپىپ توي قىلسۇن، ئۇنىڭدىن ئاجرىشىپ ئالدىڭىزغا كەلسە ماقۇل دەمسىز؟ سارالڭ قىز، مەسئۇدنىڭ ياخشى كۆرىدىغىنى سىز، سىز! ئۇ ئەگەر ئۆيلىنىمەنلا دەيدىغان بولسا ئەتراپىدا نى ـ نى قىزلار بار. ئۇ شۇلارغىمۇ نەزەر سالماي سىزنى ساقلاۋاتىدۇ، ــ دېدى.

مەن مەسئۇد باشقا قىزلار بىلەن توي قىلسا قانداق بولىدىغانلىقىنى پەرەز قىلىشقا ئۇرۇنۇپ جىم بولۇپ كەتتىم.

ــ ئەسلىي مەن سىزگە بۇ گەپنى دېمەكچى ئەمەس ئىدىم، ئەمما ئاڭلاپ قېلىڭ. مەسئۇد راستىنلا شۇنداق قىلماقچىمۇ بولغان، قىزدىن بىرنى تېپىپ تويىنى قىلىپلا ئاجرىشىپ كەتمەكچى بولغان. ئەمما ئۇ بۇنداق قىلسام گۇناھسىز بىر قىزغا زىيانكەشلىك قىلىپ قويىدىكەنمەن، دەپ بۇ نىيىتىدىن ۋاز كەچكەن. سىز بىر ئادەمنى شۇنچىۋالا قىينامسىز. ئۇ تېخى ۋىلايەتلىك ماۋارىپ ئىدارىسىدا ئىشلەيدىغان دوستى ئارقىلىق يۆتكىلىپ كېتىدىغان ئورۇنمۇ تېپىپ بولغان. ئەمما ئۇ سىزنى دەپ ۋىلايەتكىمۇ كەتمىدى، سىزنى دەپ! سىز ماڭا راست گەپىڭىزنى قىلىڭ، كۆڭلىڭىزدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئازراقمۇ ھېسسىيات يوقمۇ؟ سىزنىمۇ مەجبۇرلىغىلى بولمايدۇ ـ دە. ئۇنداق بولسا ئۇ يۆتكىلىپ كەتسىمۇ كەتسۇن، ــ ئايشە ھەدە ئورنىدىن قوپۇشقا تەمشەلدى. مەن بىردىنلا قورقۇپ كەتتىم:

ــ ياق، ياق! ئايشە ھەدە، مەن ئۇنى ياخشى كۆرىمەن، شۇنچىلىك ياخشى كۆرىمەن. ياخشى كۆرگەچكىلا، ئۇنى...

ــ ھەببەللى، ــ دېدى ئايشە ھەدە ئالمقانلىرىنى بىر ـ بىرىگە ئۇرۇپ، ــ ئەمدى ئەقلىڭىزگە كەلدىڭىز سارائ قىز. ئەسلىي بۇرۇنلا ئېتىراپ قىلىشىڭىز كېرەك ئىدى. مەن بۇنى بىلەتتىم، ئايشە ھەدىڭىزدىن سىر يوشۇرالمىتىڭىز، ئەمدى قالغان ئىشنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ! ــ ئۇ شۇنداق دەۋاتقاندا نېمىشقىدۇر بېشىم قايغاندەك بولۇپ كەتتى. ئايشە ھەدە خۇشال بولۇپ توختىماي سۆزلەيتتى، ئۇنىڭ سېمىز ئوغلى ئاغزىمىزغا قاراپ ئەتراپىمىزدا ئايلىنىپ يۈرەتتى.

ئەتىسى مەسئۇد ئىككىمىز بىر ـ بىرىمىزدىن خىجىل بولغاندەك بېشىمىزنى كۆتۈرەلمەي يۈردۇق. چۈشتىن كېيىن دەرستىن چۈشۈپ ئىشىك ئالدىغا كېلىشىمگە سېمىز ئوغۇل

بىر نېمىلەرنى دەپ چۈرقىراپ ئالدىمغا كەلدى. قولىدا تۇمار چىلاپ قاتلانغان قەغەز بار ئىدى. قەغەزنى ئاچىسام: «ئۆستەڭ بويىدا كۈتىمەن» دېگەن خەتلەر كۆزۈمگە تاشلاندى. ياتاقلا كىرىپ ئۇچامدىكى قارا كۆڭلىكىمنى سېلىۋېتىپ، ئۇششاق گۈللۈك ھاۋارەڭ كۆڭلىكىمنى كىيدىم. چىچىمنى تاراپ، يۈزۈمگە سۇس بىر قەۋەت ئۇپا سۈرتۈپ بولۇپ ئەينەكتىكى ئۆزەمگە قارىدىم.

ئەسلىدىلا سۈزۈك تېرەم تېخىمۇ پارقىراپ كەتكەندى. قەلبىمدىكى ھاياجان كۆزلىرىمنى باشقىچە نۇرلاندۇرۇپ، ئىككى مەڭىزىمدە سۈسقىنە تەبىئىي قىزىللىق پەيدا قىلغانىدى. مەن ئەينەككە تەكرار سىنچىلاپ قارايتتىم. ئۇنىڭدىن ئاشۇ بەختسىز بىر كېچىنىڭ ئىزلىرىنى تاپماقچى بولاتتىم. ئەمما ئۇ ئىزلار ئاللىقاچان ئۆچكەن، قەلبىمدىكى جاراھەتلەر پۈتۈشكە يۈزلىنىپ، ياشلىق گۈزەللىكىم قايتا جىلۋە قىلىشقا باشلىغانىدى.

ئىشىك ئالدىدا ئۇيناۋاتقان بوۋەكنى چىرقىرىتىپ تۇرۇپ سۆيۈۋالدىم. مەكتەپ بېغىدىن، ئېتىزلاردىن پەرىشتىلەردەك ئۇچۇپ ئۆتتۈم. ئۇ يەردە، ئۆستەڭ بويىدا مېنى بەخت كۈتۈۋاتاتتى. مەسئۇدنى ئۆستەڭ بويىدا سۇغا قاراپ ئولتۇرغان ھالەتتە كۆرۈپ سەل ئەجەبلەندىم. تۇرقىدىن ئۇ بىر ئىش ئۈستىدە قاتتىق ئويلىنىۋاتقاندەك قىلاتتى. پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا بېرىپ، ئۇنىڭ قارىشىسىدىكى دوڭغاق سۆگەتكە يۆلىنىپ تۇردۇم. مەن ئۇنىڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ مېنى كۆرۈپلا ھەيران بولۇشىنى، ماڭا بىرەر گەپ قىلىشىنى كۈتتۈم. ئۇ نېمىشقىدۇر بېشىنى كۆتۈرمەيتتى. ئاخىرى چىدىمايا «ئۆھۇ!» دەپ يۆتەلدىم. شۇ چاغدىلا ئۇ ماڭا قارىدى. ئۇنىڭ ساقاللىرى سەل ئۆسۈپ قالغانىدى. چىرايىدىن مەيۈسلۈك ۋە

ئويچانلىق چىقىپ تۇراتتى.

ــ نېمە بولدىڭىز، . . مىجەزىڭىز يوقمۇ نېمە؟

ــ ئۇنداق ئەمەس، ساپ ــ ساق تۇرۇپتىمەنغۇ.

ــ ئەمىسە... مەندىن رەنجىپ قاپسىز ــ دە... ؟

ــ رەنجىمەمتىم ئەمىسە!

بىردىنلا كاللامدا چاقماق چېقىلغاندەك بولدى.

ــ نېمە؟! نېمە بولۇپ... ؟

ــ سىز ئايشە ھەدىگە نېمە دېدىڭىز؟

ــ نېمە دەپتىمەن؟ يامان گەپ قىلغىنىم يوققۇ؟

ــ ياق، يامان گەپ قىلمىپسىز، بەك يامان، ئاڭلاپ كېچىچە كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمىدى.

ــ مەن... ؟ سىز توغرىڭىزدا... ؟

ــ شۇ گېپىڭىزنى ئۆز ئاغزىڭىزدىن ئاڭلاي، يەنە بىر دەپ بېقىڭچۇ، مەن سىزنىڭ شۇنداق گەپنى قىلغىنىڭىزغا ھېچ ئىشىنەلمەيۋاتىمەن.

قوشۇمامنى تۇرۇپ، كاللامنى ھەر قانچە ئاختۇرسامۇ ئۇنى رەنجىتكۈدەك بىرەر ئېغىز سۆز قىلغىنىمنى ئەسلىيەلمىدىم. تېخىمۇ ھەيران بولۇپ:

ــ مەن ئايشە ھەدىگە باشقا گەپ قىلمىدىم، پەقەت شۇ سىزنى...

ــ نېمە؟ مېنى نېمە دېدىڭىز؟ ــ ئۇ جىددىيلەشكەندەك ئالدىراپ سورىدى.

ــ سىزنى ياخشى كۆرىمەن، ــ دېدىم شۇ.

ــ ئىشەنمەيمەن، يەنە بىر دەڭا!

...

شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشىنىپ گېپىمنى توختىتىۋالدىم. رەنجىش نۆۋىتى ئەمدى ماڭا كەلگەنىدى.

مەسئۇد ئىتتىك قوپۇپ يېنىمغا كەلدى، ئىككى قولۇمنى چىڭ تۇتۇۋېلىپ:

ــ شۇ گېپىڭىز راستمۇ ھەدىيە؟ سىز مېنى راستىنلا ياخشى كۆرەمسىز؟ ــ دەپ سورايتتى. مەن بوينۇمنى بۇراپ، قوللىرىمنى ئۇنىڭ قوللىرىدىن ئاجراتماقچى بولۇپ ھەدەپ تىرىكىشەتتىم. تىركەشكەنچە قىلتاقلا ئىلىنغان قۇشتەك جانسىزلىنىپ كېتىۋاتاتتىم. ئاخىرى ھەممە تەرەپتىن قورشاۋغا ئېلىندىم. ئۇنىڭ كەڭ، قاۋۇل گەۋدىسى تامدەك، توساقتەك يوللىرىمنى توسۇۋالغانىدى. ئۇ ئوتتەك يېنىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن كۆزلىرىمگە تىكىلىپ:

ــ ھەدىيە، بىز دەرھال توي قىلايلى، يەنە كەينىگە سۇرسىڭىز مەن ئەمدى چىدىيالمايمەن، ــ دېدى.

ــ چىدىيالماي نېمە بولۇپ كېتىدىكەنسىز، قېنى بىر كۆرۈپ باقمايلىمۇ؟

ــ مېنى يەنە قىينىسىڭىز ئۆلۈپ قالىمەن...

بۇ گەپتىن شۇنچىلىك قورقتۇمكى، ئىختىيارسىز ئۇنىڭ ئاغزىنى ئىككى قولۇم بىلەن ئېتىۋالدىم. مۇشۇكتەك بىچارە قىياپەتتە كۆزلىرىنى يۇمۇپ تۇرغان مەسئۇد چاقماق تېزلىكىدە قوللىرىمنى مۇرىسىگە قويىدى. مەن ئۆزۈمنى ئوڭلاپ بولغۇچە بېشىمنى چاڭگاللاپ تۇتۇۋېلىپ لەۋلىرىمگە لېۋىنى باستى. قوللىرىم سۇغا غەرق بولغۇچىنىڭ قولىدەك بىر ــ ئىككى پۇلاڭلىدى ــ دە، جىمىپ قالدى. لەۋلىرىمىز ئاجراپ، ھاسىرىغىنىمىزچە بىر پەس قارىشىپ تۇرۇشتۇق. ئۇسسۇزلۇقى قانمىغان يولۇچىدەك لەۋلىرىمىز يەنە بىر قېتىم جۇپلەشتى. مەن ئۇنىڭ قوللىرىدىن تەستە ئاجراپ چىققىنىمدا ئاغزىمدىن ئۆزۈم پەقەت كۈتمىگەن بىر سۆز چىقتى:

ـــ... ئەسكى!

گويا قېچىشقا تەييارلانغاندەك نېرىراق بېرىپ تۇردۇم. ئۇ ماڭا تەلمۇرۇپ قاراپ:

ـــ ماڭا جاۋاب بېرىڭ ھەدىيە، ـــ دېدى.

ـــ مەسئۇد، مەن سىزدىن چوڭ...

ـــ سىز شىنجاڭ ئىنستىتۇتىغا تولۇقسىز ئوتتۇرىنى پۈتكۈزۈپ باردىڭىز، مەن تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتكۈزۈپ باردىم. شۇڭا سىز مەندىن ئۇچ يىل بۇرۇن خىزمەتكە چىقتىڭىز، ئەمەلىيەتتە ئىككىمىزنىڭ يېشى تەڭ، ھەدىيە، تېخى مەن سىزدىن چوڭراق بولۇشۇم مۇمكىن.

ـــ مەن... توي قىلغان.

ـــ كەچۈرمىشىڭىزنى ئايشە ھەدىدىن ئاڭلىدىم. مېنىڭ نەزەرىمدە سىز ئىنتايىن پاك بىر قىز. مەن بىر مىنۇتلۇق قىزلىق ئۈچۈن توي قىلمايمەن، ئۆزۈمگە ئۆمۈرلۈك جۆرە تاللايمەن. مەن سىزنى چىن يۈرىكىمدىن سۆيىمەن. سىزسىز ياشاشنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن.

ـــ ئىككىمىزنىڭ بويى ماس كەلمەسمىكىن، مەن بەك ئېگىز...

ـــ مەنمۇ سىزدىن پاكار ئەمەس. بىراق، شۇنى سورىۋالاي، بوي سىز ئۈچۈن شۇنچە مۇھىممۇ؟ بويۇم گەرچە بەك ئېگىز بولمىسىمۇ، ئۆزۈمنى ئوغۇلبالىنىڭ ئوغۇلبالىسى دەپ ھېسابلايمەن. باشقا كۈن كەلسە مەن سىزنى جېنىمنى تىكىپ تۇرۇپ قوغدىيالايمەن، ھەرگىز تاشلاپ قاچمايمەن.

...

بىز بىر ھەپتىدىن كېيىن توي قىلدۇق. مەسئۇدنىڭ كارىۋىتىنى مېنىڭ ياتقىمغا يۆتكەپ ئەكىرىپ، ئىككى كارىۋاتنى جۈپلەپ قويدۇق. يىغقان بارلىق پۇللىرىمىزنى

قوشۇپ سېتىۋالغان ئانارگۈلى نۇسخىلىق گىلەم قوش كارىۋىتىمىزنى گۈلزارلىقتا ئوخشىتىپ قويغانىدى. كارىۋاتنىڭ تۆرىگە قىزىل تاۋار تاشلىق يوتقان، بىر جۈپ دۇخاۋا كۆرپە بىلەن ئاپپاق پەر پاستۇق قىر چىقىرىپ تىزىپ قويۇلغانىدى. دېرىزىگە تارتىلغان رېشىلىيەلىك قىسقا پەردە بىلەن سۇس ھاۋارەڭ گىرىپتىن تىكىلگەن ئۇزۇن پەردە يېڭى ئۆيىمىزگە خىيالىي، رومانتىك تۇس بەرگەنىدى.

ئىككىلىمىز ياقا يۇرتلۇق بولغانلىقىمىز ئۇچۇن خىزمەتداشلىرىمىزدىن باشقا مېھمانلىرىمىز ناھايىتى ئاز ئىدى. شۇڭا تويىمىز چوڭراق بىر ئىشخانىدا ئۆتكۈزۈلدى. تام ياقىلىتىپ تىزىلغان ئۇستەللەرگە گازىر ـ پۇرچاق، مۇشۇ يەرنىڭ دۇكانلىرىدىن تاپقىلى بولىدىغان قارا كەمپۇت، پېچىنە، ياڭاق، گۈلە ـ قاق قاتارلىقلار تۆكۈپ قويۇلغانىدى. ئوقۇتقۇچىلار ئاشخانىسىنىڭ چوڭ قازىنىدا ھېلىلا سويۇلغان ئەركەك قوينىڭ گۆشىدە ئېتىلگەن قورداق مەززىلىك پۇراق تارقىتىشقا باشلىغانىدى. بوينىغا تاۋاردا ياسالغان قىزىلگۈل ئېسىپ قويۇلغان يۇمىلاق ساپال كومزەكمۇ بىر چەتتە نۆۋەت كۈتۈپ تۇراتتى. بىر خانىم يۇزۇمنى غىجىم رومال بىلەن يېپىپ قويماقچى بولغانىدى، سىياسىي ئىدىيەۋى خىزمەتكە مەسئۇل مۇئاۋىن مۇدىر ئاچچىقلاپ ياپقىلى قويمىدى. مەنمۇ رومال ئىچىدە يالغان يىغلاپ ئولتۇرىدىغان ئىشلارنى ياقتۇرمايتتىم. مەسئۇد بىلەن ئۆزۈم خالاپ خۇشاللىق ئىچىدە توي قىلىۋاتىمەنغۇ.

تويىمىزغا مۇئاۋىن مۇدىر رىياسەتچى بولدى. ئۇ ئالدى بىلەن مەكتىپىمىزنىڭ ئوقۇتۇش ئىشلىرىنى بىرەر قۇر خۇلاسىلەپ، مەسئۇد ئىككىمىزنى ياشلارنىڭ «سەرخىللىرى» دەپ ماختاپ، مەكتەپ ھەيئەتلىكى ۋە پارتىيە ياچېيكىسى

نامىدىن تويمىزنى تەبرىكلىدى. ئارقىدىنلا مۇدىر سۆز ئېلىپ، خۇددى مەجبۇرلىنىۋاتقاندەك يېقىمسىز ئاھاڭدا ئىككى ئېغىز سۆزلىدى ۋە قۇرۇق يۆتىلىپ، قانداقتۇ «مۇھىم» ئىش تۇپەيلى ئاخىرىغىچە ئولتۇرالمايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ سورۇندىن غايىب بولدى. تويمىز ئەنە شۇنداق باشلاندى. قالغان مېھمانلار ئارقا - ئارقىدىن تويمىزنى مۇبارەكلەپ، «ئىنقىلاپ ئۇچۇن» تېزرەك بالىلىق بولۇشمىزغا تىلەكداشلىقىنى بىلدۈرۈشتى. قىزىق گەپلەر، چاقچاقلار بىر - بىرلەپ ئوتتۇرىغا چىقىشقا باشلىدى. بولۇپمۇ مۇسەللەس توشقۇزۇلغان پىيالە ئايلانغانچە كۆپچىلىكنىڭ كەيپىياتى كۆتۈرۈلۈپ كۈلكە - چاقچاق تورۇسنى كۆتۈرۈۋەتكۈدەك بولدى. قورداقتىن كېيىن سازچىلار سازلىرىنى تىرىكشىتىشقا باشلىدى. ياش بىر مۇئەللىم سازنى تەڭشەۋېتىپ مۇڭلۇق، قىسقا بىر كۈيگە چالدى. تەمبۇرنىڭ تارى تىترەۋاتقاندا نېمىشقىدۇر يۈرىكىمۇ تىترىدى. ئۆتكۈنچى، قىسقا بۇ كۈي خۇددى گۈزەل ئەمما ئېچىنىشلىق ئەسلىمىدەك يۈرەكلەرنى لەرزىگە سېلىپ ئۆتۈپ كەتتى. ئەمدى گۈزەل، شوخ كۈيلەر ياڭراشقا باشلىدى. ھەر دائىم ساز تىرىكشىپ بولغۇچە ئوتتۇرىغا چىقىۋالمىغان ھەم ھەممىدىن بۇرۇن مەست بولۇپ ئۇخلاپ قالمىغان ئاۋۇت مۇئەللىم بىرىنچى بولۇپ سورۇنغا سەكرەپ چۈشتى. ئۇ فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ، مەست بولۇپ قالسىلا بىر تال پىشاڭ بىلەن يەر شارىنى ئورنىدىن قوزغىۋېتەلەيمەن، دەپ سۆزلەپ يۈرىدىغانلىقى ئۈچۈن، باشقىلار ئۇنىڭغا «ئارخىمېد» دەپ لەقەم قويۇۋېلىشقانىدى. ئۇ ئۇسسۇلنى خۇددى بېقىنى ئاغرىۋاتقاندەك سول تەرىپىگە قىيسىيىپ تۇرۇپ، ئۇششاق ھەرىكەتلەرنى قوشۇپ ناھايىتى غەلىتە ئوينايتتى. يەنە كېلىپ

تازا ئۇستا ئۇسسۇلچىلارنى تارتىپ، ئۇلار بىلەن بەسلىشىپ ئويناشنى ياخشى كۆرەتتى. مۇئاۋىن مۇدىر «ئارخىمبەد» نى ئوتتۇرىدىن چۇشۇرۇۋۇپتىپ مەسئۇد ئىككىمىزنى ئۇسسۇل ئويناپ بېرىشكە تەكلىپ قىلىۋىدى. سورۇندىكىلەر ئۇنى قوللاپ چۇقان كۆتۈرۈشتى. مەن مۇشۇنداق بولىدىغانلىقىنى پەملەپ پەس پاشىنلىق ئاياغ كىيىۋالغانىدىم. ئۇسسۇلنى ياخشى ئويناپ بولالمىسامۇ، بىر نېمىلەرنى قىلالايتتىم. مەسئۇدنىڭ ئۇسۇل ئويناشنى بىلمەسلىكىدىن ئەنسىرەپ تۇرسام، ئۇ ئوتتۇرىغا چۇشۇپلا مۇرسىنى لىكىلدىتىپ ئۇسسۇلنى شۇنداق چىرايلىق باشلاپ كەتتىكى، ئۇنىڭغا ماسلىشالماي خېلى تەرلىدىم. سورۇندىكىلەر ئىككىمىزنى ئالقىشلاپ چاۋاك چېلىشىپ ئولتۇرغۇزمىدى. مېنىڭ تەستە ئابدۇللا مۇئەللىم بىلەن زورەم خانمنى تارتىپ ئوتتۇرىغا چىقىرىپ قويۇپ، جايىمىزنى تېپىۋالدۇق.

ئۇ ئاخشىمى ناھىيەلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئىككى سازچىسى بىلەن ساز چېلىشنى بىلىدىغان بىر نەچچە خىزمەتدىشىمىز تەڭكەش قىلىشىپ ھېلى شوخ ئۇسسۇل ئاھاڭلىرىغا چالسا، ھېلى مۇڭلۇق ئىلى ناخشىلىرىغا، گاھ زامانىۋى ناخشىلارغا چالسا، گاھ مۇقام پەدىلىرىگە چېلىپ سورۇننى ئاجايىپ قىزىتىۋەتكەنىدى. مېھمانلار ئۆزىنى ئۇنتۇپ پۇخادىن چىققۇچە ئويناشتى. تاتارچە جىرلار، ئادىنوشكىلارمۇ چالا قالمىدى. ئاردا بۇ يەرنىڭ ئادىتى بويىچە توك توختاپ قالغاندىمۇ قارا چىراغ، شام يانىدۇرۇپ، دېرىزىلەرنى يوغان ئېچىۋېتىپ، «قاراڭغۇدا تېخىمۇ رومانتىك بولىدۇ» دېيىشىپ ئويناشقانىدى.

كەچ سائەت 10 لاردىن ئاشقاندا كۆپچىلىك ناخشا ـ ساز

بىلەن بىزنى يېڭى ئۆينىڭ ئالدىغا ئۆزىتىپ كەلدى. ئايشە ھەدە بىلەن بالىلىرى يېڭى ئۆيىمىزنى ئىچىدىن تاقىۋالغان ئىكەن، ئەتراپىمىزدىكىلەر ناخشا ـ قوشاق، قىزىقچىلىقلار بىلەن ئۇلارنى ئالداپ ئىشىكنى ئاچقۇرماقچى بولاتتى. ئىچىدىكىلەر سىرتىكىلەرگە تۇرلۇك شەرت قويىاتتى. بۇ چاغدا قورۇ ئىچىدە تاماشا كۆرىدىغانلار كۆپەيىپ كەتكەن بولۇپ، بىر قىسىم ياشلار قىيا ـ چىيا قىلىشىپ مەسئۇد ئىككىمىزنى ھەدەپ ئىشىك ئالدىغا قىستاپ، بىزنى ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى. قارىغاندا بۇ «قىيىن ـ قىستاق» خېلى بىر ۋاقىت داۋام قىلىدىغاندەك تۇراتتى. مەسئۇد ئىشىكنىڭ يوچۇقىدىن ئىچىدىكى بوۋەكلەرگە پارچە پۇللارنى بىرىپ يەنە نېمىلەرنىدۇر دېگەندەك قىلدى، ئىشىك شۇ ھامان ئېچىلىپ، بىرمۇنچە ئادەم ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ ۋە ناخشا ـ سازلىرى بىلەن ئۆيگە قىستىلىپ كىردى. ئويۇن يەنە بىر پەس داۋاملاشتى. تاكى ئايشە ھەدە:

— ۋوي ئۆزىنى بىلمەسلەر، يەنە قاچانغۇچە ئولتۇرىسىلە؟ خەقلەرمۇ ئارام ئالمامدۇ ئەمدى! — دەپ قوغلىغاندىلا قاقاھلاپ كۈلۈشۈپ، ئاشكارا ھەم ياپىتا گەپلەر بىلەن تىلەكلىرىنى بىلدۇرۇپ چىقىپ كېتىشتى.

كىشىلەر تويدىن كېيىن خېلى ۋاقىتلارغىچە «مەسئۇد بىلەن ھەدىيەنىڭ تويى ئەجەب قىزىغانىدى ـ ھە!» دېيىشىپ يۈردى. كۆپ ئۆتمەي تويىمىزدا ئېيتىلغان ئاشۇ ناخشا ـ مۇزىكىلار ئون يىللاپ چەكلەندى. تويلاردا ناخشا ـ ئۇسسۇلنىڭ ئورنىغا «ماۋزېدۇڭ سۆزلىرىدىن ئۈزۈندىلەر» يادلىنىدىغان، قىز ـ يىگىتكە «ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرى» سوۋغا قىلىنىدىغان بولدى.

16

كەچلىك چاينى بالكوندا ئولتۇرۇپ ئىچتۇق. ئادىتىمىز بويىچە كەچتە بىر كېسىمدىن نان ۋە تاتلىق - تۇرۇمدىن باشقا بىر پىيالىدىن سۇلۇ ئۇمىچى ئىچەتتۇق. لالە ئۇماچ ئىچىۋېتىپ، سۇلۇنىڭ نېمىلىكىنى سوردى. مەن شۇ هامان كىچىك ۋاقىتلىرىمدا دادامنىڭ كۆيىتۇندىكى كۆز يەتكۈسىز ئېتىزلىرىدا چالغا بىلەن سۇلۇ ئورغىنىنى ئەسلىدىم. ئەمما ئۇ هەقتە ئەتراپلىق بىر نەرسە دەپ بېرىشكە ئاجىز ئىدىم. كۆتىمىگەندە مەسئۇد سۇلۇنى شۇنچىلىك ئەتراپلىق چۈشەندۈرۈپ كەتتىكى، نەۋرە قىزىمنىڭ سۈزۈك كۆزلىرىدە پىشىشقا باشلىغان سۇلۇلۇقلاردەك سارغۇچ يېشىل نۇر دولقۇنلىنىۋاتقانلىقىنى بايقىدىم. ئارقىدىن بۇ نۇر چوڭ دادىسىغا بولغان ئامراقلىققا ئۆزگەردى. ئۇ ئەركىلەپ:

— چوڭ دادا، سەن بىيولوگىيە دەرسىنىمۇ ئۆتۈپ باققانمۇ؟ — دەپ سوردى.

— ياق، قىزىم، مەن سەندەك ۋاقىتلىرىمدا بىيولوگىيە مۇئەللىمى ماڭا ئامراق ئىدى، مېنى كاللىسى ئۆتكۈر، دەپ ماختايتتى. شۇڭا مەن بىيولوگىيەنى ناھايىتى تىرىشىپ ئۆگەنگەن، چوڭ بولغاندا بىيولوگ بولمەن، دېگەن ئارزۇلاردىمۇ بولغان...

بوۋا بىلەن نەۋرە پاراڭلىشىۋاتقان بۇ مەنزىرە، بۇ دەقىقە ناھايىتى گۈزەل ئىدى. بۇ مەنزىرىدىن هۇزۇرلىنىپ، ئۇلارغا جىمجىت قاراپ ئولتۇردۇم.

ئارقىسىغا تارالغان شالاڭ كۈل رەڭ چاچلار، ئىككى

قۇيرۇقى سەلگىنە ئۇستىگە قايرىلغان قويۇق قاشلار ئاستىدىكى ئەقىللىك، ئىللىق كۆزلەر، قىسقا بۇرۇت، كەڭ يەلكىسىگە يارىشىپ تۇرغان كۇل رەڭ پوپايكىسىنىڭ ياقىسىدىن چىقىپ تۇرغان ئاپپاق ياقا... مانا بۇ 45 يىلدىن بۇيان مەن ھەر كۈنى كۆرۈپ كېلىۋاتقان، مېنىڭ كۆز ئالدىمدا ياشلىق، ئوتتۇرا ياشلىق مەزگىللىرىنى ئۆتكۈزۈپ قېرىلىق دەۋرىگە قەدەم قويغان ئەر. ئۇ ماڭا شۇنچىلىك تونۇش ھەم شۇ قەدەر ناتونۇش. شۇنچىلىك چۈشىنىشلىك ھەم شۇ قەدەر سىرلىق، خۇددى ئوقۇپ مەڭگۈ تېگىگە يەتكىلى بولمايدىغان كىتابتەك ئۇ دائىم مەن ئويلىمىغان يەردىن چىقىدۇ. خۇددى بۇگۈن ئۇنىڭ كىچىكىدىكى بىيولوگ بولۇش ئارزۇسىنى بايقىغىنىمدەك، پات - پاتلا ئۇنى قايتىدىن تونۇشقا مەجبۇر بولىمەن. مەن توي قىلغان كۈندىن تارتىپ ئۇنىڭ يوشۇرۇن ئارتۇقچىلىقلىرىنى بىر - بىرلەپ بايقىدىم، ھەتتا ھازىرمۇ بايقاپ تۇرىمەن. بۇ ئالاھىدىلىكى بىلەن ئۇ مېنى ھەيران قالدۇرىدۇ، بەزىدە خاپا قىلىپمۇ قويىدۇ، ئەمما بىر مەزگىلدىن كېيىن ئۇنىڭ يوللۇق ئىكەنلىكىگە تەن بېرىشكە مەجبۇر بولىمەن.

ئۇ ھېلىمۇ قاۋۇل، ساغلام كۆرۈنىدۇ. ئىلگىرى كوچىلاردا كېتىۋاتساق كىشىلەر ماڭا بۇرۇلۇپ قارىشاتتى، ھازىر ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ قارايدۇ. بەزى مېھماندارچىلىقلاردا ياش توغرۇلۇق گەپ چىقىپ قالسا، ئايالار ئۇنىڭ 70 ياشقا كىردىم، دېگىنىگە قەتئىي ئىشەنمەيدۇ. بىر قېتىم تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىنىڭ سۈرەتكە ئېلىش زالىدا بىر يېقىنىمىز تونۇشتۇرۇلغان تېلېۋىزىيە فىلىمىگە قاتناشقانىدۇق. فىلىم ئىشلىگۈچىلەر بىزنى كۆرۈپ: «ئىككىلار نېمىدېگەن قاملاشقان ھەم ماس كەلگەن بىر

جۇپلەر ـ ھەا!» دەپ كېتىشكەنىدى.

شۇنداق، مەن توي قىلغان كۈندىن تارتىپلا ئىككىمىزنىڭ بىر ـ بىرىمىزنى تولۇقلاپ تۇرىدىغانلىقىمىزنى، ئارىمىزدا بىر خىل تەبىئىي ماسلىقنىڭ بارلىقىنى تۇيغان. مېنىڭ مىجەزىم چۈس، ئاغزىم ئىتتىك تەرەپلىرىمنى ئۇ تىزگىنلەپ تۇرسا، ئۇنىڭ بىغەم ـ بىپەرۋالىقىنى مەن تولۇقلايتتىم. مەن كۆڭلۈمدىكىنى تۇپتۇز دەۋېرىپ كىشىلەرنى ئاسان رەنجىتىپ قويىاتتىم. ئۇ ماڭا پەم ـ پاراسەت بىلەن سۆز قىلىشنى ئۆگىتەتتى. مەن گەرچە ئۇنىڭدەك ئەگىتىپ سۆزلەشنى ئۆگىنەلمىگەن بولساممۇ، كىشىلەرنى رەنجىتىپ قويۇش ئېھتىمالى بولغان سۆزلەرنى ئىچىمگە يۇتۇۋېتىشنى ئۆگەندىم. ئۆيىمىزدە ئۇرۇش ـ جېدەل، كۆڭۈل ئاغرىقى بولمايتتى. خېلى ـ خېلى كۆڭۈلسىز ئىشلارنىمۇ بىر ئېغىز قىزىق پاراڭ بىلەن كۆڭۈلدىن چىقىرىۋېتىش ئۇنىڭلا قولىدىن كېلەتتى. بىز بىر مەزگىل ئىنتايىن بەختلىك، شېرىن كۈنلەرنى ئۆتكۈزدۇق. بىراق بەختلىك كۈنلىرىمىزگە ئەگىشىپلا كەلگەن قارا كۈنلەردە، بىر ـ بىرىمىزدىن ئايرىلىپ سەرسان بولۇپ يۈرگەنلىرىمىزدە جۇدالىق ۋە جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىدە مۇھەببىتىمىز تېخىمۇ چىڭىپ ھەم كۈچىيىپ، بىزنى بىر ـ بىرىمىزگە مەھكەم باغلىدى. بىز بىر ـ بىرىمىزنى تېخىمۇ قەدىرلەيدىغان، ئايايدىغان بولۇپ كەتتۇق. بەزىدە ئاشۇ ئادالەتسىز، جاپالىق كۈنلەردىكى ئۆزئارا ئىنتىلىشلىرىمىز، سېغىنىشلىرىمىز ئېسىمگە كېلىپ قالىدۇ. ئەمدى تەكرارلىنىشى مۇمكىن بولمايدىغان ئاشۇ ئەسلىمىلەر مەن ئۈچۈن شۇ قەدەر قەدىرلىك ھەم بىباھا.

لالە ئىككىمىز قاچا ـ قۇچىلارنى يۇغۇشتۇرۇپ،

ئاشخانىنى تازىلىۋەتتۇق. ئۇنىڭ كەيپىياتى باشقىچە ئىدى. قاچا تۇتقان قوللىرى تىترەۋاتقاندەك قىلاتتى. ئۇ تېخى ھېلىلا شۇنچە خۇشال ـ خۇرام ئىدىغۇ. بۇ ئۇنىڭ بىلەن ئالغان تېلېفونى بىلەن مۇناسىۋەتلىكمىدۇ؟ ئۇ نېمىشقا ھودۇقىدۇ، تىترەيدۇ؟ مەن گۆدەك قىزلار تۇنجى قېتىم ھېسسىيات سىنىقىغا دۇچ كەلگەندە مۇشۇنداق بولۇپ قالىدىغانلىقىنى بىلىمەن. ھەتتا ئاتا ـ ئانىسى تېخى بالا دەپ يۈرگەن قىزلارنىڭ ھېچكىم كۆتمىگەن ئىشلارنى قىلىپ قويىدىغانلىقىمۇ ماڭا سىر ئەمەس.

لېكىن، مەن نەۋرە قىزىمنىڭ شۇنداق بولۇپ قېلىشىغا ھەر قانچە قىلىپمۇ ئىشىنەلمەيمەن. ئۇنى يارانقۇچى ئۆز پاناھىدا ساقلىسۇن، ئۇ تېخى كىچىك، شۇنچىلىك ساددا ھەم گۆدەك.

لالە تاپشۇرۇق ئىشلەيمەن دەپ ئۆيگە كىرىپ ئىشكنى ئىچىدىن ئېتىۋالدى. مەن ئۇنىڭ پەس ئاۋازدا بىرى بىلەن ئۇزاق سۆزلەشكەنلىكىگە دىققەت قىلدىم. كېيىن ئۇ جىم بولۇپ كەتتى. راستتىنلا تاپشۇرۇق ئىشلەۋاتىدىغاندۇ ياكى ئۇخلاپ قالغاندۇ.

مەسئۇد كۇندىكىدەك شاھمات ئويىنغىلى ماڭدى. مەن يەنە بالكونغا چىقىۋالدىم. قىزىم ئېلىپ بەرگەن قىزىل رەڭلىك نېپىز تېۋىت شارپىنى يەلكەمگە ئارتىپ ياتما ئورۇندۇققا ئۆزۈمنى تاشلىدىم. بالكون ئەينەكلىرى كەچكى قۇياشنىڭ ئىللىق نۇرىدا ۋالىلداپ تۇراتتى. قارىغاندا ئۇنى ناھايىتى پاكىز سۈرتۈپتۇق. لالە ئىككىمىز يېقىنقى كۇنلەردىن بۇيان تام ـ تورۇس، ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى تازىلىدۇق. تېخى ئالدىنقى يىلى ئۆزۈم ئاقلىغان تام ـ تورۇس بىلەن دېرىزىلەر تۇجۇپىلەپ سۈرتۈلگەندىن كېيىن ئۆي

ۋاللىده يورۇپ كەتكەندەك بولدى. لالە مېنىڭ ئۆيىنى ئۆزۈم ئاقارتقانلىقىمغا زادى ئىشەنمىدى. تاملارنى سۈرتمەن دەپ ئورۇندۇققا چىقىۋالسام، قورقۇپ جېنى چىققۇدەك بولدى. ئۇ مېنىڭ ئۆي ئاقارتىشقا نەقەدەر ئۇستا ئىكەنلىكىمنى، ياش ۋاقتىلىرىمدا توققۇز ئايلىق بولغان قورسىقىمنى كۆتۈرۈپ قانداق ئېغىر ئەمگەكلەرنى قىلغانلىقىمنى نەدىن بىلسۇن.

تۇنجى قېتىم ھامىلدار بولۇپ قالغانلىقىمنى ئېيتقىنىمدا مەسئۇدنىڭ ھاياجاندىن قىپقىزىل بولۇپ (ئۇ ھاياجانلانغان چاغلىرىدا قىزىرىپ كېتەتتى) ئورنىدىن سەكرەپ تۇرۇپ كەتكىنى، يېرىم كېچىدە «ئەجەب ئالما يېگۈم كېلىپ كەتتى» دېسەم ۋېلىسىپىتنى مىنىپ چىقىپ كېتىپ نەدىندۇر بىر سېۋەت ئالما ئەكېلىپ بەرگىنى، ئۆزۈم تىكىۋالغان كۆكرەك پۇرمە كۆڭلەكنى كىيىپ، قورسىقىمنى پومپايتىپ ئۇنىڭ بىلەن ئادەم مىغ ـ مىغ بازاردا يۈرگىنىم، ئۇنىڭ مېنى قوغدايمەن دەپ ھارۋىكەشلەر بىلەن ۋارقىرىشىپ كەتكەنلىرى؛ تولغاق تۇتقان ئاخشىمى مېنى ۋېلىسىپىتكە ئولتۇرغۇزۇپ دوختۇرخانىغا ئېلىپ ماڭغىنى، يولدا قاتتىق ئاغرىقتىن ۋېلىسىپىتتە ئولتۇرالماي قالسام، ۋېلىسىپىتنى يول بويىدىكى بىر ھويلىغا تاشلاپ قويۇپ، مېنى يۈدۈپ دوختۇرخانىغا ئېلىپ بارغىنى...

مەن ناھايىتى ئۇزاق قىينىلىپ سەھەرگە يېقىن بىر قىز تۇغقانىدىم. كېچىچە تۇغۇتخانىنىڭ كارىدورىدا ساقلاپ ئولتۇرۇپ قېيا ـ چېيا ئاۋازلاردىن قورقۇپ ئەندىشىگە چۈشۈپ قالغان مەسئۇد قىزىنىڭ يىغىسىنى ئاڭلاپلا توسۇشلارغا قارىماي تۇغۇتخانىغا ئوقتەك ئېتىلىپ كىرىپ كەلگەنىدى. ئۇ تۇغۇتخانا ئىشىكىدە ئولتۇرۇپ كېچىچە مەن بىلەن بىرلىكتە ھايات ـ ماماتلىق ئۆتكىلىدە جەڭ قىلغان،

ئۇ، قىزىنىڭ يېڭى تۇغۇلغان چاغدىكى ئايانچلىق ھالىتىنى، قىپقىزىل، تۇرۇم - تۇرۇم بولۇپ جېنىنىڭ بارچە يىغىلىشىنى، يۇمشاق سارغۇچ چاچلىرىنى كۆرگەنىدى. ئۇ مەن بىلەن بىر ياتاقتىكى تۇغۇتلۇق ئايالنىڭ ئېرى ئايالىغا قارا توخۇ شورپىسى ئېلىپ كەلگەنلىكىنى كۆرۈپلا، مېنى سېستىرالارغا تاپشۇرۇپ قويۇپ، ماڭمۇ قارا توخۇ شورپىسى قايىنىتىپ ئەكېلىپ بەرگەن. ئۇنىڭدىن تاڭ سەھەردە قارا توخۇنى نەدىن تاپقانلىقىنى سورىسام، «ئايشە ھەدىلەردىن توخۇسىنى سوراي دېسەم، ئورنىدىن تېخى تۇرماپتۇ. كاتەكنى ئېچىپ ئېلىۋەردىم. پۇلنى بېرىپ قويسام بولمىدىمۇ» دېگەن. بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆلگۈم كەلگىنىدىن ئاغزىمدىكى شورپىنى پۈركۈۋەتكەنىدىم. ئايشە ھەدىلەرنىڭ قارا توخۇسى تۇغۇمچان بولغانلىقى ئۈچۈن تولىمۇ ئەتىۋارلىناتتى. ئۇلار مەسئۇدنىڭ بۇ ئەتىۋارلىق توخۇسىغا زىيان سېلىشىنى زادىلا ئويلىمىغان بولغىيتى. كېيىن مەسئۇد ئۇلاردىن كەچۈرۈم سوراپ، توخۇنىڭ پۇلىنى بەرمەكچى بولغاندا ئەر - خوتۇن ئىككىسى «بۇ توخۇنى بىزمۇ ئەسلىي ھەدىيەگە ئاتاپ قويغان» دەپ ئالغىلى ئۇنىمىغان بولسىمۇ، مەن خېلى ۋاقىتلارغىچە ئۇلارنىڭ ئالدىدا ئەيىبكارلىق تۇيغۇسىدىن قۇتۇلالمايى يۈرگەنىدىم.

ئەتىسى چۈشتە مەسئۇد ماڭا چۈشلۈك تاماقنى ئەكېلىپ بېرىپ، چۈشتىن كېيىنكى ئىككى سائەتلىك دەرسىنى ئۆتۈپ كەلمەكچى بولۇپ چىقىپ كەتتى. تاماقتىن كېيىن ئارام ئېلىپ ياتسام، ياتاق ئىشىكى چېكىلگەندەك قىلدى. ئارقىدىنلا ئىشىكتىن بۇ يەرلىكلەرگە ئانچە ئوخشىمايدىغان ئېگىز، ئورۇق بىرسى كىرىپ كەلدى. بەكمۇ تونۇش، بەكمۇ يېقىن بىر چىراي، تونۇش بىر قامەت. چۈش كۆرۈۋاتسام

كېرەك، دەپ قالدىم.

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ھەدىيە، قانداق ئەھۋالىڭىز؟ تۇنجى پەرزەنتىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن! ــ دەپ كىرىپ كەلگۈچى راستتىنلا يېقىن ساۋاقدىشىم، سىرداش دوستۇم ئاسىم ئىدى. ئۇنى كۆرۈپ يېقىن تۇغقىنىمنى كۆرگەندەك سۆيۈنۈپ كەتتىم. تەسىرلەنگىنىمدىن كۆزلىرىمدىن ياش چىقىپ كەتتى. بۇ چەت يۇرتتا، تېخى يېڭىلا ھايات ـ ماماتلىق تۇغۇت جېڭىنى باشتىن كەچۈرۈپ، غېرىبسىنىپ ياتقىنىمدا ئۇنى ماڭا خۇدا ئەۋەتكەندەك بىلىنىپ كەتتى.

ئۇ ھازىرمۇ يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئاشۇ ژۇرنىلىدا ئىشلەۋېتىپتۇ. بىر نەچچە ئايدىن بېرى قوشنا ۋىلايەتتە سوتسىيالىستىك تەلىم ـ تەربىيە خىزمىتىگە قاتنىشىۋاتقان ئىكەن. تۇيۇقسىز بۇ يەرگە كېلىپ يىغىنغا قاتنىشىدىغان بىر پۇرسەت چىقىپ قالغاندا، مېنىڭ بۇ يەردىلىكىمنى ئويلاپ، ئىككىلەنمەي يولغا چىقىپتۇ. ئەتە قايتىپ كېتىدىكەن. مېنىڭ يېڭى تۇغۇتلۇق ئىكەنلىكىمنى ئاڭلىغان بولسىمۇ، مەن بىلەن كۆرۈشمەي، تۇنجى پەرزەنتىمنى يوقلىماي كېتىشكە كۆڭلى ئۇنماپتۇ. مەن بىلىدىغان ئاسىم مانا مۇشۇنداق مېھىر ـ مۇھەببەتلىك، ئەستايىدىل ئادەم ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن ئۇنى ئۆز قېرىندىشىمدەك ياخشى كۆرەتتىم. مەن ئۇنىڭغا ئۆز ئەھۋالىمنى سۆزلەپ بەردىم. ئۇمۇ ماڭا ئۆزىنىڭ خىزمەت ئىشلىرىنى بىرەر قۇر سۆزلەپ بولۇپ :

ــ بىر ياخشى قىز بىلەن توي قىلىشقا پۇتۇشۇپ قويغانىدىم، قايتىپ بېرىپلا توي قىلىمەن. ئۇنى كۆرسەڭ سەنمۇ ياقتۇرۇپ قالىسەن، ــ دېدى.

ــ مۇبارەك بولسۇن، تەلىيىڭ كەلسۇن، ــ دەپ ئۇنىڭ

ئۇچۇن خۇشال بولغانلىقىمنى بىلدۇردۇم. ئىككىمىز يەنە ئۆتكەن ۋاقىتلارنى، ساۋاقداش، مۇئەللىملىرىمىزنى ئەسلىدۇق، كىملەرنىڭ نەدە، نېمە ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇۋاتقانلىقىنىڭ پارىڭىنى سېلىشتۇق. ئۇ

ــ كېرەمنى ج خ نازارىتىنىڭ تۇرمىسىدە ئىكەن، دەپ ئاڭلاپ يوقلاپ بارغانىدىم. بىراق ئۇ يەردىكىلەر «بۇ يەردە ئۇنداق ئادەم يوق» دېيىشتى. دېرىكسىيە ئالالماي كۆڭلۈم بەك يېرىم بولغانىدى. قەشقەردە كامالدىن ئاڭلىشىمچە، ئۇ ھازىر شايارداكى چوڭ تۇرمىدە ئىكەن. تۇرمىدە بولسىمۇ ھايات ئىكەنلىكىدىن كۆپ مەمنۇن بولدۇم، ــ دېگەنىدى، مەن:

ــ كېرەم ئەگەر باشقىچە بىر يولنى تاللىغان بولسا، جېنىنى ئۇيراتماي، باشقىلاردەك مەدھىيە شېئىرلىرىنى يازغان بولسا ناھايىتى تېزلا نام ـ ئابرۇي، ئەمەل ـ مەرتىۋىلەرگە ئېرىشكەن بولاتتى، كىچىك تۇرۇپ بۇ كۈنلەرنىمۇ كۆرمەستى، ــ دېدىم.

ــ بەلكىم شۇنداق بولغان بولاتتى. بىراق ئۇ كېرەم ـ دە! ئۇ ھەرگىز باشقىچە يولدا ماڭمايتتى، ــ دېدى ئاسىم ئويلانغان ھالدا. ئارقىدىن ئۇ يەنە كامال بىلەن نۇرىيەنىڭ كامالنىڭ يالغۇز ئاپىسىغا تارتىشىپ قەشقەرگە كەلگەنلىكى، ئارقا ـ ئارقىدىن ئۇچ بالىلىق بولغانلىقى، بىراق نۇرىيەنىڭ قەشقەرگە كۆنەلمەي ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ كېتىش نىيىتىدە يۇرۇۋاتقانلىقى، كامالنىڭمۇ كىملەرنىڭدۇر زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ خىزمەتتە تازا خاتىرجەم بولالمىغانلىقى... نى سۆزلەپ بەردى.

ــ قارىغاندا، بايلىقمۇ، چىرايمۇ بەختكە ئاساس بولالمايدىكەن. مەن ئۇلارنى ھەممىزدىن بەختلىك ياشايدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم. بەلكىم ئۇلارنىڭ بەختكە بولغان باھاسى

مېنىڭكىگە ئوخشىمايدىغاندۇ. ئەمما مەن مۇشۇ توپلىق يۇرتتا ئاددىي، جاپالىق شارائىتتا بەختىمنى تاپتىم. مەن خىزمىتىمنى ئىنتايىن ياخشى كۆرىمەن، تۇرمۇشتىمۇ بەختلىكمەن، ــ دەپ ئۇنىڭغا مەسئۇدنىڭ گېپىنى قىلىپ بەردىم. ئۇنىڭ كېچىدە قوشنىمىزنىڭ توخۇسىنى «ئوغرىلاپ» ماڭا قارا توخۇ شورپىسى قاينىتىپ بەرگەنلىكىنى ئېيتقىنىمدا، ئاسىم ماڭا ئوخشاش كۈلمەي، ناھايىتى ئەستايىدىل قىياپەتتە:

ــ توغرا، توغرا، زۆرۈر بولغاندا شۇنداق قىلماي بولمايدۇ، مانا بۇ ئوغۇلبالىنىڭ ئۆز ئايالى بىلەن پەرزەنتىگە بولغان مۇھەببىتى، ــ دېدى. ئۇنىڭ گېپى قىزىق تۇيۇلۇپ، «توۋا، سىلەر ئەركەكلەرنىزە... » دەپ خېلىغىچە كۈلدۇم. ئۇزاق ئۆتمەي مەسئۇدمۇ كەلدى، ئۇ توخۇنىڭ قالغان يېرىمىنى پىشۇرۇپ ئېلىپ كەلگەنىكەن. ئۇچىمىز شورپىنى ھۇزۇرلىنىپ ئىچىۋاتقىنىمىزدا، ئاسىمنىڭ ئاغزىنى تولدۇرۇپ «توغرا، توغرا. . .» دېيىشلىرى كۆز ئالدىمغا كېلىپ، ئاغزىمدىكى شورپىنى يەنە بىر قېتىم پۈركۈۋەتتىم. ئۇدۇلدىكى بوۋاقلار ئۆيىدىن بوۋاقلارنىڭ يىغا ئاۋازى كېلىشكە باشلىدى. ئۇلارنىڭ بىرى يىغلىسا، قالغانلىرىمۇ ئويغىنىپ تەڭلا يىغلىشاتتى. ئۇلار ئىككىسى بالىمىزنى كۆرگىلى چىقىپ كەتتى. بىر دەمدىن كېيىن قايتىپ كىرگەندە ئاسىم:

ــ بوۋاق دادىسىغىلا ئوخشاپتۇ، ــ دېدى. مەسئۇد:

ــ مېنىڭ قىزىمنىڭ ئاۋازى ھەممىدىن ياخشىراق ئىكەن، ئۇ چوقۇم قورقماس، جانلىق بىر قىز بولىدۇ، ــ دېدى. ئاسىم بۇ قېتىمقى سەپىرىدىن ناھايىتى مەمنۇن ئىكەنلىكىنى

بىلدۇرۇپ بىز بىلەن خۇشلاشتى. ئۇنى قىيالمىغان ھالدا ئۇزاتتۇق.

17

كونىلار «بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار» دەپ بىكار دېمىگەن. قىزىمىزنىڭ تۇغۇلۇشى بىلەن بىر ئېغىزلىق تېپتېنچ ئۆيىمىز بىردىنلا ئاۋاتلىشىپ كەتتى. ئۆيىمىزدىن بوۋاقنىڭ يىغا ئاۋازى توختىماي ئاڭلىنىپ تۇراتتى. مەسئۇد ئىككىمىز ئۇنى قانداق پەس قىلىشنى بىلمەي پاتپاراق بولۇپ كېتەتتۇق. ئايشە ھەدە كۇندە نەچچە قېتىم كىرىپ:

ــ بالىنى بەك ئىسسىق باقماڭ، ئىسسىق كېلىدىغان ياكى ئىچ سۇرىدىغان تاماقلارنى يېمەڭ، كۆپرەك ئېمىتىڭ، ئاندا ـ ساندا قايناق سۇمۇ ئىچكۈزۈپ تۇرۇڭ، ــ دەپ تاپىلايتتى. ئۇنىڭ دېگىنىدەك قىلساق قىزىمىزنىڭ يىغىسى بارا ـ بارا ئازلىدى. قىزىمىز 20 كۇنلۇك بولغاندا بىر ئايال خىزمەتدىشىم بىر بۆشۈك ئېلىپ كېلىپ قىزىمىزنى بۆشۈككە بۆلەپ بەرگەنىدى. ئەمما يېرىم كۇن ئۆتە ـ ئۆتمەي مەسئۇد قارشى چىقتى.

ــ بىچارىنىڭ پۇت ـ قولىنى باغلىۋەتسەڭلار، مىدىرلىيالمىسا... ئۇۋال ئەمەسمۇ ئۇنىڭغا. ئۇ تېخى كىچىك تۇرسا، بولدى، بولدى، بۆشۈككە بۆلىمەيمەن، قىزىمنى ئۆزۈم باقىمەن، زاكىلىرىنى ئۆزۈم يۇيىمەن، ــ دەپ تۇرۇۋالدى. 40 كۇنگىچە سەھەر قوپۇپ ئاش ـ تاماق ئېتىپ ھەم بالا بېقىپ، ھەر قانچە قىينالسىمۇ چىداپ يۇردى. مەنمۇ ئامال قىلىپ ئۇنىڭغا ئېغىر چىلىق سالماسلىققا تىرىشتىم، ئۇنىڭ ئەتكەن

تاماقلىرىنى تۇزلۇق ـ تۇزسىزكەن دېمىدىم. ئاڭغىچە بالىغا قارايدىغان ئاياللاردىن بىرنى تاپتۇق. ئايال ئەتىگىنى كېلىپ كەچتە كېتەتتى، يەكشەنبە كۈنلىرى دەم ئالاتتى. شۇنداق بولسىمۇ، ئۇنىڭ كېلىشى بىلەن يۈكىمىز كۆپ يەڭگىللىگەنىدى. مەن ھەر سائەتلىك دەرس ئاخىرلىشىپ قوڭغۇراق چېلىنىشى بىلەنلا ئۆيگە يۈگۈرەيتتىم. ئالدىراپ ئېمىتىپ، بالىنى بالا باققۇچى ئايالنىڭ قولىغا تۇتقۇزۇپ قويۇپ يەنە سىنىپقا قاراپ ماڭاتتىم. ئۇنى بىردەمدۇ خيالىمدىن نېرى قىلالمايتتىم. قىزىمنى ئۇچ ئايلىق بولغاندا بۆشۈككە سالدۇق. ئۇ ناھايىتى تېز ئەت ئېلىپ، بوي تارتىشقا باشلىدى. ئالتە ئايلىق چاغلىرىدا شۇنچىلىك ئوماق، بۇدرۇق بولۇپ كەتتىكى، كۆرگەنلا ئادەمنىڭ ئامراقلىقى كېلەتتى. قىزىمنى بىزنى خۇشال قىلىش بىلەن بىرگە، ئاتا ـ ئانا بولغانلىقىمىزدىن ئىبارەت مەسئۇلىيەتنى ھەردەم ئەسلىتىپ تۇراتتى. ئاتا ـ ئانا بولۇش بىزگە يېڭى ھېس ـ تۇيغۇلارنى ئاتا قىلىپ نەزەر دائىرىمىزنى، ھايات ھەققىدىكى تونۇشىمىزنى كېڭەيتكەنىدى. مۇنداقچە ئېيتقاندا بىزمۇ بىلىپ ـ بىلمەي قىزىمىز بىلەن تەڭ چوڭ بولۇۋاتاتتۇق. ئىلگىرى بۇگۈنى قورسقىمىز تويسا، ئەتىسى نېمە بولىدىغانلىقىمىز بىلەن ھېسابلاشمايتتۇق. ئەمدىلىكتە ئەتە ـ ئۆگۈننىڭلا ئەمەس، كېلىدىغان يىللارنىڭمۇ غېمىنى قىلىدىغان بولۇپ قالدۇق. ئىشىك ئالدىمىزدا تونۇر بولسىمۇ، ناننى بازاردىن ئېلىپ يەيتتۇق. ئەمدىلىكتە تونۇر قىزىتىپ نان يېقىشنى ئۆگەندۇق. مەسئۇد ئاق ئاش نورمىمىزنىڭ يەتمىگەن قىسمىنى تولۇقلاش ئۈچۈن قاراڭغۇ بازاردىن بۇغداي سېتىۋېلىپ، شەھەر سىرتىدىكى تۇگمەنده ئۇن تارتقۇزۇپ كېلىدىغان بولدى. قىش كېلىش ئالدىدا قىزىمنى توڭۇپ

قالمىسۇن دەپ، مەشنى تام مەشكە ئۆزگەرتتۇق. دەسلەپتە مەشنىڭ ئوتى گۇرۇلدەپ كۆيەتتىيۇ، ئۆي ئىسسىمايتتى. ئىككى قېتىم ئوڭلاتقاندىن كېيىن ئۆي ئىسسىيدىغان بولدى، ئەمما ھەر قېتىم ئوت ياققاندا بىر ھازا ئىس يېنىپ بىزنى ئاۋارە قىلاتتى. ئەمدىلا ئىسسىغان ئۆيىمىز ئىشكىنى ئېچىۋېتىشىمىز بىلەن يەنە مۇزلايتتى. مۇنداق كېتىۋەرسە قىزىمىزنىڭ كۆمۈر ئىسىدا زەھەرلەنمىسمۇ سوغۇق ئۆتۈپ ئاغرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرەيتتۇق. ئاخىرى مەسئۇد:

— بولدى، تام مەشنى ئۆزۈم ئوڭشايمەن، سىز بالىنى ئېلىپ قوشنىلارنىڭكىدە ئولتۇرۇپ تۇرۇڭ، بۇگۈن ئۆينى ئىسسىتمايدىغان بولسام مەسئۇد بولماي كېتەي، — دېدى. مەن بالامنى كۆتۈرۈپ قاقشىغىنىمچە زورەمىلەرنىڭ ئۆيىگە چىقىپ كەتتىم. ئىككى سائەتلەردىن كېيىن ئۆيگە كىرسەم، ئۆي ھۇپپىدە ئىسسىپ كېتىپتۇ، ئىستىن ئەسەرمۇ يوق. خۇشاللىقىمدا «يەنىلا سىز قالتىس جۇمۇ!» دەپ ئۇنىڭ مەڭزىنى چىمدىدىم. ئۇمۇ «شۇنداق بولمامدىغان!» دەپ قولىدىكى لاينى مەڭزىمگە سۈركىدى. ئىككىمىز ئۇنىڭ قوللىرى ۋە كىيىملىرىدىكى لاي ـ توپىلار بىلەن ھېسابلاشماي قۇچاقلىشىپ كەتتۇق. مېنى ئۇنىڭ پاكىز، قېتىۋالغان ھالىتىلا ئەمەس، ساقاللىرى ئۆسۈك، توپا تەرەت ھالىتىمۇ شۇنچىلىك مەپتۇن قىلاتتى.

يازىچە كۆمۈرخانىنى يازلىق ئاشخانا قىلىپ كېڭەيتىپ ياستۇالغاندۇق. ئۇ يەرگە ھەر قېتىم كىرسەم يايراپ كېتىمەن. ئۆينىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك تولدۇرۇپ رەتلىك تىزىۋېتىلگەن كېسەك كۆمۈرلەر، كۆمۈر پومزەكلىرى، رەتلىك تىزىلغان ھۆل ـ قۇرۇق ئوتۇنلار، تامدىكى قوزۇقلارغا رەت ـ رەت ئېسىلغان قۇرۇق مۇچ ـ پەمدۇر، سامساق ـ

پـيـازلار، تـاغـارلاردىـكـى سـەۋزە ـ چـامـغـۇر، تـام بـويـلاپ تـىـزىـۋېتىـلـگـەن يېسـىـسـۇېلـەكـلەر... ئاشـخـانـىـدىـكـى ھەر بـىـر نەرسـىـدىـن مـەسـئـۇىـدىـنـاڭ ئـەجـرى، مېھـىـر ـ مۇھەببـىـتـىـنـى كـۆرەتـتـىـم. مـەسـئـۇىـدمـۇ مـەن توقۇغان يۇڭ جىلىتكە بىلەن ئالدى ئوچۇق يـۇڭ پوپايكـىـنـى ناھـايـىـتـى يـاقـتـۇراتـتـى. مـەن ئـۇنـىـڭ كـىـيـىـمـلـىـرىـگـە كـىـر قـونـدۇرمـاسـلـىـقـقـا، دەزمـالـسـىـز كـىـيـدۇرمـەسـلـىـككە تـىـرىـشـاتـتـىـم. ئـۇ يـاقـتـۇرىـدىـغـان تـامـاقـلارنـى ئېتـىـش، ئـۇنـىـڭ بىلەن قـارىـشـىـپ ئـولـتـۇرۇپ تـامـاق يېيـىـش، قـارىـتـىـپ ئـولـتـۇرۇپ تـاپـشـۇرۇق تـەكـشـۇرۇش، قـىـزىـمـسـزنـى ئـوتـتـۇرىـغـا ئېلىـپ، جـەيـنـىـكـىـمـسـزگـە تـايـىـنـىـپ يېتـىـپ جـاھـانـنـىـڭ پـاراڭـلـىـرىـنـى سېلىـشـتـۇرۇپ بـىـرلـىـكـتـە نـاھـىـيـەنـىـڭ كـالـتـە بـازىـرىـنـى، ئـەتـراپـىـدىـكـى يېزا يـولـلـىـرىـنـى ئـايـلـىـنـىـش چـەكـسـىـز ھۇزۇر ۋە خۇشاللىق ئىدى.

شۇ يىللاردا بىز پۇل يىغىپ كىيىم تىكىش ماشىنىسى سېتىۋالدۇق. تۇغمەنى قاداپ كىيىشنىمۇ تەس كۆرىدىغان مەن كىيىم تىكىش ماشىنىسىدا قىزىمىنىڭ ھەم ئۆزىمىزنىڭ ئىچ كىيىملىرىنى، پەردە ـ ياستۇق، كىرلىكلەرنى تىكىشنى ئۆگەنـدىـم. مـەسـئـۇد يـاخـشـى كـۆرىـدىـغـان لـەڭـمـەن بـىـلـەن گۆشنانى ئوخشىتىپ ئېتىدىغان، ئۆپكە ـ ھېسىپنى ئـۆزۈم يالغۇز قۇيالايدىغان بـولـدۇم. مـەن ئـەمـدى ئىلگىرىكى قـۇرۇق خـيـال ۋە ئەسلىمە قويىنىدا ياشايدىغان غەمكـىـن قـىـز ئـەمـەس، ھايات شادلىقلىرىدىن بەھرىمەن بولۇپ مەنىلىك يـاشـايـدىـغـان ئـايـال، ئـانا ھـەم پـىـشـقـان ئـوقـۇتـقـۇچـى بولۇپ قـالـغـانـىـدىـم. سىنىپىمنىڭ دەرس ئۆزلەشتۇرۇش نىسبىتى يەنىلا ۋىلايەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردا ئىدى.

1965 ـ يـىـلـى مـەن يەنە ۋىـلايـەت بويـىـچـە «ئـىـلـغـار ئوقۇتقۇچى» بولۇپ تەقدىرلەندىم. يازلىق تـەتـىـلـدىـن كـېـيـىـن

مەكتەپكە سوتسىيالىستىك تەلىم - تەربىيە خىزمەت گۇرۇپپىسى كەلدى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ۋەزىپىسى مەكتەپ رەھبەرلىكىنى، ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنىنى ۋە مالىيەنى تەكشۈرۈپ تەرتىپكە سېلىش ئىكەن. دېمەك، رەھبەرلىكتىن تارتىپ ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرگىچە بىر - بىرلەپ تاسقىلىپ ئەلگەكتىن ئۆتكۈزۈلىدىكەن، ئۆتمەي قالغانلىرىغا چارە كۆرۈلىدىكەن ياكى يۆتكىۋېتىلىدىكەن. كۆپ قىسىم ئوقۇتقۇچى، بولۇپمۇ يېشى چوڭ، سىنپى تەركىبى يۇقىرى، ئاز - تولا «مەسلىسى بار» ئوقۇتقۇچىلار دەككە - دۈككىگە چۈشۈپ قالدى. ئۇلارنىڭ بەزلىرى ئەتىگەن - ئاخشاملىرى مەكتەپ رەھبەرلىرىنىڭ ئۆيى ئەتراپىدا چۆرگىلەيدىغان بولۇپ قېلىشتى. چۈنكى نېمىلا دېگەنبىلەن ئاخىرقى ھېسابتا يەنىلا مەكتەپ رەھبەرلىكىنىڭ گېپى گەپ بولىدۇ. رەھبەرلىكنىڭ باھاسى ياخشى بولسا، خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەرمۇ ئارتۇق بىر نېمە دېيەلمەيدۇ. بۇ ھەممىگە ئايان ئىش. يەنە بىر تەرەپتىن، مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرلارمۇ ئوقۇتقۇچىلار بىلەن بىر - بىرلەپ سۆزلىشىپ ئۆز مۇداپىئەسىنى كۈچەيتىشنىڭ كويىغا چۈشكەنىدى.

بىر كۈنى مۇدىر مېنى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپ، بىر چەتتە ئولتۇرغۇزۇپ قويۇپ مېنى راسا ماختىدى. ماختاپ بولۇپ:

ــ راست گەپنى قىلمىساق بولمايدۇ. سىز گەرچە يارىملىق ئوقۇتقۇچى بولسىڭىزمۇ، بەزىلەرنىڭ سىزگە پىكرى بار. ئۇلار سىزنى «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش»نى يولغا قويدى، «قىزىللىشىش» بىلەن كارى بولمىدى، دەيدىكەن. ئۇلارنىڭ پىكرىچە ئوقۇغۇچىلىرىڭىزغا شىۋجېڭجۇيىچى، بۇرژۇئا يازغۇچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى تەرغىب قىلىدىكەنسىز.

شۇنداق ئەسەرلەرنى ئوقۇپ كېلىشىنى تاپشۇرۇق قىلىپ ئورۇنلاشتۇرىدىكەنسىز. مېنىڭچە، بۇنداق مېڭىۋەرسىڭىز ئىلغارلىق نامىڭىزنىلا ئەمەس، مەكتەپتىكى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ساقلاپ قېلىشىڭىزمۇ تەس. بۇ گەپلەر سىرتقا يېيىلىپ كەتكۈچە، ئوقۇتۇش ئۇسۇلىڭىزنى ئۆزگەرتىپ يولىڭىزنى توغرىلىسىڭىز، بۇ قېتىمقى ئۆتكەلدىن ئۆتۈۋېلىشىڭىزغا مانا مەن كېپىل. ئەگەر ئۆزۈم بىلگەننى قىلمەن دېسىڭىز ئۇمۇ ئىختىيارىڭىز. بۇ يالغۇز مېنىڭ پىكرىم ئەمەس، رەھبەرلىكىڭ پىكرى، ــ دېدى.

ــ نېمىنى ئۆزگەرتىمەن؟ مەن دەرسلىكتىن، كۆرسىتىلگەن پايدىلىنىش ماتېرىيالىدىن چەتنىمىدىم. مەن رەئىس ماۋ زېدۇڭنىڭ ئۇچ ئەسىرىنى، شېئىرلىرىنى، لۇشۈننىڭ ھېكايە ـ فېلىيەتونلىرىنى، لېيۇ بەييۇ، زاڭ كېجيالارنىڭ ئەسەرلىرىنى ياخشى ئۆتۈۋاتىمەن. شۇ قاتاردا ماكسىم گوركىينىڭ «بورانقۇش قوشقى» نىمۇ ئۆتتۇم ھەم ئوقۇغۇچىلارغا ئۇنىڭ «دانكو» دېگەن ئەسىرىنى ئوقۇپ كېلىشنى تاپشۇردۇم. ئەجىبا ئۇ پىرولېتارىيات يازغۇچىسى ئەمەسمۇ؟ ئۇ شېۋجېڭجۇيىچىلار دەۋرىنىڭ ئەمەس، لېنىن ـ ئىستالىنلار دەۋرىنىڭ يازغۇچىسىغۇ؟ ــ دېدىم.

ئېنىقكى، ئۇ گوركىينىڭ كىملىكىنى، قايسى دەۋردە ياشىغانلىقىنى بىلمەيتتى. ئۇ بىردىنلا دۇدۇقلاپ، چىرايىمغا چەكچىيىپ بىر قارىۋەتتى ـ دە، قاپقارا بولۇپ ئالدىدىكى ئۈستەلنى قاتتىق مۇشتلىدى.

ــ نېمە ئۇ گوركىي، پورکى دېگەن. بۇ دېگەن جۇڭگو، جۇڭگو! ئەجنەبىيلەرنىڭ نەرسىلىرىنى ئۆتۈشىڭىزگە رۇخسەت يوق. بۇ دېگەن رەھبەرلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى. بىلدىڭىزمۇ، رەھبەرلىكىنىڭ! مەكتەپ رەھبەرلىكى دېگەنلىك

پارتىيە رەھبەرلىكى دېگەنلىك.

ــ ئۇنداقتا، سىز پارتىيە ئوخشىمامسىز؟

ــ بۇ... شۇنداق دېيىشكىمۇ بولىدۇ، چۈنكى...

ــ ئەگەر سىزنىڭ پىكرىڭىزگە قوشۇلمىسام پارتىيەنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغان بولامدىمەن؟

ــ ئەلۋەتتە شۇنداق. مەن، بىز... يەنە مامۇت توختىمۇ بار. بىز پارتىيەنىڭ مەكتەپتىكى ۋەكىلى. مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمىسىڭىز، ئەلۋەتتە پارتىيەنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىغان بولىسىز، ئىككى پۇتىڭىز بىر ئۆتۈككە تىقىلىدۇ، دېگەن گەپ.

ــ سىز پارتىيە ئەمەس. سىز بىر سائەت دەرسىنىمۇ ئوڭلاپ ئۆتەلمەيدىغان، كوممۇناغا بېرىپ ئەترەت باشلىقى بولۇشقىلا يارايدىغان ئادەم.

ــ ھەي خوتۇن، ئاغزىڭنى يۇم! خەپ توختا، سەن بەتبەختىنىڭ كۆرگۈلۈكىنى كۆرسەتمەيدىغان بولسام، ھىم...

ــ كۆرگۈلۈكۈمنى كۆرگىدەك نېمە گۇناھ قىپتىمەن؟ مېنىڭ ئوقۇتۇش مېتودىم ياخشى بولغاچقا، ئوقۇغۇچىلىرىمنىڭ دەرس ئۆزلەشتۈرۈش نىسبىتى ۋىلايەت بويىچە يۇقىرى. مېنىڭ بالىلىرىم سىياسىي پائالىيەتلەردە ئاكتىپ، ئەخلاقلىق، ئىنتىزامچان، تازىلىققا رىئايە قىلىدۇ، ئاكتىپ بەدەن چېنىقتۇرىدۇ. مەن بالىلىرىم ئۇچۇن قولۇمدىن كەلگەنىڭ ھەممىنى قىلىۋاتىمەن. سىز مېنى ئىلھاملاندۇرماقتا يوق، يامان نىيەت، كۆرەلمەسلەرنىڭ گېپىگە ئىشىنىپ ماڭا بېسىم ئىشلىتىۋاتىسىز. بۇ بىر رەھبەرنىڭ قىلىدىغان ئىشمۇ؟

ئۇ ماڭا تەتۇر قارىۋېلىپ، ئىشخانىغا قانداقتۇر بىر ئىش بىلەن كىرگەن مامۇت توختى بىلەن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى.

مەن مامۇت توختىنىڭ ھودۇقۇپ، ئوغرىلىقچە قاراشلىرىدىن بىر يامانلىقنى سەزگەندەك بولدۇم. چۈشتىن كېيىن ئىلمىي مۇدىرنىڭ يېنىغا كىردىم. ئۇنىڭمۇ بۇ ئىشلاردىن خەۋىرى بارەدەك قىلاتتى. ئۇ ماڭا قاراپ بېشىنى چايقاپ:

ــ ھەي ھەدىيە خانىم، ھەي ھەدىيە خانىم، بىر بالىلىقمۇ بولدىڭىز، ئائىلىڭىز، بالىڭىز ئۈچۈن بولسىمۇ ئويلاپ گەپ قىلسىڭىز بولماسمىدى، ھېچ بولمىسا سۈكۈت قىلسىڭىز بولماسمىدى. ئىشىڭىزنى مىڭ تەستە ئوڭلاپ تۇرساق، سىزمۇشۇنداق بۇزۇپ تۇرسىڭىز، بىزمۇ بىر نەرسە دېيىشكە ئامالسىز قالىمىز ئەمەسمۇ، ــ دەپ كايىپ كەتتى.

ــ قانداق قىلىمەن ساۋۇت ئاكا، مېنىڭ خۇيۇم ئەنە شۇنداق ئىكەن. ئۆزۈمنى بېسىۋالاي دېسەممۇ بېسىۋالالمايدىكەنمەن. ئاپئاشكارا تۇرغان ناھەق گەپكە جاۋاب قايتۇرالماي جىم تۇرسام نەپىسىم بوغۇلۇپ ئۆلۈپ قالىدىغاندەك ئازابلىنىدىكەنمەن. مەن سىز كۈتكەن يەردىن چىقالمىدىم، مەندىن رەنجىمەڭ، ــ دەپ، ئىلمىي مۇدىرنىمۇ تاشلاپ ئۆيگە قايتىپ كەلدىم. مەسئۇدقا بولغان ئىشلارنى بىرمۇ ـ بىر سۆزلەپ بەرسەم، ئۇ:

ــ بوپتۇ ئەمدى، ئىچىڭنى پۈشۈرما، قانداق قىلاتتىڭ، ئۇلارنىڭ ساڭا قويغان تەلىپى ئورۇنسىز. ئۆزلىرىنى پارتىيەنىڭ ئورنىغا قويغىنىمۇ خاتا. لېكىن سەنمۇ بەزى گەپلەرنى ئاغزىمغا كەلدى دەپ دەۋېرىسەن. ئىلمىي مۇدىر ساڭا كۆيۈنۈپ گەپ قىپتۇ. لېكىن راستىنى ئېيتسام، مەن سېنىڭ شۇنداق گەپلىرىڭ ئۈچۈن تۈنجى كۆرۈپلا ساڭا ئاشىق بولغان. بوپتۇ، كۆپ ئەنسىرەپ كەتمە، ئۆتكەن قېتىمدا سېنى ھېچ نەرسە قىلالمىغان، بەلكىم بۇ قېتىمىمۇ چوڭ ئىش بولماس، ــ دېدى.

ـــ مېنى راستتىنلا مەكتەپتىن ھەيدىۋېتەرمۇ؟ راست گېپىڭىزنى قىلىڭە مەسئۇد، ئۇ ماڭا ئىككى پۇتۇڭنىڭ بىر ئۆتۈككە تىقىلمىغىنىنى كۆرەي، دېدى ئەمەسمۇ. ئەگەر راستتىنلا خىزمىتىمدىن، ئوقۇغۇچىلىرىمدىن ئايرىلىپ قالسام قانداق چىدارمەن؟ بىر كىشىلىك مائاش بىلەن... قانداق جان باقارمىز... ھەي ئىسسىت، نېمىشقىمۇ شۇ گەپلەرنى قىلغاندىمەن، ھەر قانچە ئاچچىقىم كەلگەن بولسىمۇ سۆزلىمەي جىم تۇرسام بولماسمىدى...

ـــ بولدى، بولدى، كۆپ ئويلاپ كەتمە. ئۇنداقمۇ بولۇپ كەتمەس. ئەگەر ئۇنداق بولسىمۇ كېرەك يوق. پۇلىمىزنى تېجەپرەك ئىشلىتىمىز، ئالساقمۇ، ئالمىساقمۇ بولىدىغان نەرسىلەرنى ئالمايمىز. مەن بۇگۈندىن تارتىپ تاماكىنى تاشلايمەن.

مەسئۇدنىڭ مۇنداق گەپلىرىنى ئاڭلىغانسېرى بېشىم چۈشۈپ كېتىۋاتاتتى. ئۇنىڭ ئۇستىگە، يېقىندىن بۇيان يەنە ھامىلىدار بولۇپ قالدىممىكىن، دەپ گۇمان قىلىپ يۈرەتتىم. ئاي كۆرمىگىلى ئىككى ئايدىن ئاشتى، بەزى تاماقلارنى كۆرسەم ياكى پۇرىقىنى پۇرىسام كۆڭلۈم ئېلىشىدىغان بولۇپ قالغانىدى. ئەگەر بۇ گۇمانىم راست بولسا، تۆت جان بولىمىز دېگەن گەپ.

ئەتىسى يەكشەنبە كۈنى ئىدى. مەسئۇد بازارغا ئوتۇن سېتىۋالغىلى چىقىپ كەتكەن. قازاندا لەڭمەنىنىڭ سۈيى شىكىلداپ تۇراتتى. قىزىم بۆشۈكتە ئۇخلاۋاتاتتى. مەن ئوچاق ئالدىدىكى كىچىك ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ مۇدىردىن قانداق ئەپۇ سوراش، نېمىلەرنى دېيىش ئۈستىدە باش قاتۇرۇۋاتاتتىم. خۇددى دوسكىدا دەرس تەھلىل قىلىۋاتقاندەك، قولۇمدىكى تاياق بىلەن يەرگە پات ـ پات

ئۇرۇپ قويياتتىم.

ئىشكىتىن كىرسەم، ئەلۋەتتە ئۇ ماڭا تەتۇر قارايدۇ. ئىشىم ئالدىراش، ۋاقتىم يوق، دەيدۇ. ھەتتا مېنى ھەيدەپ چىقىرىۋېتىشىمۇ مۇمكىن. ئەڭ ياخشىسى، ئۆيىگىلا كىرەي، ئالدىدا بېشىمنى سېلىپ ئولتۇرۇپ: ھۆرمەتلىك مۇدىر، ئۆتكەندە سىزگە قوپاللىق قىلىپ قويدۇم. مېنى ئەپۇ قىلىۋەتسىڭىز دەيمەن. يەنە... سىزنىڭ دېگەنلىرىڭىز مۇتلەق توغرا ئىدى. مەن ئوقۇغۇچىلارغا بولغان تەلىم ـ تەربىيەدە راستتىنلا «قىزىللىشىش»قا ئەھمىيەت بېرەلمىدىم. ئوقۇغۇچىلىرىمنى شىۇ جېڭجۇيىچى... ياق، بۇرژۇئا... ياق، ئەجنەبىي... لەرنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇشقا يېتەكلىدىم، مەن ئوقۇغۇچىلارغا ئەركىنلىكنى بەك كۆپ بېرىۋېتىپ، دەرسخانىنى بازارغا ئايلاندۇرۇۋەتتىم، بۇنىڭدىن كېيىن تەنقىدىڭىزنى قوبۇل قىلىپ، دانا تەلىمىڭىزدە ئوقۇتۇش مېتودىمنى تۈپتىن ئۆزگەرتىپ...

ئويلاپ شۇ يەرگە كەلگەندە كۆز ئالدىم قاراڭغۇلىشىپ، كۆڭلۈم ئېلىشىپ كەتتى. كۆزۈمنى يۇمۇپ بىر پەس ئولتۇرۇپ، بىردىنلا «ياق، ياق. . .! » دەپ توۋلىدىم، قولۇمدىكى تاياقنى ئۇشتۇپ تاشلىۋەتتىم. ئۆز ـ ئۆزۈمگە سۆزلەۋاتقاندەك «مەن ئۇنداق قىلالمايمەن، مەن ئۇنداق قىلالمايمەن، چۈنكى مەن خاتا قىلمىدىم، خاتا قىلىۋاتقانلار ئۇلار!» دېدىم. قەلبىم ئاستا ـ ئاستا تىنچلاندى. كۆز ئالدىم يورۇپ كەتتى.

مەن ئۇلاردەك ئوقۇغۇچىلارغا دەرسلىكتىكى مەزمۇننى ئوقۇپ بېرىپ، قۇرۇق شوئار توۋلاپ جان بېقىشنى خالىمايمەن. تىل ـ ئەدەبىيات دېگەن ئادەم تەربىيەلەشنىڭ ئاساسى. ئۇ ئوقۇغۇچىلارغا ئانا تىلىنى، ئۇنىڭ بايلىقى،

گۈزەللىكى، سېھرىي كۈچىنى ئۆگىتىپلا قالماي، تەپەككۇرنىڭ بىپايانلىقىنى ھېس قىلدۇرىدىغان، بالىلارنىڭ ئەقلىنى، تەسەۋۋۇر كۈچى ۋە ئىجادچانلىقىنى ئۇرغۇتىدىغان بىر پەن. مەن دوسكا ئالدىغا چىقىپ ماڭا ئۇمىد بىلەن تىكىلىپ تۇرغان قارا كۆزلەرگە يۈزلىنىپ تۇرغىنىمدا كاللامغا تولۇپ كەتكەن ئوي - پىكىر، تەسەۋۋۇرلارنىڭ نەدىن كېلىدىغانلىقىنى بىلمەيمەن. مەن ئەزەلدىن ئوقۇغۇچىلىرىمغا: «جىسم ئولتۇرۇڭلار»، «دەرسنى كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلاڭلار» دېگەندەك سۆزلەرنى قىلىپ باقمىغان. مەن ئۆزۈمنى ئۇنتۇپ سۆزلەۋاتقىنىمدا سىنىپ ئىچىدە «تىرىق» قىلغان ئاۋاز ئاڭلانمايدۇ. ھېچكىم ئۇخلاپ قالمايدۇ، بىز ئانا تىلىمىزنىڭ سېھرىلىك قانىتىلىرىدا تەپەككۇرنىڭ، تەسەۋۋۇرنىڭ، ھېسسىيات ۋە ئەقىل - پاراسەتنىڭ يۈكسەكلىكىدە بىرلىكتە پەرۋاز قىلىمىز. مەن ئۇلارغا يۈكسەكلىككە ئۆرلەشنىڭ يوللىرىنى بىر - بىرلەپ ئۆگىتىمەن. ئۇلارنى كىتاب ئوقۇشقا، ئەتراپىقا نەزەر سېلىشقا، ھەر خىل نۇقتىدىن ئويلىنىپ پىكىر قىلىشقا يېتەكلەيمەن. مەن ئەزەلدىن بىرەر ئوقۇغۇچىنى ئەتىۋارلاپ، يەنە بىرىنى كەمسىتمەيمەن، ئۇلار دەرس بىلمىگەنلىكى ئۈچۈن پەقەت ئۆزۈمنى ئەيىبلەيمەن. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى بىر يۇلتۇز، پەقەت ئۇلارنى قانداق چاقنىتىشنى بىلىش كېرەك. مەن ھەر بىر سائەتلىك دەرسىمنى ھەر خىل مىجەز، ھەر خىل سەۋىيەدىكى ھەممە بالىغا ئىلھام بېرەلەيدىغان قىلىپ ئۆتۈشنى بىلىمەن. ئەڭ جىمغۇر، «مۆرىمەس» لەرنى گەپدانلارغا ئايلاندۇرۇۋېتەلەيمەن، پەقەت مېتودىم ئارقىلىقلا. مەن دەرس ئۆتسەم يەنە شۇنداق ئۆتىمەن. باشقىچە ئۆتۈشنى تەسەۋۋۇرمۇ قىلالمايمەن. چۈنكى مەن بىر ئوقۇتقۇچى. مەن

ئاشۇ بالىلارنىڭ ياشلىق باھارىغا، ئادەم بولۇشىغا ھەتتا ھاياتىغا قەرزدار. مەن ۋىجدانىمغا يۇز كېلەلمەيدىغان ئىشنى قىلغاندىن قىلماسلىقنى ئەۋزەل كۆرىمەن...

مەسئۇد ئوتۇنچىنى ۋە تۆت ـ بەش ئېشەككە ئارتىلغان ئوتۇننى باشلاپ كەلگەندە مەن ئاشۇ خىيالىلارنى قىلىپ ئولتۇراتتىم. قارىسام، قازاننىڭ سۇيى قاينىاپ ـ قاينىاپ تۇگەپتۇ، ئوچاقنىڭ ئوتى ئۆچەي دەپ قاپتۇ. دەرھال ئورنۇمدىن تۇرۇپ قازانغا سۇ قۇيدۇم. ئوچاققا كۆمۈر سېلىپ ئوتنى ئۇلغايتتىم. مەسئۇد ئېلىپ كەلگەن ئوتۇنلار تەكشى كەسلەنگەن ئۆرۈك ئوتۇنى ئىكەن، ئۆرۈك ئوتۇنىنىڭ ئوتى تاۋلىق بولىدۇ، دېيىشەتتى. بازاردىن مۇنداق ئوتۇنلارنى ئاسان تاپقىلى بولمايتتى.

مەسئۇد بىلەن سالۋا تۇماقلىق ئوتۇنچى ئادەم ئوتۇنلارنى ئاشخانىغا ئەكىرىپ قويدى. مەسئۇد ئوتۇنچىنىڭ پۇلىنى بەرگەندە ئوتۇنچىنىڭ يادائۇغۇ چىرايىدا مىننەتدارلىق ئىپادىلەندى. مەسئۇد ئەزەلدىن بۇنداق ئادەملەرگە پىشىقلىق قىلمايتتى. ئەمما بۇنىڭدىن كېيىنچۇ؟ بەلكىم بىزمۇ نامراتلىشىپ ھەر بىر سىنتنىڭ ئۇستىدە تىك تۇرىدىغان بولۇپ كېتەرمىز بەلكىم...

ئۇزاق ئۆتمەي، مەكتەپتە سوتسىيالىستىك تەربىيە ـ «تۆتنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتى باشلاندى. دەسلەپتىلا ئېنىقلاش ئوبيېكتى بولۇپ قالدىم. دادامنىڭ «يەر ئىگىسى» ئىكەنلىكى، تاشكەنتتە ئوقۇغانلىقى، ئەجنەبىي ـ شيۇ جېڭجۇيىچىلارنىڭ كىتابلىرىنى كۆپ ئوقۇيدىغانلىقىم، مەكتەپتىكى چاغلىرىمدا ئەكسىيەتچى دىراما «ئالتۇن كەش» تە مۇھىم رول ئالغانلىقىم، «ئاق مۇتەخەسسىسلىكنى تەرغىب قىلىدىغان» لىقىم، «رەھبەرلىك ۋە پارتىيە تەشكىلى بىلەن قارشىلاشقان»

لىقىم ماڭا جىنايەت قىلىپ ئارتىلدى. مەن چىداپ تۇرالماي:

ــ دادام يەر ئىگىسى بولسا، مەن پارتىيە تەربىيەسىدە ئۆسۈپ يېتىلگەن ئوقۇتقۇچى. دادام تاشكەنتتە ھازىر ئوقۇمىغان، 1930 ـ يىللاردا، لېنىن ـ ئىستالىننىڭ دەۋرىدە ئوقۇغان، ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى ئۆگىنىپ كېلىپ، يۇرتىدا كەمبەغەللەرنىڭ بالىلىرىنى ئوقۇتقان، ـ دېدىم. ئۇلار ماڭا توپىلەپ «ئۆزىنى ئاقلاشقا ئۇرۇندى»، «پوزىتسىيەسى قەبىھ» دېگەندەك جىنايەتلەرنى ئارتتى ۋە ماڭا بىر يىل «سىناقتا قالدۇرۇش» جازاسى بەردى. دېمەك، بۇ بىر يىل جەريانىدا رەھبەرلىكىنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقسام خىزمىتىم ئەسلىگە كەلتۈرۈلمىدىغان، چىقالمىسام خىزمەتتىن ھەيدىلىدىغان بولدۇم. مائاشىم توختىتىلىپ 36 يۈەن تۇرمۇش پۇلى بېرىلدى. مۇدىر ماڭا كۆرسىتىدىغىنىنى ئەنە شۇنداق كۆرسەتتى. كۇلكىلىك يېرى، مەندەك بىر «ئاق مۇتەخەسىس» نىڭ ئەدەبىيات دەرسى ئۆتۈشۈم چەكلىنىپ، سىياسەت ئۆتۈشكە بەلگىلەنگىنىم بولدى. بۇ ئاي ـ بۇ كۇنلەردە قورسقىم خېلىلا پومپىيىپ، ھەرىكىتىم ئېغىرلاشقانىدى. سېزىكلىكىم يېشىلمىگەنلىكتىن گېلىمدىن تاماق ئۆتمەي، كەيپىياتىم ناچارلىشىپ ئۇرۇشقاق، يىغلاڭغۇ بولۇپ قالغانىدىم. مەكتەپ ماڭا ھەپتىسىگە 20 نەچچە سائەتلىك دەرس ئورۇنلاشتۇرغانلىقى ئۈستىگە، مەكتەپ كۇتۇپخانىسىنىڭ ئىشلىرىمۇ ماڭا ئارتىلغانىدى. مېنى يەنىلا بىكار قالدى، دەپ خالىغانچە ئەمگەكلەرگىمۇ سالاتتى. قورسقىمنى پومپايتىپ سىنىپ بىلەن كۇتۇپخانا ئارىسىدا، گاھىدا مەكتەپ بېغىدا ياكى ئاشخانىدا پايپاسلاپ يۈرەتتىم. سىناقتىن ئۆتۈۋېلىش ئۈچۈن ئاكتىپ ئىشلەپ يۈرسەمۇ، ناھەقتىن ناھەق جازالىنىشىم كاللامدىن پەقەت ئۆتەيتتى.

چوڭراق ئەمەلدار ياكى ئاز ـ تولا ئاق ـ قارىنى بىلمىدىغان ئادەملەرنى ئۇچراتسام، ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ:

ــ بىر ـ ئىككى رەھبەرگە قارشى تۇرغانلىق راستتىنلا پارتىيەگە قارشى تۇرغانلىق بولامدۇ؟ ــ دەپ سورايتتىم. بەزىلەر مېنى كاللىسىدىن كېتىپتۇ، دەپ ئالمان ـ تالمان ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشاتتى، بەزىلەر ئانچە ـ مۇنچە تەسەللى بېرىپ كۆڭلۈمنى ياسىماقچى بولاتتى. پەقەت بىرلا ئادەم:

ــ بىر ـ ئىككى رەھبەر پارتىيەگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ. ئۇلاردا خاتالىق بولسا قارشى تۇرۇشقا بولىدۇ. ئەمما بىزنىڭ شارائىتىمىزدا ئاددىي بىر پۇقرانىڭ رەھبەرلىككە قارشى تۇرۇپ غەلىبە قىلالىشى بەك تەس، ــ دېدى. بۇ مەن ئاڭلىغان بىردىنبىر راست گەپ ئىدى. ئۇ ئادەمدىن ئاڭلىغان بۇ راست گەپ قەلب يارامغا مەلھەم بولغانىدى. كۆز ئايلىرىدىن كېيىن، قىشمۇ ئۆتۈپ كەتتى. ئىككىنچى يىلى مارتتا ئوغلۇم تۇغۇلدى. دۇنياغا يېڭىدىن كۆز ئاچقان يوغان باش، ساغلام ئوغۇل پەرزەنتىمىز مەسئۇد ئىككىمىزگە ئېيتقۇسىز تەسەللى بولدى. ئىچىمدە: ئادەم بۇ دۇنياغا مىڭ ئۆلۈپ، مىڭ تىرىلىپ، قىرقىراپ يىغلاپ كېلىدىكەن. بۇ دۇنيادا ئۇنى بەختتىن كۆپرەك بەختسىزلىك، جاپا ـ مۇشەققەت كۈتۈپ تۇرىدىكەن. دۇنيا ئىنسانىنىڭ يولىغا قۇرۇلغان تۇزاقلار بىلەن تولغانىكەن. مۇشۇ پالۋان سۈپەت ئوغلۇم كېيىنكى كۈنلەردە نېمە كۈنلەرنى كۆرەر... دەپ ئويلىدىم ۋە ياراتقۇچىدىن ئوغلۇمغا كەڭ رىزىق، تۇز يول ۋە بەخت تىلىدىم. ئاشۇ تىلەكلىرىم ئىجابەت بولىدىمۇ ياكى جاھانىنىڭ پەيلىدىنمۇ، ئوغلۇم چوڭ بولۇپ دۇنيانى كۆردى. چەت ئەلدە ئوقۇپ يول تاپتى. خۇشال بولىدىغىنىم، ئۇ بىز كۆرگەن كۈنلەرنى كۆرمىدى.

تۇغۇت دەم ئېلىشىنى تۇگىتىپ ئىشقا چۈشكەن كۈنلەردە، يېڭى تەيىنلەنگەن مۇدىر مېنى ئىشخانىسىغا چاقىرتىپ، ماڭا بولغان جازانىڭ ناھەق بولغانلىقىنى، جازا بىكار قىلىنىپ خىزمىتىم ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنى ئۇقتۇردى. بۇ گەپلەردىن سۆيۈنۈپ، جىمى رەنجىش، خاپىلىقىم كۆتۈرۈلۈپ كەتتى. ئۆزى تەلەپ قىلىپ باشقا بىر ئىدارىگە يۆتكىلىپ كەتكەن كونا مۇدىرنىڭ ئالدىدا ھەتتا ئۆزۈمنى ئاز ـ تولا ئەيىبلىكتەكمۇ سەزدىم. شۇ كۈنى مەسئۇد ئىككىمىز خۇشاللىقىمىزدىن تاڭ ئاتقۇچە ئۇخلىماي پاراڭلىشىپ چىقتۇق. تاتلىق ئۇيقۇدا ياتقان بىر جۈپ ئوماق پەرزەنتىمىزگە قاراپ ئولتۇرۇپ بىرمۇنچە پىلاننىمۇ تۈزۈشتۇق. ئەمما ياخشى كۈنلەر ئۇزاققا بارمىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ بوران ـ چاپقۇنلىرى يېتىپ كەلگەندە ھەقىقىي ئويۇنىنىڭ ئەمدىلا باشلانغانلىقىنى، ئىلگىرىكى ئىشلارنىڭ پەقەت بىر «مۇقەددىمە» ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇق.

كېرەم IV

8

يېقىندىن بۇيان كۆڭلۈمگە دادام ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەلگەن «خانلار تەزكىرىسى» نى تەتقىق قىلىپ بېقىش ھەۋىسى چۈشۈپ قالدى. راستتىمنى ئېيتسام، «سەئىدىيە دەۋرى شېئىرىيىتى» تېمىسىدا ئىزدىنىپ يۈرۈپ، تاسادىپىي بىر پۈرسەتتە بۇ كىتابتا بەزى زۆرۈر مەلۇماتلارنىڭ بارلىقىنى بايقاپ قالغانىدىم. شۇنىڭ بىلەن چاغاتاي يېزىقى ساۋاتىمنى مۇستەھكەملىگەچ ۋە تولۇقلىغاچ ئۇنى ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلەپ باقماقچى بولدۇم. بىر تەرەپتىن ئۆگەنگەچ ئىشلەش خۇددى يىڭنە بىلەن قۇدۇق كولىغاندەك تەس بىر ئىش ئىدى. ئەمما ھەر بىر بەت ئۆرۈلگەنچە قىلىۋاتقان ئىشىمنىڭ ئەھمىيىتىگە بولغان ئىشەنچىم ۋە قىزغىنلىقىم ئارتىپ بارماقتا ئىدى.

بىر چاغلاردا گېزىتتىن چىڭگىزخاننىڭ ئامبىرىكا قىتئەسىدىكى پۇشتى ھەقىدىكى خەۋەرنى ئوقۇغىنىم ئېسىمدە. دەرۋەقە، چىڭگىزخان ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرى قەدىمى يەتكەنلىكى زېمىندا ئۆزلىرى بويسۇندۇرغان خەلقنىڭ ئەڭ گۈزەل قىزلىرىنى ئەمرىگە ئالغان. ئۇنىڭ ئوغۇللىرى ھۆكۈمرانلىق يۈرگۈزۈش داۋامىدا يەرلىك خەلقلەرنىڭ مەدەنىيەت، ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى قوبۇل قىلىپلا قالماي، قان

جەھەتتە ئۇلارغا سىگنىشىپ كەتكەن، نەچچە يۈز يىللىق ئۆزگىرىش ئۇلارنىڭ گىننىنى دۇنيانىڭ ھەممە يېرىگە تارقاتقان. بۇ نەقەدەر قىزىقارلىق بىر ھال ـ ھە! ئەگەر دۇنيادىكى ئاشۇ خىل گىن ئالاھىدىلىكىگە ئىگە ئادەملەر بىر يەرگە يىغىلىسا، ئۇلاردا قانداق ئورتاقلىق ۋە پەرقلەر بايقىلار؟

ئىشلىگەچ ئەنە شۇنداق خىياللارنى قىلاتتىم.

بىر تال كونا لامپۇچكا ئامبارنى، تام بويلاپ قاتار تىزىۋېتىلگەن كونا ساندۇق، كارۋات تەگلىكى، كونا گاز ئوچاق، دوخۇپكا، بۆشۈك دېگەندەك نەرسىلەرنى سۈس يورۇتۇپ تۇراتتى. ئۆتمۈشكە ــ ئۆتكەن ھاياتىمىزنىڭ ھەر بىر دەۋرىگە، يېقىن كىشىلىرىمىزنىڭ ئەسلىمىسىگە باغلانغان بۇ يادىكارلىقلار ئارىسىدا ئولتۇرۇپ خىيال سۈرۈش، ئوقۇش ـ يېزىش مېنىڭ ئادىتىم ئىدى. بۈگۈن ئىشلىگەن بىر نەچچە بەت ئارگىنالنى كىتابنىڭ ئارىسىغا قىستۇرۇپ، لاتىغا ئوراپ ئەسلىدىكى جايىغا قويۇپ قويماقچى بولدۇم. ئەمما كىتاب ئورالغان لاتىنى ھېچنەردىن تاپالمىدىم. ئامالسىز ساندۇقنىڭ بۇرجىكىدە تۇرغان ئاق لاتىنى تارتىشىم بىلەن، ئۇنىڭ ئىچىدىن بىرمۇنچە قول يازمىلار چۈۋۈلۈپ چىقتى. ئىتتىك قولۇمغا ئالدىم. بۇلار مېنىڭ كۆپ يىللار ئىلگىرىكى ــ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمدىكى قول يازمىلىرىم ئىدى. مەن ئۇلارنى يوقىلىپ كەتتى، دەپ يۈرەتتىم. قارىغاندا بۇلارنى مەن ئېلان قىلىنمىغان بىر قىسىم شېئىرىم بىلەن قوشۇپ دادامغا بېرىۋەتكەن بولسام كېرەك. تۇرمىدىكى ۋاقىتلىرىمدىمۇ ھەر قېتىم دادام مېنى يوقلاپ كەلسە، ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە تىقىشتۇرۇپ ساقلاپ يۈرگەن شېئىرلىرىمنى بىر ئاماللار بىلەن ئۇنىڭغا بېرەتتىم. كېيىن بۇ شېئىرلارنىڭ

ھەممىسى توپلاملىرىمدىن ئورۇن ئالغان. مەن ئۇنتۇپ كەتكەن بۇ قول يازمىلىرىم بولسا ھەر بىر ھەرپ، ھەر بىر سىزىقلىرىدىن كەلمەسكە كەتكەن ئاشۇ يىللارنىڭ ھىدىنى تارقىتىپ شۇنچە پاكىز، شۇنچە رەتلىك ساقلىنىپ تۇرۇپتۇ. قول يازمىلىرىمنى ۋاراقلىغانچە ھاياجانلاندىم. تۇيۇقسىز، بىر بەتنىڭ بېشىدا كۆزۈمگە چېلىققان تونۇش بىر ماۋزۇ يۈرەك سوقۇشۇمنى تېزلىتىۋەتتى. قانلىرىمنىڭ بېشىمغا ئۆرلەۋاتقانلىقىنى ھېس قىلدىم. پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىپ چوڭقۇر - چوڭقۇر نەپەس ئالدىم. تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن بەتلەرنى رەتلەپ، كونا دىۋانغا ئوبدانراق جايلىشىۋالدىم. غۇۋا يورۇتۇلغان ئامبار لەپپەڭشىگىنىچە كۆزدىن غايىب بولۇپ، بالىلارچە ساددا - تۇز تەسۋىر، ساپ، گۈزەل تۇيغۇ بىلەن يارىتىلغان ئۆزگىچە بىر دۇنيا مېنى قوينىغا ئالدى.

ئالتۇن كەش

(بەش پەردىلىك دىراما)

1

دىرامىدىكى ئاساسلىق پېرسوناژلار

ئەنسەرباي — مەلۇم يۇرتنىڭ چوڭ بېيى، 40 - 50 ياشلاردا. قارىماققا مىجەزى چۈس، سۈرلۈك كۆرۈنىدۇ.

ئاغىچا خېنىم — بايىنىڭ كېيىنكى خوتۇنى، 35 ياشلاردا، ئېسىل كىيىنىپ، پەرداز قىلىپ يۈرىدۇ. گەپكە

ئۇستا، ھىيلىگەر ئايال.

زۆھرە ــ ئەنسەربايىنىڭ قىزى. دەسلەپتە 10 ـ 11 ياشلاردا، كېيىن 14 ـ 15 ياشلاردا. ئىشچان، ئاق كۆڭۈل، ساھىبجامال قىز.

كىچىك ئوغۇل ــ ئەنسەر بايىنىڭ ئوغلى، سەككىزياشلاردا.

خەلىچىخان ــ ئاغىچا خېنىمىنىڭ ئىشەنچلىك خىزمەتكارى.

تۇراخۇن ــ ئەنسەرباي ئائىلىسىنىڭ خىزمەتكارى ھەم ھارۋىكەشى.

سائىل ــ 40 ـ 50 ياشلاردىكى قىزىقچى، چېچەن ئادەم.

شاھزادە، ئىككى نۆكەر، ئىككى ئاق چاچلىق ئايال. ئورمانلىقتا ياشايدىغان خاسىيەتلىك مومايى.

خوراز ـ مېكىيانلارنىڭ رولىنى ئالغان بەش ـ ئالتە بالا.

تۆت ـ بەش نەپەر ئەر ـ ئايال قوشنا.

1 ـ پەردە

پەردە ئېچىلىدۇ.

ياپيېشىل ئوت ـ چۆپلەر قاپلىغان، ئوت ـ چۆپلەر ئارىسىدا ياۋا گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن پايانسىز دالا، دالىدا ئوتلاپ يۈرگەن توپ ـ توپ كالا، قويلارنىڭ نېرىسىدا چېپىپ يۈرگەن ئۇيۇر ـ ئۇيۇر يىلقىلار. بىر چەتتە دەرەخلەر قارىيىپ كۆرۈنىدۇ. دەرەخلەرنىڭ ئارىسىدا يېزا ئۆيلىرى، ئىس چىقىۋاتقان تۈرخۈنلار كۆزگە چېلىقىدۇ. سەھنىنىڭ بىر

تەرىپىدىن كۆلاھ جەندە كىيگەن بىر سائىل چىقىدۇ. ساپايە چېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ.

ياری خۇدا ئالدىدا،
شاھۇ ـ گادا باراۋەر.
كىمنىڭ ياری خۇدادۇر،
كىمنىڭ ياری ئالتۇن ـ زەر.
ئالتۇن ـ زەرنی بىر تېپىپ،
دۇنيا كېزەر قەلەندەر.
ئاللاھۇ ھەق يائاللا،
ھەقدوست يائاللا.

سائىلنىڭ ئالدىدىن بىر توپ قوينى ھەيدەپ بىر پادىچى چىقىدۇ. سائىل ئۇنىڭدىن:

ــ ھوي قارىم، توختىسىلا، سىلى ھەيدەپ كېتىۋاتقان بۇ قويلار كىمنىڭ؟ ــ دەپ سورايدۇ.

ــ ئەنسەر باينىڭ.

ــ ئاۋۇ قويلارچۇ؟

ــ ئەنسەر باينىڭ.

ــ يائاللا، يا ھەزرەت! ئۇنداق بولسا، ئاۋۇ يىلقىلار چۇ؟

ــ كىمنىڭ بولاتتى، ئەنسەر باينىڭ.

سائىل تاماشىبىنلار تەرەپكە قاراپ پىشانىسىنى تۇتۇپ:

ــ يائاللا، بۇ يەردىكى ھەممىلا نەرسە ئەنسەرباينىڭ ئوخشىمامدۇ !؟ ــ دەيدۇ. پادىچى:

ــ توغرا دېدىلە، بۇ ئەتراپتا ئەنسەر بايدەك توشقان باي يوق ھەم ئۇنىڭدەك سېخي ئادەم يوق. مۇشۇ كۆز يەتكۈسىز كەڭ زېمىن ئەنسەر باينىڭ. زېمىندىكى ھەممە بايلىق ئەنسەر

باينىڭ، ــ دەيدۇ. پادىچىنىڭ ئىتى سەكرەپ قاۋاشقا باشلايدۇ.

ــ ھاۋ ـ ھاۋ، ئەنسەر باي،
بۇ ئەتراپتا ئەڭ چوڭ باي.
قورساق توق، كۆڭۈل شوخ،
پاناھسىز ئەنسەر باي.
ھاۋ ـ ھاۋ، ھاۋ ـ ھاۋ.

بوينىغا قوڭغۇراق ئېسىلغان قوزىچاق سەكرەپ مەرەيدۇ.

ــ مە، مە، ئوتنىڭ ئۈچى بىزنىڭكى،
سۈنىڭ سۈزۈكى بىزنىڭكى.
كۆك ئاسمانمۇ بىزنىڭكى.
كەڭرىچىلىك بۇ جاھان.
مە، مە، مە...

پادىچى، ئىت، قوزىچاق چىقىپ كېتىدۇ.

يىراقتىن تۇيۇ كۆچۈرۈپ كېلىۋاتقانلارنىڭ داقا ـ دۇمباق، نەغمە ـ ناۋاسى ئاڭلىنىدۇ. ئاۋاز يېقىنلىشىپ، مەپە، ئات، ئات ھارۋىلىرى قاتارلىشىپ ئۆتىدۇ.

سائىل ئۆتۈپ كېتىۋاتقانلارنىڭ بىرىدىن سورايدۇ:

ــ ھاي قارىم، بۇ تۇيۇ كىمنىڭ تويى؟

ــ ئەنسەر باينىڭ تويى، باي ئاكىمىز خوتۇن ئالدى، پۇل دېگەننى توپىدەك سورۇپ، باشقا يۇرتتىن ئۆيلەندى.

ــ باينىڭ خوتۇنى يوقمىدى؟

ــ ئۆلۈپ كەتكەن. رەھمەتلىك ئېسىل مەزلۇمە ئىدى. ياتقان يېرى جەننەتتە بولار ئىلاھىم. باي ئاكام بالىلىرىم

قىينىلىپ قالمىسۇن دەپ، ئىشقا پىشىق، قولى تاتلىق دەپ، تىلى ھەسەل، دىلى ناۋات دەپ، تاللاپ، چىكىپ تۇرۇپ ئالدى. بېشى باش، ئايىغى تاش بولۇپ كەتكەي ئىلاھىم!

قەلەندەر:

ــ شۇنداق بولار ئىلاھىم!

نەغمە ـ ناۋا يىراقلىشىپ، 11 ــ 12 ياشلاردىكى بىر ئوغۇل بالا بىلەن قىز بالا سەھنىگە چىقىدۇ. قىز بالا بېشىغا مارجان دوپپا، ئۇچىسىغا تاۋار كۆڭلەك، كىمخاب جىلىتكە كىيگەن، چېچى ئۇششاق ئۆرۈلگەن. ئوغۇل بالىنىڭ بېشىدا بادام دوپپا، پۇتىدا ئۆتۈك، ئۇچىسىدا تون، بېلىگە بەلباغ باغلانغان.

ئوغۇل ئاچىسىدىن سورايدۇ.

ــ ئاچا، نېمىشقا ھارۇندىن چۇشۇۋالدىڭ؟ يۇرە، بىزمۇ ھارۇندىكىلەرگە يېتىشۋالايلى!

ــ سەن كېتىۋەرگىن، مەن ئۆزۈم مېڭىپ بارىمەن (قىز كۇز يېشىنى سۇرتىدۇ.)

ــ ئاچا، نېمە بولدۇڭ؟

ــ ئانام ئېسىمگە كېلىپ قالدى. ئۇكام، ئېسىڭدىمۇ، ئانامنىڭ كېسەل يېتىپ بىزگە قىلغان گەپلىرى؟ «بالىلىرىم، مەن ئەمدى سىلەرنى تاشلاپ كېتىدىغان بولدۇم، سىلەرنى ئاللاغا، ئۇندىن قالسا داداڭلار بىلەن ئۆزۈڭلەرگە تاپشۇردۇم. ئىككىڭلار بىر ـ بىرىڭلارغا ئىگە بولۇپ، ئايرىلماي ياشاڭلار. بېشىڭلارغا كۇن چۇشسە داداڭلارنىڭ ئۆزىگە ئېيتىڭلار. شۇنى ئېسىڭلاردا چىڭ تۇتۇڭلار: بۇ يۇرت، ئۆي ـ ماكان سىلەرنىڭ. بۇ يەردىكى ھەممە بايلىق، چارۋا ـ مال سىلەرنىڭ. سىلەرنى ھېچكىم بۇ يۇرتتىن، بۇ ئۆيدىن قوغلىۋېتەلمەيدۇ » دېگەنىدى.

— ئېسىمده ئاچا، مەنمۇ ئانامنى بەك سېغىنىدىم. مەن بۇگۈن ئەسلىي دادامنىڭ يېنىدا ئولتۇراي دېگەنىدىم، ئۆگەي ئانام مېنى چۈشۈرۈۋېتىپ، ئۆزىنىڭ بالىلىرىنى يېنىغا ئولتۇرغۇزۇۋالدى.

— خاپا بولما ئوكام، بىزنىڭ يەنىلا دادىمىز بار. دادىمىز بىزنى قوغدايدۇ. مەنمۇ سېنى قوغدايمەن. ھەر قانداق ئىشقا دۇچ كەلسەڭ ماڭا دېگىن، بولامدۇ؟

— ماقۇل ئاچا، يۈرە بىز ماڭايلى!

ئاچا ـ ئۇكا قول تۇتۇشۇپ، سەھىنىدىن چىقىپ كېتىدۇ. سائىل سەھىنىنىڭ ئالدى تەرىپىگە كېلىپ سىرلىق ئەلپازدا:

— قەدىرلىك تاماشىبىنلار، ۋەقە ئەمدى باشلىنىدىغاندەك قىلىدۇ. بۇ يەردە سىرلىق بىر شەخس پەيدا بولدى. ئۇ كىم؟ ئۇ ئەنسەر باينىڭ يېڭى ئاغىچىسى. قېنى بۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ كېيىنكى تەقدىرى قانداق بولاركىن؟ — دەيدۇ ـ دە، سۆزىنى تۇگىتىپ، تاماشىبىنلارغا كۆزىنى قىسىپ قويۇپ، ناخشا ئېيتقاچ يولغا راۋان بولىدۇ.

مەن قەلەندەر بەندىمەن ئاللا يا ئاللا.
كىيىدىم كۈلاھۇ ـ جەندىمەن ئاللا.

2 ـ پەردە

(توي بولۇپ بىرەر يىلدىن كېيىن.) ئەنسەر باينىڭ ياسداق ئايۋان ـ سارايلىرى، چوڭ ھويلىنىڭ بىر چېتىدىن باغنىڭ ئىشكى، خىزمەتكارلارنىڭ ئۆيى، ئاشخانىنىڭ بىر بۇرجىكى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. ئۆي تەرەپتىن ئەنسەر باينىڭ:

— تۇرەك، ھوي تۇرەك، ھارۇننى قوش، بول چاققان، —

دېگەن ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ.

خىزمەتكارلار ئۆيىدىن تۇراخۇن يۇگۇرۈپ چىقىپ كېلىدۇ.

خوراز بىر توپ مېكىيانىنى باشلاپ هويلىغا كىرىدۇ.

خوراز:

— قى، قى، قىق. قى، قى، قىق!
خوراز بىرلا، مېكىيان جىق.

مېكىيانلار:

— چىك، چىك، چىك.
مېكىيان جىق،
سېۋەتلەردە تۇخۇم لىق.

بىرلىكتە:

ئاغىچا خېنىم بەك خۇشال،
ئەنسەر باي ئاندىن خۇشال.

كەپتەرلەر ئۆگزىدە بۇقۇلدىشىدۇ:

— بەك ئۇۋال، بەك ئۇۋال،
بالىلارغا بەك ئۇۋال،
غۇق، غۇق، بەك ئۇۋال.

مېهمانخانا ئۆيىدىن ئەنسەر باي چىقىدۇ، ئاغىچا خېنىم ئارقىسىدىن چىقىپ باينىڭ يىپەك تونىنىڭ ئۇ يەر ـ بۇ

يېرىنى ئوڭشايدۇ. تونۇنۇڭ پەشلىرىنى تارتىپ تۇزەشتۇرىدۇ. بەلبېغىنى يېشىپ، باشقىدىن چىگىدۇ. بايىغا ناز ـ كەرەشمە بىلەن ئەركىلەپ:

ـ تولا بەك يوللىرىغا قارىتىپ تەقەززا قىلمايلا، بالدۇررراق يېنىپ كېلەرلا بېگىم، ـ دەيدۇ.

دادىسىنىڭ كەينىدىن پېشايۋانغا چىققان زۆھرە خېنىم بىلەن ئۇنىڭ ئۇكىسىنى ئىككى تەرىپىگە ئېلىپ، بويۇنلىرىدىن قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

ـ ۋاي جېنىم قوزىچاقلىرىم، داداڭلارغا ئاللاغا ئامانەت دەڭلار! ـ دەيدۇ.

بالىلار تەڭلا:

ـ ئاللاغا ئامانەت دادا، ئاق يول بولسۇن! ـ دەيدۇ. ئەنسەر باي بالىلىرىدىن بەكرەك ئۇلارنى ئىككى يېنىغا ئېلىپ، بويۇنلىرىنى سىيلاپ تۇرغان ئاغچىسىدىن خۇشال بولۇپ:

ـ خوش بالىلىرىم، ئاللاغا ئامانەت. ئاناڭلارنىڭ گېپىنى ئوبدان ئاڭلاڭلار، ـ دەپ چىقىپ كېتىدۇ. ئىشىكنىڭ تېشىدىن «چوھ... تىرت!» دېگەن ئاۋازلار ۋە ھارۋىنىڭ ماڭغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ، يىراقلاپ كېتىدۇ. ئاغچا خېنىم ئىككى بالىنى تۇتۇپ تۇرغان قوللىرىنى ئىتتىك تارتىۋېلىپ، زەردە بىلەن:

ـ يوقىلىش يېتىم ئوغلاقلار، تالاغا چىقىپ ئويناش، بىر كىم چاقىرمىغۇچە ئۆيگە كىرگۈچى بولۇشما! ـ دەيدۇ. ئارقىغا قايرىلىپ، ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ:

ـ ئالتۇن خېنىم، پاشا خېنىم، قىزلىرىم قېنى سىلەر؟ ـ دېگىنىچە ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. قوغلاندى بولغان ئىككى بالا بېشىنى تۆۋەن سالغىنىچە سىرتقا قاراپ ماڭىدۇ. خوراز ـ

مېكيانلار بىلەن كەپتەرلەرمۇ ئۇلارغا ئەگىشىدۇ.
خوراز ـ مېكيانلار:

ـــ قۇقۇ ـ قۇق.
بىز كۆردۇق، بىز كۆردۇق،
ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق؟

كەپتەرلەر:
ـــ بەك ئۇۋال، بەك ئۇۋال،
بالىلارغا بەك ئۇۋال.

شۇ پەيتتە ئىشىك تۈۋىدە سائىلنىڭ ئاۋازى ـ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ:

پاتمەمنىڭ كۆڭلەكى،
يەتمىش يەردە ياماغى.
ئەنجۈرنىڭ ياپراقىدا
ياماپ كىيگەن پاتمەم.

يا ئاللاھۇ، يا ئاللا،
ھەقدوست، يا ئاللا
سەدىقە بالانى يەر،
تووا گۈناھنى يەر.

ئاغىچا خېنىم قار ـ بوراندەك تۈتۈلۈپ چىقىپ سائىلنى تىللايدۇ:
ـــ ۋۇ جۇۋاينىمەك كەتكۇرتويماسلار، قۇرۇپ كەتكۇرلەر! ئەتىگەندىن ـ كەچكىچە ئايىغى ئۈزۈلمىگەن. ئاز بەرسە رازى

بولمىغان. جىق بەرسە جان توشمىغان، ــ ئاشخانا تەرەپكە قاراپ توۋلايدۇ:

ــ خەلىچىخان، ھوي خەلىچەك!

ئاغىچا خېنىم ئۆزى شەھەردىن ئېلىپ كەلگەن پاكار بوي، بويىنى قىسقا، پىت كۆز ئاشپەز ئايال يۈگۈرۈپ چىقىپ تەزىم قىلىدۇ:

ــ خوش خېنىم، نىمە خىزمەتلىرى بارىكىن؟

ــ ئاۋۇ نەپىسى بالاغا بىر پارچە نان تاشلاپ بېرىپ، ئىشىكىنى دەم سېلىپ تاقىۋەت! قازانغا گۆش سېلىپ ئىتتىكرەك پىشۇرغىن. ئا ئەخمەق باي بىلەن يېتىم ئوغلاقلىرى پەيدا بولغۇچە، قۇلاقنىڭ تىنچ ۋاقتىدا قورساقنى توقلىۋالايلى، بولە ئىتتىك!

ــ خوش خېنىم، ــ خەلىچىخان تازىم قىلىپ، ئاشخانىغا كىرىپ نان ئېلىپ چىقىدۇ. ناننى قەلەندەرگە بېرىدۇ. قەلەندەر ئۇنىڭغا ئاتاپ ئۇزۇندىن ـ ئۇزۇن دۇئا قىلىدۇ. ئۇنىڭ گېپىدىن ئېرىپ كەتكەن خەلىچىخان تاماشىبىنلارغا قاراپ سۆزلەيدۇ:

ــ ۋىيەي، ئەجەب شېرىن سۆزلەرنى قىلدىيا ما قەلەندەر. ئۆزىمۇ خېلى كېلىشكەن يىگىت ئىكەن. توختا، ئۇنى بىر نېمە قىلىپ ئۆزۈمگە قارىتىۋالاي.

ــ ھوي ئاشىق، ئۆزلىرىگە قارىسام خېلى بەردەم يىگىت ئىكەنلا، ما ئۆيدە ئوتۇن يارىدىغان ئىش بار ئىدى، قىلىشىپ بېرەملا؟ ھەقلىرىنى ئوبدان بېرىمەن.

ــ سىلىنىڭ ئىشلىرىنى قىلىشىپ بەرمەمدىغان خېنىم، جېنىم بىلەن دېسىلە.

سائىل كىرىپ، خالتىسى بىلەن كۈلاسنى سېلىپ بىر چەتكە قويۇپ قويىدۇ. خەلىچىخان ئۇنىڭغا پالتىنى ئەچىقىپ

بېرىدۇ. سائىل ئوتۇننى توشۇپ، ھويلىغا ئەچىقىپ بولۇپ سورايدۇ:

ــ خەلىچىخان، ئۆيىدىكى بالىلار كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ــ كۆرۈنمەي نەگە كېتەتتى. ئەنسەر بايىنىڭ يېتىم ئوغلاقلىرىنى ئاغىچا خېنىم ئويناپ كىرىش دەپ تالاغا قوغلىۋەتتى. قوغلىۋېتىپ خوپ قىلدى. بولمىسا، ئەتىدىن ــ كەچكىچە دۇگدييىپ ئولتۇرۇۋالغان ئادەمنىڭ كۆزىگە سەت كۆرۈنۈپ. ئاغىچا خېنىمنىڭ ئەتىۋارلىقلىرى يەتتە قات كۆرپىنىڭ ئۈستىدە ئۇخلاۋاتىدۇ. ۋاي خۇدايىمەي، شورپا قاينىپ كەتتىمكى، ۋاقتىدا ئەكىرىپ بېرەي، ئىچىۋېلىشسۇن ئالتۇن پاشاخانلىرىم.

ئاشخانىغا كىرىپ كېتىدۇ، بىر كورىنى كۆتۈرۈپ چىقىپ ساراي ئۆيگە ئەكىرىپ كېتىدۇ.

سائىل پالتىنى قويۇپ، تاماشىبىنلارغا قاراپ سۆزلەيدۇ:

ــ تالا مۇشۇكى ئۆي مۇشۇكىنى قوغلىغاندەك ئىش بولۇۋاتامدۇ نېمە بۇ ئۆيدە. ھەي ئەنسەر باي، ھەي ئەنسەر باي، ئۇ خوتۇنىڭ مايمۇندەك بويىۋالغان چىرايلى بىلەن شېرىن ــ شېكەر سۆزلىرىگە ئالدىنىپ كېتىپسەندە! كۆرىدىغان كۈنۈڭ بار ئوخشىمامدۇ سېنىڭ...

خەلىچىخان ساراي ئۆيدىن چىقىپ ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ.

ــ ھوي ئاشىق، ئۆزلىرى بىلەن ئۆزلىرى نېمە دەۋاتىدىلا؟ ئەنسەر بايغا ھەۋەس قىلىۋاتىلا ھەقاچان؟ بۇ سەھرالىق ئەنسەر باي بىزنىڭ خېنىمغا ئۆيلىنىپ، دۇنياغا باشقىدىن تۆرەلگەندەك، چوش كۆرۈۋاتقاندەك يورۇيدۇ دېسىلە. بىزنىڭ بۇ خېنىم دېگەن ئاسماندىكى يۇلتۇزنىڭ يورۇشىنى، يەر تېگىدىكى يىلاننىڭ كۆشىشىنى بىلىدۇ. قايلاپ تۇرسىلا، ئۇزۇنغا قالماي بۇ يۇرت، بۇ ھەددى ــ ھېسابسىز مال ــ دۇنيا

بىزنىڭ خېنىم بىلەن قىزلىرىغا تەۋە بولىدۇ.

ــ ئۇنداقتا باي بىلەن بالىلىرىچۇ؟ ئۇلار قانداق قىلىدۇ؟

ــ ئا... قويسىلا، ئۇنداق ئەخمەق ـ گول ئادەملەر خېنىمنىڭ چاكارلىقىغىمۇ يارىمايدۇ.

ــ هاي، هاي خەلىچىخان، بۇ دۇنيانىڭ ئىگىسى بار. بۇ دۇنيانىڭ ئادىل تارازىسى ئۇنىڭ قولىدا. يامانلىق قىلغانلار ئۆزىگە قىلىدۇ. ئىگىسى كىمنى ئەزىز ياراتقان بولسا، شۇ ئەزىز بولىدۇ. كىشىنىڭ هەققى كىشىگە ئاش بولمايدۇ.

ئاغىچا خېنىم چىقىدۇ. سائىلنى كۆرۈپ، يەنە غەزەپلىنىدۇ:

ــ هەي خەلچەك، بۇ قەلەندەر نېمىش قىلىدۇ بۇ يەردە؟ بىر پارچە نان بېرىپ هەيدىۋەت دېمىدىمۇ مەن، چىق ئالدامچى ئۆيدىن، ئىككىنچى بوسۇغامغا دەسسىگۈچى بولما، چىقە قەلەندەر!

ــ ماقۇل خېنىم، ماقۇل، مەن چىقاي، ــ قەلەندەر كۈلاھ ـ جەندىسى بىلەن خالتىنى ئالىدۇ. كۈلاھنى كىيىپ، ساپايىنى چېلىپ ناخشا ئوقۇغاچ چىقىپ كېتىدۇ.

سەن ـ سەن دۇنيا سەن دۇنيا، ئاللا،
كىمگە ۋاپا قىلدىڭ سەن ئاللا.
مەن ـ مەن دېگەي يارانىنى ئاللا، يائاللا
يەر قوينىغا ئالدىڭسەن... ئاللا.

ئاغىچا خېنىم ئۆي تەرەپكە مېڭىپ كېتىپ بېرىپ، توختاپ قالىدۇ.

ــ خەلىچىخان، هەي خەلىچە خېنىم، مەيەرگە كېلە!

يېقىنراق كەل.

ــ خوش، خېنىم؟

ــ ئەنسەر باي نېمىگە ئامراق، بىلەمسەن؟

ــ بىلمەن خېنىم، چۆچۈرىگە ئامراق.

ــ ھە... ئەقىلىڭ بار جۇمۇ سېنىڭ. ماڭا قارا، بىر تال چۆچۈرىنى قىيمىسىنىڭ ئوتتۇرىغا مانا بۇنى سىلىپ تۇگسەن. بۇ چۆچۈرىنى ئايرىم پىشۇرۇپ، بايىنىڭ قاچىسىغا سىلىپ قويىسەن. بۇ دېگەن قۇۋۋەت دورىسى، يېگەن ئادەمنى خۇش قىلىپ كەيپىنى كۆتۈرىدۇ. لېكىن بۇ ئىشنى ئاغزىڭدىن چىقارغۇچى بولما. بىلدىڭمۇ؟ بولمىسا، جېنىڭنى ئالمەن.

ــ خوش خېنىم، ــ خەلىچىخان يەرگە قاراپ تۇرىدۇ. ئاغىچا خېنىم ئۆيگە كىرىپ كەتكەندە تاماشىبىنلارغا قاراپ، كۆزىنى چەكچەيتىپ، سىرلىق ئاھاڭدا سۆزلەيدۇ:

ــ بايا مەن دېمەپمىدىم، مانا دېگىنىمدەك بولىدىغان بولدى. قۇۋۋەت دورىسى دەيدۇ تېخى. بولدى، بولدى، مەن ھېچنېمە دېمىگەن بولاي، سىلەرمۇ ھېچنېمىنى ئاڭلىمىدىڭلار. مەن كىرىپ چۆچۈرەمنى تۇگەي.

مۇڭلۇق مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. بىر پەستىن كېيىن ھارۋىنىڭ، ھارۋىكەشنىڭ ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. باي خۇشال ـ خۇرام ھالدا ھويلىغا كىرىپ كېلىدۇ. ئاغىچا خېنىم ھويلىغا يۈگۈرۈپ چىقىپ ناز ـ خۇلقلىرىنى كۆرسىتىپ، ھەر يان تولغىنىپ ھاردۇق سورايدۇ. كىيىملىرىنى قاقىدۇ، ئۆيدىن تاۋار كۆرپە، تەكىيلەرنى ئېلىپ چىقىپ سۇپىغا سالىدۇ. بايىنىڭ تونىنى، ئۆتۈكىنى سالدۇرىدۇ. خەلىچىخان ئاپىتۇۋا ـ چىلاپچىنى ئېلىپ كېلىپ بايىنىڭ قولىغا سۇ بېرىدۇ. باي قولىنى، يۈز ـ كۆزلىرىنى يۇيىدۇ. ئاغىچا خېنىم

ئاپپاق، يۇمشاق لۆڭگىنى تۇتۇپ تۇرىدۇ. باي يۇز ـ كۆزىنى سۇرتۇپ بولۇپ، كۆرپىگە يانپاشلايدۇ. ئاغىچا خېنىمنىمۇ ئامراقلىق بىلەن يېنىدا ئولتۇرغۇزىدۇ. باي:

ــ بالىلار كۆرۈنمەيدىغۇ؟

ــ بالىلار... بار، بار، ئالتۇن خېنىم، پاشا خېنىم چىقىپ باي داداڭلار بىلەن كۆرۈشۈڭلار.

ئالتۇن خېنىم بىلەن پاشا خېنىم ئېرىنچەكلىك بىلەن چىقىپ ئانىسىنىڭ ئىككى يېنىدا ئولتۇرىدۇ. ئاغىچا خېنىم باينىڭ ئۇيان ـ بۇيان قاراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ:

ــ خەلىچە، هوي خەلىچە، ئاۋۇ قوزىچاقلىرىمنى چاقىرىپ كىرگىن، ــ دەپ بۇيرۇيدۇ.

باينىڭ بالىلىرى كىرىپ، ئاغىچا خېنىمغا قورقۇمسىراپ قارايدۇ. ئاغىچا خېنىم دەرهال چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ:

ــ ۋاي يۈرەك پارىلىرىم مېنىڭ، جېنىم قوزىچاقلىرىم مېنىڭ. قورسىقىڭلار ئاچتىمۇ؟ مانا ـ مانا، غىزا هازىر تەييار بولىدۇ، ــ دەيدۇ. ئىككى بالا ئەيمەنگەن هالدا بىر چەتكە بېرىپ ئولتۇرىدۇ، باي ئامراقلىق بىلەن ئۇلاردىن ئۇنى ـ بۇنى سورايدۇ. ئەمما ئۇلار يۈرەكلىك گەپ قىلالماي، هە دەپ ئۆگەي ئانىسىنىڭ كۆزىگە قارايدۇ. باي مەغرۇرلۇق بىلەن كۈلۈپ:

ــ ئاناڭلاردىن قورقۇۋاتامسىلەر؟ قورقماڭلار. مېنى قانداق كۆرسەڭلار، ئۇنىمۇ شۇنداق كۆزدە كۆرۈڭلار. ئۇ سىلەرنىڭ ئاناڭلار. سىلەرگە بەك ئامراق. ئۇ دائىم سىلەرنىڭلا غېمىڭلارنى يەيدۇ، ــ دەيدۇ.

بالىلار بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇپ، جىم ئولتۇرۇشىدۇ. ئۆگىزىدىكى كەپتەرلەر يۇقۇلىدىشىدۇ:

بۇق، بۇق، ئەنسەر باي،
كۆزۈڭنى ئاچ بىلىۋال.
بالىلارغا بەك ئۇۋال.
بۇق - بۇق، بەك ئۇۋال،

خوراز بىلەن مېيكىيانلارمۇ ھويلىغا كىرىپ قاقاقلىشىدۇ:

قى، قى، قىق، قى، قى، قىق،
ئەنسەر باينىڭ كۆزلىرى
سېھىرلىنىپ قېلىغلىق.

ھەي ئەنسەر باي، ئەنسەر باي،
كۆزۈڭنى ئاچ بىلىۋال.
...

ئەنسەر باي توۋلايدۇ:
ــ ھوي، قايسىڭلار بار. توخۇلارنى ئېچىقىپ كاتەككە سولىۋېتىڭلار، نېمە پاراكەندىچىلىك بۇ، باشنى ئاغرىتىپ.
تۇراخۇن چىقىپ توخۇلارنى قوغلايدۇ. توخۇلار قاقاھلىغىنىچە، سىرتقا قاراپ ماڭىدۇ:

قى، قى، قىق، قى، قى، قىق.
ئەنسەر باينىڭ كۆزلىرى،
سېھىرلىنىپ قېلىقلىق،
...

كەپتەرلەر توختىماي بۇقۇلدىشىدۇ، ئەنسەر باي ئۆگزىگە قاراپ:

ــ كەپتەرلەر بۇگۈن ئەجەب مۇڭلۇق بۇقۇلدىشىپ كەتتىيا، بىزگە ھەۋىسى كېلىۋاتامدۇ ـ نېمە؟ ــ دەيدۇ. ئاغىچا خېنىم بىلەن قىزلىرى كۈلۈشىدۇ.

خەلىچىخان سۇپىغا داستىخان سېلىپ، مەزە ئېلىپ كېلىدۇ. ئارقىدىن پەتنۇسقا تىزىلغان چىنىلەردە چۆچۈرە ئېلىپ كېلىدۇ.

ئاغىچا خېنىم كۆزىنى خەلىچىخانىنىڭ قولىدىن ئالمايدۇ. كۆزىگە تىكىلىپ ـ تىكىلىپ قارايدۇ. خەلىچىخان ئۇنىڭغا چاندۇرماي باش لىڭشىتىپ قويىدۇ ـ دە، ئەڭ چوڭ چىنىنى ئەنسەر بايىنىڭ ئالدىغا قويىدۇ. باشقىلارغىمۇ نۆۋەت بىلەن ئاش ئەكېلىدۇ.

ئەنسەر باي:

ــ ئەجەب مەززىلىك پۇرايدا بۇ ئاش. خەلىچىخان تاماق ئېتىشنى نەدىنمۇ ئۆگەنگەن بولغىيتتى، ــ دەيدۇ. ئاغىچا خېنىم كۈلۈپ:

ــ ئاش ئوخشىغان بولسا، ئالسىلا غوجام، قېنى قوزىچاقلىرىم، ھەممىڭلار ئاشقا بېقىڭلار ـ دەيدۇ. بىر قوشۇق ئاشنى ئاغزىغا ئاپىرىپ، يەرنىڭ تېگىدىن بايىغا قارايدۇ. بايىنىڭ ئاشنى مەززە قىلىپ ئىچىۋاتقىنىنى كۆرگەندىن كېيىنلا ئاشنى ئاغزىغا سالىدۇ. ئاشنى چاينىۋېتىپ يەنە بايىغا قارايدۇ. چىرايىدا بىر جىددىيلىك، تەقەززالىق بىلىنىپ تۇرىدۇ. كەپتەرلەر يەنە بۇقۇلداشقا باشلايدۇ. باي ئاشنى ئىچىپ بولاي دېگەندە ئۇشتۇمتۇت قاتتىق ئاغرىق دەستىدىن ئىككى پۇكلىنىپ قالىدۇ. گەپ قىلىشقىمۇ ئۇلگۈرمەي ئىتتىك ئاغىچا خېنىمغا قارايدۇ. ئاغىچا خېنىمنىڭ ھودۇقۇپ،

قورقۇمسىراپ تۇرغان چىرايىغا قاراپ ئىشىنىڭ تېگىگە يەتكەندەك چەكچىيىپ قارايدۇ. يېنىغا بۇرۇلۇپ:

ــ بالىلىرىم... ، ــ دېگىنىچە قېتىپ قالىدۇ.

ئاغىچا خېنىم ئاللا تۇۋا قىلىپ يىغلاشقا باشلايدۇ. قىزلىرى قىيا ـ چىيا قىلىشىپ ئانىسىغا ئېسىلىدۇ.

زۆھرە خېنىم بىلەن كىچىك ئوغۇل يىغلىشىپ ئەنسەر بايغا ئېسىلىدۇ:

ــ دادا، جېنىم دادا، بىزنى تاشلاپ كەتمە دادا...

خەلىپىخان بىلەن هارۇنكەش يۈگۈرۈپ چىقىدۇ. تۇراخۇن ئەنسەر بايىنىڭ بويۇن تومۇرىنى تۇتۇپ بېقىپ:

ــ ئاللانىڭ دەرگاهىغا كېتىپ بولۇپتۇ، ــ دەيدۇ. گۈمان بىلەن چىنىدىكى ئاشنى قولىغا ئېلىپ قارايدۇ. ئۇنى ئاپىرىپ مۇشۇككە تۆكۈپ بېرىدۇ. مۇشۇك ئاشنى شالاپشىتىپ ئىچىپ بولۇپ، ئاپتاپتا يېتىپ، تۆكلىرىنى يالاشقا باشلايدۇ. ئاغىچا خېنىمنىڭ كۆزلىرىدە زەھەرلىك كۈلكە پەيدا بولىدۇ. زۇڭزىيىپ ئولتۇرۇپ بايىنىڭ يانچۇقلىرىنى ئاختۇرۇپ، بىر تىزىق ئاچقۇچنى ئېلىپ يېنىغا سالىدۇ. تۇراخۇننىڭ ياردىمىدە بايىنى كۆرپىدە تۈپتۈز ياتقۇزۇپ قويۇپ ئېڭىكىنى چاتىدۇ. توختىماي يىغلىشىۋاتقان ئىككى بالىغا:

ــ زۇۋانىڭنى ئۆچۈرۈش يېتىم ئوغلاقلار !ــ دەپ زەردە قىلىدۇ. خىزمەتكارلارنى هويلىنى يىغىشتۇرۇشقا بۇيرۇپ، قىزلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئاچقۇچلارنى جىرىڭشىتىپ ساراي ئۆيگە قاراپ ماڭىدۇ. تۇراخۇن بىلەن خەلىپىخان پىشايۋان ئاستىغا چالا قويماي كىگىز ـ گىلەملەرنى سېلىپ، ئۈستىگە تام بويلىتىپ كۆرپە سالىدۇ. خەلىپىخان بالىلارنىڭ بېلىگە ئاق باغلايدۇ. مۇڭلۇق مۇزىكا ئاۋازى ئىچىدە بالىلارنىڭ ئۆكسۈپ يىغلىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.

سىرتتىن قولۇم ـ قوشنىلار، ئەل ـ جامائەت كىرىشكە باشلايدۇ. ئاق رومال ئۇستىگە سۆسەر تۇماق كىيگەن، ئۇچىسىغا ئۇزۇن قارا چايان كىيىپ، بېلىگە ئاق باغلىغان ئاغىچا خېنىم قولىدىكى ھاسىنى توكۇلدىتىپ يەرگە ئۇرۇپ، قوشاق قېتىپ يىغلاشقا باشلايدۇ:

ۋاي مۇرەببىم، مۇرەببىم،
ئۆلۈپ قالار دېمەپتىم.
مېنى ئوتتا قالدۇرۇپ
كېتىپ قالار دېمەپتىم، ھۇ...

ئۇچىنچى پەردە

(ئەنسەر باي ئۆلۈپ كېتىپ ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن.)

ئەنسەر بايىنىڭ ھويلىسى. ئاق رومالنى چېكىلەپ چىگگەن، تاۋار كۆتكۈچى، مەخمەل جىلىتكە كىيگەن، قۇلاق، بويۇن، بىلەكلىرىدە ئالتۇنلار ۋالىلداپ تۇرغان ئاغىچا خېنىم تۆرە قوش ـ قوش كۆرپىلەر ئۈستىدە يانپاشلاپ ياتىدۇ. 14 ــ 15 ياشلارغا كىرىپ قالغان، كىيىم ـ كېچەكلىرى يىرتىق، پۈتى يالاڭغىداق، يىرتىق رومىلىدىن تاراقسىز چاچلىرى چىقىپ تۇرغان زۆھرە ئۇنىڭ ئالدىدا يۇكۈنۈپ ئولتۇرۇپ پۇتىنى تۇتىدۇ. تاۋار ـ دۇردۇنغا ئورالغان ئىككى قىز ساراي ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ بىر ـ بىرىنى قوغلىشىپ ئوينىشقا باشلايدۇ، زۆھرە مەيۈسلۈك ئىچىدە ئۇلارغا ھەۋەسلىنىپ قارايدۇ. تۇيۇقسىز ئاغىچا خېنىم ۋارقىراپ چېچىلىپ كېتىدۇ:

— هۇ دۇانىنىڭ قىزى، قولۇڭ نېمانچە قاتتىق سېنىڭ! جېنىمنى ئالاي دەمسەن؟

زۆھرە يىغلامسىراپ:

— مەن ھېچنېمە قىلمىدىم ئاغىچا خېنىم، — دېيىشىگە كاچىتىغا بىرنى سېلىپ ئوڭدىسىغا ئۇچۇرۇۋېتىدۇ:

— چىق پاسكىنا، كۆزۈمدىن يوقال! ماڭا گەپ ياندۇرۇۋاتسىنا، ماڭا ئالىيىۋاتسىنا! بىلىپ قوي شۇنى، تىلىڭنى ئۇزۇن قىلساڭ تىلىڭنى كېسىمەن، ئالايساڭ كۆزۈڭنى ئويىمەن!

خېنىمنىڭ ئەركە نايناق قىزلىرى كۈلۈشۈپ ئۇنى مەسخىرە قىلىدۇ. ھارۋىكەش تۇراخۇن ئىتتىك كېلىپ ئۇنى يۆلەيدۇ. قىز ئورنىدىن تۇرۇپ:

— رەھمەت تۇراخۇن دادا، مېنىڭ بۇ ئۆيدە تۇرۇشۇمۇ ھارام بولدى. مەن ئۇكامنى كۆرۈپ كېلەي، ئۇنى كۆرمىگىلى خېلى بوپتۇ. بىچارە ئۇكام پاشا بىلەن سالجىغا يەم بولۇپ جاڭگالدا يىلقىنىڭ ئارقىسىدا يۈرىيدۇ. بۇ ئۆيگە ئايدا ـ يىلدا بىرەر قېتىمغۇ كېلەلمەيدۇ. بىر ھېسابتا شۇنداق بولغىنىمۇ ياخشى ئىكەن، ئۇ يەردە تايىاق يېمەيدۇ، تىل ـ دەشنەم ئىشتىمەيدۇ، — دەپ سىرتقا قاراپ ماڭىدۇ.

ئۇ چىقىپ كېتىشى بىلەنلا ئاغىچا خېنىم تۇراخۇننى ئالدىغا چاقىرىدۇ:

— تۇراخۇن، ھەي تۇراخۇن بۇياققا كەل!

— خوش ئاغىچا خېنىم، نېمە بۇيرۇقلىرى باركىن؟

— ماڭا قايلا تۇراخۇن، ئەتە جاڭگالغا ئوتۇن كەسكىلى بارىمىز، دەپ ئا زۆرەكنى ئالداپ ئېلىپ بېرىپ، شۇ يەردە ئۆلتۈرۈپ ئۆلۈكنى كۆمۈۋېتىپ كېلىسەن، مەن بۇنىڭدىن

بىر قۇتۇلاي. ئۇكىسىغۇ ھازىرچە تىنچ، يىلقىلىرىمىنى بولسىمۇ بېقىپ بېرىۋاتىدۇ. لېكىن ماۋۇنىڭ خۇيى بەك ياماڭ، بىرنى دېسەم ئىككىنى دەيدۇ. ئىشقا بۇيرۇسام كۆزۈمگە تىكىلىپ تۇرۇۋالىدۇ. دادىسىنىڭ تاپقان ـ تەرگىنى تۇگىگىلى نۇڭاخ. بۇ سەرالىق دۇڭانىنىڭ بالىلىرىنى مەن بېقىۋاتىمەن. قاچانغۇچە باقمەن؟ بىرسىدىن بولسىمۇ قۇتۇلاي، ــ دەيدۇ.

تۇراخۇن ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ:

ــ بولىدۇ ئاغىچا خېنىم، ئۆزلىرى دېگەندەك قىلىمەن، ــ دەپ تەزىم قىلىپ چىقىپ كېتىدۇ. مۇزىكا چېلىنىپ تۇرىدۇ. كەپتەرلەر بۇقۇلدىشىدۇ. پېشايۋانغا بىر قۇش قۇنۇپ مۇڭلۇق سايرايدۇ:

تۇر... راخۇن ياق، تۇر... راخۇن ياق،
يېتىمنىڭ ھالىغا باق،
يېتىمنىڭ ھالىغا باق.

3 ـ پەردە

ئارىسىغا كۇن ئۆتمەيدىغان قېيىن توغراغلىق، قۇشلارنىڭ ھەر خىل ئاۋازدا چاڭىلداپ سايرىشى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. ئورمانلىقنىڭ بىر چېتىدىن ھارۋا چاقنىڭ غىچىرلىشى، ھارۋىكەشنىڭ ھارۋىنى توختاتقىنى ئاڭلىنىدۇ. بىلىگە پالتا قىستۇرغان تۇراخۇن زۆھرەنى باشلاپ سەھنىگە ئېلىپ چىقىدۇ. زۆھرە ئەتراپىنىڭ گۈزەللىكىگە، قۇشلارنىڭ سايرىشىغا مەپتۇن بولۇپ، ھېلى يەرگە، ھېلى دەرەخلەرگە،

قۇشلارغا قاراپ كېتىدۇ. تۇراخۇن تاماشىبىنلارغا سۆزلەيدۇ:

ــ قاراڭلار، ئاغىچا خېنىمنىڭ نېمىتىنىڭ يامانلىقىغا، ئەنسەر بايىنى ئۆلتۈرۈپ، ئۇنىڭ بايلىقىنىمۇ ئىگىلەپ بولدى. ئەتىۋارلىق بالىلىرىنى مالاي ـ دېدەك قىلىۋالدى. بىچارىلەر ئېغىلدا يېتىپ، ئاشنىڭ سۈيىنى ئىچىپ، ناننىڭ كۆيۈكىنى يەپ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ. بۇ خوتۇن ئەمدى كېچە ـ كۈندۈز مۇشۇ بالىلارنى كۆزدىن يوقىتىشنىڭ كويىدا. شۇ ئازازۇل ـ جادىگەر خوتۇننىڭ قولىدا ئۆلگەندىن مۇشۇ جاڭگالدا قالغىنى ياخشىراق ئەمەسمۇ؟ تەلىيى كەلسە بىرەر رەھىمدىل ئىنسانغا ئۇچراپ قالار.

ئۇ زۆھرەگە قاراپ سۆزلەيدۇ:

ــ خېنىم قىزىم، سىلى مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇرسىلا، مەن ئوتۇن كەسلەپ كېلەي، قورساقلىرى ئاچسا ما ناننى يېسىلە، ــ دەپ بەلبېغىدىن بىر زاغرىنى ئېلىپ بېرىدۇ.

ــ ماقۇل تۇراخۇن دادا، بۇ يەر بەك چىرايلىق ئىكەن، مەن مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپ تۇراي، ــ دەيدۇ قىز ۋە دەرەختىكى قۇشلارنىڭ پىرىلداپ ئۇچۇشىغا قاراپ ئۇھ تارتىدۇ:

ــ ئېھ، ئاللا، ماڭمۇ مۇشۇ قۇشلارنىڭكىدەك بىر جۈپ قانات بەرسەڭچۇ كاشكى، مۇشۇ قۇشلاردەك بىر ياقلارغا ئۇچۇپ كەتسەم، رەھىمسىز ئۆگەي ئانامنى قايتا كۆرمەسەم، بىر چاغلاردا جەننەتتىم بولغان، ھازىر مەن ئۇچۇن دوزاقىقا ئايلانغان ئۆيۈمگە مەڭگۈ ئاياغ باسمىسام...

دەرەختىكى قۇشلار بىر ـ بىرلەپ ئۇچۇپ كېلىپ ئۇنىڭ مۇرىسىگە، قوللىرىغا قونىدۇ. چىرايلىق سايراپ ئۇنىڭ كۆڭلىنى ئاچىدۇ، ئۇ يېنىدىكى زاغرىنى قۇشلارغا ئۇۋاپ

بېرىدۇ... يوپۇرماقلار ئارىسىدىن چۈشۈپ تۇرغان سۇس كۈن نۇرى بارا ـ بارا ئۆچۈشكە باشلايدۇ. زۆھرە بىردىنلا ئەتراپقا قاراپ تەشۋىشكە چۈشۈپ قالىدۇ.

ـــ تۇراخۇن دادا، سەن قەيەردە؟ تۇراخۇن دادا... ، ـــ دەپ ۋارقىرايدۇ، ئۇيان ـ بۇيانغا يۈگۈرۈپ بېقىپ، توختاپ قالىدۇ. قۇشلار ئۇنىڭ بېشىدا ئەگىپ ئەنسىز سايرىشىدۇ.

ـــ ۋىچىر ـ ۋىچ، ۋىچىر ـ ۋىچ،
قاراڭغۇ چۈشتى، خەتەرلىك.

ـــ تاك ـ تاك، بۆرە كېلىۋاتىدۇ،
تاك ـ تاك، ئېيىق كېلىۋاتىدۇ.

ـــ ۋىچ ـ ۋىچ، چىر ـ چىر،
بىز قىزچاقنى قوغدايلى.
ئۇنىڭغا يول باشلايلى،
ۋىچ ـ ۋىچ، چىر ـ چىر.

ئۇندا بار بىر ياغاچ ئۆي،
ھەم رەھىمدىل بىر موماي.
قىزچاققا يول باشلايلى،
ئۇ خەتەردە قالمىغاي.

يىراقتىن بۆرىنىڭ ھۇۋلىغان ئاۋازى كېلىدۇ. قىزچاق قورقۇپ تىترەيدۇ. قۇشلارنىڭ بەزىلىرى رومىلىنىڭ بۇرجىكىنى، بەزىلىرى كۆڭلىكىنى چىشلەپ ئۇنىڭغا يول باشلايدۇ. ئۇ قۇشلار بىللەن بىللە چىقىپ كېتىدۇ.

4 ـ پەردە

ئورمانلىق، كىچىك ياغاچ ئۆينىڭ ئىشىكى ۋە ئىچى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

ئاق چاچلىق، ئاق رومالليق بىر مومای قارا چىراغ يورىقىدا چاق ئىگىرىپ ئولتۇرىدۇ. بوش، يەڭگىل، يېقىملىق مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. يىراقتىن قۇشلارنىڭ چۇرۇقلاشلىرى ۋە ئادەمنىڭ ئاياغ تىۋىشىنى ئاڭلىغان مومای ئورنىدىن تۇرۇپ ئەتراپنى تىڭشايدۇ، ئارقىدىن ئىشىك ئالدىغا چىقىپ يىراقلارغا قارايدۇ.

قۇشلار يېتىلىگەن زۆھرە يېتىپ كېلىدۇ. مومايىنى كۆرۈپ، ئىتتىك يۈگۈرۈپ كېلىپ:

ــ ئەسسالام مومای، ــ دەپ ئېگىلىپ سالام قىلىدۇ.

مومای:

ــ كەل قىزىم، يالغۇز مومانىڭغا ھەمراھ بولغىلى كەلدىڭمۇ؟ ــ دەپ قىزنىڭ پېشانىسىدىن سۆيۈپ ئۆيگە باشلايدۇ. قىز ئۆيگە كىرىپ پاتىھە ئوقۇپ، مومايدىن ھال ـ ئەھۋال سورايدۇ. مومايمۇ ئۇنىڭغا جاۋابەن ھال ـ ئەھۋال سوراپ بولۇپ ئۇنى ئولتۇرغۇزۇپ، چاي ـ غىزا ئېلىپ كېلىدۇ. ئارقىدىن سورايدۇ:

ــ چىرايىڭدىن قارىسام پېشانەڭ نۇرلۇق، دىلىڭ يورۇق، ئېسىل بىر قىز ئىكەنسەن، ئەمما ھالىڭ پەرىشان كۆرۈنىدۇ. قايسى بەختلىك ئۆينىڭ چىرىغى، قايسى گۈلشەننىڭ گۈلىسەن قىزىم؟ بۇ يەرگە نېمە ھاجەت بىلەن كەلدىڭ؟

ــ مەن بىر شۇرپېشانە يېتىممەن ئانا، تاغام بىلەن

جاڭگالغا ئوتۇنغا كېلىپ، ئېزىپ قالدىم. ئاللانىڭ مېنى ساڭا يەتكۈزگىنىگە مىڭ شۈكۈر، ــ دەيدۇ قىز. مومای:

ــ ئۇنداق بولسا، مېنىڭ يېنىمدا بىر نەچچە كۈن تۇر. سېنى ئۆزۈم يولغا سېلىپ قويىمەن. ئەنسىرىمە، ــ دەيدۇ. قىزغا ئورۇن سېلىپ بېرىپ:

ــ ماۋۇ چاق ئەجەب پۇتلاشتى، ئەپچىقىپ چېقىۋەت، ئوچاققا تۇتۇرۇق بولار، ــ دەپ تاپىلاپ، ئۇيقۇغا كېتىدۇ.

زۆھرە چاقنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ئولتۇرۇپ، سېۋەتتىكى ئۇچنى ئېلىپ ئېگىرىشكە باشلايدۇ. ئۇچنى ئېگىرىپ بولۇپ، سېۋەتنى قوزۇقلا ئىلىپ، چاقنى تەكچىگە قويۇپ قويىدۇ.

ئەتىسى ئەتىگەندە مومای:

ــ ھېچ مىجەزىم يوق تۇرىدۇ، ئوت ـ چۆپ سېلىپ سۇيۇق ـ سەلەڭ ئاش ئېتىپ بەرگىنە قىزىم، ــ دەيدۇ.

زۆھرە يېڭىنى تۇرۇپ خېمىر يۇغۇرۇپ، تاختىدا چۆپنى چاچتەك كېسىپ، يالپۇزنىڭ يۇمران كۆكىنى سېلىپ ئاش ئېتىپ مومانىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىدۇ. مومايغا بىر قوشۇق، بىر قوشۇقتىن ئىچكۈزۈپ قويىدۇ. مومای يەنە:

ــ مەن بىر ئۇخلاپ، تەرلىنىۋالاي قىزىم، سەن ئۆينى سۈپۈرۈپ، ئەخلەتنى ئېرىققا تۆك، كۈلۈڭنى ئادالاپ، كۈلىنى بېشىڭغا تۆك، ــ دەيدۇ.

زۆھرە ئۆينى پاكىز سۈپۈرۈپ، كۈلۈڭنى ئادالاپ، ئەخلەتنى ئەخلەت ئورىسىغا، كۈلنى ئۆينىڭ ئارقىسىدىكى ئازگالغا تۆكىدۇ. قايتىپ كىرىپ چاق ئېگىرىدۇ.

مومای ئۇيقۇدىن ئويغىنىپ:

ــ ئېتىپ بەرگەن ئېشىڭنى ئىچىپ يەپىيەڭگىل قوپۇپتىمەن، رەھمەت قىزىم، ــ دەپ زۆھرەنىڭ چاچلىرىنى سىيلايدۇ. شۇ ھامان زۆھرەنىڭ ئەسلىدىكى چېچى ئورنىغا

ژالىلداپ تۇرىدىغان ئۇزۇن ھەم قويۇق چاچلار ئۇنۇپ چىقىدۇ. موماي ئۆيىنىڭ ئالدىغا چىقىپ قولىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ئالقىنىنى بىر - بىرىگە ئۇرۇشىغا ئۇچ ئات قوشۇلغان ياسداق مەپە پەيدا بولىدۇ. مەپىدە بىر ساندۇقمۇ بار ئىكەن. موماي زۆھرەنىڭ كونا كىيىملىرىنى سالدۇرۇۋېتىپ بەدىنىنى خۇش پۇراق سۇلار بىلەن يۇيۇپ، ساندۇقتىن ئېسىل كىيىملەر بىلەن بەكمۇ چىرايلىق بىر جۇپ ئالتۇن كەشنى ئېلىپ ئۇنىڭغا كىيدۇرىدۇ. زۆھرە موماي بىلەن خوشلىشىپ ھارۇنغا چىقىدۇ. بىر توپ قۇش ئۇنىڭغا يول باشلاپ ماڭىدۇ، ياغاچ ئۆي غايىب بولىدۇ. ئارقا كۆرۈنۈش ھەر خىل ئۆزگىرىدۇ. ھارۇا گۈزەل ئورمانلاردىن، گۈللەر ئېچىلىپ كەتكەن يانباغىرلاردىن، سۇلار شىرىلداپ ئېقىپ، ئوت - چۆپلەر يەلپۈنۈپ تۇرغان يايلاقلاردىن ئۆتىدۇ. ھارۇا بىر دەريا بويىغا كەلگەندە زۆھرە بىر پەس ئارام ئېلىۋېلىش ئۈچۈن سۇ بويىغا چۈشىدۇ. قولىنى سۇغا چىلاپ ئۆزىنى ئونتۇغان ھالدا سۇ چېچىپ ئويناشقا باشلايدۇ. تۇيۇقسىز بىر كىيىك ئوغلىقى ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ يىقىلىغانچە، لاغىلداپ تىترەپ، ئورنىدىن تۇرالمايدۇ. زۆھرە دەرھال كېيىك ئوغلىقىنى قۇچىقىغا ئېلىپ سۇ ئىچكۈزىدۇ، سىيلاپ پەپلەيدۇ. كېيىك ئوغلىقىنى قوغلاپ كەلگەن شاھزادە بىلەن نۆكەرلەر نېرىدىن قاراپ تۇرۇشىدۇ. نۆكەرلەر كېيىك ئوغلىقىنى ئېلىۋالماقچى بولىدۇ. ئەمما شاھزادە ئۇلارنى توسىدۇ. زۆھرە كېيىك ئوغلىقىنى قۇچاقلاپ، ھارۇا تەرەپكە يۈگۈرىدۇ. شاھزادە ھەيرانلىق ھەم مەھلىيالىق ئىلكىدە ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەگىشىدۇ. ئەمما ھارۇنغا يېتىشەلمەي، قىزنىڭ پۇتىدىن چۈشۈپ قالغان بىر پاي ئالتۇن كەشنى كۆتۈرۈپ سەھنىگە قايتىپ كېلىدۇ.

ــ بۇ ساھىبجامال كىمدۇ؟ ئۇ چوقۇم بىر مەلىكە ياكى كاتتا ئائىلىنىڭ ئەتىۋارلىق قىزى. ئاھ، ئۇنىڭ گۈزەللىكى، رەھىمدىللىكى، نازاكىتى مېنى ئەسىر قىلىۋالدى. مەن ئۇنى چوقۇم ئىزدەپ تاپىمەن. نەدىن بولسىمۇ تاپماي قويمايمەن. ئۇ مېنىڭ مەلىكەم، بالىلىرىمنىڭ ئانىسى بولىدۇ، ــ دەيدۇ ــ دە، نۆكەرلەرنى باشلاپ، دەرھال يولغا راۋان بولىدۇ.

5 ـ پەردە

ئەنسەر بايىنىڭ ھويلىسى. ھەممە كۆرۈنۈش ئىلگىرىكىدەك، ئاغىچا خېنىم سۇپىدا قات ـ قات كۆرپە ـ ياستۇقلار ئۈستىدە يانپاشلاپ ياتىدۇ. خەلىخان يوغان يەلپۈگۈچ بىلەن ئۇنى يەلپۈپ ئولتۇرىدۇ. زۆھرە بىر چەتتە ئولتۇرۇپ تاغاردىكى بۇغداينى غەلۋىر بىلەن تاسقاپ ئۈگۈت ئېتىدۇ.

ئىشىكنىڭ سىرتىدىن ساپايى ئاۋازى، قەلەندەرنىڭ ناخشىسى ئاڭلىنىدۇ؛

مەن قەلەندەر بەندىمەن ئاللا،
كىيىدىم كۈلاھۇ جەندىمەن ئاللا.
ئېشىكىم ئورۇق دېسە ئاللا ـ ياۋاللا،
يوغان تاغارنى ئارتىمەن، ئاللا.

ئوردىخاننىڭ لەڭگىرىدە ئاللا،
چايلار قاينىاپ تۇرىدۇ ئاللا.
نەچچە ھاجەتمەن كېلىپ ئاللا، ياۋاللا،
چايلارگە قايلاپ تۇرىدۇ ئاللا.

ئاللا، جان ئاللا، ئاللا،
ئاللا، جان ئاللا، ئاللا.
...

ــ يانا نەدىن كەلدى ما دېۋانە. ئىي تۇنۇگۇن ياپقان نانىڭ چۈشۈپ كەتكىنىنى بىرىپ، ھەيدېۋېتىڭلار ئۇنى!

ئاغىچا خېنىم خاپا بولۇپ، خەلىچىخانىغا قولىنى شىلتىيدۇ. خەلىچىخان غوجايىنىغا قاراپ، قاپقىنى سۈزۈپ قويۇپ:

ــ خېنىم، سائىل دېگەننى رازى قىلمىسا بولمايدۇ. سەدىقە بالانى يەر، تۇڭا گۇناھىنى، دەيدىغان گەپ بار. ناخشىسىنى ئاڭلىمىدىلىما؟ چاينىڭ گېپىنى قىلىۋاتىدۇ. بىر پىيالە چاي بەرگەنگە كەمبەغەل بولۇپ كەتمەسمىز، ــ دەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، قەلەندەرنى ھويلىغا باشلاپ كىرىدۇ. قەلەندەر ھەممەيلەنگە چوڭقۇر تازىم قىلىدۇ: ــ ئاغىچا خېنىمنى چۈشەپ قاپتىمەن، مۇشۇ ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىن بىر ئالتۇن بۇلاق ئېتىلىپ چىقىپتۇدەك، ئاغىچا خېنىم بۇلاققا بېشىچە چۆكۈپ كېتىۋاتقۇدەك، ئۇنى تارتىپ چىقىرىمەن دەپ خەلىچىخانمۇ چۆكۈپ كېتىپ بارغۇدەك. بۇنىڭدىن قايلىغاندا، ئىككىلىرى بەخت ــ سائادەتكە كۆمۈلۈپ كېتىشىدىكەنلا، ــ دەيدۇ. بۇ گەپتىن ئاغىچا خېنىم بىلەن خەلىچىخاننىڭ گۈلىقەقەلىرى ئېچىلىپ كېتىدۇ. خەلىچىخان قەلەندەرنى ئولتۇرغۇزۇپ، ئالدىغا نان بىلەن چاي قۇيىدۇ. ئاغىچا خېنىم تاماشىبىنلار تەرەپكە قاراپ:

ــ ماۋۇ خەلىچەكمۇ بېشىمغا بىر بالا بولدى، ھەممە ئىشىڭنى بىلىمەن، دەپ، مۇشۇكنى پەش دېمەيدىغان بولۇۋالدى. ھېچ ئىش قىلماي، مەن بىلەن خېنىملىق تالىشىپ

تۆرگە چىقىپ ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان، ــ دەپ بولۇپ، زوھرەگە قاراپ غەزەپ بىلەن ۋارقىرايدۇ:

ــ ھەي زورەك، ھاڭقىيىپ ئولتۇرماي ئىشىڭنى چاققانراق قىل! بۇنداق گەپلەرگە قۇلاق سېلىشنى كىم قويۇپتۇ ساڭا، ھۇ پەسنىڭ قىزى!

يەنە تاماشىبىنلارغا قاراپ سۆزلەيدۇ:

ــ ماۋۇ تۇراخۇن دېگەن تۇزكور جاڭگالغا ئاپىرىپ جېنىنى ئالماي، تىرىك تاشلاپ قويۇپ كەپتىكەن، ئۇچ كۈن بولغاندا ئۆينى تېپىپ يېنىپ كەلدى. ئىشكتىن كىرىۋاتسا قايسى بەگزادىنىڭ خېنىمكىن، دەپ قاپتىمىز. چاچ دېگەن تاپىنىغا چۈشىدۇ. چىرايى قايماقتا يۇغۇرغاندەك ئاق،بىر ساندۇقتا لىق ئېسىل كىيىم، پۇتىدا ئالتۇن كەش. لېكىن كەشنىڭ بىر پېيى چۈشۈپ قاپتىمىش. خوپ بوپتۇ تازا! كىيىملىرى بىلەن كەشنىغۇ سالدۇرۇۋالدىم. ئەمدى ئاۋۇ چاچلىرىمۇ بولسا كۆيۈپ تۈگىسۇن دەپ ئىككى كۈندە بىر يوغان تونۇرغا نان ياقتۇرۇۋاتىمەن بۇ يېتىم ئوغلاقنى.

سائىل نېمىندۇر ئېسىگە ئالغاندەك سورايدۇ:

ــ ئاڭلىسام، ئالتۇن پاشاخانلىرىم جاڭگالدا ئېزىپ قىلىپ، ئوتۇنچىلار ئەكېلىپ قويۇپتۇمىش. راست شۇنداق ئىشلارمۇ بولدىمۇ؟ خانلىرىمنىڭ ئەھۋالى قانداقراق؟

ئاغىچا خېنىم:

ــ قانداق بولىتى، بەك ئوبدان، تۇراخۇن تاغسى بىلەن جاڭگالنى كۆرۈپ كېلىمىز دەپ بېرىپ يولدىن ئېزىپ قاپتىكەن، تەلىيىگە ياخشى ئادەملەر ئۇچراپ قاپتۇ.

خەلىچىخان چىرايىنى پۈرۈشتۇرۈپ تاماشىبىنلارغا سۆزلەيدۇ:

ــ ھەئە، بەك ئوبدان! تاس قاپتۇ ئۆلگىلى. خەققە قىلغان

قەستى ئۆزىگە يېنىپتۇ. بىر قىزى ئوچاقنىڭ كۈلىنى بېشىغا تۆكۈپ ئۆكلىگەن كاللىدەك بولۇپ كەپتۇ. يەنە بىرسى بۆرىدىن قاچىمەن دەپ يىقىلىپ توكۇر بوپتۇ.

سائىل:

— ھەنىم بولسا خۇدايىم ساقلاپتۇ. ھەر كىم قىلسا ئۆزىگە قىلىدۇ، خەقە كولىغان ئورىغا ئۆزى چۈشىدۇ، دەيدىغان گەپ بار ئەمەسمۇ. ئاغىچا خېنىم كىشىگە يامانلىق قىلمىغاندىكىن...

ساراي ئۆيدىن ئۇرۇشۇپ تىللاشقان، يىغلىغان ئاۋازلار ئاڭلىنىپ، ئالتۇن خېنىم بىلەن پاشا خېنىم بىر - بىرى بىلەن تاتىلىشىپ، پومىداقلاشقان ھالدا ھويلىغا چىقىدۇ.

خەلىچىخان ئىتتىك قوپۇپ ئۇلارنى ئاجرىتىدۇ. بېشى كۆيۈپ ئۆكلىنىپ كەتكەن ئالتۇن خېنىم ئانىسىغا:

— ۋاي بېشىم، ھۇ... ھۇ... ماۋۇ توكۇر بېشىمغا ئۇرۇپ بوزەك قىلىۋاتىدۇ، — دەپ ئەرز قىلىدۇ. پاشا خېنىم دوڭگۈسلاپ كېلىپ، ئۇنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ يىغلايدۇ:

— ھۇ... ھۇ... ماۋۇ پاخشەك مېنى ئىتتىرىپ يىقىتىۋەتتى، بۇ مېنىڭ ئاچام ئەمەس.

— سەنمۇ مېنىڭ سىڭلىم ئەمەس.

— ھۇ پاخشەك تاز، سېنى ئەر ئالغىنىنى بىر كۆرەي!

— ھۇ ئۆلمەيدىغان توكۇر، ئەر ئالماس دېگەن ئۆزۈك!

ئىككىسى بىر - بىرىگە قاراپ ئېتىلىدۇ. خەلىچىخان يەنە ئۇلارنى ئاجرىتىدۇ. ئاغىچا خېنىم ئۇلارنى ئەركىلىتىپ ئالدايدۇ:

— ۋاي چىرايلىق قىزلىرىم، تومۇلاق خانلىرىم، سىلەرنى دېگەن بەگزادە — بايۋەچچىلەر ئالىدۇ، (تۇمشۇقى بىلەن زۆھرە تەرەپنى كۆرسىتىپ) ئانداق قەلەندەرنىڭ

قىزلىرىنى ئەرمۇ ئالمايدۇ. يىغلىماڭلار، ئۆيگە كىرىپ ئويۇنۇڭلارنى ئويناڭلار.

ئۇلار دومسيىشىپ ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. سائىل چاينى ئىچىپ بولۇپ قوللىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ ئۇنلۇك ئاۋازدا دۇئا قىلىدۇ. ئۆزىنى تەرىپلەپ قىلغان سۆزلىرىدىن خەلىچىخاننىڭ گۇلىقەلىرى ئېچىلىپ كېتىدۇ. سائىلنى ئۇزۇتۇپ قويۇپ، يەنە ئاغىچا خىيىمىنىڭ يېنىغا بېرىپ يەلپۈگۈچىنى قولىغا ئالىدۇ. يەلپۈپ ئولتۇرۇپ ئۇخلاپ قالىدۇ. ئاغىچا خىنىم ئۇنى نوقۇپ ئويغاتقاندا يەنە يەلپۈشكە باشلايدۇ. ئەمما ئۇزۇنغا بارماي يەنە مۈگدەك باسىدۇ. ئاغىچا خىنىم ئاچچىقلاپ ئورنىدىن تۇرۇپ ئىچكىرىگە كىرىپ كېتىدۇ. خەلىچىخان ئارقىسىدىن يۈگۈرەيدۇ. ئۆيگە كىرىپ بولۇپ يېنىپ چىقىپ، يەلپۈگۈچىنى ئېلىپ يەنە كىرىپ كېتىدۇ.

ئاشخانا ئۆيىدىن زۆھرەنىڭ مۇڭلۇق ناخشىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ.

لاچىن سوققان توشقانىنىڭ
جاڭگالدا ئۇۋاسى بار.
بىز غېرىب يېتىملەرنىڭ
بۇ يۇرتتا نېمەسى بار.

خېلى ۋاقىتقىچە هويلىغا هېچكىم چىقمايدۇ، مۇڭلۇق مۇزىكا ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. تۈيۈقسىز سىرتتىن سائىلنىڭ ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ.

ــ خەلىچىخان، هاي خەلىچىخان، هاي ئاغىچا خىنىم، سۆيۈنچە! خۇشخەۋەر ئېلىپ كەلدىم، سۆيۈنچە!

سائىل ئىشىكتە بىردەم تۇرۇپ، ھويلىدا ئادەم يوقلۇقىنى كۆرۈپ، يۈگۈرۈپ كىرىدۇ:

ــ ھاي خەلىچىخان، ئاغىچا خېنىم، خۇشخەۋەرنىڭ چوڭىنى ئېلىپ كەلدىم دەيمەن!

خەلىچىخان يۈگۈرۈپ چىقىدۇ، ئارقىدىن ئاغىچا خېنىم بىلەن قىزلىرىمۇ چىقىپ ئۈيقۇلۇق كۆزلىرىنى ئۇۋۇلاپ، ھەيران بولۇپ قارىشىدۇ.

ــ ھاي، ئىتتىك بولۇڭلار، ئۆيۈڭلەرگە مېھمان كېلىۋاتىدۇ. مېھمان بولغاندىمۇ مېھمانىنىڭ ئەڭ كاتتىسى، شاھزادىنىڭ نەق ئۆزى! نۆكەرلىرىنى كەينىگە سېلىپ ئۆيمۇئۆي قىز تالاپ يۈرىدۇ. قولىدا بىر پاي ئالتۇن كەش بارمىش. كىمنىڭ قىزىنىڭ پۇتىغا دەل كەلسە، شۇنى خوتۇنلۇققا ئالارمىش. لېكىن، ئۇ شۇنداق بىر كەشمىشكى، ئىگىسىنى تاپمىغۇچە ئاسانلىقچە بىر كىمنىڭ پۇتىغا دەل كەلمەيمىش.

ــ ئاپلا، راست شۇنداق ئىش بوپتىما؟ نېمىشقا بالدۇرراق دېمەيسەن ھەي قەلەندەر! قىزلىرىم، بولۇڭلار، چاچلىرىڭلارنى تاراپ، ئۈپا ــ ئەڭلىكىنى بولۇشىغا سۈرتۈپ تەييار بولۇڭلار. كۆڭلەكنىڭ ئەڭ چىرايلىقىنى كىيىپ، رومالنىڭ ئېسىلىنى ئارتىڭلار. ھېلىقى ئالتۇن كەشنىڭ بىر پېيى مەندە ئەمەسمۇ. مەن ئۇنى ئېلىپ چىقىپ قىزلىرىمنىڭ پۇتىغا... بىر ئامال قىلاي.

ئۆيگە كىرىپ كېتىپ بىر پاي ئالتۇن كەشنى ئېلىپ چىقىدۇ. ئاۋۋال ئالتۇن خېنىمنىڭ پۇتىغا تەڭلەيدۇ. كەش ئۇنىڭ پۇتىغا يېقىنمۇ كەلمەيدۇ. ئارقىدىن پاشا خېنىمغا كىيدۈرمەكچى بولىدۇ. ئۇنىڭ پۇتىمۇ پاتمايدۇ. ئاغىچا خېنىم غەزەپ بىلەن توۋلايدۇ:

ــ هەي خەلىچەك، ماڭ يۇگۇر، ئېكەكنى ئېلىپ چىق، ئېكەكنى!

خەلىچىخان ئېكەكنى ئېلىپ چىقىپ قىزلارنىڭ پۇتىنى ئېكەكدەشكە باشلايدۇ. ئاغىچا خېنىم ئېكەكنى ئۇنىڭ قولىدىن تارتىۋېلىپ ئۆزى ئېكەكدەيدۇ. قىزلارنىڭ تاپىنىدىن قان چىقىپ كېتىدۇ، ئەمما كەشكە يەنىلا پاتمايدۇ.

شۇ ئاردا ھويلا ئىشكىنىڭ قېقىلغان ئاۋازى، بىرمۇنچە ئادەمنىڭ پاراڭلىرى ئاڭلىنىدۇ:

ــ ئەنسەر بايىنىڭ چىرايلىق بىر قىزى بولىدىغان، شاھزادەمگە شۇ ياراپ قالارمىكى.

ــ ئاغىچا خېنىمنىڭ قىزلىرىمۇ بار، يا شۇلارنىڭ بىرەرسى ياراپ قالار.

ــ ئىشكنى ئېچىڭلار، ھاي ئىشكنى ئېچىڭلار، شاھزەدە ئالىيلىرى كەلدى!

ئاغىچا خېنىم پېشانىسىگە بىرنى شاپىلاقلايدۇ:

ــ ۋاي ئۆلەي، ئاۋۇ يېتىم ئوغلاقنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن ئەمەسمۇ، ھاي خەلىچىخان، تېز بول، زورەكنى تونۇرنىڭ ئىچىگە يوشۇرۇپ قوي، ئۇستىگە ئەسكى بورىنى يېپىۋەت.

خەلىچىخان كىرىپ زۆھرەنى ئاشخانىدىن سۆرەپ چىقىدۇ. ئۇنى مەجبۇرلاپ تونۇرنىڭ ئىچىگە سولاپ، ئۇستىنى كونا بورا بىلەن يېپىپ قويىدۇ.

ئىشىك ئېچىلىپ، شاھزادە ھەيۋەت بىلەن كىرىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ تۆپە ــ تونلىرىغا قادالغان گۆھەرلەردىن بەكرەك چاقناپ تۇرغان ھۆسنى ۋە ھۆكۈمدارغا خاس تەمكىنلىكى بىلەن ئەقىل ــ پاراسىتى كۆزلەرنى لال قىلىدۇ. ھويلىدىكىلەرنىڭ ھەممىسى قول باغلاپ تەزىم قىلىدۇ. ئاغىچا خېنىم سۇيىغا ئېسىل كۆرپىلەرنى سېلىپ شاھزادىنى ئولتۇرۇشقا تەكلىپ

قىلىدۇ. نۆكەرلەر بىلەن بىللە كەلگەن ئاق چاچلىق ئىككى ئايالنىڭ بىرى قولىدىكى ئالتۇن كەشنى كۆرسىتىپ:

ــ شاھزادە ئالىيلىرى مۇشۇ كەشنىڭ ئىگىسىنى ئىزدەۋاتىدۇ. ئەگەر كەش قايسى قىزنىڭ پۇتىغا دەل كەلسە، كىمنىڭ قىزى بولۇشتىن قەتئىينەزەر شاھزادەم ئۇنى ئەمرىگە ئالماقچى. بۇ ئائىلىنىڭ قىزلىرى بولسا بۇ يەرگە چىقسۇن، ــ دەيدۇ. كاتەكتىكى خوراز ـ مېكىيانلار چۈۋۈلۈپ چىقىدۇ. كەپتەرلەر ئۇچۇپ چۈشۈپ تونۇرنىڭ ئەتراپىغا قونىدۇ.

ئاغىچا خېنىم ئاۋۋال ئالتۇن خېنىمنى ئېلىپ چىقىدۇ. ئايالالار كەشنى ئالتۇن خېنىمنىڭ پۇتىغا كىيدۈرمەكچى بولىدۇ. ھەر قانچە قىلسىمۇ پاتمايدۇ. ئاغىچا خېنىم يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئۆزى كىيدۈرمەكچى بولۇپ راسا بىر كۈچىشگە، ئالتۇن خېنىمنىڭ رومىلى چۈشۈپ كېتىپ ئۇ يەر ـ بۇ يېرىدە بىر نەچچە تال تۈكى دىڭگىيىپ تۇرغان بېشى كۆرۈنۈپ قالىدۇ. خېنىم بېشىنى چاڭگاللاپ ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كېتىدۇ. ئىككىنچى قېتىمدا پاشا خېنىم سىلىق دەسسەپ ھويلىغا چىقىدۇ. ئۇنىڭ پۇتىمۇ كەشكە پاتمايدۇ. ئاغىچا خېنىم نېمە قىلارىنى بىلمەي پىرقىراپ، قىزلىرى بىلەن خەلىچىخانىنى تىللايدۇ. خەلىچىخانمۇ ئۇنىڭغا گەپ ياندۇرىدۇ. شاھزادە بىلەن نۆكەرلەر ماڭماقچى بولۇشىدۇ. شۇ چاغدا كەپتەرلەر بۇقۇلداپ، توخۇلار قاقاقلىشىدۇ.

ــ غۇق، غۇق،
قىز بۇ يەردە غۇق، غۇق.
...

كەپتەرلەر بورىنى چىشلەپ تونۇرنىڭ ئاغزىنى ئاچماقچى بولىدۇ، ئەمما ئاچالمايدۇ. خوراز بىلەن مېكىيانلار تونۇرنىڭ ئۈستىگە سەكرەپ چىقىدۇ. خوراز پۇتى بىلەن تونۇرنى ئۇرۇپ قويۇپ:

ــ قى، قى قىق، قى، قى، قى، قىق،
بىچارە قىز دەرھال چىق!

دەيدۇ.
مېكىيانلارمۇ:

قۇق، قۇق، قۇق،
قىز بۇ يەردە يوشۇرۇقلۇق،
قىز بۇ يەردە يوشۇرۇقلۇق!

دېيىشىدۇ.
شاھزادە بىلەن نۆكەرلەر توختاپ قېلىشىدۇ. نۆكەرلەردىن بىرى كېلىپ تونۇرنىڭ ئۈستىدىكى بورىنى ئېلىۋېتىدۇ ۋە تونۇرغا قاراپ:
ــ شاھزادەم، بۇ يەردە بىر قىز بار ئىكەن، ــ دەيدۇ. ئاق چاچلىق ئاياللار زۆھرەنى تونۇردىن ئېلىپ چىقىدۇ.
شاھزادە ئۇنى كۆرۈپلا تونۇۋالىدۇ. يېنىغا كېلىپ ھال ـ ئەھۋال سوراپ مېھرىبانلىق قىلىدۇ.
ئالتۇن كەش زۆھرەنىڭ پۇتىغا قۇيۇپ قويغانىدەك كېلىدۇ. شاھزادە ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ ئېلىپ ماڭىدۇ. نۆكەرلەر، كەپتەرلەر، خوراز ـ مېكىيانلار تەنتەنە قىلىشىدۇ.

ئاغىچا خېنىم بىلەن قىزلىرى يىغلىشىدۇ. قەلەندەر ساپايى چېلىپ ناخشا ئېيتىدۇ.

مەن قەلەندەر شاھىمەن ئاللا يائاللا،
كىيىدىم كۆلاھۇ جەندىمەن ئاللا.
...

ئاسىم IV

13

يېڭىدىن كۆتۈرۈلۈشكە باشلىغان قۇياش شەرق تەرەپتىكى تامنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىگىلىگەن چوڭ ئەينەك دېرىزىنى ئالتۇن يالتىلىغاندەك جۇلالاندۇرۇۋەتكەنىدى. ئوچۇق تۇرغان كۆزنەكتىن سەھەرنىڭ ساپ ـ سالقىن ھاۋاسى غۇرۇلداپ كىرىپ جانلارنى يايراتاتتى. يۇپقا بۇلۇتلار لەيلەپ يۈرگەن سەھەر ئاسمىنى شۇنچىلىك سۈزۈك، شۇنچىلىك تىنچ ئىدى. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇۋېتىپ، ئىچ كىيىم بىلەنلا يانتاق ئايالمىنىڭ ئۈستىگە ئەدىيال يېپىپ قويدۇم. بۇ ئۈرۈمچىنىڭ ئاۋغۇست ئېيى.

كېچە بىر ۋاقىتلارغىچە ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلۈپ ئۇخلىيالمىغانلىقىمغا قارىماي كاللام ئوچۇق، كەيپىياتىم خېلىلا ياخشى قوپقانىدىم. بۇ، كېچە كۆرگەن خەيرلىك چۈشۈمنىڭ تەسىرىدىن بولسا كېرەك. مەن ئاپامنى پاكىز، ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيگەن، كۆڭلىكىنىڭ ئارقىسىدا ئۇزۇن ئىككى ئۆرۈم چېچى سېلىنىپ تۇرغان ھالەتتە كۆردۈم. ئاپام ھويلىدىكى يازلىق ئوچاقتا چاي قاينىتىۋاتاتتى. مېنى كۆرۈپ:

ــ ئوغلۇم، چېيىم بەك قايماقلىق بولدى، بىر پىيالە ئىچىۋال، ــ دەپ ماڭا بىر پىيالە ئەتكەنچاي سۇندى. ئاپامنىڭ

چىرايى شۇنچىلىك ئوچۇق، خۇشال كۆرۈنەتتى. كۆڭلۈمدە «ئاپام بەك ياشىرىپ، جانلىنىپ كېتىپتۇ. ئۇنى ئەمدى سوۋېتكە چىققۇزمايمەن» دەپ ئويلىدىم. ئۇيقۇمدىن ئۇشتۇمتوت ئويغىنىپ، ئۆزۈمنى غۇلجىدىكى كونا ئۆيىمىزدە — يازلىق ئاشخانىدا ئەمەس، بەلكى ئۈرۈمچىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمىغا جايلاشقان كۆپ قەۋەتلىك بىنانىڭ 17 ـ قەۋىتىدىكى ئۆيىمىزدە كۆرۈپ، كۆزۈمنى يەنە يۇمۇۋالدىم. چۈشۈمنى داۋاملاشتۇرۇشنى، قايتا كۆرۈشنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلاتتىم. ئاپامنى راستىنلا كۆرگەندەك كۆڭلۈمدە ئېيتقۇسىز خۇشاللىق قاينىپ تۇراتتى.

ئەتىگەنلىك چاي ۋاقتىدا ئايالىم ماڭا ئەندىشىلىك قاراپ:

— يېقىندىن بېرى ئۇيقىڭىز تازا ياخشى بولمايۋاتىدىغۇ دەيمەن. ئاخشام خېلى ۋاقىتلارغىچە ئۇخلىمىدىڭىز. ئەتىگەندىمۇ بەك بالدۇر تۇرۇپ كەتتىڭىز. بىزنىڭ بۇ يېشىمىزدا ئۇيقۇغا سەل قارىغىلى بولمايدۇ دەيتتىڭىزغۇ، دوختۇرغا كۆرۈنۈپ باقامسىز — يا؟ — دېدى.

— ھاجىتى يوق، — دەپ قولۇمنى بوشلا سىلكىپ قويدۇم، — سەھەردە ئاپامنى چۈشەپ قاپتىمەن، شۇنداق ئوچۇق، خۇددى راستىتەكلا.

ھەلىمە خۇددى كۆڭلۈمدىكىنى بىلىۋالغاندەك:

— چوڭلارغا ئاتاپ ياغ پۈرىتىپ، قۇرئان ئوقۇتۇپ قويساق بولاتتى. بىز ئۇلارنى ئۇنتۇمىغاندەك، ئۇلارمۇ بىزنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ، چۈشىمىزدە دائىم بىزنى يوقلاپ تۇرىدۇ، — دېدى. ئارقىدىن يەنە:

— ئاپىڭىز ئۇياقتىن نەچچىنچى يىللىرى قايتىپ كەلگەن؟ — دەپ سورىدى.

1984 ـ يىلى بىز چاقىرىتقان. ئىلى ۋەقەسىدە چىقىپ كەتكەنلەرنىڭ كۆپىنچىسى كېيىن قايتىپ كېتىمىز دەپ تەلەپ قىلىشقانىكەن. لېكىن ھۆكۈمىتىمىز رەت قىلغانلىقتىن قايتىپ كېلەلمىدى. ئەمما ئاپام شۇ كەلگەنچە ۋەتەندە مەڭگۈلۈك تۇرۇپ قالدى.

ھەلىمە خىيال سۈرۈپ جىمجىت ئولتۇرۇپ كەتتى. بۇ سۆزلەر ئەتىگەندىلا ئۇنىڭ قەلبىَ يارىسىنى قوزغاپ قويغاندەك قىلاتتى. ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە تۇشلۇق ئۆتمۈشى، بەخت ۋە بەختسىزلىكلىرى بار ئىدى. ئۇنى خىيالدىن چالغىتىش ئۈچۈن پىيالىدىكى چايىنى ئىچىۋېتىپ، ئورنۇمدىن تۇردۇم. سىرتقا چىقماقچى ئىكەنلىكىمنى بىلدۈرۈپ:

ــ چۈشتە نېمە ئېتىسىز؟ ئىشىك ئالدىدىن بىرەر نەرسە ئالغاچ كىرەيمۇ؟ ــ دېدىم. ئۇ ئاغزىدىكى چايىنى يۇتۇۋېتىشكە ئۇلگۈرمەي، ھاجىتى يوق، دېگەن مەنىدە بېشىنى چايقىدى ۋە ئورنىدىن قوپۇپ ئىشىك تۈۋىدە ئارقامدىن ئۇزىتىپ قالدى.

بىنا ئەتراپىدىكى گۈللۈكتە چوڭ ياشلىق بىر نەچچە ئايال نەۋرىلىرىگە قارىغاچ پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئېگىز بوي، بۇغداي ئۆڭ كەلگەن بىرسىنى ئاپامغا ئوخشىتاتتىم. ئۇنى ھەر كۆرسەم كۆڭلۈم ئىللىپ قالاتتى. ئاپام چەت ئەلگە چىقىپ كېتىدىغان چاغدا دەل مۇشۇ ئايالدەك ياشتا ئىدى. بۇگۈن ئۇمۇ ئۇششاق گۈللۈك تېگى ئاق كۆڭلەك كىيىۋالغانىدى. ئۇلار بىلەن سالاملىشىۋېتىپ، ئىختىيارسىز ئۇنىڭ كۆڭلىگە دىققەت بىلەن قارىدىم. ئۇلار ئايالىمنى سورىدى. مەن ئۇلارنىڭ سالامەتلىكى، ئەرلىرى ۋە بالا ـ چاقىلىرىنى سورىدىم. ئۇلاردىن ئايرىلىپ ۋاداكلىك تۆمۈر دەرۋازىدىن چىقىپ،

تۇرلۇك تۇرمۇش لازىمەتلىكى، كۆكتات، يەل - يېمىش ۋە مېۋە - چۆپە يايمىلىرى بىلەن ئاۋاتلىشىپ تۇرىدىغان يان كوچىنى بېسىپ ئۆتۈپ چوڭ يولغا چىقتىم. يولنىڭ نېرىسىدا چوڭ مەسچىتمۇ، ئاشخانا - رېستۇرانلارمۇ، خەلقئارالىق قاۋاقخانا - مېھمانخانىلارمۇ، تاللا بازارلىرىمۇ بار ئىدى. يېقىندا بۇلارنىڭ قاتارىغا ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا بېزەلگەن تۇركچە تاماقخانا، كىيىم - كېچەك دۇكانلىرىمۇ قوشۇلۇپ، بۇ يەردىكى يېڭى مەنزىرە بولۇپ قالغانىدى. كوچىنىڭ دوقمۇشىدىكى ساتىراشخانىنىڭ ئالدىدا مەن دىمەتلىك بىر نەچچە ئەر كىشى پاراڭلىشىپ ئولتۇراتتى. مەن شۇلار تەرەپكە قاراپ ماڭدىم. ئۇلار مۇشۇ ئەتراپتىكى كوچىلاردا، قورۇلاردا ئولتۇرىدىغان، ھەر خىل ئورۇندىن پېنسىيەگە چىققان بوۋايلار ئىدى. ئۇلار ھۆكۈمەت تەرەپنىڭ خەۋەرلىرىدىنلا ئەمەس، خەلق ئىچىدىكى گەپ - سۆزلەردىنمۇ خەۋەردار كىشىلەر ئىدى. ئالاھىدە يېرى، ئۇلارنىڭ يالانى كوچىنى چاقىدىكەن، شەھەر ئىچىدىكى ئاساسلىق چوڭ ئىدارىلەرنى شەھەر سىرتىغا يۆتكەيدىكەن، يالانى كوچىدا ئىچكىرىدىن كەلگەن چوڭ «لاۋبەن» لەر خەلقئارا سودا شەھەرچىسى ياسايدىكەن، ئاپتونومغا ياكى مەركەزگە پالانچىلار ئۆستۇرۇلىدىكەن، پوكۇنچىلار چۈشۈرۈۋېتىلىدىكەن، دېگەندەك گەپلىرى بىر - ئىككى يىلغا قالمايلا رېئاللىققا ئايلىناتتى. دېمىسىمۇ، ئۇرۇمچى كۈنسېرى ئۆزگەرمەكتە ئىدى. چېقىلىۋاتقان، سېلىنىۋاتقان ئىمارەتلەرنىڭ كۆپلۈكى، ئۆزگىرىش سۈرئىتىنىڭ تېزلىكى باشنى قايدۇرغۇدەك دەرىجىدە ئىدى. بوۋايلار تەرەققىياتنىڭ گېپىنى قىلىشىپ بولۇپ، يەنىلا ئىلگىرىكى ئۇرۇمچى ياخشى ئىدى. ئادەم ئاز، تىنچ، ھەممە ئادەم بىر - بىرىنى تونۇيتتى. ئادەملەردە

ئىنساب، مۇھەببەت بار ئىدى... ، ــ دېيىشەتتى. بۇگۈن ئۇلار بىر نەچچە يىلغا قالماي ئۇرۇمچىدە يەر ئاستى تۆمۈر يولى ياسلىدىغانلىقى، ئۇنىڭ بېكىتى قەيەردە بولىدىغانلىقى توغرىسىدىكى پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشكەنىكەن. تۇرقى، چىرايىدىن تۇرپان تەرەپلەردىن يېڭىلا چىققانلىقى بىلىنىپ تۇرىدىغان ئوتتۇرا ياشلىق، ئاق سېرىق بىر ئادەم:

ــ پاھ، پاھ، پاھ... يەر ئاستى تۆمۈر يولى دەپ قويۇڭ! شەھەرنىڭ تېگىگە شەھەر قۇرغاندىنمۇ كاتتا ئىش ئىكەنغۇ بۇ! قانچىلىك پۇل كېتەر بۇ ئىشقا؟ يەرنى تېشىپ شۇنچە يوغان پويىزنى ماڭدۇرسا شەھەر تەۋرەپ كېتەر ــ ھە؟ ــ دەپ كىرىشىپلا قالغانىدى. ساتىراش يىگىت ئىشكتىن بېشىنى چىقىرىپ، نۆۋەتتى كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ ئۇنى چاقىرىپ ئەكىرىپ كەتكەندىمۇ تاكى ئۇنى ئورۇندۇقتا ئولتۇرغۇزۇپ يۇزىگە ماغزاپ سۈرتكىلى تۇرغىچە توختىمايلا شۇ گەپنى تەكرارلاۋەردى.

سەمەت ئىسىملىك بىر بۇرادەر ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا ئۇرۇمچىدە ئېگىز ئىمارەتلەرنىڭ يوق دېيەرلىك ئىكەنلىكى، دۆڭكۆۋرۈكتىن ئۇچىتاشقىچە ئارىلىقتا يولنىڭ ئىككى چېتىدە ئۇيغۇر، ئۆزبېك، تاتارلارنىڭ ئۆيلىرى بار ئىكەنلىكى، يول بويىدىكى قارىياغاچ، ئاكاتسىيە ۋە تېرەكلەرنىڭ ئارىسىدىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان ھاۋارەڭ سىرلانغان دېرىزىلەردىن ئاككوردىيون، دۇتار ـ تەمبۇر ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدىغانلىقى، ئەرلەرنىڭ كاستۇم ـ بۇرۇلكا ياكى گىمناستيوركا كىيىپ، ئاياللارنىڭ چاچلىرىنى بانتىكلاپ، رەڭگا رەڭ مودا كۆڭلەكلەرنى كىيىپ ناھايىتى مەدەنىي ياسىنىپ يۈرىدىغانلىقى، ئۇ چاغدىكى قىزلارنىڭ نەقەدەر ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق ۋە چىرايلىق ئىكەنلىكىنى سۆزلەپ

كېلىپ هازىرقى قىز - چوكانلارنىڭ كىيىنىش، يۈرۈش - تۇرۇش، گەپ - سۆزدىلا ئەمەس، چىرايدىمۇ ئۆزگىرىپ كېتىۋاتقانلىقى ئۈستىده توختىلىۋاتقاندا رايونلۇق خەلق هۆكۈمىتىدىن پېنسىيەگە چىققان ياشانغان بۇرادىرىمىز:

— هاي هاي، سەمىتاخۇن، هازىرقى قىز - چوكانلىرىمىزمۇ قېلىشمايدۇ. بۇلار دېگەن قوش تىللىق، هېلىقى نېمىدى... كومپيۇتېرنىڭ ئالدىدا كۈنلەپ ئولتۇرىدۇ. سىلەر بىلەن بىزنى كۆزىگە ئىلمايدۇ دەيمەن، — دەپ خىرىلداپ كۈلدى.

— ئۇ چاغلاردا ئەجەب ئادەملەر بار ئىدى، شەھەرگە يارىشىدىغان. مېنىڭ مۇشۇ ئىمىنوف پولكوۋنىككە هەۋىسىم كېلەتتى. ئەسلىي جەڭچى بولغاچ، قەددىنى تىك تۇتۇپ هەيۋەت ساقلاتتى، قاش دېگەن قاپقارا، شۇنداق قارىسىلا بىر سۈرى بار. كوچىدا ماڭسا ئۇچرىغانلا ئادەم سالام قىلاتتى، ئۆزىمۇ سالامنى بەك ئىلىك ئالاتتى، رەهمەتلىك. قاسساپ - ناۋايىلار بىلەنمۇ ئاغىنىدارچىلىقى بار ئىدى. بىر قاسساپ ئادەم بولىدىغان، ئۇنى كۆرسىلا: «هە پولكوۋنىك، دەريادىن ئۆتۈپ كېتەيلى، دېسەك ئۇنىمىغان سىلى ئەمەسمۇ ؟» دەپلا چۈشەتتى. ئىككىسى كۈلۈشۈپ بىر هازا پاراڭلىشىپ كېتەتتى. كوچىنىڭ يەنە بىر تەرىپىدىن سوپاخۇن پولكوۋنىك چىقىپ كېلەتتى. ئۇمۇ نوچى ئادەم ئىدى. ئىبراهىم تۇردىچۇ، ئىبراهىم تۇردى! ئاچچىق دېگەن يەتكۈچە بار، گېپى بەك تۇز، هېچكىمگە يۇز خاتىر قىلمايدىغان ئادەم ئىدى. لېكىن، كۆڭلى بەك ياخشى ئىدى - دە... ئۇف، ئەجەب ئادەملىرىمىز بار ئىدى، بىر - بىرلەپ كېتىپ قالدى. كوچىدا مىغىلداپ كېتىۋاتقان ئادەملەرنى كۆرسەنۇ، ئۇنداقلارنى تاپالمايسەن. ئۇ چاغلاردىكى ئىشىك - دېرىزىسىمۇ، توروسىمۇ ئېگىز،

زالدەك يوغان ئۆيلەر ھازىر يوق. ئۇ ئۆيلەردە ياشىغان بېلى باغلاغلىق پالۋان سۈپەت ئادەملەر ھازىر يوق. مامۇق چاپانلارنى كىيىپ ئۇنىڭ - بۇنىڭ كۆزىگە قاراپ يۈرگەن ئەركەكلەرگە قارىساڭ كۆڭلۈڭ بۇزۇلىدۇ...

— سەمىتاخۇن، بۇگۈن قاينام قاپتىلىغۇ، بۇ جاھاننىڭ ئىشلىرى شۇنداق. ئاينىڭ ئون بەشى ئايدىڭ، ئون بەشى قاراڭغۇ. بۇگۈن بار ئادەم ئەتە يوق. شۇڭا خۇشال يۈرەيلى، قانچىلىك ياشايتتۇق بۇ دۇنيادا.

— توغرا دەيدىلا، راست شۇنداق، - دەپ شەھەرلىك ھۆكۈمەتتىن پېنسىيەگە چىققان بۇغداي ئۆڭ، ئۇزۇن بۇرۇن ئادەم گەپ باشلاپ قالدى:

— شەھەرلىك ھۆكۈمەتتە ئىشلەپ يۈرگەن چاغلىرىمدا ھازىرقى قىزىلتاغدىكى چوڭ كۆۋرۈكنىڭ يېنىدا ياپيېشىل دەل - دەرەخ، ئوت - چۆپ بىلەن قاپلانغان تاغ بار ئىدى. ئۇ تاغ ھازىرمۇ بار. ئەمما كىچىكلەپ كەتتى. شۇ تاغقا يانداپ سېلىنغان، ئىشىك - دېرىزىلىرى يەردىن ئارانلا كۆتۈرۈلۈپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان بىر نەچچە ئېغىزلىق كىچىك ئۆي بولىدىغان. شۇ ئۆيدە بىر - بىرىگە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر جۈپ ئەر - ئايال ياشايتتى. ئۇلارنىڭ بالىلىرىمۇ خۇددى ئاتا - ئانىسىنى كىچىكلىتىپ ياساپ قويغاندەك ھەممىسىلا قىزغۇچ سېرىق چاچ، يېشىل كۆز ئىدى. مەن ئاپتوبۇس بىلەن ئىشقا كەلگەن ياكى ئۆيگە قايتىش ئۈچۈن ئاپتوبۇس ساقلاپ تۇرغان چېغىمدا دادىنىڭ بالىلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ دەرەخلىك ئىچىدە بىر ئىشلارنى قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرەتتىم. قىش كۈنلىرى ئۇلارنىڭ ئۆيى قار ئاستىدا قالاتتى. ئۇ چاغلاردا قار بەك قېلىن ياغاتتى. ئەتىگەندە، قىزىل چاچ دادا ئۆزىگە ئوخشاش قىزىل چاچلىق ئوغۇللىرى بىلەن ئۆگزىدە قار كۈرەيتتى.

ئۆيىنىڭ ئەتراپىدىكى قارلارنى تازىلاپ، چوڭ يولغا تۆتىشىدىغان تارغىنە يول ئاچاتتى.

جىڭگىلەك چاچلىق بالىلار ئاشۇ يوللاردا مېڭىپ ئاستا ـ ئاستا چوڭ بولدى. كېيىن ئۇلار ئۆيى ئەتراپىدا ئانچە كۆرۈنمەيدىغان بولۇپ قالدى. ئۆيدە بوۋاي بىلەن مومای يالغۇز قالغانىدى. ئۇلارنىڭ ئۆيى بارغانسېرى ئولتۇرۇشۇپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ئاپتوبۇس بېكىتى ئۇلارنىڭ ئۆيىنىڭ يېنىدىلا بولغانلىقتىن، مەن بارا ـ بارا ئۇلار بىلەن تونۇشۇپ قالغانىدىم. ئۇلارنىڭ ئەسلىي قەشقەرلىك كىشىلەر ئىكەنلىكىنى، چوڭ بوۋىسىدىن تارتىپ مۇشۇ ئۆيدە ياشاپ كېلىۋاتقانلىقىنى بىلەتتىم. 1980 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدىغۇ دەيمەن، بىر يىللىق خىزمەت بىلەن ئۇرۇمچىدىن ئايرىلدىم. قايتىپ كېلىپ ئىشقا چۈشكەن كۈنۈم تاغنىڭ ۋادەكلىنىپ، تۆمۈر ئىشىكىگە قۇلۇپ سېلىنغانلىقىنى، ھېلىقى كىشىلەرنىڭ ئۆيى ئورنىدا يۇمىلاق، ئىككى قەۋەتلىك ئەينەك ئۆي قەد كۆتۈرگەنلىكىنى كۆردۈم. ئۇلارنىڭ نەگە كەتكىنىنى ئەتراپتىكى قوشنىلىرىدىن، قۇرۇلۇش قىلىۋاتقانلاردىن سۈرۈشتۈردۈم. ھېچكىم بىلمەيدىكەن. مەن شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ ئائىلىدىكى كىشىلەرنىڭ بىرەرسىنىمۇ ئۇچرىتىپ باقمىدىم. ئەمما ھازىرغىچە ئاشۇ تەرەپكە ئۆتسەم شۇ كىشىلەرنى ئويلايمەن. ئەگەر مەن شەھەر باشلىقى بولۇپ قالغان بولسام، ئۇ تاغقا ئاشۇ بىر ئائىلە كىشىلىرىنىڭ ھەيكىلىنى قاتۇرۇپ قويغان بولاتتىم. ئۇلار چوقۇم ساياھەتچىلەرنى جەلپ قىلالايتتى...

ــ شۇڭا سىلىگە شەھەر باشلىقلىقىنى بەرمىگەندە، ھى، ھى، ھى...

ــ ئېشەككە مۇڭگۈز بەرمىگەندەك، ھا، ھا، ھا...

بوۋايلار هەر خىل ئاۋازدا بىر پەس كۈلكە - چاقچاق قىلىشتى. كۈلكە ئاۋازىنى ئاڭلاپ بىكار بولۇپ قالغان ساتىراش يىگىتمۇ ئىشىك ئالدىغا چىقتى. سەمەت بىر لەتىپە ئېيتىۋىدى، يەنە كۈلكە كۆتۈرۈلدى. پاراڭ قىزىپ ئادەم كۆپەيگىلى تۇردى. چاچ - ساقال ئالدۇرغىلى، خالتا كوچىدىكى كىچىك دۇكانلاردىن ئۇنى - بۇنى سېتىۋالغىلى كەلگەنلەرمۇ بۇ يەردە بىر پەس توختاپ گەپ - سۆزلەردىن ھۇزۇر ئېلىشاتتى. بالدۇر كەلگەنلەر بىكارلىغان ئورۇننى يېڭى كەلگەنلەر ئىگىلەيتتى.

مەن سائەتكە قاراپ ئىتتىك ئورنۇمدىن تۇردۇم. چۈش بولۇپ قالغانىدى. ئۆي تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتقىنىمدا بايا ئاڭلىغان سۆزلەرنىڭ ھاياجىنى كۆكسۈمدە داۋالغۇپ تۇرغانلىقىنى ھېس قىلدىم. دېمىسىمۇ، ئۇرۇمچى بىزنىڭ ياشلىق باھارىمىز، ھاياتىمىز بىلەن تەڭ ئۆزگەردى. ئۇ ئەۋلادمۇئەۋلاد كىشىلەرنىڭ قۇرۇشى، يېڭىلىشى بىلەن بارغانسېرى زورايدى، قۇدرەت تاپتى، ئەمما ئىنسان بولغان بىز ئەكسىچە قېرىپ، ئاجىزلىشىشقا باشلىدۇق. ياشلىق ۋاقىتلىرىمىز قالغان شەھەر بىزگە ناتونۇش بولۇپ قالدى.

17 - قەۋەتكە چىقىشىمغا، كارىدورنى قاپلىغان مەززىلىك پولۇ ھىدى بۇرنۇمغا ئۇرۇلدى. دېمەك، ھەلىمە پولۇ ئېتىپتۇ. ھەلىمەنىڭ تاماق - قورۇمىلىرىدا باشقىلارنىڭكىگە ئوخشىمايدىغان بىر پۇراق بار. دادىسىدىن كىچىك قالغان بەش بالىنى ئۆزى يالغۇز چوڭ قىلىپ قاتارغا قوشقان بۇ ئايال ھاياتقا جان ۋە تېنى بىلەن مەھكەم يېپىشىپ، ھەممە ئىشتا ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىك، پۇراق شەكىللەندۈرگەن. بۇ پۇراقنىڭ تارتىش كۈچىگە تاقابىل تۇرۇش بەك تەس. مەن ئۇنى چۈشەنگەنسېرى، ئۇنىڭغا قايىللىقىم ئاشقانسېرى

كۆڭلۈمده بىلىنەر ـ بىلىنمەس خەۋپسىرەشنىڭمۇ پەيدا بولۇۋاتقانلىقىنى سېزىمەن. ئۇ بەك ئەقىللىك ئايال.

چۈشتىن كېيىن ھەلىمە دوستىنىڭكىگە چايغا كەتتى. ھەر كۈنكىدەك بىر پەس ئۇخلىدىم. ئەستە قالمايدىغان، تۇماندەك غۇۋا، گادىرماش ھەم ئەندىشىلىك چۈشلەرنىڭ تەسىرى بىلەن ئويغىنىپ سائەتكە قارىسام ئاران بىر سائەت ئۇخلاپتىمەن. كالىلام گاراڭ بىر ھالدا كارىۋاتتا بىر پەس ئولتۇردۇم. ئەتىگەن كۆرگەن خەيرلىك چۈشۈمنى، ئىشلىك ئالدىدا ئانامغا ئوخشايدىغان ئايالنى كۆرۈپ خۇشال بولغىنىمنى، كېيىن «دوقمۇش پاراڭلىرى» نى ئاڭلاپ ھاياجانلىنىپ قالغىنىمنى ئويلىدىم.

ئاشۇ يىللارنى، ھېلىمۇ پات ـ پات چۈشۈمگە كىرىپ تۇرىدىغان ئۇ ئىشلارنى ئۇنتۇش مۇمكىنمۇ. ئاشۇ يىللاردا، بوۋايلار ئەسلەپ ئۆتكەن يوللاردا كېتىۋاتقان كىشىلەر ئىچىدە مەنمۇ بار ئىدىم. دادامدىن قالغان شىم ـ كاستۇمنى دەزمالىلاپ قاتۇرۇپ كىيىپ يۈرەتتىم. دولقۇنسىمان قويۇق ـ قاپقارا چاچلىرىم يارىشىپ تۇراتتى. ئۆزۈم مۇھەببەت دەردىدە سارىڭ بولاي دېگەنىدىم، «دېموكراتىيە» يولىدىن «غالىبىيەت» يولىغچە بولغان ئارىلىقتا موكىدەك قاتناپ يۈرەتتىم. ھەر كۈنى ئامىنەنىڭ ياتقىنى يوقلايتتىم.

ئەينى ۋاقىتتا ئىككىمىز بىللە چىقىپ كەتمەكچى، ئۇياققا ئۆتۈپ تېپىشماقچى بولغانىدۇق. ئەمما مەن چىقىپ كېتەلمىدىم. ئامىنەنىڭ راستىنلا چىقىپ كەتكەن ـ كەتمىگەنلىكىدىنمۇ خەۋەر تاپالمىدىم. بىرەر ئايلارغىچە ئۇنىڭ ئۇشتۇمتۇت ئالدىمدا پەيدا بولۇپ قېلىشىنى ياكى ياتقىنىڭ ئىشىكىنى چەكسەم «قاراڭ، مەنمۇ سىزنىڭ كەتمەيدىغانلىقىڭىزنى بىلىپ قېپقالغانىدىم» دەپ كۈلۈپ

ئالدىمغا چىقىشىنى شۇنچىلىك ئارزۇ قىلىپ يۈردۈم. شۇ كۈنلەردە مەن ئىلگىرىكى ئۇمىدلىك، ئىستىقباللىق ياشتىن «ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلغۇچى»، «چەت ئەلگە باغلانغان گۇمانلىق ئۇنسۇر» غا ئايلىنىپ قالغانىدىم. بۆلۈم مەسئۇلىلىق ۋەزىپەم قالدۇرۇۋېتىلىپ، ئالدىمدىكى ئۇستىدىن كۆرۈشۈمنى كۈتۈپ دۆۋىلىنىپ تۇرىدىغان ماقالىلەر ئېلىپ كېتىلدى. مەن بىلەن ھېچكىمنىڭ كارى يوق، ھېچكىممۇ ماڭا بىر ئېغىز گەپ قىلمايدۇ. ئەتىدىن كەچكىچە ئۆزۈم بىلەن ئۆزۈم خىيالىمدا پاراڭلىشىپ ئولتۇرىمەن. ئىشقا چىقمەن، ئىشتىن چۈشىمەن، تاماق يەيمەن، ئۇخلايمەن. بۇنىڭ ھەممىسى ئاشۇ بىر ئېغىز گەپ ئۈچۈن، ئاپام ئالدىدا پەرزەنتلىك بۇرچۇمنى ئادا قىلماقچى بولغانلىقىم ئۈچۈن. مەن ۋەتىنىمنى سۆيىمەن، ۋاقتى كەلسە ۋەتەننىڭ 650 مىليون پەرزەنتى قاتارىدا جېنىمنى قۇربان قىلىشقا تەييارمەن، ئەمما مېنى تۇغۇپ چوڭ قىلغان ئاپام ھازىر ماڭا موھتاج. مەن ئۇنى رازى قىلىشىم كېرەك. ئاننى رازى قىلمىغان ئوغۇل ۋەتەننى قانداقمۇ رازى قىلالىسۇن، دېگەنلىكىم ئۈچۈن شۇنداق بولدى. ئاپام، ھەدىلىرىم، مەن ۋە بىزگە ئوخشاش تالاي كىشى كېيىنكى ئىشلارنىڭ تەرەققىياتىنى، چېگرىنىڭ تاقىلىپ، ئىككى دۆلەت مۇناسىۋىتىنىڭ شۇ قەدەر يامانلىشىپ كېتىشىنى قەتئىي تەسەۋۋۇر قىلالمايتتۇق.

مۇڭلانغان، زېرىككەن ۋاقىتلىرىمدا مەن يەنىلا ئامىنەنىڭ ياتقىغا باراتتىم. ياتقى ھەر دائىمقەدەمدىكى ئېتىكلىك تۇراتتى. ئەتراپتىكىلەردىن سوراشتىن ئېھتىيات قىلىپ كەينىمگە ئۆرۈلۈپلا قايتىپ كېلەتتىم. ئەگەر چىقىپ كەتمىگەن بولسا ئاللىبۇرۇن قايتىپ كېلىدىغانلىقىنى بىلىپ

تۇرساممۇ ئۆزۈمنى گوللاپ يۈرەتتىم. بىر كۈنى، «1 ـ ئىيۇل» توقۇمچىلىق فابرىكىسىدا ئىشلەيدىغان سەمەت كېلىپ قالدى. ئۇنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئامىنە مېنى غۇلجىدا بىرەر ھەپتىدەك ساقلاپ، ئارقامدىن كېلىپ قالار، دەپ تۇغقانلىرى بىلەن بىللە چېگرادىن ئۆتۈپ كېتىپتۇ. ئۇ مېنىڭ ئەھۋالىمنى بىلمەيدىكەن، ماڭا شۇنداق تارتىشقانىكەن. سەمەتنىن بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆز ئالدىم تېخىمۇ قاراڭغۇلاشقاندەك بولدى. گەرچە ئاللىقاچان پەرەز قىلىپ بولغان بولساممۇ، ياخشى كۆرگەن قىزىمدىن ھەقىقىي ئايرىلىپ قالغىنىمنى بىلگەندە، ئۆزۈمنى بۇ دۇنيادا شۇنچىلىك غېرىب، يەككە ـ يېگانە سەزدىم. سەمەتنىڭ بۇ يىل كۈزدە توي قىلىشقا پۈتۈشۈپ قويغان قىزىمۇ چىقىپ كەتكەنىكەن. سەمەت ئىككىمىز شۇ ئاخشىمى ھاراقنى بولۇشىغا ئىچتۇق، يىغلىدۇق، ناخشا ئېيتتۇق. يەنە نېمە ئىشلارنى قىلدۇقكىن، پەقەتلا توي قىلغاندا ئىشلىتىمەن دەپ ئېلىپ قويغان قاچا ـ قۇچىلارنى چېقىۋەتكەنلىكىم ئېسىمدە.

ئەتىسى چۈشكە يېقىن ئويغانسام، سەمەت كېتىپ بوپتۇ. ياتاقنىڭ قارشى تەرىپىدە يېڭى بىر كارىۋات پەيدا بولۇپ قاپتۇ. كارىۋاتقا سېلىنغان ئەدىيال ئۈستىگە يوتقان ـ كۆرپىلەر رەتلىك يىغىپ قويۇلۇپتۇ. ئاخشامقى چىنە، بوتۇلكا سۇنۇقلىرى ئىشىك ئارقىسىدىكى ئەخلەت چېلىكىدە تۇرىدۇ. كاللامنىڭ ئاغرىقىدا ئارتۇق ئويلاش خۇشياقمايى، يۈزۈمنى يۇيۇپلا چىقىپ كەتتىم. كەچتە كەلسەم، كارۋاتتا بىر ئادەم تام تەرەپكە قاراپ ئۇخلاۋاتىدۇ. «بۇ كىم بولدى ئەمدى؟» دەپ، ئۇنىڭ سۇس خورىكىگە ئەگىشىپ بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىدىرلاپ تۇرىدىغان قىزغۇچ قۇلىقىغا قاراپ بىر پەس ئولتۇردۇم. تۇرقىدىن ئوتتۇرا ياشلىق ئادەملىكى چىقىپ

تۇراتتى. چىراغ يورۇقىدا سارغۇچ قىسقا چاچلىرى ئالتۇندەك پارقىراپ كۆرۈنەتتى. ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئەخلەت چېلىكىدىكى ئەخلەتلەرنى تۆكۈپ كىردىم. سۇخانىدا يۇز - كۆزۈمنى، پۇتلىرىمنى يۇيۇپ بولۇپ كىرىپ ئۇخلاش ئۈچۈن ياتتىم. ئۇيان ئۆرۈلۈپ، بۇيان ئۆرۈلۈپ يېتىپ، سەھەرگە يېقىن قاتتىق ئۇخلاپ كېتىپتىمەن. ئورنۇمدىن تۇرسام ياتاقدىشىم يەنە كۆرۈنمەيدۇ. ئۆزۈمنى قايرىپ قويۇپ، «ئەجەب ئادەمكىنا بۇ، ياتاقتا ئولتۇرمايدىغان» دەپ غودۇكشۇپ قويۇپ چىقىپ كەتتىم. چۈشتە تاماقنى سىرتتىن يەپ، كەچتە بالدۇرراق ئىشتىن چۈشۈپ سەمەتنىڭ يېنىغا كەتتىم. ئۇ كېچىلىك ئىسمېنىدا ئىشلىگەچكە، تېخى ئۇخلاۋاتقانكەن. مېنى كۆرۈپ ئورنىدىن تۇردى. مەن ئالغاچ كەلگەن ئىككى قوناق مومىسىنى تەخسىگە قويدۇم. ئۇمۇ قاتتىق - قۇرۇق نانلىرىنى ئالدى. قورۇلۇپ قالغان كۆكمۇچ بىلەن پەمدۇرنى ئىنچىكە توغراپ ئۈستىگە ئاچچىقسۇ قۇيۇپ ئېلىپ كەلدى. كارىۋىتىنىڭ ئاستىدىن قاچاندۇر ئېشىپ قالغان يېرىم بوتۇلكا ھارىقىنى چىقاردى. ناھايىتى مەززە قىلىپ غىزالاندۇق. ئارقىدىن يەنە ئىچىشنى باشلىۋەتتۇق. سەمەت يېڭى ياتاقدىشىمنى سوردى.

— تېخى چىرايىنى كۆرۈپ باقمىدىم، — دېسەم كۇلۇپ كەتتى. ئۇنىڭ دەپ بېرىشچە، شۇ كۈنى تاڭ سەھەردە ئىشىك چېكىلىپ ياتاقتا بىر نەچچە ئادەم كىرىپتۇ. قەيەردىندۇر تېپىپ كەلگەن بىر ياغاچ كارىۋاتنى ياتاقنىڭ بوش يېرىگە قويۇپ، ئاق سېرىق، ئوتتۇرا بوي، تۇرقىدىن ناھايىتى ياۋاشلىقى چىقىپ تۇرغان بىر ئادەمنى كارىۋاتقا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ چىقىپ كېتىپتۇ. ئۇ كىشىلەر بۇ ئادەمگە بۇيرۇق تەلەپپۇزىدا ناھايىتى قاتتىق گەپلەرنى قىپتۇ.

بۇ گەپنى ئاڭلاپ ئىچىمده بەلكىم ماڭا ئوخشاش چەتكە قېقىلىپ قالغان بىر بىچاره بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدىم. ئەمما بۇ يېڭى ياتاقداشنىڭ پەيدا بولۇپ قېلىشىنى پەقەت خالىمايتتىم. ئۇ مېنىڭ قىلىقلىرىمنى ياقتۇرماي، ئۇنىڭ گەپلىرى ماڭا يارىماي كۆڭۈل غەش بولىدىغان ئىشلار چىقارمۇ، دەپ ئەنسىرەيتتىم. بىر كۈنى «مەشئەل» ئەپەندى ئاستا يېنىمغا كېلىپ:

ــ ئاڭلىسام، غۇلام ئاكىنى سىزنىڭ ياتىقىڭىزغا ئورۇنلاشتۇرۇپتىغۇ، ئېسىل ئادەم جۇمۇ ئۇ، ــ دېدى. شۇ چاغدىلا دوختۇرخانىدا كۆرگەن هېلىقى ئادەم كۆز ئالدىمغا كېلىپ پېشانەمگە بىرنى شاپىلاقلىدىم. ئۇنى نەدىدۇر كۆرگەندەك تۇيغۇدا بولغىنىم بىكار ئەمەسكەن ــ ده. مەن ئۇ ئاكىمىزنىڭ ئالدىدا هۆرمەتسىزلىك قىلىپ قويۇپتىمەن، دەپ تېخىمۇ خىجىل بولدۇم. ئۇ يوق چاغلاردا ياتاق تازىلاپ، قايناق سۇ ئەكىرىپ قويسامۇ، ئۇنىڭدىن تېخىمۇ ئۆزۈمنى قاچۇرىدىغان بولۇپ كەتتىم.

يەكشەنبە كۈنى ئەتىگەنده ئورنۇمدىن تۇرسام، ياتاقدىشىم هەر كۈنكىدەك چىقىپ كەتمەي، كارىۋىتىدا ئولتۇرۇپتۇ. ئۈستەلده بىر گىرده نان، ئۈششاق پارچىلانغان قۇرت، بىر نەچچە تال ئالما تۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ يېنىغا بىر بوتۇلكا بىلەن ئىككى كىچىك رومكىنى تىكلەپ قويۇپتۇ. «هىم، ئاخىرى تۇتۇلدۇڭ» دېدىم ئىچىمده. غۇلام ئاكا مېنىڭ ئويغانغىنىمنى كۆرۈپ:

ــ هە يىگىت، ئويغاندۇڭمۇ؟ تونۇشۇپ قويمايلىمۇ، ــ دېدى.

ئۇ ئالدىمدا ئىللىق كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى. چىرايىدىن قىلچە كىبىر ــ مەنمەنلىك ياكى ئۈمىدسىزلىك

بىلمەيتتى. يۈزۈم ئوت ئېلىپ كەتكەندەك بولۇپ، ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، گەدىنىمنى تاتلاپ تۇرۇپ، ئالدىدا قىلغان ئەدەپسىزلىكلىرىم ئۈچۈن كەچۈرۈم سورىدىم. ئۇ:

ــ ھېچقىسى يوق، ھېچقىسى يوق، بىزنىڭمۇ ياشلىق ۋاقتىلىرىمىز بولغان، ــ دەپ چاي دەملەشكە تۇتۇش قىلدى. مەنمۇ يېگىدەك نەرسىلىرىمنى چىقاردىم. ئىككىمىز ئېچىلىپ ــ يېيىلىپ ئولتۇرۇپ ناشتا قىلدۇق. ئىككى رومكىدىن ئىچىشكەندىن كېيىن غۇلامكام تېخىمۇ ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ كىچىك ۋاقتىلىرى، سەھرادىكى مومىسى، قولۇم ــ قوشنىلىرى ۋە باشقا ئىشلار توغرىسىدا پاراڭ قىلدى. دەسلەپتە ئاڭلىماققا ئۇنىڭ گەپلىرى ئاددىي ھەم سەمىمىي تۇيۇلاتتى، ئەمما نېمىشقىدۇر ئەستىن چىقمايتتى. ھەر قېتىم ئېسىڭگە كەلگەندە ئۇ گەپلەرنىڭ ئىلگىرى ھېس قىلمىغان بىر مەنىسىنى بايقىغاندەك بولاتتىڭ. ئۇ ئادەتتە ناھايىتى ئاز ئاز گەپ قىلاتتى. ئاندا ــ ساندا ئېچىلىپ قالغان چاغلىرىدا كۆرۈنۈشتىكى قاتمال، جىمغۇر ھالىتى يوقاپ، كۆك كۆزلىرى جانلىنىپ، سۆزمەن ــ قىزىقچى بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالاتتى. مانا مۇشۇ ئاددىي ــ سادىدا، جىمغۇر، كۆڭۈلچەك ئادەم ئۇيغۇر تۇرمۇشى ۋە ئۇيغۇر خاراكتېرىنى شۇنچىلىك جانلىق، ئەينەن ۋە رەڭدار تەسۋىرلەپ مىليونلىغان كىشىنى تەسىرلەندۈرگەنىدى. ئۇنىڭدىكى بەدىئىي تالانتنى ھەممە ئادەم ئېتىراپ قىلاتتى. ئۇنىڭدىن چوڭ ئىشلارنى كۈتەتتى ۋە ئۇنىڭغا ئىشىنەتتى. بۇ ئىشەنچنى ئۇمۇ سىزەتتى، بىلەتتى، زىممىسىدىكى مەسئۇلىيەتنىمۇ چۈشىنەتتى، شۇڭا، باشقىلار توپ ــ توپ بولۇپ سوۋېتكە چىقىپ كېتىۋاتقاندا، ئۇ مىدىر قىلماي ئولتۇرغان. ئاخىرى كۆپ ئىككىلىنىشتىن

كېيىن ئايالىنىڭ رايىغا بېقىپ، خوتۇن ـ بالىلىرىغا تارتىشىپ، ئۇلار بىللەن بىللە چېگرادىن چىقىپ، تۇغقانلىرىنى يوقلىغاچ كۆرۈپ باقماقچى بولغان. ھۆكۈمەتمۇ چېگرانى توسمىدىغۇ، ھەرئىككىلىسى سوتسىيالىستىك دۆلەتقۇ، ئايالىم تۇغقانلىرى بىلەن كۆرۈشۈپ قېنىشىۋالغاندا قايتىپ كەلسەم بولىدىغۇ، دەپ ئويلىغان. ئۇ شۇنداق داڭلىق چوڭ يازغۇچى بولغىنى بىلەن ھەممە ئىشتا ئايالىغا تايىنىدىغان، ئايالىنىڭ سىزىپ بەرگەن سىزىقىدىن چىقالمايدىغان ئادەم ئىكەن. ئۇنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكىنى ھەممە ئادەم بىلىدىكەن. ئەمما ئۇ ئالدىرىماي، چېگرا قاراپ كەلگەن چاغدا چېگرا ئاللىقاچان تاقىلىپ قالغانلىقتىن، خوتۇن ـ بالىلىرى بىلەن بىرلىكتە چېگرادىن قايتۇرۇپ كېلىنگەن. شۇنچە داڭلىق بىر يازغۇچى، خەلقىمۇ، ھۆكۈمەتمۇ ئەتىۋارلاۋاتقان بىر ئادەم بىردىنلا «ۋەتەن خائىنى» بولۇپ قالغان. ئەمما ئۇ ھېچ ۋەتەن خائىنىغا ئوخشىمايتتى. شۇ يىللاردا چىقىپ كەتكەنلەرنىڭ كۆپ قىسمى ۋەتەن خائىنىغا ئوخشىمايتتى. ئۇلارمۇ ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا تارتىشقانلىقتىن ياكى بالىلىرىغا نان تېپىپ بېرەلمىگەنلىكتىن ۋە ياكى كىملەردىندۇ، نېمە ئىشلاردىندۇ رەنجىش سەۋەبىدىن بۇ يولغا ماڭماقچى بولغان بولۇشى مۇمكىن ئىدى.

شۇ يىللاردا بىر ناخشا تارقالغان:

ماڭا بەرگەن سوۋغىتىڭ،
زەھەر ئىكەن بىلمەپتىمەن.
كۆڭلۈم مېنىڭ ئاقكەن ئەجەب،
تاشلاپ كېتەر دېمەپتىمەن.

كىشىلەر ئولتۇرۇشلاردا دائىم ئاشۇ ناخشىنى ئېيتىشاتتى، بەزىلەر يىغلاپ كېتەتتى. كېيىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا قالپاق كىيدۈرۈش ئەۋج ئالغاندا:

دوپپا كىيدىم چىرايلىق،
كىيگەن باشىمغا لايىق.
كىيىپ ئۆتسەم كوچاڭدىن،
ھەيران قالسۇن خالايىق.

دېگەن ناخشىنى ئېيتىش ئەۋج ئالغان. ئۇ يىللاردا ناخشا ئېيتىش چەكلەنگەن بولسىمۇ، كىشىلەر مەخپىي ئېيتاتتى. بۇ ناخشىنى ئاڭلاۋاتقانلارنىڭمۇ بەزىلىرى كۈلسە، بەزىلىرى يىغلاپ كېتىشەتتى.

غۇلام ئاكا بىلەن ئۇچ ـ تۆت ئاي بىللە تۇردۇق. ئۇنىڭ كەڭ قورساقلىقى، سالماقلىقى، ھەر قانچە ئىشنىمۇ ئىچىگە سىغدۇرۇۋېتەلەيدىغانلىقى، ئۆزگىچە پىكىر قىلىش ئادىتى مەندە چوڭقۇر تەسىر قالدۇرغانىدى. ئارىدا ئاپىتونوم رايون بويىچە ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكىلەرنىڭ يىغىنى ئېچىلىپ، غۇلامكام مەخسۇس تەنقىد قىلىنىدى. يىغىنغا قاتناشقانلار ئۇنى شىددەتلىك تەنقىد ـ كۈرەش ئاستىغا ئالدى. يىغىن ئاخىرىدا غۇلام ئاكىنى چېنىقىش ئۈچۈن تۆۋەنگە چۈشۈرۈش، ماڭا بولسا «سىناقتا ئىشلىتىش، ئىپادىسىگە قاراش» چارىسى كۆرۈلگەنلىكى ئېلان قىلىنىدى. غۇلامكام تېخىمۇ جىمغۇرلىشىپ كەتتى. ئىككىمىز پەقەت ئاخشاملىرىلا ئانچە ـ مۇنچە پاراڭلىشىپ قۇياتتۇق. پارىڭىمىز ھاڭا رايى، ئوتۇن ـ كۆمۈر، قورساقنىڭ تويمايۋاتقانلىقىدىن چەتلىمەيتتى. بىر كۈنلەردە ئۇنىڭ

جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ مەلۇم بىر ناھىيەسىگە ئىدىيە ئۆزگەرتىشىگە باردىغانلىقى ھەققىدە رەسمىي گەپلەر چىقىپ قالدى. يۇرتىدىن ئايالى ئۇچ بالىسىنى ئېلىپ كەلدى. ئايالى ئېگىز بوي، ئاق سېرىق، كۆپكۆك كۆزلىرى چاقناپ تۇرىدىغان، جانلىق ئايال ئىكەن. ئۇ بالىلىرىنى كەينىگە سېلىپ ئىشخانىمۇ ـ ئىشخانا كىردى، ئۆزلىرىگە ئېتىبار بېرىشىنى تەلەپ قىلىپ باشلىقلار بىلەن كۆرۈشتى. لېكىن ئۇ ئاي ـ ئۇ كۈنلەردە ھېچكىم ئۇلارنى ھىمايىسىگە ئېلىشقا، ئۇلار ئۇچۇن ئىككى ئېغىز گەپ قىلىشقا پېتىنالمايتتى. غۇلامكام ئايالى ھەم ئۇچ بالىسىنى ئېلىپ جەنۇبقا دېھقان بولغىلى كەتتى. مەن يەنە يالغۇز قالدىم. مەن دائىم: غۇلامكام ئاشۇ چەت ناھىيەدىكى دېھقانلاردەك كەتمەن چاپالارمۇ، ئايالمچۇ؟ ئايالى قانداق قىلار، ئۇ تەرەپلەرگە كۆنەلەرمۇ... دەپ ئويلاپ كېتەتتىم ۋە بۇ سوئاللىرىمغا جاۋاب تېپىشقا ئامالسىز ئىدىم.

14

كۈز كەلدى. ئىشخانىدا بىكار ئولتۇرىدىغان كۈنلەرمۇ ئاخىرلاشتى. مەن ئۇلانباي دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئەمگەككە چۈشۈرۈلدۈم. بىز دەسلەپتە بارغىنىدا ئۇ يەردە تېخى ياتاقلار يوق ئىدى. بىز گەمىلەردە يېتىپ، بىر نەچچە قاتار بىر قەۋەتلىك ئاددىي ئۆيلەرنى سالدۇق ۋە سوغۇق چۈشكىچە كۆچۈپ كىرىۋالدۇق. مەيدان ئەتراپىغا ناھايىتى كۆپ كۆچەتلەرنى تىكتۇق. ئېتىز ـ ئېرىقلارنى رەتلەش، كۈزگى يەر سۈغۇرۇش، ئوت ـ چۆپ، شاخ ـ شۇمبا يىغىشتەك

ئىشلارغا قاتناشتۇق. ئېتىزلاردىكى ياڭيۇ ۋە كۆزلۈك يېسۇئىلەكلەرنى يىغدۇق. بىردەمدە قىشمۇ كىرىپ كەلدى. بۇ يەردە توختىماي شۇرغان چىقىپ تۇراتتى. قار شۇنچىلىك قېلىن ياغاتتىكى، بەزى كۆنلىرى ئەتىگەندە ئىشىكلىرىمىزنى ئاچالماي خېلى ئاۋارە بولاتتۇق. ئەتىگەندە قار تازىلايتتۇق ياكى باشقۇرغۇچىلار كۆرسەتمىسىگە بەرگەن دەرەخلەرنى كېسىپ ھەرىدەپ، شاخلىرىنى كەسلەپ ئوتۇن قىلىپ ئامبارغا توشۇيتتۇق. سىرتتا ئىش يوق چاغلاردا ئامباردىكى كۆكتات، تاغاردىكى ئاشلىقلارنى ئۇياندۇرۇپ بۇيانغا يۆتكەيتتۇق. بىر نەچچىمىز ھارۋىغا بېسىلغان بوچكىدا بۇلاقتىن سۇ ئەكېلەتتۇق. ئاياللار تولىراق ئامبارda ئىشلەيتتى ياكى ئاشخانىغا ياردەملىشەتتى.

ئاخشىمى ھەممىمىز بىرەر ياتاقتا يىغىلىپ، گۇرۇلدەپ ئوت كۆيۈۋاتقان مەشنىڭ ئەتراپىدا ئولتۇرۇپ جاھانىڭ پارىڭىنى سېلىشاتتۇق. بۇ يەردە ئەمگەك قىلىۋاتقانلارنىڭ كۆپ قىسمى ئەدەبىيات ـ سەنئەت ساھەسىدىكىلەر بولغانلىقتىن قىزىق ئىش، قىزىق گەپلەر كۆپ بولاتتى. بىر ناخشىچى ئايال، چوڭ ياشلىق بىر نەچچە ئەر ئۇسسۇلچى، بىر رېژىسسور، يەنە بىر ـ ئىككى مۇزىكانت، رەسسام، خەتتات، فوتوگراف قاتارلىقلار بار ئىدى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى كەسپىدە خېلى كۆزگە كۆرۈنگەن، چەت ئەللەرنى كۆرگەن كىشىلەر بولغانلىقتىن، ئۆزلىرىنىڭ بارغان ـ تۇرغان، كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىدىن ئېغىز ئاچىدىغان بولسا بىزدەكلەرنى ئاغزىغا قارىتىپلۇالاتتى. ئوتتۇرا ياشلىق ئۇسسۇلچى ئادەم گەپكە ناھايىتى ئۇستا بولغانىڭ ئۇستىگە، بىرلا كۆرگەن ئادەمنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىنى سەل مۇبالىغىلەشتۇرۇپ شۇنچىلىك ئەينەن دورىيالايتتىكى،

كۆلۈپ ئۇچەيلىرىمىز ئۇزۇلگۈدەك بولاتتى. دائىم: زۇكام بولۇپ قالدىم، ئاۋاز پەردەمگە زىيان يېتىدىغان بولدى، دەپ قېلىن تۇت رومالدا ئاغزى - بۇرنىنى ئوراپ يۈرىدىغان ناخشىچى ئايال «سايۇز» نىڭ گېپىي چىقسىلا مىشىلداپ يىغلايتتى. يېقىن تۇغقانلىرى چەت ئەلدە بولغانلىقى ئۈچۈنلا «چەت ئەلگە باغلانغان» گۇمانلىق ئۇنسۇر دەپ قارىلىپ، سۆيگەن كەسىپلىرىدىن مەجبۇرىي ئايرىۋېتىلگەن بۇ ئادەملەر بىر - بىرىدىن ئانچە سىر يوشۇرۇپ كېتىشمەيتتى. ئانچە - مۇنچە قىزىۋالغان چاغلىرىدا چەت ئەلدىكى ئاتا - ئانا، قېرىنداش ياكى سۆيگەن ئادەملىرىنىڭ پارىڭىنى قىلىپ ھەسرەتلىنەتتى. مۇنداق چاغلاردا مەنمۇ ئاپامنى، ھەدىلىرىمنى، ئامىنەنى سېغىناتتىم. ھەمراھلىرىمغا ئۇلارنىڭ گېپىنى قىلىپ بەرسەم، ئۇلار:

— ئۆلمىگەن جاندا ئۈمىد بار. جاھاننىڭ قەيىرىدە بولسىمۇ ھاياتلا بولسا، بىر كۈنلەردە كۆرۈشۈپ قالىسىلەر. سىز تېخى ياش، ئۇمىدۋار بولۇڭ، — دەيتتى.

قارا قىشتا ئىداريگە قايتىپ كەلدىم. بۇ قېتىم ئىشقا چۈشكەن كۈنۈمدىن تارتىپ كۆچۈرمىچىلىككە سېلىندىم. بۇنىڭدىن خۇشال ئىدىم. باشقىلار بىر چەتتە ئالدىراش ئىشلەۋاتسا، تەڭ ئىشلىيەلمەسلىك، بىر چەتتە ئېتىبارسىز قالدۇرۇلۇشمۇ بىر خورلۇق ئىكەن. كۆچۈرۈش ۋەزىپىمنى تىرىشىپ، ئەستايىدىل ئورۇنلىدىم، باشقىلارنىڭ قىلىپ بولالمىغان ئىشلىرىنى قىلىشىپ بەردىم. سىرتقا چاپىدىغان يۈگۈر - يېتىم ئىشلارنىمۇ ئۆز ئۈستۈمگە ئېلىۋالدىم. بۇنىڭ بىلەن ياخشى ئىشلەۋاتىدۇ، دەپ ئانچە - مۇنچە ماختىلىدىغان، گۇناھلىرىم ئانچە تىلغا ئېلىنمايدىغان بولدى. بۆلۈمدىمۇ ئۆزگىرىش بولدى. شۇ يىللاردا مەخسۇس

ئەدەبىي تەرجىمە ئەسەرلىرى ئېلان قىلىنىدىغان يەنە بىر ژۇرنال تەسىس قىلىنىپ خادىملارنىڭ بىر قىسمى ئۇنىڭغا چىقىپ كەتتى. «مەسلىسى بار» لارنىڭ يەنە بەزىلىرى قايتىپ كېلىپ ئىشقا چۈشتى. بۇنىڭ بىلەن بۆلۈملىرىمىزدە ئادەم خېلى كۆپەيىپ قالدى. ھاۋانىڭ ئىسسىشىغا ئەگىشىپ ۋەزىيەتتىمۇ يۇمشاش بولۇپ، ژۇرنىلىمىزدا بىر نەچچە ياخشى ھېكايە ـ پوۋېست، شېئىرلار ئېلان قىلىندى. بولۇپمۇ تەرجىمە ئەسەرلەر تونۇشتۇرۇلىدىغان ژۇرنالدا شولوخوفنىڭ «بىر ئادەمنىڭ تەقدىرى» ناملىق ھېكايىسى ئېلان قىلىنىپ، سۆكۈت قاپلىغان ئەدەبىيات ساھەسىگە بىر مەھەل جانلىنىش ئېلىپ كەلدى. بىر ئادەمنىڭ تەقدىرى ئارقىلىق ئۇرۇشنىڭ ئىنسانىيەتكە ئېلىپ كەلگەن ئازاب ـ ئوقۇبەتلىرى يۇرەكنى تىترەتكۈدەك چىنلىق بىلەن ئىپادىلەنگەن، شۇئار ۋە شەكىلۋازلىقتىن خالىي بۇ ئەسەر ئەدەبىيات ساھەيىمىزدە خېلى كۈچلۈك غۇلغۇلىغا سەۋەب بولدى. ئەسەر توغرىسىدا مۇلاھىزە ـ ئوبزورلار ئېلان قىلىندى. يازغۇچى ـ ھەۋەسكارلار ئۇنىڭدىن ئىلھام ئېلىپ بەزى ئەسەرلەرنى يېزىپ بېقىشتى. ئەمما ھېچ كۈتىمىگەندە، بۇ ئەسەرنى رۇسچىدىن بىۋاستە تەرجىمە قىلغان تەرجىمانىنىڭ سىرلىق ھالدا قولغا ئېلىنىپ كېتىشى بىلەن بۇ غۇلغۇلا، ئۇرۇنۇشلار بېسىلىپ قالدى. ئىشلار يەنە كونا قېلىپتا داۋام قىلىۋەردى. يېڭى كەلگەن يىگىتلەرنىڭ بىردىن قىزنى ئەگەشتۈرۈپ يۈرگىنىنى كۆرگەن خىزمەتداشلىرىم دەققىتىنى يەنە ماڭا قارىتىشتى. ئۇلار ماڭا تېزرەك ئۆيلىنىۋېلىشنى، ئۆيلىنىشنىڭ پايدىسىنى تەشۋىق قىلىش بىلەنلا توختاپ قالماي ئۆزلىرى مۇڭاپىق دەپ قارىغان قىزلارنى تونۇشتۇراتتى. ئەلۋەتتە ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ناھايىتى ياخشى

قىزلارمۇ بار ئىدى.

ئەمما مېنىڭ «مەسىلەم» بارلىقىنى ئاڭلىغان ھامان قىزلارنىڭ ئۆزى ياكى ئاتا ـ ئانىسى توي مەسلىھەتىدىن يېنىۋالاتتى. بۇ ئىش بىر نەچچە قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن، مەنمۇ بۇنداق ئاخىرى چىقمايدىغان ئىشتىن زېرىكىپ، «پىشانەمگە پۈتۈلگەننى كۆرەرمەن» دەپ ئانچە پەرۋا قىلمىپ كەتمەيدىغان بولۇپ قالدىم. 1965 ـ يىلى كۈزدە «سوتسىيالىستىك تەلىم ـ تەربىيە خىزمىتى» ئۇچۇن جەنۇبقا ئەۋەتىلدىم. بۇنىڭ ئۇچۇن ئىچىمدە سەل نارازى ئىدىم. بىر نەچچە ئايدىن كېيىن «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلاندى. بۇ «مەسىلى كۆرۈلمىگەن» ھەربىكەتنىڭ داغدۇغىسى ۋە ھەيۋىسىنى كۆرۈپ شۇ يىللاردا سىرتتا بولۇپ قالغىنىمدىن مەمنۇن بولدۇم ۋە ئىچىمدە مېنى ئاپامنىڭ دۇئالىرى ساقلاپ قالغان بولسا كېرەك، دەپمۇ ئويلىدىم.

بىز تەۋە خىزمەت ئەترىتىنىڭ باش رەھبەرلىك ئورگىنى ناھىيە ئىچىگە ئورۇنلاشقان بولۇپ، بىزنىڭ گۇرۇپپا ناھىيەدىن ئۇچ ـ تۆت كىلومېتىر يىراقلىقتىكى كومۇنادا ئىدى. گۇرۇپپىمىز تەۋەسىدە بىر داڭلىق شائىر بىلەن بىر داڭلىق مۇزىكانت بار ئىدى. ناھىيەدە تۇرۇشلۇق خىزمەت ئەترىتىنىڭ مەسئۇلى ئاپتونوم رايوندىكى خېلى مۇھىم رەھبەر بولۇپ، كۆپنى كۆرگەن، سەنئەتخۇمار ئادەم ئىكەن. ئۇ شائىر ھەم مۇزىكانت بىلەن ناھايىتى يېقىن ئۆتەتتى. كۈندە كەچتە بىزنى ناھىيەگە تەكلىپ قىلاتتى ياكى ھەمراھلىرىنى باشلاپ بىز تۇرغان يەرگە كېلەتتى. بىز ئاددىي دېھقان ھويلىسىدا «12 مۇقام» ناخشا ـ مۇزىكىلىرى ۋە خەلق ناخشا ـ مۇزىكىلىرىنىڭ جەۋھەرلىرىدىن، مۇزىكانتىمىزنىڭ ۋايىغا يەتكەن ماھارىتىدىن بەھرىمەن بولاتتۇق. بەزىدە

ئەلنەغمىچىلەرمۇ يىغىلىپ ماھارەت كۆرسىتەتتى. دېھقانلار هويلىغا پاتماي تاملارغا، دەرەخلەرگە چىقىپ ئاڭلايتتى. يۇقىرىدىن كەلگەن مۇھىم رەھبەر ئارىمىزدا بولغاندىكىن، ھېچكىم بىزگە بىر نەرسە دېيەلمەيتتى. بىزنىڭ ۋەزىپىمىز سىنىپىي كۈرەشنى تۈتۈش، كاپىتالىزمنىڭ قۇيرۇقىنى كېسىش، ئەترەتلەرنىڭ ھېسابىنى ئېنىقلاش ئىدى. بۇ بىزدىن قاتتىق قوللۇقنى، ھېسسىياتقا بېرىلمەسلىكنى، مەسئۇلىيەتچانلىقنى تەلەپ قىلاتتى. بىز ئاممىنىڭ پىكرىگە ئاساسەن مۇرەككەپ ـ قالايمىقان، راست ـ يالغىنىنى پەرقلەندۇرگىلى بولمايدىغان ھېسساب دەپتىرى، ھۆججەت ـ تالونلارنى تەكشۈرەتتۇق. ياۋاش، سەممىي ئادەملەرنىڭ ھېسابى كۆپ هالدا توغرا چىقمايتتى، ھىيلىگەر، ئاممىنىڭ پىكرى كۆپ كىشىلەرنىڭ بولسا كۆپىنچە خاتاسىز چىقاتتى. بىز بۇنىڭدىكى سىرنى بىلەلمەي تىت ـ تىت بولاتتۇق، قاپاقلىرىمىز تۇرۇلۇپ جىددىيلىشىپ كېتەتتۇق. ئەمما ئاخشاملىرى بىز ئاڭلايدىغان ناخشىلار، گۈزەل ئاھاڭلار باشقىچە بىر نەرسىلەرنى سۆزلەيتتى. ئىشق ـ مۇھەببەت، رەھىم ـ شەپقەت، هايات ۋە ئۆلۈم توغرىسىدىكى ھېكمەتلەر يۇرەكنىڭ چوڭقۇر قاتلىرىدىكى ھېس ـ تۇيغۇلارنى قوزغىتىپ، كىشىگە بۇ دۇنيانىڭ تالاش ـ تارتىشلىرىنى ئۇنتۇلدۇراتتى. يىغىن ئاچقاندا ئۇخلاپ قالىدىغان، شۇنچە گەپ قىلساقمۇ چۈشەنمىگەندەك قاراپ تۇرىدىغان دېھقانلار بۇ ناخشىلارنى ئاش ـ نانىدىن، ئۇيقۇدىن كېچىپ ئاڭلايتتى. ئۇلار ھېچقايسىمىزنى تونىمىسىمۇ، مۇزىكانتنى تونۇيتتى. ئۇنى كۆرسە ئېگىلىپ سالام قىلاتتى. ئۇنى ئۆرۈك ـ ئۇجمىلىرى، كۆك چۆچۈرلىرى بىلەن يوقلايتتى. سىنىپىي كۈرەش، كاپىتالىزم دېگەندەك گەپلەر مۇزىكانتنىڭ ئۇ قۇلىقىدىن

كىرىپ بۇ قۇلىقىدىن چىقىپ كېتەتتى. ئۇ ئېتىزلاردا، يولدا، ئۆيلەرنىڭ ئارقىسىدا ئاڭلىنىپ قالمىغان ناخشىلارنى ئىزدەيتتى. قېرىپ كەتكەن، سازلىرىنى تىقىپ قويغان كونا مۇقامچى ـ سازەندىلەرنى ئەلەردىندۇ تېپىۋالاتتى. بىرەر گۈزەل ئاھاڭ ئۈچۈن جېنىنى بەرگۈدەك بولاتتى.

شۇ يىلى ئىيوندا «مەدەنىيەت زورئىنقىلابى»باشلاندى. ناخشا ـ مۇزىكا ۋە جىمىكى گۈزەل نەرسە بۇرژۇئازىيەگە تەۋە قىلىنىپ چەكلەندى، تەقىپ ياكى نابۇت قىلىندى. خەلق ئارىسىدىكى بىچارە سازەندىلەر تارتىپ چىقىرىلىپ، باشلىرىغا ئۇزۇن قالپاقلار كىيدۈرۈلۈپ كۈرەش قىلىندى. بىزنىڭ مۇزىكانتىمۇ ۋەھىمگە چۈشۈپ قالدى. ئۇ ئىنتايىن سەزگۈر، نازۇك تەبىئەتلىك ئادەم ئىدى. ۋەھىمدىن كېچىلىرى بىر ۋاقىتلارغىچە ئۇخلىيالماي ھويلىدا تاماكا چېكىپ ئولتۇرۇپ كېتەتتى. ئۆزىنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئائىلە تەركىبى يۇقىرى بولغانلىقتىن، ئىلگىرى سەنئەت ئۆمەكتىمۇ چەتكە قېقىلاتتىكەن. بۇ يەردىكىلەر ئۇنىڭ ئائىلە تەركىبىنى بىلمىگىنى بىلەن ئۆمەكتىن بىرەر خەت ـ ئالاقە كېلىپ قېلىشى مۇمكىنغۇ؟ مېنىڭ ئەندىشەمۇ ئۇنىڭدىن ئارتۇق بولسا ئارتۇق، ئەمما كەم ئەمەس ئىدى. «سوۋېتكە قاچماقچى بولغان... » لىق كىچىك جىنايەت ئەمەس ـ تە! ناھىيە بويىچە «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابىنى ئاخىرغىچە ئېلىپ بېرىش قەسەمىيات يىغىنى» ئېچىلغان كۈنى مۇزىكانت ئاغرىپ قالدى. چىرايى سارغىيىپ ئاغزى گەپكە كەلمەي قالغان ھالىتىگە قاراپ چاقچاق قىلىشقىمۇ رايىم بارمىدى. ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۆزۈمۇ قورقۇپ تۇراتتىم. شۇنداقتىمۇ

يەنىنغا قاتناشماي ئامالىم يوق ئىدى. تەلىيىمىزگە بۇ يەنىندا مېنىڭمۇ، مۇزىكانت ئاكىمىزنىڭمۇ گېپى بولمىدى. يەنىندىن قايتىپ خۇشال ھالدا قايتىپ كېلىۋاتسام مۇزىكانت ئالدىمغا چىقىپتۇ.

ــ ئۇكام، قانداق بولدى؟ مەن توغرۇلۇق گەپ ــ سۆز بولدىمۇ؟ ــ دەپ مۆلدۈرلەپ قاراپ تۇرىدۇ.

ــ ئۇنى بىر دېمەك ئاكا، ئەڭ باشتا سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى چاقىردى. سىز بولمىغاندىكىن، باشقىلارنى كۆرەش قىلدى. تەييار بولۇپ تۇرۇڭ، كۆرەش قىلىدىغانلار ئارقامدىن كېلىۋاتىدۇ. سىزگە ياسىغان قالپاقنىڭ قانچىلىك چىرايلىقلىقىنى بىلمەيسىز... دېيىشىمگە چىرايى تاتىرىپ لەۋلىرى تىترەپ كەتتى. ئۆزىنى قويغىلى يەر تاپالمايۋاتقاندەك تۆت ئەتراپىغا ئالاڭ ــ بۇلاڭ بولۇپ قارىغىلى تۇردى. شۇ چاغدا چاقچاق قىلىمەن دەپ ئۇنىڭغا نەقەدەر زور ئازاب ئېلىپ كەلگىنىمنى كۆرۈپ، بىردىنلا كۈلۈۋەتتىم:

ــ بولدى، چاقچاق قىلدىم، ئەنسىرىمەڭ ئاكا، سىز بىلەن بىز ھېچكىمنىڭ ئېسىدە يوق ئىكەنمىز، ئۇلارنىڭ قىلىدىغان ئىشى جىق ئىكەن، ــ دەپ يەنىندا بولغان ئىشلارنى بىر قۇر سۆزلەپ بەردىم. ئۇ خېلىغىچە ئېسىگە كېلەلمەي، چېپ ــ چېپ تەرلەپ يول بويىدىكى بىر دۆڭدە ئولتۇردى. شۇ چاغدا قىلغان ئىشىمدىن شۇنچىلىك قورقۇپ كەتتىم. راستتىنلا بىرەر ئىش بولۇپ قالغان بولسا قانداق قىلاتتىم دەپ ئۆز ــ ئۆزۈمنى ئەيىبلىدىم. شۇ كۈنلەردىن تارتىپ ناخشا ــ مۇزىكا چەكلىنىپ، تاكى 1970 ــ يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە بىز ئۇنىڭ گۇزەل كۆيلىرىدىن ھۇزۇرلىنىش بەختىدىن مەھرۇم قالدۇق.

15

يىل ئاخىرىدا ئىدارىگە قايتىپ كەلگەن چاغلىرىمىزدا قاينىاق كۇرەشلەر خېلى بېسىقىپ، ئىنقىلابنىڭ تىنىغ ئۇچى بىزدەك ئادەتتىكى كىشىلەردىن «كاپىتالىزم يولىغا ماڭغان ھوقۇقدار»لارغا مەركەزلىشۈبتىپتۇ. ژۇرنال توختاپ كەتكەنىكەن. مەن ئىدارىدىكى كۆپ قىسىم كىشى نېمە قىلسا شۇنى قىلىپ، ئارتۇقچە ئىشلاردىن ئۆزۈمنى چەتكە ئېلىپ يۈردۇم. شۇ كۈنلەردە ئاللىقاچان توي قىلىپ بالىلىق بولۇپ كەتكەن ئايتۇرغاندىن بىر پارچە خەت كەلدى. خەتنى كۆرۈپ ئۆتكەن كۈنلەرنى، ئاپام، ھەدىلىرىمنى ئەسلەپ، يوقىتىپ قويغىنىمغا ئۇزۇن بولغان بىر نەرسەمنى تېپىۋالغاندەك خۇشال بولۇپ كەتتىم. ئايتۇرغان خېتىدە ئۇرۇق - تۇغقانلارنىڭ سالامەتلىكىنى يەتكۈزگەندىن كېيىن، يېقىندا ھەدىلىرىم بىلەن كۆرۈشۈپ، ئۇلار بىلەن ئاپامنىڭ ۋە چوڭ ھەدىلىرىمنىڭ گېپىنى قىلىپ يىغلاشقانلىقى، مېنىڭ توي ئىشىم ھەققىدە مەسلىھەت قىلىشىپ، كىچىك ھەدەمنىڭ بىر دوستىنىڭ ئۇرۇمچىدە ئىشلەيدىغان سىڭلىسىنى ماڭا لايىق كۆرۈشكەنلىكىنى، ھەدەم دوستى ئارقىلىق قىزغا ئۇقتۇرۇپ بولغانلىقىنى ئېيتىپ، شۇ قىز بىلەن كۆرۈشۈپ بېقىشمىنى جېكلەپتۇ. ئۇ قىز چوڭ بىر كىتابخانىدا ئىشلەيدىكەن، ئىسمى نۇرئەلا ئىكەن. ئىسمى جىسمىغا لايىق ياخشى قىز ئىكەن...

شۇنداق قىلىپ زېرىكىشلىك تۇرمۇشۇمغا يەنە بىر قىز كىرىپ كەلدى. ئۇ 24 ــ 25 ياشلاردىكى بۇغداي ئۆڭ، قاش -

كۆزى تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان، زىلۋا بوي، مىجەزى ئېغىر - بېسىق بىر قىز ئىكەن. ئۆزىنى تۇتۇۋالغان، گەپ - سۆزى جايىدا بولۇپلا قالماي، كىتابخانىدا بولغانلىقى ئۈچۈن ناھايىتى كۆپ كىتاب ئوقۇغانكەن.

بىز شۇ يىلى كۇزدىلا توي قىلىۋالدۇق. بىر ئۆيگە كىرىپ بىر - بىرىمىزگە بولغان چۈشىنىشىمىز چوڭقۇرلاشقانچە مۇھەببىتىمىز كۈچەيدى. سۆيۈندىغىنىم ئىككىمىزنىڭ گېپى دائىم بىر يەردىن چىقاتتى.

ئىككىمىزنىڭ ياخشى كۆرىدىغان تاماقلىرىمىز ھەتتا ياقتۇرىدىغان رەڭلىرىمىزمۇ بىردەك ئىدى. ئۇ، شۇ دەۋرنىڭ كۆپ قىسىم ياش ئاياللىرىدەك زىبۇ - زىننەت، ئۇپا - ئەڭلىك دېگەنلەرگە ئانچە قىزىقىپ كەتمەيتتى. ئاددىي، پاكىز كىيىنىشنى ياقتۇراتتى. بىز ئاددىي - ساددا، تېجەشلىك ياشايتتۇق، ئەمما ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىمىز ئۆيىمىزگە كەلسە باراىمىزنى ئايىمايتتۇق. ئۇ چاغلاردا ماڭاشىمىزمۇ بەك تۆۋەن ئىدى. شۇڭا پۇلمۇ يېغالمايتتۇق. لېكىن بەختلىك، غەمسىز، تىنچ ياشايتتۇق. ھەر كۈنى كەچلىك تاماقتىن كېيىن ئىككىمىز كوچا ئايلىناتتۇق. ئالدىرىماي مېڭىپ دۆڭكۆۋۈرۈك تەرەپلەرگە، بەزىدە قىزىلتاغ، نۇرباغ ئەتراپىغا باراتتۇق، بەزى ئاخشىمى كارىۋىتىمىزدا بىر - بىرىمىزگە قارىشىپ يېتىپ، خىيالىمىزغا كەلگەن ياكى كۆرگەن - ئاڭلىغان ئىشلار ئۈستىدە پاراڭلىشاتتۇق.

بىر قېتىم نۇرئەلا كىتابخانىدا «ماۋزېدۇڭ تاللانمىا ئەسەرلىرى» دىن باشقا كىتابلارنىڭ ئاساسەن يوق ئىكەنلىكى، ئادەتتىكى خېرىدارلار كىتابخانىغا كىرمەس بولۇپ كەتكەنلىكتىن، كىتاب ساتقۇچىلارنىڭ ئەتىگەنلىك - كەچلىك «ساداقەت ئۈسسۈلى» ئويناش ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ

سۇرىتىگە دوكلات قىلىش، سۇرەتتىن يولىورۇق سوراشلاردىن باشقا ۋاقىتىنى پايپاق توقۇپ، قارتا ئويناش بىلەن ئۆتكۈزىدىغانلىقىنى ئېيتتى.

ــ دېمىسىمۇ بەك چېكىدىن ئېشىپ كەتتى بۇ ئىشلار، ــ دېدىم مەنمۇ، ــ سۇرەتكە قاراپ ئۇسسۇل ئويناش، سۇرەتكە قاراپ خىزمەت دوكلات قىلىش، يولىورۇق سوراشلار پۈتۈنلەي خۇراپاتلىققۇ، ئەگەر بۇ ئىشلارنى رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئۆزى بىلگەن بولسا چوقۇم غەزەپلەنگەن بولاتتى.

ئارىدىن بىر نەچچە كۈن ئۆتۈپ ئىشخانىدا يەنە مۇشۇنداق گەپلەر بولۇپ قالدى. ئۇ كۈنى ئەسلىي ئۆگىنىش قىلماقچى ئىدۇق. باشلىقلار يىغىنغا كېتىپتۇ. ئۇلارنى ساقلىغاچ تاغدىن ــ باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇرساق، يېقىندا جەنۇبقا بېرىپ كەلگەن بىر بۇرادىرىمىز ئۇ يەردە ھەممە ئادەمنىڭ بىر ــ بىرى بىلەن سالاملاشقاندا «ياشىسۇن ماۋ جۇشى!» دەيدىغانلىقىنى، دەسلەپتە ئۆزى ئۇ گەپنى تازا ئاڭقىرالماي باشقىلارنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغانلىقىنى، ئىسيانچىلار چاقىرىتىپ ئاپىرىپ «نېمىشقا ياشىسۇن ماۋ جۇشى!» دەپ سالاملىشىشنى خالىمايسەن؟ دەپ سوراق قىلغانلىقىنى ئېيتىپ بەردى. شۇ چاغدا مەن ھېچ ئويلانمايلا:

ــ بۇ ئىشلار راستىنلا بەك چېكىدىن ئېشىپ كەتتى جۇمۇ. سۇرەتكە قاراپ ئۇسسۇل ئويناش، سۇرەتكە قاراپ خىزمەت دوكلات قىلىش ــ يولىورۇق سوراش دېگەنلەر ماتېرىيالىزمچىلار قىلىدىغان ئىش ئەمەسقۇ. ئەگەر بۇ ئىشلارنى رەئىس ماۋ زېدۇڭ ئۆزى بىلگەن بولسا چوقۇم توسقان بولاتتى، ــ دېدىم. شۇ ھامان ئەتراپىمىدىكىلەر قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيۇۋەتكەندەك جىم بولۇشۇپ قالدى. بەزىلىرى بىر ــ بىرىگە قاراشتى. بەزىلىرى دەرھال قوپۇپ

نېرى كەتتى. شۇ چاغدىلا ئىچىمدە «ئاپلا... » دەپ قالدىم. ئەمما تۈكۈرگەن تۈكۈرۈكنى قايتا ئېغزىغا ئالغىلى بولمايتتى. ئىختىيارسىز ئاغزىمدىن چىقىپ كەتكەن بۇ سۆز يەنە بىر قېتىم تەقدىرىمنى بەلگىلىدى.

ئەتىسى كادىرلار بۆلۈمىگە چاقىرتىپ سوراپ قىلىنىدىم. مەن داھىيمىزنى قىزغىن سۆيىدىغانلىقىمنى، ئەمما ھازىر ئەۋج ئالغان بەزى ئىشلارنى ئانچە مۇۋاپىق ئەمەس دەپ قارايدىغانلىقىمنى ھەم ئۇ ئىشلارنىڭ ھامان تۈزىتىلىدىغانلىقىغا ئىشىنىدىغانلىقىمنى يوشۇرماي ئېيتتىم. شۇنچە ئادەمنىڭ ئالدىدا قىلغان سۆزلىرىمدىن تېنىۋالغىلى بولمايدۇ ـ دە. بۆلۈم باشلىقى لى يولداش:

ــ سەن زادى توخۇمىڭدىن ئەكسىيەتچى، ۋەتەنگە، سوتسىيالىزمغا ئۆچمەنلىك قىلىسەن! ئىلگىرى بىز سېنى قايتا قايتا قۇتقۇزۇۋالمىدۇقمۇ؟ساڭا پۇرسەت بەرمىدۇقمۇ؟ سەن ئۆلگىچە ئۆزگەرمەيدىغان ۋەتەن خائىنى، ئەمدى خەلقنىڭ جازاسىسىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايسەن! ــ دەپ ۋارقىرىدى. ئۇزاق ئۆتمەي «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» ھەرىكىتى باشلاندى. داغدۇغىلىق ھەم ۋەھىمىلىك چوڭ يىغىندا بىرمۇنچە شائىر، يازغۇچى، سەنئەتكار قاتاردا مەنمۇ تارتىپ چىقىرىلدىم. قىزىق يېرى، جەنۇبتا «سوتسىيالىستىك تەرىبىيە» گە بىللە بارغان، بىللە «توردىن چۈشۈپ قالغان» مۇزىكانت ئاكىمىز بىلەن بۇ قېتىممۇ سەھنىدە يانمۇيان تۇرۇپ قالدۇق. مەن ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ پات ـ پات ئۇنىڭغا كۆزۈمنىڭ قۇيرۇقىدا قاراپ قويياتتىم. دەسلەپتە غال ـ غال تىترەپ ئارانلا ئۆرە تۇرغان بۇ داڭلىق مۇزىكانت بارا ـ بارا ئۆزىنى تۇتۇۋالدى. ھۆكۈم ئېلان قىلىنىپ بولغاندا ھەتتا ماڭا قاراپ كۆزىنى قىسىپمۇ قويدى. ئىككىلىمىز ئوخشاشلا

پارتىيەدىن چىقىرىلىپ، خىزمەتتىن ھەيدەلگەنىدۇق. كېيىن ئۇنىڭ جەنۇبقا كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدىم. مەن قۇتۇبىنىڭ چەت بىر يېزىسىغا ھەيدەلدىم. ئېغىرلىشىپ قالغان نۇرئەلا ئۇرۇمچىدە يالغۇز قالدى.

مەن بارغان يەر ئاساسەن خەنزۇلار ئولتۇراقلاشقان رايون ئىدى. بىر خەنزۇ دېھقانىنىڭ بىر ئېغىز ئۆيىدە تۇرۇپ، ئۆزۈم تاماق ئېتىپ يەپ، ئۇلار بىلەن بىللە ئەمگەكلەرگە چىقىپ يۈردۈم.

مەن تۇرۇۋاتقان ئۆينىڭ تام مېشى زادى ئىسسىمايتتى. مۇزدەك سوغۇق ئۆيدە توڭۇپ كەتكىنىمدىن قولۇم ئىشقا بارمايتتى. يوتقىنىمنى ئۇچامغا يېپىنىپ، چىگە ئارغامچىدا بېلىمنى چىڭ باغلاپ ئۇيادىن بۇيانغا مېڭىپ يۈرەتتىم. قوناق ھور ناننى بىر قېتىم پىشۇرۇپ قويسام،ئۇچ ـ تۆت كۈن قاقلاپ ئىسستىپ يېيىشىمگە يېتەتتى. كۈندە بىرەر ۋاق يېسىۋىلەك شورپىسى قاينىتىپ ھورناننى چىلاپ ئىچىۋالاتتىم. ئاندا ـ ساندا ئىچىلەيدىغان تۇخۇم شورپىسى ئەڭ ئېسىل تامىقىم ئىدى. ئەترەت كادىرلىرى مېنىڭ قىينىلىپ ھەم يالغۇزچىلىق تارتىپ قالغىنىمنى كۆرۈپ:

ـ بۇ يەردە قىينىلىپ يۈرگۈچە يۇرتىڭىزغا يۆتكىلىۋالسىڭىز بولمامدۇ؟ ـ دېيىشتى.

ـ مەن غۇلجىلىق، چېگرا رايونغا مەندەكلەرنى ئورۇنلاشتۇرمايدۇ، ـ دېسەم، ئەترەت باشلىقى كۈلۈپ كېتىپ:

ـ يولىنى تاپسىڭىز جاھاندا قىلغىلى بولمايدىغان ئىش يوق. بىز غۇلجىنىڭ شەھەرگە يېقىنراق بىرەر يېزىسىغا قارىتىپ خەت يېزىپ بېرەيلى، سىز خەتنى ئېلىپ بېرىپ، بىر ئامال قىلىپ شۇ تەرەپلەرگە ئورۇنلىشىۋېلىڭ. غۇلجىنىڭ

يېزىلىرى بۇ يەردىن كۆپ ياخشى ئەمەسمۇ، ــ دېدى. ئەتىرەت باشلىقىغا رەھمەت ئېيتىپ، خەتنى ئېلىپ غۇلجىغا قايتتىم. تۇغقانلارنىڭ يارىدىمى بىلەن نوپۇسۇمنى يېزىغا ئالدۇرۇپ قويۇپ، ئۆزۈم شەھەردە پارچە ـ پۇرات ئىشلارنى تېپىپ ئىشلىدىم. پات ـ پات ئۇرۇمچىگە بېرىپ نۇرئەلانىمۇ يوقلاپ تۇردۇم. ئىككىنچى يىلى باش باهاردا ئوغلىمىز تۇغۇلدى.

ھەدىيە V

15

نەۋرە قىزىم دوستى بىلەن چىقىپ كېتىپ، نەدىندۇر بىر ئاسلان تېپىپ كىرىپتۇ. ئۇ، تۇمشۇقى ھەم بەدىنىنىڭ ئۇ يەر، بۇ يېرىلا قارا، باشقا يەرلىرى ئاپپاق، بەكمۇ ئوماق ئاسلان ئىكەن. شۇ تاپتا ئۇ دېرىزە تەكچىسىدە گۈللەرنىڭ سايىسىدا ئولتۇرۇپ تازىلىق قىلىۋاتىدۇ. ئۇ قىپقىزىل، ناھايىتى ھەربكەتچان تىلى بىلەن بويىندىن باشلاپ قورساق، دۇمبە، پۇتلىرىنىڭ ئۇچىغىچە ناھايىتى ئەستايىدىل يالاپ چىقتى. ئارقىدىن ئېرىنچەكلىك بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، بىر سىلكىنىۋېتىپ يەرگە سەكرەپ چۈشتى. ئۇ ھەقىقەتەن ئاقىرىپ پاكىز بولۇپ قالغانىدى. نەۋرە قىزىم گەرچە ئۇنى ھەر كۈنى ئەركىلىتىپ، شۇنداق ئوبدان باقسىمۇ ئىشىك ئېچىلسىلا «پارت» قىلىپ سىرتقا قېچىپ كېتىدۇ. لالە ئۇنى تەرەپ ـ تەرەپتىن ئىزدەپ بەزىدە گۈللۈكتىن، بەزىدە ئۈستۈنكى قەۋەتلەردىن تېپىپ كىرىدۇ. بىر قېتىم ھەتتا دەرەخنىڭ ئۈستىدىن تۇتۇپ چۈشكەنىدى. ئىلگىرى ئۆينى مەينەت قىلىۋېتىدۇ، دەپ مۇشۇك بېقىشنى خالىمايتتىم. ئۆيدە بىر مۇشۇك پەيدا بولغاندىن كېيىن كۆڭلۈمدە بۇ ئاجىز جانىۋارغا نىسبەتەن چۈشىنىش ۋە ھېسداشلىق پەيدا بولدى. ئىنچىكە كۆزەتسەك، بۇ دۇنيادىكى بارچە ھاياتلىق ـ مەيلى

ئىنساندەك ئەقىل ـ پاراسەتلىك، شىر ـ يولۋاستەك كۈچلۈك بولسۇن ياكى ئۇچار قانات، قۇرۇت ـ قوڭغۇز، پاشا ـ چۈمۈلە بولسۇن، ھەممىسى ئورتاق ھالدا ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىدىكەن ۋە ھەر بىرىنىڭ ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىكى، پەم ـ پاراسىتى، تەدبىرى بولىدىكەن. ئىنسانىنىڭ تىرىشچ ـ تىرمىشىلىرى، قۇشلارنىڭ كۆكتە پەرۋاز قىلىشى، چۈمۈلىنىڭ پىداكارلىقى، مۈشۈكنىڭ ئاغزىڭغا قاراپ تەلمۈرۈپ تۇرۇشلىرى... ھەممىسى بىر مۇقەررەرلىك ئىكەن. شىر ـ يولۋاسنى رەھىمسىزلىكى، تۈلكىنى ھىيلىگەرلىكى، مۈشۈكنى ئاچ كۆزلۈكى ئۈچۈن ئەيىبلەش مۈمكىنمۇ؟ بەزىدە ئۇنىڭ بىر پارچە ئۇستىخانىنى چىشلەپ پاكىز كارىۋات ئۇستىگە چىقىۋېلىشى مېنى ھەر قانچە تېرىكتۈرسىمۇ، ئۇنىڭ گۇناھسىزلارچە مۆلدۈرلەپ تۇرغان ھالىتىگە قاراپ ئاچچىقىمدىن يېنىپ قالمەن. ئۇنىڭ خۇددى ماڭا بىر نېمە دېمەكچى بولغاندەك ئەمما دېيەلمەيۋاتقاندەك تىكىلىپ تۇرۇشى، ئۇمىدسىزلىنىپ، ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ دېرىزە تەكچىسىگە چىقىۋېلىشى، ئۇ يەردىكى تاشتەكلەرنىڭ ئارقىسىدا سائەتلەپ سىرتقا قاراپ ئولتۇرۇشى، ئاندا ـ ساندا بىرەر مۇشۇكنى كۆرۈپ قالسا، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ، سىرتقا چىققۇدەك بىرەر يوچۇق ئىزدەپ ئۆزىنى ھەرياں ئۇرۇپ كېتىشلىرى ماڭا ئۇنىڭ نەقەدەر يەككە ـ يېگانە، بىچارىلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ. ئىختىيارسىز ئامبىرىكىللىقلار ئافرىقىدىن ـ يۇرتىدىن، ئاتا ـ ئانا، قېرىنداشلىرىدىن ئايرىپ تۇتۇپ كەلگەن قارا تەنلىك قۇللارنى ئەسلەپ قالىمەن. گەرچە بۇ ئوخشىتىش سەل بىمەنىدەك تۇيۇلسىمۇ، بىز ئۇلارنى ھەر قانچە ئەتىۋارلاپ باقساقمۇ، ئىنسانلارنىڭ ئەرمەك قىلىش ئۈچۈنلا ئۇلارنى ئۆز

توپـدىن، ئەسـلـىي ياشـاش شـارائـتـىدىن ئايـرىـۋېتـىشـى رەھـىمسـىزلىك بولامدۇ ـ قانداق؟ ھايۋانـلىقى ئۆز جـىنسىغا، ئۆز توپىغا ۋە ماكانىغا بولغان مۇھەببىتى ئىنسانـىيەتكىدەك كـۈچلـۈك ئـەمـەس، دەپ كـىم ئېيـتـالايـدۇ. بـۆرىـلـەرنـىڭ كۈچـۈكلىرى ئـۈچۈن جېنـىنى پـىدا قىلـىشلىرى، بـەزى قۇشلارنىڭ ئۆلۈپ كەتكەن جۈپتى ئۈچۈن ئۆمـۈرۋايەت قارىلىق تۇتۇشـلىرى ئۇلاردا نـاھايـىتـى كـۈچلـۈك ھـېسسـىياتنـىڭ بارلـىقـىنى چۈشـەندۈرمەمدۇ. ئـۇلار ھېسسـىياتـىنى بـىزگـە سۆزلەپ بېرەلمەيدۇ، خالاس.

مۇشۇك ھەققىدىكى مۇلاھىزىلىرىمنى ئـاڭلاپ لالەنـىڭ كۆزلىرىدە ياش لىغىلداپ قالدى. ئۇ بـۇ ئاسلاننـى بىر خەنـزۇ بـوۋايـدىن ئالـغـانـلىقـىنى، ئـەتـە ئـۇنـىڭغـا ئـاپـىرىـپ بېرىدىغانلىقىنى، پۇلـنـىمۇ سـۇرۇشتۇرمەيدىغانـلىقـىنى ئېيتتى.

ـــ ئاپىرىپ بەرسـەڭ يەنە بىـرسىگە ساتىدۇ، ئۇلار پـۇل تېپىـش ئۈچۈن مۇشـۇ ئىشنـى كەسىپ قـىلغـان كـىشـلـەر. كېيىـن سېتىۋالغانلار بەلكىم تېخـىمۇ رەھـىمسـىز كـىشـلـەر بولـۇپ قېلىـشى مۇمكـىن. مۇشـۇكـلـەر ئەڭ يـاخـشىسـى باغ ھويلىلىق، كەڭ قورۇلاردا بېقىلسا، ئاسلانلاپ بىر توپ بولۇپ ياشىسا ياخشى بولىدۇ، ـــ دېدىم. لالە:

ـــ چـوڭ ئاپا، دادامـنـىڭ دەپ بېـرىـشچـە، ھـېلىـقـى... مۇسۇلمـانلار مۇشۇكـنى ئەتـىۋارلايدىكـەن. ئـۇنى... ياخـشـى باقمىسا بولمايدۇ، دەيدىكەن... شۇنداقمۇ؟ ـــ دەپ سورىدى.

ـــ داداڭ توغرا دەپتۇ قىزىم. مەن ساڭا مۇشۇنىڭغا دائىر بىر ھېكايە ئېيتىپ بەرسەم ئاڭلامسەن؟

ـــ ئاڭلايمەن چوڭ ئاپا.

مەن ئۇنىڭغا مۇھەممەد ئـەلـەيھـىسسـامـنـىڭ چاپـىنـىنـىڭ

پېشىدا ئۇخلاپ قالغان مۇشۇكنىڭ ئۇيقۇسىنى بۇزماسلىق ئۈچۈن، چاپىنىنىڭ پېشىنى كېسىۋەتكەنلىكىنى سۆزلەپ بەردىم.

— چوڭ ئاپا، ئۇ نېمىشقا شۇنداق قىلىدۇ؟

— ئۇ بىر مۇھەببەت، قىزىم. بۇ زېمىندا ياشاش ھەققى بولغان جىمىكى جانلىققا بولغان مۇھەببەت، ھاياتلىققا بولغان مۇھەببەت ھەم ھۆرمەت. مۇسۇلمان بارچە ھاياتلىقنى سۆيىدۇ، ئۇ ھاياتلىقنى پەس كۆرمەيدۇ، خورلىمايدۇ.

ئەتىسى مەن ئىككىنچى ھېكايەمنى باشلىغاندا، ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ھەيرانلىق ۋە قىزىقىش چاقناپ تۇراتتى. ئۇ ئەزەلدىن كۆرمىگەن، ئاڭلىمىغان تەسەۋۋۇرمۇ قىلىپ باقمىغان بىر دۇنيانى كۆرىۋاتقاندەك، كۆزلىرىنى يوغان ئېچىپ سۆزلىگەنلىرىمنى ئاڭلىدى ـ دە ئۇنىڭغا قاراخانىلار دۆلىتى ۋە ئۇنىڭدا ياشىغان يۈسۈف ئىسىملىك كىشى يازغان «قۇتادغۇبىلىك» ھەققىدە، 11 ـ ئەسىردە يېزىلغان بۇ كىتابتىكى دۆلەت باشقۇرۇش غايىلىرىنىڭ بۈگۈنكى دۇنيا ئالىملىرىنى ھاڭ ـ تاڭ قالدۇرغانلىقى ھەققىدە ئاددىي تىل بىلەن سۆزلەپ بەردىم. ئۇ كۆز ئالدىدا تۇرغان بۇ كىتابقا تەئەججۈپ ئىچىدە قارايتتى. ئۇنى تۇتۇپ بېقىشتىن، قولىغا ئېلىپ ۋاراقلاپ بېقىشتىن ئەيمىنىۋاتقاندەك قىلاتتى. ئاخىرىدا ئۇ يۈسۈف خاس ھاجىپىنىڭ قەبرىسى قەشقەردە ھازىرمۇ بار ئىكەنلىكىنى ئاڭلاپ خۇشال بولۇپ، كېلەر يىلى يازدا دادىسى بىلەن بىرىپ كۆرۈپ كەلمەكچى بولدى.

كېيىنكى بىر نەچچە كۈندە مەھمۇد كاشغەرىيگە ئائىت رومان ۋە بىر قىسىم تەتقىقات ماقالىسىنى ئوقۇپ چىقتىم. بۇ قىتىم باشقا نەۋرىلىرىمنى ھەم خالىغان قوشنىلارنىڭ بالىلىرىنى چاقىرتىپ مەھمۇد كاشغەرىي ھەققىدە ھېكايە

سۆزلىدىم. سۆزلەۋاتىپ ئۆزۈممۇ ھاياجانلىنىپ كەتتىم. مەن بۇنداق ھاياجانىنى ئۇنتۇپ كەتكىلى كۆپ يىل بولغانىدى. قىزىقارلىق ھېكايىنى سۆزلەپ بولۇپ، ئۇچ تومۇق «تۈركىي تىللار دىۋانى» نى ئېلىپ چىقىپ ئۇلارغا بۇ كىتابنىڭ تۈركىي تىللار ھەققىدىكى تۇنجى لۇغەت دۇنيادا سېلىشتۇرما تىلشۇناسلىققا ئائىت ئەڭ دەسلەپكى كاتتا ئەسەر بولۇپلا قالماي، تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئەينى دەۋر تۈرمۇشىغا ئائىت قىممەتلىك بەدىئىي قامۇس ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈردۈم. نەۋرىلىرىم ئىلگىرى ئۆزلىرى ئاڭلىغان چۆچەكلەردىكى قىلىچ ئېلىپ ياۋ بىلەن كۈرەش قىلغان، ئاق ئات مىنىپ ساھىبجامال مەلىكىلەرنى قارا نىيەتلەرنىڭ قولىدىن قۇتقۇزغان شاھزادىلەرگە ئانچە ئوخشىمايدىغان، كىتابى مىڭ يىللاپ ساقلىنىپ قالغان بۇ شاھزادىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالمايدۇ، دەپ ئويلىدىم.

ئەلشىر نەۋايى ھەققىدىكى ھېكايىنى لاله بىلەن ئاشخانىدا تاماق ئېتىۋاتقان ياكى قاچا ـ قۇچا يۇيۇۋاتقان ۋاقىتلىرىمدا سۆزلەپ بەردىم. سېزىپ تۇردۇمكى، خىيالچان، مۆڭلۇق بالا شائىرنىڭ چوڭ بولغاندىن كېيىنكى ھەسەت ۋە دۇشمەنلىك بالاسى ئىچىدە ئۆتكەن تىنچسىز ھاياتى، مۇھەببىتى، شېئىرلىرى، تۇيۇقسىز ئۆلۈمى... لالەگە كۇچلۇك تەسىر قىلدى. مەن يەنە ئۇنىڭ ئەرەب ـ پارس تىللىرى ئۈستۈنلۈكىنى ئىگىلىگەن ئاشۇ يىللاردا ئانا تىلىنى قوغداش يولىدا قانداق كۈرەش قىلغانلىقىنى بۇگۈنكى بەزى ئىشلار بىلەن بىرلەشتۈرۈپ سۆزلەۋاتقان چېغىمدا، ئۇ مەندىن بىر سوئال سورىدى.

ــ قوشتىل ئوقۇتۇش شۇ چاغدىمۇ بارمىتى، چوڭ ئاپا؟ ــ مەسئۇد ئىككىمىز ئىختىيارسىز بىر ـ بىرىمىزگە قاراپ

كۇلۇشتۇق. مەن ئۇنىڭغا بۇ ھەقتە ئىزدىنىپ كۆرۈپ ئاندىن جاۋاب بەرمەكچى بولدۇم. بىز ئۇنىڭدىكى قىزىقىشتىن پايدىلىنىپ، ئۇنى ئانا تىلىدىكى كىتابلارنى ئوقۇشقا رىغبەتلەندۈرمەكچى بولدۇق. مەسئۇد ئۇنىڭغا كىتابخانىدىن «ئەلشىر نەۋايى» ناملىق رومانىنى ۋە تارىخ، مەدەنىيىتىمىزگە ئائىت ئاددىي ئوقۇشلۇقلارنى ئەكىلىپ بەردى. لالە ئىككىمىز پاراڭلىشىۋاتقاندا ئۇمۇ ئىختىيارسىز پاراڭغا ئارىلىشاتتى، مۇنداق چاغلاردا ھەتتا شاھماتچى بۇرادەرلىرىنىمۇ ئۇنتۇپ قالاتتى.

مەسئۇد ئىككىمىز تەتىلدىن كېيىنمۇ شەنبە ـ يەكشەنبە، بايراملىق دەم ئېلىشلاردا نەۋرىلەرنى يىغىپ بۇنداق دەرسلەرنى دائىم ئۆتۈپ تۇرۇش قارارىغا كەلدۇق. بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقان قوشنىلار ھېلىتىن بالىلىرىنى تەۋسىيە قىلغىلى تۇردى. كونىلارنىڭ «ئىش قىلماسلىقتىن قالىدۇ» دېگىنى راست ئىكەن. ئىشنى باشلىۋىدۇق، يوللىرىمىز كېڭەيدى. روھىي كەيپىياتىمىز جانلىنىپ، ئىلگىرىكى ۋاقىتلارغا قايتقاندەك بولۇپ قالدۇق. قاچانلاردىن تارتىپكى نەۋرلىرىمىز بىزدىن يىراقلاپ كەتكەن، بىزدىن ئۆزىنى تارتىدىغان، بىزگە ۋاقتى ئۆتكەن ئاسار ئەتىقىلەرگە قارىغاندەك قارايدىغان بولۇپ قالغانىدى. بەلكىم بىز مۇشۇ يول بىلەن ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ كىملىكىنى بىلدۈرۈپ، ئۇلارنى باغرىمىزغا قايتۇرۇپ كېلەرمىز. بەلكىم بۇ بىزدىكى زىيادە ئۇمىدۋارلىقتۇ. غايەت كۇچلۇك دەۋر ئېقىمى، مۇنتىزىم مائارىپنىڭ ھەممىنى بېسىپ چۈشىدىغان يۇقىرى بېسىمى بۇ ئورۇنۇشلىرىمىزنى قۇرۇق ئاۋارىچىلىككە ئايلاندۇرۇپ قويار. ئەمما بىزمۇ ئۆز مەجبۇرىيىتىمىزنى ئادا قىلىشىمىز كېرەك. بۇ بىز ۋىجدانىمىزغا يۈز كېلەلەيدىغان

هەم بىز قىلالايدىغان بىر دىنبىر ئىش.

يەكشەنبە كۈنى ئەتىگەندە مەسئۇد نەۋرىلەرنى يىغىپ مۇزېيغا ئېلىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ نۇرغۇن سوئال، گاڭگىراش بىلەن كېلىدىغانلىقى ئېنىق.

مەن نەۋرىلىرىمگە بۇ زېمىندا ياشىغان قەدىمكى ھونلار، ئۇيغۇرلار، ساكىلار، ئىفتالىتلار، تۇخارلار، . . . ، . ئۇلارنىڭ تۇركلىشىشى، ئۇلار قۇرغان كۆچلۈك دۆلەتلەر، ئىسلام دىنىنىڭ سىڭىپ كىرىشى، چىڭگىزخان ئىستېلاسى، تۇركلەشكەن موڭغۇل خانلىرى، چاغاتاي خانلىقى... ھازىرقى ئۇيغۇرلار توغرىسىدا بالىلار تىلىدا دەرس سۆزلىدىم. ئوغۇل نەۋرەم:

— چوڭ ئاپا، مۇئەللىم بىزگە: سىلەر ئەرەب دۆلەتلىرىدىن كەلگەن، دېگەن، بىز ئەرەب ئەمەسمۇ؟ — دەپ سورىدى.

— ياق بالام، بىز ئۇيغۇر، ئەجدادلىرىمىز قەدىم — قەدىمدىن مۇشۇ زېمىندا ياشىغان. سىلەر مۇزېيدا كۆرگەن سېرىق چاچلىق كىشىلەر، «كىروران گۈزلى» ھەممىسى بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىز. قاراپ بېقىڭلار، چوڭ داداڭلار ئاشۇلارغا ئوخشىمامدىكەن؟ كېيىن تېخىمۇ كۆپ مىللەت ۋە ئىرقلار بۇ يەرگە كۆچۈپ كەلگەن. ئاشۇ مىللەتلەر قوشۇلۇپ بىز — بۇگۈنكى ئۇيغۇرلار بارلىققا كەلگەن. ھازىرقى ئۇيغۇرلارنىڭ چىرايى، بەدەن قىياپەتلىرىدىن ئاشۇ ھەر خىل مىللەتلەرنىڭ ئالاھىدىلىكى چىقىپ تۇرىدۇ. بەزىلەر ئاق سېرىق، بەزىلەر بۇغداي ئۆڭ، بەزىلەر ياپما قاپاق، لېكىن بىز ھەممىمىز ئۇيغۇر.

رەسىم سىزىشقا قىزىقىدىغان چوڭ ئوغۇل نەۋرەم يوغان بىر پارچە قەغەزگە سارغۇچ قوڭۇر چاچلىق كىروران

گۈزىلىنى، قارا چاچ، ئېگىز بوي، بۇغداي ئۆڭلۈك تۈرك شاھزادىسىنى، پاكار ئاتقا مىنگەن موڭغۇل ئەسكىرىنى، ئاخىرىدا توق قوڭۇر چاچلىق، قاراقاش، قوي كۆزلۈك ئۇيغۇرنى سىزدى. مەن يەنە ئۇيغۇرلار تارىختا قوللانغان يېزىقلار، ئېتىقاد قىلغان دىنلار توغرىسىدىمۇ ئازدۇر - كۆپتۇر سۆزلەپ ئۆتتۈم.

ئاردىدىن كۆپ ۋاقىت ئۆتكۈزمەيلا ئۆرپ - ئادەتلىرىمىز، ئولتۇرۇپ - قوپۇش، تۇغقاندارچىلىق، مېھماندارچىلىق يوسۇنلىرىمىز، كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەكلىرىمىز، ھېيت - بايراملىرىمىز، توي - تۆكۈن، بۆشۈك توي، خەتنە توي، دەپنە، نەزىر - چىراغ قائىدىلىرىمىز توغرىسىدا دەرس ئورۇنلاشتۇردۇم. مەسئۇد كىتابخانىلاردىن بۇلارغا ئائىت كىتاب - ماتېرىياللارنى تېپىپ كەلدى. مەن قىز - ئوغۇل نەۋرىلىرىمگە ئۆزىمىزچە كىيىنىپ كېلىش تەلىپىنى قويغانىدىم، قىزلار چاچلىرىنى ئۇششاق ئۆرۈپ، ئەتلەس كۆڭلەك، دوپپا كىيىپ كەپتۇ. بولۇپمۇ مېنى خۇشال قىلغىنى، چوڭ كېلىنىم ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇيدىغان بىر جۈپ ئوغلىمغا بادام دوپپا، ياقىسىز، ئۇزۇنراق تون كىيدۈرۈپ، بېلىگە بەلباغ باغلاپ ئېلىپ كەپتۇ. ئۇلارنى كۆرۈپ بىردىنلا كىچىك ۋاقىتلىرىم، مۇشۇنداق كىيىنىپ يۈرىدىغان ئاكا - ئىنىلىرىم ۋە قوشنىلارنىڭ بالىلىرى كۆز ئالدىمغا كېلىپ يىغلىۋەتكىلى تاس قالدىم. بۇ كىيىم ئۇلارغا نەقەدەر ياراشقان - ھە!

نەۋرىلىرىمنى كۆرۈپ خۇددى ھېيت بولغاندەك، ئۆيگە قوشنىلارنىڭ بالىلىرى يېغىپ كەتتى. مەن بالىلارغا رەڭلىك سۈرەتلەرنى، گاھىدا نەۋرىلىرىمنىڭ كىيىمىنى كۆرسىتىپ تۇرۇپ ئۆزىمىزگە خاس كىيىم - كېچەكلىرىمىزنى

تونۇشتۇروپ، ئۇنى كىيىشىنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەندۈردۈم ۋە شۇنداق كىيىنگەن بالىلارنى ماختاپ ئىلھاملاندۇردۇم. چوڭلارنى كۆرگەندە ئالدىغا بېرىپ كۆرۈرۈش، ئۆيگە كەلگەن مېھمانىنى تۆرگە باشلاش، چاي قويۇش، ئالدىدا ئەدەپ ـ قائىدە بىلەن يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇش، چوڭلاردىن بۇرۇن داستىخانغا قول ئۇزارتماسلىق، مېھمانلارنىڭ ئالدىدا ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، غەلۋە قىلماسلىققا ئوخشاش يوسۇنلارنى چۈشىنىشلىك قىلىپ سۆزلەپ ھەم بالىلارنىڭ ئۆزىگە ئورۇندىتىپ ئۇلارنى ئەدەپسىز قىلىقلاردىن ئىبارەت ئېلىشقا ئۇندىدىم. ئاخىرىدا بىر قىزنىڭ قونچىقىنى بۆشۈكتە ياتقۇزۇپ ئۆتكۈزگەن «بوۋاقنىڭ قىرقىنى چىقىرىش» مۇراسىمىمىز بەك كۆڭۈللۈك بولدى. ھەر بىر بالا بوۋاقتا «بەختلىك بولسۇن»، «ئەقىللىق بولسۇن»، «ئوماق بولسۇن»، «گەپ ئاڭلىسۇن»، «يىغلاڭغۇ بولمىسۇن» دېگەندەك تىلەكلىرىنى بىلدۇرۇشتى. قاق ـ مېغىز، كەمپۈت ـ شاكىلاتلار بىلەن مېھمان بولۇشۇپ كۆڭۈللۈك ئويناشتى. بۇ دەرستىن كېيىن، ئۇدۇل قوشنام بالىلىرىنىڭ ئولتۇرۇپ ـ قوپۇشتا ئەدەپ ـ قائىدىلىك بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتتىپ:

ــ ھەدە، بۇ ئىشنى داۋاملاشتۇرسىڭىز بولاتتى. مەن قوشنىلارنى ھەربىرىكەتلەندۈرۈپ سىزنى زىيان تارتقۇزمايتتىم، ــ دېدى. مەن ئۇنىڭغا:

ــ قوشنام، بۇ ئىشقا يارەملەشسىڭىز ئەلۋەتتە بولىدۇ. ئەمما پايدا ـ زىيانىنىڭ گېپىنى قىلسىڭىز سىزدىن رەنجىپ قالمەن، ــ دېدىم ۋە ئەمدى بىر مەزگىل باشقا ئىشلار بىلەن بولىدىغانلىقىمنى، كېيىن ئەھۋالغا قاراپ يەنە باشلىساق بولىدىغانلىقىنى كېيىنكى ھېكايىلىرىمنىڭ تېخىمۇ ئېسىل ئىكەنلىكىنى ئېيتتىم.

ئەمەلىيەتتە مېنىڭ ھېكايىلىرىم تېخى ئەمدىلا باشلىنىۋاتاتتى. تاشكېمىر رەسىملىرى، خوتەن قەغىزى، خەتتاتلىق، كىتابچىلىق ھەققىدە، «12 مۇقام»، ئاماننىساخان، مەشرەپلەر ھەققىدە، ئاتا ـ بوۋىلارنىڭ مىمارلىق، نەقىش سەنئىتى ھەققىدە ناھايىتى كۆپ ھېكايىلارنى سۆزلىمەكچى ئىدىم ئەمما مەن راستىنلا بىر مەزگىل ئۆز ئىشلىرىمنى قىلىۋېلىشقا موھتاج. مەن پات ـ پات كېچىك ساندۇقچىدىن ئاشۇ قىزىل رەڭلىك باغاقنى ئېلىپ قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىمەن. ئۇنىڭدا كۆرسىتىلگەن كۇنگە قانچىلىك ۋاقىت قالغانلىقىنى بىلىپ تۇرساموۇ، يەنە بارماقلىرىمنى پۈكۈپ قايتا ـ قايتا سانايمەن. كۇنلەر ئۆتمەكتە. ئەمدى ھېچقانچە ۋاقىت قالمىدى. مەن بىر ـ ئىككى قۇر يېڭى كىيىم ئېلىشىم، يېڭى ئاياغ، سومكا، كىچىكرەك چامادان دېگەندەك لازىمەتلىكلەرنى تەييارلىشىم كېرەك. يەنە بىر تەرەپتىن كەيپىياتىمنى تەڭشەپ، ھەر قانداق خۇشاللىق ياكى قايغۇنىڭ بېسىمىغا تاقابىل تۇرالىغۇدەك روھىي ھالەت ھازىرلىشىم، دوختۇرغا كۆرۈنۈپ زۆرۈر دورىلارنى ئېلىۋېلىشىم كېرەك. كەچتە قىزىم مۇنىرە بىلەن تېلېفوندا سۆزلەشتىم. ئۇ:

ـــ دوختۇرخانىغا ئەتىلا بارغىن ئاپا، ئۇكام ماشىنىسى بىلەن ئېلىپ بارسۇن. جۇمە كۇنى چۈشتىن كېيىن دەرسىم يوق، مەن سېنى دۇكان ئايلاندۇراي. مەكتەپ بويىچە يىغىن بار دەۋاتقان، بىر ئامالىنى قىلىپ رۇخسەت ئالارمەن. رۇخسەت ئالالىسام دەرستىن چۈشۈپلا يېنىڭغا بارىمەن، ـــ دېدى.

مۇنىرەنى ھەممىمىز مال تونۇيدۇ، دەيمىز. ئۇ زامانغا لايىق ھەم ئىشلىتىشكە ئەپلىك نەرسىلەرنى سېتىۋالالايدۇ. بەزىدە ئۇنىڭ بۇ جەھەتتىكى تالانتىغا قايىل بولغىنىمدىن: «تىجارەتچى بولۇپ قالساڭمۇ سوداڭ قالتىس يۇرۇشۇپ

كېتەتتىكەن سېنىڭ» دەپ قالىمەن. ئۇ ئۆزىمۇ مەكتەپتىكى ئىشلاردىن كۆڭلى سۇ ئىچمەيۋاتقانلىقىنى ئېيتىپ:

— بۇ باش ئاغرىقى ئىشلارنى تاشلاپ ئوقەتچى بولۇپ كېتەيمۇ - يە؟ — دەپمۇ قويىدۇ. ئەمما يەنىلا ئوقۇتقۇچىلىقتىن مېھرىنى ئۈزەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇ بىزنىڭ قىزىمىز - دە.

مەن ئۆز ئىشىمغا شۇنچىلىك بېرىلگەنىكەنمەن. تارتقان خورلۇق - كۈلپەتلىرىم مېنى ئۇنىڭدىن قىلچىمۇ سوۋۇتالمىغانىكەن. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ئالدىدا، يېڭى مۇدىر ئالدىغا چاقىرتىپ خىزمىتىمنىڭ ئەسلىگە كەلگەنلىكىنى ئۇقتۇرغاندا نەچچە كۈنگىچە بەخت تۇيغۇسى ئىچىدە مەست بولۇپ يۈرگىنىم، ئىككى ئايدىن كېيىن يەنە بىر قېتىم خىزمەتتىن ئايرىلىپ، نەچچە يىل سەرسان بولۇپ يۈرۈپ، ئاخىرى يەنە خىزمىتىم ئەسلىگە كەلگەندە يىغلاپ كەتكەنلىرىم، مۇنبەرگە قايتا چىققاندا ھاياجاندىن ئوقۇغۇچىلار ئالدىدا قىلىدىغان گەپ تاپالماي، ھېلى كۈلۈپ، ھېلى يىغلاپ تۇرۇپ قالغىنىم... پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن مەكتەپمۇ - مەكتەپ بېرىپ: بالىلارنىڭ نېمىشقا ساۋاتى تولۇق چىقمايدۇ. ساۋاتى چىقمىغان بالىلارنى ماڭا يىغىپ بېرىڭلار، بىر پۈتۈك ھەق ئالماي ئىككى ئايدا ساۋاتىنى چىقىرىپ بېرىمەن، دەپ تەلەپ قىلغانلىرىم... مۇدىرلارنىڭ ھەيران بولۇپ ئاغزىمغا قاراپ قالغانلىرى...

16

8 - ئايىنىڭ ئۈزۈن كۈنلىرى ئېرىنچەكلىك بىلەن ئۆتمەكتە. ھاۋا يەنىلا شۇنداق ئىسسىق. ئاپتاپنى توسۇش

ئۇچۇن ياتاق ئۆيۈمنىڭ قېلىن پەردىسىنى ھىم يېپىپ ئارام ئېلىش ئۇچۇن ياتتىم. مەسئۇد بىلەن لاله ئاللىقاچان چۇشلۇك ئۇيقۇغا كەتتى. زالمۇ، قورۇمۇ، ھەتتا پۇتكۇل شەھەرمۇ تىپتىنچ، خۇددى ھەممە ئادەم تەڭلا ئۇيقۇغا كەتكەندەك. پەقەتلا ئاسلانچاق كارىۋات ئاستىدىن تېپىۋالغان بىر كاللەك يۇڭ يىپنى چۆرگىلىتىپ چۇۋۇماقچى بولۇپ يۇرىدۇ. مەنمۇ ئۇچى چىقىپ قالغان ئۆتمۇش ئەسلىمىلىرىمنى، ياق، ئۆزۇمنى چۇۋۇش ھەلەكچىلىكىدە. ئەمما بۇ «چۇۋۇلۇش» ئانچە ئاسان ئىش ئەمەس. سەن يىللار تونىلىدا ئۆتمۇشكە قاراپ ماڭغىنىڭدا قاراڭغۇلۇقتا چاقناپ كۆز قىسىشىپ تۇرغان سانسىز يۇلتۇزنى سەير قىلىپلا قالماي، ئاغزىنى يوغان ئېچىپ، قۇيۇندەك پىرقىراپ يېقىنلاشقانلىكى مەۋجۇداتنى دەم تارتىپ كېتىدىغان قاراڭغۇ ئۆڭكۇرلەرگىمۇ يولۇقىسەن. سەن ئۇنىڭ ئالدىدىن ئۆتمەي تۇرالمايسەن. ئۇنىڭغا يېقىنلاشتىڭمۇ، قانداق تارتىلىپ كەتكىنىڭنى بىلمەيسەن. ئۇ يەردە سەن ئۆزۇڭنىڭ چۇۋۇلۇۋاتقانلىقىڭنى سېزىسەن. ھاياتىڭدىكى ئەڭ قاباھەتلىك دەقىقىلەر، كۈنلەر، ئايلار، يىللارنى يەنە بىر قېتىم بېشىڭدىن ئۆتكۈزىسەن، يۈرەك سوقۇشلىرىڭ ئەڭ يۇقىرى چەككە يېتىدۇ، نەپىسىڭ بوغۇلىدۇ، قان تومۇرلىرىڭ كۆپىدۇ... بۇ بەكمۇ ئازابلىق جەريان. ئەمما ئۇنىڭدىن قېچىپ قۇتۇلۇش مۇمكىن ئەمەس. ئىنسانىڭ بۇگۈنگە ئۆتمۇش ئەسلىمىلىرى ۋە كەلگۈسىنىڭ ئەندىشىلىرى يۇغۇرۇلۇپ كەتكەن بولىدۇ.

1966 ـ يىلىنىڭ باھار پەسلىدە، كىشىلەر كۆڭلىنى بىر خىل تىنچسىزلىق ئەندىكتۇرۇپ تۇراتتى. تەجرىبىلىك كىشىلەر گېزىتلەر ۋە رادىيو خەۋەرلىرىدىن چوڭ بىر ھەرىكەتنىڭ شەپىسىنى سېزىۋېلىشقانىدى. ئىيوننىڭ بېشىدا

مەركەزنىڭ «پىرولېتارىيات مەدەنىيىتى زور ئىنقىلابىنى ئېلىپ بېرىش توغرىسىدىكى 16 ـ مايى ئۇقتۇرۇشى» ئېلان قىلىنىدى. 20 ـ ئەسىر مەكتەپمىزدە پىرولېتارىيات مەدەنىيىتى زور ئىنقىلابى باشلانغانلىقى مۇناسىۋىتى بىلەن ئىنقىلابنى ئاخىرغىچە ئېلىپ بېرىش قەسەمياد يىغىنى ئېچىلدى.

سىنىپلار ئالدىدىكى چوڭ مەيدانغا ھەيۋەتلىك يىغىن سەھنىسى ياسالغان بولۇپ، سەھنىدە ناھىيە ۋە مەكتەپ رەھبەرلىرى سۇرلۇك قىياپەتتە قاتارلىشىپ ئولتۇرۇشاتتى. سىنىپ ـ ئىشخانىلارنىڭ تاملىرى، سەھنىنىڭ ئالدى ـ كەينى، دەرەخلەرگىچە چاپلانغان شوئار ـ پىلاكاتلار ھەممە يەرنى قىپقىزىل بويىغاندى. مەيدانىنىڭ بىر تەرىپىگە قويۇلغان ئوزۇن ـ قىسقا ئورۇندۇقلاردا ئوقۇتقۇچى، ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر ئولتۇرۇشقان، ئوقۇغۇچىلار ئاستىغا گېزىت، بىرەر پارچە خىش قويۇپ ياكى توپىلىق يەردىلا ئولتۇرۇشاتتى. ئوقۇتقۇچىلار چاندۇرمىغىنى بىلەن چىرايلىرىدىن گاڭگىراش، دەككە ـ دۈككە چىقىپ تۇراتتى. «تارىختا مىسلى كۆرۈلمىگەن» يەنە بىر قېتىملىق ئىنقىلاب باشلاندى دېگەنلىك يەنە بىر تۇركۈم ئادەم تارتىپ چىقىرىلىدۇ دېگەنلىك. تارىختىن بۇيان قايسى ھەرىكەتتە «بىر ئوچۇم» لارنى پالاكەت باسمىغان. ئىلگىرى تەركىبى يۇقىرىلارغا، تارىخىدا مەسىلە بارلارغا، ۋىجدانى قاينىاپ ئانچە ـ مۇنچە سۆزلەپ قويغانلارغا، ئىقتىسادىي جەھەتتە نەپسىنى يىغالمىغانلارغا، چەت ئەل بىلەن بىرەر باغلىنىشى بارلارغا كەلگەن. بۇ قېتىم ئەكسىلئىنقىلابچى، شېۋ جېڭجۇيىچى، بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقلىرى، جەمئىيەت داشقاللىرى، جىن ـ شەيتانلار... دېيىلمۇاتىدۇ. قارىغاندا كىمگە كىيدۈرسە

بولىدىغان قالپاقلاردەك قىلىدۇ. ئەمما مېنىڭ ئىشلىرىمنى خىزمەت گۇرۇپپىسىدىكىلەر تېخى يېقىندىلا تەكشۈرۈپ خۇلاسە چىقىرىپ بولغان، كەلگۈلۈك ماڭىلا كېلىۋەرمەس... دەپ ئۆزۈمنى ئاۋۇندۇرماقچى بولىمەن. خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپ، كۆزۈم ئالدىنقى رەتتە ئىشەنچ بىلەن قەددىنى تىك تۇتۇپ ئولتۇرغان ئىگەمبەردى مۇئەللىمگە چۈشتى. كۆڭلىدە نېمىلەرنى ئويلاۋاتىدىكىن، ئۇ ئەدەبىيات ئوقۇتۇش گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇلى ھەم ۋىلايەت تەۋەسىدە خېلى تەسىرى بار شائىر. ئىلگىرىكى ھەربىكەتلەردە ئۇ ئۆزىگە كىر قوندۇرماي كەلگەن. ئۇنى پۈتلىماقچى بولغانلارمۇ ئۇنىڭ پارتىيە ۋە باھار ھەققىدە يازغان شېئىرلىرىدىن ياكى ئوقۇتۇش مېتودىدىن نۇقسان تاپالماي، ئۇنى مەيلىگە قويۇۋەتكەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇنىڭ بىر كۆك نامرات ئائىلىنىڭ بالىسى ئىكەنلىكىنى ھەممە ئادەم بىلىدۇ. ئۆتمۈشنى ئەسلەش يىغىنلىرىدا ئۇ دائىم ئائىلىسىنىڭ ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ئېچىنىشلىق تارىخىنى ناھايىتى تەسىرلىك قىلىپ سۆزلەيدۇ. كۆز يېشى قىلىپ، ئاڭلاپ ئولتۇرغانلارنىمۇ يىغلىتىۋېتىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ يەنىلا بەزىلەر ئۇنى ياخشى كۆرمەيدۇ. ئۇنىڭ كېلىشكەن قەددى ـ قامىتى، مەغرۇرانە يۈرۈش ـ تۇرۇشلىرى، ئارقىسىدىن چىقىپ تۇرىدىغان، راست ـ يالغىنىنى ھېچكىم بىلمەيدىغان كۇس ـ كۇس پاراڭلار ئۇلارنىڭ ئۆچمەنلىك قىلىشى ئۇچۇن ئۇچۇن يېتىپ ئاشىدۇ. ئۇ شۇنچە تىرىشىپ ئىشلىسىمۇ، سىياسىي ئۆگىنىشلەردە ھەممىدىن ئاكتىپ پىكىر بەرسىمۇ، تەتىللەردە ئوقۇتقۇچىلار كۇرسلىرىدا دەرس ئۆتۈپ مەكتەپكە شان ـ شەرەپ كەلتۈرسىمۇ، بىرەر قېتىم ئىلغار سايلىنىپ باقمايدۇ. ئەمما ئۇ يەنىلا رەتلىك كىيىنىپ، چاچلىرىنى مايلاپ

خۇشال - خۇرام يۇرىيدۇ. چىرايلىق ئايال ئوقۇتقۇچىلارنى كۆرسە ئېچىلىپ - يېيىلىپ مۇڭدىشىپ كېتىدۇ. ئىگەمبەردى مۇئەللىم ئىككىمىز بەزى تەرەپلەردە بەك چىقىشىمىز، گېپىمىز دائىم بىر يەردىن چىقىدۇ. ئەمما بەزى تەرەپلەردە ئوت بىلەن سۇدەك بىر يەرگە كېلەلمەيمىز. شۇڭا بىر - بىرىمىزنى ھۆرمەت قىلىمىز — يۇ، بىر - بىرىمىزدىن يىراق يۇرىمىز... يەنە ئاۋۇ رىسالەت خانىم، تۇرسۇن مۇئەللىملەرچۇ، ئۇلار نېمىنى ئويلاۋاتىدىغاندۇ...

يىغىن باشقۇرغۇچى يىغىنىنىڭ باشلانغانلىقىنى ئېلان قىلدى. گۇمبۇرلىگەن داقا - دۇمباق ساداسى، چاۋاك - ئالقىش سادالىرى ياڭراپ ئېگىز تېرەكلەرنىڭ ئۇچىغا قونۇۋالغان قاغىلارنى ئۇركۈتۈۋەتتى. مۇگدەپ ئولتۇرغانلار چۆچۈپ كېتىشتى. ئالقىش سادالىرى ئىچىدە رەھبەرلەر سۆزگە چىقىپ سەپەرۋەرلىك دوكلاتى بەردى ۋە مەكتىپىمىزنىڭ مەدەنىيەت زورئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلىش خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەزالىرىنىڭ ئىسىملىكىنى ئېلان قىلدى. ئەزالارنىڭ كۆپ قىسمى ناھىيەلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە مائارىپ ئىدارىسىدىن كەلگەن كادىرلار بولۇپ، بىزنىڭ مەكتەپتىن مۇدىرلارنىڭ ئارقىسىدا يۇرىيدىغان بىر نەچچە ئاكتىپىمۇ بار ئىكەن. رەھبەرلەرنىڭ تەنتەنىلىك سۆزىدىن كېيىن يىغىن باشقۇرغۇچى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئاممىنىڭ پاش قىلىشى، رەھبەرلىكىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن مەكتىپىمىزدىن بىرىنچى تۇركۈمدە تارتىپ چىقىرىلغان ئەكسىيەتچى، شىيۇ جېڭجۇيىچى ئونسۇرلار، بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقلىرى، قارا يىپ، گېزەندە، داشقال جىن شەيتانلارنى ئېلان قىلىشقا باشلىدى. يۇرىكىم بىر نەرسىنى سەزگەندەك ئېگىز - پەس سوقۇپ كېتىۋاتاتتى. يىغىن باشقۇرغۇچى

يۇقىرى ئاۋازدا :

ــ بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقى، بۇرژۇئازىيەنىڭ قارا يىپى، ئەكسىيەتچى شائىر ئىگەمبەردى ئايۇپ سەھنىگە چىقسۇن! ــ دەپ توۋلىدى. بۇ گەپنى ئاڭقىرىپ بولغۇچە قۇلاق تۇۋۇمدە بومبا پارتلىغاندەك يەنە بىر سادا ياڭرىدى:

ــ شىئۇ جېڭجۇيىچى، بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقى، سىنىپى يات ئۇنسۇر، جاھىل گېزەندە ھەدىيە ئەبەي سەھنىگە چىقسۇن!

خۇدۇمنى يوقىتىپ قويغاندەك بىر ھالەتتە سەھنىگە تارتىپ چىقىرىلدىم. مېنىڭ كەينىمدىن ئاۋۇت « ئارخىمېد»، رىسالەت خانىم، ئابدۇللا مۇئەللىم، تۇرسۇن مۇئەللىم ۋە بىر قىسىم چوڭ ياشلىق مۇئەللىملەر تارتىپ چىقىرىلدى.

شۇئار، ۋارقىراش ـ جارقىراشلار ئىچىدە «سىنىپىي يات ئۇنسۇر» مەسئۇد ماخمۇت سەھنىگە چىق!ــ دېگەن ئاۋازنى ئاڭلىدىم.

مەسئۇد باشقىلارنىڭ قول تەگكۈزۈشىگە يول قويماي، سەھنىگە تېز ـ تېز مېڭىپ چىقىپ سەپنىڭ ئاخىرىغا تىزىلدى. ئەڭ ئاخىردا:

ــ كونا ئەكسىلئىنقىلابچى، گېزەندە ۋاڭ جيەنلۇڭ ئوتتۇرىغا چىق! ــ دېگەن ئاۋاز بىلەن تەڭ بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىسام ئايشە ھەدىنىڭ ئېرى «ۋاڭ لاۋشى» (يۇنۇس مۇئەللىم) سەھنە تەرەپكە قاراپ ئالدىرىماي كېلىۋېتىپتۇ. داقا ـ دۇمباق، شوئار سادالىرى يەنە بىر قېتىم ئەۋجىگە چىقتى:

ــ يوقالسۇن بۇرژۇئا ئىلىم نوپۇزلۇقلىرى!

ــ يوقالسۇن سىنىپىي دۈشمەنلەر!

ــ يوقالسۇن ئەكسىلئىنقىلابچى، شىئوجېڭچۇيىچى ئۇنسۇرلار!

ئىچىمده ساناپ باقسام تارتىپ چىقىرىلغانلار 17 ئادەم ئىكەنمىز. دېمەك، سېپىمىز خېلى كەڭ ئىكەن. كۆپىنىڭ قاتاردا ئىكەنمىز. نېمە كۆرسەك تەڭ كۆرەرمىز، دەپ ئويلاپ ئاز ـ تولا تەسەللى تاپقاندەك بولدۇم. لېكىن تېخى يېشىغا توشمىغان ئوغلۇمنى ۋاقتىدا ئېمىتەلمەيدىغان بولدۇم، دەپ كۆڭلۈم يېرىم ئىدى.

يېڭىگە قىزىل بەلگە تاقىغان ئىككى «قىزىل قوغدىغۇچى ـ كىچىك باتۇر» مېنى سىلكىپ تارتىپ مەيدەم ۋە دۇمبەمگە شوئار يېزىلغان قەغەزلەرنى چاپلىدى. قارىسام باشقىلارغىمۇ چاپلىغىلى تۇرۇپتۇ. بېشىمىزغا كارتون قەغەزدىن ياساپ تەييارلانغان ئۇزۇن قالپاقلار كىيدۈرۈلدى. شۇ ھالىتىمىز بىلەن كۆپچىلىكنىڭ ئالدىدا مىدىر قىلماسلىققا تىرىشىپ، ئىسسىقتىن تەرلەپ ـ پىشقىنىمىزچە ھەر بىرىمىزنىڭ «جىنايى قىلمىشلىرى» پاش قىلىنغان ۋە تەنقىد قىلىنغان ماقالىلەرنى ئاڭلىدۇق. ئوقۇلۇۋاتقان بىر ماقالىدە ئىگەمبەردى مۇئەللىمنىڭ «پارتىيەم» دېگەن شېئىرى «ئىگەمبەردىنىڭ ئارزۇسىدىكى ئەكسىيەتچى پارتىيە مەدھىيىلەنگەن» دەپ، «باھار» ناملىق شېئىرى «ھازىرقى جەمئىيىتىمىزنى زىمىستان قىشقا ئوخشىتىپ، ئۆز ئارزۇسىدىكى باھارنىڭ كېلىشىگە تەشنا بولغان» دەپ؛ ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ مەستلىكتە «بىر پىشاڭ بىلەن يەر شارىنى ئورنىدىن قوزغىۋېتەلەيمەن» دېگەن گېپى «سوتسىيالىستىك تۈزۈمگە بولغان ئۆچمەنلىكىنى ئىپادىلىشى» دەپ تەھلىل قىلىنغانلىقىنى ھەيران قالغان ۋە قورققان ھالدا ئاڭلىدىم. ئۇنىڭغا ئۇلاپلا «ئەكسىيەتچى ئىلىم نوپۇزلۇقى ھەدىيە ئەبەي ھەممىلا يەردە ‹كومپارتىيە ئادەم ئەمەس› دەپ داۋراڭ سېلىپلا قالماي، پارتىيە رەھبەرلىكى بىلەن قارشىلاشقان ۋە ئۇنى

ئىنكار قىلماقچى بولغان» دېگەن تەھلىللەر قۇلاق تۇتمىدە جاراڭلىدى. مەن راستىنلا شۇنداق دېگەندىمۇ؟ بىر - ئىككى ئادەم پارتىيەگە ۋەكىللىك قىلالمايدۇ، دېگەن ئەمەسمىدىم... قورقۇنچتىن كاللام قالايمىقانلىشىپ كېتىۋاتاتتى. مەن راستىنلا نېمىنىڭ خاتا، نېمىنىڭ توغرا ئىكەنلىكىنى ئايرىيالمىغۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالدىممۇ؟

يىغىن ئاياغلاشقاندىن كېيىن ئاكتىپلار بىلەن «قىزىل قوغدىغۇچى» كىچىك باتۇرلار بىزنى ئالدىغا سېلىپ مەكتەپ ئىچىدە سازايى قىلدى. ماڭا كىيدۈرۈلگەن قالپاق ئۇزۇن ھەم تار بولغانلىقتىن ھە دېسە بېشىمدىن چۈشۈپ كېتەتتى. قەستەن چۈشۈرۈۋەتتى دېمىسۇن دەپ گەۋدەمنى مىدىرلاتماي ھەيكەلدەك مېڭىشقا مەجبۇر بولدۇم. قىيابىتىمنى كۆرگەنلەر ئۆزىنى تۇتالماي كۈلۈشۈپ كېتەتتى. ئۇلارنىڭ كۈلۈشكىنىگە قاراپ تېخىمۇ خورلۇقۇم كېلەتتى. «مۇشۇككە ئويۇن، چاشقانغا قىيىن» دېگەن شۇدە.

ئەنە شۇنداق قىيىن بىر ھالەتتە كېتىۋېتىپ، ئالدى تەرىپىمىزدىكى تاماشا كۆرۈپ تۇرغان ئادەملەر توپى ئىچىدە چىرايى تامدەك تاتىرىپ كەتكەن ئايشە ھەدىنىڭ ئەنسىز كۆزلىرىنى كۆرۈپ قالدىم. سېپىمىز يېقىنلاپ بارغانچە، توپلىشىپ تۇرغانلار ئىككى تەرەپكە ئايرىلىپ بىزگە يول بېرەتتى. ئەمما ئايشە ھەدە قورقىنىدىن نېمە قىلارىنى بىلمەي جايىدا قېتىپ تۇرۇپلا قالغانىدى. قىزىل يەڭ بەلگىلىكىلەر قوپالىق بىلەن ئۇنى يولنىڭ چېتىگە ئىتتىرگەندە، مەن ئۇنىڭ يىقىلىپ چۈشكىنىنى كۆردۈم. ئەمما ئارقامغا قارىيالمىدىم. كېيىن، ئايشە ھەدىنىڭ دەپ بېرىشچە، شۇ چاغدا ئۇ ئىشىك ئالدىدىكى يازلىق ئوچىقىدا بىر قازان ياغنى چۈچۈتۇۋاتقانىكەن. يېقىنلا يەردىن

ئاڭلىنىۋاتقان شوئار ۋە داقا ـ دۇمباق ئاۋازلىرىنى ئاڭلاپ يۇگۈرۈپ قورۇدىن چىقىپلا مېنى ۋە كەينىمدە تۇرغان ئېرىنى كۆرۈپىتۇ. قورقۇنىدىن تىترەپ، نېرى كېتىشنى، يا ئالدىمىزغا كېلىشنى بىلەلمەي، يولنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ قاپتۇ. «قىزىل قوغدىغۇچىلار» ۋارقىرىشىپ، ئىتتىرىپ يىقىتىۋەتكەندىن كېيىنلا خۇدىنى تېپىپ، ئۆمۈلەپ قوپۇپ بىر چەتتە قاراپ تۇرۇپتۇ. بىر چاغدا ئوچاقتىكى ياغنى ئېسىگە ئېلىپ، يۇگۈرۈپ كېرىپ قارىسا، ياغقا ئوت كەتكەنكەن. ئۇ ئوچاقتىكى ئوتنى كۆممەكچى بولۇپ بىر گۇرجەك ئۇۋاق كۆمۈرنى گۇرجەككە ئاپتۇ ـ يۇ ئوچاقنا ئەمەس، قازانغا تاشلاپتۇ. قازاندىكى ئوت تېخىمۇ ئۇلغىيىپ كېتىپتۇ. ئايشە ھەدە قورقۇپ كېتىپ قازاننى يەرگە ئالماقچى بوپتۇ، ئەمما قولى كۆيۈپ كەتكەنلىكتىن يەرگە تاشلىۋېتىپتۇ. قازان ئىككى پارچە بولۇپ كېتىپتۇ...

ئايشە ھەدە بۇ ئىشلارنى ئۇزاق ۋاقىتلارغىچە سۆزلەپ يۈرگەنىدى، ھەر قېتىم تىلغا ئالسا قورققاندەك بولۇپ مەيدىسىنى تۇتۇۋالاتتى.

بىز تارتىپ چىقىرىلغانلار 17 ئادەم ئىدۇق. 1970 ـ يىلغىچە بۇ سان كېمەيمەي، ئاۋۇماي بىر خىل تۇردى. شۇ يىلى ئاۋۇت «ئارخىمېد» بىلەن مەسئۇد بىزنىڭ قاتارىمىزدىن چىقىرىۋېتىلگەن بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ ئورنىغا چەت ئەلدە تۇغقىنى بار زورەم بىلەن ۋىلايەتتىن يۆتكىلىپ كەلگەن بىر پىشقەدەم تاتار ئوقۇتقۇچى قوشۇلدى. زورەمنىڭ ئاكىسى چەت ئەلدە خېلى داڭلىق شەخس بولسا كېرەك، ئۇنى دائىم ساقچىلار كېلىپ سوراق قىلاتتى. زورەمنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، ئۇلار ئۇنىڭدىن: «ئاكاڭ بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرامسىلەر؟ قانداق ئالاقىسىلەر؟ نېمە دېيىشتىڭلار، ئۇ

نېمە دېدى؟» دەپلا سورايدىكەن. زورەمنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بۇيان خەت ـ خەۋىرىنى ئالالمىدۇق، دېگەن گەپىگە زادى ئىشەنمەيدىكەن. يەنە بىر مۇئەللىم ئىلگىرىكى مەكتەپتە ئىشلەۋاتقان مەزگىلىدە قانداقتۇر بىر «چەت ئەلگە باغلانغان تەشكىلات» قا قاتناشقان، دەپ گۇمان قىلىنغانىكەن. مۇئەللىم بولسا ئۇنى باشقىلارنىڭ ئۆزىگە قىلغان تۆھمىتى، دەپ چىڭ تۇرىدىكەن. ئەپسۇسكى، پاكىتقا ھۆرمەت قىلىنمايدىغان، راست ـ يالغان ئايرىلمايدىغان ئۇ دەۋرلەردە ھېچقانداق ئادەمنىڭ ئۆزىنى ئاقلاش ھوقۇقى يوق ئىدى. قالپاقلار ھەممە يەردە ئۇچۇپ يۈرەتتى. گۇناھسىز بىر ئادەمنىڭ كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە ئەڭ ئېغىر گۇناھكارغا ئايلىنىپ قېلىشى ئادەتتىكى بىر ئەھۋال ئىدى.

بىر كۈنى «قىزىل قوغدىغۇچىلار» كىرىپ ئۆيىمىزنى ئاختۇرۇشقا باشلىدى، ئۇلار شۇنچىلىك ئەستايىدىل، ئىنچىكىلىك بىلەن ئاختۇردىكى، جىنايىتىمىزنى ئىسپاتلايدىغان بىرەر ماتېرىيال تېپىش ئۈچۈن يەرگە ياتقۇزۇلغان خىشلارنىمۇ قومۇردى، ئوچاقتىكى كۈلنى، چېلەكتىكى ئەخلەتنى مالتىلاپ كۆرۈشتى. چامادان ـ سانduقتىكى كىيىم ـ كېچەك، يىغىلغان يوتقان ـ كۆرپىلەرنى چۈۋۈپ، كىتابلارنى بىرمۇ بىر ۋاراقلاپ كۆرۈشتى، ئاخىرى ئۆيدىكى «ماۋزېدۇڭ تالانما ئەسەرلىرى»دىن باشقا بارلىق كىتابىمىزنى ھارۋىغا بېسىپ ئېپچىقىپ كەتتى. مەكتەپ مەيدانىغا سىم تارتىپ مەسئۇد ئىككىمىزنىڭ بارلىق سۈرەت، كىيىم ـ كېچىكىمىزنى، مېنىڭ ئىچ كىيىملىرىمنى ئارغامچىغا يېيىپ سازايى قىلدى. ئادەتتىكىچە كاستۇم ـ يوپكا ياكى شىم، چىرايلىقراق كۆڭلەك، يىپەك ئىچ كىيىم، ئۇزۇن پايپاق، ئېگىز پاشنىلىق

توپلەي دېگەنلەر بىزنىڭ بۇرژۇئازىيەچە تۇرمۇش ئادىتىمىزنىڭ «پاكىتى» بولدى. شۇ چاغدا ئۇچامدا گۇللۈك كالتە يەڭ كۆڭلىكىم بار ئىدى. كۆرەش قىلىنىپ قالسام چېچىمغا ئېسىلىۋېلىشمىسۇن دەپ، چېچىمنى چىڭ ئۆرۈپ، ئېگىز قىلىپ تۇگۇۋالغانىدىم. ئىككى «قىزىل قوغدىغۇچى» قىز مېنى ئالدىغا سېلىپ بازارغا ئېلىپ چىقىپ، شىم ئالدۇرۇپ زورلاپ كىيدۈرۈپ قويدى. ئادەتتىكى شىملار ماڭا قىسقا كېلىپ قالاتتى. ئامالسىز شىمنىڭ ئايىغىغا باشقا رەختنى ئۇلاپ كىيىپ يۈردۈم. ئۇلاربانتىكلىۋالغان چېچىمنى تارتىپ چۈۋۈپ، بېشىمغا تاقىغان قىسقۇچ، تارغاقلارنى سۇندۇرۇۋېتىشتى. چېچىمنى قايچا بىلەن ئېگىز - پەس كېسىپ قىرقىم چاچ قىلىپ قويماقچى بولۇشتى. چېچىمنى قىرقىۋەتكىنىگە چىدىمايى، پۈرسەت تېپىپ ئارقا ئىشىك بىلەن بىر دېھقانىنىڭ ئۆيىگە كىرىپ، مانا ئەمسە دەپ بېشىمنى چۈشۈرگۈزۈپلىۋەتتىم. ھەر قېتىم ئەينەككە قارىسام كۆڭلۈم بەكمۇ يېرىم بولاتتى. ئورۇقلاپ، سارغىيىپ كەتكەن چىرايىم، چاچسىز تۇرقۇم بىلەن تولىمۇ كۆرۈمسىزلىشىپ كەتكەنىدىم. مەسئۇدمۇ چاچلىرىمدىن ئايرىلىپ قالغىنىمغا چىدىمايلا قالدى. مېنىڭ قويۇق، ئۇزۇن، قوڭۇر چاچلىرىم بەكمۇ كۆركەم ئىدى. ئىككى ئۆرۈپ قويۇۋەتسەممۇ، ئېگىز ئۆرۈپ بانتىكلىۋالسامۇ بەك يارىشاتتى. مەسئۇد بۇ چاچلىرىمنى چۈۋۈپ ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئېلىپ سىلاشنى ياخشى كۆرەتتى. مانا ئەمدى ئەشۇ چاچلىرىمدىن - ئاياللىق زىننىتىمدىنمۇ ئايرىلىپ قالغانىدىم. يەنە بىر تۇرۇپ، ئەمدى كۆرەش قىلىنسام ئېسىلىۋالىدىغان چېچىمنىڭ بولمىغىنىمۇ ياخشى بولدى، دەپ ئۆز - ئۆزۈمگە تەسەللىمۇ بېرەتتىم. چۈنكى ئىسيانچىلار

بىزنى خالىغان چاغدا ئەپچىقىپ كۆرەش، سازايى قىلاتتى. چىداپ تۇرغۇسىز ئىزا ـ ئاھانەت، دۇشكەلەشلەرلا ئەمەس، ئۇرۇپ ئۇچۇقداشلار بىزگە ھەر ۋاقىت ھەمراھ ئىدى. كۆرەش قىلىۋاتقاندا بېشىمىزنى پەسكە بېسىپ تۇرۇش ياكى ئۇشتۇمتۇت كۆتەرتىش ئۇچۇن ئۇلار كۆپىنچە چېچىمىزنى قاماللاپ تۇتۇۋالاتتى. بىزنىڭ نەقەدەر قىينىلىدىغانلىقىمىز ھېچكىمنىڭ خىيالىغا كىرىپ چىقمايتتى.

كۆرەش، سازايى قىلىشلاردىن بوشىغان ۋاقىتلاردا مەكتەپ ئىچىدە ياكى مەكتەپ دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئەمگەك قىلاتتۇق. كېيىن ناھىيە يولىنى ياساش، ناھىيىنىڭ نۇقتىلىق سۇ قۇرۇلۇشى ئەمگەكلىرىگىمۇ قاتناشتۇق.

كىچىكىمدىن ئەمگەك قىلىپ باقمىغان تاۋى نازۇكلاردىن بولمىغانلىقىم ئۇچۇن، نى ـ نى ئەمگەككىمۇ چىداپ كەتتىم. پەقەتلا ناھىيەنىڭ سۇ ئامبىرىنى ياساش ئەمگىكىگە قاتناشقان كۇنلىرىمنى ئويلىسام، ھازىرمۇ تېنىم جۇغۇلداپ، يۇرىكىم سىلىپ كېتىدۇ. چۇنكى ئۇ كۇنلەر ــ بىر ئىنسان، بىر ئايال ئاسان بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان ئېغىر جىسمانىي ئەمگەكلەر روھىمدىلا ئەمەس، جىسمىمدىمۇ ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرغان.

ئۇ قەھرىتان قىش ئايلىرى ئىدى. دالىنىڭ سوغۇق شامىلى جاندىن ئۆتەتتى. تاغ باغرىدىكى توپا دۆڭدە گۇرجەك تۇتۇپ تۇرغان ئىككى ئەر كىشى ھارۋىمىزغا توپا ئۇسۇپ بېرەتتى. مەكتەپتىكىلەر «سەنجاسۇن» (ئۇچ كىشىلىك گۇرۇھ) دەپ ئاتىشىدىغان رىسالەت، زورەم ۋە مەن ئۇچىمىز ئېشەك بولۇپ ھارۋىغا قېتىلاتتۇق. بويۇم ئېگىز، قاۋۇلراق بولغانلىقىم ئۇچۇن، مەن ئوتتۇرىغا قېتىلاتتىم. خېلىلا ئېگىز ھەم ئۇزۇن دۆڭدىن پەسكە چۇشكۇچە ھارۋا

ئالدىمىزدا، ئۆزىمىز ئارقىدا بولۇپ قالاتتۇق، كەينىمىزگە ھەر قانچە داجىۋالساقمۇ ھارۋا سۆرەپ كېتىپ، ئۆزىمىزنى تۇتالماي يۇگۇرۇشكە مەجبۇر بولاتتۇق. يۇگۇرۇش تازا پەللىگە چىققاندا خۇددى ھارۋا بىلەن بىللە مولاق ئېتىپ چۈشىدىغاندەك تۇيۇلۇپ، قورققىنىمىزدىن كۆزلىرىمىز ئالاق - جالاق بولۇپ كېتەتتى. پەسكە چۈشكەندە گەجگىمىزدىن بېسىپ تۇرغان ئېغىر ھارۋىنى سۆرەپ بىرھازا ھارۋىنىڭ ئالدىغا ئۆتۈپ ماڭاتتۇق. سۇ ئامبىرىنىڭ يەنە بىر قېشىغا چىققۇچە ھارۋا پۈتۈن ئېغىرلىقى بىلەن بىزنى كەينىمىزگە ئىتتىرەتتى، يەنە ھارۋا بېشىمىزغا ئۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك ۋەھىمە ئىچىدە قالاتتۇق. ھاسىراپ - ھۆمۈدەپ قارا تەرگە چۆمۈلەتتۇق. تەرلىرىمىز پاختىلىق چاپانلىرىمىزنى ھۆل قىلىۋېتەتتى. بىرەر - يېرىمدەم ئولتۇرۇپ ئارام ئالساق زۇكامداپ قېلىشتىن قورقۇپ ئارام ئالماي ئىشلەۋېرەتتۇق.

مۇشۇنداق يۇگۇرۇپ يۇرۇپ كۇنىگە 20 ــ 30 قېتىم توپا توشۇيدىغانلىقىمىز ئۈچۈن، چۈشكىچە قورساقلىرىمىز ئېچىپ كوكىراپ كېتەتتى. شۇ كۇنلەردە ئىشتىھايىم شۇنچىلىك ئېچىلىپ كەتكەنىدىكى، ئەتىگەنلىك چايدىلا ئۈچ زاغرىنى كۆرمىدىم دەپ سوقۇۋېتەتتىم. ئەرلەر بەش - ئالتىنى يەيتتى.

ئارىلىقتىكى بىر كۇنلۇك، يېرىم كۇنلۇك دەم ئېلىشلاردا ئۆيگە كەلسەم، مەسئۇد ماڭا ئۇزاق قاراپ كېتىپ:

ــ ھەدىيە، سەن كۇندىن - كۇنگە ئۆزگىرىپ كېتىۋاتسەن، ــ دەيتتى.

ــ قانداق ئۆزگىرىۋاتىمەن؟ ــ دەپ ھەيران قالاتتىم.

ــ ئۆزۈڭ سېزىۋاتامسەنكىن، مۇكچىيىپ ماڭىدىغان بولۇپ قالدىڭ، مىجەزىڭمۇ قوپالىشىپ قالدى، ھەممە

ئادەمگە قاتتىق تېگىسەن. مەن بىلمەيمەن ئەمەس، سېنىڭ قىلىۋاتقىنىڭ ئەر كىشىلەرمۇ چىدىيالمايدىغان ئېغىر ئىش. ئىمكان بولسا سېنىڭ ئورنۇڭدا بېرىپ مەن ئىشلىسەم دەيمەن. ساڭا ئىچىم ئاغرىيدۇ. لېكىن، ئامال يوق. شۇنداقتىمۇ مەن ئىلگىرىكى ھەدىيەنى يوقتىپ قويمىسام دەيمەن.

ــ ھە، مەدىكار ئاياللارغا ئوخشاپ قاپتىمەنمۇ؟ ئېڭىشىپ ماڭمىدىغان بولۇپ قاپتىمەنمۇ؟ ئات ــ ئېشەكنىڭ ئىشىنى قىلىۋاتقان ئادەم ئېڭىشىپ، مۈكچىيىپ قالمامدۇ. كۆزۈڭگە سەت كۆرۈنۈپ قالغان بولسام، چىرايلىقنى تېپىۋالارسەن، ــ دەپ قېيدايتتىم.

بىر قېتىم، كېچىدە مەسئۇد بىلەن بالىلار ئۇخلاپ قالغاندا، كىيىمىمنى سېلىپ تامغا ئېسىقلىق تۇرغان يۇمىلاق ئەينەكتىن بەدىنىمنى كۆرمەكچى بولدۇم. خۇددى يۇيۇنۇۋاتقان چاغلىرىمدىكىدەك قوللىرىم بىلەن كۆكسۈمنى توسۇپ تۇرۇپ ئەينەككە يان تەرەپتىن نەزەر سالدىم. دېرىزىدىن چۈشۈپ تۇرغان سۇتتەك ئاي يورۇقىدا يالىڭاچ تېنىم ئۇپئوچۇق كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئەينەك ئېگىزدە بولغانلىقتىنمۇ، مۇرەم باشقىچە كەڭ، دۇمبەم ئالدىغا ئېگىلىپ قالغاندەك كۆرۈنۈپ كەتتى. ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قوللىرىمنى پەسكە چۈشۈردۇم. ئۇزاقتىن بۇيان لىپتىك تاقىمىغان كۆكسۈم مەيۈس ئېسىلىپ تۇراتتى. بەللىرىمنىڭ ئەگمە سىزىقى يوقاپ، ئەر كىشىنىڭ بېلىدەك قوپال، تۈز كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالغاندى. كالتە ئىشتاندىن چىقىپ تۇرغان پاچاقلىرىمدا كۈچەش سەۋەبىدىن كۆپۈپ قالغان كۆكۈچ تومۇرلار ئەگرى ــ بۈگرى بولۇپ كۆرۈنەتتى. بىر جۈپ پۇتۇم خۇددى گۈرجەكتەك كەڭ ۋە قوپال...

كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ ئىچ كۆڭلىكىمنى دەرھال كىيىۋالدىم. يالىڭاياغ پۇتلىرىم بىلەن سوغۇق يەرنى دەسسەپ ئولتۇرۇپ ئۇن چىقارماي يىغلىدىم. تۇزلۇق كۆز ياشلىرىم مەڭزىمنى ھۆللەپ ئاغزىمغا ئېقىپ كىرەتتى ياكى بوينۇمغا، ئۇ يەردىن ئىچ كۆڭلىكىمنىڭ مەيدىسىگە ئېقىپ چۈشەتتى. قاچانلاردىدۇر ئارقامدىن ئاڭلىنىپ تۇرغان سۇس خورەك ئاۋازى توختاپ، مەسئۇد كۈچلۈك قوللىرى بىلەن مېنى تارتىپ يېنىغا ياتقۇزدى. كىچىك بالىنى ئالداۋاتقاندەك ئالداپ، كۆز ياشلىرىمنى سۈرتۈۋاتقان چېغىدا يىغام ئېسىۋەدىشكە ئۆزگەردى. مەن ئامالسىزلىقتىن، پۈتكۈل دۇنيادىن ئازار يېگەنلىكىمدىن، سۆزلەپ تۈگەتكىلى بولمايدىغان نۇرغۇن ـ نۇرغۇن سەۋەبتىن يىغلايتتىم. مەسئۇد مۇرەمنى سىيلاپ تۇرۇپ:

ـ يىغلىما ھەدىيە، مېنىڭ كۆڭلۈمدە سەن يەنىلا گۈزەل، تاشقى كۆرۈنۈش ۋاقىتلىق، قەلب گۈزەللىكى مەڭگۈلۈك، سەن مېنىڭ مەڭگۈلۈك ھەدىيەرىم سەن، ـ دېدى. ئۇنىڭ مۇشۇنداق سۆزلىرى مەن ئۈچۈن غايەت زور تەسەللى ئىدى.

سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇشىدىكى ئەمگەكتىن قايتىپ كەلگەن كۈنۈم ئىش ئورنىدا ئىشلەتكەن كىگىز ـ كېچەك، يوتقان ـ كۆرپىلىرىمنى ئاپتاپقا يېيىپ، ئەمگەكتە كىيگەن كىيىم ـ كېچەكلىرىمنى يۇيۇش ئۈچۈن داسقا چىلاپ قويۇپ ئەمدىلا ئولتۇرسام، ئىشىك تۆۋىدە بىرسىنىڭ قارىسى كۆرۈنگەندەك قىلدى. ئادەتتە بىزنىڭ بۇ «جىن ـ شەيتانلار ئائىلىسى» گە مېنى باشقۇرىدىغان ئىسيانچى ئاكتېپلاردىن باشقىلار كىرمەيتتى. كىمدۇ، دەپ تۇرسام، خەت تارقاتقۇچى ئايال ئىشىك يوچۇقىدىن بىر پارچە خەتنى تاشلۇۋېتىپلا ئۆتۈپ

كەتتى. سىڭلىمدىن كەلگەن خەت ئىكەن، خەتنى دەرھال ئاچتىم. خەتتە ئىنىمنىڭ ۋاپات بولۇپ كەتكەنلىكىنى يېزىپتۇ. خەتتە يېزىلىشىچە، بۇ قېتىمقى ھەربكەتتە قارامايدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلدىغان ئىنىمۇ تارتىپ چىقىرىلغانكەن. ئۇنى ئىسيانچىلار مەكتەپكە سولاپ قويغانكەن. بىر كۈنى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ بىرى كىرىپ:

ــ ھەي ئالىم، ئەتە سىلەرنى كۆچىدا سازايى قىلىدۇ. ساڭا بىر مېتىرلىق ئۇزۇن قالپاقتىن بىرنى ياساپ قويدى، ــ دەپتۇ. ئىنىمنىڭ بويى 92 .1 مېتىر كېلەتتى. ئۇ بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

ــ بىر مېتىرلىق قالپاقنى كىيىپ ئۇچ مېتىر بولۇپ ئىستولبا بىلەن تەڭ ماڭمىدىكەنمەنده، ــ دەپ كۈلۈپ قويۇپتۇ. ئاكتىپلار سىرتتىكى ئۆيگە يىغىلىپ كۈلكە ـ چاقچاق بىلەن قارتا ئوينىشقا باشلاپتۇ. ئىنىم كارىۋىتىغا ئۆزىنى تاشلاپ بىردەم خىيال سۈرۈپ ياتقاندىن كېيىن، ئورنىدىن تۇرۇپ يېنىدىن قەغەز ـ قەلەم چىقىرىپ: «قەدىردان داھىيمىز ماۋ جۇشى، بىزنىڭ بۇ يەردە بولۇۋاتقان ئىشلارنى بىلەمدىغانسىز؟ بىزنىڭ بۇ يەردە ياخشى ئادەملەرگە ئۇۋال قىلىنىۋاتىدۇ. بىزنىڭ ھېچقانداق گۇناھىمىز يوق ئىدى. بىز نېمە سەۋەبتىن خىزمەت قىلىش، ئەركىن ياشاش ھوقۇقىمىزدىن ئايرىلىپ قالىمىز؟ نېمە ئۈچۈن كۆرەش، تەنقىد، سازايى قىلىشلارغا ئۇچرايمىز؟ نېمە ئۈچۈن، زادى نېمە ئۈچۈن؟» دەپ يېزىپ، خەتنى چىرايلىق قاتلاپ ئۈستەلگە قويۇپ قويۇپتۇ. ئادەتتە ئوقۇغۇچىلارنىڭ چېچىنى ئېلىپ قويۇش ئۈچۈن دائىم يېنىدا ساقلايدىغان ئۈستىرا بىلەن بويۇن تومۇرىنى كېسىپ كارىۋاتقا يىقىلىپتۇ. ئۇنىڭ بوينىدىن ئېتىلىپ چىققان قان يوتقان ـ كۆرپىلەرگە، تامغا چاچراپ

هەممە يەرنى قىزىلغا بويايتۇ. قاراۋۇللار سىرتقى ئۆيگە يىغىلىپ قارتا ئويناۋاتقانكەن. ئىشىك يوچۇقىدىن ئاڭلىنىپ تۇرغان ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، كۇلكە ـ چاقچاق ئىچىدە ئىنىم بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىپتۇ.

ئىنىم ئۆگىنىشكە ئىنتىلىدىغان كىتابخۇمار، ئاق كۆڭۈل يىگىت ئىدى. ئۇ ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا ئەمەس، ئوقۇغۇچىلىرىغىمۇ كۆيۈنەتتى. قىينىچىلىقى بار بالىلارغا ياردەم قىلىپ تۇراتتى. ئەجەبا ئۇنىڭ باشقىلاردەك ئويناپ يۈرمەي ئۆگىنىشكە بېرىلگىنى، كىتاب ئوقۇغىنى گۇناھمۇ؟ ئىنىمنىڭ كۆڭلىنى مەن شۇنچىلىك چۈشىنەتتىم. چۈنكى ئىككىمىزنىڭ مىجەزىمىز ئوخشىشىپ كېتەتتى. مەنمۇ ئۇنىڭدەك بېرىلىپ ئۆگىنەتتىم، كىتاب ئوقۇشنى ياخشى كۆرەتتىم. ئۆز خىزمىتىمگە بارلىقىمنى بېغىشلىغانىدىم. ئەمەلدارلارنىڭ ئارقىسىدىن پالاقلاپ يۈرۈشكە ۋاقتىم يوق ئىدى. شۇنىڭ ئۈچۈن مەنمۇ گۇناھكار بولۇپ قالدىم. ئىزا ـ ئاھانەت، خورلۇق چېكىدىن ئېشىپ، دۇنيا كۆزۈمگە دوزاخ بولۇپ كۆرۈنگەن چاغلاردا مەنمۇ ئۆلۈپلا قۇتۇلۇشنىمۇ ئويلىغان. بىر قېتىم قىزىمنىڭ چېچىنى سىيلاپ تۇرۇپ:

— قىزىم، مەن يىراق بىر يەرگە كېتىمەن. قايتىپ كېلەلمىسەم ئۇكاڭغا ئوبدان قارا. ئىككىڭلار داداڭلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاڭلار، يامان بالىلار بىلەن ئويىنماڭلار... — دېگەنىدىم. قىزىم خۇددى بىر ئىشنى سەزگەندەك مېنى مەھكەم قۇچاقلىۋېلىپ:

— ياق، ئاپا، سەن ھېچ يەرگە كەتمە. كەتسەڭ بىزنىمۇ ئېلىپ كەت، — دەپ يىغلاپ تۇرۇۋالغان. قۇچىقىمدىكى ئوغلۇممۇ قىرقىراپ يىغلاپ كەتكەن. بالىلىرىم مېنى بۇ

يولدىن قايتۇرغان.

ئاھ، مېنىڭ ئەقىللىك، دىلكەش ئىنىم، سەن ماڭا شۇنچىلىك كۆيۈنەتتىڭ. كۆڭلۈمنىڭ يېرىملىقىنى كۆزۈمگە قاراپلا بىلىۋالاتتىڭ. دائىم مەندىن ئەنسىرەيتتىڭ. مەن ئاخىرقى قېتىم يۈرتقا قايتقاندا، مەن بىلەن پاراڭلاشماقچى، ماڭا يۈرەك سۆزلىرىڭنى ئېيتىپ بەرمەكچى بولغانىدىڭ. ئەمما مەن ئەقىلسىز ئاچاڭ ئالدىراپلا كېتىپ قالدىم. بىر - ئىككى كۈن كېچىكىپ ماڭغان بولسام، كۆڭلۈڭدىكى گەپلىرىڭنى ئاڭلاپ، قېرىنداشلىق قەلبىم بىلەن ساڭا مېھىر ۋە ئىشەنچ ئاتا قىلالىغان بولسام نەقەدەر ياخشى بولغان بولاتتى - ھە. ئىسىت، شۇنىمۇ قىلالمىدىم. بۇ دۇنيانىڭ بۇنچە ۋاپاسىزلىقىنى ئويلاپ يېتەلمىدىم. ئاھ، مېنىڭ ۋاپادار ئۇكام، ئەقىلسىز ئاچاڭنى كەچۈرەرسەنمۇ...

مەن ئىنىم ئۇچۇن ھازا ئېچىپ ۋارقىراپ يىغلىيالمايتتىم، تۆت ئادەمنى چاقىرىپ قۇرئان ئوقۇتالمايتتىم. پەقەت بۇرۇقتۇرما بولۇپ، ئۇنسىز يىغلاپ ئىچ - ئىچىمدىن توڭشىپ كەتكەنىدىم.

17

شۇ ۋاقىتلاردا ھېچبىر گۇناھسىز شەھەر ئاھالىلىرىمۇ ھەر خىل باھانە - سەۋەب بىلەن ئۆي - ماكانلىرىدىن قوغلىنىپ، يېزىغا تارقاقلاشتۇرۇلۇۋاتاتتى. بۇ شامال مېنىڭ بالىلىرىمنى بېقىۋاتقان ئايالغىمۇ كەلدى. ئۇنىڭ بىلەن جاپالىق كۈنلەردە ھەمدەم بولۇشۇپ ئۇرۇق - تۇغقاندەك بولۇپ قالغانىدۇق. يالغۇز بىچارە يېزىدا قانداق قىلار؟ مەن

بالىلىرىمنى قانداق قىلارمەن؟ دەپ غەم قىلىپ يۈرسەم، مېنىمۇ بالىلىرىم بىلەن مەكتەپ دېھقانچىلىق مەيدانىغا ھەيدەشتى. ئورۇن ـ كۆرپە، لاقا ـ لۇقلىرىمىزنى ھارۋىغا بېسىپ ئېلىپ كېتىشكەنىدى. ئۇلارغا بالىلىرىمنى ئالغاچ كېتىۋاتقان دەپ شۇنچە يالۋۇرساممۇ ئۇنىمىدى. ئامالسىز بالىلىرىمنىڭ بىرىنى كۆتۈرۈپ، بىرىنى يېتىلەپ ئون كىلومېتىر يولنى پىيادە مېڭىشقا مەجبۇر بولدۇم. ئوغلۇم سېمىز، خېلىلا ئېغىر ئىدى. ئۇنى كۆتۈرۈپ بولالماي ھېرىپ كەتسەم، خېلىلا ئىش ئۇقۇپ قالغان قىزىم ھارغىنىدىن تەرلەپ ـ قىزىرىپ كەتكىنىگە قارىماي:

ــ ئاپا، ھېرىپ كەتتىڭ، ئەكېلە ئۇكامنى مەن كۆتۈرەي، ــ دەپ مېنىڭ ھاردۇقۇمنى چىقىراتتى. ئانا ـ بالا ئۇچىمىز بۇ يولنى بىر كۈن مېڭىپ دېھقانچىلىق مەيدانىغا كەچ بولغاندا يېتىپ كەلدۇق. ئاشخانىنىڭ يېنىدىكى كىچىك قاراڭغۇ بىر ئېغىز كەپىنى بىزگە تەييارلاپ قويۇپتۇ. ئۆينىڭ تاملىرىدىن توپا تۆكۈلۈپ تۇرىدۇ. پارچە ـ پۈرات تاختاي بىلەن كونا پەنەركىدىن ياسالغان ئىشىك زادىلا چىڭ يېپىلمايدۇ. بۇنىڭغا ئامال يوق، مۇشۇ كەپىدە بىر نېمىلەر قىلىپ جان بېقىشىمىز كېرەك. يوتقانىنىڭ بىر تۇتام پاختىسىنى چىقىرىپ پىلىك ئېشىپ، دۇم كۆمتۇرۈلگەن پىيالىنىڭ ئويمان يېرىگە ئاشخانىدىن ئېلىپ چىققان ئىككى قوشۇق ياغنى قۇيۇپ «قارا چىراغ» ياسىدىم. قارا چىراغنىڭ يورۇقىدا يەرنى سىرىپ سۈپۈرۈپ، ئۇستىگە كىگىز ـ كېچەكلەرنى سېلىپ ئورۇن راسلىدىم. ھېرىپ كەتكەن بالىلىرىم تېزلا ئۇيقۇغا كېتىشتى. مەن تۆشۈكتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان بىر نەچچە يۇلتۇزغا قاراپ ئىنىمنى، ياشىنىپ قالغان ئاتا ـ ئانامنى، ئۆز ئەھۋالىمنى ئويلاپ خىياللىرىمنى بىر

باشقا ئېلىپ چىقالماي، توختىماي خورسىنىپ ئۇزاققىچە ئويغاق ياتتىم. ئەتىدىن تارتىپ تۈگىمەس ئەمگەككە چۈشۈپ كېتىمەن. بەلكىم يازىچە مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قالارمەن. بۇ يەردىن قايتسام يەنە بىر ئەمگەكلەر مېنى ساقلاپ تۇرىدۇ. كېيىنكى ئۆمرۈم مۇشۇنداق ئۆتەرمۇ، بۇ كۈنلەرنىڭ ئاخىرى نەدىن چىقار...

مەن ئۇ يەردە ئىشلەۋاتقانلارغا تاماق ئېتەتتىم. ئېغىر ئاياغ ئىكەنلىكىمگە قارىماي، سەھەر تۇرۇپ يوغان چېلەكلەردە سۇ توشۇپ كۈپلەرنى توشقۇزاتتىم. ئەتىگەنلىك تاماقنا ئۈلگۈرتۈپ نان يېقىپ چاي قاينىتاتتىم. چۈشتە، بەزىدە كەچتە ئاش ئېتەتتىم. بىردەم بىكار بولۇپ قالسام ئەتراپتىن تەرمەچ تېرىپ ئوتۇن يىغاتتىم. خىزمىتىم جاپالىق ئىدى. لېكىن ھەر قانچە جاپا تارتسامۇ بالىلىرىمنىڭ يېنىمدا ئىكەنلىكىمدىن خۇشال ئىدىم. مەسئۇدمۇ پات - پاتلا بىزنى يوقلاپ كېلىپ، ئەتىسى سەھەردە كېتىپ قالاتتى.

مەن دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئىشلەۋاتقان يىلى، 1970 - يىللىرى بولسا كېرەك، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىنقىلابى كومىتېتنىڭ ئۇچ ئادىمى مېنى يوقلاپ كەلدى. ئۇلار مەندىن كامال بىلەن نۇرىيەنىڭ ئۇرۇمچىدە ئوقۇۋاتقان چاغلىرىدا بىرەر تەشكىلاتقا قاتناشقان - قاتناشمىغانلىقى، «ئالتۇن كەش» ناملىق دىرامىنىڭ قانداق دىراما ئىكەنلىكى، ئۇنىڭغا قاتناشقانلارنىڭ كېيىن قانداق بىر تەرەپ قىلىنغانلىقىنى سوردى. مەن ئۇلارغا ئەينى ئەھۋالنى — ھېچقانداق تەشكىلاتنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكىنى، بىزگە ھېچقانداق چارە كۆرۈلمىگەنلىكىنى ئېيتتىم، كامال بىلەن نۇرىيەنى كۇچۇمنىڭ بارچە ئاقىلىدىم ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى سىنىپ مەسئۇلىمىز ۋە فاكۇلتېت رەھبەرلىرىنىڭ ئىسمىنى ئېيتتىم

بەردىم. ئۇلار قايتىدىغان چېغىدا ئۆزلىرىنىڭ ئۇرۇمچى، غۇلجىلارغىمۇ بېرىپ بۇ مەسىلىنى تولۇق تەكشۈرىدىغانلىقىنى ئېيتىشتى. مەن ئۇلاردىن كامالنىڭ تارتىپ چىقىرىپ قويۇلغانلىقىنى، نۇرىيەنىڭ شەھەرگە يېقىن بىر ناھىيەنىڭ ئوتتۇرا مەكتىپىدە ئىشلەۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، بىر نەچچە كۈنگىچە ئۇلارنى خىيالىمدىن چىقىرالمىدىم. ئاسمىنى ۋە باشقا بالىلارنىمۇ ئويلىدىم. يېقىنقى يىللاردا مەن ئۇلارنىڭ ھېچقانداق خەۋىرىنى ئالالمىغانىدىم.

شۇ يىلى يازدا «بىرگە زەربە بېرىش، ئۇچكە قارشى تۇرۇش» يۈزىسىدىن ئېچىلغان چوڭ يىغىندا يەنە بىر قىسىم ئوقۇتقۇچى «نەق ئەكسىلئىنقىلابچى» بولۇپ تارتىپ چىقىرىلدى. بەزىلىرى قولغا ئېلىندى، يەنە بەزىلىرىگە قالپاق كىيدۈرۈلدى. مېنى 1965 ـ يىلى سىناقتا قالدۇرۇش جازاسى بېرىلگەن دەپ، 1966 ـ يىلى ئەتىيازدا خىزمىتىم ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنى يوقىا چىقىرىپ، سىناقتىن ئۆتەلمىگەنلىكى ئۈچۈن خىزمەتتىن قوغلاندى، دەپ ئېلان قىلدى. بۇ چاغدا كىچىك ئوغلۇم تېخى يېشىغا توشمىغانىدى. قانداق قىلىشىمىزنى بىلمەي بىر نەچچە ئاينى دەككە ـ دۈككە ئىچىدە ئۆتكۈزدۇق. كېيىن مەكتەپتىكى بەزى كىشىلەرنىڭ ئاغزىدا ناھىيەنىڭ ئەڭ چەت، ئەڭ جاپالىق تاغلىق يېزىسىغا چۈشۈرۈۋېتىلىدىغانلىقىم توغرىسىدا گەپ ـ سۆزلەر پەيدا بولدى. بۇ قېتىم بىزمۇ جىم ئولتۇرمىدۇق. مەسئۇدنىڭ ۋىلايەتلىك مائارىپ ئىدارىسىدا ئىشلەيدىغان بىر ساۋاقدىشىنىڭ ياردىمىدە مەن بالىلىرىمنى ئېلىپ مەسئۇدنىڭ يۇرتى غۇلجا ناھىيەسىگە ــ مەسئۇدنىڭ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ ئالدىغا يۆتكىلىپ بارىدىغان بولدۇم. مەسئۇد

هازىرچە بۇ يەردە ئىشلەپ تۇرۇپ، كېيىن پۇرسىتىنى تېپىپ يۆتكىلىپ بارماقچى بولدى. بۇ ناھايىتى تەۋەككۇلچىلىك بىلەن چىقىرىلغان قارار بولسىمۇ، تېخىمۇ ئېغىر كۈنلەرگە قالماسلىقىم ئۈچۈن مۇشۇنىڭدىن باشقا چارە يوق ئىدى. قانچىكى چەت ـ يىراق جايلاردا كىشىلەرنىڭ نەزەر دائىرىسى شۇنچە تار، دوپپىسىنى ئەكەل دېسە، بېشىنى ئەكېلىدىغانلار كۆپ بولغانلىقتىن مەندەك خىزمەتتىن ھەيدەلگەن، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن دېيىلگەنلەر ئۇلار ئۈچۈن ئىنتايىن خەۋپلىك دۈشمەن ھېسابلىناتتى. ئۇلارنىڭ بىزدەكلەرگە تاقابىل تۇرۇش ئۈسۈللىرىمۇ شۇنچە ئىپتىدائىي، ئىنسانىيلىقتىن يىراق بولاتتى. شۇڭا ناھىيەدە شامال چىقسا، يېزىدا بوران چىقىدۇ، دەيدىغان گەپلەربىكار ئەمەس ئىدى.

شۇ يىلى كۈزدە بالىلىرىمنى ئېلىپ غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقتىم. قەشقەرگە كەلگۈچە خۇددى بىر كىملەر كەينىمدىن كېلىپ قايتۇرۇپ ئېلىپ كېتىدىغاندەك دەككە ـ دۈككىدىن قۇتۇلالمىدىم. بىز چۈشكەن ئاپتوبۇس ئاقسۇدىن ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن بىردىنلا يەڭگىللەپ قالدىم. دېرىزىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان خىلمۇ خىل مەنزىرگە قاراپ ئون يىللىقنىڭ ئالدىدا، مۇشۇ يەرلەردىن ئۆتكۈچە نەقەدەر ھاياجانلانغىنىمنى، كۆڭلۈمگە پۈككەن ئازرۇ ـ ئارمانلىرىمنىڭ نەقەدەر گۈزەل ئىكەنلىكىنى ئويلىدىم. ئۇ چاغلاردا ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن ئاشۇ يىراقتىكى يۇرتلارغا قاراپ ئاتلانغانىدىم، بۇگۈن ئۇ يەرلەردىن قاچقانىدەك كېتىۋاتىمەن. كۆڭلۈمنىڭ بىر يېرىدە تارتىشىمۇ بار. ئېرىم ــ بالىلىرىمنىڭ دادىسى ئاشۇ يەردە قالدى. بىز تەر تۆككەن، ياشلىق باھارىمىزنى بېغىشلىغان مەكتىپىمىزمۇ ئاشۇ يەردە قالدى. مەن ئېرىمدىن، بالىلىرىم دادىسىدىن

ئايرىلدۇق. نېمىشقا بۇنداق ئىشلار يۈز بېرىدۇ، بىز ئەسلىي ئارزۇيىمىزغا يارىشا بەختلىك ياشىشىمىز، ئارزۇلىرىمىزنى رېئاللىققا ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك ئىدىغۇ؟

18

نېرىقى ئۆيلەرنىڭ ئىشىكلىرى ئېچىلغىنى، لاله بىلەن مەسئۇدنىڭ پەس ئاۋازدا پاراڭلاشقىنى، چايداندىن چاي قۇيۇپ ئىچىشكىنى ئاڭلاندى. مەسئۇد سىرتقا چىقماقچى بولغان بولسا كېرەك، لاله ئەركىلىگەن ئاۋازدا:

ــ چوڭ دادا، سىرتقا چوڭ ئاپام ئۈچىمىز بىللە چىقايلىچۇ، نېمىشقا چوڭ ئاپام دائىم بالكوندىلا ئولتۇرىدۇ؟ ــ دېدى.

ــ چوڭ ئاپاڭ ئۆزى چىقىشنى خالىمايدۇ.

ــ ئىككىمىز بىللە ئەپچىقايلىچۇ، چوڭ دادا، ماقۇل دېگىنە.

ياتاق ئۆيۈمنىڭ ئىشكى ئېچىلىپ لاله كىرىپ كەلدى. ئۇ پەردىلەرنى شارت ــ شۇرت قايرىۋېتىپ يېنىمغا كېلىپ ئولتۇردى.

ــ چوڭ ئاپا، ئۈچىمىز پەسكە چۈشۈپ گۈللۈكنى ئايلىنىپ كىرەيلى. ماڭالمىساڭ چوڭ دادام ئىككىمىز سېنى يۆلەۋالىمىز.

ــ ۋاي چىرايلىقىم، سەن بىلەن بىللە ئايلانمامدىغان، ماقۇل، ماڭا ئايىغىم بىلەن نېپىز چاپىنىمنى تېپىپ بەرگەچ تۇرغىن، يۈزۈمنى يۇيۇپ چىقاي.

روھىي كەيپىيات دېگەن ئاجايىپ نەرسە. نەۋرە قىزىمنىڭ

ئەركىلەپ تۇرۇپ توختىماي چۆكۈلداپ سۆزلەشلىرى ئەسلىمىلەر كۆڭلۈمدە قالدۇرغان ئېغىر تۇيغۇلارنى بىردىنلا تارقىتىۋەتتى. ئۇچىمىز ئىشىك ئالدىدىكى گۈللۈكتە ئۆزۈن ياغاچ ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇق. باش كۆزنىكى چۈشتىن كېيىنكى ئاپتىپىغا چىلىشىپ ئولتۇرغىنىمدا تېرىلغۇلۇكى بوش تىزىپ، يۈرەك سوقۇشۇمنىكى بىلىنەر - بىلىنمەس تېزلەشكەنلىكىنى هېس قىلدىم. ئىللىق، راهەت بىر سېزىم پۈتكۈل ۋۇجۇدۇمنى قاپلىدى. مەسئۇدمۇ شىلەپىسىنى كۆزىگە چۈشۈرۈۋېلىپ، قوللىرىنى ئورۇندۇقنىكى يۆلەنچۈكىگە ئارتىپ مۇگدەۋاتقاندەك ئولتۇرىدۇ. لالە گۈللۈكىنىكى قىرىدا زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ بەسلەشكەندەك ئېچىلىپ كەتكەن ئېگىز، نازۇك، نەپىس چىنە گۈللەرنىكى پىشقان ئۇرۇقلىرىنى يىغىۋاتىدۇ. چىنە گۈللەرنىكى نېرىسى شالاكى ئەتىرگۈللۈك. قىزىل، سېرىق، هال رەڭ ئېچىلغان ئەتىرگۈللەر لالەگە ئارقا كۆرۈنۈش بولۇپ، ئۇنىكى ۋۇجۇدىدا يامراۋاتقان تەڭداشسىز بىر گۈزەللىكنى گەۋدىلەندۈرۈپ تۇرىدۇ. گۈللەر هەقىقەتەن گۈزەل، ئەمما بۇ دۇنياغا شېرىن چۈش ئىلكىدە تەلپۈنۈپ تۇرغان 13 ياشلىق قىزنىكى گۈزەللىكىدەك تەڭداشسىز ۋە تەسىرلىك ئەمەس. لالەنىكى هېلى قوپۇپ، هېلى ئېگىلىپ، ئوماق لەۋلىرىنى چىشلەپ قىزىرىپ - تەرلەپ كەتكەن ئاشۇ تۇرقى كۆپ ئۆزگىرىشلىك لىرىك بىر ناخشىنى ئېسىمگە سالدى. ئۇنىكى نامىنى ئېسىمگە ئالالمىدىم. خاتالاشمىسام ئۇ چەت ئەلنىكى ئۇيغۇرچە ئۆزلەشتۈرۈلگەن ناخشىسى، بەكمۇ گۈزەل، گۈزەللىكىدىن يۈرەكنى تىترىتىدىغان مۇهەببەت ناخشىسى. لالە گۈزەللىكى، تەبىئىيلىكى، پاك ۋە مەسۇملۇقىدىن يۈرەكنى تىترىتىدۇ. مۇهەببەت ئۇنىكى ئۇچۇن يىراقتىكى بەكمۇ غۇۋا، خىيىمخەتىرى كۆپ بىر ئىش.

ئالدىنقى كۈنلەردە بىر ئوغۇل بالا ئۇنىڭغا ئىككى قېتىم تېلېفون قىلدى. ھەر قېتىم تېلېفون ئالغاندا ئۇنىڭ كەيپىياتى بۇزۇلۇپ، نامەلۇم بىر ئەنسىزلىككە چۈشۈپ قالاتتى ياكى ئۆيگە سولىنىۋالاتتى. ئۇ مېنىڭ قاراشلىرىمدىن ئەنسىرەۋاتقىنىمنى، ئۆزىگە كۆڭۈل بۆلۈۋاتقىنىمنى، ئۇنى ھەر قاچان قوغداشقا تەييار ئىكەنلىكىمنى چۈشىنەتتى. مەن سۈكۈت ئىچىدە ئۇنىڭ ئېغىز ئېچىشىنى كۈتتۈم. ئاخىرى ئۇ:

ــ چوڭ ئاپا، مەن ساڭا بىر گەپنى دەي، ئەمما ئاپام ئاڭلاپ قالمىسۇن، ــ دېدى.

ــ خاتىرجەم بول، ھېچكىمگە دېمەيمەن.

ــ ئەمىسە... قەسەم ئىچەمسەن؟

ــ قەسەم ئىچىمەن.

ــ قارا چوڭ ئاپا، يۈقىرى يىللىقتىكى بىر ئەسكى ئوغۇل بالا دائىم كەينىمگە كىرىۋالىدۇ. دائىم ئۆيگە تېلېفون قىلىدۇ. ئاپام ئۇنى بىر قېتىم تىللىغان دېگىنە. يېقىندىن بېرى ئۇ يەنە...

ــ ئۇنداقتا سەنچۇ... ؟

ــ مەن... ئۇنىڭغا ئۆچ. ئەمما ئۇ بەك قېلىن، مەن ئۇنىڭدىن قورقىمەن.

ــ مېنىڭچە سەن قورقما، ئۇنى ئادەم كۆپرەك بىرەر يەرگە چاقىرىپ نېمە مەقسىتى بارلىقىنى، نېمىشقا كەينىڭگە كىرىۋالىدىغانلىقىنى سورا. ئەگەر يامان نىيىتىنى ئاشكارىلىسا، قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى قوغداش قانۇنى بويىچە مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارغا ئەرز قىلىدىغانلىقىڭنى ئېيت. ئەگەر سىلىق گەپ قىلسا، ئۆزۈڭنىڭ تېخى ئەمدى 13 ياشقا كىرگەنلىكىڭنى مۇھەببەتلىشىشنى ئويلاشمايدىغانلىقىڭنى

چىرايلىقچە بىلدۇر. لېكىن ئۆزۈڭ يالغۇز سىرتقا چىقما. مەكتەپكە بېرىپ كەلگۈچە دوستلىرىڭ بىلەن بىللە مالڭ، سىنىپتا ياكى باشقا يەرلەردە يالغۇز قالما. ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ ئەڭ ياخشى قوغدىيالايسەن. يۈرەكلىك ھەم ئەقىللىك بول قوزام. زۆرۈر تېپىلسا بۇ ئىشنى ئاتا ـ ئاناڭغا ياكى مۇئەللىمىڭگە ئېيتساڭمۇ بولىدۇ.

بۇ ئىش مېنىمۇ خېلى كۈنلەرگىچە بىئارام قىلدى. قانداقلا بولمىسۇن، لالەنىڭ ئاتا ـ ئانىسى بۇ ئىشتىن خەۋەردار بولۇشى كېرەك. بىراق ئالدىراڭغۇلۇق قىلىشقا، ئىشنى چوڭايتىۋېتىشكە، داۋراڭ سېلىشقا بولمايدۇ. بىزنىڭ مۇھىتىمىزدا ئەڭ ئەتىۋارلىنىدىغىنى، شۇنداقلا ئەڭ ئاسان بۇلغىنىدىغىنى بىر قىز بالىنىڭ نام ـ شەرىپى. ئەڭ ياخشىسى لالەنىڭ ئۆزىگە قويۇپ بېرىپ ئىشنى تىنچ ھەل قىلىش. لېكىن ئاتا ـ ئانا ئىمكانقەدەر قىزىنىڭ ئارقىسىدا بولۇشى كېرەك.

لالە ئاتا ـ ئانىسىنىڭ بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقىنىنى بىلمىدى. ئەمما ئۇ ھازىر خېلى يۈرەكلىك بولۇپ قالدى. ئىلگىرىكىدەك تېلېفون جىرىڭلىسىلا قورقۇپ كەتمەيدۇ. ئۇ مەسئۇد ئىككىمىز بىلەن پاراڭلىشىشنى ياخشى كۆرىدۇ. بولۇپمۇ ماڭا كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى قىلىپ بېرىدۇ. بۇ خىل ئىشىنىش بەكمۇ قىممەتلىك. لالەگە قاراپ ئولتۇرۇپ يېڭى پىشۇرغان سۈتنىڭ يۈزىدە پەيدا بولغان قايماقتەك يەڭگىل، تاتلىق بىر ئۇيقۇغا ئەسىر بولغىنىمنى، كۆز ئالدىمدىكى ماكان ۋە زامانىنىڭ قانداق ئۆزگەرگەنلىكىنى تۇيمايلا قالدىم.

ئاشۇ ئۆيىمىز، گۈلزارلىق قورۇ، ئىشىك تۈۋىدىكى بىر تۇپ ئالما... ئالما دەرىخىنىڭ ئارقىسىدا يەرگە قاراپ تۇرغان بىر قىز. ئۇ لالەدىن سەل چوڭ ئىدى. ئارقىسىدىن بىر تال

قىلىپ ئېگىز بوغۇزالغان چېچى مۇرىسىگە يېيىلىپ تۇراتتى. ئۇ پات ـ پات ئاشۇ ئالما تۇۋىدە پەيدا بولۇپ قالاتتى. ئالدىغا چىقماقچى بولۇپ ماڭسام، قورققانىدەك تېز ـ تېز كېتىپ قالاتتى.

ئەنە، ئۇ يەنە ئالما تۇۋىدە تۇرىدۇ، ئۇچىسىدا مەكتەپ فورمىسى، پات ـ پات ئەتراپىغا قاراپ قويىدۇ. قولۇمنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا «گۈلبوستان، توختاپ تۇر» دېمەكچى بولدۇم، ئەمما قولۇمنىڭ ھەرىكىتىدىن چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. قولۇم بوشلۇقتا ئېسىلىپ تۇراتتى. ئىچ ئاغرىتىش ۋە قىيالماسلىقتىن كۆڭلۈم شۇنچىلىك يېرىم ئىدىكى، ئويغىنىپ بۇنىڭ چۈشۈم ئىكەنلىكىدىن خۇشال بولۇپ كەتتىم. كۆزۈمنى يۇمۇپ ئاچقۇچە ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ يىراق مەنزىللىرىگە قايتىپ، مۇنچە كۈچلۈك ھېس ـ تۇيغۇغا ئەسىر بولۇپ كەتكىنىمگە ھەيران ئىدىم. لالە تېخىچە گۈل ئۈرۈقلىرىنى تېرىۋاتاتتى. مەسئۇدمۇ شۇ پېتى ئولتۇراتتى. گۈللەر ئارىسىدا ساپسېرىق بىر قاپاق ھەرە غۇڭۈلداپ ئۇچۇپ يۈرەتتى، بىر نەچچە كېپىنەك قاناتلىرىنى جۈپلەپ، گۈل ئۈستىدە چۈش كۆرۈۋاتاتتى. خىيالىم ئەمدى چۈشۈمدە كۆرگەن قىزغا كەتتى.

قىزنىڭ ئىسمى گۈلبوستان ئىدى. ئۆگەي ئانىنىڭ قولىدا چوڭ بولغان بۇ قىز سىنىپىمغا يېڭى كىرگەن ۋاقىتلىرىدا بەك جىمغۇر، يۈرەكسىز ئىدى. مەسئۇد مېنىڭ سىنىپىمغا دەرس ئۆتۈشكە باشلىغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ماتېماتىكىدا ئالاھىدە ئۆتكۈرلۈكىنى ماختاپ كىردى. ئىككىمىز مۇشۇ قىزغا يارەم قىلايلى، دېيىشتۇق. مەن ئۇنىڭدىن كۆپەرەك دەرس سوراپ، لايىقىدا ماختاپ ئىلھاملاندۇرۇپ تۇردۇم. بەزىدە ئۆيگە باشلاپ ئەكەلسەم، ئۆيگە

كىرىپلا:

ــ مۇئەللىم، مەن قىلغۇدەك قانداق ئىشىڭىز بار، قىلىشىپ بېرەي، ــ دەيتتى. ئىش قىلماڭ دېسەم زادى ئۇنىمايتتى. ئىككىمىز تاماق ئەتكەچ پاراڭلىشاتتۇق. ئۇ ئۆگەي ئانىسىنىڭ، دادىسى ۋە ئۇكىلىرىنىڭ گېپىنى قىلىپ بېرەتتى. ئۆگەي ئانىسىنىڭ گېپىنى قىلغاندا ئۇنىڭ كۆزلىرىدە قورقۇش ھەم ئۆچمەنلىك ئارىلاشقان مۇرەككەپ تۇيغۇ ئەكس ئېتەتتى، ئەما زادى تىللىمايتتى. ئائىلە سۆھبىتىگە بارغان چېغىمدا مەن ئۆگەي ئاپىسىغا ئۇنىڭ دەرستىكى ئالاھىدىلىكىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇنىڭغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلۈشنى، تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە شارائىت يارىتىپ بېرىشنى ئېيتتىم. «قىزىڭىز سىزنى بەك ماختايدۇ، ئۇ سىزنى ئۆز ئانىسىدەك ياخشى كۆرىدىكەن» دېسەم، سوغۇق چىرايىدا بىردىنلا كۈلكە پەيدا بولۇپ، ئۆزىنىڭمۇ ئۇنى نەقەدەر ئەتىۋارلاپ چوڭ قىلغانلىقىنى ئاغزى ـ ئاغزىغا تەگمەي سۆزلەپ كەتكەنىدى. گۈلبوستان تولۇقسىزدا ۋە تولۇق ئىككىنچى يىللىققچە سىنىپ بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرۇپ ئوقۇدى. ئۇنىڭدىن ئۇمىدىم زور ئىدى. ئەمما ئىككىنچى يىللىقىنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ بىردىنلا ئۆزگىرىشكە باشلىدى. ئۇ بەزى كۈنلىرى قويۇق گىرىم قىلىپ مودا قىزلاردەك ياسىنىپ كەلسە، بەزىدە نەچچە ھەپتىلەپ ئۇچىسىدىن مەكتەپ فورمىسىنى چۈشۈرمەي، چاچلىرىنىمۇ تارماي يۈرەتتى. دەرس ۋاقتىدا خارامۇش بىر ھالەتتە ئولتۇرۇپ، قوڭغۇراق چېلىنىشى بىلەنلا سىنىپتىن ئالدىراپ چىقىپ كېتەتتى. ساۋاقداشلىرىنىڭ ھەممىسى بىلەن دېگۈدەك بىر قېتىمدىن جېدەللىشىپ چىققاچقا، ھېچكىمگە گەپ قىلمايتتى. ئادەملەر، بولۇپمۇ بالىلاردا دوراش

خاهىشى ئېغىر بولىدۇ. ئابرۇيلۇقراق بالىلاردىن بىرەرسى ياكى ئوقۇتقۇچى بىرگىمنى كەمستسە، بالىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنى كەمستىپ، ئارىغا ئالمايدۇ. مەن ئۇنى مۇھەببەتكە بېرىلىپ كەتتى، دەپ پەرەز قىلدىم. ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشماقچى، ئائىلىسىدىكىلەر بىلەن پاراڭلىشىپ باقماقچى بولدۇم، ئەمما نېمىشقىدۇر ۋاقىت چىقىرالمىدىم. بىر قېتىم دەرس ۋاقتىدا ئۇنىڭدىن سوئال سورىسام، سوئالىمغا جاۋاب بەرمەي، كۆزىنى پارقىرىتىپ تۇرۇپلۇۋالدى. ئىككىمىز خېلىغىچە بىر - بىرىمىزگە قارىشىپ ھۇرپىيىپ تۇرۇشتۇق. سىنىپتىكى قالغان بالىلارمۇ جىم بولۇشۇپ كەتتى. مەن ئاخىرى ئۇنى ئەيىبلەشكە باشلىدىم، ئۇنى ساق يېرىم سائەت ئەيىبلىدىم. يۇرۇش - تۇرۇشى، گىرىم قىلىشى، ئۆگىنىشنى، دەرسنى يادىدىن چىقىرىۋەتكەنلىكى، بالدۇر مۇھەببەتلىشىشنىڭ زىيىنى...

مەن ئىلگىرى ھېچقانداق بىر ئوقۇغۇچىغا مۇنداق مۇئامىلە قىلىپ باقمىغانىدىم. بۇ قىلغىنىمنىڭ جايىدا بولمىغانلىقىنى سېزىپ تۇراتتىم. بىر نەچچە كۈنگىچە ئۆزۈمۇ پەرىشان بولۇپ يۈردۈم. پەرىزىمدىكىدەك، ئەيىبلەشلىرىمنىڭ ھېچقانداق پايدىسى بولمىدى. گۈلبوستان تېخىمۇ سىرلىقلىشىپ، بىزدىن تېخىمۇ يىراقلىشىپ كەتتى ۋە ئاخىرى ھېچكىم كۈتۈلمىگەن بىر ئىشنى قىلدى — دەريا‌غا ئۆزىنى تاشلاپ ئۆلۈۋالدى.

بۇ ئىش ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتىمدىكى يۇيۇلماس بىر داغ، ئۇنتۇلغۇسىز بىر پاجىئە بولۇپ قالدى. مەن بىر ئوقۇتقۇچى بولغىنىم بىلەن ئوقۇغۇچۇمنىڭ قەلبىنى چۈشىنەلمىدىم. ئۇ مېنى كۆپ قېتىم ئىزدەپ كەلدى، ئەمما ئۇمىدسىزلىنىپ

قايتىپ كەتتى. ئۇ ئۆلۈمى بىلەن ماڭا ئېچىنىشلىق بىر سوئالنى تاشلاپ كەتتى. ئەگەر مەن ئۇنى چۈشىنىشكە، ئۇنىڭ ئىشەنچىسىنى قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشقان بولسام، ئاقىۋەت قانداق بولارىدى... ؟

كۆپ ئۆتمەي گۈللۈكتە نەۋرىلىرىنى يېتىلەشكەن قوشنىلارمۇ پەيدا بولۇشتى. ئۇلار يەسلىدىن ئېلىپ چىققان نەۋرىلىرىنى بىردەم ئوينىتۋېلىشقا قويۇپ بېرىپ، ئۆزئارا پاراڭغا چۈشۈپ كېتىشتى. گۈللۈكتە ئوينىاپ يۈرگەن بالىلار توختىماي چۇۋۇلدىشىپ پاراڭ سېلىشاتتى. ئەمما ئۇلارنىڭ ھېچقايسىسى ئانا تىلىنى بىلمەيتتى، قارىماققا ئۇلار ناھايىتى بەختلىكتەك كۆرۈنەتتى. ئاتا ـ ئانا، بوۋا ـ مومىلارنىڭ چىرايىدىنمۇ مەمنۇنلۇق چىقىپ تۇراتتى.

بۇ بالىلار كەچكىچە خىيالىمدىن چىقمىدى. بىز چوڭلارغۇ ھامان ئۆلۈپ كېتىمىز، بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلاردىن قالغان مەدەنىيىتىمىز، تىل ـ يېزىقىمىز، تارىخىمىز مانا مۇشۇلارغا قالىدۇ...

ئىچىمدە بىر بۇرۇقتۇرمىلىق ساقلىنىپ قالدى. مەسئۇد كۆزئەينەكنى تاقاپ ئولتۇرۇپ يېقىندىن بۇيان كۆندە كەچتە كۆرۈۋاتقان كۆپ قىسىملىق تېلېۋىزىيە فىلىمىنى كۆرۈۋاتىدۇ. لالە ئاسلىنى بىلەن بىر پەس ئوينىاپ ھېرىپ قالدى بولغاي، بالدۇرلا ئۇخلاپ قالدى. مەنمۇ سىرقىراپ ئاغرىۋاتقان پۇتۇمنى سۆرەپ كارىۋىتىمغا چىقىۋالدىم. دېرىزىدىن سالقىن شامال كىرىپ تۇراتتى. يۇمشاق ئورۇندا پۇت ـ قولۇمنى سوزۇپ يېتىپ كۈندۈزى گۈللۈكتە كۆرگەن بالىلارنى، لالەنى، باشقا نەۋرىلىرىمنى ئويلىدىم. خىيالىم نەۋرىلىرىدىن بالىلىرىمغا، بالىلىرىمنىڭ كىچىك ۋاقىتلىرىغا كەتتى. بالىلىرىمنىڭ يەسلىدە تەربىيە ئالىدىغان

يللىرى غۇلجىنىڭ ئاشۇ چەت يېزىسىدا ئۆتكەندى. يېزىنىڭ پاكار - پاكار ئۆيلىرى، داۋاملىق قېلىن قارغا كۆمۈلۈپ تۇرىدىغان ئېتىز - دالىلىرى، يىراق - يىراقلارغا سوزۇلغان ئېدىرلىقلىرى ھېلىمۇ كۆز ئالدىمدا.

19

بىر ھەپتىلىك مۇشەققەتلىك سەپەردىن كېيىن ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدۇق. بۇ مېنىڭ كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن شەھەر. دادام مۇشۇ يەردە مەدىكارچىلىق قىلىپ يول ھەم پۇل تاپقان. دۇربۇن بىلەن شەھەرنى قويماي ئاختۇرۇپ ئاپامنى تاپقان. ئىككى ئاچام بىلەن مەن مۇشۇ يەردە تۇغۇلغان. بۇ يەردە غەمسىز ئوقۇغۇچىلىق دەۋرىم، تۇنجى مۇھەببىتىم، نۇرغۇن كۈلكە ۋە كۆز يېشىم قالغان. ئۇ ماڭا يەنىلا ھەممىدىن ئىللىق، مېھرىلىك كۆرۈنىدۇ.

ئۇرۇمچىدە نەۋرە ھەدەمنىڭ ئۆيىدە ئۇچ كۈن تۇرۇپ، ئاپىتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ ئەرزىيەت ئىشخانىسىغا ئەرزىمنى تاشلاپ، بالىلىرىمنى ئېلىپ ئاتا - ئانامنىڭ ئالدىغا كەتتىم. ياشانغان ئاتا - ئانام بىلەن ئارانلا كۈن ئېلىۋاتقان تۇغقانلىرىمنىڭ بىز تۆت جاننى بېقىپ كەتكۈدەك ھالى يوق ئىكەن. ئەينى يىللاردا ئۆز پۇلىغا بىنا سالدۇرۇپ، ئوقۇتقۇچى يالاپ مەكتەپ ئاچقان، كولخوز قۇرۇپ كەمبەغەللەرنى باقماقچى بولغان ئەزىمەت دادام ھاسىغا تايىنىپ ئارانلا ماڭغۇدەك ھالغا چۈشۈپ قالغانىدى.

ئاپامنىڭ ھالىمۇ ئۇنىڭدىن قېلىشمايتتى. ئەينى يىللاردىكى بۇ داڭدار جەمەتنىڭ نام - شەرىپى ئۆچۈپ، ئۇنىڭ

ئەزالىرى بۇگۈنكى كۈندە تۇرلۇك بەختسىزلىك، ئوڭۇشسىزلىقنى باشتىن كەچۈرمەكتە ئىدى. مەن ئۇچ بالام بىلەن بۇ يەردە تۇرۇپ بۇ بەختسىزلىكلەرگە يېڭى مەزمۇن قوشۇشنى خالىمايتتىم. بۇ يەردىمۇ ئۇزاق تۇرماي غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقتىم، ئاڭغىچە قىشمۇ كىرىپ كەلدى.

غۇلجىغا چۈشكەن كۈنىمىز لەپىلدەپ قار يېغىۋاتاتتى. چوڭى ئالتە ياش، كىچىكى بىر ياشلىق ئۈچ بالامنىڭ بىرىنى كۆتۈرۈپ، ئىككىسىنى يېتىلەپ قاراڭغۇ چۈشۈپ كېتىۋاتقان قارلىق كوچىدا تەمتىرەپ يۈرگىنىم ئېسىمگە كەلسە ھازىرمۇ كۆزۈمگە ياش كېلىدۇ. تەلىيىمىزگە، ئۇ چاغلاردا ئادەملەر ھازىرقىدىن كۆپ ئىنسابلىق ئىكەن. ئوتتۇرا ياشلىق بىر ئادەم بىزنى شەھەر مەركىزىدىكى پاكىز بىر مېھمانخانىغا باشلاپ ئاپىرىپ قويغانىدى. ئەتىسى ئەتىگەندە يەنە بىر كۈتكۈچى ئايال بىزنى بىز بارماقچى بولغان يېزىنىڭ تىراكتورىغا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدى. تىراكتوردا كىشىلەر بالىلىرىمنى توڭۇپ كەتمەسۇن دەپ قۇچاقلىرىغا ئېلىپ ئولتۇرۇشقانىدى.

قېيىنئاتام ۋە ئۇنىڭ ئائىلىسىدىكى سەككىز جان ئادەم ئىككى ئېغىزلىق كىچىك ئۆيدە قىستىلىشىپ ياشايدىكەن. بىز تۆتمىز قېيىنئانام ئىككى قىزى بىلەن تۇرىدىغان ئۆيگە سىغدىلىپ كىردۇق. قىستاڭچىلىقتىن كېچىسى ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلەلمەيتتۇق. ئۆرۈلمەكچى بولۇپ مىدىرلىساقلا ئورنىمىز يوق بولۇپ كېتەتتى. ھەتتا ئولتۇرغۇدەكمۇ يەر يوق ئىدى. ياخشى يېرى، بالىلىرىم تېخى كىچىك بولغاچقا، بىرىنىڭ پۇتىغا بىرى بېشىنى قويۇپ ئۇخلاۋېرەتتى. ئۇلار بۇ قىستاڭچىلىقتا كۆنۈپمۇ كەتكەنىدى. ھەممىدىن يامىنى سوپۇن نورمىلىق ھەم قىس بولغانلىقتىن كىيىم ـ كېچەك،

يوتقان ـ كۆرپىلىرىمىزنى خالىغان چاغدا يۇيالمايتتۇق. يۇيۇنۇش تېخىمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى. ۋاقتى ـ ۋاقتىدا يۇيۇنۇپ، كىيىملىرىمىزنى يەڭگۈشلەپ تۇرالمىغانلىقتىن ھەممىمىزنى پىت بېسىپ كەتكەنىدى. ئەتىدىن كەچكىچە «كارت ـ كارت» قىلىپ تاتلاۋېرىپ بەدەنلىرىمىز يارا بولۇپ كەتكەنىدى.

قېيىنئاتامنىڭ پېنسىيە پۇلى ئاز، ئۆيدە ئايالار كۆپ بولغانلىقتىن بۇلارنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالى تولىمۇ ناچار ئىكەن.

بۇ يەردە ئايالار ئەمگەك كۈچى ھېسابلانمايدىكەن. شۇڭا ھەممىز ئۆيدە ئولتۇراتتۇق. ئۆي ئىشى قېيىنسىڭلىلىرىمدىن ئاشمايتتى. مەن قىلغۇدەك ئىش بولمىغانلىقتىن، بالىلىرىم بىلەن يۇك بولۇپ قالغىنىمدىن بەكمۇ خىجىل بولاتتىم. بۇ يەردە قىش كۈنلىرى قار بەك كۆپ ياغىدىغان بولۇپ، دېھقانلار قار سۈيىنى ئېرىتىپ ئىشلىتىدىكەن. مەن پاكىز، دەسسەلمىگەن قاردىن ئەكېلىش ئۈچۈن يىراقراق يەرلەرگە باراتتىم. قارلىق دالىدا كېتىۋېتىپ يىراق ـ يىراقلارغا قاراپ ۋارقىراپ يىغلاپ ئىچىمنى بوشىتىۋالاتتىم. مەن بىر ئوقۇتقۇچى ئىدىمغۇ، نى ـ نى ئارزۇ ـ ئارمىنىم بار ئىدىغۇ، ئاخىر بېرىپ مۇشۇ چەت يېزىدا ئىزدەك ـ سوراقسىز ھالدا بۇرۇقتۇرما بولۇپ ياشاش پېشانەمگە پۈتۈلگەن بولغىيمىدى؟ قاچانغۇچە مۇشۇنداق ياشارمەن، دەپ مەنسىز ئۆتۈپ كېتىۋاتقان كۈنلىرىمگە ئېچىنىپ ھەسرەت چېكەتتىم. ئاخىرى چىقماس خىياللار، جاپالىق تۇرمۇش مېنى قىينىپ بىر تېرە، بىر سۆڭەك قىلىپ قويغانىدى.

ئەتىياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە، مەسئۇدنىڭ شەھەردە ئىشلەيدىغان سىڭلىسى ئېرىنى باشلاپ ئاتا ـ ئانىسىنى يوقلاپ

كەلدى. ئۇ مېنىڭ ئورۇقلاپ، قاردىاپ تونۇغۇسىز بولۇپ قالغىنىمنى كۆرۈپ، مېنىڭ ئالدىمدىلا:

ــ دادا، ئاپا، ھەدىيە ھەدەمگە ياخشىراق قاراپ قويۇڭلار. ئۇ مۇنداق ياشايدىغان ئايال ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ خىزمەت مەسىلىسى ھامان ھەل بولىدۇ، بۇنداق تاشلىنىپ قالمايدۇ، ــ دېدى. ئۇنىڭ بۇ سۆزى ئۇمىدسىزلىكتە تۇرغان ماڭا غايەت ئىلھام ۋە تەسەللى بولدى. شەھەردە ياشايدىغان بۇ ئەر ــ ئايالنىڭ ۋە بالىلىرىنىڭ پاكىز ــ رەتلىك كىيىنىشى ۋە يۈرۈش ــ تۇرۇشىغا ھەۋەس قىلىپ: «مەنمۇ بىر چاغلاردا مۇشۇلاردەك ياشىغان ــ ھە... ھازىر بولسامۇ بالىلىرىمنى ئىلىپ شەھەرگە كىرىپ بىرەر ئېغىز ئۆي ئىجارە ئېلىپ ئولتۇرسام، ئىش تېپىپ ئىشلىسەم قانداق بولار... » دەپ ئويلاپ قالدىم. ئەمما بۇ ئارزۇيۇمنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىغا كۆزۈم يەتمەيتتى. چۈنكى شەھەردە مېنىڭ تونۇش ــ بىلىشلىرىم يوق دېيەرلىك ئىدى. ئىلگىرىكى ساۋاقداش، دوستلىرىم بولسامۇ، ئۇلارنىڭ ھازىر قەيەردىلىكىنى بىلمەيتتىم.

بىر قېتىم، مەسئۇدقا تېلېگرامما سېلىش ئۈچۈن شەھەرگە كىردىم. شەھەر كوچىسىدا كېتىۋاتسام ئالدىمغا ئوقۇغۇچىلىق ۋاقتىلىرىمدىكى دوستلۇرۇم ــ مەرزىيە بىلەن ھەببە ئۇچراپ قالدى. ئۇلارنى كۆرۈپ كۆزلىرىمگە ئىشىنەلمىدىم. شۇمۇ، ئەمەسمۇ، دەپ يېنىش ــ يېنىشلاپ قارىدىم. ئۇلار كۆپ ئۆزگەرمىگەن، پۈزۈر ياسىنىۋالغانىدى. تۇرقىدىن بەختلىك، غەمسىز ياشاۋاتقانلىقى چىقىپ تۇراتتى. ئۇلار مېنى تونۇماي ئالدىمدىن ئۆتۈپ كەتتى. قانداقمۇ تونۇسۇن! شۇ چاغدا ئىچىمدە بىر ئاۋاز «مانا بۇ پۈرسەت، پۈرسەتنى چىڭ تۇت!» دەۋاتقاندەك بولدى ــ دە، ئارقامغا يېنىپ

ئۇلارنىڭ ئالدىغا بېرىپ سالاملاشتىم ۋە ئۆزۈمنى تونۇشتۇردۇم. بۇ ئىككى چوكان كۆزلىرىگە ئىشەنمەي:

— ۋوي، سەن راستىنلا ھەدىيەمۇ؟ نېمە بولۇپ بۇنچە ئۆزگىرىپ كەتتىڭ؟ ھازىر نەدە تۇرۇۋاتىسەن؟ — دەپ سۇئاللارنى ياغدۇرۇۋەتتى. ئۆزۈمنىڭ ئەھۋالىنى قىسقىچە ئېيتىپ بەرگىنىمدىن كېيىن، ئۇلار ماڭا ھېسداشلىق قىلىپ تەسەللى بېرىشتى. مەرزىيە ئۇنىمىغىنىمغا قارىماي ئۆيىگە باشلىدى. مەن ئۇنىڭ ئۆيىگە كىرىپ بىر پىيالە چاي ئىچە ـ ئىچمەي:

— مەرزىيە، رۇخسەت قىلساڭ، ئۆيۈڭدە بىر يۇيۇنۇۋالسام، دېدىم. ئۇ شۇ ھامان ماڭا يوغان ئىككى چېلەك ئىسسىق سۇ، داس، لۆڭگە، سوپۇنلارنى تەييارلاپ بەردى. ھۇزۇرلىنىپ يۇيۇنۇۋېتىپ كاللامدا نۇرغۇن ئوي- خىيال پەيدا بولدى. ئىشەنچمۇ پەيدا بولدى. چۈنكى مەن بۇ يەردە دوستلىرىمنى تاپقانىدىم.

بىر ھەپتىدىن كېيىن مەرزىيە بىلەن يولدىشى بىر كالا ھارۋىسىدا مېنى شەھەرگە كۆچۈرۈپ كىردى. ئۇلار بىر ئېغىزلىق ئۆينى ئىجارىگە ئېلىپ تەييارلاپ قويغانىكەن. مەن ئۆينى تازىلاپ، سۇپىغا زىغىر پاخلى يېيىتىپ، ئۈستىگە يوغان كىگىزنىمنى سالدىم. بىردىنبىر ياغاچ ساندۇقۇمنى تۆرگە قويۇپ، ئۈستىگە يوتقان ـ كۆرپىلىرىمنى تىزدىم. ئاڭغىچە مەرزىيە بىلەن ھەببە قازان، ئەمبەل، قىڭراق، داس، چېلەك، چۆگۈن دېگەندەك نەرسىلەرنى كۆتۈرۈپ كىرىشتى. تويىمىزدا ئالغان ئانارگۈلى نۇسخىلىق گىلەمنى ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كېلىۋاتاتتىم. ئامالنىڭ يوقىدىن ئۇنى سېتىپ، ئۇن ـ ماي ۋە باشقا كەم ـ كۈسىلارنى تولۇقلىدىم. ئەمما پۇلۇمنىڭ ئاز قېلىشىغا ئەگىشىپ، بۇ ناتونۇش شەھەردە بالىلىرىم بىلەن

قانداق ياشاش غېمى مېنى تەمتىرىتىشكە باشلىدى. ھەممە نەرسە نورمىلىق تەمىنلىنىدىغان ئۇ زامانلاردا بىزدەك «قارا نوپۇس» لارنىڭ جان باقمىقى بەكمۇ مۇشكۈل ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە شەخسلەرنىڭ ئۇششاق سودا سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىشى قاتتىق چەكلىنىدىغان بولغاچقا قاراڭغۇ بازاردىن سېتىۋالاي دېسەڭمۇ تاپقىلى بولمايتتى. تېپىلسىمۇ باھاسى ئادەمنى چۆچۈتكىدەك قىممەت ئىدى.

دوستلىرىمنىڭ مەسلىھەتى بىلەن شەھەرلىك پارتكومنىڭ بىر رەھبىرىنى ئىزدەپ باردىم. ئۆز ئەھۋالىمنى ئېيتىپ، بىزنى يېزا نوپۇسىغا بولسىمۇ كىرگۈزۈپ قويۇشنى ئىلتىماس قىلدىم. ئۇ كىشى بىر دەم ئويلىنىپ:

ــ سىلەر ئەمگەك كۈچى ھېسابلانمايسىلەر، شۇڭا يېزا نوپۇسىغا كىرگۈزۈش بەك تەس. ئەڭ ياخشىسى سىلەرگە ۋاقىتلىق تەمىنات كىنىشكىسى ھەل قىلىپ بېرەيلى، ۋاقتى توشسا يەنە ئۇلاپ بېجىرىپ بېرىمىز. مۇشۇنداق قىلساق بىر مەزگىل قىينىچىلىقىڭلار ھەل بولىدۇ. كېيىنكى ئىشلارنى كېيىن كۆرمەيمىزمۇ، ــ دېدى.

ئۇ كىشىدىن بەكمۇ مىننەتدار بولدۇم. ئەمما مىننەتدارلىقىمنى قانداق ئىزھار قىلىشنى بىلمەيتتىم. تەلىيىمگە، ۋاقىتلىق تەمىناتىمىز ھەل بولۇپ ئۇزاق ئۆتمەيلا ئورمانچىلىق تەجرىبە پونكىتىدا قەلەمچە يېتىشتۇرىدىغان بىر ئىش چىقتى. ئۇ يەردە بىر نەچچە ئاي ئىشلەپ ئازراق ئىش ھەققىگە ئېرىشتىم. بۇ پۇل گەرچە بەك ئاز بولسىمۇ، ماڭا 10 يىلدەك ئۇزاق بىلىنگەن ئىككى يىلدىن بۇيان تاپقان تۇنجى قېتىملىق ئىش ھەققىم ئىدى. بۇ ئازغىنە پۇل ماڭا ئۇمىدسىزلەنمەي، ۋايسىماي، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ سەۋەب قىلغاندىلا نەدىنلا بولمىسۇن ھاياتلىق يولىنى تاپقىلى

بولىدىغانلىقىنى تونۇتقانىدى. كۆچەتخانىنىڭ ئىشى ئاخىرلىشىپ بىكار قېلىۋىدىم، يېقىن ئەتراپتىكى بىر دوختۇرخانىنىڭ ئامبولاتورىيە ۋە كېسەلخانىلىرىنى ئاقارتىدىغان ئىش بارلىقىنى ئاڭلاپ قالدىم. دوستلىرىم مېنى دوختۇرخانىدىكىلەرگە تونۇشتۇردى. شۇنىڭ بىلەن ئۆي ئاقارتىشقا چۈشتۈم. كېسەلخانا ئۆيلىرىنى كۈنىگە يەتتە ـ سەككىز ئېغىزدىن سۇيەتلىك ئاقارتىپ ناھايىتى تېزلا بىر يەرگە ئاپاردىم. كۈتمىگەندە، دوختۇرخانىدىكى ئائىلە تاۋابئاتلار «ئىشنى سىرتتىن كەلگەنلەرگە بەرگۈچە بىزگە بەرسەڭلا بولمامدۇ» دەپ تالىشىپ، ئامبۇلاتورىيە بىناسىنىڭ ئۆيلىرىنى ئۆزلىرى ئاقارتماقچى بولدى. ئەمما، بىرىنچى كۈنلا بىرسىنىڭ كۆزىگە ھاك كىرىپ كەتسە، يەنە بىرسىنىڭ بېلى ئاغرىپ كېتىپ بۇ ئىشمۇ ماڭا قالدى. ئامبۇلاتورىيە ئۆيلىرى، زاللىرىنىمۇ شۇنداق سۇيەتلىك ئاقارتىپ چىقتىم. ئىش بېشىدىكىلەر مېنىڭ ئىشنى كۆڭۈل قويۇپ، ئەستايىدىل قىلىدىغانلىقىمنى كۆرۈپ، مېنى ئاغرىپ قالغان تازىلىقچىنىڭ ئورنىدا ۋاقىتلىق ئىشلەپ تۇرۇشقا قوبۇل قىلدى. بۇ ھالال ئەمگىكىمنىڭ باشقىلار تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنىشى ئىدى. شۇ چاغدا شەھەر ئالغانىدەك خۇشال بولۇپ كەتكەنىدىم.

كېسەلخانا ئۆيلىرى كونىراق، تاختايلىق ئۆيلەر بولۇپ، خېلىدىن بۇيان تازىلانمىغانلىقتىن، تۆكۈلگەن ئاش ـ تاماقلارنىڭ سۇيى توپا ـ توزان بىلەن قوشۇلۇپ، تاختاينى پەرق ئەتكۈسىز ھالغا چۈشۈرۈپ قويغانىدى. كاردىوردا ۋاقتىدا تۆكۈلمىگەن ئەخلەتلەر يىغىلىپ تۇراتتى. مەن ياتاقلارنى سىرىپ ـ سۈپۈرۈپ، ئەخلەتلەرنى تۆكۈپ بولغاندىن كېيىن، ئېرىقتىن سۇ توشۇپ تاختايلارنى يۇيۇپ، قىرىپ

پارقىرىتىۋەتتىم. ئىشىك ـ دېرىزىلەرنى، كارىۋاتلارنى سۈرتتۈم. يوتقان ـ كۆرپىلەرنى رەتلىدىم. بىر نەچچە كۈنلۈك تىرىشچانلىقىم ئارقىلىق كېسەلخانا ھەققىي كېسەلخانىغا ئوخشىدى. بىر كۈنى تۇغۇت بۆلۈمىنىڭ دوختۇرلىرى تۇغۇتخانىنى تازىلاپ بېرىشىمنى ئېيتتى. بۇ گەرچە مېنىڭ ئىشىم بولمىسىمۇ، ئىشتىن باش تارتمىدىم.

تۇغۇتخانا دېسە ھېچ بولمىسا يورۇق، پاكىز بىر ئۆي دەپ ئويلايتتىم. ئەمما بۇ تۇغۇتخانىغا كىرىپ سېسىقچىلىقتىن بۇرنۇمنى تۇتۇۋېلىشقا ئارانلا ئۈلگۈردۈم. تاختاي، تۇغۇت جاھازىلىرى، چېلەك ـ جاۋۇرلاردىكى قان، قان داغلىرى، بۇلۇڭدىكى داستا چىلىشىپ تۇرغان بوۋاقنىڭ جەسىتى... كۆرگەنلىرىم ماڭا قۇشخانىنى ئەسلەتتى. قورقىمدىن يۈرىكىم ئاغزىمغا كەپلىشىپ قالغانىدەك بولدى. بالىلىرىم ئۇچۇن، تىرىكچىلىك ئۇچۇن ھەممىگە چىدىشىم كېرەك، دەپ چىشىمنى چىشلىمىگەن بولسام، بېشىمنى بۇراپلا چىقىپ كەتكەن بولاتتىم. مەن چىقىپ كەتمىدىم. داس ـ داستىكى مەينەتچىلىكلەرنى تۆكۈپ، يەرنى دېزىنفېكسىيە سۇيۇقلۇقى ۋە سوپۇن بىلەن يۇيۇپ تازىلىدىم. تۇغۇت جازىسى، ئۇستەل ـ ئورۇندۇق، ئىشىك ـ دېرىزىلەرنىمۇ سۈرتۈپ دېزىنفېكسىيەلىدىم. بۇنى كۆرۈپ، تاشقى كېسەل دوختۇرلىرى ئوپېراتسىيەخانىنىڭ ئاچقۇچىنىمۇ ماڭا تاپشۇرۇشتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئوپېراتسىيەخانىنىمۇ مەن تازىلايدىغان بولدۇم. بەزى دوختۇرلار قىلغان ئىشىمغا قايىل بولۇپ، مەندىن:

ــ سىز ئەسلىي مۇنداق ئىشلارنى قىلىدىغان ئادەملەردەك قىلمايسىز. ئىلگىرى نېمە ئىش قىلاتتىڭىز، قەيەردە ئىدىڭىز؟ ــ دەپ سورىشاتتى.

ـــ قەيەردە ئىدىم؟ نېمە ئىش قىلاتتىم؟ ـــ دەپ ئۆز ـ ئۆزۈمگە سوئال قويۇپ، ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ كېتەتتى. لېكىن چاندۇرماي، كۈلۈپلا قويياتتىم. چۈنكى ئۇلارنىڭ «جىن ـ شەيتان» لىقمىنى بىلىپ قېلىپ، مېنى خىزمەتتىن قۇرۇق قويۇشىدىن قورقاتتىم.

تازىلىقچى ئايال ئىشقا كەلدى. مەن دوختۇرخانا ئاشخانىسىدا يارەمچى ئاشپەز بولۇپ ئىشلىدىم. تاماق پىشقاندا كېسەللەرنىڭ كېلىشىنى ساقلاپ ئولتۇرماي، تاماقنى كېسەلخانىغا ئاپىرىپ ساتتىم. باققۇچىسى يوق، ئېغىر كېسەللەرگە تاماقنى ئۆزۈم ئاپىرىپ بەردىم. ئاشخانىدا ئىش تۈگىسە تازىلىق ئىشلىرىغىمۇ قاراشتىم.

20

بىر كۈنى ئامبۇلاتورىيە زالىنى سۈرتۈۋاتاتتىم. سۈرتكۈچ چوڭ، ئېغىر بولغانلىقتىن بېلىمنى رۇسلىيالماي ئېڭىشىپ قالغانىدىم. كاردىوردا تۇرغان كىشىلەر سۈرتكۈچىنىڭ ئالدىدىن نېرى كېتەتتى. ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانلارمۇ پۇتلىرىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ماڭا قولايلىق يارىتىپ بېرەتتى. ئەمما كۆز ئالدىمدا تۇرغان كونىراق خۇرۇم ئاياغ كىيگەن بىر جۈپ پۇت زادىلا مىدىرلىمىدى. سۈرتكۈچ بىلەن خېلى قىستاپ باققان بولساممۇ مىت قىلمايتتى. ئاچچىقىمدا بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭ چىرايىغا ئالىيىپ قارىدىم. قارىدىم ـــ يۇ، ئاغزىم گەپكە كەلمەي داڭ قېتىپ قالدىم. ئالدىمدا باشقا بىرسى ئەمەس، ئاسىم ماڭا قاراپ كۈلۈپ ئولتۇراتتى. ئاغزىم تەستە گەپكە كەلدى:

— ۋۇي ئاسسم، بۇ سىزمۇ، نەدىن پەيدا بولدىڭىز، — دەپ ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلىۋالدىم. ئۇنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى ئىلگىرىكىدەك ئېسىل، رەتلىك بولمىسىمۇ، روھىي كەيپىياتى بۇرۇنقۇدەكلا تەمكىن، گەپ - سۆزلىرى بۇرۇنقۇدەكلا يۇمۇرغا باي ئىدى. ئۇ ئۆزىنى «جەمئىيەت ئۇنىۋېرسىتېتى» نىڭ لايىقەتسىز ئوقۇغۇچىسى، دەپ تونۇشتۇرغاندا، دەسلەپتە گېپىنىڭ مەنىسىنى تازا ئاڭقىرالماي كۈلگەن بولسام، كېيىن، ئۆزىنىڭمۇ ئىككى يىل ئىلگىرى خىزمەتتىدىن ئايرىلىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلىكىنى ئېيتىپ بەرگەندە ئاغزىمنى ئېچىپلا قالدىم. سۆزلەپ بېرىشچە، ئىككى يىلدىن بۇيان تۇغقانلىرىغا ئېغىر چىلىق سالماسلىق ئۈچۈن ئۇمۇ ماڭا ئوخشاش نېمە ئىش تېپىلسا شۇنى قىلىپتۇ. قۇرۇلۇشتىمۇ ئىشلەپتۇ. كاندىن كۆمۈر ئەكىلىپ سېتىپمۇ بېقىپتۇ. قاراڭغۇ بازار سودىسىغا ئارىلىشىپمۇ بېقىپتۇ. ھازىر قۇشخانىدىن كالا - پاقالچاق ئەكىلىپ پىشۇرۇپ ساتىدىكەن. كالا - پاقالچاقنى ئەكىلىپ ئۆيدە ئۆكلەپ، ئادالاپ پاكىز يۇغاندىن كېيىن كېچىچە پىشۇرىدىكەن. سەھەردە بازار باشقۇرۇشتىكىلەر ئىشقا چۈشۈپ بولغۇچە سېتىپ بولىدىكەن. سەل ئاۋارىچىلىكى بولغان بىلەن كىرىمى يامان ئەمەس ئىكەن ھەم پايدىسىنى نەق كۆرگىلى بولىدىكەن. يېقىندا ئۇ تونۇشلاردىن مېنىڭمۇ مۇشۇ يەردە ئىكەنلىكىمنى ئاڭلاپ، بۇ يەرنى سۈرۈشتۈرۈپ ئىزدەپ كەلگەنكەن. ئاسسم ھاياتىمنىڭ يەنە بىر قېيىن پەيتىدە مېنى يوقلاپ كېلىپ، مېنى ساۋاقداشلىق، دوستلۇق مېھرىگە چۆمدۈردى. ئىككىمىز ئەينى يىلى جەنۇبتا ئۇچراشقان ۋاقىتلارنى، مەسئۇدنىڭ «قارا توخۇ شورپىسى» نىڭ نەقەدەر مەززىلىك ئىكەنلىكىنى ئەسلىشىپ بىر پەس كۈلۈشتۇق. مەن

ئۇنىڭغا ئۆزۈمنىڭ، مەسئۇدنىڭ، بالىلىرىمنىڭ ئەھۋالىنى سۆزلەپ بەردىم. ئۇمۇ ئايالى ۋە بالىلىرىنىڭ گېپىنى قىلىپ بەردى. ئايالىنىڭ خىزمىتى ھېلىمۇ ئۇرۇمچىدە ئىكەن. ئىككى بالىسىمۇ ئايالىنىڭ يېنىدا ئىكەن. ئايالى ھازىر كېسەللىك دەم ئېلىشى بىلەن مۇشۇ يەردە تۇرۇۋېتىپتۇ.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن ئەر ـ ئايال ئىككىسى ئۆيىمىزگە پەتىگە كەلدى. بىزمۇ ئۇلارنى يوقلاپ باردۇق. مەرزىيە، ھەببىبە، ئاسىملار بىلەن داۋاملىق بېرىش ـ كېلىش قىلىشىپ يۈرۈپ دوستلىرىمۇ كۆپەيدى. ئۇلار ماڭا قولىدىن كېلىشچە ياردەم قىلىپ تۇراتتى. مەنمۇ ئۇلارنىڭ ياردىمىگە قولۇمدىن كېلىشچە جاۋاب قايتۇرۇشقا تىرىشاتتىم. يېقىنقى بىر نەچچە يىللىق تۇرمۇشۇم ماڭا رېئاللىقنىڭ نەقەدەر رەھىمسىز ئىكەنلىكىنى، ھاياتنا سىناقتىن ئۆتكەن سەممىي دوستلارسىز، يەنە باشقا كۆپلىگەن ئاق كۆڭۈل كىشىنىڭ ياردىمىسىز ياشاشنىڭ نەقەدەر قىيىنلىقىنى ھېس قىلىدۇرغانىدى. مەن ئاشۇ يىللاردا ماڭا ياردەم قىلغان دوستلىرىمنى، تونۇش ۋە ناتونۇش نۇرغۇن كىشىنى ھېلىمۇ چوڭقۇر مىننەتدارلىق بىلەن ئەسلەپ تۇرىمەن.

دوستلىرىم ۋە ئەھۋالىمدىن خەۋەردار كىشىلەر «ھەدىيە، بىز ساڭا قايىل. سەن چىڭ تۇرۇپ ياشىدىڭ. ئۇچ بالاڭنى ياخشى بېقىپ، بىر ئۆيىنى چۆرگىلەتتىڭ. خىزمەتسىز، يار ـ يۆلەكسىز بىر ئايالنىڭ ناتونۇش شەھەردە بۇنداق ياشىمىقى ئاسانغا چۈشمەيدۇ. سەن ھەقىقەتەن قالتىس ئايال جۇمۇ» دېيىشىدۇ. نەدىمۇ «قالتىس» بولاي، ئەمەلىيەتتە مەنمۇ بىر ئاددىي ئايال. مېنىڭمۇ قايغۇرغان، ئۇممىدسىزلەنگەن، نېمە قىلىشىمنى بىلەلمەي گاڭگىراپ قالغان ۋاقىتلىرىم كۆپ بولغان. مەن ئۇ يىللاردا تېخى ئەمدىلا 31 ــ 32 ياشلارغا

كىرگەن ياش ئايال ئىدىم. مېنى ياخشى كۆرىدىغان، ھاياتنىڭ ئەگىرى ـ توقاي داۋانلىرىدا كۆچلۈك قوللىرى بىلەن يۆلەيدىغان، قايغۇرغىنىمدا باغرىغا بېسىپ تەسەللى بېرىدىغان ئېرىمنىڭ يېنىمدا بولۇشىنى ئارزۇ قىلاتتىم. ئەمما ئۇ كۈنلەرنىڭ قاچان كېلىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم. يالغۇز ئىشقا كېتىۋاتقان ياكى قايتىۋاتقان چاغلىرىمدا، ئۇيقۇسىز كېچىلەردە مەسئۇدنى شۇنچىلىك سېغىناتتىم. بالىلىرىم: «ئاپا، دادام نېمىشقا كەلمەيدۇ؟» دەپ سورىغان چاغلىرىدا يىغلىۋەتكىلى تاس قالاتتىم.

جەنۇبتىكى سۇ ئامبىرى قۇرۇلۇشىدا تېپىۋاتقان بەل ئاغرىقى (ئومۇرتقا ياللۇغى) مېنى دائىم قىينىاپ تۇراتتى. كېچىك بالامنى تۇغقاندا قالغان بىر ئاسارەت تۇپەيلى ئېغىر ئىش قىلغان چاغلاردا خۇنسىراپ ئاجىزلاپ كېتەتتىم. لېكىن ھەر قېتىم بېلىمنى ئالالماي يېتىپ قالغان چاغلىرىمدا بالىلىرىمنى ئويلاپ، بېلىمنى لاتا بىلەن چىڭ تېڭىپ ئورنۇمدىن قوپۇپ كېتەتتىم. چۈنكى ئۇلار ماڭا قاراشلىق ـ تەۋە پەقەت بولالمىغاندا دورا يەپ، ئوكۇل سالدۇرۇپ تۇرۇپ ئىشلەيتتىم. ئىشقا بېرىپ ـ كەلگۈچە يېنىمدىن ئايرىمايدىغان بىر خالتام بار ئىدى. ئۇنىڭغا يولدىن، ئېرىق بويى، ئېتىز قىرلىرىدىن ئوتۇن ـ ياغاچ تېرىپ، ئۆيگە بارغۇچە خالتىنى توشقۇزاتتىم. كىشىلەر ئىشلەتمەيدىغان ئۇۋاق كۆمۈر ھەم چالا كۆيگەن كۆمۈر ئۇۋاقلىرىنى سوراپ ئېلىپ، ئاز ـ تولا سېغىز بىلەن ئارىلاشتۇرۇپ جەنۇبتا ئۆگىنىۋالغىنىم بويىچە پومزەك كۆمۈر ياسايتتىم. ئاشخانامغا يولدىن تەرگەن ئوتۇنلىرىم بىلەن ياسىغان پومزەكلىرىمنى قاتار، رەتلىك تىزىۋەتكىنىمگە قاراپ قوشنىلىرىم ھەيران قالاتتى. بەزىدە پومزەكلىرىمنى ئاپىرىپ

ئىشلىتىپمۇ باقاتتى. ئۇنىڭ گۈرۈلدەپ كۆيگىنىنى كۆرۈپ قايىل بولۇشاتتى. لېكىن چوڭ - چوڭ كۆمۈرلەرنى ئىشلىتىپ ئادەتلەنگەن بۇ ئادەملەر مەندەك لاي ئېتىپ پومزەك ياساپ يۈرۈشنى ئاۋارىچىلىك دەپ قارايتتى. مەن بولسام باشقىلار ئىشلەتمەيدىغان نەرسىلەرنى ئىشلىتىپ پۇل تېجەيتتىم.

بۇ يىللاردا مەسئۇدمۇ يالغۇز ياشاپ كۆپ جاپا چەكتى. ئۇ مائاشىنى تېجەپ ئىشلىتىپ ئاتا - ئانىسىغا ياردەم قىلغاندىن باشقا، بىزگىمۇ ئايمۇئاي پۇل ئەۋەتىپ تۇراتتى. بۇ پۇل كۆپ بولمىسىمۇ، بىز ئۈچۈن ناھايىتى زور مەدەت ئىدى.

ئەجرىمگە يارىشا تۇرمۇشىمىزمۇ خېلى ياخشىلىنىپ قالدى. قېيىنئاتا - قېيىنئانىلىرىم ئۆيۈمگە كەلسە پولۇ ياكى گۆشنان ئېتىپ، قايماقلىق چاي بېرىپ، ئاخىردا ئۇگرە ئېتىپ چىرايلىق ئۇزىتالايدىغان بولدۇم. قېيىنئانام:

— ھەدىيەنىڭ قەھرىمۇ، زەھرىمۇ بار. ئۇچ بالىسىنى چىرايلىق باقتى. قېنى قايسى ئايال شۇنداق قىلالايدۇ. مەن ئۇنىڭدىن ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيالىق رازى، — دەپ مېنى باشقىلارغا ماختاپ بېرەتتى.

مەن ئىشلىگەن يەرلەردىكى كىشىلەر مېنىڭ جاپالىق ئىشلەشلىرىمگە قاراپ ھەر خىل پەرەز قىلىشقانىكەن:

— ياپياشلا ئايال ئىكەن، قاچان قارىسا بېشىنى كۆتۈرمەي ئىشلەپلا تۇرىدىكەن. چىرايلىقراق ياسىنىپ يۈرۈشنىمۇ بىلمەيدىكەن. قارىغاندا ئېرى يوق بولسا كېرەك...

— بىر دەردى بار ئايالدەك قىلىدۇ. ئۆزىغۇ خېلى قاملاشقان ئىكەن بولمىسا...

— بىر چېكىپ باقمامدۇق ؟ ئىچى پۇشۇپ يۈرگەن بولسا...

دەرۋەقە، ئالدىمنى توسۇپ گەپ قىلغانلار، يېقىنچىلىق قىلىشقا ئۇرۇنۇپ باققانلار، كەينىمگە كىرىۋالغانلار خېلى چىقتى. ئاشخانىدا ئىشلەۋاتقان ۋاقتىمدا دوختۇرخانىنىڭ ئاشپىزى تاماكىسىنى كۆچەپ تارتىپ، كۆزۈمنىڭ ئىچىگە بەزدەك قاراپ تۇرۇۋالاتتى. ئاخىرى چىدىماي، خەقلەرنىڭ گېپىنى قىلغان بولۇپ دارىتىملاپ شۇنداق ئەدىپىنى بەردىمكى، كېيىن ماڭا قاراشقىمۇ پېتىنالماي يۈردى. بىر - ئىككىسىنىڭ دەككىسىنى ئەنە شۇنداق بەرگىنىمدىن كېيىن، قالغانلىرى مەندىن تەپ تارتىدىغان ھەتتا ھۆرمەت قىلىدىغان بولۇپ قېلىشقانىدى.

كېرەم V

13

17 ياش ۋاقىتلىرىمدا ئۆزۈمنى كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان دېگىز لاچىنى ھېسابلاپ، يولۇمدا دۇچ كېلىشىم مۇمكىن بولغان دەھشەتلىك بوران ـ چاپقۇنلارنى، ھېچقانداق بىر جانلىق، ھەتتا ئۇچار قاناتلارمۇ ئۆتەلمەيدىغان تىلسىم تاغلارنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ يۈرگەن چاغلىرىمدا، ياراتقۇچى ئاغزىدىن سۈت پۈراپ تۇرىدىغان مەندەك بىر «ھەمدەمخىيال» دىن تەسىرلەندىمۇ ياكى قېنى قانداق قىلارسەنكىن، دەپ مېنى سىناپ باقماقچى بولدىمۇ، تىلىكىمنى بەجا كەلتۈرۈپ مېنى قانات ـ قۇيرۇقى بوغۇچلانغان مەھبۇس ھالىتىگە كەلتۈردى. ماڭا بۇ دۇنيانىڭ زۇلۇم، ئادالەتسىزلىك، ئازاب ـ ئوقۇبەت ۋە بەقۇۋۇللۇقىنى تولۇق كۆرسەتتى. ئەلۋەتتە مەن يالغۇز ئەمەس ئىدىم. پانىي ئالەمنىڭ «دوزىقى» دەپ ئاتىلىدىغان تۇرمىلەردە مەن ئۆزۈمگە ئوخشاش نۇرغۇن كىشى بىللە بولدۇم. ئىلگىرى مەھبۇس دېسە رەھىمسىز، زوراۋان، قانخورلار، رەزىل، مەككار ئادەمىي ھايۋانلارلا كۆز ئالدىمغا كېلەتتى. بىراق مەن ئۇ يەرلەردە چەيلەنگەن، بۇرمىلانغان ئادەملىكنىلا ئەمەس، ئەڭ تەبىئىي ئىنسانىي پەزىلەت ھەم ھېس ـ تۇيغۇلارنىمۇ، ئامالسىزلىق، تەقدىرگە تەن بېرىشلا ئەمەس، قاراڭغۇلۇق

ئىچىده چىراغتەك يېنىپ تۇرغان يۈرەكلەرنىمۇ كۆردۈم
مەن ئۇ يەرلەردە تۇرلۇك ـ تۇمەن ئادەم بىلەن ئۇچرىشىپ كىشىلىك هاياتنىڭ ئاچچىق قىسمەتلىرىنى ۋە كىشىلەرگە ئايان بولمىغان بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىنى چۈشىنىپ يەتتىم. مەن ئۇچراتقان ياخشى ـ يامان ئادەملەرنىڭ هەممىسى مەن ئۈچۈن ئوقۇتقۇچى بولدى. نورمال ئەهۋالدا مەن بۇلارنى ئۆمۈرۋايەت ئۆگىنىپمۇ ئۆگىنىپ بولالمىغان بولاتتىم. تۇرمە سىرتىدا 100 ياش ئۆمۈر كۆرسەمۇ هاياتنى، جەمئىيەتنى بىر قەدەر ئەتراپلىق چۈشىنىپ يېتەلمىگەن بولاتتىم.
ئەمما ئەجەبلىنىدىغىنىم، ئاشۇ كەچۈرمىشلەرنىڭ روهىنى بېيىتقاندىن باشقا، تەبىئىتىمنى هېچقانچە ئۆزگەرتەلمىگىنى. مەن هازىرمۇ ئاشۇ چاغلىرىمدىكىدەكلا قارام، «هەمدەمخىيال»، جاهانغا باقمايدىغان، تەييار هۇزۇر ـ هالاۋەتتىن بەهرىمەن بولۇشنى بىلمەي، ئۆز ـ ئۆزۈمگە غەم تېپىپ يۈرىدىغان بىر ئەخمەق، ئەمما بۇ ئەقىل تاپمىدىم، هېچ نەرسە ئۆگەنمىدىم دېگەنلىك ئەمەس. يۇقىرىدا ئېيتقاندەك ئۇ يەردە ئۆگەنگەنلىرىم هەقىقەتەنمۇ هەددى ـ هېسابسىز.
تارىم ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا سىياسىي جىنايەتچىلەر ۋە ئادەتتىكى جىنايەتچىلەردىن تۇزۈلگەن بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئەترەتلىرى، بېلىقچى، چارۋىچىلار ئەترەتلىرى بار ئىدى. مەن دەسلەپتە بوز يەر ئۆزلەشتۇرۇش ئەترىتىگە بۆلۈندۇم. هەمراهلىرىم، باشلىقلىرىم، ياتاقداشلىرىمنىڭ كۆپى زىيالىيلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى هەتتا ناهايىتى داڭلىق كىشىلەر ئىدى. ئۇلار بىلەن تونۇشتۇم، تەسەللى ـ ئىلهاملىرىغا، تەلىملىرىگە ئېرىشتىم، ئۇلار بىلەن ئاكا ـ ئىنىدەك يېقىن ئوتتۇم. بولۇپمۇ،

ئۇرۇمچىدىكى تۇرمىدە بىر نەچچە يىل بىللە بولغان بىر ئۇستازىمنى بۇ يەردە ئۇچرىتىپ قالغىنىمدا، خۇددى يېقىن قېرىندىشىمنى ئۇچراتقاندەك خۇشال بولۇپ كەتتىم. ئۇ مېنىڭ مەنىۋى تۇۋرۇكۇم، ئوڭۇشسىزلىق ئىچىدىكى يېتەكچىم ئىدى. ئەينى يىللاردا مەن ئۇنىڭدىن مەدەت ئېلىپ قەيسەرلىك بىلەن ياشاشنى، ئۇمىدۋارلىقنى ئۆگەنگەن. ئۇ ئوتتۇرا بوي، تەمبەل، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل كەلگەن ئادەم ئىدى. ھەر بىر ئېغىز سۆزىدىن بىر پارىسەت، بىر ھېكمەت تۆكۈلەتتى. ئۇ ھېچكىمدىن يارىدىمى ۋە مەسلىھەتىنى ئايمايتتى. ئەينى چاغدا مەن ئۇنىڭ كىملىكىنى سورىسام، كونا مەھبۇسلار ماڭا مەن بۇرۇندىنلا نامىنى بىلىدىغان، بىر كۆرۈشۈشنى ئارزۇ قىلىدىغان بىر كىشىنىڭ ئىسمىنى ئېيتىشتى. شۇ چاغدا مەن ياراتقۇچىنىڭ تىلىكىمنى ئاشۇ يەردە، ئاشۇنداق شەكىلدە ئەمەلگە ئاشۇرغانلىقىدىن ھەيران ـ ھەس بولغانىدىم. ئۇ كىشى مېنىڭ شېئىر يازىدىغانلىقىمنى ئاڭلاپ ماڭا قىزىقىپ قالدى. بېشىمدىن ئۆتكەن ئىشلارنى ئەستايىدىل ئاڭلاپ بولۇپ، بۇ يولنىڭ ئۆزىمۇ بېسىپ ئۆتكەن يول ئىكەنلىكىنى، بىز بۇنىڭلىق بىلەن ھېچقانداق ئىشنى ئۆزگەرتەلمىسەكمۇ، ئاشۇنداق «ئەخمىقانە» ئىشلارنى قىلىش ۋە ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىشنىڭ بەزى ئادەملەرنىڭ پېشانىسىگە پۈتۈلگەنلىكىنى؛ بۇ خۇددى گىرىك ئەپسانىلىرىدىكى ئىنسانلارغا ئوت ئوغرىلاپ بەرگەن پرومېتىنىڭ قىيا تاشقا باغلانغىنى، بىر ئاچ بۇركۇتنىڭ ھەر كۈنى ئۇنىڭ يۈرىكىنى چوقۇلاپ ئوزۇقلانغىنى... دەك ئىش ئىكەنلىكىنى، لېكىن بۇ، ئىنسانىنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە پەزىلىتىنىڭ، شۇنداقلا بۇ ئۇلۇغلۇق ۋە پەزىلەتكە يېتىشىنىڭ مۇشكۈللۈكىنىڭ ئىسپاتى ئىكەنلىكىنى ئېيتقان. ئۇنىڭ بۇ

سۆزى مېنى چوڭقۇر ئويلارغا چۆمدۇرۇپ قەلبىمگە ئۇنتۇلغۇسىز بولۇپ ئورنىشىپ قالغان. تۆتىمىزنى قايتا كۆرگەندە ئۇمۇ ئىنتايىن خۇشال بولدى. ئۇ بىزنى «مېنىڭ ئۇكىلىرىم» دەيتتى. بىزمۇ ئۇنى «ئارىپ ئاكا» دەيتتۇق. ئۇ بىز بىلەن يانمۇيان ئىشلەيتتى. ئاچلىق، هارغىنلىق چېكىگە يېتىپ هالىمىزدىن كېتىۋاتقىنىمىزدا ئۇنىڭ:

ــ بەرداشلىق بېرىڭلار ئۇكىلىرىم، قەيسەر بولۇڭلار، غەيرەت، غەيرەت!... دېگەن ئاۋازىنى ئاڭلايتتۇق. ئۇنىڭ ئاۋازىدا قانداق سېهرىي كۈچ بار ئىكىن، كىشىنىڭ قۇلاق تۇۋىدىن كەتمەيدىغان ئاشۇ ئاۋاز ئۆمۈلەۋاتقان، يېتىپ قالغان، ئولتۇرۇپ قالغان ئادەملەرنى تىك تۇرغۇزۇۋېتەلەيتتى. ئادەملەر ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن، سۆزلىرىدىن ئوڭۇشسىزلىق، جاپا ـ مۇشەققەت ئىچىدە قەيسەرلىك، ئۈمىدۋارلىق بىلەن ياشاشنىڭ ئولگىسىنى كۆرەتتى. ئۇ مۇشۇ پانىي دوزاختا ئۆمۈرۋايەت ياشاش پېشانىسىگە پۈتۈلگەن ئادەم ئىدى. ئۇ راهەت ـ پاراغەت ئىچىدە تىنچ تۇرمۇش كەچۈرۈشتىن ۋاز كېچىپ، مۇشۇ خىل هاياتنى تاللىغان ئادەم ئىدى. ئۇ بۇ يەردىكى هەممىگە كۆنۈك ئىدى. هېچقاچان ۋايسىمايتتى، توختىماي پىكىر، مۇلاهىزە قىلاتتى. بۇ يەردىكى هەر بىر ئىشتىن چوڭقۇر پەلسەپىۋى يەكۈن چىقىراتتى. كىشىلەر ئۇنىڭ سۆزلىرىنى بىردە چۈشىنىپ، بىردە چۈشەنمەيتتى. ئۇ بەزىدە ئۆزى بىلەن ئۆزى گەپلىشەتتى. بەزىلەر ئۇنى «سىراڭ» دەيتتى. يەنە بەزىلەر «ئۇيغۇرنىڭ ئىچىدىكى ئەڭ ئەقىللىك، ئەڭ ۋىجدانلىق ئادەم» دەيتتى. ئۇ هەممىدىن زوق ئېلىشنى بىلەتتى. هەر كۈنى كۆز ئالدىمىزدا قويۇلۇپ تۇرىدىغان تىراگېدىيە ۋە كومېدىيەلەردىن، كۆز ياش، كۈلكىلەردىن، قۇشلاردىن،

زىرائەتلەردىن، مۆلدۈردىن، ياۋا گۈللەردىن، ھەممىدىن، ھەممىدىن ئەقىل، مەنپەئەت ۋە زوق ئالاتتى، ھەتتا ھەسرەت ئىچىدىنمۇ خۇشاللىققا ئېرىشەلەيتتى.

ئۇ يېتىشكەن شائىر ئىدى، شۇنداقلا مەن ئۆمرۈمدە ئۇچراتقان ئەڭ خالىس، مەسئۇلىيەتچان ئۇستاز، ئىجتىمائىي، تەبىئىي پەنلەر، ئىقتىساد، سىياسەت، ئىلاھىيەت ۋە قانۇن، خەلقئارا مۇناسىۋەت... قاتارلىق ساھەلەرنىڭ قايىسىسىدىن سۆز ئېچىلسا تېرەن - ئەيراپلىق بىلىمىنى نامايان قىلىدىغان. يېتىشكەن ئىلىم ئىگىسى ئىدى. ئۇنىڭدا بىر يېتەكچى، يولباشچىغا خاس سېھرىي كۈچ، كەڭ نەزەر ۋە دانالىق بار ئىدى. ئۇنىڭ كۈندىلىك گېزىتنى ئوقۇپ تەھلىل قىلىشىنى دەرس ئاڭلىغاندەك قىزىقىپ ئاڭلايتتۇق. ئەدەبىي ئەسەرلەر توغرىسىدىكى تەھلىللىرى بىز كۆنگەن تەھلىل ئۇسۇلىغا ئوخشىمىسىمۇ، ئۇنىڭغا قايىل بولماي تۇرالمايتتۇق.

ئارىپ ئاكا بىلەن تونۇشۇشۇم ۋە دوستلۇقۇم مېنى شېئىرغا بولغان تونۇش ۋە شېئىرىي ماھارەتتە يەنمۇ يېتىلدۈرگەنىدى. ئۇ شېئىرنى ئانچە - مۇنچە يېزىپ قويىاتتى. بەزىدە تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋېلىشىم بىلەن ئىلگىرىكى شېئىرلىرىنى كۆرسىتەتتى. ئۇنىڭ شېئىرلىرى سۈدەك راۋان، قارىماققا ئاددىي ئەمما مەنىسى چوڭقۇر ئىدى. تۈزلۈك، ساددىلىق ئارىسىغا كەڭ ۋە چوڭقۇر مەنە، سۇنىڭ تېگىدىكى قىممەت باھا تاشلارەك يىلتىجاپ تۇرىدىغان گۈزەللىك ۋە رەڭدارلىق يوشۇرۇنغان بولاتتى. ئۇنىڭ ۋەزنىگە يەتكەن ئادەم ئوقۇغانسېرى زوقلىنىپ ئىختىيارسىز ئاپىرىن ئېيتماي تۇرالمايتتى. ئۇ شېئىرنىڭ سىرلىقلىقىغا تەن بېرەتتى. زورۇقۇپ يېزىشنى ياقتۇرمايتتى. ئىلھام بىر خىل ئىلاھىي

قۇدرەت دەيتتى. شەكىل بىلەن مەنا بىرلەشكەن ئەڭ مۇكەممەل شېئىر كۆپىنچە تاسادىپىي ئىلھامنىڭ قۇدرىتى بىلەن كۆزنى يۇمۇپ ئاچقۇچە پۈتۈپ چىقىدۇ. بەزىدە ئۇستا زەرگارنىڭكىدەك ئىنچىكە، تەرتىپلىك، زىل مېھنەت ئارقىلىقمۇ ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. ھەر ئىككىسىنىڭ زوقى باشقا، دەيتتى. ئادەم تۇرمۇشتا قانائەتچان بولۇشى كېرەك. ئەمما ئىلىمدىكى قانائەتچانلىق ئەجەللىك ئاجىزلىقتۇر ــ بۇ ئۇنىڭ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيدىغان سۆزى ئىدى. ئۇنىڭ ئەينى چاغدا ئېتىزدا ئىشلەۋاتقىنى، غىزا يەۋاتقىنى، يولدا كېتىۋاتقىنى قىلغان سۆزلىرىنى ھازىر ئەسلىسەم، توپا ئارىسىغا تاشلىنىپ قالغان بىباھا ئۇنچە ـ مەرۋايىتلارنى يىغىۋالغاندەك شادلىنىپ كېتىمەن، ياشلىقىم ــ تەنتەكلىكىم تۈپەيلى ئۇنىڭ بەزى تەلىملىرىنىڭ مەنىسىگە ھەقىقىي يېتەلمىگەنلىكىمدىن ئۆكۈنىمەن.

ئەينى چاغدا ئۇ مېنىڭ بارماق ۋەزىندە يېزىلغان شېئىرلىرىمنى كۆرۈپ، مېنى ئاروۇز ۋەزىندە يېزىشقا دەۋەت قىلدى ۋە ماڭا ئاروۇز ۋەزىنىنى ئۆگىتىش ئۈچۈن مەخسۇس بىر قوللانما ــ دەرسلىك تۈزۈپ چىقتى. مەن ئۇنىڭ قولمۇقول ئۆگىتىشى بىلەن بۇ خىل شېئىر شەكلىنى تېز ئىگىلىۋالدىم. بۇ دەرسلىك مەندىن باشقا كۆپلىگەن شېئىر ھەۋەسكارى ئۈچۈنمۇ ئېسىل قوللانما بولدى. خېلى كۆپ شائىر ۋە ھەۋەسكار ئاروۇز ۋەزىنىنى ئاشۇ يەردە، ئاشۇ قوللانمىدىن ھەقىقىي ئۆگەندى ۋە ئۆمۈرۋايەت ئەسلىرىدىن چىقارمىدى.

بۇ يەردە پىكىرداش، قەلبداش ساۋاقداشلىرىمنىڭ بولۇشمۇ مەن ئۈچۈن زور تەسەللى، بەختسىزلىك ئىچىدىكى

بەخت ئىدى. خېلىل ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن، قالغان ئۇچىمىز بىر - بىرىمىزگە ھەمدەم بولۇپ ئوتتۇق. كېيىن ئۇلار باشقا ئەترەتكە بۆلۈنۈپ كېتىپ، مەن يەنە بىر سىنىپتا، بىر مەكتەپتە ئوقۇغان قازاق ساۋاقداشلىرىم بىلەن بىللە بولدۇم. ئۇلارنىڭ بىرى ئەينى يىللاردا قاينىاق شىئېرلىرى، بىلىمى، پىكرىنىڭ ئۆتكۈرلۈكى بىلەن مەكتەپ بويىچە ھەممىگە تونۇلغان، كېيىن قازاق خەلقىنىڭ ئاتاقلىق شائىرى بولۇپ قالغان جارقىن ئىدى. ئۇنىڭ بىلەن ئىككىمىز شېئىر ھەقىقىدە ۋە ئىجىكى - تاشقى ۋەزىيەت، سىياسەت ئۆزگىرىشلىرى، تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن قىلماقچى بولغان ئىشلىرىمىز، يازماقچى بولغان ئەسەرلىرىمىز ھەقىقىدە كۆپ پاراڭلىشاتتۇق. دائىم بىر - بىرىمىزنى ئىلھاملاندۇرۇپ تۇراتتۇق. تۆكەنمۇ مېنىڭ يېقىن دوستۇم ھەم سىردىشىم ئىدى. ئۇ ئېگىز بوي، تەمبەل، مىجەزى چۈس، ئەما ناھايىتى مەرد، ئاق كۆڭۈل يىگىت بولۇپ، ئىككىمىز دائىم بىللە يۈرەتتۇق. ئۇ ماڭا غۇلجىدىكى ئاتا - ئانا، قېرىنداشلىرىنىڭ پارىڭىنى قىلىپ بېرەتتى. يازدا يايلاق تۇرمۇشىنىڭ نەقەدەر گۈزەللىكىنى تولا تەرىپلەيتتى ھەم شۇنداق مەزمۇندىكى شېئىرلارنى يازاتتى. مەنمۇ ئۇنىڭغا يۈرتۇم، ئاتا - ئانام، بالىلىق ۋاقىتلىرىم توغرىسىدا سۆزلەپ بېرەتتىم، يازغان شېئىرلىرىمنى كۆرسىتەتتىم. مەن تولاراق ئەمگەك ۋەزىپەمنى ئورۇنداپ بولالماي ھەمىنىڭ كەينىدە قالاتتىم ۋە بۇ تۇپەيلى ئىزا - ئاھانەت ئاڭلىغاندىن باشقا يەنە جازالىناتتىم. تۆكەن مېنى جازالىنىشتىن ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن، دائىم ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسىنى ئورۇنداپ بولۇپ ماڭا ئىشلىشىپ بېرەتتى. بىر يىلى قىشتا بوزيەر تەرەپتە ئۆستەڭ چاپتۇق. شۇ كۈنلەردە ئۇدا بىر نەچچە ھەپتە قاتتىق سوغۇق

بولۇپ ئۇزۇلمەي قار يېغىپ، جاندىن ئۆتكۈدەك شىۋىرغان چىقىپ تۇردى. يەر قاتتىق توڭلاپ كەتكەنلىكتىن كەتمەن ـ گۇرجەكلا ئەمەس، مېتىنمۇ كارغا كەلمەيتتى. توغراق، يۇلغۇن شاخلىرىنى يىغىپ ئوت ياغقان بولساقمۇ كۆپ پايدىسى بولمىغانىدى. شۇ قېتىمقى ئەمگەكتە تۆكەننىڭ ماڭا قىلغان ياردىمى زادى ئېسىمدىن چىقمايدۇ. ئەگەر ئۇ بولمىغان بولسا، مەن ئاشۇ قارا قىشتا سوغۇق، هارغىنلىق ۋە ئاچلىقتىن ئۆلۈپ قالغان بولاتتىم.

يازدا تۆكەن بىر مەزگىل هەممىمىزدىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئويچان بولۇپ يۈردى. دەم ئالغان ۋاقىتلاردا ئۇ يىراق بىر يەردە ئۆزى يالغۇز ئولتۇرۇپ، ياغاچ بىلەن توپىلاڭ يەرگە بىر نېمىلەرنى جىجىلايتتى. ئارىپ ئاكىمىز بىر قېتىم ئۇنى كۆرىستىپ:

ــ مۇشۇ بالىدا بىر گەپ بار. بىرەر ئەخمەقلىك قىلىپ قويمىسا بولاتتى، ــ دېگەنىدى. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭ گېپىگە ئانچە چىنپۇتۇپ كەتمىگەنىكەنمەن. ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇنىڭ پەرىزى راست بولۇپ چىقتى. بىر كۈنى، تۆكەننىڭ سۇ تۇتقىلى چىقىقان يەردىن قېچىپ كەتكىنى مەلۇم بولدى. ساقچى، كادىرلار بىر نەچچە كۈن پاتىپاراق بولۇشۇپ يۈردى. هەممىمىزنى بىر ـ بىرلەپ سوراق قىلىپ، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى بىلىدىغان ـ بىلمەيدىغانلىقىمىزنى سۈرۈشتۈردى. ئەمما ئۇ هېچكىمگە بىر نەرسە دېمىگەنىدى. بىز ئۇنى قېچىپ قۇتۇلدى بولغاي، دەپ يۈرگەن كۈنلەردە ساقچىلار ئۇنى تۇتۇپ ئېلىپ كەلدى. ئۇنىڭ هالى ناهايىتى ئېغىر ئىدى. ئۇ بىر نەچچە كۈن تۇرمە دوختۇرخانىسىدا يېتىپ، كېيىن كامېرغا يېنىپ چىقتى، بۇ جەريانىدا مەن ئۇنىڭ هالىدىن كۈچۈمنىڭ يېتىشىچە خەۋەر ئالدىم. ئۇ ماڭا

ئۆزىنىڭ قاچقاندىن كېيىن تۇتۇلۇپ قېلىشتىن قورقۇپ ئۇچ كۈنگىچە ساسلىقتا يوشۇرۇنۇپ ياتقانلىقىنى، قورسىقى ئاچسا قۇش تۇخۇملىرىنى يەپ، ئۇسسىغاندا ساسلىقنىڭ زەي سۈيىنى ئىچكەنلىكىنى، كېچىلىرى غەلىتە ئاۋازدا سايرايدىغان ئۇچار قۇشلارنىڭ ئاۋازىدىن قانداق قورققانلىقىنى، ياۋا توڭگۈزدىن قانداق قېچىپ قۇتۇلغانلىقىنى دەپ بەرگەنىدى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئۇنى شۇ ئەتراپتا مال باقىدىغان مەھبۇسلار مەلۇم قىلىپ قويۇپتۇ. ساقچىلار يېتىپ كەلگەندە ئۇ ئۇخلاپ قالغانكەن. ئويغاق بولغان بولسا ھەرگىزمۇ تىرىك قولغا چۈشمەيدىكەن.

تۆكەن كۈزگە بارمايلا ئۆلۈپ قالدى. ئاشۇ قاۋۇل، غەيرەتلىك بىر يىگىت ئەنە شۇنداق ئۆلۈپ كەتتى. مەن ئۇنى بۈگۈنكى كۈندىمۇ دائىم ئەسلەپ تۇرىمەن، بەزىدە چۈشلىرىمگە كىرىپ قالىدۇ. چۈشۈمدە ئۇنى خۇشال، رەڭگى ـ روھى ئوچۇق، كىيىم ـ كېچەكلىرى پاكىز ھالەتتە كۆرسەم خۇشال بولۇپ كېتىمەن. غەمكىن، دىلى سۇنۇق، ۋەيرانە ھالەتتە كۆرسەم بىر نەچچە كۈنگىچە يۇرىكىم ئېچىشىدۇ. نامازلىرىمدا ئۇنىڭغا ئاتاپ ئۇزاقتىن ئۇزاق دۇئا قىلىمەن.

14

ئۆتكەن كۈنلىرىمنى ئويلىسام، ئۆزۈمنى قايتۇرۇپ بولغۇسىز قەرزدارەك ھېس قىلىدىغىنىم، ھەسرەت ـ ئادامەت ئوتىدا سېغىنىپ ـ سېغىنىپ ئەسلەيدىغىنىم يەنىلا دادام بىلەن ئانامدۇر. مەن ئۇلارنىڭ باققان ئەجرىنى قايتۇرالمايلا قالماستىن، ئۇلارنى كۆتۈرۈپ قويقۇسىز دەرد ـ ئەلەم،

بەختسىزلىككە دۇچار قىلدىم. مەندىن زور ئۈمىد كۈتمىدىغان دادام مەن گېزىتلەردە تەنقىد قىلىنىشقا باشلىغاندا ئۇرۇمچىگە بېرىپ سارنىڭ چاڭگىلىغا چۈشكەن چۈجىسىنىڭ ئەتراپىدا چۆرگىلىگەن قۇشتەك ئەتراپىمدا چۆرگىلەپ يۈرگەنىدى. ئۇلار مېنى نازارەت ئاستىغا ئېلىشتىن بۇرۇن ئىككىمىز بىر قېتىملا كۆرۈشكەن. شۇ چاغدا ئۇ كۆزۈمگە بىراقلا قېرىپ كەتكەندەك كۆرۈنگەنىدى. ئۇ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ ئۇن ـ تىنسىز ئولتۇرۇپ كەتكەن. ئۇنىڭ كۆزلىرىدىكى تەسۋىرلىگۈسىز تۈيغۇغا، گەز باغلىغان لەۋلىرىگە قاراپ مەن «ئىچ ئاغرىتىش» دېگەن بىر خىل چىدىغۇسىز ۋەھىمە ۋە غەم ـ ئەندىشىنىڭ بىر ئادەمنىڭ پۈتكۈل ۋۇجۇدىنى قاپلاپ، ئىچ باغرىنى ئوتتا كۆيدۈرگەندەك داغلاپ، ياندۇرۇشى ئىكەنلىكىنى هېس قىلغان. كېيىن دادام نەچچە قېتىم كەلدى، ئەمما ئۇلار بىزنى كۆرۈشتۇرمىدى. دادام قايتىپ كېتىپ، مەن رەسمىي قولغا ئېلىنغاندىن كېيىن يەنە كەلدى. شۇ چاغدا ئۇ ماڭا ئۆيدىكىلەرنىڭ، ئانامنىڭ سالامىنى يەتكۈزۈپ: «بالام، سىلى تېخى ياش، ئۆزلىرىنى تاشلىۋەتمىسىلە، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ» دېگەنىدى. كېيىن خەۋەر تېپىشىمچە، ئۇ ئۇرۇمچىدىكى قانۇن ساھەسىدە ئىشلەيدىغان يىراق بىر تۇغقىنىنىڭ ياردىمى بىلەن مېنىڭ تېخى 18 ياشقا توشمىغانلىقىمنى ئاساس قىلىپ قانۇن ئورۇنلىرىغا ۋە يۇقىرى رەھبەرلىككە كۆپ قېتىم ئەرز قىلىپتۇ. ئۇنىڭ ئەرزىنى ئاڭلايدىغان ئادەم چىقماپتۇ. ئۇرۇمچى تۇرمىسىدە ياتقان تۆت يىلدا دادام هەر يىلى دېگۈدەك مېنى يوقلاپ تۇردى. ئانامۇ بىر قېتىم مېنى كۆرگىلى كەلدى. ئۇلار ئاخىرقى قېتىم كەلگەندە تۇرمىدىكىلەر «بۇ يەردە ئۇنداق ئادەم يوق» دەپتۇ، مېنىڭ شايارغا يۆتكىلىپ

كەتكىنىمنى ئېيتىپ بەرمەپتۇ. جەمئىيەتتە مېنى ئۆلۈپ كېتىپتۇ، دېگەن گەپ تارقالغانلىقى ئۈچۈن ئاتا ـ ئانام ئىشىنىپ قېلىپ قاتتىق ھەسرەت چېكىپتۇ. بەختىمگە يارىشا دادامنىڭ تۇغقىنى ئىچكى قىسمدىن مېنىڭ شايارىدىكى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا ئىكەنلىكىمنى ئېنىقلاپ، ئۇلارغا مېنىڭ ھايات ئىكەنلىكىمنى، شايارىدىكى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىدا تۇرۇۋاتقانلىقىمنى، لېكىن 10 ــ 20 يىلسىز تۇرمىدىن چىقالمايدىغانلىقىمنى يەتكۈزۈپتۇ. چەكسىز مۇسىبەت قايغۇسىدا تۇرۇۋاتقان ئاتام ـ ئانام ئۆلۈپ كەتكەن ئوغلى قايتا تىرىلگەندەك خۇشال بولۇپ، 10 ــ 20 يىلمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئۆلمىسەك ھامان بىر كۈنى جەم بولىمىز، دەپ يىغلىشىپتۇ. دادام مېنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈش ئۈچۈن شايارغا بېرىپتۇ. ئەمما شايارىدىكى ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا قارىتىپ يېزىلغان تونۇشتۇرۇشى بولمىغانلىقى ئۈچۈن مەن بىلەن كۆرۈشۈشكە ئامالسىز قاپتۇ. بىرەر ھەپتىگىچە تۇرمىنىڭ سىرتىدىكى سۈت ـ قېتىق، تۇخۇم ساتىدىغان كىشىلەرنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئەتىگەندە تىزىلىپ ئەمگەككە ماڭىدىغان، كەچتە يەنە تىزىلىپ قايتىپ كېلىپ چوڭ دەرۋازىدىن كىرىپ كېتىدىغان مەھبۇسلارغا قاراپ ئولتۇرۇپتۇ. مەھبۇسلار بەك جىق بولغانلىقتىن كۆزلىرى ئىمىر ـ چىمىر بولۇپ مېنى كۆرەلمەپتۇ. ئاخىرى شۇ يەرلىك بىر قېرى خوتۇننىڭ ياردىمى بىلەن تۇخۇم ئالغىلى چىققان مەھبۇسلاردىن مېنى سۈرۈشتۈرۈپ، مېنى تونۇيدىغان بىرسىگە دادامنىڭ كەلگەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ. ئۇ مەھبۇس مەيداندا تىزىلىپ تۇرغان ۋاقتىمىزدا يېنىمدىن ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ: «داداڭ كەپتۇ، چوڭ دەرۋازا سىرتىدا... » دەپ قويۇپ ئۆتۈپ كەتتى.

شۇ كۈنى ئىشقا كېتىۋېتىپ دەرۋازا ئالدىدىكى يول بويىدا تۇرغان دادامنى كۆردۈم. ئەمما ئالدىدىن ئۇن ـ تىنسىز ئۆتۈپ كەتتىم. دادامنىڭ خىرەلەشكەن كۆزلىرى مېنى كۆرمىدى. ئىشتىن چۈشكەندە، جارقىندىن بىر يۈەن ئۆتنە ئېلىپ، نازارەتچىلەردىن رۇخسەت سوراپ قېتىق ئالغىلى چىقتىم. دادام مېنى كۆرۈپ دەرھال قېتىقچى خوتۇنىڭ يېنىغا كەلدى. ئىككىمىز ئۇنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ بىر نەچچە مىنۇت پاراڭلاشتۇق. مەن ئۇنىڭغا:

ــ دادا، ئانامغا، ئۇكىلىرىمغا مەندىن سالام ئېيتسىلا، مەن سىلەرنى بەك سېغىندىم... ھەممىڭلار خاتىرجەم بولۇڭلار، ھازىرقى ئەھۋالىم ئىلگىرىكىدىن كۆپ ياخشى، ــ دېدىم.

دادام:

ــ كۆردۈم بالام، كۆردۈم... دېگىنىچە يىغلاپ گېپىنى داۋاملاشتۇرالماي قالدى. مېنىڭ ئالدىراۋاتقىنىمنى سېزىپ، دەرھال قېتىقچى خوتۇنغا 20 يۈەن بەردى. ئۇنى قېتىقچى خوتۇن ماڭا بەردى. دادام بىلەن كۆزلىرىم ئارقىلىق خوشلىشىپ كەينىمگە قايتتىم. دەرۋازىدىن كىرىپ كېتىۋېتىپ كەينىمگە قارىسام، ئاددىي كىيىنگەن، ئورۇقلۇقىدىن بوينى ئىنچىكىلەپ، بۇغدىيىكى پولتىيىپ چىققان دادام بوينىنى سوزغىنىچە مەن تەرەپكە تەلمۈرۈپ قاراپ تۇرۇپتۇ.

شۇ قېتىم دادام بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشەلمىگەن، جاپاكەش قوللىرىنى تۇتالمىغان بولسامۇ، ئۇنى كۆرۈۋالغىنىمدىن خۇشال بولۇپ يۈردۈم. كېچىلىرى قاپقاراڭغۇ تورۇسقا قاراپ ياتقان چاغلىرىمدا بۇ خۇشاللىق چىدىغۇسىز ھەسرەت ۋە گۇناھكارلىق تۇيغۇسىغا ئايلىنىپ

مېنى ئازابلايتتى. مەن ئۇلارنى ۋەيران ھەم سەرسان قىلغانىدىم، ئۇلار مېنىڭ دەردىمدە ھەر كۈنى دوزاخ ئازابىنى تارتاتتى. يېگىنى يېگەن، ئىچكىنى ئىچكەن بولمايتتى. تۇرقىدىن دەردمەنلىك، كۆڭۈل يېرىملىق چىقىپ تۇراتتى. مەندەك بىر ئوغۇلنى چوڭ قىلغىنى ئۈچۈن ھېچكىم ئۇلارغا ھېسداشلىق قىلمايتتى. ئۇلارنى بۇ قارا كۈنلەرگە مەن دۇچار قىلغانىدىم، مەن!

شۇ يىللىرى ياز كۈنلىرىنىڭ بىرىدە ئاريپ ئاكا بىلەن ئىككىمىز قىشچە زەربىدارلىق بىلەن چاپقان ئۆستەڭنىڭ تۈغان ـ توسمىلىرىنى ئوڭشاشقا ئەۋەتىلدۇق. قىشتا توڭلاپ تۇرغان سېمونت ھاۋانىڭ ئىسسىشى بىلەنلا ئېرىپ، ئۇۋۇلۇشقا باشلىغان، ۋاقىت ئۆتكەنچە تۈغان ـ توسمىلارنىڭ بەزى يەرلىرى بۇزۇلۇپ كەتكەنىكەن. ئاريپ ئاكا بۇ يەردە بۇنداق ئىشلارنىڭ ئۇستىسى ئىكەن. ئىككىمىز ئۆستەڭ بويىدا بىر نەچچە كۈن ئىشلىدۇق. ئىشىمىزنى تۈگەتكەن كۈنى نەرسە ـ كېرەكلىرىمىزنى بالدۇرراق يىغىشتۇرۇپ بېلىق تۇتۇۋاتقانلارنىڭ يېنىغا باردۇق.

دەريا بويىدا مەخسۇس بېلىقچىلىق قىلىدىغان مەھبۇسلار بولۇپ، ئۇلار بېلىق تۇتقاندا چوڭ بېلىقلار بىلەن بىللە تورغا چىقىپ قالغان ئۇششاق بېلىقلارنى سۇغا قايتۇرۇپ تۆكۈۋېتەتتى ياكى ئۆزلىرى ئېلىپ قالاتتى. بەزىدە بۇنداق بېلىجانلاردىن بىزگىمۇ نېسىۋە تېگىپ قالاتتى. بېلىجانلارنىڭ ئىچ ـ قارنىنى تازىلاپ، تۇزلاپ قۇرۇتۇۋالساق بىر مەزگىل ئاچلىققا دالدا بولاتتى. بىز بىر خالتا، تۇز ھەم بىر كىچىك پىچاق ئېلىۋالغانىدۇق. بۇ ئاريپ ئاكىنىڭ بىر پارچە نېپىز تۆمۈرنى بىلەپ، بىر تەرەپكە قوۋزاق ئوراپ

ياسۇالغان پىچىقى بولۇپ، بەك ئىتتىك ئىدى. ئۇ بۇ پىچىقىنى ھېچكىمگە كۆرسەتمەي ساقلايتتى. بىز بارغاندا بىلىقچىلارنىڭ ھەممىسى قېيىقلىرىغا چىقىۋېلىپ، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇر يىغىۋاتاتتى. بىز توردا پىلتىڭلاپ سەكرىشىپ، ئاخىرقى نەپىسىدە ھاياتلىق ئۈچۈن تىركىشىۋاتقان كۈمۈش رەڭلىك بېلىقلارغا بىر پەس قاراپ تۇردۇق. بىز خۇددى ئاشۇ بېلىقلارغا ئوخشايتتۇق. دەرھال قورۇلماي، تۇز چېچىلىپ، ئاپتاپتا قۇرۇتۇلاتتۇق. قايسى كۈنى قورۇلدىغىنىمىز، كىمنىڭ ئاغزىغا كىرىدىغانلىقىمىزنى بىلمەيتتۇق.

بېلىقچىلار ئارىپ ئاكىنى كۆرۈپ تولىمۇ خۇشال بولۇشۇپ كەتتى، چوڭراق بىر نەچچىسى يىراقتىن سالام قىلىشتى، ياشراقلىرى يۈگۈرۈپ كېلىپ سالاملاشتى. بىز چاندۇرماي ئۇلارغا خالتىنى بېرىپ قويدۇق. بىر پەستىن كېيىن ئۇلار ئىشلىرىنى تۈگىتىپ ئالدىمىزغا كەلدى. ئۇلار ئارىپ ئاكىنى ناھايىتى چوڭ بىلىپ ھۆرمەتلىشەتتى. ئۇنىڭ گەپلىرىنى چىن كۆڭلىدىن قايىل بولۇپ ئاڭلايتتى. گەپ ئارىلىقىدا ياش مەھبۇسلاردىن بىر نەچچىسى تاشكەنت رادىيوسىدا «شائىرنىڭ ئۆلۈمى» ناملىق بىر ئوچېركىنى ئاڭلاتقانلىقىنى، ئۇنىڭدا يېزىلغۇچىنىڭ ئىسمى ۋە ئىشلىرى دەل ماڭا ئوخشايدىغانلىقىنى ئېيتتى. ياشتا چوڭراق، ساقاللىق بىر مەھبۇس:

— ما «شوجۇڭجى» دېگىنىمۇ ئەسكى نىملەركەن. ساپساق ئادەمنى ئۆلدى دەپ رادىيودا سۆزلەپ يۈرگىنىنى كۆرمەمدىغان. پات ـ پات كەپ تۇرسىلا ئۇكام، بېلىقنى جىقراق يەپ، تۇرمىدىن چىققاندا ئۆزلىرىنى بىر كۆرسىتىپ قويسىلا ئۇ «شوجۇڭجى» لارغا، — دەپ ھەممىزنى

كۆلدۇرۇۋەتكەنىدى. ئارىپ ئاكا ئىككىمىز ئۇلار بىلەن خوشلىشىپ، خالتىنى ئېلىپ قايتىپ كەتتۇق. كېيىن تۇرمىگە يېڭى كىرگەنلەردىنمۇ جەمئىيەتتە مېنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىم توغرىسىدا خەۋەر تارقىلىپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلىدىم. شۇ گەپلەرنىڭ تەسىرىدە مەن بىر نەچچە پارچە شېئىر يازدىم. ئۇلارنىڭ بىرىدە مۇنداق يازغانىدىم:

مەن ئۆلمىدىم، كۆزلىرىم ئوچۇق،
تاڭ چولپىنى بولماس ھازىدار.
بوغۇچلانغان قانىتىم سۇنۇق،
بارمەن ئۆزۈم، بىراق يارىدار.

ئۆمرى ئۇزۇن بولىدۇ دەپتۇ،
ئۆلدى دېسە ھايات كىشىنى.
قوشۇلغاندا ئۆمرۈمگە ئۆمۈر،
نېچۇن مەن يەي ئۆلۈم غېمىنى.

قايغۇرماڭلار، خۇشال بولۇڭلار،
كۆرۈشمىز تاڭ ئاتسا پارلاپ.
ۋىسال كۈنى رازىمەن ئۆلسەم،
بېلىڭلارنى قىسىپ قۇچاقلاپ.

مەن بۇ شېئىرىمنى ۋە باشقا بىر قىسىم شېئىرىمنى دادام كېيىنكى قېتىم يوقلاپ كەلگىنىدە ئوغرىلىقچە ئۇنىڭ يانچۇقىغا سېلىپ قويدۇم. نازارەتچىمۇ كۆرمەسكە سېلىپ تۇردى. بۇ شېئىرلىرىم ئەنە شۇنداق ساقلىنىپ قالغانىدى.
تىلىم چىققان، خەت تونۇغان گۆدەك ۋاقىتلىرىمدىن

تارتىپلا قەلبىمگە سىڭىپ كەتكەن تەڭرىتېغى، تارىم دەرياسى دېگەن ناملار مېنى شۇنچە جەلپ قىلىپ ئۆزىگە ئىنتىلدۈرەتتى. ئىنىستىتۇتتا ئوقۇۋاتقان يىللىرىمىزدا دوستلار بىلەن تەڭرىتاغلىرىغا سایاھەت قىلىشنى، ئانا دەريا بويلىرىغا بېرىپ، سۈلىرىدا چۈمۈلۈشنى ئارزۇ قىلىشقانىدۇق. مانا ئەمدى تارىم دەرياسى يېنىمىزدىلا ئۆركەشلەپ ئاقىدۇ. ئەمگەك قىلغان چاغلىرىمىزدا بەزى ئۇنى يىراقتىن كۆرۈپمۇ قالمىز. ئەمما ئەمدى بىز مەھبۇس ئىدۇق، ئۇنىڭ بويلىرىغا بېرىپ سۈلىرىدىن قېنىپ ـ قېنىپ ئىچەلمەيتتۇق، باغرىغا ئۆزىمىزنى تاشلاپ هارغۇچە ئۈزەلمەيتتۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن مەن كۆڭلۈمدە بىر كۈنلەردە تۈرمىدىن چىقسام، ئەگەر ياز كۈنلىرى بولۇپ قالسا، ئالدى بىلەن تارىم دەرياسىغا بېرىپ يالىڭاچ بولۇپ راسا چۆمۈلۈپ، روھىم ۋە جىسمىمنى پاك ـ پاكىز تازىلاپ ئاندىن يېڭى تۈرمۈشقا ئاتلىنىمەن، دەپ ئەھدە قىلغانىدىم. ئەمما ئەپسۇسلىنىدىغىنىم، مېنىڭ قويۇپ بېرىلگەن ۋاقتىم قاتتىق سوغۇق كۈنلەرگە توغرا كەلدى.

ئۇ 1975 ـ يىلى 31 ـ دېكابىر ئىدى. شۇ يىلنىڭ بېشىدا بىر قىسىم جىنايەتچىنىڭ ئالدىن قويۇپ بېرىلىدىغانلىقى توغرىسىدا گەپ ـ سۆزلەر پەيدا بولغانىدى. ئارىپ ئاكا ماڭا:

ــ مۇشۇ دېگەن شياۋپىڭ دېگەن پاكار ئادەمنى مەيلىگە قويۇۋەتسە چوڭ ئىشلارنى قىلىدىغاندەك تۇرىدۇ. ئۇ هوقۇق تۈتۈپ بىرەر يىل بولا ـ بولماي تاقىلىپ قالغان ئالىي مەكتەپلەرنى ئېچىۋەتتى. چەت ئەللەر بىلەن دىپلوماتىيەنى راۋاجلاندۇردى. ئاڭلاشلارغا قارىغاندا، يەنە بىر قىسىم ئوڭچىنى قويۇۋېتەرمىش، بەلكىم شۇ قاتاردا سىزنىڭ

ئىشىكىزمۇ ھەل بولۇپ قالار، ــ دېدى.

ئارىپ ئاكا ئەۋلىيادەكلا ئادەم ئىدى. ئۇنىڭ ئادەم، ئىشلارغا بەرگەن باھا ـ ھۆكۈملىرى دائىم توغرا چىقاتتى. ھېلىمۇ ئېسىمدە، «مەدەنىيەت زورئىنقىلابى» يېڭى باشلانغان كۈنلەردە ئارىپ ئاكا ئۆزى مۇشتەرى بولغان «شىنجاڭ گېزىتى» نى ئېتىزغا ئالغاچ باراتتى. دەم ئېلىشلاردا گېزىتنى ئۇششاق خەۋەرلىرىگىچە ئوقۇپ تەھلىل قىلاتتى. بىر كۈنى يېنىغا بارسام، باش بەتتىكى سۈرەتكە قاراپ ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۇ رەئىس ماۋ زېدۇڭ تىيەنئەنمېن راۋنقىدا «قىزىل قوغدىغۇچى» لارغا مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈمسىرەپ تۇرغان، مۇئاۋىن رەئىس لىن بىياۋ رەئىس ماۋ زېدۇڭغا يۈزلىنىپ تۇرۇپ، قولىدىكى «ماۋزېدوڭ سۆزلىرىدىن ئۈزۈندە» نى ئۇنىڭ كۆزىگە يېقىن ئەكېلىۋېلىپ پۈلاڭلىتىۋاتقان كۆرۈنۈش ئىكەن.

531

ــ مۇشۇ لىن بىياۋدا بىر گەپ بار، ــ دېدى ئۇ ئاستاغىنە. ئىتتىك ئەتراپقا قارىۋەتتىم.

ــ قانداق دەيسىز ئاكا؟

ــ قارا، ئۇنىڭ تۇرقىغا، ئاۋۇ چىرايىدىكى يالغان كۈلكىگە، ھارامزادىلىك قىلىۋاتقىنى چىقىپ تۇرمامدۇ.

ــ توۋا، راست شۇنداقتەك تۇرىدۇ.

ــ شۇنداقتەك ئەمەس، شۇنداق. قاراپ تۇر، بەش ـ ئالتە يىلغا بارماي بۇنىڭدىن چاتاق چىقىدۇ.

ئۇنىڭ گېپىدىن بەدىنىمگە تىترەك ئولاشقاندەك بولۇپ كەتكەنىدىم. ئارىدىن بىر نەچچە يىل ئۆتۈپ، لىن بياۋنىڭ خوتۇنى ۋە ئوغلى بىلەن ۋەتەنگە ئاسىيلىق قىلىپ چەت ئەلگە قاچقاندا ئايروپىلان قۇملۇقىغا چۈشۈپ كېتىپ كۆيۈپ ئۆلگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. كېيىنكى ئەمەلىيەت ئارىپ

ئاكىنىڭ دېڭ شياۋپىڭ توغرىسىدا ئېتىقانلىرىنىڭمۇ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىدى.

شۇ يىلى 28 ـ دېكابىردا، مەن ئىشخانىغا چاقىرتىلدىم. ھېچقاچان ئوچۇق چىرايىنى كۆرۈپ باقمىغان بىر رەھبەر يۈز سۆزىكىگە چاپلىشىپ تۇرىدىغان سارغۇچ تېرىسىنى «كۈلۈمسىرەش» كە ئوخشاپ كېتىدىغان بىر ھالەتتە تارتىشتۇرغىنىچە، مېنىڭ قويۇۋېتىلگەنلىكىمنى، مۇددەتتىن بۇرۇن قويۇۋېتىلگەنلىكىم ئۈچۈن پارتىيەگە رەھمەت ئېيتىشىم ۋە ياخشى ئۆزگىرىپ قالپاقلىرىمىنىڭ ئېلىۋېتىلىشىنى قولغا كەلتۈرۈشۈم كېرەكلىكىنى ئېيتتى. دۈرۈس، تېخى مېنىڭ بېشىمنى بېسىپ تۇرغان يوغان ئىككى قالپاق ــ ئىككى تاغ بار ئىدى. ئۇلاردىن ئالدىراپ قۇتۇلالمايتتىم. شۇنداق بولسىمۇ، مەن تۇرمە جازاسىدىن، ئېغىر جىسمانىي ئەمگەك ۋە كۈچلۈك بېسىمدىن قۇتۇلاتتىم. تۇرمىدىن چىقىپ «يېڭى ھايات» مەيدانىدا بىر مەزگىل سىناقتا تۇراتتىم. ئۇنىڭدىن كېيىن ئائىلىدىكىلەرنىڭ كېپىللىكى بىلەن ئائىلەمگە قايتىپ، شۇ جايدا نازارەت ئاستىدا ئەمگەك قىلىپ ئۆزگىرىشىنى داۋاملاشتۇراتتىم. بۇ مەن ئۈچۈن زور بەخت ئىدى. كېچىچە ھاياجاندىن كۆزۈمگە ئۇيقۇ كەلمىدى. ئۆتكەن كۈنلىرىمنى، ھاياتىمنى بىر قۇر خۇلاسىلەپ بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىمنى تېخىمۇ قەدىرلەش، ئاتا ـ ئانامنى خۇشال قىلىش، قولۇمدىن كېلىشىچە ئۇلارنىڭ خىزمىتىنى قىلىشنى ئويلىدىم. ئۇنىڭدىن ئارتۇق ئىشلارنى ئويلاشقا ئەركىم ۋە ھەققىمۇ يوق ئىدى.

ئەتىسى ئاربىپ ئاكا باشلىق يېقىن ـ يورۇقلىرىم، ئۇستازلىرىم ۋە بۇرادەرلىرىم بىلەن قۇچاقلىشىپ، كۆز يېشى

قىلىشىپ خوشلىشىپ «يېڭى ھايات» مەيدانىنىڭ سۇ ئامبىرىغا بېرىپ ئورۇنلاشتىم. بۇ كۈنى بۇ يەردىكىلەرگە يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن كاللا ـ پاقالچاق تارقىتىلغانىكەن. بۇ يەردىكى بۇرادەرلەر مېنى كاللا ـ پاقالچاق بىلەن مېھمان قىلدى. مەن ھېچكىمنىڭ نازارىتىسىز، ئادەمدەك ئولتۇرۇپ، يوغان لېگەندە ئېلىپ كېلىنگەن ئىسسىق گۆشتىن تويغۇچە يېدىم ۋە بۇ كۈننى داۋاملىق خاتىرىلەپ تۇرۇش ئۈچۈن ھەر يىلى 28 ـ دېكابىردا كاللا ـ پاقالچاق يېيىشنى ئادەتكە ئايلاندۇردۇم.

بىر نەچچە ئايدىن كېيىن دادام مېنى ئېلىپ كېتىش ئۈچۈن كەلدى. ئىككىمىز بىرلىكتە مۇناسىۋەتلىك ئىشخانىلارغا كىرىپ رەسمىيەتلەرنى ئۆتەپ، بۇ يەردىكى يېقىن ـ يورۇقلار بىلەن خوشلىشىپ ئاددىيغىنە يۈك ـ تاقامنى كۆتۈرۈپ ئاپتوبۇس بېكىتىگە باردۇق. ئاپتوبۇسنىڭ مېڭىشىغا يەنە بىرەر سائەتتەك ۋاقىت بار ئىكەن. يول بويىدىكى ئاشخانىدا ئاپتوبۇسنى كۈتكەچ تاماق يەپ ئولتۇردۇق. قاچانلاردىدۇ دادامنىڭ قولىدا بىر قەپەس پەيدا بولۇپ قالدى. قەپەستە بىر قۇش ۋېچىرلاپ سايراپ تۇرىدۇ. كۆڭلۈمدە دادام قۇشقا ھەۋەس قىلىپ قالغان ئوخشايدۇ، دېدىم. ئارىدا دادام قۇشقا دان ۋە سۇ بەردى. بىز تامىقىمىزنى يەپ بولۇپ دۇئا قىلىپ ئورنىمىزدىن تۇرغاندا، دادام قەپەسنى قولىغا ئېلىۋالدى. ئۇ ئاشخانا ئالدىدا توختاپ، قەپەسنى ئېچىپ، قۇشنى ئاسمانغا قويۇۋەتتى. قۇش ۋېچىر ـ ۋېچىر سايراپ قانات قېقىپ تېرەكلەرنىڭ نېرىسىدا غايىب بولغۇچە ئارقىسىدىن قاراپ تۇرغاندىن كېيىن، قولىدىكى قەپەسنى يەرگە ئېتىپ سۇندۇردى. ئارقىدىن نېمىلەرنىدۇر دەپ دۇئا قىلىپ «ماڭايلى بالام» دېدى. دادامنىڭ بۇ ئىشى ماڭا سىرلىق

بىلىنگەن بولسىمۇ، سوراشنى ئەپسىز كۆردۇم. بەلكىم مۇشۇنداق بىر ئادەت بولسا كېرەك، دەپ ئۇنىڭ بىلەن تەڭ دۇئاغا قول كۆتۈردۇم. ئەمما بۇ ئىشنىڭ ھەقىقىي مەنىسىنى ئۆيگە بارغاندىن كېيىن ئانامدىن بىلدىم.

دادام قەشقەرنىڭ ئوردىئالدى كوچىسىدا دۇكان ئاچىدىغان بولۇپ، دۇكىنىدىن يىراق بولمىغان يەردە تۇرلۇك قەپەس ھەم ئەرمەك قۇشلارنى ساتىدىغان بىر دۇكان بار ئىكەن. قەپەس ئىچىدىكى قۇشلارنىڭ قاناتلىرىنى قەپەسنىڭ چىۋىقىغا ئۇرۇپ، كۆككە تەلپۈنۈپ مۇڭلۇق سايراشلىرى دائىم دادامنىڭ كۆزىدىن ياش ئاققۇزىدىكەن. ئۇ مېنىڭ ھايات ئىكەنلىكىمنى بىلگەندىن كېيىن ھەر جۈمە كۈنى نامازدىن يېنىپ چىرايلىق قەپەسگە سولانغان قۇشتىن بىرنى سېتىۋېلىپ قۇشقا دان ھەم سۇ بېرىدىغان، دۇكان ئالدىغا چىقىپ قەپەسنى سۇندۇرۇپ قۇشنى قويۇۋېتىپ، دۇنيادىكى ئەركىنلىكىدىن ئايرىلغان ئوغۇللار ئۈچۈن ۋە ئۆز ئوغلى ئۈچۈن دۇئا قىلىدىغان بوپتۇ ۋە بۇ ئىشنى تاكى مەن تۇرمىدىن چىققۇچە داۋاملاشتۇرۇپتۇ. ئانامدىن بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ كۆز يېشىمنى توختىتىۋالالمىدىم. خىياللىرىم ئۆركەشلەپ، قەشقەرنىڭ ئوردىئالدى كوچىسىدا دۇكان ئاچىدىغان ئاددىيغىنە سودىگەر ــ مېنىڭ دادام ــ كۆز ئالدىمدا گويا ئىنسانىي مېھىر ـ مۇھەببەت ۋە ئادالەتنىڭ غايەت زور ئابىدىسى بولۇپ گەۋدىلەندى. شۇ كۈنى كەچكىچە خىيالدىن باش كۆتۈرەلمىدىم. دادامنىڭ قوللىرىمنى تۇتۇپ «سۈتۈق بۇغراخان تەزكىرىسى» نى كۆچۈرگۈزۈۋاتقان، تەنبىھ ـ نەسىھەت قىلىۋاتقان، ھەر قېتىم ئۇرۇمچىگە ماڭىدىغان كۈنۈمدە يېرىم كېچىدە قوپۇپ ئانامغا ئاش ئەتكۈزۈپ «ئىسىق ـ ئىسىق ئىچىۋالسىلا بالام، سەپەر ئۇستىدە

ئىسسىق تاماق تاپماقلىرى تەس» دەۋاتقان، ئەرزنى يېنىغا سېلىپ كىملەرنىڭدۇر ئىشىك ئالدىدا ساقلاۋاتقان، تۇرمە ئىشىكى ئالدىدا بويىنىنى سوزۇپ ماڭا قاراپ تۇرغان... قىياپەتلىرى كۆز ئالدىمدىن بىر - بىرلەپ ئۆتتى. ئىختىيارسىز قولۇمغا قەلەم ئېلىپ يېنىمدا تۇرغان جىيەن قىزىمنىڭ تاپشۇرۇق دەپتىرىگە بىر شېئىر يازدىم. ئۇ، قەپەستىكى ئوغۇل، قەپەستىكى قۇش ۋە دادا ھەققىدىكى شېئىر ئىدى.

ئەپسۇسكى، ئەجىر بىلەن ئۆتكەن دادام بىلەن ئانام ئەجىر مېۋىسىنى كۆرەلمەي ئالەمدىن ئۆتتى. مەن ھەر قېتىم بىر ياخشىلىقتىن دىلىم سۆيۈنگەن، نەۋرىلىرىم دۇنياغا كەلگەن، يېڭى كىتابلىرىم نەشرىدىن چىققان چاغلاردا دادام بىلەن ئانامنى ئەسلىدىم. خىيالىمدا ئۇلار بىلەن سۆزلىشىپ، روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلدىم. مەن ئۇلارنىڭ ئالدىدا مەڭگۈ قەرزدارمەن.

15

يۇرتۇمغا قايتىپ كېلىپلا تۇنجى قىلغان ئىشىم ئائىلەم تۇرۇشلۇق ئاھالىلەر كومىتېتىغا بېرىپ ئۆزۈمنى مەلۇم قىلىش بولدى. شۇ كۈنىلا مەن تېخى رەسمىي قويۇپ بېرىلمىگەنلىكىمنى سەزدىم. تۇرمىدە بىز كۆپچىلىك ئىدۇق، ھەممىمىز باراۋەر ئىدۇق. ئەمما تۇرمە سىرتىدىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق ئەركىن كىشىنىڭ نەزەرىدە بولسا بىز نورمال «ئادەم» ھېسابلانمايتتۇق. «جىنايەتچى»، «ئۇنسۇر» دېگەنگە نورمال ئادەمدەك مۇئامىلە قىلىنماسلىقى كېرەك ئىدى.

كەمستىلىش، تىل ـ ئاھانەت، دۇشكەللەشلەر جان ـ جېنىڭدىن ئۆتۈپ كېتەتتى. ئەمما ئەركىن ـ ئازادە مېڭىپ يۈرۈش، ئاتا ـ ئاناڭ، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىڭنىڭ يېنىدا ياشاش ئۇچۇن بۇنچىلىك خورلىنىشلارغا چىدىماي ئامالىڭ يوق.

مەن بىر مەزگىل داۋالاندىم. «كېرەمباغ» دىكى يوغان قورساق، كۆڭلى يۇمشاق، گەپدان دوختۇر دادامنىڭ ئەھۋالىنى سوربغاچ يېزىپ بېرىدىغان دورا ـ ئوكۇل ۋە ئىسپىراپكىنى ئېچ يانچۇقومغا سېلىۋېلىپ شەھەر ئايلىناتتىم. بارمىغان چوڭ ـ كىچىك كوچا، كۆل، بۇلاق بېشى، دەريا بويى، سېپىل، بۇلۇڭ ـ پۇچقاق قالمىغاندى. بۇ يەرلەرنى مەن تۇرمىدە يېتىپ تالاي قىتىم خىيالىمدىن ئۆتكۈزگەن، چۈشلىرىمدە توپىسىغا باغرىمنى باسقان، سۇلىرىدىن ئوچۇملاپ ئىچكەنىدىم. ئەمدى رېئاللىقتا يۈرتۇمنىڭ باغرىدا ياشاش بەختىگە ئېرىشتىم. تۇرمىدە ياش ئۆلۈپ كەتكەن خېلىل، تۆكەنگە ئوخشاش دوستلارغا سېلىشتۇرغاندا مەن يەنىلا تەلەيلىك ھېسابلىناتتىم. دادامۇ بۇ ئىشلار ھەققىدە گەپ ئېچىلسا «مۇشۇ كۈنلەرگىمۇ شۈكۈر بالام. ساق ـ سالامەت تۇرمىدىن چىقتۇاللا. ھەممە ئادەمنىڭ رىزقىنى خۇدايىم بېرىدۇ. ئادەمنىڭ ئايىغىدىن شامال ئۆتۈشۈپ تۇرسىلا قالغان ئىشلار ئوڭۇشلىپ كېتىدۇ» دەيتتى.

بىر ئايلىق دەم ئېلىشتىن كېيىن، ئاھالىلەر كومىتېتى قارىمىقىدىكى 60 نەچچە نەپەر «ئەكسىلئىنقىلابچى»، «يەرلىك مىللەتچى»، «بۇزۇق ئۇنسۇر»، «نەق ئەكسىلئىنقىلابچى ئۇنسۇر» نىڭ سېپىگە قوشۇلدۇم. ھەر كۈنى تاڭ يورار ـ يورۇماستا ھەممىمىز ئاھالىلەر كومىتېت قورۇسىغا يىغىلىپ، قول ھارۇسىغا سۈپۈرگە، كەتمەن ـ گۈرجەكلەرنى

بىسىپ ئاھالە كومىتېتغا قاراشلىق يول، كوچا، ئىش ئورۇنلىرىغا تارقىلاتتۇق. يول ياسايدىغان، كۆچەت تىكىدىغان، كۆل كولايدىغان، دەل ـ دەرەخ، گۈللۈكلەرنى پەرۋىش قىلىدىغان ئىشلاردىن باشقا، دائىملىق قىلىدىغىنىمىز تازلىق ئىدى. مەن تولاراق ياۋاغ كۆۋرۈكى ئەتراپىدىكى يوللارنى، كۆۋرۈكنى، بېلىقكۆل ئەتراپلىرىنى يوغان قوموش سۈپۈرگە بىلەن سۈپۈرۈپ چىقاتتىم. ئېگىز ـ پەس يەرلەرنى تۈزلەپ، ئەخلەت ـ چاۋار، غازاڭلارنى يىغىپ كۆيدۈرۈپ، كۈن ئولتۇرۇشقا باشلىغاندا ئاھالىلەر كومىتېت تەرەپكە قاراپ ماڭاتتىم. بىزگە مەسئۇل نازارەتچىلەر ئىش ئورۇنلىرىمىزنى ئارىلاپ، ۋەزىپە ئورۇنداش ئەھۋالىمىزنى ۋە ئەمگەك پوزىتسىيەمىزنى تەكشۈرۈپ تۇراتتى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىزنى ئادەم قاتاردا كۆرمەي، ئورۇنسىز ۋارقىراپ ـ جارقىراپ قوپالىلىق قىلىدىغان، بىزنى بوزەك قىلىش ھېسابىغا ئۆسۈش تاماسىدا يۈرگەنلەرمۇ، «سىنىپىي كۈرەش» ئېڭى ھەددىدىن زىيادە يۇقىرى، بۆكىنى ئەكەل دېسە بېشىنى ئەكېلىدىغان قارا قورساق نادانلارمۇ بار ئىدى. تونۇش ـ بىلىش، يېقىن ـ يورۇقلار ئىچىدىمۇ بەزىلەر ماڭا ھېسداشلىق قىلسا، بەزىلىرى ئۆزىنى قاچۇراتتى، ھەتتا يول سۈپۈرۈۋاتقان چېغىمدا مېنى يىراقتىن كۆرسىمۇ كەينىگە يېنىپ كېتەتتى. ئۇ دەۋردە ئۇلارنى ئارتۇقچە ئەيىبلەپ كەتكىلى بولمايتتى. چۈنكى ئۇلارنىڭ مەن بىلەن پاراڭلىشىۋاتقىنىنى كۆرسە، ئالتۇن تېپىۋالغاندەك خۇش بولۇپ، چاقىدىغان يەرلەرگە يۈگۈرىدىغانلارمۇ كۆپ ئىدى. قانداقلا بولمىسۇن ئانا يۈرتۇڭ قوينىدا، ئۆز ئۆيۈڭدە، ئاتا ـ ئاناڭنىڭ ئالدىدا ياشاش بەختىنى ھېچ نەرسىگە تەڭ قىلغىلى بولمايتتى. بۇنى پەقەت جۇدالىق ئازابىنى بېشىدىن كەچۈرگەنلەرلا چۈشىنەتتى. ئۆتكەنكى

يىللاردا قەپەسنى چۆرىدەپ ناله قىلغان ئانا قۇش كەبى كېچە - كۈندۈز غېمىمنى يېگەن ئاتا - ئانام هازىرمۇ كېچە - كۈندۈز ئەتراپىمدا پەرۋانە ئىدى. يېشى بىر يەرگە بېرىپ قالغان مەندەك ئوغۇل ئۇلارنىڭ نەزەرىدە يەنىلا «بالا» ئىدىم. ئانام رەھمەتلىك مېنى ئىسسىقسىز قالمىسۇن دەپ، ئۇنىمىغىنىمغا قارىماي چۈشتە ماڭا تاماق ئاپىرىپ بېرەتتى. هەر قېتىم هورى كۆتۈرۈلۈپ تۇرغان تاماقنى قولۇمغا ئالغىنىمدا كۆزۈمگە ياش كېلەتتى. دادام مېنىڭ كىشىلەرنىڭ كەمستىشى ۋە يامان مۇئامىلىسىدىن ئازار يەپ قېلىشىمدىن ئەنسىرەپ «ئەڭ يامان كۈنلەر ئۆتۈپ كەتتى، بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. زامان شۇنداق، بۇ زاماننىڭ كىشىلىرىدىن ئاغرىنغىلى بولمايدۇ» دەيتتى. مەنمۇ بۇنداق ئىشلارنى پەرۋايىمغا ئالماس بولۇپ قالغانىدىم. بۇ سوغۇق مۇئامىلىلەر، زورلۇقلاردىن تېخىمۇ كۈچلۈك بولغان بىر ئىللىقلىق مېنى هەر ۋاقىت هاياجانلاندۇرۇپ، ماڭا هارارەت، ئىلهام بەخش ئېتىپ تۇراتتى.

بىزنى باشقۇرىدىغانلار ئىچىدە بىزگە هېسداشلىق قىلىدىغان، پۇرسەت تېپىپ ياردەم قىلىپ تۇرىدىغان كىشىلەر بولۇپلا قالماي، بەزى ناتونۇش كىشىلەرمۇ بىزگە خەيرخاهلىق قىلىپ ئىلهام، تەسەللى بېرەتتى. بەزىدە كوچا سۈپۈرۈۋاتقان ۋاقىتلىرىمدا ناتونۇش بىر كىشىلەر ئالدىمغا كېلىپ مەن بىلەن كۆرۈشۈپ، هال - ئەهۋال سوراپ كېتەتتى، ياخشى تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشەتتى. بىر قېتىم ئىيوننىڭ بېشىدا تازا تەرلەپ هەم ئۇسساپ ئىشلەۋاتسام كۆۋرۈك تەرەپتىن بىر يىگىت چۈشتى.

ــ ما ئۇجمىنى ئاۋۇ دوغاچچى ئۇستام ئەۋەتتى، مۇزنىڭ

ئارىسىدا ساقلاپتىكەن. ۋاقتىدا يېۋاسىلا، ــ دەپ بىر تاۋاق ئاق ئۈجمىنى قولۇمغا قۇتقۇزۇپ قويدى. دانە ـ دانە، مەي بولۇپ پىشقان ئاق ئۈجمە ئىكەن. ئۆمرۈمدە بۇنداق تاتلىق ئۈجمىنى يەنە قاچان يېگىنىمنى بىلمەيمەن.

شۇ ئەتراپتا يەنە بىر كىچىك دۇكان بار ئىدى. دۇكان ئىگىسى بۇغداي ئۆڭلۈك، گەۋدىلىك كەلگەن، ناھايىتى خۇش ئاۋاز ئادەم ئىدى. بىر قىتىم شۇ ئەتراپتا ھاردۇق ئېلىپ ئولتۇرسام ماڭا ئۆزى تونۇشلۇق بېرىپ:

ــ سىلى مېنى تونۇمايلا، ئەمما مەن سىلىنى تونۇيمەن. مەن سىلىدەك شىنجاڭنى زىلزىلىگە سالغان شائىر بولمىساممۇ، شېئىرغا ھەۋەس قىلىمەن، مالال كەلمىسە، سىلىدىن تەلىم ئالسام دەيمەن، ــ دېدى. شۇنىڭدىن كېيىن ھاردۇق ئالغان ياكى ئىشىم بالدۇرراق تۈگىگەن چاغلاردا ئۇنىڭ دۇكىنىدا چاي ـ پاي ئىچكەچ شېئىر توغرىسىدا پاراڭلىشىپ ياكى شاھمات ئويناپ ئولتۇرىدىغان بولدۇق. شۇ چاغدا بىلدىمكى، ئۇ بىر ئاددىي «ھەۋەسكار» ئەمەس ئىكەن، قەدىمكى شېئىرلارنى پىششىق ئۆگەنگەن، يېڭىچە شېئىرلارنىمۇ ئوقۇپ تۇرىدىغان، ھەتتا «شىنجاڭ گېزىتى» نىڭ ئەدەبىيات بېتىگە شېئىرلىرى چىققان ئادەم ئىكەن. ئۇ شاھمات ئويناشقىمۇ ئۇستا ئىكەن. بۇ ئادەم بىلەن كېيىنمۇ تاشلاشماي قەدىناسلاردىن بولۇپ قالغانىدۇق. ئەپسۇسكى ئۇ قان بېسىم كېسىلى تۇپەيلى 50 نەچچە يېشىدىلا ئالەمدىن ئۆتتى. مەن خۇددى بىر تۇغقان قېرىندىشىمدىن ئايرىلغاندەك قايغۇرۇپ ھازا تۇتتۇم. ئۇنىڭ ئۇچ ئوغلى بار ئىدى. بىر ئوغلىنىڭ ئىسمى كېرەم بولۇپ، ئۆزىنىڭ دېيىشچە، 1960 ـ يىللاردا كىشىلەردىن مېنىڭ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، مېنى خاتىرىلەش ئۈچۈن ئوغلىغا

كېرىمجان دەپ ئىسىم قويغانىكەن. كېرىمجان ۋە ئۇنىڭ ئاكا ـ ئۇكىسى ھازىرغىچە مېنى ئىزدەپ تۇرىدۇ. مەنمۇ ئۇلارنى تاشلىۋەتمىدىم. ئۇرۇق ـ تۇغقاندارچىلىقتىنمۇ يېقىن بىر خىل مۇناسىۋەت بىزنى ھازىرغىچە بىر ـ بىرىمىزگە باغلاپ كەلمەكتە. مەن سۇپۇرىدىغان كوچىلارنىڭ بىرسىدە ئولتۇرۇشلۇق يەنە بىر ئادەمنۇ ھەر قېتىم ئالدىمدىن ئۆتسە چوڭقۇر ھۆرمەت بىلەن ئېگىلىپ سالام قىلاتتى، ئەتراپىغا قارىۋېتىپ، ئادەم يوق چاغلاردا مەن بىلەن بىر نەچچە ئېغىز پاراڭلىشاتتى. «چىنباغ» مېھمانخانىسىدا ئىشلەيدىغان بۇ ئادەم ھەپتە ئاخىرلىرىدا ماڭا ئالىي ياتاقلارنى ئېچىپ بېرىپ يۇيۇنۇپ ئارام ئېلىۋالسىلا، دەيتتى.

ــ مۇشۇ ئەپتىم بىلەن بۇ ئالىي ياتاقلارنى مەينەت قىلىۋېتەرمەنمىكىن، ــ دەپ ئىككىلىنىپ تۇرسام؛

ــ ھەر قانچە ئەزىز مېھمانمۇ سىلىدىن ئارتۇق ئەمەس. ئەسلىي بۇ ياتاقتا يېتىشقا ئەڭ مۇناسىپ ئادەم سىلى. خاتىرجەم يۇيۇنۇپ تازىلىنىپ، پۇت ـ قوللىرىنى سوزۇپ بىر ئۇخلىۋالسىلا، ــ دەيتتى. ئەمما نېمىشقىدۇر دۇشقا ھەر قانچە ئۇزاق چىلىنىپ يۇيۇنسامۇ بەدەنلىرىمدىكى توپا ـ توزانلار پاكىزلەنمىگەندەك، لۆم ـ لۆم كارىۋاتتا داق يەرگە سىلىنغان كىگىز ئۈستىدە ئۇخلىغاندەك راھەت ئۇخلىيالمىغاندەك بىلىنەتتى.

مەن ئۇ يەرلەردە يەتتە يىل كوچا سۇپۇردۇم. كىشىلەر بارا ـ بارا ئەھۋالىمدىن خەۋەر تېپىپ ماڭا ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇپ كېتىشتى. كوچىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقان ئاق ساقال بوۋايلار، ھالىدىن كەتكەن قېرى خوتۇنلار ئالدىمدا توختاپ مەن ئۈچۈن دۇئا قىلىشاتتى.

ــ كىم ياخشى، كىم يامان، ئاللا ھەممىنى كۆرۈپ ـ

بىلىپ تۇرىدۇ. تۇرمىدە تارتقان جاپالار بىلەن كوچا سۈپۈرگەننىڭ ئەجرىنى بېرىدۇ، سىلى يەردە قالمايلا بالام، — دېيىشەتتى.

شۇ يىللىرى ئاتا ـ ئانام مېنى تېزرەك ئۆيلەش غېمى بىلەن ئالدىراپ يۈرەتتى. كىشىلەر ئاتا ـ ئانامنى، مېنىڭ ئوقۇغان، مەلۇماتلىق ئادەملىكىمنى دەپ ماڭا قىز بېقىسمۇ، مېنىڭ تۇرمىدە ياتقانلىقىمنى، كوچا سۈپۈرىدىغانلىقىمنى، پۇلۇم ھەم كېيىنلىكىمنىڭ تايىنى يوقلۇقىنى ئويلىشىپ قىزلىرىنى ماڭا بېرىشنى ئانچە خالاپ كەتمەيتتى. جاھان بۇنداق كېتىۋەرمەيدۇ، دەپ قارايدىغان ھەم مېنى كۆيۈئوغۇل قىلىۋېلىشنى ئارزۇلايدىغانلارمۇ چىققانىدى. ئەمما ئۇلارنىڭ قىزلىرى مېنى يېشى چوڭكەن دەپ يارىتىشمىدى. بۇ يۇرتلاردا قىزلار 20 ياشتىن ئېشىپ كەتسە «ئولتۇرۇپ قالغان» دەپ قارالغانلىقتىن، قىزلار كىچىكلا توي قىلىپ كېتىشەتتى ھەم تولاراق ئۆز تەڭتۇشلىرى بىلەن توي قىلىشاتتى. شۇڭا، چوڭراق قىزلارنى تاپماق تەس ئىدى. دادام مېنى مەيۇسلىنىپ قالمىسۇن دەپ:

— ھەممە ئىشنىڭ ۋاقتى ـ سائىتى بار، ۋاقتى ـ سائىتى كەلگەندە بىر دەملىكلا ئىش، بەك ئالدىراپ كېتىشنىڭ ئورنى يوق. بالام سىلى تېخى بەك چوڭ بولۇپ كەتمىدىلە، — دەيتتى. شۇ ئارىلىقتا مېنى ئاھالىلەر كومىتېتنىڭ رادىيو پونكىتىنى ۋاقىتلىق باشقۇرۇپ تۇرۇشقا قويدى. بىر كۈنى رادىيو پونكىتىدا ئىشلەپ ئولتۇرسام چىرايلىق بىر قىز بالا تارتىنىپقىنە ئىشىكتىن كىرىپ كەلدى ۋە مەندىن يارەم سورىدى. ئەسلىي ئۇ بىر موزدۇزدىن توپلەي سېتىۋالغانكەن. بازار باشقۇرۇشتىكىلەر موزدۇزنىڭ مالىلىرىنى مۇسادىرە قىلغىلى كىرىپ، بۇ قىز سېتىۋالغان ئاياغنىمۇ قوشۇپ

ئېلىپ كېتىپتۇ. قىز ئاياغنىڭ پۇلىنى قايتۇرۇۋالماي قانداق قىلىشنى بىلمەي قاپتۇ. بازار باشقۇرۇشتا بىر ئاغىنەم بار ئىدى، شۇڭا يۇرەكلىك ھالدا:

ــ سەل توختاپ تۇرسىلا، ما ئىش تۈگىگەندە مەن سىلى بىلەن بېرىپ ئاياغلىرىنى ئېلىپ بېرەي، ــ دەپ، ئىشخانىغا باشلىدىم.

قىز ئۇدۇلۇمدىكى ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇر ۋېپ، مېنى بەكمۇ ھاياجانلاندۇرۇۋەتتى. مەن ھېلى قەغەزگە ئالدىراپ بىر خەتلەرنى يازسام، ھېلى ماشىنىلارنى تاراق ـ تۇرۇق باشقۇرۇپ، ناخشا ـ مۇزىكا پىلاستىنكىلىرىنى ئالماشتۇردۇم. قىزنىڭ تۇرقىدىن قىزىقۇاتقىنىنى سېزىپ، ياشلار ياقتۇرىدىغان يېقىملىق ناخشا ـ مۇزىكىلارنى قەستەن كۆپەرەك قويدۇم. ئاخىرىدا، بىلىكمىدىكى سائەتكە بىر قارىۋېتىپ:

ــ ماڭامدۇق؟ ــ دېسەم، قىز لىككىدە ئورنىدىن تۇردى. بىردەم بىللە مېڭىش جەريانىدا مەن ئۇنىڭ گەپ ـ سۆزى جايىدا، يېقىملىق قىز ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدىم. قىزنىڭ كۆڭلىدىمۇ ماڭا نىسبەتەن ياخشى بىر تۇيغۇنىڭ بارلىقىنىمۇ سەزگەندەك بولدۇم. تەلىيىمگە، ئاغىنەم تېخى ئىشتىن چۈشۈپ كەتمىگەنىكەن، ئۇنىڭغا ئەھۋالنى ئېيتسام، كۆزۈمنىڭ ئىچىگە بىر قارىۋېتىپ، گەپ قىلماي ئاياغنى ئەپچىقىپ بەردى. تېخى ئىككىمىزنى:

ــ باشقا ئىش ـ كۈشلەر بولسا يەنە كېلىپ تۇرۇشالا، ھەر قايسىلىرىنىڭ خىزمىتى ئۈچۈن قۇلۇم كۆكسۈمدە، ــ دەپ چىرايلىق ئۇزاتتى.

كوچىنىڭ ئاخىرىدا قىز ماڭا ناھايىتى تەۋەززۇ بىلەن رەھمەت ئېيتىپ خوشلاشتى. شۇ چاغدا مەن ئۇنىڭدىن:

ـــ خېنىم، ئىسىملىرى نېمە ئىدى؟ ـــ دەپ سورىدۇم.

ئۇ:

ـــ ئىسمىم گۈلئەنبەر، ـــ دېدى. بىر نەچچە كۈنگىچە بۇ قىزنىڭ تۇرقى، چىرايى، تارتىنىپ كۈلۈپ تۇرۇشلىرى كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى. ئاتا ـ ئانامغا دېيىشنى ياكى قىز بىلەن ئۆزۈم كۆرۈشۈپ بېقىشنى بىلەلمەي يۈرگەن كۈنلەردە ئۆيدە يەنە كىمدۇر بىرسىنىڭ ئۆيگە ئەلچى ئەۋەتىش توغرىسىدا گەپ چىقىپ قالدى. مەن شۇ هامان گۈلئەنبەر ئىسىملىك ئۇ قىزنىڭ ئىسمىنى چىقاردىم. ئاتا ـ ئانام ماڭا قارىشىپلا قالدى ـ يۇ ئارتۇق گەپ قىلمىدى. كېيىن ئىشلارنىڭ ئېپىنى هەم بۇ ئەتراپتىكى هەممە ئادەمنىڭ نەسلى ـ نەسەبىنى بىلىدىغان ئىشەنچلىك كىشىلەرنىڭ ئانامغا دەپ بېرىشىچە، گۈلئەنبەرنىڭ ئاتا ـ ئانىسى تېگى پاكىز، ئېسىل كىشىلەر ئىكەن، هەتتا بىزنىڭ جەمەتكىمۇ يىراقراق تۇغقانمۇ كېلىدىكەن. قىز 25 ـــ 26 ياشلاردا بولۇپ، بۇنىڭدىن ئىلگىرى ئاتا ـ ئانىسى ئىككى قېتىم قىزىنى بەرمەكچى بولغان يەردىن يېنىۋالغانىكەن. ئۇلار نەسىل ـ نەسەب سۈرۈشتۈرىدىغان هالدار كىشىلەر ئىكەن. بۇ گەپلەر ئاتا ـ ئانامغا بەك ياقتى. قىزنى كۆرگەندىن كېيىن تېخىمۇ خۇشال بولۇشتى. دادام دېگەندەك «ۋاقتى ـ سائىتى» كەلگەن بۇ ئىش ناهايىتى تېزلا ۋۇجۇدقا چىقتى. ئىككى يىلدىن كېيىن تۇنجى پەرزەنتىم دۇنياغا كەلگەندە دادام هاياجانلانغىنىدىن «بالام، سىلىنىڭ بالىلىرىنىمۇ كۆردۈم، ئارمانىمغا يەتتىم» دەپ يىغلاپ كەتكەنىدى.

رادىيو پونكىتىغا بىر شاگىرت تەربىيەلەپ بېرىپ يەنە كوچا سۈپۈرىدىغان ئورنۇمغا قايتىپ كەلدىم. سۈپۈرگىنىڭ «شارت ـ شۇرت» قىلغان ئاۋازى ئەتىدىن كەچكىچە قۇلاق

تۇۋۇمدىن كەتمەيتتى. بۇ زېرىكەرلىك ئاۋاز مېنى گاھ ئۇزاقتا قالغان يىللار قوينىغا، گاھ تۇمانلىق كەلگۈسىمنىڭ مەۋھۇم مەنزىللىرىگە باشلايتتى. بەزىدە كېچىلىرى چۈشۈمدىن چۆچۈپ ئويغانغىنىمدىمۇ قۇلاق تۇۋىمدە تىل ـ ھاقارەت ئارىلاشقان ئاشۇ ئاۋاز ئاڭلىنىۋاتقاندەك بولاتتى.

تۆمۈردەك قاتتىق سۈپۈرگىنىڭ «شارت ـ شۇرت» قىلغان ئاۋازى ئىچىدە يىللار ئۆتۈۋەردى. بىز بىلەن بىللە ئىشلەيدىغانلار بىردىن ـ ئىككىدىن ئازىيىشقا باشلىدى. ھەر قېتىم بىرەرسىنىڭ مەسلىسى ئېنىقلىنىپ قالپىقى ئېلىنىپ خىزمىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەنلىكىنى ئاڭلىغىنىمدا خۇشال بولاتتىم. ئەمما ئۆزۈمنىڭ ئىشلىرىمنى ئويلاپ مۇڭلىنىپ جىم بولۇپ قالاتتىم.

باش ـ ئۇچى يوق قاراڭغۇلۇقتا مۇدۇرۇپ ـ چوقۇرۇپ كېتىۋاتقان ۋاقتىڭدا، يىراقتىن كۆرۈنگەن كىچىككىنە ئۇچقۇن ساڭا ئالەمچە زور ئۈمىد ۋە تەسەللى بەخش ئېتىدۇ. ئاشۇ ئۇچقۇنغا جېنىڭنىڭ بارىچە ئىنتىلىسەن. ئەمما، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ ئۇنىڭغا يېقىنلاشقىنىڭدا، ئۇنىڭ پەقەتلا پارقىراق قوڭغۇزنىڭ نۇرى ئىكەنلىكىنى كۆرىسەن، قەلبىڭ يەنە بىر قېتىم زۇلمەت قاراڭغۇلىقىغا چۆكىدۇ. ئۈمىد ۋە ئۈمىدسىزلىك شەيتان كۆزلىرىنى قىسىپ مېنى قىيناۋاتقان ئاشۇ يىللاردا ئوغلۇمۇ تۇغۇلدى. بالىلىرىم ماڭا ھاياتىمنىڭ ئەھمىيىتىنى ھېس قىلدۇرۇپ قەيسەرلىك بىلەن ياشاشقا ئىلھاملاندۇراتتى.

1977 ـ يىلى يەنە بىر تۇركۈم ناھەق دېلو تۇزىتىلىپ، بىر قىسىم كىشى ئازاد قىلىنىشقا باشلىدى. ھەر كۈنى ماڭىمۇ بىرەر نىجاتلىق خەۋىرى كېلىپ قالار، دېگەن ئۈمىدته ئالدىمغا كەلگەن ھەربىر كادىرغا تەلمۇرۇپ قارايتتىم.

ۋىلايەت، ئاپتونوم رايوندىكى سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرگۈچى ئورگانلارغا ئەھۋالنى ئېيتىپمۇ باقمانىدىم. ھېچ يەردىن خەۋەر بولمىدى. ئاخىرى بىر كادىر يۈزۈمگىلا:

ــ سىلى تولا مېڭىپ ئۆزلىرىنىمۇ، بىزنىمۇ ئاۋارە قىلمىسلا، سىلىنىڭ ئىشلىرى چوڭ يەرگە تۇتىشىدىغان، مۇرەككەپ ئىش ئىكەن، يۇقىرىدىن سادا بولمىسا بىزگىمۇ ئامال يوق، ــ دېدى. «توغرا، سىلىگىمۇ ئامال يوق، ئاللا ئۆزى بىر يولدا قويار» دەپ قايتىپ كېلىپ، بىر مەزگىل ئۇ خىيالىلارنى كاللامدىن چىقىرىۋېتىپ يۈردۇم. كوچا سۈپۈرگىنىمگە بېرىلمىدىغان ئازغىنە تۇرمۇش پۇلى بىلەن تۆت جان جېنىمىزنى بېقىپ كېتەلمەيتتۇق. يەنىلا كۆپرەك ئاتا ـ ئانىمىزغا تايىناتتۇق.

مېنى ھەممىدىن بەكرەك غەمگە سالىدىغىنى، كۈندىن كۈنگە چوڭ بولۇۋاتقان بالىلىرىم ئىدى. ئاشۇ گۈناھسىز نارەسىدىلەرمۇ مەكتەپكە كىرگەن كۈندىن تارتىپ «ئەكسىلئىنقىلابچى»، «يەرلىك مىللەتچى» نىڭ بالىسى دەپ يەكلىنەرمۇ، خورلىنارمۇ، دەپ ئويلىسام، قولۇمدىكى سۈپۈرگىنى تاشلاپ ئۇرۇمچىگە، مەركەزگە مەسىلەمنى باستۇرۇپ قويغان «چوڭ يەرگە» بېرىشنى ئويلايتتىم. ئەمما يەنىلا ھەل بولمىسىچۇ، مەن ئۆزۈمنى بېسىۋالالماي، مەسىلىنى تېخىمۇ مۇرەككەپلەشتۈرۈۋەتسەمچۇ؟... بۇ دۇنيادا ئادىللىق دېگەن نەرسە يوقمىدۇ؟ 17 ياش ۋاقتىمدا يۇقىرىنىڭ «ئېچىلىش ـ سايراش» چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتلىرىگە پىكىر بەرگەن «گۈناھىم» ئۈچۈن ھازىرغىچە كۆرگەن، كۆرۈۋاتقان كۈنلىرىم، تارتقان، تارتىۋاتقان جاپالىرىم تېخى يەتمىگەنمىدۇ، ھۆكۈمەتكە پىكىر بېرىش

شۇنچە كەچۈرگۈسىز گۇناھمىدۇ... ؟!

خىياللىرىم ھەر قانچە قەھرلىك بولسىمۇ، سۈپۈرگىنى تاشلاپ قويالمايتتىم، تېخى نەدە ھاشار بولسا بارمىغاي ئامالىم يوق ئىدى. كەمستىش، بۈيرۇق، دوق - پوپوزىلارنى ئاڭلىمىغاي ئامالىم يوق ئىدى.

ئارىدىن ئىككى يىل ئۆتۈپ 1978 - يىلىغا كەلگەندە، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ئىشخانىسى ئەۋەتكەن بېشىمدىكى «يەرلىك مىللەتچى» قالپىقىنىڭ ئېلىپ تاشلانغانلىقى ھەققىدىكى ئالاقىنى كۆرگەندە دەسلەپ كۆزۈمگە ئىشىنەلمەي قالدىم. بىراق بۇ راست ئىدى. بېشىمدىكى ئىككى چوڭ تاغنىڭ بىرى ئېلىپ تاشلانغانىدى. يەنە بىرسى يەنىلا بېشىمنى بېسىپ تۇرۇۋاتاتتى. لېكىن بۇنىڭغىمۇ شۈكۈر دېمەي بولمايتتى.

ئىككىنچى يىلى باھار باشقىچىلا ئىللىق كەلدى. مارت ئېيى كىرە - كىرمەي توڭلار ئېرىپ ئېتىز - دالىلار يېشىللىققا پۈركەندى. ئېرىق - ئۆستەڭلەر باھار سۈلىرىغا تولدى. 16 - مارت جۈمە ئەتىگەنلىكى چوڭ يىغىن ئېچىلىپ، كوچا باشقارمىمىز تەۋەسىدىكى 54 نەپەر «تۆت خىل ئۇنسۇر» نىڭ بېشىدىكى «پومىشچىك»، «باي دېھقان»، «بۇزۇق ئۇنسۇر»، «ئەكسىلئىنقىلابچى» قالپاقلىرى ئېلىپ تاشلاندى. مەن شۇلارنىڭ بىرى ئىدىم. يىغىندا «پارتىيەمىزنىڭ ناھەق، خاتا، يالغان دېلولارنى ئاقلاپ بىزنى يېڭى ھاياتقا ئېرىشتۈرگەنلىكى» گە بولغان مىننەتدارلىقىمنى بايان قىلىپ سۆزلىدىم. «قەشقەر گېزىتى»گە تالاي يىلدىن بۇيان كوچا باشقارمىمىز تەۋەسىدىكى بىرمۇنچە ئادەمنىڭ شىللىسىنى بېسىپ نەپەس ئالدۇرماي كەلگەن «قالپاق» لارنىڭ ئېلىۋېتىلگەنلىكى توغرىسىدىكى بۇ خەۋەرنى

يېزىۋاتقان چاغدىكى ھېسسىياتىم ئىنتايىن مۇرەككەپ ئىدى. ئەلۋەتتە خۇشال بولمىدىم دېيەلمەيمەن، خۇشال بولدۇم. بۇ مەن ئۇزۇندىن بۇيان تەشنا بولغان كۈنلەر ئىدى. ئەمما نېمىشقىدۇر كۆڭلۈم بۇزۇلۇپ، ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ تۇراتتى.

بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، قىسقىغىنە بىر ئابزاس خەۋەرگە ئەۋەتىلگەن بىر يۈەن قەلەم ھەققىنىڭ چېكىنى تاپشۇرۇۋالدىم. پوچتىخانىدا خېلى ئۇزاق ئۆچەرەتتە تۇرۇپ ئالغان كونا بىر يۈەنلىك پۇلنى قولۇمدا تۇتۇپ تۇرغىنىمدا، ئۇ قولۇمنى ئېغىر بېسىپ تۇرغاندەك بىلىندى. ئۇ ئاران بىر يۈەن بولغىنى بىلەن ماڭا ناھايىتى كۆپ نەرسىدىن دېرەك بېرەتتى. بۇنىڭدىن دەل 20 يىل ئىلگىرى مەن جىسمانىي ۋە مەنىۋى ئەركىنلىكىمدىن، جۇملىدىن سىياسىي ھوقۇقىمدىن ئايرىلغانىدىم. بىر كۈپلېت شېئىر، بىرەر ئابزاس ماقالە ئېلان قىلىش ئەمەس، يېزىشىمغىمۇ رۇخسەت يوق ئىدى. گەرچە بۇ جەريان ناھايىتى ئۇزۇنغا سوزۇلغان. ياش، زېھنىي كۈچۈم ئۇرغۇپ تۇرغان يىللارنى يالماپ كەتكەن بولسىمۇ، ئاخىرى ئاياغلاشقانىدى. بىز بۇ كۈننى ئاتا ـ ئانام، ئۇرۇق ـ تۇغقان، يېقىن ـ يورۇقلار جەم بولۇپ بىرلىكتە تەبرىكلىدۇق. مەن ئۇزۇندىن بۇيان بۇنداق خۇشال بولۇپ باقمىغانىدىم. ئەمما ئۆزۈم خۇشاللىق ئىچىدە تۇرسامۇ كۆڭلۈمدە يەنە بەزى تۈگۈنلەر بار ئىدى. مەسىلەم تېخى ھەل قىلىنمىغانلىقتىن خىزمەت ئىشىمنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەيتتىم.

16

مىڭ يىللىق قار ـ مۇزلار بىر تامچە، بىر تامچىدىن ئېرىشكە باشلىغاندا ئۇنىڭ جۇشقۇن ئېقىمغا ئايلىنىشىنى

هېچ نەرسە توسۇپ قالالمىغانغا ئوخشاش، تەقدىر قولۇنقىم خەيرلىك مەنزىلگە يۈزلەنگەندە، ئىشلىرىمىنىڭ كېيىنكى تەرەققىياتى ئۆزۈم تەسەۋۋۇر قىلالمىغۇدەك دەرىجىدە ئوڭۇشلۇق بولدى. مائارىپ ئىدارىسىنىڭ مەسئۇلى بىلەن ئەينى يىللاردىكى بىر ئوقۇتقۇچۇم مېنىڭ ئوتتۇرا مەكتەپتە ۋاقتىلىق ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەپ تۇرۇشۇمغا ياردەم قىلدى. بۇ يەردە مەن يەنە ئۆزۈم سۆيىدىغان ئەدەبىيات بىلەن ۋە ئەينى يىللاردىكى ئۆزۈمگە، كامالغا، غوپۇرجانلارغا ئوخشايدىغان، شېئىر ـ ھېكايە ھەققىدە گەپ ئېچىلسا كۆزلىرى ئوتتەك چاقناپ كېتىدىغان ياشلار بىلەن ئۇچرىشىپ خۇددى ياشلىقىمغا قايتقاندەك بولۇپ قالدىم. ئۇلارنىڭ سەبىلىك ۋە ئاق كۆڭۈللۈك چىقىپ تۇرىدىغان مۇلاھىزىلىرىنى، سوئاللىرىنى ئاڭلىغىنىمدا ئۇلارنىڭ مەن ئۇچرىغان بەختسىزلىكلەرگە ئۇچرىماسلىقىنى، يوللىرىنىڭ راۋان ـ داغدام بولۇشىنى چىن كۆڭلۈمدىن تىلەيتتىم.

بىر يىلى، ئۇرۇمچىدە مەلۇم ژۇرنالدا ئىشلەۋاتقان كامال قەشقەرگە كەلدى. ئىككىمىز كۆرۈشۈپ ئۇزاق مۇڭداشتۇق. ئۇ ئۆزىنىڭمۇ ھايات يولى ئونچە ئوڭۇشلۇق بولمىغانلىقىنى، ئەر ـ ئايال ئىككىسى «شىنجاڭ ئىنستىتۇتىدا ئەكسىيەتچى تەشكىلاتقا قاتناشقانكەن» دېگەن گۇمان ھەم تۆھمەت بىلەن بىر مەزگىل خىزمەتتىن ئايرىلىپ قېلىپ بەش بالىسى بىلەن سەرسان بولۇپ يۈرگەنلىكىنى، بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا خىزمىتى ئەسلىگە كېلىپ، ھازىرقى ژۇرنال تەھرىر بۆلۈمىگە ئورۇنلاشقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. مەنمۇ ئۇنىڭغا تۇرمىدە كۆرگەن ـ بىلگەنلىرىمنى، قالپىقىم ئېلىنىپ، سىياسىي ھوقۇقۇم ئەسلىگە كەلگەن بولسىمۇ، رەسمىي خىزمەتكە ئېرىشەلمىگەنلىكىمنى ئېيىتتىم.

ــ مەن ساڭا بۇرۇنلا دېگەن، سىياسىي بىلەن ئويناشقىلى بولمايدۇ ئاداش، سەن ئۆزۈڭگە ئۆزۈڭ قىلدىڭ. تالانتىڭنى، ياشلىق ھاياتىڭنى زايە قىلدىڭ. يىللار ھەممىزنى ئۆزگەرتتى، قېرىتتى. ھەممىزنىڭ ئۆز دەردىمىز بار. لېكىن سەن كۆرۈنۈشتە ئۆزگەرگەن بولساڭمۇ ماھىيەتتە ئۆزگەرمەپسەن. خېلى چوڭ بولۇپ قالغان چاغلىرىڭدىمۇ سەندە بالىلارچە بىر سەبىيلىك بار ئىدى. ئۇ سەبىيلىك سەندە ھازىرمۇ بار ئىكەن. دېمەك، سەن قېرىماپسەن، ــ دەپ چاقچاق قىلدى ۋە ئاخىرىدا يەنە:

ــ ھېلىمۇ كېچىكمەيسەن، ئىلگىرى يازالمىغانلىرىڭنى ئەمدى ياز، مەن كەتكۈچە ياخشى شېئىرلاردىن بىر نەچچىنى تەييارلاپ قوي، ئالغاچ كېتەي. لېكىن كونا خۇيۇڭ تۇتۇپ قالمىسۇن، ۋەزىيەتكە ئۇيغۇن قىلىپ ياز، ــ دېدى. مەن ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتتىم. بىر چاغلاردا، ھەممە ئادەم مەندىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئالغاندا ئۇ مېنى يوقلاپ كىرگەن. ھازىرمۇ مەتبۇئاتلار تېخى مېنىڭ ئەسەرلىرىمنى ئىشلىتىش ـ ئىشلەتمەسلىكىنى بىلەلمەي تۇرغان بىر پەيتتە ئۇ مەندىن شېئىر سوراپ كەلدى، مېنى يېڭى بىر مەنزىلگە چىللاپ كەلدى. مەن ئۇنىڭدىن قانداقمۇ مىننەتدار بولماي تۇرالايمەن.

كامال ھازىر ئۆزى ئىشلەۋاتقان يېڭى تەسىس قىلىنغان ژۇرنال ھەققىدە ناھايىتى ھاياجانلىنىپ سۆزلىدى. ئۇ ھازىر تەھرىراتتىكى ئاساسلىق مۇھەررىرلەرنىڭ بىرى بولۇپ قاپتۇ. ياشلارمۇ، چوڭلارمۇ ئەسەر ئىشلىتىشتە ئۇنىڭ ئاغزىغا قارايدىكەن. بۇنىڭدىن كېيىن يازغان ئەسەرلىرىمنى ــ پەقەت سىياسىي ئۆلچەمگە ئۇيغۇن كەلسىلا ــ ئالاھىدە ئېتىبار بىلەن ئىشلەپ بېرىدىكەن.

ــ ئىككىمىز بۇ سەپكە بىللە كىرگەن، ئاخىرىدىمۇ

بىللە بولايلى، بىز ئۆزئارا ئوبدان ھەمكارلىشايلى، ــ دېدى كامال خوشلىشىدىغان چاغدا.

كامال ئېلىپ كەلگەن تەسىرات تۇپەيلى تۇيغۇلىرىم، خىياللىرىم جانلىنىپ كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدۇم. تاڭ سەھەرگە يېقىن كۆزۈم ئىلىنىشى بىلەنلا، يېقىنقى كۈنلەردە خىيالىمدىن يىراقلاپ كەتكەن بىر كىشىنى ــ ئارىپ ئاكىنى چۈشەپتىمەن. ئۇ مېنىڭ ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش مەيدانىغا يېڭى بارغان ۋاقتىلىرىم ئىكەن. ھارغىنلىق، ئاچلىق، پەرىشانلىقتىن كارىۋىتىمدا ئۇيان ـ بۇيان ئۆرۈلۈپ ياتسام، ئۇ يېنىمغا كېلىپ سورىغۇدەك:

ــ نېمە بولدۇڭ ئوغلۇم؟ بەك خىيالچان كۆرۈنسەن، قىلغانلىرىڭغا پۇشايمان قىلىۋاتامسەن؟

ــ بەزىدە پۇشايمانمۇ قىلىمەن. شۇ شېئىرلارنى، شۇ خەتنى يازمىغان بولسام بۇ كۈنلەرنى كۆرمەستىم، ياخشى يەرلەردە ئىشلەپ راھەتلىك تۇرمۇش كەچۈرگەن، چىرايلىق بىر خوتۇنۇم، بالىلىرىم بولغان بولاتتى...

ــ سەن تېخى بەك ياش، مۇشۇنداق ئويلىشىڭ تەبىئىي. لېكىن سەن شائىرلىقنى تاللىغانكەنسەن، ئۇنىڭ جاپاسىغمۇ چىدىشىڭ كېرەك، ئوغلۇم. ئاللا ياخشى، گۈزەل نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى كۈشەندىسى بىلەن ــ گۈلنى تىكىنى بىلەن، ئاشقلىقنى جاپاسى بىلەن يارىتقان. راھەت ـ پاراغەت، ئەمەل ـ مەنسەپ، ساختا شان ـ شۆھرەت كويىدا يالتىراق سۆزلەر، قاپىيەلەر بىلەن يالغان مىسرالارنى خەجلەپ ئۆتكەنلەر قانداقمۇ شائىر بولسۇن؟ ئۆمرىدە بىرەر قېتىممۇ راست گەپ قىلالمىغان، كۆڭلىدىكىنى ئىزھار قىلىش بەختىگە ئېرىشەلمىگەن شائىردىن بىچارە ئادەم بولامدۇ ئوغلۇم... ـ ئۇ ياڭراق ئاۋازدا نېمىندۇر دېكلاماتسىيە

قىلغاچ مەندىن يىراقلاپ كەتتى. مەن ئۇنى پۈتكۈل ۋۇجۇدۇم بىلەن بېرىلىپ ئاڭلىدىم. ئاڭلىغانلىرىم دىلىمغا مۆھۈر باسقاندەك ئورنىشىپ قالدى:

غەيرەت ـ شىجائەت ـــ ساۋاب، ئىبادەت،
تاما ـ خۇشامەت ـــ لەنەت، ئاھانەت.
غەيۋەت ـــ شىكايەت ئېرۇر جىنايەت،
ھەسرەت ـ نادامەت چۈشتۇر قاباھەت.
ھەسەت ساقايماس ئۆسمە ـــ جاراھەت،
ئىرادە تۈزۈرۈك، ئىشەنچ ئىمارەت.
ئىنسانىنى ئادەم قىلۇر ساداقەت،
يۇرت ـــ ئەلگە ماتەم ئېرۇر خىيانەت.
ساتقىن ۋەتەنگە كەلتۈرەر ئاپەت،
سۈخەنچى ئەلنى قىلار مالامەت.
قىلار يالغانچى ھارام تاپاۋەت،
قۇل بولۇپ ئۆتەر، كۆرمەس ھالاۋەت.
نومۇس باشقا تاج، ھايا پەزىلەت،
ۋىجدان ھۆرمەتتۇر، قوزغار جاسارەت.
جۇرئەت قىلىشتۇر غۇرۇر ـــ ئىناۋەت،
ئۈمىد مەشئەلدۇر، بىلىم سائادەت.
...

ئۇيقۇم ئېچىلىپ كەتتى. ھېلىلا ئاڭلىغان مىسرالارنى ئېچىمده يەنه بىر قېتىم تەكرارلىدىم. دىلىم يورۇپ كەتتى. يازغانلىرىدەك ياشىيالىغان، ئالماس كەبى ساپ ۋە قەيسەر، ئەقىدىسى يولىدا، ھەق يولىدا بۇ دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغىتى، ئىززەت ـ ھۆرمىتى، بالىچاقا مېھرىدىن ۋاز

كېچىپ ئېغىر ئەمگەك، يىرىك تاماق، خورلۇقنى تاللىغان، ئەتراپىدىكىلەرنى بىر - بىرلەپ ئەركىنلىككە ئۇزىتىپ، بۇ دۇنيانىڭ جاپا - مۇشەققىتىنى يالغۇز ئۆزى ئۈستىگە ئالغاندەك ھېلىھەم قەپەستە ياشاۋاتقان بۇ ئىنسان ھاياتىمنىڭ بۇرۇلۇش پەيتىدە مېنى ئۇنتۇپ قالمىغانىدى ياكى يوشۇرۇن ئېڭىمدىكى ئەسلىمىلەر ماڭا ئۇنى ئۇنتۇپ قالماسلىقنى ئەسكەرتىۋاتاتتى. خۇددى تۇمانلىق كېچىلەردە تۇيۇقسىز ۋالىلداپ نۇر چېچىپ ئاداشقان كېمىلەرگە يول كۆرسەتكەن مایاكتەك ئۇ ماڭا يول كۆرسىتىۋاتاتتى.

كامال تەبىئەتتىكى ۋە كۆڭلۈمدىكى باھار تۇيغۇسىنى، چىن ھېسسىياتىمنى ئىپادىلىگەن بىر شېئىرىمنى ئېلىپ كەتتى.

ئۇزۇن ئۆتمەي شېئىرىم ژۇرنالدا ئېلان قىلىندى. دەل شۇ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاش بولۇۋاتقانىكەن. شېئىرىم باھالىنىپ قاپتۇ. كامالدىن خۇش خەۋەرنى ئاڭلاپ، ئەتىسىلا ئۇرۇمچىگە مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى مۇكاپاتلاش يىغىنىغا چاقىرتىلغان تەكلىپنامىنى تاپشۇرۇۋالدىم. تۇغقانلارنىڭ ۋە يېقىن - يورۇقلارنىڭ مەسلىھەتى بىلەن يىغىنىغا ئايروپىلان بىلەن باردىم. بۇ مېنىڭ ھاياتىمدا تۇنجى قېتىم ئايروپىلاندا ئولتۇرۇشۇم ئىدى. ئۇ ۋاقىتلاردا قەشقەر ــ ئۇرۇمچى ئارلىقىدا ئۇچىدىغان كونا، كىچىك ئايروپىلان كۆڭلۈمنى ئىلەشتۇرۇپ بىئارام قىلغان بولسىمۇ، بىر نەچچە سائەتتىلا قەشقەردىن ئۇرۇمچىگە بېرىپ بولۇش مەن ئۈچۈن مۆجىزە كەبى ئىش ئىدى. ئۇرۇمچىگە باشقىلاردىن ئۇچ كۈن بۇرۇن بېرىپ بولغانلىقىم ئۈچۈن ۋاقتىم يېتەرلىك ئىدى. مەن مەخسۇس

بىر كۈننى ئاجرىتىپ ئانا مەكتىپىمنى، سىنىپ ـ ياتاقلارنى، دەرەخلىكلەرنى، مەكتەپ ئەتراپىدىكى يوللارنى ئايلاندىم. قىزىل بىنا ئالدىدا خىيالىلارغا چۆكتۈم. مەكتەپ ئالدىدىكى دوستلار بىلەن قاتارلىشىپ ناخشا ئېيتىشىپ ماڭىدىغان يولدىن پەسكە قاراپ كېتىۋاتقىنىمدا، 16 ـ 15 ياشلىق ۋاقىتلىرىم، ساۋاقداش، دوستلىرىم كۆز ئالدىمغا كەلدى. ئەمما ھازىر ئۇلار يوق. كوچىلارمۇ ئۆزگىرىپ كەتكەن. ئالدىمىزغا قەدەمدە بىر ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان بىز تونۇيدىغان مەشھۇرلارمۇ ئاشۇ يىللار بىلەن تەڭ كېتىپ قالغان. قەلب كۆزۈڭ بىلەن باقساڭ كوچىلار قاغجىراپ قالغاندەك كۆرۈنىدۇ. مەكتەپ يېنىدىكى موزدوز ئولتۇرىدىغان يەرگە بىر دەم قاراپ تۇردۇم. چىرايىنى ساقال ـ بۇرۇت باسقان، مىجەزى چۈس ئاشۇ بوۋاي ھايات يولۇمغا تەسىر كۆرسەتكەن ئادەملەرنىڭ بىرى ئىدى. مەن ئۇنىڭ بىلەن تونۇشمىغان بولسام، بەلكىم باشقىچە ياشاپ، باشقىچە بىر ئادەم بولغان بولاتتىممىكىن...

كوچا بويلاپ دۆڭكۆۋۈرۈككە بېرىپ، دۆڭكۆۋۈرۈك سودا سارىيىدىن ئايالىم ۋە بالىلىرىمغا سوۋغاتلىق ئالدىم. قايتىپ چىقىۋېتىپ يان تەرەپتىكى بوشلۇقتا قاتار ئولتۇرۇشقان موزدۇزلارغا كۆزۈم چۈشۈشى بىلەنلا يۈرىكىم «جىغغىدە» قىلىپ قالدى. موزدۇزلارنىڭ ئالدىدىن تونۇش بىر چىرايىنى ئىزدەپ نەچچە ئۆتتۈم. ئۇنى ئۇچرىتىشىم مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلەتتىمىۇ، بولدى قىلىپ يولۇمغا ماڭغۇم كەلمەيتتى. ئاخىرى چوڭ ياشلىق بىر موزدۇزنىڭ ئالدىغا بېرىپ سومكامنىڭ بېغىنى ئوڭلاتقاچ، ئەينى يىللاردا شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ ياماقچىلىق قىلىدىغان بىر ئادەمنى تونۇيدىغان ـ تونۇمايدىغانلىقىنى سوردىم. قېرى

موزدۇز بىردەم ئويلىنىپ كېتىپ:

ــ ئۇ يەردە ئىش قىلغانلار ئاز ئەمەس، ئاۋۇ تىلى ئاجىز بۇرادەرمۇ ئىلگىرى شۇ يەردە ئولتۇراتتى، ــ دېدى.

ــ ياق، ئۇ ئادەمنىڭ تىلى ئاجىز ئەمەس ئىدى، ناھايىتى گەپدان، كۆپ ئىشنى بىلىدىغان ئادەم ئىدى. ئاڭلىشىمچە، ئىلگىرى چوڭ ئۆتكەن كىشىلەرنىڭ بالىۋاقىسى ئىكەنمىش...

ــ ھە... ھە، ھە، ھېلىقى ئەپەندىمنى دەيدىغان ئوخشىمامىلا، ئۇنى ھەممە ئادەم «ئەپەندىم» دەيتتى. ئىككى پۇتى پالەچ ئىدى. ئەتىگەندە بىر قوشنىسى ئۇنى قول ھارۋىسى بىلەن مۇشۇ يەرگە ئەكېلىپ ئولتۇرغۇزۇپ قويىاتتى، ــ ئۇ بېشى بىلەن يېنىدىكى ئورۇننى ئىشارەت قىلدى، ــ كەچتە ئالغاچ كېتەتتى. بىچارىنىڭ قارايدىغان بالىۋاقىسى يوق ئىدى. تەلىيىگە ئاللا ئۇنىڭغا ئاسان ئۆلۈم بەردى. بىر كۈنى، مۇشۇ يەردە ئولتۇرۇپلا كېتىپ قالغان. ئۇ بىر قىش كۈنى ئىدى...

ــ مەن ئۇنىڭ پالەچلىكىنى بىلمەيدىكەنمەن ياكى كېيىن...

ــ ئىشقىلىپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن تارتىپ بىز مەشھەدە بىللە ئولتۇراتتۇق. شۇ چاغدا پالەچ ئىكەن. ئۇ ئىلگىرى ئاشۇ مەكتەپنىڭ ئالدىدا ئىش قىلغان ئىكەنمىش، ئېتى... ئېتىنى بىلمەمتىلە؟

ــ ياق...

غەمكىن بىر تۇيغۇ ئىچىدە ئۇ يەردىن ئايرىلدىم. بۇگۈن ئەتىگەن ئاسىم بىلەن كامال ئىككىسى مەن چۈشكەن مېھمانخانىغا مېنى ئىزدەپ كەلگەنكەن. ئۇچىمىز خېلى ئۇزاق پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. ئۇلاردىن خېلى كۆپ

پېشقەدەم ئوقۇتقۇچىمىزنىڭ ۋە بىز بىلىدىغان، ھۆرمەتلەيدىغان كىشىلەرنىڭ ۋاپات بولۇپ كەتكەنلىكىنى ئاڭلاپ كۆڭلۈم تولىمۇ يېرىم بولدى. دېمەك، 20 يىل، تىنچسىز 20 يىل تالاي ئىشنى ئۆزگەرتىشكە قادىر. 17 ــ 18 ياشلىق كېرەم، كامال، ئاسىملار قېنى؟

ئىككىنچى كۈنى كامال بىلەن بىر نەچچە كونا تونۇشلىرىمىزنى يوقلىدۇق. ئەتىسى يىغىن ئېچىلىدىغان سەككىز قەۋەتلىك مېھمانخانىغا كېلىپ تىزىمغا ئالدۇردۇم. يىغىن قاتناشقۇچىلىرىنى تىزىملايدىغان يىگىتكە ئىسمىمنى ئېيتىپ بېرىۋاتسام، يىگىتنىڭ يېنىدا بىر ماتېرىيالغا قاراپ ئۆرە تۇرغان 50 ياشلاردىكى ئىللىق چىراي بىر ئادەم ئىتتىك بېشىنى كۆتۈرۈپ:

ــ ۋوي، سىز شائىرىمىز كېرىمجان ئوخشىمامسىز؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ شۇنداق، مەن... كېرىمجان بولىمەن... ــ دەپ بولغۇچە، ئۇ كىشى ئالدىمغا ئىتتىك كېلىپ، قىزغىنلىق بىلەن قولۇمنى تۇتۇۋېلىپ سىلكىپ ـ سىلكىپ تۇرۇپ:

ــ بەك ياخشى بوپتۇ، بەك ياخشى بوپتۇ. مەن سىزنى كېلەلمەي قالارمىكىن دەپ ئەنسىرىگەنىدىم، مېنىڭ ئىسمىمنى كېرەم، ئىككىمىز ئىسمداش ئىكەنمىز. مەن يازغۇچىلار جەمئىيىتىدە ئىشلەيمەن. سىزنىڭ ئىشلىرىڭىزنى مەن بۇرۇنلا ئاڭلىغان، لېكىن يېقىنقى ئەھۋالىڭىزدىن تولۇق خەۋەر تاپالمىدىم. يۇرۇڭ، مەن سىزگە ياتاقنى كۆرسىتىپ قويايى، ــ دەپ سومكىلىرىمنى كۆتۈرۈشۈپ مېنى لېفىتقا باشلىدى. كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە 5 ـ قەۋەتكە چىقىپ بولدۇق. ئۇ كۈتكۈچىنى چاقىرىپ بىر ياتاقنى ئاچقۇزۇپ مېنى كىرىشكە تەكلىپ قىلدى. ئىككىمىز ياتاقتا بىر پەس

پاراڭلاشتۇق. ئۇ مېنىڭ ئەھۋالىمنى تەپسىلىي سوراپ، مەسلەمنىڭ تېخى ھەل قىلىنمىغانلىقىنى بىلگەندىن كېيىن ناھايىتى ئەپسۇسلىنىپ:

ــ سىياسەت ناھايىتى ئوچۇققۇ، ئاساسىي قاتلامدىكى بەزى كىشىلەر بۇ خىزمەتنى نېمىشقا مۇشۇنداق كەينىگە سۆرەيدىغاندۇ، ــ دېدى. چىقىپ كېتىش ئالدىدا:

ــ كېرىمجان، سىز يۇقىرى رەھبەرلىككە قارىتىپ ئىلتىماس يېزىپ تەييارلاپ قويۇڭ. ئەتە ئەتىگەندە ئاپتونوم رايون رەھبەرلىرى يىغىنىڭ باشلىنىش مۇراسىمىغا قاتناشقىلى كېلىدۇ. ئۇلار سەھىددىن ئايرىلىشى بىلەنلا، مەن سىزنى رەئىسنىڭ ئالدىغا باشلاپ ئاپىرىپ تونۇشتۇرۇپ قويايى، ــ دېدى. ئۇنىڭ ئاخىرقى سۆزلىرىدىن قەلبىم لەرزىگە كەلدى. ئۇ راستتىنلا مېنى رەئىسكە تونۇشتۇرۇپ قويىدىغانلىقىنى ئېيتتى. خۇددى ئادەتتىكى بىر ئىشنى سۆزلەۋاتقاندەك، مېنىڭ ئىشىم خۇددى ئۆزىنىڭ ئىشىدەك شۇنچىلىك تەبىئىي سۆزلىدى. كۆپ يىلدىن بۇيان «رەئىس» دېگەن بۇ نام كېچە ـ كۈندۈز خىيالىمدىن چىقمايتتى. ئۇلار مېنى رەئىسكە نېمە دەپ خەت يازدىڭ؟ مەقسىتىڭ نېمە ئىدى؟ دەپ سانسىز قېتىم سوراق قىلىشقان. «رەئىس» دېسە يۈرىكىم جىغىلدايدىغان ھالغا ئەكېلىپ قويۇشقان... رەئىس راستتىنلا مېنىڭ سۆزۈمنى ئاڭلاپ، مەن ئۇچۇن ئىككى ئېغىز ھەق گەپ قىلىپ قويارمۇ؟

17

ئەتىسى يىغىنىڭ باشلىنىش مۇراسىمىدا مەن سەھنىنىڭ ئوتتۇرىدا ئولتۇرغان، سۆز قىلىپ يىغىنمىزنى

ۋە مۇكاپاتلانغان ئاپتورلارنى تەبرىكلىگەن ئاق يۇزلۈك، ئىللىق چىرايىدىن ئەقىللىك ئادەملىكى چىقىپ تۇرغان «رەئىس» كە ئۇزاق قاراپ ئولتۇردۇم. قارىغانچە ئىشەنچىم ئاشسا، يەنە بىر تۇرۇپ دەككە ـ دۈككىگە چۈشۈپ قالاتتىم. ئەگەر ئۇمۇ ماڭا: «سىزنىڭ ئىشىڭىز مۇرەككەپرەك ئىكەن، ئۆزىڭىزنىمۇ، بىزنىمۇ ئاۋارە قىلمايلا» دېسىچۇ؟

كۈتكەن مىنۇتلار ئاخىر كەلدى. رەھبەرلەر سەھنىدىن ئايرىلىشتىن سەل ئىلگىرى كېرەم ئاكا مېنى زالغا باشلاپ ئېلىپ چىققانىدى. رەئىس يىغىن مەيدانىدىن چىقىپ كېلىۋاتقاندا، ئۇ ئۈدۈل رەئىسنىڭ ئالدىغا باردى. ئۇنىڭ بىلەن دوستلارچە يېقىنلىق ۋە ھۆرمەت بىلەن كۆرۈشۈپ بولۇپ، ئۇلاردىن سەل نېرىدا تۇرغان مېنى شەرەتلەپ چاقىرىپ:

ــ رەئىس، بۈياق داڭلىق شائىرىمىز كېرىمجان بولىدۇ. ئۇزۇن يىل دەرد تارتقانلارنىڭ بىرى. يېقىنقى يىللاردا قالپىقى ئېلىۋېتىلگەن بولسىمۇ، مەسلىسى تېخى ھەل بولماپتۇ. ئۇنىڭغا ئۆزىڭىز ئاتىدارچىلىق قىلىپ قويغان بولسىڭىز، ــ دېدى. رەئىس ماڭا قاراپ كۈلۈپ قول ئۇزاتتى ۋە:

ــ سىزنىڭ ئىشىڭىزدىن خەۋىرىم بار، لېكىن مەسلىڭىزنىڭ تېخىچە ھەل بولمىغىنىنى بىلمەيدىكەنمەن، ــ دېدى. ئۇنىڭ ئىللىق، يۇمشاق قولى بىلەن قولۇمنى چىڭ سىقىپ كۆرۈشۈشى يۈرىكىمدىمۇ ئىللىق تۈيغۇلارنى ئويغاتتى. مەن ئىتتىك ئىلتماسىمنى ئېلىپ ئىككى قوللاپ ئۇنىڭغا سۇندۇم. ئۇ ئىلتماسىمغا بىر قۇر كۆز يۈگۈرتۈپ بولۇپ:

ــ ھەل قىلىشقا تېگىشلىك مەسىلە ئىكەن. ئىلتىماسىڭىزغا تەستىق سېلىپ يۇقىرى سوت

مەھكىمىسىگە چۈشۈرۈپ بېرەي. سىز ئەتىلا يۇقىرى سوتقا بېرىڭ، ــ دېدى.

شۇ كۈنى كەچكىچە چۈش كۆرۈۋاتقاندەك بولۇپ يۈردۈم. ئۇرۇمچىدىكى ئەڭ ئالىي مېھمانخانىدا شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىدىن كەلگەن قەلەمكەشلەر بىلەن ئۇچرىشىش، چوڭ ـ چوڭ ئىشلار توغرىسىدا پىكىر بايان قىلىش، مۇكاپاتلىنىپ ئالقىش ـ تەبرىكلەرگە نائىل بولۇش، رەئىس بىلەن كۆرۈشۈش... مۇشەققەت تۈگمەنلىرىدە تارتىلىپ، يۇقۇرى بېسىملىق تەھدىت، مەجبۇرلىنىش، تىل ـ ھاقارەت ئاستىدا يەنچىلىپ ئىنسانلىقى، ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى ئەسكە ئالغۇدەك ھالى بولمىغان، ھېلىغىچە يەكلىنىپ، دەككە ـ دۈككىدىن قۇتۇلالماي كەلگەن مەندەك ئادەم ئۇچۇن ئۇخلاپ چۈشۈمگىمۇ كىرمىگەن ئىشلار ئىدى. كونا تونۇشلىرىم، ساۋاقداش، دوستلىرىم، تونۇمىسىمۇ ئىسمىمنى ئاڭلىغانلار مېنى ئىزدەپ كېلىپ قولۇمنى قىسىپ مۇبارەكلەشتى. ياخشى تىلەكلىرىنى بىلدۈرۈشتى. 20 يىللىق دەردتىن ھېچ نەرسە بولمىغان يۈرىكىم خۇشاللىققا چىدىمايدىغاندەك قىلاتتى. خۇشاللىقىم ئەۋجىگە چىققان شۇ چاغلاردىمۇ نېمىشقىدۇر ئارىپ ئاكىنى ئەسلىدىم. ئۇنىڭ تەمكىن تۇرقى، سىنچى كۆزلىرىنى قىسىپ مەنىلىك كۈلۈمسىرەشلىرى كۆز ئالدىمغا كېلىشى بىلەن ھاياجانلىرىم قاينىۋاتقان قازانغا سۇ قۇيۇلغاندەك بېسىقتى. بۇ سورۇنلار، بۇ ماختىلىشلار، بۇ شادلىقلار ھاياتىنىڭ چىن مەنىسى ئەمەس ئىدى. ئاخىرلاشمايدىغان سورۇن بولمايتتى. بىپايان ھەم رەھىمسىز ھايات ھەر يەردە ھەر خىل تۈستە ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە داۋام قىلاتتى. بىر شائىر ئۇچۇن ئۇنىڭدا بەختتىن تولا پاجىئە، خۇشاللىقتىن تولا قايغۇ بار ئىدى. تېخى سىرى ئېچىلمىغان تالاي ھەقىقەت، ناھەق ئازاب

چېكىۋاتقان تالاي ئىنسان بار ئىدى. ئۇلارنىڭ قەدىر - قىممىتى كۆپىنچە نىقاب ئاستىدا، قارا تۇپراق قوينىدا، تۇرمىلەردە، مىڭ - مىڭ ئادەملەر ئارىسىدا ياكى چۆل - باياۋانلاردا كۆمۈلۈپ قالاتتى. بىر شائىر سۆزلىگەن رەڭ، كۆرۈنۈشلەرگە، كۆپۈكتەك لەيلەپ يۈرۈشلەرگە ئادەتلىنىپ قالماسلىقى كېرەك ئىدى.

كېيىنكى بىر نەچچە كۈندە يىغىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئېكسكۇرسىيە ۋە باشقا پائالىيەتلەرگە قاتناشتىم. رەئىسىنىڭ گەپلىرىمۇ قۇلاق تۇۋۇمدە تۇردى. ئۇ «ئەتىلا يۇقىرى سوتقا بېرىڭ» دېگەنىدى. بىزنىڭ ئۇ يەرلەردە ئەتىلا بېجىرىمىز دېگەن ئىشمۇ بىرەر ئايىسز ھەل بولمايتتى. شۇڭا يىغىننى تۈگىتىپ بارسام مۇڭاپىق بولار، يۇقىرى سوتتىكىلەرنىمۇ بەك ئالدىرىتىپ قويماي، دەپ ئويلايتتىم.

يۇقىرى سوتقا بارغان كۈنۈم بىلدىمكى، رەئىسنىڭ تەستىقى چۈشكەن ھامان، ئۇلار مەخسۇس گۇرۇپپا تەشكىللەپ مېنىڭ مەسىلەمنى ھەل قىلىشقا تۇتۇش قىلغانكەن. بارغان كۈنۈملا يۇقىرى سوتنىڭ ئون نەچچە يىللىق كېسىمنى بىكار قىلىپ گۇناھسىز دەپ چىقارغان يېڭى ھۆكۈمى، ئىستاژىم، مائاشىم، خىزمەتكە تەيىنلىنىشىم توغرىسىدىكى ھۆججەتلەر بىر اقلا قولۇمغا تەگدى. ئىستاژىم 1959 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ ھېسابلىنىپ، ئۇنىۋېرسىتېتنى پۈتكۈزگەن يېڭى ئوقۇغۇچىلار قاتارىدا خىزمەتكە تەقسىم قىلىندىم. ئەگەر يازغۇچىلار جەمئىيىتىدىكى ئاشۇ ھۆرمەتلىك زات چىن كۆڭلىدىن ياردەم قىلمىغان بولسا، مەن داۋاملىق يۇرتۇمدا ۋاقىتلىق ئوقۇتقۇچى بولۇپ ئىشلەۋەرگەن بولاتتىم. ھېچكىم ماڭا ئىشتات، ئىستاژ ھەل قىلىپ بەرمەيتتى. مەسىلەمنى ھەل قىلىش يولىدا نۇرغۇن ئەگرى يولىنى بېسىپ،

كىملەرنىڭدۇ ئىشكىلىرىدە سارغىيىپ، ئۇمىد بىلەن ئۇمىدسىزلىكنىڭ غۇۋا مەنزىللىرىدە يەنە تالاي يىلنى ئۆتكۈزگەن بولاتتىم.

بىراق، مەن ئۆمرۈمدە ئۇنىڭغا بىر ئېغىز رەھمەت ئېيتالمىدىم. ئاغرىپ ياتقان كۈنلىرىدە ئۇنىڭ كېسىلىنى بىرەر قىتىم يوقلاپ بارالمىدىم. ۋاپات بولغان چېغىدا تاۋۇتى ئارقىسىدىن ماڭالمىدىم. ئەمما مەن ئۇنى يىراقتا تۇرۇپ چوڭقۇر ھۆرمەت ۋە سېغىنىش بىلەن داۋاملىق ياد ئېتىپ تۇردۇم.

مەن ئاخىرى تىنچ ـ ئازادە مۇھىتقا، ئۆز ئىقتىدارىمغا لايىق خىزمەت ئورنىغا، تالاي يىلدىن بۇيان مۇڭلىنىپ توختاپ قالغان قەلىمىمنى قايتا جەۋلان قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتىم. بالىلىرىم ساغلام چوڭ بولۇپ، ئالىي مەكتەپلەرنى پۈتكۈزدى. ئەمما مېھرىبان ئاتا ـ ئانام ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىپ، تىنچسىز، خۇشاللىقىدىن ئازاب ـ ئوقۇبىتى تولا ھايات يولىنى بېسىپ تاماملاپ، بىرسىنىڭ كەينىدىن بىرى ئۇ ئالەمگە كېتىپ قالدى. مەن قىزىمنىڭ ۋۇجۇدىدىن، يۈرۈش ـ تۇرۇشىدىكى سۈلكەتتىن، ھەر بىر بېقىشى، مىيقىدا كۈلۈشلىرىدىن، غەمگۇزارلىقىدىن ئانامنى كۆرىمەن. گۈللۈكتە، بالكوندا، دېرىزىلىرىمدە ۋېچىرلاپ سايرىشىدىغان قۇشلارنى كۆرسەم دادامنى ئەسلەيمەن. روھى خۇشال بولسۇن دەپ، ھەر ئەتىيازدا كىچىك ئىسسىق ياغاچ ئۇۋىلارنى ياساپ بالكونىمغا، دەرەخلەرگە ئورنىتىپ قويىمەن. قۇچقاچلارنى تېرىپ يېسۇن دەپ، ھەر كۈنى بالكونىمغا دان چېچىپ قويىمەن. ئاشۇ كىچىك ـ ئوماق جانلاردا شۇنچىلىك سەزگۈر

قەلب بار. ئۇلار مېھىر - مۇھەببەتتىن بەھرىمەن بولۇشنىلا ئەمەس، مىننەتدارلىقىنى بىلدۈرۈشنىمۇ بىلىدۇ. دىكىلداپ داۋ تېرىپ يەپ يۈرگەنلىرىدە ماڭا ئۇلار خۇددى كۆلۈۋاتقاندەك كۆرۈنىدۇ. ئۇلارنىڭ سايراشلىرى باشقىچە يېقىملىق، ياڭراق ئاڭلىنىدۇ.

ئاسىم V

16

غۇلجىغا ئۆزۈم يالغۇز كېلىپ، ئىلگىرى ئۆزۈم ياتقان ئۆيگە ئورۇنلاشتىم. كەلگەن كۈنۈم قورۇنىڭ ئىشىكىدىن كىرىپلا چۆلدەرەپ قالغان هويلىغا، يازلىق ئاشخانىغا، كونىراپ، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەندەك كۆرۈنگەن ئۆيلەرگە كۆزۈمنى تولدۇرۇپ قاراپ كەتكەنىدىم.

هەدىلىرىم ئۆيۈم بىلەن مېهمانخانىنى تازىلاپ تەييار قىلىپ قويۇپتۇ. ئۆيلەردىن ئۇزاق ئادەم تۇرمىغان ئۆيلەردە بولىدىغان چاڭ ـ توزان ئارىلاش دىمىق بىر هاۋا دىمىقمىغا ئۇرۇلدى. دەرهال دېرىزىلەرنى چوڭ ئېچىۋەتتىم. ياتاق ئۆيۈمنىڭ دېرىزىسىدىن هويلىدىكى بىر نەچچە تۈپ ئالما كۆرۈنۈپ تۇراتتى. ئالمىنىڭ تۈۋىگە داستىخان يېيىلغان يۇمىلاق ئۇستەل بىلەن بىر جۈپ ئورۇندۇق قويۇلۇپتۇ. بەلكىم ئىشىك تەرەپتىكى ئىككى ئېغىزلىق ئۆيدە ئىجارىگە ئولتۇرۇۋاتقان ياش ئەر ـ ئايالنىڭ ئىشى بولۇشى مۇمكىن. ئىلگىرى ئاپام ئۇ يەرگە سىرلىرى چۈشۈپ كەتكەن كونا ياغاچ كارىۋاتنى قويۇۋالاتتى. كارىۋاتتىكى تۈكى قالمىغان تەۋەرۈك گىلەمنىڭ ئۈستىگە بىر كۆرپە بىلەن ياستۇق تاشلاقلىق تۇراتتى. دائىم بەل ئاغرىقىدىن قىينىلىدىغان ئاپام چۈشتىن كېيىن ئاشۇ كارىۋاتنا ئاپتاپسىنىپ ياتاتتى ياكى كۆزلىرىنى

قىسقىنچە ئولتۇرۇپ يىگىنە ئىشى قىلاتتى. ئاپامنىڭ ئامراق مۇشۇكىمۇ ئاپپاق قورساقلىرىنى ئاسمانغا قارىتىپ، ئۇنىڭ يېنىدا ئۆزىنى تاشلاپ ياتاتتى. ئۇ چاغلاردا بۇ ئۆيلەر تولۇپ تۇراتتى. ھويلىدىن، ئۆيلەردىن ئاپامنىڭ ئاۋازى، سىگىپ پىشقان نان بىلەن ئەتكەن چاينىڭ، ئاپام ئەتكەن مەززىلىك تاماقلارنىڭ، ھەر خىل پىشۇرۇقنىڭ ھىدى كېلىپ تۇراتتى. كۆزدە بىزنىڭ ئۆيلا ئەمەس، پۈتكۈل مەھەللە ئالما پۈرىقىغا تولۇپ كېتەتتى.

ئاپام مۇشۇ قورۇنىڭ، ئۆيلەرنىڭ جېنى ئىدى. ئاپام بولغاچقىلا، ئاپام سۈرتۈپ، تازىلاپ، ئاقارتىپ تۇرغاچقىلا ئۆيلەر پارقىراپ، ھاياتىي كۆچكە تولۇپ تۇراتتى. ئاپام بۇ ئۆيلەرگە پۈتكۈل مېھرىنى بېغىشلىغانىدى، شۇڭا بۇ ئۆيلەردىن ئاپامنىڭ مېھرى تۆكۈلۈپ تۇراتتى. شۇنىڭغا ھەيران قالىمەن، ئاپام كەتكەن ئاخشىمى ئاپام ياتقان ئۆينىڭ دېرىزە ئەينىكى جاراڭلاپ چۈشۈپ كەتكەن، ئەتىسى ھويلا تېمىنىڭ بىر بۇرجىكى ئۆرۈلۈپ چۈشكەن. بۇ بىر تاسادىپىيلىقمىدۇ ياكى ئىنسان ئۆز مېھىر - مۇھەببىتى بىلەن ئەتراپىدىكى جانسىز جىسىملارغىمۇ ھېسسىيات بەخش ئېتىشكە قادىرمىدۇ؟ ياكى بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاپامدىن ئايرىلىش تۈپەيلى مەندە پەيدا بولغان خىيالىي تۈيغۇمىدۇ؟

ئاپا، ئېھ ئاپا، تۇغۇلغان يۇرتۇڭنى، قەدىم جايىڭنى تاشلاپ نەلەردە يۈرىدىغانسەن، مۇشۇ يەرلەرنى قانداقمۇ ئۇنتۇيالىغانسەن. پۈتكۈل مەھەللە سېنى ئەزىزلەيتتى، توي - تۆكۈن، نەزىرلەردە تۆرنىڭ بېشىنى ساڭا قالدۇراتتى. ھەر قانداق ئىشنى سەندىن مەسلىھەتسىز قىلمايتتىغۇ. بۇ مەھەللىڭ، بۇ ئۆيلىرىڭ چۆلدەرەپ قالدىغۇ ئاپا...

يۇرتۇمغا قايتقان دەسلەپكى بىر مەزگىلنى ئۆتمۇش

ئەسلىمىلىرى، سېغىنىش ئىچىدە يالغۇز ئۆتكۈدۈم. كېيىن ئاپامنىڭ ئېيتىپ بېرىشىچە، 1969 ـ يىلىنىڭ ياز ئايلىرىدا ئۇ ھەر كۈنى دېگۈدەك غۇلجىنى، قورۇنى، ھەدىلىرىمنى ۋە مېنى چۈشەپتۇ. بىر قېتىم چۈشىدە مېنىڭ ئىلى دەريا‌سىدا گاھ چۆكۈپ، گاھ لەيلەپ ئېقىپ كېتىۋاتقىنىمنى، ئۆزىنىڭ «بالام، بالام!» دەپ دەريا بويلاپ يۈگۈرۈپ، مېنى قۇتقۇزالماي زار ـ زار يىغلاپ كەتكەنلىكىنى چۈشىگەنىكەن. ئۇ شۇ گەپلەرنى قىلىۋېتىپ «بالام، بېشىڭغا كەلگەن ئۇ كۈنلەرنى كۆڭلۈم تۈيغان. كۆزۈمنى يۇمسام يامان چۈش كۆرۈپ قېلىشىمدىن ئەنسىرەپ، كېچىلەرنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەن. ئاخىرى بىر قېتىم چۈشۈمدە سېنىڭ يازلىق ئاشخانىدا ئولتۇرۇپ داداڭنىڭ بىلەي تېشى بىلەن مەن ئىشلىتىدىغان ئاش پىچىقىنى بىلەۋاتقىنىڭنى كۆرۈپ كۆڭلۈم تىنغان» دېگەنىدى.

ھەدىلىرىم مەندىن ئەنسىرەپ قېلىشتى. ئۆيدە ئۆزۈڭ يالغۇز تۇرغۇچە بىزنىڭكىگە كەل، دېيىشتى. مەن تۇغۇلۇپ مۇشۇ ياشقا كەلگۈچە بىردىنبىر ئوغۇل قېرىندىشى سۈپىتىدە ئۇلارغا ھېچ نەرسە قىلىپ بېرەلمىگەن بولساممۇ، ئۇلار يەنىلا مېنى چوڭ كۆرەتتى، مەندىن ئۆزلىرىمۇ چۈشەنمەيدىغان ئۇمىدلەرنى كۈتەتتى. خۇددى ئاپامغا ئوخشاش، ئۇلارمۇ مېنى ئۆزلىرىنىڭ روھىي جەھەتتىكى تايانچى دەپ قارايتتى.

ھەدىلىرىمنىڭ ئىچىدە 3 ـ ھەدەمنىڭ ئائىلە شارائىتى ھەممىدىن ياخشى ئىدى. ئۇلار ئازادە باغلىق قورۇدا ئولتۇراتتى، يولدىشىمۇ يۇز ـ ئابرۇيلۇق كىشى ئىدى. ئۇ مېنى بىرەر يىلغىچە تونۇش ـ بىلىشلىرى ئارقىلىق ئىدارە، زاۋۇتلارغا «ۋاقىتلىق ئىشچى» قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپ يۈردى. چاتاق يېرى، ۋاقىتلىق ئىشچى دېگەننى لازىم بولغاندا

ئىشلىتىپ، لازىمى قالمىغاندا چىرايىڭغىمۇ قارىماي يولغا سېلىپ قويۇشاتتى. تېخى بۇ ئىشنى تېپىش ئۈچۈنمۇ ئۇنىڭ ـ بۇنىڭغا يېلىنىشقا توغرا كېلەتتى. ئاخىرى، يېلىنىۋېرىشتىن خورلۇق ھېس قىلىپ قۇرۇلۇشتا ئىشلىمەكچى بولدۇم. مەن ئىزدەپ بارغان خەنزۇ ئىش باشلىقى ماڭا باشتىن ـ ئاخىر بىر قارىۋېتىپ، كاتاكچە كۆڭلىكىمنىڭ كالتە يېڭىدىن چىقىپ تۇرغان ئورۇق بىلەكلىرىمنى تۇتۇپ كۆرۈپ:

ـــ بۇ قول قانداقمۇ ئەمگەك قىلىدىغان ئادەمنىڭ قولى بولسۇن، بۇ دېگەن بىر زىيالىينىڭ قەلەم تۇتۇشقا يارالغان قولى، شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ـــ دەپ كۈلدى ۋە مەندىن:

ـــ سەن بىزگە نېمە ئىش قىلىپ بېرەلەرسەن؟ ـــ دېدى.

ـــ نېمە ئىش بولسا قىلىۋېرىمەن، لاي ـ خىش توشۇساممۇ بولىدۇ، باشقا ئىش بولسىمۇ مەيلى، ـــ دېدىم تەقەززالىق بىلەن. ئۇ مېنىڭ بۇ ئىشقا ھەقىقەتەن ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىمنى سەزدى بولغاي:

ـــ ئۇنداق بولسا خىش توشۇپ باق، قېنى قىلالارسەنمىكىن، كۆرۈپ باقايلى، ـــ دېدى. دۇمبەمدىكى خىش توشۇيدىغان سايمانغا خىشنى تولدۇرۇپ بېسىپ، ئەگرى ـ بۈگرى پەلەمپەيدىن يۇقىرىغا چىقىپ بولغۇچە بېشىم قېيىپ، يۈرىكىم دۈپۈلدەپ سوقۇپ كېتەتتى. بىر نەچچە يول توشار ـ توشمايلا پۇتلىرىم تىترەپ، مۇدۇرۇشكە باشلايتتىم. بىراق مەن توختاپ قالمىدىم. بەك بولالمىغاندا، تۇرغان جايىمدا بىرەر تۇڭرۇككە ئېسىلىپ بىر پەس تۇرۇۋېلىپ يەنە ئىلگىرىلەۋەردىم. بىرەر ئىش چىقىپ قالارمىكىن دەپ، پەستە ماڭىلا قاراپ تۇرىدىغان ھېلىقى خەنزۇ ئىش بېشى بارا ـ بارا كۆڭۈل تىندۇرۇپ، ماڭا ئاز ـ تولا ئېتىبار قىلىدىغان، بەزىدە مەن بىلەن پاراڭلىشىدىغان بولۇپ قالدى. تۇنجى قېتىم ئۇ

ماڭا كۆلۈمسىرەپ تۇرۇپ:

ــ ھەي، مەن ساڭا قارىسام، سەن زادى قۇرۇلۇشتا ئىشلەيدىغانلارغا ئوخشىمايسەن. مېنىڭچە سەن چوقۇم ئۇرۇمچى تەرەپلەردىن كەلگەنغۇ دەيمەن؟ ــ دېدى.

ــ مەن تەگ ـ تېگىمدىن مۇشۇ يەرلىك، سەن نېمىشقا مۇنداق دەيسەن؟ ــ دېسەم، ئۇ:

ــ بۇنداق دېسەم سەن قورقما، مېنىڭمۇ بىر نەۋرە ئاكام ئۇرۇمچىدە چوڭ بىر ئىدارىدە ئىشلەيتتى، يوقىلاڭ بىر ئىش بىلەن خىزمەتتىن ھەيدىلىپ، ھازىر مۇشۇ يەردە يېزىدا ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇ كۆزئەينەك تاقايدۇ، كۆزئەينىكىدىن ئايرىلسا بىر قەدەممۇ ماڭالمايدۇ. شۇڭا قۇرۇلۇشتا ئىشلەشكىمۇ جۈرئەت قىلالمايدۇ. ھارۋا ھەيدەشنىمۇ بىلمەيدۇ. مەن ساڭا قاراپ ئاشۇ ئاكامنى ئەسلەپ قالدىم. لېكىن سەن ئۇنىڭغا قارىغاندا يۈرەكلىك ئىكەنسەن، مەن ساڭا قايىل بولدۇم، ــ دېدى. يەنە بىر قېتىمدا ئۇ مەندىن:

ــ سەن چوقۇم شائىر ياكى يازغۇچى بولۇشۇڭ مۇمكىن. مەن سىلەرنىڭ بىر چوڭ شائىرىڭلارنى تونۇيمەن، ئېتى نېمىدى؟ ھېلىقى، ھېلىقى... دېگىلى تۇرغاندا، مەن:

ــ مەن شائىرمۇ ئەمەس، يازغۇچىمۇ ئەمەس، پەقەت بىر ژۇرنالنىڭ ئاددىي مۇھەررىرى ئىدىم. لېكىن مېنىڭ ئۇ كۈنلەرنى ئېسىمگە ئالغۇمۇ كەلمەيدۇ. مەن ھازىرقى كۈنۈمدىن ئىنتايىن رازى. ئىلگىرى ــ ئىشخانىدىن چىقماي ئىشلىگەن چاغلاردا سالامەتلىكىم ياخشى ئەمەس ئىدى. ھازىر ئورۇق بولغىنىم بىلەن ناھايىتى ساغلاممەن. ئۇنىڭ ئۇستىگە سەندەك ياخشى باشلىقىم تۇرسا، ــ دېدىم. ئۇ مېنىڭ بۇ گەپلىرىمدىن خۇشال بولۇپ ئۆزىنىڭمۇ ئانچە ـ مۇنچە ئوقۇغان، كادىر بولغان ئادەملىكىنى، مەلۇم ئادەملەرنىڭ

«سۈيىقەستى» بىلەن تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلىكىنى، لېكىن ھازىرقى كۈنىنىڭ ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە ياخشىلىقنى ئېيتتى. ئاخىرىدا:

— مەن سېنى چۈشىنىمەن، سەنمۇ مېنى چۈشىنىسەن. بىز ئۆزئارا ياردەملىشىپ ئۆتەيلى. قاچانكى بىرەر ئىشقا ئېھتىياجىڭ چۈشكەندە مېنى ئىزدىسەڭ مەن چوقۇم ساڭا يارەم قىلىمەن، — دېدى. ئۇنىڭ سۆزلىرىدىن روھىم كۆتۈرۈلۈپ قالدى. بىراق ئۇزاق ئۆتمەي قىش كەلدى. قۇرۇلۇش توختاپ قالغانلىقتىن ئىش ئورنىدىن ئايرىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. تونۇش ـ بىلىشلەرنىڭ مەسلىھەتى بىلەن كاللا ـ پاچاق پىشۇرىدىغان ئىشقا كىرىشىپ قالدىم. بۇمۇ ئاۋارىچىلىكى تولا بولغان بىلەن كىرىمى يامان ئەمەس ئىش ئىكەن.

مەن كاللىپەزلىك قىلىپ يۈرۈپ ئۆزۈم بىلەن تەڭ دېمەتلىك يەنە بىر بۇرادەر بىلەن تونۇشۇپ قالدىم. ئىككىمىز قۇشخانىدا ياكى ئەتىگەن ـ ئاخشىمى بازاردا ئۇچرىشىپ قالاتتۇق. يۈرۈش ـ تۇرۇش، گەپ ـ سۆزلىرىگە قارىسام، ئۇ ئادەتتىكى تىجارەتچىگە ئوخشىمايتتى، ئادەتتە ئۆڭۈپ كەتكەن، ياقىلىق پاختىلىق چاپان، ھەربىيچە قۇلاقچا كىيىپ يۈرسىمۇ، كونا كىيىملەر ئۇنىڭ قاملاشقان تەق ـ تۇرقىنى توسۇپ قالالمايتتى. ئەكسىچە، بۇ كىيىملەرمۇ ئۇنىڭغا يارىشىپ تۇراتتى. يەنە كېلىپ ئۇ گەپ ـ سۆزدە ئەدەپ ـ قائىدىلىك، مۇلايىم ئىدى. ئىككىمىز تېزلا چىقىشىپ كەتتۇق. بۇ جەريانىدا مەن ئۇنىڭمۇ ماڭا ئوخشاش بېشىغا كۈن كەلگەن بىر بەختسىز ئىكەنلىكى، يۈرتىدا جان باقالمايى، خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ قالغانلىقىدىن خەۋەردار بولدۇم. بۇ بۇرادەر شەھەر ئىچىدە، ئەتراپتىكى

يېزىلاردا، كۆمۈر كاندا ئۆزىگە ئوخشاش ياقا يۇرتلاردىن كېلىپ تىرىكچىلىك قىلىۋاتقان بىرمۇنچە كىشىنى تونۇيدىكەن. ھەر بىر ئىشلەپچىقىرىش قانداق ئادەملىكى، قانداق خىزمەتلەردە بولغانلىقى، كىملەرنىڭ ئەۋلادى ئىكەنلىكىگىچە ناھايىتى پىششىق بىلىدىكەن. بىر كۈنى ئۇ ماڭا جەنۇبىي شىنجاڭدىن كەلگەن ناھايىتى «ئالاھىدە» بىر ئوقۇتقۇچى ئايالنىڭ ئىشلىرىنى، ئۇنىڭ ئۆزى يالغۇز ئىشلەپ پۇل تېپىپ چۆچۈرىدەك ئوچ بالىسىنى بېقىۋاتقانلىقىنى، ئۇ ئايال بىلەن كۆچەت يېتىشتۇرۇش پونكىتىدا بىللە ئىشلىگەنلىكىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ گەپنى ئاڭلاپ كۆڭلۈم بىر ئىشنى تۇيغاندەك بولۇپ، دەرھال:

— ئۇ ئوقۇتقۇچى ئايالنىڭ ئىسمى نېمە ئىكەن؟ — دەپ سورىدىم.

— ئىسمى ھەدىيە، ئېگىز بوي، ئاق سېرىق ئايال، ناھايىتى كەم سۆز، بېشىنى كۆتۈرمەي ئىشلەشنىلا بىلىدۇ، — دەپ جاۋاب بەردى بۇرادىرىم. گەرچە ئۇنىڭ تەسىرلەپ بەرگىنى مەن بىلمىدىغان ھەدىيەگە تامامەن ئوخشاپ كەتمىسىمۇ، مەن ئۇنى ھازىر ئىشلەۋاتقان دوختۇرخانىغا ئىزدەپ باردىم. ئامبۇلاتورىيە زالىغا كىرىپ، ئۇنى كىمدىن سۈرۈشتۇرسەم بولاركەن دەپ ئەتراپقا قاراپ ئولتۇرسام، ئاق خالات كىيىپ ماسكا تاقىۋالغان، مەندىنمۇ ئوروق بىر ئايال زالنى تازا كۈچەپ سۈرتكىلى تۇردى. بىر يەرلىرى تونۇشتەك قىلىدۇ. قاراپلا قالدىم. ئۇنىڭ بوي ـ تۇرقى، ئىش ـ ھەرىكەتلىرىدىن ئوقۇۋاتقان چاغلىرىمىزدىكى ئىشچان، ئوغۇل بالىدەك قاۋۇل ھەدىيەنىڭ سىنىپنىڭ تاختىسىنى سۈرتۈۋاتقان چاغلىرى كۆز ئالدىمغا كەلدى. ئەمما كۆز ئالدىمدىكى بۇ ئايال بەكلا ئوروق، ھارغىن كۆرۈنەتتى. ئىككى

تايىن بولۇپ تۇرسام ئايال رۇسلىنىپ، دېرىزىنىڭ ئالدىغا كەلدى. پول سۇرتكۇچنى تامغا يۆلەپ قويۇپ، ئاغزىدىكى ماسكىنى ئېلىۋەتتى. دېرىزە ئەينەكنىگە قاراپ ئالدىغا چۈشۈپ قالغان بىر تۇتام چېچىنى ياغلىقىنىڭ ئاستىغا قىستۇرۇپ، ماسكىنى تاقاپ يەنە يەرگە ئېگىشتى. ئۇ ھەدىيە ئىدى. نەچچە قېتىم «ھەدىيە!» دەپ توۋلىماقچى بولساممۇ، ئۇنىڭ سولغۇن چىرايى، خىيالىمدىكى ھەدىيەگە خاس بولمىغان تەق - تۇرقى كۆڭلۈمنى پاراكەندە قىلىپ قويغانىدى. ئۇ ھېچنىمىنى سەزمەي، زالنى سۈرتۈپ ئالدىمغىلا كەلدى، بىكار تۇرغانلار نېرى كېتىشتى. يېنىمدىكى بىرسى پۈتىنى سەل كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قولايلىق يارىتىپ بەردى، مەنلا ئولتۇرۇۋەردىم. ئۇنىڭ خاپا بولۇپ بېشىنى كۆتۈرۈشنى كۈتتۈم. ئويلىغىنىمدەك، ئۇ غەزەپ بىلەن ئالىيىپ بېشىنى كۆتۈردى. ماڭا بىر پەس قاراپ تۇرۇپ كېتىپ:

— ۋوي، سىز ئاسمىغۇ! — دېدى. ئىككىمىز ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ ئەھۋاللاشتۇق. ئۇ بېشىغا كەلگەن كۈنلەرنى، ھازىر بالىلىرى بىلەن مۇشۇ يەردە تۇرۇۋاتقانلىقىنى قىسقىچە سۆزلەپ بەردى. ئىچىم ئاغرىپ، ئېچىنىپ تۇرساممۇ:

— سەن قالتىس جۈمۇ ھەدىيە. بۇ كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كېتىدۇ. مەسئۇد يۆتكىلىپ كېلىۋالسا يۈكۈڭ يەڭگىللەپ قالاتتى. شەھەردە ھەم ۋىلايەتتە ئىشلەۋاتقان، قولىدىن ئانچە - مۇنچە ئىش كېلىدىغان ساۋاقداشلارنى ئىزدەپ باقمىدىڭمۇ؟ — دېدىم.

— ئىزدەشنىغۇ ئىزدىدىم. ھەممىسى: ۋاي ئۇۋال بوپتۇ، سىزگە ياردەم قىلايلى، — دېيىشتى، دېيىشكىنى ئاغزىدا قالدى. بىزدەكلەردىن ھەممە ئادەم قاچىدىكەن. ئۇلارمۇ ئۆزلىرىنىڭ بىخەتەرلىكىنى ئويلايدىكەن. بەك يېلىنىپ

كۆزىگە كىرىۋېلىشقا غۇرۇرۇم يول قويمىدى. ساڭا يالۋۇرغۇچە كۆچۈمگە يالۋۇراي، دەپ چىداپ ئىشلەپ ئۆتۈۋاتىمەن، ــ دېدى. ئىككىمىز نەدە قانداق ئىش بارلىقى، قايسى ئىشنىڭ كىرىمى قانداقلىقى توغرىسىدىكى گەپلەرنى قىلىشىپ يەنە بىر دەم ئولتۇرغاندىن كېيىن خوشلاشتۇق. كېيىن ئۇنى ئايالىمغا تونۇشتۇرۇپ قويدۇم. بىز بىر مەزگىل بېرىش ـ كېلىش قىلىپ، ئۆزئارا يارەملىشىپ ئۆتتۇق. كېيىنكى ۋاقىتلاردا كىراكەشلىك بىلەن بولۇپ كەتتىم. ئايالىم پات ـ پات ھەدىيە بىلەن كۆرۈشكەنلىكىنىڭ گېپىنى قىلىپ قويياتتى، ئۇنىڭ گېپىدىن ئۇلارنىڭ سالامەت تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ تۇراتتىم. ئاردا بىر مەزگىل ئۇلارنىڭ خەۋىرىنى ئالالمىدۇق. بىر كۈنى ئايالىم: ـ ھەدىيە ھەدەمنىڭ خىزمىتى ھەل بولۇپتۇ. رەسمىيەتلىرىنى يۆتكەش ئۈچۈن جەنۇبقا ــ ئىلگىرى ئۆزى ئىشلىگەن يەرگە كېتىپتۇ، ــ دېدى. بۇنى ئاڭلاپ بەكمۇ خۇرسەن بولدۇم ۋە ئىشلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىنى تىلىدىم.

بۇ بىر نەچچە يىلدا ئايالىم يەنە كەينى ـ كەينىدىن ئىككى قىز تۇغدى. بىزمۇ ئالتە جانلىق چوڭ ئائىلە بولۇپ قالغانىدۇق. بۇ جەريانىدا مەن تەقدىرنىڭ ماڭا مۇشۇنداق ئېسىل بىر ئايالىنى ئۇچراشتۇرغىنىدىن ھەر ۋاقىت مىننەتدار بولۇپ يۈردۈم. ئەتراپىمدا ئايالىدىن قاقشايدىغان، ئايالىلارنى يامان كۆرىدىغان ئەرلەر خېلى بار. ئەمما مەن ئويلاپ قارىسام، ھاياتىمدا ئۇچراتقان ئايالىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بىر ـ بىرىدىن ياخشى، ھالال ئايالىلار ئىكەن. مەن ئاپامنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئانىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى كۆرگەن. ھەدىلىرىم ئاساسەن ئاپامغا ئوخشايدۇ. مەن ئۇلاردىن ئېرىشكەن ياخشىلىق، مېھىر ـ مۇھەببەت ھەددى ـ

هېسابسىز. جيەن سىڭلىم ئايتۇرغانمۇ دەل شۇنداق پىداكار، بىراۋغا ياردەم قىلىشتىن خۇشاللىق تاپىدىغان ئايال. ھازىر ئۇنىڭمۇ تۆت بالىسى بار. سەمرىپ «تولغان ئاي» غا ئوخشاپ قالغان بۇ ئايال ھېلىھەم ياش ۋاقتىلىرىدىكى پىداكارلىقىنى، ئاق كۆڭلىنى يوقاتقىنى يوق. مېنى ئەڭ خاتىرجەم قىلىدىغىنى، ئۇنىڭ ئېرىنىڭمۇ ئۆزىگە ئوخشاش ساداقەتمەن ھەم ئاق كۆڭۈل ئىكەنلىكىدۇر. ھاياتىمنىڭ بىر مەنزىللىرىدە مەن ئامىنەنى ئۇچراتتىم. ئۇنى ھاياتىمدىكى ئەڭ قىزغىن مۇھەببىتىم بىلەن سۆيدۇم. گەرچە تەقدىر بىزگە قوشۇلۇشنى نېسىپ قىلمىغان بولسىمۇ، ئۇنىڭغا بولغان مەھلىيالىق ۋە سېغىنىش قەلبىمنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ھېلىھەم مەۋجۇت. مەن ئۇنى يوقتىتۇپتىشنى خالىمايمەن، ئاشۇ پاك مۇھەببىتىمنى قىلچە غەرەزسىز ھالدا گۈزەل بىر ئەسلىمە سۈپىتىدە ئۇ ئالەمگە ئېلىپ كېتىشنى ئويلايمەن. ئامىنەدەك ياخشى قىز ھەر قانداق يىگىتنىڭ سۆيۈشىگە ئەرزىيدۇ. ئۇ نەدىلا بولسۇن، چوقۇم بەختىنى تاپىدۇ.

ئامەت ۋە بەخت مەندىن يۈز ئۆرىگەن كۈنلەردە مەن نۇرئەلانى ئۇچراتتىم. ئۇنى يەنە بىر خىل تۇيغۇ ۋە مىننەتدارلىق بىلەن ياخشى كۆردۈم. ئۇنى ئەمرىمگە ئېلىپ تۆت پەرزەنتكە ئاتا بولدۇم. تا بۈگۈنگىچە ئۇنىڭدىن كىچىككىنە بولسىمۇ رەنجىگەن، كۆڭلۈم چىگىلگەن ئىشنى ئەسلىيەلمەيمەن. مەن ئۇنىڭ ئىشتىن يۇگۇرۇپ كېلىپ بالىلىرىنى قۇچقىغا ئېلىشى، تاماق ئېتىشى، كېچىلەپ كىر يۇيۇپ، ئۆي تازىلاپ، ئۆيلەرنى چىنىدەك پارقىرىتىۋېتىشلىرى، سەھەردە يەنە چالا ئۇيقۇلۇق ھالدا ئورنىدىن تۇرۇپ بالىلارغا تاماق بېرىپ، ئۆزى بىر چىشلەپ نانىنى يۇتا ـ يۇتماي يۈگۈرۈپ ئىشقا مېڭىشلىرى؛ ھەممىلا

ئادەمگە ــ بالىلارغا، ماڭا، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قوشنا ـ قولۇملارغا ئاپتاپتەك كۈلۈپ بېقىشلىرىغا چوڭقۇر مۇھەببەت ۋە قانائەت تۇيغۇسى ئىچىدە نەزەر سالاتتىم ۋە مۇشۇ كۈنلىرىمگە كۆز تەگمىسۇن ئىلاھىم، دەپ تىلەيتتىم.

1972 ـ يىلى يازدا قۇرۇلۇشتا ئىشلەۋاتاتتىم. مېنى بىر قېرى ئادەم ئىزدەپ كەلدى. مېنى سەل نېرىغا باشلاپ بارغاندىن كېيىن، ناھايىتى سىرلىق ئەلپازدا ئاپامنىڭ خەۋىرىنى ئاڭلاشنى خالايدىغان ـ خالىمايدىغانلىقىمنى سورىدى.

ــ خالىمايدىغان ئىشمۇ بولامدۇ، ئەس ـ يادىمىز ئاپامدا تۇرسا، كەتكەندىن بۇيان بىر ئىلىنك خېتى يا خەۋىرى يوق. يوللار ئېتىك بولغاچ بىزمۇ خەت ئەۋەتىشكە ئامالسىز قالدۇق، سىز ئاپامنىڭ خەۋىرىنى قانداق بىلدىڭىز؟ ــ دەپ ياندۇرۇپ سورىدىم. بۇ بوۋاينىڭ بىر ئوغلى ئاشۇ ياقتا، بېشكەكتىكى خەلقئارا سودىغا مۇناسىۋەتلىك بىر ئورۇندا ئىشلەيدىكەن. يېقىندا مەخپىي ھالدا بېيجىڭغا، ئۇ يەردىن ئۇرۇمچىگە كەپتۇ. بېشكەكتە ئولتۇراقلىشىپ قالغان چوڭ ھەدەم ئۇلار بىلەن قوشنا ئىكەن. ئۇ كىشى چوڭ ھەدەمنىڭ تاپىلىشى ئارقىلىق ئاپام بىلەن كۆرۈشۈپ، ئاپامدىن بىزگە ئىككىلىك خەت، كىچىك بىر خالتا ئالغاچ كەپتۇ. ئاپامنىڭ ئالدىراپ، ھودۇقۇپ يازغانلىقى چىقىپ تۇرغان خەتتە: «ئوغلۇم ئاسمجان، قىزلىرىم، قېرىنداشلىرىم ۋە باشقا تۇغقانلار ھەممىڭلار تىنچ ـ ئامان تۇرۇۋاتامسىلەر؟ بىزمۇ ياخشى تۇردۇق. ئامان بولساق كۆرۈشەرمىز. ئالىلاغا ئامانەت» دېيىلىپتۇ. ئاپامنىڭ تونۇش پوچېركىسىنى، ئاپامنىڭ قولى تەگكەن نەرسىلەرنى كۆرۈپ يۈرىكىم قېپىدىن چىقىپ

كەتكۇدەك سېلىپ، قوللىرىم تىترەپ كەتتى. ئىشداشلىرىمنىڭ بىرسىدىن قەلەم سوراپ، شۇ يەردە زوڭ ئولتۇرۇپلا تاماكا قېپىنىڭ ئىچ تەرىپىگە: «ئاپا، تۇغقانلار، ھەممىڭلارغا سېغىنىپ سالام! بىز تىنچ ـ ئامان تۇردۇق. مەن ھازىر ئىككى بالىلىق بولدۇم. بىز ھەممىمىز سىلەرنى سېغىنىدۇق، كۆرۈشكۈچە ئامان بولۇڭلار. ئاپا، سالامەتلىكىڭنى كۆپ ئاسرا. ئوغلۇڭ ئاسمىدىن» دەپ يېزىپ، ھە دەپ تۆت تەرەپكە قاراپ، قورقۇپ تۇرغان بوۋايغا تۇتقۇزدۇم ۋە:

ــ تاغا، سىزگە ۋە ئوغلىڭىزغا كۆپ رەھمەت، ئوغلىڭىز ئاپامغا مېنىڭ قۇرۇلۇشتا ئىشلەۋاتقىنىمنى دېمىسۇن، پەقەت ھەدىلىرىمنىكىمۇ، مېنىڭمۇ ــ ھەممىزنىڭ ئۆي ـ ئوچاقلىق، بالىلىق بولۇپ كەتكەنلىكىمىزنى، سالامەت تۇرۇۋاتقانلىقىمىزنى دەپ قويسۇن، ــ دېدىم. بوۋاي «ماقۇل، ماقۇل» دېگىنىچە ئىتتىك كېتىپ قالدى.

كەچتە ئۆيگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن خالتىنى ئاچتىم. ئىچىدە بىر كۇل رەڭ كاتەكچە كۆڭلەك، بىرەر كىلوچە شاكىلات بار ئىكەن. بالىلىرىمغا شاكىلات ئۇلەشتۇرۇپ بېرىۋېتىپ:

ــ بۇنى زۆھرە بۇۋى چوڭ ئاپاڭلار سىلەرگە ئەۋەتىپتۇ، ــ دېدىم.

كۆڭلەك ماڭا قۇيۇپ قويغاندەك كەلدى. نۇرئەلا بۇنى كۆرۈپ:

ــ يائاللا، بۇ كۆڭلەك سىزگە ئەجەپ ياراشتى ھەم شۇنداق دەل كەلدى. مەن ئالساممۇ بۇنچىلىك مۇۋاپىقىنى ئالالماستىم. بالا دېگەننى يەنىلا ئاپىسى ئەڭ ئوبدان بىلىدىكەن جۇمۇ، ــ دەپ ھەيرانلىقىنى بىلدۈردى. مەن بۇ كۆڭلەكنى

توپتوغرا 20 يىل كىيدىم.

نۇرئەلا ئۇچىنچى بالىمىزغا قوساق كۆتۈرگەندە كېسەلچان بولۇپ قالغانلىقتىن كېسەللىك دەم ئېلىشىغا چىقىپ غۇلجىغا قايتىپ كەلدى. ئەمما، ئۇچ بالا بىلەن قانداقمۇ دەم ئالالىسۇن، شۇنىڭ بىلەن ئۇنىڭغا قارىشىدىغان ئايالدىن بىرنى تاپماي بولمىدى. ئايالنىمۇ تاپتۇق. ئەمدى بۇ ئائىلىنى قامداش، پۇلنى كۆپرەك تېپىش ئۈچۈن بىر مەزگىل كاندىن كۆمۈر توشۇدۇم. يەنە بەزى قوشۇمچە ئىشلارنىمۇ قىلدىم.

كۆمۈر توشۇش جاپالىق ئىش ئىدى. ھەر كۈنى يېرىم كېچىدە ئىسسىق يوتقاندىن كۆزۈمنى يىرتىپ ئېچىپ قوپۇپ كۆمۈرلۈككە چىقىپ ئۆچرەتتە تۇراتتىم. نۆۋەتتىم كەلگەندە كۆمۈرنى ھارۋامغا بېسىپ، «بىسمىللاھ» دەپ شەھەر تەرەپكە قاراپ يول ئالاتتىم. قۇلاقچامنىڭ ئىككى قۇلىقىنى چىڭ چىگىپ، جۇۋامنى ھەر قانچە قىمداپ ئولتۇرساممۇ، پاختىلىق ئىشتىنىم بىلەن ئايىغىم ھەر قانچە قېلىن بولسىمۇ، تاغ تەرەپتىن ئۇرغان سوغۇق شامالدا ھېچ نەرسىگە دال بولالمايتتى. كىيىملىرىم خۇددى داكىدەك نېپىزلەپ، مۇزلاپ بەدىنىمگە چىڭ يېپىشىپ تېخىمۇ توڭدۇرۇۋاتقاندەك بىلىنىپ، چىشلىرىم توختىماي كاسىلدايتتى. ھەي ي، مۇشۇ ئىشنىزە، پۇلنى دېمىسە ئادەم قىلىدىغان ئىش ئەمەس جۇمۇ، دەپ ئويلاپ، يېنىمدىن تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتقان يۈك ماشىنىلىرىغا ھەۋەسلىنىپ قاراپ قويياتتىم. جۇۋا كىيگەن شوپۇرلار ئىسسىق كابىنكىدا ئولتۇرۇپ شەھەرگە بىرەمدىلا باراتتى. كۆمۈرنى ئېھتىياجلىق يەرگە ھەيدەپ ئاپىرىپ، ئىسسىق ئۆيدە كۆمۈر ئىگىلىرىنىڭ چۈشۈرۈۋېلىشىنى كۈتۈپ ئولتۇرۇشاتتى. بىراق، بۇ يولدا ماشىنىلاردىن ھارۋىلار كۆپ.

ئۇلارنى ھەيدەپ كېتىۋاتقان ھارۋىكەشلەرمۇ مەندىن بەتتەر جاپاكەشلەر. ئاسمانىنىڭ شەرقى ئاقىرىپ يەر يۈزىگە سۇس يورۇقلۇق چۈشۈشى بىلەن يىراقتىكى تاغلار، ئېدىرلىقلار، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەندەك كۆرۈنىدىغان يالغۇز - يېرىم ئۆيلەر، مەھەللىلەر، دۈگدىيىپ تۇرغان دەل - دەرەخلەر كۆرۈنۈشكە باشلايدۇ. يىراق بىر يەردىن ئىتنىڭ قاۋىغان ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ. جاڭلداپ تۇرغان سوغۇق ھاۋادا بۇ ئاۋازمۇ توڭلاپ قالغاندەك قىسقا - قىسقا، قاتتىق ئاڭلىنىدۇ. ناخشا ئېيتىمەن دەپ ئاغزىڭنى ئاچساڭ، ئىچىڭگە بىر مۇنچە سوغۇق ھاۋا كىرىۋالىدۇ. پەقەت تۇمشۇقۇڭنى جۇۋاڭنىڭ ياقىسىغا تىقىپ، ، ئۆز ھورۇڭدا ئىسسىنىپ ئولتۇرماقتىن باشقا ئامال يوق.

بىر كۈنى تاڭ سەھەردە، مەن تۇمشۇقۇمنى جۇۋامنىڭ ياقىسىغا تىقىۋېلىپ يەنە قانچە قېتىم ماڭسام چوڭ ئوغلۇمغا ئىسسىقراق ئاياغ، نۇرئەلاغا دورا، بۇلتۇر ئالماقچى بولۇپ ئالالمىغان يېڭى مەشنى ئالالايدىغانلىقىمنى ھېسابلاپ ئولتۇراتتىم. ئىلگىرى، ئادەمنىڭ قولى قىسقا بولغانچە غېمىنىڭ بۇنچە كۆپ بولىدىغانلىقىنى ئويلاپمۇ باقمىغانكەنمەن، كىچىك ۋاقتىلىرىمىزدا ئاپامنىڭ قانداق قىلىپ بىر ئۆينى چۆرگىلىتىپ، ھەممىمىزنى ساق - سالامەت قاتارغا قوشقانلىقىغىمۇ باش قاتۇرۇپ باقمىغانكەنمەن، دەپ ئىچ - ئىچىمدىن خۇرسىناتتىم. كۆمۈرنى خېرىدارنىڭ كۆمۈرخانىسىغا چۈشۈرۈپ بېرىپ، كۈن قايرىلغاندا ھارۋىنى ھەيدەپ ئۆيگە قايتتىم. قورسىقىم ئېچىپ ئۇچەيلىرىم تارتىشىپ كەتكەندى. ئۆيدە مەن پەقەت ئويلاپ باقمىغان، بۇگۈن يولدا كېلىۋاتقىلا ئەمەس، بۇنىڭدىن بۇرۇنمۇ زادى خىيالىمغا كەلتۈرمىگەن بىر ئادەم — پازىل ئاكا ئولتۇرىدۇ.

— ۋۇي، كەپقاپسىز، — دەپ قىزغىن كۆرۈشتۈم، — قارىغاندا بۇ تەرەپلەرگە بىرەر خىزمەت چىقىپ قالغان ئوخشىمامدۇ، — دەپ تۇزلا سورىدىم.

— باشقا خىزمەتلەرمۇ بار. سىزنىڭ ئىشىڭىزمۇ بار. بىراقلا ھەل قىلىپ كېتەي دەپ كەلدىم. بۇ قېتىم مەن بىلەن ئۈرۈمچىگە كېتىسىز، — دېدى.

— ۋۇي، قانداقلارچە ئەمدى؟ — دەپ ھەيرانلىقتا سورىدىم. بەك ئارتۇق ئويلاپ، ھاياجانلىنىپمۇ كەتمىدىم. شۇنچە چوڭ يىغىنلاردا قوغلىنىپ، پارتىيەدىنمۇ چىقىرىلىپ، تېخى ئەمدىلا بۇ ئىشلارغا كۆنۈپ قولۇم ئاز - تولا پۇل كۆرۈۋاتقاندا، مەندە نېمە ئوي بولماقچىدى.

— ئۇكام، سىزمۇ بىلمىسىز، ژۇرنىلىمىز توختاپ كەتكىلى تۇرۇپ - بەش يىل بولۇپ قالغان. يېقىندىن بۇيان ژۇرنالنى ئەسلىگە كەلتۈرىدىكەن دېگەن گەپ - سۆزلەر بولۇپ، يۇقىرىدىن رەسمىي يولىيورۇقمۇ چۈشتى. ئىشتات، خىراجەت ۋە باشقا ئىشلارمۇ ھەل بولدى. ئالدى بىلەن بىر سىناق سان چىقىرىمىز، ئۇنىڭدىن كېيىن ئىشلار ئىزغا چۈشۈپ كېتىدۇ. يۇقىرىدىن ئىشلىتىدىغان ئادەملەرنىڭ تىزىملىكىنى تۈزۈشنى بۇيرۇغاندا مەن ئالدى بىلەن سىزنى يازدىم. سىز ياش، ئىقتىدارلىق خادىم، تارىخىڭىزدا مۇرەككەپ ئىشلارمۇ يوق...

— بۇ قانداق گەپ بولدى ئەمدى؟ مەن دېگەن پارتىيەدىن، خىزمەتتىن قوغلانغان ئادەم تۇرسام؟...

پازىل ئاكا ئاۋازىنى پەسەيتىپ:

— سىز بىلمەيسىز، يېقىندىن بۇيان ئۆتكەن يىللاردا بەك ئېغىر چارە كۆرۈلۈپ كەتكەن دېلولار تۈزىتىلۈاتىدۇ، خېلى كۆپ ئادەمنىڭ ئىشلىرى ھەل بولدى. راستىنى

ئېيتقاندا، سىزمۇ شۇ قاتاردىكى ئادەم. مانا بۇ، ئىدارىنىڭ خىزمىتىڭىزنى، پارتىيەلىكىڭىزنى، نامىڭىزنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلىكى توغرىسىدىكى ھۆججىتى.

نېمە دېيىشىمنى بىلمەي ئايالىمغا قارىدىم. ئايالىم ئاغزىنى ئېچىپ ئولتۇرۇپلا قالغانىدى.

ــ ئايالىڭىز بىلەن بالىلىرىڭىزدىن غەم قىلماڭ، ئۇلارمۇ سىز بىلەن كېتىدۇ. ئەگەر ھازىرچە بىئەپ بولسا، سىز ئاۋال بېرىپ تۇرسىڭىز، بالىلىرىڭىز ئەتىيازدا ھاۋا سەل ئىللىغاندا بارسىمۇ بولىدۇ. يەنە بىر گەپ، ناھەق جازالانغان يىللاردا تۇتۇپ قالغان مائاشىڭىز تولۇقلاپ بېرىلىدۇ.

شۇنداق قىلىپ، مەن ئاۋال بېرىپ سىناق سانىنى چىقىرىشقا قاتنىشىدىغان، ئىككى ئايدىن كېيىن كېلىپ ئائىلەمنى كۆچۈرۈپ ئاپىرىدىغان بولدۇم. ئەتىگەن مەن تېخى ئېشەك ھارۋىسى بىلەن كۆمۈر توشۇپ يۈرەتتىم، مانا كەچكە قالماي باشقا بىر ئادەمگە ئايلاندىم. بۇنىڭغا يىغلايمۇ يا كۈلەيمۇ؟ئېچىمدە خۇشاللىقمۇ، يىغمۇ تەڭلا قاينىاپ تۇراتتى، ئاغزىمنى ئاچسام كۈلكە بىلەن يىغىنىڭ تەڭلا ئېتىلىپ چىقىشىدىن قورقاتتىم. بىر پەس سۈكۈتتىن كېيىن بۆلۈمدىكى باشقىلارنى سورىدىم. ئۇلارنىڭ بىر نەچچىسى ماڭا ئوخشاش يۈرتىدا ئەمگەك قىلىۋېتىپتۇ. بەزىلىرى تۇرمىدە ئىكەن، يەنە بەزىلىرى «7 ـ ماي» كادىرلار مەكتىپىدە چېنىقىۋېتىپتۇ.

ــ خۇدا خالىسا، بىر كۈنلەردە ئۇلارنىڭ ئىشلىرىمۇ ئوڭشىلىپ قالار، ــ دېسەم، پازىل ئاكا:

ــ ئۇنى بىر نېمە دېمەك تەس، ئۇلارنىڭ ئەھۋالى سىزنىڭكىگە ئوخشىمايدۇ، ئۇلارنىڭ مەسىلىلىرى بەك مۇرەككەپ، ــ دېدى. مەن تۇرمۇشنىڭ تۆۋەن قاتلىمىدا،

ئاددىي ئادەملەر ئارىسىدا ياشىغان بۇ تۆت يىلدا ھاياتتىكى ئۆزگىرىشلەرنىڭ ھېچكىمنىڭ رايىغا باقمايدىغانلىقىنى، شۇنداق بىر ۋاقىتلار كەلسە، ھېچكىم ئويلىمىغان ياكى مۇمكىن بولمايدۇ، دەپ قارالغان ئىشلارنىڭ بىر پەستە ۋۇجۇدقا چىقىدىغانلىقىنى، خارنىڭ مەڭگۈ خار، ئەزىزنىڭ مەڭگۈ ئەزىز بولۇپ ئۆتمەيدىغانلىقىنى بىلىۋالغانىدىم. پازىل ئاكا قونۇپ قېلىڭ دەپ شۇنچە تۇتقىنىمىزغا قارىماي، ۋالىي مەھكىمىنىڭ يېنىدىكى مېھمان كۇتۇشكە بېلەت ئېلىپ قويغانىدىم، ئەتە كېلەرمەن، دەپ چىقىپ كەتتى. ئەر ـ خوتۇن ئىككىمىز يالغۇز قالغاندا، مېنىڭ تۆت يىللىق مائاشىمنىڭ قانچىلىك بولىدىغانلىقىنى ساناپ باقساق، خېلى پۇل بولۇپ قالىدىكەن. ئۇ يىللاردا بىرەر ـ ئىككى مىڭ يۈەن پۇلى بار ئادەم خېلى باي ھېسابلىناتتى. بىزمۇ شۇنچىلىك پۇل كۆرىدىكەنمىز دەپ خۇشال بولۇشۇپ كەتتۇق. ئايالىم:

ـ ئۆمرۈمدە مىڭ يۈەن پۇل تۇتۇپ باقماپتىمەن، مىڭ يۈەن دېگەن خېلى ئېغىردۇ ـ ھە؟ ـ دېگەنىدى، مەنمۇ ئۇنىڭغا ئۇلاپلا:

ـ كۆتۈرەلمىسىڭىز ئىشەك ھارۋىسىغا باسمامدۇق؟ ـ دېدىم. ئىككىمىز شۇنداق گەپلەر بىلەن خېلىغىچە خۇشال پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. بالىلار ئاللىقاچان ئۇيقۇغا كېتىشكەنىدى. ئۆزلىرىنىڭ ئەتراپىدا كۆز يۇمۇپ ئاچقۇچە ئارىلىقتا يۇز بەرگەن بۇ ئۆزگىرىشنى بىلمەيتتى، بىلسىمۇ چۈشىنىشكە قادىر ئەمەس ئىدى. قانداق بولۇشتىن قەتئىينەزەر، توسۇلۇپ قالغان يوللار ئېچىلىپ، كۆز ئالدىمىزدا ئۇمىدلىك بىر مەنزىرە نامايان بولۇۋاتاتتى. ھېچبولمىغاندا، بالىلىرىمىز ياخشىراق ئۆگىنىش شارائىتىغا ئىگە بولالايتتى.

17

تۆت يىللىق مەدىكارلىق تۇرمۇشۇمدىن كېيىن تەھرىر بۆلۈمىنىڭ ئىشىكىگە قايتا قەدەم باسقىنىمدا، ئىشىكنىڭ ئۈدۈلىدا ئىلگىرىكىدەكلا باش كۆتۈرمەي ئىشلەپ ئولتۇرغان ئۇرۇق، ئاق يۇزلۇك مەنناپ ئاكا ماڭا بۇ يەرگە تۇنجى قېتىم كەلگەن ۋاقتىمنى ئەسلىتىپ، كۆڭلۈمدە ئىللىق تۇيغۇلارنى ئويغاتتى. ئوخشىمايدىغان يېرى، ئۇ چاغدا ئىشخانىدا ئۇ يالغۇز ئىدى. بۇ قېتىم ئۇنىڭ يېنىدىكى ئورۇندا بىر - بىرىگە ئۈدۈلمۇئۈدۇل ئولتۇرغان 30 نەچچە ياشلاردىكى ئىككى ئادەم بىلەن يان تەرەپتە ئولتۇرغان ئىككى ياش يىگىتنى بۆلۈمگە يېڭى كەلگەنلەر بولسا كېرەك، دەپ پەرەز قىلدىم. ئۈدۈلدىكى ئىشخانىدا ئىلگىرىكى ماقالە كۆچۈرگۈچى ئايال بىلەن چوڭ ياشلىق، ناتونۇش بىر ئادەم ماقالە سېلىشتۇرۇۋاتاتتى. مەن چوڭ ئىشخانىغا قايتىپ چىقىپ، ئىختىيارسىز سەل نېرىغا — ئىلگىرى «مەشئەل» ئەپەندى بىلەن «بۇركۈت» ئەپەندى ئولتۇرغان يەرلەرگە قارىدىم. ئۇلار تەھرىر بۆلۈمىنىڭ سۆزلىتى، جېنى ئىدى. تەھرىر بۆلۈمگە كەلگەنلەر ئۇلار بىلەن كۆرۈشۈۋالغىنىدىن پەخىرلىنىشەتتى، ئۇلارنىڭ سۆزلىرىنى ئاڭلىۋالغىنىدىن خۇشال بولۇشاتتى. بۇ يەردە ھېچ ئىشى بولمىسىمۇ، ئۇلار بىلەن بىرەدەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇۋېلىش ئۈچۈن كېلىدىغانلارمۇ كۆپ ئىدى. «مەشئەل» ئەپەندى خۇش پېئىل، يۇمشاق سۆزلۈك ئادەم بولغىنى بىلەن، «بۇركۈت» ئەپەندى ئۇلارغا قاپاق ئېچىپ كەتمەيتتى، ئەكسىچە تاراڭ - تۇرۇڭ گەپلىرى بىلەن ئۇلارنىڭ يېغىرىنى ئېچىپمۇ

قوياتتى، ئەمما ئۇلار يەنىلا ئۇنىڭغا ئامراق ئىدى. ئۇ، ئۆزىنى خېلى شائىر ھېسابلايدىغان، يېشى بىر يەرگە بارغان ئادەملەرگىمۇ: «ھەي ي، پالانچىكا، سەنمۇ شېئىر يازمەن دەپ بۇ يەرلەردە پۈتلىشىپ يۈرەمسەن، ئۇنىڭدىن ئەتكەنچىيىڭنى ئىچىپ، سىڭگەن نېنىڭنى يەپ ئارامخۇدا ياشىساڭچۇ» دەيتتى. بەزىدە ئاپتورلار ئېلىپ كەلگەن شېئىرلارنى ئۇلارنىڭ ئالدىدىلا سۆكۈپ، مەسخىرە قىلىپ بىر تىينىغا ئالغۇسىز قىلىۋېتەتتى. قىزىق يېرى، بۇ ئادەملەر ئۇنىڭدىن رەنجىمەي ئۇنىڭ ئاغزىغا قاراپ كۈلۈپ ئولتۇرۇشاتتى. ھەر قايسى ۋىلايەتتىن كەلگەنلەر بۇركۇت ئەپەندىنىڭ ئۆز ئەسىرى ھەقىقىدە ئېيتقانلىرىنى لەتىپە قىلىپ سۆزلىشىپ يۈرۈشەتتى. ئەلۋەتتە ئۆزلىرىنىڭ يۈز ـ ئابرۇيىنى ساقلاش ئۈچۈن ئانچە ـ مۇنچە ئۆزگەرتىش كىرگۈزمەيمۇ قالمايتتى. «بۇركۇت» ئەپەندى بىلەن «مەشئەل» ئەپەندىلەر ئەنە شۇنداق ئادەملەر ئىدى. ئۇلار بۈگۈن دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئەمگەك بىلەن ئۆزلىرىنى ئۆزگەرتىۋاتاتتى.

تۇنجى سان ژۇرنالنى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقاردۇق. پارتىيەنى، داھىينى، سوتسىيالىزم ـ كوممۇنىزمنى مەدھىيەلەيدىغان، كاپىتالىزم، جاھانگىرلار، شيۇجېڭجۇيىچىلارنى، سىنىپىي دۈشمەنلەرنى سۆكىدىغان شېئىر، نەسر، ھېكايىلەر بىر قېلىپتىن چىققاندەك، بىر ـ بىرىدىن پەرقلىنىپ كەتمەيتتى. دائىم مەدھىيە شېئىرلىرىنى يازىدىغان بىر نەچچە داڭلىق شائىرنىڭ شېئىرلىرىدىن باشقىلىرى ئىشچى، دېھقان، ئەسكەرلەرنىڭ ئىدى. بىز مۇنداق شېئىرلارنى ئەتىۋارلاپ قايتا يېزىپ بەرگەندەك «تەھرىر» لەيتتۇق؛ ئىسمىنىڭ يېنىغا كۆرۈنەرلىك قىلىپ «ئىشچى»، «دېھقان»، «جەڭچى» دەپ ئىزاھات بېرىپ

قوياتتۇق. بۇ سوتسيالىستىك ئەلده ئەمگەكچى خەلق «غوجايىن» ئىكەنلىكىنىڭ، ئۇلارنىڭ ساپاسى يۇقىرى ئىكەنلىكىنىڭ ئىسپاتى ئىدى. ئالىي مەكتەپته يېزىقچىلىق دەرسى ئۆتىدىغان ئۇستازلىرىمىز ئەلشىر نەۋايى، بايرون، پۇشكىنلار ھەققىده توختىلىپ، شائىرلىق ناھايىتى ئاز ساندىكى كىشىلەرگىلا نېسىپ بولىدىغان بىر خىل تۇغما تالانت، دېيىشەتتى. بىزنىڭ سوتسيالىستىك ئەلده بۇنداق تۇغما تالانتلىقلار نېمىدېگەن كۆپ ـ ھە!

سىناق سان غەلىبىلىك چىقىرىلغاندىن كېيىن، تەھرىر بۆلۈمىمىزگە يەنە ئۇ يەر ـ بۇ يەردىن بىر نەچچە ئادەم يۆتكىلىپ كەلدى. كۆپ قىسمىمىز بىر ـ بىرىمىزگە يېڭىياچە ئىكەنلىكىمىزدىنمۇ، ھەممىلا ئادەم بىر ـ بىرىدىن ئېھتىيات قىلىپ، نېمىدىندۇر خۇدۇكلىنىپ تۇرۇشقانىدەك بىلىنەتتى.

بەزىلىرى ئىشخانىدا قىلىۋاتقان ئىشلىرى خۇددى ئۆزلىرى بىلەن مۇناسىۋەتسىزدەك كۆڭۈلسىز، خارامۇش بىر ھالەتته ئىشلەيتتى، ھېچكىم يېنىدىكى ھەمراھىغا ئالدىراپ گەپ قىلمايتتى. پەقەت يىغىن ئېچىلغان چاغلاردىلا ھەممىسى بەس ـ بەستە پىكىر قاتناشتۇرۇپ، قېلىپلىشىپ قالغان سىياسىي ئىبارىلەرنى ـــ «قەتئىي ھىمايە قىلىمىز»، «قەتئىي قارشى تۇرىمىز»، «پارتىيە مەركىزىي كومىتېتىغا يېقىنىدىن ئەگىشىمىز... » دېگەندەك سۆزلەرنى تەكرارلىشاتتى. يىغىندىن تارقاپلا يەنە ئاغزىلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، ناھايىتى جىمغۇر ئادەملەرگە ئايلىناتتى. كۈنده ئىشخانىدا قىلىشىدىغان گېپىمىز ئۇچ ـ تۆت جۈملىدىن ئاشمايتتى.

ـــ «دېموكراتىيە» يولىدىكى دۇكاندا شېكەر سېتىپتۇ.

لېكىن بىر ئادەمگە 300 گرامدىن ئارتۇق بەرمەيدىكەن...

ــ دۆڭكۆۋۈرۈكتىكى ماگىزىندا چىپەرقوت پالشوپكا سېتىۋاتىدۇ، ناھايىتى يارىشىملىق ئىكەن. لېكىنزە، ئۆچىرەت بەك ئۇزۇن ئىكەن...

ــ دېچۇلياڭ دەيدىغان رەخت چىقىپتۇ. ئۇنىڭ كۆڭلىكىنى دەزمالالاش كەتمەيدىكەن، يۇماقمۇ ئاسان ئىكەن...

مۇشۇنداق ئۇچۇرلار ئانچە ــ مۇنچە ئىنكاس قوزغىغاندىن باشقا، قالدى گەپلەر ھېچ قولاشمايتتى. بەزىدە ئىچىم سىقىلىپ كىملەرگىدۇر چاقچاق قىلىپمۇ قويايتتىم، ئەمما خېلى قاملاشتۇرغان چاقچاقلىرىمۇ ھېچقانداق ئەكس تەسىر قوزغىيالمايتتى. ھەتتا بەزىلەر چاقچاقنى ئۆزىگە ئېلىپ ھۆرپىيىپمۇ قالاتتى. زېرىكىپ ئولتۇرۇپ ئىلگىرىكى ۋاقىتلارنى، ئىشخانىدا بولۇپ تۇرىدىغان چوڭقۇر مەنىلىك چاقچاقلارنى، ھۇزۇر بەخش سۆھبەتلەرنى؛ «مەشئەل» ئەپەندىنىڭ ئەسەر ئىشلەۋېتىپ «ئەھۋال مانا شۇنداق، مانا شۇنداق... » دېمەكچىدەك مەنىلىك باش لىڭشىتىشلىرىنى، «بۇركۇت» ئەپەندىنىڭ: «پاھ، يەنە بىر ئۇلۇغ ئەسەر!» دەپ كىنايە قىلىشلىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرۈپ ئىختىيارسىز كۈلۈمسىرەيتتىم. ئۇلار ۋە ئۇلارغا ئوخشاش ئادەملەرنىڭ ۋۇجۇدىدا بىر جەلپكارلىق بار ئىدى. ئۇلار ماشىنا ئادەملەردەك سۆزلىمەيتتى. ئۇلار ئۆزگىچىلىكىنى، مەدەنىيەت ساپاسىنى ھەر قاچان ئىپادىلەپ تۇراتتى. ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىش، بىللە ئىشلەش ھاياتىڭدىكى تېپىلغۇسىز بىر پۇرسەت ئىدى. بەزىدە ئۇلارنى ئىزدەپ بېرىپ كۆرۈشۈپ، مۇڭدىشىپ كېلىشنى ئارزۇ قىلاتتىم، ئەمما ئارزۇلىرىم ئارزۇ پېتىچە قالاتتى. ئۆيگە بېرىپ بالىلىرىمنى كۆرۈشۈم بىلەنلا پۈتكۈل جاھانىنى ئۇنتۇپ قالاتتىم. ئاشۇ ئوماقلىرىم ئاتىلىق

مېھرىگە، ئەركىلىتىشلىرىمگە، ھېكايە سۆزلەپ بېرىشىمگە شۇ قەدەر تەشنا ئىدى. بىر - بىرىدىن قىزغىنىپ قۇچاقلىرىمغا چىقىۋالاتتى، يېنىمدا يېتىشنى تالىشاتتى. مەن پەقەت ئاشۇ ئەتىگەنلىك، كەچلىك قىسقا ۋاقىتلاردا، ناھايىتى تېز ئۆتۈپ كېتىدىغان يەكشەنبىلەردىلا ئۇلار بىلەن كۆپرەك بىرگە بولالايتتىم. توي - تۆكۈن، نەزىر - چىراغ، ئولتۇرۇش - يىغىلىشلارمۇ ۋاقىت تەلەپ قىلاتتى. ئەركىشى بولغانلىقىم ئۈچۈن مۇنداق يەرلەرگە كۆپرەك باراتتىم. نۇرئەلا بالىلارنى، ئۆينى تاشلاپ ھېچنەگە بارالمايتتى. بۇ جەھەتتە ئۇنىڭ پىداكارلىقىغا ھېچ نەرسە تەڭ كەلمەيتتى. بولۇپمۇ، ئۇنىڭ يەكشەنبە كۈنلىرى تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئالدىراشلىق ئىچىدە ئۆتەتتى. ئۇ چاغلاردا بىز رۇسچە پاسوندىكى بىر يېرىم ئېغىزلىق، تاختايلىق كونا ئۆيدە ئولتۇراتتۇق. ئۇ تاڭ سەھەردىن تارتىپ ئۆيلەرنى تام - توروس، دېرىزىلەردىن تارتىپ سۈرتۈپ پاكىزلاپ، تاختايىنى يۇيۇپ پارقىرىتىۋېتەتتى. بالىلارنى بىر - بىردىن داسقا چىلاپ يۇيۇندۇرۇپ، كىيىملىرىنى يەڭگۈشلەيتى. ئارقىدىن تاماققا قويۇپ، بالىلارنىڭ تامىقىنى بېرىپ ئۇخلىتىۋەتكەندىن كېيىن كىر يۇيۇشقا چۈشەتتى. ئۇ چاغلاردا كىر ئالغۇ نېمىش قىلسۇن، ئۆيىمىزدە ھەتتا ئەۋرەز يولىمۇ يوق ئىدى. چىلەك - چىلەك يۇندىلارنى ئەپچىقىپ سىرتقا تۆكۈشكە تۇغرا كېلەتتى. مەن ئۆيدە بولسىملا ئۇنىڭ يوغان چىلەكلىرىنى كۆتۈرۈشىگە يول قويماي، ئۆزۈم كۆتۈرۈشۈپ تۆكۈپ بېرەتتىم. بەزىدە چىدىمايا:

— مۇشۇنداق جان تىكىپ ئىشلەپ ئاغرىپ قالسىڭىز قانداق قىلىمىز، بالىلار قانداق قىلىدۇ؟ ئىش دېگەن تۈگىمەيدۇ، ھەممە ئىشنى بىر كۈندە تۈگىتىمەن دېمەڭ،

كىرنى بالا باقمدىغان ئايالغا يۇغۇزۇڭ، ــ دېسەم،
ــ مېنى شۇنداق قىلغۇسى يوق دەمسىز. لېكىن ئۇلار كىر يۇيمەن دەپ كەچكىچە ئولتۇرۇۋېلىپ بالىلارنى ئاچ قويمىدۇ. شۇڭا جاپا تارتسامۇ ئۆزۈم قىلىۋېتەي دەيمەن. ئۇنىڭ ئۈستىگە قىلىدىغان ئىشلىرىمنى كېچىلەپ بولسىمۇ قىلىپ تۈگىتىۋالسام، ئەتىسى خۇددى باشقا بىرسى قىلىپ بەرگەندەك خۇش بولۇپ كېتىمەن، ــ دەيتتى.
مەن ئۇنىڭ ۋە بالىلىرىمنىڭ ئالدىدا ھامان بىر خىل خىجالەتچىلىك تۇيغۇسىدىن قۇتۇلالمايتتىم. بەزى يەكشەنبە كۈنلىرى ئۇنى ئىشتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن «بالىلارنى ئېلىپ باغچىلارنى ئايلىنىپ كېلەيلى» دەپ تۇرۇۋالاتتىم. ئەمما سىرتقا چىققاندىكىن بالىلارغا ئۇنى ـ بۇنى ئېلىپ بېرىشكە توغرا كېلەتتى. ئىككىمىزنىڭ چاغلىق مائاشىمىز دائىم سىرتلارغا چىقىپ پۇل خەجلەشكە يەتمەيتتى. تەلىيىمگە نۇرئەلا قانائەتچان ئايال ئىدى زىبۇزىننەت، كىيىم ـ كېچەكلەرگىمۇ ئانچە ئۆزىنى ئۇرۇپ كەتمەيتتى. تارتقان جاپالىرىدىن ۋايساپ باش ئاغرىتىدىغانلاردىنمۇ ئەمەس ئىدى.
ئۇ ئۆپكە ـ ھېسىپ قۇيۇشقا ئۇستا ئىدى، كاۋا مانتىسى، كۈدە تۈگرىسى، كۆك چۆچۈرىسى دېگەندەك تاماقلارنىمۇ ئوخشىتىپ ئېتەتتى. شۇ سەۋەبتىنمىكىن، بالىلىرىم تاماق خىلىلمايتتى، ئۇلار بىر ـ بىرىدىن ساغلام، ئەقىللىك چوڭ بولۇۋاتاتتى.
مەن شۇ دەۋرلەردىكى ژۇرنالچىلىقنىڭمۇ تەدبىرلىك بىر ئايالنىڭ باربغا شۇكۇر قىلىپ قويۇق ـ سۈيۈقنى، رەڭ ـ تۈرلىرىنى تەڭشەپ تاماق باشقۇرۇشىغا ئوخشاپ كېتىدىغانلىقىنى ھېس قىلاتتىم. كىشىلەر ھەقىقىي بەدئىي ئەدەبىياتقا موھتاج ئىدى. بىراق، زىيادە قاتتىق سىياسىي

ئۆلچەم تۈپەيلى بۇ تەلەپكە يەتكىلى بولمىغانلىقتىن، ژانىر تۈرىنى كۆپەيتىش ياكى ئەسەرلەردىكى تۈرمۇش پۈرىقىنى كۈچەيتىشكە تىرىشاتتۇق. ئانچە ـ مۇنچە چىنلىقى بولغان، تۈرمۇشقا يېقىن ئەسەردىن بىرنى تەھرىرلەپ، باشلىقلارغا ئۇنىڭ «سىياسىي، ئىجتىمائىي» ئەھمىيىتىنى كۆچەپ تەشۋىق قىلىپ ژۇرنالغا چىقىرالىسام شەھەر ئالغاندەك خۇشال بولۇپ كېتەتتىم. بەزىدە باشلىقلارمۇ ئۆزىچە «كەڭ قورساق» لىشىپ، بەدىئىي تۈسى خېلى قويۇق، مۇھەببەت ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ئەسەرلەرگىمۇ يول قويۇۋېتەتتى. مۇنداق ئەسەردىن بىرەرسى چىقسا، دەرھال جەمئىيەتتە غۇلغۇلا بولۇپ، ژۇرنالنىڭ شۇ سانى چاپ ـ چاپ بولۇپ كېتەتتى. ئىشىمىزدىن روھلىنىپ، ئەمدى راۋۇرۇس ئىشلەيدىغان بولدۇق، دەپ تۇرساق، «بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈش »شامىلىنى توسۇش ھەققىدە ھۆججەتلەر چۈشۈرۈلۈپ، ھەپتىلەپ، ئايلاپ سىياسىي ئۆگىنىشكە بەند قىلىناتتۇق. بىزدەك «بۇرژۇئاچە ئەركىنلەشتۈرۈش» ئىدىيەسى ئېغىررااقلار بىر مەزگىل ئۇجۇقۇپ كېتەتتۇق. كۈنلەر ئۆتۈپ يەنە بىر كۈنلەر كەلگەندە ھاۋا سەل ئىللىپ، توڭلار ئېرىشكە باشلىغاندەك، ئىللىق بىر شامال يۈزلەرنى يەلپۈپ ئۆتكەندەك بولاتتى. ئىشلىتەلمەي ساقلاپ كەلگەن ئەسەرلىرىمىزنى يەنە بىر ـ بىرلەپ چىقىرىشقا باشلايتۇق. ئۇ ۋاقىتلاردا تېلېۋىزور يوق ئىدى. ئون يىللاپ چەكلىنىپ كەلگەن مۇھەببەت، تۈرمۇش تېمىسى كىشىلەرنى بەكمۇ جەلپ قىلاتتى. شۇ چاغلاردا قويۇلغان رومىنىيە كىنولىرىدىكى مۇھەببەت كۆرۈنۈشلىرى تاماشىبىنلارنىڭ بۇ خىل تەشنالىقىنى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتۈرۈۋەتكەنىدى. كىشىلەر ئاشۇ كىنولارنىڭ مۇزىكىلىرىنى، دۆلىتىمىزدە

ئىشلەنگەن «مۇز تاغقا كەلگەن مېھمان» فىلىمىنىڭ مۇھەببەت كۈيلەنگەن ناخشىسىنى غىڭشىپ يۈرۈشەتتى. قىز ـ يىگىتلەر بىر ـ بىرىگە تەلەپ قويغاندا مۇھەببەت ھېكايىلىرىدىكى تەسىرلىك جۈملىلەر ۋە مۇھەببەت خەتلىرىنى ئۆرنەك قىلىشاتتى. مۇشۇنىڭدىن قارىغاندا، بۇ دۇنيادا نېمە چەكلەنسە، ئادەملەرنىڭ شۇنىڭغا شەيدا بولۇشى بىر قانۇنىيەت بولسا كېرەك.

قانداقلا بولمىسۇن، 1970 ـ يىللار ئاخىرلاشقانچە قاتتىق سىياسىي بېسىم بىلىنەر ـ بىلىنمەس ئاجىزلاشقا باشلىغانىدى. بۇ خۇددى فېۋرالدا بىنالارنىڭ لەمپىسىگە قاتار ئېسىلىپ تۇرغان چوكا مۇزلارنىڭ ئېرىپ، چىك ـ چىك تامچە بولۇپ ئېقىشقا باشلىغىنىغا ئوخشاش بىر ئىش ئىدى. لېكىن ئۇرۇمچىنىڭ قىشى تېخى ئۇزاق ئىدى.

18

1979 ـ يىلىنىڭ ياز ئايلىرىدا، ئىشىك تەرەپكە قارىتىپ قويۇلغان ئۈستىلىمىدە خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتىم. ئىشىك ئالدىدىن ئېگىز بوي، ئاق سېرىق بىر ئايال ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنى نەدە كۆرگەن بولغىدىم، ئەجەب تونۇشلا بىرسىغۇ، دەپ خىيال قىلىپ تۇرسام، ئارقىسىدىن بويسېرى تىزىلغان بەش بالا قاتارلىشىپ ئۆتتى. بالىلارنىڭ ھەممىسى سېرىق ئىدى، بولۇپمۇ چوڭى ــ ئۆسكىلەڭ، يوغانباش، قىسقا ياستىلغان سېرىق چاچلىرى كىرپىنىڭ تىكىنىدەك تىك ـ تىك تۇرغان ئوغۇل بالا ماڭا كىمىدۇر ئەسلەتتى. خىيالىم ئاخىرىغا چىقماي تۇرۇپ بالىلارنىڭ كەينىدىن بىر ئادەم ئۆتتى،

قارىماققا جاپاكەش دېھقانغىلا ئوخشايتتى. ئەمما ئۇ ماڭا شۇنچىلىك تونۇش ئىدى. مەن بىلەن نەچچە ئاي ياتاقداش بولغان، مەندە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىرلەرنى قالدۇرغان بۇ ئادەمنى مەن قانداقمۇ ئۇنتۇپ كېتەي، ئۇ ئائىلىسى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى چەت بىر جايغا دېھقان بولغىلى كەتكەن. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنى ھېچكىم كۆرۈپ باقمىغان، پەقەت ئۇ ھەقتە ئانچە ـ مۇنچە مىش ـ مىش گەپلەرنىلا ئاڭلىغان. مانا ئەمدى16 يىلدىن كېيىن ئۇ يەنە قايتىپ كەپتۇ. خوتۇن ـ بالىلىرىنى ئېلىپ كەلگەنگە قارىغاندا پۈتۈنلەي قايتىپ كەلگەن ئوخشايدۇ! ئىشخانىدىكىلەرگە «غۇلام ئاكا قايتىپ كەپتۇ» دېسەم، ھەممىسى ئۇنىڭ بىلەن كۆرۈشمەكچى بولۇپ كارىدورغا چىقىشتى. غۇلام ئاكىلارنىڭ نېرىقى باشتىكى باشلىقلارنىڭ ئىشخانىسىغا كىرىپ كەتكىنىنى كۆرۈپ كۆپچىلىك ئۇنى ـ بۇنى دەپ مۇلاھىزىگە چۈشۈپ كېتىشتى.

ــ قارىغاندا، باشلىقلار چاقىرتقان ئوخشايدۇ جۇمۇ...

ــ غۇلام ئاكىنىڭ قايتىپ كېلىدىغان ۋاقتىمۇ بولغان، بەك ئۇزاق ئىشلەپ كەتتى بىچارىلەر. قاراڭلار، تۇرقىمۇ دېھقانلارغىلا ئوخشاپ قاپتۇ.

ــ ئاڭلىساق، باشقا ئورۇنلاردىمۇ 50 ــ 60 ـ يىللاردا خىزمەتتىن ھەيدەلگەن، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن ئادەملەر مەسلىسى ھەل قىلىنىپ قايتىپ كەپتۇ دەيدىغۇ...

باشلىق ئىشخانىسىنىڭ ئىشكى ئېچىلدى، يەنە بۇرۇنقى تەرتىپتە: ئالدى بىلەن ئېگىز بويلۇق زۇلفىيە ھەدە، ئۇنىڭ بويسىرى تىزىلغان بالىلىرى، ئەڭ ئاخىرىدا غۇلام ئاكا چىقىپ كەلدى. بىزنىڭ ئىشخانىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە بۇ سەپ بىر پەس بۇزۇلدى. سالامىلىشىتىن كېيىن، زۇلفىيە ھەدە

كۆپچىلىكنىڭ سوئاللىرىغا جاۋاب قايتۇرۇپ، غۇلامكامنىڭ مەسلىسى ھەل بولغانلىقىنى، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپلا ھېچنېمىگە قارىماي قايتىپ كەلگەنلىكلىرىنى ئېيتىپ، تارتقان جاپالىرىنى بىرەر قۇر ئەسلەپ كۆز يېشىمۇ قىلدى. غۇلام ئاكا بولسا ئىلگىرىكىدەك بىر خىل قىياپەتتە تۇراتتى، ئۇنىڭ ئارتۇقچە خۇش بولغانلىقى ياكى ھەسرەتلىنىۋاتقانلىقىنىمۇ بىلگىلى بولمايتتى. پەقەت ئايالى سۆزلەۋاتقاندا ئۇنىڭ چىرايىدا خىجىللىقتەك بىر ئىپادە پەيدا بولدى. ئاردىدىن بىر مەزگىل ئۆتۈپ، يېقىن - يورۇقلاردىن بىر نەچچىمىز يىغىلىپ غۇلام ئاكىنى كۇتۇۋالغان سورۇندىمۇ ئۇ ئارتۇقچە ھاياجانلىنىپ كەتمىدى. خۇددى باشقا بىرسىنىڭ گېپىنى قىلىۋاتقاندەك بىر ئاھاڭدا:

— مەن ئۇ يەردە بەش خىل ئۇنسۇرلارنىڭ قاتاردا ئىشلىدىم. ئەڭ ئېغىر ئەمگەكلەرنى قىلدىم، توڭگۇزمۇ باقتىم، ھاشالارغا باردىم. لېكىن ئىشلىگەنگە ئادەم ئۆلمەيدىكەن. بىزنىڭ دېھقانلىرىمىز يىل بويى شۇنداق ئىشلەيدىكەن ئەمەسمۇ. ئاشۇ ئېغىر ئەمگەكلەر مېنى قالايمىقان ئويلاردىن، سارالڭ بولۇپ قېلىشتىن ساقلاپ قالدى. بەلكىم مېنىڭ ئۇ يەردە بىر مەزگىل ياشىغىنىم توغرا بولغاندۇ، — دېگەنىدى. ئۇنىڭ بىر كۆزى باشقىچە ئىدى. چانىقىغا بىر پارچە مۇز پاتۇرۇپ قويۇلغاندەك ھەرىكەتسىز، ياشاڭغىراپ كۆرۈنەتتى. يەنە بىر كۆزى كۈل ئاستىدىكى چوغدەك ۋىل - ۋىل چاقنايتتى. ئۇ، كۆزى ھەقىدە ھېچ نەرسە دېمىدى، بىزمۇ سورىمىدۇق. ئەمما «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا ئىسيانكارلار ئۇنىڭ بىر كۆزىنى ناكا قىلىپ قويغانلىقىنى هەممىمىز ئاڭلىغانىدۇق. بەزىلەر قاتتىق تاياق زەربىسىدىن شۇنداق بولۇپتۇ، دېسە، يەنە بەزىلەر كۆزىگە

زەھەرلىك دورا قويۇۋەتكەنمىش، دېيىشەتتى.

شۇ كۈنى ــ غۇلام ئاكىلار قايتىپ كەلگەن كۈنى چۈشتە بىز ئىشتىن چۈشۈپ ئىداره قورۇسىغا چىقساق، بىر تۈپ دەرەخنىڭ تۈۋىگە يۈك ـ تاقلار، يەشىك ـ تاغارلار دۆۋىلىنىپتۇ. يۈك ـ تاقلارنىڭ يېنىدا غۇلام ئاكىنىڭ چوڭ ئوغلى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرىدۇ. بىز ئۇنىڭدىن ئاتا ـ ئانىسى ۋە ئىنى ـ سىڭىللىرىنىڭ سىرتقا تاماق يېگىلى چىقىپ كەتكەنلىكىنى بىلدۇق. ئۇلار چۈشتىن كېيىنمۇ قورودا ئولتۇرۇپ ساقلاشتى، ئەمما «ئۇشتۇمتۇت» كېلىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ئىداره تەرەپ ئۇلارغا دەرھال ئۆي تېپىپ بېرەلمىدىمۇ ياكى غۇلام ئاكىغا قانداق مۇئامىله قىلىشنى بىلمەي، يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىنى ساقلاپ قېلىشتىمۇ، ھەر ھالدا ئۇلار بىلەن بىرەرسىنىڭ كارى بولمىدى. بىز ئۇلارغا بۆلۈنۈپ تونۇش ـ بىلىشلەرنىڭ ئۆيىده بىر ـ ئىككى كۈن تۇرۇپ تۇرۇشنى تەۋسىيە قىلدۇق. غۇلام ئاكا ئۇنچىقماي، يالغۇز كۆزىنى كىشىلەردىن ئېلىپ قاچتى. زۇلفىيە ھەده دەرھال ئېغىز ئېچىپ:

ــ بىز ھېچ نەگە بارمايمىز، مۇشۇ قورۇدا ياتمىز. شۇنچە جاپانى تارتقان ئادەم قورۇدا يېتىشتىن قورقاتتىمۇ! ــ دېدى.

شۇ كۈنى كەچته ئۆيۈمده زادى ئارام تاپالمىدىم. ھېلى ئولتۇرىمەن، ھېلى قوپىمەن، ئىچىم تىتىلداپ، قولۇم ھېچ ئىشقا بارمايدۇ. كۆز ئالدىمدىن يۇرۇش ـ تۇرۇش، چىرايىغا يىراق يۇرتلارنىڭ مۇشەقەتلىك تۇرمۇشى ۋە بوران ـ چاپقۇنلىرى سىڭىپ كەتكەن بىر ئائىله كىشىلىرىنىڭ بىر تۈپ دەرەخ ئاستىدا خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغان قىياپىتى، بولۇپمۇ بالىلارنىڭ كۆزلىرىدىكى يېشىغا ماس بولمىغان

مۇڭ، ۋەھىمە ۋە ئۈمىد ئىچىمنى سىقىدۇ... ئاخىرى ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. ئەلانۇر بىلەن بىرلىكتە بىرىپ ئۇلارنى ئۆيگە باشلاپ ئەكەلمەكچى بولدۇم. بارساق، ئۇلار قورودا ئورۇن ـ كۆرپىلەرنى سېلىپ يېتىشقا تەمشىلىۋېتىپتۇ. غۇلام ئاكىغا بولسا بىر چەتكە توختىتىپ قويۇلغان رېزىنكە چاقلىق هارۋىنىڭ ئۈستىگە ئورۇن راسلاپ بېرىپتۇ. ھەممىسى شۇنداق روھلۇق، خۇشال. غۇلام ئاكا بىلەن ئايالى تەكلىپىمگە يەنە بىر قېتىم رەھمەت ئېيتتى. غۇلام ئاكا ئىككىمىز دەرەخ ئاستىدا تاماكا چېكىشكەچ بىر پەس پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇشتۇق. ئۇ ماڭا ئۆزى ئىشلىگەن يەرلەر توغرىسىدا قىسقىچە پاراڭ قىلىپ بەردى. ئۇ مەن تولا ئۇچرىتالمىغان ئادەملەرگە ئوخشاش ئۆزى ياشىغان ئاشۇ يەرلەر ۋە ئۇ يەردىكى ئادەملەردىن زارلانمىدى، ئەكسىچە بىر خىل ئەقىل ـ پاراسەت، ئۆزگىچە نەزەر ـ دائىرە ۋە يۇمۇرستىك تۇيغۇ بىلەن ياخشى ئادەملەرگە ۋە ئاشۇ يۇرتلارغا بولغان تارتىشىشى ۋە مىنەتدارلىقىنى ئىپادىلىدى.

ئۇلار بىلەن خوشلىشىۋاتقان چېغىمىزدا غۇلام ئاكا نېمىنىدۇر ئويلىغاندەك بىر پەس تۇرۇپ قېلىپ، يۈك ـ تاقلارنىڭ ئارىسىدىن بىر بوغچىمنى تارتىپ چىقاردى. ئۇنى ماڭا تۇتقۇزۇپ:

ــ بۇنىڭدا بەزى ماتېرىياللىرىم ۋە كىتابلىرىم بار. بىرەر ئىشەنچلىك ماكانغا ئېرىشكۈچە سىزنىڭكىدە تۇرۇپ تۇرسۇن، ــ دېدى.

يولدا كېتىۋېتىپ هاۋانىڭ تۇتۇلۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ، يامغۇر يېغىپ قالارمۇ، دەپ ئەنسىرىگەنىدىم. ئەمما يامغۇر ياغمىدى. ئۇلار قورودا ئىككى كۈن تۇردى. ئۇچىنچى كۈنى چۈشتىن كېيىن ئىشقا كەلسەك، قورودا ئۇلار كۆرۈنمىدى.

دەرۋازىۋەندىن باشلىقلارنىڭ قانداقتۇ بىر ئامالىلار بىلەن ئۇلارغا ئىككى ئېغىزلىق ئۆي ھەل قىلىپ بەرگەنلىكىنى ئاڭلىدۇق. بىرەر ئايدىن كېيىن غۇلام ئاكا ئامانىتىنى ئېلىپ كەتكىلى كەلدى. مەن ئۇنى تاماققا تۇتۇپ قالدىم. ئىككىمىز كىچىك شىرەنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرۇپ پاراڭلاشتۇق. ئۇ بوغجۇمىنى ئېچىپ ئىچىدىن باغلام ـ باغلام قەغەزلەرنى ئالدى. مەن بۇلارنى ئۇنىڭ ئاشۇ يەرلەردە يازغان ئەسەرلىرى بولسا كېرەك، دەپ ئويلىدىم. ئەمما بۇلار ئەسەر ئەمەس، ئۇنىڭ 17 يىلدىن بۇيان يازغان تەكشۈرۈشنامىلىرى ئىكەن. بۇ تەكشۈرۈشنامىلىرىنىڭ بەزىلىرى باشلانغۇچ مەكتەپ بالىلىرى ئىشلىتىدىغان تاپشۇرۇق دەپتەرنىڭ ۋاراقلىرى، دۇكانلاردا سېتىلىدىغان سىزىقلىرى زىچ، نېپىز قەغەزلەرگە يېزىلغان بولسا، بەزىلىرى ئوخشاش چوڭلۇقتا كېسىپ تۇپلەنگەن، چاي ياكى سوپۇن پۇرىقى كېلىپ تۇرىدىغان قېلىن سارغۇچ قەغەزلەرگە، چاقماق قەنت ئورىغان قەغەزلەرگە، ھەتتا كېسىپ تەكشىلەنگەن تاماكا قېپىنىڭ ئاق تەرىپىگە يېزىلغانىدى. بۇ قەغەزلەرگە يېزىلغان ئىجىر ـ مىجىر خەتلەردىن غۇلام ئاكىنىڭ بۇلارغا نەقەدەر كۆپ ۋاقىت ۋە زېھىن سەرپ قىلغانلىقىنى كۆرۈۋالماق تەس ئەمەس ئىدى.

ـــ مۇشۇلارنىڭ ئورنىغا رومان يازغان بولسىڭىز تۆت ـ بەش رومان گەپ ـ يوق پۇتۇپ قالار ئىكەن، ـــ دېسەم، غۇلام ئاكا بىر پەس جىم بولۇپ قالدى. كېيىن گەپنى بىردىنلا يۆتكەپ، بىر «ئۇنسۇر» نىڭ تەكشۈرۈش يېزىشقا ناھايىتى ئۇستا بولۇپ كەتكەنلىكى، دائىم سۆزلەيدىغان قېلىپلاشقان گەپلەرنى، «جىنايەت» لىرىنى، تۇۋا قىلغانلىرىنى ۋە ۋەدىلىرىنى قاپىيەلەشتۈرۈپ تىزىپ ناھايىتى ئۇزۇن شىئېرغا ئايلاندۇرۇپ ئوقۇپ يۈرگەنلىكى، ئاكتېپلار بىلەن

بەزى باشلىقلار ئۇنى ئادەملەرنى كۈلدۈرۈپ، دىققەتنى بۇرىماقچى بولدى، پىرولېتارىيات دىكتاتۇرىسىنى مەسخىرە قىلدى، دەپ تۇرمىگە سولىتىۋەتمەكچى بولغاندا، بىر خەنزۇ شۇجى ئۇنىڭ تەكشۈرۈشنامىسىنى تەرجىمە قىلدۇرۇپ ئاڭلىغاندىن كېيىن، كۈلۈپ كېتىپ «بولدى، بولدى، سولاشنىڭ ھاجىتى يوق، بۇ بىر تالانت ئىگىسى ئىكەن، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشقا بولىدىكەن» دېگەنلىكتىن ئۇنىڭ قۇتۇلۇپ قالغانلىقىنى ناھايىتى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى. ئەلانۇر ئىككىمىز بۇ «تەكشۈرۈشنامە» نىڭ بەزى مىسرالىرىنى ئېسىمىزدە تۇتۇۋېلىپ خېلى كۈنلەرگىچە كۈلۈشۈپ يۈردۇق. غۇلام ئاكا شۇ چاغدا ماڭا ئۆزى يىللاردىن بۇيان ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەلگەن قازاق يازغۇچىسى مۇختار ئەۋىزوۋنىڭ «ئاباي يولى» ناملىق رومانىنى يادىكار قىلدى. كۆپ ئوقۇلغانلىقتىن بولسا كېرەك، كىتابنىڭ مۇقاۋىسى ئېزىلىپ بەزى بەتلىرى چۈۋۈلۈپ كەتكەنكەن. ئۇ بۇ رومانىنى بەك ياخشى كۆرىدىكەن...

غۇلام ئاكا ئىلگىرىكىدەكلا خىيال سۈرۈپ جىمجىت يۈرەتتى. كىشىلەر ئۇنىڭدىن يەنىلا چوڭ ئۇمىدلەرنى كۈتەتتى. ئۇنىڭ ئىلگىرىكىدەك يۈرەككە تېگىدىغان ئەسەرلەرنى يېزىشىنى ئۈمىد قىلاتتى. ئەمما ئۇ يازمىدى. كېيىن ئىسلاھات، ئېچىۋېتىش سىياسەتلىرى يولغا قويۇلۇپ، سىياسىي تەلەپلەر خېلى بوشىغان چاغلاردىمۇ ئۇ بىر نەچچە ئەسلىمىدىن باشقا نەرسە يازمىدى. ئاشۇ قىسقىغىنە بىر نەچچە ئەسلىمە ئۇنىڭ ئوي ـ پىكىر، بەدىئىي ئىستېداد جەھەتتە يەنىلا زامانىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدا تۇرىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى. ئەمما ئۇ بالىلارغا خاس تەئەججۇپ، ئويچانلىق، گاھىدا يۇمۇر، گاھىدا مۇڭ تۆكۈلۈپ تۇرىدىغان

يالغۇز كۆزىنى چوڭ ئېچىپ، جىمجىت يۇرەتتى. بەلكىم ئۇ هوقۇق كۇچى ئالدىدا ئەدەبىيات دېگەننىڭ نەقەدەر ئەرزىمەس نەرسە ئىكەنلىكىنى هېس قىلىپ ئۇمىدسىزلەنگەندۇ ياكى ئۇزاققا سوزۇلغان زىيادە ئېغىر ئەمگەك، غەيرىي ئىنسانىي مۇئامىلە تۇپەيلى بارلىق خام خىيال، تەسەۋۋۇر ۋە ئىلهاملىرىدىن ئايرىلىپ، چوڭ بولۇۋاتقان پەرزەنتلىرى ۋە تىرىكچىلىك غېمىدىن باشقىنى ئويلاش ئىمكانى يوق ئادەتتىكى بىر ئادەمگە ئايلىنىپ قالغاندۇ. لېكىن، شۇنىسى هەقىقەتكى، خەلق ئۇنى ئۇنتۇپ قالمىدى. ئۇ ئۇشتۇمتۇت ئۆلۇپ كەتكەندىن كېيىنمۇ، ئۇنى مىللەت ئەدەبىياتىنىڭ ئالدىنقى قاتارىدىكى ۋەكىللىرىدىن بىرى، دەپ ئەزىزلەپ كەلدى. بەلكىم مەڭگۇ شۇنداق بولار.

غۇلام ئاكىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىنكى ئاشۇ قايغۇلۇق كۈنلەردە مەن ئۇنىڭ يادىكارى بولغان «ئاباي يولى» رومانىنى ئىزدەپ تاپتىم. مەن ئۇنىڭ بەت ۋە قۇرلىرىدىن غۇلام ئاكىنىڭ كۆز نۇرى، هېسسىياتى ۋە روهىنى ئۇچرىتىپ قالمىغاندەك خىيالى بىر تۇيغۇ ئىلكىدە ئۇنى ۋاراقلاۋاتقىنىمدا چۈۋۈلۈپ كەتكەن بەتلەر ئارىسىدىن بىر نەچچە ۋاراق قەغەز ئۇچۇپ چۈشتى، ئۇنىڭدىكى ئىمىر - جىمىر خەتلەر دەل غۇلام ئاكىنىڭ خەتلىرى ئىدى. ئۇنىڭدىكى باش - ئاخىرى يوق مەزمۇنلارغا قارىغاندا، بۇ بىر كۈندىلىك خاتىرىنىڭ ئۇ يەر - بۇ يېرىدىن چۈشۈپ قالغان بەتلەردەك قىلاتتى. بۇ بەتلەر قانداقتۇر ئالدىراشلىق ياكى ئېهتىياتسىزلىق تۇپەيلى «ئاباي يولى» نىڭ ئارىسىغا كىرىپ قالغانىدى. مەن ئۇستەل چىرىغىنى يېقىن ئەكېلىپ قىزىقىش هەم تەشنالىق بىلەن غۇلام ئاكىنىڭ كۆڭۈل خاتىرىلىرىنى ئوقۇشقا كىرىشتىم.

«زاغرا بىلەن ئۇماچ ئەمدى ئۇلارنىڭ دائىملىق تامىقى بولۇپ قالغاندى، ئۇنى يېمەسە ئاچ قالاتتى. زۇلفىيە دەسلەپكى كۈنلەردە قاچىدىكى ئۇماچقا قاراپ ئولتۇرۇپ يىغلايتتى، ئەمدى ئالدىراپ ـ ئالدىراپ ئىچىدىغان بولدى. بالىلارچۇ، بالىلار تېخىمۇ ئاسان كۆنۈپ كەتتى. ئۇلار چوڭ بولۇۋاتىدۇ ـ دە. ئۇماچ بىلەن زاغرىنى تالىشىپ كېتىدۇ. بۇ ھالەتتىن بەزىدە كۆڭلۈم بۇزۇلسا، بەزىدە خاتىرجەم بولۇپ قالىمەن. راستتىمنى ئېيتقاندا، دەسلەپكى ۋاقىتلاردا مەن ئۇلارنىڭ بۇ تاماقلارغا كۆنەلمەي ئاغرىپ قېلىشىدىن ئەنسىرىگەن. مېنى مەنۇن قىلمىدىغىنى، ئۆيمىز ئىچكىرى ـ تاشقىرى بولۇپ ئىككى ئېغىزلىق. ئەتراپىمىزدا سەككىز ـ ئون جان بىر ئېغىز ئۆيدە ياشايدىغانلارمۇ ئاز ئەمەس. ئابلىكىمئاخۇن ئىسىملىك ئېگىز بوي، ئاق سېرىق ئادەمنىڭ يەتتە بالىسى بار، بىر ئېغىزلىق ئۆيگە پاتمىغانلىقتىن، چوڭراق بالىلىرىنى ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ئۆيىگە ئاپىرىۋەتكەنكەن. ئاڭلىسام، ئۇ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا شىخۇ ئۇرۇشلىرىغا قاتناشقانكەن. بەزىدە ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ باققۇم كېلىدۇ، ئەمما ئۇنىڭ مەندىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ يۈرگىنىنى كۆرۈپ ئۆزۈمگە ھاي بېرىمەن. ئىككىمىز يۈزمۈيۈز ئۇچرىشىپ قالغان چاغلاردىلا بېشىمىزنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس لىڭشىتىپ سالاملىشىمىز. ئۇنىڭغا قارىغاندا، نېرىقى چەتتە ئولتۇرىدىغان كۆپ بالىلىق خەنزۇ قوشنام ماڭا كۆپ يېقىنچىلىق قىلىدۇ. ئۇنىڭ كىچىك ئوچ بۇرجەك پوتلۇق ئايالى زۇلفىيەگە كۆكتاتلارنى توغراپ ئارغامچىغا يېيىپ قۇرۇتۇشنى ئۆگەتتى. ئىلگىرى زۇلفىيە ئۇنىڭدىن لاتا ئاياغنىڭ چەمىنى سېرىشنى ئۆگىنىۋالدىم دەپ، خۇشال بولۇپ يۈرەتتى. بالىلارغا لاتا ئاياغ تىكىپ

بىر نېمىۇ باقتى، ئەمما بالىلارنىڭ بىرەر ئايغا قالماي يىرتىۋەتكىنىنى كۆرۈپ، قىممەت بولسىمۇ يەنىلا ئۆزىمىزنىڭ تېرە ئاياغلىرىمىزغا يەتمەيدىكەن، دەپ چەم سېرىشتىن ۋاز كەچتى. ئەمما بۇ يەرنىڭ دۇكانلىرىدىن بالىلارنىڭ خۇرۇم بەتنىكىلىرىنى سېتىۋالماق بەك تەس، ئامالسىزلىقتىن بالىلىرىم رېزىنكە ئاياغلارنى پايتما يۆگەپ كىيىپ يۈرىدۇ ... 15 كۈندىن بېرى ئەمىتاخۇن ئىسمىلىك بالا «ئۇنسۇر» بىلەن ھاشاردا ئىشلەۋاتىمىز، ھاۋا شۇنچىلىك سوغۇق، قورساقمۇ ئېچىپلا تۇرىدۇ. سوغۇققا، ئاچلىققا چىداپ سۇ قۇرۇلۇشىدا ئىشلەۋاتقان قىسىم ـ قىسىم ئادەم ئارىسىدا ئۆزۈڭنى خۇددى ئوت ـ خەستەك ئەرزىمەس، ئىشەنچسىز سېزىسەن. ھەر كۈنى دېگۈدەك بىر كىملەر قاتتىق قىزىپ ئاغرىپ قالىدۇ، كېچىچە يۆتىلىپ ئۇخلىيالمايدىغانلارمۇ بار. بىر ـ ئىككى ئادەمنى ئۆلۈپ قاپتۇ دېگەن گەپلەرمۇ بولۇپ تۇرىدۇ. ئەمما تولا ئادەمنىڭ قىزغىنلىقى ۋە جاسارىتى ناھايىتى ئۇستۇن. بۇگۈن ئەمگەك ئارىلىقىدىكى دەم ئېلىشتا ئەمىتاخۇنغا ئىسسىق ئۆيۈمنى شۇنچىلىك سېغىنغانلىقىمنى ئېيتسام، ئۇ:

ـــ تەلەيلىك ئىكەنلا، ھەنىم بولسا بۇ يەردىن قايتقاندا كىرىدىغان ئىسسىق ئۆيلىرى، يوللىرىغا قاراپ ئولتۇرغان خوتۇن ـ بالىلىرى بار ئىكەن، ـــ دىدى.

ـــ سىزنىڭمۇ ئۆيىڭىز، خوتۇن ـ بالىلىرىڭىز باردۇ؟ ـــ دېسەم،

ـــ خۇدايىم مېنى ھېچنېمىدىن ئېيتماپتىكەن، ـــ دەپ جىم بولۇپ قالدى. كېيىن باشقىلاردىن ئاڭلىشىمچە، ئەسلىي ئەمىتاخۇن بىلىملىك، دادىل ياش كادىر بولغاچقا ناھايىتى ئەتىۋارلىنىپ ئىشلىتىلگەنىكەن، چىرايلىق ئايالىمۇ بار ئىكەن. بىر قېتىم ئۇ مەلۇم بىر ئەتىرەتتىكى ئوزۇقلۇق

ئاشلىقى تۇگەپ كەتكەن دېھقانلارنىڭ ناھايىتى ئېغىر كۈنگە قالغانلىقى، ئەترەت كادىرلىرىنىڭ ئۇلارغا قەرزگە ئاشلىق بېرىشكە ئۇنىمىغانلىقىنى كۆرۈپ، ئەترەت كادىرلىرىغا:

ــ ئەترەت ئامبىرىدا ئاشلىق تۇرۇپ، نېمىشقا دېھقانلارغا بەرمەيسىلەر؟بۇ ئادەملەر باي ۋەقەسىدىكىدەك ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كەتسە مەيلىمۇ؟ ــ دېگەنىكەن. «تۆتىنى ئېنىقلاش» ھەرىكىتىدە ئۇ «پىتنە ــ ئىغۋا تارقىتىپ قۇتراتقۇلۇق قىلدى» دەپ تارتىپ چىقىرىلىپتۇ، كادىرلىقتىن ۋە پارتىيەدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەمگەك قىلىشقا چۈشۈرۈۋېتىلىپتۇ. خوتۇنىمۇ ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ كېتىپتۇ. ئۇ ھازىر قېرىپ قالغان يالغۇز ئانىسىنىڭ ئەمەس ، ئۆزىنىڭ ھالىدىنمۇ خەۋەر ئالالمايدىغان ھالغا چۈشۈپ قاپتۇ...

مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئەمىتاخۇننىڭ نېمە ئۈچۈن قايتا ــ قايتىلاپ مەندىن: ئەپەندىم، سىلى چوڭ يەردىن كەللە، سىلىدىن شۇنى سوراپ باقاي، بۇ دۇنيادا نېمىشقا راست گەپ ئاقمايدۇ؟ دەپ سورىغىنىنىڭ تېگىگە يەتتىم...

ئەمىتاخۇننى قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى ئوتتۇرىغا ئېلىپ چىقتى. مەيدان ئىشخانىسىدىكى بىر كادىر ئۇنىڭ «جىنايەت»لىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە كۆپچىلىكنى سىنىپىي دۇشمەنلەرنىڭ سۈيىقەستىدىن ھوشيار بولۇشقا چاقىردى. ئارقىدىن بەزى دېھقانلارمۇ بۇگۈنكى بەختلىك كۈنلەرنى مەدھىيەلەپ، ئۇنىڭ يېقىندىن بۇيانقى ئەكسىيەتچى گەپ ــ سۆزلىرىنى پاش قىلدى. خەلق ئەسكەرلىرى ئۇنى بىر نەچچە قېتىم مىلتىقنىڭ پاينىكى بىلەن ئۇردى. ئەگەر خەلق ئەسكەرلىرى توسۇپ تۇرمىغان بولسا دېھقانلارمۇ ئۇنى ئۇرۇپ بىر يەرگە ئاپارغان بولاتتى. مەن ئاخشىمى ئۇزاققىچە

ئەمىتاخۇننى ئويلاپ ياتتىم. ياپياشلا بالا ئىكەن، كاللىسىدا توختىماي ھەر خىل سوئال پەيدا بولۇپ تۇرىدىكەن. ئەتراپىدىكى ئىشلارنى كاللا ئىشلىتىپ ئويلىنىپ باقىدىكەن. ئويلىغانلىرىنى يوشۇرۇپمۇ يۈرمەيدىكەن. بۇگۈنكى يىغىنىدا بەزى ئادەملەر ئۆزىنى تازا كۆرسىتىۋالدى. ئاكتىپلارغىغۇ بىر نېمە دېيىش ھاجەتسىز. ئەمما ئاۋۇ دېھقانلارچۇ؟ دېھقانلارنىڭ ئۇنىڭغا شۇنچىۋالا ئۆچلۈك قىلىشى، ئۇنى خەتەرلىك ئادەم، دەپ قارىشى ھەيران قالارلىق ئىش. ئۇلار قىيىن كۈنلەردە تۇرغاندا، جەمئى كادىرلار بېشىنى ئىچىگە تىقىۋالغاندا پەقەتلا ئۇ: «دېھقانلار نېمىشقا ئۇنچىلىقتىن ئۆلۈپ كەتسە مەيلىمۇ؟» دېيەلىگەن.

«... يىغىن ئاخىرىدا، قاشقىسى بارلار ھەممىز ئوتتۇرىغا تارتىپ چىقىرىپ قويۇلدۇق. بىز ھەر ھەپتىدە ياكى ئون كۈندە بىر قېتىم ئەترەتلەردە كۈرەش ـ تەنقىد قىلىناتتۇق. ھەر قايسى ئەترەتتىكىلەر باشقىلاردىن ئاشۇرۇۋېتىش ئۈچۈن ھەر قېتىمدا يېڭىچە كۈرەش قىلىش ئۇسۇللىرىنى ئويلاپ تاپاتتى. بىر قېتىم ئىسيانچىلار بىزنى ئوتتۇرىغا قاتار تىزىپ قويۇپ، بېشىمىزدىكى قەغەز قالپاقلارنى مەسخىرىمىزنىڭ خاراكتېرىگە ئاساسەن سىرلاپ چىقماقچى بولۇشتى. مېنىڭ قالپىقىم ئاق سىرلاندى، ئەمىتاخۇننىڭ كۆل رەڭ، ئابلىكىمئاخۇن بىلەن خەنزۇ قوشنىمىزنىڭ قارا، يەنە بەزىلەرنىڭ سېرىق... سىرلاندى. سىر قەغەزدە توختىماي يۇز ـ كۆزىمىز، بويۇنلىرىمىزغا، كىيىملىرىمىزگە ئاقاتتى. ئۇنى قولىمىز بىلەن سۈرتكەنسېرى چىرايىمىز ئالمىۇلماچ بولۇپ كېتەتتى، كۈرەش قىلىۋاتقانلار بولسا بىزگە قاراپ قاقاھلاپ كۈلۈشەتتى...

شۇ چاغدا، ئوڭ كۆزۈمگە سىركىرىپ كەتتى. سۈرتەي دېسەم قوللىرىم، چاپانلىرىم... ھەممىلا يەر سىر، باش ئۈستىدىكى قالپىقىمدىنمۇ توختىماي ئېقىپ تۇرىدۇ، چاپىنىمنىڭ پېشىنى قايرىپ كۆزۈمنى ئاران سۈرتەلدىم. ئەمما كۆزۈم ئېچىشىپ ئاغرىپ زادى چىدىيالمىدىم. يىغىندىن كېيىن مەيدان دوختۇرخانىسىدىكىلەر كۆزۈمنى يۇيۇپ تازىلاپ، دورا تېمىتىپ قويدى. ئەمما ئەتىسى ئوڭ كۆزۈم قىزىرىپ ئىشىشىپ چىقتى. شۇنداقتىمۇ ئىشلەپ يۈردۈم. ئارىدا ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىغا بارماقچى بولغانىدىم، ئەمما نېمە سەۋەبتىندۇ رۇخسەت بېرىشمىدى. مەن ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىغا كۆرۈنگۈدەك پۈرسەتكە ئېرىشكەندە، دوختۇرلار كۆزۈمدىن ئۇمىد يوقلۇقىنى ئېيتتى. بۇنداق بەختسىزلىككە ئۇچرىغۇچى يالغۇز مەن ئەمەس، ئەلۋەتتە. ئەمىتاخۇن بېشىغا پاتماي تۇرىدىغان قاپقارا چاچلىرىدىن، يەنە بىر نەچچەيلەن ئاڭلاش سېزىمىدىن ئايرىلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن ھېچكىم ئەيىبلەنمىدى. ئەكسىچە كىشىلەر ئۆتكەن شۇ ۋەقەنى ئەسلىگەندە ئۆزىنى تۇتالمای قالىدۇ. شۇ ۋاقىتتىكى قىزىقارلىق، غەلىتە ھالەتلىرىمىزنى دوراپ كۈلۈشە ـ كۈلۈشە دوملاپ كېتىشىدۇ... »

«1970 ـ يىلى قىشتا دۇپى گەي (كۇرەش قىلىش، تەنقىد قىلىش، ئىدىيە ئۆزگەرتىش) ھەرىكىتى باشلاندى. مەيدان ئورگىنىدىن كەلگەن قوراللىق خەلق ئەسكەرلىرى مېنى 7 ـ ئەترەتكە ھەيدەپ ئاپىرىپ چوڭ بىر زالغا سولىۋەتتى. ئۇلار ئۆگىنىش كۇرسىغا قاتنىشىدىغانلىقىمنى ئېيتقان، ئەمما بۇ يەردە ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلىدىغاندەك قىلمايتتى. زالدا مەندىن باشقا بىرلا ئادەم ـ ئەمىتاخۇن بار ئىدى. ئىككىمىزنى تۆت ـ بەش قوراللىق ئادەم ساقلايتتى. سۆزلىشىشمىزگىمۇ

يول قويمايتتى. مەش قويۇلمىغان سوغۇق زالدا توڭلاپ قالماسلىق ئۈچۈن توختىماي پۈتمەزنى يەرگە ئۇراتتۇق ياكى ئۇيانداتن ـ بۇيانغا يۈگۈرەيتتۇق. زالدا تۆت كۈننى مىڭبىر جاپادا ئۆتكۈزدۇق. 5 ـ كۈنىگە كەلگەندە ئەترەت ـ ئەترەتتىن 80 دەك ئادەم يىغىلدى. بىز شۇ كۈندىن تارتىپ ئىككىنچى يىلى 1 ـ ئايغىچە ئوتۇن توشۇش، ئېرىق ـ ئۆستەك، زەيلەك چېپىش، چۈچۈكبۇيا كولاش، ئورما ئورۇشتەك ئەمگەكلەرگە قاتناشتۇق. ئاربدا كۈرەش يىغىنلىرى ئېچىلىپ كۈرەش قىلىنىدۇق. «ئىدىيە ئۆزگەرتىشنى ئويۇنغا ئايلاندۇرىدۇك» دەپ قولۇمغا كويزا سېلىپ قويغان، مەسىلەڭنى تولۇق تاپشۇرمىدىك دەپ كېچىسى ئۇخلاتمىغان، كۈندۈزى دەم ئالدۇرمىغان، بەزىدە تاماقمۇ بەرمىگەن كۈنلەرمۇ ئۆتۈپ كەتتى. مەن بۇ كۈنلەرگىمۇ بەرداشلىق بەردىم. ئاخىرى ئۆگىنىش تۈگەپ، ئەمىتاخۇن ئىككىمىزنى 9 ـ ئەترەتكە يۆتكىدى. بۇ ئەترەتتىكى ئىككى ئادەم هاشاردىن قېچىپ كەلگەنىكەن. ئورنىغا ئەمىتاخۇن ئىككىمىز بەلگىلەندۇق. مەن ئۆيدە ئۇچ كۈنلا تۇرۇپ، 4 ـ كۈنى سەھەردە ئەمىتاخۇن بىلەن ئۇچرىشىپ، ئىككىمىز بىرلىكتە ناھىيىگە قاراپ يولغا چىقتۇق. ناھىيە بازىرىغا يېرىم كېچىدە يېتىپ باردۇق. پۇلىمىز، يا ياتىدىغان يېرىمىز بولمىغانلىقتىن مېڭىپ يۈرۈپ تاڭنى ئاتقۇزدۇق. سەھەردە ئېلىۋالغان نانلىرىمىز بىلەن ناشتا قىلىپ بولۇپ يولدا كېتىۋاتساق بىر تونۇش كىشى ئۇچراپ قالدى. ئۇ تراكتوردا هاشار مەيدانغا ماتېرىيال توشۇۋاتقانىكەن. ئۇنى كۆرۈپ خۇشال بولۇپ، ئۇنىڭدىن تراكتورغا چىقىرىۋېلىشنى ئۆتۈندۇق، ئەمما ئۇ رەت قىلدى. چۈنكى بىزدەك ئادەملەرنىڭ ماشىنا ـ تراكتور، هارۋىلاردا ئولتۇرۇش هوقۇقىمىزمۇ يوق ئىكەن. بىز پىيادە مېڭىپ

كەچتە ئىش ئورنىغا يېتىپ بارغىنىمىزدا كېچىكىپ قالغانلىقىمىز ئۈچۈن كۆرەش قىلىنىدۇق. كىشىلەر بىزنى «ۋەتەن خائىنى»، «ئۆزگەرمەس جاھىل ئەكسىلئىنقىلابچى»، «بۇزغۇنچى» دەپ ھاقارەتلەشتى. ئەمما ئۇچ كۈندىن بېرى كۆزىمىزنى يۇمىغانلىقىمىز، پەقەت بىر ناندىن باشقا نەرسە يېمىگەنلىكىمىزنى ئاڭلايدىغان ئادەم نەدە... »

«ئەتراپتىن چاقىرتىپ چوشقا باقىدىغانلىقىمنى ئۇقتۇردى. يۇقىرىنىڭ قارارى ئىكەن. ناھىيە، ۋىلايەتتىمۇ چوڭ مەسچىتلەرنىڭ ئىمام ـ مەزىنلىرى، ھەر قايسى يۇرتتىكى ئاتاقلىق ئۆلىمالار، خەلق ئىچىدىكى ئابرۇيلۇق زاتلارغا بۇ ئالاھىدە ۋەزىپە تەقسىم قىلىنىپتۇ. چوشقا ئىنقىلابىي ھايۋان ئىكەن. ئۇنى باقمايمەن دەپ قارشىلىق قىلىشقا، چوشقىلارنى ئاچ قويۇشقا، ئۇرۇشقا، ياخشى باقماي ئۆلتۈرۈپ قويۇشقا ياكى يوقىتىپ قويۇشقا قەتئىي بولمايدىكەن... شۇنداق قىلىپ ئۆيۈمنىڭ ئالدىدا بىر چوشقا قوتىنى پەيدا بولدى. ئۇنىڭدىكى ئون نەچچە چوشقىنى بېقىپ ئاۋۇتۇپ يۇقىرىغا ھەر يىلى ئۆلچەم بويىچە تاپشۇرىدىغان بولدۇم. بۇ چوشقىلار قويدەك ياۋاش، قانائەتچان كەلمەيدىكەن. يۇقىرىدىن بېرىدىغان مەخسۇس تەمىناتى بولسىمۇ، ئۇنى تۇيدۇرۇش ئاسان ئەمەس ئىكەن. ئۇلارنىڭ توختىماي خورتۇلداش ـ چىرقىراشلىرى ھەر قاچان ئۆيۈمگە ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. قوتان شۇنچە مەھكەم ئېتىك تۇرسىمۇ، ئۇلار بىر ئامالىلار بىلەن قېچىپ چىقىپ ھەممە يەردە ئېغىناپ يۇرۇشىدۇ. ئۇلارنى ئىزدەپ تۇتۇپ كېلىشنىڭ ئۆزىمۇ بىر ئىش. ھەممىدىن يامىنى، ئىشىك ئوچۇق قالسىلا ئۆيىمىزگە كىرىۋېلىپ، قازان باشلىرىغا چىقىۋالىدۇ... مەلۇم ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بىزمۇ تەجرىبىلىك بولۇپ قالدۇق... »

هەممىسى شۇنچىلىكلا ئىدى. بۇ بىر نەچچە ۋاراق خاتىرىنىڭ باش - ئاخىرىچۇ؟ ئۇ بىرەر ئەسەرنىڭ ياكى كۇندىلىك خاتىرىنىڭ پارچىسىمۇ؟ ئۇنداقتا غۇلام ئاكا سۇرگۈن هاياتى توغرىسىدا بىرەر نەرسە قالدۇرغانمىدۇ؟... ئۇنى پەقەت غۇلام ئاكىنىڭ ئۆزىلا بىلسە كېرەك. يوشۇرۇنچە، ئالدىراپ يېزىلغان بۇ خەتلەرنىڭ ئاددىي جۇملە، ئىخچام بايانلىرىدىن ئېيتىپ تۈگەتكۈسىز مەنالەر، سىرلار، دەرد - ئەلەملەر تۆكۈلۈپ تۇرغاندەك، هەممىسى يىغىلىپ، تاغدەك زورىيىپ مېنى بېسىپ كېتىۋاتقاندەك، دىمىم سىقىلىپ نەپەس ئالالماي قالغاندەك بىلىنىپ كېتىۋاتاتتى. بۇلار پەقەت غۇلام ئاكىنىڭ 17 يىللىق هاياتىنىڭ قىسمەن، پارچە - پۇرات كۆرۈنۈشلىرى ئىكەنلىكىدە شەك يوق ئىدى. شۇنچە دەردنى بىر ئادەمنىڭ ئىچىگە سىغدۇرۇپ كېتىشى، ئۇن - تىن چىقارماي ئىچىدە ساقلاپ كېلىشى ئەقىلگە سىغمايتتى. ئەمما ئۇنى هېچكىمگە تىنغىلىمۇ بولمايتتى، هېچكىمگە. بەلكىم ئۇ بەرداشلىق بېرەلمەسلىكتىن قورقۇپ، باشقىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ قېلىش خەۋپىگە قارىماي مۇشۇ خاتىرىلەرنى يېزىپ، ئارقىدىن ئۇنى كۆيدۇرۇۋەتكەن بولۇشى، مۇشۇ ئۇسۇللار ئۇنى سارالىق بولۇپ قېلىشتىن ياكى ئۆلۈۋېلىشتىن ساقلاپ قالغان بولۇشى مۇمكىن. ئاشۇ يىللاردا بۇنداق پاجىئەلەرنى كۆپ ئاڭلىمىدۇقمۇ.

مەن غۇلام ئاكىنىڭ بۇ يازمىلىرىنى ئۇنىڭ ئايالىغا ياكى بالىلىرىغا تاپشۇرۇپ بەرمەكچى بولدۇم. ئەمما ئۇلار ئۇنىڭ ئۇنداق بىر خاتىرىسىنىڭ بار ئىكەنلىكىدىن خەۋەرسىز ئىكەن هەم بار ئىكەنلىكىگىمۇ ئىشەنمەيدىكەن. ئايالى ئۇنىڭدىن قالغان نەرسىلەرنى بىرمۇبىر رەتلەپ، ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەپتۇ. ئەمما ئاللىقانداق «كۇندىلىك خاتىرە» نى كۆرمەپتۇ.

ئۇنىڭدا يېزىلغانلارنىڭ بەزىلىرى ئۇ بىلمىدىغان ئىشلار ئىكەن. بەزىلىرىنى بولسا ئاڭلاپمۇ باقمىغانىكەن.

شۇنداق قىلىپ بۇ خاتىرىلەرنى مەن يەنە «ئاباي يولى» نىڭ ئىچىگە سېلىپ قويدۇم. كىم بىلىدۇ، بىر كۈنلەردە غۇلام ئاكا ھەققىدە بىرەر ئەسلىمە يېزىپ قالامدىمەن تېخى.

غۇلام ئاكا ئاقلىنىپ ئۇزاق ئۆتمەي مەنمۇ ئاقلاندىم. مەسىلىرىم ئۇزۇل ـ كېسىل ھەل بولدى. ئارقىدىن «مەشئەل» ئەپەندى تۇرمىدىن ئازاد قىلىندى. «بۇركۈت» ئەپەندىمۇ ئەمگەك قىلىپ ئىدىيە ئۆزگەرتىۋاتقان دېھقانچىلىق مەيدانىدىن قايتىپ كەلدى. خەلق قەدىرلەيدىغان بىلىملىك، پەزىلەتلىك كىشىلەرنىڭ ھايات قالغانلىرى يەنە يىغىلدى. چۆلدەرەپ قالغان مەرىپەت بېغى بىر مەھەل يەنە ئاۋاتلاشتى. ئۇيغۇرنىڭ بۇ بېغى تارىختا تالاي قېتىم گۈللەپ ياشنىغان. قىزىلگۈللەر ئوت يالقۇنىدەك يامراپ، بۇلبۇللار نەپەسلىرىدىن قان تۆكۈپ سايراشقان. پەلەكنىڭ بىر كۈنلىرىدە بۇ گۈللەر يەنە پايخان بولۇپ، بۇلبۇللارنىڭ بېشى تېنىدىن جۇدا قىلىنغان. باغۇ ـ بوستانلىقتىن قاغا ـ قۇزغۇنلار ئورۇن ئالغان. بۇ زېمىندا تۆكۈلگەن قانلاردىن يۇلغۇنلار ئۇنۇپ چىققان. زېمىندىكى ناله ـ پەريادتىن توغراقلار قۇرۇپ قاقشال بولۇپ كەتكەن. بۇ زېمىننىڭ تاغلىرى تۇرمىلەر بىلەن تولغان. تۇرمىلەردىكى قاباھەتتىن ئۆرتىنىپ تاغلار تاقىرلىشىپ كەتكەن. ھەر قېتىمقى زور يانغىنىدىن كېيىن ئوت ـ چۆپ، دەل ـ دەرەخلەر قايتا كۆكلىگەندەك، ھاياتمۇ تەۋرەنمەس قانۇنىيىتى بويىچە داۋام قىلىۋەرگەن. باغۇ ـ بوستانلار ئەسلىگە كېلىپ، كاككۇك ـ بۇلبۇللار سايراشقا باشلىغان. بۇ يىللاردىمۇ شۇنداق بولدى. كىشىلەر تەستە كەلگەن تىنچ ـ ئازادە كۈنلەردىن خۇرسەن بولۇشتى.

ھېسسىياتچان شائىرلار ئادەتتى بويىچە ئەڭ ئاۋۋال ھەر بىر كەتكە كەلدى. ئىلگىرىكى كۈنلەرنى ماختاپ ھالىدىن كەتكەنلەر ئەمدى بەس - بەستە ئىسلاھاتنى، يېڭى دەۋرنى ماختاشقا چۈشۈشتى. بىر چاغلاردا دېڭ شىياۋپىڭنى سۆكۈپ بىر تىينىگە ئالغۇسىز قىلىۋەتكەنلەر ئەمدى ئۇنى كۆكلەرگە ئۇچۇرۇپ ماختاشقا چۈشتى. ئەپسۇسكى دېڭ شياۋپىڭ ئۇيغۇرچىنى بىلمىگەنلىكتىن ئۇلارنىڭ شېئىرىنى ئوقۇيالمايتتى.

ئىككىنچى يىلى مەن بېيجىڭدىكى بىر ئالىي مەكتەپكە ئىككى يىللىق نەزەرىيە ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلدىم. ئوقۇشتىن قايتىپ كېلىشىم بىلەنلا ژۇرنالنىڭ باش مۇھەررىرلىكىگە تەيىنلەندىم.

يىللاردىن بۇيان بىر ئارمىنىم بار ئىدى. ئۇ، ژۇرنالنىڭ بىر ھەر سانىنى ئۆز ئارزۇيۇمدىكىدەك چىقىرىپ بېقىش ئىدى. بۇ ئارزۇيۇمغا ئەمدى يېتىدىغاندەك قىلىمەن. ئەمما ئېغىر بىر شەرت بىلەن، ئۇ بولسىمۇ جاۋابكارلىق، خەلق ئالدىدىكى، ماڭا ئىشەنگەن كىشىلەر ئالدىدىكى، تېخىمۇ مۇھىمى ئۆز ۋىجدانىم ئالدىدىكى جاۋابكارلىق.

مەن ئىزچىل ناھەق مۇئامىلىگە ئۇچراپ كەلگەن ھەقىقىي بەدىئىي ئەدەبىياتنىڭ ھمايىچىسى بولۇشقا، قەغەز دۆۋىلىرى ئارىسىدا چاقناپ تۇرىدىغان گۆھەرلەرنىڭ بىرىنىمۇ زايە قىلماسلىققا تىرىشتىم. ئەدەبىياتنىڭ قۇرۇق، ساختا ئىبارىلەر ئارىسىدىن ئادەملەر ئارىسىغا، تۇرمۇش قوينىغا، چىن ھېسسىيات، چىن مۇھەببەتكە قايتىشىنى تەشەببۇس قىلدىم. مەن ئاددىي بىر مۇھەررىر، تالاي يىلنى ئىلاجسىزلىق، بۇرۇقتۇرمىلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن. ئىمكانىيەت ماڭا يۈزلەنگەندە مەن مەسئۇلىيىتىمنى ئادا

قىلدىم. مەن نۇرغۇن ئېسىل ئەسەرنىڭ مېنىڭ قولۇم ئارقىلىق يورۇقلۇققا چىققانلىقىدىن، تالانتلىق يازغۇچىلارغا ئاز - تولا ئىلھام بېرەلىگىنىمدىن پەخىرلىنىمەن. پەقەت مۇشۇنچىلىكلا. مەن بۇ ھاياتىمدا ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى نۇرغۇن ئۆزگىرىشكە گۇۋاھ بولدۇم. نۇرغۇن بىباھا ئادەم بىلەن تونۇشتۇم. ئۇلارنىڭ ئەگرى - توقاي ھايات ئۆزگىرىشلىرىنى كۆرۈپ تۇردۇم. بۇ خىلمۇ خىل كۆرۈنۈشلەر مېنى ئۆمۈرۋايەت تەسىرلەندۈرۈپ، ئويلاندۇرۇپ كەلدى. مەن كۆرگەنلەرنىڭ بەزىلىرى ياراتقۇچى ئالاھىدە ياراتقان، شانلىق نەتىجىلەرنى يارىتالايدىغان ئادەملەر ئىدى. ئەمما زامان ئۇلارنى چەكلەپ قويدى. رەھىمسىز رېئاللىق ئۇلارنى ھەر كۈيغا سالدى. ئۇلار پارقىراق كۆرۈنۈشلەر ۋە خىيالىي ئېزىتقۇلارنىڭ ۋەسۋەسىسىگە بېرىلىپ كەتتى. پەلەك ئوڭغا چۆرگىلىسە ئوڭغا، سولغا چۆرگىلىسە سولغا بېقىپ ئۆزىنى يوقىتىپ قويدى. قەلبىدىكى ئەڭ سەممىي ھېس - تۇيغۇلىرىنى يوقىتىپ قويدى. ئۇلار ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا زامان زالىملىرىنىڭ قولىدىكى ھەزىلكەشكە ئايلىنىپ قالغانلىقىلىرىنى ھېس قىلىشتى. ئەمما ھەممە ئىش بەك كېچىككەنىدى. تارىخ چاقىنى كەينىگە بۇرغىلى بولمايتتى. يەنە بەزىلەر باشتىن - ئاخىر قەلبىنىڭ سەممىي تۇيغۇلىرىغا ئەگەشتى ياكى بىر مەھەل ئېزىقىشتىن كېيىن ئۆزىنى تاپتى. ئۇلارنىڭ ھايات يولى تۈز بولمىغان، بەزىدە ھەتتا ناھايىتى پاجىئەلىك بولغان بولسىمۇ، ئۇلار كۆڭۈل ئارامىلىقى ئىچىدە، ئۆز ۋىجدانىنىڭ ھىمايىسىدە ھالال ياشىدى. ئۇلار تۇرمىلەردە، خورلۇق ئىچىدە ئۆتكەن كۈنلىرىنى ئۆتكۈنچى ھاياتتىكى بىر سىناق دەپ بىلدى. ئۇلار ئەسلىي قەلەم بىلەن پۈتمەكچى بولغان شانلىق داستانلىرىنى

هاياتى ئارقىلىق يازدى. بۇ «داستان» لار كىشىلەرنىڭ قەلبىدىن ئۆچمەس بولۇپ ئورۇن ئالدى. ئۇلارنىڭ هايات يولى كېيىنكىلەر ئۈچۈن قىممەتلىك ساۋاق هەم ئۆرنەك بولۇپ قالدى.

قاچانلاردىن تارتىپ خىيالغا چۆكۈپ كەتكەندىمەن؟ بەلكى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىندۇ. تار كوچىدىكى ئاشخانىدىن لەڭمەن يېگىنىم، هەلىمەنىڭ لەڭمەنلىرىگە زادىلا ئوخشىتالماي، غەشلىك ئىچىدە قايتىپ كىرگىنىمىلا ئېسىمدە. هەلىمە ئەتە قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ يۈرتقا كەتكەن بىر هەپتە ئىچىدە ئۇنىڭ ئۆزۈم ئۈچۈن نەقەدەر مۇهىملىقىنى يەنە بىر قېتىم هېس قىلدىم. ئۇنىڭ تاماقلىرى بۇرنۇمغا پۇراپ، پەس - يېقىملىق ئاۋازى قۇلىقىمغا ئاڭلىنىۋاتقاندەك بىلىنىپ كەتتى. بىر - ئىككى قېتىم ئۇنىڭ «چاي ئىچمەمسىز؟» دەپ سورىغىنىنى ئاڭلىغاندەك بولۇپ، ئىتتىك بېشىمنى كۆتۈردۈم، ئاشخانا، هۈجرا، مېهمانخانىلاردىن ئۇنى ئىزدىدىم. چاينى ئۆزۈم دەملەپ ئىچىپ يەنە خىيالغا كەتتىم.

هەلىمە كۇنلەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇشۇمغا يول قويمايتتى، ئىككىمىز بىللە كوچا ئايلىناتتۇق، ناخشا - مۇزىكا ئاڭلايتتۇق. تويلارغا باراتتۇق. بالىلىرىم، بولۇپمۇ قىزلىرىممۇ مېنى هەر كۈنى يوقلاپ تۇرۇشىدۇ. ئالدىراش كېلىپ «قانداق ئەهۋالىڭ دادا؟» دەپ سوراپ، تاماققا تۇتۇش قىلىدۇ. تاماقنى ئالدىمغا ئەكېلىپ بېرىپ: «ئالدىراش ئىشىم بار ئىدى، قازاندا تاماق ئېشىپ قالدى، ئۇنتۇپ قالما، مەن ماڭاي» دەپ ئالدىراپ چىقىپ كېتىشىدۇ. مەن هەلىمەنىڭ راسلىغان داستىخانلىرىنى، دەملىگەن جايلىرىنى، تاماق يېگەچ ئولتۇرۇپ قىلىدىغان پاراڭلىرىنى سېغىنىمەن. ئېشىپ قالغان تاماقنى قانداق بىر تەرەپ قىلىشنى بىلمەي بىئارام

بولمەن. مەن ئاشقان تاماقنى ئىسستىپ يېيىشنى ياخشى كۆرمەيمەن. ھەلىمە بۇ مىجەزىمنى ئوبدان بىلىدۇ. ئۇ تاماقنى ئېغىزدا قالغۇدەك قىلىپ ئازلا ئېتىدۇ. بىردەمدە ئىشتىھانى ئاچىدىغان سوغۇق سەيلەرنى تەييارلىيالايدۇ. داستىخانىڭ بىر بۇرجىكىدىن بىر پىيالە قېتىق ياكى خىيالىڭغا كەلمىگەن بىر نەچچە تال مېۋە ئۇزۇلمەيدۇ. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ كىشىنى مەھلىيا قىلىدىغان، ياشاشنى بىلدۈرىدىغان ئايال. ئۇ مېنىڭ نېمىگە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىمنى بىلىدۇ. ئەپسۇسكى، قىزلىرىم ئۇنى ياقتۇرمايدۇ. ئۇلار ئۇنىڭ ئۆز ئاپىسىنىڭ ئورنىنى شۇنچە ئاسان ئىگىلىۋېلىشىنى خالىمىسا كېرەك. ئەمما ئەسلىمە ئىچىدە ياشىغىلى بولمايدۇ، تىرىكلەر ھاياتىنى داۋاملاشتۇرۇشى كېرەك. ھايات قانۇنىيەتلىرى بەزىدە ئەنە شۇنداق رەھىمسىز.

قاراڭغۇلۇق تېخىمۇ قويۇقلاشتى. يامغۇر تامچىلىرىنىڭ ئىزى قالغان دېرىزە ئەينىكىدىن يىراق ـ يېقىندىكى ئېگىز بىنالارنىڭ، چوڭ كوچىدىكى چىراغلارنىڭ رەڭگا ـ رەڭ شولىسى چۈشۈپ تۇراتتى. كىچىلىك ھاياتىنىڭ شاۋقۇن ـ سۈرەنلىرى قانداقتۇ يوللار ئارقىلىق قاتمۇقات قېلىن تاملاردىن ئۆتۈپ تومۇرلىرىڭدا ئېقىپ يۈرگەندەك تۇيۇلاتتى.

مېھمانخانىدىكى تىكلىمە سائەت سۈرلۈك، بوغۇق ئاۋازدا سەككىز قېتىم داڭ ئۇردى. بۇ ئاۋاز ماڭا يۈرىكى ئاشۇ سائەت ماياتنىكىدەك قېتىپ كەتكەن، ئاق چاچلىق، ھېسسىياتسىز بىر بوۋاي ھاياتىڭنىڭ ئۆتۈپ كەتكەن دەقىقىلىرىنى رەھىمسىز ئاۋازدا جاكارلاۋاتقاندەك، سېنى ئاگاھلاندۇرۇۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. بەزىدە ئۇنىڭدىن بىزار بولۇپمۇ قالىمەن. ئەمما بىر قېتىم سائەت بىر نەچچە كۈنگىچە داڭ ئۇرماس بولۇپ قالغاندا، گويا ھايات توختاپ

قالغاندەك بۇرۇقتۇرما بولۇپ كەتكىنىمنى ئۇنتۇيالمايمەن. شۇ چاغدا مەن سائەتنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى ئەينەك ياپقۇچنى ئېچىپ، گىرەلىشىپ كەتكەن چىشلىق چاقلار، ۋېنتىلارنىڭ ئايلىنىشىغا قاراپ ۋاقىت، ھايات، جەمئىيەت ۋە تەقدىر ھەققىدە ئاجايىپ خىياللارنى سۈرۈپ كەتكەنىدىم.

هەدىيە VI

21

1974 ـ يىلى ئەتىيازدا، چېگرا شەھىرى غۇلجىدا سەرسانلىق تۇرمۇشۇمنىڭ 4 ـ يىلىنى كۆتۈۋالدىم. قورۇ، باغلاردا ئۆرۈك، ئالما چېچەكلىرى ھۆپپىدە ئېچىلىپ كەتكەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە مەرزىيەنىڭ ئادرېسى ئارقىلىق ماڭا قارىتىپ يېزىلغان بىر پارچە خەت كېلىپ قالدى. خەتنىڭ ئاستىغا ئىلگىرى ئۆزۈم ئىشلىگەن مەكتەپنىڭ ئادرېسىلا يېزىلغانىدى. مەكتەپتىكى يېقىن ئۆتكەن خىزمەتداشلىرىمدىن بىرەرسى ماڭا خەت يېزىپتۇ، لېكىن خەتكە ئۆز ئىسمىنى يېزىشتىن ئېھتىيات قىلىپتۇ، دەپ ئويلىدىم. خەتنى مەرزىيەنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ، يولدا كېتىۋېتىپ ئوقۇدۇم. ئۇ مەكتەپ تەرەپنىڭ تەكشۈرۈش ۋە مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق مەسىلىلىرىمنى خەلق ئىچىدىكى زىددىيەتكە تەۋە دەپ قاراپ، نامىمنى ۋە خىزمىتىمنى ئەسلىگە كەلتۈرگەنلىكى، خىزمەت ئورنۇمغا قايتىپ بېرىپ ئىشلىشىمنى قارشى ئالىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش ئىكەن.

خەتنى ئوقۇپ بولۇپ، گاراڭ بولۇپ قالغاندەك تۇرۇپلا قالدىم. كاللامدا ھېچبىر ئىنكاس يوق ئىدى. 3 ـ قېتىم، 4 ـ قېتىم ئوقۇغاندىن كېيىن، بىردىنلا ئىچ ـ ئىچىمدىن يىغا

تۇتۇپ كەتتى. يولنىڭ بىر چېتىدىكى سېدە ھەم ھەر خىل چاتقال، چاققاق بىلەن قاپلانغان، كىشىلەر «ئىگىلىك يەر» دېيىشىدىغان ئورمانلىققا كىرىپ ئاۋازىمنى قويۇپ بېرىپ تازا يىغلىدىم، ئارقىدىن قاقاھلاپ كۈلدۈم. ئورمانلىقنىڭ نېرىقى چېتىدە قويلىرىنى بېقىپ يۈرگەن بىر ئادەم ماڭا ھەيرانلىق بىلەن قاراپ تۇرۇپ كېتىپ، قويلىرىنى ھەيدەپ ئىتتىك كېتىپ قالدى. ئورمانلىقتىن چىقىپ ئېتىز ئارىسىدىكى يوللار بىلەن ئالدىمغا قاراپ مېڭىۋەردىم. ئۆتكەن كۈنلىرىم كىنو كارتىنىلىرىدەك كۆز ئالدىمدىن ئۆتۈپ تۇراتتى. ئىچىمدە خىلمۇ خىل ھېس ـ تۇيغۇ قاينايتتى. توختىماي خورسىناتتىم، ئۇھ تارتاتتىم. ماڭا ـ ماڭا بىر چاغدا ئۇسساپ لەۋلىرىم قۇرۇپ، قورساقلىرىم ئېچىۋاتقانلىقىنى سەزدىم. ئەتراپىمغا قارىسام بايانداپغا يېقىن بىر يەرگە كېلىپ قاپتىمەن. يول بويىدا مېڭىشقا تەمشىلىۋاتقان بىر تىراكتور بار ئىكەن. شۇنىڭغا چىقىۋالدىم. تىراكتورغا ئاھاڭ بېسىلغانىكەن، يول بويى ئاھاڭ توزۇندىلىرى باش ـ كۆزۈمنى قاپلاپ، ئېغىز ـ بۇرنۇمغا كىرىپ، بايىقى ھاياجانلىرىمنى يوقاتتى. ئەمدى ئاھاكتىن ئۆزۈمنى مۇداپىئە قىلغاچ، قانداق قىلىشىم كېرەكلىكى ئۈستىدە ئويلاندىم.

ئۆيگە قايتىپ كېلىپ بۇ خەۋەرنى ئالدى بىلەن بالىلىرىمغا يەتكۈزدۈم. ئۇلار كۆزلىرىنى يوغان ئېچىشىپ، خىزمىتىم ئەسلىگە كەلسە قانداق بولىدىغانلىقىنى بىلمەي ئولتۇرۇشۇپ كەتتى. چۈنكى ئۇلار تۇغۇلغاندىن تارتىپلا يەكلىنىش، خورلىنىشنى، نامراتلىق، جاپالىق ئەمگەكنىلا كۆرگەن، ئەلقاتارى ھۆرمەتلىنىش، خىزمەت ئورنى، ئىززەت ـ ھۆرمىتى بولۇشنىڭ تەمىنى تېتىمىغاندى. بىچارە

بالىلىرىم، ئۇلاردا نە گۇناھ... مەن ئۇلارنى قوۋچاقلاپ يەنە يىغلىدىم. ئۇلارمۇ يىغلىشىپ، قورقۇپ ماڭا چاپىشىۋېلىشتى.

مەن ئۇلارغا تەسەللى بېرىپ:

ــ يىغلىماڭلار بالىلىرىم، بۇنىڭدىن كېيىن بىزمۇ ئادەمدەك ياشايمىز. داداڭلار كېلىدۇ، چىرايلىق، ئازادە ئۆيلەردە ئولتۇرىمىز. داداڭلار ئىككىمىز مەكتەپتە سىلەرنىڭ مۇئەللىملىرىڭلاردەك بالا ئوقۇتىمىز، ــ دېدىم.

ــ ئاپا، سەن ئەمدى ئەخلەت تەرمەمسەن؟ــ دەپ سورىدى چوڭ ئوغلۇم قورقۇمسىراپ تۇرۇپ.

ــ ئوتۇن تېرىشمىدىن نېمانچە قورقىسەن بالام؟

ــ مەكتەپتىكى بالىلار مېنى ئەخلەتچى خوتۇنىڭ بالىسى، دەپ زاڭلىق قىلىدىكەن.

ــ ياق، ئوغلۇم، ئەمدى تەرمەيمەن. شۇنداق دېگەنلەر بىزنىڭ قانداق ئادەملىكىمىزنى بۇنىڭدىن كېيىن بىلىپ قالىدۇ. سېنىمۇ زاڭلىق قىلمايدىغان بولىدۇ.

مەرزىيە شۇ كۇنىلەردە چاي ئۆتكۈزمەكچى بولۇپ تۇرغانىكەن. مېنىڭ ئىشىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، مېنىمۇ تەبرىكلەپ قوشۇپ چاقىردى. مەن مەرزىيەنىڭ «بۇگۇن سەن دېگەن ئالاھىدە مېھمان، تۆردىن چۈشمەي ئولتۇر» دېگىنىگە قارىماي ئاشخانىغا كىرىپ ئۇنىڭغا ياردەملەشتىم. چاي بەكمۇ قىزغىن، كۆڭۈللۈك بولدى. ھەر قېتىم تاماق، چاي توشۇپ مېھمانخانىغا كىرگەن ۋاقىتلىرىمدا قىلىشۋاتقان چاقچاق، ئېيتىلىۋاتقان يۇمۇرلارنى ئاڭلاپ ئۆزۈمنى تۇتالماي قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتەتتىم. بىراق، بىردەمدىن كېيىن ئىككى قۇۋزۇم قاتتىق ئاغرىپ كەتتى. ئاشخانىدا ئولتۇرۇپ ئىككى قۇۋزۇمنى توختىماي ئۇۋۇلاپ ئاران تەستە ئەسلىمگە كەلدىم.

مەن بۇنداق قاقاھلاپ كۈلۈپ باقمىغىلى ئۇزۇن يىللار بولۇپ كەتكەنىدى. ئەسلىدە مەن كۈلەلمەيدىغان بولۇپ قالغانىكەنمەن ئەمەسمۇ. شۇنىڭدىن كېيىن خېلى يىللارغىچە كۈلۈشتىن قورقۇپ ئىككى قۇۋزۇمنى قولۇم بىلەن تۇتۇۋېلىپ يۈردۈم.

مەن ھازىرمۇ پات - پاتلا ھەيۋەتلىك بىر بىنانىڭ ئالدىدا كىملەرنىدۇر ساقلاپ ئولتۇرۇپ چۈشەيمەن. تولاراق يوغان بىر يۈك ماشىنىسىنى ساقلايمەن. ئۇنىڭغا يوتقان - كۆرپە، يۈك - تاقىلىرىمنى، چامادانلىرىمنى، يەنە باشقا نۇرغۇن ئۇششاق - چۈششەك نەرسەمنى بېسىپ بولۇشۇم، ئۇستىگە ئۆزۈم چىقىشىم كېرەك. باشقىلار يۈك - تاقىلىرىنى ئاللىبۇرۇن ماشىنىغا جايلاشتۇرۇپ بولدى، پەقەت مەنلا قالدىم، دەپ ئۈمىدسىزلىك ئىچىدە شۇنچىلىك تىپىرلايمەنكى... چۈشۈمنىڭ ئاخىرى چىقمايدۇ. ئەمما بىرنەچچە كۈنگىچە غەشلىكتىن قۇتۇلالمايمەن. ساقلاش ئىچىدە، ئەندىشە، ئۈمىد، يەنە ئەندىشە ئىچىدە ئۆتكەن ئاشۇ كۈنلەر خۇددى پۈتكۈل ھاياتىمنىڭ سىمۋولىدەك بىلىنىدۇ. خىزمىتىمنىڭ ئەسلىگە كەلگەنلىكى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن بىر نەچچە ئاينى دەرەخلىك چوڭ بىر قورۇدا، بىر بىنانىڭ ئالدىدا ئەنە شۇنداق ساقلاش بىلەن ئۆتكۈزگەنىدىم. باشلىقلار مەڭگۈ «يېغىن» ئىچىدە ئالدىراش بولاتتى. ساندۇقتا ئۇزۇن تۇرۇپ ۋاقتى ئۆتۈپ كەتكەن كىيىملەرنى دەزمالاپ، يامالغان ئاياغلىرىنى مايلاپ پارقىرىتىپ كىيگەن سېرىق چىراي، چىرايلىرىدىن كۈلكە ئۆچكەن بىر توپ ئادەم بىنا ئالدىدا بازار توخۇسىدەك دۇگدىيىپ ئولتۇراتتۇق. بىناغا كىرىپ - چىقىۋاتقانلارغا قاراپ يالغاندىن ھەجىيىاتتۇق. بىرەر جىپ ياكى پىكاپ كېلىپ قالغۇدەك بولسا، گۇرىدە ئەتراپىغا ئولىشاتتۇق. ئامانلىق

قوغدىغۇچىلار كېلىپ بىزنى ھەيدەيتتى. پىكاپتىن چۈشكەن باشلىقنىڭ قاپاقلىرى تۇرۇلۇپ كېتەتتى... شۇنداق ساقلاپ يۈرۈپ ئاخىرى مەسئۇدنىڭ خىزمىتىنى غۇلجىغا يۆتكىتىۋالدىم. بىراق مېنىڭ ئارخىپىم چارە كۆرگەن چاغدىكى قارا ماتېرىياللار بىلەن تۇشۇپ كەتكەنكەن، بۇ ھەقىقىي ئەسلىگە كەلتۈرۈش ھېسابلانمايدىكەن. ئۆزۈم جەنۇبقا بېرىپ، ئۆزۈم ئىشلىگەن مەكتەپتىكىلەرگە قارا ماتېرىياللارنى كۆيدۈرگۈزۈپ، يېڭىدىن باھا سۆزى يازدۇرۇپ كېلىشىم كېرەك ئىكەن، شۇ چاغدىلا بۇ يەردە خىزمەتكە ئورۇنلىشالايدىكەنمەن. بۇ گەپنى ئاڭلىغان چېغىمدا — ئۇزۇندىن بۇيان كۈتكەن كۈنلىرىمگە ئېرىشىشكە ئاز قالغاندا چىدىيالمايلا قالدىم. شۇنچىلىك خۇيۇم تۇتتىكى، مۇنداق خاپىلىقى تۈگىمەيدىغان خىزمەت دېگەننى چۆرۈپ تاشلاپ، پۇل يېغىپ بىر ئېشەك ھارۋىسى ئېلىپ كاندىن كۆمۈر توشۇپ ياكى كىراكەشلىك قىلىپ ئەركىن ـ ئازادە ياشايچۇ، دەپ تۇرۇۋالدىم. مەن بەك ـ بەك ھېرىپ كەتكەنىدىم. ئۆزۈمنى تاشلاپ ھېچقانداق خىزمەتنى، پۇل تېپىشنى ئويلىمايلا بىر ئۇيقۇغا كەتسەم ناھايىتى ئۇزاق ئۇخلايدىغاندەك قىلاتتىم. بىراق، مېنى چۈشىنىدىغان، تۆت يىلنى قانداق ئۆتكۈزگىنىمنى بىلىدىغان دوستلىرىمۇ ئۇنداق قىلىشىمغا يول قويمايتتى. كۈندىن ـ كۈنگە چوڭ بولۇۋاتقان بالىلىرىمنىڭ ئۈمىدلىك كۆزلىرىگە قارىغىنىمدا ۋاز كېچىشكە ھەققىم يوقلۇقىنى ئۆزۈمۇ بىلەتتىم. شۇنچە كۆپ سەۋەبتىن سىرت، ئىنتايىن مۇھىم بىر سەۋەب بار ئىدى: مەن مۇنبەرنى بەك سېغىنغانىدىم. مۇنبەردىن ئايرىلغاندىن بۇيان مەن پەقەت مەسئۇلىيەتنىڭ تۇرتكىسىدىلا ياشاۋاتاتتىم. يۈرىكىمدە لاۋۇلداپ يېنىپ تۇرىدىغان ئوت ئاللىقاچان

ئۆچكەن، كۆڭلۈم قارا بۇلۇت قاپلىغان ئاسمانغا ئوخشايتتى. نەزەرىمدە بۇنداق ھاياتنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى يوق ئىدى.

...

ناھايىتى مۇرەككەپ ھېسسىيات ئىلكىدە كېچە - كۈندۈز خىيالىمدىن چىقمايدىغان ئاشۇ دەرۋازىدىن يەنە بىر قېتىم ئاتلىدىم. دەرۋازا ئالدىدا تۇرغىنىمدا 15 يىل ئىلگىرىكى ماڭا ئىنتايىن تونۇش ھېس - تۇيغۇلار تومۇرۇمدا يەنە بىر قېتىم ئۆركەشلىدى. كەڭ مەيدان، ئېرىق بويىدىكى تېرەك ۋە ئاكاتسىيەلەر، پەلەمپەي، تۇغۇرۇك، ئىشەك - دېرىزىلىرىدىن ياۋروپا - رۇس ئۇسلۇبى چېقىپ تۇرىدىغان ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانا بىناسى، قاتار - قاتار سىنىپلار... ئوقۇتقۇچىلار بىناسىنىڭ ئالدىدىكى ئەگمە كۆۋرۈكنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرۇشقان ئوقۇتقۇچىلار... ئەنە، قولتۇقىغا كۆك يوقلىما دەپتەر قىستۇرۇۋالغان زورەم خانىم ئابلەت مۇئەللىم بىلەن پاراڭلىشىپ تۇرىدۇ. فىزىكا ئوقۇتقۇچىسى ئاۋۇت مۇئەللىم ــ «ئارخىمېد» ئالدىدا تۇرغان بىر بالىغا تەنبىھ بېرىۋاتىدۇ. ئۇنىڭ چاچلىرىدىكى ئاق نېمانچە كۆپىيىپ كەتكەندۇ. ئۇشتۇمتۇت ياڭراق قوڭغۇراق ئاۋازىنى ئاڭلاپ يۈرىكىم جىغىدە قىلىپ قالدى. قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازى چىققان تەرەپكە قاراپ ئايشە ھەدىنى كۆردۈم. ئۇ قولىدىكى ساپسېرىق توڭ قوڭغۇراقنى كۆچەپ سىلكىگىنىچە سىنىپلار تەرەپكە قاراپ كېتىۋاتاتتى. مەيداندا ئوينىاپ يۈرگەن بالىلار بىردەمدىلا شامال ئۇچۇرۇپ كەتكەندەك يوق بولۇپ كېتىشتى. ئايشە ھەدە قوڭغۇراقنى پەسكە قارىتىپ قايتىپ كېلىۋاتاتتى. ئىشخانىلاردىن چىققان ئوقۇتقۇچىلارمۇ ئالدىرىماي مېڭىپ سىنىپ بىناسىنىڭ ئىشىكىدىن كىرىپ كېتىشتى. ئېھ، ئاشۇ قاراڭغۇ، تىنچسىز كاردور... ئۇ يەردە

شوخ بالىلارنىڭ دۇپۇرلەپ يۈگۈرۈشلىرى، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلىرى، مۇئەللىملەرنىڭ سالماق قەدەم تەۋىشى، ئىككى تەرەپتىكى سىنىپلاردا دەرس ئۆتۈۋاتقان ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ـ ئەرلەرنىڭ، ئاياللارنىڭ، قېرىلارنىڭ، ياشلارنىڭ ھەرخىل ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ «T» شەكلىدىكى ئۇزۇن كارىدورنىڭ ئەگمە قىسمىغا يۇقىرى يىللىقلار جايلاشقان. ئۇ قىسمىدا دۇپۇر ـ دۇپۇر، ۋاراڭ ـ چۇرۇڭلار ئاز. بۇ بالىلار ئۆزلىرىنى تەمكىن تۇتۇپ، تۆۋەن يىللىقتىكى كەپسىز ئۇكىلىرىغا يېراقتىن نەزەر سېلىشىپ قويىدۇ. ئۇلارنىڭ باش قاتۇرىدىغان ئىشلىرى ناھايىتى كۆپ. بولۇپمۇ دۆلەتلىك ئىمتىھانلار يېقىنلاشقاندا بۇ سىنىپلارنى بىر خىل سۈرلۈك سۈكۈت قاپلايدۇ... ئاشۇ گۈڭگا كارىدوردا... ئوقۇغۇچىلىرىم ئىمتىھان بېرىۋاتقاندا دەككە ـ دۈككە، ھاياجان ئىچىدە ئىشىك ئەينىكىدىن قاراپ كېتىشلىرىم، ئىمتىھاندىن چىققان ھەر بىر بالىدىن «قانداق بەردىڭ؟ قايسى سوئالىنىڭ جاۋابىنى قانداق يازدىڭ؟» دەپ سوراپ كېتىشلىرىم، ئۇلار بىلەن تەڭ خۇش بولۇپ، تەڭ قايغۇرۇشلىرىم...

ئورنۇمدا بىر پەس تۇرۇپ قالغىنىمنى بىلمەي قاپتىمەن. خىيالدىن باش ئېلىپ يەنە ئالدىمغا قاراپ ماڭدىم. خۇددى ئارىدىن شۇنچە ۋاقىت، شۇنچە ئىش ئۆتمىگەندەك، ھەممە نەرسە، ھەممە ئىش شۇ پېتى تۇرغاندەك ياكى ئۇلارنىڭ ھەممىسى چۈشتەك. چۆچۈپ ئويغىنىپ ھەممە ئىشنىڭ ئۆز يولىدا كېتىۋاتقىنىنى كۆرگەندەك بىر تۇيغۇ ئىلكىدە ئەگمە كۆۋرۈكتىن ئاتلىدىم. ئەمما ئۆتكەن ئۇ كۈنلەر چۈش ئەمەس ئىدى.

مەكتەپنىڭ يېڭى باشلىقلىرى، ئەينى ۋاقىتتىكى

ئاكتىپ خىزمەتداشلىرىم، بېشىمغا قارا كۈنلەر كەلگەندە مەندىن يۈز ئۆرىگەن، ئالدى ـ كەينىمدە قىلمىغان گەپلىرى قالمىغان يېقىن دوستلىرىم مېنى قىزغىن قارشى ئېلىشتى. مەكتەپتە چوڭ يىغىن ئېچىلىپ، ماڭا ئارتىلغان تۆھمەتلەر ئاغدۇرۇلۇپلا قالماي، ئوقۇتۇش جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكىم ۋە نەتىجەم مۇئەييەنلەشتۈرۈلدى. ئارخىپىمىدىكى قارا ماتېرىياللار كۆيدۈرۈلدى. تۈتۈپ قېلىنغان ماڭاشىم تولۇقلاپ بېرىلدى. قەدىناس مەكتىپىم، خىزمەتداشلىرىم، دوستلىرىم بىلەن قىيمىغان ھالدا ــ راستتىنلا شۇنچىلىك قىيالمىدىم، ھەتتا قايتىپ كېلىشنىمۇ ئويلاپ قالدىم. ئاخىرى يەنىلا خوشلاشتىم. يول ئۈستىدە يۈرتۇمغا بېرىپ ئاتا ـ ئانامنى يوقلىدىم. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» جەريانىدىكى قالايمىقانچىلىق، ئىسراپچىلىق، ئىشنى توختىتىپ قويۇپ «ئىنقىلاپ» قىلىشلارنىڭ زىيىنى كۆرۈلۈشكە باشلىغانلىقى بۇ يەردىمۇ مانا مەن دەپ تۇراتتى. گۆش ـ ياغ نورمىلىق، يوقنىڭ ئورنىدا، پۇقرالارنىڭ يەيدىغىنى 80% قارا ئاش ئىدى. ئوزۇقلۇقنىڭ ناچارلىقى تۈپەيلى دادام بەكلا ئاجىزلاپ قالغانىكەن. ئاپامنىڭ چاچلىرىمۇ ئۇچتەك ئاقىرىپ، قەددى پۈكۈلۈپ تېخىمۇ ۋۇجۇك كۆرۈنىدىغان بولۇپ قاپتۇ. ئۇلارنىڭ ھالىغا قاراپ ئىچىم سىرىلدى. قولىغا پۇل بېرەي دەپمۇ ئويلىدىم. ئەمما ئالدىنقى قېتىم كەلگەندە دادامنىڭ «بىر سىيرىمىز بولغان بولسا ـ ھە... » دەپ ئارمان قىلىپ كەتكىنىنى ئويلاپ، ئۇنىڭغا ئارزۇسىدىكى سىيرىنى ئېلىپ بەردىم. ئاتا ـ ئانامنىڭ دۇئاسىنى ئېلىپ، ئۆلۈپ كەتكەن قېرىنداشلىرىمنىڭ تۈپراق بېشىنى يوقلاپ، تېرىكلىرى بىلەن خوشلىشىپ غۇلجىغا قايتتىم.

22

مەسئۇد ئىككىمىز شەھەردىن 90 كىلومېتىر يىراقلىقتىكى يېڭىدىن كېڭەيتىپ قۇرۇلغان كان رايون مەكتىپىگە تەقسىم قىلىنىدۇق. مەسئۇد مۇدىر بولۇپ تەيىنلەندى. مەن تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلارنىڭ تىل ـ ئەدەبىيات ئوقۇتۇشىنى ئۈستۈمگە ئالغاندىن باشقا، ئىجتىمائىي پەن ئوقۇتۇش تەتقىقات گۇرۇپپىسىنىڭ مەسئۇللۇقىنى ئۈستۈمگە ئالدىم. كۆز ئالدىمىزدا تۇرغىنى ئىلگىرى ئىشلىگەن مەكتىپىمىزگە ئوخشىمايدىغان يېڭى بىر مۇھىت، باشقىچە ئادەملەر ئىدى. كان رايونىنىڭ بىر چېتىگە ـ بوستانلىق ئىچىگە جايلاشقان بۇ مەكتەپتە باشلانغۇچ 1 ـ يىللىقتىن تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلىرىغچە 20 نەچچە سىنىپ بولۇپ، كان رايونى مائارىپقا پۇلنى ئايمىاي خەجلەيدىكەن. سىنىپلىرى يېڭى، يوروق، پارتىلىرى ۋالىلداپ تۇرىدىكەن. ئوقۇتقۇچىلار ئىشخانىسىنىڭ شارائىتى ئالاھىدە ياخشى بولغاندىن باشقا، يۇمشاق دىۋانلار قويۇلغان دەم ئېلىش ئۆيى، ماتېرىيال بۆلۈمى، ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئايرىم ئاشخانىلىرى بار ئىكەن. مۇشۇنداق ياخشى شارائىتتا ئىشلەيدىغان ئوقۇتقۇچىلارمۇ چوقۇم ئالاھىدە تەربىيە ئالغان ساپالىق كىشىلەر بولۇشى كېرەك، دەپ ئويلايتتىم. ئوقۇتقۇچىلار قوروسىدىكى يېڭى، چوڭ ئۆيگە كۆچۈپ چىقىپ، قىزىمنىڭ ئايرىم ئۆيده تۇرالايدىغان بولغىنىدىن بەك خۇش بولدۇم. ئىككى ئوغلۇمنىڭ ئۆيىمۇ ئازاده ئىدى. ئېلېكتىر چىراغلىرى بىلەن يورۇپ تولۇپ تۇرغان ئۆيلەر

بالىلارنىڭ دەرس تەكرارلىشى، تاپشۇرۇق ئىشلىشىگە بەك قولاي ئىدى. ئاشخانىمىزنىڭ تۇرۇبىسىنى ئاچساقلا شارقىراپ سۇ چۈشەتتى. ئىلگىرى يىراقتىن سۇ توشۇپ جاھاندارچىلىق قىلغان بىزدەك ئادەملەر ئۇچۇن بۇمۇ زور يېڭىلىق ھېسابلىناتتى. بۇ ئۆيگە كۆچۈپ كەلگەن دەسلەپكى ۋاقىتلاردا بالىلىرىم سەل ئۆزلىشەلمەي، نېمىدېنىدۇر ئېھتىيات قىلغاندەك بولۇپ يۈرۈشتى. كىچىك ئوغلۇم مەندىن:

ــ ئاپا، بۇ راست بىزنىڭ ئۆيىمىزمۇ؟ ــ دەپ سورايتتى.

ــ شۇنداق، بىزنىڭ ئۆيىمىز، ساقام، ــ دەپ جاۋاپ بەرسەم، دەرھاللا:

ــ ئەمدى بىزنى ھەيدىۋەتمەمدۇ؟ ــ دەپ سورايتتى. ئۇنىڭ سوئاللىرىدىن ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ، جاۋاب بېرەلمەي كۇچەپ بېشىمنى چايقاشقا مەجبۇر بولاتتىم. خۇددى مەن كۇلەلمەس بولۇپ قالغاندەك، ئۇلارنىڭ روھىدىمۇ نۇرغۇن نورمالسىزلىق بار ئىدى. مەن بۇ نورمالسىزلىقلارنىڭ ئاستا ـ ئاستا تەڭشىلىپ ئەسلىگە كېلىشى ئۈچۇن بىر مەزگىل بالىلىرىمنىڭ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىسىنى ئاشۇرۇشقا، روھىنى كۆتۇرۇشكە تىرىشتىم ھەم خېلى كۇچ سەرپ قىلىشقا مەجبۇر بولدۇم. بۇ جەريانىدا مەن بالىلارنىڭ گۆدەك ۋاقىتلىرىدا ئۇچرىغان كەمستىش ۋە ۋەھىمە ئۇنىڭغا ئۆمۇرۋايەت تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىغا، ئۇنى تولۇق يوقىتىشنىڭ بەك تەسلىكى ھەتتا مۇمكىن ئەمەسلىكىگە تەن بەرمەي تۇرالمىدىم.

ئورۇنلىشىپ بولۇپ رەسمىي ئىشقا چۈشكەندىن كېيىن، بىر مەزگىل دەرس ئۆتۈشكە تەييارلىق قىلغاچ ئىجتىمائىي پەن ئوقۇتقۇچىلىرىنىڭ ئەھۋالى بىلەن تونۇشتۇم.

كۆزىتىشىمچە، بۇ مەكتەپتە ياش ئوقۇتقۇچىلار مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگەلەيتتى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى يېقىنقى يىللاردا تۇزۇك ئوقۇمايلا مەكتەپ پۈتكۈزۈپ ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالغانلار بولۇپ، مائارىپنىڭ نېمىلىكى، ئوقۇغۇچىلارنىڭ نېمىگە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكى ھەققىدە ئويلايدىغانلار ئاز ئىدى. ئۇلار كۇن ئۆتكۈزۈش، مائاشنى تولۇق ئېلىپ جان بېقىش ئۈچۈنلا ئورۇندۇقىنى ساقلاپ ئولتۇرۇشاتتى. ئوقۇغۇچىلار بىلەن مۇئامىلە قىلىش ئۇلار ئۈچۈن ئازابلىق بىر ئىشقا ــ سېلىققا ئايلىنىپ قالغانىدى. قىزىق يېرى، بۇ ئازادە، راھەت ئىشخانىلار كۆپ ۋاقىتتا جەڭگى ـ جېدەل سورۇنىغا ئايلىنىپ كېتەتتى. ياش ئايال ئوقۇتقۇچىلار ئارىسىدا دەرسنى تاشلاپ سىنىپتىن قېيداپ چىقىش، ئوقۇغۇچىلار ئۈستىدىن شىكايەت قىلىش ئادەت ئىدى. بەزىلىرى گەپ ئاڭلىمىغان بالىلارنى ئىشخانىغا ئەكىرىۋېلىپ تىللاپ ـ سىلكىپ، دۇشكەللەشكە باشلايتتى. ئوقۇغۇچىلارمۇ ئۇلاردىن تەپ تارتىپ ئولتۇرماي تەڭ تۇراتتى. ئوقۇتقۇچى ـ ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدىكى ھەر خىل سۇركىلىشكە بەزىدە ئاتا ـ ئانىلارمۇ ئارىلىشاتتى. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئالدىدا بولسۇن، ئوقۇتقۇچىلار ئارا بولسۇن، ھەر ۋاقىت ئوقۇغۇچى ئەيىبلىنەتتى. مۇنداق جېدەللەرنى كۆزىتىپ ئولتۇرۇپ ئەيىبلەش، چۇشۇرۇش ئىچىدىلا ياشايدىغان ئاشۇ بالىلاردىن ئەنسىرەپ قالاتتىم. ئۇلارنىڭ غۇرۇرى نابۇت قىلىنغان، ئۆزىنى مەڭگۇ يارىماس دەپ قاراپ، جەمئىيەت بىلەن قارشىلىشىدىغان ئادەملەردىن بولۇپ قېلىشىدىن ۋايىم يەيتتىم. ھەر بىر بالا نەزەرىمدە پەرۋىشكە موھتاج نوتا ئىدى. ئۇنىڭ ئۈچىدا ئىنتايىن نازۇك، يۇمران بىخى بار ئىدى. ئاشۇ بىخىغا زەرەر يەتسە نوتا نابۇت بولاتتى ياكى تۇز ئۆسەلمەيتتى.

بىر ئادەمنىڭ غورۇرىمۇ دەل شۇنداق نەرسە، ئۇنىڭغا چېقىلغىلى بولمايدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا زىيان يەتكۈزۈلسە، ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس، ئەلۋەتتە.

ئاشۇ ئوقۇتقۇچىلار مۇشۇنى بىلمەمدىغاندۇ، ئويلىمامدىغاندۇ، نېمە ئۈچۈن ئۇلارنىڭ كۆڭلىدە بالىلارغا كۆيىنىش، بالىلار ئۈچۈن ئويلىنىش يوقتۇ؟ ئەمەلىيەتتە بۇ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئۆزلىرى ئاشۇ كەپسىز ئوقۇغۇچىلاردىن كۆپ پەرقلىنىپ كەتمەيتتى. ئىشخانىدىكى ۋاراڭ ـ چۇرۇڭ، قۇرۇق گەپنىڭ دەستىدىن دەرس تەييارلاش ئەمەس، تاپشۇرۇق تەكشۈرگىلىمۇ بولمايتتى. خىزمەتكە، يىغىنلارغا، دەرسكە كېچىكىش بۇلار ئۈچۈن ئادەتتىكى ئىش ھېسابلىناتتى. ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئىنتىزام قارىشى مۇشۇنداق بولغان يەردە، ئۇلارنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ قانداقتۇ؟

مەن دەرس ئاڭلاش، سىرتتىن كۆزىتىش داۋامىدا بەزى سىنىپلارنىڭ خۇددى بازارغا ئوخشايدىغانلىقىنى، ئوقۇتقۇچى بالىلارنىڭ ئاڭلاش ـ ئاڭلىماسلىقى بىلەن كارى يوق، يېقىمسىز ئاھاڭدا دەرس سۆزلەۋېرىدىغانلىقىنى؛ بەزى ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئوقۇغۇچىلارنى قولىنى ئارقىسىغا قىلىپ خۇددى باغلاپ قويغاندەك قاتۇرۇپ ئولتۇرغۇزىدىغانلىقىنى، بىرەر ئوقۇغۇچى سەل مىدىرلاپ قويسا قاتتىق ۋارقىراپ قولىدىكى بور، كىتاب ياكى قەلەمنى ئاتىدىغانلىقىنى، دەرس سائىتىنى ئاغزىغا كەلگەنچە قۇرۇق گەپ، ھەيۋە قىلىش بىلەن توشقۇزىدىغانلىقىنى؛ بەزىلەر ئوقۇغۇچىلارنى كىتابتىكى كۆنۈكمە سوئاللىرىغا جاۋاب بولىدىغان بەت، قۇرلارنىڭ ئاستىغا سىزدۇرۇپلا چىقىپ كەتسە، يەنە بەزىلەرنىڭ كىتابىنى سۆزمۇسۆز ئوقۇپ بېرىدىغانلىقى ياكى باشتىن ـ ئاخىر ئۆزى سۆزلەپ، ئوقۇغۇچىلارغا سۆزلەش پۇرسىتى بەرمەيدىغانلىقىنى

كۆردۇم، كۆرگەن، ھېس قىلغانلىرىمنى مەسئۇد بىلەن ئورتاقلىشىپ، ئىككىمىز بىرلىكتە چارە ـ تەدبىرلەرنى تۇزۇپ چىقتۇق. مەن ئىجتىمائىي پەن ئوقۇتقۇچىلىرىنى كەسپىي ئۆگىنىشكە تەشكىللەپ «ناچار ئوقۇغۇچى يوق، پەقەت ناچار ئوقۇتقۇچى بار»، «بالىلاردىكى غۇرۇر»، «ئوقۇغۇچى سىزنى نېمە ئۈچۈن ھۆرمەت قىلمايدۇ؟» دېگەن تېمىلاردا مۇلاھىزىلەرنى قوزغىدىم. باشقىلارنىمۇ سۆزلىتىپ، ئۆز قاراشلىرىمنىمۇ ئوتتۇرىغا قويدۇم. بۇ مۇزاكىرىلەر ئوقۇتقۇچىلارنى ناھايىتى قىزىقتۇردى، ھەممەيلەن چىن كۆڭلىدىكى گەپلەرنى قىلدى، بەزىلەر ئىزدىنىپ ئىنتايىن قىممەتلىك پىكىرلەرنى بەردى. بۇ جەريانىدا كۆپچىلىكنىڭ ئۆز خىزمىتىگە، مەسئۇلىيىتىگە بولغان تونۇشى ئۆسۈپ ئىشخانىنىڭ كەيپىياتى ئۆزگىرىشكە باشلىدى. بۇ ئاساستا مەن ياشلارنى ئوقۇتۇش، سىنىپ مۇدىرلىق ماھارىتى ئۈستىدە ئىزدىنىشكە يېتەكلىدىم. ئايرىم ئوقۇتقۇچىلارنىڭ دەرسىنى ئاڭلاپ ئاجىزلىقىغا قارىتا پىكىر ـ تەلەپلىرىمنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، دەرس ئوقۇش مېتودىنى ياخشىلىشىغا ياردەم قىلدىم. كېيىنكى ۋاقىتلاردا ئوقۇتقۇچىلار ئوقۇتۇش ئۇسۇلى، مېتود ئۈستىدە كۆپرەك باش قاتۇرىدىغان، ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىدىغان، ئىزدىنىدىغان بولدى.

23

مەسئۇد مېنى باشتىن ـ ئاخىر دادىل ئىشلەپ، ئۆز ئالاھىدىلىكىمنى جارى قىلدۇرۇشقا ئىلھاملاندۇراتتى. ئىككىمىز مەكتەپتە ئۆز ئىشلىرىمىز بىلەن بىر ـ

بىرىمىزدىن ئالدىراش يۈرەتتۇق. ئۆيدە تاماق ئېتىۋېتىپمۇ، تاماق يەۋېتىپمۇ، تېلېۋىزور كۆرۈۋېتىپمۇ مەكتەپنىڭ ئىشلىرى ھەققىدە سۆزلىشەتتۇق. چوڭلىرى ئوتتۇرا مەكتەپ سىنىپىدا، كىچىكى باشلانغۇچ سىنىپىدا ئوقۇۋاتقان بالىلىرىمىزمۇ بۇ گەپلەرگە قوشۇلۇپ قالاتتى. ئۇلارنىڭ بالىلارنىڭ نۇقتىسىدىن قىلغان گەپلىرى بىز ئۈچۈن ئىلھام بولاتتى. بالىلىرىمىز بىزنىڭ قاتتىق تەلەپ بىلەن تەربىيەلىشىمىز ۋە كۆيۈنۈشىمىز ئارقىسىدا ئەدەپلىك، تىرىشچان بولۇپ يېتىلىۋاتاتتى. ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ قارا كۆلەڭگىلىرى ئۇلارنىڭ يۈمران ۋۇجۇدىدىن ئاستا ـ ئاستا يىراقلىشىۋاتقاندەك قىلاتتى.

مۇنبەرگە قايتىپ كەلگەنلىكىم، ئۆز ئالاھىدىلىكىم، تەجرىبىلىرىم ئارقىلىق تېخىمۇ كۆپ ياش ئوقۇتقۇچىغا ياردەم بېرىش پۇرستىگە ئېرىشكەنلىكىمدىن خۇشال ئىدىم. خۇددى ياش ۋاقىتلىرىمدىكىدەك ئىشلەپ ھارمايتتىم. ئانچە ـ مۇنچە شەھەرگە كىرىپ قالسام، دوستلىرىم بىلەن تونۇش ـ بىلىشلىرىم:

ـ ھەدىيە، سەن باشقىدىن ياشىرىپ، چىرايلىق، روھلۇق بولۇپ كېتىپسەن، مۇدىرنىڭ دۆلىتىنى كۆرۈۋاتسەن ـ دە، دېيىشەتتى. مەن ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىپ كۈلۈپ قويۇاتتىم. ئەمما ئۇلار مېنىڭ ئىلگىرىكىدىن نەچچە ھەسسە جاپالىق ئىشلەيدىغانلىقىمنى نەدىن بىلسۇن. مەن تولۇق ئوتتۇرا سىنىپلارغا ھەپتىسىگە 30 سائەتكە يېقىن ئەدەبىيات ئۆتكەندىن باشقا، تولۇقسىز 1 ـ يىللىقتىكى بىر سىنىپنىڭ سىنىپ مۇدىرى. بۇ سىنىپتىكى 40 ئوقۇغۇچىنىڭ غېمىنى يەپ قانچە كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگىنىمنى بىر ئۆزۈم بىلىمەن. ھېلىمۇ ئېسىمدە، مەن

بۇ سىنىپنى قولۇمغا ئېلىپ، تۇنجى قېتىم سىنىپقا كىرىپ كېتىۋاتسام قورقۇنچلۇق ئاۋازدا ۋارقىراشقىنىچە قوغلىشىپ چىقىپ كېتىۋاتقان ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ بىرى مېنى ئۇسسۇپ يېقىتىۋەتكەنىدى. ھېلىمۇ ياخشى، بىر قولۇم بىلەن تامنى تىرىۋالغاچقا قاتتىق يېقىلمىدىم. ئەمما قولۇم خېلى ۋاقىتلارغىچە ئاغرىپ قىينىلىپ يۈردۈم.

مەن يەرگە چۈشۈپ چېچىلىپ كەتكەن يوقلىما، كىتاب ـ دەپتەرلىرىمنى تېرىۋېلىپ سىنىپقا كىردىم. مۇنبەردە خېلىغىچە قاراپ تۇرساممۇ ماڭا ھېچكىم دىققەت قىلمىدى. بەزى ئوقۇغۇچىلار پارتىلار ئارىسىدا قوغلىشىپ پومىداقلىشىپ يۈرەتتى، بەزىلىرى ئۇنلۇك ئاۋازدا ئاخشىمى كۆرگەن كىنولىرىنى سۆزلىشىپ، ھەربىكتلىرىنى دوربشاتتى. ئاز بىر قىسىملا ماڭا ــ يوچۇن، يېڭى مۇئەللىمگە «سەن نەدىن پەيدا بولدۇڭ ئەمدى؟» دېگەندەك ئەجەبلىنىش ئىچىدە قاراپ ئولتۇرۇشاتتى.

مەن ئۇيناۋاتقان بالىلارغا كۈلۈمسىرەپ قاراپ، ئاۋازىمنى سەل كۆتۈرۈپ:

ــ ساۋاقداشلار، ئويۇنىڭلارنى تەنەپپۇستا داۋاملاشتۇرۇڭلار، ھازىر بىز تونۇشۇۋالايلى، قانداق؟ ــ دېدىم.

ئويناۋاتقانلار ئورۇنلىرىدا تۇرۇپ قالدى. بەزىلىرى جايىغا كېلىپ ئولتۇردى. بىر نەچچە سېكۇنتتىن كېيىن سىنىپ ئىچى ئاساسەن تىنچىدى.

ــ مەن سىلەرنىڭ سىنىپ مۇدىرىڭلار ھەم ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىڭلار، ئىسمىم ھەدىيە. ھەدىيە مۇئەللىم دېسەڭلارمۇ، ھەدىيە ئاپا دېسەڭلارمۇ بولىدۇ. ئەمدى ھەممىڭلار نۆۋەت بىلەن ئۆزۈڭلارنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتۈڭلار،

بولامدۇ؟ ــ دەپ ئوڭ تەرەپ 1 ـ رەتتە ئولتۇرغان قىزغا قاردىم. ئۇ تەمتىرەپ ئورنىدىن تۇرۇپ، ئەتراپىغا بىر قارىۋېتىپ:

ــ مەن... مېنىڭ ئىسمىم نادىرە... نادىرە ئالىم، ــ دېدى.

ــ رەھمەت قىزىم، ھە، سىز چۇ؟

ئۇنىڭ يېنىدىكى ئوغۇل بالا ئورنىدىن تۇرۇپ ئىتتىكلا:

ــ مېنىڭ ئىسمىم پەيزۇللا، ــ دەپ ئولتۇرۇۋالدى.

ــ نېمانداق ئالدىراڭغۇ سەن بالام، ئالدىرىماي، جاڭ ـ جاڭ سۆزلىمەمسەن. فامىلەڭچۇ؟ ــ دېدىم. بالىلار پاراقلاپ كۈلۈپ كېتىشتى. ئۇ قىزارغىنىچە يەنە ئورنىدىن تۇرۇپ:

ــ ئۆمەر... پەيزۇللا ئۆمەر، ــ دېدى.

ــ بارىكاللا، بىز ھەممىمىز تىك تۇرۇپ، دانە ـ دانە، ئوچۇق سۆزلەشنى ئۆگىنىۋالايلى. بىز راۋان نۇتقىمىز ئارقىلىق باشقىلاردا تۇنجى ياخشى تەسىراتنى قالدۇرالايمىز، ــ دېدىم.

ــ مېنىڭ ئىسمىم ھەجەر قۇربان.

ــ مېنىڭ ئىسمىم سەلىمە ئوبۇل.

ــ مېنىڭ ئىسمىم دىلبەر... دىلبەر سەمەت.

مەن ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى «ئاپىرىن»، «بارىكاللا دادىللىقىڭغا»، «قىزىم، ئاۋازىڭ نېمىدېگەن يېقىملىق، كەلگۈسىدە دىكتور بولىسىڭ بولغۇدەك»، «قارا، مەنپەسە ئالمىدەك قىزىرىپ كەتكىنىڭنى» دېگەندەك گەپلەر بىلەن ئىلھاملاندۇرۇپ، بەزىلىرى بىلەن چېقىشىپ قويىاتتىم. مۇنداق چاغلاردا بالىلار قاقاھلاپ كۈلۈپ كېتەتتى ۋە ئۆز ئالاھىدىلىكلىرىنى ئىپادىلەشكە تىرىشاتتى. بۇنداق بولغاندا مەنمۇ ئۇلارنى ئەستە تۇتۇۋالاتتىم. بالىلار ئۆزىنى تونۇشتۇرۇپ

بولاي دېگەندە، كاربىدوردا پالاق ـ پولۇق ئاۋازلار ئاڭلىنىپ، ئىشىك تېپىپ ئېچىلدى ـ دە، بايىقى ئىككى ئوغۇل ئوقۇغۇچى كىرىپ كەلدى. ئىشىكتىن كىرىپلا ئۆزلىرىنى ئورۇندۇقلىرىغا ئاتىماقچى بولۇشىغا ئۇلارنى توسۇۋالدىم:

ــ توختاڭلار بالىلىرىم، بىز تونۇشۇۋالايلى، مەن سىلەرنىڭ يېڭى سىنىپ مەسئۇلىڭلار، ئىسمىم ھەدىيە، ئىككىڭلارمۇ ئۆزۈڭلارنى تونۇشتۇرۇڭلار.

ئىككى بالا بۇ گەپنى تەنە دەپ چۈشىنىپ، تەنقىد ئاڭلاشقا تەييارلىنىپ، تىرناقلىرىنى تاتلاشقا، ئاياغلىرىنىڭ ئۇچى بىلەن يەرنى سىزىشقا باشلىدى.

ــ ۋۇي، سىلەرنىڭ ئىسمىڭلار يوقمۇ؟ ــ دەپ كۈلدۈم.

ــ سىلەر ئېيتىشنى خالىمىساڭلار مەن تېپىپ باقاي قېنى، سەن ئىلھام سەيدۇللا، شۇنداقمۇ؟

ــ شۇنداق، مۇئەللىم...

ــ ئۇنداقتا سەن... ئادىل... ئادىل نۇراخۇن!

ئادىل نۇراخۇن ماڭا بىر قاراپ قويۇپ، بېشىنى تۆۋەن سېلىپ ئايىغىنىڭ ئۇچى بىلەن يەرنى كۈچەپ جىجىلاشقا باشلىدى. ئۇ بايىقى ئۇسسۇزگەك «باتۇر»نىڭ ئۆزى ئىدى. ئۇنىڭ تۇرقىدىن ئۆزگىچە مىجەزى ئىپادىلىنىپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ئادىل نۇراخۇن ياكى ئەمەسلىكىنى قاتتىق ئويلىنىۋاتقان ئەلپازدا:

ــ شۇ... شۇنداق، مۇئەللىم، ــ دېدى.

ــ ئولتۇرۇڭلار، بۇنىڭدىن كېيىن دەرس ۋاقتىدا سىرتتا ئويىنىغىڭلار كەلسە مەندىن رۇخسەت ئېلىڭلار، بولامدۇ؟

بالىلار يەنە پاراقلاپ كۈلۈشتى. شۇنىڭدىن تارتىپ مەن دەرسخانا ئىنتىزامى ھەققىدە گەپ قىلىپ باقمىدىم، بىرلا

قېتىمنى ھېسابقا ئالمىغاندا، بىرەرسىنى ئەيىبلەپمۇ باقمىدىم. دەرس ۋاقتىدا ئوقۇغۇچىلىرىم ئەركىن ئولتۇراتتى، ئەمما مېنىڭ ھەر بىر ئېغىز سۆزۈمنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى.

ئۇ لاتىن يېزىقى ئاساسىدىكى ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى قوللىنىلىۋاتقان يىللار بولۇپ، دەرسلىكلەر يېڭى يېزىقچە ئىدى. ئەمما تىل ـ ئەدەبىيات دەرسىگە ئائىت پايدىلىنىش ماتېرىيالىلىرى ۋە كىتابلار ئۇيغۇر كونا يېزىقىدا بولغانلىقتىن، «كونا يېزىق» نى ئىگىلىۋېلىش زۆرۈر ئىدى. مەن ئوقۇغۇچىلىرىمغا دەرسكە قوشۇمچە قىلىپ «كونا يېزىق» ئۆگەتتىم. ئۆيۈمدىن بالىلارغا ئائىت كونا يېزىقتىكى كىتابلارنى ئەكېلىپ، يەنە بىر قىسىم كىتابنى سېتىۋېلىپ سىنىپتا «كىچىك قىرائەتخانا» قۇردۇم. ئائىلە شارائىتى يار بېرىدىغان بالىلارنى گېزىت ـ ژۇرناللارغا مۇشتەرى بولۇشقا يېتەكلىدىم. «كىچىك قىرائەتخانا» نى رەسمىي ئېچىۋەتكەن كۈنى:

ـ ساۋاقداشلار، بىر ئاي ئىچىدە مىنۇتىغا 100 ـ 120 سۆز ئوقۇيالايدىغان، يازالايدىغان، ئوقۇغانىنى چۈشىنىپ مەنىسىنى سۆزلەپ بېرەلەيدىغان ھالەتكە يېتەلەمسىلەر؟ بىر ئايدىن كېيىن سىنىپتا كىتاب ئوقۇش مۇسابىقىسى ئۆتكۈزىمىز، كىم تېز ئوقۇيالىسا، ئوقۇغان تېكىستىنىڭ مەنىسىنى تولۇق سۆزلەپ بېرەلىسە مۇكاپاتلىنىدۇ، ـ دېدىم. ئەدەبىيات دەرسى ئارىلىقلىرىدا، دەرستىن چۈشكەن ۋاقىتلاردا بالىلارنىڭ قوللىرىدىن كىتاب چۈشۈرمەي ئوقۇۋاتقىنىنى كۆرۈپ، سۆيۈنگىنىمدىن كۆزلىرىمگە ياش كېلەتتى. پۈرسەت تېپىپ ئۇلارنى توختىماي ئىلھاملاندۇرۇپ تۇراتتىم. نەتىجىدە، ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى مەن تەلەپ قىلغان

سەۋىيەگە يەتتى. مەن ۋەدەمدە تۇرۇپ ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنى بىردىن چىرايلىق خاتىرە، بىردىن قەلەم بىلەن مۇكاپاتلىدىم. بالىلاردىكى يۇكسىلىشنى ئاساس قىلغان ھالدا مېتودىمنى ئۆزگەرتىپ، يېتەكچىلىكنى كۈچەيتىپ ماڭدىم. مەن ھەر قېتىم بىرەر دەرسنى ئۆتۈشتىن بۇرۇن ئوقۇغۇچىلىرىمغا تېكىستكە ياكى تېكىست ئاپتورىغا مۇناسىۋەتلىك ئەسەرلەرنى تېپىپ ئوقۇپ، يېتەكچى سوئاللارغا تەييارلىق قىلىپ كېلىشنى ئورۇنلاشتۇردۇم. دەرس ۋاقتىدا، دەرس تېكىستى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلار ئۆز تەييارلىقىغا ئاساسەن ئۆزلىرى سۆزلەيتتى. ئاخىردا مەن سۆزلەيتتىم. خۇلاسىنى ئورتاق چىقىراتتۇق. بۇ جەريانىدا خاتا سۆزلەپ قويغانلارنىمۇ ئىلھاملاندۇراتتىم. چۈشىنىش ئىقتىدارى تۆۋەنلەرگە ئايرىم سوئال قويياتتىم. دېمەك، بىر سائەتلىك دەرستىن ھەممە بالا ئۆزىگە تۇشلۇق نەپ ئالالىغاچقا، بالىلار دەرسكە قىزىقىپ قالاتتى ـ دە، دەرس ئىنتىزامى ھەم ئۆزلىشىش نىسبىتى ئۆزلۈكىدىن ياخشىلىنىپ كېتەتتى.

ئوقۇغۇچىنىڭ ئۆگىنىش نەتىجىسى ۋە ئەخلاق ـ پەزىلىتىنىڭ قانداق بولۇشىدا ئائىلە ناھايىتى مۇھىم رول ئويناپدۇ. مەسئۇلىيەتچان ئوقۇتقۇچى ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئائىلە ئەھۋالى ۋە جەمئىيەتتىكى ئىپادىسى قاتارلىقلاردىنمۇ خەۋەردار بولۇپ تۇرۇشى كېرەك، ئەلۋەتتە. سىنىپىمدا رەئىسە ئىسىملىك چىرايلىققىنە ئەمما سەل ھاياسىز، ئاغزى يامانراق بىر قىز بار ئىدى. ئۇ مەكتەپتە يېشىغا ئانچە مۇناسىپ بولمىغان كىيىملەرنى كىيىپ يۈرەتتى، سىرتلاردا چالا ـ بۇلا گىرىم قىلىۋالغان ھالەتتىمۇ ئۆچرىتىپ قالاتتىم. بىر قېتىم ئۇنىڭ خېلى كەچتە دۇكاندىن ھاراق ـ تاماكا ئېلىۋاتقانلىقىنى، دۇكاندىكى ھاراقكەشلەرنىڭ ئۇنىڭغا

غەيرىي كۆزده قارىشۇاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالدىم. ئىتتىك بېرىپ:

ــ رەئىسە، بۇ كەچتە بۇ يەرلەردە نېمە قىلىۋاتىسەن؟ ــ دەپ سورىدىم. ئۇ سەل هودۇقۇپ:

ــ مۇئەللىم، دادامنىڭ ئاغىنىلىرى كەلگەن، مېنى هاراق ـ تاماكا ئەكېلىپ بەر، دېگەنتى. شۇڭا... دەپ دۇدۇقلاپ قالدى.

ــ ئۆيۈڭ نەدە؟

ــ 6 ـ رايوندا، ــ دېدى قىز ئوڭايسىزلىنىپ. دېمەك، ئۇنىڭ ئۆيى خېلىلا يىراق ئىدى.

ــ بوپتۇ، يۈر، مەن سېنى ئاپىرىپ قوياي، شۇ باهانىدە ئاتا ـ ئاناڭ بىلەنمۇ تونۇشۇۋالاي، ــ دەپ ئۇنىڭ ئالدىغا چۈشۈپ ماڭدىم.

قىزنىڭ دادىسى بىر نەچچە ئاغىنىسى بىلەن ئىچىشىپ ئولتۇراتتى. ئۆينى ئىس ـ تۈتەك، هاراق هىدى قاپلىغانىدى. رەئىسەنىڭ ئالتە ـ يەتتە ياشلاردىكى ئوكسى دادىسىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ قۇرۇق هاراق بوتۇلكىلىرىنى ئويناۋاتاتتى.

رەئىسەنى باشلاپ ئۇدۇل ئۆيىگىلا كىردىم. سالام ـ سەھەتتىن كېيىن رەئىسەنىڭ مۇرىسىدىن قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

ــ مەن رەئىسەنىڭ سىنىپ مۇدىرى. قارىسام رەئىسە مۇشۇ كېچىدە ئۇياقتىكى دۇكاندا يۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئوستىگە هاراق ـ تاماكا ئېلىۋاتىدۇ. سىلەرمۇ بىلىسىلەر، ئۇ ئەتراپتا سالپا ـ سایاق ئادەملەر كۆپ. ئۇنىڭدىن ئەنسىرەپ ئۇنىڭغا هەمرا بولۇپ كەلدىم، ــ دېدىم. مەستلەر:

ــ ۋوي مۇئەللىم، سەت بولدى، كېلىڭ ـ كېلىڭ، داستىخانغا كېلىڭ، ــ دېيىشىپ ئۆرىتۆپە بولۇشۇپ كەتتى. ئارتۇق گەپ قىلماي چىقىپ كېتىپ، قىزنىڭ ئاپىسىنى ئىزدەپ ئاشخانىغا كىردىم. ئاپىسى باش كۆتۈرمەي قورۇما

قورۇۋېتىپتۇ. ئۇنىڭغا ياردەملىشىپ ئىشلىرىنى بىرەر قۇر بېسىقتۇرۇشۇپ بەرگەندىن كېيىن ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلاشتىم. ئۇنىڭ دېيىشىچە، ئېرى دائىم مەستلەرنى ئۆيگە باشلاپ كېلىپ كېچە ـ كېچىلەپ ھاراق ئىچىشىدىكەن. ئۇنىڭغا كېچىچە قورۇما قورۇتۇپ، تاماق ئەتكۈزۈپ ئارام بەرمەيدىكەن. رەئىسەنىلا ئەمەس، يەتتە ياشلىق ئوغلىنىمۇ دائىم دۇكانغا ھاراق ـ تاماكىغا بۇيرۇيدىكەن. كىم ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلىمىسا رەھىم قىلماي ئۇرۇپ سوقىدىكەن. مۇشۇ ئىش تۈپەيلى رەئىسەمۇ بىر نەچچە قېتىم دادىسىدىن قاتتىق تاياق يېگەنىكەن. ئايال بۇ گەپلەرنى كۆز يېشى قىلىپ تۇرۇپ، ئىشىككە پات ـ پات قاراپ، پىچىرلاپ سۆزلىدى. قورقۇنچ ئىچىدە يەنە:

ــ بالىلارنى ھاراققا بۇيرۇماڭ دەپ مەنمۇ تولا دەيمەن. ساق ۋاقتىلىرىدا ماقۇل دەيدۇ. ھاراق ئىچىۋالسىلا بىر زوراۋانغا ئايلىنىدۇ. بەزى كېچىلىرى ئاغىنىلىرى بىلەن ئۇرۇشۇپ ئۆيىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىۋېتىدۇ. مەن قورقۇپ بالىلارنى ئېلىپ تالاغا قېچىپ چىقىۋالىمەن. كېچىچە تالادا يۈرۈپ، مەستلەر ئۇخلاپ قالغاندا ئۆيگە كىرىپ مەينەتچىلىكلەرنى يۇغۇشتۇرىمەن. مۇشۇ بىچارە قىزىم ھېلىمۇ مۇشۇنچىلىك ئوقۇپ يۈرىدۇ، ــ دېدى.

ــ رەئىسە ئەقىللىك ھەم بەك جانلىق. ئەگەر ئائىلىدە ئۇنىڭغا ياخشى شارائىت يارىتىپ بېرەلمىسەڭلار چوقۇم يارىملىق ئادەم بولۇپ چىقالايدۇ. ئەمما ئىش مۇشۇ پېتى كېتىۋەرسە بىر نېمە دېمەك تەس. بىر بالىنىڭ قانداق ئادەم بولۇشىدا ئائىلە تەربىيەسى بەك مۇھىم. ھازىرچە سىز بولسىڭىزمۇ بىزگە ماسلىشىپ بېرىڭ. ئۇ تېخى كىچىك، چوڭ بولۇشقا ئالدىراپ كەتمىسۇن. بىرەر قېينىچىلىققا

يولۇقسىڭىز مېنى ئىزدەڭ. بىز مۇناسىۋەتلىك تەرەپلەر بىلەن ئالاقىلىشىپ يولدىشىڭىزنى توغرا يولغا سېلىشنىڭ ئامالىنى قىلايلى، ــ دېدىم. ئايال خۇرسەن بولۇپ، كۆز ياشلىرىنى تۆككىنىچە قالدى. مېھمانخانا ئۆيىدىن مەستلەرنىڭ ئالتاغىل ناخشىلىرى ئاڭلىنىپ تۇراتتى. رەئىسە ياندىكى كىچىك ئۆيدە ئۇستەلدىكى تاپشۇرۇق دەپتەرگە بېشىنى قويۇپ ئۇخلاپ قالغانىدى.

كېيىنكى بىر مەزگىل ئىچىدە، شەنبە ـ يەكشەنبە كۈنلىرى ئۇنى ئۆيۈمگە ئېلىپ كېتىدىغان بولدۇم. قىزىم ئىككىسى ياش جەھەتتە كۆپ پەرقلەنمەيتتى. ئۇلار ئىككىسى بىللە ئۆي ئىشلىرىنى قىلاتتى، بىللە كىتاب ئوقۇيتتى، قىزلارنىڭ يۈرۈش ـ تۇرۇشى، ئەخلاق ـ پەزىلىتىگە دائىر پەند ـ نەسىھەتلىرىمنى ئاڭلايتتى. رەئىسەنىڭ دادىسىنى قۇتۇلدۇرۇشقا كۆپ هەرىكەت قىلغان بولسامۇ قولۇمدىن كەلمىدى. ئۇزاق ئۆتمەي ئۇ چوڭ بىر دېلوغا چېتىلىپ قېلىپ قولغا ئېلىنىپ كەتتى. لېكىن رەئىسەنى قوغداپ قالدىم. هاياتىنىڭ هالقىلىق پەيتىدە ئۇ نېمىنىڭ ياخشى، نېمىنىڭ يامانلىقىنى، ئادەم بولۇشنىڭ يولىنى بىلىۋالدى. ئۆزىنى قوغداشنى ئۆگەندى. رەئىسە هازىر ئۆزى ئوقۇغان، بىز ئىشلىگەن مەكتەپتە مۇئاۋىن مۇدىر بولۇپ ئىشلەۋاتىدۇ. ئۇ ئىلگىرى مېنى پات ـ پات يوقلاپ تۇراتتى، مەكتەپ خىزمىتى، ئوقۇتۇش مېتودى توغرىسىدا مەسلىھەت ئالاتتى. كېيىن بىز پېنسىيەگە چىقىپ ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ كەلدۇق. ئارىلىقىمىز يىراق بولۇپ قالدى. لېكىن هېيت ـ بايرام كۈنلىرىدە ئەتىگەندە ئۇنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىماي قالمايمەن. ئۇنىڭ ياڭراق، خۇشخۇي ئاۋازى ماڭا هەر قاچان خۇشاللىق ئاتا قىلىدۇ.

مەندە ئۇنتۇلغۇسىز تەسىر قالدۇرغان يەنە بىر ئوقۇغۇچۇم بار. ئۇ ھېلىقى مېنى سوقۇپ يىقىتىۋەتكەن ئادىل نۇراخۇن. ئۇ تولۇقسىز 1 ـ يىللىقنىڭ ئىككىنچى مەۋسۇمىدىن تولۇق ئوتتۇرىنى پۈتكۈزگەنگە قەدەر سىنىپ باشلىقى بولۇپ ئوقۇدى. ئالىي مەكتەپ ئىمتىھانىدىن ئوبلاست بويىچە يۇقىرى نومۇر بىلەن ئۆتۈپ شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتىغا تاللاندى. ئۇ ھازىر كان باشلىقى.

ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 70 ــ 80 ـ يىللىرىدا مېنىڭ قولۇمدا ئوقۇغان بالىلارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇچۇرۇم بولۇپ ئالىي بىلىم يۇرتلىرىغا كېتىشتى. ئۇلار بىر ـ بىرىدىن يارامليق بولۇپ چىقتى. ئەلۋەتتە، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئالاھىدە تۆھپە يارىتالىغىنى ياكى ئەمەلدار بولالىغىنى يوق. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى دۇرۇس، ۋىجدانلىق ئادەملەردىن بولۇپ يېتىلىپ جەمئىيەت ۋە ئائىلىدە ئۆز بۇرچلىرىنى ئادا قىلماقتا. مەن ئۇلاردىن پەخىرلىنىمەن.

پەقەتلا... . «مۇئەللىم، سىزگە ئېيتىدىغان بىر گېپىم بار ئىدى» دەپ ماڭا تەلمۇرۇپ تۇرغان بىر جۇپ كۆز بار. مەن بۇ بىر جۇپ كۆزنى ئۇنتۇيالمايمەن. ئۇ مېنىڭ قەلبىمدىكى مەڭگۈلۈك نادامەتلىك ئەسلىمە ھەم ئاگاھلاندۇرۇش. بۇ كۆزلەر بىر ئوقۇغۇچۇمنىڭ كۆزلىرى ئىدى. قانداقتۇ بىر ھارارەت بىلەن كۆيۈۋاتقاندەك، تىنماي ئۇچقۇنلارنى چاچرىتاتتى، ئۆتكۈرلۈكى بىلەن كىشىنى ھەيران قالدۇراتتى، ساڭا قاردەك ئاق، سەممي قەلبى بىلەن ئۇمىد بىلەن باقاتتى، ئۇ مېھىر ـ مۇھەببەتكە، چۈشىنىشكە تەشنا كۆزلەر ئىدى. مەن ئۇنىڭ ئىنچىكە روھىي ئۆزگىرىشلىرىگە، يەككە ـ يېگانە، خىيالىپەرەس بولۇۋالغىنىغا، داۋاملىق ئۆيۈمنىڭ ئالدىدا پەيدا بولۇپ قېلىشلىرىغا، غەلىتە گەپ ـ

سۆزلىرىگە، باشقا بالىلارنىڭ ئۇنى يەكلەش، مەسخىرىلىرىگە تولۇق دەققەت قىلالمىدىم. ئۇ چاغلاردا مېنىڭمۇ دەققىتىمنى بۆلۈپ تۇرغان ئىشلار كۆپ ئىدى. ئەگەر ئاشۇ چاغلاردا مەن ئۇنى يەكلەش ـ مەسخىرىلەردىن قۇتۇلدۇرغان بولسام، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلگەن بولسام، باشقا بالىلارنىمۇ ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈشكە، مېھرىبانلىق كۆرسىتىشكە يېتەكلىگەن بولسام، بىر قېتىم ئۆيۈمگە كېلىپ: «مۇئەللىم سىزگە ئېيتىدىغان بىر گېپىم بار ئىدى» دېگەن چېغىدا «مۇھىم مېھمانلار» تۇيۇقسىز ئۇنى ئۇمىدسىز قالدۇرمىغان بولسام... بەلكىم ئىش ئۇ دەرىجىگە بارمىغان بولاتتى. بىز ھەممىمىز چۆچۈپ ئويغانغاندا ئاللىقاچان كېچىككەنىدۇق. ئۇ ئىنتايىن ئېچىنىشلىق ئۆلۈمى بىلەن بىزگە بولۇپمۇ ماڭا ئۇنتۇلغۇسىز بىر دەرس ئۆتتى. مەن شۇ چاغدا ئۆزۈمنىڭ لاياقەتلىك ئوقۇتقۇچى ئىكەنلىكىمدىن گۇمانلىنىپ قالغانىدىم. ئوقۇتقۇچىلىق ھاياتىمنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا مەن ئاشۇ قىز ھەققىدە كۆپ ئويلىدىم. مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى تېپىپ ئىزدەندىم ۋە ئۆزۈمنىڭ، بىزنىڭ ماڭارىپىمىزنىڭ ئەجەللىك ئاجىزلىقىنى تېپىپ چىقتىم. مەن ئۆمۈرۋايەت بالىلىرىمنى يۇقىرى نومۇرغا ئېرىشتۇرۇش، ئالىي مەكتەپلەرگە ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن جان تىكتىم، ئەمما ئۇلارنىڭ روھىي دۇنياسىغا، پىسخىك ساغلاملىقىغا، ۋىجدانىغا، ئادىمىي ھېس ـ تۇيغۇلىرىنىڭ يېتىلىشىگە سەل قارىدىم. ئۇلارنىڭ يۇقىرى نومۇرغا، ئۇستۇنلۈكىكە، پۇلغا، ھەشەمەتكە، ئېسىل ئۆي، ئېسىل كىيىملەرگە چوقۇنۇشىنى، باشقىلارنىڭ ئاجىزلىقى، چارسىزلىكى، ئورنىنىڭ تۆۋەنلىكى، نامراتلىقىنى مەسخىرە قىلىشلىرىنى نورمال ئەھۋال دەپ بىلدىم. بەلكىم كۆپلىگەن ئوقۇغۇچىم ھايات

داۋامىدا ئۆزلىرىدە نېمىنىڭ كەملىكىنى تالاي قېتىم ھېس قىلغاندۇ، مەندىن، بىزدىن ئاغرىنغاندۇ. بىر - ئىككى ئوقۇغۇچىنىڭ نەتىجە يارىتىشى، يۇقىرى ئورۇن - مەرتىۋە، شوئارسىمان داغدۇغىلىق گەپلەر ۋاقتى كەلسە بىر تىينىگە ئەرزىمەسلىكى مۇمكىن. قىممەتلىكى، ھېسداشلىقىقا، ياخشىلىققا، چۇشىنىشكە تولغان سەممىي قەلب. مەن بالىلىرىمدا شۇنداق قەلبنى يېتىلدۇرەلىگەن بولسام ئاشۇ پاجىئە يۈز بەرمىگەن بولاتتى.

مەن ھېلىمۇ ئۆزۈمگە: مەن قانداق ئوقۇتقۇچى؟ دېگەن سوئالنى قويىمەن. ماڭغان يولۇم، قىلغان ئىشلىرىمنى ۋىجدان تارازىسىغا سېلىپ ئۆلچىسەم تارازىنىڭ بىر تەرىپىدە تۇركۇم - تۇركۇم خۇشال چىراي، يەنە بىر تەرىپىدە ئاشۇ قىز ئوقۇغۇچۇمنىڭ ئۇمىدسىز كۆزلىرى بېسىپ تۇرغانىدەك تۇيۇلىدۇ.

بەزىدە مەسئۇد بىلەن ئولتۇرۇپ ئۆتكەن كۈنلىرىمىز ھەققىدە، بۇگۈنكى مائارىپتىكى يېڭىلىقلار ھەققىدە پاراڭلىشىپ قالىمىز. مەن ئۇنىڭغا ئويلىرىمنى ئېيتسام، ئۇ بىردەم تۇرۇپ كېتىپ:

بۇ ئويلىغانلىرىڭمۇ توغرا. لېكىن بۇ يالغۇز سېنىڭ مەسئۇلىيىتىڭ ئەمەس. بىز دەۋر چەكلىمىسىدىن ھالقىپ كېتەلمىدۇق. بىزنىڭ بىلىشىمىز، بىزگە قويۇلغان تەلەپ شۇنچىلىك ئىدى. لېكىن بىز بۇ ئىشقا پۈتۈن كۈچىمىزنى سەرپ قىلدۇق، ھالال - سەممىي نىيەت بىلەن ئىشلىدۇق. مېنىڭچە، مۇشۇنچىلىك قىلىشىمۇ ئاسان ئەمەس. ئاۋۇ ئوقۇغۇچى قىزنىڭ ئۇ خىل تەقدىرگە ئۇچرىشىدىكى سەۋەب تېخىمۇ مۇرەككەپ بولۇشى مۇمكىن. سەن زىيادە سەزگۈرلۈك قىلىپ كەتمە. ھايات شۇنداق، ئۇنىڭ خىلمۇخىل بەدىلى

بولىدۇ، ــ دېدى.

مەسئۇدنىڭ دېگەنلىرىگە قايىل بولمىغان بولسامۇ، بۇ دۇنيانىڭ مۇكەممەل ئەمەسلىكىگە، ئىنسانىنىڭمۇ ھېچقاچان مۇكەممەل بولالمايدىغانلىقىغا، پەقەت مۇكەممەللىككە يېقىنلىشالايدىغانلىقىغا، بەزىدە مۇكەممەل دەپ قارالغان ئادەم ۋە ئىشلارنىڭ مۇكەممەللىكتىن تولىمۇ يىراق ئىكەنلىكىگە تەن بەردىم. بۇ ئويلار مېنى تىنچلاندۇردى. بەلكىم بۇ قېرىلىقتىكى چارىسىزلىكنىڭ ئىنكاسىدۇ ياكى پىشىپ يېتىلىش دېگەن شۇنداق بولىدىغاندۇ.

خىياللارغا ئەگىشىپ ئېسىمگە بۇنىڭدىن بىر نەچچە يىل ئىلگىرى بىر ئوقۇغۇچىمدىن تاپشۇرۇۋالغان خەت كەلدى. ئۆز ۋاقىتلىرىدىلا چوڭقۇر تەپەككۇرى، ئۆتكۈر قەلىمى بىلەن دوستلىرى ئارىسىدا تونۇلغان بۇ ئۆسمۈر ھازىر داڭلىق بىر يازغۇچى. ئۇ خېتىدە ئۆزىنىڭ چوڭ بىر مۇكاپاتقا ئېرىشكەنلىكىنى يېزىپ: «مۇئەللىم، مۇكاپات ئالغان ئاخشىمى مەن سىزنى ــ ماڭا ئەدەبىياتنىڭ سېھرىي كۈچىنى، ئانا تىلىمىزنىڭ گۈزەللىكى، بايلىقى ۋە مەنادارلىقىنى تۇنجى بولۇپ شۇ قەدەر چوڭقۇر تونۇتقان ئۇستازىمنى ئەسلىدىم. شۇنداقلا سىزنى بۇ ئۇتۇقۇمدىن خەۋەردار قىلىشقا ھەم تۇنجى بولۇپ سىزگە رەھمەت ئېيتىشقا ئالدىرىدىم. رەھمەت مۇئەللىم، مەن سىزگە ئۇچراپ قالمىغان بولسام بەلكىم بۇ ئۆمرۈمدە ئەدەبىيات بىلەن ھېچقانداق مۇناسىۋىتىتە بولمىغان بولاتتىم. مەن تەلەيلىك ئىكەنمەن. مەكتەپلىرىمىزدە سىزگە ئوخشاش ئەدەبىيات ئوقۇتقۇچىلىرى كۆپرەك بولغان بولسا نەقەدەر ياخشى بولغان

بولاتتى ـ ھە!» دەپ يازغانىدى. ئوقۇغۇچۇم بۇ قىسقىغىنە خېتى بىلەن ماڭمۇ ئوقۇتقۇچىلىقنىڭ ئەڭ ئالىي شان ـ شەرىپىنى ئاتا قىلغانلىقىنى بەلكىم ھېس قىلىپ يەتمىگەن بولۇشى مۇمكىن. مەن ئۇ خەتنى ناھايىتى قىممەتلىك بۇيۇم سۈپىتىدە ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كېلىۋاتىمەن.

كېرەم VI

18

چۈشتىن كېيىن ھۈجرامدىكى ئۇستەل ئالدىدا جىمجىت ئولتۇراتتىم. ئالدىمدىكى «تارىخى رەشىدىي» نامىك ئوچۇق بەتلىرى ئۇستىدە قويۇق يوپۇرماقلار ئارىسىدىن سىرغىپ ئۆتكەن تەڭگىسىمان كۈن نۇرى تەۋرىنىپ تۇراتتى.

«خانلار تارىخى» نامىك زۆرۈر بابلىرىنى بىر نەچچە قېتىم ئوقۇپ چىققاندىن كېيىن، «تارىخى رەشىدىي» نامىك نەزەرىمدىكى قىممىتى تېخىمۇ ئاشقاندەك بولدى. «خانلار تارىخى» دىكى ئادەم ۋە بايانلار بۈنىڭدا كونكرېتلىشىپ، يېشىلىپ باراتتى، ئىككى كىتاب بىر - بىرىنى تولۇقلايتتى. ئۇلاردىن ئەينى دەۋردىكى «خان» ئەۋلادلىرىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىنى بىلىۋالغىلى بولاتتى. تېخىمۇ مۇھىمى، «تارىخى رەشىدىي» مېنى بىردىنلا ئۆزىگە ئەسىر قىلىپ، يىللار توزانلىرى ئىچىدىكى ئۆزگىچە بىر دۇنياغا، تەپەككۇر ۋە ئەقىل - پاراسەتنىڭ پايانسىز مەنزىلىگە، سۆز جاۋاھىراتلىرىنىڭ سىرلىق خەزىنىسىگە باشلاپ كىرەتتى. مەن خۇددى «سىم - سىم» غارىغا كىرىپ قالغان ئەلى بابادەك ئۇ يەردىكى بايلىقتىن، سەلتەنەتتىن، ئىنسانىنىڭ جىمىكى ئۇلۇغ پەزىلىتى ۋە زەئىپلىكىنىڭ مۇجەسسىمى بولغان كەچمىشلەردىن، ھېچكىمنىڭ بېشىدا ئۇزاق تۇرمىغان قان

يۇقى تاجلار، لەئلى ـ ياقۇتتىن كۆز قويۇلغان شاھى تونلار، تېگىدە زەھەر قېتىپ قالغان ئالتۇن قەدەملەردىن، باشلىرى كېسىلگەن خانىشلارنىڭ چاچلىرى يۆگىشىپ تۇرغان ئۇنچە ـ مەرۋايىتلاردىن ئەقلىم لال، كۆزلىرىم خىرە ھالدا مۇكچىيىپ ئولتۇرۇپ، ئىنسانىيەت تارىخىدىكى ئوخشاشلىق ۋە تەكرارلىق، ئىنسان پەيلىدىكى ئاچ كۆزلۈك ۋە شۆھرەتپەرەسلىكنىڭ تۇغما ۋە مەڭگۈلۈكلۈكى ھەققىدە ئويلارغا چۆمۈلىمەن.

جاھاننى تىترەتكەن سۇلالىلەرنىڭ، نى ـ نى خانلىقنىڭ كۈلىنى كۆككە ئۇچۇرغان، دادىنى ئوغۇلىنىڭ، ئوغۇلنى قان ـ قېرىنداشلىرىنىڭ بېشىنى كېسىشكە ئۇندەپ، ئادەملىك، مېھىر ـ مۇھەببەت، ئىنساب ۋە ۋاپانى خار قىلغان قانداق بىر كۈچ بولغىيدى ـ ھە! ئۆزىنىڭ تەختى ـ بەختىنى قوغداش ئۈچۈنلا مىليون پۇقرانى قۇربانلىق قويغا، دۆلەتنى ھالاكەت دېڭىزىغا ئايلاندۇرغان؛ ئادەملەرنى ئادەمدەك ياشاش، ئەركىن تەپەككۇر قىلىش، سۆزلەش ھوقۇقىدىن مەھرۇم قالدۇرغانچۇ؟!

ئېيتىشلارچە، بۇگۈنكى پەن تەتقىقات نەتىجىلىرى دۇنيا تارىخىدا ئۆتكەن ئەڭ زالىم، قانخور ھۆكۈمرانلار بىلەن دۇنيادىكى ئەڭ مەشھۇر، شەپقەتسىز جىنايەتچىلەرنىڭ گېنىدا زور ئوخشاشلىق ـ مەۋجۇتلۇقنى ئىسپاتلىغان. دېمەك بۇ «قوشكېزەك» لەرنىڭ تەلىيى ئوڭدىن كەلگىنى ھۆكۈمران بولغان، تەلىيى تەتۇر كەلگىنى قاتىل، قاراقچى بولغان. بۇ يەردە شارائىت، تەربىيە قاتارلىقلارنىڭ قانداق رول ئوينىشىدىن قەتئىينەزەر، ئاشۇ بىر تۇركۈم كىشى دۇنيا تارىخىغا ئۇزۇكسىز تەسىر كۆرسەتىپ، تارىخنىڭ ئەڭ زۇلمەت دەۋرىنى شەكىللەندۇرگەن. نەپسانىيەت، ھوقۇق

خۇماری، شان ـ شۆھرەت تاماسی گویا غایەت زور قارا ئۆڭكۇردەك ئەتراپىدىكى بارلىق گۈزەل، ياخشى نەرسىنى يالماپ يوقاتقان. نوبىل ئەدەبىيات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن داڭلىق بىر شائىرنىڭ ئەگەر ساددام بىلەن بۇش شېئىرنى چۈشەنگەن، شېئىر ئوقۇغان بولسا پارس قولتۇقى ئۇرۇشى يۈز بەرمىگەن بولاتتى، دېگەندەك بىر گېپى ئېسىمدە. ئەمما سۇلتان سەئىدخان بىلەن ئۇنىڭ ئوغلى سۇلتان ئابدۇرەشىد خان ئىككىلىسىلا يېتىلگەن شائىر، مۇزىكانت ئىدىغۇ! ئۇلار كۈنلىرىنى تۈرلۈك ئىلىم، ھۈنەر ـ سەنئەت، مۇزىكا ۋە شېئىر سورۇنلىرىدا ئۆتكۈزگەن. ئۇلارنىڭ دەۋرىدە ئىلىم ئەھلى ۋە سەنئەتكارلار ئەتىۋارىنى تاپقان. مۇزىكا ۋە شېئىرغا بولغان ئىشتىياق ئابدۇرەشىدخانىنىڭ مۇھەببەت رىشتىنى چۆل ـ باياۋاندىكى بىر ئوتۇنچىنىڭ قىزىغا باغلىغان. «12 مۇقام» ئەنە شۇلارنىڭ ئەجرىدە رەتلىنىپ مۇكەممەللەشتۈرۈلگەن. خانلار قەلەم تەۋرىتىپ يازغان گۈزەل مىسرالار پۈتكۈل ئوتتۇرا ئاسىيانى ئۆز ئىچىگە ئالغان چاغاتاي شېئىرىيىتىنىڭ گۈلتاجى بولغان.

ئەمما ئۇلار قانخورلۇقتىن، تەخت تالىشىش ماجرالىرىدىن، ئىشغالىيەتچىلىك ۋەسۋەسىسىدىن خالاس بولالمىدىمۇ؟ خوش، ئۇلارنى ئاشۇ دەۋر تېراگدىيەسىنىڭ بىر قىسمى دەيلى، ئىنسانىيەتنىڭ قەدىمى يۇلتۇزلارغا يېتىۋاتقان، چۆچەكلەردىكى مۆجىزىلەر رېئاللىققا ئايلىنىۋاتقان، ئىنسان ھەقلىرى مۇقەددەس ئورۇنغا قويۇلۇۋاتقان بۈگۈنكى دەۋردىمۇ ئادەم ھاياتىنى خەس ئورنىدا كۆرىدىغانلار، نەپس، ھوقۇق ـ مەنپەئەتى ئۇچۇن ۋەتەن تۈپرىقىنى نەۋقىران يىگىتلەر، ئايالىلار ۋە بالىلارنىڭ جەسەتلىرى، ناھەق تۆكۈلگەن قانلىرى بىلەن

تولدۇرۇۋاتقانلار، هېسابسىز ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن ساقچىلىرى، ئارمىيەسى بىلەن، جۇپ - جۇپ كۆزلەرگە توغرىلانغان قوراللىرى بىلەن كىشىلەرنى ئەركىن نەپەس ئالغىلى، ئويلىغىلى، سۆزلىگىلى قويمايۋاتقانلار هېلىھەم بارغۇ!

مىڭ يىللار ئىلگىرى بارلىققا كەلگەن ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى هەقىقىدىكى بىر چۆچەك مېنى دائىم چوڭقۇر ئويلارغا سالىدۇ. ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بارلىقى توغرىسىدىكى هەقىقەتنى ئېغىزىدىن چىقىرالماي بۇرۇقتۇرما بولغان، بىر چوڭقۇر قۇدۇققا بېشىنى تىقىپ «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار!» دەپ ئىچىنى بوشىتىۋېلىپ ئۆتۈپ كەتكەن ئادەم ــ راست گەپ قىلالماسلىقنىڭ ئازابى بىزگە نەقەدەر تونۇش - هە! هەقىقەتنى مەڭگۈ يوشۇرۇپ ئۆتۈش ياكى ئۇنى يوقىتىۋېتىش مۇمكىن ئەمەس. ئۇ بىر مەهەل يوقالغانىدەك قىلغان بىلەن، ئاخىرى قۇدۇقتىن قومۇش بولۇپ ئۇنۇپ چىقىدۇ. يېگانە بىر پادىچى ئۇ قومۇشتىن نەي ياساپ چېلىپ ئىچ - پۇشۇقىنى چىقارماقچى بولىدۇ. ئەمما بۇ نەيدىن «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار!» دېگەن سادا ياڭرايدۇ. پادىچى نېيىنى چېلىۋەرگەنچە «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار» دېگەن سۆز قۇلاقتىن قۇلاققا، ئېغىزدىن ئېغىزغا تاراپ كېتىدۇ. زالىم هۆكۈمرانلار خەلقنىڭ ئاغزىنى ئېتەلىگىنى بىلەن، كىشىلەر قەلبىگە بەند قىلىنغان هەقىقەتنىڭ ئاللىقاندىق يوللار بىلەن قومۇش بولۇپ كۆكلەپ چىقىشىنى توسۇيالارمۇ!

ئىنسانىيەت تارىخىدىكى هەر قانداق تەرەققىيات ئىنسانىنى قەدىرلەش، ئىنسانىنىڭ ئەركىن ياشاش، كۆڭلىدىكى گەپلىرىنى هېچبىر توسقۇنسىز سۆزلەش، ياشاش يوللىرىنى ئىختىيارى تاللاش ئىرادىسىگە هۆرمەت قىلىشتىن ئارتۇق

بولمسا كېرەك. نەپسى تۇيەيلى ياراتقۇچى تەرىپىدىن يەر شارىنىڭ مۇزلۇق دالىلىرىغا چۈشۈرۈلگەن ئادەمئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانىنىڭ ئەۋلادلىرى قارا ئاغۇ يىللار قوينىدا ناھايىتى ئۇزاق ياشىغاندىن كېيىن پەيدىنپەي پىشىپ يېتىلىشكە باشلىدى. ھاياتلىققا، ئەركىنلىككە، تەبىئىيلىككە ھۆرمەت قىلىشنى، ئادەم بىلەن ئادەمنىڭ، ئادەم بىلەن جەمئىيەت ۋە تەبىئەتنىڭ يەنىمۇ ماس مۇناسىۋىتىنى ئورنىتىشنىڭ قەدىملىرىنى ئۆگىنىشكە باشلىدى. تۆت ئەتراپتىن بۇ تەقەززاسىز قەدەم تۈشۈلىرى كېلىپ تۇرسىمۇ، مۇستەبتلىك قاپلىغان نۇرغۇن جاي يەنىلا تىمتاس ھالىتىنى ساقلىماقتا. «ئىسكەندەرنىڭ مۇڭگۈزى بار» دەپ ۋارقىراشقا جۈرئەت قىلىدىغانلارنىڭ تىلى كېسىلىپ، كۆزلىرى ئويۇلماقتا. تېخىمۇ كۆپ كىشى بولسا ئاغزىدىن بىرەر ئېغىز سۆزنىڭ چىقىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن چىشلىرىنى چاك چىشلەپ، قۇدرىتىنىڭ يېتىشىچە مۇكچىيىپ، باشقىلار ئۆگەتكەن سۆزلەرنى زورۇقۇپ تەكرارلاپ، دەككە ـ دۈككە ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزمەكتە.

جىمىرلاپ تۇرغان كۈن نۇرى كىتاب ئۈستىدىن قوللىرىمغا، ئاق كۆڭلىكىمنىڭ مەيدىسىگە يۆتكەلدى. ئاخىرىدا پېشانەم ۋە چېكىلىرىمنى ئىللىتىشقا باشلىدى. راھەت بىر سېزىم ئىلكىدە كۆزلىرىمنى يۇمۇۋالدىم.

... ئېگىز تاملىرىدا زەرھەللەر ۋالىلداپ تۇرغان، يەنە بىر تەرىپى ئۆرۈلۈپ ئەسكى تاملىققا ئايلانغان قەدىمىي ئوردىدا يۈرەتتىم. مەن داڭلىق تارىخچى ۋە شائىر مىرزا ھەيدەر كۆرەگان ئىدىم. سۇلتان سەئىدخان بىلەن كەشمىرگە يۈرۈش قىلماقچى بولۇپ، قانداقتۇر تۈتۈق كۆلەڭگىلەر، ئاتلار، دۈبۈلغا ـ ساۋۇتلار، چاك ـ توزانلار، پېشانىسىگە يات

ئەللەردە ئۆلۈش پۈتۈلگەن سۈرلۈك لەشكەرلەر ئارىسىدا يۈرەتتىم. سەئىدخاننىڭ تۇرقى بەئەينى مەن بىر ۋاقىتلاردا كۆرگەن «ھاملىت» نامىلىق كىنودىكى زەھەرلەپ ئۆلتۈرۈلگەن پادىشاھنىڭ ئاسمانىدا كۆرۈنىدىغان ئەرۋاھىغا ئوخشاپ كېتەتتى. ئۇزۇن ھەم قىلىن دۇبۇلغا ـ ساۋۇت كىيگەن، ئۇچلۇق تۆمۈر باش كىيىمى ئارىسىدىكى يۈزى تۇرىدىغان يەر قاپقاراڭغۇ بوشلۇق ئىدى، ئاۋازى مۇئەللەقتە ھاۋا گۈلدۈرلىگەندەك ياڭرايتتى. ئۇ بىر بۇرجىكلا قالغان شاھانە راۋاقتا يەرگە قاراپ ئولتۇرغان غەمكىن بىر ئايالنى ماڭا كۆرسىتىپ، بوغۇق ئەمما سۈرلۈك ئاۋازدا:

ــ ئەنە قارا، ئۇ مېنىڭ سىڭلىم خەدىچە خانىم بولىدۇ، مەن ئۇنى ساڭا نىكاھلىتىپ بېرىمەن، ــ دەۋاتاتتى. ئايال رومىلىنى قىيا ئېچىپ ماڭا قارىدى. مەن ئۇنى تونۇۋالدىم، ئۇ مېنىڭ ئەينى يىللاردىكى مەكتەپدىشىم سېرىن ئىدى!

مەن ھاياجانلىنىپ:

سېرىن، سېرىن! سىز ئەسلىي بۇ يەردە ئىكەنسىز... ــ دەپ ئۇنىڭغا قاراپ يۈگۈردۈم. دەل شۇ چاغدا ئىشىك تۆۋىدىكى تېلېفون ئاچچىق سايراپ كەتتى. ئۇزۇن، ھېسسىياتسىز قوڭغۇراق ئاۋازى بىر ـ بىرىگە ئۇلىنىپ كېتىۋاتاتتى. شۇ ھامان كۆز ئالدىمدىكى ھەممە ــ سېرىن، راۋاق، سەئىدخان ۋە ئوردا ـ سارايلار غايىب بولدى. چىڭ چاپلاشقان كۆزلىرىمنى تەستە ئېچىپ، ھېلىلا كۆرگەنلىرىمنىڭ ئوڭۇم ياكى چۈشۈم ئىكەنلىكىنى پەرق ئېتەلمەي، گاراڭ ھالەتتە بىر پەس ئولتۇردۇم. كاللام سەل ـ پەل سۈزۈلگەندە كۆرگەن چۈشۈمدىن ھەيران بولۇپ كۆزلىرىم يوغان ئېچىلدى. قانداقلارچە مىرزا ھەيدەر كۆرەگان بولۇپ قالغىنىم، پۈتكۈل سەئىدىيە دۆلىتىنىڭ ۋە لەشكىرىي يۈرۈشىنىڭ غېمىنى

ئۇستۇمگە ئېلىپ، ئۇنىڭ روھىي ھالىتىنى شۇ قەدەر ئەينەن ھېس قىلغىنىمغا ئەقلىم يەتمەيتتى. «تارىخى رەشىدىي» تىزىمدا ھېلىمۇ ئوچۇق تۇراتتى، دېرىزىدىن كىرگەن سالقىن شامال كىتابنىڭ بەتلىرىنى يېنىككىنە تەۋرىتەتتى. خۇددى شامال قۇرلار ئارىسىدىكى ھېس - تۇيغۇلارنى روھىمغا ئۇچۇرۇپ كىرىۋاتقاندەك ئىدى. بۇ ھېسسىيات بىر شائىرنىڭ، تارىخچىنىڭ ھېسسىياتى ئىدى. ئۇنىڭدىن قان تۆكۈش، ھۆكۈمرانلىق خۇمارى ئەمەس، ئامالسىزلىق، دېلىغۇللۇق ۋە سۇسقىنە ھەسرەت چىقىپ تۇراتتى. ئۇنىڭ ئەڭ ئاخىرىدا باشقا شاھزادىلەرنىڭ ئارقىسىدىن كەتمەي، تىنچ - گۈزەل، شېئىرىي تۇيغۇغا باي كەشمىرگە بېرىشنى تاللىشىمۇ ئۆزى ئۆزگەرتىشكە قادىر بولمىغان رېئاللىقتىن، تۇغمەس قانلىق ئۇرۇشلاردىن ئۆزىنى قاچۇرۇش ئۈچۈن ئىدى.

مېنى تېخىمۇ ھەيران قالدۇرغىنى، يىراق ئۆتمۈشتىكى رىۋايەتتەك ئىشلار ئىچىدىن سېرىنىڭ چىقىپ كېلىشى ئىدى. ئۇنىڭ مەيۈس چىرايى، قاراشلىرى، خۇددى ۋىدالىشىۋاتقاندەك كۆزلىرى، لەۋلىرىدىن، مۆلدۈر سوققان مەجنۇن تالدەك تۇرقىدىن «سىلەر مېنى قۇتقۇزالايتتىڭلارمۇ؟ بۇ قولۇڭلاردىن كېلەتتىمۇ» دەپ مۇڭلىنىۋاتقاندەك تۇراتتى. ئۇ بەلكىم ھاياتىنىڭ ئاخىرقى سائەتلىرىدە ئەنە شۇنداق ھېس - تۇيغۇلاردا بولغان، ئەنە شۇنداق ئۇمىدسىزلەنگەن، ئەڭ ئاخىرقى قېتىم دۇنياغا، مەكتىپىگە، ئىچىدە دوستلىرى ئۇخلاۋاتقان دېرىزىلەرگە ئەنە شۇنداق نەزەردە باققان بولۇشى، سۇ ئامبىرى ئەتراپىدىكى دەرەخلىكتە، قاتتىق يامغۇردا يېقىلىپ - قوپۇپ ماڭغان بولۇشى، بەلكىم ھاياتلىقا، ئاكىسىغا تارتىشقان بولۇشى مۇمكىن...

ئىچ ـ ئىچىمدىن ئېتىلىپ چىققان پىغان بوغۇزۇمغا قىسىلىپ قالدى. كەيپىياتىمنى تەڭشەش ئۈچۈن بىر پەس جىمجىت ئولتۇردۇم. دوختۇر بۇرادەرلەر مېنى دائىم ئاگاھلاندۇرۇپ تۇراتتى. ھاياجانلىنىشقا، قايغۇرماسلىققا، ئارتۇقچە خۇشال بولماسلىققا... ئەمما مەن ھېچقانداق قىلىپ پەرۋاسىز بولۇۋالالمايتتىم. بۇ دۇنيا گۈزەللىكى، خۇشاللىقى، بەختسىزلىكى ۋە تەشۋىشلىرىسىز دۇنيا بولالمايتتى. ھايات ئەنە شۇلارسىز ئۆز مەنىسىنى تاپالمايتتى. بۇ دۇنيادا قايغۇرماي، ھەسرەتلەنمەي، ھاياجانلانماي ياشاش مۇمكىنمۇ؟

19

تېلېفون يەنە بىر قېتىم ئەنسىز جىرىڭلاپ كەتتى. ئەمدى ئالماي ئامال يوقتەك قىلاتتى. بىراق تېلېفوندىن ئاڭلىنىۋاتقان چوڭ ياشلىق بىر ئايالنىڭ ھودۇقۇش ئىچىدىكى ئاۋازى مېنى بىردىنلا سەگەكلەشتۈردى.

ــ ئۆزلىرى كېرىمجان بولاملا ئۇكام؟ ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ كېسىلى ئېغىرلىشىپ قالغان. كېرىمجانغا بىر گېپىم بار ئىدى، دەپ سىلىگە تارتىشىپ يوللىرىغا قاراپ ياتىدۇ، كەچكىچە بىر كېلىپ كەتكەن بولسىلىرى...

ئايالنىڭ ئاۋازى ئېسەدەشكە ئۆزگەرگەندىلا، گەپنىڭ كىم ئۈستىدە بولۇۋاتقانلىقى ئېسىمگە كەلدى. پېشانەمدىكى سۇس تەر تامچىلىرىنى سۈرتكەچ دەرھال يولغا چىقىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم ۋە ئاخىرقى ئاپتوبۇس بىلەن ئوقۇتقۇچۇمنىڭ يۇرتىغا ــ چەت بىر ناھىيەگە يۈرۈپ

كەتتىم. ئايالىنىڭ ئۇمىدسىز ئاۋازى قۇلاق تۈۋىمدىن كەتمەي مېنى ھەسرەتلىك ئەسلىمىلەرگە غەرق قىلدى. ئاپتوبۇس دېرىزىسىدىن قاراپ ئولتۇرىمەنۇ، كۆزلىرىم ھېچ نەرسىنى كۆرمەيدۇ، قۇلاقلىرىم ھېچ نەرسىنى ئاڭلىمايدۇ. خىيالىم ئاشۇ ئۇنتۇلغۇسىز يىللاردا ــ قىشى ئۇزۇن، كوچىلىرىنى قېلىن قار ـ مۇز قاپلاپ تۇرىدىغان ئىس ـ تۈتەكلىك سوغۇق شەھەردە...

مەن ئىشكتىن كىرىپ كېلىشىمگە ئاۋۇت مۇئەللىم چوڭقۇر ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن كۆزلىرىنى «لاپپىدە» ئاتتى. ئايالىنىڭ دېيىشىچە، ئەتىگەندىن بۇيان ئۇ ئىشكىتىن كىم كىرسە كۆزىنى بىر ئاچىدىكەن، مەن ئەمەسلىكىمنى كۆرۈپ يەنە يۇمۇۋالىدىكەن. ئاۋۇت مۇئەللىم ماڭا تىكىلىپ، ئاغزىنى گەپكە ئۆمەللەيتتى ـ يۇ، ئەتراپىدىكىلەرگە قاراپ ـ قاراپ قويياتتى. ئايالى دەرھال بالىلىرىنى باشلاپ چىقىپ كەتتى. مۇئەللىم نېمىلەرنىدۇر دەپ خىرىلدىدى. دەرھال ئېڭىشىپ قۇلىقىمنى ئاغزىغا يېقىن ئاپاردىم ۋە پۈتۈن كۈچۈم بىلەن ئۇنىڭ گەپلىرىنى چۈشىنىۋېلىشقا تىرىشتىم.

ــ... ئاللاغا مىڭ شۈكۈر... ھاياتىمنىڭ ئاخىرىدا... سىزنىڭ ئالدىڭىزدا توۋا قىلىش پۈرسىتى بەرگەن ئاللاغا شۈكۈر... مەن. . مەن ئەمدى خاتىرجەم كېتەلەيدىغان بولدۇم... ــ ئۇ ھاسىراشتىن دېمى كېسىلىپ بىر پەس توختاپ قالدى. ھودۇقۇپ سىرتتىكىلەرنى چاقىرماقچى بولغىنىمنى كۆرۈپ، «كېرەك ئەمەس» دېمەكچىدەك قولىنى بوشقىنە سىلكىپ، مېنى توختىتۋالدى. ئۇ ئاخىرقى كۈچىنى يىغىپ، ھالسىز ـ بوغۇق ئاۋازدا سۆزلەشكە باشلىدى:

ــ مەن... مەن گۇناھكار، مەن سىلەرنىڭ ناھەق تۇرمىدە يېتىشىڭلارغا... يەنە ئىككى جانغا زامىن بولدۇم. ھېلىقى

ھۆججەتنى ... مەن ياسىغان. مەن... مەن يەنە باشقىلارنى ئۇنىڭ سىڭلىسىنى تارتىپ چىقىرىشقا قۇتراتقان... ئۇلار گۇناھسىز...

ــ نېمىشقا؟ نېمە ئۈچۈن؟ زادى نېمە ئۈچۈن؟! ــ دەپ ۋاقىراشتىن، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۆزۈمنى ئېتىپ، قۇرۇپ كەتكەن ساپاقتا ئوخشاپ قالغان قىلدەك ئىنچىكە، ئاخىرقى تىنىقتا خارتىلداۋاتقان گېلىنى سىقىشتىن ئۆزۈمنى ئاران توسۇپ قالدىم. ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ھاسىراپ، زۇۋانىم تۇتۇلۇپ قالغاندەك قاراپ تۇردۇم.

ــ بۇنى... باشلىق شۇنداق ئورۇنلاشتۇرغان... ئۇ... بىزگە: نېمە قىلساق قىلىپ، چوڭراق ئەكسىيەتچى تەشكىلاتتىن بىر-ئىككىنى پاش قىلىپ... چىقمىساق... ــ ئۇ يەنە بىر پەس قاتتىق ھاسىراپ كەتتى، ــ ... خىزمەت نەتىجىمىز... نۆلگە تەڭ بولىدۇ... دەيتتى. ئۇ... يەنە... ئۆزىنىڭ گۇناھى... پاش بولۇپ قېلىشتىن... قورقاتتى. ئۇ... مەكتەپكە كەلگەندىلا... ئاشۇ قىز بالىنىڭ كەينىگە چۈشكەن... ئورمانلىقتا ئۇنىڭغا تاپانچا تەڭلەپ نومۇسسىغا تەگمەكچى بولغان، مەكتەپتىن قوغلىتىمەن دەپ قورقۇتقان. كېيىن... قىزنىڭ ئۇ ئىشلارنى پاش قىلىپ قويۇشىدىن قورقۇپ... ئاكىسىغا زىيانكەشلىك... قىلدى. قىزغا... ئاكاڭنىڭ جېنى مېنىڭ . . قولۇ... مدا، قالايمىقان گەپ قىلساڭ ئاكاڭنى ئاتقۇزۇۋېتىمەن... دېگەن. مەن ھەممىنى ئاڭلىغان...

بىمار يەنە بولالماي قالدى، ھەر قېتىم نەپەس ئالغاندا كۆكرىكى ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ، بوغۇزىدىن پۈشتەك چالغاندەك ئاۋاز چىقاتتى. پۈتۈن ۋۇجۇدى لاغىلداپ تىترەيتتى. ئەمما ئۇ مېنى چىقىپ كېتىشتىن يەنە بىر قېتىم توسۇۋالدى. بىر

پەس ئارام ئالغاندىن كېيىن گېپىنى يەنە داۋاملاشتۇردى:

ــ... كېيىن مېنىمۇ تۆۋەنگە... ھەيدىدى، ۋىلايەتتىمۇ تۇرغۇزمىدى... مەسىلىلىرىمنىڭ ھەل بولۇشىغا... كۆپ توسقۇنلۇق...

ــ ئۇ كىم؟ ئۇ كىم زادى؟ كىم؟ ــ مەنمۇ غەزەپتىن تىترەپ گەپ قىلالمىغۇدەك ھالغا كېلىپ قالغانىدىم. ئۇ ياكى مەن ــ ئىككىمىزدىن بىرەرسىمىز جان ئۈزۈشتىن ئىلگىرى بۇ سۇئالنىڭ جاۋابىنى ئېلىشىمىز كېرەك ئىدى. ئۇ پۈتۈن كۈچىنى يىغىپ:

ــ ئۇ... ئۇنىڭ ھوقۇقى بەك چوڭ. ھازىرمۇ... ھايات... دېدى. شۇ ھامان بوغۇزىدىن نالە قىلغاندەك غەلىتە ئاۋاز ئېتىلىپ چىقتى ــ دە، تىنىقى ئىتتىكلەپ كەتتى. ئايالى بىلەن دوختۇر ــ سېستىرالار يۈگۈرۈپ كىرىپ قۇتقۇزۇشقا كىرىشكەندە، مەن ئەمدى ئۇنىڭدىن جاۋاب ئالالمايدىغانلىقىمنى بىلدىم. ئۇنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى دەقىقىلىرىدە ئۇنىڭغا قاراپ تۇرۇشنى خالىمايتتىم.

مېھمانخانا ئۆيىدە مىرئەھمەتجان ۋە ئۇنىڭ ئاكا ــ ئۇكىلىرى، يەنە بىر نەچچە چوڭ ياشلىق ئەر ــ ئايال ئەندىشىلىك كۆزلىرىنى مەن ھازىرلا چىققان ئىشىككە تىكىپ ئولتۇرۇشاتتى. مىر ئەھمەتجان يىغلامسىراپ ئالدىمغا كەلدى. ئۇنى مۇرىسىدىن بوشقىنە قۇچاقلاپ:

ــ ئۆزىڭىزنى تۇتۇۋېلىڭ ئىنىم، ئاللا ئاسانلىق بېرەر. ئانىڭىز ئۆزىنى بەك ئالدۇرۇپ قويۇپتۇ. ئۇنىڭ يېنىدىراق بولۇڭ، ــ دېدىم. مىرئەھمەتجان ئۇن ــ تىنسىز بېشىنى لىڭشىتىپ دادىسى يانغان ئۆيگە كىرىپ كەتتى. مەن سىرتقا ــ ساپ ھاۋاغا چىقىپ چوڭقۇر نەپەس ئالدىم. كۆڭلۈمنى ئېغىر خىياللار بېسىپ تۇراتتى. ئىچىمگە كىرىۋالغان سان ــ

ساناقسىز سوئال پارچە - پارچە چوغلاردەك ژۇجۇدۇمنى ئۆرتەيتتى. شۇ تاپتا كۆڭلۈمنىڭ بىر بۇرجىكىدە سەكراتتا ياتقان ئاشۇ ئادەمگە قارىتا ئىچ ئاغرىتىش، ھېسداشلىق يوقمۇ ئەمەس. ئەينى چاغدىكى ۋەزىيەتتە ئۇ ئاشۇ ئىشلارنى ئۆزى خالاپ قىلمىغان بولۇشى مۇمكىن. ئەمما ئۇ بەك كۆپ ئادەمگە زىيانكەشلىك قىلغان، ناھايىتى كۆپ پاجىئەگە سەۋەبچى بولغانىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنە تىنچ ياشاپ، بالىچاقلىرىنى قاتارغا قوشۇپ، ئۆز ئەجىلىدە ئۆلگەن ھېسابلىناتتى. ئۇنىڭ غوجايىنىمۇ ھوقۇق كۈچىنىڭ سايىسىدا راھەت - پاراغەت ئىچىدە تېخىچە ياشاۋاتاتتى. كىم بىلىدۇ. بۇ ئورۇنغا، بۇ راھەت - پاراغەتكە ئېرىشىش يولىدا ئۇ يەنە قانچىلىغان قان - ياشقا سەۋەبچى بولدى. ئۇ زادى كىم بولۇشى مۇمكىن، ئالىيجانابقىياپەتكە كىرىۋېلىپ، ئىنقىلاب، سوتسىيالىزم، «ۋەتەن - خەلق مەنپەئەتى» دېگەندەك ئۇلۇغۋار گەپلەر بىلەن ئۆزىنى نىقابلاپ بىزنى ئالدىغان، ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان ئەكسىيەتچى تەشكىلاتلارنى، باشقىلارنىڭ ھاياتى، بەختسىزلىكىنى ئەمەل - مەرتىۋىگە يامىشىشنىڭ دەسمايىسى قىلغان؟ ئۇ زادى كىم؟

كېچىنى ئازابلىق خىياللار قوينىدا كىرپىك قاقماي ئۆتكۈزدۇم. قەلبىمنى بېسىپ تۇرغان غايەت زور قىيا تاشتەك ئېغىر سوئال نەپىسىمنى بوغۇپ، ژۇجۇدۇمنى يانداۋراتتى. قولىدا ئاز - تولا ھوقۇقى بار، ۋىجىككىنە، رەزىل بىر ئەبلەخنىڭ ئۆزىنىڭ ئەرزىمەس ئەمەل - مەنسىپى ئۈچۈن مۇشۇنچىۋالا ناھەقچىلىك، بەختسىزلىك، پاجىئەلەرگە تولغان، ئۇزۇنغا سوزۇلغان، تالاي ئادەمگە چېتىلغان بىر تىراگېدىيەنى ياساپ چىققىنىغا ۋە ھاياتىنىڭ ئاخىرىغىچە ئۇنىڭ قىلچىلىك سوئال - سورۇقىنى تارتمىغىنىغا ھەيران ئىدىم. ئاۋۇت مۇئەللىم ئېيتىپ بېرىشكە ئۇلگۈرمىگەن

بولسىمۇ، كۆز ئالدىمدا سايىغا ئوخشاش بىر قىياپەت، ئۆزگىرىشچان، رەزىل بىر چىراي ئاستا - ئاستا گەۋدىلىنىشكە باشلىغانىدى. مەن ئەينى يىللاردا كۆپ قېتىم ئۇنىڭ دوكلاتلىرىنى ئاڭلىغان، ئۇنى ھۆرمەت قىلغان، گەپلىرىگە ئىشەنگەن، كېيىن خىيالىمدىن چىقىرىۋەتكەن بولساممۇ، تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن يەنە ئۇ ۋە ئۇنىڭ بالىچاقلىرىغا ئائىت گەپ - سۆزلەرنى ئانچە - مۇنچە ئاڭلاپ تۇرغانىدىم. دېمەك، ئۇ ۋە ئۇنىڭغا ئوخشاش ئادەملەر مىڭبىر ئامال - چارە بىلەن تېخىمۇ يۇقىرى ئەمەل - مەرتىۋىگە، شان - شۆھرەتكە، راھەت - پاراغەتكە ئىنتىلەتتى. ئۇنىڭ ئۈچۈن ھەممىنى قۇربان قىلاتتى، زامان ئۇلارغا ئىنتىلگەن نەرسىسىنى بېرەتتى. ئۇنىڭ بەدىلىگە ئۇلاردىن يەنە باشقا نەرسىلەرنى ئالاتتى. ئۇلار دەۋرنىڭ ئەركىلىرى ئىدى. ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەختى - پاراغىتى يولىدا قۇربان بولغان بىزدەكلەرنى ئويلاپمۇ قويمايتتى. سېرىنىڭ، ئۇنىڭ ئاكىسىنىڭ، خېلىلىنىڭ، تۆكەننىڭ ھەققىنى، ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسىنىڭ، سانسىز ئاتا - ئانىلارنىڭ ئارزۇ - ئارمانلىرىنى ئويلاپمۇ قويمايتتى.

ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن، ئابدۇسەمەتكە تېلېفون قىلىش ئالدىدا ئىبراھىمنى ئويلاپ بىر پەس سۈكۈتكە چۆمدۇم. ئىككىمىز ھەر قېتىم كۆرۈشكەندە ئۇ ئەينى يىللاردىكى ئاشۇ ئويدۇرۇپ چىقىرىلغان ھۆججەت ئىشىنى تىلغا ئالماي قالمايتتى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، تۇرمىدىن چىققاندىن كېيىن بۇ ئىشنى ئېنىقلاش ئۈچۈن ھېمىتنى ئىزدەپ بىر نەچچە قېتىم ئۇنىڭ يۇرتىغا بېرىپتۇ. ئەمما ئۇنى تاپالماپتۇ. ئۇنىڭ ئاتا - ئانىسى بىلەن بىر تۇغقانلىرى ئەينى يىللاردىلا ئالتاي تەرەپلەرگە كۆچۈپ كەتكەنىكەن. يۇرتىدا

ئۇنىڭ ئېنىق ئادىرىسىنى بىلمىدىغان بىرمۇ ئادەم يوق ئىكەن. تېخى بىر نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا ئۇ، ئالتايغا بارماقچى بولۇپ يۇرگەنىدى. ئويلىمىغان يەردىن ئۇشتۇمتۇت ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولدى ۋە ئارمان ئىچىدە بۇ دۇنيادىن ئايرىلدى. ئاۋۇ قورقۇنچاق ئەبلەخ بولسا بۇ سىرنى تاكى ھاياتىنىڭ ئاخىرقى سائەتلىرىگىچە ساقلىدى. ئۇلار ئىككىسى بىر ناھىيەدە، بىر كوچىدا دېگۈدەك ياشايتتى...

تۇرمىدىن چىقىپلا دېھقان بولۇپ كەتكەن، كېيىن تىجارەتكە كىرىشىپ ئابدۇسەمەتباي، ئابدۇسەمەت ھاجىم دەپ ئاتىلىپ يۇرتىدا ھەممىگە تونۇلغان، ياشانغان چاغلىرىدا تىجارىتىنى ئوغۇللىرىغا تاشلاپ بېرىپ ئىبادەت بىلەن تىنچ ياشاۋاتقان ئابدۇسەمەت ئاۋۇت مۇئەللىم توغرىسىدىكى ئىشلارنى ئاڭلاپ دەسلەپتە چۆچۈپ، ھاڭ ـ تاڭ قالدى، غەزەپلىنىپ ئاغزىنى بۇزۇپ تىللىدى.

ـ سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولغان بولسام، ئۇنى شۇ يەردىلا بوغۇپ قويۇپ، يۇزىگە شالاققىدە تۈكۈرۈۋېتىپ چىقىپ كەتكەن بولاتتىم، ـ دېدى. ئۇنىڭ ياش ۋاقتىلىرىدىكى مىجەزى ھېلىمۇ بار ئىكەن. ناھايىتى ئىتتىك قوزغىلىپ مېنى ئەندىشىگە سېلىپ قويغان غەزىپى ھايال ئۆتمەي پەسكويغا چۈشتى. بىر دەمدىن كېيىن ئۆزىنى تۇتۇۋېلىپ ماڭا تەسەللى بېرىشكە باشلىدى:

ـ قانداق قىلىمىز ئەمدى، ھەر قانچە قىلساقمۇ ئۆتكەن ئىشلارنى ئورنىغا كەلتۈرگىلى بولمايدۇ. لېكىن سوراقسىز دۇنيا ئەمەس بۇ، ئاللا ئۆزى سورايدۇ، ھەر قانچە يوشۇرۇن گۇناھلىرىمىزنىمۇ پېتىر ناندىن قىل سۇغۇرغاندەك تارتىپ چىقىرىپ ھېسابىنى ئالىدۇ. كۆڭلۈڭنى بۇزما ئاغىنە، بۇ ئىشلارنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت... ھە، شۇنداق قىلىپ

قاچانراق يولغا چىقاي دەۋاتسەن؟

...

كامال بىلەن ئاسمىغا تېلېفون قىلدىم. ئۇلار بىلەن پاراڭلىشىش، ئاۋازىنى ئاڭلاشقا شۇنچىلىك تەشنا بولغانىدىم. ئەمما ئىككىلىسىلا ئۆيىدە يوق ئىكەن. ئىچىم سىقىلىپ تۇرسىمۇ، سىرتقا چىققۇم كەلمەي خىيال بىلەن بىر نەچچە سائەتنى ئۆتكۈزدۇم. چۈشكە يېقىن كامالدىن تېلېفون كەلگەندە بەكلا خۇشال بولدۇم. كامال مەندىن ئەھۋال سوراپ بولۇپلا:

ــ نەۋرىلىرىڭچۇ، ئۇلارنىڭ ئاۋازى ئاڭلانمايدىغۇ؟ ــ دەپ سورىدى.

ــ ۋاي ئۇلارنىڭ گېپىنى بىر قىلما. ئىككى كۈندىن بۇيان كۆرمىگەچكە چىدىيالماي ئاران تۇرۇۋاتىمەن. ھەپتە ئاخىرى بولغاچ ئىككىلىسى ئاتا ـ ئانىسى بىلەن ئۆيىدە، ئەتىدىن تارتىپ يەنە چوڭ دادا، چوڭ ئانىسىنى تاپىدۇ. بۇ كۈننىڭ بالىلىرى مۇشۇنداق چېچەن بولامدۇ، بىلمىدىم. لېكىنزە، مېنىڭ بۇ نەۋرىلىرىم بەك ئەقىللىك جۇمۇ، ھا، ھا، ھا... قارىغىنە مېنىڭ ئەخمەقلىكىمنى، خۇددى سېنىڭ نەۋرىلىرىڭ يوقتەك، سېنىڭ ئالدىڭدا نەۋرىلىرىم بىلەن ماختىنىپ كەتكىنىمنى!

ــ قاغا بالام ئاپپاق بالام، كىرپە بالام يۇمشاق بالام دەيدۇ ئەمەسمۇ، ھەممە ئادەمنىڭ نەۋرىسى ئۆزىگە تاتلىق بىلىنىدۇ، ــ دەپ كامال ئىككىمىز بىر پەس چېقىشۇالدۇق. كامال ئاۋۇت مۇئەللىم توغرىسىدىكى ئىشلاردىن خەۋەردار ئىدى. ئۇنىڭغا تۇنۇگۈن بېشىمدىن كەچۈرگەن ئىشلارنى، ئاۋۇت مۇئەللىمنىڭ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدا ئېيتقانلىرىنى سۆزلەپ بەردىم. ئۇمۇ ئابدۇسەمەتكە ئوخشاشلا

چۆچۈپ كەتتى. «يا... پاناھ، دۇنيادا ئەجەب ئىشلار بولىدىكەن ـ ھە؟» دەپ خىلىغچە شۇك بولۇپ كەتكەندىن كېيىن، سىرلىق پەس ئاۋازدا ئۆزىنىڭ ئۇنىڭ كىملىكىنى پەرەز قىلىپ بولغانلىقىنى، بۇگۈنگە قەدەر ئۇنىڭ نۇرغۇن ياخشى گېپىنى ئاڭلىغانلىقىنى، ئۇنى ياخشى ئادەم دەپ ئويلاپ كەلگەنلىكىنى، ئىشەنگۈسى كەلمىسىمۇ نۇرغۇن ئىشنىڭ ئۇنىڭغا باغلىنىشلىق ئىكەنلىكىنى كۆڭلى تۇيغانلىقىنى ئېيتىپ يەنە بىر ھازا جىمىپ كەتتى.

ــ كامال، مەن 70 يىل ياشاپتىمەن. تۇرمىلەردىمۇ يېتىپتىمەن. مەن دۇنيانى، دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى چۈشەندىم دەپ ئويلايتتىم. ئەمەلىيەتتە، بىز ياشاۋاتقان بۇ دۇنيادىكى ئىشلار ھەرگىزمۇ بىزنىڭ كۆرگىنىمىزدەك، بىلگىنىمىزدەك ئەمەس ئىكەن. مەن ھازىر ھەممە ئادەمدىن، ھەممە ئىشتىن گۇمانلىنىدىغان، بىز ياخشى دەپ بىلىدىغان، چوڭ كۆرىدىغان ئادەملەرنىڭ راستتىنلا ياخشىلىقىدىن، يامان دەيدىغانلارنىڭ راستتىنلا يامانلىقىدىن گۇمانلىنىدىغان بولۇپ قالدىم. راستىمنى ئېيتسام مەن ئۇنىڭ...

كامال مېنى ئۇنىڭ ئىسمىنى تىلغا ئالماقچى دەپ ئويلاپ دەرھال گېپىمنى بۆلۈۋەتتى:

ــ بولدى، تىلغا ئالما كېرەم، ئاغزىمىزنى مەينەت قىلمايلى، ئۇ ھازىر ھاياتىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىنى ياشاۋاتىدۇ، قالغىنىنى تارىخ ئۆزى سوتلايدۇ. جاۋابىنى ياراتقۇچى ئۆزى ئالىدۇ. بىزنىڭ بۇ ئىشلارنى بىلمەي ئۆتۈپ كەتكىنىمىزدىن بىلمۇالغىنىمىز ياخشى بولدى. بىز بۇ ئىشلارنى ئەسلىمىلىرىمىزدە يېزىپ قالدۇرۇپ، باشقىلارنى ئاگاھلاندۇرالايمىز. ئەلۋەتتە، بۇ ئىشلار سېنى بەكرەك ئازابلايدۇ. لېكىن ئۆتكەن ئىشلار ئۆتتى. ئەمدى ئالغا قارايلى.

قانچىلىك ئۆمرىمىز قالغان بولسا شۇ كۈنلەرنى خۇشال ئۆتكۈزەيلى. قانداق دەيسەن؟

— توغرا دەيسەن قېرىندىشىم. ياخشى كۈنلەر ئالدىمىزدا، بىز تېخى ياشايمىز، قانداق ياشاشنى باشقىلارغا ئۆگەتكۈچىلىكىمىزمۇ بار. ھەممىمىز جەم بولىدىغان كۈنلەرمۇ كېلىپ قالدى. مەن ئايروپىلان بېلىتىنى ئېلىپ بولدۇم، ئالىلا خالىسا پات ئارىدا كۆرۈشىمىز. كۆرۈشكۈچە ئامان بولايلى.

— شۇنداق، كۆرۈشكۈچە ئامان بولايلى.

ئاسىم VI

18

ئەقىل ـ پاراسەتلىك ئاتا ـ بوۋىلار بۇ دۇنيانىڭ ئىشلىرىنى «بىرى كەم دۇنيا» دېگەن ھېكمەت بىلەن ئاجايىپ خۇلاسىلەپ قويۇشقانىكەن. ئىنسانىنىڭ توققۇزى تەل بولمايمىش، تەل بولاي دېگەندە تەقدىر تارازىسى يەنە ئۇنى قانۇنىيىتى بويىچە تەڭشەپ قويارمىش.

ئاغىنىلەر بىلەن ئولتۇرغان سورۇندا مۇشۇ گەپ بولۇپ قالدى. شۇنىڭ بىلەن يىللاردىن بۇيان مۇشۇ سورۇندا بولۇپ كەلگەن، ئۆلۈپ كەتكەن ياكى ھاياتلارنىڭ كەچۈرمىشلىرىدىن بىلگىنىمىزنى بىرەر قۇر ئەسلەشتۇق.

بۇنىڭدىن كۆپ يىل ئىلگىرى، جاھان ئوڭۇشلىشقا يۈزلەنگەن كۈنلەردە بىر نەچچە داڭلىق شائىر بىلەن بىر نەچچە داڭلىق مۇزىكانت ئۆزلىرىدىكى مەنىۋى ئېھتىياج تۈپەيلى بىر سورۇنغا جەم بولۇشقانىكەن. شائىرلار گۈزەل كۈيلەردىن ئىلھام ئېلىپ، چارچاپ، تالجىققان جىسمى ۋە روھىنى قۇۋۋەتلەندۈرۈشكە موھتاج بولغاندەك، مۇزىكانتلارمۇ گۈزەل مىسرالار ۋە ھېكمەت دۇردانىلىرىغا تەشنا ئىكەن. دېمىسىمۇ، شېئىر بىلەن مۇزىكا ھېسسىيات ـ روھ ۋە تەسەۋۋۇر، گۈزەللىك ۋە رىتىم جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرى بىلەن تاشقى كۆرۈنۈشى بىر ـ بىرىگە ئانچە

ئوخشاپ كەتمەيدىغان قوشكېزەكلەردۇر. شېئىر بىلەن مۇزىكىنى ئىچكى كۈچ قىلغان بۇ سورۇن گاھ كېڭىيىپ، گاھ تارىيىپ ھازىرغا قەدەر تالاي ئىشقا شاھىت بولۇپتۇ. ئۆزۈمنى ئالسام، مەنمۇ ئەڭ بۇرۇنقى شاھىتلانىڭ بىرى ئىكەنمەن. ئۇ چاغلاردا مەن سورۇندىكىلەر ئىچىدە ياش ھېسابلىناتتىم. مېنى بۇ سورۇنغا جەنۇبتا بىللە ئىشلىگەن ھېلىقى داڭلىق مۇزىكانت باشلاپ كىرگەنىدى. شائىرلار بىلەن ئەسلىدىلا تونۇشلۇقۇم بولغانلىقتىن مەن بۇ سورۇنغا تېزلا ئۆزلىشىپ كەتكەنىدىم. ياش بولغاندىكىن دەپ، باشقىلارغا يارەملىشىدىغان، تەشكىللەيدىغان ئىشلارغا كۆپرەك كۈچ چىقىراتتىم. سورۇنلاردا ئاساسەن چوڭلارنىڭ سۆزلىرىگە قۇلاق سېلىپ، ناخشا ـ مۇزىكىلاردىن ھۇزۇرلىنىپ ئولتۇراتتىم. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى ۋەھمە، ئوڭۇشسىزلىق، تۇرمۇش بەختسىزلىكلىرى ئىچىدە ياشىدى. بىز ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكلىرىدىنلا ئەمەس، ئۇششاق ـ چۇشەك غەملىرى، باش ئاغرىقلىرى، خورلۇقلىرى، خوتۇنلىرى بىلەن بولغان تالاش ـ تارتىشلىرىدىنمۇ خەۋەردار ئىدۇق. بىز ئۇلارنىڭ ئىككىنچى ـ ئۇچىنچى قېتىملىق تويلىرىغا، پەرزەنتلىرىنىڭ ھەتتا نەۋرىلىرىنىڭ تويلىرىغا باراتتۇق، بىرلىكتە كېسەللىرىنى يوقلايتتۇق. كېيىن بىر ـ بىرلەپ ئۇ ئالەمگە ئۇزىتىشقا باشلىدۇق. ئۇلار ئاجايىپ ئادەملەر ئىدى. دوختۇرخانىدا ئوكسىگېندا نەپەسلىنىپ ئاران ياتقان بولسا، بىزنى كۆرۈپلا بۇرنىدىكى نەيچىلەرنى ئېلىپ تاشلاپ جانلىنىپ كېتەتتى ھەتتا بىرەر پەدە چېلىپ بېرىشكىمۇ ئۇلگۇرەتتى. يەنە بەزىلىرى بۇ ھەپتىسى چىرايلىق، پاكىز كىيىنىپ، سورۇندا ھەممىزنى ھۇزۇرلاندۇرۇپ ئولتۇرغان بولسا، يەنە بىر ھەپتىسى جاھانىنى ئۇن ـ تىنسىزلا تاشلاپ

كېتىپ بىزنى چەكسىز قايغۇغا سالاتتى. ئاشۇ شائىر، مۇزىكانت ئاكىلارنىڭ ھېچقايسىسى باشقىلار ھەۋەس قىلغۇدەك بەخت ئىچىدە ياشاپ باقمىدى. ئۇلاردا پەقەت باشقىلار ھەۋەس قىلمىدىغان نام ـ ئاتاقلا بار ئىدى. ئۇنداقتا، ھازىرقىلار چۇ؟

بىر بۇرادىرىمىز قولىغا قەغەز ـ قەلەم ئېلىپ، سورۇندا ئولتۇرغان ھەر بىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىمىزدىكى ئارتۇق ـ كەم تەرەپلىرىنى تىزىملاشقا باشلىدى. بۇ يەردىكىلەر ھەممىمىزلا ياش، قاۋۇل، يەپ ـ ئىچىدىغان، تۇرمۇش ھۇزۇرىنى سۈرىدىغان ژاقىتلىرىمىزدا ئىككى ـ تۆت تال مائاشنىڭ قۇلى بولۇپ، تار ـ قىستاڭ ئۆيلەردە نامراتلىق، جاپا ـ مۇشەققەتتە ئۆتكەن، چوڭ بولۇپ، پۇت ـ قولىنىڭ ماغدۇرى قاچقاندا ئاز ـ تولا ياخشى كۈنلەرنى كۆرگەنلەردىن ئىكەنمىز. بۇنىڭغىمۇ شۈكۈر. لېكىن ھەر بىرىمىزنىڭ يەنە بىر مۇنچە باش قېتىنچىلىقىمىز بار ئىكەن. بىرەيلەن يېقىندا قەدىناس ئايالىدىن ئايرىلىپتۇ. ئۇچىنىڭ ئۆيىدە ئايالى ياكى بالا ـ چاقىسىدىن بىرسى ئېغىر كېسەل ئىكەن. ئىككىسىنىڭ بالىسى بەڭباش چوڭ بولۇپ، ئاتا ـ ئانىسىغا كۆرمىگەننى كۆرسىتۈپتىپتۇ. ئىككىيلەن قاتمۇقات قەرزگە بوغۇلغانىكەن. قەرز تۆلەش ئۈچۈن پۇل تېجەپ غورىگەل تۇرمۇش كەچۈرۈۋېتىپتۇ.

بىز ھەممىمىز بەختلىك دەپ بىلىدىغان، ئەمەل ـ مەرتىۋىنىڭ راھىتىنى يەتكۈچە كۆرگەن، بەزىدە ئۆزىمۇ ئۆزىگە ھەۋەس قىلىپ قالىدىغان بىر بۇرادىرىمىز بۇگۈن ئۆزىنىڭ بىز ئويلىغاندەك بەختلىك ئەمەسلىكىنى، بىر ئۆمۈر ئايالىنىڭ رايى، زۇلمىغا چىداپ ياشاپ كەلگەنلىكىنى، ئەمدى بالىلار چوڭ بولغاندا ئاجراشماقچى بولۇۋاتقانلىقىنى

دەپ سالدى. ھەممىز چۆچۈپ كەتتۇق. ئەما ھېچقايسىمىز بىر نەرسە دېيەلمىدۇق.

شۇ چاغدا مەن ئۆلۈپ كەتكەن ئايالىم نۇرئەلانى ئويلىدىم. ئۇنىڭ بىلەن تونۇشقان، مۇھەببەتلەشكەن يىللارنى، يېڭى تۇيغۇلار ۋاقتلىرىمىزنى، كەينى - كەينىدىن تۇغۇلغان بالىلىرىمىزنىڭ قانداق چوڭ بولغانلىقىنى، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل، ساغلام كۆرۈنىدىغان نۇرئەلانىڭ شۇ بالىلىرىنىڭ ئارقىسىدا يۈرۈپ قاچانلاردۇر ئورۇق - ئاجىز، چاچلىرى ئاقارغان بىر ئانىغا ئايلىنىپ قالغانلىقىنى... ئويلىدىم. ھاياتىدا تۇزۇك راھەت كۆرمىگەن، ئۆيۈم، بالىلىرىم دەپ بىردەم تىنىم تاپماي ئىشلەپ ئۆتكەن بۇ باھاسىز ئايال ھاياتلىق ئېنېرگىيەسى بالدۇرلا خوراپ، كۆزلىرى ئۆچۈش ئالدىدىكى شامدەك پىلدىرلاپ قالغان چاغلىرىدىمۇ ئۆزىنى، ئۆزىنىڭ كېسىلىنى ئويلىماي بىزنىڭ غېمىمىزنى يېگەن ئەمەسمىدى. ئۇ ھاياتىنىڭ ئاخىرقى سائەتلىرىدە ماڭا ئۇچ ئىشنى ــ مېيىتىنى غۇلجىغا يۆتكەپ، ئاتا - ئانىسىنىڭ يېنىغا قويۇشۇمنى، مېنىڭ ياخشى ئايالدىن بىرنى تېپىپ تېزرەك ئۆيلىنىشىمنى، بالىلارغا ئاخىرىغىچە ياخشى قارىشىمنى ۋەسىيەت قىلدى. مەن ئۇنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنى ئۆز ئارزۇسى بويىچە ئورۇنلىدىم. ئايالىم ئۆلۈپ كېتىپ ئۇچ يىلدىن كېيىن ئۇرۇق - تۇغقان، تونۇشلارنىڭ تەۋسىيەسى بىلەن قايتا ئۆيلەندىم. بالىلىرىمغا كۆپرەك كۆڭۈل بۆلۈشكە، ئۇلار ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىمنى ئادا قىلىشقا تىرىشتىم. ھازىر ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇستەقىل ھايات يولىغا قەدەم قويدى. ھەممىسىنىڭ ئۆزىگە يارىشا بەخت - بەختسىزلىكى، خۇشاللىقى ۋە غەملىرى بار. ئۇلارنىڭ ماڭا كۆپ ئېھتىياجى چۈشمىسىمۇ، بىر دادىنىڭ قوللىشى ۋە يول

كۆرسىتىشىگە موھتاج بولغان چاغلىرىدا مەن ئۇلارنىڭ يېنىدا.

خۇددى «مۇھەببەت ئۆزى كونا نەرسە، ھەر يۇرەك ئۇنى يېڭىلار» دېگەنلىرىدەك، ھايات كونا نەرسە، ھەر بىر ئىنسان بالىسى ئۇنى يېڭىلغۇچىدۇر. دۇنيانىڭ قانچىلىك تەرەققىي قىلىشىدىن، مەئىشەتلەرنىڭ قانچىلىك كۆپىيىشىدىن قەتئىينەزەر، ئىنسان، مەيلى ئۇ ئىپتىدائىي دەۋردىكى دەرەخ يوپۇرماقلىرىدا بەدىنىنى توسۇپ شاخلاردىن ياسالغان كەپىدە ياشىغۇچى بولسۇن ياكى زامانىۋى جەمئىيەتنىڭ مۇئەللەق قەسىرلىرىدە ياشىغۇچى بولسۇن، ھاياتىدا ئەڭ ئاددىي بىر نەرسىگە — مېھىر ـ مۇھەببەتكە تەشنا بولۇپ ياشايدۇ. مېھىر ـ مۇھەببەت خۇددى كائىناتنىڭ تارتىشىش كۈچىدەك ئىنسانىنى، ھاياتىنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ تۇرىدۇ. مېھىر ـ مۇھەببەتسىز ئىنسان بەختسىز ئىنساندۇر. مەن بالىلىرىمنىڭ بۇ خىل بەختسىزلىكتىن يىراق بولۇشىنى تىلەيمەن.

ئۇزاقتىن بۇيان ئاغرىپ ياتقان بىر سورۇندىشىمىز ئاخىر ئامانەتنى تاپشۇرۇپ ئاللانىڭ دەرگاھىغا كەتتى. كۆپ قىسمىمىز ئۇنى ئۇزىتىپ تۇپراق بېشىغا چىقتۇق. بۇرادىرىمىزنى يەرلىككە قويۇپ بولغاندا، بىر نەچچىمىز ئاپتوبۇس بىلەن قايتىشنى خالىمايلا قەبرىلەرنى ئارىلاپ پىيادە ماڭدۇق. دەل ـ دەرەخ، گۈللەر بىلەن پۈركەلگەن قەبرىلەرنىڭ ئارىسىدىن ئېلىنغان سالقىن، ئازادە يوللاردا كېتىۋاتقىنىمىزدا قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرىدىغان تونۇش ـ بىلىشلەرنىڭ ئىسىملىرى بىلەن خۇددى مەن كىچىكىمدىن بىلىدىغان ئۇرۇمچى — ماڭا تونۇش بولغان بىر دۇنيا ئاستا ـ ئاستا مۇشۇ بوستانلىقتىكى تىنچ يەر ئاستى دۇنياغا

كۆچۈۋاتقاندەك بىلىندى. بۇ بىر چوڭ كۆچۈش ئىدى. بىز ــ مەن، ئىككى يازغۇچى بۇرادىرىم، يەنە بىر شوپۇر بۇرادىرىمىز بۇ چوڭ كۆچۈشكە قاراپ سۈكۈت ئىچىدە ئۆتۈپ كېتىۋاتاتتۇق. بۇ كۆچۈش بىزدىنمۇ ئۇنچە يىراقتا ئەمەس، پەقەتلا نۆۋەت تېخى كەلمىگەنىدى، خالاس. شۇ چاغدا تۇيۇقسىز خىيالىمغا مۇشۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا يەنە بىر قىزىمنىڭ تويىنى قىلماقچى ئىكەنلىكىم كەلدى. بۇ كېيىنكى ئايالىمنىڭ ئەڭ كىچىك قىزى ئىدى. تۆت يىلدىن بېرى ھەلىمە ئىككىمىز ئۇنىڭ ئىككى بالىسىنىڭ تويىنى قىلدۇق. بۇ تويلار ماڭا ئۆتكەن ھايات، ئۆتكەن ئىشلار قايتىلىنىۋاتقاندەك تۇيغۇ بەرگەنىدى. تويلار بىلەن روھلىنىپ، ئۆزۈمنى ياشىرىپ قالغاندەك سېزەتتىم. ئويلاپ قارىسام ھايات تويلار بىلەن داۋاملىشىدىكەن، تويلار بىلەن مەنىسى ۋە رەڭدارلىقىنى تاپىدىكەن. ھايات ھەممىزنى مۇسىبەتتىن تويلارنى كۆپرەك كۆرۈشكە نېسىپ قىلغاي!

ھەلىمە قايتىپ كەلدى. ئۇ يالغۇز ئەمەس ئىدى، تاجىكىستاندا ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئاكىسى بىلەن ئۇنىڭ ئوغلىنى بىللە ئېلىپ كەپتۇ. ئېيتىشلىرىچە، ئۇلار ئاكا ــ ئىنىلەر بىرلىشىپ بىر خەلقئارالىق شىركەت قۇرغان بولۇپ، ياۋروپا ئەللىرىگىمۇ بېرىپ ــ كېلىپ تۇرىدىكەن. شۇنچە جاھان كۆرگەنلىكىگە قارىماي، ئۇلار ئۇرۇمچىنىڭ تەرەققىياتىغا بولغان ھەيرانلىقىنى يوشۇرالمىدى. ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ كۆزدە تۇتۇۋاتقىنى ئېگىز بىنالارنىڭ كۆپلۈكى ئىدى. ھەلىمەنىڭ ئاكىسى ئۇرۇمچىنى كۆپ يىل ئىلگىرى كۆرگەن بولۇپ، ئېسىدە تۇتەك باسقان، قار ــ مۇزلۇق بىر شەھەرنىڭ خاتىرىسىلا ساقلىنىپ قالغانىكەن. ئۇ بۇ قېتىم ئۆزلىرىنىڭ بىنالارنىڭ چىراغلىرى يېقىلىشقا باشلىغان پەيتىتە

ئۇرۇمچىگە كىرىپ كەلگەنلىكى، ئورمانىدەك بىنالارنىڭ ئارىسىدا كېتىۋېتىپ، ئۆزىنى ئامېرىكىغا بېرىپ قالغانىدەك سەزگەنلىكىنى هاياجان بىلەن سۆزلىدى. ئەتىسىدىن تارتىپ ئۇ، ئادەمنىڭ بۇنچىۋالا تېز سۈرئەتتە كۆپىيىپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىنلا بۇ تېز تەرەققىياتنىڭ تېگىگە يەتكەنلىكىنى، ئۇرۇمچىنىڭ هازىر دۇنيادىكى ئادەم ئەڭ كۆپ، قاتناش ئەڭ قىستاڭ شەهەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ قالغانلىقىنى سۆزلەشكە چۈشتى. ئۇنىڭ ئېيتىشىچە، ئۆزى كۆپ بارغان ياۋروپا ئەللىرىدىكى قەدىمىي مەدەنىيەتلىك شەهەرلەردە ئېگىز بىنالار سانالقلىق بولمىدىكەن. ئۇ يەرلەردە زامانىۋى ئېگىز بىنالار بىلەن قەدىمىي ئۇسلۇبتىكى بىنالار، مۇزېيلار، ئاددىي ئادەملەرنىڭ ئەركىنلىكى ۋە ئۆزگىچىلىكىنى ئېپادىلەيدىغان خىلمۇخىل ئۇسلۇب، شەكىلدىكى تۇرالغۇ ئۆيلەر، دۇكانلار، كىچىك ئورمانلىق، چىملىق، گۈللۈكلەر گىرەلىشىپ كەتكەن بولۇپ، خېلى چوڭ شەهەرلەرمۇ يېشىللىقنىڭ كۆپلۈكىدىن قارىماقتا زامانىۋى چوڭ يېزىلارغا ئوخشاپ قالمىدىكەن. ئۇ يەرلەردە ئادەم ئاز، مۇهىت ساپ بولۇپ، قاتناش ۋە باشقا جەهەتلەردە ئادەملەر ئۇچۇن قولايلىق بولۇش بىرىنچى ئورۇنغا قويىلمىدىكەن. كېيىنكى كۈنلەردە ئۇ جۈڭگونىڭ، بولۇپمۇ ئۇرۇمچىنىڭ ئىش بېجىرىش سۈرئىتى ۋە رەسمىيەتلىرىدىن قاقشاپ يۈردى. هەممىدىن، قايتىپ كېتىشكە جابدۇنۇۋاتقان كۈنلەردە، ئاخىرقى قانداقتۇر رەسمىيەتلەرنىڭ پۈتۈشىنى ساقلاپ ئولتۇرۇپ ئىچكەن بىر قۇتا «ساپ سۇت» تۇپەيلى دوختۇرخانىدا يېتىشقا مەجبۇر بولغانلىقى ئۇنىڭ بارلىق ئىشەنچىسىنى يوققا چىقاردى بولغاي، ئۇ ئەمدى تەرەققىيات هەققىدە، قانداقتۇر يېڭى هەمكارلىق هەققىدە ئاغزى ـ

ئاغزىغا تەگمىگەن ھالدا سۆزلىمەس بولدى. مەن ئۇلاردىن تاجىكستان ۋە باشقا يېڭىدىن قۇرۇلغان دۆلەتلەرنىڭ ئەھۋالىنى، ئۇ يەرلەردە ياشاۋاتقان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ھال ـ كۈنىنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىقىنى سوردىم. چۈنكى ئۇ يەرلەردە مېنىڭ ئىككى ھەدەم ۋە ئۇلارنىڭ بالىچاقلىرى ياشايتتى. ئانچە ـ مۇنچە خەت يېزىشىپ تۇرغاندىن باشقا، ئۇلارنىڭ بۇياقلارغا كەلمىگىنىگە خېلى يىللار بولۇپ قالغانىدى.

مېھمانلىرىمىز ئۇ دۆلەتلەردە ئىشلارنىڭ باشتىن ئىزىغا چۈشۈۋاتقانلىقى، گەرچە بەزى جەھەتلەردە ئىلگىرىكى ۋاقىتلارغا يەتمىسىمۇ، ئەركىنلىك ۋە پۇرسەتنىڭ كۆپەيگەنلىكى، كۆپ يېڭىلىق ۋە ئۆزگىرىش بولۇۋاتقانلىقى، قازاقىستاندىكى ئۇيغۇرلار ئىچىدىنمۇ چوڭ كارخانچىلار يېتىشىپ چىقىۋاتقانلىقىنى سۆزلەپ بەردى. بۇ گەپلەردىن شۇ نەرسە ئايان بولاتتىكى، ئەسرلەر بويى ئىزىدىن چىققان، تەبىئىيلىكىدىن ھالقىغان ھالەتنىڭ ئەسلىگە كېلىشى ئەڭ چوڭ تەرەققىيات ئىدى. يېڭى قۇرۇلغان بۇ دۆلەتلەرنىڭ ئالدىدا ئەگرى ـ توقاي يوللار، قىيىنچىلىقلار كۆپ بولسىمۇ، ھامان بىر كۈنى داغدام يوللار ئېچىلماي قالمايتتى.

بىز ئاخشىمى خېلى ۋاقىتلارغىچە كولخوز ـ كوممۇنا دەۋرلىرىنىڭ، سىنىپىي كۈرەش دېكتاتۇرىسى ئاستىدىكى يىللارنىڭ پارىڭىنى سېلىشتۇق. بۇ ھەر ئىككىلا تەرەپتىكى كىشىلەر ئۈچۈن ئورتاق تېما ئىدى. ئۇ دەۋرلەرگە ئائىت كەچمىشلەر، ئەسلىمىلەر يۈرەكلەرنىڭ قات ـ قېتىغا ئورناپ كەتكەنىدى. ئەمدى تېرىرىزمنىڭ گەپلىرى مودا بولماقتا. ئۇنىڭغا ئائىت خەۋەرلەر ئەتراپىمىزدا ئۈچۈپ يۈرمەكتە.

يېنىمىزدا مۈگدەپ ئولتۇرغان ھەلىمە مېھمانلارغا

ياخشى چۈش تىلەپ ئۇخلىغىلى چىقىپ كەتتى. ئارقىدىنلا ئوغۇلمۇ بالدۇرراق ئارام ئالماقچى ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ قوزغالدى. يەنە بىر پەس تاغدىن - باغدىن پاراڭلىشىپ ئولتۇردۇق. مېھمان ئىچىدە بىر ئىشقا دېلىغۇل بولۇۋاتقاندەك، قانداقتۇر بىر گەپنى دېگۈسى بولسىمۇ، قانداق دېيىشنى بىلمەيۋاتقاندەك ھالەتتە بىر دەم ئولتۇرۇپ ئاخىرى ئېغىز ئاچتى:

سىز بەلكىم ئامىنە ئىسىملىك بىر ئايالنى تونۇيسىزغۇ دەيمەن؟ 1962 - يىلى سوۋېتكە چىقىپ كەتكەن، دۆڭمەھەللىلىك...

— يۇرىكىم «جىغىدە» قىلىپ قالدى. شۇنچە يىلدىن بۇيان ئامىنەنىڭ ئىسمىنى يات بىرسىدىن ئاڭلاۋاتاتتىم. ئاپام ھايات ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئۇيۇقتا ئۇزاق يىل بويتاق يۇرۇپ، ئاخىرى خوتۇنى ئۆلۈپ كەتكەن ئىككى بالىلىق بىر ئادەم بىلەن توي قىلغانلىقىنى سۆزلەپ بەرگەن، بۇ خەۋەرنى ئاڭلاپ يۇرىكىمدىكى تاش ئاخىرى يەرگە چۈشكەندەك بىر خىل تۇيغۇدا بولغانىدىم.

— ئامىنەمۇ؟ ئەلۋەتتە تونۇيمەن... ئۇ ياخشى تۇرۇۋاتىدىغاندۇ؟ — دېدىم. ئاۋازىم ئۆزۈمگە بۆلەكچىلا سۈنئىي تۇيۇلۇپ كەتتى.

— ئۇ... ئۇ بۇلتۇر تۇگەپ كەتتى. ئۇ مېنىڭ ئايالىم ئىدى. ئۇنىڭدىن ئىككى بالام بار ئىدى. ئۇ ماڭا سىلەرنىڭ ئىشىڭلارنى سۆزلەپ بەرگەن، ئۇ سىزنى ياخشى كۆرەتتى. ئەمما ئۇ بەك ئېسىل، ساداقەتمەن ئايال ئىدى. بالىلىرىم ۋە مەن... بىز ھەممىمىز ئۇنىڭغا قەرزدار... ئۇ بارلىقىنى بىزگە ئاتىدى... مەن ئۇنىڭ ھۆرمىتى ئۈچۈنلا بۇ گەپلەرنى سىزگە يەتكۈزۈشنى لايىق تاپتىم...

ئىككىمىز ئامىنەنىڭ روھىغا ئاتاپ دۇئا قىلدۇق. مېھمانغا تەسەللى بەرگۈم كەلگەن بولسىمۇ، نېمە دېيىشىمنى بىلمىدىم. سۈكۈت ئىچىدە بىر پەس ئولتۇردۇق. مېھمان نەملەشكەن كۆزئەينىكىنى سۈرتۈۋېتىپ، خەيرلىشىپ ياتاق ئۆيگە كىرىپ كەتتى. ئۇ ئەتە سەھەردە بۇ يەردىن تاجىكىستان پايتەختى دۈشەنبىگە قاراپ ئۇچىدۇ. مەن ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن ئۆز تۇپرىقىمىزدا ياشاۋاتقان بىزلەر يوقتىپ قويغىنىمىزغا ئۇزاق بولغان بىر نەرسىنى ــ ئۆزىگە بولغان ئىشەنچىنى بايقىدىم. ئۇزاق يىللاردا بوراندا قالغان قامغاقتەك تەمتىرەپ يۈرگەن بۇ كىشىلەر ئەمدىلىكتە زېمىن قوينىغا مۇستەھكەم يىلتىز تارتقان گىگانت دەرەخلەردەك كۈچلىنىشكە باشلىغانىدى. خىيالىمدا ئامىنەنىڭ ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆتكەن كۈنلىرىنى تەسەۋۋۇر قىلدىم. يۈرىكىم ئېچىشقان ھالدا ئۇنىڭ بەختكە ئېرىشكەنلىكىگە تەن بەرمەي تۇرالمىدىم. مېنىڭمۇ بەختىم ئۆزۈمگە يېتەرلىك. ئەمما ھېچقانداق بىر ئەر كىشى ئۆزى بىر چاغلاردا ياخشى كۆرگەن ئايالىنىڭ باشقىلاردىن ئېرىشكەن بەختىنى كۆرگەندە يۈرىكى ئېچىشماي تۇرالمىسا كېرەك. ئەر كىشى دېگەن مانا مۇشۇنداق نەرسە.

19

ھەلىمە ئاللىقاچان ئۇيقۇغا كەتكەنىدى. تولا ئۆرۈلۈۋېرىپ ئۇنى ئويغىتىۋەتمەسلىك ئۈچۈن كۈلدان بىلەن تاماكامنى ئېلىپ مېھمانخانىغا چىقىپ كەتتىم. نېپىز، ئاقۇچ پەردىلەردىن چۈشۈپ تۇرغان سۇس يورۇقلۇقتا مېھمانخانا ئۆي

خىرە، خىيالىي كۆرۈنەتتى. چوڭ تىكلىمە سائەتنىڭ ماياتنىكى ۋال - ۋۇل قىلىپ توختىماي ھەرىكەتلىنىپ دەقىقىلەرنى سانايتتى. ئارقىغا قايتمايتتى، مەڭگۈ كەلگۈسىگە، ۋاقىتنىڭ نامەلۇم مەنزىلىگە قاراپ ئىلگىرىلەيتتى. ئەما مەن سائەتنىڭ ماياتنىكىگە قاراپ ئولتۇرغان ۋاقىتلىرىمدا گويا سېھىرلىنىپ قالغاندەك ئۆتمۈش ئەسلىمىلىرىگە چۆكۈپ كېتەتتىم. بۇگۈن تېخىمۇ شۇنداق بولدى، مەن ئۆزۈمنىڭ قانداقلارچە ئۆتۈپ كەتكەن يىللار قوينىغا بېرىپ قالغىنىمنى سەزمەيلا قالدىم. ئۇ ئۆتكەن ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرى ئىدى.

جاھاننىڭ ئىشلىرى مەڭگۈ بىر ئىزدا مېڭىۋەرمەيدۇ. مەڭگۈلۈكتەك كۆرۈنگەن نەرسىلەرنىڭمۇ چېكى بولىدۇ. دۇنيا ئۆزگىرىش ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدۇ. قاچانلاردىدۇر ھاۋا ئىللىپ جۇڭگو - سوۋېت چېگرا سىدىكى ئاسمان - پەلەك قار - مۇزلار ئېرىشكە باشلىدى. «سوۋېت ئىتتىپاقى» نىڭ ئادەم قورقۇتىدىغان ۋەھىمىلىك ۋە سىرلىق تۈسى ئاستا - ئاستا سۇسلاشماقتا ئىدى. مەتبۇئاتلاردا ئىككى دۆلەتنىڭ سىياسەتچىلىرى ۋە سودا ئەلچىلىرىنىڭ يۇرۇشۇۋاتقانلىقى توغرىسىدىكى خەۋەرلەرنى كۆرىدىغان بولدۇق. ئۇزاق ئۆتمەي سوۋېت ئىتتىپاقى تەرەپتىن تۇغقان يوقلاپ كەلگەنلەر پەيدا بولدى. ياۋروپاچە شىلەپە، سىپتا تىكىلگەن، بەدەنگە چېپىشىدە كېلىدىغان كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن سالاپەتلىك ئەرلەر بىلەن چاچلىرىنى سېرىق، قىزىل بويۇغان سېمىز ئاياللار كىشىلەرنىڭ قىزىقىش نۇقتىسىغا ئايلانغانىدى. ئۇلارنىڭ تولىسى ئەينى يىللاردا تويغۇدەك بولكا ۋە سېرىق ماي ئۇچۇن چىقىپ كەتكەنلەر بولۇپ، ئۇ يەرلەردە نورمال تۇرمۇش ۋە ياۋروپاچە مەدەنىيەتتىن بەھرىمەن بولغان بولسىمۇ، يەنە بىر

خىل تەشنالىق — ۋەتەن، ئەل - يۇرت، قان - قېرىنداش تەشنالىقىنىڭ ئازابىنى يەتكۈچە تارتقانىدى. كۆپ يىل جۇدالىقتىن كېيىن قايتا جەم بولغان ئۇرۇق - تۇغقان، قان - قېرىنداشلارنىڭ خۇشاللىقىغا ھېچ نەرسە تەڭ كەلمەيتتى. كىشىلەر ئۇياقتىن كەلگەنلەرنى ئۆيمۇ ئۆي چاقىرىشاتتى، ئۆز ئادەملىرى توغرىسىدا بىرەر ئۇچۇرغا ئېرىشىش - ئېرىشەلمەسلىكىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئۇجۇر - بۇجۇرىغچە قىزىقىپ ئاڭلىشاتتى. ئاھ تارتىشىپ كۆز يېشى قىلىشاتتى. ئۇياقتىن كەلگەنلەر كىيىنىشى ئېسىل، مەدەنىيەتلىك، سالاپەتلىك كۆرۈنسىمۇ، گەپ - سۆزلىرىدىن بەخت، خۇشاللىقنىڭ ھىدى ئۇرۇلمايتتى. پەقەتلا بۇ كىشىلەرنىڭ جاھان كۆرۈش، قېقىلىپ - سوقۇلۇپ ياشاش جەريانىدا پىشىپ، ئىلگىرىكى ساددا، ئاق كۆڭۈللۈكىنى يوقاتقانلىقىنى سېزىۋالغىلى بولاتتى. بۇنىڭلىق بىلەن ئۇلارنى ئەيىبلەش مۇمكىنمۇ. ھەممە نەرسىگە ئىشىنىۋېرىدىغان ئادەم ئىشەنگەنلىرىنىڭ ھەممىسى يالغان بولۇپ چىقىۋەرگەندىن كېيىن قانداق بولۇپ قېلىشى مۇمكىن؟ شارائىتى بارلار ئۇرۇق - تۇغقانلىرىنى چاقىرتىشنىڭ كويىغا چۈشۈشتى. بىزمۇ ئاپام بىلەن ئالاقىلىشىپ تۇرۇۋاتاتتۇق. ئاپام ھەر خېتىدە ئۆزىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىنى، بىزنى، تۇغقانلىرىنى، غۇلجىدىكى قەدىم جايىنى بىر كۆرۈپ ئۆلۈپ كەتسە ئارمانى يوقلۇقىنى يازاتتى. بىر قېتىم ئاپامدىن خەت - خالتا ئالغاچ كەلگەن بىر ئايالمۇ ماڭا: «ئوغلۇم، بىر ئامال قىلىپ ئاپىڭىزنى يېنىڭىزغا ئەكىلىۋېلىڭ، ئاپىڭىز كېچە - كۈندۈز سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىدۇ. مۇشۇ يەردە، سىزنىڭ قولىڭىزدا جان ئۈزۈشنى ئارزۇ قىلىدۇ» دېگەنىدى. بۇ گەپلەردىن ئاپامنىڭ كېسەل ئۇستىدە،

خەۋپ ئىچىدە تۇرغانلىقىنى كۆرگەندەك بولۇپ، قولۇم ئىشقا بارماي قالدى. جىددىيلىك ئىچىدە رەسمىيەتلەرنى بېجىردىم. 1984 ـ يىلى ئاپرېلدا ئاپام ئايرىلغىنىغا 22 يىل بولغان ئانا ۋەتەن تۇپرىقىغا قەدەم باستى. ئاق رەڭلىك ئاپتوبۇستىن چۈشۈپ بىزگە قاراپ كېلىۋاتقان ئاپامنى كۆرگىنىمدە ئىختىيارسىز كىچىك ۋاقىتلىرىمدا سەھرالىغا مېھمان بولۇپ كېتىپ، ئۇزاقچە كەلمەي سېغىنىدۇرغان ئاپامنىڭ قۇچىقىغا يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقانلىقىمنى ئويلىدىم. يۈرىكىم ھاياجاندىن تېپىچەكلەپ، ياشلىرىم كۆز ئالدىمنى خىرەلەشتۈردى. يېشىمنى سۈرتۈپ ئاپامغا قارايتتىم. ئېگىز بوي، بۇغداي ئوڭلۇك، تېگى ئاق، ئۇششاق گۈللۈك رەختتىن كۆكرەك پۈرمە كۆڭلەك كىيىۋالغان ئاپام مېھرىبان كۆزلىرىنى قىسىپ بىزگە قارايتتى. ياغلىقىنىڭ ئالدىدىن چىقىپ تۇرغان چاچلىرىنىڭ ئاقىرىپ قالغىنىنى، كۆز ئەتراپىدىكى قورۇقلارنىڭ كۆپىيىپ قالغىنىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، ئۇ كۆپ ئۆزگەرمىگەنىدى. ھەتتا خېلى ساغلام كۆرۈنەتتى. ئۇ ۋاقىدىكىلا ئىشكىتىن ئۆتۈپلا باغرىنى كەڭ ئاچتى. بىزمۇ ئاپامغا قاراپ ئېتىلدۇق. مەن ئاپامنىڭ نان، سۈت، ئىپار، رەيھان ھىدى كېلىپ تۇرىدىغان قۇچىقىغا باش قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلىدىم. ئاپام:

ــ ئوغلۇم، جىگىرىم، چوڭ ئادەم بولۇپ كېتىپسەن، ئەزىمەت ئەر بولۇپسەن، مانا سېنىمۇ كۆردۈم بالام، ــ دەپ باش ـ كۆزۈمنى سىيلاپ كەتتى. ئاپام ھەدىلىرىم، تاغلىرىم، ھاممىلىرىم، نەۋرىلەرنىمۇ بىر ـ بىرلەپ باغرىغا بېسىپ پۇرايتتى، يىغلايتتى. بىز ئۇنىڭ ئۆزىنى ئالدۇرۇپ قويۇشىدىن ئەنسىرەپ، دەرھال ماشىنا بىلەن ئۆيگە ئېلىپ ماڭدۇق. ئۆيلەرنى ھەدىلىرىم ئاقارتىپ، تازىلاپ، يىغىشتۇرۇپ

قويغانىدى.

ئاپام قورۇ ئىشىكىدىن قوشاق قېتىپ يىغلاپ كىردى. كىرىپلا هويلىدىكى ئالما تۈۋىگە قويۇلغان كارىۋاتقا كېلىپ ئولتۇردى. ئاشۇ يىلى ئاپاملار يولغا چىققان كۈنلەردىمۇ ئالمىلار غۇچچىدا چېچەكلىگەن بولۇپ، ئاپام چېچەكلەرگە يېنىش ـ يېنىشلاپ قاراپ قىيالماي قالغانىدى. بۇگۈنمۇ ئۇ يېڭىدىن يېتىلىپ باراقسان بولغان ئالما دەرەخلىرىگە، چېچەكلىرىگە كۆز ئۈزمەي قارايتتى. قورۇنىڭ بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلىرىغا، يازلىق ئاشخانىلارغا، ئۆيلەرنىڭ تاملىرىغا، هەتتا بۇلۇتلار ئۈزۈپ يۈرگەن زەڭگەر ئاسمانغا باشقىچە بىر نەزەر بىلەن سەپسالاتتى. كۆز جىيىكىدىكى ياشلارنى ئېرتىپ تۇرۇپ، قانداقتۇ ئىشلارنى ئەسلەيتتى، بىزدىن ئۇنى ـ بۇنى سورايتتى.

شۇ چاغدا مەن بىر نەرسىنى هېس قىلدىم: ئاپام ئايرىلغاندىن بۇيان نۇرى، سەلتەنىتى ئۆچكەن، قانداقتۇ سۇرلۇك، مۇڭلۇق كۆرۈنىدىغان بولۇپ قالغان بۇ قورۇ شۇ تاپتا جانلىنىپ ئىللىق بىر نۇرغا تولغانىدەك، ئىشىك ـ دېرىزىلەر، ئاپام ئۆز قولى بىلەن رەڭدار تاشلارنى تىزىپ ياسىغان يوللار، ئاشخانا، ئوچاقلار كۈلۈمسىرەۋاتقاندەك بولۇپ قالغانىدى. مەن شۇلارنى ئويلاپ تۇرسام، كىچىك هەدەم يېنىمغا كېلىپ:

ــ توۋا، ئۆيمۇ ئەسلىي ئىگىسىنى تونۇمدۇ نېمە! ئاپام كىرىپ تۆرده ئولتۇرۇۋىدى، ماۋۇ قورۇغا باشقىچە جان كىردى، ــ دېگەنىدى.

ئاپام بىر مەزگىل ئارام ئېلىپ، قولۇم ـ قوشنا، يىراق ـ يېقىنىدىكى ئورۇق ـ تۇغقانلار بىلەن كۆرۈشۇپ ـ دىدارلىشىپ بولغاندىن كېيىن، ئۇنى ئورۇمچىگە ئېلىپ ماڭدىم. نۇرئەلا

ئۆيلەرنى ئاپامنىڭ دەم ئېلىشىغا مۇڭاپىق جايلاشتۇرۇپ تەييار قىلىپ قويغانىكەن. ئاپام مېنىڭ ئۆيۈمدە بىر مەزگىل تۇردى. چاقىرغان يەرلەرگە بېرىپ كىشىلەر بىلەن تونۇشتى. نۇرئەلا ئىككىمىز ئۇنى باشلاپ سودا ساراي، بازارلارنى ئايلاندۇردۇق. ئۇ مەزگىلدە سوۋېت ئىتتىپاقىدا يېنىك سانائەت، تۇرمۇش بۇيۇملىرى كەم ئىكەن. ئاپام دۇكانلار، بازارلاردىكى خىلمۇخىل مالنى كۆرۈپ هاياجانلىنىپ، ئۇ ياقتىكى ئۇرۇق - تۇغقان، نەۋرە - چەۋرىلەرگە سوۋغاتلىقلارنى ئالدى. هەش - پەش دېگۈچە ئىككى ئاي ئۆتۈپ كەتتى. ئاپامنىڭ ئۇچ ئايلىق تۇرۇش مۇددىتى توشۇش ئالدىدا تۇراتتى. ئاپامنى ۋەتەنگە قايتۇرۇپ كېلىشنىڭ بىرەر يولىنى تېپىشقا ئۇرۇندۇم، ئەمما ئەمەلگە ئاشۇرالمىدىم. ئاپام پېشانەمگە پۈتۈلگىنى شۇ بولسا كېرەك، دەپ قايتىشنىڭ غېمىگە چۈشتى. ئەمما مېنىڭ ئاپامنى ئۇياققا يولغا سېلىپ قويۇش خىيالىم يوق ئىدى. ئاپام بىر كەتسە مەڭگۈ قايتىپ كەلمەيدىغاندەك، ئۇنى ئىككىنچىلەپ كۆرەلمەيدىغاندەك بىر تۇيغۇ ماڭا ئارام بەرمەيتتى. ئاخىرى تونۇشلار ئارقىلىق ئۇنىڭ ۋەتەندە تۇرۇش ۋاقتىنى يەنە ئۇچ ئاي ئۇزارتتىم. ئۇرۇمچىدە يەنە بىر مەزگىل تۇرغۇزۇپ، يازنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تەلىپى بويىچە ئۇنى غۇلجىغا ئاپىرىپ قويدۇم. ئۆز ئۆيىگە قايتقان ئاپام تېخىمۇ روهلىنىپ كەتتى. يولغا چىقىش غېمىنى ئۇنتۇپ يازلىق ئاشخانىنى تۇزەشتۇرۇش ۋە يەنە ئاللىقانداق ئىشلار بىلەن بولۇپ كەتتى. ئاپامنىڭ خاتىرجەم بولۇپ قالغىنىنى كۆرۈپ مەنمۇ ئۇرۇمچىگە قايتتىم. ئۇنىڭ بىلەن هەر كۈنى تېلېفون ئارقىلىق سۆزلىشىپ تۇراتتىم. ئىشلىرىمنى سەل ئالدىغا سۈرۈۋېلىپ، يەنە بىرەر ئاي رۇخسەت بىلەن ئاپامنىڭ يېنىدا تۇرۇپ كېلىشنى ئويلاپ يۈرەتتىم. كۈتمىگەندە

يۇقىرىدىن بېيجىڭدا ئېچىلىدىغان بىر يىغىنغا قاتنىشىپ كېلىش ۋەزىپىسىنى تاپشۇردى. بۇنىڭغا بېرىش - كېلىش، يىغىن بولۇپ ئىككى ھەپتىلا ۋاقىت كېتەتتى. ئاپامغا ئەھۋالنى ئۇقتۇرۇپ، رازىلىقىنى ئالغاندىن كېيىن ئىچكىرىگە قاراپ ئاتلاندىم. يىغىنغا قاتناشقانلار ئىچىدە بېيجىڭغا تۇنجى كەلگەنلەر ئاز ئەمەس ئىكەن. ھەممەيلەن: يىللاردىن بۇيان بۇ شەھەر كۇيلەنگەن ناخشىلارنى كۆپ ئوقۇغان، كۆرۈشنى ئارزۇ قىلغان بولساقمۇ كۆرەلمىگەن. ئەمدى ئاران كەلگەن بۇ پۇرسەتتە، يىغىندىن كېيىن بىر نەچچە كۈن ئارتۇق تۇرۇپ، شەھەرنى تولۇق سایاھەت قىلىپ ئاندىن قايتايلى، دېيىشتى. ئاغزىمدا ئۇلارغا قوشۇلساممۇ، كۆڭلۈمدە بىر ئەنسىزلىك بار ئىدى. ھەر بىر كۈن ئۆتكەنچە كۆڭلۈمدىكى بۇ ئەنسىزلىك كۈچەيىپ، خۇددى بىر كېلىشمەسلىكنىڭ شەپسىنى سەزگەندەك، دەرھال قايتقۇم كېلىپ تۇراتتى. ئاخىرى، يىغىن يېپىلىشتىن بىر كۈن بۇرۇن يىغىن تەشكىلى ئارقىلىق ئايروپىلان بىلىتى ئالدۇرۇپ ئۇرۇمچىگە قايتتىم. شۇ كۈنى چۈشتىن كېيىن يەنە غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقتىم. كۆڭلۈمنىڭ ئەندىشىگە چۈشۈپ قالغىنى بىكار ئەمەس ئىكەن. ئاپام توساتتىن ساقسىز بولۇپ قېلىپ دوختۇرخانىدا يېتىپ قاپتۇ. دوختۇرلار ئاپامنى بىرەر قۇر تەكشۈرگەندىن كېيىن، ئۇرۇمچىگە ئاپىرىپ بېقىشنى تەۋسىيە قىپتۇ. ئاپامنى ئۇرۇمچىگە يۆتكىدۇق. ئۇرۇمچىدىكى دوختۇرخانىلارنىڭ دىياگنوزى غۇلجىدىكىلەرنىڭ دېگىنى بىلەن ئوخشاش چىقتى. دېمەك، ئاپام ھاياتىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرىنى ئۆتكۈزۈۋاتاتتى. ئۇنىڭغا ئەينى ئەھۋالنى دېگىلى بولمايتتى، ئەلۋەتتە. لېكىن ئاپامنىڭ كۆڭلى تۇيغاندەك، ئۇياقتا قالغان تۇغقانلىرىنىڭ گېپىنى تولا قىلىدىغان بولۇپ

قالغانىدى. ئاپامنى ئىككى ئاي داۋالاتتۇق. ئۇنى بىر دەممۇ يالغۇز قويمىدۇق. كۆڭلى تارتقانىنى ئېتىپ، تېپىپ بېرىپ، پۇت ـ قوللىرىنى تۇتۇپ قولىمىزدىن كېلىدىغان ھەممە مېھرىبانلىقنى كۆرسىتىشكە تىرىشتۇق. ئەگەر ئاغرىقنى تەڭ تارتىشىپ بەرگىلى بولسىدى، مەن ئاپامنى كېسەل ئازابىدىن قۇتقۇزۇش ئۈچۈن ئۇنىمۇ قىلغان بولاتتىم. ئەپسۇسكى كېسەلنى تەڭ تارتىشىپ بەرگىلى بولمايدىكەن. ئۆلۈمگە ئارا تۇرۇش ئىنسانىيەتنىڭ قولىدىن كەلمەيدىكەن. ئاپام شۇ يىلى ئۆكتەبىر دە غۇلجىدىكى ئۆيىمىزدە، مېنىڭ قۇچىقىمدا جان ئۈزدى. ئۆلۈمگە كەلگەنلەر ئۆيلەرگە، قورۇغا پاتماي قالدى. مېيىتنى ئۈزىتىپ چىققانلارمۇ ناھايىتى كۆپ ئىدى. تۇپراق بېشىدا يەرلىككە يەتتە كەتمەن توپىنى تاشلاپ بولۇپ، يىغلاپ تۇرسام، كەينىمدىن بىرسى يېڭىمنى تارتقاندەك قىلدى. قارىسام، 50 ياشلاردىكى ئورۇق بىر ئادەم ئىكەن. ئۇ ماڭا:

ــ ئىنىم، يىغلىماڭ، ھەرگىز يىغلىماڭ، ئاپىڭىز تەلەيلىك ئىكەن. ئۇ ئۆز ۋەتىنىدە، ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ يېنىدا ياتتى. سىز ئۇنى ئۆز قولىڭىز بىلەن يەرلىككە قويدىڭىز. بەندە ئۈچۈن بۇنىڭدىن ئارتۇق بەخت بولمايدۇ، ــ دېدى.

كېيىن، ئۇنىڭ دەپ بېرىشىچە، ئۇ بىر تۈل ئايالنىڭ يالغۇز ئوغلى بولۇپ، 1962 ـ يىلىدىكى ئاچارچىلىقتا چىدىمايا: «ئاپا، مەن ئۇياققا بېرىپ ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىن، قايتىپ كېلىپ سېنىمۇ ئېلىپ كېتىمەن، سېنى بۇ كۈنلەردىن قۇتۇلدۇرىمەن» دەپ ۋەدە قىلىپ چېگرادىن ئۆتۈپ كەتكەنىكەن. ئەمما چېگرا ئېتىلىپ قېلىپ قايتىپ كېلەلمەپتۇ. ئوغلى چىقىپ كەتكەندىن كېيىن، ئانىسى بالا دەردىدە تولا يىغلاپ، كېسەلچان بولۇپ ئىككى كۆزى كۆرمەس بولۇپ قاپتۇ. ئانا ئادەمنى رىزقى تارتىپ ئەكېلىدۇ، دەپ

ئىشىنىدىكەن. شۇڭا ھەر كۈنى بىر قاچا ئاشنى بالىسىغا ئاتاپ تاختىبېشىغا ئېلىپ قويىدىكەن. بالام بىر كۈنى بولمىسا بىر كۈنى كېلىپ، مەن ئېلىپ قويغان ئاشنى ئىچىدۇ، دەپ ئويلايدىكەن.

ئوغۇل ئۇياقتا ياماڭ ئەمەس كۈن كۆرگەن بولسىمۇ، يالغۇز ئانىسىنى پەقەت ئۇنتۇپ كېتەلمەپتۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە يىللارنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ داۋاسىز كېسەلگە گىرىپتار بولۇپتۇ. ئۇنىڭ بۆرىكى زەئىپلەشكەن بولۇپ، سوۋۇت ئىتتىپاقىنىڭ دوختۇرخانىلىرىدا ھەر قانچە داۋالىنىپمۇ ساقىيالماپتۇ. ئۇ ھاياتىدىن ئۈمىدىنى ئۈزۈپ، ئانىسىنى كۆرەلمەي يات يەرلەردە ئۆلۈپ قېلىشتىن ئەنسىرەپ يۈرگەن چاغلىرىدا چېگرا ئېچىلىپتۇ. ئۇ ئانىسىنى كۆرگىلى كەپتۇ. بىراق ئانىسىنىڭ بەك ئاجىزلاپ، ئىككى كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغىنىنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، ئۆزىنى ئاستا ـ ئاستا تونۇشتۇرماقچى بولۇپ ئانىسىغا:

ـ ئانا، مەن ئوغلىڭىزنىڭ يېنىدىن كەلدىم، ئۇ بەك ياخشى تۇرۇۋاتىدۇ، كېچە ـ كۈندۈز سىزنىڭ گېپىڭىزنى قىلىدۇ. خۇدا خالىسا، پات ئارىدا كېلىپ قالىدۇ، ـ دەپتۇ. ئانىسى خۇشال بولۇپ:

ـ ئوغلۇم چوقۇم قايتىپ كېلىدۇ. ئۇ بەك ۋاپادار بالا. مەن ئوغلۇمغا ئاتاپ تاختىبېشىغا ئاش ئېلىپ قويغان، ئۇنى ئوغلۇمنىڭ ئورنىدا سىز ئىچىڭ، ـ دەپتۇ. ئۇلار بىر مەزگىل بىللە ياشاپتۇ. ئاخىرى ئوغۇل ئانىسىغا تونۇشلۇق بەرگەن كۈنى ئانا بەك خۇشال بولۇپ كېتىپ ئوغلىنىڭ ئالدىدا جان ئۈزۈپتۇ. ئوغۇل ئانىسىنى ئۆز قولى بىلەن يەرلىككە قويۇپتۇ. ئۆزىمۇ ئانىسىنىڭ يېنىدىن يەرلىك ئېلىپ قويۇپ ئۆز ۋەتىنىدە، ئانىسىنىڭ يېنىدا يېتىشنى ئارزۇ قىلىپ

كۇنلەرنى ئۆتكۈزۈپتۇ. ئەمما ئەزرائىل ئۇنىڭ جېنىنى ئېلىشنى خالىماپتۇ. ئارزۇسىنىڭ ئەكسىچە كېسىلى كۈندىن كۈنگە ياخشى بولۇشقا باشلاپتۇ. ئۇ ھەر يىلى ۋەتەنگە كېلىپ بىر نەچچە ئاي تۇرىدىكەن. ھەر قېتىم يۇرتىدا تۇرۇش مۇددىتى توشۇپ ئۇياقىغا قايتىقاندا، كېسىلى يەنە قوزغىلىدىكەن، بۇ ياقتا ئۆلۈشنى ئارزۇ قىلىپ قايتىپ كەلسە، كېسىلى ساقىيىپ قالمىدىكەن. ئۇ ھازىرمۇ ئاللادىن بۇ يەردە تۇرۇش مۇددىتى توشقۇچە جېنىنى ئېلىشنى كېچە ـ كۈندۈز تىلەپ ياشاۋېتىپتۇ.

كىندىك قېنى تۆكۈلگەن تۇپراق ھەر كىم ئۈچۈن مۇقەددەستۇر. ئۇنىڭ قوينىدىن ھەر قانداق ئادەم ئۈچۈن ئىككى مېتىر يەر چىقماي قالمايدۇ. ئەمما ئانا تۇپرىقىدا يېتىش بەختىدىن مەھرۇم كىشىلەرلا ئۇنىڭ قىممىتىنى ھەقىقىي ھېس قىلالايدۇ.

ئاپام ئۆز ئارزۇسىغا ئېرىشىپ ئەبەدىيلىككە قايتتى. ئاپام ھاياتىنى ئۆتكۈزگەن، ئەجرى، مۇھەببىتىنى بېغىشلىغان قەدىم جايى يەنە مۇڭلىنىپ قالدى. ھەدىلىرىم بىنا ئۆيلەرگە كۆچۈپ كەتكەنلىكتىن، ئۆيمۇ ئىجارىگە ئولتۇرىدىغانلارنىڭ قولىغا تاشلىنىپ يىلدىن يىلغا ئىسكەتىنى يوقىتىشقا باشلىدى. مەن ئاندا ـ ساندا يۇرتقا بېرىپ قالسامۇ مېھمانخانىلاردا ياكى تۇغقانلارنىڭ ئۆيىدە تۇرىدىغان بولۇپ قالغانىدىم.

بۇلتۇر غۇلجىدىكى تۇغقانلار جەم بولۇشۇپ قەدىم جايىمىزنى قايتىدىن يېڭىلاپ سېلىشنىڭ مەسلىھەتىگە چۈشۈپتۇ ۋە مېنىڭ پىكرىمنى سوراپ تېلېفون قىپتۇ. ئەڭ ياخشىسى يۇرتقا بىر قايتىشىم كېرەك ئىكەن. بۇ مەن ئۈچۈنمۇ ئىنتايىن مۇھىم ئىش، ئەلۋەتتە. ئۇنىڭسىزمۇ ئۆزۈم

ۋاقىت چىقىرىپ يۇرتقا قايتىپ ئاپامنىڭ ئۆيىدە بەش ـ ئون كۈن تۇرۇپ قۇرئان ئوقۇتۇپ، ياغ پۇرىتىشنى ئويلاپ يۈرەتتىم. بۇ ئۆينىڭ ھامان چېقىلىپ كېتىدىغانلىقىنى بىلەتتىم. بەس ـ بەستە چوڭ بولۇۋاتقان، توي قىلغان ۋە توي قىلىش ئالدىدا تۇرغان نەۋرىلەرگە ئۆي كېرەك. ئەمما ئۇلارنىڭ ئارزۇ قىلىدىغىنى كونىچە قورۇلار ئەمەس، يورۇق، يېڭى، زامانىۋى ئۆيلەر، بۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلارنى ئەيىبلىگىلى بولامدۇ؟

يۇرتۇمدا تۇرۇۋاتقان كۈنلەردە مەن ئاپام بىلەن نۇرئەلانىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلىدىم. بۇ ئىللىق كۈز ئېيى ئىدى. زاراتلىق ئالتۇن رەڭ ياپراقلارغا كۆمۈلگەنىدى. يېقىنراق يول بىلەن نۇرئەلانىڭ قەبرىسىنى يوقلاپ بولغاندىن كېيىن، تار يولنى بويلاپ خېلى مېڭىپ، يۇقىرى تەرەپتىكى كونا قەبرىلەر ئارىسىدىن ئاپامنىڭ قەبرىسىنى تاپتىم. قەبرە ئالدىدا يۈكۈنۈپ ئۆزۈم بىلىدىغان ئايەتلەرنى ئوقۇپ بولۇپ، سۈكۈت ئىچىدە ئۇزاق ئولتۇردۇم. خۇشاللىقلىرىم ۋە ھەسرەتلىرىم، ئەسلىمىلىرىم ۋە سېغىنىشلىرىم تىل بىلەن ئەمەس، مۇڭلۇق، ئىللىق بىر ھېس ـ تۇيغۇ دولقۇنى بىلەن يۈرىكىمدىن ئۇرغۇماقتا ئىدى. بۇ ھېس ـ تۇيغۇ دولقۇنىنىڭ جەننەتكە ــ ئاپامنىڭ روھىغا يېتىدىغانلىقىغا ئىشىنەتتىم.

ئاخىرىدا لەۋلىرىمنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس مىدىرلىتىپ:

ــ ئاپا، ياخشى كۆرىدىغان ئۆيۈڭنى چاقماقچى... ئۆزگەرتىپ سالماقچى بولۇۋاتىمىز... نەۋرىلىرىڭ چوڭ بولدى، ئۇلار ئۆيگە ئېھتىياجلىق... بىزدىن رەنجىمىگىن ئاپا، ــ دەپ پىچىرلىدىم. شۇ چاغدا يوغان بىر تال سېرىق يوپۇرماق پىلدىرلاپ ئۈچۈپ چۈشۈپ مۇرەمگە قوندى. ئۇن ـ تىنۇشسىز، يۇمشاققىنە بۇ قونۇش ماڭا خۇددى ئاپامنىڭ

قوللىرىدەك، ئاپام رازىلىق ھەم چۈشىنىش بىلەن مۇرەمنى سىيلاۋاتقاندەك تۇيۇلدى. يوپۇرماقنىڭ ئۈستىگە قولۇمنى قويدۇم. ئۇ كۈن نۇرى سىڭگەن ئىللىققىنە يوپۇرماق ئىكەن. ئۇنى ئالىقىنىمغا ئېلىپ ئۇزاق قاراپ تۇردۇم...

ھەدىيە Ⅶ

24

دوختۇرخانىدىن قايتىپ كېلىۋاتاتتىم. ئوغلۇم مېنى كوچىلارنى كۆرۈۋالسۇن دەپ پىكاپىنى ئەتەي يىراق، ئاۋات كوچىلاردىن ھەيدەپ ماڭدى. بۇ، ئۇرۇمچىنىڭ مەن كۆرۈپ باقمىغان بىر قىسمى ئىدى. ياۋروپا ئۇسلۇبىدىكى ھەشەمەتلىك بىنالار، بىنالارنىڭ ئارىسىدىكى يېشىللىق، يول بويلىرىدىكى كىچىك باغچىلار، بەدەن چېنىقتۇرۇش ئۈسكۈنىلىرى، مۇۋاپىق يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان كۆركەم ئورۇندۇقلار... بىنالارنىڭ كۆپ قىسمى قاۋاقخانا، مېھمانخانىلاردەك قىلاتتى. ئوغلۇمنىڭ تونۇشتۇرۇشىچە، ئەڭ غەيرىي سېلىنغىنى تىياتىرخانا ئىكەن. بۇ يەردە دائىم چاڭچىلە قويۇلۇپ تۇرىدىكەن. تىياتىرخانىنىڭ ئالدىدىكى ياپيېشىل چىملىقتا رەڭلىك، ئەنئەنىۋى كىيىملىرىنى كىيگەن بىر توپ بوۋاي ـ مومايلار ئۈسسۈل مەشىق قىلىۋاتاتتى. ئۇياللار قوللىرىدىكى يەلپۈگۈچلىرىنى تەڭلا يەلپۈگەندە، خۇددى توپ ـ توپ گۈل شامالدا يەلپۈنۈۋاتقاندەك مەنزىرە ھاسىل بولاتتى. يول بويىدىكى ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرغان، بالىلىرىنى ياكى ئەتىۋارلىق كۆچۈكلىرىنى يېتىلەپ كېتىۋاتقان كىشىلەر شۇنچىلىك خىراماندا، بەختلىك كۆرۈنەتتى. شەھەرنىڭ بۇ قىسمى مەن دائىم ئۆتىدىغان

كوچىلار بىلەن ئاسمان - زېمىن پەرقلىنەتتى. ئۇ يەرلەردە ئىگىز - پەس كوچىلار، خارابە ئۆيلەر، تىرىكچىلىك ئۇچۇن چېپىپ يۈرگەن غەمكىن، ئالدىراش ئادەملەر كۆپ ئىدى. ئۇلار پەقەت چاي - تويلاردىلا پاكىز كىيىنىپ، غەملىرىنى ئۇنتۇپ كۈلۈمسىرەپ ئولتۇرۇشاتتى. ئاياللارنىڭ كىيىملىرى، بويۇن، بىلەكلىرىگە تاقىلغان زىبۇزىننەتلىرى كۆزنى چاقنىتاتتى. ئۇلار خۇددى تويلار ئۇچۇنلا پۈل تاپىدىغاندەك، تويلار ئۇچۇنلا ياشايدىغاندەك تاپقان - تەرگىنىنى بۇزۇپ - چېچىپ خەجلىشەتتى، ئۆزلىرىنى راسا كۆرسىتىشەتتى، بالىلىرىنىڭ قانداق تەربىيەلىنىۋاتقانلىقىنى، ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسىنى خىيالىغا كەلتۈرۈپ قويمايتتى. جاھاندا نېمە ئىشلار بولۇۋاتقانلىقى بىلەن ھېسابلاشمايتتى. ئۇلارنىڭ يېنىدا، ئەتراپىدا مانا مۇشۇنداق زامانۋى، ھەشەمەتلىك دۇنيا بەرپا بولۇۋاتاتتى، ئەمما بۇ دۇنيا ئۇلار بىلەن قىلچە مۇناسىۋەتسىز ئىدى. يىللار ئۇلارنى تاشلاپ يىراقلاپ كېتىۋاتاتتى.

ئوغلۇم كوچىلارنى تونۇشتۇرۇپ بولالماي، ھېرىپ قالدى بولغاي، پىكاپىنى ئاستا ھەيدەپ ماڭدى. كۆز ئالدىمدىن بىر - بىرلەپ ئۆتۈۋاتقان بىنالار خۇددى تىرىكتەك، سۈكۈت ئىچىدە ئۆزلىرىنىڭ ھېسسىياتى، مىجەز - خاراكتېرىنى ئىپادىلەپ تۇرغانىدەك بىلىنەتتى. بەزىلىرى بايلىقتىن، توقلۇقتىن پاقىراپ تۇرغان ھاكاۋۇر ئادەملەرگە ياكى ھەشەمخۇر، ياسانچۇق ئاياللارغا ئوخشايتتى، كۈچلۈك، كەسكىن، تۇز ئادەملەرگە ئوخشايدىغانلىرىمۇ، نەپىس، سىپتا، نازاكەت ئىچىدە بايلىقى ۋە ئۆزگىچىلىكىنى نامايان قىلىۋاتقانلارمۇ، سۈرلۈك غەلىتە نىقاب ئىچىگە ئورىنىۋالغانلارمۇ، زىيادە ئاچ كۆزلۈك، ھەۋەس، زورلۇق ئارىلاشقان غەيرىي نورمال روھىي

هالىتىنى قىلچە ئەيمەنمەي كۆز - كۆز قىلىۋاتقانلىرىمۇ بار ئىدى. ئەمما مەن كىچىكىمدىن كۆرۈپ چوڭ بولغان پېشايۋان، ئىشىك - دېرىزىلىرى ئادەملەرگە قۇچاق ئېچىپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدىغان ئاپتاپلىق، ئۇزۇم باراڭلىق مېھرى ئىسسىق ئۆيلەرگە سېلىشتۇرغاندا بۇ كاتتا ئىمارەتلەردە مۇھىم بىر نەرسە كەم ئىدى. مەن ئۇ نەرسىنىڭ نېمىلىكىنى تىلىم بىلەن ئىزھار قىلىشقا ئاجىز ئىدىم.

25

ئوغلۇم پىكاپىنى ئىككى تەرىپىدە ئېگىز تاملار قەد كۆتۈرگەن، دەرەخلىك، سالقىن تار كوچىغا قايرىدى. ئىككى چوڭ كوچىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان كاربىدورغا ئوخشايدىغان بۇ ئارقا كوچىدا ئادەملەرمۇ، ماشىنىلارمۇ شالاڭ ئىدى. سالقىن ھاۋا كىشىنى ھۇزۇرلاندۇراتتى. تۇيۇقسىز، يولنىڭ ئوڭ تەرىپىدە كېتىۋاتقان مۇسۇلمان پەدىسىدە رومال ئاتقان چوڭ ياشلىق بىر ئايال بىلەن ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كېتىۋاتقان ئوتتۇرا بوي، يوغانباش ئوغلى دەققىتىمنى تارتتى. يۈرۈش - تۇرۇش، كىيىنىشىدىن ئۇلار تۈگىگانلاردەك قىلاتتى. ئوغۇلنىڭ قولىدا يوغان بىر سومكا بار ئىدى. قانداقتۇر بىر ئۇمىد بىلەن ئۇلارغا قاراپ كەتتىم. ئۆزۈمچە ئۇلارنى ئايشە ھەدە بىلەن ئۇنىڭ كىچىك ئوغلى دەپ پەرەز قىلىپ، ئوغلۇمغا ماشىنا سۈرئىتىنى ئاستىلىتىشنى ئېيتتىم. مەن يۈرىكىم دۈپۈلدىگەن ھالدا ئۇلارغا سىنچىلاپ قاراۋاتقىنىمدا، ئۇلارمۇ تەڭلا بۇرۇلۇپ ماڭا قارىدى. ئەپسۇس...

مەن ئايشە ھەدىنى ۋە بالىلىرىنى شۇنچىلىك سېغىنىش

بىلەن ئەسلەيمەن. ئەينى يىللاردا ئايشە ھەدە مېنىڭ تۇرمۇشۇمدا مۇھىم رول ئويناغان، ئاردىدىن خېلى يىللار ئۆتۈپ مەن تۇرمۇشتا يەنە بىر قېتىم داۋالغۇشقا دۇچ كەلگەندە ئۇ يەنە بىر قېتىم خۇددى تەقدىردەك كۆز ئالدىمدا پەيدا بولۇپ مېنى خاتالىقتىن ساقلاپ قالغان. مەن ئوغلۇمغا ئايشە ھەدە توغرۇلۇق قىسقىچە سۆزلەپ بەردىم. ئەمما تېخىمۇ كۆپ سۆزۈم يۇرىكىمدە داۋالغۇپ تۇراتتى، يولدا ئۇچراتقان ئاشۇ ئىككى ناتونۇش ئانا ـ بالا كۆڭلۈمدە كۆمۈلۈپ ياتقان ئەسلىمىلىرىمنى قوزغىتىۋەتكەنىدى.

... ئۇ چاغدا مەن ۋىلايەتتە ئېچىلغان ئوقۇتۇش تەتقىقات توغرىسىدىكى بىر يىغىنغا قاتنىشىۋاتاتتىم. يىغىن ئارقا كوچىلارنىڭ بىرىدىكى يېڭىدىن سېلىنغان مېھمانخانىدا ئېچىلىۋاتاتتى. ئۇ «ساپا مائارىپى» ئۇقۇمى يېڭىدىن پەيدا بولۇۋاتقان يىللار بولۇپ، مائارىپ ئىسلاھاتىغا ئائىت يېڭىلىقلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. مائارىپ سېپىدىكى بىر تۇركۇم ئوت يۈرەك ئوقۇتقۇچى بىلەن مائارىپ ساھەسىدىكى رەھبەرلەر يېڭىلىقلاردىن يېڭى بىر ئۈمىدنى كۆرگەنىدەك بولۇپ، بۇ ھەقتە قىزغىن تالاش ـ تارتىش قىلىپ ئىزدىنىۋاتاتتى. شۇ قېتىمقى يىغىنىمۇ ئەنە شۇنداق قىزغىنلىق ئىچىدە ئېچىلغانىدى. مەن يىغىندا پىكىر بايان قىلىپ بولۇشۇمغا بىر نەچچە ياش ئوقۇتقۇچى بەزى قاراشلىرىمنى «ۋاقتى ئۆتكەن، كونا نەرسىلەر» دەپ مۇنازىرىلىشىپ كەتتى. مەنمۇ «كونا نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى خاتا بولمايدۇ. ئۇنىڭدا ئىنسانىيەتنىڭ نۇرغۇن قىممەتلىك تەجرىبىسى جۇغلانغان بولىدۇ. ياخشىنى چوقۇم جارى قىلدۇرۇشىمىز، راۋاجلاندۇرۇشىمىز لازىم» دەپ ئۆز مەيدانىمدا چىڭ تۇردۇم. مېنى قوللىغۇچىلارمۇ چىقتى.

ئىككى تەرەپ بولۇپ تالىشىپ، بىرلىككە كېلەلمەي كۈننى كەچ قىلدۇق.

كەچلىك تاماقتىن كېيىن تامىقىمنى سىڭدۈرگەچ، كاللامدىكى تۇرلۇك ئوي ـ پىكىرنى تەرتىپكە سالماقچى بولۇپ، پىيادىلەر يولىدا ئاستا كېتىۋاتاتتىم. بىر يەرلەرگە كەلگەندە يول بويىدا ھاردۇق ئېلىپ ئولتۇرغان بىر ئايالغا كۆزۈم چۈشتى. ئۇنىڭ يېنىدا يوغان بىر سومكا بار ئىدى. ئۇنىڭغا شۇنداقلا بىر قاراپ ئۆتۈپ كېتىۋېتىپ، ئۇشتۇمتۇت ئۇنى تونۇغاندەك قىلدىم. ئىتتىك كەينىمگە بۇرۇلۇپ ئۇنىڭغا قارىسام، ئۇمۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ھاياجان بىلەن ماڭا قاراپ تۇرۇپتۇ.

ــ ئايشە ھەدە، بۇ سىزمۇ؟ ئاسماندىن چۈشتىڭىزمۇ بۇ يەرگە؟ ــ دەپ ئالدىغا يۈگۈرۈپ باردىم. ئۇمۇ:

ــ ۋوي، سىز راستىنلا ھەدىيە ئىكەنسىزغۇ! شۇمۇ، ئەمەسمۇ دەپ ئىسمىڭىزنى چاقىرالماي تۇرغانىدىم. مەن سىزنى كۈندە ئويلايمەن، بىر كۆرۈشسەم بولاتتى دەيمەن، لېكىن نەدىلىكىڭىزنى بىلمىگەندىكىن سىزنى يوقلاپ بارالمىغانىدىم. سىزنى خۇددى ئۆز سىڭلىمدەك كۆرەتتىم... مەسئۇد مۇئەللىم ۋە بالىلىرىڭىزچۇ، ئۇلارمۇ ياخشى تۇرۇۋاتامدۇ؟ ــ دەپ يىغلاپ كەتتى.

ــ ھەدە، سىز ھازىر نەدە تۇرۇۋاتىسىز؟ بۇ يەرگە يۆتكىلىپ كېلىۋالدىڭلارمۇ ياكى...

ــ مەن كەلگىلى بەش ـ ئالتە يىل بولۇپ قالدى. ئاكىڭىز ئاشۇ مەكتەپتە ئىشلەپ پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن قايتىپ كەلگەن. بىز ھازىر بايانداي بازىرى ئىچىدە ئاتا ـ ئانامدىن قالغان قورۇدا تۇرۇۋاتىمىز... بۈگۈن بازارغا كەلگەنىدىم. بۇ يەردە خۇددى سىزنى ساقلاۋاتقاندەك

ئولتۇرغىنىمنى كۆرۈڭ، ــ دەپ يەنە كۆز يېشىنى سۈرتۈشكە باشلىدى.

مەن ئۇنى ئۆزۈم تۇرۇۋاتقان مېھمانخانا ياتىقىغا باشلاپ ئاپاردىم. مەن بىلەن بىللە تۇرىدىغان ئوقۇتقۇچى شەھەرلىك بولغانلىقى ئۈچۈن ئاخشىمى ئۆيگە قايتىپ كېتەتتى. ئىككىمىز كېچىچە ئوبدان مۇڭدىشىۋالالايتۇق. ئۇنىڭدەك ئىشەنچلىك دوستنى نەدىنمۇ تاپىمەن. خۇددى مەن كۆڭلۈمدىكى گەپلىرىمنى ئېيتىدىغان بىرەرسىگە موھتاج بولۇپ يۈرگەندەك، ئۇنىڭمۇ دەردلىرى ئىچىگە پاتماي قالغانلىقى بىلىنىپ تۇراتتى.

كەچتە مەن ئۇنى شۇ ئەتراپتىكى كىچىك ئەمما بەكمۇ پاكىز بىر ئاشخانىدا مېھمان قىلدىم. تاماق ساقلاپ ئولتۇرغىنىمىزدا ئايشە ھەدە ئالدىدىكى چايدىن بىر ئوتلاپ، ئاپپاق چىنە چەينەكنىڭ تۇتقۇچىنى سىيلاپ ئولتۇرۇپ پاراڭنى باشلىۋەتتى.

ئايشە ھەدىلەرنىڭ ئاتا ـ بوۋىسى شەھەرگە يېقىن بايانداي بازىرىدا ئۇششاق يېمەك ـ ئىچمەك تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خېلى ھاللىق كىشىلەر بولۇپ، ئاتا ـ ئانىسىدىن ئۇنىڭغا بىر نەچچە ئېغىز ئۆيلۈك كەڭ قورۇ ـ جاي قالغانىكەن. ئۇ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ چىرىغىنى ئۆچۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن بالىلىرى بىلەن بۇ يەرگە كېلىپ ماكانلىشىپتۇ. تۇغقانلىرى بىلەن بولغان تۇرلۇك زىددىيەتنى ئوڭۇشلۇق ھەل قىلىپ، ئۆيلەرنى ياساپ تۇزەشتۇرۇپتۇ. ئۇرۇمچىدە ئوقۇپ مەكتەپ پۈتكۈزگەن چوڭ ئوغلىنى غۇلجا شەھىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ ئۆيلەپتۇ. ئاخىرى، يۇنۇس مۇئەللىمنىڭ قايتىپ كېلىپ ھەممە ئىش ئۆز ئىزىغا چۈشكەندە، بەختسىزلىك يۈز بېرىپتۇ. يۇنۇس مۇئەللىم قان

بىسمى كىسىلى سەۋەبىدىن تۇيۇقسىز ئۆلۈپ كېتىپ، ئۇنى ۋە بالىلىرىنى ئارماندا قويۇپتۇ. ئۇ ھازىر ئۆزىنىڭ جەنۇبتىن يۆتكىلىپ كەلگىنىگە قانچىلىق پۇشايماندا ئىكەن. ئۇنىڭ ئېيتقىنىچە، ھەممە ئىش ئۇنىڭ ئېرىنى جەنۇبتا يالغۇز تاشلاپ قويۇپ، ھالىدىن خەۋەر ئالالمىغىنىدىن يۇز بېرىپتۇ. بۇ يەردە ئۇنىڭ تۇغقانلىرىدىن باشقا تونۇش ـ بىلىشى، يېقىنلىرى يوق ئىكەن. دائىم ئىلگىرىكى قولۇم ـ قوشنا، تونۇش ـ بىلىشلىرىنى سېغىنىدىكەن. چۈنكى ئەر ـ ئايال ئىككىسىنىڭ ئۆمرى ئاساسەن جەنۇبتا ئۆتكەن ئىكەن. ھەتتا بالىلىرىمۇ بۇ يەردە دوستلىرى بولمىغانلىقى ئۈچۈن غېرىبسىنىدىكەن.

ــ ئەمدى ياخشى بولدى، سىزنى تېپىۋالدىم، ئەمدى سىزنى تولا يوقلاپ زېرىكتۈرۈۋەتمەيدىغان بولسام، ــ دەپ سۆزىنى تۈگەتتى ئۇ.

مەن ئايشە ھەدىنىڭ كۆڭلىنى چۈشەندىم. بۇ خىل تۇيغۇ مەندىمۇ بولغان. ئەينى يىللىرى مەنمۇ نېمە كۈن كۆرسەم بالىلىرىمنىڭ دادىسى بىلەن كۆرسەم بولماسمىدى، دەپ قانىتىق ھەسرەت چەككەن. مەن ئۈچۈن ناتونۇش بۇ شەھەرگە كەلگەنلىكىمگە پۇشايمان قىلغان. ئەمما مەن بالىلىرىمنى بېقىش ئۈچۈن، ئاچ قالماسلىق ئۈچۈن جېنىمنى تىكىپ ئىشلەپ، قالايمىقان خىيالىلاردىن قۇتۇلغان. مېنىڭ سۆزلىرىمدىن ئۇنىڭ كۆڭلى سەل تەسكىن تاپقاندەك قىلدى. ئەمما چىرايىنى ئوراپ تۇرغان قايغۇ ـ ھەسرەت تۇمانلىرى يوقالمىدى. يەنە نېمىلەرنىدۇر دېمەكچى بولۇپ ئىككىلەنگەندەك جىم بولۇپ قالدى.

كەچتە ئۇخلاش ئالدىدا مەن گەپلىرىمنى باشلىدىم. مەن بۇ گەپلەرنى كىمدۇر بىرىگە ئېيتىپ ئېچىمنى

بوشتىۋېلىشقا، توغرا مەسلىھەتكە موھتاج ئىدىم. شۇنداق بىر پەيتتە ئايشە ھەدىنىڭ ئۇچراپ قېلىشى ھەقىقەتەنمۇ بىر تەقدىر ئىدى.

ــ ئايشە ھەدە، سىز مەندىن مەسئۇدنى، بالىلىرىمنى بىر نەچچە قېتىم سوردىڭىز. مەن پەقەت «ھەممىسى ياخشى تۇردى» دەپلا جاۋاب بەردىم. ئەمەلىيەتتە بىزنىڭ ھەممىزنىڭ ئەھۋالى دېگەندەك ياخشى ئەمەس. بىزنىڭ ئائىلىمىز ئۆرۈلۈپ كېتىدىغانلىقى كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرغان، بىر تېمى يوق ئۆيگە ئوخشاپ قالدى. ئۆيىمىزدە بوران ئۇچۇپ تۇرىدۇ، ئېچىپ ئېيتىسام مەسئۇد ئۆزگىرىپ كەتتى... مەن بۇ گەپلەرنى بىرەرسىگە ئېيتالمىدىم. دوستۇم دەپ يۈرگەن بىلەن، سىزگە كۆيۈنۈپ مەسلىھەت بېرىدىغانلارنىڭ تايىنى يوق، ئەكسىچە بەختسىزلىكىڭىز ئۈچۈن تاماشا كۆرىدىغان، چاۋاك چالىدىغانلار چېقىپ تۇرىدىكەن. مۇشۇنداق چاغدا سىزنى ماڭا خۇدايىم ئۆزى يەتكۈزدى. ئايشە ھەدە، سىز كۆپنى كۆرگەن، ئەقىللىك ئايال. سىز مېنىمۇ، مەسئۇدنىمۇ چۈشىنىسىز، بىزنىڭ توي قىلىپ قېلىشىمىزغا سىزنى سەۋەبچى بولغان دېسەكمۇ بولىدۇ. بىراق، سىز شۇ چاغلاردا مەسئۇدنىڭ بىر كۈنلەردە باشقا بىر ئايالنى دەپ خوتۇن ـ بالىلىرىنى تاشلاپ ئۆيىدىن چىقىپ كېتىدىغانلىقىنى خىيالىڭىزغا كەلتۈرگەنمۇ؟ ئۇنىڭ شۇنچىلىك ئىشەنچسىز ئادەملىكىنى پەقەتلا سەزمىگەنمۇ؟ ــ دەپ سوردىم. ئايشە ھەدە خۇددى مېنىڭ شۇنداق دېيىشىمنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، ھەممىنى بىلىدىغاندەك قىلچە ئەجەبلەنمىدى. ئەكسىچە، ئۆتكەن كۈنلەرنىڭ ئەسلىمىسىگە غەرق بولغاندەك ئويلىنىپ تۇرۇپ كېتىپ، كۈلۈمسىرىدى:

ــ مەسئۇد ياخشى يىگىت، مەن ھېلىمۇ شۇنداق

قارايمەن. ئۇ ئۇنداق ئىشنى قىلمايدۇ. قىلغان تەقدىردىمۇ ھامان قايتىپ كېلىدۇ. گەپ سىزدە، ئۇنى قايتۇرۇپ كېلىشنى بىلىش ـ بىلمەسلىكىڭىزدە، ئەگەر يۇرىكىڭىزدە ئۇنىڭغا نىسبەتەن تارتىشىش بولسا، ھەر قانداق قىلىپ قايتۇرۇپ كېلەلەيسىز، سىز كىم؟ سىز دېگەن ھەدىيە ئەمەسمۇ.

ــ ئادەم دېگەن ئۆزگىرىدىكەن، ھەدە. ئۆزىمىزنىڭ يېنىمىزدىكى يېقىن كىشىلىرىمىزنىڭ قانداق ئۆزگىرىۋاتقانلىقىنى تۇيماي قالىدىكەنمىز، ئەمما بۇ ئۆزگىرىش بىر كۈنلەردە چوڭقۇر بىر ھاڭنى پەيدا قىلىدىكەن. ئۇنى تولدۇرۇش بەك تەس ئىكەن...

ــ سىز ئۇنى ھاڭنىڭ نېرىسىدا يالغۇز تاشلاپ قويماڭ. ئەر خەقلەر تىنچ، بىر قېلىپتا ئۆتىدىغان تۇرمۇشتىن ئاسانلا زېرىكىپ قالىدۇ. ھازىرچە ئۇ ئۆزىنىڭ نېمىگە موھتاجلىقىنى بىلمەسلىكى مۇمكىن. ئەمما پۇرسىتى كەلگەندە سىز چاندۇرمايلا ئۇنىڭغا بىر كۆۋرۈك سېلىپ بېرىڭ. ئۇ شۇنىڭغا موھتاج. پۇرسەت ئۆتۈپ كەتسە ئىككىڭلار ئۇچۇنمۇ، باللىرىڭلار ئۇچۇنمۇ ياخشى ئەمەس.

ــ بەلكىم مەن ئۇنىڭغا يېتەرلىك كۆڭۈل بۆلەلمىگەندىمەن. ئۇ تەشنا بولۇۋاتقان مۇھەببەتنى بېرەلمىگەندىمەن. مەن كۆپ قېسىم ۋاقتىمنى مەكتەپكە، ئوقۇغۇچىلىرىمغا بېغىشلىدىم، باللىرىم بىلەنمۇ تۇزۇكرەك بىللە بولالمىدىم. ھېلىمۇ باللىرىم ئىنسابلىق ئىكەن، ئەمما 50 ياشتىن ئاشقان مەسئۇد... ــ مەن چوڭقۇر ئويغا پېتىپ يېقىنقى يىللاردىن بۇيانقى كەچۈرمىشلىرىمنى ئەسلەشكە باشلىدىم. ئايشە ھەدە ئەسلىدىلا قىسىق كۆزلىرىنى تېخىمۇ پۇرۇشتۇرۇپ سۆزلىگەنلىرىمنى دىققەت بىلەن ئاڭلىدى...

ئاشۇ يىللىرى مەسئۇد ئىككىمىز مەكتەپنىڭ چۈڭالچاق هالىتىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن بىر - بىرىمىزگە باقماي ئىشلەپ يۈرەتتۇق. مەسئۇد نەچچە كۈنلەپ، ھەپتىلەپ يىغىندىن كېلەلمەيتتى. كان رەھبەرلىكىنىڭ ئاچقان يىغىنىغمۇ، مائارىپ ساھەسىنىڭ ئاچقان يىغىنلىرىغمۇ قاتناشمىسا بولمايتتى. مۇئاۋىن مۇدىر كۆپ بالىلىق ھەم يەنە يەڭگىش ئالدىدا تۇرغان بىر ئايال ئىدى، ئىلمىي مۇدىر قىزىققان، ئاسانلا باشقىلار بىلەن تاكالىشىپ، سوقۇشۇپ يۈرىدىغان ياش بالا بولغانلىقتىن، ئۆزى يالغۇز بىر ئىشلارنى قىلىپ كەتمىكى تەسرەك ئىدى. شۇڭا مەسئۇد كەسپىي ئىشلاردا كۆپرەك ماڭا تاينىاتتى. مەن ئىجتىمائىي پەن ئوقۇتۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا مەكتەپ ئوقۇتۇش خىزمىتىنىڭ پۈتكۈل هالقىلىرىغا دىگەندەك ئارىلىشاتتىم. مەكتەپتە بىرەر مەسىلە كۆرۈلسە ھەتتا ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى كېلىپ جېدەل چىقارسىمۇ مېنى ئىزدىشەتتى. مەنمۇ يەۋاتقان تامىقىمنى قويۇپ شۇ ئىشلار بىلەن بولۇپ كېتەتتىم. ئۆيگە قايتىپ ئاشخانىدا كۆكتات ئادالاۋاتىپمۇ، كېچىسى يوتقاندا يېتىپمۇ مەكتەپنىڭ ئىشلىرىنى ئويلايتتىم. مەكتەپتە بەزىدە مەسئۇدنىڭ ئىشخانىسىغا كىرسەم ئۇنىڭ ياش، چىرايلىق ئايال ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ناھايىتى قىزغىن پاراڭلىشىپ، چاقچاقلىشىپ ئولتۇرغىنىنى كۆرۈپ كۆڭلۈم بىر قىسما بولۇپ قالاتتى. لېكىن مەكتەپتىڭ ئايالار كۆپرەك بولغان، ئەر - ئايالىلار ئارىلاش ئىشلەيدىغان ئورۇنلاردا مۇناسىۋەتلىك ئەھۋالىلار نورمال ئىش ئىدى. ئادەم دېگەن ياغاچ ئەمەس، خىزمەتداشلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا بۇنچىلىك پاراڭلىشىش، كۈلكە - چاقچاقلىشىشلار بولمىسا ھايات بەك زېرىكىشلىك

بولۇپ كەتمەمدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، مەن مەسئۇدنىڭ ياش ئايال ئوقۇتقۇچىلار بىلەن كۆڭۈل ئېچىشقا ئالدىرايدىغانلاردىن ئەمەسلىكىگە ئىشىنەتتىم. بىراق چاتاق ئويلىمىغان يەردىن چىقتى.

بىز بۇ مەكتەپكە كېلىپ ئۇزاق ئۆتمەي، بىزگە ئوخشاش «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا كۆرمىگىنى قالمىغان بىر جۇپ ئەر ـ ئايال ئوقۇتقۇچى يۆتكىلىپ كەلدى. ئۇلارنىڭ تۆت بالىسى بولۇپ، چوڭى تېخى 2 ـ سىنىپتا ئوقۇيتتى. ئەر مۇئەللىمنىڭ ئىسمى غېنى، ئايالىنىڭ ھەلىمە ئىدى. بىر مەزگىللىك چۈشىنىشتىن كېيىن، ئىككىلىسىنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقنى قىزغىن سۆيىدىغان، قابىل، تەجرىبىلىك ئوقۇتقۇچىلار ئىكەنلىكىنى كۆرۈپ مەسئۇد ئىككىمىز بەك خۇشال بولۇپ كەتكەنىدۇق. ئەپسۇسكى غېنى مۇئەللىم بۇ مەكتەپتە بىرەر ـ ئىككى يىل ئىشلەر ـ ئىشلىمەيلا ئۆپكە راكىغا گىرىپتار بولغانلىقى ئېنىقلاندى. بۇ جەريانىدا ھەلىمەنىڭ ئېرىنىڭ ئۆمرىنى بىر كۈن بولسىمۇ ئۇزارتىش ئۈچۈن قىلغان تىرىشچانلىقلىرىنى ھەممىمىز كۆرۈپ تۇردۇق. ھەلىمە ئېرىنىڭ كېسىلىنىڭ خاراكتېرىنى ئۇنىڭدىن يوشۇراتتى. ئېرى كۆڭلىدە ھەممىنى سېزىپ تۇرسىمۇ ھەلىمەنى خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن بىلمەسلىككە سېلىپ، ئۆزىنى خۇشال ـ خۇرام كۆرسىتەتتى، ئاغرىق دەستىدىن پۈتكۈل بەدىنىنى تەر بېسىپ كەتسىمۇ چىشىنى چىشلەپ ئايالى ۋە بالىلىرىنى بىئارام قىلماسلىقا تىرىشاتتى. ئېرىنىڭ كېسىلى ئېغىرلاشقان كۈنلەردە ھەلىمەمۇ بىر تېرە، بىر سۆڭەك بولۇپ، روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن ئېغىر ئازابلارنى تارتتى، ئەمما ئۇ ئۆزىنى يوقىتىپ قويمىدى. سان ـ ساناقسىز ئۇششاق ئەمما

تەسىرلىك ئىشى، جان پىدالىقى ئارقىلىق ھەممىمىزگە ئەر ـ ئايالىلىق مېھىر ـ مۇھەببەتنىڭ، ئانىلىقنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىنى ئۇن ـ تىنسىز ئۆگەتتى. غېنى ئۆلۈپ كەتكەندە دوختۇرلار ھەلىمەنىڭ تىرىشچانلىقى بولمىغان بولسا ئېرى ئىككى يىل ئەمەس، ئىككى ئايمۇ ئۆمۈر كۆرەلمىگەن بولاتتى، دېيىشكەنىدى.

باشقىلاردىن ئاڭلىشىمىزچە، غېنى بىلەن ھەلىمە بىر ـ بىرىنى ناھايىتى ياخشى كۆرۈشىدىغان ئاشىق ـ مەشۇقلار بولۇپ، غېنىنىڭ ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى 1962 ـ يىلى سوۋېتكە چىقىپ كەتكەن، غېنى ھەلىمەنى دەپلا ئۆزى يالغۇز قېپقالغانىكەن. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا غېنى «چەت ئەلگە باغلانغان ئۇنسۇر» دەپ تارتىپ چىقىرىلىپ ناھايىتى كۆپ جاپا تارتىپتۇ. ئىسيانچىلار ئۇنى «چەت ئەل بىلەن بولغان ئالاقىڭنى تاپشۇر. سەن ۋەتەن خائىنلىرىنىڭ بۇ يەردە قالدۇرغان ئىشپىيونى»، دەپ قىيناپ ئىقرار قىلدۇرماقچى بولۇپتۇ، ئۇروپ پۇت ـ قوللىرىنى چېقىۋېتىپتۇ. ھەلىمە شەھەردىكى چوڭ ئۆتكەن بىر ئائىلىنىڭ يالغۇز قىزى ئىكەن. ئۇنىڭ بېشىدىمۇ «سىنىپىي يات ئۇنسۇر، بۇرژۇئازىيەنىڭ ئەركە ـ نايناق خېنىمى، سوۋېت ئىشپىيونىنىڭ ئاشىنىسى» دېگەندەك قالپاقلار ئۇچۇپ يۇرىدىكەن. ئەمما ھەلىمە ئىسيانچىلارنىڭ بېسىمىغا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ قارشىلىقىغا قارىماي ئىنتايىن قىيىن ئەھۋالدا قالغان غېنى بىلەن توي قىلىپ ئۇنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئاپتۇ، يارىلىرىنى داۋالاپ ساقايتىپتۇ. ئۇلار بىر ـ بىرىگە ھەمدەم بولۇپ، جاپا ـ مۇشەققەتنى مۇھەببىتىنىڭ كۈچى بىلەن يېڭىپ، ئاخىرى ياخشى كۈنلەرگە ئۇلىشىپتۇ، ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى تەستە كەلگەن ياخشى كۈنلەرنى

قەدىرلەپ، ئازابلىق ئەسلىمىلەرنى ئارقىغا تاشلاپ، يېڭى بىر ھاياتقا تەلپۈنۈۋاتقان كۈنلەردە ئەجەل ئۇلارنىڭ ھايات بېغىنى يەنە بىر قېتىم خازان قىلىپتۇ...

ئۇلارنىڭ سەرگۈزەشتىلىرى خۇددى بىر ھېكايىگە ئوخشايتتى، ئاڭلىغان ئادەمنى تەسىرلەندۈرمەي قالمايتتى. ئىككى يىل داۋامىدا مەسئۇد ئىككىمىز ھەلىمە بىلەن بالىلىرىغا قولىمىزدىن كېلىشىچە ياردەم قىلدۇق. باشقا ئوقۇتقۇچىلارنىمۇ ئۇلارغا قارىشىشقا ئۇندىدۇق. ئەمما ھەلىمە باشقىلارنى ئاۋارە قىلىشنى خالىمىدى. ئېرىنىڭ ئۆلۈمىدىن كېيىنمۇ ئارتۇقچە يىغلاپ ـ قاقشاپ يۈرمىدى. يەتتە نەزىرنى بېرىپ بولۇپلا ئىشقا چۈشۈۋالدى. مەسئۇد ئىككىمىز ئۇنى يوقلاپ كىرىپ بىر مەزگىل ئارام ئېلىپ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىشنى ئېيتساق، «ئۆيدە ئولتۇرسام غېنى كۆزۈمگە كۆرۈنۈپ بىردەممۇ ئارام تاپالمايدىكەنمەن. ئەكسىچە، مەكتەپتە بولسام ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئارىسىدا غەملىرىمنى ئۇنتۇپ روھلىنىپ قالىدىكەنمەن» دېگەنىدى. ئۇ ئىلگىرىكىدەكلا خىزمەتكە كىرىشىپ كەتتى. قوشنىلىرىنىڭ دېيىشىچە، ئۇ كېچىچە ئۆيىنىڭ چىرىغىنى ئۆچۈرمەي، ئۇخلىماي دېگۈدەك ئۇيانداىن بۇيانغا مېڭىپ يۈرىدىكەن. كۈندۈزلىرى يالغۇز قالغان چاغلىرىدا ئىشىكنى تاقۇۋلىپ بۇقۇلداپ يىغلايدىكەن ياكى يىراقتىكى دۆڭلۈكلەرنىڭ ئارقىسىدا سائەتلەپ يالغۇز ئولتۇرىدىكەن. ئەمما بالىلىرىنىڭ ئالدىدا ھېچ ئىش يۈز بەرمىگەندەك كۈلۈپ يۈرىدىكەن. «ئادەم دېگەننىڭ جېنى تۆمۈر ئەمەس، ئۇنىڭغا بىرەر ئىش بولۇپ قالسا، بالىلىرى قانداق قىلىدۇ؟» مەسئۇد دائىم شۇنداق دەپ ئۇلارنىڭ غېمىنى يەيتتى. مەنمۇ پات ـ پات ھەلىمەنى ئىزدەپ بېرىپ، ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ، مۇڭدىشىپ تۇراتتىم ۋە

بۇ جەريانىدا ئۇنىڭغا ئامراق بولۇپ قالغانىدىم. ئۇ ھەقىقەتەنمۇ كۆڭلىدە قىلچە كىر يوق، كىشىنىڭ كۆڭلىنى ئايايدىغان، كۆپرەك باشقىلارنىڭ غېمىنى يەيدىغان، گەپ ـ سۆزلىرى بىلەن ئادەمدە ئىشەنچ ۋە يېقىنلىق تۇيغۇسى قوزغىيالايدىغان، چىرايى كۆڭلىگە ئوخشاشلا يېقىملىق بىر ئايال ئىدى. ئۇي تۇتۇش، كىيىنىشلىرى ئاددىي، پاكىز، ئۆز خاراكتېرىگە ئوخشاش ئۆزگىچە ئىدى. ئۇ ئەتىدىن كەچكىچە خەجلىگەننىڭ، كىيگەننىڭ، يېگەن ـ ئىچكەننىڭ گېپىنى قىلمىدىغان ئايالالارغا ھەقىقەتەن ئوخشىمايتتى. بىراق، مەن ئۇنىڭ گەپلىرىدىن مەسئۇدنىڭمۇ ئۇنى پات ـ پات يوقلاپ تۇرىدىغانلىقىنى بىلدىم. ئۇ گەپتىن سەل گاڭگىراپ قالغان بولسىمۇ، توغرا چۈشەندىم. مەسئۇد ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلىدۇ، ئۇنىڭ ۋە بالىلىرىنىڭ غېمىنى يەيدۇ. ئۇ دېگەن مەكتەپتىكى ئوقۇتقۇچىلارغا كۆڭۈل بۆلۈشى كېرەك. ھەلىمەنىڭ ئۆيى بىزنىڭ ئۆتۈش يولىمىزدا بولغاندىكىن، توغرا كەلگەندە كىرىپ يوقلاپ تۇرۇشى نورمال ئەھۋالغۇ، دەپ قارىدىم. ئۇنىڭغا ھەممە ئادەمنىڭ ئىچى ئاغرىيدۇ. بىچارە چۆچۈرىدەك تۆت بالا بىلەن يالغۇز قالدى. ئاسانمۇ! مۇنداق كۈنلەر مېنىڭمۇ بېشىمدىن ئۆتكەن ئەمەسمۇ.

قاچانلاردىدۇر ئايال ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ئاغزىدا كۈسۈر ـ كۈسۈر گەپ كۆپىيىپ قالدى. بەزىدە مەن ئۇستىگە كىرىپ قالسام ئۇلارنىڭ جىمىپ قېلىشىدىن بۇ گەپنىڭ بىر ئۇچى ماڭا مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى سەزگەندەك بولسىمۇ، پەرۋا قىلمىدىم. كېيىن ياشتا چوڭراق ئايال ئوقۇتقۇچىلار دارىتمىلاپ بەزى گەپلەرنى قىلىدىغان بولۇۋالدى. مەن بىلەن يېقىن ئۆتىدىغان بىرسى ماڭا بەزى ئىشلارنىڭ چېكىدىن ئېشىپ كېتىۋاتقانلىقىنى، مەسئۇدنىڭ دائىم ھەلىمەنىڭ

ئۆيگە كىرىپ - چىقىدىغانلىقىنى، مەكتەپتىكى ۋاقىتلىرىدىمۇ ھەلىمەنىڭ ئەتراپىدىن چۆرگىلەپ كېتەلمەيدىغانلىقىنى ئاشكارا ئېيتتى. مەن يەنىلا ھەلىمەنىڭ ئۇنداق ئىشلارنى قىلىدىغانلىقىغا ئىشەنمىدىم. ئەمما مەسئۇدنىڭ كۈندىن - كۈنگە جىمغۇر، خىيالچان بولۇپ كېتىۋاتقانلىقى، ماڭا ۋە بالىلارغا قاراپ تۇرسىمۇ، كۆڭلى باشقا يەردە ئىكەنلىكى، ئۆيدە ئولتۇرغۇسى كەلمەي، دائىم ھەلىمەلەرنىڭ بىناسى كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تۆت كوچا ئېغىزىغا چىقىۋالىدىغانلىقى مېنى ئىشىنىشكە مەجبۇر قىلدى. ئۇنىڭ ھالىغا، قىلىقلىرىغا قاراپ ئاچچىقىم كېلەتتى ھەم ئەجەبلىنەتتىم. بىچارە، 50 ياشتىن ئاشقان چاغلىرىدا ياش يىگىتلەردەك ئاشقىلىقنى باشتىن كەچۈرۈۋاتاتتى. ئۇ خۇددى ئەينى يىللاردا باشقىلارنىڭ نېمە دېيىشى بىلەن ھېسابلاشماي مېنى ياخشى كۆرگەندەك، بۇگۈنمۇ ئەتراپىدىكىلەرنىڭ مەسخىرە - ئەيىبلەشلىرىگە پەرۋا قىلماي تۆت بالا بىلەن تۇل قالغان بىر ئايالنى سەۋدايىلارچە قوغلىشىپ يۈرەتتى. ئەگەر ھەلىمە ئازراقلا شەپە بەرسە، ئۇ ھېچنېمىگە قارىماي ئۇنىڭ ئارقىسىدىن كەتكەن بولاتتى. بىز ئاياللار ھەقىقىي مۇھەببەت بىرلا قېتىم بولىدۇ، دەپ گۆدەكلەرچە ئىشىنىپ يۈرىدىكەنمىز، ئەمەلىيەتتە ئۇنداق بولمايدىكەن. مۇھەببەت كونىرايدىكەن، يىللارنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ ئەسلىي رەڭ، پۇرىقىنى يوقىتىدىكەن. ئادەم دېگەن نەرسە، بولۇپمۇ ئەرلەر ھەر قاچان يېڭى، كۆچلۈك مۇھەببەتكە تەشنا بولىدىكەن. ئۇنىڭغا ئېرىشىش يولىدىكى مەستانىلىقى ياش چاغلىرىدىكىدەكلا كۈچلۈك، ئەسەبىي بولىدىكەن. مەن ئۇنىڭ ئاخشاملىرى تۆت كوچىدىكى ھاراق - تاماكا دۇكىنىنىڭ ئالدىدا ئولتۇرۇپ ھەلىمەنىڭ دېرىزىسىگە كۆز

ئۇزمەي قاراپ كېتىشلىرىنى كۆرگىنىمدە رەشىك ۋە ئەلەمدىن ئۆرتىنىپ كېتەتتىم. سۆزلەپ شۇ يەرلەرگە كەلگىنىمدە ئايشە ھەدە سۆزۈمنى بۆلۈۋەتتى:

ــ ھەلىمەچۇ، ئىككىگىلارنىڭ مۇناسىۋىتى قانداق بولدى؟

ــ نېمە دېسەم بولار... ھەلىمە ئىلگىرىكىدەكلا يۇرۇۋەردى. ئىككىمىز ئىلگىرىكىدەكلا سالاملىشىپ ھال ــ ئەھۋال سورىشىمىز. مەن ئەيىبكارلىق ياكى ئاجىزلىق ئىزدەپ كۆزلىرىنىڭ ئىچىگە تىكىلىمەن. ئەمما ئىزدىگەن نەرسەمنى تاپالمايمەن. بەزىدە ئۇ ماڭا دېيەلمەيۋاتقان قانداقتۇر بىر گېپى بارەك قارايدۇ ــ يۇ، ئاغزىنى ئاچمايدۇ. مەن ھېچقانداق پاكىتسىز نېمە دەيمەن؟ ئۇنىڭ ئۇستىگە ھازىر مەسئۇدنى ئۆيىگە كىرىشتىن توسقانلىقىنى بىلىمەن. مەن كۆپ ئويلىنىش ئارقىلىق مەسئۇدقىمۇ بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچماسلىق قارارىغا كەلدىم. ئىنسانىنىڭ كۆڭلىدىن ئەركىن نەرسە بارمۇ؟ ھەر قانداق ئادەم بەزىدە كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ خام خىياللارغا بېرىلىشتىن خالىي بولالمايدۇ، ئەمەلگە ئېشىش پۇرسىتى بولمىسلا، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇنداق خام خىياللار بارا ــ بارا يوقىلىپ كېتىدۇ. ئىشىنىڭ مۇشۇنداق ئۇزلۇكىدىن ھەل بولۇپ كەتكىنى ياخشى ئەمەسمۇ. مەن ئۇنىڭ كۆڭلىنى كونترول قىلىمەن، ئۆزۈمگە قارىتىمەن دېگەنچە ئۇ مەندىن شۇنچە بىزار بولمامدۇ، دەپ ئويلىدىم. ئەمما چاندۇرماي، مەكتەپنىڭ ئىشلىرىنى سۆزلىشىشنى باھانە قىلىپ ئۇنىڭ بىلەن پاراڭلىشىدىغان، ئۆتكەنكى ۋاقىتلارنىڭ گېپىنى قىلىشىدىغان بولدۇم. ئۇنىڭ بالىلار بىلەن كۆپرەك بىللە بولۇشىغا شارائىت يارىتتىم. ھەر ئايلىق مائاش ئالغاندا ئالدى بىلەن ئۇنىڭ كەم نەرسىلىرىنى ياكى ئۇ ئامراق

نەرسىلەرنى ئالاتتىم. ئۇ ياخشى كۆرىدىغان تاماقلارنى كۆپرەك ئېتىشكە، كىيىملىرىنى دەزمالسىز قالدۇرماسلىققا تىرىشاتتىم. ئەمما مەن ئۇنىڭ ئالدىغا كىرسەم، ئۇ بىزار بولغاندەك مېنى بازار ئايلىنىپ كېلىشكە دەۋەت قىلاتتى ياكى «بىردەم يالغۇز ئولتۇرۇۋالاي دەيمەن» دەپ ھۇجرىدىن قوغلايتتى. مەن ياسىملىقنى قاملاشتۇرالمايتتىم. ئۇ مېنىڭ ياسىملىق قىلۋاتقىنىمنى بىلىپ، مەندىن تېخىمۇ رايى يېنىۋاتقاندەك قىلاتتى. مەنمۇ چىداپ تۇرالمىدىم. ئاخىرى بىر كۈنى پورۇختەك پارتلاپ ئۇنى ئەيىبلىدىم. ئەتراپتىكى گەپ ـ سۆزلەرنى، ئۆزىنىڭ ئاتىلىق ۋە ئەرلىك مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلالمايۋاتقانلىقىنى ئەسكەرتتىم. ئۇ ماڭا ئىچ ئاغرىتىۋاتقاندەك قاراپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ھەلىمەنى ياخشى كۆرىدىغانلىقى، ھەر قانچە قىلىپمۇ بۇ ھېسسىياتتىن قۇتۇلالمايۋاتقانلىقىنى ئېتىراپ قىلدى. پەقەت مەسئۇدلا شۇنداق قىلالايتتى. ئۇنىڭ ئېتىراپ قىلىشى ئامالسىزلىقى، مۇھەببەت ئۈچۈن ھەممىدىن ۋاز كېچىدىغانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. مەن ئۆزۈمنى باسالماي قالدىم، بىر مەزگىل ئۇنىڭ بىلەن ھەدىسە جاڭجاللىشىدىغان بولۇپ كەتتىم. چۈنكى مەنمۇ ئۇنى ياخشى كۆرەتتىم، بولۇپمۇ ئايرىلىپ قالىدىغانلىقىمنى بىلگىنىمدە ئۇنىڭ مەن ئۈچۈن ۋە بالىلىرىم ئۈچۈن نەقەدەر مۇھىملىقىنى ھەقىقىي چۈشەنگەنىدىم. ئۇ ھازىر ئىشخانىسىدا يېتىپ ـ قوپۇپ، مەكتەپ ئاشخانىسىدا تاماق يەپ يۈرىدۇ. بىرەر نەرسە لازىم بولسا ئۆيگە كىرمەي بالىلارغا ئەكەلدۈرىدۇ. ئىككىمىز گەپلەشمەيمىز. ئۇمۇ ئۆزىنىڭ ئىشى بىلەن، مەنمۇ ئۆز ئىشىم بىلەن. ئوقۇتقۇچىلار ئاربىسىدا ئىككىمىزنى ئاجرىشىپ كېتىپتۇ، دېگەن گەپلەر تارقىلىپتۇ. ئايال ئوقۇتقۇچىلارنىڭ

تولىسى ھەلىمەگە تەتۇر قارىشىپ يۇرۇشىدۇ. ئەمما ئويلاپ باقسام ئۇنىڭدىمۇ گۇناھ يوق ئىكەن. ئادەم دېگەن شۇنداق نەرسە ئىكەن. بىز كىچىكىمىزدىن ئاڭلاپ، ئىشىنىپ كەلگەن «مەڭگۈلۈك مۇھەببەت» دېگەنلەر بىر ئەپسانە ئىكەن.

ــ مەن مەسئۇدقا يالۋۇرۇپ ئۆيگە قايتۇرۇپ كېلىشنى خالىمايمەن. ئۆزى ئۆيدە بولسىمۇ، كۆڭلى تالادا يۈرگەن ئادەم بىلەن قانداقمۇ بىللە ياشغىلى بولسۇن. مەن ئۇنىڭ بىلەن ئاجرىشىپ بالىلىرىمنى ئۆزۈم بېقىش قارارىغا كەلدىم. بالىلىرىم چوڭ بولۇپ ماڭا ياردەملەشكۈدەك بولدى، ماڭا شۇلار بولسىلا كۇپايە...

سۆزۈمنى تۇگىتىپ «ئۇف» دەپ جىم بولدۇم. بىر پارچە ئوتتەك ئىچىمنى يانداۋۇپ بىئارام قىلىپ كەلگەن بۇ گەپلەر چىقىپ كېتىش بىلەنلا ماڭا مۇناسىۋەتسىز باشقا بىرسىنىڭ ئىشلىرىدەك ئۇنچە مۇھىم بىلىنمەي قالدى. كۆڭلۈمدىمۇ ئارام تېپىپ يەڭگىللەپ قالغاندەك بولدۇم.

ياستۇققا يۆلىنىپ يانپاشلىنىپ ياتقان ئايشە ھەدەم ئەمدى ئۆرە بولۇپ ئولتۇردى. بىردەم ئويلانغاندىن كېيىن:

ــ بايا قىلغان بىر گەپىڭىز ناھايىتى توغرا. بۇ دۇنيادا ھەممە نېمە كونىرايدۇ، كونىرىمايدىغان نەرسە يوق. بۇنداق ئىشلارنى كىم كۆرمىگەن. پەقەتلا تولا ئادەم ئىس ـ بۇسىنى چىقارماي، دەردىنى ئىچىدە بىلىپ يۈرۈشىدۇ. چۈنكى بۇ رەھىمسىز دۇنيادا ئائىلە، بالىچاقىلارلا ھەممىدىن مۇھىم، ئۇنىڭدىن باشقا يۇز ـ ئابرۇي مەسىلىسىمۇ بار. مەن چوڭلاردىن: ئەرلەر ھاياتىدا بىر ـ ئىككى قېتىم يولدىن چىقماي قالمايدۇ، ياش ۋاقىتلىرىدا يولدىن چىقماي ئۆتكەنلەرمۇ قېرىغاندا ئېزىپ بېقىپ ئاندىن ئىزىغا چۈشىدۇ، دەپ ئاڭلىغان. ئەتراپىمغا قاراپ باقسام، ئىشلار ھەقىقەتەن

شۇنداق ئىكەن. كۆڭۈل دېگەن كىمدە يوق؟ پەقەت بىز ئايالالرلا ھەر قانچە ئەسكى بولساقمۇ، ئائىلە، بالىچاقىدىن كېچەلمەيدىكەنمىز. پىتنىڭ ئاچچىقىدا چاپاننى ئوتقا سالغىلى بولمايدىكەن. سىز مەسئۇدنى ئۇ ئايالغا تاشلاپ بەرسىڭىز، بالىلىرىڭىز دادىسىز قالمامدۇ. بالىلارغا ئۆز دادىسى بولمىسا بولمايدۇ، دادىغمۇ قېرىغاندا ئۆز بالىلىرى ئەسقاتمدۇ. ئاجرىشىش دېگەن بىر ۋەيرانچىلىق، ئىككىڭلارمۇ، بالىلارمۇ تەڭ ۋەيران بولىسىلەر. سىز ئەخمەق بولماڭ، ئېرىڭىز بىلەن ھەرگىز ئاجراشماڭ. ئىلگىرىكى ۋاقىتلاردا ئۇ سىزنى بەك ياخشى كۆرەتتى. تارتىپ چىقىرىلغان ۋاقىتلىرىڭىزدا ئۇ سىزگە بەك كۆيۈنگەن، سىز بالىلار بىلەن بۇ ياقتا تۇرۇۋاتقان يىللارنىمۇ شۇنچىلىك پاكىز ئۆتكۈزگەن. مەسئۇدقۇ خېلى ياش، ھەر قانداق ئايالنى ئۆزىگە قاراتقۇچىلىكى بار ئادەم. مەنمۇ سىزدىن بىر سوئال سوراپ باقاي، سىزنىڭچە، يۇنۇس ئاكىڭىز قانداقراق ئادەم ئىدى؟

شۇ ھامان كۆز ئالدىمغا ئېگىز بوي، گەۋدىلىك، يۈقىرى گىرادۇسلۇق كۆزئەينەك ئارقىسىدىكى يوغان كۆزلىرىدىن سەبىيلىك چىقىپ تۇرىدىغان، ھەر قانداق سورۇندا ئارتۇق گەپ قىلمايدىغان، قاچان قارىسا بازاردىن كۆكتات توشۇپ، كۆكتات ئادالاپ، ھەتتا ئالدىغا پەرتۇق تارتىپ تاماقمۇ ئېتىدىغان، دۇمبىسىدىن بالا چۈشمەيدىغان يۇنۇس (ۋاڭ جيەنلۇڭ) مۇئەللىم كەلدى.

ــ ئۇ ئەلۋەتتە ناھايىتى ياۋاش، ئائىلىسىگە، بالىلىرىغا كۆيىنىدىغان ئادەم ئىدى، ــ دېدىم. ئايشە ھەدەم كۈلۈپ كەتتى، كۈلكىسىنىڭ ئاخىرى يىغىغا ئۆزگەردى. ئۇ كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ:

ــ ئاشۇ يۇنۇس مۇئەللىم ــ مېنىڭ يا ئىسىقى يا

سوغۇقى يوق ياۋاش ئېرىم پېنسىيەگە چىققاندىن كېيىن ئۇنى ـ بۇنى بانا قىلىپ بۇياقتا كەلگىلى ئۇنىماي تۇرۇۋالدى. زورلاپ چاقىرتىپ كەلسەممۇ، بىر ـ ئىككى ئاي تۇرا ـ تۇرمايلا يەنە بىر ئىشىم چالا قالغان، دەپ كېتىپ قالىدۇ. بىر كېتىۋالسا خەت ـ خەۋىرى يوق جىم بولۇپلا كېتىدۇ. ئاخىرى چوڭ ئوغلۇم ئىككىمىز ئۇنى قايتۇرۇپ ئەكېلىشكە باردۇق. ئۇ مەكتەپتە تۇرمايدىكەن. ئوغلۇم ئىككىمىز ئۇنىڭ ئارقىسىغا چۈشۈپ، ئۇنىڭ دائىم كونا بازار تەرەپتىكى بىر ئۆيگە بارىدىغانلىقىنى بىلىۋالدۇق. سۈرۈشتۈرسەك، ئۇ ئېرىم ئىجارىگە ئالغان ئۆي ئىكەن، ئۆيدە 17 ــ 18 ياشلاردىكى بىر قىز بالا تۇرىدىكەن. ئۇ ئېرىمنىڭ نىكاھ قىلدۇرۇۋالغان خوتۇنى ئىكەن...

بۇ ئىشلارنى ئاڭلاپ دەسلەپتە ھېچ ئىشەنگۈم كەلمىدى. ئەمما ئىشەنمەي قانداق قىلاي. يۇنۇسنىڭ ۋاي ئايشە، ۋاي ئوغلۇم، كەلدىڭلارمۇ، ھالىڭلار قانداق دېيىشنىڭ ئورنىغا، بازارغا چىقىپ كىرەي دەپلا يوق بولۇپ كېتىشى، ئىككى كۈنگىچە ئۆزىنى كۆرسەتمەي، نەگە بارىدىڭ دېسەك، دۇدۇقلاپ تۇرۇشلىرى، ھەدىسە باھانە ئىزدەپ يەنە سىرتقا ئۆزىنى ئېتىشلىرى بۇ گەپلەرنىڭ راستلىقىنى ئىسپاتلاپ تۇرمامدۇ. ئاخىرى، يۇنۇس يوق بولۇپ كەتكەن بىر ئاخشىمى شۇ يەردىكى يېقىنلىرىمدىن ئىككىنى باشلاپ ئېرىمنىڭ ئۆيگە باستۇرۇپ باردىم. بىز ئۆينىڭ ئىشىكىنى چېقىپ كىرگەندە، ئېرىم كارىۋاتتىن قوپۇشقىمۇ ئۇلگۈرەلمەي قالدى. يېنىدا ياتقان قىز بالا قورقىنىدىن بېشىنى يوتقانغا پۈركەپلىۋالدى

ئېرىمدىن:

ــ بۇ كىم؟ ـ دەپ سورىسام، ئۇ:

ــ نىكاھلاپ ئالغان خوتۇنۇم، ــ دېدى.

ـــ مەن بىلەن بالىلىرىڭغا تۇرامسەن، بۇنىڭغىمۇ؟ ـــ دېسەم، ئۇ:

ـــ مۇشۇ خوتۇنغا تۇرىمەن، ـــ دېدى.

ـــ ئۇنداق بولسا تەييارلىق قىلىپ قوي، نىكاھ قىلدۇرۇۋالغانلىقىڭنى ھۆكۈمەت ئېتىراپ قىلمايدۇ. سېنى قوش نىكاھلانغان، پاھىشۋازلىق قىلغان دەپ، ئاۋۇ بىر نېمەڭنى باشقىلارنىڭ ئۆيىنى بۇزغان دەپ ئىككىڭنىڭ ئۈستىدىن ئەرز قىلىمەن، ـــ دەپ قويۇپ، گۇۋاھچىلارنى باشلاپ قايتىپ كەلدىم. ئۆيگە كېلىپ ئولتۇرسام ئېرىم كەينىمدىن كەپتۇ.

ـــ ئوبدان خوتۇن، ئۆيىمىزنى تۇتساق، ئۇنىڭ قورسىقىدا ئىككى ئايلىق بالىسى بار، شۇنى بىر تەرەپ قىلىشىپ بەرسەڭ، ـــ دەيدۇ.

ئەتىسىلا ئۆينى يىغىشتۇرۇپ، ئېرىم بىلەن ئۇ چوكاننى باشلاپ غۇلجىغا قايتىپ كەلدىم. يول بويى ئېرىمنىڭ چوپچوڭ ئوغلىدىنمۇ ئەيمەنمەي چوكاننىڭ كۆزلىرىگە تەلمۇرۇپ كېتىشلىرى، ئۇنى يەمسەن، بۇنى يەمسەن، ھاردىڭمۇ، دەپ كۆيۈپ ـ پىشىشلىرىدىن گاھ غەزەپلەنسەم، گاھ نومۇس قىلدىم. ئەمما ئىنچىكىلەپ سەپسالسام، قىزنىڭ ئۇنىڭغا تازا مەيلى يوقتەك، پەقەت جان بېقىش ئۈچۈنلا ئۇنىڭغا خوتۇن بولغاندەك قىلاتتى. يۇنۇس شۇنچىلىك ئىشنى بىلمەي قالارمۇ، ئەر كىشى دېگەن بەزىدە شۇنچىلىك پەسلىشىپ كېتىدىكەن.

غۇلجىغا كېلىپلا، تونۇشلارنىڭ ياردىمىدە قورساقتىكى بالىنى ئالدۇرۇۋەتتىم. 40 كۈن تازا ئوبدان بېقىپ، 41 ـ كۈنى قولىغا بەش مىڭ يۈەن نەق پۇل، كىيىم ـ كېچەكلەرنى تۇتقۇزۇپ يولغا سېلىپ قويدۇم. ئۆيگە قايتىپ كەلسەم يۇنۇس

پىلىكتەك بولۇپ كېتىپتۇ. تاماق بەرسەم يەيدۇ، ئىشقا بۇيرۇسام گەپ قىلماي ماڭىدۇ. بىكار ۋاقىتلىرىدا دېرىزىگە قارىتىپ قويۇلغان كونا يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا گەپ ـ سۆز قىلماي سائەتلەپ ئولتۇرىدۇ.

ـــ ھەي يۇنۇس، يەنە ئاشۇ خوتۇننى ئويلاۋاتامسەن؟ قىزىڭدەك ئادەم ساڭا ئەسقاتامتى؟ دېسەممۇ ياكى:

ـــ نېمىشقا بۇنداق ئولتۇرىسەن؟ ماڭ ئەمەسە، ئارقىسىدىن بېرىپ شۇنىڭ بىلەن ئۆتا! ـــ دېسەممۇ مىت قىلماي ئولتۇرغىنى ئولتۇرغان. ئۇ بىرەر يىلغىچە شۇنداق ئولتۇردى. بىر كۈنى ھويلىدىكى يازلىق ئاشخانىدا تاماق ئېتىۋاتاتتىم، ئۆيدە بىر نەرسە ئۆرۈلۈپ كەتكەندەك قىلدى. يۈگۈرۈپ كىرسەم، يۇنۇس ئورۇندۇقنىڭ ئالدىدىلا دۈم ياتىدۇ... قورقۇپ كېتىپ قوشنىلارنىڭ ياردىمىدە دوختۇر چاقىرتتىم. ئەمما دوختۇر ئۇنى قۇتقۇزالمىدى. ئۇ بىزنى مانا مۇشۇنداق تاشلاپ كەتتى. ئۆتكەن ھەپتە يىل نەزىرىسىنىمۇ بەردىم. لېكىن، كۆڭلۈم بىر كۈن تىنچىغىنى يوق. بىز 30 يىلنى شۇنچە ئىناق، بەختلىك ئۆتكۈزگەنىدۇققۇ، ئۇ نېمە ئۈچۈن ئاخىرىدا بۇنداق ئۆزگىرىپ كېتىدۇ؟ مېنىڭ قىلغىنىم توغرىمۇ؟ ئۇنىڭ ئۈلۈمىگە مەن سەۋەبچى بولدۇممۇ؟ دەپ تىنماي ئويلىنىمەن. بەزىدە ئۇنى شۇ يەرگە تاشلاپلا قايتىپ كەلگەن بولسام، بىر كۈنلەردە ئۆز رازىلىقى بىلەن قايتىپ كېلىپمۇ قالار ئىدى دەپ، بىر خىل گۇناھكارلىق تۇيغۇسىدا پۈچۈلىنىمەن. ئەمما مەندە نېمە ئامال، مەنمۇ بىر ئاجىز ئايال، بىر ئانا، مەنمۇ ئائىلەمنى، بالىلىرىمنى قوغدىشىم كېرەك. قۇش جېنىدا ئۇۋىسىنى قوغدايدۇ ئەمەسمۇ...

ئايشە ھەدە خىلىغچە ئۇنسىز يىغلاپ، كۆز ياشلىرىنى

سۇرتۇپ ئولتۇردى. ئۇنى يىغلىۋاتقانلىقىنى، دەپ مەنمۇ بىر پەس ئۇندىمەي مەيلىگە قويۇپ بەردىم. مانا بۇمۇ بىر ھېكايە، ھايات ھەققىدىكى ئېچىنىشلىق، تېگىگە يەتمەك تەس بىر ھېكايە.

توغرا، ئايشە ھەدە ئېيتقاندەك، يۇنۇس مۇئەللىمنىڭ غەلىتە مىجەز بولۇپ قېلىپ بالدۇر ئۆلۈپ كېتىشىگە ئۇنىڭ ئاشۇ ياش ئايالىدىن ئايرىلىپ قېلىشى سەۋەبچى بولغان بولۇشى مۇمكىن. ئادەم شۇنداق مۇرەككەپ نەرسە، ئۇنىڭ ئىش - ھەرىكىتىگە بەزىدە ئاددىي ئۇقۇملار بىلەن جاۋاب بەرگىلى بولمايدۇ. بەزى ئادەملەرنىڭ يېشى چوڭايغانچە روھىي ھالىتى ۋە ئىش - ھەرىكىتىدە تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز ئۆزگىرىشلەر يۈز بېرىدۇ. زورلۇق بىلەن قايتۇرۇپ كېلىنگەن يۇنۇس ئەپەندى كۈنلىرىنى سېغىنىش، نارازىلىق ۋە ئۇمىدسىزلىك ئىچىدە ئۆتكۈزگەن بولۇشى مۇمكىن. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئاشۇ ياش ئايالى بىلەن ئۆتۈۋەرگەن بولسىمۇ، بىر كۈنلەردە قەدىناس ئايالى ۋە بالىلىرىنى سېغىنىپ قىلغانلىرىغا پۇشايمان قىلىشىمۇ مۇمكىن ئىدى. كىشىلىك ھاياتتا ئۇيانغا سۆرىسە ئات ئۆلىدىغان، بۇيانغا سۆرىسە ھارۋا سۇنىدىغان ئىشلار ئۇچراپ تۇرىدۇ. ئەمما مەن ئايشە ھەدىدەك پۇشايمانغا قېلىشنى خالىمايمەن. ۋاز كېچىش، ئايرىلىش ھەر كىمگە ئېغىر كېلىدۇ. ئەمما ھايات ھەممىدىن قىممەتلىك. ئۆمۈر بەكمۇ چەكلىك. مەن ئايشە ھەدىگە:

— ئايشە ھەدە، سىزدە نېمە گۇناھ، سىز ئۇنىڭ 30 يىللىق ئايالى، بەش بالىسىنىڭ ئانىسى، سىزنىڭ ئائىلىڭىزنى قوغدىماقچى بولغىنىڭىزنى ھېچكىم خاتا دېمەيدۇ. رەھمەتلىك بىر ئېزىپتۇ. بەلكىم تەقدىر شۇنداقتۇ. ئۆتكەن ئىشلار ئۆتۈپ كەتتى، بۇنىڭغا ئامال يوق. ئۆزىڭىزنى، بالىلىرىڭىزنى كۆپرەك ئويلاڭ. سىزنىڭ يۈكىڭىز بەك

ئېغىر، بۇ يۈكنى تېخىمۇ ئېغىرلاشتۇرۇۋالماڭ، سىز تېخى تۆت ئوغۇلنى ئويلۇڭ ـ ئوچاقلىق قىلىپ قاتارغا قوشۇشىڭىز كېرەك، بۇنىڭ ئۈچۈن ساغلام ياشىمىسىڭىز، چىڭ تۇرمىسىڭىز بولامدۇ، ـ دېدىم. ئايشە ھەدە ياش يۈقى كۆزلىرىنى پۈرۈشتۇرۇپ كۈلۈپ كەتتى، ئارقىدىنلا كۈلكىسىنى توختاتىپ:

ـ سىزمۇ مېنىڭ گەپلىرىمنى باشقىچە چۈشىنىۋالماڭ. مەسئۇد مېنىڭ ئېرىمگە ئوخشىمايدۇ. ئۇ خۇپىيانە ئىش قىلمايدۇ. ئۇ دېگەن جىڭ ئەركەك. ئۇنى ھەرگىز قولدىن بېرىپ قويمايمەن. ئۇنىڭ بىلەن چىن كۆڭۈلدىن ئوبدان پاراڭلىشىڭ، تەتۈر قاراپ يۈرمەڭ، ئۇنىڭغا يۇنۇس ئىككىمىزنىڭ ئىشىنى سۆزلەپ بېرىڭ، ـ دېدى. ئايشە ھەدىنىڭ بۇ سۆزلىرىدىن كۆڭلۈم يورۇدى. ئۇنىڭ ئېيتقىنى توغرا. مەن ئىلگىرىكى تىنچ روھىي ھالىتىمگە قايتىپ، مەسئۇد بىلەن چىن كۆڭلۈمدىن پاراڭلىشىشىم كېرەك. مەسئۇد مېنى ئۆزۈمدىنمۇ بەكرەك چۈشىنىدۇ. ئۇ مېنىڭ ياسالمىلىق قىلغىنىمنى بىر قاراپلا بىلىۋالىدۇ ۋە مەندىن تېخىمۇ ئۈمىدسىزلىنىدۇ. بەزىدە ئويلاپ قالىمەن، ئۇ بەلكىم ھەلىمەدىن مەن يوقىتىپ قويغان سەمىمىيلىكنى بايقىغان بولۇشى مۇمكىن. كېيىنكى ۋاقىتلاردا مەن ئۆزۈمنى مەكتەپنىڭ بىر رەھبىرىدەك ھېس قىلىدىغان بولغانچە، مۇرەككەپ بىر مۇناسىۋەت چەمبىرىكى ئىچىگە كىرىپ قالغانىدىم. بۇ چەمبىرەك مېنى مەھكەم قورشاپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنىڭ ياسالمىلىقى، ئىككى يۈزلىمىلىكى، غەرەزلىك ماختاپ ئۇچۇرۇشلىرى بىلەن مېنى ئاستا ـ ئاستا ئۆزگەرتىۋاتاتتى. تۇگىمەس مېھماندارچىلىقلار، بەس ـ بەستە ئۆي ياساش، مودا قوغلىشىش قىزغىنلىقى بىلەن مېنى

ئۆزۈمگە ئوخشىماس قىلىپ قويۇۋاتاتتى. مەن مەسئۇدنىڭ سوغۇق كۈلكىلىرى، تەنىلىك سۆزلىرىنى چۈشىنىپ تۇراتتىمۇ، بۇ قاينامدىن ئۆزۈمنى تارتىپ ئالالمايتتىم. بەزىدە ھەقىقىي تۇرمۇش مانا مۇشۇنداق بولۇشى مۇمكىن، دەپمۇ قالاتتىم.

ئەمەلىيەتتە ئۇلار نەدىمۇ تۇرمۇشنىڭ ئۆزى بولسۇن، دەريا ئېقىنىنىڭ ئەگمىلىرىدە يىغىلىپ قالىدىغان، قارىماققا رەڭگا ـ رەڭ، ئىچ ـ ئىچىدىن نۇرلار چاقناۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان، ئەمما سۇ ئېقىنىنىڭ بىرلا زەربىسىگە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغان كۆپۈك، خالاس. مەسئۇد بىلەن مۇناسىۋىتىم يىرىكلىشىپ، ئاجرىشىپ كېتىش گىردابىغا بېرىپ قالغاندا مەن بۇ كۆپۈكلەرنىڭ قانداق يېرىلىپ، بىر دۆۋە غەلدە ـ غەشكە ئايلىنىپ قالغانلىقىغا گۇۋاھ بولدۇم.

26

يىغىنىمىزمۇ ئاياغلاشتى. ئۆيگە قايتىپ بارسام، ئۆيدە قىزىمۇ، ئوغۇللىرىمۇ يوق. بىردەم ساقلاپ باقتىم، ئەندىشە قىلىپ قوشنىلاردىن سورىدىم. ئەسلىدە مەسئۇد ئاغرىپ قاپتۇ. قىزىم دادىسىنى يوقلاپ بېرىپ، دادىسىنىڭ ناھايىتى ئېغىر ئەھۋالدا ياتقىنىنى كۆرۈپ، ئىنىلىرى بىلەن دوختۇرخانىغا ئېلىپ كېتىپتۇ. قوشنىلار: قارىغاندا، كېسەلخانىغا ئېلىنغان بولسا كېرەك، بالىلار ئىككى كۈندىن بېرى كۆرۈنمىدى، دېيىشتى. دوختۇرخانىغا ئوقتەك بارغۇم كەلگەن بولسىمۇ، بارمىدىم. بىردەمدىن كېيىن قىزىم قايتىپ كەلدى. ئۇنىڭ دەپ بېرىشچە، دادىسىنىڭ ئاشقازان يارىسى

ئېغىرلىشىپ كەتكەنىكەن. دوختۇرلار: ھېلىمۇ ۋاقتىدا ئەكەپسىلەر، سەل كېچىككەن بولسا قۇتقۇزۇشقا ئۇلگۈرەلمىگەن بولاتتۇق، دەپتۇ. قىزىم شۇلارنى دەپ بولۇپ:

ــ ئاپا، دادام نېمىشقا ئۆيدىن چىقىپ كېتىدۇ، ئۇنى ئۆيگە قايتۇرۇپ كەلسەك بولمامدۇ؟ ــ دەپ بۇقۇلداپ يىغلاپ كەتتى. مەنمۇ يىغلىدىم. جەنۇبتا يالغۇز قالغان يىللاردا چاپلاشقان بۇ كېسەل ئۇنى ئازابلاپ كېلىۋاتاتتى، لېكىن ھېچقاچان بۇ قەدەر ئېغىرلىشىپ كەتمىگەنىدى. دېمەك، ئۇ ئۆيدىن چىقىپ كەتكەن تۆت ـ بەش ئايدىن بېرى ئاچ ـ توق قېلىپ خېلى قېينىلىپتۇ. يالغۇزچىلىق ھەم بىر ئىشقا بېرىلىپ كەتسە قورسىقىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان مىجەزى ئۇنى مۇشۇ ھالغا كەلتۈرۈپ قويۇپتۇ.

ھېلىمۇ تەتىل ۋاقتى بولۇپ قالغىنى. قىزىم دادىسىنىڭ يېنىدىن ئايرىلماي كېسىلىنى باقتى، ئوغۇللىرىم بېرىپ ـ كېلىپ، تاماق توشۇپ يۈرۈشتى. تاماقنى ئۆزۈم ئېتىپ بەردىم، ئەمما بالىلىرىمغا ئاشخانىدىن ئالدۇق، دەڭلار دەپ تاپىلىدىم. بالىلار شۇنداق دەپتۇ. ئەمما مەسئۇد ئىشەنمەپتۇ. بىر قېتىم ئۇ قىزىمدىن «قىزىم، ئاپاڭ ياخشى تۇرۇۋاتامدۇ؟» دەپ سوراپتۇ. بىردەم جىم بولۇپ كېتىپ، ئارقىدىن:

ــ ئاپاڭغا دەپ قوي، ئەمدى تاماق ئەۋەتمەسۇن، دوختۇرخانىنىڭ تامىقىنى يەۋېرەي، ــ دەپتۇ. مەنمۇ شۇ كۈندىن تارتىپ تاماق ئەۋەتمىدىم. مەسئۇد بارا ـ بارا ياخشىلىنىپ قالدى.

ئۇ دوختۇرخانىدىن چىقىشقا ئاز قالغان كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇنى يوقلاپ باردىم. كېسەلخانىدا يوق ئىكەن. دوختۇرخانىنىڭ ئارقا تەرىپىدىكى گۈللۈككە چىقسام، بىر چەتتىكى ئورۇندۇقتا كەچكى ئاپتاپقا قاقلىنىپ مۈگدەپ

ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىلگىرىدەكىلا ئاپىتاپتا ۋالىلداپ تۇرغان چاچلىرىغا، ئورۇقلاپ، سوزۇنچاق بولۇپ قالغان چىرايىغا، ئورۇندۇقنىڭ يۆلەنچۈكىگە ئارتىۋالغان قولىنىڭ تاتىراڭغۇ بارماقلىرىغا، ئالماپ ئولتۇرغان پۇتنىڭ پۇشقىقىدىن كۆرۈنۈپ تۇرغان كۇل رەڭ پايپىقىغا قاراپ بىر پەس تۇردۇم. مۇشۇ پايپاقلا ماڭا ناتونۇش ئىدى. ئۇ مەسئۇدنىڭ ئۆيىدىن چىقىپ كەتكەن كۈنلىرىنىڭ سىموۋۇلدەك يېقىمسىز كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. مەن پايپاقنى قارىماسلىققا تىرىشىپ دىدىللىك بىلەن ئۇنىڭ يېنىغا قاراپ ماڭدىم. يېقىنلاشقانچە قەدەملىرىم ئاستىلىدى. نېمە دېيىشىمنى بىلمەي تۇرسام، ئۇ كۆزلىرىنى لەپىدە ئاچتى. ئۇنىڭ كۆزلىرى سارغۇچ كۆرۈندى. بۇ كۆزلەر ماڭا شۇ قەدەر تونۇش ئىدى ـ ھە!

بىر پەس بىر ـ بىرىمىزگە قارىشىپ تۇرۇپ قالدۇق. ئۇنىڭ كۆزلىرىدە ئۇڭايسىزلىق، سوئال، بىئارامىلىق ئەكس ئەتتى. قوللىرىنى ئارقىدىن چۈشۈرۈپ، پۇتىنى جۈپلەپ ئولتۇردى. مەن ئورۇندۇقنىڭ يېنىدىكى بىر كۆتەكتە ئولتۇردۇم.

ــ ياخشى بولۇپ قالغىنىڭنى ئاڭلاپ پاراڭلىرىمىزنى قىلىشۇالايلى، دەپ كەلدىم. سېنى يالغۇزلۇقتا بۇنداق قىينىغۇم يوق. ئۆزۈڭ خۇشال بولىدىغان ئىشنى قىل، ئۆزۈڭ خالىغان ئادەملەر بىلەن ياشا. كۆرۈۋاتسەن، بالىلارمۇ چوڭ بولدى. مەن پەقەت مۇشۇنى ئېيتىپ قويغىلى كەلدىم. رەسمىيەتلەرنى قاچان خالىساڭ شۇ چاغدا بېجىرىۋەتسەك بولىدۇ.

مەسئۇد بىردىنلا جىم بولۇپ قالدى. مېنىڭ قوزغالماقچى بولۇۋاتقىنىمنى كۆرۈپ:

ــ بىردەم ئولتۇرغىن، مەنمۇ مۇشۇ ئىشلارنى

ئويلىنىۋاتاتتىم، ــ دېدى. ئەمما ئېغىز ئاچمىدى. ئارىمىزدا ئوڭايسىز، ئۇزۇن بىر سۈكۈت داۋاملاشماقتا ئىدى. بۇ سۈكۈتنى بۇزۇش ئۈچۈن:

ــ يېقىندا ئايشە ھەدىنى كۆردۈم. شۇ پېتى تۇرۇپتۇ، سېنى سورىدى، ــ دېدىم. بۇ گەپنى ئاڭلاپ مەسئۇدنىڭ چىرا-يىدا جانلىنىش پەيدا بولدى. ئۇ كۈلۈمسىرەپ تۇرۇپ مەندىن:

ــ شۇنداقمۇ؟ ئۇلار ھازىر نەدە ئىكەن؟ يۇنۇس مۇئەللىمچۇ؟ ئەر ــ ئايال ئىككىلىسى بەك ياخشى كىشىلەر ئىدى، بولۇپمۇ ئايشە ھەدە... ــ دەپ كۆزلىرىنى قىسىپ ئۆتمۈش ئەسلىمىلىرىدىن ھۇزۇرلانغاندەك بولدى. ئارقىدىن يەنە، ــ ھېلىقى «يوغانباش» لارمۇ چوڭ بولۇپ كەتكەندۇ ــ ھە؟ ــ دېدى.

ــ ئۇلار چوڭ بولۇپ كېتىپتۇ. ئايشە ھەدىلەرنىڭ بەك ئۇزۇن ھېكايىسى بار ئىكەن، ئاڭلاشنى خالىساڭ ئېيتىپ بېرىمەن. لېكىن مېنى باشقا مەقسەتتە ئېيتىۋاتىدۇ دەپ چۈشەنمىسەڭلا.

ــ ئېيتىۋەر، نېمىشقا ئۇنداق چۈشىنەتتىم، ــ دېدى مەسئۇد.

شۇنىڭ بىلەن ئايشە ھەدىنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئۈنىڭغا سۆزلەپ بەردىم. مەسئۇد ھېكايىنى ئاڭلاپ ھەيرانلىق ئىچىدە ئولتۇرۇپ كەتتى.

ــ ئايشە ھەدە ئۆز ــ ئۆزىنى ئەيىبلەپ ياشاۋېتىپتۇ. مەنمۇ بۇ ھېكايىدىن كۆپ نەرسىنى ئاڭقىرىۋالدىم. قىسقىغىنە ھاياتتا ئادەم ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ بەك رەھىمسىزلىك قىلماسلىقى كېرەك ئىكەن، ھەممە ئىشنى ئۆز قېلىپىمغا چۈشۈرىمەن دېسەك، ھەممىدىن قۇرۇق قالىدىغان ئىشلار بولۇپ قالىدىكەن. يەنىلا ئىشلارنىڭ ئۆز ئېقىشى بويىچە ماڭغىنى

نى ياخشى ئىكەن، سېنىڭچىچۇ؟ ــ دېدىم.

ــ مەن... نېمە دېيىشىمنى بىلمىدىم. ئاشۇ يۇنۇس ئاكىنى بۇنداق ئىش قىلار دەپ زادى ئويلاپ باقماپتىكەنمەن. مەن ئۇلارنى بۇ دۇنيادىكى بىر ـ بىرىگە ئەڭ ماس كەلگەن بىر جۈپلەر دەپلا بىلەتتىم، ــ دېدى مەسئۇد.

ــ باشقا گەپلىرىڭ بولسا دېگىن، مەن قايتىپ كېتەي.

ــ بولىدۇ، بىز پاراڭلىشايلى، لېكىن كېيىنرەك. مەن ساڭا خەۋەر قىلىمەن.

مەن مەسئۇدنى ئاشۇ ھالەتتە تاشلاپ قايتىپ كەلدىم. كېيىنكى قېتىمدىكى سۆھبىتىمىزدىمۇ مەن ئۇنىڭغا:

ــ مەسئۇد، سەن بالىلىرىمنىڭ دادىسى، مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن، لېكىن سېنى قايتىپ كېلىشكە زورلىمايمەن. مەن پەقەت سېنىڭ بەختىڭ، خۇشال ـ خۇرام ھالىڭ ـ تىڭنى كۆرۈشنى خالايمەن. ئۇنى نەدىن تېپىشقا كۆزۈڭ يەتسە، شۇ يەردە ياشا، ــ دېدىم.

يەنە ئۇچ ئايدىن كېيىن مەسئۇد ئۆيگە قايتىپ كەلدى. ئىككىمىزنىڭ يوقىتىپ قويغان مۇھەببەتلىك ئۆتمۈشىمىز ـ مۇ قايتىپ كەلدى. ھەلىمە شەھەر ئىچىدىكى بىر مەكتەپكە يۆتكىلىپ كەتتى. مەن دائىم مەسئۇدقا: «ئەگەر مەن بالىدۇر ئۆلۈپ كەتسەم ھەلىمەنى نىكاھىڭغا ئالغىن» دەيتتىم. ئەپسۇسكى، بىر نەچچە يىلغا بارماي، راك كېسىلى بىلەن ھەلىمەمۇ ئېرىنىڭ ئارقىسىدىن كېتىپ قالدى. ئۇنىڭ بالىلىرىنى تۇغقانلىرى ئېلىپ كەتتى. ھەلىمەنىڭ ئۆزىگە قۇيۇپ قويغاندەك ئوخشايدىغان ئوماق بىر قىزىنى شۇنچىلىك بېقىۋالغۇم بار ئىدى، ئەمما مەسئۇدنى ئوڭايسىز ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويۇشتىن ئەنسىرىدىم. يىللارنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بۇ ئىشلارمۇ ئۇنتۇلدى. قىزىم بىلەن چوڭ ئوغلۇم ئالىي

مەكتەپنى پۈتكۈزۈپ ئۇرۇمچىدە خىزمەتكە ئورۇنلاشتى. كىچىك ئوغلۇم ئالىي مەكتەپكە ئۆتكەن يىلى بىزمۇ پېنسىيەگە چىقىپ ئۇرۇمچىگە كۆچۈپ كەلدۇق. يېڭى مۇھىت، يېڭى دوستلار، تۇغقانلار، چوڭ بولۇۋاتقان نەۋرىلەر بىزنى ئۆتكەن كۈنلەردىن تېخىمۇ يىراقلاشتۇردى. پەقەت ئاندا ـ ساندا كونا ئالبوملارنى ئاختۇرۇپ قالساق، خىزمەتداشلار قاتاردا ئولتۇرغان ھەلىمەگە بىر پەس قاراپ كېتىمىز ياكى ئوغۇزنىڭ نەۋقىران ياشلىقى ئۇرغۇپ تۇرغان سۈرىتىگە قاراپ ئۇنىڭ گېپىنى قىلىشىمىز. شۇنىڭدىن كېيىنلا ئۇلارنى ئۇنتۇپ كېتىمىز. بەزىدە ياش چوڭايغانچە ئادەمنىڭ ئۇنتۇغاق بولۇپ قالغىنىمۇ ياخشى ئىش ئىكەن، دەپ قالىمەن.

ئايشە ھەدىلەر بىلەن بىر مەزگىل ئىزدىشىپ تۇردۇق. ئۇرۇمچىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئالاقىمىز ئۇزۇلگەن بولسىمۇ، ئۇلارنى دائىم ئەسلەپ تۇردۇق. بولۇپمۇ مەن ئەگەر ئاشۇ چاغدا ئايشە ھەدە بىلەن ئۇچرىشىپ قالمىغان بولسام، مەسئۇدقا شۇنچە ئوچۇق ـ يورۇق يۈزلىنىلىگۈدەك كۆچنى نەدىن ئالاتتىم، دەپ قالىمەن. قانداقلا بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئەينى چاغدا نەقەدەر توغرا قىلغانلىقىمنى ھېس قىلىمەن. مەن ھاياتىمنىڭ ئۇنىڭسىز قانداق بولۇپ كېتىشىنى تەسەۋۋۇر قىلالمايمەن. ھاياتىمنىڭ ئاخىرقى سائەتلىرىدە ئۇنىڭ يېنىمدا بولۇشىنى، ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىشنى ئارزۇ قىلىمەن...

27

تولۇق بىر كېچىنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزدۇم. ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن بىر پەس ئارام ئېلىۋېلىش

ئۇچۇنلا ياتقىنىم ئېسىمده، ئويغانسام سائەت 12 بولۇپتۇ. قىزىم بىلەن نەۋرەم تاماقنى ئېتىپ بولۇپ داستىخانغا قاچا ـ قوشۇقلارنى تىزغىلى تۇرۇپتۇ. مەسئۇد كۆزئەينەكنى تاقاپ گېزىت خەۋەرلىرىگە چۆكۈپ كېتىپتۇ. ئۇنىڭ تاماقتىن بۇرۇن گېزىت ئوقۇيدىغان ئادىتىنى زادى ياقتۇرمايمەن. بىر بېرىلىپ كەتسە، تاماقنىڭ سوۋۇپ كېتىشى بىلەن كارى يوق. ئەمما توسۇشنىمۇ خالىمايمەن. بىر ئادەم ھېچبولمىغاندا ئۆز ئۆيىدە خالىغىنىنى قىلىشى كېرەكتە. مەسئۇد قولىنى يۇيۇپ داستىخانغا كەلدى. ئۇ ماڭا قاراپ:

ــ بۇگۈن ياخشى ئۇخلىۋالدىڭىز جۇمۇ، ــ دېدى.

قىزىمۇ:

ــ چۈشتىن كېيىن بازار ئايلانغۇچە ھېرىپ كەتمەيدىغان بولدۇڭ ھە، ئاپا؟ ــ دېدى. شۇ چاغدىلا بۇگۈن قىزىم بىلەن بازارغا چىقماقچى بولغانلىقىم ئېسىمگە كەلدى.

چۈشتىن كېيىن قىزىم ئىككىمىز بىر نەچچە دۇكاننى ئارىلاپ كىچىك بىر چامادان، ئايالچە يانتۇ پاشنىلىق يازلىق ئاياغ، تېگى سارغۇچ، قارا چېكمت گۈللۈك كوپتا، گۈللۈك ئۈزۈن كۆڭلەك ۋە چوڭراق يىپەك ياغلىق سېتىۋالدۇق. قىزىم زورلاپ ئاپىتاپنى توسىدىغان يوغان كۆزئەينەكمۇ ئالدۇردى. قىزىم ئىككىمىز ھەر قاچانقىدەك كىيىملەرنىڭ رەڭگىنى تاللاشتا بىر پەس تارتىشتۇق. ئۇ ماڭا ئوچۇق رەڭلىك كىيىملەرنى ئېلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، گىرىم بىلەن ئوچۇق رەڭلىك كىيىم ئەسلىي چوڭلارغا لايىق ئىكەن. ياشلار ئۇچۇن بولسا ياشلىق گۈزەللىكىنى رەڭ ـ بوياقلار ئارىسىدا يوقىتىۋېتىش ئەپسۇسلىنارلىق ئىش ئىكەن. ئۇنىڭ گېپىنىڭ توغرا تەرىپىمۇ بار. ياشلىقتىكى، ياراتقۇچىدىن باشقا ھېچكىم

ۋۇجۇدقا كەلتۈرەلمەيدىغان تەبىئىي گۈزەللىككە يېتىدىغان ھېچ نەرسە يوق. ئۇ قىسقا مەزگىللىك، شۇنداق تەڭداشسىز بىر گۈزەللىككى، ھېچقانداق سۈنئىي رەڭگە موھتاج ئەمەس. ئەكسىچە، سولۇۋاتقان، ئۆڭگەن گۈزەللىكلا سۈنئىي رەڭلەرنىڭ مۇۋاپىق ھالدىكى تولۇقلىشىغا موھتاج. ئەمما ئىنسان ئۇچۇن ئۆسۈپ يېتىلگەن مۇھىتنىڭ گۈزەللىك ۋە ئادەت قاراشلىرىدىن ھالقىپ كېتىش ئۇنچە ئاسان ئەمەس. ئانا ـ بالا ئىككىمىز ئاخىرى مۇرەسسە قىلىش يولىنى تاللاپ، بەك ئوچۇقمۇ ئەمەس، تۇتۇقمۇ ئەمەس پاكىز رەڭلەرنى تاللىدۇق. مەن بۇ تاللاشتىن مەمنۇن بولدۇم. ئالغان نەرسىلىرىمزنى مەسئۇدمۇ ياقتۇردى.

گۈگۈم ئاستا ـ ئاستا قويۇقلاشتى، ئېگىز بىنالارنىڭ ئارىسىدىن كەچكى سالقىن شامال غۇرۇلداپ ئۆتۈشكە باشلىدى. مۇرەمدىن چۈشۈپ قالغان نېپىز شارپىنى قايتا يېپىنىۋالدىم. يۈمشاق تۇيۇت ئوچۇق بىلەكلىرىمنى راھەت بىر سېزىم بىلەن غىدىقلايتتى. شارپىنىڭ قىپقىزىل رەڭگى گۈگۈمدا باشقىچە چاقناپ، ئوتتەك كۆرۈنەتتى.

ئۇرۇمچىنىڭ يېزى مۇشۇنچىلىكلا. بۇنىڭدىن كېيىن ئەتىگەن ـ ئاخشاملىرى ئىسسىقراق كىيىنىۋېلىشقا توغرا كېلىدۇ. يەنە ئۇچ كۈندىن كېيىن يوللار دوستلىرىمزنىڭ قەدەم ـ تۇيۇشى بىلەن تولىدۇ. ئۇلار يىراق يوللارنى بېسىپ كېلىپ قىزىل بىنا ئالدىغا بىر ـ بىرلەپ يىغىلىدۇ، بىر ـ بىرىنى تونۇۋالغاندا ئىختىيارسىز چۇقان سېلىشىپ قۇچاقلىشىپ، يىغلىشىپ كېتىدۇ. بىر چاغلاردا ئۇلار نەقەدەر جۇشقۇن، نەقەدەر گۈزەل يىگىت ـ قىزلار ئىدى ـ ھە...

كەچتە تېلېفوندىن نۇرىيەنىڭ ھاياجانلىق ئاۋازىنى

ئاڭلاپ مەنمۇ جانلىنىپ كەتتىم.

قارا ھەدىيە، مەن مىڭ سوم خەجلەپ نېمە ئالدىم، بىلەمسەن؟ ئالتۇن كەش! قىزلىرىم بىلەن ئىككى كۈن بازار ئايلىنىپ، خۇددى خىيالىمدىكىدەك ئالتۇن كەشنى ئاخىرى سېتىۋالدىم. ياقۇت كۆز قويۇلغان، پاشنىسىمۇ ئۇنچە ئېگىز ئەمەس، شۇنداق دەل، شۇنداق راھەت. ئالتۇن كەشنى كىيىپ، ئەشۇ دىرامىدا يەنە بىر قېتىم رول ئالغان بولسامچۇ، دەپ قالدىم. سەن ئۆگەي ئانىنىڭ رولىنى قالتىس ئېلىپ چىققانىدىڭ جۇمۇ.

— توغرا دەيسەن، شۇنداق قىلايلى، مېنىڭمۇ ئۆمرۈمدە يەنە بىر قېتىم دىرامىدا رول ئېلىپ چىقىش ئارزۇيۇم بار. «ئالتۇن كەش» تىكى ھەر بىر كۆرۈنۈش، ھەر بىر پېرسوناژ، ئۇلارنىڭ سۆزلىرى شۇنداق ئېنىق ئېسىمدە مېنىڭ. كېرەم، ئاسىملار ئاڭلىسىمۇ چوقۇم خۇشال بولىدۇ. ۋاي نۇرىيە، سەن چىرايلىق بولۇپلا قالماي، بەك ئەقىللىك ئىكەنسەن، ئاپىرىن ساڭا دوستۇم!

ھاياجانلانغىنىمدىن، خۇشاللىقىمدىن نۇرىيە تېلېفونىنى قويۇشىغا كېرەمگە تېلېفون قىلدىم. كېرەم بۇ گەپلەرنى ئاڭلاپ يىغلىۋەتكىلى تاس قالدى. مەن بۇنى ئۇنىڭ ئاۋازىنىڭ تىترىشىدىن بىلدىم. بىردەمدىن كېيىن ئۇ:

— قارا، ھەدىيە، بەزىدە بىز بۇ بىر ئەۋلاد نېمىدېگەن بىتەلەي كىشىلەر، دەپ ئويلاپمۇ قالمەن. بىزنىڭ روھىمىز ھەم جىسمىمىز جاراھەتلەر بىلەن تولغان، ئالتۇندەك ياشلىق ۋاقىتلىرىمىز زايە بولۇپ كەتكەن، بەلكىم ئۇنى مەڭگۈ تولدۇرغىلى بولماس. مانا ئەمدى چاچلىرىمىز ئاقىرىپ، بەللىرىمىز پۈكۈلدى. لېكىن بىزنىڭ روھىمىز تۇگىشىپ كەتمىدى، يۈرىكىمىز ئاشۇ يىللاردىكىدەكلا يالقۇنجاپ تۇرىدۇ.

ئادەم قېرىمايدۇ، روھ قېرىيدۇ دېگەن گەپ بار. بىزنىڭ روھىمىز تېخى ياش. بىز «ئالتۇن كەش» دىرامىسىنى يەنە بىر قېتىم ئويناپ زىلزىلە قوزغىيالايمىز. يارىنى ئوتتۇرىمىزغا ئېلىپ، ئۇچتاشتىن دۆڭكۆۋرۈككە قاراپ ئاككوردىيونغا ئەگىشىپ ناخشا توۋلاپ ماڭالايمىز. كىشىلەر بىزگە قاراپ ھەۋەس قىلىشىدۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ ھەدىيە؟ ــ دېدى.

ــ نېمىدېگەن شائىرانە گەپلەر بۇ كېرەم! مۇشۇ گەپلىرىڭنى مىسرالارغا پۈتۈپ ساۋاقداشلارغا ئوقۇپ بېرىشىڭنى ئۈمىد قىلىمەن.

ــ ئۇنىڭدا چاتاق يوق. مېنىڭ ئوقۇپ بېرىدىغان يەنە باشقا شېئىرلىرىمۇ بار. سىلەر مېنى شائىر دەيسىلەرغۇ!

پـلانـلـغـۇچـى: ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن
مەسئۇل مۇھەررىرى: چىمەنگۈل ئاۋۇت
تەكلىپلىك مۇھەررىرى: قۇربان مامۇت
مەسئۇل كوررېكتورى: ئالىيە رەقىپ

ئالتۇن كەش
(رومان)

ئاپتورى: خالىدە ئىسرائىل
نەشرىيات: شىنجاڭ خەلق باش نەشرىياتى
قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى
تېلېفون: 2653927 ـ 0998
ئادرېسى: قەشقەر شەھىرى تاربوغۇز يولى 14 ـ قورۇ
پوچتا نومۇرى: 844000
تارقاتقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسى
بەت يىلىغۇچى: شىنجاڭ سارتېكىن مەدەنىيەت تارقىتىش شىركىتى
باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
فورماتى: 1230×880 م م 32 /1 كەسلەم
باسما تاۋاق: 22.25
نەشرى: 2016 ـ يىل 2 ـ ئاي 1 ـ نەشرى
بېسىلىشى: 2016 ـ يىل 4 ـ ئاي 1 ـ قېتىم بېسىلىشى
باھاسى: 68.00 يۈەن